

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ

ΤΟΜΟΣ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ

Ο ΜΑΡΤΥΡΑΣ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ

ΤΟΜΟΣ

ΙΕΡΑ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΚΑΙ ΣΤΑΥΡΟΠΗΓΙΑΚΗ

ΜΟΝΗ ΜΑΧΑΙΡΑ

ΛΕΥΚΩΣΙΑ - ΚΥΠΡΟΣ 2012

ΕΚΔΟΣΙΣ

Ἱερᾶς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Μαχαιρᾶ, 2012

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ - ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Οἰκονόμος Παρασκευᾶς Ἀγάθωνος, δρ Θεολογίας

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ ΚΑΙ ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ

Ἱερὰ Μονὴ Μαχαιρᾶ

ΕΚΤΥΠΩΣΙΣ

Λυχνία Α.Ε., Ἀθήνα

ΜΕΓΑΛΟΣ ΧΟΡΗΓΟΣ

Σ.Π.Ε. Λατσιῶν

ΧΟΡΗΓΟΙ

Chrysostomos Marangos Bakeries Ltd

Ἵπεραγορὰ Δ. & Θ. Τούμπας Λτδ

Σάββας Κασπαρῆς

© Ἱερὰ Βασιλικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ Μαχαιρᾶ

ISBN: 978-9963-648-26-9

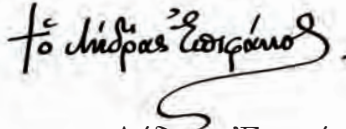
ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἐκ μέσης καρδίας ἐκφράζομεν θερμοτάτας εὐχαριστίας, ἐξομολογούμενοι εἰς τὸν Θεὸν τὴν ἀπέραντον εὐγνωμοσύνην ἡμῶν διότι εὐλογεῖ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν τῶν τέκνων αὐτοῦ, διὰ πρεσβειῶν τῆς κυρίας ἡμῶν, ἐνδόξου, δεσποίνης, Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας τῆς Μαχαιριωτίσσης καὶ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ θεράποντος ἱερομάρτυρος Κυπριανοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου.

Τὸ ἔργον τῶν τέκνων τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς κυρίας Θεοτόκου ὑπάρχει ὁ ἀνὰ χεῖρας Τόμος, ὁ ὁποῖος κατατίθεται ὡς ὁ τρίτος εἰς τὴν ἐκδοτικὴν προσπάθειαν τῆς τροφοῦ καὶ πνευματικῆς ἀναγεννητικῆς κολυμβήθρας τοῦ Κυπριανοῦ ἱεραῶς μονῆς Μαχαιρᾶ, ὡς υἱικὸν ὄφλημα τέκνων ἀγαπώντων καὶ σεβομένων καὶ τιμῶντων ἱκανῶς τοὺς ἁγίους αὐτῶν Πατέρας.

Αὐτὴν τὴν πνευματικὴν ὀφειλὴν, τὴν ὁποίαν ὁ πανάγαθος Θεὸς καὶ ἡ πανυπερευλογημένη Θεοτόκος μᾶς ἠξίωσαν νὰ ὀλοκληρώσωμεν καὶ τελειώσωμεν, παραδίδομεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν εὐλαβεστάτων ἀναγνωστῶν πρὸς μελέτην, ἐντρύφησιν καὶ ἐμβάθυνσιν εἰς τὴν προσωπικότητα, τὸν χαρακτῆρα καὶ ἐν γένει τὸν ὅλον ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ, τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου Κυπριανόν, διὰ πρεσβειῶν τοῦ ὁποῖου οἱ πάντες ἐλεηθῶμεν.

Ὁ Καθηγούμενος τῆς Ἱεραῶς Βασιλικῆς
καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Μαχαιρᾶ

Ἐπίσκοπος Λήδρας Ἐπιφάνιος
καὶ οἱ σὺν ἐμοὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφοί.

Ἱερά Μονὴ Μαχαιρᾶ
1η Ὀκτωβρίου 2012.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Όταν τὸ ἔτος 2008 ἡ ἱερὰ μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Μαχαιρᾶ ἐξέδωκε καὶ παρουσίασε σὲ εἰδικὴ πρὸς τοῦτο ἐκδήλωση, ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα στὸ Δημαρχεῖο Στροβόλου στὶς 20 Ὀκτωβρίου τοῦ 2008, τὸν Τόμο Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος (Φωτογραφικὸν Λεύκωμα), οὐδεὶς φανταζόταν ὅτι ἡ ἐκδοτικὴ δραστηριότητα τῆς Μονῆς μὲ ἀντικείμενο τὸν ἱερομάρτυρα ἱεράρχη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου καὶ πνευματικὸ της τέκνο ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανό, θὰ ἔφθανε νὰ ἀριθμεῖ σήμερα τρεῖς ὀγκῶδεις Τόμους.

Ἐνα ἔτος μετὰ, τὸ 2009, ἡ μονὴ Μαχαιρᾶ δημοσίευσε τὸν Τόμο Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος, Ἀρχεῖον Κειμένων, στὸν ὁποῖο ἀπεθησαυρίσθη ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀνέκδοτο ὕλικό, εἰλημμένο κυρίως μέσα ἀπὸ χειρόγραφα, ἀρχεῖα καὶ κώδικες, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκδεδωμένο τοιοῦτο, ἄγνωστο ἐν πολλοῖς καὶ στοὺς πολλούς. Τὸ ἀνέκδοτο ὕλικό εἶναι κυρίως ἐγκύκλιοι, ἔγγραφα, ἐπιστολές, ὁμολογίες καὶ σημειώματα τοῦ Κυπριανοῦ, ἐνῶ τὸ ἐκδεδωμένο εἶναι μελέτες, ἄρθρα, ὁμιλίες, ἐπιστολές, περιγραφές, κείμενα, πράξεις, διηγήσεις, ὕμνοι, ποιήματα, ἔργο διαφόρων συγγραφέων. Τὸ περιεχόμενο τοῦ Τόμου τούτου ἀπετέλεσε τὴν κύρια πηγὴ ἀντλησῆς ὕλικου γιὰ τὸ ἱστορικὸ καὶ ἐπιστημονικὸ Συνέδριο μὲ τίτλο Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος, τὸ ὁποῖο διοργάνωσε ἡ μονὴ Μαχαιρᾶ σὲ συνεργασία μὲ τὸ Τμῆμα Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Κύπρου στὶς 22 καὶ 23 Ἰανουαρίου τοῦ 2010.

Στὸ ἐν λόγω Συνέδριο παρουσιάστηκαν δεκαεπτὰ συνολικὰ ἐπιστημονικὲς εἰσηγήσεις ἀπὸ πανεπιστημιακοὺς διδα-

σφάλους και άλλους ειδικούς επιστήμονες. Στόχος του Συνεδρίου ἦταν ἡ σπουδὴ στὸν ἐν πολλοῖς ἄγνωστο βίο τοῦ Κυπριανοῦ, ἡ ἀνάδειξη τῆς προσωπικότητος, τοῦ ἔργου καὶ τῆς δραστηριότητός του, ἡ σημασία τοῦ δι' ἀγχόνης μαρτυρικοῦ του τέλους, τόσο γιὰ τὴν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, ὅσο καὶ γιὰ τὸν τόπο μας γενικότερα. Θὰ λέγαμε πὼς τὸ Συνέδριο αὐτὸ ἀπετέλεσε τὴν ἀρχή, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀφετηρία γιὰ τὴν πάρα πέρα ἐπιστημονικὴ ἔρευνα γύρω ἀπὸ τὸ πρόσωπο τοῦ Κυπριανοῦ καὶ ὅλα ὅσα μποροῦν νὰ συνδυαστοῦν μὲ αὐτό.

Οἱ εἰσηγήσεις τοῦ Συνεδρίου μαζί μὲ ἄλλες δεκαπέντε περὶ τὸν Κυπριανὸ ἐπιστημονικὲς ἐργασίες δημοσιεύονται στὸν ἀνὰ χεῖρας Ἐπιστημονικὸ Τόμο, τὸν τρίτο μὲ τίτλο *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος*. Εἰσηγήσεις καὶ ἐργασίες καταχωροῦνται στὸν Τόμο σὲ δύο μέρη. Στὸ πρῶτο μέρος δημοσιεύονται οἱ εἰσηγήσεις τοῦ Συνεδρίου μαζί μὲ ὅλα τὰ συναφῆ, ὅπως τὸ πρόγραμμα τοῦ Συνεδρίου, τοὺς χαιρετισμοὺς ἀπὸ τὸν μακαριώτατο ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Χρυσόστομο Β', τὸν πρύτανη τοῦ Πανεπιστημίου Κύπρου κ. Σταῦρο Ζένιο καὶ τὸν θεοφιλέστατο ἡγούμενο Μαχαιρᾶ κ. Ἐπιφάνιο, καὶ τὴν παρουσίαση τοῦ Τόμου *Ἀρχεῖον Κειμένων* στοὺς συνέδρους. Τὸ δεῦτερο μέρος τοῦ Τόμου καταλαμβάνουν οἱ ἐπὶ μέρους δεκαπέντε ἐργασίες οἱ ὁποῖες καταπιάνονται περισσότερο μὲ τὸ ποιμαντικὸ καὶ πνευματικὸ ἔργο τοῦ Κυπριανοῦ, καὶ ὄχι μόνο.

Ἡ ὅλη ἐκδοτικὴ προσπάθεια τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ, ιδίως ἡ ἔκδοση τοῦ *Ἀρχείου Κειμένων*, ἔγινε μὲ ἀφορμὴ τὴν διακοσιοστὴ ἐπέτειο ἀπὸ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Κυπριανοῦ στὴν θέση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου (1810-2010), ἡ δὲ ἔκδοση τοῦ παρόντος Τόμου γίνεται στὴν διακοσιοστὴ ἐπέτειο τῆς ἰδρύσεως τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς, νῦν Παγκυπρίου Γυμνασίου, ἀπὸ τὸν Κυπριανό. Στόχος, ὄχι αὐτοσκοπός, ἦταν ἡ κατὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Χρυσόστομο Β' συλλογὴ ἐκείνων τῶν στοιχείων τὰ ὁποῖα θὰ δικαιολογοῦσαν τὴν κατάταξη τοῦ Κυ-

πριανού στο Ἄγιολόγιο τῆς Ἐκκλησίας. Καὶ ἐνῶ ἡ συλλογὴ τῶν στοιχείων ἔγινε, καὶ ἐκ περισσοῦ μάλιστα, ἡ ἀγιοκατάταξη φαίνεται πῶς λόγω τῆς φορᾶς τῶν πραγμάτων, γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε μίαν ἐκ τῶν ἐκφράσεων τοῦ Κυπριανοῦ, θὰ χρειαστεῖ ἀκόμη πολὺ χρόνο.

Καταξίωση τῆς ἐκδοτικῆς προσπάθειας τῆς Μονῆς δὲν εἶναι τὸ ἐὰν καὶ κατὰ πόσον ὁ Κυπριανὸς θὰ ἀναγνωρισθεῖ ὡς ἅγιος καὶ ἐπίσημα, ἀλλὰ τὸ ὅτι παραδίδει στὸν ἐπιστημονικὸ, καὶ ὄχι μόνον χῶρο, ὑλικὸ πρὸς ἔρευνα, σπουδῆ, ἐνασχόληση. Ἀποτελοῦν οἱ τρεῖς Τόμοι γιὰ τὸν ἱστορικὸ καὶ τὸν ἀναγνώστη τῆς κάθε ἐποχῆς πολύτιμες πηγές πληροφόρησης, μάθησης, μελέτης, συγγραφῆς. Οἱ τρεῖς Τόμοι συμπληρώνουν ἓνα μεγάλο κενὸ καὶ ἀνοίγουν διάπλατα χώρους σὲ ὅσους θέλουν ἐπιστημονικὰ νὰ ἐνδιατρίψουν σὲ θέματα ὅπως ἡ ἐκκλησιαστικὴ καὶ γενικότερα ἡ ἱστορία τῆς Κύπρου κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας ἢ ἀκόμη σὲ θέματα τὰ ὁποῖα ἄπτονται τῆς θεολογικῆς ἐπιστήμης.

Οἰκονόμος Παρασκευᾶς Ἀγάθωνος.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9

Α΄ ΜΕΡΟΣ: ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ - ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ - Ο ΜΑΡΤΥΡΑΣ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ	19
ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ Α.Μ. ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ κ.κ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ	27
ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΥΤΑΝΕΩΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΥΠΡΟΥ κ. ΣΤΑΥΡΟΥ ΖΕΝΙΟΥ	29
ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΕΣΤΑΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΗΔΡΑΣ ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΜΑΧΑΙΡΑ κ. ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ	33
ΠΑΣΧΑΛΗ ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ, Ό αρχιεπίσκοπος Κυπριανός και ή έπιστημονική έρευνα	39
ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΑΓΑΘΩΝΟΣ, Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός - Αρχεϊον Κειμένων	55
ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ:	
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΗ, Ή ιερά μονή Μαχαιρά στα πρώτα χρόνια της Άγγλοκρατίας - Άκμή και δοκιμασία - Ή πυρκαγιά του 1892 - Ή σωτηρία της ιστορικής εικόνας της Θεοτόκου και της προσωπογραφίας του Κυπριανού	71

ΧΩΡΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΜΑΘΟΥΝΤΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ, Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς ὡς πνευματικὸ τέκνο τῆς ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ	133
ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ, Ἡ θυσία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ καὶ ἡ φιλοκαλικὴ θεώρηση τῆς ἐλευθερίας	143
ΝΙΚΟΥ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, Ἀγιότης μαρτυρουμένη	159
ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΑΡΚΑΛΟΧΩΡΙΟΥ, ΚΑΣΤΕΛΛΙΟΥ ΚΑΙ ΒΙΑΝΝΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ (ΝΑΝΑΚΗ), Ὁ ἱερομάρτυρας Κύπρου Κυπριανὸς - Ἡ ἐθναρχοῦσα Ἐκκλησία στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία πρὶν ἀπὸ τὸ 1821	173
ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, Σχέσεις Κυπριανοῦ καὶ οἰκογένειας τῶν Χρυσανθέων	189
ΒΑΣΙΛΗ ΚΑΡΔΑΣΗ, Οἰκονομικὲς λειτουργίες τὴν ἐποχὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, ὅπως καταγράφονται ἀπὸ τὸ ἀρχεῖό του	215
ΕΛΕΝΗΣ ΡΩΣΣΙΔΟΥ ΚΟΥΤΣΟΥ, Ἡ οἰκονομικὴ διαχείριση τῆς ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς ἀπὸ τὸν οἰκονόμο Κυπριανὸ ἐπὶ ἀρχιερατείας ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου, ὅπως μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ Κατάστιχον ΧΙ τῆς ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου ...	231
ΠΕΤΡΟΥ ΠΑΠΑΠΟΛΥΒΙΟΥ, Ἡ 9 ^η Ἰουλίου 1821 καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς - ἐπετειακὴ καθιέρωση καὶ συμβολισμοί	269
ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΠΕΡΔΙΚΗ, Νέα στοιχεῖα γιὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Κυπριανὸ ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου	303
ΑΝΝΑΣ ΡΟΥΡΑΔΙΕΡ ΔΥΤΕΙΛ - ΛΟΪΖΙΔΟΥ, Ἕνας γάλλος πρόξενος, μάρτυρας τῶν γεγονότων τοῦ 1821 στὴν Κύπρο ..	343
ΤΡΥΦΩΝΟΣ ΤΣΟΜΠΑΝΗ, Ἡ πρὸς τιμὴν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ μαρτυρησάντων ἀσματικὴ ἀκολουθία	359
ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΧΑΤΖΗΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, «Ὁρκίζω ὑμᾶς κάκιστα θηρία». Φορητὲς εἰκόνες τοῦ ἀγίου Τρύφωνος ἐπὶ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ (1810-1821)	373

ΚΩΣΤΑ ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ, Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς καὶ ἡ ἀγιογραφικὴ του δραστηριότητα	409
ΧΡΙΣΤΙΑΝΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Ἡ ἀνανέωση καὶ ἀναμόρφωση τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς παράδοσης στὴν Κύπρο ἀπὸ τὸν ἐθνομάρτυρα Κυπριανὸ	433
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΗΔΡΑΣ ΚΑΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΜΑΧΑΙΡΑ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ, Γνώθι Κυπριανόν. Σκιαγράφηση τῆς προσωπικότητάς του μέσα ἀπὸ τὶς ἀρχειακὲς πηγές	447
ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, Ἀνακοίνωση πορισμάτων Συνεδρίου	487

Β' ΜΕΡΟΣ: ἈΛΛΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΗΔΡΑΣ ΚΑΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΜΑΧΑΙΡΑ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ, Εὐθύνεται ὁ Κυπριανὸς γιὰ τὴν ἔξωση καὶ ἐξορία τοῦ Χρυσάνθου;	493
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΗΔΡΑΣ ΚΑΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΜΑΧΑΙΡΑ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ, Μιὰ ἀνέκδοτη ἐπιστολὴ τοῦ Γαβριὴλ Ζαχαρίου	523
ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΗΔΡΑΣ ΚΑΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΜΑΧΑΙΡΑ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ, Περὶ τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Κυπριανοῦ κατὰ τῶν Φαρμασῶνων	535
ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς (1810-1821). Τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς του	561
ΜΙΧΑΛΑΚΗ ΜΑΡΑΘΕΥΤΗ, Ἡ προσφορὰ τοῦ ἐθνομάρτυρα ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ στὴν ἐλληνικὴ παιδεία τῆς Κύπρου	567
ΝΙΚΟΥ ΟΡΦΑΝΙΔΗ, Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ, «Τὸ ἰδρυτικὸν ἔγγραφο τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας»	589
ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς ὡς πνευματικὸς πατὴρ καὶ ποιμένας	605

ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΗΛΙΑ ΚΟΥΤΡΑΦΟΥΡΗ, Τὸ παλαιοδιαθηκικὸ ὑπόβαθρο τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Κυπριανοῦ κατὰ τῶν Φαρμασῶνων	619
ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΖΗΝΩΝΟΣ, Ἡ συμβολὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ στὰ ἰατρικὰ δρώμενα τῆς Κύπρου	635
ΜΑΡΙΟΥ ΚΑΡΙΟΛΟΥ, Πιλοτικὴ γενετικὴ μελέτη καὶ προσπάθεια γιὰ τὴν ἀναγνώριση τοῦ λειψάνου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ	647
ΒΑΡΛΑΑΜ ΜΕΡΤΙΚΑΡΙΟΥ, Ἐκκλησιαστικὲς σχέσεις μεταξὺ Ρουμανίας καὶ Κύπρου - Ὁ ἱερομόναχος Κυπριανός, ὁ μέλλων ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου	659
ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ, Ὁ ἔθνομάρτυς μητροπολίτης Κιτίου Μελέτιος Β΄ (1810-1821)	669
ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΧΑΡΜΑΝΤΑ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑ, Περὶ τοῦ προύχοντα ἡρωομάρτυρα Χατζηνικόλα ἀπὸ τὸν Καραβᾶ	675
ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, Ἡ μορφὴ καὶ ἡ θυσία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ στὴν ποίηση τῆς Κύπρου	691
ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, Ἡ συμβολὴ τῶν νεομαρτύρων καὶ τῶν ἔθνομαρτύρων στὴ διατήρηση τῆς ἑλληνορθόδοξης συνείδησης τῶν κυπρίων	705

Γ' ΜΕΡΟΣ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	751
------------------------------	-----

Α' ΜΕΡΟΣ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ - ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Λευκωσία 22-23 Ιανουαρίου 2010

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ

Ο ΜΑΡΤΥΡΑΣ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Θεοφιλέστατος επίσκοπος Λήδρας και καθηγούμενος
της ιερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ κ. ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ

Ἀναπληρωτῆς καθηγητῆς Πανεπιστημίου Κύπρου
κ. ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΠΟΛΥΒΙΟΥ

ΔΙΟΡΓΑΝΩΤΕΣ

ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΜΑΧΑΙΡΑ

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΥΠΡΟΥ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ, 22 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ

ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

18:00 Χαιρετισμοὶ ἀπό:

Τὴν αὐτοῦ Μακαριότητα τὸν ἀρχιεπίσκοπο Νέας Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Κύπρου κ.κ. Χρυσόστομο.

Τὸν πρύτανη τοῦ Πανεπιστημίου Κύπρου καθηγητῆ κ. Σταῦρο Ζένιο.

Τὸν θεοφιλέστατο ἐπίσκοπο Λήδρας καὶ καθηγούμενο τῆς ἱεραῆς μονῆς Μαχαιρᾶ κ. Ἐπιφάνιο, ὁ ὁποῖος κήρυξε καὶ τὴν ἑναρξὴ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου.

18:20 Εἰσαγωγικὴ ὁμιλία ἀπὸ τὸν κ. Πασχάλη Κιτρομηλίδη, καθηγητῆ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, διευθυντῆ Ἰνστιτούτου Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν, μὲ θέμα: «Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς καὶ ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα».

18:40 Παρουσίαση τοῦ Τόμου «*Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς - ὁ μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος - Ἀρχεῖον Κειμένων*» ἀπὸ τὸν οἰκονόμο Παρασκευᾶ Ἀγάθωνος, δρᾶ Θεολογίας.

19:00 Προβολὴ ταινίας μικροῦ μήκους γύρω ἀπὸ τὴν ζωὴ καὶ τὴν δράση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ.

19:20 Δεξίωση.

ΣΑΒΒΑΤΟ, 23 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ

ΣΥΝΕΔΡΙΑ Α΄

Πρόεδρος: *οικονόμος Παρασκευᾶς Ἀγάθωνος, δρ Θεολογίας.*

- 9:15 Προσέλευση συνέδρων.
- 9:30 Γεώργιος Γεωργῆς, ἀναπληρωτῆς καθηγητῆς Πανεπιστημίου Κύπρου: «Ἡ μονὴ Μαχαιρᾶ στὰ πρῶτα χρόνια τῆς Ἀγγλοκρατίας».
- 9:50 Νικόλαος χωρεπίσκοπος Ἀμαθοῦντος: «Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς ὡς πνευματικὸ τέκνο τῆς ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ».
- 10:10 Γεώργιος Μεταλληνός, πρωτοπρεσβύτερος, ὁμότιμος καθηγητῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν: «Ἡ θυσία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ καὶ ἡ φιλοκαλικὴ θεώρηση τῆς ἐλευθερίας».
- 10:30 Νίκος Ἴ. Νικολαΐδης, καθηγητῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν: «Ἀγιότης μαρτυρουμένη».
- 10:50 Συζήτηση.
- 11:05 Διάλειμμα - Ρόφημα.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ Β΄

Πρόεδρος: *Γεώργιος Καζαμίας, ἀναπληρωτῆς καθηγητῆς Πανεπιστημίου Κύπρου.*

- 11:25 Ἀνδρέας Νανάκης, μητροπολίτης Ἀρκαλοχωρίου, καθηγητῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.: «Ὁ ἱερομάρτυρας Κύπρου Κυπριανὸς - Ἡ ἐθναρχοῦσα Ἐκκλησία στὴν ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία πρὶν ἀπὸ τὸ 1821».

- 11:45 Κωστῆς Κοκκινόφτας, ἔρευνητής, Κέντρο Μελετῶν ἱερᾶς μονῆς Κύκκου: «Σχέσεις Κυπριανοῦ καὶ οἰκογένειας τῶν Χρυσανθέων».
- 12:05 Βασίλης Καρδάσης, καθηγητῆς Πανεπιστημίου Κρήτης: «Οἰκονομικὲς λειτουργίες μέσα ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ».
- 12:25 Δρ Ἑλένη Ρωσσίδου Κουτσοῦ, φιλόλογος - βυζαντινολόγος: «Ἡ οἰκονομικὴ διαχείριση τῆς ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς ἀπὸ τὸν οἰκονόμο Κυπριανὸ ἐπὶ ἀρχιερατείας ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου (1767-1810)».
- 12:45 Συζήτηση.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ Γ'

Πρόεδρος: *Γεώργιος Ξενῆς, ἐπίκουρος καθηγητῆς Πανεπιστημίου Κύπρου.*

- 15:30 Πέτρος Παπαπολυβίου, ἀναπληρωτῆς καθηγητῆς Πανεπιστημίου Κύπρου: «9ῆ Ἰουλίου 1821 καὶ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς - ἐπετειακὴ καθιέρωση καὶ συμβολισμοὶ (1830-1931)».
- 15:50 Στυλιανὸς Περγίδης, διευθυντῆς Μουσείου Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου: «Νέα στοιχεῖα γιὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Κυπριανὸ ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τῆς ἱερᾶς μονῆς Κύκκου».
- 16:10 Ἄννα Pouradier Duteil - Λοϊζίδου, διευθύντρια Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν: «Ἕνας γάλλος πρόξενος μάρτυρας τῶν γεγονότων τοῦ 1821 στὴν Κύπρο».

- 16:30 Τρύφωνας Τσομπάνης, λέκτωρ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.: «Ἡ πρὸς τιμὴν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ μαρτυρησάντων ἀσματικὴ ἀκολουθία».
- 16:50 Συζήτηση.
- 17:05 Διάλειμμα - Ρόφημα.

ΣΥΝΕΔΡΙΑ Δ΄

Πρόεδρος: *Γεώργιος Γεωργῆς, ἀναπληρωτῆς καθηγητῆς Πανεπιστημίου Κύπρου.*

- 17:25 Δρ Χριστόδουλος Χατζηχριστοδούλου, ἀρχαιολόγος, πρόεδρος Ἑταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν: «“Ὁρκίζω ὑμᾶς κάκιστα θηρία”. Φορητὲς εἰκόνες ἐπὶ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ (1810-1821)».
- 17:45 Κώστας Γερασίμου, συντηρητῆς ἀρχαιοτήτων - ἀγιογράφος, μελετητῆς - ἐρευνητῆς: «Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς καὶ ἡ ἀγιογραφικὴ του δραστηριότητα».
- 18:05 Δρ Χριστιάνα Δημητρίου, μουσικολόγος: «Ἡ ἀνανέωση καὶ ἀναμόρφωση τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς παράδοσης στὴν Κύπρο ἀπὸ τὸν ἐθνομάρτυρα Κυπριανό».
- 18:25 Ἐπιφάνιος ἐπίσκοπος Λήδρας καὶ ἡγούμενος Μαχαιρᾶ: «Γνωθὶ Κυπριανόν. Σκιαγράφηση τῆς προσωπικότητάς του μέσα ἀπὸ τὶς ἀρχεϊακὲς πηγές».
- 18:45 Συζήτηση.
- 19:00 Πορίσματα.
- 19:15 Λήξη ἐργασιῶν Συνεδρίου.

ΚΥΡΙΑΚΗ, 24 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ

Τὴν Κυριακή, 24 Ἰανουαρίου τὸ πρωί, τελέσθη στὸ καθολικὸ τῆς ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ ἀρχιερατικὸ συλλείτουργο, στὸ ὁποῖο συμμετεῖχαν ὁ σεβασμιώτατος μητροπολίτης Ἀρκαλοχωρίου κ. Ἄνδρέας, ὁ θεοφιλέστατος χωρεπίσκοπος Ἀμαθοῦντος κ. Νικόλαος, καὶ ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Λήδρας καὶ καθηγούμενος τῆς ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ κ. Ἐπιφάνιος.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΙ

Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Μαχαιρά

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ Α.Μ.
ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ
κ.κ. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

Με πολλή χαρά, και ανταποκρινόμενοι στην πρόσκληση του θεοφιλεστάτου χωρεπισκόπου Λήδρας και αγαπητοῦ ἐν Χριστῷ ἀδελφοῦ κ. Ἐπιφανίου, χαιρετίζουμε τὴν ἔναρξη τῶν ἐργασιῶν τοῦ διήμερου Ἱστορικοῦ Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου, με θέμα: «ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ – Ο ΜΑΡΤΥΡΑΣ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ», τὸ ὁποῖο διοργανώνει ἡ ἱερὰ μονὴ Μαχαιρᾶ, σὲ συνεργασία με τὸ τμήμα Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Κύπρου.

Ὅπως γίνεται ἀντιληπτό, στὸν σύντομο αὐτὸ Χαιρετισμὸ μας δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἀναπτύξουμε, οὔτε καὶ νὰ ἀναλύσουμε, τὸ πολύμορφο ἔργο καὶ τὴ βαρυσήμαντη προσφορὰ τοῦ ἀοιδίμου ἀρχιεπισκόπου καὶ ἐθνομάρτυρα Κυπριανοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησία καὶ πρὸς τὴν πατρίδα. Τοῦτο θὰ γίνῃ ἀπὸ τοὺς ἀγαπητοὺς εἰσηγητές, τοὺς ὁποίους, ἐπ' εὐκαιρία, θερμότατα εὐχαριστοῦμε. Περιοριζόμαστε, λοιπόν, νὰ τονίσουμε ὅτι ὁ ἀείμνηστος ἀρχιεπίσκοπος καὶ ἐθνομάρτυρας Κυπριανὸς ὑπῆρξε ἓνας ἀπὸ τοὺς πλέον σημαντικοὺς προκαθημένους τῆς Ἐκκλησίας μας κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας. Ἐξωριστὰ διακρίθηκε γιὰ τὴ μόρφωση καὶ τὸν δυναμισμό του καί, γενικὰ μιλῶντας γι' αὐτόν, ὑπῆρξε ἓνας φωτισμένος προκαθήμενος τῆς Ἐκκλησίας μας.

Ἰδιαιτέρα στεκόμαστε καὶ ὑπογραμμίζουμε τὴν ἀδιαμφισβήτητη μαρτυρία τοῦ ἁγγλο περιηγητῆ Carne, ποὺ τοῦ ἀνέφερε ὁ Κυπριανὸς πρὶν ἀπὸ τὰ συγκλονιστικὰ γεγονότα τῆς 9^{ης} Ἰουλίου 1821: «Ὁ θάνατός μου», τοῦ εἶπε, «δὲν εἶναι μακριά. Ξέρω πὼς μόνο εὐκαιρία περιμένουν, γιὰ νὰ με θανατώσουν»! Παρ' ὅλα αὐτά, δὲν ἔφυγε γιὰ νὰ σωθεῖ. Ἀντίθετα, μιμούμενος τὸ παράδειγμα τοῦ Χριστοῦ, ποὺ θυσιάστηκε γιὰ

τῆ δική μας σωτηρία, ἀπέδειξε μὲ τὸν μαρτυρικό του θάνατο, ὅτι πάνω ἀπὸ τὸν ἑαυτό του τοποθετοῦσε τὸ καλὸ τοῦ τόπου καὶ τῆ σωτηρία τοῦ λαοῦ! Μὲ τὴν πράξη του αὐτὴ κατέθεσε ἔντιμη τὴ μαρτυρία τοῦ μάρτυρα τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδας!

Τὸ σημερινὸ Συνέδριο μᾶς δίνει τὴν εὐκαιρία νὰ στρέψουμε μὲ εὐλάβεια τὴ σκέψη μας πρὸς αὐτόν, ἀποτιντάς του τὸν προσήκοντα φόρο τιμῆς καὶ εὐγνωμοσύνης. Ὁ μαρτυρικός του θάνατος ἀποτελεῖ, ἀναμφίβολα, ἀέναη πηγὴ, ἀπὸ τὴν ὁποία ὁ Κυπριακὸς Ἑλληνισμὸς θὰ ἀντλεῖ πάντοτε διαχρονικὰ διδάγματα πίστες στὸν Θεὸ καὶ αὐταπάρνησης γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς πατρίδας.

Ἄλλὰ, ἰδιαίτερα στοὺς κρίσιμους τούτους καιροὺς, τοὺς ὁποίους διερχόμαστε, χρειαζόμαστε καὶ ἔχουμε ἀνάγκη τὸν ἀρχιεπίσκοπο καὶ ἔθνομάρτυρα Κυπριανό, γιὰ νὰ ἀντλήσουμε θάρρος καὶ δύναμη στὸν ἀγῶνά μας ἐνάντια στὸν τοῦρκο εἰσβολέα πρὸς ἀπελευθέρωση τῆς σκλαβωμένης μας γῆς. Καὶ τοῦτο, γιατί ὁ Κυπριανὸς διαμηνύει πρὸς ὅλους, καὶ πρὸς κάθε κατεύθυνση, ὅτι ἡ ἐλευθερία δὲν ἀπαγχονίζεται, οὔτε καὶ σφαγιάζεται, ἀλλ' οὔτε καὶ πεθαίνει!

Θερμὰ συγχαίρουμε τὸν θεοφιλέστατο ἅγιο Λήδρας, καὶ γενικότερα τὴν ἀδελφότητα τῆς ἱερᾶς βασιλικῆς καὶ σταυροπηγιακῆς μονῆς Μαχαιρᾶ, γιὰ τὴν ὠραία αὐτὴ πρωτοβουλία τους, ἀλλὰ καὶ ὅλους γενικὰ ὅσοι ἐργάστηκαν καὶ κοπίασαν γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ σημερινοῦ σπουδαίου τούτου Συνεδρίου. Δίνουν, ἔτσι καὶ σὲ μᾶς, καὶ εὐρύτερα στὸν λαό μας, τὴν εὐκαιρία νὰ ἀναβαπτισθοῦμε στὸ πνεῦμα τῆς ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος μαρτυρικῆς θυσίας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ.

Ἀπευθύνοντας ἐγκάρδιο χαιρετισμὸ ἀγάπης καὶ τιμῆς πρὸς ὅλους, πατρικὰ εὐχόμαστε κάθε ἐπιτυχία στὶς ἐργασίες τοῦ Συνεδρίου.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΠΡΥΤΑΝΕΩΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΚΥΠΡΟΥ
κ. ΣΤΑΥΡΟΥ ΖΕΝΙΟΥ

Θεοφιλέστατε εκπρόσωπε τοῦ Μακαριωτάτου,
κύριε πρέσβη,
ἐκλεκτοὶ προσκεκλημένοι,
ἀγαπητοὶ συνάδελφοι,
ἀγαπητὲς φοιτήτριες καὶ ἀγαπητοὶ φοιτητές,

τὰ πανεπιστήμια εἶναι φορεῖς ἐκσυγχρονισμοῦ καὶ καταλῦτες ἀλλαγῆς μιᾶς κοινωνίας. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ Πανεπιστήμιο Κύπρου ἔχει χαρακτηρισθεῖ ὡς ἡ σωκράτεια ἀλογόμυγα τῆς πόλης, ποὺ προκαλεῖ, προβληματίζει, εἰσάγει καινὰ δαιμόνια στὴν κοινωνία μας. Ταυτόχρονα, τὰ πανεπιστήμια εἶναι θεσμοὶ μελέτης καὶ διατήρησης τῶν παραδόσεών μας. Ἔχουν ἓνα σημαντικό ρόλο νὰ διαδραματίσουν στὴν καλλιέργεια ἑνὸς αἰσθήματος ταυτότητας ἑνὸς κοινωνικοῦ συνόλου καὶ ιδιαίτερα πρὸς τοὺς νέους ἀνθρώπους.

Ὅσοι κατὰ καιροὺς ἐπικρίνουν τὸ Πανεπιστήμιο γιὰ ὅσα πράττει, γιὰ νὰ ἀνταποκριθεῖ στὸν πρῶτό του στόχο, πρέπει νὰ κατανοήσουν τὰ πολλὰ ποὺ πράττει τὸ Πανεπιστήμιο, γιὰ νὰ ἀνταποκριθεῖ στὸν δευτέρό του ρόλο γιὰ τὶς παραδόσεις μας, γιὰ τὴν ἱστορία μας, γιὰ τὸν πολιτισμὸ μας, γιὰ τὴν ταυτότητά μας. Εἶναι σημαντικό νὰ ἀντιληφθοῦμε, νὰ κατανοήσουμε καὶ νὰ ἀναγνωρίσουμε τὴ σημασία τοῦ συνθετικοῦ ρόλου ἑνὸς σύγχρονου πανεπιστημίου στὴ χώρα μας, μιᾶς χώρας μέλους τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως, ἀλλὰ μὲ ἄλυτο ἓνα μεγάλο ἔθνικὸ πρόβλημα. Μέσα ἀπὸ αὐτὸ τὸ συνθετικὸ πνεῦμα εἶναι ποὺ βλέπουμε τὴ συνεργασία τῆς ἱερᾶς βασιλικῆς καὶ σταυροπηγιακῆς μονῆς Μαχαιρᾶ μὲ τὸ τμήμα Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Κύπρου γιὰ αὐτὸ

τὸ διήμερο Συνέδριο-Μνημόσυνο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ.

Θέλω ιδιαίτερα νὰ εὐχαριστήσω τὴ μονὴ Μαχαιρᾶ καὶ τὸν θεοφιλέστατο ἡγούμενο γιὰ τὴν πρωτοβουλία γιὰ συνεργασία μὲ τὸ τμῆμα Ἱστορίας. Νομίζω ὅτι δὲν θὰ μπορούσατε νὰ εἴχατε ἐπινοήσει καλύτερο μνημόσυνο γιὰ τὸν ἱεράρχη ποὺ ἔθεσε τὶς βάσεις γιὰ τὴν πρώτη κοινότητα διδασκόντων καὶ διδασκομένων στὴν Κύπρο, δηλαδὴ τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου, ποὺ ἀποτελοῦσε τὴ μετεξέλιξη τοῦ Ἑλληνομουσείου Λευκωσίας, ἀπὸ τὸ νὰ ὀργανωθεῖ ἓνα συνέδριο συνεργασίας τοῦ ἀνωτάτου ἐκπαιδευτικοῦ ἰδρύματος μὲ μία ἱερὰ Μονή.

Ἡ παιδεία, ἡ σύνθεση τῶν παραδόσεων μὲ τὴν ἐξέλιξη, ἡ συντήρηση μὲ τὴν πρόοδο, ἀποτελοῦν χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπικότητος τοῦ μεγάλου ἱεράρχη, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίστηκε γιὰ τὴ σύνεσή του, τὴ διορατικότητά του, τὸ πάθος καὶ τὸν πόθο γιὰ ἐλευθερία καὶ τὸν ρεαλισμό. Μὲ σύγχρονη ὀρολογία θὰ λέγαμε ὅτι ὑπῆρξε ἓνας δημιουργικὸς ἡγέτης, ἱκανὸς νὰ συνθέτει τὶς ἀντιθέσεις, νὰ ἀπορρίπτει τὴ μονοδιάστατη ἀντίληψη τῆς ἀλήθειας, νὰ ἀντιλαμβάνεται ὅτι σὲ ἓνα πολύπλοκο κόσμο χρειάζεται πολὺπλοκη καὶ πολυσύνθετη σκέψη.

Τὴν ἱκανότητα γιὰ σύνθεση ἀντιλαμβάνεται ὁ προσεκτικὸς μελετητὴς τοῦ ἔργου τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη, ὅταν μαζὶ μὲ τὸν ὑπερήφανο στίχο «ἡ Ρωμισύνη ἐν φυλῇ συνότζιαιρη τοῦ κόσμου» διαβάσουμε καὶ τὸν στίχο τῆς δικοινοτικῆς ἀλληλεγγύης «ἐφαίνονταν περίλυποι οἱ τοῦρτζιοι κυπριῶτες». Ὅταν διαβάσουμε τὴν ἀπάντηση τοῦ Κυπριανοῦ πρὸς τὸν γιὸ τοῦ τουρκοκύπριου Κκιόρογλου, ποὺ τοῦ πρόσφερε τὴ βοήθεια τοῦ πατέρα του, γιὰ νὰ τὸν φυγαδεύσει πρὶν τὸν ἀπαγχονισμό του: «Νὰ πάεις γιέ μου νὰ τοῦ πεῖς νὰ κάμει τὴ δουλειάν του/ τζιαὶ πὼς τὴν καλοσύνην του τζιαὶ τὴν καλὴν καρξιάν του/ ἀκόμα τζιαὶ κρεμμάμενος ἐννὰ τὴν ἀθθυμοῦμαι». Ἡ ἀπάντηση αὐτὴ ἀποτελεῖ κορυφαῖο μήνυμα ὑπέρβασης, ἀποτελεῖ δήλωση ἐπιλογῆς τῆς συμφιλίωσης καὶ τῆς

συνύπαρξης, ἀντὶ τῆς φυλετικῆς ἔχθρας καὶ τῶν θρησκευτικῶν διαχωρισμῶν.

Ἀγάπη γιὰ τὴν παιδεία, ἱκανότητα γιὰ σύνεση καὶ σύνθεση ἀποτελοῦν, πιστεύω, κύρια συστατικὰ τῆς μελέτης τοῦ Συνεδρίου ποῦ θὰ ἀκολουθήσει τὶς ἐπόμενες δύο μέρες, ἀλλὰ καὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ τιμωμένου. Γι' αὐτό, καλωσορίζοντάς σας στὸ Πανεπιστήμιο Κύπρου καὶ εὐχόμενος κάθε ἐπιτυχία στὶς ἐργασίες σας, θέλω νὰ εὐχαριστήσω ἰδιαίτερα καὶ τὴν ἱερὰ μονὴ Μαχαιρᾶ καὶ τὸ τμήμα Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας.

Πιστεύω ὅτι τὸ Συνέδριο αὐτὸ θὰ συνεισφέρει οὐσιαστικὰ στὸ νὰ ἐπαυξήσουμε τὴν ἱκανότητά μας ὡς κοινωνικὸ σύνολο γιὰ ἓνα αἴσθημα ταυτότητος καὶ αὐτοπεποίθησης ὅτι εἴμαστε σὲ θέση ὡς κοινωνία νὰ λύνουμε προβλήματα καὶ νὰ ἐπιτυγχάνουμε συλλογικοὺς καὶ ἀτομικοὺς στόχους. Εὐχαριστῶ ἰδιαίτερα -ὁ πρῦτανος ἐκ μέρους τοῦ Πανεπιστημίου καλωσορίζει, ἀλλὰ πάντα ὑπάρχουν ἓνας-δύο συνάδελφοι ποῦ ἔχουν ἀναλάβει τὴν πρωτοβουλία- ἔτσι εὐχαριστῶ ἰδιαίτερα τὸν Πέτρο Παπαπολυβίου καὶ τὸν Γεωργὸ Γεωργῆ γιὰ αὐτὴ τὴ συνεργασία μὲ τὴν ἱερὰ μονὴ Μαχαιρᾶ.

Σᾶς καλωσορίζω ὅλους στὸ Πανεπιστήμιο.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ
ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΕΣΤΑΤΟΥ ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΗΔΡΑΣ
ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΜΑΧΑΙΡΑ
κ. ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ

Ἀδελφοὶ καὶ συλλειτουργοὶ ἅγιοι ἀρχιερεῖς,
εὐλαβὲς ἱερατεῖον,
ἐκλεκτοὶ προσκεκλημένοι,
ἀξιότιμοι ὁμιλητὲς καὶ εἰσηγητὲς,
περιώνυμε καὶ περιούσιε παρεστῶς λαὸ τοῦ Θεοῦ τῆς νήσου
ταύτης,

σήμερον ἡ χάρις τοῦ παναγίου Πνεύματος ἡμᾶς συνήγα-
γεν εἰς πανδαισίαν, εἰς συμπόσιον πνευματικόν, εἰς συνε-
δριακὴν συνεστίασιν. Ἡ εἴσοδος εἰς τὸν νέον ἐνιαυτὸν τῆς
χρηστότητος Κυρίου, μᾶς εἰσαγάγει εἰς τὸν ἐπετειακὸν ἐορ-
τασμὸν τῆς διακοσιετηρίδος ἀπὸ τῆς ἀναρρόησεως εἰς τὸν
ἀρχιεπισκοπικὸν θρόνον τοῦ ἀοιδίμου ἱερομάρτυρος Κύπρου
Κυπριανοῦ, ὡς προσυπογράφει ὁ ἔξαρχος αὐτοῦ ἀρχιμαν-
δρίτης Ἰωαννίκιος.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ μάρτυρας τοῦτος
τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος, μία ἐκ τῶν σημαντικότερων
προσωπικοτήτων τοῦ νοητοῦ στερεώματος τῆς ἐκκλησια-
στικῆς καὶ τῆς πολιτειακῆς ἱστορίας τῆς νήσου μας, τόσο
κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας ὅσον καὶ ἐντεῦθεν ἕως
καὶ τῶν ἡμερῶν μας, ἔλκει τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ καταγωγὴν
ἐκ τῆς ἱεραῆς μονῆς Μαχαιρᾶ, καυχᾶται δὲ περὶ αὐτοῦ γρά-
φων: «Ἡμεῖς δὲ ἐξ αὐτῆς τῆς βαλβίδος τοῦ βίου, ἀνθ' ὧν τὴν
μετάνοιαν ἡμῶν, καὶ εἶχομεν, καὶ ἔχομεν, καὶ φυλάξομεν ἄχρι
βίου τερμάτων εἰς τὸ ἱερὸν καὶ σεβάσιμον μοναστήριον τῆς
ὑπεραγίας Θεοτόκου, τὸ ἐπικεκλημένον τοῦ Μαχαιρᾶ... Προ-
επιβάσθημεν εἰς τὸν ἀγιώτατον καὶ ἀποστολικὸν θρόνον τῆς

ἀγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς, τῆς Νέας Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Κύπρου, καὶ διὰ τοῦτο συνέβη ἡμᾶς, σωματικῶς μὲν, ἀπομακρυνθῆναι τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν Μοναστηρίου, πνευματικῶς δὲ ὡς ἄνωθεν εἴπομεν, οὐδαμῶς... καθὼς πνευματικῶς ἐγεννήθημεν καὶ ἀνετράφημεν εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς».

Ὡς ἐκ τοῦ πνευματικοῦ μας χρέους πρὸς τὸν ἔνδοξον πατέρα μας ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου Κυπριανόν, προέβημεν εἰς τὴν ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ τμήματος Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Κύπρου διοργάνωσιν τοῦ παρόντος Συνεδρίου. Σκοπὸς μας εἶναι ἡ γνῶσις καὶ ἡ ἐμβάθυνσις εἰς τὸν βίον, τὴν δραστηριότητα καὶ ἐν γένει τὴν προσωπικότητα τοῦ Κυπριανοῦ. Στόχος, ἡ ἀπάντησις σὲ χρόνια ἀναπάντητα ἐρωτήματα ὅπως ἡ καταγωγή του καὶ ἡ διαμάχη περὶ τούτης μετὰ τῶν χωρίων Στροβόλου καὶ Καμπιῶν, ἡ οἰκονομικὴ διαχείρισις τῆς Ἐκκλησίας, ἡ προσφορά του εἰς τὴν πατρίδα του κ.ἄ., ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἀληθείας περὶ τῆς σχέσεώς του μετὰ τῶν Χρυσανθέων καὶ ἡ ἀναίρεσις τοῦ μύθου περὶ συμμετοχῆς του εἰς τὴν ἔξοριαν τοῦ προκατόχου του.

Τὸ ὄνομά του καὶ ἡ θυσία του ἐχαράχθησαν μὲ κόκκινα χρυσίζοντα γράμματα εἰς τὴν καρδίαν τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ, καὶ ἦσαν αὐτὰ τὰ ὁποῖα ἀφύπνιζαν καὶ ἐξήγειραν μὲ πάλλοντα ἐνθουσιασμόν τὰς καρδίας τῶν κυπρίων, καὶ ἀνεζωπύρωναν τὸν ζῆλόν των ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, τοῦ πόθου ἐκείνου ποῦ δὲν ἦτο ἄλλος, παρὰ ὁ ἀρχαῖος πόθος τῆς Μεγάλης Ἰδέας, τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῆς Ρωμηοσύνης, καὶ ἀνεπτέρωναν τὸ ἠθικόν των εἰς τοὺς πολέμους ὑπὲρ τοῦ καρδιακοῦ των πόθου.

Εἰς αὐτὴν μας τὴν προσπάθειαν ἀπευθυνθήκαμεν εἰς ἐκλεκτοὺς ὁμιλητάς, γνωστοὺς καὶ σπουδαίους εἰς τὸ κυπριακὸν κοινόν, τοὺς ὁποίους καλωσορίζομεν. Εὐχόμεθα ὅπως ἡ παραμονὴ τῶν ἐξ Ἑλλάδος ὁμιλητῶν εἰς τὴν Κύπρον μας ἀποβεῖ εὐχάριστη, ξεκούραστη καὶ ἀποδοτικὴ, δι' ἡμᾶς δέ,

ὅπως, ἐντροφῶντες εἰς τὰς ἐρευνητικὰς μελέτας πάντων τῶν ὁμιλητῶν, τρυγίσωμεν πλουσίαν συγκομιδὴν πνευματικῶν καρπῶν. Εὐελπιστοῦμεν δέ, ὅτι τὰ πνευματικὰ ἐδέσματα τὰ ὁποῖα θὰ παρατεθοῦν, θὰ ἀποτελέσουν ἐναύσματα διὰ μίαν ὀρθότερον κοινωνικά, γονιμότερον πνευματικά, καὶ ὑπευθυνότερον πολιτειακὰ τοποθέτησιν καὶ στάσιν ζωῆς.

Εὐχαριστοῦμεν καὶ πάλιν τοὺς ἐκλεκτοὺς μας ὁμιλητάς, τοὺς ἀξιολίμους προσκεκλημένους καὶ ὄλους ἐσᾶς οἱ ὁποῖοι εἶστε παρόντες καὶ ἐπικροτεῖτε διὰ τῆς παρουσίας σας τὴν προσπάθειάν μας.

Ἰδιαιτέρας εὐχαριστίας ἀπευθύνομεν πρὸς τὸν ἕτερον συνδιοργανωτὴν, τοὺς κυρίους καθηγητὰς τοῦ τμήματος Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Κύπρου Γεώργιον Γεωργῆν καὶ Πέτρον Παπαπολυβίου, καθὼς ἐπίσης τὸν Πρύτανιν κ. Σταῦρον Ζένιον καὶ τὸν κοσμήτορα τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς κ. Μιχάλην Πιερῆν, οἱ ὁποῖοι στήριξαν τὴν προσπάθειαν.

Εὐχόμεθα ἐπιτυχίαν καὶ καλὴν πνευματικὴν συγκομιδὴν, ἐπικαλούμεθα δὲ τὰς εὐχὰς καὶ πρεσβείας τῆς κυρίας Θεοτόκου τῆς Μαχαιριωτίσσης διὰ νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΗ ΟΜΙΛΙΑ

Ιερός Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Μαχαιρά

ΠΑΣΧΑΛΗ ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν,
Διευθυντοῦ Ἰνστιτούτου Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν
Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ
ΚΑΙ Η ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Ἐπειδὴ τὸ Συνέδριό μας εἶναι ἐπιστημονικὸ καὶ στόχευσή του εἶναι ἡ ἀποκατάσταση καὶ ἀποτίμηση τῆς ἱστορικῆς παρουσίας καὶ πνευματικῆς προσφορᾶς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ Μαχαιριώτη, ἀνοίγοντας τὶς ἐργασίες του θεωρῶ ὅτι ἡ ἐνδεδειγμένη συμβολή μου ὀφείλει νὰ εἶναι ἡ διατύπωση τῆς προβληματικῆς ποὺ θὰ μᾶς ἐπιτρέψει νὰ προσεγγίσουμε ἐπὶ τῆς οὐσίας τὰ ζητούμενα αὐτά. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς γιὰ μᾶς τοὺς κυπρίους εἶναι μιὰ θρυλικὴ καὶ πονεμένη μορφή, κυριολεκτικὰ καὶ συμβολικὰ ἡ μορφή τοῦ αἵροντος τὸν σταυρὸ τοῦ ἱστορικοῦ μαρτυρίου αὐτῆς τῆς νήσου. Προσλαμβάνουμε τὴ μορφή του κυρίως διὰ τοῦ συμβολισμοῦ τῶν μνημείων του, τῆς ἀπέριττης προτομῆς μπροστὰ στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Κύπρου καὶ τοῦ μνημείου τῶν ἔθνομαρτύρων στὸν περίβολο τοῦ ναοῦ τῆς Φανερωμένης, ἀλλὰ κυρίως διὰ τοῦ ἐπικοῦ ποιητικοῦ λόγου τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη ποὺ ἀποτελεῖ ἀδιαμφισβήτητα ἕναν ἀπὸ τοὺς καταλυτικὸς συντελεστὲς τῆς αὐτοσυνειδησίας μας. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς συνιστᾷ συνεπῶς μιὰ παρουσία βιωματικοῦ χαρακτῆρα γιὰ τὴν κυπριακὴ αὐτοσυνείδηση.

Ἄν θελήσουμε νὰ μετακινήσουμε αὐτὴ τὴν ἐπικὴ μορφή ἀπὸ τὸν χῶρο τοῦ θρύλου σ' ἐκεῖνον τοῦ ἱστορικοῦ γίγνεσθαι γιὰ νὰ σταθμίσουμε μὲ τὰ κριτήρια τοῦ ἐπιστημονικοῦ λόγου τὴ θέση της στὰ πραγματικὰ περιστατικὰ τῆς ἱστορίας τῆς Κύπρου, θὰ διαπιστώσουμε ὅτι στὴν περίπτωση τοῦ ἀρχιε-

πισκόπου Κυπριανού ισχύει κατ' ἐξοχήν ἡ κρίση μὲ τὴν ὁποία ὁ Θουκυδίδης ἐξαίρει τὴν ὑπεροχὴ τῶν Ἀθηνῶν ἔναντι ὄλων τῶν ἐλληνίδων πόλεων: «ἀκοῆς κρείσσων ἐς πείραν ἔρχεται». Ἄς ἐπιχειρήσουμε λοιπὸν νὰ λάβουμε «πείραν» τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, ἡ ὁποία ὅπως λέγει ὁ Θουκυδίδης «οὐ λόγων ἐν τῷ παρόντι κόμπος μᾶλλον ἢ ἔργων ἐστὶν ἀλήθεια»¹.

Γιὰ νὰ προχωρήσουμε πρὸς τὸ ζητούμενο αὐτό, τὴν «ἀλήθειαν τῶν ἔργων», ἀπαιτεῖται νὰ ἀκολουθήσουμε κάποιους ἀναβαθμοὺς ἐπιστημονικῆς κριτικῆς. Ἀπαιτεῖται πρῶτον νὰ σταθμισθεῖ τὸ ἐπίπεδο τῶν διαθέσιμων γνώσεών μας γιὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανό, τὸν βίο καὶ τὸ ἔργο του. Ἐπιβάλλεται δεύτερον νὰ ἀποτιμηθοῦν οἱ μέχρι τώρα ἀπόπειρες ἐρμηνείας τῆς ἱστορικῆς παρουσίας τοῦ Κυπριανοῦ. Ἐναντι αὐτῶν τῶν μέχρι τώρα ἐρμηνειῶν ἐνδείκνυται νὰ ἀντιπαραβληθεῖ ἡ μαρτυρία τοῦ Κυπριανοῦ ὅπως ἀναδύεται ἀπὸ μιὰ πληρέστερη συναίσθηση τῆς ἱστορικότητος τῶν πραγμάτων.

Ἄς ἀρχίσουμε ἀπὸ τῆ στάθμιση τοῦ κεκτημένου τῶν γνώσεών μας. Ἡ καλύτερα τεκμηριωμένη καὶ ὡς ἐκ τούτου πληρέστερα γνωστὴ φάση τῆς ζωῆς τοῦ Κυπριανοῦ εἶναι ἡ περίοδος τῆς πρωθιεραρχίας του στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ Κύπρου στὰ χρόνια 1810-1821. Θὰ ἀναφερθῶ στὴν περίοδο αὐτὴ στὴ συνέχεια. Ἀντίστροφα τὸ μεγάλο κενὸ στὶς γνώσεις μας γιὰ τὸν ἔθνομάρτυρα πρωθιεράρχη εἶναι ἐκεῖνο τῆς παραμονῆς του στὴ Μολδοβλαχία κατὰ τὴν περίοδο 1783-1802. Ἄν ὑπολογίσουμε τὸ χρονολογικὸ ἀνάπτυγμα τοῦ εἰκοσαετοῦς αὐτοῦ διαστήματος, τὸ ὁποῖο εἶναι ἀκριβῶς διπλάσιο τῆς τελευταίας περιόδου τῆς ζωῆς τοῦ Κυπριανοῦ ποὺ εἶναι γνωστὴ μὲ σχετικὴ πληρότητα, θὰ ἐκτιμηθεῖ στὶς πραγματικὲς τῆς διαστάσεις ἡ σοβαρότητα τοῦ προβλήματος ποὺ ἀντιμετωπίζει τὸ ἔργο τῆς βιογράφησης μιᾶς τόσο σημαντικῆς ἱστορικῆς προσωπικότητος. Τὸ πρόβλημα εἰκονογραφεῖται χαρακτηριστικὰ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ σημαντικὴ ἑλληνορουμανίδα ἱστορικὸς

1. ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ, *Εὐγενεῖς Β'*, 41.

τῶν πνευματικῶν σχέσεων τοῦ ἑλληνισμοῦ μὲ τὶς ρουμανικὲς χώρες, ἡ Ἀριάδνη Καμαριανοῦ-Cioran, στὴν εἰδικὴ ἐξαντλητικὴ μελέτη της γιὰ τὶς σχέσεις τῆς Κύπρου μὲ τὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, δὲν μπόρεσε νὰ προσθέσει καμμιά νέα πληροφορία οὔτε νὰ ἐπιβεβαιώσει μὲ ἀσφαλῆ τεκμήρια τὶς διάφορες ὑποθέσεις γιὰ τὴν πολυετῆ παραμονὴ τοῦ Κυπριανοῦ στὴν περιοχὴ. Εἶναι ἐπίσης, ἐνδεικτικὸ τῆς ἀπουσίας ιστορικῶν τεκμηρίων γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ τῆς ζωῆς τοῦ Κυπριανοῦ ὅτι στὸ μνημειῶδες ἔργο της γιὰ τὶς ἡγεμονικὲς ἀκαδημίες τοῦ Βουκουρεστίου καὶ τοῦ Ἰασίου ἡ Ἀριάδνη Καμαριανοῦ δὲν μπόρεσε νὰ ἐντοπίσει τὴν παραμικρὴ ἐνδειξη γιὰ κάποια σχέση τοῦ Μαχαιριώτη ἱερομονάχου μὲ τὰ κορυφαία αὐτὰ ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα. Παρέμεινε λοιπὸν καὶ ἡ Ἀριάδνη Καμαριανοῦ στὴν ὑπόθεση ὅτι ἐνδεχομένως κατὰ τὴν παραμονὴ του στὸ Ἰάσιο ὁ Κυπριανὸς παρακολούθησε μαθήματα στὴν ἐκεῖ ἡγεμονικὴ ἀκαδημία. Πότε ἀκριβῶς συνέβη αὐτὸ παραμένει ἐπίσης ἀσαφές².

Ἡ ιστορικὴ μέθοδος, ὥστόσο, ὡς μέθοδος ἔρευνας καὶ κριτικῆς ἀναψηλάφησης τῶν πηγῶν προσφέρει καὶ ἄλλες διεξόδους. Γνωρίζοντας ὅτι ὁ Κυπριανὸς ἔζησε στὶς ἡγεμονίες ἀπὸ τὸ 1783 καὶ ἐξῆς γιὰ ἀρκετὰ χρόνια, μποροῦμε νὰ ἀναπαραστήσουμε τοῦλάχιστον τὸ περιβάλλον ἐντὸς τοῦ ὁποίου διαμορφώθηκε κατὰ τὰ χρόνια αὐτὰ τῆς ὠριμότητάς του καὶ νὰ ἀνακτήσουμε ἔτσι μιὰ αἴσθηση τῶν πολιτικῶν καὶ πνευματικῶν ἐπιδράσεων ποὺ δέχθηκε καὶ ὑπὸ τὸ κλίμα τῶν ὁποίων διέπλασε τὶς ἀντιλήψεις του γιὰ τὰ πράγματα τοῦ γένους. Ἀναφέρεται ἐπίμονα στὶς πηγές ὅτι ὁ Κυπριανὸς γνω-

2. Βλ. ARIADNA CAMARIANO-CIORAN, «Contributions aux relations roumano-chypriotes», *Relații româno-elene*, ἐπιμ. Λ. Ράδου, Βουκουρέστι 2008, σσ. 676-678. Ἀντίστοιχα ἰσχνὰ καὶ ὄχι ἀπολύτως ἀκριβῆ εἶναι ὅσα γράφει ὁ GEORGE CIORAN, «Σχέσεις τῶν ρουμανικῶν ἡγεμονιῶν πρὸς τὰ κυπριακὰ μοναστήρια Κύκκου καὶ Μαχαιρᾶ», *Byzantinisch-Neugriechisch Jahrbücher* 13 (1937), σσ. μῆ-νστ'.

ρίστηκε και συνδέθηκε με τὸ περιβάλλον τοῦ ἡγεμόνα Μιχαήλ Σούτσο, ὁ ὁποῖος ἐκτιμώντας τὶς ἱκανότητες καὶ τὴν προσωπικότητα τοῦ κυπρίου ἱεροδιακόνου μερίμνησε γιὰ τὴ χειροτονία του σὲ πρεσβύτερο καὶ τὸν τοποθέτησε ὡς ἐφημέριο τοῦ παρεκκλησίου τοῦ ἡγεμονικοῦ οἴκου. Ποῦ καὶ πότε ἔγιναν αὐτὰ καὶ ἀπὸ ποιὸν ἱεράρχη ἔγινε ἢ εἰς πρεσβύτερον χειροτονία τοῦ Κυπριανοῦ δὲν εἶναι σαφές. Ἀναφέρουν οἱ πηγές, κυρίως κυπριακές, ὅτι ἡ γνωριμία μετὰ τὸν Μιχαήλ Σούτσο ἔγινε στὸ Ἰάσιο. Ὅταν ὁ ἀρχιμανδρίτης Χαράλαμπος τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ συνοδευόμενος ἀπὸ τὸν ἱεροδιάκονο Κυπριανὸ ἔφθασαν στὶς ἡγεμονίες στὰ χρόνια 1783-1784, ὁ Μιχαήλ Σούτσο ἦταν ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας, ἀκριβῶς κατὰ τὴν περίοδο 1783-1786. Τὴν ἴδια περίοδο στὴ Μολδαβία ἡγεμόνευε ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος (1782-1785, 1785-1786). Ὁ Μιχαήλ Σούτσο ἐπανῆλθε στὴν ἡγεμονία τῆς Βλαχίας στὰ 1791-1793 μετὰ τὴν αὐστριακὴ κατοχὴ τῆς περιοχῆς καὶ ἐν συνεχείᾳ ἀνέλαβε τὴν ἡγεμονία τῆς Μολδαβίας στὰ 1793-1795³. Ποῦ καὶ πότε λοιπὸν ἔγινε ἡ γνωριμία μετὰ τὸν Κυπριανὸ καὶ ποῦ καὶ ἀπὸ ποιὸν ἀρχιερέα ἔγινε ἡ χειροτονία τοῦ Κυπριανοῦ σὲ πρεσβύτερο καὶ σὲ ποιὸν ἡγεμονικὸ οἶκο διετέλεσε ἐφημέριος ὁ ἱερομόναχος πλέον Κυπριανός, σὲ ἐκείνον τοῦ Βουκουρεστίου ἢ σὲ ἐκείνον τοῦ Ἰασίου; Ἄν ἐπιμείνουμε στὴ σχέση μετὰ τὸν Μιχαήλ Σούτσο καὶ τὸ Ἰάσιο, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει κάποια ἔνδειξη νὰ ἀπορρίψουμε τὶς συναφεῖς κρατουῖσες πληροφορίες, πρέπει νὰ τοποθετήσουμε τὰ σχετικὰ γεγονότα στὰ χρόνια 1793-1795, ἔτη τῆς ἡγεμονίας τοῦ Μιχαήλ Σούτσο στὴ Μολδαβία⁴. Συνεπῶς καὶ ἡ χειροτονία τοῦ

3. Βλ. τὸν πίνακα τῶν Φαναριωτῶν ἡγεμόνων Βλαχίας καὶ Μολδαβίας, *Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τόμ. ΙΑ', Ἀθήνα 1975, σ. 122. Πρβλ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΠΟΛΕΩΣ ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ, *Φαναριῶται*, Ἀθήνα 1987, σσ. 22-23.

4. Ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ἐπιλογῆς συνηγορεῖ καὶ ἡ ἔκδοση στίς 13 Φεβρουαρίου 1795 τοῦ χρυσοβούλλου τοῦ Μιχαήλ Σούτσο ὑπὲρ τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ.

Κυπριανού, ἂν τελέστηκε στὸ Ἰάσιο αὐτὴ τὴν περίοδο, πιθανότητα νὰ ἔγινε διὰ χειρὸς τοῦ μητροπολίτου Μολδαβίας Ἰακώβου Σταμάτη (1792-1803), ἀρκετὰ χρόνια δηλαδή μετὰ τὴν ἄφιξη τοῦ Κυπριανοῦ στὶς ἡγεμονίες. Ἄν πάλι τὰ σχετικὰ γεγονότα συνδεθοῦν μὲ τὴν ἡγεμονία τοῦ Μιχαὴλ Σούτσου στὴ Βλαχία κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἄφιξης τοῦ Κυπριανοῦ στὶς ἡγεμονίες, ἡ χειροτονία του πιθανὸν νὰ τελέστηκε ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Οὐγγροβλαχίας Γρηγόριο Β΄ τὸν ἀπὸ Μυρέων (1760-1787).

Μνημονεύω τὶς λεπτομέρειες αὐτές, ὑπὸ μορφὴν πάντοτε ὑποθέσεων, γιὰ νὰ εἰκονογραφήσω τὶς δυσκολίες τῆς βιογραφίας τοῦ Κυπριανοῦ, δυσκολίες ποὺ προσιδιάζουν γενικότερα στὴν ἱστορικὴ ἔρευνα μιᾶς τόσο σημαντικῆς γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ περιόδου, ὅπως εἶναι ἡ περίοδος τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ τῆς προετοιμασίας τῆς ἐθνεγερεσίας. Τὶς δυσκολίες αὐτές συναντοῦμε σχεδὸν σὲ ὅλες τὶς ἀπόπειρες βιογραφίας τῶν σημαντικῶν μορφῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς ἱστορίας ἀλλὰ καὶ τῆς ἱστορίας τῆς λογιόσυνης⁵. Εἶναι καλὸ νὰ διαθέτουμε ἐπίγνωση τῶν μεθοδολογικῶν αὐτῶν προβλημάτων γιὰ νὰ ἀποφεύγουμε τὴν εὐκόλη ἐπανάληψη τῶν συμβατικῶν παραδοχῶν καὶ τὴν ἄκριτη ἀντιγραφὴ τῶν ἀνακριβειῶν τῆς παλαιότερης ἱστοριογραφίας. Τὸ πρόβλημα αὐτὸ ἐπιχωριάζει ἀκόμη καὶ στὴν πρόσφατη κυπριακὴ ἱστοριοδιφία καὶ πιστεύω ὅτι καλὸ καὶ φρόνιμο εἶναι νὰ ἀντιμετωπισθεῖ πλέον μετὰ λόγου γνώσεως.

Πέραν τῶν πραγματολογικῶν αὐτῶν προβλημάτων ποὺ ἴσως νὰ μπορέσουν νὰ ἀντιμετωπισθοῦν καὶ νὰ ἐπιλυθοῦν μὲ ἐξονυχιστικὴ περαιτέρω ἔρευνα σὲ νέο φάσμα πηγῶν, ἐκτὸς καὶ πέραν τῶν συμβατικῶν καὶ γνωστῶν ποὺ ἔχει κατὰ κόρον ἀναδιφήσει ἡ τοπικὴ κυπριακὴ ἔρευνα, ἡ ἐπαναστάθμιση τῆς γενικότερης ἐμπειρίας τοῦ Κυπριανοῦ ἀπὸ τὴν εἰκοσαετῆ πα-

5. Βλ. π.χ. Π. Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ, *Ἰώσηπος Μοισιόδαξ*, Ἀθήνα 2004², σσ. 26-29. 33-35.

ραμονή του στη Μολδοβλαχία μπορεί ν' ανοίξει νέους ορίζοντες για την κατανόηση της προσωπικότητας και του μεταγενεστέρου έργου του. Κατά την περίοδο της παραμονής του Κυπριανού οι ήγεμονίες υπήρξαν θέατρο πολεμικών αναμετρήσεων της Όθωμανικής αυτοκρατορίας με τη Ρωσσία και την Αυστρία, αναμετρήσεων που κατέληξαν σε κατοχή του Ίασίου από τους Ρώσους στα 1788-1791 και του Βουκουρεστίου από τους Αυστριακούς στα 1789-1791. Άμέσως μετά κατά τη δεκαετία του 1790 οι ήγεμονικές πρωτεύουσες, όπου έμφανίστηκαν πρόξενοι της επαναστατικής Γαλλίας, απέβησαν οι κεντρικοί δίαυλοι της διοχέτευσης των γαλλικών επαναστατικών ιδεών στη Νοτιοανατολική Ευρώπη. Η ίδια αυτή περίοδος, ή τελευταία είκοσαετία του 18^{ου} αιώνα, συμπίπτει με την κορύφωση του Διαφωτισμού στις ήγεμονίες. Είναι η εποχή κατά την οποία δεσπόζει στην πνευματική ζωή ο Δημήτριος Καταρτζής και ο κύκλος του, μεταξύ τους κυκλοφορεί ο Ίωσηπος Μοισιόδαξ μετά τα ταξίδια και τις πραγματικά ρηξικέλευθες εκδόσεις του στη Βενετία και τη Βιέννη, ο Λάμπρος Φωτιάδης σχολαρχεί στην αυθεντική ακαδημία του Βουκουρεστίου, ο Ρήγας Βελεστινλής τέλος προετοιμάζεται για την επαναστατική του δράση. Τί προσέλαβε απ' όλ' αυτά ο Κυπριανός μπορούμε μόνο να υποθέσουμε, δέν μπορεί όμως να έμεινε ανεπηρέαστος.

Με μεγαλύτερη ασφάλεια μπορούμε να υποθέσουμε ότι δέχθηκε τις επιδράσεις του εκκλησιαστικού κλίματος της Μολδοβλαχίας που την εποχή αυτή κατά την αρχιερατεία του Γρηγορίου από Μυρέων και του Δοσιθέου Φιλίτη στη Μητρόπολη Ούγγροβλαχίας, του Γαβριήλ Καλλιμάχη από Θεσσαλονίκης (1760-1786) και του Ίακώβου Σταμάτη (1792-1803) στη Μητρόπολη Μολδαβίας, διέρχεται μια περίοδο ισχυρής πνευματικής δραστηριότητας της ορθόδοξης Έκκλησίας. Οι μητροπολίτες πρωτοστατούν όχι μόνο στην ανοικοδόμηση ναών και μονών, αλλά κυρίως συνδέουν τὸ ὄνομά τους με μια πραγματική φρενίτιδα εκδοτικής δραστηριότητας για την

πνευματική οίκοδομή κλήρου και λαού. Ο ιστορικός της Ἐκκλησίας της Ρουμανίας ἀκαδημαϊκὸς Mircea Pacurariu χαρακτηρίζει στὸ κλασσικὸ ἔργο του τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὡς μιὰ «λαμπρὴ σελίδα» στὴν ἱστορία τῆς πνευματικῆς προσφορᾶς τῆς Ἐκκλησίας στὶς Ρουμανικὲς χῶρες⁶. Γιὰ τὸν Μολδαβίας Γαβριήλ μάλιστα, ποὺ θὰ μπορούσε ἐπίσης νὰ εἶχε γνωρίσει ὁ Κυπριανός, ἂν ὄντως ἐγκαταστάθηκε στὸ Ἱάσιο ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς παραμονῆς του στὴ Μολδοβλαχία, διαθέτουμε καὶ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἰωσήπου Μοισιόδακα, ὁ ὁποῖος τὸν μνημονεύει θερμὰ ὡς προστάτη τῶν γραμμάτων καὶ τῶν λογίων⁷.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πνευματικὸ καὶ ἐκκλησιαστικὸ κλίμα διαμορφώθηκε ὁ Κυπριανὸς κατὰ τὴν πολυετῆ ἀποδημία του. Σὲ συνάρτηση μὲ τὴν πνευματικὴ αὐτὴ παρακαταθήκη ποὺ μετέφερε στὴ μεγαλόνησο θὰ πρέπει ἐπίσης νὰ ἐρμηνευθεῖ καὶ ἡ πολιτεία του στὴν πρωθιεραρχία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. Ἡ δράση τοῦ Κυπριανοῦ ὡς ἀρχιεπισκόπου Κύπρου ἀποτελεῖ, ὅπως προαναφέρθηκε, καὶ τὴν καλύτερα τεκμηριωμένη περίοδο τῆς βιογραφίας του χάρι τῶρα καὶ στὴν κατὰ πάντα ἀξιέπαινη συναγωγὴ τῶν συναφῶν τεκμηρίων στὴ σχετικὴ ἔκδοση τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ, ποὺ χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἀξιόλογη πληρότητα⁸. Ὅπως ἀναδύεται ἀπὸ αὐτὸ τὸ ἀρχεῖο τῶν τεκμηρίων ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτεία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ κατὰ τὴ δεκαετία 1810-1821 συνιστᾶ μιὰ ἀπὸ τὶς χαρακτηριστικότερες ἐκδηλώσεις τοῦ ἰδιότυπου φαινομένου ποὺ θὰ μπορούσε νὰ ἀποκληθεῖ «Ἐκκλησιαστικὸς Διαφωτισμὸς» στὴν ἱστορία τῆς καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῆς. Ὁ ἀτελής ὄρος ἐπιχειρεῖ νὰ περιγράψει τὸ ἀξιοπαρατήρητο φαινόμενο τῆς δεκτικότητας τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας κατὰ τὴ

6. MIRCEA PACURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, γ' ἔκδοση, Ἱάσιο 2006, τόμ. II, σσ. 349 καὶ 355.

7. Π. Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ, *Ἰώσηπος Μοισιόδαξ*, ὁ.π., σσ. 98-99.

8. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ἔκδ. ἱεράς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2009.

διαδρομή τοῦ 18^{ου} καὶ ἀκόμη καὶ τοῦ πρώϊμου 19^{ου} αἰώνα πρὸς τοὺς φορεῖς τοῦ Διαφωτισμοῦ. Ἡ στάση αὐτὴ ἐξεπήγαξε ἀπὸ τὴν ἀναγνώριση τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ φορεῖς τοῦ Διαφωτισμοῦ διέθεταν καλύτερη παιδεία, καὶ ὡς ἐκ τούτου δημιουργοῦσαν τὴν εὐλογη προσδοκία ὅτι αὐτοὶ θὰ μπορούσαν νὰ ὑπηρετήσουν ἀποτελεσματικότερα τὸ ποιμαντικὸ ἔργο τῆς Ἐκκλησίας στὸν χῶρο τῆς ἐκπαίδευσης. Μὲ τὴν στάση αὐτὴ τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ δὴ τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, μπορούν νὰ συνδεθοῦν πρωτοβουλίες ὅπως ἡ ἴδρυση τῆς Ἀθωνιάδος Σχολῆς ὑπὸ τὸν Εὐγένιο Βούλγαρη τὸ 1753, ἡ μεταρρύθμιση τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς καὶ πάλι ὑπὸ τὸν Βούλγαρη καὶ τὸν Νικόλαο Ζερζούλη στὶς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ 1760 καὶ ἀργότερα ὑπὸ τὸν Δωρόθεο Πρώϊο καὶ τὸν Στέφανο Δούγκα στὰ 1804-1810 καὶ τὸν Κωνσταντῖνο Κούμα στὰ 1814-1815, καὶ τὸ ἐνδεικτικὸ γεγονὸς ὅτι παρὰ τὶς συχνὰ ὀξείες διαμάχες τῶν λογίων, σὲ ὀλόκληρο τὸν 18^ο αἰώνα μέχρι τὸ 1798, ἡ Μεγάλῃ Ἐκκλησία δὲν προχώρησε παρὰ σὲ δύο καταδίκες λογίων γιὰ τὶς φιλοσοφικὲς τὸς ἀπόψεις, ἀπὸ τὶς ὁποῖες μάλιστα ἡ μία, ἐκείνη τοῦ Μεθοδίου Ἀνθρακίτη, ἀνακλήθηκε. Ἐκπρόσωποι τοῦ «Ἐκκλησιαστικοῦ Διαφωτισμοῦ» θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν οἱ οἰκουμενικοὶ πατριάρχες Κύριλλος Ε΄, Σεραφεῖμ Β΄ καὶ Κύριλλος Στ΄, οἱ μητροπολίτες Ἐφέσου Διονύσιος Καλλιάρχης, Ἀδριανουπόλεως Δωρόθεος Πρώϊος, ὁ Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιος καὶ ἄλλοι ἐλάσσονες. Σ' αὐτοὺς θὰ μπορούσε νὰ προστεθεῖ καὶ ὁ Κύπρου Κυπριανός. Πῶς θὰ μπορούσε διαφορετικὰ νὰ ἐρμηνευθεῖ τὸ ἰδρυτικὸ ἔγγραφο τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας τὸ 1812 ὅπου ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου ἐκφράζει τὴν προσδοκία οἱ τρόφιμοι τῆς σχολῆς του νὰ ἀποβοῦν «ἄνδρες θεοσεβεῖς, φρόνιμοι, πολιτικοί, χρηστοθήεις, δίκαιοι, φιλοπάτριδες, φιλέμποροι»⁹; Τί ἄλλο παρὰ ἓνα πραγματικὸ μανιφέστο τοῦ πνεύματος τοῦ Διαφωτισμοῦ εἶναι τὸ ἔγγραφο τοῦ ἀρχιεπι-

9. Αὐτόθι, σ. 183.

σκόπου Κυπριανού τῆς 18^{ης} Αὐγούστου 1819 μὲ τὸ ὁποῖο ἐπευλογεῖ τὴν πρωτοβουλία τῆς ἴδρυσης τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λεμεσοῦ ὑπὸ τὸν λογιώτατον Δημήτριον Θεμιστοκλέους τοῦ ὁποίου ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐξαίρει τὸ ἦθος, «καθὸ φιλέλλην καὶ φιλόπατρις» ὅπως γράφει, ὡς ἐγγύηση γιὰ τὴν εὐδοκίμηση τῆς Σχολῆς¹⁰; Ἡ Σχολὴ τῆς Λεμεσοῦ μετέφερε στὴν Κύπρο τὸ πρότυπο τοῦ Φιλολογικοῦ Γυμνασίου Σμύρνης ποὺ ἀποτελοῦσε τὸ πιὸ πρωτοποριακὸ ἐκπαιδευτικὸ ἴδρυμα τοῦ Διαφωτισμοῦ στὴν ἑλληνικὴ Ἀνατολή.

Οἱ πρωτοβουλίες τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ στὸν χῶρο τῆς παιδείας δὲν ὑπῆρξαν οὔτε τυχαῖες οὔτε συγκυριακές. Ἀπεναντίας συνιστοῦν τὴν κορωνίδα μιᾶς μακροπρόθεσμης ποιμαντικῆς στρατηγικῆς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου ποὺ εἶναι ὄρατὴ στὸν προσεκτικὸ παρατηρητὴ τῶν πηγῶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἤδη τοῦ ἀρχιεπισκόπου Φιλοθέου. Ἡ στρατηγικὴ αὐτὴ ἀπέβλεπε στὴν ἀναζωογόνηση τῆς παράδοσης τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων στὴ μεγαλόνησο ὡς συντελεστὴ τῆς στερέωσης τῆς πίστεως ἀλλὰ καὶ τῆς ἱστορικῆς αὐτογνωσίας τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ βούληση αὐτὴ ἐκδηλώνεται μὲ σαφήνεια στὴν πρόσκληση ποὺ ἀπηύθυνε ὁ ἀρχιεπίσκοπος Φιλόθεος στὸν Ἐφραίμ τὸν Ἀθηναῖο ἀπὸ τὴ σχολὴ τῆς Πάτμου, τὸ σημαντικότερο κέντρο παιδείας στὸν ἑλληνικὸ χῶρο τὸ δεύτερο τέταρτο τοῦ 18^{ου} αἰῶνα, νὰ ἔλθει στὴν Κύπρο γιὰ νὰ ἐπωμισθεῖ τὸ ἔργο ἀκριβῶς τῆς διδασκαλίας τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Πρόθεση τοῦ Φιλοθέου ἦταν νὰ μεταφυτεύσει στὴν Κύπρο τὴν πνευματικὴ παράδοση τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, ποὺ εἶχε διαμορφώσει πνευματικὰ καὶ τὸν ἴδιο. Αὐτὸ διαφαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἔμφαση στὴ διδασκαλία τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς στὴ Σχολὴ τοῦ Φιλοθέου κατὰ τὰ Κωνσταντινουπολίτικα πρότυπα¹¹.

10. Αὐτόθι, σσ. 261-262.

11. Βλ. Π. Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ, *Κυπριακὴ λογιόσυνη 1571-1878. Προσωπογραφικὴ θεώρηση*, Λευκωσία 2002, σσ. 262-265.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χρῦσανθος, αὐτὴ ἢ πραγματικὰ μεγάλη μορφή τοῦ ἀνακαινιστῆ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, συνεχίζει τὶς πρωτοβουλίες τοῦ Φιλοθέου στὸ ἐκδοτικὸ πεδίο, μὲ τὴν ἔκδοση τῶν ἀκολουθιῶν τῶν Κυπρίων Ἀγίων. Ὁ Φιλόθεος εἶχε ἐπιστρατεύσει τὴ λογιόσυνη τοῦ Ἐφραίμ τοῦ Ἀθηναίου καὶ γιὰ τὴν ἐπιτέλεση μιᾶς ἀκόμη ἀποστολῆς: τὴν ἔκδοση τῶν πηγῶν ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ θεωρηθοῦν τὰ καταστατικὰ κείμενα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, δηλαδὴ τῆς Περιγραφῆς τῆς Μονῆς Κύκκου τὸ 1751, τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἀποστόλου Βαρνάβα καὶ τῆς Τυπικῆς Διατάξεως τῆς Μονῆς Μαχαίρα τὸ 1756¹². Ἡ ἔκδοση αὐτῶν τῶν κειμένων, ὅπως καὶ ἐκείνη τῶν ἀκολουθιῶν ἐπὶ Χρυσάνθου, ἀποτέλεσε τὸ ὑπόβαθρο τῆς θρησκευτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς συνείδησης τῆς κυπριακῆς κοινωνίας ποὺ προσδιόρισε τὴ συλλογικὴ ταυτότητα τῶν Κυπρίων.

Ὁ τρίτος ἀναβαθμὸς τῆς διαποίμανσης τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου διὰ τῆς παιδείας καὶ διὰ τῆς καλλιέργειας τῆς κυπριακῆς λογιόσυνης ὑπῆρξαν οἱ πρωτοβουλίες τοῦ Κυπριανοῦ. Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πνευματικῶν του ἐμπειριῶν στὴ Μολδοβλαχία ποὺ τὸν ἔφεραν σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν «Ἐκκλησιαστικὸ Διαφωτισμὸ» οἱ πρωτοβουλίες τοῦ Κυπριανοῦ δὲν μπορούσαν παρὰ νὰ διαθέτουν ἐκσυγχρονιστικὸ περιεχόμενο¹³. Ἐπιζητοῦσαν τὴν ἀναβάθμιση καὶ ἐκσυγχρονισμό τοῦ περιεχομένου τῆς παρεχόμενης παιδείας γιὰ νὰ θέσουν τὰ θεμέλια τοῦ ἐκπολιτισμοῦ τῆς νήσου κατὰ τὰ λεγόμενά του στὴν εὐλογία του πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ Σχολὴ Λεμεσοῦ, καλλιεργώντας τὴν εὐσέβεια ὅπωςδῆποτε ἀλλὰ καὶ τὴν «ὀρθὴν πολιτικὴν». Ὅλα αὐτὰ εἶναι ἰδιαιτέρως σημαντικὰ διότι ἡ ποιμαντικὴ αὐτὴ στάση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου ἐκδηλώνεται μετὰ τὴν ἀναδίπλωση τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀπομάκρυνσή της ἀπὸ τὸν Διαφωτισμὸ κατὰ τὴ δεύ-

12. Αὐτόθι, σσ. 135-139.

13. Αὐτόθι, σσ. 177-180.

τερη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα. Στην Κύπρο όμως, στην άπώτατη νοτιοανατολική περιφέρεια του έλληνικού κόσμου, οι πρωτοβουλίες της Έκκλησίας την ίδια εποχή εισήγαγαν τον Διαφωτισμό στη μεγαλόνησο¹⁴. Αυτό τα στοιχειά, πιστεύω, μπορούν να εξηγήσουν και τον ένθουσιασμό και θαυμασμό με τον οποίο ο Κωνσταντίνος Οικονόμος άπευθύνεται στον άρχιεπίσκοπο Κύπρου το 1816 ως στυλοβάτη της παιδείας των Φώτων¹⁵.

Αυτό είναι πρωταρχικά το ένδεδειγμένο περίγραμμα έρμηνείας και άποτίμησης της ιστορικής παρουσίας του άρχιεπισκόπου Κυπριανού, δηλαδή τα ιστορικά συμφραζόμενα της ποιμαντικής στρατηγικής της Έκκλησίας και μόνο κατά δεύτερο λόγο εκείνο των έξουσιαστικών σχέσεων στην Όθωμανική άυτοκρατορία σε συνάρτηση προς το οποίο έχει επιχειρηθεί πρόσφατα να έρμηνευθεί ή πολιτεία του Κυπριανού. Το Όθωμανικό έξουσιαστικό πλαίσιο βεβαίως άποτελοῦσε την άδήριτη πραγματικότητα έντος της όποίας όφειλε να άνελιχθεί ή στρατηγική της Έκκλησίας και προς τους καταναγκασμούς του όποιου, άδικους και συχνά βίαιους, ή Έκκλησία έκαλείτο να συμμορφωθεί καταφεύγοντας σε κατ'οικονομίαν λύσεις και προσαρμογές. Δέν μπορεί όμως το σύστημα της έγκόσμιας ισχύος να άποτελέσει την άποκλειστική εξηγητική μεταβλητή του έργου της Έκκλησίας, ούτε και ή δράση, στάση και έπιλογές των φορέων της έκκλησιαστικής πράξης μπορούν να κατανοηθούν και να έρμηνευθούν έπαρκώς άποκομμένες άπό την άναφορά τους στην κανονική συνείδηση, την ποιμαντική εϋθύνη και τον κώδικα των χριστιανικών άξιων που προσδιορίζουν την Έκκλησία ως θεσμό και καθο-

14. Αυτόθι, σσ. 55-58. Βλ. και ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΥ ΕΓΓΛΕΖΑΚΗ, *Εΐκοσι μελέται διά την Έκκλησίαν Κύπρου*, Άθήνα 1996, σσ. 365-390.

15. *Άρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Άρχείον Κειμένων*, δ.π., σσ. 240-243. *Άναδημοσίευση άπό Κωνσταντίνος Οικονόμος, Άλληλογραφία*, έπιμ. Κ. Λάμπας-Ρ. Σταμούλη, Άθήνα 1989, τόμ. Α', σσ. 202-204.

ρίζουν ἐπὶ τῆς οὐσίας τὴν ἀποστολή της. Σὲ ἀναφορὰ πρὸς τὰ κριτήρια αὐτὰ ὀφείλει νὰ ἀποτιμηθεῖ κατὰ πρῶτον λόγον ἢ πράξη τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ ἀσκηθεῖ, ἂν χρειάζεται, ἢ ὅποι-αδῆποτε κριτική.

Θὰ ἤθελα νὰ τελειώσω ὑπενθυμίζοντας ἄλλη μιὰ διά-σταση τῆς πολιτείας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ. Στὴν ἐπιτέλεση τοῦ πρωθιεραρχικοῦ του ἔργου ποὺ διελάμβανε τὶς στρατηγικὲς ἐπιλογὲς στὸν χῶρο τῆς παιδείας τὶς ὁποῖες μνη-μονεύσαμε, καθὼς καὶ ἄλλους πολλοὺς χειρισμοὺς ὡς πρὸς τὰ οἰκονομικὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν καθοδή-γηση καὶ τὸν φρονηματισμὸ τῶν χριστιανικῶν κοινοτήτων τῆς νήσου, ὁ Κυπριανὸς εἶχε ὡς γνώμονα ἓνα ἰσχυρὸ αἶσθημα εὐθύνης. Ἡ δραματικότερη μαρτυρία τῆς ἐπίγνωσης τῶν εὐ-θυνῶν του ἔναντι τοῦ ποιμνίου του εἶναι οἱ ἐγκύκλιοι τῆς 22^{ας} Ἀπριλίου καὶ τῆς 16^{ης} Μαΐου 1821 ἐν ὧσι τῆς ἐπερχόμενης συμφορᾶς¹⁶.

Πρόκειται γιὰ τὸ αἶσθημα εὐθύνης ποὺ διακρίνει τὸν ἡγέτη καὶ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ ἀσκεῖ τὸ ἔργο του μὲ ἐπίγνωση τῶν συνεπειῶν του ἀλλὰ καὶ τὸν κραταιώνει ἠθικά, ὅταν ἀπαιτεῖται, νὰ ἐπιλέγει τὸν δρόμο τοῦ μαρτυρίου. Αὐτὴ τὴ συναίσθηση εὐθύνης ἐμφανίζεται νὰ βιώνει ὁ Κυπριανὸς σύμ-φωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ ἄγγλου ἐπισκέπτη John Carne, ἐταίρου τοῦ Queen's College Cambridge, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ἐπίσκεψή του στὴ Λευκωσία τὸν Ἰούλιο τοῦ 1821 παρακο-λούθησε ἀπὸ κοντὰ καὶ κατέγραψε μὲ βαθὺ καὶ ἀνυπόκριτο θαυμασμὸ γιὰ τὸν κύπριο πρωθιεράρχη τῆ στάση καὶ τὶς σκέ-ψεις του στὸ δρόμο πρὸς τὸ μαρτύριο.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ τελειώσω μεταφράζοντας τὸν χα-ρακτηρισμὸ τοῦ Carne γιὰ τὸν Κυπριανό¹⁷.

16. Βλ. *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σσ. 303-307, καὶ τὸν σχολιασμὸ τοῦ τελευταίου ἐγγράφου ἀπὸ τὸν Β. ΕΓΓΛΕΖΑΚΗ, *Εἴκοσι μελέται*, ὁ.π., σσ. 395-414.

17. JOHN CARNE, *Letters from the East*, Λονδῖνο 1830, τόμ. II, σ. 166.

«Ἐξαιρετικὰ διακεκριμένος γιὰ τὴ μάθηση καὶ τὴν εὐσέβειά του, ὅπως καὶ γιὰ τὴν ἀκλόνητη εὐψυχία του, ὁ Κυπριανὸς ἀποτελοῦσε τὸν ἔσχατο πόλο συσπείρωσης καὶ ἐνθάρρυνσης τῶν ἐξαθλιωμένων Ἑλλήνων· καὶ οἱ συχνές του διαμαρτυρίες καὶ ἐπιπλήξεις τὸν εἶχαν καταστήσει πολὺ δυσάρεστο στὶς Τουρκικὲς ἀρχές. Συχνὰ δάκρυζε ὅταν μᾶς μιλοῦσε γιὰ τὶς σφαγὲς τῶν συμπατριωτῶν του. Τὸν ρωτήσαμε γιὰτί, ἐν μέσῳ τέτοιων κινδύνων, δὲν ἐπεδίωκε τὴν προσωπικὴ του ἀσφάλεια, ἐγκαταλείποντας τὴ νῆσο· ἀπάντησε δηλώνοντας ὅτι θὰ παρέμενε γιὰ νὰ προσφέρει στὸν λαό του μέχρις ἐσχάτων ὅλη τὴν προστασία ποὺ τοῦ ἐπέτρεπαν οἱ δυνάμεις του, καὶ ὅτι πρόθεσή του ἦταν νὰ ἀφανιστεῖ μαζί τους».

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ

Ο ΜΑΡΤΥΡΑΣ ΤΗΣ ΠΙΣΤΕΩΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΔΟΣ -

ΑΡΧΕΙΟΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΑΓΑΘΩΝΟΣ
Δρος Θεολογίας

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ
ΑΡΧΕΙΟΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

«Κατόπιν, επανειλημμένων προτροπῶν πολλῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν διὰ τὴν διακήρυξιν τῆς ἀγιότητος τοῦ ἐθνομάρτυρος ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ, παρακαλοῦμεν τὴν ἡμετέραν θεοφιλίαν ὅπως προβεῖτε εἰς τὰς ἀναγκαίας ἐρεύνας καὶ συλλέξετε τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἐπιθυμίας ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν. Ὅτε δὲ ὀλοκληρώσητε τὴν περὶ τούτου ἐρευναν, φέρετέ μοι τὰ συλλεγένητα στοιχεῖα, ὅπως προσκομίσω τοῦτα εἰς τὴν ἱερὰν Σύνοδον πρὸς ἐπικύρωσιν καὶ ἐπίσημον διακήρυξιν τῆς ἀγιότητος αὐτοῦ. Εἶθε ὁ Θεὸς νὰ κατευοδώσῃ τὰς προσπάθειάς σας»¹.

Μὲ αὐτὰ τὰ λόγια ὁ μακαριώτατος ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Χρυσόστομος Β΄ σὲ ἐπιστολὴ του, ἡμερομηνίας 10 Ἰουλίου 2007, πρὸς τὸν ἡγούμενο Μαχαιρᾶ, θεοφιλέστατο Ἐπιφάνιο, ἔδωκε τὸ ἔναυσμα γιὰ τὴν συλλογὴ στοιχείων, τὰ ὅποια θὰ δικαιολογοῦσαν τὴν ἐκπλήρωσιν μίας εὐγενοῦς «ἐπιθυμίας» τόσον τοῦ ἰδίου, ὅσον καὶ τῶν πάμπολλων τελικὰ ὀρθοδόξων χριστιανῶν τῆς νήσου μας. Μίας ἐπιθυμίας, ἡ ὅποια ἀποτελεῖ συνείδηση τοῦ ὀρθοδόξου λαοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, ἀλλὰ καὶ πάγιον αἶτημά του ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας στιγμή τοῦ δι' ἀγχόνης ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ὑπὸ τῶν τούρκων

1. Ἐπιστολὴ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Χρυσοστόμου Β΄ πρὸς τὸν θεοφιλέστατο ἡγούμενο Μαχαιρᾶ Ἐπιφάνιο, Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός – ὁ μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος – Ἀρχεῖον Κειμένων, ἔκδ. ἱεράς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2009, σ. 17.

μαρτυρικού θανάτου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ. Τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἐπισήμου ἀναγνωρίσεώς του ὡς ἀγίου ἱερομάρτυρος τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

Καὶ ἐνῶ ὁ μακαριώτατος ὁμιλοῦσε γιὰ μία ἀπλή, θὰ λέγαμε, προσπάθεια συλλογῆς, ἱκανοποιητικῶν ὅμως πρὸς τὸν συγκεκριμένο σκοπὸ στοιχείων, ἢ ἐν ὑπακοῇ ἐνέργεια καὶ ὁ εὐγενῆς ζῆλος τῶν πατέρων τῆς ἱστορικῆς μονῆς τοῦ Μαχαιρᾶ ἔφερε στὸ φῶς τῆς δημοσιότητος δύο ὀγκωδέστατους Τόμους. Τὸ Φωτογραφικὸν Λεύκωμα, τὸ ὁποῖο πρωτοπαρουσιάσθηκε σὲ εἰδικὴ πρὸς τοῦτο ἐκδήλωση στὶς 20 Ὀκτωβρίου 2008², καὶ τὸν ἀνὰ χεῖρας Τόμο μὲ τίτλο «*Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς – ὁ μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος – Ἀρχεῖον Κειμένων*», Κύπρος 2009, στὴν ἐκδοση τοῦ ὁποῖου εἶχα τὴν ἰδιαίτερη εὐλογία τῆς συνεργασίας καὶ τῆς συνεπιμέλειας, καὶ τὸν ὁποῖο τώρα ἔχω τὴν τιμὴ νὰ παρουσιάζω στὴν ἀγάπη σας. Ἐνας τρίτος Τόμος, τὰ Πρακτικὰ τῆς ἐν ἐξελίξει ἐκδηλώσεως καὶ τοῦ αὐριανοῦ Συνεδρίου θὰ συμπληρώσουν πρὸς τὸ παρὸν τὶς περὶ τὸν Κυπριανὸ ἐκδόσεις τῆς μονῆς τοῦ Μαχαιρᾶ³.

Ἐντὸς λοιπὸν χρονικοῦ διαστήματος δύο ἐτῶν ἔγινε, χωρὶς ὑπερβολές, αὐτὸ τὸ ὁποῖο ἄνευ πολλῶν περιστροφῶν θὰ χαρακτηρίζαμε ἀκατόρθωτο. Ἐὰν ληφθῆ μάλιστα ὑπόψη τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ πατέρες εἶχαν νὰ ἀντιμετωπίσουν πρωτόγνωρες γι' αὐτοὺς καταστάσεις, τὸ ἐπάγγελμά τους δὲν εἶναι ἢ ἔρευνα, ἢ ἐπιμέλεια καὶ ἢ ἐκδοση ἐπιστημονικῶν ἔργων, ὅπως ἐπίσης καὶ ἢ ἐν πολλοῖς ἀπειρία τους πρὸς τοιοῦτου

2. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς – ὁ μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος (φωτογραφικὸν Λεύκωμα)*, ἔκδ. ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Λευκωσία 2008. Ἡ ἐκδήλωση ἔλαβε χώραν στὸ Δημοτικὸ Θέατρο Στροβόλου.

3. Πέραν τῶν ἐντύπων ἐκδόσεων θὰ ἀκολουθήσουν ἢ ἐκδοση βιβλίου συνοδευομένου μὲ ψηφιακὸ δίσκο, ὁ ὁποῖος θὰ περιλαμβάνῃ μελοποιημένα ποιήματα ἀφιερωμένα στὸν Κυπριανό, καὶ ἢ ἐκδοση DVD μὲ ταινία μικροῦ μήκους γύρω ἀπὸ τὴν ζωὴ καὶ τὴν δράση του.

εΐδους προσπάθειες, τότε εύκολα πιστεύω θά συνηγορούσατε και έσεις πρὸς τὸν πάρα πάνω χαρακτηρισμό. Καὶ γιὰ νὰ περιοριστῶ μόνο στὸν παρουσιαζόμενο Τόμο ἢ ἀπλὴ προσπάθεια συλλογῆς ἀποδεικτικῶν πρὸς ἀγιοποίηση τοῦ Κυπριανοῦ στοιχείων ἐξελίχθη, χωρὶς νὰ ἀφίσταται τοῦ ἀρχικοῦ της σκοποῦ, σὲ ἔρευνα ἱστορικοῦ χαρακτῆρα μὲ καθαρὰ ἐπιστημονικὸ χρῶμα. Ἡ ἔκδοση τοῦ Τόμου ἀποδεικνύει τελικὰ ὅτι οἱ πατέρες τῆς μονῆς δούλεψαν ὡς νὰ ἦταν ἔμπειροι ἐρευνητὲς καὶ μελετητές.

Ὁ χρόνος ἀποπεράτωσης τοῦ ἀνὰ χεῖρας Τόμου, ἢ συλλογὴ δηλαδὴ, ἢ ἀξιολόγηση, ἢ ταξινόμηση καὶ ἢ ἐπεξεργασία τοῦ ὑλικοῦ, ἢ ἀνάγνωση, μεταγραφὴ καὶ διόρθωση τῶν χειρογράφων, ὁ σχολιασμὸς τῶν κειμένων καὶ ἢ παράθεση τῶν ὑποσημειώσεων, ὁ καταρτισμὸς τῶν διαφόρων πινάκων καὶ τοῦ εὔρετηρίου, ἢ δακτυλογράφηση τῶν κειμένων καὶ ἢ διόρθωση ὅλων τῶν τυπογραφικῶν δοκιμιῶν, ἢ σελιδοποίηση τοῦ βιβλίου, ὅπως ἐπίσης καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν προσώπων τὰ ὁποῖα ἐργάστηκαν γιὰ τὴν ὀλοκλήρωσή του (ἢ ὅλη ἐργασία τελείωσε ἐντὸς 1½ ἔτους, καὶ ἐργάστηκαν κατὰ τὸν ἅγιο ἠγούμενο Μαχαῖρα 2½ ἄνθρωποι), καταδεικνύουν, χωρὶς νὰ στοχεύω νὰ ἐπηρεάσω ἢ νὰ προκαταλάβω συνειδήσεις, ὅτι καὶ ἓνα ἄλλο χέρι, τὸ χέρι τοῦ Κυπριανοῦ, ἐργάστηκε καὶ συμπορεύθηκε μαζί μας. Δὲν εἶναι λίγες οἱ φορὲς ποὺ μᾶς ἔβγαλε ἀπὸ ἀδιέξοδα καὶ μᾶς ἔδωσε λύσεις καὶ ἀπαντήσεις. Ἐπιτρέψατέ μου νὰ μνημονεύσω μόνο τὸν, στὴν δωδεκάτη τῆς ἐκτυπώσεως τοῦ Τόμου, ἐντοπισμὸ βιβλίου κτήματος τοῦ Κυπριανοῦ εὑρισκόμενου στὴν Βιβλιοθήκη τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, ὅπου ὑπάρχει ἰδιόχειρο σημείωμά του, στὸ ὁποῖο μαρτυρεῖ τὴν «ἐκ κώμης Στροβύλου» καταγωγὴ του⁴, καὶ τὴν ἐπίσης στὴν δω-

4. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σ. 610, ὑποσημ. 12, καὶ σ. 686. Ἡ ἀναφορὰ αὐτὴ τοῦ Κυπριανοῦ θέτει ὀριστικὰ τέρμα στὶς ἀπ' ὀπουδῆποτε καὶ ἂν προέρχονται διεκδικήσεις τῆς καταγωγῆς του.

δεκάτη τῆς ἐκτυπώσεως ἀπόκτηση φωτοτυπίας ἀντιγράφου τοῦ ἔγγραφου «τῶν ἐν Εὐρώπῃ διασωθέντων κυπρίων, κληρικῶν καὶ λαϊκῶν», ὅπου καὶ ὁ ἔξαρχος Ἰωαννίκιος στὶς 6 Δεκεμβρίου τοῦ 1821, πέντε δηλαδὴ μῆνες μετὰ τὸν ἀπαγχονισμό τοῦ Κυπριανοῦ, τὸν χαρακτηρίζει ὡς ἱερομάρτυρα⁵. Ἀκόμη καὶ τὸ γεγονός ὅτι στὶς συγκεκριμένες σελίδες τοῦ Τόμου, ὅπου θὰ ἐγράφοντο οἱ ἐπιπρόσθετες σημειώσεις, ὑπῆρχεν ὁ ἀπαραίτητος, χωρὶς νὰ παραστῇ ἀνάγκη ἀλλαγῆς τῆς σελιδοποίησης τοῦ βιβλίου χώρος, δὲν εἶναι τυχαῖο.

Ὁ Τόμος, διαστάσεων 17 ἐκ. × 24 ἐκ., ἀποτελεῖται ἀπὸ 704 σελίδες. Τυπώθηκε σὲ χαρτὶ πολυτελείας καὶ εἶναι πανόδετος· περιβάλλεται δὲ ἀπὸ κουβερτούρα ἐπὶ τῆς ὁποίας στὴν ἐμπρόσθια ὄψη ἐκτυπώθη λεπτομέρεια ἀπὸ προσωπογραφία τοῦ Κυπριανοῦ εὐρισκομένη στὸ σκευοφυλάκιο τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ, καὶ ἡ ὁποία φιλοτεχνήθηκε στὸ Ἰάσιο τὸ 1801, ἐνῶ στὴν ὀπίσθια ὄψη ἐπανεκτυπώθη ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸν πρόλογο τοῦ Τόμου.

Ἀναλυτικὰ ὁ Τόμος περιέχει πρόλογο, τὸν ὁποῖο ὑπογράφει ὁ θεοφιλέστατος ἡγούμενος Μαχαιρᾶ Ἐπιφάνιος, πίνακα βραχυγραφιῶν στὸν ὁποῖο περιλαμβάνονται καὶ οἱ ἀπαραίτητες ἐπεξηγήσεις γιὰ τὴν ἀνάγνωσι τῶν κειμένων τῶν χειρογράφων, εἰσαγωγὴ ὑπογραμμένη ἀπὸ τὸν ὑποφαινόμενο, τὴν προαναφερθεῖσα πρὸς τὸν ἡγούμενο Μαχαιρᾶ ἐπιστολὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Χρυσοστόμου Β΄, μακροσκελῆ, λόγῳ τοῦ συλλεγέντος ὕλικου πίνακα περιεχομένων, χρονολογικὸ ἱστορικὸ διάγραμμα ἐκτάσεως 80 σελίδων, 139 συνολικὰ κείμενα, τὰ ὁποῖα σηκώνουν τὸν κύριο ὄγκο τοῦ βιβλίου. Τὰ κείμενα τοῦτα καταλαμβάνουν 392 σελίδες.

5. «Ὁ τοῦ ἱερομάρτυρος Κύπρου Κυπριανοῦ Ἰωαννίκιος ἔξαρχος», αὐτόθι, σ. 378, ὑποσημ. 2. Ἱερομάρτυρα τὸν Κυπριανὸν τὸν χαρακτηρίζει στὸ ἔγγραφο «τῶν ἐν Εὐρώπῃ διασωθέντων κυπρίων, κληρικῶν καὶ λαϊκῶν» καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Θεόφιλος Θησέας. Βλ. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὅ.π., σσ. 67. 377.

Ἑπτὰ μελέτες, μία τοῦ μητροπολίτου Λεμεσοῦ Ἀθανασίου με τίτλο «Ὁ ἱερομάρτυρας ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός», τρεῖς τοῦ ἡγουμένου Μαχαιρᾶ με τίτλο «Μία ἀνέκδοτη ἐπιστολή τοῦ Γαβριὴλ Ζαχαρίου» ἢ πρώτη, «Περὶ τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Κυπριανοῦ κατὰ τῶν φαρμασῶνων» ἢ δεύτερη, καὶ «Περὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Δ΄ πρὸς τὸν Σιναίου Κωνστάντιο» ἢ τρίτη, καὶ ἀποσπάσματα ἀπὸ τρεῖς ἐργασίες τοῦ Κωστῆ Κοκκινόφτα ὑπὸ τοὺς τίτλους «Ὁ Πάφου Χρῦσανθος (1805-1821) καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ κρίση τοῦ 1810», «Ἡ συμβολὴ τῶν Νεομαρτύρων καὶ τῶν Ἐθνομαρτύρων στὴ διατήρηση τῆς ἐλληνορθόδοξης συνείδησης τῶν Κυπρίων», καὶ «Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς καὶ ἡ 9ῆ Ἰουλίου 1821 – τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς του». Οἱ μελέτες καταλαμβάνουν 118 σελίδες. Ἐπίλογο, στὸν ὁποῖο συνοψιζομένων τῶν ἐναντίον τοῦ Κυπριανοῦ κατηγοριῶν καὶ τῶν ὑπὸ τῶν συγχρόνων του ὑπὲρ του γραπτῶν μαρτυριῶν, ἀναιροῦνται κατὰ ἓνα πειστικὸ τρόπο ὅποιαδήποτε ἀνιστόρητα καὶ ἀτεκμηρίωτα γράφτηκαν ἐναντίον του. Τέλος, τὸ ὅλο ἔργο περιλαμβάνει παράρτημα, στὸ ὁποῖο παρατίθεται κατάλογος τῶν ποιητικῶν καὶ θεατρικῶν ἔργων, τῶν ἀφιερωμένων στὰ γεγονότα τῆς 9^{ης} Ἰουλίου τοῦ 1821, τρεῖς βιβλιογραφικοὺς πίνακες με πλούσια βιβλιογραφία⁶, κατάλογο τῶν χρησιμοποιηθέντων χειρογράφων καὶ κωδίκων, ἐκτενὲς ἀλφαβητικὸ εὔρετήριο καὶ φωτογραφικὸ παράρτημα, ὅπου, μεταξὺ ἄλλων, δημοσιεύονται καὶ φωτογραφίες ἀπὸ ἔγγραφα, ἰδιόχειρα ἢ μὴ τοῦ Κυπριανοῦ.

Στὸν ἀνὰ χεῖρας Τόμο ἔχει περισυλλεγεῖ ἀνέκδοτο ὑλικό, κυρίως μέσα ἀπὸ χειρόγραφα, ἀρχεῖα καὶ κώδικες, ἀλλὰ καὶ ἐκδεδομένο τοιοῦτο, ἄγνωστο ἐν πολλοῖς καὶ στοὺς πολλούς. Γιὰ πρώτη φορὰ βλέπουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἢ ἀναδη-

6. Ἐκτὸς τῆς ἐλληνικῆς βιβλιογραφίας κατηρτίσθη κατάλογος περιλαμβάνων τὴν ξένη βιβλιογραφία, ὡς ἐπίσης καὶ κατάλογος ἄλλης βιβλιογραφίας με ἔργα στὰ ὁποῖα δὲν σημειώνονται τὰ ὀνόματα τῶν συγγραφέων τους.

μοσιεύονται σιγίλλια, χρυσόβουλλα, ύπομνήματα, πράξεις, φερμάνια, κατάστιχα, ἐγκύκλιοι, ἔγγραφα, ἐπιστολές, ἀποκρίσεις, ἀφιερώσεις, σημειώματα, ὁμολογίες, βεβαιώσεις, μελέτες, ἄρθρα, ὁμιλίες, ἐγκώμια, περιγραφές, κείμενα, εἰσηγήσεις, διηγήσεις, ὕμνοι, ποιήματα.

Μεγάλη προσπάθεια κατεβλήθη γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ χειρογράφου ἀνεκδότου ὑλικοῦ. Γραμμένο σὲ μία ἐποχὴ ἀμάθειας, ἐκλειπόντων τῶν σχολείων πρὸς στοιχειώδη ἐκπαίδευση τῶν ἐλλήνων τῆς Κύπρου, παρουσιάζει πληθώρα ὀρθογραφικῶν καὶ συντακτικῶν λαθῶν. Διορθώσαμε, κατὰ τὸ μέτρο τοῦ δυνατοῦ τὰ ὀρθογραφικὰ λάθη, καί, μὲ τὴν χρῆση τῶν σημείων στίξης δώσαμε τὸ ὀρθὸ νόημα τῶν κειμένων. Ἐπίσης μεγάλη προσπάθεια κατεβλήθη καὶ κατὰ τὴν μεταγραφή τῶν χειρογράφων, διότι ἀρκετὰ ἐξ αὐτῶν ἦσαν δυσανάγνωστα. Κατὰ τὴν ἔκδοσή τους ἐφαρμόσαμε τὴν ἐπιστημονικὴ σημειολογία, γιὰ νὰ δύναται ὁ ἀναγνώστης νὰ διακρίνη τὴν μορφή τῶν κειμένων στὰ χειρόγραφα, ἀλλὰ καὶ τὶς προθέσεις τῶν συγγραφέων καὶ τῶν κωδικογράφων. Ὅπου κρίναμε ἀπαραίτητο κρατήσαμε, γιὰ ἱστορικοὺς λόγους, τὴν γραφὴν λέξεων τινῶν κατὰ τὸν τύπο γραφῆς τους τὸν ιζ' καὶ τὸν ιη' αἰῶνα, ὅπως π.χ. Λευκοσία ἢ κατιλλίκι ἢ ῥεαριάδες, ἐνῶ σὲ ἄλλες περιπτώσεις, πάλιν χάριν τῆς ἱστορίας, διατηρήσαμε τὸ ὀρθογραφικὸ λάθος διορθώνοντάς το ἐντὸς παρενθέσεως, ὅπως π.χ. «ἡ (εἶη) τὸ ὄνομα Κυρίου», «χρη(ει)ώδη», «εἰς ὃ(ἔ)τι πλείστους ἐνιαυτοὺς ἀπείρα(σ)τον πάσης τε καὶ παντοίας προσβολῆς». Πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι οὐκ ὀλίγα προβλήματα παρουσιάζουν καὶ ἔντυπες ἐκδόσεις χειρογράφων κειμένων. Ἀρκετὰ κείμενα παρουσιάζονται, ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ ἢ ἔκφραση, κακοποιημένα στὴν ἔκδοσή τους, ἀφ' ἑνὸς μὲν λόγῳ τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἐκδότη νὰ ἀναγνώσῃ ὀρθὰ τὸ χειρόγραφο, ἀφ' ἑτέρου δὲ λόγῳ τῆς «ἐπιμονῆς» του νὰ ὑποτάξῃ τὸ νόημα τοῦ χειρογράφου. Στὶς περιπτώσεις ἐκεῖνες κατὰ τὶς ὁποῖες ἓνα κείμενο τὸ εἶχαμε καὶ σὲ χειρόγραφο καὶ σὲ ἔντυπη μορφή, προτιμήσαμε, πρὸς ἀποφυγὴ τῶν σφαλμάτων τῶν πα-

λαιότερων, να επανεκδόσουμε τὸ κείμενο χρησιμοποιώντας τὸ χειρόγραφο.

Ὅλο τὸ συναχθὲν χειρόγραφο καὶ ἔντυπο ὑλικὸ κατενεμήθη σὲ δύο μέρη, σὲ ἐκείνο τῶν κειμένων καὶ σὲ ἐκείνο τῶν ἐργασιῶν, ἐνῶ ὁ Τόμος στὴν ὁλότητά του χωρίζεται σὲ τρία μέρη.

Στὸ πρῶτο μέρος, τὸ ὁποῖο διαιρεῖται σὲ δύο ἐπιμέρους ἐνότητες, παρατίθενται: α) ἱστορικὸς χρονολογικὸς πίνακας παρουσιάζων τὴν ζωὴ τοῦ Κυπριανοῦ ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του μέχρι καὶ τοῦ μαρτυρικοῦ του τέλους. Τοῦτος ἀποτελεῖ μία εὐσύνοπτη παράθεση ἱστορικῶν μαρτυριῶν γιὰ τὸν βίον, τὸ ἔργο, τὴν δράση καὶ τὸ μαρτύριό του. Ὁ πίνακας συνετάχθη λαμβανομένης ὑπόψης τῆς ὁποιασδήποτε ὑπαρχούσης βιβλιογραφίας, πρῶτιστον ὅμως καὶ σημαίνοντα ρόλο διεδραμάτισαν τὰ οὐκ ὀλίγα ἐκείνα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα προέκυψαν ἀπὸ τὴν μελέτη τῶν ἐκδιδομένων ἢ ἀναδημοσιευομένων κειμένων, καὶ β) κατὰ χρονολογία ἀρχαιότητος οἱ διάφορες μαρτυρίες, καὶ αὐτὲς οὐκ ὀλίγες τὸν ἀριθμὸ, γιὰ τὴν ἀνεγνωρισμένη ὑπὸ τῆς συνειδήσεως τῶν πιστῶν ἀγιότητα τοῦ Κυπριανοῦ. Ἀξιίζει τὸν κόπο νὰ ἐπαναληφθῇ ὅτι ὁ Κυπριανὸς χαρακτηρίστηκε ὡς ἱερομάρτυρας πέντε μόλις μῆνες μετὰ τὸν θάνατό του (6 Δεκεμβρίου 1821). Γράφει σχετικὰ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος: «ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς ἔτυχεν ὁμοίου μαρτυρικοῦ θανάτου πρὸς τὸν πατριάρχην Γρηγόριον Ε΄»⁷. Καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἀνανίας Κουστίνης δὲν διστάζει νὰ πῆ δημοσίως σὲ ἐκπομπῇ τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὅτι «κατ' ἐμὲ ὁ ἅγιος Κυπριανὸς... πρόσφερε καὶ τὸ αἷμά του καὶ τὴ ζωὴ του καὶ τὰ πάντα γιὰ τὴν πίστη καὶ γιὰ τὸ γένος»⁸. Τὰ δὲ λείψανά του πολλακίς χαρακτηρίζονται ἱερά, μαρτυρικά, ἅγια.

Στὸ δεῦτερο μέρος καταχωροῦνται ὅλα τὰ συλλεγόμενα καὶ

7. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σ. 101, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

8. Αὐτόθι, σ. 107, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

ἀφορῶντα στὸν Κυπριανὸ ἀνέκδοτα ἢ ἐκδεδομένα κείμενα. Τὰ κείμενα καταχωροῦνται κατὰ χρονολογικὴ σειρὰ, ἐκτὸς τῶν περιπτώσεων ἐκείνων, γιὰ τὶς ὁποῖες κρίναμε σκόπιμο νὰ καταχωρηθοῦν ὁμαδοποιημένα, ἀνεξαρτήτως τῆς χρονολογικῆς τους προτεραιότητος, ὅπως π.χ. οἱ πράξεις ἀγιοποιήσεως ἄλλων νεομαρτύρων ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας, ἢ οἱ κατὰ καιροὺς προτάσεις στὴν Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου γιὰ ἀγιοποίηση τοῦ Κυπριανοῦ, ἢ τέλος οἱ διάφορες εἰσηγήσεις διαφόρων προσώπων γιὰ τὸ ἴδιο θέμα. Δὲν ἀποκλείεται τὸ ἐνδεχόμενο νὰ ὑπάρχουν εἴτε ἐντὸς εἴτε ἐκτὸς Κύπρου, ἰδίως σὲ Βιβλιοθηκῆς τῶν Παραδουνάβιων χωρῶν, καὶ ἄλλα κείμενα τὰ ὁποῖα νὰ διέλαθαν τῆς προσοχῆς μας. Μία δευτέρη ἔρευνα πολὺ πιθανὸν νὰ φέρῃ στὸ φῶς καὶ ἄλλα πολυτιμότερα περὶ τὸν Κυπριανὸ στοιχεῖα.

Στὸ τρίτο μέρος δημοσιεύονται ἢ ἀναδημοσιεύονται ἑπτὰ συνολικὰ μελέτες σχετιζόμενες μὲ τὴν προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κυπριανοῦ, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἱστορικὴ περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα κατὰ τὴν ἐποχὴ του. Δύο ἀπὸ τὶς μελέτες, αὐτὴ τοῦ μητροπολίτου Λεμεσοῦ⁹, καὶ μία τοῦ ἡγουμένου Μαχαιρᾶ¹⁰ βλέπουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος γιὰ πρώτη φορά. Θέλοντας νὰ δώσουμε μία πλήρη εἰκόνα γιὰ τὸ τί καὶ σὲ ἄλλα εἶδη τοῦ λόγου γράφτηκε γιὰ τὸν Κυπριανὸ συμπεριλάβουμε κατάλογο τῶν ποιητικῶν καὶ θεατρικῶν ἔργων, τῶν ἀφιερωμένων στὰ γεγονότα τῆς 9ης Ἰουλίου τοῦ 1821.

Τὸ ἔτος 2010 μὲ πολλὴ ἄνεση θὰ μποροῦσε νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς ἔτος ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ. Συμπληρώνονται ἐφέτος διακόσια χρόνια ἀπὸ τὴν εἰς ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου χειροτονία του (1810-2010). Εὐλογημένη συγκυρία, μὰ πρὸ παντὸς εὐκαιρία γιὰ ἀποκατάσταση τῆς μνήμης του,

9. «Ὁ ἱερομάρτυρας ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός», *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σσ. 509-521.

10. «Περὶ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ πατριάρχου Ἱερεμίου Δ' πρὸς τὸν Σιναίου Κωνστάντιο», αὐτόθι, σσ. 611-627.

ἀφοῦ μικρὴ μερίδα συγγραφέων, ὅπως οἱ Χάκκετ, Σίμος Μενάρδος, Φίλιππος Γεωργίου, Ἄντρος Παυλίδης, ἀκόμη καὶ ὁ μακαριστὸς Βενέδικτος Ἐγγλεζάκης, ὁ ὁποῖος ὑπέπεσε στὸ τραγικὸ λάθος νὰ ἐπιγράψῃ στὸν Κυπριανὸ κατηγορίες, τὶς ὁποῖες συμπεραίνει ὄχι ἀπὸ τὸ μήνυμα ἐκλογῆς τοῦ στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο, ἀλλὰ ἀπὸ αὐτὸ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Δαμασκηνοῦ (1824-1827)¹¹, ἀναφέρονται σὲ «σκοτεινὲς πτυχὲς» τοῦ βίου καὶ τῆς δράσης τοῦ Κυπριανοῦ.

Οἱ κατηγορίες κατὰ τοῦ Κυπριανοῦ ἀφοροῦν στὴν δράση του ἀπὸ τὸ 1802, ὅποτε ἐπέστρεψε ἀπὸ τὴν Μολδοβλαχία. Κατηγορεῖται ὅτι ὡς οἰκονόμος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καλλιέργησε τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν ἀνάληψη, ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ, τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου¹². Μία δεύτερη κατηγορία ἐναντίον τοῦ Κυπριανοῦ, ἐρειδομένη δυστυχῶς ἐπὶ προφορικῆς διαδόσεως, εἶναι αὐτὴ ἢ ὁποῖα ὁμιλεῖ περὶ «μερίδος περὶ τὸν Κυπριανόν», ἢ ὁποῖα δροῦσε γιὰ τὴν ἀνάδειξή του στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο¹³. Σὲ κανένα κείμενο τῆς ἐποχῆς τοῦ Κυπριανοῦ ἀναφέρεται κάτι τέτοιο. Πρῶτος ὁ Φίλιππος Γεωργίου, τὸ 1875, ἀναφέρεται σὲ ἀνθρώπους «περὶ τὸν Κυπριανόν», οἱ ὁποῖοι «ἐν ἔτει 1810 προεκάλεσαν τὴν ἔκδοσιν βασιλικῆς διατάγματος ὀρίζοντος τὴν ἀπὸ τοῦ θρόνου ἔξωσιν τοῦ γηραιοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου»¹⁴. Ἀπὸ αὐτὸν τὸ παίρνουν καὶ οἱ μεταγενέστεροι. Τυγχάνει ὁμως τοῖς πᾶσι γνωστὸ ὅτι τὸ ἔργο τοῦ Φιλίππου Γεωργίου δὲν ἀντέχει στὴν κριτικὴ, θεωρούμενο ἐν πολλοῖς ἀναξιόπιστο.

Ἀπόψεις ξένων περιηγητῶν, προκατελιημένων ἐν πολ-

11. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὁ.π., σσ. 614-616, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ ἀναφορὴ στὸν Κώδικα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου.

12. ΣΙΜΟΥ ΜΕΝΑΡΔΟΥ, Ἡ ἐν Κύπρῳ ἱερὰ μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Μαχαροῦ, Πειραιεὶ 1929, σ. 30.

13. ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, Εἰδήσεις ἱστορικαὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου, Ἀθήνα 1875 (ἀνατύπωση, Λευκωσία 1975), σ. 115.

14. Τοῦ αὐτοῦ, αὐτόθι, σ. 115.

λοῖς ἔναντι τοῦ ἑλληνορθοδόξου στοιχείου τῆς Κύπρου, ἀλλὰ καὶ ἀρνητικὰ διακειμένων πρὸς τὴν ἱστορία καὶ τὴν πνευματικὴ παράδοση τῆς ὀρθοδοξίας τοῦ τόπου μας, ἔδωσαν στὸν Κυπριανὸ χαρακτηρισμοὺς πόρρω ἀπέχοντας ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Ἀρνητικὰ σχόλια κατὰ τοῦ Κυπριανοῦ ἀναφέρονται ἀπὸ τοὺς Kinneir, Turner, Richter καὶ Light. Κατηγορεῖται ὅτι «μὲ ἀσυνήθιστα (παράδοξα) μέσα κατόρθωσε νὰ αὐτοανελιχθῆ ἀπὸ τὴν ταπεινὴ θέση τοῦ ἄσημου διακόνου μέχρι τὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο» (Kinneir)¹⁵, ὅτι «ἡ τυραννία καὶ ἡ ἀπληστία του κατέστησαν τὸ ὄνομά του μισητὸ στοὺς κυπρίους» (Turner)¹⁶, ὅτι «εἶχε ἀρκετὰ εἰσοδήματα, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίζει τὴν ἡγεμονικὴ πολυτέλεια μὲ τὴν ὁποία ζοῦσε» (Richter)¹⁷. Δυστυχῶς τοῦτα συνετέλεσαν τὰ μέγιστα στὴν διαμόρφωση ἄποψης ἀπὸ τοὺς ἡμετέρους.

Ἡ εἰς βάθος καὶ ἐνδεδειγμένη παρουσιαζόμενη ἔρευνα φέρνει στὴν ἐπιφάνεια πλῆθος ἀγνώστων σημείων τῆς ζωῆς τοῦ Κυπριανοῦ, τὰ ὁποῖα ρίχνουν ἀπλετο φῶς πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς ἱστορικῆς ἀλήθειας περὶ τοῦ προσώπου του. Μέσα ἀπὸ τὴν ἔρευνα τῶν χειρογράφων, τῶν κωδίκων καὶ τῆς ὑπαρχούσης βιβλιογραφίας, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀποδεικνύεται τὸ πῶς καὶ τὸ γιατί σπιλώθηκε τὸ ὄνομα καὶ ἀμαυρώθηκε ἡ μνήμη τοῦ Κυπριανοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀναδεικνύεται τὸ ὕψος καὶ τὸ βάθος τῆς πνευματικῆς του ὑποστάσεως, τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς ἀγιότητός του, τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῶν ἱκανοτήτων του, τῆς διακριτικότητος, τῆς διορατικότητος καὶ τῶν ἄλλων του χαρισμάτων, τῆς φιλοθεΐας, τῆς φιλαγαθίας, τῆς φιλοπατρίας καὶ τῶν τόσων ἄλλων χαρακτηριστικῶν τῆς προσωπικότητος τοῦ μάρτυρος ἱεράρχου τῆς νεώτερης ἱστορίας τοῦ ἑλληνισμοῦ στὴν νῆσο τῶν ἀγίων, τὴν Κύπρο.

15. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σσ. 218-220, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

16. Αὐτόθι, σσ. 234-236, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

17. Αὐτόθι, σσ. 238-239, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Στὸν ἐν λόγῳ Τόμο ἀνατρέπονται ὅλες οἱ ἐναντίον τοῦ Κυπριανοῦ κατηγορίες, ἀποκαθισταμένης τῆς περὶ τοῦ προσώπου του ἀληθείας. Ἐπίσης, ἐρωτήματά τινα ἀφορῶντα στὴν καταγωγή του, ὡς ἐπίσης καὶ στὶς δραστηριότητές του μετὰ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τὴν Μολδοβλαχία τὸ 1802 μέχρι καὶ τῆς ἀναρρήσεώς του στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο τὸ 1810, εὐρίσκουν σαφέστατες ἀπαντήσεις. Ἀκόμη διὰ τοῦ συναχθέντος ὕλικου φωτίζονται ἄγνωστες πτυχές τῆς ζωῆς, τοῦ ἔργου, τῆς δράσεως καὶ τῶν κρυφῶν ἐθνικῶν πόθων τοῦ νεομάρτυρος ἱεράρχου κατὰ τὴν ἐνδεκαετῆ θητεία του ὡς ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου.

Μελετῶντας τὸ δημοσιευόμενο ἀρχεῖο κειμένων, ὡς ἐπίσης καὶ τὶς ἐπτὰ περιλαμβανόμενες ἐργασίες ἔχουμε νὰ ἐπισημάνουμε καὶ τὰ ἑξῆς: α) Ὁ Κυπριανὸς ὑπῆρξε γιὰ τὴν ἐποχὴ του, καὶ ὄχι μόνον, ἓνα πρωτοποριακὸ πνεῦμα. Ἀντελήφθη στὸ ἔπακρο τὴν ἀναγκαιότητα καὶ τὴν χρησιμότητα τῆς παιδείας, τῆς καλλιέργειας καὶ τῆς μόρφωσης τῶν ἑλληνοπαίδων τῆς Κύπρου. Ἰδρυσε τὴν Ἑλληνικὴ Σχολὴ Λευκωσίας (νῦν Παγκύπριο Γυμνάσιο), ἰδρυσε σχολεῖο στὸν Στρόβολο, καὶ οὐσιαστικώτατη ὑπῆρξεν ἡ οἰασδῆποτε μορφῆς συνεπικουρία του γιὰ τὴν ἰδρυση ἑλληνικῆς σχολῆς στὴν Λεμεσό. β) Τὴν διορατικότητα τοῦ ἱεράρχου σὲ σχέση μὲ τὶς καταστρεπτικὲς συνέπειες στὸν πνευματικὸ τομέα ποὺ θὰ εἶχε γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του ὁ ἀσπασμὸς τοῦ νεοεμφανισθέντος μασωνισμοῦ. γ) Τὴν ὠριμότητα τῆς σκέψης του σὲ σχέση μὲ τὸ ξέσπασμα ἢ μὴ ἐπαναστάσεως στὴν Κύπρο ἐναντίον τῶν τούρκων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπὶ τούτου προορατικότητά του. Διέβλεψε τὶς ὀλέθριες συνέπειες ποὺ αὐτὴ θὰ εἶχε γιὰ τὴν μικρὴ, ἀλλὰ καὶ τόσο κοντινὴ πρὸς τὴν πανίσχυρη Τουρκία, Κύπρο. δ) Ὁ Κυπριανὸς ἠσπάσθη ἀπὸ τοὺς πρώτους καὶ ἐμυήθη ἀπὸ τὰ χρόνια τῆς παραμονῆς του στὴν Μολδοβλαχία στὴν «μεγάλῃ ἰδέα» τῆς ἀπελευθερώσεως καὶ ἐνότητος τοῦ πανελληνισμοῦ. Τοῦτο εἶναι ἐμφανέστατο στὴν δευτέρῃ πρὸς τὸν Σιναίου Κωνσταντῖο ἐπιστολῇ τοῦ πατριάρχου Κωνστα-

ντινουπόλεως Ἱερεμίου Β'. Πίσω ἀπὸ τὴν ἔκφραση περὶ «τοῦ ἀνήκοντος ἡμῖν»¹⁸ τίποτα ἄλλο δὲν ὑποκρύβεται, παρὰ ἡ διάθεση καὶ θέληση τῶν ἀπανταχοῦ ἐλλήνων γιὰ ἐλευθερία καὶ ἐνότητα. ε) Τὴν διὰ τοῦ μαρτυρίου του διάσωση τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς πίστεως καὶ τοῦ ἐλληνισμοῦ στὴν Κύπρο. Ἐὰν ὁ Κυπριανὸς ὑπὸ τὶς ἀπειλὲς τῶν τούρκων ἢ τὰ ταξίματά τους ἐξώμονε, τότε χωρὶς ἴχνος ἀμφιβολίας, λαμβανομένων μάλιστα ὑπόψιν τῶν ἐπικρατουσῶν τότε στὴν Κύπρο συνθηκῶν, οὐδεὶς ἕλληνας κύπριος θὰ παρέμενε ὀρθόδοξος χριστιανός. στ) Τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ δι' ἀγχόνης μαρτύριό του ἀφοῦ προηγήθηκε ἄρνησή του δι' ἐξώμοση. Σημειώνει ἐπὶ τούτου ὁ ἄγγλος περιηγητὴς Joseph Wolf. «Θὰ ἐχαρίζετο ἡ ζωὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ἐὰν οὗτος ἠσπάζετο τὸν μωαμεθανισμόν. Ἀλλ' ὁ ἀρχιεπίσκοπος δεικνύων τὴν λευκὴν αὐτοῦ γενειάδα εἶπεν: «Ἵπηρετήσα τὸν ὕψιστον ὡς ἐπίσκοπος τοῦ ποιμνίου τούτου ἐπὶ 50 (11) ἔτη, ὠφειλον ἄρα γε νὰ φανῶ ἀγνώμων καὶ νὰ ἀρνηθῶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ;». Ἐπειτα ἔκαμε τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ ἀνεφώνησε: «Τέκνα ἔδωκα ὑμῖν παράδειγμα». Καὶ ἀκολουθῶν νὰ κάμνη τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐσυνέχισεν: «Κύριε ἐλέησον, Χριστὲ ἐλέησον», μέχρι τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ἀπεκαφαλίσθη»¹⁹. Ἀξίζει τὸν κόπο στὸ σημεῖο αὐτὸ νὰ σημειωθῇ ὅτι ὁ Κυπριανὸς τιμήθηκε ὡς ἅγιος ἀπὸ τοὺς προγόνους μας. Ἀπόδειξη τούτου ἡ ἀκολουθία, ἡ ὁποία εἶναι ἀφιερωμένη σ' αὐτὸν καὶ στοὺς σὺν αὐτῷ μαρτυρήσαντες κληρικοὺς καὶ λαϊκοὺς. Τὸ ὅτι αὐτὴ δὲν κρατήθηκε ἐν χρήσει, ὀφείλεται κατὰ τὴν ταπεινὴν μας ἀποψη, ἀφ' ἑνὸς μὲν στὶς διαφορὰς ἐσωτερικὰς τῆς ἀδυναμίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ στὶς περιπέτειες τοῦ τόπου, οἱ ὁποῖες δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ἐπίσημη ἀναγνώριση τῆς ἀγιότητός τους. ζ) Ὅτι οἱ μαρτυρίες γιὰ τὴν ἀγιότητά του ἐμφανίζονται ἀπὸ τὴν πρώτη σχεδὸν στιγμὴ τοῦ μαρτυρίου του.

18. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σσ. 626-627. 171-172.

19. Αὐτόθι, σσ. 316-317. Βλ. ἐπίσης καὶ σσ. 311. 315.

Χαρακτηρίστηκε ὅπως προαναφέραμε ὡς ἱερομάρτυρας, ἐνῶ ἡ πρώτη κατηγορία γιὰ ὁμάδα περὶ τὸν Κυπριανό, ἡ ὁποία δροῦσε γιὰ τὴν ἀνάδειξή του στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο ἐμφανίζεται ἔξι δεκαετίες μετὰ. η) Ὅτι μὲ τὴν ἀποπληρωμὴ τεραστίων ποσῶν φόρων πρὸς τοὺς τούρκους, τὰ ὁποῖα ποσὰ δανειζόταν ἀπὸ διαφόρους κατάφερε καὶ διέσωσε τὴν νῆσο καὶ τοὺς κατοίκους της ἀπὸ τὸν κεφαλικὸ φόρο καὶ τὸν βέβαιο ἐξισλαμισμὸ. θ) Τὴν πατρικότητα μὲ τὴν ὁποία προσέγγιζε καὶ περιέβαλλε διάφορα προβλήματα, τὰ ὁποῖα ἀναφύονταν στὴν Κύπρο, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀποφασιστικότητά του ὡς πρὸς τὴν ἀντιμετώπιση καὶ τὴν ἐπίλυσή τους, ὅπως π.χ. ἡ ἐμφάνιση τῆς εὐλογιᾶς καὶ ἡ ἐπιδρομὴ τῆς ἀκρίδας. ι) Τὴν ἄριστη σχέση πού εἶχε μὲ τὸν προκάτοχό του ἀρχιεπίσκοπο Χρῦσανθο, καὶ τὴ μὴ ἀνάμειξή του στὴν ἐξορία τοῦ δευτέρου, μίᾳ ἐξορία ἡ ὁποία ὀφείλεται πέραν πάσης ἀμφιβολίας στὶς δραστηριότητες τόσο τοῦ ἰδίου, ὅσον καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του μητροπολίτου Κιτίου Χρυσάνθου. Ἡ σχέση τούτη ἐμφαίνεται περισσότερον στὴν σωτήρια γιὰ τὸν Χρῦσανθο παρέμβαση τοῦ Κυπριανοῦ κατὰ τὴν ἐναντίον τοῦ πρώτου στάση τῶν τούρκων τὸ 1804, στὸν ἐξ αἰτίας τούτης προβιβασμὸν τοῦ Κυπριανοῦ ἀπὸ τὸν Χρῦσανθο σὲ μέγα οἰκονόμο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, καὶ στὴν παραχώρηση ἐκ μέρους τοῦ υἱοῦ τοῦ Χρυσάνθου Μιχαὴλ πρὸς τὸν Κυπριανό, ὅταν ἦταν ἤδη ἀρχιεπίσκοπος, τοῦ τεραστίου ποσοῦ τῶν 10000 γροσίων γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ τόπου.

Χάριτι Θεοῦ ὁ Κυπριανὸς ἀνέλαβε τὴν ἡγεμονία τῆς Ἐκκλησίας σὲ χρόνους δίσεκτους, τόσο γι' αὐτήν, ὅσο καὶ γιὰ τὸ ἔθνος. Ἡ ἀκεραιότητα τοῦ ἥθους καὶ τοῦ χαρακτῆρα, ἡ βαθιὰ του πίστη στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἡ προσήλωσή του στοὺς ἐθνικοὺς πόθους, τὸν ἔφεραν στὸ μαρτύριο τοῦ αἵματος. Παρ' ὅλα αὐτὰ ἀδικήθηκε ἀπὸ τὴν ἱστορία παράφορα ὅσον ὀλίγοι. Ἀμαυρώθηκε ἡ μνήμη του ἀπὸ μερίδα ἱστορικῶν. Ἐδῶ καὶ δύο αἰῶνες τὸ ὄνομά του παραμένει σπιλωμένο. Εἶναι καιρὸς τὸ ὄνομα τοῦ Κυπριανοῦ νὰ ἐνταχθῆ ἐκεῖ πού του ἀξίζει, ἐκεῖ πού τὸν κατέταξε ἡ συνείδηση καὶ ἡ καρδιά

τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας. Γράφει ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἄγιορείτης: «Εἶναι γνώμη τῶν διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας μας, ὅτι... τῶν μαρτύρων τὰ λείψανα προσκυνοῦνται ὡς ἅγια καὶ χωρὶς θαυμάτων καὶ εὐωδίας, μὲ τὸ νὰ γίνεται φανερὰ εἰς ὅλους διὰ τῆς ἐμπράκτου ἀποδείξεως τοῦ μαρτυρίου, ἢ εἰς Θεὸν τελεία πίστις, καὶ τελεία ἀγάπη αὐτῶν»²⁰.

20. Συναξαριστῆς Νεομαρτύρων, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 34 (σημείωση) καὶ σσ. 17-41.

ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Μαχαιρά

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΗ
Ἀναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Κύπρου

Η ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΜΑΧΑΙΡΑ
ΣΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΑΓΓΛΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ἀκμὴ καὶ δοκιμασία - Ἡ πυρκαγιὰ τοῦ 1892
Ἡ σωτηρία τῆς ἱστορικῆς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου
καὶ τῆς προσωπογραφίας τοῦ Κυπριανοῦ¹

Ἡ ἱστορία τῆς ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ στὸ τελευταῖο τέταρτο τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, ποὺ συμπίπτει σχεδὸν μὲ τὴν πρώτη περίοδο τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς, παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον μὲ τὴν κορύφωση τῆς προσφορᾶς της στὸν χῶρο τῆς παιδείας, τὴ μεγάλη δοκιμασία τῆς καταστροφῆς της ἀπὸ τὴν πυρκαγιὰ τὸ 1892 καὶ τὸ ἐγγεῖρημα τῆς μεγαλοπρεποῦς ἀνοικοδόμησής της. Στὴν περίοδο αὐτὴ διετέλεσαν ἡγούμενοι τῆς Μονῆς, τῆς ἱερᾶς μονῆς Μαχαιράδος, ὅπως ἀναφέρεται στὰ δημοσιεύματα τῆς ἐποχῆς, ὁ Χριστοφόρος ἀπὸ τὸ 1870 μέχρι τὸ 1891, ὁ Ἰγνάτιος ἀπὸ τὸ 1892 μέχρι τὸ 1900 καὶ ὁ Μητροφάνης, ἀδερφὸς τοῦ προηγούμενου, ὁ ὁποῖος κράτησε τὸ πηδάλιο τοῦ μοναστηριοῦ στὰ δύσκολα χρόνια τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ διχασμοῦ, ποὺ ἀκολούθησε τὸν θάνατο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σωφρονίου τὸν Μάιο τοῦ 1900. Παρέμεινε στὴν ἡγουμενία ἀπὸ τὸ 1900 μέχρι τὸ 1937, ὅποτε παραιτήθηκε, λόγω ἀποτυχημένης διαχείρισης τῶν οἰκονομικῶν.

Ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ στὴν περίοδο αὐτὴ συμμετείχε ὡς ἰσότιμο μέλος στὴν ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας

1. Γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς μελέτης ὀφείλω πολλὰ εὐχαριστίες στοὺς μεταπτυχιακοὺς μου συνεργάτες Γιώργο Σταματίου, Μαρία Μαύρου καὶ Ἀναστασία Μούγη.

τῆς Κύπρου καί, μὲ τὴν ἰδιότητα αὐτῆ, ὁ ἡγούμενος Χριστοφόρος συνυπέγραψε τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1879 τὸ Ὑπόμνημα τὸ ὁποῖο οἱ κύπριοι ἀρχιερεῖς παρέδωσαν στὸν πρῶτο ἄγγλο ἀρμοστή, ζητώντας νὰ διατηρηθοῦν τὰ προνόμια τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ποιμνίου τῆς καὶ νὰ τερματιστοῦν οἱ αὐθαιρεσίες σὲ βάρος τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ. Στὸ ὑπόμνημα γινόταν ἐπίσης ἀναφορὰ στὴν ἐκκλησιαστικὴ περιουσία, μὲ εἰδικὴ μνεία τῆς κτημοσύνης τῶν μοναστηριῶν τοῦ Κύκκου καὶ τοῦ Μαχαιρᾶ.

«Οἱ θρησκευτικοὶ ἀρχηγοὶ καὶ αἱ χριστιανικαὶ κοινότητες ἐκανόνισαν, καὶ πανάρχαια συνήθεια καθιέρωσεν ὥστε τὴν μὲν κτημοσύνην τῶν κατὰ μέρος ἱερῶν ναῶν νὰ διευθύνουν ἐπιτροπαὶ ὑπὸ τῶν κοινοτήτων ἐκλεγόμεναι καὶ ὑπὸ τοῦ ἐθνάρχου ἐπικυρούμεναι, τὴν δὲ τῶν μοναστηρίων νὰ διευθύνωσιν ἀπ' εὐθείας οἱ ἀρχιερεῖς ἢ οἱ ἡγούμενοι διατηρουμένων ἢ αὐτοδιοικητῶν μοναστηρίων, οἷα τὸ τοῦ Κύκκου καὶ τοῦ Μαχαιρᾶ»².

Περιγράφοντας τὸ καθεστῶς ποὺ ἴσχυε μέχρι τὴν ἄφιξη τῶν ἄγγλων, οἱ ἀρχιερεῖς τόνιζαν στὸ ὑπόμνημά τους ὅτι «ἀπὸ τὰς προσόδους τῶν μητροπόλεων, τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τῶν μοναστηρίων, ὠκονομοῦντο καίπερ ἀτελῶς καὶ αἱ ἐξῆς κοινωνικαὶ ἀνάγκαι: 1. Ξενοδοχεῖα δὲν ὑπῆρχον, οὔτε ἐν ταῖς πόλεσιν, οὔτε εἰς τοὺς διαφόρους σταθμοὺς καὶ ὡς ἐκ τούτου αἱ μητροπόλεις καὶ τὰ μοναστήρια ἦσαν καὶ εἶναι πανδοχεῖα διὰ πάντας, ἀνεξαρτήτως φυλῆς καὶ θρησκευύματος 2. Νοσοκομεῖα, πτωχοκομεῖα καὶ βρεφοκομεῖα ἦσαν καὶ εἶναι ἄγνωστα πράγματα ἐν τῇ νήσῳ μέχρι σήμερον· καὶ τὰς οἰκονομικὰς ταύτας ἀνάγκας ἀνεπλήρουν ὅπωςδῆποτε αἱ μητροπόλεις καὶ αἱ ἐκκλησίαι ἐκ τῶν σημειωθέντων εἰσοδημάτων 3. Διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ, καίπερ ἀποτελοῦντος τὰ τρία τέταρτα μὲν καί, πλέον τοῦ ὅλου πληθυσμοῦ, συνεισφέροντος δὲ εἰς τὸ κράτος τὰ ἐννέα δέκατα ἴσως τοῦ ὅλου εἰσο-

2. *Νέον Κίτιον*, Λάρνακα, 18/30 Μαρτίου 1880.

δήματος τοῦ δημοσίου ταμείου τῆς Κύπρου, ἐν τούτοις οὐδὲ ὀβολὸν ἔνα δύναται τις νὰ εὕρη ἐν τῷ προϋπολογισμῷ τοῦ κράτους· καὶ τὴν σπουδαίαν ταύτην ἀνάγκην ἀνεπλήρουν ὡσ-
αύτως καὶ ἀναπληροῦσιν σήμερον, κατὰ τὸ δυνατὸν αὐτοῖς, τὰ εἰρημένα ἔθνικὰ καθιδρύματα, ἀπὸ τῶν αὐτῶν εἰσοδη-
μάτων, ὡς δύναται εὐκολώτατα νὰ πληροφορηθῇ ἡ ὑμετέρα
ἐξοχότης ἐκ τῶν βιβλίων τῶν ἐπιτροπῶν τῶν σχολείων ὅλης
τῆς νήσου, ἐν οἷς ἰδιωτικαὶ συνεισφοραὶ ὀλίγιστα εὐρίσκο-
νται, διότι ὁ λαὸς πόλεων καὶ χωρίων κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι
πτωχός»³.

Τὴν περίοδο αὐτὴ ἡ μονὴ Μαχαιρᾶ εἶχε ξεπεράσει τὰ προ-
βλήματα ποὺ εἶχε προκαλέσει ἡ μανικὴ καταδίωξη τῶν πρου-
χόντων καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸν τοῦρκο διοικητὴ Κουτσιοῦκ
Μεχμέτ τὸ 1821, εἶχε ἀναλάβει ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴ δυσπρα-
γία τῶν προηγούμενων δεκαετιῶν καὶ ἡ μοναστικὴ τῆς κοινό-
τητα ἔφθανε τοὺς πενήντα μοναχοὺς. Τὸ 1697 ἀνακαινίστηκε
μὲ φροντίδα τοῦ τότε ἡγουμένου Λεοντίου καὶ μὲ τὴ συνδρομὴ
πολλῶν πιστῶν ὁ ναὸς τοῦ μοναστηριοῦ⁴. Ἡ μονὴ ἀπὸ τότε
ἀκολούθησε παρακμιακὴ πορεία, ἀφοῦ «ἀπέβαλεν τὸ πλεῖ-
στον τῆς οὐσίας αὐτῆς καὶ περιῆλθον εἰς ἐσχάτην ἔνδειαν»⁵.
Στὴν ἀνόρθωση τῆς μονῆς συνέβαλε ὁ ἡγούμενος Παρθένιος⁶,
ἐνῶ ὁ Ἰωαννίκιος, ὁ ὁποῖος τὸν διαδέχθηκε, δρομολόγησε τὴν
ἐπαναδραστηριοποίηση καὶ ἀνάπτυξή τῆς. Ἐξασφάλισε ἔσοδα
μὲ ἐράνους καὶ καλύτερη ἐκμετάλλευση τῆς περιουσίας τῆς
μονῆς. Ἔστειλε τὸν ἀρχιμανδρίτη Χαράλαμπο καὶ τὸν ἱερο-
διάκονο Κυπριανὸ στὴ Μολδοβλαχία ἀπ' ὅπου ἐξασφάλισε

3. Στὸ ἴδιο.

4. ΛΟΪΖΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου ἐπὶ τουρκοκρατίας*, Λευ-
κωσία 1975, σ. 85. ΣΙΜΟΥ ΜΕΝΑΡΔΟΥ, *Ἡ ἐν Κύπρῳ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Πανα-
γίας τοῦ Μαχαιρᾶ*, Πειραιᾶς 1929, σ. 23.

5. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΑΚΚΕΤΤ, *Ἱστορία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου*,
Πειραιᾶς 1927, σ. 137.

6. Σ. ΜΕΝΑΡΔΟΥ, ὅ.π., σ. 24.

ικανούς πόρους για την ανακαίνιση και τὸν ἐξωραϊσμό της, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπαλλαγὴ της ἀπὸ παλαιὰ χρέη⁷. Ὁ ἴδιος ὁ Κυπριανὸς ἀργότερα, καὶ ὡς ἀρχιεπίσκοπος, ἐπέδειξε ἰδιαίτερη φροντίδα γιὰ τὴν τροφὴ μὴνὴ του τὴν ὁποία ἐνίσχυσε ποικιλότροπα, μὲ παραχώρηση γαιῶν, ὅπως τοῦ μεγάλου τσιφλικιοῦ τῆς Τύμπου⁸.

Πρὶν ἀκόμη προλάβει νὰ ἀναλάβει πλήρως, ἡ Μονὴ λεηλατήθηκε κατὰ τὴν καταδρομὴ τοῦ Ἰουλίου 1821, ὅποτε ἀνηρπάγησαν πολὺτιμα ἱερὰ σκεύη της καὶ δημεύθηκε μεγάλο μέρος τῆς κινητῆς καὶ ἀκίνητης περιουσίας της⁹. Τὸν ἡγούμενο Μελέτιο, ὁ ὁποῖος εἶχε σωθεῖ ἀπὸ τὴ σφαγὴ τὸ 1821, διαδέχθηκε τὸ 1843 ὁ Καλλίνικος ἀπὸ τὴν Κλήρου, ποὺ παρέμεινε στὴν ἡγουμενία μέχρι τὸ 1863, ὅποτε τὸν διαδέχθηκε ὁ Χριστοφόρος. Τὸ 1884 ὁ Χριστοφόρος πῆρε τὴν πρωτοβουλία ἴδρυσης σχολείου γιὰ τὰ παιδιὰ τῶν ὄρεινῶν χωριῶν τῆς περιοχῆς, ποὺ ἀδυνατοῦσαν νὰ συντηρήσουν σχολεῖα καὶ δασκάλους. Τὴ διεύθυνση τοῦ σχολείου ἀνέλαβε ὁ ἱεροδιάκονος Μητροφάνης, ἀπόφοιτος τοῦ σχολαρχείου τῆς Λευκωσίας καὶ ἀδελφὸς τοῦ δραστήριου οἰκονόμου τοῦ μοναστηρίου Ἰγνάτιου. Ὁ Ἰγνάτιος εἶχε κατορθώσει νὰ ἀξιοποιήσει τὴ μεγάλη περιουσία τοῦ μοναστηριοῦ στὰ προάστεια τῆς Λευκωσίας, στὸν Λυθροδόντα, στὴν Κυθρέα, στὸ Φιλάνι, στὸ Τσέρι, στὴν Ψῆμολόφου στὸ Πραστεῖο καὶ ἄλλοῦ. Γεννημένος τὸ 1832 στὴ Λαζανιά¹⁰ εἰσῆλθε νωρὶς στὸ μοναστήρι μαζί μὲ τὸν νεότερο ἀδελφὸ του Μητροφάνη κοντὰ στὸν θεῖό τους, τὸν σκευοφύλακα τῆς Μονῆς Μητροφάνη. Οἱ τρεῖς τους, μαζί μὲ τὸν μοναχὸ Ἀβέρκιο, δημιούργησαν ἐργαστήριο ἀντιγραφῆς ἱερῶν κειμένων, λειτουργικῶν βιβλίων καὶ ἀκολουθιῶν, καθὼς καὶ

7. Λ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, ὀ.π., σ. 295 καὶ 296.

8. Αὐτόθι, σ. 139.

9. Αὐτόθι, σ. 207.

10. Βλ. ΑΡΙΣΤΕΙΔΗ ΚΟΥΔΟΥΝΑΡΗ, *Βιογραφικὸν Λεξικὸν Κυπρίων 1800-1920*, Λευκωσία 2005⁵, σ. 132.

βιβλιοδετείο. Ο Ίγνάτιος, ανάμεσα στα χρόνια 1857-1881, άντέγραψε τούλάχιστον έννιά ακολουθίες άγιών¹¹. Χειρόγραφοι κώδικές του σώζονται στις έκκλησίες των χωριών Πολιτικό, Λυθροδόντας, Φαρμακᾶς, Παλαιχώρι και άλλου.

Οί δύο αὐτάδελφοι μοναχοί, ό Ίγνάτιος και ό νεότερος Μητροφάνης, έργάστηκαν δραστήρια για τήν πνευματική άνάδειξη και τήν οίκονομική ενίσχυση και αὐτοτέλεια τής Μονής. Τό σχολείο του μοναστηριου άπέβαινε χρόνο με τον χρόνο πρότυπο εκπαιδευτικό ίδρυμα και ή φήμη του άπλωνόταν σ' όλόκληρη τήν Κύπρο. Σημείωνε τον Ίανουάριο του 1887 ή έφημερίδα «Σάλπιγγα» τής Λεμεσοῦ.

«Τό άπό δύο έτών συσταθέν τή ενεργεία των φιλομούσων πατέρων, του άγίου καθηγουμένου και λοιπων, και ύπό τήν διεύθυνσιν του όσιολογιωτάτου και Μητροφάνους, τελειοφοίτου του Σχολαρχείου Λευκωσίας, σχολειον έν τή ιεραῶ μονή Μαχαιράδος, μανθάνομεν μετ' ευχαριστήσεως ότι έξακολουθει και φέτος τας παραδόσεις του. Τό σχολειον τουτο είνε άληθώς ευεργέτημα δια τὰ όρεινά εκείνα γειτνιαζοντα τή Μονή χωρία· λίαν άξιέπαινοι είνε κατα τουτο οί τε πατέρες τής Μονής και ό διδάσκαλος, όστις άντι ευτελοῦς μισθοῦ καθ' ό και αὐτός τέκνον τής Μονής, άνέλαβε τήν μόρφωσιν πολλων παιδων δια τὰ όποια ή σπουδή και τὰ γραμματα ήτό τι αδύνατον. Άντι πεντακοσιων μονον γροσιων, με λίραν Άγγλιας εκατον όγδόντα δύο, τὰ όποια άποτίει εκαστος παις, τρέφεται και διδάσκεται οὔτος έπι έτος όλόκληρον. Ευγε τῶ όντι και υπερεῦγε τοις φιλομούσοις και φιλοξένους πατράσι τής μονής Μαχαιράδος...»¹².

Τή Μονή και τό σχολείο της έπαινει ένα ακόμη κείμενο δημοσιευμένο στην έφημερίδα Φωνή τής Κύπρου, τον Αῦγουστο του 1885:

«Έξαιρετικῶς μετὰ θερμών έπαίνων αναφέρεται ή μονή

11. Στο ίδιο.

12. Σάλπιγγ, Λεμεσός, 8 Ίανουαρίου 1887.

τῆς Μαχαιράδος, οὐχὶ μόνον διὰ τὴν ὑψηλὴν, γραφικὴν καὶ τερπνὴν τοποθεσίαν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν φιλοξενίαν, τὴν μοναστικὴν εὐπρέπειαν καὶ τὴν ἀνυπόκριτον εὐπροσηγορίαν τῶν αὐτόθι μοναζόντων πενήκοντα περίπου πατέρων. Ἀλλὰ δὲν εἶνε αὐταὶ μόνον αἱ ἀρεταὶ αἱ ἐν τῷ εὐαγεῖ τούτῳ ἱερῷ καταγωγίῳ ἐνοικοῦσαι· ὁ πρὸς τὰ γράμματα ζῆλος ἐπέχει οὐ μικρὸν ἐν αὐτῷ χώρον. Συντηρεῖται αὐτόθι καλῶς κατηρτισμένη σχολή, ὑπὸ τοῦ εὐμαθοῦς κου Μητροφάνους διευθυνομένη, ἀπαρτίζεται δὲ ἐξ 25 παιδῶν τῶν περίξ χωρίων, οἵτινες τρέφονται καὶ διαμένουσιν ἐν τῷ Μοναστηρίῳ ἀντὶ ἀμοιβῆς τοῦ εὐτελεστάτου ποσοῦ 500 γροσίων, ὅπερ πληρώνουσιν ἐτησίως οἱ γονεῖς. Αὐτόθι κατ' ἐξαίρεσιν εὐρίσκεται καὶ μικρὰ βιβλιοθήκη παλαιά, ἣτις τῇ ἀξιεπαίνῳ προσπαθεία τῶν πατέρων ὀσημέραι πλουτίζεται. Ὑπὸ τὴν ἄοκνον καὶ ἀκάματον ἐπιτήρησιν καὶ διεύθυνσιν τοῦ νῦν ἐπαξίως ἡγουμενεύοντος οὐχὶ μόνον εἰς ἀνθηροτέραν κατάστασιν πάντοτε θὰ προβαίη ἢ αὐτοσυντήρητος αὕτη ἱερὰ Μονή, ἀλλὰ ἔχομεν δι' ἐλπίδος ὅτι θὰ κατορθωθῇ μετ' οὐ πολὺ, ὡς εἶνε πάντων ὁ πόθος καὶ ἡ εὐχὴ νὰ ἐνιδρυθῇ καὶ ἱερατικὴ σχολὴ πρὸς μόρφωσιν ἐγγραμμάτων καὶ θρησκευτικῶς κατηρτισμένων ἱερέων, οὔσης τῆς θέσεως λίαν καταλλήλου καὶ τῆς προαιρέσεως τοῦ τε σεβασμίου ἡγουμένου καὶ τῶν λοιπῶν πατέρων μὴ ὑστερούσης, πρὸς πραγματοποίησιν τοιούτου ἱεροῦ σκοποῦ...»¹³.

Τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1887 ἡ Μονὴ θὰ στείλει τοὺς πρώτους ἀποφοίτους τοῦ σχολείου τῆς γιὰ νὰ φοιτήσουν στὴν Ἑλληνικὴ Σχολὴ Λευκωσίας. Ὑστερα ἀπὸ ἐξετάσεις κατατάχθηκαν στὴν τρίτη τάξη, γεγονόςδες ποὺ θεωρήθηκε μεγάλη ἐπιτυχία καὶ προκάλεσε τὸν δίκαιον ἔπαινον γιὰ τὸν δάσκαλον τῶν μαθητῶν, τὸν ἱεροδιάκονο Μητροφάνη¹⁴.

Τὴν ἴδια χρονιά ἐπισκέφθηκε τὸ μοναστήρι ὁ νεαρὸς φοιτητῆς τῆς Νομικῆς Ἀθηνῶν Γεώργιος Φραγκοῦδης, γιὸς τοῦ

13. Φωνὴ τῆς Κύπρου, Λευκωσία 10/22 Αὐγούστου 1885.

14. Σάλπιγξ, Λεμεσός, 24 Ὀκτωβρίου 1887.

βουλευτή Πάφου Σωκράτη Φραγκούδη¹⁵. Ο νεαρός φοιτητής θα αποβεί αργότερα μιὰ ἀπὸ τὶς σημαντικότερες φυσιογνωμίες τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ. Ἰδρυτὴς τοῦ Πατριωτικοῦ Συνδέσμου τῶν ἐν Ἀθήναις κυπρίων, θεμελιωτὴς τοῦ κυπριακοῦ ἔθνικοῦ κινήματος, ἐκδότης ἐφημερίδων στὴν Κύπρο καὶ τὴν Ἑλλάδα, συγγραφέας πολλῶν βιβλίων, βουλευτὴς Ἀθηνῶν καὶ ἰδρυτὴς τῆς Παντείου Σχολῆς ὑπῆρξε πνεῦμα ἀνήσυχο, ἔθνικὸς ὄραματιστής, πρωτοπόρος δημοσιογράφος καὶ πολιτικὸς μὲ εὐρὸ ὄραμα. Περιηγήθηκε πεζοπορῶντας σχεδὸν ὀλόκληρη τὴν Κύπρο καὶ ἀποτύπωσε τὶς ἐντυπώσεις του στὸ βιβλίο του «Κύπρις», ποὺ ἐκδόθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1890.

Ἡ ἐπίσκεψή του στὴ μονὴ Μαχαιρᾶ, μᾶς ἔδωσε ἓνα ἐξαιρετο ταξιδιωτικὸ κείμενο, στὸ ὁποῖο μὲ λυρικὸ τρόπο περιγράφει τὸ μοναστήρι καὶ τὴν τοποθεσία του, τὰ βουνὰ τοῦ Μαχαιρᾶ καὶ τὶς ὁμορφιές τους, τοὺς ποταμοὺς καὶ τὴ φύση ποὺ τὸ περιέβαλλε. Καταγράφει ἀκόμη τὶς ἀποστάσεις τῆς Μονῆς ἀπὸ τὶς τρεῖς μεγάλες πόλεις, πεζῆ φυσικά, καὶ ἀναφέρεται στὸ ἱστορικὸ τῆς ιδρύσεώς της. Περιγράφει ἐπίσης τὴν εἰκόνα τοῦ ἔθνομάρτυρα Κυπριανοῦ, ποὺ μαζὶ μὲ ἐκείνη τοῦ ἡγεμόνα Βλαχίας Μιχαὴλ Σούτσου, βρισκόταν στὴ μικρὴ πινακοθήκη τοῦ συνοδικοῦ τοῦ μοναστηριοῦ. Γιὰ πρώτη ἴσως φορὰ γίνεται μνεῖα τοῦ ἱστορικοῦ τῆς προσωπογραφίας τοῦ Κυπριανοῦ καὶ τοῦ σχετικοῦ μὲ τὸ ταξίδι του στὴ Βλαχία. Εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ ἐπίσκεψη αὐτὴ ἀποτέλεσε τὴν ἀφετηρία τῆς πρωτοβουλίας ποὺ ἀνέλαβε λίγα χρόνια αργότερα ὁ Φραγκοῦδης γιὰ τὴ φιλοτέχνηση προσωπογραφίας τοῦ ἔθνομάρτυρα, ποὺ προσφέρθηκε στὸ Ἐθνικὸ καὶ Ἱστορικὸ Μουσεῖο τῆς Ἀθήνας, καὶ προτομῆς του ποὺ στάληκε στὴν Κύπρο καὶ τοποθετήθηκε στὸ προαύλιο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Ἡ λυρικὴ περιγραφή τῆς Μονῆς ἀπὸ τὸν νεαρὸ Φραγκοῦδη ἀποτελεῖ ἓνα πραγματικὸ ὕμνο, μιὰ θαυμαστὴ περιγραφή, μοναδικὴ γιὰ

15. Γιὰ τὸν Γ.Σ. Φραγκοῦδη βλ. ΑΡ. ΚΟΥΔΟΥΝΑΡΗ, *Βιογραφικὸν Λεξικὸν Κυπρίων 1800-1920*, Λευκωσία 2010⁶, σ. 622.

τὴν ὁμορφιὰ καὶ τὴν κατάστασιν τοῦ μοναστηριοῦ πρὶν τὴν μεγάλη καταστροφή:

«Ἀνέλθωμεν ἤδη δι' ἀτραποῦ, διαβαίνοντες τὸν ποταμὸν τῆς Κυπροβάσας καὶ τὸν Ἰδαλίαν (Γιαλιάν), παρ' ᾧ ὑπάρχουσι σκωρίαὶ μεταλλείων, πρὸς τὰ βουνὰ τῆς Μαχαιράδος, ἔνθα ἡ ὁμώνυμος μονή, μία τῶν καλλιτέρων καὶ μεγαλειτέρων (sic) τῆς νήσου, 3 ὥρας ἀπέχουσα τῶν Λευκάρων, 11 τῆς Λεμησσοῦ καὶ τῆς Λάρνακος, 8 δὲ τῆς Λευκωσίας· ἐντεῦθεν ἄρχεται καὶ τὸ διαμέρισμα Ὀρεινῆς. Ἡ Μονὴ αὕτη κεῖται ἐπὶ τῶν δυσαναβάτων, ἀποτόμων καὶ θαυμασιῶν τὸ κάλλος ὁρέων τοῦ Ἄωου, ὅστις ἀποτελεῖ συνέχειαν τῆς μεγάλης ὄροσειράς τῶν Ὀλυμπίων... Ἡ λέξις Ἄωος εἶναι ἐν τῶν πολλῶν ἐπιθέτων, τὰ ὅποια ἔδιδον οἱ Σημίται καὶ ἰδίᾳ οἱ Φοίνικες εἰς τὸν θεὸν Ἄδωνιν, παρήχθη δὲ ἴσως ἐκ τοῦ Ἀβωβάς, ὅπερ ἐσήμαινεν ἐν Παμφυλίᾳ τὸν δι' αὐλῶν τιμώμενον θεόν. Οὐδόλως δ' ἀπίθανον τὰ ὄρη ταῦτα νὰ ἔλαβον τὸ ὄνομα ἐκ τινος ἐνταῦθα· πλὴν τοῦ ὄρους τούτου καὶ εἷς ποταμός, παρ' ᾧ ὑπῆρχε καὶ πόλις τις Κέφαλος, καὶ μία ἀρχαιοτάτη βασιλικὴ τῆς Κύπρου δυναστεία.

Τὰ ὄρη τοῦ Ἄωου (Μαχαιράδος) εἶναι τὰ ἀγριώτερα, συνάμα δὲ καὶ τὰ θαυμασιώτερα τῆς νήσου. Οὐδαμοῦ ἄλλοθι εἶδον τοιαύτην μεγαλοπρέπειαν καὶ χάριν. Σπανίως ἀλλαχοῦ ἢ θεὰ Φύσιν ἐπιδείκνυται ἐν τοιαύτῃ θαυμασίᾳ περιβολῇ. Ὑψηλὰ καὶ ἀπόκρημνα ὄρη, δάση ἐκ πευκῶν ὑψικόμων, ποταμοὶ καὶ ῥύακες ἐν τῷ μέσῳ χαραδρῶν, ψυχραὶ πηγαὶ τῆδε κακεῖσε, παντοῖα ἄγρια δένδρα, πτηνὰ καλλιφωνα, ὑμνοῦντα τὰ κάλλη τῆς μεγάλης θεοῦ τοῦ παντός. Ἐδῶ ῥέει ὁ Πεδιαῖος, ἐκεῖ ὁ Ἰδαλίας κυλίει τὰ ἤρεμα ρεῖθρά του, τὸ κελάρυσμα τοῦ ὕδατος συνοδεύουσι τῶν πτηνῶν τὰ ἄσματα καὶ ὁ ἤχος τῶν κωδωνίσκων τῶν τράγων, οἵτινες ἐν ὑπερηφανίᾳ προηγούνται τῶν εἰς βοσκὴν ἀγομένων ποιμνίων. Ὁ ποιμὴν ὅτε μὲν συρίζει ὀδηγῶν τὰ πρόβατά του, ὅτε δὲ ὑπὸ τὴν σκιὰν πλατυφύλλου πλατάνου παίζει τὸν φλογερόν αὐλὸν ἢ ἄδει περιπαθῆ τραγούδια. Γλυκεῖς ζέφυροι πνέουσι διὰ τῶν μικρῶν

κοιλιάδων και παντοῖα εὔοσμα ἄνθη ἀρωματίζουνσι τὸν καθαρὸν ἀέρα. Ὅτε δὲ πρὸς τὸ ἑσπέρας ὁ ἥλιος ῥίπτων ἐπὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὄρέων τὰς τελευταίας χρυσᾶς του ἀκτίνας, ἀπέρχεται εἰς τὰ μεγαλοπρεπῆ βασίλειά του, καὶ οἱ βοσκοὶ ὀδηγοῦσιν εἰς τὰς μάνδρας τὰ βελάζοντα πρόβατα, καὶ τὰ πτηνὰ ἐν συγχύσει τρέχουσιν, ὅπως ἐπανεύρωσι τὰς φωλεάς των, ἡ δὲ Ἀφροδίτη, τὸ μυστηριώδες καὶ λαμπρὸν τοῦτο ἄστρον τῆς ἑσπέρας καὶ τῆς αὐγῆς, ἀναφαίνεται πρώτη μακρὰν εἰς τὸν ὀρίζοντα προπομπὸς τῆς μελαίνης νυκτός, ὦ! δὲν γνωρίζω ἀληθῶς, ὅποια συγκίνησις ἀνεκλάλητος, ἀνεξήγητος καταλαμβάνει τὴν καρδίαν, ὅποια μυστηριώδης δύναμις φέρει τὸν ῥεμβάζοντα ὀδοιπόρον ἐκ τοῦ ἐπιγείου τούτου κόσμου ἀλλαχόσε, πολὺ μακρὰν, πρὸς ἕτερον ὑπέρλαμπρον τῆς φαντασίας δημιούργημα. Ἀκουσίως κλίνει τις τὸ γόνυ καὶ ἀνακράζει: ἰδοὺ τῶν ἀρχαίων λαῶν ἡ θρησκεία. Σὲ δοξάζω, Ζεῦ Ὀλύμπιε, ἄναξ θνητῶν τ' ἀθανάτων! Καὶ προστρέχουσι πρὸς αὐτὸν ἐκ τῶν δασῶν καὶ τῶν ποταμῶν καὶ τῶν ἀκρωρειῶν καὶ τῶν ναπῶν ὠραῖαι νύμφαι λευκὰ ἐνδεδυμέναι, καὶ βλέπει τις τὴν Ἀφροδίτην ἀκολουθουμένην ὑπὸ ἐρώτων καὶ χαρίτων, κατερχομένην πρὸς τοὺς βωμούς της... Ἄλλ' ὁ κώδων τῆς ἐκκλησίας ἤγει καλῶν εἰς τὸν ἑσπερινόν· εἰσέλθωμεν εἰς τὸ μοναστήριον. Ἐν τῷ μέσῳ μικρὸς ναὸς ἐπ' ὀνόματι τῆς ἐκεῖ που ἀνευρεθείσης εἰκόνας τῆς Παναγίας τιμώμενος καὶ πέριξ τὰ κελλία τῶν μοναχῶν, τὸ Συνοδικὸν κ.λπ. Ἐπὶ τῆς θύρας τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐπὶ πλακὸς ἐπὶ τοῦ ὀπισθίου τοίχου ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς: “Τὸν Αὐγούστον τοῦ ΑΦΛ Χ (1530 μ.Χ.) ἐκάη ὁ Μαχαιρᾶς τελείως καὶ ἐγλύτωσε μόνον ἡ εἰκόνα”. Ἐπὶ μεμβράνης εἶναι γεγραμμένη ὑπὸ Νείλου τινὸς ἀσκητοῦ, εἶτα δὲ ἡγουμένου τῆς μονῆς, ἡ ἱστορία αὐτῆς, ἐξ ἧς ἀποσπῶμεν τὰ κάτωθι. “Γέρων τις πνευματοφόρος τοῦνομα Νεόφυτος, τὸν ἀσκητικὸν διάγων δίαυλον, ἐν ταῖς ἐρήμοις ταῖς πρὸς τὸν Ἰορδάνην ἀσκούμενος, καὶ ἄκρω γεγονῶς ἀσκητῆς καὶ τὴν ἀρετὴν περιβόητος, καταλείψας τοὺς ἐκεῖσε τόπους διὰ τὴν τῶν ἀθέων ἀγαρηνῶν ἐπιδρομὴν, καὶ τὸ ὄρος

εύρων ἄβατον καὶ τραχὺ καὶ ἕξω πάσης ταραχῆς ἀνθρώπων καὶ πρὸς ἀσκητικούς ἀγῶνας ἐπιτήδειον καὶ ἡσύχιον, ἡρετήσατο κατοικεῖν ἐν αὐτῷ συνεπόμενον ἔχων καὶ τὸν αὐτοῦ φοιτητὴν, τὸν μοναχὸν δηλαδὴ κύριον Ἰγνάτιον, καὶ δὴ καλύβην πηξάμενοι, κατώκουν ὡς πόλιν τὴν ἔρημον. Ὑπό τινων δὲ φιλοχρίστων τροφὴν ἐπορίζοντο καὶ οὕτω ἀγγελικῶς βιούντων, μετέστη πρὸς Κύριον ὁ τιμιώτατος γέρον καταλείψας τὴν καλύβην καὶ τὴν μηλωτὴν τῷ νέῳ Ἐλισαίῳ. (Δηλαδὴ ὡς ὁ προφήτης Ἡλίας, ὅτε ἐπὶ πυρίνου ἐλαυνόμενος ἄρματος ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανούς, ἔρριψε τὴν μηλωτὴν εἰς τὸν νέον Ἐλισσαῖον, οὕτω καὶ ὁ γέρον Νεόφυτος θνήσκων, κατέλιπε τὴν καλύβην καὶ τὰ καθήκοντά του εἰς τὸν φίλον αὐτοῦ Ἰγνάτιον). Οὗτος πονῶν καὶ πιεζόμενος τῇ ἐνδεΐᾳ, τὸ κατὰ δύναμιν τὸ τραχὺ τοῦ ἀνωμάλου τόπου ἤρξατο φιλοκαλῶν καὶ τινα γηραιὸν ἀσκητὴν προσεδέξατο, τοῦνομα Προκόπιον, ἔχων τοῦτον μικρὸν παραμύθιον ἀντὶ τοῦ μεταστάντος πατρός, καὶ ἡ μὲν προθυμία ἐνέαζε πρὸς τὴν φιλοκαλίαν τοῦ τόπου, ἡ δὲ χεὶρ ἐνάρκει τῇ ἐνδεΐᾳ πιεζομένῃ”.

Εἶτα ὁ Ἰγνάτιος καὶ ὁ Προκόπιος ἀπελθόντες εἰς Κωνσταντινούπολιν, παρεκάλεσαν τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ Κομνηνὸν (1144-1180 μ.Χ.), ὅπως βοηθήσῃ αὐτοὺς πενομένους, οὗτος δὲ εἰσακούσας τῆς δεήσεως τῶν μοναχῶν ἐχορήγησεν αὐτοῖς ἐτήσιον εἰσόδημα πεντήκοντα τρικέφαλα νομίσματα καὶ ἐδωρήσατο πρὸς οἰκοδομὴν τῆς μονῆς ὅλα τὰ περὶ τὴν καλύβην αὐτῶν ὄρη, κηρύξας αὐτὴν ἀνεξάρτητον παντὸς ἀρχιερέως ὡς καὶ μέχρι τῆς σήμερον διαμένει τοιαύτη.

Ἐπανελθόντες ἐκ Βυζαντίου οἱ εὐσεβεῖς ἀσκηταὶ ὠκοδόμησαν τὸ εὐκτῆριον ἐπ’ ὀνόματι τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου ἐκ τινος ἐκεῖ ἀνακαλυφθείσης εἰκόνας τῆς Θεομήτορος, ἐπωνομάσθη δὲ ἡ μονὴ αὕτη τῆς Μαχαιράδος ἢ τοῦ Μαχαιρᾶ, καὶ ἐκ τούτου ὅλα τὰ ὄρη τοῦ Ἄώου, ἐκ τριῶν λόγων, ὡς ἀναγράφει ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ κτιτορικοῦ τῆς μονῆς ὁ ἐν Παρισίοις τῷ 1756 ἐκδοὺς αὐτὸ μοναχὸς Ἐφραῖμ εἶτε ἐκ Μαχαιρᾶ τινος ἐξουσιάσαντος τῆς θέσεως ταύτης, εἶτε ἐκ μικρᾶς τινος

μαχαίρας, εύρεθείσης παρὰ τῆ εἰκόνι, παρ' ἧ καὶ εἶναι ἀνηρτημένη μέχρι σήμερον ἐν τῷ ναῷ, εἴτε ἐκ τοῦ ὑπερβολικοῦ φύχους, κόπτοντος δίκην μαχαίρας. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα χρόνον ἦλθεν εἰς τὴν μονὴν ἐξ Ἱεροσολύμων καὶ ὁ ἀσκητὴς Νεῖλος (1172), ὅστις ἐγκατασταθεὶς ἐνταῦθα ὠκοδόμησε μετὰ τῶν λοιπῶν μοναχῶν τὴν ἐκκλησίαν καὶ διάφορα κελλία, ἔγραψε δὲ ἐπὶ μεμβράνης τὴν ἱστορίαν τῆς μονῆς καὶ τὸν κανονισμόν αὐτῆς, ὡς μέχρι σήμερον σώζονται.

Ἐν Μαχαιράδι ἐνδιαιτῶνται ἤδη 20 περίπου μοναχοὶ ὑπὸ ἀνεξάρτητον ἡγούμενον, ἐνασχολούμενοι εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ μοναστηρίου, περὶ τὴν διαχείρισην τῆς μοναστηριακῆς περιουσίας, ἔτι δὲ καὶ τὴν ἀμπελοργίαν· ἐπίσης καὶ 15 περίπου μαθηταὶ ἐκ τῶν πλησίον χωρίων, ὧν οἱ πλείστοι ἐκλέγουσι τὸ μοναχικὸν στάδιον, διδασκόμενοι ὑπὸ τινος ἱερέως πρὸς τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς καὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα.

Ἐν τῇ μικρᾷ τοῦ συνοδικοῦ πινακοθήκῃ τῇ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀγιογραφῶν ἀποτελουμένη ὑπάρχουσι καὶ δύο εἰκόνες ἐν Βλαχίᾳ γραφεῖσαι πρὸ αἰῶνος περίπου, τοῦ τῷ 1821 ἐν Λευκωσίᾳ ἀπαγχονισθέντος ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ καὶ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Μιχαὴλ Σούτσου, ὃς νομίζω πολυτίμους· μάλιστα δὲ τὴν τοῦ μάρτυρος Κυπριανοῦ, οὗ οὐδεμία ἄλλη εἰκὼν σώζεται. Ὁ Κυπριανὸς ἱεροδιάκονος ὢν ἐν Μαχαιράδι, ἐστάλη τῷ 1783 εἰς Βλαχίαν μετὰ τοῦ τότε ἀρχιμανδρίτου Χαραλάμπους, οὗ ὡσαύτως σώζεται ἐνταῦθα ἡ εἰκὼν, ὅπως ζητήση παρὰ τοῦ ἡγεμόνος συνδρομὴν ὑπὲρ τῆς τότε μεγενθυνομένης καὶ ἐπιδιορθουμένης μονῆς. Ἐκεῖ ἔτυχον πολλῶν περιποιήσεων, ὁ δὲ Κυπριανὸς χειροτονηθεὶς ἱερομόναχος παρεκινήθη νὰ λειτουργῇ ἐν τῇ ἡγεμονικῇ ἐκκλησίᾳ καὶ νὰ ἀκροᾶται ἐν τῇ αὐτόθι σχολῇ τῶν ἀνωτέρων μαθημάτων μέχρι τοῦ 1802, ὅποτε ἐπανῆλθον εἰς Κύπρον, κομιστὰι πολλῶν χρημάτων καὶ ἀξιολόγων διὰ τὴν μονὴν κειμηλίων. Ὁ ἡγεμὼν ἔδωκε προσέτι αὐτοῖς ἀναχωροῦσι καὶ τὴν μέχρι σήμερον σωζομένην εἰκόνα του, ἔνθα εἰκονίζεται φέρων τὴν μεγαλοπρεπῆ τῶν ἡγεμόνων στολὴν, βαρεῖαν μηλωτὴν κεκοσμημένην διὰ

χρυσῶν παροιφῶν, ζώνην πολύτιμον περὶ τὴν ὀσφύν, ἐξ ἧς προκύπτει ἀργυρᾶ ξίφους λαβή, καὶ καλπάκιον μετὰ πτερῶν. Πέριξ δὲ τῆς εἰκόνοσ ἐρυθροῖς γραμμασιν ἀναγινώσκονται τὰ ἐξῆς: “Λαμπροῦ λαμπρὰ πέλει εἰκῶν Ἡγεμόνοσ Μιχαήλ Σούτσοσ ὡσ λαμπρὸσ Διὸσ γόνοσ. 1796”. Ἐν τῷ συνοδικῷ ἐπίσης ὑπάρχει καὶ μικρὰ βιβλιοθήκη, περιέχουσα καὶ τινα χειρόγραφα, μετὰξὺ τῶν ὁποίων εἶδον ἐκτενῆ ἔκθεσιν τῶν πρακτικῶν πασῶν τῶν Συνόδων καὶ τῶν ἀποστολικῶν κανόνων, τῷ 1600 περίπου γραφείσαν, ἐκτυπωθεῖσαν δὲ ἐν Παρισίοις τῷ 1761.

Οἱ μοναχοὶ τῆσ Μαχαιράδοσ διακρίνονται διὰ τὴν ἄκραν αὐτῶν φιλοξενίαν, εὐπροσηγορίαν καὶ τιμιότητα, χάρισ εἰσ τὴν ὁποίαν ἡ μονὴ αὐτὴ κατ’ ἐξάίρεσιν τῶν πλείστων ἐν τῇ νήσῳ εἶναι ἀπηλλαγμένη παντὸσ χρέουσ. Τὸ μοναστήριον εἶναι ἐκτισμένον ἐν ὠραίῳ ὁμαλῷ τοπείῳ, κάτωθι τοῦ ὁποίου ἀκούεται τὸ μινύρισμα τοῦ ἐντεῦθεν πηγάζοντοσ καὶ διὰ τῆσ Λευκωσίασ παρὰ τὴν Σαλαμίνα χυνομένου Πεδιάιου. Ἡ Λευκωσία καθορᾶται μακρὰν ἐν τῇ πεδιάδι, πέριξ δὲ ἐπὶ τῶν ὀρέων φαίνονται διάφορα χωρία. Ἀκριβῶσ ἀπέναντι καὶ ἡμίσειαν ὠραν μακρὰν τῆσ μονῆσ εἶναι τὸ χωρίον Λαζανιάσ, τὸ ὁποῖον πιθανὸν νὰ ἐκλήθῃ οὕτωσ ἔκ τινοσ Λουζινιᾶνοσ, καὶ ὀλίγον περαιτέρω Φικάρδοσ, ὅστισ ἀναμιμνήσκει ἡμῖν τὸν ἄγγλον Ριχάρδον, καὶ πλησίον ὁ Οὐρρησ, οὗ τὸ ὄνομα ἔχει ποιάν τινα σχέσιν πρὸσ τὸ τοῦ Ἐρρίκου (Henri). Ἡ Παναγία τῆσ Μαχαιράδοσ, ἣτισ σημειωτέον, ὅτι κεκαλυμμένη δι’ ἀργυροῦ ἐπιχρύσοσ ἐλάσματοσ εἰσ οὐδένα ἐπιδεικνύεται, δισ τοῦ ἔτοουσ πανηγυρίζει, τῇ 15ῃ Αὐγούστοσ καὶ τῇ 8ῃ Σεπτεμβρίου, πλεῖστοι δὲ πανηγυρισταὶ προσέρχονται, εὐλαβεῖσ προσκυνηταὶ καὶ κομισταὶ παντοίων ἀναθημάτων καὶ ταξιμάτων»¹⁶.

Ἡγούμενοσ τῆσ μονῆσ ὅταν τὴν ἐπισκέφθηκε ὁ Γ.Σ. Φραγκοῦδοσ ἦταν ὁ Χριστοφόροσ, γεννημένος στὸ γειτονικὸ Γούρ-

16. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΦΡΑΓΚΟΥΔΗ, *Κύπρισ*, Ἀθήνα 1890, σ. 383.

ρι¹⁷. Είχε χειροτονηθεί τὸν Αὐγούστο τοῦ 1870 στὸν Ἅγιο Ἡρακλείδιο καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἡγουμενίας του φρόντισε γιὰ τὴν τακτοποίηση τῶν οἰκονομικῶν καὶ τὴν αὐξηση τῆς περιουσίας τῆς μονῆς. «Ἐκυβέρνησε τὴν μονὴν εὐπρεπῶς καὶ ἠύξησε τὰ ἐν Λυθροδόντα κτήματά της», ἀναφέρεται χαρακτηριστικῶς¹⁸. Τὸ αὐγάτισμα τοῦ πλούτου της συμβαδίζει μὲ τὴν αὐξηση τῆς φήμης της, ἰσοδύναμης πιά ἐκείνης τοῦ Κύκκου. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν μοναχῶν μεγάλωνε, οἱ δωρεές πολλαπλασιάζονταν καὶ οἱ ἐπίσημες ἐπισκέψεις αὐξάνονταν.

Ὁ βρετανὸς ὑπάτος ἀρμοστής συνταγματάρχης Robert Biddulph, πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς διοικητὴς τῆς Κύπρου, τὸ 1885 ἐπισκέφθηκε δύο φορές τὸ μοναστήρι μαζί μὲ τὸ ἐπιτελεῖό του¹⁹ καὶ τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1887 ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σωφρόνιος, ὁ ὁποῖος ἔγινε δεκτὸς μὲ βυζαντινὴ μεγαλοπρέπεια καὶ συλλειτούργησε μὲ τὸν ἡγούμενο καὶ τοὺς πατέρες τοῦ μοναστηριοῦ²⁰.

Ὁ ἡγούμενος Χριστοφόρος, σὲ προχωρημένη ἡλικία, ὑπέβαλε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1891 τὴν παραίτησή του ἀπὸ τὰ καθήκοντα τῆς διαχείρισης. Ἡ ἀδελφότητα τοῦ μοναστηριοῦ μὲ εἰδικὴ πράξη τὸν ἀνακήρυξε μεγάλο εὐεργέτη, ἔδωσε τὴ συγκατάθεσή της γιὰ νὰ κρατήσῃ ποσὸν τριῶν χιλιάδων γροσίων γιὰ τὶς προσωπικὲς του ἀνάγκες μαζί μὲ τὴ δέηση «τῷ Ὑψίστῳ νὰ χαρίσῃ αὐτῷ ὑγείαν» καὶ τὴ διαβεβαίωση «ὅτι προθύμως θέλει ἀκούει πάντοτε τὰς γνώμας καὶ ὁδηγίας του»²¹.

17. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ ἱερὰ βασιλικὴ καὶ σταυροπηγιακὴ μονὴ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Μαχαιρᾶ*, Λευκωσία 1968, σ. 151.

18. Στὸ ἴδιο. ΣΙΜΟΥ ΜΕΝΑΡΑΟΥ, *Ἡ ἐν Κύπρῳ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Μαχαιρᾶ*, Πειραιᾶς 1929, σ. 37.

19. Στὸ ἴδιο, σ. 155.

20. Στὸ ἴδιο.

21. Στὸ ἴδιο.

Ὁ ἡγούμενος Χριστοφόρος, ἀπεβίωσε λίγους μῆνες ἀργότερα, τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1891. Σύμφωνα μὲ ἐφημερίδα τῆς ἐποχῆς ἦταν «τύπος ἐναρέτου καὶ σεβασμίου κληρικοῦ, ἐφ' ᾧ καὶ δικαίως ἐτιμᾶτο καὶ ἐσέβετο ὑφ' ὄλων τῶν πατέρων τῆς Μονῆς»²². Στις 3 Φεβρουαρίου 1892 ἐκλέχθηκε παμψηφεί ὡς ἡγούμενος ὁ μέχρι τότε οἰκονόμος τοῦ μοναστηριοῦ Ἰγνάτιος²³, ποὺ ἔχαιρε ἤδη μεγάλης ἐκτίμησης γιὰ τὴ μόρφωση, τὴν εὐσέβεια, τὴν ἐργατικότητα, τὸ ἦθος καὶ τὴ δραστηριότητά του, «ἀνὴρ ῥέκτης καὶ λίαν εὐπροσήγορος» σύμφωνα μὲ ἐφημερίδα τῆς ἐποχῆς²⁴.

Τὴν πορεία τῆς Μονῆς πρὸς τὴν πρόοδο καὶ τὴ μεγάλη προσφορά της πρὸς τὴν παιδεία, τὴν κοινωνία καὶ τὴν πατριίδα ἀνέκοψε ἡ μεγάλη πυρκαγιά ποὺ ξέσπασε τὸ Σάββατο 5/17 Σεπτεμβρίου 1892, ἡ ὁποία ἀποτέφρωσε πλήρως τὴν ἱστορικὴ μονή. Ἦταν ἡ δεύτερη φορὰ ποὺ γινόταν παρανάλωμα τῆς φωτιᾶς, ἀφοῦ εἶχε καταστραφεί ἀπὸ πυρκαγιά καὶ τὸ 1530²⁵.

Ὁρμῶντας μέσα στὴ λαίλαπα τῆς φωτιᾶς ὁ ἡγούμενος καὶ οἱ μοναχοὶ κατόρθωσαν νὰ διασώσουν τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας καὶ πολλὰ κειμήλια καὶ ἀνάμεσά τους τὸ χειρόγραφο τῆς Τυπικῆς Διάταξης καὶ τὰ αὐτοκρατορικὰ καὶ πατριαρχικὰ σιγίλλια μὲ τὰ προνόμια τῆς Μονῆς. Σώθηκε ἐπίσης τὸ ζωγραφικὸ πορτραῖτο τοῦ ἐθνομάρτυρα ἀρχιεπισκόπου Κυ-

22. Φωνὴ τῆς Κύπρου, Λευκωσία, 27 Δεκεμβρίου 1891/8 Ἰανουαρίου 1892.

23. Γιὰ τὸν Ἰγνάτιο Β' βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ ἱερὰ βασιλικὴ καὶ σταυροπηγιακὴ μονὴ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Μαχαριᾶ*, ὁ.π., σ. 152, 155-156, 261-262. ΠΑΣΧΑΛΗ ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ, *Κυπριακὴ Λογιοσύνη 1571-1878*, Λευκωσία 2002, σσ. 149-150 καὶ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗ ΚΟΥΔΟΥΝΑΡΗ, *Βιογραφικὸν Λεξικὸν Κυπρίων*, Λευκωσία 2005⁵, σ.152.

24. Φωνὴ τῆς Κύπρου, Λευκωσία, 27 Δεκεμβρίου 1891/8 Ἰανουαρίου 1892.

25. Σ. ΜΕΝΑΡΑΟΥ, ὁ.π., σ. 20.

πριανού για τον οποίο ιδιαίτερα σεμνυνόταν ἡ Μονή. Ἡ καταστροφή συγκλόνισε ὅλη τὴν Κύπρο. Οἱ ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς περιέγραψαν μὲ πολλές λεπτομέρειες τὸ χρονικὸ τῆς πυρκαγιᾶς καὶ τὴν ὁδὴν ἀπὸ τὴ θλιβερὴ εἶδηση. Οἱ ἐφημερίδες ἦσαν συνήθως ἐβδομαδιαῖες καὶ κυκλοφοροῦσαν κάθε Τετάρτη ἢ Παρασκευή. Ἡ «Σάλπιγξ» τῆς Λεμεσοῦ κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο «*Πυρπόλησις Μαχαιρᾶ*» ξεκινοῦσε τὴν περιγραφὴ μὲ τὴν πρόταση «*Ἀποφρὰς καὶ ἀπαισία ἀνέτειλεν ἡ ἡμέρα τοῦ παρελθόντος Σαββάτου 5/17 ἱσταμένου διὰ τὴν ἱερὰν καὶ σταυροπηγιακὴν μονὴν Μαχαιράδος...*»²⁶. Περιέγραφε στὴ συνέχεια μὲ τρόπο δραματικὸ πῶς μέσα σὲ τρεῖς ὥρες κήκε τὸ μοναστήρι, πῶς διασώθηκε ἡ εἰκόνα τῆς Παναγίας καὶ τὸν κίνδυνο ποὺ διέτρεξε ὁ ἡγούμενος Ἰγνάτιος:

«Ἐν διαστήματι τριῶν καὶ μόνων ὥρῶν ἐγένετο ὅλη παρανάλωμα τοῦ πυρὸς καὶ δωμάτια καὶ ἐξῶσται καὶ Ἐκκλησία, μόνῃς τῆς ἱερᾶς τῆς Παναγίας εἰκόνας καὶ τῆς δεσποτικῆς διασωθείσης. Ἦτο ἡ ὀγδὴ ὥρα τῆς πρωίας καθ' ἣν ὁ σεβάσμιος ἡγούμενος τῆς Μονῆς εἰσήρχετο εἰς αὐτὴν ἐπιστρέφων ἐκ τοῦ ἐν τῷ χωρίῳ Λυθροδόντα Μετοχίου ἔνθα ἐπεστάτη εἰς οἰκοδομὰς τινὰς, οἱ δὲ πατέρες ἐξῆλθον εἰς ὑποδοχὴν του καὶ συνώδευσαν αὐτὸν μέχρι τοῦ ἡγουμενείου. Ἐκεῖ μετὰ οἰκογενειακὴν, ὡς εἰπεῖν, ἀναστροφὴν τῶν πατέρων καὶ τοῦ πατρὸς των διαρκέσασαν 20 λεπτὰ μέχρις ἡμισείας ὥρας περίπου, ἐθεάθη τὸ πῦρ διαδοθὲν ἐκ τινος δωματίου, ὠρμησαν δ' ἅπαντες πρὸς κατάσβεσίν του. Πλὴν δυστυχῶς τὸ παμφάγον στοιχεῖον ἀναρρίπιζόμενον ὑπὸ σφοδροῦ πνέοντος ἀνέμου εὐρὸν δὲ καὶ ὕλην ἀφθονον τὴν παλαιὰν ξυλικὴν ὕλην δι' ἧς ἦσαν ἐστεγασμένα καὶ διηρημένα ἅπαντα τὰ ἄνω καὶ κάτω δωμάτια καὶ οἱ ἡλιακοί, διεδόθη ἀστραπηδὸν καὶ ἐν ἀκαρεῖ περιεκύκλωσε καὶ κατέλαβεν ἅπασαν τὴν πέριξ τῆς ἐκκλησίας Μονήν, οἱ δὲ πατέρες δὲν ἠδυνήθησαν οὐδὲ τὰ ἀνα-

26. Σάλπιγξ, Λεμεσός, 9 Σεπτεμβρίου 1892.

γκαῖα φορέματά των νὰ σώσωσι. Ἀκολούθως αἰφνης φαίνεται ἡ ἐκκλησία καταφλεγόμενη, διαδοθέντος τοῦ πυρὸς εἰς αὐτήν, ὥρμησε δὲ τότε εἷς ἐκ τῶν πατέρων ἐν τῷ μέσῳ τοῦ πυρὸς καὶ ἤρπασε τὴν ἱερὰν εἰκόνα τῆς Θεομήτορος καὶ ἄλλας μὲ βλάβην του καὶ οὕτως ἐσώθη μόνη ἡ εἰκών, ἅπαντα δὲ τ' ἄλλα κοσμήματα ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ σκεύη, βιβλιοθήκη μεγάλης ἀξίας, κειμήλια καὶ τιμαλφῆ ἀντικείμενα, περιουσίαι τῶν πατέρων, ἀποθήκαι πλήρεις καὶ ἐν γένει ἅπαντα μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν ὑπογείων κρυπτῶν, ἐγένοντο ἐν διαστήματι μόνον τριῶν ὥρῶν στάκτη καὶ σποδὸς κυριολεκτικῶς. Ὁ σεβάσμιος καθηγούμενος ὀρμήσας εἰς τὸ δωμάτιόν του ὅπως ἀρπάσῃ τι ὀλιγοθύμησεν ἐκεῖ, ἀφοῦ δ' οἱ πατέρες ἔβλεπον αὐξοντα τὸν κίνδυνον καὶ τὸν ἡγούμενον βραδύνοντα ἐφώναζον εἰς αὐτὸν νὰ καταβῆ ἀφοῦ δὲ δὲν ἤκουον ἀπάντησιν ὥρμησαν εὐρόντες αὐτὸν ὀλιγόθυμον. Οὕτω λοιπὸν ἀπώλετο ἡ μετὰ τὸν Κύκκον πλουσιωτάτη μονὴ τῆς Μαχαιράδος, ἡ τοὺς αὐτοκράτορας Ἰσαάκιον καὶ Ἀλέξιον Κομνηνὸν πάντοτε ὡς κτήτορας (sic) αὐτῆς μνημονεύουσα, ἡ διακρινομένη αἰείποτε ἐπὶ τῇ μοναδικῇ φιλοξενείᾳ καὶ ἀγαθότητι τῶν πατέρων τῆς, οἵτινες ἄστεγοι ἔμειναν καὶ γυμνοὶ μὲ μόναι τὰ ἅπερ φέρουσι φορέματα. Ὡς κατάλυμα εἰς τὸν θρηνοῦντα ἡγούμενον καὶ τοὺς πατέρας ἐχρησίμευσεν ὁ ἐν μακρᾷ ἀποστάσει κτισθεὶς ληνὸς καὶ διαμονὴ τῆς εἰκόνης ἐν παρὰ τῷ ληνῷ δωμάτιον.

Τὸ θλιβερὸν ἄκουσμα βαρυθύμως ἠκούσθη ἀνὰ τὴν νῆσον, ἐτηλεγραφήθη δὲ καὶ εἰς τὴν Α. Μακαριότητα, εἰς Βαρῶσια εὐρισκόμενον ἤδη, ὑπὸ τοῦ πανοσιολογιωτάτου ἀρχιμανδρίτου κ. Φιλοθέου. Ὑπὸ πολλῶν ἐξεφράσθη ἡ ἐπιθυμία ὅπως ἡ ἀγία εἰκὼν μετακομισθῆ εἰς τὸ ἐν Λευκωσίᾳ μετόχιον τῆς Μονῆς καὶ τοῦτο βεβαίως θὰ ἐπιτρέψωσιν, ὡς ἐλπίζομεν, οἱ ἀρμόδιοι»²⁷.

Ἡ μεγάλη ἐφημερίδα τῆς κυπριακῆς πρωτεύουσας «Φω-

27. Στὸ ἴδιο.

νή τῆς Κύπρου», κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο «Ἀποτέφρωση Μαχαιράδος», θρηνεῖ ἐπίσης γιὰ τὴν καταστροφή, προχωρεῖ βιαστικά σὲ οἰκονομικὴ ἐκτίμηση τῶν ζημιῶν καὶ προτρέπει γιὰ τὴ διοργάνωση ἐράνων γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση τῆς Μονῆς:

«Θλιβερά εἶδῃσις δι' ἅπαν τὸ χριστιανικὸν πλήρωμα ἀνηγγέλθη ἐνταῦθα κατὰ τὴν παρελθοῦσαν Κυριακὴν. Ἡ περικαλλὴς καὶ ἐν μαγευτικῇ τοποθεσίᾳ κειμένη μονὴ τῆς Μαχαιράδος ἐγένετο τὸ παρελθὸν Σάββατον, παρανάλωμα τοῦ πυρός. Τὸ πῦρ προελθὸν ἐκ τοῦ κελλίου γέροντός τινος καλογήρου- ἄδηλον πῶς- περὶ τὴν 8^{ην} ὥραν τῆς πρωίας, καθ' ἣν ἀκριβῶς στιγμὴν ὁ ἅγιος καθηγούμενος τῆς Μονῆς ἐπέστρεφεν ἐκ τοῦ χωρίου Λυθροδόνα, ἀπετέφρωσεν ἐν διαστήματι δύο ὥρῶν οὐχὶ μόνον ἅπαν τὸ οἰκοδόμημα, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν ναόν, εἰς ὃν μετεδόθη τὸ πῦρ ἐξ ἐξορμουςῶν φλογῶν. Οἱ ἐν τῇ Μονῇ εὐάριθμοι καλόγηροι, ἐπὶ τῇ θέᾳ τῆς φοβερᾶς καταστροφῆς ὀδύρονται καὶ κόπτονται, ὁ ἡγούμενος λυποθυμεῖ, τινὲς δὲ τούτων φρενήρεις εἰσορμῶσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ σώζουσι τὴν ἱερὰν εἰκόνα τῆς Παναγίας, τὰ ἱερὰ ἄμφια καὶ τινὰ ἀργυρᾶ σκεύη. Ἴδου πᾶν ὅ,τι ἐσώθη ἐκ τῆς περικαλλοῦς μονῆς, ἥτις νῦν μετεβλήθη εἰς μέλαν καὶ ἄμορφον ὄγκον. Πάντα τὰ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, τὰ ἔπιπλα τῶν καλογήρων, μία ἡμίονος καὶ ὅ,τι ἄλλο περιεκλείετο ἐν τῇ Μονῇ ἐντελῶς κατεκάησαν. Ἡ ζημία, κατὰ τοὺς μετριοτέρους ὑπολογισμούς, ἀνέρχεται εἰς τρεῖς χιλιάδας λίρας. Κατὰ τοὺς ἱστορικούς, ἡ Μονὴ αὕτη καὶ κατὰ τὸ 1530 ὑπέστη τὴν αὐτὴν πανωλεθρίαν καὶ μόνον ἡ εἰκὼν τῆς Παναγίας ἐσώθη. Ἦδη οἱ ἄστεγοι καὶ ἀπελπισμένοι τῆς Μονῆς καλόγηροι, διαβιοῦντες, δίκην ἀγρίων, ἐπὶ τῶν ὁρέων, προτίθενται νὰ φέρωσι τὴν ἱερὰν εἰκόνα εἰς Λευκωσίαν ἐπὶ σκοπῶ συλλογῆς ἐράνων. Εἶναι περιττὸν νὰ προτρέψωμεν πάντας τοὺς εὐλαβεῖς χριστιανούς, ὅπως παράσχωσι τὴν συνδρομὴν αὐτῶν πρὸς ἀνοικοδόμησιν τῆς ἀποτεφρωθείσης Μονῆς. Τίς ἐπισκεψάμενος τὴν Μονὴν ταύτην, δὲν ἔτυχε σπανίας ξενίας καὶ περιποιήσεως; Ἴδου λοιπὸν περίστασις, καθ' ἣν πρέπει νὰ ἐπιδείξω-

μεν τὰ πρὸς τοὺς ἀτυχεῖς πατέρας τῆς Μονῆς αἰσθήματά μας. Νομίζομεν μάλιστα καλὸν μετὰ τὴν ἐνταῦθα ἄφιξιν τοῦ ἡγουμένου, νὰ ἐκλεχθῆ ἐπιτροπή, ἥτις νὰ περιέλθῃ πάσας τὰς πόλεις καὶ χωρία πρὸς συλλογὴν ἐράνων. Πάντες πρέπει νὰ συνεισφέρωσι. Θρόνοι, μοναστήρια, ἐκκλησία, πολῖται καὶ χωρικοί, κανεὶς δὲν πρέπει νὰ ὑστερήσῃ. Καὶ εἰς τοὺς ἐν τῷ ἐξωτερικῷ συμπατριώτας ἡμῶν δέον ὡσαύτως ν' ἀποταθῶμεν. Αἱ συνεισφοραὶ πρέπει νὰ ᾧσι γενικαὶ καὶ ἀνάλογοι πρὸς τὸ μέγεθος τῆς καταστροφῆς. Εὐχόμεθα νὰ ἴδωμεν ἐντὸς βραχέως χρονικοῦ διαστήματος ἀνεγειρόμενον ἐπὶ τῆς γραφικῆς θέσεως τῶν ὀρέων τοῦ Ἄου περικαλλέστερον οἰκοδόμημα»²⁸.

Ἡ ἄλλη ἐφημερίδα τῆς Λευκωσίας, ὁ «*Εὐαγόρας*», τὴν ὁποία διεύθυνε τότε ὁ ἐλλαδίτης καθηγητῆς καὶ δημοσιογράφος Νικόλαος Καταλᾶνος, δὲν περιορίζεται στὴν εἰδησιογραφικὴ ἀναφορὰ τῆς πυρκαγιᾶς, ἀλλὰ παραθέτει τὴ μαρτυρία αὐτόπτη μάρτυρα, ὁ ὁποῖος περιγράφει μὲ ζωηρὰ γράμματα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν καταστροφή:

«Ἀπὸ τῆς πρωΐας τῆς παρελθούσης Κυριακῆς ἐπὶ τῶν πτερύγων φερομένης τῆς φήμης, κατηφείας ἐπλήρωσε σύμπασαν τὴν πόλιν μας θλιβερωτάτη εἶδησις, ἡ ἀποτέφρωσις τῆς παρὰ τὸ χωρίον Λαζανιᾶ κειμένης μονῆς Μαχαιρᾶ. Κατ' ἀρχὰς αἰσιόδοξοι τινὲς ἐθεώρησαν τὴν εἶδησιν ψευδῆ κατὰ τὸ πολὺ αὐτῆς, ὡς συνήθως εἰς προσομοίας περιστάσεις συμβαίνει. Πλὴν, δυστυχῶς, ἀλλεπάλληλα ἐκεῖθεν ἀγγέλματα ἐπεβεβαίωσαν τὴν πρώτην δυσάρεστον εἶδησιν.

Ἡ ἀρχὴ τοῦ πυρὸς φαίνεται ἀποδιδομένη εἰς ἀσυγχώρητον ἀπροσεξίαν. Εἰς τῶν πατέρων τῆς Μονῆς κατὰ τὴν πρωΐαν τοῦ Σαββάτου ἀφῆκεν ἐν τῷ κελλίῳ ἡμικεκαυμένους ἄνθρακας ὑποθέτων αὐτούς, καθ' ἃ φαίνεται, ἐσβεσμένους. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ὄλον κτίριον, συγκείμενον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ

28. Φωνὴ τῆς Κύπρου, Λευκωσία, 9/21 Σεπτεμβρίου 1892.

ξύλων, ἔχει κυκλοτερές τὸ σχῆμα, εὐνόητον ὅτι τὸ πῦρ διαδοθὲν ἅπαξ δὲν ἠδύνατο πλέον ν' ἀναχαιτισθῆ; οὕτως ἐντὸς σμικροτάτου διαστήματος ἡ ὠραία αὕτη Μονὴ ἐγένετο παρανάλωμα τοῦ πυρός.

Μόνη ἡ ἱερὰ τῆς Παναγίας εἰκὼν μετὰ τινων τιμαλφῶν ἐκκλησιαστικῶν σκευῶν ἐσώθη τῆς γενικῆς καταστροφῆς, μετενεχθεῖσα ἐκτὸς βολῆς τοῦ φοβεροῦ στοιχείου ὑπὸ τινος τῶν ἐκεῖ πατέρων.

Ἴδοὺ τίνι τρόπῳ γράφει ἡμῖν αὐτόπτης ἐκεῖθεν μάρτυς.

Φρίκη καὶ ῥίγος καταλαμβάνουσι πάντα τὸν ἐκ τοῦ πλησίον ὁρώμενον τὴν ὄφρυν καὶ ἐξαιτεῖται τὴν τοῦ διαβάτου εὐσπλαγχνίαν· ἡ περικαλλὴς καὶ μαγευτικὴν θέαν ἔχουσα αὕτη Μονή, τὸ σέμνωμα τοῦτο τῶν κυπρίων μετεβλήθη ἀπὸ τοῦ Σαββάτου εἰς τέφραν· καὶ οὐδὲν ἄλλον ἀνευρίσκει τις ἐν αὐτῇ ἐκ τῆς προτέρας τῆς λαμπρότητος ἢ λείψανον θρησκευτικοῦ μεγαλείου, ὅπερ ἐπιβάλλεται τοῖς πιστοῖς καὶ ἐκζητεῖ παρ' αὐτῶν βοήθειαν, ἵνα ἐπανορθώσῃ τὴν ὑπὸ τοῦ παμφάγου πυρός προσγενομένην ἀδικίαν· ἐξήκοντα καὶ τέσσαρα δωμάτια ἀποτελοῦντα τὸ σύνολον τῆς Μονῆς καὶ οὐρανομήκεις ἔχοντα τοὺς ὀρόφους, ὁκτὼ μαγευτικώτατοι ἐξῶσται, τοὺς τοίχους δὲ αὐτῆς ζωγραφείαις καλλιτεχνικωτάταις ἔχουσα πεποικιλμένους, ὑπὸ βασκάνου φθονηθέντα δαίμονος ἀπετεφρώθησαν ἐντὸς τριῶν μόνον ὥρων. Ὅποια ὄντως συμφορὰ! Οἱ χθὲς ἔτι τὴν ὠραίαν ταύτην Μονὴν οἰκοῦντες πατέρες ἄστεγοι καὶ ἄσιτοι νῦν, μὴ σώσαντες ἐκ τῆς καταστροφῆς ἢ ἐν ῥυπαρὸν ῥάσον ὅπερ ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν, κάθηνται μετὰ τοῦ ἡγουμένου αὐτῶν ἐντὸς στενωποῦ οἰκίσκου κειμένου ἔξωθεν τῆς ἀποτεφρωθείσης Μονῆς καὶ φυλάττουσιν ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ τὴν ὑπὸ τῶν φλογῶν, θεία συνάρσει, σωθεῖσαν σεπτὴν εἰκόνα τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου καὶ δακρυῤῥοοῦντες ἀναλογίζονται τὴν συμφορὰν καὶ τὸ ἀνεπανόρθωτον αὐτῆς. Ναί, ἡ συμφορὰ εἶνε μεγίστη ἀλλὰ σώζεται ἐν ταῖς καρδίαις τῶν νησιωτῶν ἀκμαῖον τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα καὶ οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ γενναιότης αὐτῶν θὰ ἀνεγείρῃ ἐκ βά-

θρων ἐντὸς μικροῦ τὸ πάνσεπτον τοῦτο τῆς Θρησκείας ἐνδι-
αίτημα πρὸς δόξαν καὶ ἔπαινον τοῦ λαοῦ καὶ τῆς Ἐκκλησίας
ἡμῶν»²⁹.

Ἐκτενέστερη στὴν περιγραφὴ τοῦ γεγονότος ὑπῆρξε ἡ
«Ἀλήθεια» τῆς Λεμεσοῦ. Μετὰ ἀπὸ ἓνα σύντομο σημείωμα στὴ
στήλη «Διάφορα» ποὺ εἶχε δημοσιευθεῖ στὶς 11/23 Σεπτεμ-
βρίου 1892, στὸ ὁποῖο ὅπως καὶ ἄλλες ἐφημερίδες ἐξέφραζε
τὴν ὀδύνη της, χαρακτήριζε τὴν εἶδηση τῆς καταστροφῆς
«ἀλγεινὸν ἄγγελμα» καὶ ἐπικεντρωνόταν στὴ σωτηρία τῆς
εἰκόνας τῆς Παναγίας. Ἡ ἐφημερίδα στὴν ἐπόμενη ἐκδοσὴ
της, μὲ ἐκτενέστερο δημοσίευμα, στὸ ὁποῖο ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πε-
ριγραφὴ τῆς πυρκαγιᾶς καὶ τῶν ζημιῶν, ἔκανε καὶ σύντομη
ἐπισκόπηση τῆς ἱστορίας τῆς Μονῆς, μὲ ἀναφορὰ στὴν προη-
γούμενη πυρπόλησή της τὸ 1530. Σημείωνε στὸ πρῶτο δημο-
σίευμα:

«Ἀλγεινὸν ἄγγελμα ἔχομεν ν' ἀναγράψωμεν σήμερον· τῷ
παρελθόντι Σαββάτῳ ἐγένετο παρανάλωμα τοῦ ἀδηφάγου
πυρὸς ἢ μετὰ τὸν Κύκκον μεγαλειτέρα (sic) τῶν ἐν Κύπρῳ
Μονῶν, ἡ ἱερὰ μονὴ τῆς Μαχαιράδος· ἐκ τοῦ πυρὸς δὲν διε-
σώθη οὐδὲ κελλίον τι οὐδ' αὐτὸς ὁ ναός, μόλις δὲ κατωρθώθη
νὰ διασωθῆ ἡ μεγάλη εἰκὼν τῆς Παναγίας ὑπὸ μοναχοῦ ἀρ-
πάσαντος αὐτὴν ἐπ' ὤμων καὶ ἐξαγαγόντος ἐκ τῶν φλογῶν,
αἵτινες κατέλαβον τὸν ναὸν καὶ τὰ ἐν αὐτῷ. Τὸ πῦρ διεδόθη
ἐκ τινος κελλίου, ἄγνωστον πῶς, καίτοι δὲ ἡ ἔναρξις τῆς πυρ-
καϊᾶς ἐγένετο ἐν ἡμέρᾳ, δὲν κατωρθώθη νὰ προληφθῆ τὸ
κακόν· λεπτομέρειαι ἐλλείπουσιν εἰσέτι· τοῦτο μόνον λέγεται
μετὰ θετικότητος ὅτι οὐδὲν ἀπολύτως τῶν ἐν τῇ Μονῇ διε-
σώθη. Ὁ ἡγούμενος κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην εἰσήρχετο εἰς
τὴν Μονὴν ἐρχόμενος ἐκ Λευκωσίας, ἐν τῇ συγχύσει δὲ καὶ τῇ
ταραχῇ ἢ ἡμίονος, ἧς ἐπέβαιναν, ἀφεθεῖσα δεδεμένη ὑπὸ στέ-
γην τινά, τῶν πάντων ἐνασχολουμένων εἰς τὴν κατάσβεσιν τοῦ

29. *Εὐαγόρας*, Λευκωσία, 9/21 Σεπτεμβρίου 1892.

πυρός, εὔρε τὸ δυστυχὲς ζῶον οἰκτρὸν θάνατον καταπλακωθὲν καὶ κατακαέν»³⁰.

Στὸ δεύτερο δημοσίευσμά της ἡ «*Ἀλήθεια*» περιέγραφε τὴν κατάσταση τῆς Μονῆς πρὶν ἀπὸ τὴν πυρκαγιά, τὸν διάκοσμο καὶ τοὺς θησαυροὺς τῆς ἐκκλησίας τοῦ Μοναστηριοῦ καὶ ἔκανε περιγραφή τῶν πορτραίτων τοῦ Μιχαὴλ Σούτσου καὶ τοῦ ἔθνομάρτυρος ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, τὰ ὁποῖα περιλάμβανε στὰ κειμήλια ποὺ εἶχαν γίνει παρανάλωμα τοῦ πυρός. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ δημοσίευμα, τὸ πιὸ ἐκτεταμένο γιὰ τὴν πυρκαγιά τοῦ 1892, ἦταν ἀνταπόκριση ποὺ εἶχε σταλεῖ στὴν ἐφημερίδα τῆς Λεμεσοῦ ἀπὸ κάτοικο τῆς Λευκωσίας, τοῦ ὁποῖου δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα καὶ δημοσιεύθηκε κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο «*Ἡ καεῖσα ἱερὰ μονὴ Μαχαιράδος*»:

«Περὶ τῆς κατακαείσης ἱερᾶς μονῆς Μαχαιράδος ἀξιότιμος ἐκ Λευκωσίας φίλος ἐπιστέλλει ἡμῖν τὰ ἑξῆς:

Ἡ κατὰ τὴν 8^{ην} πρωϊνὴν ὥραν τῆς 5<ης> 7<Σεπτεμ>βρίου πυρποληθεῖσα περικαλλὴς μονὴ Μαχαιρᾶ μετὰ τοῦ ἐν αὐτῇ πανσέπτου καὶ ἱερογραφικοῦ ναοῦ κατέστη σήμερον σωρὸς ἐρείπιων, ὄγκος δύσμορφος, θλιβερωτάτην ἅμα καὶ σπαραξικάρδιον αἴσθησιν ἐγείρουσα παντὶ τῷ εἰδότη καὶ βλέποντι ἤδη ταύτην.

Πάντων τῶν πατέρων της ἡ περιουσία εἰς χρήματα, φορέματα καὶ ἔπιπλα συνισταμένη συναπωλέσθη καὶ οὐδὲν αὐτοῖς ἔμεινεν εἰμῆ, ἦν ἕκαστος ἔτυχε φέρων ἐνδυμασίαν.

Ἡ ἱερὰ δὲ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου εἰκὼν καὶ τινὰ τῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ ἀμφίων, διασωθεῖσα μετηνέχθη εἰς τι ἀπομεμωνομένον κελλίον, ὅπου, ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ παριστάμενοι μετὰ δακρύων καὶ ὀλοφυρμῶν οἱ ἱεροὶ πατέρες τῆς πρὸ ὀλίγου πλουσίας μὲν καὶ λαμπροθέας, νῦν δὲ οὐδὲν ἄλλο εἰμῆ ἐρείπιον, Μονῆς ἐφύλαττον ἐκτεθειμένοι εἰς τὸν καύσωνα τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων καὶ τὸν παγετὸν τῆς νυκτός, ἐστερημένοι

30. *Ἀλήθεια*, Λεμεσός, 11/23 Σεπτεμβρίου 1892.

πάντων, τροφῆς, ἐνδυμασίας στρωμνῆς καὶ λοιπῶν, μέχρι τῆς 9^{ης} 7<Σεπτεμ>βρίου ὅτε κατὰ προτροπὴν εὐπολήπτων τινῶν λευκωσιατῶν πολιτῶν καὶ κατ' ἀπόφασιν πάντων τῶν πατέρων καὶ τοῦ ἡγουμένου κατεβιβάσθη εἰς τὸ ἐν Λευκωσία Μετόχιόν της, ὅπου πάντες οἱ πολῖται πάσης τάξεως καὶ παντὸς φύλου καὶ οἱ χωρικοὶ ἐρχόμενοι ἀσπάζονται ταύτην μετὰ συναισθήματος λύπης ἐζωγραφημένης ἐπὶ τοῦ προσώπου καὶ ἐκδηλουμένης διὰ τῶν δακρυβρέκτων ὀφθαλμῶν των.

Ἡ ἱερὰ μονὴ τοῦ Μαχαιρᾶ ἦν ὄντως θαυμασία τὴν θέαν, πλουσία ἐν τοῖς κειμηλίοις καὶ κοσμήμασιν, ἐθνικὸς πράγματι ξενῶν καὶ φιλοξενωτάτη ἐν ὅλῃ τῇ σημασίᾳ τῆς λέξεως· ὁ φιλόφρων καὶ λίαν εὐπροσήγορος τρόπος τῶν πατέρων της πρὸς πάντας τοὺς ἐπισκέπτας καὶ ἡ περιποίησης, ἧς πάντες ἐτύγχανον, διεγείρουσι τὰ συμπαθητικώτατα τῶν αἰσθημάτων καὶ προκαλοῦσιν ἀναμνήσεις λίαν συγκινητικᾶς.

Ἡ ἱερὰ Μονὴ ἀποτεφρωθεῖσα, ἔπαθε δυσεπανόρθωτον βλάβην, ἣν μόνον εὐγένεια ἐθνικῶν, θρησκευτικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν αἰσθημάτων δύναται νὰ ἐπανορθώσῃ.

Αἱ ἀπώλειαι, ἅς ὑπέστη ἡ ἱερὰ Μονὴ κατὰ τὴν ἀποφράδα ἡμέραν τῆς 5^{ης} Σεπτεμβρίου ὡς καὶ οἱ πατέρες της, ὑπολογίζονται, οὐχὶ ὡς ἡ «Φωνὴ τῆς Κύπρου» καὶ ὁ «Εὐαγόρας» ἐδημοσίευσαν, ἡ μὲν εἰς τρεῖς, ὁ δὲ εἰς δώδεκα χιλιάδας λιρῶν ἀναβιβάσαντες, διότι τρεῖς χιλιάδας λίρας καὶ ἐπέκεινα ἀπετέλει ἡ ἰδιαιτέρα περιουσία τῶν πατέρων, δώδεκα δὲ χιλιάδες λίραι, ὡς ὑπελόγισεν ὁ «Εὐαγόρας» δὲν ἐπαρκοῦσιν εἰς ἀνεπανόρθωσιν τοῦ διαρμαγέντος καὶ πεσόντος οἰκοδομήματος καὶ τοῦ ναοῦ. Ποῦ μένει ἡ κινητὴ τῆς Μονῆς περιουσία;

Ποῦ δὲ τὰ ἄφθονα καὶ δι' ἔτος ὀλόκληρον ἐναποθηκευμένα τρόφιμα διὰ τὸ προσωπικὸν τῆς Μονῆς καὶ τοὺς καθ' ἑκάστην πολυαριθμοὺς ἐπισκέπτας; ποῦ δὲ ἡ οἰκοδομήσιμος ξυλεία καὶ αἱ κέραμοι δι' ὧν ὅλον τὸ οἰκοδόμημα ἐστεγάζεται; ποῦ ὁ στολισμὸς τοῦ ναοῦ; τὸ καλλιτεχνικὸν καὶ κεχρυσωμένον εἰκονοστάσιον; ποῦ οἱ ἑπτὰ της πολυέλαιοι, ὁ λαμπρὸς ἄμβων καὶ ὁ ἡγουμενικὸς της θρόνος; ποῦ τὰ πυραναλωθέντα

τρία ἀργυρᾶ θυμιατήρια καὶ τὰ ἀργυρᾶ κιβώτια ἐν οἷς ἐφυλάττοντο ἱερὰ λείψανα ἀγίων καὶ τὰ ὁποῖα μετὰ τῶν λοιπῶν κατεκάησαν καὶ ἀπώλοντο; ποῦ ἢ τῆς ὅλης ἐκκλησίας ζωγραφία, ἣτις ἀείποτε προुकάλει τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν περιέργειαν τῶν προσκυνητῶν; ποῦ τόσα ἄλλα ἀπαιτοῦντα πολλὴν τὴν δαπάνην πρὸς ἐπανάκτησιν; ἄλλ' εἰς ἐπέκεινα τῶν τριάκοντα χιλιάδων λιρῶν. Ἡ ἀσυμφωνία καὶ ἡ ὑποτίμησις τῆς γενομένης ζημίας ἐν τῇ ῥηθείᾳ Μονῆ τῆς «Φωνῆς τῆς Κύπρου» καὶ «Εὐαγόρου» εἶναι συγγνωστὴ ἐν μέρει, καθ' ὅτι ἀσθενεστάτους ποιήσαντα τὰ φύλλα ταῦτα ὑπολογισμούς, σμικροτάτας ὑπολόγισαν καὶ τὰς ζημίας. Ἄλλ' ἔχω δὲ ἐλπίδος, κύριε Συντάκτα τῆς «Ἀληθείας», ὅτι σύμπαν τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας λαβὼν γινώσιν τῆς καταστροφῆς τῆς ἐθνικῆς ταύτης καὶ θρησκευτικῆς κτήσεως, θέλει συγκινηθῆ, θέλει δακρύση καὶ γενναίως θέλει συνεισφέρει τὸ κατὰ δύναμιν, ὅπως ἀνακτισθῆ καὶ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν ἀρχαίαν τῆς ἀκμὴν καὶ λαμπρότητα, ἢ καλλιτέρα τῆς πατρίδος αὐτῆ Μονῆ, ἧς οἱ πατέρες μετ' εὐγνωμοσύνης εἰς τὰς καθ' ἑκάστην τελουμένας ἱερουργίας θέλουσι μνημονεῦει τῶν συνδραμόντων εἰς τὴν ἀνέγερσιν αὐτῆς· ἡ δὲ Θεοτόκος Μαρία βλέπουσα οὐρανόθεν τὰς προθέσεις τῶν συνεργησάντων εἰς τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ἱεροῦ ναοῦ καὶ τοῦ μοναστηρίου τῆς θέλει εὐλογεῖ καὶ καταστέφει αὐτοὺς εὐλογίαις καὶ πλουσίαις δωρεαῖς καὶ πρεσβεῦει ὑπὲρ τῶν ψυχῶν αὐτῶν. Εἰς τὰ ἀνωτέρω περὶ τοῦ συμβάντος δυσεπανορθώτου δυστυχήματος, προσθέτομεν τὰ ἐξῆς ἱστορικὰ περὶ τῆς ἐν λόγῳ ἱερᾷ Μονῆς. Αὐτὴ καὶ κατὰ τὸ 1530 ἐκάη ἐξ' ὀλοκλήρου διασωθείσης μόνον τῆς ἱερᾷ εἰκόνας. Ἰδρῦθη δὲ ἡ Μονὴ αὐτὴ τὸ πρῶτον ὑπὸ μοναχοῦ τινος Νεοφύτου ἐλθόντος ἐκ τῆς ἐρήμου τοῦ Ἰορδάνου, ὅστις εὐρῶν ἐν Κύπρῳ μέρος τι τοῦ ὄρους Ἄωου πρόσφορον καὶ ἀσφαλὲς ἔκτισεν ἐκεῖ μετὰ τινος ἄλλου μοναχοῦ Ἰγνατίου καλύβας τινὰς ἔνθα ἐμόναζον. Τελευτήσαντος τοῦ Νεοφύτου, ὁ συνασκητῆς αὐτοῦ Ἰγνάτιος μετὰ τινος ἐτέρου Προκοπίου εὔρον τυχαίως ἐκεῖ που κεκρυμμένον εἰκο-

νίδιον τῆς Παναγίας καὶ ἀπεφάσισαν νὰ κτίσωσιν εὐκτήριον οἶκον, ἐν ᾧ νὰ θέσωσι τὴν εἰκόνα. Πρὸς τοῦτο ἀπῆλθον εἰς Κωνσταντινούπολιν περὶ τὰ μέσα τοῦ δωδεκάτου αἰῶνος καὶ ἀνέφεραν τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μανουὴλ τὸν Κομνηνόν, ζητήσαντες καὶ τὴν συνδρομὴν του· οὗτος δὲ τοῖς ἐβοήθησε χρηματικῶς πρὸς οἰκοδόμησιν Μονῆς ἐπ' ὀνόματι τῆς Παναγίας καὶ τοῖς ἐδώρησεν ὅλα τὰ περὶ τὸ μέρος ἐκείνιον ὄρη, κηρύξας διὰ χρυσοβούλλου ἀνεξάρτητον τὴν ἰδρυθησομένην Μονὴν ἀπὸ παντὸς ἀρχιερέως. Ὀνομάσθη δὲ Μαχαιρᾶς ἢ μονὴ αὕτη κατὰ τινὰ χρονογράφον Ἐφραῖμ, εἴτε ἐκ Μαχαιρᾶ τινος ἐξουσιάσαντος ἄλλοτε τῆς θέσεως ἐκείνης, εἴτε ἐκ τοῦ ὑπερβολικοῦ ψύχους, κόπτοντος δίκην μαχαίρας, εἴτε ἐκ μικρᾶς τινος μαχαίρας, εὐρεθείσης πλησίον τῆς εἰκόνας, ὅπερ φαίνεται καὶ τὸ πιθανώτερον, διότι τὸ μαχαιρίδιον τοῦτο κεῖται πάντοτε ἀνηρητημένον πλησίον τῆς ἱερᾶς εἰκόνας. Κατὰ τὸ 1172 ἦλθεν εἰς τὴν Μονὴν ἐξ Ἱεροσολύμων καὶ ἕτερος ἀσκητῆς Νεῖλος καλούμενος, ὅστις καὶ ἐγκατεστάθη αὐτόθι καὶ μετὰ τῶν ἄλλων ἐκεῖ μοναχῶν ὠκοδόμησεν ἐκκλησίαν καὶ διάφορα κελλῖα, ἐπὶ μεμβράνης δ' ἔγραψε τὴν ἱστορίαν τῆς Μονῆς καὶ κανονισμόν αὐτῆς. Ἐν τῷ Συνοδικῷ τῆς Μονῆς ἐκτὸς ἄλλων ἐκείντο ἀνηρητημέναι καὶ δύο ὠραῖαι εἰκόνες, ἡ μία παριστῶσα τὸν ἀπαγχονισθέντα κατὰ τὸ 1821 ἀρχιεπίσκοπον Κύπρου Κυπριανὸν καὶ ἡ ἄλλη τὸν Μιχαὴλ Σοῦτσον, ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας· τούτου τὴν συνδρομὴν πρὸς καλλωπισμὸν καὶ μεγέθυνσιν τῆς Μονῆς εἶχε ζητήσει ὁ Κυπριανός, νεαρὸς διάκονος ὢν ἐν τῇ Μονῇ, κατὰ τὸ 1783 ἀπελθὼν εἰς Βλαχίαν· ὁ Μιχαὴλ Σοῦττος ἀφῆκε τὸν Κυπριανὸν παρ' ἑαυτῷ ἔνθα καὶ ἐσπούδασεν ἀνώτερα μαθήματα καὶ κατὰ τὸ 1802 ἔπεμψεν εἰς Κύπρον μετὰ πολλῶν δώρων ὑπὲρ τῆς Μονῆς, δούς αὐτῷ καὶ τὴν εἰκόνα του, ἔνθα παρίστατο φορῶν τὴν μεγαλοπρεπεῖαν τῶν ἡγεμόνων στολῆν, βαρεῖαν μηλωτὴν μετὰ χρυσῶν παρυφῶν, ζώνην πολύτιμον περὶ τὴν ὀσφύν ἐξ' ἧς προκύπτει ἀργυρᾶ ξίφους λαβή, καὶ καλπάκιον μετὰ πτερῶν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Περὶ τὴν εἰκόνα εἰς τὸ περιθώριον

ἦσαν τὰ ἐξῆς γράμματα ἐρυθρῷ χρώματι. “Λαμπροῦ λαμπρὰ πέλει εἰκὼν ἡγεμόνος Μιχαήλ Σούτσου, ὡς λαμπρὸς Διὸς γόνος 1796”. Καὶ αἱ εἰκόνες αὗται καὶ ἡ μικρὰ βιβλιοθήκη τῆς Μονῆς, ἐν ἧ ὑπῆρχον καὶ τινὰ πολύτιμα χειρόγραφα, ἐγένοντο παρανάλωμα τοῦ πυρὸς μετὰ τῶν ἄλλων πραγμάτων ἐν τῇ τελευταίᾳ πανωλεθρίᾳ τῆς 5 ἰσταμένου. Ἐλπίζομεν καὶ ἡμεῖς μετὰ τοῦ ἐκ Λευκωσίας ἀνταποκριτοῦ μας ὅτι τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα θὰ ἔλθῃ γενναίως ἀρωγὸν πρὸς τὴν καταστραφεῖσαν Μονήν»³¹.

Εἶναι φανερὸ ὅτι πηγὴ τῶν ἱστορικῶν πληροφοριῶν γιὰ τὴ μονὴ Μαχαιρᾶ, ποὺ χρησιμοποιήθηκαν στίς ἀνταποκρίσεις γιὰ τὴν καταστροφὴ τῆς ἀπὸ τὴν πυρκαγιὰ εἶναι τὸ βιβλίον τοῦ Γ.Σ. Φραγκοῦδη «Κύπρις», ποὺ εἶχε ἐκδοθεῖ δύο χρόνια προηγουμένως στὴν Ἀθήνα.

Στὸν τόπο τῆς καταστροφῆς ἔσπευσαν βουλευτὲς τοῦ Νομοθετικοῦ Συμβουλίου, μὲ πρῶτο τὸν Ἀχιλλέα Λιασίδη³², πολλοὶ ἀπὸ τοὺς προύχοντες τῆς Λευκωσίας καὶ τῆς Λεμεσοῦ καὶ πλῆθος λαοῦ. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπιφανεῖς ἐπισκέπτες συνεβούλευσαν τὸν ἡγούμενο καὶ τοὺς μοναχοὺς, ποὺ φύλαγαν μὲ συνεχῆ ἀγρυπνία καὶ δεήσεις τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας στὸ ληνὸ τοῦ Μοναστηριοῦ, νὰ τὴ μεταφέρουν σ’ ἓνα ἀπὸ τὰ μετόχια τῆς Μονῆς στὴ Λευκωσία καὶ εἰδικὰ στὸ παρεκκλήσι τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου στὴ συνοικία τοῦ Τρυπιώτη³³. Τὴν εἰσήγηση υἱοθέτησε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὄλος ὁ κυπριακὸς τύπος, ὁ ὁποῖος θεώρησε τὴ μεταφορὰ ὡς ταυτόχρονη ἐνέργεια μὲ τὴν ἔναρξιν ἐράνου γιὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς Μονῆς.

Ἡ προτροπὴ εἰσακούσθη καὶ ἡ κάθοδος τῆς ἁγίας εἰκόνας στὴν πρωτεύουσα πῆρε τὴ μορφὴ ἱερῆς πορείας, ποὺ παρόμοια δὲν εἶχε γνωρίσει ἡ Κύπρος. Ἀντιγράφων τὴν παπα-

31. *Ἀλήθεια*, Λεμεσός.

32. *Εὐαγγόρας*, Λευκωσία, 9/21 Σεπτεμβρίου 1892.

33. Στὸ ἴδιο.

διαμαντικοῦ ὕφους περιγραφή ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα «Εὐαγόρας»:

«Καθὰ ἐν τῷ προηγουμένῳ ἡμῶν φύλλῳ ἠγγείλαμεν, ἢ παρὰ τὴν ἀποτεφρωθεῖσαν Μονὴν φυλασσομένη ἱερὰ τῆς Θεοτόκου εἰκὼν μετηνέχθη ἀπὸ τῆς παρελθούσης Τετάρτης εἰς τὸ ἐνταῦθα παρεκκλήσιον τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ. Διὰ τῶν διαφόρων χωρίων ἔνθεν διήρχετο ἡ εἰκὼν, ἐπὶ τῶν ὤμων φερόμενη τῶν ἱερέων τῆς Μονῆς, ἢ γενομένη αὐτῇ ὑποδοχὴ ἦτο ἐγκαρδιωτάτη. Ἐν Φιλανίῳ, Πολιτικῷ, Ἀγίῳ Ἡρακλειδίῳ, Πέρα, Ψημολόφου, ἔνθα καὶ διενυκτέρευσαν, Δευτερᾶ, Λακαταμῖα καὶ Στροβόλῳ πανταχοῦ ἢ ὑποδοχὴ ἦτο ἐξ ἴσου ἐνθουσιώδης καὶ συγκινητικῆ.

Ἐβλεπέ τις ἄνδρας ἀφίνοντας τὸν τρυγητόν των, γυναῖκας τὰ οἰκιακά των ἔργα, παιδιὰ ἔτι τὰ παιγνίδιά των καὶ σπεύδοντας νὰ προσκυνήσωσι τὴν «χάριν τῆς» ὡς ἐν τῇ θρησκευτικῇ ἀφελείᾳ των καλοῦσιν τὴν μητέρα τοῦ Θεοῦ. Ἐκ Στροβόλου ἀνεχώρησαν περὶ τὴν 4ην μ.μ. Συνεχῆς κωδωνοκρουσία ἀπάντων τῶν κωδῶνων τῶν ὀρθοδόξων τῆς πρωτευούσης ἐκκλησιῶν ἀπὸ τῆς 3.30 εἰδοποιεῖ τοὺς πιστοὺς.

Τὸ πολὺ πλῆθος τῆς πρωτευούσης πρὸ τῆς 4^{ης} ἔτι ἤρξατο τρέχον εἰς προὑπάντησιν αὐτῆς, ὑπερτεροῦντος ἐννοεῖται, ὡς πάντοτε εἰς τὰ τοιαῦτα συμβαίνει, ὄχι βεβαίως τοῦ ἀσχήμου φύλου.

Περὶ τὴν 4:30 μ.μ. πλῆθος ἱερέων ἐν στολῇ, προπορευομένου τοῦ σταυροῦ, ἐξαπτερύγων καὶ φανῶν, προχώρησαν μέχρι τοῦ Ἀρμοστείου. Μεθ' ὃ ἡ ὄλη συνοδεία ὑπὸ πλῆθους τριῶν καὶ ἐπέκεινα χιλιάδων περικυκλωμένη, ἔβαινε βραδέως πρὸς τὴν πρωτεύουσαν. Τὸ πλῆθος ὅλον ἐπὶ τοσοῦτον συνεπικνουῦτο, ὥστε μία καὶ ἡμίσεια ὥρα ἐδέησεν ἵνα οἱ κρατοῦντες τὴν ἀγίαν εἰκόνα διέλθωσι τὸν μεταξὺ Ἀρμοστείου καὶ νέου ἀνοίγματος χῶρον, μόλις δὲ περὶ τὴν ἕκτην κατετέθη ἐν τῇ τῆς Μονῆς ἐκκλησίᾳ.

Ἄπας ὁ εὐθὺς τῆς πρωτευούσης δρόμος, καὶ ἰδίᾳ τὸ μεταξὺ νέου ἀνοίγματος καὶ παρεκκλησίου Μαχαιρᾶ μετεβλήθη

ἐν στιγμῇ αὐτὸ τοῦτο εἰς ἀνθοδέσμη, διὰ τὸ πολυποίκιλον καὶ ὠραῖον αὐτοῦ. Τὰ πεζοδρόμια, οἱ ἐξῶσται καὶ τὰ παράθυρα ἦσαν κατάφοροι σοβαρῶν δεσποινῶν καὶ ἀβρῶν θελξι-
 χρόων δεσποινίδων ἐπιχεουσῶν γλυκύ τι μαγείας ἄρωμα ἐπὶ
 τῶν πέριξ παρὰ τὸ σοβαρὸν καὶ ἐπιβάλλον τῆς περιστάσεως.
 Ἐννοεῖται ὅτι οἱ καιροσκόποι lions μας δὲν ἀφῆκαν νὰ τοῖς
 φύγη ἡ εὐκαιρία.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος, πληροφορηθεὶς τηλεγραφικῶς περὶ τῆς
 καταστροφῆς τῆς Μονῆς καὶ τῆς, ἔνεκεν τοῦ κατεπεΐγοντος
 τῶν περιστάσεων ἄνευ ἀδείας μεταθέσεως τῆς ἀγίας εἰκόνας
 ἐνταῦθα, ἀπέδειξεν ἅπαξ ἔτι διὰ μυριοστὴν ἴσως φορὰν τὸ
 εὐγενὲς καὶ φιλόανθρωπον αὐτοῦ, ἐπιδοκιμάσας τὴν κάθοδον
 τῆς εἰκόνας καὶ ἐξουσιοδοτήσας τὴν Α. Π. τὸν ἀρχιμανδρίτην,
 ζητήσαντα τὴν ἐπὶ τούτῳ ἄδειαν τῆς Αὐτοῦ Μακαριότητος, νὰ
 προεδρεύσῃ συνελύσεως πολιτῶν πρὸς ἐκλογὴν ἐπιτροπῆς
 ἐνεργησοῦσης συλλογῆν ἐράνων ὑπὲρ τῆς κατακαείσης Μονῆς.
 Πρὸς δὲ τὸν ἡγούμενον αἰτήσαντα τηλεγραφικῶς συγγνώμην
 παρὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου διὰ τὴν ἄνευ ἀδείας ἔνεκεν ἀνα-
 ποφεύκτου ἀνάγκης, μετάθεσιν τῆς εἰκόνας, ἀπήντησε τάδε:

“Λυπούμεθα λίαν διὰ δυστύχημα Μονῆς. Εὐχόμεθα Ὑψί-
 στῳ βοηθῆσαι ἀνοικοδόμησιν αὐτῆς. Ἐνεκεν περιστάσεων
 καλῶς ἐπράξατε μεταθέσαντες εἰκόνα εἰς Λευκωσίαν”»³⁴.

Ἡ εὐθύνη γιὰ τὴν πρόκληση τῆς πυρκαγιᾶς ἀποδόθηκε
 στὸν σκευοφύλακα τοῦ Μοναστηριοῦ μοναχὸ Δοσίθεο, ὁ ὁποῖος
 κατασκεύαζε κεριὰ μέσα στὸ κελλί του. Φαίνεται ὅτι ἔσπευσε
 στὴν πρωινὴ ὑποδοχὴ τοῦ ἡγουμένου χωρὶς νὰ σβήσῃ τὴ
 φωτιὰ στὸ πρόχειρο ἐργαστήρι του. Ὁ Δοσίθεος καταγόταν
 ἀπὸ τὸ Φικάρδου. Ἐγκατέλειψε τὴν ἴδια μέρα τὸ ἀποτεφρω-
 μένο μοναστήρι καὶ ὡς ἀποσυνάγωγος ἐγκαταστάθηκε στὸ
 γειτονικὸ Φιλάνι, ὅπου ἔζησε ἀρκετὰ χρόνια, ἔχοντας χάσει
 τὴν τελευταία δεκαετία τῆς ζωῆς του τὴν ὄρασή του³⁵.

34. *Εὐαγόρας*, Λευκωσία, 16/28 Σεπτεμβρίου 1892.

35. *Ιω. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ*, ὅ.π., σ. 160.

Μέσα από τον συγκλονισμό για την ολοκληρωτική καταστροφή της Μονής πρόβαλε η ανάγκη για καθολική έρανική προσπάθεια με στόχο τη σύντομη ανοικοδόμησή της. Μέσα στις ψυχές όλων κυριαρχούσε η άποψη ότι δεν μπορούσε η κυρά του Μαχαιρά να παραμείνει άστεγη, πρόσφυγας στο μετόχι της Λευκωσίας. Στις 14 Σεπτεμβρίου, στις 3 το απόγευμα, ύστερα από πρόσκληση του αρχιμανδρίτη της Αρχιεπισκοπής Φιλοθέου, που ένεργοῦσε με έγκριση του αρχιεπισκόπου Σωφρονίου, πραγματοποιήθηκε στην Αρχιεπισκοπή εύρεια συνέλευση τῶν παραγόντων τῆς Λευκωσίας. Ὁ ἡγούμενος Μαχαιρά ανέγνωσε τὸ έρανικὸ πρόγραμμα ποὺ εἶχε καταρτίσει ἡ μαχαιρανὴ ἀδελφότητα, διαβεβαιώνοντας ὅτι ἡ Μονὴ θὰ κατέθετε στὴν Τράπεζα ὅλες τὶς εἰσφορὲς καὶ δὲν θὰ χρησιμοποιῶσε οὔτε τὸ ἐλάχιστο ποσὸν γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν μοναχῶν ἢ ἄλλες χρεῖες τοῦ Μοναστηρίου. Στὸ τέλος μάλιστα κάθε χρόνου θὰ δημοσίευε τοὺς λογαριασμοὺς ἐσόδων καὶ δαπανῶν γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση. Καταλήγοντας τόνισε «ὅτι εὐγνωμόνως θέλει γίνῃ ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου καὶ τῶν πατέρων παραδεκτὴ πᾶσα συνεργασία, βοήθεια καὶ συνδρομή, ἥτις ἤθελε χορηγηθῆ αὐτοῖς ὑπὸ ἐπιτροπῆς ἢ ἐπιτροπῶν»³⁶.

Ἡ τελευταία διαβεβαίωση ἔγινε γιὰ συγκεκρισμὸ τῶν ἀπόψεων ποὺ εἶχαν ἀκουστεῖ καὶ γιὰ διασκέδαση κάθε ὑποψίας σχετικὰ μετὸ ὅλο έρανικὸ πρόγραμμα. Ἦδη φυσικὰ ὁ ἡγούμενος καὶ ἡ μοναχικὴ ἀδελφότητα εἶχαν ἐτοιμάσει καὶ κυκλοφορήσει ἐπίσημη γνωστοποίηση τῆς καταστροφῆς ποὺ δημοσιεύτηκε στὶς ἐφημερίδες καὶ διαβάστηκε σὲ πολλοὺς ναοὺς ἀπὸ τὶς 11 Σεπτεμβρίου 1893. Παρόλο ποὺ στὴ γνωστοποίηση δὲν γινόταν καμιὰ ἔκκληση γιὰ έρανο, θεωρήθηκε ἀπὸ ὅλους ὡς κραυγὴ ἀγωνίας καὶ ὡς πρόσκληση γιὰ ἐνίσχυση. Χαρακτηριστικὰ ἡ «Σάλπιγγα» τῆς Λεμεσοῦ δημοσίευσε τὴν ἀνακοίνωση τῆς Μονῆς κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο «Τεῖνατε

36. *Εὐαγόρας*, Λευκωσία, 16/28 Σεπτεμβρίου 1892.

χειρα βοηθείας» και προέταξε σχόλιο με τὸ ὁποῖο καλοῦσε ὄλους νὰ συνεισφέρουν γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση τῆς Μονῆς³⁷.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γνωστοποίηση τῆς καταστροφῆς στὸν λαό, ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς ἐνημέρωσε ἐπίσημα, με ἀναφορά του στὶς 23 Σεπτεμβρίου 1892, γιὰ τὰ σχετικὰ με τὴν πυρκαγιά, τὸν βρετανὸ ὑπάτο ἀρμοστή καὶ τὸν ὑπουργὸ ἀποικιῶν. Στὴν ἀναφορά πρὸς τὸν ἀρμοστή ἀπάντησε ὁ ἀρχιγραμματέας Χάρου Θόμσον με ἐπιστολὴ του ἀπὸ τὸ Τρόδος, ὅπου μεταφερόταν τὸ θέρος ἢ ἀνώτατη ἀγγλικὴ διοίκηση, με ἡμερομηνία 1 Ὀκτωβρίου 1892:

«Πανοσιώτατε, ἐνετάλην παρὰ τοῦ Μεγάλου Ἀρμοστοῦ νὰ γνωρίσω ὑμῖν τὴν παραλαβὴν τῆς ἀπὸ 23 παρελθόντος μηνὸς ὑμετέρας ἐπιστολῆς καὶ νὰ δηλώσω ὅτι ἡ Αὐτοῦ Ἐξοχότης μετὰ μεγάλης ἤκουσε λύπης περὶ τῆς διὰ πυρκαϊᾶς καταστροφῆς τοῦ ἀρχαίου τῆς Μαχαιράδος μοναστηρίου καὶ διαβεβαιοῖ ὑμᾶς τε καὶ τοὺς λοιποὺς πατέρας περὶ τῆς πρὸς ὑμᾶς τε καὶ τοὺς λοιποὺς πατέρας βαθείας αὐτῆς συμπαθείας ἐπὶ τῇ ἀνεπανορθώτῳ ἀπωλείᾳ ἣν ὑπέστητε»³⁸.

Ἐνάμιση περίπου μῆνα ἀργότερα, στὶς 17 Νοεμβρίου 1892, ὁ ἀρχιγραμματέας διαβίβασε με νέα ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν ἡγούμενο Ἰγνάτιο τὰ συλλυπητήρια τοῦ ὑπουργοῦ ἀποικιῶν Μαρκήσιου Ρίπον:

«Πανοσιώτατε, καὶ αὐθις ἀναφορικῶς τῇ ἀπὸ 23 Σεπτεμβρίου ἐπιστολῇ ὑμῶν περὶ τῆς διὰ πυρκαϊᾶς καταστροφῆς τῆς μονῆς Μαχαιράδος, ἐνετάλην παρὰ τοῦ Μεγάλου Ἀρμοστοῦ νὰ πληροφορήσω ὑμᾶς ὅτι ἐλήφθη παρὰ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἀποικιῶν διακοίνωσις παρακαλοῦσα ὅπως ἡ Αὐτοῦ Ἐξοχότης διαβιβάσῃ ὑμῖν τε καὶ τῇ τῆς Μονῆς συνάξει τὴν ἔκφρασιν τῆς μεγάλης τοῦ Μαρκησίου Ρίπον λύπης ἐπὶ τῇ ἐνσκηψάσῃ ὑμῖν συμφορᾷ»³⁹.

37. Σάλπιγξ, Λεμεσός, 23 Σεπτεμβρίου 1892.

38. Εὐαγόρας, Λευκωσία, 7/19 Ὀκτωβρίου 1892.

39. Εὐαγόρας, Λευκωσία, 11/23 Νοεμβρίου 1982.

Ἡ κατοχικὴ δύναμη περιορίσθηκε στὴν ἐπίσημη ἔκφραση συμπάθειας, διαψεύδοντας τὶς προσδοκίες γιὰ ὁποιαδήποτε οἰκονομικὴ ἢ ἄλλη βοήθεια. Ἡ ἔρανικὴ ἐκστρατεία γιὰ τὴν ἀνοικοδόμησι τῆς Μονῆς ἄρχισε ἐπίσημα στὶς 24 Σεπτεμβρίου μὲ τὴν ἔκδοσιν ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο σχετικῆς ἐγκυκλίου πρὸς τὸν κληρὸ καὶ τὸν λαό.

«Σωφρόνιος, ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος πάσης Κύπρου.

Εὐλαβέστατοι ἱερεῖς, τιμιώτατοι προύχοντες καὶ λοιποὶ πάντες χριστιανοὶ πόλεων καὶ χωρίων ἀπάσης τῆς θεοσώστου νήσου Κύπρου τέκνα ἡμῖν ἐν Χριστῷ ἀγαπητά, πατρικῶς εὐχόμενοι εὐλογοῦμεν πάντας ὑμᾶς.

Γνωστὸν ἔστι πᾶσιν ὑμῖν, ὅτι τὴν 5^{ην} Σεπτεμβρίου 1892 πυρκαϊᾶς ἐκραγείσης ἀπροόπτως ἐν τῇ ἱερᾷ καὶ ἀρχαιοτάτῃ μονῇ τοῦ Μαχαιρᾶ, τῇ μιᾷ ἐκ τῶν ἀνεξαρτήτων ἐν Κύπρῳ Μονῶν, τῇ διατελούσῃ ἀνεξαλείπτῳ ἐν τῇ μνήμῃ τῶν διαφόρων ἐθνικοτήτων ἐπισκεπτῶν μέχρι σήμερον, ἀπετεφρώθη αὕτη ἐντὸς τριῶν ὥρων παντελῶς μετὰ τοῦ περικαλλοῦς καὶ ἱερογραφημένου αὐτῆς τριχώρου ναοῦ, μόλις μετὰ πολλῶν κόπων τῶν εὐσεβῶν πατέρων διασωθείσης τῆς ἀρχαιοτάτης ἱερᾶς εἰκόνοσ τῆς Παναγίας μετὰ τινων ἄλλων κειμηλίων.

Τοῦ δυστυχήματος τούτου μεγάλου ὄντος καὶ ἀπεριγράπτου, ἡμεῖς κατὰ καθήκον καὶ τῇ παρακλήσει τῆς ἱερᾶς τῶν πατέρων συνάξεως τῆς εἰρημένης ἀποτεφρωθείσης Μονῆς τῆς ἤδη ἀστέγου καὶ ἐστερημένης πάντων, προτροπόμεθα καὶ συμβουλευόμεν δημοσίᾳ πάντας τοὺς εὐσεβεῖς χριστιανούς, ὅπως φιλανθρωπία καὶ οἴκτῳ φερόμενοι, συνδράμωσι γενναίως τὴν προρρήθεισαν πυρίκαυστον Μονήν, μὴ λησμονοῦντες τὸ ἐν τῷ ἱερῷ Εὐαγγελίῳ λεπτὸν τῆς χήρας, καὶ θέλουσιν ἔξει θησαυρὸν ἐν οὐρανοῖς.

Ἔχοντες δι' ἐλπίδος ἐν τέλει ὅτι αἱ προτροπαὶ καὶ αἱ συμβουλαὶ ἡμῶν θέλουσιν εἰσακουσθῆ παρ' ἀπάντων τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν καὶ ὅτι οἱ καρποὶ αὐτῶν ἔσσονται ἄφθονοι, διατελοῦμεν ἐπευχόμενοι καὶ εὐλογοῦμεν πάντας ὑμᾶς.

Ἐξ Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου τῇ 24^ῃ Σεπτεμβρίου 1892. Ὁ Κύπρου Σωφρόνιος καὶ ἐν Χριστῷ εὐχέτης πάντων ὑμῶν»⁴⁰.

Κέντρο τῆς ἐρανικῆς προσπάθειας ἔγινε τὸ Μετόχι τῆς Μονῆς στὴ Λευκωσία, ἡ ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου. Καθημερινὰ πλήθη λαοῦ προσέρχονταν νὰ προσκυνήσουν τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας καὶ νὰ καταθέσουν τὸν ὀβολό τους γιὰ νὰ ξανακτιστεῖ τὸ μοναστήρι τῆς στοῦ Μαχαιρᾶ. Στις 15/27 Δεκεμβρίου 1892, μέρα ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου, χοροστάτησε στοῦ Μετόχι ὁ ἴδιος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σωφρόνιος καὶ παρακολούθησε τὴ λειτουργία πλήθος λαοῦ⁴¹, ποὺ εἰσέφερε γενναϊόδωρα στὸν ἔρανο τῆς Μονῆς.

Τὸν συντονισμὸ τῆς ἐρανικῆς ἐκστρατείας ἀνέλαβε προσωπικὰ ὁ ἡγούμενος Ἰγνάτιος ἔχοντας ὡς πολύτιμο βοηθὸ τὸν ἱερομόναχο Χαρίτωνα, ἐπιστάτη τοῦ Μετοχίου τῆς Λευκωσίας. Ὁ ἡγούμενος μαζί μὲ τὸν Χαρίτωνα ἀνέλαβαν τοὺς ἐράνους στὴ Λευκωσία, τὴ Λάρνακα καὶ τὴ Λεμεσό, ἐνῶ οἱ μοναχοὶ Γεδεῶν καὶ Προκόπιος στὴν Κερύνεια, οἱ Μελέτιος καὶ Ἀβέρκιος στὴ Μεσσαορία καὶ Καρπασία (ἐπαρχία τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς) καὶ οἱ Καλλίνικος καὶ Νικόδημος στὴν Πάφο. Ὁ Χαρίτωνας προκρίθηκε ἐπίσης γιὰ νὰ ἀναλάβει τὶς ζητεῖες στὴν Παλαιστίνη καὶ στὴν Αἴγυπτο καὶ στὴ συνέχεια στὴ Ρωσία. Γιὰ νὰ ἔχει μάλιστα τὸ ἀναγκαῖο κῦρος προχειρίσθηκε σὲ ἀρχιμανδρίτη ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἀρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο, κατὰ τὴ διάρκεια λειτουργίας του στὴν Κυθρέα τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1892. Ἦδη ἀπὸ τὶς ἀρχὲς Ἀπριλίου τοῦ 1893 εἶχαν ἀρχίσει οἱ ἐργασίες ἀνοικοδόμησής⁴².

Ἐνας ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐπισκέπτες ποὺ ἐπισκέφθηκαν

40. Σάλπιγξ, Λεμεσός, 30 Σεπτεμβρίου 1892. *Ἀλήθεια*, Λεμεσός, 1/13 Ὀκτωβρίου 1892. *Φωνὴ τῆς Κύπρου*, Λευκωσία, 30 Σεπτεμβρίου/12 Ὀκτωβρίου 1892.

41. *Εὐαγόρας*, Λευκωσία, 16/28 Δεκεμβρίου 1892.

42. Ιω. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, ὀ.π., σ. 161.

τὸν χώρο τοῦ μοναστηριοῦ μετὰ τὴν πυρκαγιά ἦταν ὁ γάλλος ἀκαδημαϊκὸς Αἰμίλιος Ντεσσάν, ποὺ εἶχε φθάσει στὴν Κύπρο ἀναζητῶντας τοὺς χώρους καὶ τοὺς τρόπους λατρείας τῆς Ἀφροδίτης. Ἀνέβηκε στὸν Μαχαιρᾶ μέσα Αὐγούστου 1893, λίγους μόνο μῆνες μετὰ τὴν ἑναρξὴ τῶν ἐργασιῶν ἀνοικοδόμησης τῆς Μονῆς. Παρὰ τὴν κάποια δυσαρέσκειά του γιὰ τὴν φροντίδα ποὺ ἔτυχε κατὰ τὴ διαμονή του, καταγράφει ἀρκετὲς πληροφορίες γιὰ τὶς ἐργασίαι ποὺ γίνονταν ἐκεῖ.

«Ὀλίγον πρὶν νυκτώσῃ, φθάνομεν εἰς τὰς τελευταίας πρὸ τῆς Μονῆς κορυφάς. Εἰς τὸν ἐλικοειδῆ κατήφορον ποὺ ὀδηγεῖ πρὸς αὐτήν, ὁ ἡμιονοδηγὸς μας εὐρίσκει χαμαὶ ἓνα κομμάτι ξύλο ποὺ εἶχε κοπῆ πρὸ ὀλίγου. «Τοῦ Μοναστηριοῦ» λέγει, καὶ σκύβει γιὰ νὰ ἀφήσῃ εὐλαβικὰ τὸ ἀπομεινάρι ποὺ δὲν εἶχε τὴν τύχην νὰ χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ ἁγίου οἰκοδομήματος.

Ὁ προϊστάμενος, πρὸς τὸν ὁποῖον ὠδηγήθημεν μέσα εἰς ἓνα μικρὸν οἰκοδόμημα κατασκευασμένον βιαστικὰ, ἕως ὅτου ξανακτισθῆ τὸ πρὸ ὀλίγου πυρποληθὲν μνημεῖον, ἦτο ἀπησχολημένος μὲ τὴν πληρωμὴν ἐργατῶν. Φορεῖ ζώνην μενεξεδιά. Τὸ κάλυμμα τῆς κεφαλῆς τυλιγμένο μὲ μαῦρο μαντήλι, καὶ τὸ ῥᾶσό του, φανερώνουν πρόσφατον ἐπίσκεψιν εἰς τόπους ἐργασίας. Φαίνεται, ὀλίγον ἐνθουσιασμένος ἀπὸ τὴν ἐπίσκεψίν μας· μᾶς νεύει νὰ καθίσωμεν καὶ μᾶς προσφέρει τὸ καθιερωμένον τσιγάρο. Ἐν τῷ μεταξὺ δίδει ὀδηγίαι διὰ νὰ μᾶς ἐτοιμάσουν καταφύγιον.

Πρὶν καθίσωμεν στὸ τραπέζι, μᾶς κάμνει νὰ προσέξωμεν ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς καιρὸν νηστείας. Μὲ λύπην κατανοοῦμεν τί σημαίνει αὐτό, καὶ τὴν ἐπαύριον· ὅταν εἶχαμεν προγευματίσει μὲ δώδεκα ἐλιῆς μαῦρες καὶ μὲ ἓνα κομμάτι ψωμιοῦ ποὺ θὰ εἶχεν τὴν θέσιν του ἀνάμεσα στὰ καλύτερα ὑλικά τῆς ἐκεῖ ἐργασίας, ὁ ἅγιος προϊστάμενος λησμονεῖ νὰ μᾶς προσκαλέσῃ εἰς τὸ φαγητὸν τοῦ μεσημεριοῦ· «Ἐνομίζαμεν ὅτι δὲν πεινᾶτε», μᾶς ἀπήντησαν ὅταν τοὺς ἐρωτήσαμεν σχετικὰ. Γνωρίζομεν ὅμως νὰ δεῖχνουμε καλὴ καρδιὰ στὴν κακὴ τύχη.

Ἡ φημισμένη μονὴ τοῦ Μαχαιρᾶ εὐρίσκεται εἰς ὕψος 1036 μέτρων. Ἡ τοποθεσία εἶναι ὑπέροχη. Κατὰ μῆκος πλευρῶν δασωμένων, εἰς τὰ ὕψη ἐκεῖνα βλέπομεν τετράγωνα ἀμπελιῶν ποὺ ἀνήκουν εἰς τὴν Μονήν· ἡ Μονή, γύρω τῆς, κατέχει μεγάλας ἐκτάσεις γῆς. Ἐπυρπολήθη καὶ ἄλλοτε, τελευταῖα δὲ τὸ 1892. Ἡ ἐκ νέου οἰκοδόμησίς τῆς, πλήρης δυσκολιῶν εἰς τὰ ὕψη αὐτά, εἰς περιοχὴν ὀλίγον κατοικουμένην, γίνεται μὲ δῶρα τὰ ὁποῖα θὰ συλλέξουν οἱ μοναχοὶ ἐντὸς τῆς νήσου καὶ ἔξω, μέχρι τῆς Ρωσσίας, τῆς Αἰγύπτου καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μέρος τῶν ὑλικῶν κατασκευάζεται ἐπὶ τόπου, μέσα εἰς μεγάλους αὐγόσχημους φούρνους. Μεταξὺ τῶν ἐργαζομένων βλέπω κυρίως γυναῖκας, εἰς τὰς ὁποίας προσφέρουν τὰς ἰδίας ἐργασίας ποὺ προσφέρουν εἰς τοὺς ἄνδρας. Ὅπως συνηθίζω, συνομιλῶ μὲ τὸν προϊστάμενον, ὁ ὁποῖος τὸ πρῶν ἔχει ὅλην τὴν πρὸς τοῦτο διάθεσιν. Κατέχει ἐκτεταμένας γνώσεις ἐντοπίου ἰατρικῆς καὶ αὐτὸ τὸν εὐχαριστεῖ περισσότερο. Μοῦ ὁμιλεῖ διὰ τὰ φίδια τὰ πολὺ διαδεδομένα εἰς τὴν νῆσον αὐτὴν ποὺ ὀνομάζεται «Ὀφιοῦσα»· τὸ φοβερότερον εἶναι ἡ «κουφή» ποὺ λέγεται καὶ «τυφλία»...

Ἡθέλησε νὰ μοῦ ἀνακοινώσῃ μερικὰ φάρμακα ποὺ χρησιμοποιοῦνται ἐναντίον τοῦ δαγκάματος τῶν ἐρπετῶν... Ὑπάρχουν εἴκοσι μοναχοὶ εἰς τὸν Μαχαιρᾶν, διευθυνόμενοι ἀπὸ τὸν προϊστάμενον. Οἱ μοναχοὶ λαμβάνονται ἀπὸ τοὺς νεαροὺς ὑπηρέτας τῆς Μονῆς. Τὸ πρῶν τῆς 16⁷⁵ φεύγομεν ἀπὸ τὴν Μονήν»⁴³.

Δύο χρόνια ἀργότερα, ἐνῶ συνεχίζονταν οἱ ἐργασίες ἀνοικοδόμησης, ἐπισκέφθηκε τὸ ἐργοτάξιο τοῦ μοναστηριοῦ ἓνας παλιὸς ἐπισκέπτης, ὁ νεαρὸς Γεώργιος Φραγκοῦδης, ὁ ὁποῖος εἶχε πρωτοεπισκεφθεῖ τὸ μοναστήρι τὸ 1888 καὶ εἶχε δώσει τὴν τόσο γραφικὴ περιγραφή του στὴν «Κύπριδα» ποὺ εἶχε ἐκδοθεῖ στὴν Ἀθήνα τὸ 1890⁴⁴. Εἶχε ἤδη ἀποπερατώσει τὶς

43. ΙΩ. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, ὁ.π., σ. 161.

44. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Σ. ΦΡΑΓΚΟΥΔΗ, *Κύπρις*, Ἀθήνα 1890, σσ. 383-387.

νομικές του σπουδές στην Αθήνα και είχε παρακολουθήσει μεταπτυχιακά μαθήματα στο Παρίσι. Είχε επιστρέψει στην Αθήνα όπου σκόπευε να έγκατασταθεί μόνιμα και είχε αναμειχθεί στην πολιτική, υποστηρίζοντας την αλλαγή και την ανανέωση της πολιτικής ζωής. Το 1885 η ελληνική κυβέρνηση τον είχε επιλέξει να εκπροσωπήσει την Ελλάδα στο διεθνές σωφρονιστικό συνέδριο στο Παρίσι. Πριν αναχωρήσει για τη Γαλλία πραγματοποίησε ένα ταξίδι στην Αίγυπτο και την Κύπρο, για να επισκεφθεί τους γονείς και τους φίλους του. Έμεινε στο νησί τρεις περίπου μήνες, πριν ταξιδέψει στο Παρίσι και στη συνέχεια στο Λονδίνο. Συνεχίζοντας τις όδοιπορίες του, πού τις είχε αρχίσει από το τέλος των γυμνασιακών του χρόνων, στα τέλη του Ιουνίου 1895 ανέβηκε από τη Λεμεσό στον Μαχαιρά με τα πόδια. Ακολούθησε τη διαδρομή Άγιος Τύχωνας, Κελλάκι, Μαχαιράς, Πέρα, Δευτερά, Λευκωσία. Το ταξίδι του ήταν, όπως αναφέρει, ένα προσκύνημα στο πυρπολημένο μοναστήρι της Παναγίας. Τις έντυπώσεις του από την πολυήμερη ανάβασή του τις δημοσίευσε σε τρεις συνέχειες με τον τίτλο «Πού την Λεμεσό στην Χώραν με τα πόδια»⁴⁵ στην εφημερίδα «Αλήθεια» της Λεμεσοῦ, την οποία εξέδιδε από το 1880 ο Άριστοτέλης Παλαιολόγος.

Χρησιμοποιώντας ένα μείγμα κυπριακού ιδιώματος και δημοτικής, μιὰ αστική δηλαδή κυπριακή γλώσσα, πιὸ κατανοητὴ στὸν λαό, μᾶς δίνει μιὰ σύντομη περιγραφή ὅσων γίνονταν στὸν Μαχαιρά:

«Καὶ βγαίνω ἀδιάκοπα τὸ ἀτέλειωτο βουνό, κατεβαίνω καὶ πάλιν βγαίνω, περνῶ ράχες καὶ ραχοῦλες, ἀρχίζω νὰ πεθυμῶ ἀνάπαυσιν καὶ ὄνειρεύομαι μὲ χαρὰν τὴν ὥραν τῆς ὕστερα πού λίγον εὐτυχίας. Ἄξαφνα ξεπροβάλλει μέσα ἀπὸ τοὺς λόγγους ἓνα μεγάλο μοναστήρι καὶ ξεφυτρώνει μπροστά μου σὰν κανένα παλάτι τῆς Χαλιμαῶς. Ἄχ! τώρα θὰ φθάσω·

45. *Αλήθεια*, Λεμεσός, 7/19 Ἰουλίου, 14/20 Ἰουλίου, 21 Ἰουλίου /2 Αὐγούστου 1895.

ἔφθασα τέλος πάντων στήν Παναΐαν τοῦ Μαχαιρᾶ. Προσκυνῶ σε, κυρία μου, μεγαλόχαρη.

Ἐνα μεγάλο, θεώρατον, σάν θωρηκτόν, μοναστήρι κτίζε-
ται πάνω στὰ ἐρείπια τοῦ παλαιοῦ, πού ἐκάη ἔχει τώρα δύο
χρόνους. Οἱ χριστιανοὶ στέλλουν παράδες γιά νὰ κτισθῇ λα-
μπρόν τὸ σπίτι τῆς Μεγαλόχαρης, πού κάμνει τόσα θάμματα.
Καὶ κτίζονται κελλιὰ ὠραῖα πάνω σὲ μεγάλους θόλους, κελ-
λιὰ γιά τοὺς καλόγηρους, κελλιὰ γιά τοὺς ξένους, πού θὰ
μποροῦν νὰ περνοῦν ἐκεῖ πάνω λαμπρὰ τὴν ὥραν τῆς ἐξοχῆς
τους. Γιατὶ τὸ νερόν ἔνι περίφημον καὶ ἡ θέσις μοναδική,
πάνω ψηλά, μέσα σὲ πεῦκα μὲ ἓνα ἀνοικτόν ὀρίζοντα ὡς τὰ
βουνὰ τῆς Κερύνειας. Καὶ οἱ πατέρες πολλὰ φιλόξενοι, μάλι-
στα ὁ ἡγούμενος, ὁ πάτερ Ἰγνάτιος. Κ' ἴντα ὠραῖα πού γελᾶ
ὁ ἅγιος καθηγούμενος.

Τὸ πορνὸν μὲ τὸ χάραμα τοῦ φοῦ ἐτράβηξα, κάτω, γιά
τὸν κάμπον· ἴντα ὁμορφον κατέβα ὡς τὰ Πέρα, τρεῖς ὥρες
δρόμος, μὲ δροσιά, μὲ δέντρα, μὲ νερά. Δὲν καταλαμβαίνει
κανέννας πῶς περπατεῖ, σάν νὰ κυλᾶ πάνω σὲ τριαντά-
φυλλα»⁴⁶.

Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπίσκεψῆς του ὁ Γεώργιος Σ. Φρα-
γκοῦδης πληροφορήθηκε ὅτι ἀνάμεσα στὰ κειμήλια πού εἶχαν
διασωθεῖ ἀπὸ τὴν πυρκαγιὰ ἦταν καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ ἐθνομάρ-
τυρα ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ, τὴν ὕπαρξη τῆς
ὁποίας εἶχε ἐπισημάνει καὶ περιγράψει στὸ βιβλίο του «Κύ-
πρις»⁴⁷. Συνεννοήθηκε μὲ τὸν ἡγούμενο τοῦ Μοναστηριοῦ καὶ
ἐπιστρέφοντας στὴ Λεμεσό συναντήθηκε μὲ τὸ γνωστὸ ἀρμέ-
νιο φωτογράφο Ματέο Παπαζιάν, μὲ τὸν ὁποῖο συνεννοήθηκε
γιά τὴ φωτογράφιση τῆς εἰκόνας τοῦ Κυπριανοῦ καὶ τὸν φω-
τογραφικὸ πολλαπλασιασμό της, στὸ μέγεθος τῶν λαϊκῶν λι-
θογραφιῶν, ὥστε νὰ τοποθετεῖται ἀνάμεσα στοὺς ἥρωες τῆς
ἐλληνικῆς ἐπανάστασης, πού κοσμοῦσαν τοὺς τοίχους τῶν κα-

46. *Ἀλήθεια*, Λεμεσός, 21 Ἰουλίου/2 Αὐγούστου 1895.

47. Γ. ΦΡΑΓΚΟΥΔΗ, ὀ.π., σ. 386.

φενείων, τῶν σωματείων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν. Μὲ φροντίδα τοῦ ἡγουμένου Ἰγνατίου ἡ εἰκόνα μεταφέρθηκε στὴ Λευκωσία καὶ «ἐφωτογραφήθη ἐπιτυχέστατα ὑπὸ τοῦ κου Παπαζιάν»⁴⁸. Ἡ φωτογραφικὴ ἔκδοση τῆς εἰκόνας καὶ ἡ διάθεσή της στὴν τιμὴ τοῦ ἐνὸς σελινίου, συνέβαλε στὴν ἐξάλειψη τῆς φήμης ὅτι αὐτὴ εἶχε καταστραφεί κατὰ τὴν πυρκαγιά, καὶ στὴν οἰκονομικὴ ἐνίσχυση τῆς Μονῆς. Ὁ Κυπριανὸς ἐρχόταν ἔτσι ἀρωγὸς ἐξ οὐρανοῦ γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση τῆς τροφοῦ Μονῆς του.

Ταυτόχρονα ὁ Φραγκοῦδης συνέλαβε τὴν ἰδέα γιὰ ζωγραφικὴ ἀντιγραφή τῆς προσωπογραφίας τοῦ Κυπριανοῦ καὶ προσφορᾶς της στὸ Ἐθνολογικὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο τῆς Ἀθήνας, γιὰ νὰ στηθεῖ ἀνάμεσα στὶς εἰκόνες τῶν ἄλλων ἐθνομαρτύρων ἀρχιερέων καὶ τῶν ἡρώων τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης. Ὁ νεαρὸς κύπριος ὀραματιστὴς ὄνειρευόταν τὴν ἵδρυση στὴν Κύπρο ἐνὸς ριζοσπαστικοῦ κινήματος, στὸ πρότυπο τοῦ ἑπτανησιακοῦ, τὸ ὁποῖο θὰ ἐπιδίωκε μαχητικὰ τὴν ἔνωση τῆς Κύπρου μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Κυπριανὸς μποροῦσε νὰ ἀποτελέσει τὸ ἀρχέτυπο τοῦ ριζοσπάστη ἀγωνιστῆ πὺ εἶχε θυσιασθεῖ γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ἔτσι, μετὰ τὴν ἵδρυση τὸ 1898 τοῦ «Πατριωτικοῦ Συνδέσμου τῶν ἐν Ἀθήναις κυπρίων», στὸν ὁποῖο συγκέντρωσε τὰ ἐπιφανέστερα μέλη τῆς κυπριακῆς παροικίας, πρῶτο μέλημά του ὑπῆρξε ἡ φιλοτέχνηση τῆς προσωπογραφίας τοῦ Κυπριανοῦ. Στὸ πλαίσιο αὐτό, τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ Συνδέσμου ἀποφάσισε στὶς ἀρχὲς τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1900 τὴν ὀργάνωση ἐράνου γιὰ τὰ ἔξοδα κατασκευῆς τῆς εἰκόνας, ὅσο καὶ γιὰ τὴν πραγματοποίηση πανηγυρικῆς τελετῆς. Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸ ὁ Πατριωτικὸς Σύνδεσμος ἐξέδωσε προκήρυξη πρὸς τοὺς κυπρίους, γιὰ συμμετοχὴ στὸν ἔρανο, τὴν ὁποία ὑπέγραψαν ὁ Πρόεδρος του Γεώργιος Φραγκοῦδης καὶ ὁ Γενικὸς Γραμματέας Νικόλαος Σαρίπολος, γιὰ τοῦ ὁμῶνυμου διαπρεποῦς κύπριου νομοδιδασκάλου καὶ καθηγητῆ

48. *Ἀλήθεια*, Λεμεσός, 28 Ἰουλίου/9 Αὐγούστου 1895.

στο Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν. Ὁ Ν. Ν. Σαρίπολος, πέρα ἀπὸ τὸ βαρὺ οἰκογενειακὸ ὄνομα, εἶχε διορισθεῖ τὸ 1899 ὑφηγητὴς τοῦ Συνταγματικοῦ Δικαίου, καὶ ἡ συμμετοχὴ του στὸ Συμβούλιο τοῦ Συνδέσμου ἔδινε ιδιαίτερη ἐγκυρότητα καὶ ἀξιοπιστία στὶς ἐνέργειές του. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ σύντομη προθεσμία ποὺ καθορίσθηκε γιὰ τὴ φιλοτέχνηση καὶ προσφορὰ τῆς προσωπογραφίας, ὅσο καὶ ἡ πρόβλεψη ὅτι πιθανὸν περίσσευμα ἀπὸ τὸν ἔρανο μποροῦσε νὰ χρησιμοποιηθεῖ καὶ γιὰ ἄλλους πατριωτικοὺς σκοποὺς.

«Πρὸς τοὺς κυπρίους.

Τὸ Συμβούλιον τοῦ Π. Συνδέσμου τῶν κυπρίων ἐν τελευταία αὐτοῦ συνεδρία ἀπεφάσισεν, ὅπως δι' ἐράνων τῶν κυπρίων κατασκευασθῆ μεγάλη εἰκὼν τοῦ κατὰ τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν ἐπανάστασιν ἀπαγχονισθέντος ὑπὲρ πίστεως καὶ πατριδος ἀρχιεπισκόπου Κύπρου ἐθνομάρτυρος Κυπριανοῦ καὶ κατατεθῆ ἐν τελετῇ κατὰ τὴν 25ην Μαρτίου εἰς τὸ ἐνταῦθα Ἐθνολογικὸν Μουσεῖον, ἐνθα ὑπάρχουν αἱ εἰκόνες ὄλων τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τοῦ Γένους καὶ ἐνθα μόνον ἡ Κύπρος δὲν ἀντιπροσωπεύεται. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐπικαλούμεθα τὴν συνδρομὴν παντὸς κυπρίου.

Γίνεται δεκτὴ καὶ ἡ πλέον μικρὰ προσφορὰ. Αἱ ἐκ τῶν ἐράνων εἰσπράξεις θὰ χρησιμοποιηθῶσι διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς εἰκόνος καὶ τὴν ἐορτὴν τῆς καταθέσεως εἰς τὸ Μουσεῖον, τὸ δὲ τυχὸν περιπλέον ποσὸν θὰ διατεθῆ ὑπὲρ ἐτέρου πατριωτικοῦ σκοποῦ, ἐγκαίρως ἀναγγελησομένου.

Τὰ ὀνόματα τῶν συνδρομητῶν θὰ δημοσιευθῶσι μετὰ τῶν ἐράνων εἰς τινὰ ἐφημερίδα τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Κύπρου. Οἱ κατάλογοι οὗτοι τῶν ἐράνων φέρουσι τὴν σφραγίδα τοῦ Συνδέσμου. Ἐν Ἀθήναις τῇ 25ῃ Ἰανουαρίου 1900. Γ. Σ. Φραγκοῦδης Πρόεδρος. Ν. Σαρίπολος Γ. Γραμματεὺς»⁴⁹.

Παρὰ τὸ σύντομο διάστημα διεξαγωγῆς τοῦ ἐράνου τὸ

49. Νέον Ἔθνος, Λάρινακα, 19 Φεβρουαρίου/3 Μαρτίου 1900.

ἀπαιτούμενο ποσὸν ὑπερκαλύφθηκε, ἂν καὶ δὲν δόθηκε ἡ εὐκαιρία γιὰ πραγματοποίησή του σὲ παγκύπρια κλίμακα. Στὴν Ἀθήνα συγκεντρώθηκε ποσὸν 88 δραχμῶν, ἐνῶ οἱ εἰσφορὲς ἀπὸ τὴν Κύπρο ξεπέρασαν τὶς 580 δραχμῆς⁵⁰. Στὴν Ἀθήνα εἰσέφεραν 10 δραχμῆς ὁ κύπριος δικηγόρος Ζ. Χατζηλουκάς καὶ ἀπὸ 5 ὁ Γ. Σ. Φραγκοῦδης, Σ. Ἀνδριτσόπουλος, Σ. Τελεβάντος καὶ κάποιος μὲ τὰ ἀρχικὰ Κ.Ε.Β. Ἀπὸ 4 δραχμῆς οἱ Ν. Ν. Σαρίπολος καὶ ὁ Δ. Σακελλάριος. Ἀπὸ 3 οἱ Γ. Πατύχας, Δ. Κόππας, Χ. Σαλατίδης, Ν. Πελενδριδῆς, Ε. Χατζηγιάννου καὶ Κ. Μαυρομαμάτης. Ἀπὸ 2 οἱ Φ. Λυσιώτης, Λ. Χατζηλουκάς, Γ. Εὐαγγελίδης, Μ. Μιχαηλίδης, Γ. Ὅρρος, Α. Βαρνάβας, Γ. Βαρνάβας, Καϊάσας καὶ ὁ συνταγματάρχης Γ. Ν. Οἰκονομίδης. Ἀπὸ 1 δραχμὴ εἰσέφεραν οἱ Ο. Σολωμονίδης, Ι. Σολωμονίδης, Π. Ἰασεμίδης, Κουμανιώτης, Κ. Σιδηρόπουλος, Δ. Γιακουμίδης, Ζ. Κλεοβούλου, Ν. Θωμόπουλος, Ἀ. Σολωμοῦ, Χ. Χριστοφίδης καὶ Εὐτυχία Παντελάκη.

Στὴν Κύπρο ἡ μονὴ Κύκκου πρόσφερε 50 χρυσὰ φράγκα καὶ ἀπὸ 40 χρυσὰ φράγκα ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Σωφρόνιος, ὁ μητροπολίτης Κιτίου Κύριλλος Παπαδόπουλος καὶ ὁ μητροπολίτης Κυρηνείας Κύριλλος Βασιλείου. Ἀπὸ 5 σελίνια εἰσέφεραν ὁ δικηγόρος καὶ κοινωνικὸς παράγοντας Ἀγησίλαος Ἀρτέμης, ὁ βουλευτὴς Λευκωσίας-Κυρηνείας Πασχάλης Κωνσταντινίδης καὶ ὁ δικηγόρος Ἀχιλλέας Κυριακίδης. Ἀπὸ 3 ὁ Χριστόδουλος Γεωργιάδης καὶ ὁ δικηγόρος καὶ βουλευτὴς Θεοφάνης Θεοδότου, ἀνηψιὸς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σωφρονίου. Ἀπὸ 2 οἱ Χρ. Παρασκευᾶς, Θεανὼ Παρούτη καὶ Ἰ. Οἰκονομίδης, ἐνῶ ἄλλοι εἰσέφεραν μικρότερα ποσά⁵¹.

Γιὰ τὴ φιλοτέχνηση τῆς προσωπογραφίας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, ποὺ ἔγινε μὲ βάση τὴ φωτογραφία τοῦ πρωτοτύπου ποὺ φυλασσόταν στὴ μονὴ Μαχαιρᾶ καθὼς καὶ

50. *Νέον Ἔθνος*, Λάρνακα, 13/26 Μαΐου 1900.

51. *Νέον Ἔθνος*, Λάρνακα, 13/26 Μαΐου 1900.

για την πανηγυρική τελετή παράδοσής της στο Έθνολογικό Μουσείο της Αθήνας, διατέθηκε ποσόν 330 δραχμών. Το υπόλοιπο ποσόν του έράνου χρησιμοποιήθηκε για την έκδοση του ύμνου του Πατριωτικού Συνδέσμου και για την αύξηση του αποθεματικού του Συνδέσμου που ήταν κατατεθειμένο στην Τράπεζα⁵².

Για την παράδοση της εικόνας του Κυπριανού οργανώθηκε από τον Πατριωτικό Σύνδεσμο των κυπρίων πορεία και πανηγυρική τελετή στην Αθήνα, στο πλαίσιο του έορτασμού της έθνικης έπετείου της 25^{ης} Μαρτίου. Το Διοικητικό Συμβούλιο, τὰ μέλη και οί φίλοι του Συνδέσμου συγκεντρώθηκαν μπροστά από τὸ γραφείο του σωματείου στην ὁδὸ Σοφοκλέους 9Α, και ἀπὸ ἐκεῖ σχημάτισαν πορεία, ἡ ὁποία διαμέσου τῶν ὁδῶν Σοφοκλέους, Σταδίου και Πατησίων κατευθύνθηκε πρὸς τὸ Ἐθνικὸ Μετσόβιο Πολυτεχνεῖο στὰ κτίρια τοῦ ὁποίου στεγαζόταν τὸ Ἐθνολογικὸ Μουσεῖο πρὶν μεταφερθεῖ στο ὄικημα τῆς Παλιᾶς Βουλῆς στὴ Σταδίου. Ἡ αὐλὴ τοῦ Πολυτεχνεῖου ἦταν γεμάτη κόσμος. Στὴν ἀρχὴ ὁ ἀρχιμανδρίτης τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν Ἰωάννης Μαρτίνος τέλεσε ἐπιμνημόσυνη δέηση ὑπὲρ τῶν κυπρίων ἔθνομαρτύρων τῆς 9^{ης} Ἰουλίου 1821, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, τῶν ἄλλων ἀρχιερέων, τῶν προκρίτων και ἱερωμένων. Μὲ ὑπόδειξη τοῦ Γ. Σ. Φραγκοῦδη ἔγινε ἐπίσης ἐπιμνημόσυνη δέηση «ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τοῦ μητροπολίτου Κιτίου ἀειμνήστου Κυπριανοῦ τοῦ πρώτου μετὰ τὴν ἀγγλικὴν κατοχὴν κυπρίου ριζοσπάστου και ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῆς Κύπρου μετὰ τῆς Ἑλλάδος»⁵³. Ἡ ἀναφορὰ στὴν ἐνωσὴ προκάλεσε τὸν ἐνθουσιασμό, τὰ χειροκροτήματα και τὶς ζητωκραυγὲς τῶν συγκεντρωμένων.

Ἦταν φανερό ὅτι στο ἰδεολογικὸ προσκλητήριο τοῦ Φρα-

52. Στὸ ἴδιο.

53. *Ἀλήθεια*, Λεμεσός, 21 Ἀπριλίου 1900.

γκούδη για τὴ δημιουργία ριζοσπαστικοῦ κινήματος κατὰ τῶν ἄγγλων στὴν Κύπρο ἐπιστρατεύονταν, ὄχι μόνο ὁ ἔθνομάρτυρας ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός, ἀλλὰ καὶ ὁ συνώνυμός του μητροπολίτης Κιτίου, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀποβιώσει τὸ 1886, ἀφήνοντας τὴ μνήμη μαχητῆ κατὰ τῆς ἀγγλικῆς διακυβέρνησης καὶ ἀγωνιστῆ ὑπὲρ τῶν λαϊκῶν δικαίων. Ἦταν ὁ πρῶτος κύπριος ἱεράρχης ποὺ ἀναμείχθηκε στὴν ἐνεργὸ πολιτικὴ καὶ εἶχε διατελέσει μέλος τοῦ Νομοθετικοῦ Συμβουλίου ἀπὸ τὸ 1883 μέχρι τὸν θάνατό του⁵⁴. Μετὰ τὴ δέηση ὁ Φραγκοῦδης ἐκφώνησε σύντομο λόγο, στὸν ὁποῖο ἀναφέρθηκε στὶς σφαγές στὴν Κύπρο κατὰ τὸν Ἰούλιο τοῦ 1821 καὶ τὸν γενικὸ κατατρεγμὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ τοῦ νησιοῦ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης. Στὴ συνέχεια παρέδωσε τὸ πορτραῖτο τοῦ Κυπριανοῦ στὸν πρόεδρο τῆς Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας Μπόταση καί, ὑψώνοντας τὰ χέρια πρὸς τὰ μαρμάρια προπύλαια τοῦ Πολυτεχνείου, ἀναφώνησε:

«Σεῖς δὲ πύλαι τοῦ ἱεροῦ τούτου ναοῦ ἀνοίξατε ἵνα δεχθῆτε ἓνα ἐκ τῶν ὄχι τόσο γνωστῶν, ἀλλ' οὐχ ἥττον ἐπισήμων μαρτύρων τῆς μεγάλης ἐκείνης γιγαντομαχίας. Προσερχόμεθα εἰς τὰ προπύλαια ταῦτα μετὰ συντριβῆς καρδίας καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἀλλὰ καὶ μετὰ συναισθήματος αἴσχους καὶ ἐντροπῆς, διότι ἡμεῖς εἴμεθα τὰ ἀνάξια τέκνα τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀνδρῶν, τοὺς ὁποῖους σκέπει τὸ Μουσεῖον τοῦτο. Εὐχομαί ἵνα ὁ Θεὸς τῶν πατέρων μας, ὅστις διεφύλαξε μέχρι τοῦδε τὸ Γένος, ὁδηγήσῃ τὴν νέαν γενεάν εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθινῆς ἐλευθερίας. Τότε ἴσως ἡ Ἑλλὰς ἀναγεννωμένη καὶ περιμαζεύουσα τὰ τέκνα τῆς θὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἐθνικὴν ἐνότητα, ὅποτε καὶ ἡ Κύπρος ἀναμφιβόλως θ' ἀποτελέσῃ ἀναπόσπαστον μέρος τοῦ ὅλου Ἑλληνισμοῦ»⁵⁵.

54. ΑΡΙΣΤΕΙΔΗ ΚΟΥΔΟΥΝΑΡΗ, *Βιογραφικὸν Λεξικὸν Κυπρίων 1800-1920*, Λευκωσία 2010⁶, σ. 272.

55. *Ἀλήθεια*, Λεμεσός, 21 Ἀπριλίου 1900.

Στὴν προσφώνησιν ἀπάντησε ὁ Πρόεδρος τῆς Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, ὁ ὁποῖος συγχάρηκε τοὺς κυπρίους γιὰ τὴν ὠραία πρωτοβουλία τους καὶ στὴ συνέχεια μίλησε ὁ Ἐφορος τοῦ Μουσείου Κωνσταντῖνος Ράδος, τονίζοντας τὰ ἀκόλουθα:

«Μετὰ βαθείας συγκινήσεως λαμβάνομεν ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν τὴν προσφερομένην ὑπὸ τοῦ Πατριωτικοῦ Συνδέσμου εἰκόνα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, ὅπως ἀναρτήσωμεν αὐτὴν μεταξὺ τῶν μεγάλων φυσιογνωμιῶν τῶν ἐργατῶν τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, ἐγγὺς τῶν ὁποίων παρέχει εἰς αὐτὴν θέσιν τὸ σκληρὸν τοῦ ἱεράρχου μαρτύριον καὶ τὸ μέγα ἀξίωμα τῆς αὐτοκεφάλου καὶ εὐκλεοῦς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, τῆς ὁποίας ὑπῆρξεν ὁ ἀφοσιωμένος καὶ πατριωτικὸς ἀρχηγέτης ἐν ἡμέραις ὑφίστων ἐθνικῶν δοκιμασιῶν.

Ἡ ἔμπνευσις τοῦ ὑμετέρου Συνδέσμου ὑπῆρξεν ἀρίστη. Ἡ κυπριακὴ νεότης δίδει ἀπὸ τινος εἰς ἡμᾶς ὄντως λαμπρῶς τὸ μέτρον τῆς ἀξίας καὶ τῆς πίστεως αὐτῆς ἐκ τῶν ὁποίων πολλὰ ἔχει τις νὰ ἐλπίζῃ. Ἐν Κύπρῳ ἀπὸ εἰκοσαετίας συντελεῖται ἀθορύβως εὐοίωνος ἐθνικὴ ζύμωσις, μετὰ δυνάμεως ἐξέγευσις τῆς ἑλληνικῆς συνειδήσεως, τῆς ὁποίας τοὺς καρποὺς ἀρκούντως πρὸ διετίας ἔδειξε τὸ γενικῶς ἀνωμολογηθὲν ἐθελοκίνδυνον καὶ καρτερικὸν τῆς ἐν πλήθει πρὸς βοήθειαν τῆς κινδυνεύουσης μητρὸς πατρίδος προσδραμούσης κυπριακῆς νεότητος. Καὶ τὸ σημερινὸν δέ, ἐν στιγμαῖς γενικῆς ναρκώσεως ἔργον τῆς πατριωτικῆς φιλοτιμίας τῶν ἐν Ἀθῆναις κυπρίων, εἶναι πρόσθετος ἀπόδειξις τῆς ἐθνικῆς ἐγρηγόρσεως τῆς ἀνεπτυγμένης κυπριακῆς νεότητος. Διὰ τοὺς μὴ κατορθώσαντας νὰ ἀποβάλωσιν ἀκόμη παλαιάς, ἀλλ' ἴσως καλὰς ἔξεις, διὰ τοὺς μὴ κατορθώσαντας νὰ ἀπαισιοδοξήσωσιν ἀκόμη ἐντελῶς περὶ τοῦ ἐθνικοῦ μέλλοντος, ὁ ἐμπνέων ὑμᾶς ἐνθουσιασμός, φίλοι κύπριοι, εἶναι πολύτιμος ἐνθάρρυνσις καὶ σᾶς εὐγνωμονοῦμεν. Μεταξὺ τῶν ἀδιορθῶτων τούτων

συγκαταλέγονται και οι Έταιροι της Ιστορικής και Έθνολογικής Έταιρίας, οΐτινες μοι ανέθηκαν νὰ σᾶς ἐπευφημήσω. Ζήτω ἡ Κύπρος. Ζήτω ἡ τόσον μακρὰν τῶν ἀκτῶν τούτων, ἀλλὰ τόσον ἐγγὺς τῶν καρδιῶν ἡμῶν Κύπρος!»⁵⁶.

Ὁ ἐνθουσιασμὸς ποὺ ἐπικράτησε στὴ διάρκεια τῆς τελετῆς κορυφώθηκε ὅταν ὁ νεαρὸς φοιτητῆς τῆς Νομικῆς καὶ ἠθοποιὸς στὴ Νέα Σκηνὴ τοῦ Χρηστομάνου Ἀριστείδης Ζήνων⁵⁷ ἀπάγγειλε τὸ ποίημα «Εἰς τὸν Κυπριανόν», τὸ ὁποῖο εἶχε γράψει μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς τελετῆς ὁ ἑτεροθαλῆς ἀδελφός του Εὐγένιος, δικηγόρος στὴ Λεμεσό, ἐθελοντῆς στὸν πόλεμο τοῦ 1897, ἀριστοῦχος διδάκτορας τῆς Νομικῆς, λόγιος, ποιητῆς καὶ μεταφραστῆς⁵⁸. Στὸ ποίημα γινόταν ἀνάμεσα σὲ ἄλλα καὶ ὑπαινικτικὴ ἀναφορὰ στὴ διάσωση τῆς εἰκόνας τοῦ Κυπριανοῦ κατὰ τὴν πυρκαγιὰ τοῦ 1892:

«Ἀπὸ τῶν τούρκων τὸ σχοινὶ καὶ τῶν καιρῶν τὸ ρέμμα
πατέρα, ποὺ σ' ἐστόλισε τοῦ μαρτυρίου τὸ στέμμα
σὲ μιὰ κατάχλωμη αὐγὴ
σοῦ σώσαμε καὶ ἐφέραμε περήφανοι δῶ πέρα
πιὸ ἰλαρὴ καὶ πιὸ γλυκειὰ κι ἀπ' τὸ γαλάζιο αἰθέρα
τὴν ἅγια σου μορφή.

Στρέφε τριγύρω τὶς ματιές καὶ κύτταξε σιμά σου.
Νὰ δῆς τὴ λεβεντόκορμη, πατέρα συντροφιὰ σου
σὲ δοξασμένα χρόνια.
Κείνους ποὺ ἀπάνω σὲ σχοινί, ἢ μὲ σπαθὶ στὸ χέρι
ἔφεραν στὴν Ἑλλάδα μας ξανὰ τὸ καλοκαίρι
κι' ἐσκόρπισαν τὰ χιόνια.

56. Ἀλήθεια, Λεμεσός, 21 Ἀπριλίου 1900.

57. ΑΡ. ΚΟΥΔΟΥΝΑΡΗ, ὅ.π., σ. 159.

58. ΑΡ. ΚΟΥΔΟΥΝΑΡΗ, ὅ.π., σ. 160.

Ἄς μὴ σοῦ τρώει τὴν ψυχὴ ἀκοίμητη ἢ λύπη
 πῶς ἐδῶ μέσα ἀπὸ σέ, πατέρα μόνο λείπει
 ἐλεύθερη πατρίδα.

Ὁ καταλύτης ὁ καιρὸς θὰ κάμῃ τὴ δουλειά του.
 Γοργὰ τὰ σιδερένια του θὰ σπάσουν δάχτυλά του
 καὶ ἐμᾶς τὴν ἄλυσίδα.

Κι' ἀπ' ἄκρη ὡς ἄκρη τοῦ νησιοῦ, τὴν ἅγια ἐκείνη μέρα
 μὲ τὰ γλυκοχαδέματα τοῦ ἐλεύθερου ἀγέρα
 καὶ στὴν τρελλὴ χαρά μας
 ψηλὰ πετώντας, τοῦρανοῦ τὰ μέρη ἕνα ἕνα,
 θὰ τριγυρνᾷ γυρεύοντας, πατέρα μου, ἐσένα
 δακρύβρεχτ' ἢ ματιά μας»⁵⁹.

Ἡ μεγάλη ἐπιτυχία τοῦ ἔρανο καὶ τῆς ἐκδήλωσης καὶ ἡ ἐθνικὴ σημασία τῆς προσφορᾶς τῆς προσωπογραφίας τοῦ ἐθνομάρτυρα ἀρχιεπισκόπου, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ Συνδέσμου νὰ ἀποφασίσει, στὴ συνεδρία του στὶς 19 Ἀπριλίου 1890⁶⁰, ὅπως μαζὶ μὲ τὸν ἔρανο γιὰ τὴ μεγάλη κυπριακὴ ἔκθεση τὴν ὁποία θὰ ὀργάνωνε ὁ Σύνδεσμος στὸ Ζάππειο τὸν ἐπόμενο χρόνο, νὰ γίνονταν εἰσφορὲς καὶ γιὰ μαρμάρινη προτομὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, ἡ ὁποία θὰ παρουσιαζόταν στὰ πλαίσια τῆς ἔκθεσης καὶ στὴ συνέχεια θὰ μεταφερόταν στὴν Κύπρο. Στὶς 23 Ἀπριλίου τὸ Διοικητικὸ Συμβούλιο τοῦ Συνδέσμου ἐξέδωσε ἔκκληση πρὸς τοὺς κυπρίους νὰ ἐνισχύσουν τὸν ἔρανο γιὰ τὴν ἔκθεση καὶ τὴν προτομὴ τοῦ Κυπριανοῦ. Τὴν ἔκκληση ὑπέγραψαν ὁ Πρόεδρος Γ. Σ. Φραγκοῦδης καὶ ὁ Ἀντιπρόεδρος Δ. Α. Σακελλάριος, γιὸς τοῦ φιλολόγου συγγραφέα Ἀθανάσιου Σακελλάριου ἀπὸ τὸν Ἅγιο Πέτρο Κυνουρίας⁶¹ καὶ τῆς Ἀγγελικῆς Δημη-

59. Ἀλήθεια, Λεμεσός, 21 Ἀπριλίου 1900.

60. Νέον Ἔθνος, Λάρνακα, 13/26 Μαΐου 1900.

61. Ὁ Ἀθανάσιος Σακελλάριος εἶχε διατελέσει σχολάρχης στὴ Λάρνακα

τρίου Μιχαλοπούλου από τὴ Λάρνακα, ὁ Γενικὸς Γραμματέας Νικόλαος Σαρίπολος, εἰσηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν, ὁ Ταμίας Λουκάς Χατζηλουκάς, συγγραφέας καὶ δικηγόρος στὴν Ἀθήνα, καὶ τὰ Μέλη Ζήνων Χατζηλουκάς, Γ. Πατύχας, Ζήνων Μιχαηλίδης καὶ Χαρ. Σαταζίδης.

Στὴν ἔκκληση ἀναφερόταν ὅτι ἡ κυπριακὴ ἔκθεση καὶ ἀγορά, γιὰ τὴν ὁποία ὁ Σύνδεσμος ζητοῦσε οἰκονομικὴ ἀρωγή, ἀπέβλεπε «τοῦτο μὲν εἰς τὴν ἐθνικὴν ὠφέλειαν τὴν ἐκ τῆς συσφίξεως τῶν δεσμῶν μεταξὺ τῆς Μητροπόλεως καὶ τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, τοῦτο δὲ εἰς τὴν ὑλικὴν ὠφέλειαν τόσον διὰ τὴν Κύπρον ὡς ἐκ τῆς διαδόσεως καὶ διαφημίσεως τῶν προϊόντων αὐτῆς ὅσον καὶ διὰ τὴν Ἀθήναν, ἐνθα διοργανοῦνται ἡ ἔκθεσις». Ἀνέφερε ἀκόμη ὅτι ἡ ἔκθεση θὰ περιλάμβανε δύο τμήματα, τὸ ἐθνολογικὸ, ὅπου θὰ παρουσιάζονταν κυπριακὲς τοπικὲς ἐνδυμασίες, εἰκόνες προσωπικοτήτων καὶ τοποθεσιῶν, βιβλία, χάρτες, ἔργα τέχνης καὶ ἄλλα ἀντικείμενα σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορία καὶ τὸν πολιτισμὸ τῆς Κύπρου, τὰ ὁποῖα μετὰ τὸ τέλος τῆς ἔκθεσης θὰ προσφέρονταν στὸ Μουσεῖο τῆς Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας, ἐνῶ στὸ δεῦτερο τμήμα, τὸ ἐμπορικὸ, θὰ παρουσιάζονταν καὶ θὰ ἦταν διαθέσιμα πρὸς πώληση βιομηχανικά, γεωργικὰ καὶ ἄλλα προϊόντα. Σύμφωνα μὲ τὴν ἔκκληση:

«Ἐὰν οἱ ἔρανοι ἐπιτρέψωσι, θὰ κατασκευασθῇ ἐκ πεντελησίου μαρμάρου καὶ θὰ ἐκτεθῇ ἐν τῇ ἐκθέσει ἡ προτομὴ τοῦ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ἀπαγχονισθέντος ἀρχιεπισκόπου Κύπρου, ἐθνομάρτυρος Κυπριανοῦ, ὅπως στηθῇ κατόπιν ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τῆς Νήσου τὸ πρῶτον μνημεῖον τῆς ἀναγεννωμένης Κύπρου»⁶².

Μόλις ἔγινε γνωστὴ ἡ πρόθεση γιὰ ἀνέγερση τοῦ μνη-

ἀπὸ τὸ 1849-1854. Ὑπῆρξε ὁ πρῶτος ἑλληνας μελετητὴς τῆς κυπριακῆς ἱστορίας, ἀρχαιολογίας, γεωγραφίας καὶ λαογραφίας, καὶ εἶχε ἐκδώσει τὸ τρίτομο ἔργο *Τὰ Κυπριακά*. Βλ. ΑΡ. ΚΟΥΔΟΥΝΑΡΗ, ὁ.π., σ. 532.

62. *Νέον Ἔθνος*, Λάρνακα, 24 Ἰουνίου/7 Ἰουλίου 1900.

μείου του Κυπριανού, ὁ ἀθηναῖος μεγαλέμπορος μαρμάρων Ἀσημάκης Ἡλιόπουλος προσέφερε μάρμαρα γιὰ τὴν κατασκευὴ του. Σύμφωνα μὲ ἀνακοίνωση τοῦ Συλλόγου:

«Ἡ ὑπὸ φιλοπάτριδος ἔλληνας προσφορὰ τῶν μαρμάρων ἐξασφαλίζει σχεδὸν ἤδη καὶ τὴν ἀνέγερσιν μνημείου εἰς τὸν ἀείμνηστον Κυπριανόν, τὸ ὁποῖον θ' ἀποτελεῖται ἀπὸ προτομὴν εἰς φυσικὸν μέγεθος ἐπὶ ὑψηλοῦ μετὰ βάσεως ὀβελίσκου, ἐφ' οὔ θ' ἀναγραφῶσι τὰ ὀνόματα τῶν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ἐν Κύπρῳ πεσόντων. Τὸ μνημεῖον θ' ἀποκαλυφθῆ ἐν Λευκωσίᾳ τὴν 9^{ην} Ἰουλίου 1901, 80^{ήν} ἐπέτειον τῆς θανατώσεως τῶν ἀρχιερέων, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ταύτῃ θὰ τελεσθῶσι μεγάλα ἐν τῇ κυπριακῇ πρωτευούσῃ ἑορταί»⁶³.

Ἐπειδὴ εἶχε ἀναφερθεῖ ὅτι τὰ μάρμαρα ἦταν ἀξίας 250 δραχμῶν, διευκρινίσθηκε στὴ συνέχεια ὅτι:

«Τὰ τοῦ μνημείου μάρμαρα, ἀποκοπέντα εἰς τὰ καλλίτερα λατομεῖα τῆς Πεντέλης, παρεδόθησαν ἤδη εἰς τὸν Σύνδεσμον ὑπὸ τοῦ εὐγενοῦς ἔλληνας δωρητοῦ, εἶναι δὲ ἀξίας 500 καὶ πλέον δραχμῶν, καὶ ὅχι ὡς ἐγράφη κατὰ λάθος 250»⁶⁴.

Ὁ Φραγκοῦδης ἦρθε στὴν Κύπρο στὶς ἀρχὲς Ἰουλίου 1900 γιὰ νὰ ὀργανώσει ἐπιτόπου τόσο τοὺς ἐράνους γιὰ τὸ μνημεῖο τοῦ Κυπριανοῦ, ὅσο καὶ τὶς συμμετοχὲς στὴν ἔκθεση. Οἱ παλαιοὶ πολιτικοί, βουλευτὲς, δήμαρχοι καὶ ἄλλοι πολιτευτὲς, δὲν ἔβλεπαν μὲ καλὸ μάτι τὶς δραστηριότητές του. Τὸν ἀντιμετώπιζαν λίγο ὡς πολιτικὸ ἀντίπαλο, πὺθ θὰ τοὺς ἐκτόπιζε ἀπὸ τὴν πολιτικὴ σκηνή, καὶ λίγο ὡς ταραξία πὺθ θὰ δημιουργοῦσε προβλήματα μὲ τὶς ἀγγλικὲς ἀρχές. Οἱ βουλευτὲς Ἀχιλλέας Λιασίδης καὶ Πασχάλης Κωνσταντινίδης, δημοσιογράφος ὁ πρῶτος καὶ νομικὸς ὁ δεύτερος, ἡγέτες τῆς μετριοπαθοῦς διαλλακτικῆς ἐνωτικῆς παράταξης, καὶ τὰ ἐκφραστικὰ τοὺς ὄργανα, παρόλη τὴν ἐπιφανειακὴ ὑποστήριξη πρὸς τὴν

63. Φωνὴ τῆς Κύπρου, Λευκωσία, 14/27 Ἰουλίου 1900.

64. Ἀλήθεια, Λεμεσός, 21 Ἰουλίου 1900.

έκθεση, δὲν ἔχαναν εὐκαιρία νὰ ἀφήνουν αἰχμές γιὰ τὶς πολιτικὲς ἐπιδιώξεις τοῦ Φραγκοῦδη. Γύρω ἀπὸ τὸν πρόεδρο τοῦ Πατριωτικοῦ Συλλόγου συσπειρώθηκαν οἱ ἀκραιφνεῖς ἐνωτικοί, οἱ ἀδιάλλακτοι, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν βουλευτὴ Θεοφάνη Θεοδότου, ἐπιφανῆ νομικὸ καὶ κοινωνικὸ παράγοντα, τὸν δημοσιογράφο καὶ ἐκπαιδευτικὸ Νικόλαο Κατελᾶνο καὶ τὸν μητροπολίτη Κιτίου Κύριλλο.

Τὴν προσπάθεια τοῦ Φραγκοῦδη ὑποστήριζαν θερμὰ οἱ ἐφημερίδες «Ἀλήθεια» τῆς Λεμεσοῦ, «Νέον Ἔθνος» τῆς Λάρνακας καὶ «Εὐαγόρας» τῆς Λευκωσίας, μὲ οὐδέτερες τὴ «Φωνὴ τῆς Κύπρου» τῆς Λευκωσίας καὶ τὴ «Σάλπιγγα» τῆς Λεμεσοῦ καὶ σχεδὸν ἐπικριτικὲς τὴν «Ἐνωσις» τῆς Λάρνακας καὶ τὸν «Κύπριο» τῆς Λευκωσίας, κατεξοχὴν ἐκφραστικὸ ὄργανο τῆς διαλλακτικῆς παράταξης.

Ἡ ἄφιξη τοῦ Φραγκοῦδη γιὰ τὴ συλλογὴ ἐράνων γιὰ τὴν ἐκθεση καὶ τὸ μνημεῖο τοῦ Κυπριανοῦ, συνέπεσε μὲ τὴν ὀλοκλήρωση τῶν ἐργασιῶν ἀνέγερσης τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ Μαχαιρᾶ. Ὁ ἡγούμενος Ἰγνάτιος μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἀρχιμανδριτῆ Χαρίτωνα καὶ τὴ συνεργασία ὅλης τῆς μοναχικῆς ἀδελφότητος τοῦ Μαχαιρᾶ, μὲ τὴ συνδρομὴ τῶν πιστῶν μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν Κύπρο, κατόρθωσαν νὰ ἀποπερατώσουν τὸ νέο μοναστήρι τὸ 1900. Τὴν ἐπιστάσια τῆς ἀνοικοδόμησης εἶχε ὁ νέος σκευοφύλακας τῆς μονῆς Χρῦσανθος⁶⁵. Ὁ Ἰγνάτιος δὲν ἔζησε νὰ τὸ χαρεῖ καὶ νὰ δεῖ τὴ μεταφορὰ τῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας στὴν ἔδρα της. Πέθανε στὶς ἀρχὲς Αὐγούστου τοῦ 1900 στὸ Μετόχι τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου καὶ τάφηκε στὸ Μοναστήρι τοῦ Μαχαιρᾶ. Λίγες μέρες ἀργότερα ἀνέβηκε στὸ βουνό της ἡ Μαχαιριώτισσα. Ὁ Φραγκοῦδης δὲν εὐτύχησε ὅπως φαίνεται νὰ συναντηθεῖ μὲ τὸν παλαιὸ του φίλο, μὲ τὸν ὁποῖο εἶχε ἀρχίσει τὸ ἔργο τῆς ἀνάδειξης τῆς θυσίας καὶ τῆς προσφορᾶς τοῦ ἔθνομάρτυρα Κυπριανοῦ.

65. ΙΩ. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, ὁ.π., σ. 163.

Ἀφοῦ ὀργάνωσε τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς ἐράνους γιὰ τὴν ἔκθεση, τὰ ἔξοδα τῆς ὁποίας, μαζί μὲ τὴν προτομὴ τοῦ Κυπριανοῦ, θὰ ἀνέρχονταν στὶς 500 λίρες, πρῶτα στὴ γενέτειρά του Λεμεσό, ἔφτασε στὰ μέσα Ἰουλίου τοῦ 1900 στὴ Λευκωσία. Ἡ ἐφημερίδα «*Εὐαγόρας*» ἔσπευσε νὰ καλέσει τοὺς λευκωσιάτες νὰ εἰσφέρουν γιὰ τοὺς σκοποὺς τοῦ ἐράνου καὶ νὰ ξεπεράσουν τοὺς λεμεσιανούς, ποὺ ἤδη εἶχαν συγκεντρώσει ἕνα σημαντικὸ ποσό, τονίζοντας ἀνάμεσα σὲ ἄλλα:

«Ἡ Λευκωσία οὐ μόνον θὰ καταλάβῃ ἐν τῇ ἐκθέσει προέχουσιν θέσιν διὰ τῶν πολλῶν καὶ ποικίλων ὑφασμάτων αὐτῆς βαμβακίνων καὶ μεταξωτῶν, ἀλλὰ θὰ ἔχῃ καὶ τὸ πλεονέκτημα ὅτι θὰ κοσμηθῇ, δι' ὠραίου κενοταφίου τοῦ ἐθνομάρτυρος ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ μετὰ καλλιτεχνικωτάτης αὐτοῦ προτομῆς καὶ θὰ ἀγάγῃ λαμπρὰν καὶ ἐθνικωτάτην πανήγυριν κατὰ τὰ ἀποκαλυπτῆρια τούτου»⁶⁶.

Μὲ τὴν ἀφιξὴ του στὴ Λευκωσία ἀνακοίνωσε ὅτι ἡ προτομὴ τοῦ Κυπριανοῦ θὰ στηνόταν στὴν πλατεία τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, ὅτι ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ εἶχε εἰσφέρει 10 λίρες, ὁ μητροπολίτης Κυρηναίας Κύριλλος 20, ἡ μονὴ Κύκκου 10, ἄλλοι ἄλλες 10, καὶ ὅτι ἤλπιζε ὅτι στὴ Λευκωσία ὁ ἔρανος θὰ ἀπέφερε 100 ἀκόμη περίπου λίρες⁶⁷.

Ὁ Φραγκοῦδης συνέχισε τὴν περιοδεία του σὲ ὅλες τὶς κυπριακὲς πόλεις προβάλλοντας ἄλλοῦ τὴ σημασία τῆς ἔκθεσης, ἄλλοῦ τὸ καθῆκον γιὰ τὴν προτομὴ τοῦ Κυπριανοῦ, ὡς ὑψιστὴ τιμὴ γιὰ τὴ θυσία του, καὶ συχνὰ καὶ τοὺς δύο στόχους τοῦ ἐράνου ποὺ εἶχε προκηρύξει ὁ Πατριωτικὸς Σύλλογος. Στὸ μεταξὺ, ὁ θάνατος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Σωφρονίου Γ' τὸν Μάιο τοῦ 1900, εἶχε διαμορφώσει μιὰ νέα πολιτικοθησκευτικὴ κατάσταση. Ἡ ἀντιπαράθεση ἀνάμεσα στοὺς διαλλακτικοὺς καὶ τοὺς ἀδιάλλακτους ἐνωτικοὺς εἶχε ἀναρριπιθεῖ, μὲ τοὺς πρῶτους νὰ κλίνουν ὑπὲρ τῆς ὑποψηφιότητάς τοῦ με-

66. *Εὐαγόρας*, Λευκωσία, 20 Ἰουλίου 1900.

67. *Κύπριος*, Λευκωσία, 4 Αὐγούστου 1903.

τριοπαθοῦς μητροπολίτη Κυρηναίας Κυρίλλου καὶ τοὺς δευτέρους νὰ στηρίζουν τὸν μαχητικὸ μητροπολίτη Κιτίου Κύριλλο. Ἡ θρησκευτικὴ κρίση ποὺ στὴ συνέχεια πῆρε διαστάσεις διχασμοῦ, βρισκόταν ἀκόμη στὴν ἀρχὴ τῆς, γεγονός ποὺ ἐπέτρεψε στὸν Φραγκοῦδη νὰ ἀπευθύνεται πρὸς τὸ σύνολο τοῦ λαοῦ καὶ νὰ πολιτεύεται μὲ δεξιοτεχνία ἀνάμεσα στὶς δύο παρατάξεις. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ κείμενο ποὺ δημοσιεύθηκε στὴν ἐφημερίδα «Κύπριος», ποὺ στήριζε τὴν κυρηναϊκὴ παράταξη, στὸ ὁποῖο προβάλλει συγκρατημένα ἀλλὰ θετικὰ ἀκόμη τὴν πρωτοβουλία τοῦ Φραγκοῦδη γιὰ τὴν προτομή. Ἀργότερα ὁ «Κύπριος» θὰ σταθεῖ ἐχθρικός πρὸς τὸν Φραγκοῦδη, ὁ ὁποῖος παρὰ τὴν προσπάθειά του νὰ τηρήσει ἴσες ἀποστάσεις, ἔκλινε πρὸς τὴν ὑποστήριξη τῆς κιτιακῆς μερίδας.

Στὸ δημοσίευμα, τὸ μνημεῖο τοῦ Κυπριανοῦ ἀναφέρεται ὡς ἀνδριάντας καὶ ὄχι ὡς προτομή. Συχνὰ ὁ ἴδιος ὁ Φραγκοῦδης χρησιμοποίησε ὡς συνώνυμες τὶς δύο λέξεις, εἴτε ἀπὸ σκόπιμη ἀσάφεια, εἴτε ἀνάλογα μὲ τὸ μορφωτικὸ ἐπίπεδο τοῦ ἀκροατηρίου του. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ λέξη ἀνδριάντας ἀναφέρεται σὲ ὀλόγλυφη, ὀλόσωμη μορφή, ἡ προτομὴ στὸ ἄνω μέρος ἀνθρώπινης μορφῆς, στὸ μπουστο, ἐνῶ ἡ λέξη ἄγαλμα ἀποδίδεται σὲ ὁποιοδήποτε τρισδιάστατο γλυπτό. Συχνὰ οἱ τρεῖς λέξεις χρησιμοποιοῦνται ἀδιάκριτα, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ὁ Φραγκοῦδης μὲ τὴ λέξη ἀνδριάντας, ἐπεδίωξε νὰ προκαλέσει μεγαλύτερη ἐντύπωση. Τὸ κείμενο στὸν «Κύπριο» εἶναι φανερό ὅτι ἐτοιμάστηκε ἀπὸ τὸν ἴδιο ἢ γράφτηκε καθ' ὑπαγόρευσίν του.

«Ὁ κ. Γεώργιος Σ. Φραγκοῦδης, ὁ γνωστὸς ἐκ τῆς φίλης Λεμησοῦ δραστήριος δικηγόρος ἐν Ἀθήναις ἐγκατεστημένος, ἐξακολουθῶν τοὺς εὐγενεῖς του ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀγῶνας, περιοδεύει ἤδη τὴν Κύπρον χάριν τῆς πρὸ πολλοῦ προκηρυχθείσης διαρκοῦς ἐν Ἀθήναις ἐκθέσεως κυπριακῶν προϊόντων, καθὼς καὶ τῆς ἐπίσης πατριωτικωτάτης ιδέας του, τῆς συλλογῆς συνδρομῶν διὰ τὴν ἀνέγερσιν ἀνδριάντος τοῦ μάρτυ-

ρος ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανού.

Αἱ διὰ τὰ δύο ταῦτα ἔργα μέχρι τοῦδε συνδρομαί, καθὼς ὁ κ. Φραγκούδης μᾶς ἐβεβαίωσεν, αὐξάνουσιν ἐνθαρρυντικῶς ὁσημέραι, τοιουτοτρόπως ὥστε ἡ ἐπιτυχία νὰ θεωρῆται ἀπὸ τοῦδε σχεδὸν βεβαία. Καὶ αἱ δύο δὲ ἰδέαι, ὑπὲρ τῶν ὁποίων τόσον ἀκαμάτως ἐργάζεται, εἶναι οὐχ ἥττον ἢ μία τῆς ἄλλης ἐθνοφελεστέρα, καὶ ἂν ἐπιτύχουν οὐδεὶς ὑπάρχει ὁ ἀμφιβάλων ὅτι θὰ ἀποβῶσιν εὐεργετικαὶ καὶ διὰ τὴν Κύπρον.

Ὁ ἀνδριάς τοῦ Κυπριανοῦ θὰ γίνῃ ἐκ τοῦ θαυμασίου Πεντελησίου μαρμάρου, τοῦ δοξάσαντος εἰς αἰῶνας τὴν ἑλληνικὴν φύσιν καὶ τέχνην. Θὰ εἶναι μεγαλοπρεπῆς καὶ θὰ στηθῇ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς κατάλληλον μέρος τῆς πλατείας τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ τοῦ Γυμνασίου, τοῦ ὁποίου τὸ οἶκημα εἶναι κτίσμα αὐτοῦ τούτου τοῦ ἐθνομάρτυρος, καὶ τοῦ ὁποίου οἱ μαθηταὶ ἀτενίζοντες αὐρίον τὴν ἔνδοξον μορφήν, οἰονεὶ ἔχοντες ἐνώπιόν των ζωντανὸν παράδειγμα ἀκραιφνοῦς φιλοπατρίας, θὰ στηρίζονται ἔτι μᾶλλον καὶ θὰ παρορμῶνται εἰς θυσίας ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Σημειωτέον ὅτι ὁ κ. Γ. Φραγκούδης ἔχει συμβοηθοὺς του ἐξέχοντα μέλη τῆς Ἀθηναϊκῆς κοινωνίας»⁶⁸.

Μετὰ τὴν θερινὴν ἐρανικὴν του πορεία στὴν Κύπρο ὁ Φραγκούδης ἐπανῆλθε στὴν Ἀθήνα γιὰ ἐπιτόπια προώθηση τῶν ὀργανωτικῶν λεπτομερειῶν τῆς ἔκθεσης. Τὴ φιλοτέχνηση τῆς προτομῆς τοῦ Κυπριανοῦ ἀνέθεσε στὸν γνωστὸ ἕλληνα γλύπτη Γεώργιο Μπονᾶνο, μαθητὴ τοῦ Δρόση καὶ τοῦ Φιλιππότη, ὁ ὁποῖος ἄρχισε νὰ ἐργάζεται πυρετωδῶς γιὰ τὴν ἐτοιμασίαν της ὥστε νὰ παρουσιασθῇ στὴν ἐπικείμενη μεγάλη κυπριακὴ ἔκθεση. Ὁ Μπονᾶνος εἶχε θεωρηθῆι στὴν ἐποχὴ του μεγάλος γλύπτης, εἶχε ἐκλεγῆι καθηγητῆς τῆς Γλυπτικῆς, καὶ στὰ πιὸ σημαντικὰ του ἔργα ἀνήκουν οἱ ἀνδριάντες τοῦ Μιαούλη στὴ Σύρο, τοῦ Βαροβάκη στὸ Ζάππειο, τοῦ Βαλλιάνου στὴν Ἐθνικὴ

68. Κύπριος, Λευκωσία, 28 Ἰουλίου 1900.

Βιβλιοθήκη, τοῦ Καποδίστρια στὸ Πανεπιστήμιο, τοῦ Πετρόμπεη στὴ Μεσσήνη, τοῦ Χαροκόπου καὶ τοῦ Ἀ. Συγγροῦ στὸ Ἀ΄ Νεκροταφεῖο καὶ ἄλλα.

Ὁ Φραγκοῦδης ἐπανῆλθε στὴν Κύπρο στὰ τέλη Ἰανουαρίου 1901 ἀφοῦ προηγουμένως ἐπισκέφθηκε τὴν Αἴγυπτο, ὅπου συγκεντρώθηκε ποσὸν 100 στερλινῶν γιὰ τὴν ἔκθεση καὶ τὴν προτομὴ τοῦ Κυπριανοῦ, ἡ κατασκευὴ τῆς ὁποίας ἤδη προχωροῦσε. Σύμφωνα μὲ ἐφημερίδα τῆς ἐποχῆς:

«Οἱ μέχρι τοῦδε ὑπὲρ τῆς ἐκθέσεως γενόμενοι ἔρανοι μετὰ τῶν ἐπιχορηγήσεων Κρήτης καὶ Ἑλλάδος ἀνῆλθον εἰς 1000 περίπου λίρας· ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου γίνεται καὶ ἡ δαπάνη πρὸς κατασκευὴν τοῦ μνημείου τοῦ ἔθνομάρτυρος Κυπριανοῦ, τὸ ὁποῖον ἀφοῦ κοσμήσῃ τὴν ἔκθεσιν θὰ στηθῇ μετὰ πανηγυρικῆς τελετῆς ἐν Λευκωσίᾳ τὸν προσεχῆ Ἰούλιον»⁶⁹.

Ἀρχῆς Μαρτίου ὁ Μπονᾶνος εἶχε ἀποπερατώσει τὸ ὄλο μνημεῖο τοῦ Κυπριανοῦ, τὴ στήλη καὶ τὴν προτομὴ, τὸ ὁποῖο μεταφέρθηκε καὶ τοποθετήθηκε στὸ Ζάππειο, ὅπου θὰ γινόταν ἡ ἔκθεση. Εἶχε ὕψος δύο περίπου μέτρα καὶ εἶχε στοιχίσει 3000 δραχμές, ποσὸν σημαντικὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ.

Ἡ ἐφημερίδα «Κύπριος», ἡ ὁποία εἶχε ἀρχίσει ἤδη μιὰ ὑπόγεια ὑπονόμηση τοῦ Φραγκοῦδη, φρόντισε νὰ ἀναφέρει δῆθεν πληροφορικὰ ὅτι ἐπὶ τῆς στήλης τοῦ μνημείου ἀναγραφόταν τὸ ὄνομα τοῦ Φραγκοῦδη, γεγονός πού εἶχε προκαλέσει τριβὴ ἀνάμεσα στὰ μέλη τοῦ Συμβουλίου τοῦ Πατριωτικοῦ Συνδέσμου:

«Τὸ μνημεῖον τοῦτο εἶναι προτομὴ τοῦ Κυπριανοῦ, ὕψους δύο περίπου μέτρων ἐπὶ στήλης τετραγώνου. Κατεσκευάσθη ὑπὸ τοῦ γλύπτου κ. Μπονᾶνου, ἐκόστισε δὲ περὶ τὰς 3,000 δραχμάς.

Ἐπὶ τῆς στήλης ἐχαράχθη καὶ μιὰ ἐπιγραφὴ ἣτις περὶ τοῦ λέγει ὅτι “τὸ μνημεῖον κατεσκευάσθη κοινῶ τῶν κυπρίων ἑράνω τῇ φροντίδι τοῦ Πατριωτικοῦ Συνδέσμου, προεδρευο-

69. *Εὐαγόρας*, Λευκωσία, 9 Φεβρουαρίου 1901.

ντος Γ.Σ. Φραγκούδη εις μνήμην αἰδίου τοῦ ἔθνομάρτυρος Κυπριανοῦ”.

Τὸ Συμβούλιον τοῦ ἐν λόγῳ Συνδέσμου, καθὼς καὶ τὰ μέλη εἶχον διαφωνήσει κατ’ ἀρχὰς ἂν εἶναι πρέπον νὰ χαραχθῆ ἡ ἐπιγραφή αὕτη, ἐν τέλει ὁμως ὑπερίσχυσεν ἡ γνώμη τοῦ κ. Γ.Σ. Φραγκούδη καὶ ἡ ἐπιγραφή ἐχαράχθη.

Ὡς γνωστὸν μετὰ τὸ πέρας τῆς κυπριακῆς ἐκθέσεως, ἦτοι κατὰ τὸν προσεχῆ Ὀκτώβριον, τὸ μνημεῖον τοῦτο θὰ μετακομισθῆ ἐνταῦθα ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς»⁷⁰.

Ἡ κυπριακὴ ἔκθεση, ποὺ ἀνοίξε τις πύλες τῆς μὲ μεγάλη ἐπισημότητα στὶς 6 Ἀπριλίου 1901, σημείωσε μεγάλη ἐπιτυχία. Ἐνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἐκθέματα, ποὺ προσείλκυσε τὸ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τῶν ἐπισκεπτῶν, ἦταν τὸ μνημεῖο τοῦ Κυπριανοῦ, ποὺ εἶχε στηθεῖ στὴ μεγάλη κυκλικὴ στοὰ τοῦ Ζαπτείου, στὸν χώρο ὅπου εἶχαν γίνει καὶ τὰ ἐπίσημα ἐγκαίνια τῆς ἔκθεσης. Στὴ μπροστινὴ πλευρὰ τῆς τετράγωνης στήλης, πάνω στὴν ὁποία ἦταν τοποθετημένη ἡ προτομὴ, ὑπῆρχε ἐπιγραφή ποὺ ἀνέφερε τὰ ἀκόλουθα:

«Ὁ Κύπρου Κυπριανός, ἀπαγχονισθεὶς τῇ 9ῃ Ἰουλίου 1821. Τὸ μνημεῖον τοῦτο ἀνηγέρθη ἐράνω τῶν κυπρίων, φροντίδι τοῦ Πατριωτικοῦ Συνδέσμου τῶν κυπρίων ἐν Ἀθήναις, προεδρεύοντος Γ.Σ. Φραγκούδη, εἰς αἰώνιαν μνήμην τῶν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος κατὰ τὸν ἱερόν ἀγῶνα ἀπαγχονισθέντων ἀρχιερέων

Κυπριανοῦ ἀρχιεπισκόπου

Χρυσάνθου Πάφου

Μελετίου Κιτίου

Λαυρεντίου Κυρηναίας

καὶ τῶν λοιπῶν ἱερωμένων προσώπων καὶ ἀφανῶν μαρτύρων. 1901»⁷¹.

Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἔκθεσης, ποὺ ἔκλεισε τὴν 1^η Ἰουνίου

70. Κύπριος, Λευκωσία, 17 Μαρτίου 1901.

71. Ἀλήθεια, Λεμεσός, 20 Ἀπριλίου 1901.

1901, ὁ Φραγκοῦδης, συνεπῆς στὴν ὑπόσχεσή του γιὰ τοποθέτηση καὶ ἀποκαλυπτήρια τοῦ μνημείου μέσα στὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1901, ταξίδεψε στὶς ἀρχὲς Ὀκτωβρίου στὴν Κύπρο συνοδεύοντας τὸ συσκευασμένο μνημεῖο. Οἱ ἀγγλικὲς ἀρχὲς ὁμῶς δὲν ἐπέτρεψαν τὸν ἐκτελωνισμό του, ἐπιβάλλοντας μεγάλους δασμοὺς γιὰ τὴν παράδοσή του.

«Τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Γ.Σ. Φραγκοῦδη κομισθὲν μνημεῖον τοῦ ἔθνομάρτυρος Κυπριανοῦ ὑφίσταται τὰς συνεπειὰς τῆς φορολογικῆς βουλιμίας τῆς Κυβερνήσεως, ἣτις διὰ τοῦ ἀρχιτελώνου αὐτῆς ἐπιμένει νὰ εἰσπράξῃ τελωνειακὸν δασμὸν» σημείωνε ἡ ἐφημερίδα «Εὐαγόρας», ἡ ὁποία ζητοῦσε στὴ συνέχεια τὴ γενναιόδωρη παρέμβαση τοῦ ἄγγλου ἀρμοστῆ γιὰ τὴν παράδοσή του:

Νομίζομεν ὅτι αἱ πρόσοδοι τῆς Κυβερνήσεως δὲν θὰ ἐγίνοντο πενιχρότεροι ἂν ἐπεδείκνυεν αὕτη ἐπίκαιρον γενναιοφροσύνην καὶ σεβασμὸν πρὸς τὰ αἰσθήματα τοῦ λαοῦ. Λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ μνημεῖον τοῦτο κατεσκευάσθη δι' ἐράνων τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ μετὰ πολλοῦ κόπου συλλεγόντων ἀπὸ τοῦ ὑπολοίπου ὅπερ ἀφῆκαν οἱ γνωστοὶ καὶ ἄγνωστοὶ φόροι εἰς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου, θὰ συνησθάνετο τὴν ὑποχρέωσιν ἣν ἔχει ὅπως μὴ ἐπιμένῃ τὴν εἰσπραξίν τοιούτου δασμοῦ. Ἐλπίζομεν ὅτι ἡ Α.Ε. ὁ Μ. Ἀρμοστῆς θὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὴν κοινὴν ἐπιθυμίαν καὶ θὰ ἀπαλλάξῃ τὸ μνημεῖον τοῦ ἀπαιτουμένου τέλους»⁷².

Ἵστερα ἀπὸ πολυήμερες διαπραγματεύσεις καὶ μετὰ τὶς ἐπικριτικὰς ἀναφορὰς τοῦ κυπριακοῦ τύπου, ποὺ κράτησαν περισσότερο ἀπὸ ἓνα μῆνα, ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις τοῦ νησιοῦ ἐπέτρεψε τὸν ἀτελεῖ ἐκτελωνισμό τοῦ μνημείου⁷³. Στὰ μέσα Νοεμβρίου ὁ Φραγκοῦδης τὸ παρέλαβε ἀπὸ τὰ τελωνεῖα τῆς Λάρνακας καὶ τὸ μετέφερε στὴ Λευκωσία, στὴν Ἀρχιεπι-

72. *Εὐαγόρας*, Λευκωσία, 11 Ὀκτωβρίου 1901.

73. *Εὐαγόρας*, Λευκωσία, 13 Νοεμβρίου 1901. *Νέον Ἔθνος*, Λάρνακα, 17/30 Νοεμβρίου 1901.

σκοπή. Ὑστερα ἀπὸ διαβουλεύσεις μὲ τὶς ἐκκλησιαστικὲς ἀρχὲς καὶ τοὺς ἔλληνες βουλευτὲς, ἀποφασίσθηκε νὰ ἀναβληθοῦν τὰ ἀποκαλυπτήρια γιὰ τὸν ἐπόμενον χρόνον κατὰ τὴν ἑβδομάδα τῆς Διακαινησίμου⁷⁴, μὲ τὴν προσδοκία ὅτι μέχρι τότε θὰ εἶχε λυθεῖ τὸ ἀρχιεπισκοπικὸ ζήτημα. Ὁ Φραγκοῦδης προσπάθησε νὰ ἐξασφαλίσῃ δέσμευση ὅτι δὲν θὰ ὑπῆρχε ἄλλη ἀναβολή. Ἔτσι ἀποφασίσθηκε τὰ ἀποκαλυπτήρια νὰ γίνοντο στὸ πλαίσιο τῶν παγκύπριων Ἀγώνων ποὺ θὰ γίνονταν κατὰ τὶς γιορτὲς τοῦ Πάσχα στὴ Λευκωσία, μὲ μεγάλη ἐπισημότητα, καὶ τὸ μνημεῖο νὰ στηνόταν «εἰς τὸ ἄκρον τοῦ μεγάλου κήπου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς εἰς λαμπρὰν θέσιν, δεσπόζουσαν ὅλων τῶν πέριξ ὁδῶν»⁷⁵. Τὴ δαπάνη γιὰ τὸ στήσιμο τοῦ μνημείου καὶ τὴ διαμόρφωση τοῦ χώρου ὑποσχέθηκαν νὰ ἀναλάβουν οἱ ἐκκλησίαι τῆς Λευκωσίας⁷⁶.

Γιὰ νὰ μὴν ὑπάρξει ὅποιαδήποτε ὑπαναχώρηση, ὁ Φραγκοῦδης φρόντισε νὰ τεθεῖ ἀνεπίσημα ὁ θεμέλιος λίθος τοῦ μνημείου. Μὲ τὴν παρουσία τοῦ κλήρου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, τῶν μαθητῶν, τῶν δασκάλων καὶ τῶν καθηγητῶν τῆς Ἀστικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου ἔγινε ἀγιασμός, στὸ μέρος ποὺ εἶχε ἐπιλεγεῖ γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ μνημείου, ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Κυρηναίας Κύριλλο, ὁ ὁποῖος στὴ συνέχεια εὐλόγησε τὸ θεμέλιο καὶ ἀνέπεμψε ἐπιμνημόσυνη δέηση ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυχῆς τῶν ἐθνομαρτύρων τῆς 9^{ης} Ἰουλίου. Καταθέτοντας τὸν θεμέλιο λίθο ὁ Γ. Σ. Φραγκοῦδης εἶπε τὰ ἀκόλουθα:

«Καταθέτων τὸν θεμέλιον τοῦτον λίθον εὐχομαι εἰς τὸν Ὑψιστον, τὸν καταξιώσαντά με, ὅπως τῇ συνδρομῇ τῶν φιλοπατρίδων κυπρίων φέρω εἰς πέρας τὸ θεάρεστον τοῦτο ἔργον, ὅπως ἢ σεπτῇ μορφῇ ἢ ἐπὶ τῶν μαρμάρων τούτων ὑψωθησόμενη τοῦ ἀειμνήστου ἐθνομάρτυρος Κυπριανοῦ ἐμπνεύσῃ εἰς

74. *Εὐαγόρας*, Λευκωσία, 23 Νοεμβρίου 1901.

75. *Νέον Ἔθνος*, Λάρνακα, 1/14 Δεκεμβρίου 1901.

76. Στὸ ἴδιο.

πάντας ἡμᾶς, μεγάλους καὶ μικρούς, κληρικούς καὶ λαϊκούς, τὴν ὁμόνοιαν καὶ τὴν ἀγάπην, ἵνα φανῶμεν ἄξιοι τῶν προγόνων μας, οἵτινες ἔχυσαν τὸ αἷμά των ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος καὶ ἐργασθῶμεν πρὸς δόξαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ διὰ τὴν ἔνωσιν τοῦ πανελληνίου. Ζήτω ἡ ἔνωσις!»⁷⁷.

Ὁ Φραγκοῦδης, ἀφοῦ προσπάθησε νὰ ρυθμίσει ὅλες τὶς λεπτομέρειες γιὰ τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ Κυπριανοῦ τὸ Πάσχα τοῦ 1902, σὲ μιὰ ἐνωτικὴ μάλιστα ἐκδήλωση ποὺ θὰ ἔφερε κοντὰ τὶς δύο ἀντιμαχόμενες παρατάξεις, ἀναχώρησε στὰ μέσα Ἰανουαρίου τοῦ 1902 γιὰ τὴν Ἀθήνα χωρὶς νὰ εἶναι ἰδιαίτερα αισιόδοξος γιὰ τὶς ἐξελίξεις. Ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἔστειλε στὶς 11 Μαρτίου 1902 ἐπιστολὴ τοῦ Πατριωτικοῦ Συνδέσμου ὑπογραμμένη ἀπὸ ὅλα τὰ μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου πρὸς ὅλα τὰ νεοεκλελεγμένα μέλη τοῦ Νομοθετικοῦ Συμβουλίου, ζητώντας νὰ μεριμνήσουν ὅλοι γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς τελετῆς τῶν ἐπικείμενων ἀποκαλυπτηρίων⁷⁸.

Οἱ δραματικὲς ἐξελίξεις τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ ζητήματος δὲν ἐπέτρεψαν τὴν πραγματοποίηση τῶν ἀποκαλυπτηρίων. Τὸ βᾶθρο ἔμεινε γιὰ χρόνια στὴν αὐλὴ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, σκεπασμένο πρόχειρα μὲ σανίδες. Στὸ μεταξὺ ὁ Φραγκοῦδης ἀπὸ τὸ 1905 ἐγκαταστάθηκε ὡς δικηγόρος στὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ ὁ Πατριωτικὸς Σύνδεσμος τῶν κυπρίων στὴν Ἀθήνα διαλύθηκε. Ὁ Φραγκοῦδης ἦταν ὅμως περήφανος γιὰ ὅσα εἶχε κάνει γιὰ τὴν ἀνάδειξη τῆς μορφῆς καὶ τῆς θυσίας τοῦ Κυπριανοῦ:

«Τὴν μορφὴν τοῦ ἐθνομάρτυρος ἱεράρχου μόνοι ἡμεῖς εἰργάσθημεν, ὅπως καταστήσωμεν γνωστὴν εἰς τὸ δημόσιον, διαδόσαντες ἀνὰ τὴν νῆσον τὴν φωτογραφίαν του, ἀναρτήσαντες κατόπιν τὴν εἰκόνα του εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις ἐθνικὴν Πι-

77. Στὸ ἴδιο.

78. *Εὐαγόρας*, Λευκωσία, 28 Μαρτίου 1902. *Ἀλήθεια*, Λεμεσός, 29 Μαρτίου 1902. *Νέον Ἔθνος*, Λάρνακα, 30 Μαρτίου/12 Ἀπριλίου 1902.

νακοθήκην καὶ τελευταῖον φροντίσαντες περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ὠραίου μνημείου, τὸ ὁποῖον ἐλπίζομεν στηνόμενον εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν νὰ χρησιμεύσῃ διαρκῶς εἰς τοὺς ἐκεῖ καλογήρους, ὅπως τοῖς ἐμπνέῃ τὰ αἰσθήματα τῆς ἀρετῆς, τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῆς αὐταπαρνήσεως.

Ἡμεῖς, οἵτινες ἐφροντίσαμεν περὶ πάντων τούτων, θὰ φροντίσωμεν καὶ ὅπως τελεσθῶσιν ἐθνικὰ ἀποκαλυπτήρια εἰς τὸν ἀείμνηστον ἱεράρχην»⁷⁹.

Τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ ἐθνομάρτυρα ἀρχιεπισκόπου ἔγιναν τελικὰ στὶς 9 Ἰουλίου 1909, ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κύριλλο Β', ἐνῶ τὰ πάθη τοῦ θρησκευτικοῦ διχασμοῦ βρίσκονταν στὴν κορύφωσή τους. Ἡ «Ἀλήθεια» τῆς Λεμεσοῦ ἢ ὁποία, παρὰ τὴν ἀρχικὴ τῆς τοποθέτησιν ὑπὲρ τοῦ μητροπολίτη Κιτίου, εἶχε μετατοπισθεῖ στὸ ἀντίπαλο στρατόπεδο, ἔγραφε τὴν ἡμέρα τῶν ἐγκαινίων, χρησιμοποιοῦντας σκληρὴ γλῶσσα κατὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυρίλλου Β', τὸν ὁποῖο ἀποκαλοῦσε ἐπιβάτη τοῦ θρόνου ποὺ εἶχε σπεύσει νὰ ἐκμεταλλευθεῖ ἀκόμη καὶ τὰ ἀποκαλυπτήρια:

«Ἡ προτομὴ ἠδύνατο βεβαίως καὶ ὤφειλε νὰ μὲνῃ ἀκόμη κεκλεισμένη ἐντὸς τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ Μεγάρου, μέχρις οὗ περάσῃ ὁ σημερινὸς ἐκκλησιαστικὸς κλύδων, διότι ἐθεωρήθη πολὺ δικαίως ὅτι ὁ ἐθνομάρτυς καὶ ἀναστηλούμενος ἐπὶ τοῦ μαρμαρίνου του βάρου δὲν θὰ εἶχε ν' ἀτενίσῃ ἐκεῖθεν παρὰ πρὸς συμφορὰς καὶ πρὸς ἐρείπια. Ἡμποροῦσε λοιπὸν ν' ἀναβληθῇ εἰς εὐθετεωτέραν στιγμὴν ἢ ἀναστήλωσις καὶ ὡς ἐπὶ ὀκταετίαν ἤδη, ἠδύνατο νὰ περιμένῃ ἐπὶ τινα εἰσέτι χρόνον τὸν φόρον αὐτὸν τῆς λατρείας καὶ τοῦ σεβασμοῦ ἢ μακαρία τοῦ ἀρχιεπισκόπου σικιά. Ἐν τῷ μεταξύ ἦτο πιθανὸν νὰ εἰσῆρχετο κάποια γαλήνη καὶ κάποια τάξις ἐν τῇ Ἱεραρχίᾳ τῆς Νήσου καὶ ὁ Κυπριανός, ἀποδιδόμενος τέλος εἰς τὸ φῶς καὶ τὴν αἰώνίαν τοῦ μαρμαρίου καὶ τῆς τέχνης ζωῆν, θὰ ἐχαιρέτιζε

79. *Εὐαγόρας*, Λευκωσία 1 Νομβρίου 1901.

μίαν τουλάχιστον τάξιν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ του, ἀφοῦ περὶ χρόνων εὐκλείας οὐδ' ἐλπίς κἄν ἐπιτρέπεται ἐπὶ τοῦ παρόντος, καὶ θὰ ἐδέχετο τὴν λατρείαν νομίμου μὲν ἀφ' ἑνὸς ἀρχηγοῦ τῆς Ἐκκλησίας του, ἣν ἐκείνος προήσπισε διὰ τοῦ τιμίου του θανάτου, κοινὴν δ' ἀφ' ἑτέρου τὴν ἀφοσίωσιν καὶ ἀμέριστον τὸν βαθύτατον σεβασμὸν τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ, πανηγυρίζοντος ὡς εἶς ἄνθρωπος ἐπὶ τῇ ἀποκαλύψει τῆς μεγάλης καὶ σεβασμίας μορφῆς του.

Ἄλλ' ὁ ἐπιβάτης ὁ ἀναρρίχθηθεις διὰ τῆς ἀγγλοτουρκικῆς ἀστυνομίας εἰς τὸν περιόδοξον θρόνον καὶ ἐπιλαμβανόμενος πάσης εὐκαιρίας ὅπως περάσῃ ὡς ἀρχιεπίσκοπος, καὶ στερεωθῇ ἐπὶ τοῦ θρόνου, δὲν ἠδύνατο φυσικὰ νὰ ἀφίση νὰ τοῦ διαφύγῃ τοιαύτη πολύτιμος περίστασις καὶ ἰδοὺ αὐτὸς ἀκολασταίνων καὶ πάλιν καὶ ἀσεβῶν πρὸς τὴν μνήμην τοῦ ἥρωος τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πατρίδος. Διότι ἀσέβεια κατάφωρος εἶναι ἡ πομπή, ἡ ἐκτυλισσομένη σήμερον κάτωθεν τοῦ μνημείου, καὶ ἐξύβρισις τῆς μνήμης τοῦ Κυπριανοῦ ἢ θορυβώδης ρεκλάμα ἢ γενομένη ὑπὸ τῶν κομματικῶν γεγονότων πρὸς τὸν τραχὺν καὶ ἄξεστον αὐτῶν Καίσαρα. Διότι ὁ Κυπριανός, διατεινόμεθα, δὲν εἶνε φεῦ! παρὰ μόνον τὸ πρόσχημα. Ὁ σκοπὸς καὶ τὸ μέλημα εἶνε τὰ κομματικὰ ἐπινίκεια καὶ ἡ ἐξάσκησις τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ ἀξιώματος ἐν μέσῳ θορυβωδῶν καὶ ἐνθουσιωδῶν πανηγυριστῶν, διὰ νὰ πιστευθῇ ὅτι ὅλα εἰσῆλθον εἰς τὸν κανονικὸν τῶν δρόμων, ἀφοῦ ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἔχων τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ του ἤρξατο τοῦ μεγάλου του ἔργου»⁸⁰.

Ἀντίθετα ἡ «Φωνὴ τῆς Κύπρου» τῆς Λευκωσίας ἔσπευσε νὰ χαιρετήσῃ τὰ ἀποκαλυπτήρια μὲ ἓνα διθυραμβικὸ κείμενο, χωρὶς ὁποιαδήποτε ἀναφορὰ στὸν Γ.Σ. Φραγκοῦδη, ὁ ὁποῖος εἶχε στὸ μεταξὺ ἀναμειχθεῖ ἔντονα στὸ ἀρχιεπισκοπικὸ ζήτημα, ὡς ὑποστηρικτῆς τοῦ Κιτίου, καὶ ἐργαζόταν ἀπὸ

80. Ἀλήθεια, Λεμεσός, 9 Ἰουλίου 1909.

τὸ 1905 ὡς δικηγόρος στὴν Ἀλεξάνδρεια. Ἡ φιλοτέχνηση καὶ δωρεὰ τῆς προτομῆς ἀποδόθηκε ἀόριστα στὴ φιλοπατρία τῶν κυπρίων φοιτητῶν τῆς Ἀθήνας:

«Ἐνῶ σήμερον καὶ αἱ ἀφανέστεραι εὐρωπαϊκαὶ πόλεις ἐγείρουσι περικαλλῆ μνημεῖα καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ὁδοκαθαριστὰς καὶ εἰς πᾶσαν ἄσημον ἐπισημότητα, ἡμεῖς χθὲς ἀκόμη ἐωρτάσαμεν τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ ἔθνομάρτυρος ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, τοῦ ὁποίου πρὸ 88 καὶ πλέον ἐτῶν ἔσφιγγε τὸν λαιμὸν τὸ μαιφόνον σχοινίον τοῦ τυράννου.

Ἡ προτομὴ τὴν ὁποίαν ἐλάξευσεν ἐπὶ τοῦ λευκοῦ μαρμάρου τῆς Πεντέλης ἢ φιλοπατρία τῶν ἐν Ἀθήναις κυπρίων φοιτητῶν, ἦτο καὶ αὐτὴ καταδεδικασμένη νὰ ζῆ ἐν τῷ σκότει τῶρα ἐπὶ ἀρκετὰ ἔτη, θέλουσα ἴσως διὰ τούτου ἢ ἄτεγκτος μοῖρα νὰ καταδείξῃ ὅτι τὰ μαρτύριά του ὁ σεπτὸς ἱεράρχης δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐξοφλήσει ἐν τῇ ζωῇ.

Χθὲς, τέλος, ὑπὸ αἰσίους οἰωνοὺς ὁ κυπριακὸς οὐρανὸς καταγάλανος, διαυγῆς καὶ ὑπέροχος ἀπὸ πρωΐας ἠτοίμασεν ὠραίαν ὑποδοχὴν φωτὸς καὶ χαρᾶς εἰς τὸν ἀοίδιμον ἱεράρχην, τὴν γεραρὰν μορφήν τοῦ ὁποίου ἐφίλησεν ὁ ἀπολλώνειος ἥλιος καὶ ἐθώπευσεν ἢ κυπριακὴ αὔρα. Ἡ μαρμάρινος μορφή του, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐνόμιζες ὅτι πλανᾶται εἰσέτι τὸ μαρτύριον τοῦ θανάτου, ἐφάνη εἰς ὄλων τὰ βλέμματα ζῶσα, φωτοστεφανωμένη καὶ ὑπέροχος.

Χαῖρε, ὦ γενναῖε ἱεράρχα, ποὺ νεκρὸς ἀκόμη μᾶς φέρεις τόσας ἱεράς συγκινήσεις.

Ἐκεῖ ἀπὸ τοῦ βάθρου ὅπου σήμερον ἴστασαι θεμελιωμένος ἐπὶ τῶν καρδιῶν τῆς εὐγνωμοσύνης καὶ τῆς ἀγάπης, ὀλοκλήρου λαοῦ, ἐκεῖ σ' ἐχαιρέτησαν μίαν ἡμέραν οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι ὀδηγούμενοι μετὰ τῶν ἄλλων μαρτύρων πρὸς τὸ ἱερὸν ὀλοκαύτωμα.

Ὁ ἴδιος ἥλιος ποὺ σὲ φιλεῖ τώρα κατώπτρισε τὸ εὐγενὲς βάδισμά σου φερόμενον πρὸς τὴν ἀρχόνην, καὶ αἱ ἴδιαι αὔραι ποὺ σὲ θωπεύουν ἔφερον εἰς τὰ ἐλαφρὰ πτερά των τὸν τε-

λευταῖον χαιρετισμόν σου πρὸς τὴν ζωὴν καὶ τὰ πνευματικὰ τέκνα σου. Ἐκεῖ ἀκόμη οἱ ἴδιοι τόποι ἐπὶ τῶν ὁποίων τὸ βλέμμα σου ἔχυσε τὰς τελευταίας του λάμπεις. Εἰς τὸ πέρασμά σου τὰ δένδρα ἔκλιναν τὰς κεφαλὰς των νὰ σὲ χαιρετίσουν, καὶ λευκὰ πτηνὰ ἐτάνουσαν θλιβερὰς πτέρυγας ἐπάνω ἀπὸ τὸν σιωπηλὸν δρόμον σου.

Ὅταν, μετ' ὀλίγον εὐρέθης αἰωρούμενος μετὰ τῶν ἄλλων μαρτύρων ἀπὸ τῆς γηραιᾶς συκαμινέας τοῦ Σεραγίου, ἀσίγητοι θρηνοὶ ἐξύπνησαν τὰς κυπριακὰς ἡχούς, καὶ τὰ ὄστᾶ τῶν κοιμωμένων εἰς τοὺς σιωπηλοὺς κόλπους τῆς γῆς ἐταράχθησαν, καὶ ἔντρομα τὰ πτηνὰ μὲ τὰ ἐλαφρὰ πτερά των ἔσχισαν τὸν ἀέρα μακρὰν ἀπὸ τὰς φωλέας των.

Ἐκεῖ ἐπάνω αἰωρούμενον καὶ κυματίζοντα εἰς τὸν ἀέρα, ὁ δῆμιος βλέπων σε ἠσθάνετο ἀκόμη τὴν δίψαν τοῦ αἵματος»⁸¹.

Τὸ μαρτύριο τοῦ μαρμαρωμένου ἱεράρχη δὲν εἶχε τερματισμό. Μετὰ τὰ ἀποκαλυπτήρια ξέσπασε νέα διαμάχη «περὶ ὁμοιότητος καὶ ἀνομοιότητος» τῆς προτομῆς, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ σημεῖο ποὺ εἶχε τοποθετηθεῖ⁸². Στὰ χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν, τὸ μνημεῖο τοῦ Κυπριανοῦ, ἡ φέρουσα στήλη καὶ ἡ προτομὴ κακοποιήθηκε μὲ ἐπεμβάσεις καὶ μετακινήσεις, ἐνῶ στὶς 15 Ἰουλίου 1974 κτυπήθηκε ἀπὸ τὶς σφαῖρες τῶν πραξικοπηματιῶν.

Ἡ προσπάθεια τοῦ Φραγκοῦδη νὰ προβάλει τὴ μορφὴ καὶ τὴ θυσία τοῦ Κυπριανοῦ σὲ πανελλήνιο ἐπίπεδο εἶχε μείνει ἡμιτελὴς καὶ ἀτελέσφορη, λόγῳ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ ζητήματος. Ἡ ἔκδοση τῶν «Ποιημάτων» τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη τὸ 1911, στὰ ὁποῖα περιλαμβάνονταν τὸ ἐκτενὲς ποίημα «Ἡ 9^η Ἰουλίου τοῦ 1821 ἐν Λευκωσίᾳ (Κύπρου)», ἀποτέλεσε τὴν ἀφετηρία τῆς καταξίωσης τοῦ Μιχαηλίδη ὡς τοπικοῦ ἐθνικοῦ

81. Φωνὴ τῆς Κύπρου, Λευκωσία, 11/24 Ἰουλίου 1909.

82. ΑΡ. ΚΟΥΔΟΥΝΑΡΗ, ὁ.π.

ποιητή και παράλληλα συνέβαλε στο να καταστεί ο Κυπριανός πεφιλημένη μορφή της κυπριακής ιστορίας. Ἡ απόφαση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας, μέσα στο κλίμα εὐφορίας ποῦ εἶχε δημιουργήσει ἡ κατάληψη τῆς Ἰωνίας καὶ ἡ συμμαχική κατοχή τῆς Κωνσταντινούπολης, νὰ προχωρήσει σὲ ἀγιοποίηση τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1921, εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ προβληθεῖ κατ' ἀναλογία, γιὰ πρώτη φορά, καὶ ἡ πρόταση ἀγιοποίησης τοῦ ἐθνομάρτυρα Κυπριανοῦ, ἀπὸ τὴν ἐφημερίδα «Ἡ Νέα Φωνὴ τῆς Κύπρου», σὲ ἄρθρο τῆς μὲ τίτλο «Ὁ ἐθνομάρτυς πατριάρχης Γρηγόριος Ε΄ ἅγιος τῆς ἐλληνικῆς Ἐκκλησίας» καὶ ὑπότιτλο «Ἄς ἀνακηρυχθῆ τοιοῦτος καὶ ὁ ἡμέτερος ἐθνομάρτυς Κυπριανός». Ἡ ἐφημερίδα, ἀφοῦ περιέγραφε τὴ διαδικασία ποῦ εἶχε ἀκολουθήσει ἡ ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδας, μὲ τὴν πραγματοποίηση εἰδικῆς συνεδρίας ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, κατέληγε:

«Καὶ νῦν ἀναμένομεν ὅτι καὶ ἡ ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, μιμουμένη τὸ παράδειγμα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, θὰ ἀνακηρύξῃ ὡς ἅγιον τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸν ἡμέτερον ἐθνομάρτυρα ἀρχιεπίσκοπον Κυπριανόν, τὸν ὑφ' ἧς καὶ ὁ πατριάρχης Γρηγόριος συνθήκας καὶ περιστάσεις μαρτυρήσαντα ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, ὀρίζουσα ὡς ἡμέραν τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς μνήμης αὐτοῦ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ συμμαρτυρησάντων τὴν 9^η Ἰουλίου, ἡμέραν τοῦ μαρτυρίου των καὶ προνοοῦσα περὶ συντάξεως εἰδικῆς ἀκολουθίας ἐπὶ ὑποδείγματι ἄλλων ὑπαρχουσῶν παρομοίων δι' ἱερομάρτυρας ἀκολουθιῶν.

Καὶ ὁ ἐθνομάρτυς Κυπριανός, ὡς ὁ ἐθνομάρτυς Γρηγόριος, γεραίρεται βεβαίως ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ μαρτυρίου του, ἀπὸ ἑκατὸν ἐτῶν, καὶ προσκυνεῖται ὡς ἅγιος ὑπὸ τε τῆς ἐλληνικῆς Κύπρου καὶ τοῦ λοιποῦ πανελληνίου, ἀλλὰ διὰ τῆς τῆς αὐτῆς ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀνακηρύξεώς του θὰ καθιερωθῶσιν εἰς μνήμην του καὶ ἱεραὶ θρησκευτικαὶ πανηγύρεις ἐν Κύπρῳ πρὸ παντός, ἀλλὰ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν ἐλληνικὴν Ἐκκλησίαν,

τουθ' ὅπερ θὰ εἶνε πρὸς μέγα ἐκκλησιαστικὸν καὶ ἐθνικὸν μας ὄφελος»⁸³.

Ἡ ἀπόφαση τῆς κοινότητος Στροβόλου τὸ 1929 νὰ στήσῃ προτομὴ τοῦ Κυπριανοῦ, ἀναζωπύρωσε τὶς συζητήσεις γιὰ τὴν ἀνάγκη καταξίωσης καὶ ἀπονομῆς τῶν πρεπουσῶν τιμῶν στοὺς κυπρίους ἐθνομάρτυρες τοῦ 1821. Στὴν προσπάθεια αὐτὴ πρωτοστατοῦσε ὁ λόγιος δάσκαλος Κωνσταντῖνος Χριστοφίδης, σὲ συνεργασία μὲ τὸν Ἑρασιτεχνικὸ Θεατρικὸ Ὅμιλο Στροβόλου. Μὲ τὴν εὐκαιρία ὁ Χριστοφίδης⁸⁴ ἐτοίμασε τὸ «Πανηγυρικὸν Λεύκωμα ἐπὶ τοῖς ἀποκαλυπτηρίοις τοῦ ἐθνομάρτυρος Κυπριανοῦ». Στὸ πλαίσιο τῶν συζητήσεων καὶ τοῦ γενικότερου κλίματος ποὺ εἶχε διαμορφωθεῖ, ἡ ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Κύπρου» ἐπανέφερε τὴν πρότασή της γιὰ ἀγιοποίηση τοῦ Κυπριανοῦ καὶ τῶν συμμαρτυρησάντων ἀρχιερέων, ψέγοντας μάλιστα τὴν ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου γιὰ τὴν παράλειψή της νὰ μιμηθεῖ τὴν ἑλληνικὴ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία εἶχε καθαγιάσει τὴ μνήμη τοῦ πατριάρχῃ Γρηγορίου Ε' ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1921:

«Τὸ ὅτι μέχρι σήμερον δὲν ἔχουσιν ἀνακηρυχθῆ ὡς ἅγιοι ὁ ἐθνομάρτυς ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς μετὰ τῶν αὐτῶ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος συμμαρτυρησάντων κατὰ τὸ 1821, ἀποτελεῖ, νομίζομεν, σοβαρὰν ἔλλειψιν ἐκ μέρους τῆς Κύπρου, ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἐκ μέρους τῆς ἱερᾶς Συνόδου, τοῦ μόνου ἀρμοδίου σώματος τοῦ ἔχοντος ἐκ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ τὴν ἐξουσίαν διὰ τοιαύτην ἱερὰν ἀπόφασιν καὶ πράξιν.

Ἡ τοιαύτη ἐκκλησιαστικὴ πράξις ἔδει νὰ εἶχε γείνη πρὸ πολλοῦ ἢ τοῦλάχιστον εὐθὺς ὅταν εἶχεν ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἀνακηρυχθῆ εἰς ἅγιον ὁ μεγαλῶνυμος ἐθνομάρτυς πατριάρχῃς Γρηγόριος ὁ Ε', ὡς ἐν καιρῷ εἶχομεν τονίση

83. *Νέα Φωνὴ τῆς Κύπρου*, Λευκωσία, 27 Μαρτίου /9 Ἀπριλίου 1921.

84. ΑΡ. ΚΟΥΔΟΥΝΑΡΗ, ὁ.π.

ἀπὸ τῶν στηλῶν τούτων.

Ἄλλὰ ἡ ἱερὰ Σύνοδος ἔχει μέχρι σήμερον παραλείψει τὸ καθήκον τοῦτο, τὸ ὁποῖον θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτελέσει εἴτε εἰσηγουμένη τὴν ἀπὸ κοινοῦ λήψιν ἀποφάσεως ὑπὲρ τῆς εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀγίων τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας κατατάξεως καὶ τῶν κυπρίων ἐθνομαρτύρων, ἢ καὶ προβαίνουσα ἐπὶ τοῦτο καὶ μόνη ὡς κυρίαρχον ἐκκλησιαστικὸν σῶμα.

Τὸ πρῶτον εἶνε πράγματι δύσκολον σήμερον λόγῳ τῶν δυσχερῶν περιστάσεων ὑφ' ἃς διατελεῖ τὸ οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, καὶ ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος προέβη ἄνευ κοινῆς τῶν ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν ἀποφάσεως εἰς τὴν μεταξὺ τῶν ἀγίων κατάταξιν τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε', τοῦ ὁποῖου καὶ ἔκτοτε ἐορτάζει πανηγυρικῶς τὴν μνήμην κατὰ τὴν 10^{ην} Ἀπριλίου μὲ ἰδιαιτέραν εἰδικῶς ἐπὶ τῇ ἐορτῇ ταύτῃ συντεταγμένην ἀκολουθίαν.

Τὸ δεύτερον ὅμως οὐδεμίαν ἀπολύτως παρουσιάζει δυσκολίαν, καὶ ἐπομένως ἡ ἱερὰ Σύνοδος πρέπει νὰ προβῇ εἰς τοῦτο, καθ' ὃ μάλιστα ἔχει ἐνώπιόν της παράδειγμα, τὴν πρᾶξιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

Βεβαίως δὲν παραλείπομεν νὰ τελῶμεν κατ' ἔτος πάνδημα μνημόσυνα εἰς μνήμην τῶν κυπρίων ἐθνομαρτύρων, ὡς θὰ τελῶσμεν καὶ αὖριον ἐν τῷ ἱερῷ ναῷ Φανερωμένης, ἀλλὰ δι' ἄνδρας τῆς ἱερότητος καὶ ἀγιότητος τοῦ ἐθνομάρτυρος Κυπριανοῦ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ συμμαρτυρησάντων, ἀρμόζει ἐορτασμὸς παρόμοιος πρὸς ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον τελεῖ ἡ Ἐκκλησία ἐν τῷ ἐορτασμῷ τῆς μνήμης τῶν ὀσιομαρτύρων.

Τοιαύτη πρᾶξις ἐνῶ ἀποτελεῖ ἐκπλήρωσιν καθήκοντος πρὸς τὴν ἱεράν μνήμην τοιούτων μεγάλων ἐθνικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, ἀφ' ἑτέρου, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἀποτελεῖ τὸν σοβαρώτερον διὰ τὴν εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀγίων κατάταξιν τῶν λόγον, συντελεῖ εἰς τὸ νὰ φωτίζη, εἰς τὸ νὰ ἀγιάζη, εἰς τὸ νὰ ἐμπνέη καὶ παρορμᾷ εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ ἀγιότητα, εἰς τὴν ὑπὲρ τῆς θρησκείας καὶ πατρίδος αὐταπάρησιν καὶ αὐτοθυσίαν τοῦς ἐπιζῶντας καὶ ἐν γένει τὰς ἐπιγιγνομένας γενεὰς

διὰ μέσου τῶν αἰώνων»⁸⁵.

Τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς ποὺ ἔστησε στὸν Κυπριανὸ ἢ γενέτειρά του ἔγιναν στὶς 27 Ἀπριλίου 1930 ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Κύριλλο Γ', μὲ τὴν παρουσία πλήθους λαοῦ. Τὸν ἐπιμνημόσυνο λόγο ἐκφώνησε ὁ λόγιος δικηγόρος Γεώργιος Μαρκίδης⁸⁶.

85. Φωνὴ τῆς Κύπρου, Λευκωσία, 13 Ἰουλίου 1929.

86. Φωνὴ τῆς Κύπρου, Λευκωσία, 3 Μαΐου 1930.

ΧΩΡΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΜΑΘΟΥΝΤΟΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ ΩΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΤΕΚΝΟ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΜΑΧΑΙΡΑ

Κατ' ἀρχὰς θέλω νὰ ἐκφράσω τὶς εὐχαριστίες μου πρὸς τὴν ἱερὰ μονὴ Μαχαιρᾶ καὶ τὴν ὀργανωτικὴ ἐπιτροπὴ τοῦ παρόντος Συνεδρίου γιὰ τὴν τιμὴ ποῦ μοῦ κάνουν νὰ εἶμαι ὁμιλητὴς στὸ Συνέδριο αὐτὸ πρὸς τιμὴν τοῦ μεγαλομάρτυρος τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ. Ἐλκοντας κι ἐγὼ τὴ μοναχικὴ μου καταγωγὴ ἐκ τῆς ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, ἣ ὁποία ὑπῆρξε καὶ τροφὸς μονῆ τοῦ ἐν λόγῳ ἔθνομάρτυρος, νοιώθω ἰδιαίτερη ἱκανοποίησι καὶ τιμὴ νὰ εἶμαι σήμερα ἐδῶ παρουσιάζοντας τὴν ταπεινὴ μου προσπάθεια περιγραφῆς τῆς μορφῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ ὡς πνευματικοῦ τέκνου τῆς ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ. Θὰ ἤθελα ἐκ προοιμίου νὰ ζητήσω τὴν ἐπιείκειάν σας γιὰ τὶς ἀτέλειες τῆς εἰσηγήσεώς μου καὶ τὴ μὴ τήρησι αὐστηρῶν ἐπιστημονικῶν κανόνων.

Ἄναμφίβολα ἡ μορφή τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ ἀποτελεῖ καύχημα καὶ σέμνωμα ὄχι μόνο τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ ἀλλὰ ὀλόκληρης τῆς νήσου, τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας μας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Γράφει σὲ μία ἐπιστολὴ του στὶς 21 Αὐγούστου τοῦ 1816 ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ἐξ Οἰκονόμων πρὸς τὸν Κύπρου Κυπριανόν: «Διὰ σὲ ἡ Ἐκκλησία καυχᾶται, ἡ Κύπρος κομπάζει, ἡ Ἑλλὰς τιμᾶται, τὸ γένος λαμπρύνεται»¹.

1. «Ἐπιστολὴ Κωνσταντῖνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων πρὸς Κυπριανόν», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ἔκδ. ἱερᾶς

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς εἶναι ἡ μορφή ἢ ὁποῖα ἀποτελεῖ σταθμὸ στὴν Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς πατρίδας μας μὲ λαμπρὰ χαρίσματα καὶ ἀρετὲς ἀλλὰ καὶ πολυποίκιλη προσφορὰ καὶ δράση. Ἐνῶ ὅμως τιμᾶται καὶ ἐπαινεῖται πολὺ ἀπὸ πολλούς, ὅπως ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, ποὺ προαναφέραμε, λέγοντας χαρακτηριστικὰ στὴν ἴδια ἐπιστολή του «εἶδον ἀρχιερέα κοσμοῦντα τὸν θρόνον πολὺ περισσότερον, ἀφ' ὅσον δύναται νὰ κοσμήσῃ ὁ θρόνος ἀρχιερεῖς»², τὴν ἴδια στιγμή συκοφαντεῖται ἀπὸ κάποιους μὲ ἀνυπόστατες καὶ ἀτεκμηριώτες κατηγορίες γιὰ δῆθεν παραγκωνισμό τοῦ προκατόχου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου καὶ ἀντικανονικὴ ἀνάληψη τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου κ.ἄ.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς εἶναι, ὅπως προαναφέραμε, πνευματικὸ τέκνο καὶ ἀνάστημα τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ. Τὸ πλῆθος τῶν μαρτυριῶν ἀπὸ κείμενα τῆς ἐποχῆς του, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀναφορὲς σὲ δικές του ἐπιστολές, προσωπικὰ ἀφιερῶματα πρὸς τὴν τροφὸν Μονὴν του πρὶν καὶ μετὰ τὴν ἀνάληψη τῶν ἀρχιεπισκοπικῶν καθηκόντων του, μαρτυροῦν τὴ μεγάλη ἀγάπη καὶ τὴν πνευματικὴ σχέση ποὺ εἶχε μὲ τὴ μονὴ Μαχαιρᾶ.

Στὴ συνέχεια τῆς εἰσήγησής μας θὰ σταθοῦμε στὰ γεγονότα καὶ τοὺς σταθμοὺς τῆς ζωῆς τοῦ Κυπριανοῦ ποὺ ἔχουν σχέση μὲ τὴ μονὴ Μαχαιρᾶ, παραλείποντας βιογραφικὲς ἀναφορὲς ποὺ θὰ γίνουν σὲ ἄλλες εἰσηγήσεις.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς γεννήθηκε τὸ 1756 στὸν Στρόβολο, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος ὑπογράφοντας ἓνα δικό του παλαιότυπο τοῦ 1791, θέτοντας ἔτσι τέρμα στὶς διαμάχες καὶ τὴν ἔριδα γιὰ τὴν καταγωγὴ του. Λέει χαρακτηριστικὰ: «Κυπριανοῦ Μαχαιριώτου Ἱερομονάχου ἐκ κώμης Στροβύλου»³.

μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2009, σ. 241.

2. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὁ.π., σ. 242.

3. ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, «Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς καὶ ἡ 9^η Ἰουλίου 1821», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὁ.π.,

Εισήλθε ως δόκιμος μοναχός στην ιερά μονή Μαχαιρά από πολὺ μικρὴ ἡλικία «ἐκ τῆς βαλβίδος τοῦ βίου»⁴, ὅπως ἀναφέρει σὲ κάποιον ἔγγραφόν του ὡς ἀρχιεπίσκοπος, τὸ ὁποῖο ἀφορᾷ τὸ τσιφλίκι τῆς Τύμπου. Ἐὰν πῆγε στὴ Μονὴ πρὶν ἀπὸ τὸ 1766 ἡγούμενος ἦταν ὁ Παρθένιος, ὁ ὁποῖος ἡγουμένευσε ἀπὸ τὸ 1720-1766. Ἐὰν πῆγε μετὰ τὸ 1766, τότε ἡγούμενος ἦταν ὁ Ἰωαννίκιος Β'. Πάντως ὁ Κυπριανὸς σὲ ἐγκύκλιον γράμμα του, ἀναφερόμενος στὶς δύσκολες μέρες τῆς Τουρκοκρατίας, γράφει καὶ γιὰ τὶς ἔνδοξες ἡμέρες τῆς μονῆς Μαχαιρά ἐπὶ ἡγουμένου Παρθενίου. «Καί τοι τῶν πραγμάτων ἐπὶ τὸ χεῖρον τρεχόντων, πάλιν τὰ τῆς μονῆς καλῶς διευθύνετο εὐοδούμενα εἰς τὸ κρεῖττον, μέχρι καὶ τοῦ αἰοιδίου ἐκείνου ἀξιεπαίνου ἀνδρὸς καθηγουμένου κὺρ Παρθενίου... ὅς τις, ἐν ᾧ ἐξήρχετο εἰς τινὰ ὑπηρεσίαν τῆς μονῆς φέρων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τοὺς ἀδελφούς, ἔβλεπε ὡσάν μίαν ἐκστρατεύουσιν ἐκστρατεύουσιν, καὶ ἓνα ὀλόκληρον στρατόν, ἔχων ὑπὲρ τοὺς διακοσίους μοναχοὺς, ἀκολουθοῦντας αὐτῷ»⁵.

Στὴ Μονὴ μαθαίνει τὰ πρῶτα γράμματα στὸ σχολεῖο τὸ ὁποῖο λειτουργοῦσε ἐκεῖ. Μάλιστα τὸ 1768 δάσκαλός του ἦταν κάποιος ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τοῦ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρου, λαμπροῦ καὶ ἐπιφανοῦς πνευματικοῦ ἀνδρὸς τῆς ἐποχῆς. Ἐπίσης, ὅπως φαίνεται ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ θὰ δοῦμε καὶ ἀργότερα, κατὰ τὴν παραμονή του στὴ Μονὴ εἶχε μάθει τὴν ἱερὰν τέχνην τῆς ἀγιογραφίας καὶ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς.

Ἡ μόρφωση τοῦ Κυπριανοῦ συνεχίζεται μὲ τὴν εἴσοδόν του στὸ Ἑλληνομουσεῖο τῆς ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς στὴ Λευκωσία γιὰ τρία χρόνια, ἀπὸ τὸ 1769-1771. Μάλιστα κατὰ τὸ

σ. 610, σημ. 12.

4. «Ἐγγραφὸν Κυπριανοῦ ἀφορῶν τὸ τσιφλίκι τῆς Τύμπου», *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σ. 208.

5. «Ἐγγραφὸν Κυπριανοῦ ἀφορῶν τὴν ἀφιέρωσιν δούλων στὴ μονὴ Μαχαιρά», ὅ.π., σ. 214.

τελευταίο έτος φοίτησής του είχε ως διδάσκαλο και διευθυντή του τον ιερομόναχο Παρθένιο, μαθητή του Έφραϊμ του Άθηναίου.

Τò 1783 χειροτονεΐται διάκονος από τον αρχιεπίσκοπο Χρυσανθο και αναχωρεί με τον θεΐο του, ιερομόναχο Χαράλαμπο, για τή Μολδοβλαχία με σκοπό τή διεξαγωγή έράνων έξαιτίας τής δύσκολης οικονομικής κατάστασης στην όποία περιήλθε ή μονή Μαχαιρά κατά τὰ δύσκολα χρόνια τής Τουρκοκρατίας. Λέει σε μία έγκύκλιο έπιστολή του για τήν έμπερίστατο κατάσταση στην όποία περιήλθε ή Μονή του: «Άλλά φευ! Ό ζυγός τής βαρβαρικής τυραννίδος, αί άξιοδάκρυτοι συμφοραί τής πατρίδος, και δυστυχΐαι, και αί περιστάσεις αί καιρϊκαι κατήντησαν αύτην τήν περιώνυμον μονήν, τήν πρώην άρίζηλον και περιβλεπτον εις θέαμα και πτώμα έλεεινόν. Τò πρώτον καύχημα τής πατρίδος, τò πρώτον σταυροπήγιον, τò πρώτως τιμηθέν παρασήμοις βασιλικοΐς»⁶. Κατά τή διαμονή του στη Μολδοβλαχία ό Κυπριανός γνωρίζεται με τον ήγεμόνα Μιχαήλ Σουτσο ό όποιος και τον θέτει ύπό τήν προστασία του και με προτροπή του χειροτονεΐται πρεσβύτερος και διορίζεται έφημέριος στον ήγεμονικό ναό του Ίασίου. Παράλληλα έκτελεί και χρέη πνευματικού στην αύλή του ήγεμόνος. Έπιπλέον φοιτά στην ήγεμονική Άκαδημία του Ίασίου και παρακολουθεΐ άνωτερα μαθήματα Φιλοσοφίας, Λογικής, Φυσικής, Κοσμογραφίας, Ίστορίας, ξένων γλωσσών κ.ά. Στις 13 Φεβρουαρίου του 1795 ό ήγεμόνας Ίωάννης Μιχαήλ Σουτσος προβαΐνει στην έκδοση Χρυσόβουλλου γράμματος με τò όποιο παραχωρεί στη μονή Μαχαιρά έτήσια οικονομική χορηγία. Άναμφίβολα σ' αύτò συνέβαλε και ή γνωριμία και ή φιλία του Κυπριανού με τον ήγεμόνα.

Ένα μικρό απόσπασμα δείχνει ότι ό ήγεμόνας ήταν καλός γνώστης τής ιστορίας τής Μονής και τής έμπερίστατης

6. Αυτόθι, σ. 214.

κατάστασης πού βρισκόταν, πληροφορηθείς από τὸν Κυπριανόν: «οὐ παρεωράκαμεν, τήν, ἧς πειρᾶται καὶ τὸ ἐν τῇ νήσῳ Κύπρῳ παρὰ τοῦ ἀοιδίμου βασιλέως Μανουὴλ Κομνηνοῦ τοῦ Πορφυρογεννήτου, καὶ Ἰσαακίου καὶ Ἀλεξίου τῶν Ἀγγέλων κτισθὲν βασιλικὸν καὶ σταυροπηγιακὸν ἱερὸν μοναστήριον τῆς ὑπεραγίας δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου, τῆς κυρίας Μαχαιράδος, ἄλλως πως ἐπονομαζόμενον, ἔνδειαν, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ εὐρισκομένων πατέρων ἐσχάτην πενίαν, καὶ τοῦ ὄλου τῆς συστάσεως αὐτοῦ βαρύτατον χρέος»⁷.

Τὸ 1802 ἐπιστρέφει ὁ Κυπριανὸς μὲ τὸν ἱερομόναχο Χαράλαμπο στὴ Μονὴ καὶ τῆς ἀφιερώνουν ἐκκλησιαστικὰ σκευή, ἐκκλησιαστικὰ καὶ μουσικὰ βιβλία, πίνακες, προσωπογραφίες κ.ἄ., τὰ ὅποια ἔφεραν ἀπὸ τὴ Μολδοβλαχία. Τὸ ἴδιο ἔτος χειροθετεῖται ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Χρῦσανθο οἰκονόμος τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ καὶ ἀναλαμβάνει τὴ φροντίδα τῶν κτημάτων τῆς Μονῆς πού βρισκόνταν στὴ μητροπολιτικὴ περιφέρεια Κιτίου. Πολλὲς μαρτυρίες καὶ ἀναφορὲς παρουσιάζουν ἀπὸ τὸ 1804 καὶ μετὰ τὸν Κυπριανὸ ὡς διαχειριστὴ οἰκονομικῶν ὑποθέσεων τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, στὴν ὁποία καὶ ἐγκαθίσταται μετὰ ἀπὸ ἐπιθυμία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου, καὶ ἀναλαμβάνει τὴ γενικὴ διεύθυνση τῶν πραγμάτων τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Λόγω τῆς δραστηριότητάς του προάγεται ἀπὸ τὸν Χρῦσανθο σὲ μέγα οἰκονόμο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Τὸ 1806 μὲ ἔξυπνο τρόπο ἀνήγειρε τὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου τοῦ μετοχίου Μαχαιρᾶ εἰς ἀνάμνησιν τῆς σωτηρίας τῆς Λευκωσίας ἀπὸ ἐξέγερση τῶν τούρκων κατοίκων της, ξεγελώντας τοὺς τούρκους ὅτι κτίζει ἀποθήκη γιὰ τὶς ἀνάγκες τῆς Μονῆς.

Μετὰ ἀπὸ τὴν ἐξορία καὶ ἀργότερα τὸν θάνατο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου, κλῆρος καὶ λαὸς ζητοῦν ἀπὸ τὸν οἰκουμενικὸ πατριάρχη Ἱερεμία Δ΄ νὰ χειροτονηθεῖ νέος ἀρχιεπίσκοπος ὁ Κυπριανός. Χειροτονεῖται καὶ ἐνθρονίζεται σὶς

7. «Χρυσόβουλλον Μιχαὴλ Σούτσου», ὁ.π., σ. 131.

30 Ὀκτωβρίου 1810. Ὁ Κυπριανὸς εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνάληψη τῶν ἀρχιεπισκοπικῶν καθηκόντων του ὡς πρῶτο μέλημά του προτάσσει τὴν ἵδρυση νέας Ἑλληνικῆς Σχολῆς στὴ Λευκωσία, τὸ μετέπειτα Παγκύπριο Γυμνάσιο, γιατί, ὅπως σημειώνει ὁ ἴδιος στὸν κώδικα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, «*ἡ ἡμετέρα πολιτεία τῆς καθ' ἡμᾶς νήσου Κύπρου πάσχει μέγαν ἀύχμον παιδείας*»⁸ καὶ ἡ «*ἀπαιδευσία*» εἶναι πηγὴ «*κακοηθείας*» καὶ πολλῶν δεινῶν. Ἡ μονὴ Μαχαιρᾶ μὲ μεγάλη προθυμία παραχωρεῖ στὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανὸ τὸν ιδιόκτητο κῆπό της, ἀπέναντι ἀπὸ τὴν ἱερὰ Ἀρχιεπισκοπὴ καὶ ἔτσι τὸ 1812 τίθεται ἡ βάση τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς ἀλλὰ καὶ τῆς παιδείας στὴν Κύπρο ἀπὸ τὸν Κυπριανό, μὲ συμπαραστάτη τὴν τροφὸ Μονὴ του.

Καὶ ὁ Κυπριανὸς ὡς ἀρχιεπίσκοπος δὲν ξεχνᾷ τὴ Μονὴ του, ἀλλὰ τῆς συμπαραστέκεται καὶ τὴ βοηθᾷ ποικιλότροπα. Γιὰ παράδειγμα τὸ 1813 τῆς ἀφιερώνει τὸ τσιφλίκι τῆς Τύμπου ὅπως καὶ ἄλλα κτήματα στὸ Πραστεῖο Μεσαορίας κ.ἄ. Ἀκόμη τὸ 1816 καταχωρεῖ στὸν κώδικα τῆς ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς ἐντολή, μὲ τὴν ὁποία διορίζονται στὴ Μονὴ δεκαπέντε ἐργάτες, διότι, ὅπως σημειώνει ὁ ἴδιος, «*ιδόντες τὴν τοσαύτην ἐλάττωσιν τῆς μονῆς ταύτης τῆς ἱερᾶς, τὰ ὑπέρογκα χρέη καὶ δυσαπάντητα, καὶ ὄλην ἀδυνατοῦσαν εἰς ἀπάντησιν τῶν χρεῶν, καὶ τοῖς ὅλοις ἀμηχανοῦσαν, καὶ μέσην καρδίαν πληγέντες, καὶ ἐκ βάθους στενάξαντες... ἀποφασίσασμεν νὰ δώσωμεν χεῖρα βοηθείας... ὡσὰν μίαν εὐτελεῖ καὶ παρ' ἡμῶν προσφορὰν πρὸς τὴν ὑπέραγνον Δέσποιναν*»⁹.

Στις 9 Ἰουλίου 1821 ὁ τοῦρκος κυβερνήτης τῆς Κύπρου, ἔχοντας σουλτανικὸ φιρμάνι ἀπὸ τὸν Μαχμούτ Β', μαζεύει ὅλους τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ προκρίτους τῆς νήσου καὶ τοὺς θανατώνει, θέλοντας νὰ ἐκφοβίσει τὸν λαὸ καὶ νὰ ἀποτρέψει ὁποιανδὴ-

8. «Ἰδρυτικὴ πράξις ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας», ὁ.π., σ. 182.

9. «Ἐγγραφον Κυπριανοῦ ἀφορῶν τὴν ἀφιέρωσιν δούλων στὴ μονὴ Μαχαιρᾶ», ὁ.π., σ. 215.

ποτε ἐπανάσταση στὴν Κύπρο, μετὰ ἀπὸ τὴν ἔναρξη τῆς ἐπανάστασης στὸν ἐλλαδικὸ χῶρο. Ὁ ὑπέργηρος ἡγούμενος Μαχαιρᾶ Γερμανός, ἐπειδὴ διέγνωσε τὶς προθέσεις τοῦ τούρκου διοικητῆ δὲν μετέβηκε στὴ Λευκωσία, καὶ ἔτσι γλύτωσε. Εἶδε ὁμως τὴ Μονὴ του, κατὰ τὶς λεηλασίες ποὺ ἀκολούθησαν, νὰ ὑφίσταται καταστροφές μέχρι ἐρημώσεως ἀλλὰ καὶ τὰ μετόχια τῆς Μονῆς νὰ ἀφαρπάζονται καὶ νὰ δημεύονται.

Μαρτυρίες – ἀφιερῶματα καὶ δωρεές ποὺ ἐκφράζουν τὴ σχέση τοῦ Κυπριανοῦ μὲ τὴν τροφὸ Μονὴ του.

Τὸ πλῆθος τῶν ἀφιερωμάτων καὶ δωρεῶν τοῦ ἀρχιεπισκόπου πρὸς τὴ μονὴ Μαχαιρᾶ ἀλλὰ καὶ ἄλλων γραπτῶν μαρτυριῶν, ὅπως ἤδη ἔχουμε δεῖ, ἐκφράζουν τὴ σχέση καὶ τὴν ἀγάπη ποὺ εἶχε ὁ Κυπριανὸς πρὸς τὴν τροφὸ Μονὴ του, ἀπὸ τότε ποὺ ἀφιερώθηκε σ' αὐτὴ ὡς μοναχός, μέχρι τὸ τέλος τῆς ζωῆς του.

Τὸ παρεκκλήσιο τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ, τὸ ἀφιερωμένο στὸν ἅγιο Ὀνούφριο, ἀνακαινίστηκε τὸν Μάρτιο τοῦ 1818 φροντίδι, ὅπως ἀναφέρεται, ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ. Ἀλλὰ καὶ τὸ μετόχιον τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου, τὸ ὁποῖο, ὅπως προαναφέραμε, κτίστηκε τὸ 1806 ἀπὸ τὸν ἴδιο, μετὰ ἀπὸ τὴν ἐξέγερση τῶν τούρκων τῆς Λευκωσίας, κοσμήθηκε μὲ εἰκόνες ποὺ εἶναι ὄχι μόνον ἀφιερῶματα δικὰ του, ἀλλὰ καὶ ποὺ δείχνουν ὅτι εἶναι ἔργα δικὰ του. Θὰ εἶχε μάθει προφανῶς, ὅπως ἀναφέραμε καὶ στὴν ἀρχὴ τῆς εἰσῆγησης, ἀπὸ τὸν Κορνάρο καὶ τοὺς μαθητές του τὴν ἱερὰν τέχνην τῆς ἀγιογραφίας ὅταν βρισκόταν στὴ Μονὴ του. Ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους στὸ μετόχιον τοῦ Ἁγίου Ἐλευθερίου γράφει στὴν ἀφιερωματικὴ ἐπιγραφὴ ἀνάμεσα στ' ἄλλα: «ἦς ποιμενάρχης στηλογραφεῖ σὴν θέαν». Ἀλλὰ καὶ ἡ κτιτορικὴ εἰκόνα τῶν ἁγίων Ἐλευθερίου καὶ Στυλιανοῦ στὸ ἴδιον Μετόχιον γράφει στὴν ἀφιέρωση: «Τὸν ζωγραφοῦντα ποιμενάρχην τῆς Κύπρου καὶ προσκυνοῦντα τὰς σεπτὰς ὑμῶν θέας».

Ἐπίσης πολλά ἐκκλησιαστικά σκεύη εἶναι ἀφιερώματα τοῦ Κυπριανοῦ πρὸς τὴ μονὴ Μαχαιρᾶ καὶ βρίσκονται στὸ σκευοφυλάκιο τῆς Μονῆς, ὅπως:

α) Ξυλόγλυπτος σταυρὸς ἀγιασμοῦ – τέλη 18ου αἰ.

β) Ζέον τοῦ 1785.

γ) Δισκοπότηρα τοῦ 1816.

δ) Σταυρὸς ἀγιασμοῦ συρμάτινης τεχνικῆς με ξυλόγλυπτες παραστάσεις κ.ἄ.

Ὁ Κυπριανὸς μαρτυρεῖται καὶ ὡς καλὸς γνώστης τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, καὶ ὡς ἱερομόναχος ἀφιέρωσε στὴ Μονὴ δύο μουσικά βιβλία μεῖ ἰδιόχειρη ἀφιέρωση. Ὡς ἀρχιεπίσκοπος δέ, ζήτησε τὸ 1819 τὴ συγγραφὴ πολυελέου πρὸς τὴν Παναγία τὴ Μαχαιριώτισσα, ὁ ὁποῖος συνετέθη στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ διεσκευάσθη στὴν ἱερὰ μονὴ Βατοπαιδίου τοῦ Ἁγίου Ὅρους. Προτάσσονται τοῦ πολυελέου τὰ ἐξῆς: «Πολυέλεος φαλλόμενος εἰς τὰς ἑορτὰς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς ἱερᾶς καὶ θείας μονῆς τῆς ἐπιλεγομένης Μαχαιράδος, συντεθεῖς νεωστὶ παρὰ χειρὸς μουσικοδιδασκάλου τῆς νέας μεθόδου μουσικῆς, καὶ ἀποσταλεῖς παρ' αὐτοῦ ἐκ τῆς βασιλευούσης τῶ μακαριωτάτῳ καὶ ἀγιωτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ Νέας Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Κύπρου κυρίῳ κυρίῳ Κυπριανῶ ὡς μελεδωνῶ καὶ ἰδιαιτέρως προστάτῃ τῆς βασιλικῆς ταύτης Μονῆς»¹⁰. Στὰ πιὸ πάνω λόγια χαρακτηρίζεται ὁ Κυπριανὸς ὡς μελεδωνὸς (μελωδικὸς) ἀλλὰ καὶ προστάτης τῆς Μονῆς.

Μέσα ἀπὸ αὐτὰ ποὺ ἀναφέραμε, ὅσα ὁ χρόνος ἐπιτρέπει σὲ μία τέτοια εἰσήγηση, φαίνεται ξεκάθαρα ὅτι ὁ Κυπριανὸς ἦταν γνήσιο πνευματικὸ τέχνη τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ, τὴν ὁποῖαν ἀγαποῦσε καὶ εὐεργετοῦσε ποικιλοτρόπως καὶ ὡς μοναχὸς τῆς Μονῆς ἀλλὰ καὶ ὡς ἀρχιεπίσκοπος.

10. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ὁ Μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος (φωτογραφικὸν Λεύκωμα), ἔκδ. ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2008, σ. 189.

Θὰ ἤθελα ὡς ἐπίλογο τῆς εἰσήγησής μου νὰ παραθέσω ἓνα μέρος ἐγγράφου του μὲ τὸ ὁποῖο ἀφιερώνει τὸ τσιφλίκι τῆς Τύμπου στὴ Μονή, καὶ στὸ ὁποῖο φαίνεται ἡ ἀγάπη του πρὸς τὴν τροφὸ Μονή του, ἀλλὰ καὶ ἡ πνευματικότητά του: «*Ἡμεῖς δὲ ἐξ αὐτῆς τῆς βαλβίδος τοῦ βίου, ἀνθ' ὧν τὴν μετάνοιαν ἡμῶν, καὶ εἶχομεν, καὶ ἔχομεν, καὶ φυλάξομεν ἄχρι βίου τερμάτων εἰς τὸ ἱερὸν καὶ σεβάσιμον μοναστήριον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, τὸ ἐπικεκλημένον τοῦ Μαχαιρᾶ. Ἡ δὲ φορὰ τῶν πραγμάτων, ἐπειδὴ ἔπλεξεν ἡμᾶς εἰς τὴν τύρβην τοῦ κόσμου, τὴν διοίκησιν δηλαδὴ τῶν πολιτικῶν, ἐν οἷς συμφυρόμενοι, ἀνάρπαστοι αἴφνης γεγονότες, εἰ καὶ ἀνάξιοι, προεβιβάσθημεν εἰς τὸν ἀγιώτατον καὶ ἀποστολικὸν θρόνον τῆς ἀγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς... καὶ διὰ τοῦτο συνέβη ἡμᾶς, σωματικῶς μὲν, ἀπομακρυνθῆναι τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν Μοναστηρίου, πνευματικῶς δὲ ὡς ἄνωθεν εἶπομεν, οὐδαμῶς, τούτου χάριν, ὡς χρέος ἔχοντες ἀπαραίτητον εἰς ἐκείνην τὴν ἱεράν καὶ σταυροπήγιον, καὶ βασιλικὴν Μονήν, καθὸ πνευματικῶς ἐγεννήθημεν καὶ ἀνετράφημεν εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς, ἐκρίναμεν δίκαιον... νὰ ἀφιερῶσωμεν αὐτὸ τὸ νεόκτιστον (τσιφλίκι) τζιφτιλίκιον τῆς Τύμβου εἰς τὸ ῥηθὲν ἱερὸν καὶ σεβάσιμον μοναστήριον τοῦ Μαχαιρᾶ»¹¹.*

11. «Ἐγγραφοὺν Κυπριανοῦ, ἀφορῶν τὸ τσιφλίκι τῆς Τύμπου», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὅ.π., σσ. 208-209.

ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ
ΚΑΙ Η ΦΙΛΟΚΑΛΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ

1. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς (1756-1821)¹ περικλητὴς μορφὴ τοῦ γένους, ὑπῆρξε καλλίνικος μάρτυρας τῆς ρωμηοσύνης, ποῦ μὲ τὴ θυσία του, στὴν ἀρχὴ τοῦ ἀγῶνος τῆς ἀνεξαρτησίας (1821), ἐνεψύχωσε τὸν ἐπαναστατημένο ἑλληνισμό, ἐπιβεβαιώνοντας συνάμα τὴ ρωμαϊκὴ οἰκουμενικότητα τῆς ἐπαναστάσεώς του. Ἰδιαίτερη ὅμως σημασία ἔχει τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Κυπριανός, κατὰ κοινὴ μαρτυρία, συγκέντρωνε τὰ γνωρίσματα τῶν γνησίων ἐκπροσώπων τῆς πατερικῆς παραδόσεως: πίστη-πιστότητα στὴν Ὁρθοδοξία, ἦθος ἀγιοπνευματικὸ καὶ ποιμαντικὴ πληρότητα. Τὸ μαρτύριό του ἀκολούθησε τὴν ἄρνησή του, κατὰ τὴ μαρτυρία μάλιστα ξένου, νὰ ἐξωμόσει, νὰ προδώσει δηλαδὴ τὴν πίστη τῶν πατέρων του², στὴν ὁποία ἀγωνιζόταν νὰ διακρατήσῃ καὶ τὰ πνευματικὰ του τέκνα, ὅπως ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴν γνωστὴ ἐγκύκλιό

1. Βλ. ΙΩ. ΑΛΕΞΙΟΥ, «Κυπριανός», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια* (στὸ ἐξῆς *ΘΗΕ*), τ. 7 στ. 1117-1119. Πρβλ. ἄρθρο «Κυπριανός» στὸ *Παγκόσμιο Βιογραφικὸ Λεξικὸ* τῆς Ἐκδοτικῆς Ἀθηνῶν, τ. 5 (1991) 112 (Νίκος Κρανιδιώτης). ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τ. Ε', «Ἡ Μεγάλῃ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση (1821-1829) – Οἱ προϋποθέσεις καὶ οἱ βάσεις τῆς (1813-1822)», *Θεσσαλονικὴ* 1980, σσ. 544-549. Ἐπίσης τὸν συλλογικὸ τόμο *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ἐκδ. ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2009, μὲ πλούσιο πηγαῖο ὕλικὸ καὶ βιβλιογραφία.

2. «Διήγησι τοῦ ἀγγλοῦ περιηγητῆ Joseph Wolf», *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σ. 316 ἐξ. Μέχρι δὲ τὴν στιγμὴ τῆς ἐκτέλεσής του εἶχε στὸ στόμα τὴν «εὐχή».

του «κατὰ Φαρμασώνων», ἤδη τὸ 1815³. Μὲ αὐτὴν ὑποστασιώθηκε ἡ ποιμαντική του ἀγωνία, νὰ προφυλάξει τὸ ποίμνιο, ποὺ τοῦ ἐνεπιστεύθη ὁ Χριστός⁴, ἀπὸ τὴν κορυφαία συνέπεια τῆς μεταφυσικῆς διαλεκτικῆς τῆς ἀποχριστιανοποιημένης Δύσεως, ποὺ ὁδηγεῖ στὴν ἐκφράγχευση τοῦ γένους καὶ τὴν ριζικὴ ἀλλοτριώσή του⁵. Τὸ ἐνδιαφέρον του δὲ γιὰ τὴν συνέχεια τῆς παιδείας τοῦ γένους⁶, ἐπιβεβαιώνει τὴν πατερικὴ συνείδησή του καὶ τὸν τοποθετεῖ στὴν χορεία τῶν ἀξίων ἱεραρχῶν μας, ποὺ θεωροῦν τὴν κατὰ Χριστὸν παιδείουση ὡς περιχαράκωση τῆς πίστεως.

Ἔχοντας «ἐγκεκραμένο» μέσα του⁷ τὸ ποίμνιό του, ὅπως ὅλοι οἱ αὐθεντικοὶ τῆς παράδοσής μας ποιμένες, ἔφθασε, στὴν κρίσιμη στιγμή, ποὺ ἐκαλεῖτο νὰ ὁμολογήσει καὶ μαρτυρήσει τὴν σχέση του μὲ τὸν Χριστό, ὄχι ἀπλῶς στὴν θυσία, ἀλλὰ στὴν αὐτοθυσία⁸. Καὶ αὐτὸ ὄχι ἀπὸ κάποια στιγμιαία πατριωτικὴ ἔξαρση. Ἡ θυσία του φέρει στὸν νοῦ τὸ παράδειγμα

3. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ κατὰ τῶν Φαρμασώνων». Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σσ. 228-232. Πρόκειται, μάλιστα, γιὰ «ἀφορισμὸ» τῶν ἐντασσομένων στὴν Στοὰ (σ. 230 ἐξ.). Πρβλ. στὸν ἴδιο τόμο, ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΗΔΡΑΣ ΚΑΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΜΑΧΑΙΡΑ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ, «Περὶ τῆς Ἐγκυκλίου τοῦ Κυπριανοῦ κατὰ Φαρμασώνων», σσ. 533-555.

4. Πρβλ. Ἰω. 21, 15, 16, 17.

5. Μὲ τὸν συνεργάτη μου κ. Χαράλαμπο Μηνάογλου, Μ.Α. καὶ ὑποψήφιο διδάκτορα, ἐξεδώσαμε ἐκτενὲς ἀντιτεκτονικὸ ἔργο τοῦ κεφαλονίτη μοναχοῦ ΑΓΑΠΟΥ ΚΟΛΥΒΑ-ΠΑΠΑΝΤΩΝΑΤΟΥ, *Ἀνατροπὴ τῆς Φραγκομασωνικῆς Πίστεως (1782)*, Τρίκαλα-Ἀθήνα 2007.

6. Ἰδρυσε (30.10.1810) τὴν πρώτη ἐλληνικὴ Σχολὴ στὴν Λευκωσία, τὸ σημερινὸ «Παγκύπριο Γυμνάσιο» καὶ ἐμερίμνησε γιὰ ἴδρυση Σχολῆς καὶ στὴν Λεμεσό. Βλ. ΙΩ. ΑΛΒΕΙΟΥ, «Κυπριανός», ὅ.π., στ. 1117.

7. Πρβλ. ΙΓΝΑΤΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΦΟΡΟΥ, *Πρὸς Ἐφεσίους V,1*: «πόσω μᾶλλον ὑμᾶς μακαρίζω, τοὺς ἐγκεκραμένους αὐτῷ (=τῷ ἐπισκόπῳ Ἐφέσου), ὡς ἡ Ἐκκλησία Ἰησοῦ Χριστῷ».

8. Σημειώνει ὁ ἄγγλος περιηγητὴς John Carne: «Συχνὰ ἐδάκρουζε, ἐνῶ μᾶς μιλοῦσε γιὰ τὶς σφαγὲς τῶν συμπατριωτῶν του. Τὸν ἐρωτήσαμε γιὰτὶ ἐν μέσῳ τέτοιων κινδύνων δὲν προτιμοῦσε τὴν δική του ἀσφάλεια

του ἁγίου Πολυκάρπου Σμύρνης⁹. Ἔτσι κατανοοῦμε τὶς δύο παραινέσεις τοῦ Κυπριανοῦ πρὸς τοὺς χριστιανούς του (Ἀπρίλιος-Μάιος 1821) νὰ παραδώσουν τὰ ὄπλα γιὰ τὴν ἀποφυγὴ ἀκαίρων προκλήσεων στὸν ἐχθρό¹⁰. Ὁ ἴδιος ὁ Κυπριανὸς ὁμῶς ἦταν πάντα ἔτοιμος γιὰ τὸ μαρτύριο, διότι γνώριζε, ὅτι ἡ ὥρα αὐτὴ δὲν θὰ βραδύνει, ὅπως ἐκμυστηρεύτηκε στὸν John Carne: «Ὁ θάνατός μου, τοῦ εἶπε, δὲν θὰ βραδύνῃ. Γνωρίζω πὼς περιμένουν τὴν εὐκαιρία γιὰ ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ μένα»¹¹. Ἡ ἐπικοινωνία του, ἐξ ἄλλου, μὲ τὴν Φιλικὴ Ἑταιρεία καὶ τὸν ἴδιο τὸν ἀρχηγό της Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη, ποὺ σήμερα εἶναι πιὰ ἐπιβεβαιωμένη¹², προσεπικυρώνει, ὅτι ἐν ἐπιγνώσει ἐνεργοῦσε γιὰ τὴν ἀνάσταση τοῦ γένους, πιστὸς στὸν λόγο «μάχου ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος»¹³. Ὁ λόγος μάλι-

ἀναχωρῶντας ἀπὸ τὸ νησί. Μᾶς ἀνακοίνωσε, ὅτι θὰ ἔμενε νὰ ὑποστηρίξει τὸν λαό του κατὰ τὴν δύναμή του μέχρι τέλους καὶ θὰ θυσιάζοταν γι' αὐτούς». Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὅ.π., σ. 311.

9. Μαρτύριον Πολυκάρπου V,1. VI, 1. VII,1.

10. Βλ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΛΕΜΕΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, «Ὁ Ἱερομάρτυρας Ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός, Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὅ.π., σσ. 514-515.

11. Βλ. ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, ὅ.π., τ. Ε', σ. 545. Βλ. καὶ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὅ.π., ὅ.π., σ. 310.

12. ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, ὅ.π., τ. Ε', σ. 544. Ἱστορικὰ ἔγγραφα «ἀποδεικνύουν τὴν ἐξάπλωση τῆς Φ.Ε. καὶ στὴν Κύπρο καὶ τὴν μύησή του σ' αὐτὴν καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Κυπριανοῦ». Πρὸβλ. ΣΠ. ΛΟΥΚΑΤΟΥ, «Κυπριακαὶ σελίδες τῆς ἐλληνικῆς Ἑθνεγερεσίας», *Πρακτικὰ Ἀ' Διεθνοῦς Κυπρολογικοῦ Συνεδρίου*, τ. Γ1, Λευκωσία 1973, σσ. 197-198. Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ἔγραψε στὸν Κυπριανὸ στίς 8-10-1820.

13. Εἶναι ὁ τίτλος τῆς προκηρύξεως τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη (27.2.1821). Τὸ ρητὸ αὐτὸ ἀποδίδεται -ἀναπόδεικτα- στὸν αὐτοκράτορα Κωνσταντῖνο Παλαιολόγο. Μὲ τὴν ἐκρηξὴ τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης καὶ μὲ ἀφορμὴ τὴν προκήρυξη τοῦ Ὑψηλάντη, συναντᾶμε συχνὰ τὴν φράση

στα αὐτὸς περικλειόταν «εὐκαίρως ἀκαίρως»¹⁴ στὴν ποιμαντική διδασχὴ του, ὡς ἔκφραση τοῦ πατερικοῦ φρονήματός του¹⁵, ποὺ μετάγγιζε καὶ στὸν λαὸ τῆς πολὺπαθῆς Κύπρου, γιὰ νὰ λειτουργήσῃ ἀποφασιστικὰ στὴν κατάλληλη στιγμή.

Ἡ θυσία, συνεπῶς, τοῦ Κυπριανοῦ, μαζί μὲ τοὺς ἐπίσης ἀξίους συνεπισκόπους¹⁶ καὶ προκρίτους καὶ ἡ «εἰς τέλος ὑπομονή» ποὺ ἐπέδειξαν¹⁷, ὅταν μάλιστα 36 ἄλλοι ἐξώμοσαν, δίκαια τιμᾶται στὴν Κύπρο, ἀφοῦ τὸ παράδειγμά του πυροδότησε μία τεράστια δυναμική, ποὺ τροφοδοτεῖ καὶ ἐμψυχώνει τὸ ἐθνικὸ καὶ πατριωτικὸ φρόνημα τῶν κυπρίων, σ' ὅλους τοὺς μετέπειτα ἀγῶνές τους μέχρι σήμερα. Ὁ σεβασμιος γέροντας, ὡς καύχημα καὶ κλέος τῆς Κύπρου, δὲν θὰ μπορούσε νὰ βρεῖ ἀξιότερο ὑμνητὴ ἀπὸ τὸν λαϊκὸ ποιητὴ Βασίλη Μιχαηλίδη. «Τὸ ἀπαράμιλλο» «Τραγούδι τοῦ Κυριανοῦ»¹⁸, ποὺ ὀρθότατα ἐντάσσει τὸν μάρτυρα ἀρχιεπίσκοπο στὸ πλαίσιο τῆς ρωμηοσύνης καὶ τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνων της¹⁹, συνιστᾷ

αὐτὴ, ποὺ ἔγινε ἱερὸ σύνθημα στὰ χεῖλη τῶν ἐλλήνων, ἀφοῦ περιέκλειε τὰ ἱερότερα μεγέθη τοῦ ἐλληνισμοῦ καὶ τῆς ρωμηοσύνης, τὴν πίστη καὶ τὴν πατρίδα. Βλ. π. Γ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ, *Ἑλλαδικοῦ Αὐτοκεφάλου Παραλειπούμενα*, ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα 1989², σσ. 39-40, σημ. 13.

14. Β' Τιμ. 4, 2.

15. Ἐγράφε τὸ 1812 (ιδρυτικὴ πράξη ἐλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας): «Θνήσκε ὑπὲρ πίστεως καὶ μάχου ὑπὲρ πατρίδος εἶπεν ἕνας ἐκ τῶν ἐπτὰ τῆς Ἑλλάδος σοφῶν, καθότι οἱ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγωνιζόμενοι, καὶ ὑπὸ Θεοῦ στεφανοῦνται, καὶ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐγκωμιάζονται». *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κεμμένων*, ὁ.π., σ. 181.

16. Εἶναι οἱ μητροπολίτες Κιτίου Μελέτιος, Κυρηναίας Λαυρέντιος καὶ Πάφου Χρῦσανθος καὶ ὁ ἡγούμενος Κύκκου Ἰωσήφ, κ.ἄ. ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, ὁ.π., τ. Ε', σ. 546.

17. Ματθ. 10, 22. 24, 13. Μάρκ. 13, 13.

18. ΒΑΣΙΛΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ, *Ἄπαντα*, ἐκδ. Χρ. Ἀνδρέου, Λευκωσία 2002², σ. 137-160.

19. Βλ. στὴν *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, τ. Β' (1975), σ. 203 (Αλέξανδρος Δεσποτόπουλος).

όμοφωνη μαρτυρία τῆς συνειδήσεως ὅλου τοῦ γένους, γιὰ τὴν πνευματικὴ διάσταση τῆς θυσίας τοῦ μεγάλου ἱεράρχη καὶ τῶν συναγωνιστῶν του, ὅπως ἐκφράζεται στὴν φιλοκαλικὴ μας παράδοση, τὴν αὐθεντικὴ ἔκφραση τῆς Ὁρθοδοξίας ἀνὰ τοὺς αἰῶνες.

2. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ κατὰ τὴν ὀρθόδοξη, αὐθεντικὰ δηλαδὴ ἐκκλησιαστικὴ, συνείδηση εἶναι ἡ φυσικὴ κατάσταση ὑπάρξεως τοῦ ἀνθρώπου (τὸ «κατὰ φύσιν»). Εἶναι κατάσταση «θεοπρεπῆς»-παραδεισιακὴ («τὸ ἀρχαῖον κάλλος») καὶ λειτουργεῖ ὡς σχέση, ποὺ πραγματώνεται ὡς κοινωνία μὲ τὸν Θεό. Εἶναι τὸ «μένειν ἐν τῇ ἀγάπῃ» τοῦ Θεοῦ/Χριστοῦ (πρβλ. Ἰω. 15,10). Ἡ ἐνοίκηση τῆς ἄκτιστης ἐνέργειας-χάρης τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ στὸν ἄνθρωπο (=κοινωνία τοῦ Θεοῦ, θέωση)²⁰ εἶναι τὸ γεγονός τῆς ἐλευθερίας²¹, ἡ πραγμάτωση τῆς ἐλευθερίας²², δηλαδὴ κοινωνίας ἀνθρώπου-Θεοῦ²³. Μέσα ἀπ' αὐτὴ τὴν θεόνομη καὶ θεοκεντρικὴ σχέση ἀπορρέει καὶ ἡ δυνατότητα αὐτοπροσδιορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ποὺ προϋποθέτει τὴν ἀποσύνδεση ἀπὸ κάθε ἀναγκασμό²⁴.

20. «Ἡ ἐλευθερία ὡς πραγματικότης μὲ ἀξιολογικὸν περιεχόμενον εἶναι ἡ κοινωνία τοῦ Θεοῦ, ἡ γνώσις αὐτοῦ, ἡ ἀγιότης τοῦ ἀνθρώπου» (Κ. ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ, «Ἡ δουλεία καὶ ἡ ἐλευθερία», στὸ ἔργο του *Ἡ οὐσία τῆς Θεολογίας*, Ἀθήναι, χ.χρ., σ. 153).

21. «Ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, δηλαδὴ ἡ πραγμάτωσις τῆς ἐλευθερίας, εἶναι θέωσις αὐτοῦ». Στὸ ἴδιο.

22. «Ἡ πραγμάτωσις τῆς ἐλευθερίας ἀποτελεῖ ἀγιασμόν, τὴν δικαίωσιν τοῦ ἀνθρώπου». Στὸ ἴδιο.

23. Ἡ κοινωνία μὲ τὸν Θεὸ εἶναι συγχρόνως γνώση τοῦ Θεοῦ. (Βλ. Ἰω. 6, 32, 17, 3).

24. Βλ. Ε. ΘΕΟΔΩΡΟΥ, «Ἐλευθερία», *ΘΗΕ*, τ. 5, σ. 560. Ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Π. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ, *Τὸ ὄραμα τῆς ἐλευθερίας στὴν ἐλληνικὴ κοινωνία - Ἀπὸ τὴν πολιτικὴ σκέψη στὴν πολιτικὴ πράξη*, Ἀθήνα 1992, σ. 11, «ἡ ἐλευθερία ὡς ἔννοια “πολυσήμαντη”, εἶναι δυνατότητα νὰ ἐνεργοῦμε ἀνεμπόδιστα καὶ χωρὶς τὸ φόβο τοῦ ἐξωτερικοῦ καταναγκασμοῦ μὲ τὴ θετικὴ ἀντίληψη τῆς προσωπικῆς αὐτονομίας ὡς μὴ ἔτε-

Ἡ πτώση, στὴν ὀρθόδοξη κατανόησή της, εἶναι ἡ κατάσταση τῆς μὴ πραγματοποιημένης ὑπαρξῆς καὶ λειτουργεῖ ὡς δουλεία (στὴν ἁμαρτία/πάθη, στὸν διάβολο²⁵, στὸν θάνατο). Αὐτὸ δηλώνει ὁ λόγος τῆς Γενέσεως (2,17): «*ἢ δ' ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*». Μὲ τὴν πτώση ἀναιρεῖται ἡ αὐθεντικὴ σχέση ὡς Θεοκοινωνία καὶ εἰσέρχεται ὁ ἄνθρωπος στὴν δουλικότητα, ποὺ πραγματώνεται²⁶ ὡς δουλεία (Γαλ. 4, 3: «*ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου δεδουλωμένοι*»). Ἄνατρέπονται, ἔτσι, οἱ σχέσεις ἐλευθερίας, ὑποκαθιστάμενες ἀπὸ σχέσεις δουλικές, μὴ αὐθεντικές: α) ἀθεΐα ἢ εἰδωλολατρία (θεοποίηση τῶν προλήψεων), κατακόρυφα· β) ἰδιοτέλεια -ἀδικία - ἐκμετάλλευση, ὀριζόντια, σὲ σχέση μὲ τὸν συνάνθρωπο καὶ τὸν κόσμο, καὶ γ) ἐσωτερικὴ ἀνισορροπία, στὴν σχέση μὲ τὸ ΕΓΩ (πρβλ. τὴν ἐπισήμανση τοῦ ἁγίου Ἀνδρέα Κρήτης στὸν Μέγα Κανόνα: «*αὐτεῖδωλον ἐγενόμην*»).

Ἡ δουλεία τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου (ὑποδούλωση στὴν ἀτομικότητα) συνεπέφερε τὴν δουλεία σύνολης τῆς κτίσης στὴν φθορὰ (Ρωμ. 8, 18 ἐξ.). Ἡ κτίση, συμμετέχοντας στὴν πτώση τοῦ ἀνθρώπου, ἀναμένει καὶ αὐτὴ τὴν «*ἐλευθερίαν τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ*» (Ρωμ. 8, 21). Τὴν ἀπελευθέρωση, δηλαδή, ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν ἀποκατάσταση τῆς κοινωνίας-αὐθεντικῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸν Θεό, ὡς θεονομίας καὶ θεοκεντρικότητας καὶ διενεργεῖται μὲσω τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ (πρβλ. Ἰω. 14, 15: «*ἐὰν ἀγαπᾶτέ με, τὰς ἐντολάς τὰς ἐμὰς τηρήσετε*»). Ἡ προσπάθεια τηρήσεως τῶν θείων ἐντολῶν συνιστᾷ κίνηση ἀπελευθερωτικὴ, μὲ σκοπὸ τὴν

ροπρροσδιοριζόμενης κυριότητος τοῦ ἑαυτοῦ μας».

25. Γιὰ τὴν θέση τοῦ σατανᾶ στὸ γεγονός τῆς πτώσεως καὶ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τοῦ πιστοῦ, βλ. στοῦ ΙΩΑΝΝΟΥ ΡΩΜΑΝΙΔΟΥ, *Τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα*, Ἀθήνα 1989², σ. 59 ἐξ.

26. Κατὰ τὸν ἀπολογητὴ Τατιανὸ (β' αἰ.) μὲ τὴν πτώση, ὡς χωρισμὸ ἀπὸ τὴν θεοποιὸ θεία Χάρη, «*δοῦλοι γεγόναμεν οἱ ἐλεύθεροι· διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐπράθημεν*» (=πωληθήκαμε σὰν δοῦλοι). PG 6, 829.

ἐπανασύνδεση μὲ τὴν πηγὴ τῆς ὑπάρξεως²⁷. Αὐτὸ ὑπονοεῖ ὁ ἀπ. Παῦλος, μιλώντας γιὰ «κάλυμμα» κατὰ τὴν ἀνάγνωση τῆς Γραφῆς²⁸. Εἶναι τὸ κάλυμμα τῶν παθῶν, ποὺ ἐμποδίζει τὴν ἐλεύθερη κοινωνία ἀνθρώπου-Θεοῦ. Κατὰ τὸν ἅγιο Μάρκο τὸν ἐρημίτη «αἱ ἐντολαὶ οὐχὶ τὴν ἁμαρτίαν ἐκκόπτουσιν, ἀλλὰ τοὺς ὅρους (=τὰ ὅρια) τῆς δοθείσης ἡμῖν ἐλευθερίας φυλάττουσιν». Ὁ νόμος τῆς ἐλευθερίας λειτουργεῖ «κατ' ἀναλογίαν τῆς τηρήσεως τῶν ἐντολῶν» (PG, 65, 992, 909).

Ὁ ἔνσαρκος Θεὸς Λόγος, Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, ἐνεργεῖ στὴν ἱστορία ὡς ἐλευθερωτὴς (πρβλ. τὸ ἀπολυτίκιο τῆς ἐορτῆς τῆς Ὑπαπαντῆς, 2 Φεβρουαρίου: «τὸν ἐλευθερωτὴν τῶν ψυχῶν ἡμῶν, χαριζόμενον ἡμῖν καὶ τὴν ἀνάστασιν») ²⁹. Ἡ ἐν Χριστῷ σωτηρία συνιστᾶ ἀπελευθέρωση ἀπὸ ὅ,τι συνιστᾶ δουλεία. Τὸ (ἀπο)λυτρωτικὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ συνίσταται

27. Ἄς ἐπιτραπεῖ ἐδῶ ἓνα παράδειγμα· ἓνας λαμπτήρας, βιδωμένος στὴν εἰσδοχὴ του, φαινομενικῶς εἶναι σὲ θέση ἀνελευθερίας. Εἶναι ὅμως ὁ μόνος τρόπος, γιὰ νὰ κοινωνεῖ μὲ τὴν φωτοδόχο πηγὴ του καὶ νὰ ἐκπληρῶνει τὴν ἀποστολὴ του, νὰ φωτίζει...

28. Παραθέτουμε τὸ κείμενο, ποὺ εἶναι σημαντικότατο, διότι συνδέει τὴν ἐνέργεια τοῦ ἁγίου Πνεύματος μὲ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου (καρδίας) στὸ πλαίσιο τῆς θεοκοινωνίας: «Ἐχοντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα, πολλῇ παρῴρησά χρώμεθα καὶ οὐ καθάπερ Μωυσῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, πρὸς τὸ μὴ ἀτενίσαι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου. Ἀλλ' ἐπωρώθη τὰ νοήματα αὐτῶν. Ἄχρι γὰρ τῆς σήμερον ἡμέρας τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς διαθήκης μένει, μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται· ἀλλ' ἕως σήμερον, ἡνίκα ἂν ἀναγινώσκηται Μωϋσῆς, κάλυμμα ἐπὶ τὴν καρδίαν αὐτῶν κείται· ἡνίκα δέ, ἐὰν ἐπιστρέψῃ πρὸς Κύριον, περιαιρεῖται τὸ κάλυμμα. Ὁ μὲν Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι· οὗ δὲ τὸ πνεῦμα Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία» (Β' Κορ. 3, 12-17).

29. Αὐτὸ ἀκούει ὁ ὀρθόδοξος πιστὸς καὶ στὸ ἀπολυτίκιο τῆς 1^{ης} Ἰανουαρίου: «Μορφὴν ἀναλλοιώτως ἀνθρωπίνην προσέλαβες... ὅπως παύσης τὰ σκιώδη καὶ περιέλης τὸ κάλυμμα τῶν παθῶν ἡμῶν». Διότι, ἔτσι μόνον ἀποκαθίσταται ἡ δυνατότητα Θεο-κοινωνίας. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀπελευθερωτικὴ λειτουργία τῶν ἐντολῶν.

στο ότι μάς «έξαγοράζει» από την δουλεία και συνεπώς ή ζωή μας (ώς έξαγορασμένων δούλων) του άνήκει ολοκληρωτικά³⁰. Ο αναγεννημένος έν Χριστῶ άνθρωπος μετατίθεται από την δουλεία τής άμαρτίας στην άπελευθερώνουσα «δουλεία» του Χριστού. Ο άπ. Παῦλος θεωρεϊ στίς έπιστολές του τίτλο τιμής τόν αυτοχαρακτηρισμό του ως «δούλου Χριστού» (Φιλ. 1, 1), διότι τόν συνδέει με την άπολύτρωση (έξαγορά του) από τόν Χριστό (προβλ. «άπελεύθερος Κυρίου», Α΄ Κορ. 7, 22). Ο ίδιος δέ, προσδιορίζει και την φύση τής νέας αυτής σχέσης με τόν Χριστό: «ήτε δούλοι τής άμαρτίας· άπελευθερωθέντες δέ από τής άμαρτίας, έδουλώθητε τῷ Θεῷ» (Ρωμ. 6, 17). Και συνεχίζει με βάση τὸ σχῆμα ὅπως-οὕτως: «Ὡσπερ γάρ παρεστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δούλα τῇ άκαθαρσία και τῇ άνομία εἰς τὴν άνομίαν, οὕτω νῦν παραστήσατε τὰ μέλη ὑμῶν δούλα τῇ δικαιοσύνη εἰς άγιασμόν» (Ρωμ. 6, 19).

Αὐτὸ σημαίνει, ὅτι ή αὐτοὑποδούλωση τοῦ ανθρώπου στὸν Χριστὸ συνιστᾶ οὐσιαστικά άπελευθέρωση, μετάθεση δηλαδή στὴν «δουλεία» τής έλευθερίας. Ἡ έλευθερία χριστιανικά νοεΐται, σὲ τελευταία άνάλυση, ως εκούσια δουλεία στὸν Θεό, ἐφ' ὅσον «ή έξάρτησις τοῦ δημιουργήματος ἐκ τοῦ Δημιουργοῦ του εἶναι ή αὐθεντική έλευθερία του, ή ὁποία έπιτελεΐται ως μετοχή Θεοῦ»³¹. Ἐν δὲ αὐτὸ εἶναι τὸ «τί» τής έν Χριστῶ έλευθερίας, τὸ «πῶς» βιώνεται εκκλησιαστικά ως μετοχή σὲ μία συνεχῆ διαδικασία «θανάτου και άναστάσεως». Τὰ μυστήρια τής Ἐκκλησίας λ.χ. ἔχουν αὐτὸ τὸν σταυροαναστάσιμο χαρακτήρα. Εἶναι θάνατος τοῦ παλαιοῦ ανθρώπου και άνάδυση τοῦ νέου ως «καινῆς κτίσεως» (Β΄ Κορ. 5, 17). Ο άπελευθερωτικός δὲ χαρακτήρας τῶν μυστηρίων ὁδηγεῖ

30. Βλ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΣΤΟΓΙΑΝΝΟΥ, Ἐλευθερία, Ἡ περι έλευθερίας διδασκαλία τοῦ άπ. Παύλου και τῶν πνευματικῶν ρευμάτων τής έποχῆς του, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 178 έξ.

31. Κ. ΠΑΠΑΠΕΤΡΟΥ, ὁ.π., σ. 195 έξ. Προβλ. Β. ΣΤΟΓΙΑΝΝΟΥ, Ἐλευθερία, ὁ.π., σ. 195 έξ.

ἀπὸ τὸν «καινὸν» ἄνθρωπο στὴν «καινὴν» πολιτεία-κοινωνία, στὴν ἐπώνυμον τοῦ Χριστοῦ «καινὴν πολιτείαν», μέσα στὴν ὁποία οἱ διαπροσωπικὲς σχέσεις ἀνακαινίζονται, μεταμορφοῦνται: (πρβλ. Γαλ. 3, 7: «Οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος, οὐδὲ Ἕλληνας· οὐκ ἔνι δοῦλος, οὐδὲ ἐλεύθερος· οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ...»). Οἱ σχέσεις αὐτές, πὺ ἀνταποκρίνονται βέβαια κυριολεκτικὰ στὸ γεγονός τῆς θεώσεως, προσδιορίζουν τὸ περιεχόμενον τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς γιὰ τὴν πραγμάτωσή τους. Εἶναι σχέσεις ἐλευθερίας, ἀφοῦ συνιστοῦν ὑπέρβαση κάθε διαφορᾶς (ἐθνικῆς, κοινωνικῆς, οικονομικῆς, κ.λπ.) καὶ συλλογικὴ μετάθεση ἀπὸ τὴν ἐθνικότητα στὴν ἐν Χριστῷ ὑπερεθνικότητα (ὄχι διεθνισμός), ὡς ἀρμονικὴ ἱεράρχηση τῆς πρώτης, ὡς γήινης κατάστασης, στὴ δεύτερη, πὺ συνιστᾷ πραγματικότητα τῆς «οὐράνιας βασιλείας» (πρβλ. Ἐβρ. 13, 14).

3. Ἡ ὀρθόδοξη κοινωνία διέσωσε στὴν διαιώνια πορεία τῆς ἀναλλοίωτο τὸ νόημα τῆς ἐν Χριστῷ ἐλευθερίας³². Ἡ ὀρθοδοξία βλέπει τὴν ἐλευθερία ὡς τὸ φυσικὸ κλίμα ἀναπτύξεως καὶ πραγματώσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὡς προσώπου, κοινωνικοῦ δηλαδὴ ὄντος³³. Τὸ «ἐν Χριστῷ» καὶ «σὺν Χριστῷ εἶναι» προϋποθέτει τὴν μεταστοιχείωση τοῦ ἐγωκεντρικοῦ ἀτόμου σὲ (κοινωνικὸ) πρόσωπο. Γι' αὐτὸ ἡ παράδοση τοῦ γένους ἐνσαρκώνει τὴν θυσία γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς καρδιάς ὡς προϋπόθεση καὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐλευθερίας. Ἡ σωτηρία-θέωση, ἡ καταξίωση, δηλαδὴ, τοῦ ἀνθρώπου σὲ πρόσωπο μέσα στὸν δοξασμὸ τῆς ἀγιοτριαδικῆς Χάρης, σημαίνει τὴν ἀπε-

32. Βλ. γενικὴ θεώρηση τοῦ προβλήματος, στοῦ ΜΑΡΚΟΥ ΣΙΩΤΟΥ, «Ἡ θρησκευτικὴ ἀξία τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας», *Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν*, τ. Κ (1973), σσ. 41-70.

33. «Ἡ ἐλευθερία ἀποτελεῖ προνόμιον τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀνθρώπων, ἀκριβῶς διότι αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ «προσώπου», προσδιορίζουσα τὴν ὑπόστασιν μόνον τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου» (Μ. ΣΙΩΤΟΥ, «Ἡ θρησκευτικὴ ἀξία», ὁ.π., σ. 41).

λευθέρωση τῆς φύσεως ἀπὸ τὴν δουλεία τῆς ἀναγκαιότητος, ἡ ὁποία συνιστᾷ ὑποταγὴ στὴν φθορὰ καὶ τὸν θάνατο. Προϋποτίθεται ὁμως ὁ βιασμός τῆς φύσεως (Λουκ. 12, 49. Ματθ. 10, 34. 11, 12), ποὺ πραγματοποιεῖται μὲ τὴν ἐκούσια ἄρση τοῦ σταυροῦ τῆς ἀσκήσεως (πρβλ. Μάρκ. 8, 33). Μὲ τὴν ἐκούσια στέρηση, τὴν ἐκούσια ἀνάληψη τῆς δουλαγωγίας τῆς σάρκα (Α΄ Κορ. 9, 27) (νηστεῖες, προσευχὲς) πολεμεῖ ὁ ρωμηὸς τὴν ἐγωκεντρικὴ του διάθεση, γιὰ νὰ ὀδηγηθεῖ στὴν ἐσωτερικὴ ἀπελευθέρωση ἀπὸ τὴν ἀναγκαιότητα-δουλεία. Ἡ ἄσκηση, ὡς πόλεμος κατὰ τῆς νεκρωμένης φύσεως, «σκοπεύει στὴν μεταμόρφωση τῶν ἀπροσώπων φυσικῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ἀναγκῶν σὲ φανερώσεις τοῦ ἐλευθέρου προσωπικοῦ θελήματος, ποὺ πραγματώνει τὴν ὄντως ζωὴ τῆς ἀγάπης»³⁴. Τὸ ἐν Χριστῷ πρόσωπον, μετέχοντας στὴν ἄκτιστη θεία Χάρη, χριστοποιεῖ τὸ φρόνημά του καὶ τὶς σχέσεις του. Αὐτὸ σημαίνει ὁ εὐαγγελικὸς λόγος: «Γνώσεσθε τὴν ἀλήθειαν καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς» (Ἰω. 8, 42), δεδομένου ὅτι στὴν γλώσσα τῆς Ἐκκλησίας ὁ Χριστὸς εἶναι ἡ ἕνσαρκη ἀλήθεια (πρβλ. Ἰω. 14, 6). Ἡ ὑπαρκτικὴ-ἐμπειρικὴ γνώση τῆς ἀλήθειας ἐλευθερώνει καὶ θεοποιεῖ.

Στὴν ἑλληνορθόδοξη παράδοση, λοιπόν, ἡ ἐλευθερία βιώνεται στὴν σταυρικὴ μορφή τῆς πρῶτα ὡς ἐσωτερικὴ («καρδιακὴ») καὶ κατόπιν ὡς ἐξωτερικὴ (ἀτομικὴ, ἐθνικὴ, κοινωνικὴ). Ὡς ἀπελευθέρωση τῆς καρδιᾶς ἀπὸ τὴν τυραννία τῶν παθῶν καὶ δυνατότητα πραγματώσεως τοῦ ἀνθρώπου στὰ ὅρια τῆς ἀγαπητικῆς διαπροσωπικῆς συνυπάρξεως. Ἡ κοινωνία αὐτὴ, στὴν αὐθεντικότητά τῆς ἀπέναντι μὲν στὸν Θεὸ ἐκφράζεται ὡς ἐκούσια, «ὀλοτελής» (Α΄ Θεσ. 5, 23) αὐτοπαράδοση στὴ θεία ἀγάπη, ἀπέναντι δὲ στοὺς συνανθρώπους ὡς αὐτοπρο-

34. ΙΩΑΝΝΟΥ ΣΙΝΑΪΤΟΥ, *Κλίμαξ*, Λόγος ΙΔ', κθ' (ἔκδοση Παπαδημητρίου, σ. 84): «Μὴ πλανῶ· οὐ μὴ τοῦ Φαραῶ ἐλευθερωθήσῃ, οὐδὲ τὸ ἄνω πάσχα θεάσῃ, ἂν μὴ πικρίδας καὶ ἄζυμα φάγῃς· πικρίδες εἰσὶν ἡ τῆς νηστείας βία καὶ κακοπάθεια· ἄζυμα δέ, τὸ μὴ φυσώμενον φρόνημα».

αίρετη και ανιδιοτελής προσφορά (θυσία) για την σωτηρία τους³⁵. Η ανιδιοτέλεια είναι ή πεμπτουσία του ὀρθοδόξου ἡθους. Δὲν εἶναι συνεπῶς περίεργο, ὅτι ἡ κατ' ἐξοχὴν ἐλεύθερη ἐνέργεια τοῦ ὀλοκαυτώματος, ὅχι ὡς ἐκτελέσεως ἀπὸ τὸν ἀντίπαλο, ἀλλ' ὡς αὐτοθυσίας, ἐκούσιας δηλαδὴ αὐτοπροσφορᾶς (π.χ. Ζάλογγο, Ἀρκάδι, ἀγῶνες τῆς ΕΟΚΑ) εἶναι τόσο σύνηθες φαινόμενο στὴν ἑλληνικὴ ἱστορία.

4. Στὴν ἑλληνορθόδοξη παράδοση ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία διαγράφεται μέσα στὸ πλαίσιο τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, ὅχι δὲ μόνο ὡς προσωπικὴ, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐθνικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐλευθερία. Ἐδῶ συναντῶνται ἑλληνισμὸς καὶ χριστιανισμὸς, στὴν θρησκευτικὴ νοσηματοδότηση τῆς ἐλευθερίας³⁶. Οἱ δύο τελευταῖες μορφὲς ἐλευθερίας δὲν εἶναι παρὰ ἐναρμόνιση τῶν ἐπὶ μέρους προσωπικῶν ἐλευθεριῶν καὶ ἐκφράζεται μὲ τὴν ὁμο-ψυχία, τὸ «ὁμοθυμαδὸν» (=ὁμοθυμία, ὁμοκαρδία) τοῦ Πράξ. 2, 1. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἐθνικὴ ἐλευθερία εἶναι ἔννοια, τελικὰ, θρησκευτικὴ καὶ θεολογικὴ. Ἡ καρδιακὴ ἐνότητα καὶ συμφωνία καὶ ἡ μετοχὴ στὴν ἴδια ἄκτιστη Χάρη δημιουργεῖ τὴν δυνατότητα ἀρμονικῆς συνυπάρξεως καὶ συναναπτύξεως, ἀλλὰ καὶ κοινῆς ἐνέργειας. Πρόκειται γιὰ τὴν «ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τὴν κοινωνίαν τοῦ ἀγίου Πνεύματος», γιὰ τὴν ὁποία εὐχεται ἡ Ἐκκλησία στὴν θεία λειτουργία. Ἔτσι νοεῖται ὀρθόδοξα ἡ ἐνότητα στὸ ἓνα σῶμα, τὸ ἓνα γένος ἢ ἔθνος³⁷, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀγῶνας γιὰ τὴν ἀπρόσκοπτη συνέχειά του ἢ τὴν ἀποκατάστασή του. Σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο ἐντάσσεται ὀρθόδοξα

35. Κύριο γνώρισμα τῆς ἐν Χριστῷ ἀγάπης εἶναι ἡ ἀνιδιοτέλεια. Κατὰ τὸν ἀπ. Παῦλο (ἡ ἀγάπη) «οὐ ζητεῖ τὰ ἑαυτῆς» (Α' Κορ. 13, 5). Πρὸβλ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ, *Ἡ καινὴ ἐντολὴ τῆς ἀγάπης καὶ ὁ ὕμνος αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἀπ. Παύλου ἐν Α' Κορ. 13*, Θεσσαλονίκη 1958².

36. Στὴν ἑλληνικὴ συνείδηση ταυτίστηκε τελικὰ ἡ ἐλευθερία μὲ τὴν ἀρετή: «Ἐλευθερία ἐστὶ τὸ τῆς ἀρετῆς ὄνομα», διαβάζουμε στὸν Στοβαῖο (Γνώμων 31).

37. Α' Πέτρ. 2, 9: «ἔθνος ἅγιον» (=τὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα). «Γένος

τὸ 1821, νοούμενο ὡς «ἐθνικὴ παλιγγενεσία»³⁸. Ὁρθόδοξα βρῖσκει –τελικὰ- δικαίωση, κι' αὐτὸ βέβαια κατ' οἰκονομία, μόνο μία μορφή ἔνοπλου ἀγώνα: ὁ ἀπελευθερωτικός.

Ὁ ἀπελευθερωτικός ὅμως ἀγώνας ὡς θυσία γιὰ τοὺς ἄλλους, μὲ τὰ κριτήρια τῆς Ὁρθοδοξίας, εἶναι δυνατός, ὅταν ἐπιτευχθεῖ ἡ ἐσωτερικὴ ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου. Κάθε ἐξωτερικὴ θυσία εἶναι αὐθεντικὴ, ὅταν προηγεῖται ἡ ἐσωτερικὴ ἐλευθερία. Γιατί ἡ θυσία γιὰ τὴν ἐλευθερία προϋποθέτει τὴν ἐλευθερωμένη ἀπὸ τὰ πάθη ὑπαρξή. Γι' αὐτὸ εἶναι καὶ τόσο δύσκολη ἡ αὐτοθυσία. «Μεῖζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ» (Ἰω. 15, 13). Ἦ, ὅπως ὁ ἀπ. Παῦλος θὰ διευκρινίσει: «μόλις γὰρ ὑπὲρ δικαίου τις ἀποθάνεται· ὑπὲρ γὰρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν» (Ρωμ. 5, 7). Τὸ μαρτύριο, σὲ ὅλες τὶς πιθανὲς ἐκδοχὲς του, συνιστᾷ ὑπέρβαση τῆς ἔννοιας τῆς ζωῆς ὡς ἀτομικῆς ἐπιβιώσεως καὶ προσφορά στὴν ἀγάπη τοῦ συνανθρώπου ὡς αὐτοπαραίτηση. Μὲ τὸ μαρτύριο ὡς αὐτοθυσία ἢ «ἀπώλεια τῆς ψυχῆς» (Ματθ. 10, 39) ἀποβαίνει σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὑπαρκτικὴ πραγμάτωση τῆς προσωπικῆς ἐτερότητας καὶ ἐλευθερίας.

5. Ἔτσι ὅμως κατανοεῖται καὶ ἡ ἀποστολὴ τοῦ ὀρθοδόξου κλήρου, ἢ ὁποῖα πρωταρχικὰ δὲν εἶναι θρησκευτικὴ (ἐπιτέλεση λατρευτικῶν πράξεων), ἀλλ' ἀπελευθερωτικὴ, ἐκφραζόμενη ὡς ἐπιστήμη θεραπείας (θεραπευτικὴ ποιμαντικὴ) τῆς ἀνθρώπινης ὑπάρξεως καὶ ἀπαλλαγῆς τῆς ἀπὸ τὴν κυριαρχία τῶν παθῶν, καρπὸς τῶν ὁποίων εἶναι ἡ ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ δουλεία.

ἐν Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων», κατὰ τὸν ἱερὸ Χρυσόστομο, PG 52,789.

38. Στὴν Καινὴ Διαθήκη κυριολεκτεῖται ὁ ὅρος στὴν περίπτωση ἀναστάσεως νεκρῶν (βλ. Ματθ. 19, 28) καὶ μὲ τὴν ἴδια ἔννοια χρησιμοποιεῖται μεταφορικὰ γιὰ τὸ βάπτισμα (Τίτ. 3, 5 =ζωοποίηση τῆς νεκρᾶς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου).

Ὁ ἀγώνας τοῦ ράσου στὴν διάρκεια τῆς δουλείας ἦταν ἡ μόνιμη θυσία γιὰ τὴν διπλὴ ἐλευθερία. Ἡ συνέχεια τῆς ἡσυχαστικῆς παραδόσεως, ἰδιαίτερα στὰ μοναστήρια, στὰ ὁποῖα ἀναβαπτίζοταν συνεχῶς ὁ λαός, διατηρώντας τὸ ἐλληνορθόδοξο φρόνημά του, προσεπόριζε στὸ δοῦλο γένος τὶς ἀναγκαῖες δυνάμεις γιὰ τὴν διασφάλιση τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως καὶ ἀκμαίου φρονήματος, ποὺ θὰ ὀδηγοῦσε στὶς ἀποφασιστικὲς ἐξεγέρσεις. Ἡ Ἐκκλησία στὸ σύνολό της δὲν μεταβλήθηκε ποτὲ σὲ ὄργανο τοῦ κατακτητῆ ἐναντίον τῶν συμφερόντων τοῦ γένους. Ἀντίθετα, ἐπανειλημμένα προέβαλε ἀντίσταση μὲ βαρύτατο μάλιστα ἀντίτιμο (πρβλ. ἐκτελέσεις πατριαρχῶν καὶ ἄλλων ἱεραρχῶν, ἀλλαξοπατριαρχίες, κ.λπ.)³⁹. Τὰ λεγόμενα περὶ ἐθελοδοουλίας ἀνατρέπονται ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ ράσου σὲ ὅλες τὶς μικρὲς καὶ μεγάλες ἐπαναστατικὲς ἀπόπειρες ἀπὸ τὸν 15^ο μέχρι τὸν 19^ο αἰῶνα, στὶς ὁποῖες ἀναμιγνύονται καὶ ἡσυχαστές, ὅπως ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ἁγιορείτης (Γραικός)⁴⁰.

Γι' αὐτὸ στὴν ἐλληνορθόδοξη Ἀνατολὴ ἡ ἀποστολὴ τοῦ κλήρου ἔμεινε καθαρὰ ἀπελευθερωτικὴ, μὲ τὴ διπλὴ -κατὰ τὰ παραπάνω- σημασία.

Ποτὲ δὲν παραθεωρήθηκε ἡ ἐντολὴ τῆς θυσίας τοῦ ποιμένα ὑπὲρ τῶν προβάτων του (Ἰω. 10, 12-13). Ἡ ἐλληνορθόδοξη παράδοση, ἤδη μέσα στὸ Βυζάντιο/Ρωμανία, γνώρισε τοὺς κληρικοὺς ὡς πρωταγωνιστὲς γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ αὐτὸ συνεχίστηκε καὶ κατὰ τὴν δουλεία. Τὸ '21 στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν μποροῦσε νὰ ἀποτελέσει ἐξαίρεση. Πρέπει μάλιστα νὰ ὑπογραμμιστεῖ, ὅτι τὸ πρόβλημα γιὰ τὸν ἐλληνορθόδοξο κληρο δὲν εἶναι ἡ μὴ συμμετοχὴ του στοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνες, ἀλλὰ ὁ ὑπερτονισμός, συχνὰ καὶ ἀπὸ τοὺς κληρικοὺς, τῆς

39. Ν. ΒΛΑΧΟΥ, *Ἡ σχέσις τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων πρὸς τὸ κυρίαρχον ὀθωμανικὸν κράτος*, *L' Hellenisme Contemporain*, Ἀθήνα 1953, σ. 150.

40. Τὶς ἐπὶ μέρους περιπτώσεις βλ. στοῦ Ε. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τ. Γ' κ.ἐξ.).

ιστορικής διαστάσεως τοῦ ἔθνους καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ κίνδυνος μεταβολῆς τῆς Ὁρθοδοξίας σὲ ἀπλὸ διάκονο τῶν ἐνδοκοσμικῶν στοχοθεσιῶν του.

6. Οἱ Ἕλληνες κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ δὲν ἀναζήτησαν ἰδεολογικὰ στηρίγματα γιὰ τὴν ἐπανάστασή τους, διότι μὲ αὐτὴν ἐξέφραζαν τὸ ἑλληνορθόδοξο φρόνημά τους, στὸ ὁποῖο συνυφαίνονταν ὁ Θεὸς μὲ τὴν ἐπανάσταση καὶ ἡ Ὁρθοδοξία μὲ τὴν ἐλευθερία. Αὐτὸ φαίνεται σ' ὅλα τὰ ἐπίσημα καὶ ἀνεπίσημα κείμενα τοῦ ἀγῶνα⁴¹. Ἡ ἐπανάσταση νοεῖται σ' αὐτὰ ὡς «βουλὴ τοῦ Θεοῦ», διότι ἐκεῖνος εἶχεν ἀποφασίσει τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ γένους. Ὁ ἀγώνας εἶχε καταξιωθεῖ στὴν συλλογικὴ ἐθνικὴ συνείδηση ὡς θρησκευτικὴ πράξη. Ἦταν κάτι ἀντίστοιχο μὲ τὴν ἀντιμετώπιση τοῦ γίγαντα Λυαίου ἀπὸ τὸν ρωμῆδ Δαβίδ· τὸν Νέστορα⁴². Γι' αὐτὸ καὶ οἱ ἀγωνιστές, πρὶν ἀπὸ τὶς ἀποφασιστικὲς τοὺς ἀναμετρήσεις μὲ τὸν ἐχθρὸ κοινωνοῦσαν τὰ ἄχραντα μυστήρια, θέλοντας νὰ πεθάνουν μέσα στὴν κοινωνία τοῦ κυριακοῦ σώματος, ὡς μάρτυρες πρῶτα τῆς πίστεως καὶ μετὰ τῆς πατρίδας.

Τὴν θεολογία τοῦ ἀγῶνα τοῦ 1821 διατύπωσε μὲ πληρότητα ἡ Γ' Ἐθνοσυνέλευση τῆς Τροιζήνας (5.5.1827): «Ὡς πλάσματα τοῦ Θεοῦ, ὡς ἄνθρωποι ἔχοντες τ' αὐτὰ δικαιώματα, ὅσα ὁ Θεὸς χάρισε εἰς τὸν ἄνθρωπον, πολεμοῦμε πρὸς τοὺς ἀρπακτῆρας διὰ τὴ γῆν μας· διὰ τὴν πατρικὴν κληρονομίαν μας, διὰ τὴν φιλότατην πατρίδα μας· πολεμοῦμε... διὰ τὰς ἰδιοκτησίας μας, διὰ τοὺς καρποὺς τῶν κόπων καὶ τῶν ἰδρώτων μας. Ὡς χριστιανοί, οὔτε ἦτον, οὔτε εἶναι δυνατὸν, νὰ πειθαρχήσωμεν δεσποζόμενοι ἀπὸ τοὺς θρησκομανεῖς μωα-

41. Βλ. ΗΛΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, *Κείμενα πίστεως καὶ ἐλευθερίας, Αὐθεντικαὶ μαρτυρίαι ἐπωνύμων καὶ ἀνωνύμων Ἑλλήνων περὶ τῆς ἐθνεγερείας τοῦ 1821*, Ἀθῆναι 1985. Σ' αὐτὰ προστίθενται καὶ οἱ πολυάριθμοι κυπριακὲς ἀναφορές.

42. Βλ. Μηναιο Ὀκτωβρίου, 27^η.

μεθανούς, οί όποιοι κατέσχιζον και κατεπάτουν τας άγίας εικόνας, κατεδάφιζον τούς ιεροούς ναούς... ύβρίζοντες τὸ θεϊον ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ... και μᾶς ἐβίαζον νά γένωμεν τοῦρκοι ἀρνηταί τοῦ Χριστοῦ και ὀπαδοί τοῦ Μωάμεθ· πολεμοῦμε πρὸς τούς ἐχθρούς τοῦ Κυρίου μας και δὲν θέλομεν πώποτε συγκοινωνίαν μετ' αὐτῶν». Τὸ κείμενο δὲν κατασκευάζει ἰδεολογία, ἀλλὰ ἐκφράζει ὄλο τὸν φιλελεύθερο δυναμισμὸ τῆς Ὁρθοδοξίας, ποὺ λειτούργησε ὡς κινητήρια δύναμη τῆς ἑλληνικῆς ψυχῆς.

Ἡ σημαία τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ταυτίστηκε με τὴν σημαία τοῦ σταυροῦ, κάτι ποὺ φανέρωνε τὴν ταύτιση τοῦ «πάσχοντος γένους» με τὸν πάσχοντα Χριστό, ἀλλὰ και τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ με τὴν ἀνάσταση τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία τῆς ἐλευθερίας ἦταν τὸ φρόνημα ὄλων τῶν ἀγωνιστῶν, ὄλου καλύτερα τοῦ ἔθνους, κλήρου και λαοῦ. Ἡ «Προκήρυξις» τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως Ναυπλίου (18.6.1822) προβαίνει σὲ μιὰ σημαντικὴ ὁμολογία: «Οἱ μάρτυρες αὐτοί, οἱ ἐκλεκτοί, ὁ ἅγιος πατριάρχης μας και ὄλοι ἐκεῖνοι οἱ ἐπίσκοποι, οἱ θανόντες τὸ μαρτύριον τῆς ἀγχόνης, θ' ἀπευθύνουν εἰς τὴν θεϊαν Τριάδα διαπύρους προσευχάς, διὰ νὰ εὐλογήσῃ τὰ ἔργα μας»⁴³. Ὁ κληρικός, ποὺ κρατᾶ στὸ ἕνα χέρι τὸ τουφέκι και στὸ ἄλλο τὴν θεία μετάληψη, ἢ ὁ μοναχός, ποὺ βγάζει τὸ ράσο και ντύνεται τὴ φουστανέλλα, ἦταν ἢ πιὸ συνηθισμένη εἰκόνα τοῦ ἀγῶνα, ὅπως ἀκόμη οἱ ναοί, ποὺ μεταβάλλονταν σὲ τόπους τῶν «μυστικοσυμβουλίων» τῶν ἀγωνιστῶν ἢ σὲ ἀποθηκὲς πυρομαχικῶν, ἀλλὰ και τὰ μόνιμα καταφύγια τῶν ἀγωνιστῶν, τὰ μοναστήρια. Ἡ ἐπανάσταση τοῦ '21, ὅσες ἐπιδράσεις και ἂν δέχθηκε ἀπ' ἔξω, ἔμεινε πάνω ἀπ' ὄλα ἔκφραση τῆς πανεθνικῆς συνειδήσεως, τῆς ζυμωμένης με τὸν λόγο τῆς ὀρθοδόξου πίστεως και τὴν ἑλληνικὴ φιλελευθερία.

43. ΗΛΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, *Κείμενα πίστεως και ἐλευθερίας*, ὁ.π., σ. 114.

7. Τὸ '21, σὲ κάθε ἔκφρασή του, ἦταν ἀγώνας, ποὺ ἔδινε τὴν προτεραιότητα στὴν πίστη, τὴν Ὁρθοδοξία, ἱεραρχώντας σ' αὐτὴν ὅλες τὶς δίκαιες ἐνδοκοσμικὲς διεκδικήσεις. Ὁ ἀπώτερος στόχος τῶν ἀγωνιστῶν δὲν ἦταν τὸ ὄραμα κάποιου «ἐπίγειου παραδείσου», ἀλλὰ ἡ ἀνάσταση τοῦ γένους, μὲ ὅλα τὰ στοιχεῖα τῆς ὑπάρξεώς του. Στὸν ἀγῶνα τοῦ '21 ἡ χριστιανικὴ πίστη ἀντιμάχεται τὸν ἀλλόθρησκο τύραννο, ἀπορρίπτοντας τὴν θρησκεία του, γιὰ νὰ λάμψει ἡ Ὁρθοδοξία, ὡς συνισταμένη τῆς ταυτότητας τοῦ γένους/ἔθνους. Αὐτὴ ἡ συνείδηση συνιστᾷ τὸ ἐλληνορθόδοξο φρόνημα καὶ εἶναι αὐτὸ τὸ φρόνημα ἀκριβῶς, ποὺ διακυβεύεται στοὺς καιροὺς μας, μὲ τὴν καλλιέργεια καὶ ἐξάπλωση τῆς ἀνεθνικῆς (καὶ στὴν οὐσία ἀνεθνικῆς) ιδέας, ποὺ ὀδηγεῖ σταθερὰ σὲ νέα «τουρκοκρατία» καὶ πιθανῶς στὴν ὀλοτελῆ ψυχικὴ καὶ σωματικὴ ὑποδούλωσή μας.

Εἴμεθα εὐγνώμονες στὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανὸ καὶ τοῦ ἀπευθύνουμε τὸν λόγο τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου: «Ποιμὴν ἀγαθὴ καὶ ἀληθινὴ, διὰ σὲ ἡ Ἐκκλησία καυχᾶται, ἡ Κύπρος κομπάζει, ἡ Ἑλλάς τιμᾶται, τὸ γένος λαμπρύνεται»⁴⁴.

44. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σ. 241.

ΝΙΚΟΥ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ

Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

ΑΓΙΟΤΗΣ ΜΑΡΤΥΡΟΥΜΕΝΗ

Θὰ καταφύγω, κατ' ἀρχήν, καταθέτοντας τὴν εἰσήγησή μου, σὲ δύο κείμενα τῆς ἀρχέγονης χριστιανικῆς Ἐκκλησίας: Τὸ ἓνα εἶναι τοῦ 112 μ.Χ. καὶ τὸ ἄλλο τῶν ἀρχῶν τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ β' μ.Χ. αἰῶνα. Στὸ πρῶτο, συμπίπτει ὁ συντάκτης του νὰ εἶναι καὶ ὁ ἴδιος ἓνα ἀπὸ τὰ πρωτόλεια θύματα τῶν διωγμῶν. Θὰ ἀποτολμούσαμε νὰ διατυπώναμε ὅτι ὁ ὑποψήφιος μάρτυρας παραθέτει καὶ ἐπεξηγεῖ τὰ πλαίσια καὶ τὶς συνθῆκες¹, καὶ ὄχι τοὺς ὅρους, τοῦτο εἶναι, ὡς κριτήριο, ἀτόπημα, διαπίστωσης τῆς ἀγιότητος. Καὶ ἐννοεῖται ἐδῶ ὁ Ἰγνάτιος, ὁ ἀποκαλούμενος καὶ αὐτοαποκαλούμενος "Θεοφόρος", ἐπίσκοπος Ἀντιοχείας. Ἔτσι, ἐνῶ ὁδηγεῖται, ὅπως ἀναφέρει, στὴ Ρώμη, γιὰ νὰ δικασθεῖ, «διὰ γῆς καὶ θαλάσσης, νυκτὸς καὶ ἡμέρας δεδεδεμένος δέκα λεοπάρδοις, ὅ ἐστι στρατιωτικὸν τάγμα· οἱ καὶ εὐεργετούμενοι χεῖρους γίνονται»², πληροφορεῖται ἀπὸ τὴ Σμύρνη, ὅτι οἱ χριστιανοὶ τῆς Ρώμης συνέστησαν συνωμοσίαν ἀγάπης. Φρόντισαν δηλαδὴ καὶ κατόρθωσαν, μὲ τὴν ἄφιξή του στὴ Ρώμη, νὰ ἀπαλλαγεῖ τοῦ μαρτυρίου. Τοῦτο τὸ γεγονός ἀποτέλεσε καὶ τὴν ἀφορμὴ τῆς σύνταξης ἀπὸ μέρους τοῦ Ἰγνατίου τῆς ὁμώνυμης Ἐπιστολῆς του, ὅπου ἀκριβῶς διαγράφεται ἡ θεολογία τοῦ μαρτυρίου καὶ ἐπεξηγοῦνται οἱ συνθῆκες λειτουργίας τῆς "ἐπιτυχίας" τοῦ Θεοῦ,

1. ΓΕΡΩΝΥΜΟΥ ΚΟΤΣΩΝΗ, «Ἄγιων, ἀνακήρυξις», *Θρησκευτικὴ καὶ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τ. 1, στ. 272-273.

2. ΙΓΝΑΤΙΟΥ, *Ἐπιστολὴ πρὸς Ῥωμαίους*, 5, *Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων* (στὸ ἐξῆς *ΒΕΠ*), τ. 2, σ. 275.

ὅπως χαρακτηρίζει τὸ μαρτύριό του³.

Ὁ Ἰγνάτιος φοβᾶται τὴν ἔκρηξη τῆς ἀγάπης τῶν ρωμαίων χριστιανῶν, μήπως αὐτὴ τελικὰ τὸν ἀδικήσει καὶ σταθεῖ ἐμπόδιο, ὥστε νὰ ἀξιωθεῖ τοῦ μαρτυρικοῦ τέλους⁴. Ἡ θερμὴ παράκληση τοῦ ἐπισκόπου Ἀντιοχείας ἀλλὰ καὶ ἡ ἔντονη ἀπαίτησή του πρὸς τοὺς ρωμαίους εἶναι νὰ σιωπήσουν, γὰρ νὰ ἀρέσουν ἔτσι στὸ Θεό. «Οὐ γὰρ ἐγὼ ποτε ἔξω καιρὸν τοι-οὔτον»⁵, σημειώνει καὶ προσθέτει: «Καὶ τίποτε ἄλλο μὴ μοῦ προσφέρετε. Ἀφήστέ με νὰ γίνω σπονδῆ-θυσία στὸν Θεό». «Ὡς ἔτι θυσιαστήριον ἑτοιμὸν ἐστίν, ἵνα ἐν ἀγάπῃ χορὸς γενόμενος ἄσητε τῷ Πατρὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὅτι τὸν ἐπίσκοπον Συρίας ὁ Θεὸς κατηξίωσεν εὐρεθῆναι εἰς δύοσιν, ἀπὸ ἀνατολῆς μεταπεμφάμενος. Καλὸν τὸ δύναι ἀπὸ κόσμου πρὸς Θεόν, ἵνα εἰς αὐτὸν ἀνατείλω»⁶.

Δεδομένο στοιχεῖο, ἐπομένως, γιὰ τὸν μάρτυρα, μὲ βάση τὴν ὑπόψη Ἐπιστολῆ, καὶ τοῦτο συνιστᾶ τὸ κύριο καὶ διαχρονικὸ γνῶρισμα τῆς πίστεως καὶ τῆς πράξης ὅλων τῶν ἀγίων, εἶναι «ἡ συνείδηση, τὴν ὁποῖαν εἶχαν γιὰ τὸν ἔσχατο λόγο, πού τοὺς ὀδηγοῦσε στὸ μαρτύριο»⁷. Αὐτὴ ἦταν ἡ στέρεη ἐσχατολογικὴ προοπτικὴ τους καὶ ἡ συμμόρφωση τῆς ζωῆς τους, γι' αὐτὸ καὶ ἡ βίωση τοῦ μαρτυρίου δὲν ἦταν μιὰ αἰφνίδια ἢ πρόσκαιρη συγκυρία. Καὶ τοῦτο ἀποτελοῦσε συνέχεια καὶ συνέπεια, ὄχι τῆς ἠθικῆς, ἀλλὰ τῆς ὄντολογικῆς ἔνταξίς τους μέσα στὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία, κατὰ τὴν πατερικὴ ἠθικὴ καὶ θεολογία, συνάπτει καὶ τὰ πρῶτα καὶ τὰ ἔσχατα. Δηλαδή καὶ τίς ἀπαρχές τῆς κατασκευῆς τοῦ κόσμου ἀλλὰ καὶ τὴν ἀπόληξή του. Ἔτσι κινεῖται καὶ τὸ ἀποκαλυπτικὸ κεί-

3. ΙΓΝΑΤΙΟΥ, ὁ.π., 1, ΒΕΠ, τόμ. 2, σ. 274.

4. Αὐτόθι, σ. 274.

5. Αὐτόθι, σ. 274.

6. ΙΓΝΑΤΙΟΥ, ὁ.π., 2, ΒΕΠ, τόμ. 2, σ. 274.

7. ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Διαπίστωση καὶ διακήρυξη τῆς ἀγιότητας τῶν ἀγίων*, ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1990, σ. 59.

μενο τοῦ Ποιμένα τοῦ Ἑρμᾶ, ὅταν ὁμιλεῖ γιὰ τὴν Ἐκκλησία, τὴν ὁποία θεωρεῖ ὡς περιεκτικὴ τῶν πρώτων καὶ τῶν ἔσχατων. Εἶναι ἡ Ἐκκλησία δηλαδή ἡ ἀπαρχή, διότι «πάντων πρώτη ἐκτίσθη· διὰ τοῦτο (καὶ ἀποκαλεῖται) πρεσβυτέρα, (ἀφοῦ) καὶ διὰ ταύτην ὁ κόσμος κατηρτίσθη»⁸. Ἀλλά, καὶ πάλι κατὰ τὸν Ἑρμᾶ, εἶναι ἡ Ἐκκλησία «νεωτέρα καὶ καλὴ καὶ ἰλαρά»⁹, διότι συνάπτει καὶ τὰ ἔσχατα, γι' αὐτὸ καὶ εἶναι καὶ «κάλλει εὐπρεπεστάτη»¹⁰ καὶ «παρθένος κεκοσμημένη ὡς ἐκ νυμφῶνος ἐκπορευομένη»¹¹. Ἄν, λοιπόν, ἡ Ἐκκλησία περιέχει καὶ συνάπτει τὸ ἀπαρχὰς καὶ τὸ ἔσχατο, ὄντας ὁ ἄνθρωπος μέσα σ' αὐτή, τότε βιώνει καὶ τὸ πρῶτο καὶ τὸ ἔσχατο. Καὶ τὸ πρῶτο εἶναι ἡ κατασκευὴ καὶ ὁ καταρτισμὸς τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ ἔσχατο ὁ σκοπὸς τῆς. Σ' αὐτὴ τὴν προοπτικὴ τῆς Ἐκκλησίας προσβλέπει καὶ τὸ κείμενο τῆς Ἐπιστολῆς Βαρνάβα, ὅταν δηλώνει ὅτι οἱ ἅγιοι χωροῦν πρὸς τὴν «εὐφροσύνην» «τῆς ἡμέρας τῆς ὀγδόης»¹².

Ἴδού, λοιπόν, γιατί καὶ ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος πιστεύει ὅτι τὸ μαρτύριό του ἀποτελεῖ «τοκετὸν»¹³ καὶ «ἀνατολήν»¹⁴ πρὸς τὸν Θεὸ καὶ ἀπαρχή, ὄχι μόνο νὰ λέγεται, ἀλλὰ καὶ νὰ «εὐρεθῆ» χριστιανὸς¹⁵ καὶ νὰ καταστεῖ «μαθητῆς» τοῦ Χριστοῦ¹⁶. Καί, προχωρῶντας, ἐπεξηγεῖ ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος, ὄχι μόνο γιατί δὲν τὸν τρομάζει, ἀλλὰ ποθεῖ τὸ μαρτύριο, λέγοντας: «Ὁναίμην τῶν θηρίων τῶν ἐμοὶ ἡτοιμασμένων καὶ εὐχομαι σύντομά μοι εὐρεθῆναι· ἃ καὶ κολακεύσω, συντόμως με καταφαγεῖν,

8. ΕΡΜΑ, *Ποιμὴν*, Ὅρασις β', 4, ΒΕΠ, τ. 3, σ. 42.

9. ΕΡΜΑ, *Ποιμὴν*, Ὅρασις γ', 13, ΒΕΠ, τ. 3, σ. 49.

10. ΕΡΜΑ, *Ποιμὴν*, Ὅρασις γ', 10, ΒΕΠ, τ. 3, σ. 48.

11. ΕΡΜΑ, *Ποιμὴν*, Ὅρασις δ', 2, ΒΕΠ, τ. 3, σ. 50.

12. ΒΑΡΝΑΒΑ, *Ἐπιστολή*, 15, ΒΕΠ, τ. 2, σ. 240.

13. ΙΓΝΑΤΙΟΥ, *Ἐπιστολὴ πρὸς Ῥωμαίους*, 6, ΒΕΠ, τ. 2, σ. 275.

14. ΙΓΝΑΤΙΟΥ, ὁ.π., 2, ΒΕΠ, τ. 2, σ. 274.

15. ΙΓΝΑΤΙΟΥ, ὁ.π., 3, ΒΕΠ, τ. 2, σ. 275.

16. ΙΓΝΑΤΙΟΥ, ὁ.π., 5, ΒΕΠ, τ. 2, σ. 275.

οὐχ ὥσπερ τινῶν δειλαινόμενα οὐχ ἤψαντο. Κὰν αὐτὰ δὲ ἐκόντα μὴ θελήσῃ, ἐγὼ προσβιάσομαι»¹⁷. Καὶ ἰδοῦ, γιατί ἀκόμη θεωρεῖ ὁ ἅγιος τὰ θηρία, πού θὰ τὸν κατασπαράξουν, εὐεργέτες του, γιὰ τὰ ὁποῖα ὀμιλεῖ πῶς, καὶ ἂν αὐτὰ δειλιάσουν, ὅπως ἔκαναν σὲ ἄλλους, αὐτὸς θὰ τὰ ἐξαναγκάσει!

Καὶ τοῦτο τὸ ἐπεξηγεῖ μ' ἓνα θαυμάσιο ἐκκλησιολογικὸ καὶ θεολογικὸ τρόπο: «Ἄφετέ με θηρίων εἶναι βοράν... σιτός εἰμι Θεοῦ καὶ δι' ὀδόντων θηρίων ἀλήθομαι, ἵνα καθαρὸς ἄρτος εὐρεθῶ τοῦ Χριστοῦ»¹⁸. Ἔτσι, καὶ προτρέπει τοὺς ἀδελφούς του, χριστιανοὺς τῆς Ρώμης: «Λιτανεύσατε τὸν Χριστὸν ὑπὲρ ἐμοῦ, ἵνα διὰ τῶν ὀργάνων τούτων Θεῷ θυσία εὐρεθῶ»¹⁹. Καὶ ὅλα αὐτὰ συνειδητὰ ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπισυμβοῦν στὸ πρόσωπό του, ἐπειδὴ, ὅπως διευκρινίζει: «ὁ ἐμὸς ἔρωσ, (δηλαδή ὁ Χριστός), ἐσταύρωται»²⁰. Ἐπομένως, συνιστᾷ ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος, «ἐπιτρέψατέ μοι μιμητὴν εἶναι τοῦ πάθους τοῦ Θεοῦ μου». Καὶ αὐτὸς ὁ θεῖος πόθος ὑπάρχει καὶ λειτουργεῖ, διερμηνεύει ὁ Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος, σὲ ὅλους, ὅσους πραγματικὰ ἐνοικεῖ μέσα τους ὁ Χριστός: «Εἴ τις αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ ἔχει, νοησάτω ὃ θέλω καὶ συμπαθείτω μοι, εἰδὼς τὰ συνέχοντά με»²¹. Καὶ ὅλα ὅσα συνθέτουν τὸ μαρτύριό του, ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος τὰ ἀποκαλεῖ «πνευματικούς μαργαρίτας»²², γιὰ νὰ διακηρύξει μὲ στεντόρια τῆ φωνῆ «ἔσχατοι καιροί»²³.

Ἡ ἀγιότητα, ἐπομένως, εἶναι μιὰ ὄντολογικὴ κατάσταση πραγμάτων καὶ βιωμάτων στὴ ζωὴ τοῦ πιστοῦ μέλους τῆς Ἐκκλησίας²⁴. Καὶ εἶναι γι' αὐτὸ τὸν λόγο, γιὰ τὸν ὁποῖο στὴ

17. ΙΓΝΑΤΙΟΥ, ὁ.π., σ. 275.

18. ΙΓΝΑΤΙΟΥ, ὁ.π., 4, ΒΕΠ, τ. 2, σ. 275.

19. ΙΓΝΑΤΙΟΥ, ὁ.π., σ. 275.

20. ΙΓΝΑΤΙΟΥ, ὁ.π., 7, ΒΕΠ, τ. 2, σ. 276.

21. ΙΓΝΑΤΙΟΥ, ὁ.π., 6, ΒΕΠ, τ. 2, σ. 276.

22. ΙΓΝΑΤΙΟΥ, Ἐπιστολὴ πρὸς Ἐφεσίους, 11, ΒΕΠ, τ. 2, σ. 266.

23. ΙΓΝΑΤΙΟΥ, ὁ.π., σ. 266.

24. Πρβλ. Γ. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗ, Χριστιανικὴ ἠθικὴ, ἐκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 163.

σύνολη πατερική γραμματεία δὲν ὑπάρχει «σύστημα χριστιανικῆς ἠθικῆς»²⁵. Καὶ τοῦτο εἶναι εὐνόητο, ἀφοῦ οἱ ἅγιοι ἀποτελοῦν τὴν κατάφαση καὶ τὴν ἔκφραση τοῦ μυστηρίου τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ, ἡ ὁποία βιώνεται «συμμέτρως τῇ δυνάμει τῶν ὑπ' αὐτοῦ σωζομένων»²⁶. Ἔτσι, πολὺ δικαιολογημένα καὶ ὁ ἅγιος Ἰουστίνος, ὁ φιλόσοφος καὶ μάρτυρας, διατυπώνει: «Καὶ γὰρ αὐτὸς ἐγώ... διαβαλλομένους ἀκούων χριστιανούς, ὁρῶν δὲ ἀφόβους πρὸς θάνατον καὶ πάντα τὰ ἄλλα νομιζόμενα φοβερά, ἐνενόουν ἀδύνατον εἶναι ἐν κακίᾳ καὶ φιληδονίᾳ ὑπάρχειν αὐτούς»²⁷.

Κατὰ συνέπεια, τὸ κύριο καὶ καίριο στοιχεῖο τῆς «μαρτυρουμένης ἀγιότητος» εἶναι τὸ ἄκακο καὶ ἀφιλήδονο ἀλλὰ καὶ τὸ ἀφοβο καὶ ποθητὸ πρὸς τὸν ἐπερχόμενο θάνατο καὶ τὰ ἄλλα, τὰ παρακολουθοῦντα τὸ μαρτύριο κακά. Αὐτὸ τὸ φρόνημα καὶ τούτη ἡ συνείδηση κατατίθεται μὲ τὴ στάση, ὄχι μόνο τοῦ Ἰγνατίου, ἀλλὰ καὶ ὄλων τῶν μαρτύρων, καὶ γενικὰ τῶν ἁγίων.

Τὸ δεύτερο κείμενο, στὸ ὁποῖο παραπέμπομε, εἶναι τὸ «Μαρτύριον τοῦ Πολυχάρπου» ἐπισκόπου Σμύρνης. Ἔνα ἔργο, τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι τὸ ἀρχαιότερο στὸ εἶδός του, ἀλλὰ ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιο καὶ τὸν κανόνα τῆς ἐκκλησιολογικῆς μαρτυριολογίας, σὲ σχέση μὲ τοὺς μάρτυρες καὶ τὴν τιμὴ τους²⁸. Ὁ συντάκτης τοῦ βιβλίου τούτου εἶναι σύγχρονος τῶν γεγονότων, σμυρναῖος τὴν καταγωγή, ζεῖ τὸν β' αἰῶνα μ.Χ. καὶ ἀποπειρᾶται καὶ κατορθώνει νὰ μεταγγίσει στοὺς ἀναγνώστες τοῦ κειμένου του, ὄχι μόνο τὴ θέα, ἀλλὰ καὶ τὴ θεολογία τοῦ μαρτυρίου. Ἔνα δεδομένο, πού τὸ συναντήσαμε καὶ στὸν Ἰγνάτιο καὶ ἀποτελεῖ διαχρονικὰ τὴν ἀντίληψη ἀλλὰ καὶ τὴ σχετικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, γιὰ τὸ θέμα τοῦτο.

25. Γ. ΜΑΝΤΖΑΡΙΔΗ, *Χριστιανικὴ ἠθικὴ*, ὅ.π., σ. 43.

26. ΜΑΞΙΜΟΥ ΟΜΟΛΟΓΗΤΟΥ, *Κεφάλαια διάφορα*, 1, 12, PG 90, 1148B.

27. ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ, *Απολογία Β'*, 12, ΒΕΠ, τ. 3, σ. 206.

28. ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Πατρολογία*, τ. Α', Ἀθήνα 2000⁴, σ. 223.

Στις κολακείες και τις προσκλήσεις αλλά και τις απειλές του άνθυπάτου, ο γηραιός Πολύκαρπος με ακλόνητη τήν πίστη και στέρεη τή συνείδηση, απαντά: «ἀλλὰ τί βραδύνεις; Φέρε ὁ βούλει»²⁹. Καὶ ὅταν στὸ τέλος, καὶ κατ' ἀπαίτηση τοῦ μαινόμενου ὄχλου τῶν ἐθνικῶν καὶ τῶν ἰουδαίων, ἀποφασίζεται «τὸν Πολύκαρπον ζῶντα κατακαυθῆναι»³⁰, ὁ ἐπίσκοπος Σμύρνης ἄκακος καὶ ἄφοβος καὶ μὲ ἰλαρὸ τὸ πρόσωπο χωρεῖ πρὸς τὸ μαρτύριο. Καὶ ἐδῶ εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ πληροφορία τοῦ Μαρτυρίου του, ὅτι, ὅταν οἱ δῆμιοι ἀποπειράθησαν νὰ τὸν «προσηλώσουν»³¹, φοβούμενοι μήπως καὶ ἀποδράσει ἢ ἀντισταθεῖ στὸν διὰ πυρᾶς θάνατό του, ὁ Πολύκαρπος ἀπαντά: «Ἄφετέ με οὕτως»³². Καὶ ἐδῶ ἐπικεντρώνεται ἡ μαρτυρία τῆς ἀγιότητάς του, ἓνα ἄλλο πάλι γνώρισμα ὅλων τῶν μαρτύρων, καὶ ἐνίων ἐθνομαρτύρων, ὅπως, ἐπὶ τοῦ προκειμένου τοῦ Γρηγορίου Ε' καὶ τοῦ ἡμετέρου Κυπριανοῦ, καὶ ἄλλων, στοὺς ὁποίους οὐδόπως οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἀνέβηκε στὴν καρδιά τους πρόθεση ὀλιγωρίας καὶ ἀποφυγῆς ἢ φυγῆς ἀπὸ τὸ μαρτύριό τους³³. Ἔτσι, τὸν Πολύκαρπο «οὐ καθήλωσαν... ὁ δὲ ὀπίσω τὰς χεῖρας ποιήσας καὶ προσδεθείς, ὡσπερ κριὸς ἐπίσημος ἐκ μεγάλου ποιμνίου εἰς προσφορὰν, ὀλοκαύτωμα δεκτὸν τῷ Θεῷ ἡτοιμασμένον»³⁴. Καὶ μᾶς παραπέμπει ἐδῶ τὸ μαρτυρικὸ κείμενο στὸν προφήτη Ἡσαΐα, ὅπου ὁμιλεῖ γιὰ τὸν πάσχοντα Μεσσία Χριστό, χαρακτηρίζοντάς τον «ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν»³⁵. Ἀλλὰ καὶ στὸν ἴδιο τὸν

29. ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ ΣΜΥΡΝΗΣ, *Μαρτύριον*, 11, ΒΕΠ, τ. 3, σ. 24.

30. ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ, ὁ.π., 12, ΒΕΠ, τ. 3, σ. 24.

31. ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ, ὁ.π., 13, ΒΕΠ, τ. 3, σ. 24.

32. ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ, ὁ.π., σ. 24.

33. Πρβλ. ΧΡΙΣΤΟΥ ΚΡΙΚΩΝΗ, *Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, πρωταγωνιστὴς τῆς Ἐθνεγερσίας τοῦ 1821. Κληρικοὶ Νεομάρτυρες-Ἐθνομάρτυρες*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 137.

34. ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ ΣΜΥΡΝΗΣ, *Μαρτύριον*, 14, ΒΕΠ, τ. 3, σ. 24-25.

35. Ἠσ. 53, 7.

Κύριον, εύρισκομε τὴν καιρία δήλωση: «Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν φυλὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων»³⁶.

Αὐτόν, ἀκριβῶς, τὸν ὁμολογιακὸ δρόμο, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τοῦ «καλοῦ ποιμένα», προτίμησαν καὶ ἐπέλεξαν καὶ πολλοὶ κληρικοὶ τῆς Ἐκκλησίας στὴ μακραίωνη καὶ μαρτυρική πορεία της. Καὶ ἀνάλογη ἀναστροφή παρατηρεῖται, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, γιὰ νὰ καταφύγομε καὶ πάλι στὰ δύο χαρακτηριστικὰ παραδείγματα, στὸν Γρηγόριο Ε΄ καὶ Κυπριανό. Καὶ οἱ δύο ἀπέκρουσαν τὶς δελεαστικὲς προτάσεις τῶν τούρκων. Δέχθησαν καὶ ἀπέρριψαν μὲ πρωτοφανὲς θάρρος καὶ συνειδητὴ πίστη στὸν Θεὸ τὶς ἀπειλὲς καὶ τοὺς ἐξευτελισμοὺς τῶν δημίων τους. Παρέμειναν σὲ τὶς ἐκκλησιαστικὲς ἔδρες τους, παρὰ τὶς ἔντονες καὶ ἐφικτὲς γι' αὐτοὺς ὑποδείξεις καὶ προκλήσεις νὰ διαφύγουν. Καὶ ὅχι μόνο αὐτά. Ἀλλὰ προπαντὸς δὲν ἀντέταξαν βία καὶ μὲ παρρησία πολλὴ παρέμειναν ἄοπλοι καὶ ἀνυπεράσπιστοι ὁμολογητὲς ἐνώπιον τῶν τυράννων καὶ τῶν δημίων τους³⁷. Καὶ τοῦτο εἶναι ἓνα ἄλλο πάλι στοιχεῖο «ἀγιότητος μαρτυρουμένης»!

Ἀλήθεια, μπορεῖ κάποιος νὰ ἀναλογισθεῖ ὀπόση καὶ ὅποια ζημία θὰ μποροῦσε νὰ προκληθεῖ στὸ πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου τυχὸν ἀλλαξοπιστία τοῦ ἀρχιεπισκόπου της; Ἀσφαλῶς, καὶ δὲν παραθεωρεῖται ἐδῶ ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ μεταξὺ νεομαρτύρων καὶ ἐθνομαρτύρων³⁸, ἂν καὶ τὰ ὄριά τους πολλὲς φορὲς συμπίπτουν. Ἄλλ' οὔτε, ὅμως, καὶ ἐπιτρέπεται νὰ ὑποτιμᾶται τὸ ζεῖδωρο πνεῦμα, τὸ ὁποῖο χάρισε ἡ θυσία τους, καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου, τῶν δύο ἱεραρχῶν, Γρηγορίου καὶ Κυπριανοῦ, ὥστε νὰ μὴν ἀλλοτριωθεῖ καὶ ἀλωθεῖ τὸ γένος μας ἐθνικὰ καὶ θρησκευτικὰ ἀπὸ τὸ τουρκικὸ

36. Ἰω. 10, 11.

37. Χρ. ΚΡΙΚΩΝΗ, *Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, πρωταγωνιστὴς τῆς Ἐθνεγερσίας τοῦ 1821. Κληρικοὶ Νεομάρτυρες-Ἐθνομάρτυρες*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1991.

38. Στ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Διαπίστωση καὶ διακήρυξη*, ὁ.π., σ. 59.

ισλάμ. Καὶ ἐδῶ δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι ὁ ὅρος ἐκτουρκίζω σήμαινε ἐξισλαμίζω. Ἰδιαιτέρα γιὰ μᾶς ἐδῶ στὴν Κύπρο ὁ ἐξισλαμισμὸς ἦταν τὸ σαρκοβόρο ὄρνεο, ποὺ κατέτρωγε τὰ σωθικά μας· καὶ τοῦ λόγου τούτου τὸ πικρὸ ἀληθὲς προσεπιμαρτυρεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν πατρίδα μας ἔχομε δεκαεννέα κοινότητες, οἱ πλείστες τῶν ὁποίων, ἐνῶ κατοικοῦνταν, πρὶν τὴν τουρκικὴ εἰσβολή, ἐξ ὀλοκλήρου ἀπὸ τουρκοκυπρίους, φέρουν ὀνόματα ἀγίων! Ἐπομένως, ὁ ἐθνομάρτυρας δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι καὶ νεομάρτυρας, ὅπως καὶ τὸ ἀνάπαλιν³⁹. Καί, ἀκριβῶς, σ' αὐτὸ τὸ σκεπτικὸ στοιχῶντας καὶ ἡ πράξις τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, καὶ μὲ τὴ συμμετοχὴ τοῦ παρεπιδημοῦντος τότε στὴν Ἀθήνα πατριάρχῃ Ἀλεξανδρείας Φωτίου, προέβηκε τὸ 1921 στὴν “ἀνακήρυξη” τοῦ Γρηγορίου τοῦ Ε' ὡς ἱερομάρτυρα⁴⁰.

Βέβαια ἐδῶ δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσει τὸ δόκιμο ἢ ὄχι τῶν ὄρων “ἀνακήρυξη”, “ἀγιοποίηση”, “ἀνάδειξη”, “κατάταξη”, “ἐνταξη”, “συναρίθμηση” ἢ “διαπίστωση καὶ διακήρυξη τῆς ἀγιότητας” ἀγίων καὶ ἡ ἐγγραφή τοῦ ὀνόματός τους στὸ ἐορτολόγιο τῆς Ἐκκλησίας⁴¹. Γι' αὐτὸ καὶ ἀναφέρουμε, πολὺ συνοπτικὰ καὶ μὲ βάση τὰ δύο προαναφερθέντα στὴν ἀρχὴ κείμενα, πῶς ἡ Ἐκκλησία πολλὰς φορὲς ὡς τοπικὴ κοινότητα διαπίστωνε τὴν ἀγιότητα ἐνὸς μέλους τῆς καὶ διακήρυσσε καὶ ἐνέγραφε τὸ ὄνομά του στὸν κατάλογο τοῦ ἐορτολογίου τῆς. Γιατί, τελικὰ, τοῦτο εἶναι ἐκεῖνο, ποὺ ἔχει σημασία.

Ἡ ἀγιοκατάταξις τῶν ἀγίων Ἰγνατίου καὶ Πολυκάρπου προέκυψε μέσα ἀπὸ τὴ μαρτυρικὴ ὁμολογία καὶ τὸν θάνατό τους. Ὁ ἕνας, πράγματι, ἐγίνε βορὰ τῶν θηρίων. Καὶ ὁ ἄλλος, ἀφοῦ τὸν ἐνέβαλαν στὴν πυρὰ, «τὸ πῦρ καμάρας εἶδος ποιήσαν, ὥσπερ ὀθόνη πλοίου ὑπὸ πνεύματος πληρουμένη κύκλω

39. Πρβλ. Χρ. ΚΡΙΚΩΝΗ, *Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, πρωταγωνιστής*, ὁ.π., σσ. 78. 137-138.

40. Πρβλ. Χρ. ΚΡΙΚΩΝΗ, *αὐτόθι*, σ. 143.

41. Στ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Διαπίστωση καὶ διακήρυξη*, ὁ.π., σσ. 14-21.

περιτείχισε τὸ σῶμα τοῦ μάρτυρος· καὶ ἦν μέσον οὐχ ὡς σὰρξ καιομένη, ἀλλ' ὡς ἄρτος ὀπτώμενος, ἢ ὡς χρυσὸς καὶ ἄργυρος ἐν καμίνῳ πυρούμενος»⁴². Αὐτὴ ἡ παρομοίωση, στὴν περίπτωση τοῦ Πολυκάρπου, καὶ ὄχι μόνο, εἶναι ἄκρως χαρακτηριστικὴ καὶ ἀποδεικτικὴ, τόσο τοῦ ρόλου καὶ τῆς ἀποτελεσματικότητος τοῦ μαρτυρίου, ὅσο καὶ τῆς διαπίστωσης τῆς ἀγιότητος, ἀφοῦ διαμέσου αὐτῆς τῆς σκληρῆς καὶ ἀδυσώπητης δοκιμασίας οἱ φίλοι τοῦ Χριστοῦ, τελικὰ, ὑπερισχύουν τῶν ἐχθρῶν του ἀλλὰ καὶ καταξιώνονται νὰ ντύσουν τὴν Ἐκκλησίαν μὲ «πορφύραν καὶ βύσσον» καὶ νὰ καταλάβουν οἱ ἀθλητὲς αὐτοὶ τὸ στεφάνι τῆς δόξας τῶν οὐρανῶν. Ἔτσι καὶ τοὺς δύο, Ἰγνάτιο καὶ Πολύκαρπο, εὐθύς, ἀμέσως, ἡ τοπικὴ ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα Ρώμης καὶ Σμύρνης ἀντίστοιχα, τοὺς διακήρυξε ὡς ἀγίους. Τῶν ἱερομαρτύρων αὐτῶν ἔσπευσαν ἔμπλεοι δακρύων καὶ χαρᾶς οἱ χριστιανοὶ νὰ περιμαζεύσουν, γιὰ τὸν πρῶτο, ὅ,τι ἀπέμεινε ἀπὸ τὰ θηρία, καὶ γιὰ τὸν δεῦτερο, ὅ,τι περισώθηκε ἀπὸ τὴ φωτιά, μετὰ τὸν ἀποκεφαλισμὸ του. Ἔτσι, μέσα στὰ ἐλάχιστα λείψανα τοῦ Ἰγνατίου βρῆκαν οἱ πιστοὶ τῆς Ρώμης, κατὰ τὴν παράδοση, ἀνεγγκλητὴ τὴν καρδίαν του, τεμάχιο τῆς ὁποίας διασώζεται μέχρι σήμερα στὴ μονὴ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στὶς Σέρρες, πάνω στὴν ὁποία ἀναγραφόταν τὸ ὄνομα «Χριστός». Ἐνῶ τοῦ Πολυκάρπου, ὅπως διηγεῖται τὸ Μαρτύριό του, «ἡμεῖς ὕστερον ἀνελόμενοι τὰ τιμιώτερα λίθων πολυτελῶν καὶ δοκιμώτερα ὑπὲρ χρυσίον ὅστ᾽ αὐτοῦ, ἀπεθέμεθα ὅπου καὶ ἀκόλουθον ἦν»⁴³.

Ἀπὸ αὐτὴ, ἐπομένως, τὴν πράξιν τῆς ἀρχέγονης Ἐκκλησίας, προκύπτει ἡ “ἀποκλειστικότης”, ἣν ἐπιτρέπεται ὁ χαρακτηρισμὸς, τῆς τοπικῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος τῆς διαπίστωσης, τῆς ἐγκυρότητος καὶ τῆς καθιέρωσης τῆς τιμῆς

42. ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ ΣΜΥΡΝΗΣ, *Μαρτύριον*, 14, ΒΕΠ, τ. 3, σ. 25.

43. ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ, ὁ.π., 18, ΒΕΠ, τ. 3, σ. 26.

τῶν ἁγίων καὶ τῶν λειψάνων τους. Ὁ συντάκτης τοῦ Μαρτυρίου τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου μᾶς πληροφορεῖ ἀκόμη ὅτι ἐναπέθεσαν τὰ τίμια λείψανά του στὸν καθορισμένο τόπο «ἐνθα ὡς δυνατὸν ἡμῖν συναγομένοις ἐν ἀγαλλιᾶσει καὶ χαρᾷ παρέξει ὁ Κύριος ἐπιτελεῖν τὴν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ ἡμέραν γενέθλιον»⁴⁴. Γεγονός, ποὺ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ τοπικὴ κοινότητα καθόριζε τὴν ἡμερομηνία καὶ ἐόρταζε τὴ μνήμη τοῦ μάρτυρα, ὡς «ἡμέραν γενέθλιον, εἷς τε τὴν τῶν προσηθληκῶν μνήμην καὶ τῶν μελλόντων ἀσκησίν τε καὶ ἐτοιμασίαν»⁴⁵.

Καὶ αὐτὴ ἡ θεοφιλὴς καὶ ἁγιοπρεπὴς πρακτικὴ ἴσχυσε γιὰ αἰῶνες, ὡς ἀθόρμητο καὶ «ἀπροϋπόθετο» γεγονός, ὑπὸ τὴν ἔννοια τῆς μὴ στοιχειοθέτησης ὄρων, κατὰ τοὺς Μ. Γεδεών, Α. Ἀλιβιζάτο, Στ. Παπαδόπουλο κ.ἄ., διαπίστωσης καὶ διακήρυξης ἐνὸς ὡς ἁγίου. Ἔτσι ἀπὸ μέρους ὀλίγων ἢ πολλῶν κληρικῶν καὶ λαϊκῶν σταδιακὰ γινόταν διεύρυνση καὶ γενίκευση αὐτῆς τῆς τιμῆς καὶ ἔνταξης τοῦ ὀνόματος τοῦ ἁγίου στὸ ἐορτολόγιο τῆς Ἐκκλησίας⁴⁶. Καί, ἀκριβῶς, εἶναι γι' αὐτὸ τὸν λόγο καὶ σ' αὐτὴ τὴν πράξη, ποὺ ἀναφέρεται καὶ ὁ 20ὸς κανόνας τῆς ἐν Γάγγρα Συνόδου, ὁ ὁποῖος διαλαμβάνει: «Εἴ τις αἰτιῶτο, ὑπερηφάνῳ διαθέσει κεχρημένος καὶ βδελυσσόμενος τὰς συνάξεις τῶν μαρτύρων, ἢ τὰς ἐν αὐταῖς γινομένας λειτουργίας, καὶ τὰς μνήμας αὐτῶν, ἀνάθεμα ἔστω»⁴⁷. Ἔτσι, ἐρμηνεύει ὁ Ζωναρᾶς: «Καὶ τοῦτο τοῦ Εὐσταθίου καὶ τῶν αὐτοῦ φοιτητῶν τὸ διάταγμα· κατεφρόνουν γὰρ τῶν τόπων, ἐν οἷς μαρτύρων ἀπέκειτο λείψανα,

44. ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ, ὁ.π., σ. 26.

45. ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΥ, ὁ.π., σ. 26.

46. Πρβλ. ΜΑΝΟΥΗΛ ΓΕΔΕΩΝ, Ἁγιοποιήσεις, τὸ καθεστὼς τῆς ἐν ἁγίοις συναριθμήσεως, ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 20 κ.ἑξ. ΑΜΙΛΚΑ ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ, «Ἡ ἀναγνώρισις τῶν ἁγίων», στὸ Θεολογία, 19 (1941-48) 25. ΣΤ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Διαπίστωση καὶ διακήρυξη, ὁ.π., σ. 21 κ.ἑξ.

47. Γ. ΡΑΛΛΗ – Μ. ΠΟΤΛΗ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων, τ. Γ', ἐν Ἀθήνησιν, σ. 117.

καὶ τῶν ἐκεῖ λειτουργούντων, καὶ τὰς μνήμας αὐτῶν τιμῶντων κατεγίνωσκον, καὶ τὰς γινομένας ἐκεῖ συνάξεις ἀπεστρέφοντο. Διὸ τὸν κανόνα τοῦτον ἡ σύνοδος ἐξεφώνησε κατὰ τῶν ὑπερηφανευομένων, καὶ βδελυκτὰς ἡγουμένων τὰς συνάξεις τὰς ἐπὶ τοῖς μάρτυσιν, ἀναθέματι τούτους καταδικάσασα»⁴⁸.

Ἐπομένως, ἦταν πράξις τῆς τοπικῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος ἢ, ἀκόμη, καὶ μονῆς καὶ ὄχι πρωτοβουλία ἢ διαδικασία ἐνώπιον ἱερᾶς συνόδου καὶ μάλιστα τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς ἔγκριση ἢ ἀπόρριψη τῆς ἀγιότητος κάποιου. Αὐτὴ ἡ τακτικὴ, ἢ ὁποῖα σήμερα ἀκολουθεῖται καὶ δὲν συνάδει μὲ τὴν παράδοση τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, προήλθε, ἐξαιτίας ἐπιδράσεων τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ἢ ὁποῖα ἐφαρμόζει τὴ διαδικασία αὐτὴ (κατὰ τὸ *advocatus diaboli*), μετὰ τὸν 11^ο αἰῶνα ἢ, ἀκόμη, καὶ τῆς ρωσικῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας⁴⁹. Σύνολη, κατὰ συνέπεια, ἢ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μας συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς τακτικῆς ὅτι καμιὰ τοπικὴ Σύνοδος ἢ τὸ οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, οὔτε ἐπιβάλλει ἀλλ' οὔτε καὶ ἀποβάλλει μνήμες ἀγίων⁵⁰, ἀλλὰ ἡ συνείδησις τοῦ πληρώματος τῆς Ἐκκλησίας διαπιστώνει καὶ διακηρύττει τὸν ἅγιο. Γι' αὐτὸ καὶ στὸ Εὐχολόγιο τῆς Ἐκκλησίας δὲν ὑπάρχει τυπικὴ διάταξις καὶ ἀκολουθία ἀγιοκατάταξης.

Γενικά, αὐτό, τὸ ὁποῖο παρατηρεῖται καὶ λειτουργεῖ στὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας περὶ τῶν ἀγίων δὲν εἶναι κάτι τὸ στατικὸ καὶ μονολιθικόν. Γιατὶ ὡς ἅγιοι τιμῶνται καὶ αὐτοί, ποὺ ἀνάλωσαν τὴ ζωὴ τους «ἐν ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὄπαῖς τῆς γῆς», ἢ ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι «ἐμπαιγμῶν καὶ μαστίγων πείραν ἔλαβον... καὶ δεσμῶν καὶ φυλακῆς», ἢ ἄλλοι, οἱ ὁποῖοι «ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον» καὶ ἄλλοι ἄλλως

48. Γ. ΡΑΛΛΗ – Μ. ΠΟΤΛΗ, ὁ.π., τ. Γ', σ. 117.

49. ΑΜ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΥ, «Ἡ ἀναγνώρισις τῶν ἀγίων», ὁ.π., σ. 45.

50. Μ. ΓΕΔΕΩΝ, Ἀγιοποιήσεις, τὸ καθεστὼς τῆς ἐν ἀγίοις συναριθμήσεως, ὁ.π., σσ. 122. 125.

πως⁵¹. Όμως υπήρξαν και άλλοι, οί όποιοι με ένα «μνήσθητί μου, Κύριε»⁵² ή με ένα «ἀληθῶς Θεοῦ υἱὸς ἦν οὗτος»⁵³, ἐνεγράφησαν στὸ ἀγιολόγιο.

Ἔτσι, γιὰ νὰ ἐπανέλθουμε στὸ θέμα, ἂν καὶ κατὰ πόσο ὁ ἐθνομάρτυρας μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ καὶ νεομάρτυρας καί, προκειμένου, περὶ κληρικῶν, ἱερομάρτυρας, ὑποβοηθητικὴ εἶναι ἡ παρατήρηση τοῦ ἐγκριτοῦ θεολόγου καὶ ἱστορικοῦ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει γιὰ τὶς προκλήσεις τοῦ ἐξισλαμισμοῦ τὰ ἀκόλουθα: «Γενικὴ μὲν ἀρχὴ ἐπεκράτει ἐπὶ τουρκοκρατίας, καθ' ἣν πᾶς χριστιανός, καταδικασθεὶς εἰς θάνατον, δι' οἷονδῆποτε ἐγκλημα, ἠδύνατο νὰ ἀπαλλαγεῖ τῆς καταδίκης, ἐὰν προσήρχετο εἰς τὸν ἰσλαμισμόν»⁵⁴. Καὶ ἀκόμη: «Ἐὰν λ.χ. παιδιᾶς χάριν, οἱ τοῦρκοι ἔθετον τουρκικὸν σαρίκιον ἐπὶ κεφαλῆς χριστιανοῦ, οὗτος ὤφειλε νὰ δεχθῆ τὸν ἰσλαμισμόν, ἄλλως κατεβασανίζετο καὶ ἐθανατοῦτο»⁵⁵. Κατὰ συνέπεια, οἱ ἔννοιες ἐκτουρκίζω καὶ ἐξισλαμίζω, ὅπως προαναφέραμε, τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας ἦταν ταυτόσημες καὶ οἱ ἐθνομάρτυρες δὲν ἀπέχουν ἀπὸ τοῦ νὰ εἶναι νεομάρτυρες καὶ ἐπὶ κληρικῶν, ἀκόμη ἰσχυρότερο τοῦτο, ἱερομάρτυρες.

Καί, ἀκριβῶς, εἶναι μὲ τοῦτο τὸ σκεπτικὸ, ποὺ συντάσσει καὶ ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης τὸ “προοίμιον” τοῦ Συναξαριστῆ τῶν Νεομαρτύρων, ὅπου παραθέτει, μεταξὺ ἄλλων, καὶ ἐδῶ περαίνομε τὸν λόγο, καὶ τὴν ὀπτασία τοῦ ὀσίου Ἀκακίου τοῦ νέου τοῦ Καυσοκαλυβίτου, γιὰ νὰ διερμηνεύσει ὅτι ὁ οὐράνιος καὶ περικαλλῆς τόπος, στὸν ὁποῖο τὸν ὀδήγησε ὁ ἄγγελός του τὸν ὄσιο, τελικὰ «αὐτὸς ὁ τόπος καὶ τὰ παλά-

51. Ἐβρ. 11, 36 κ.ἐξ.

52. Λουκ. 23, 42.

53. Ματθ. 27, 54.

54. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Οἱ Νεομάρτυρες*, ἐκδ. Τῆνος, Ἀθήναι 1970³, σσ. 24-25.

55. Αὐτόθι, σ. 25.

τια τοῦτα εἶναι ἐτοιμασμένα», ὅπως τοῦ ἐξήγησε, «διὰ νὰ κατοικήσουν εἰς αὐτὰ μετὰ θάνατον καὶ τὴν κοινὴν ἀνάστασιν, ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ χριστιανοί, ὅποῦ διὰ τὴν πίστιν καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ πληρῶνουσι δοσίματα εἰς τοὺς ἀγαρηνοὺς, καὶ μετὰ εὐχαριστίας ὑπομένουν τὰ κακὰ καὶ τὰς θλίψεις, ὅποῦ τοὺς προξενοῦν»⁵⁶!

56. ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΚΟΡΙΝΘΟΥ, ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΧΙΟΥ ΚΑΙ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΡΙΟΥ, *Συναξαριστὴς Νεομαρτύρων*, ἐκδ. Ὁρθόδοξος Κυψέλη, Θεσσαλονίκη 1996³, σ. 23.

ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΑΡΚΑΛΟΧΩΡΙΟΥ, ΚΑΣΤΕΛΛΙΟΥ
ΚΑΙ ΒΙΑΝΝΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ (ΝΑΝΑΚΗ)
Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης

Ο ΙΕΡΟΜΑΡΤΥΡΑΣ ΚΥΠΡΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ -
Η ΕΘΝΑΡΧΟΥΣΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΣΤΗΝ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗ
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΠΡΙΝ ΑΠΟ ΤΟ 1821

Ὁ ὅρος ἐθναρχοῦσα Ἐκκλησία προσδιορίζει τὴν ἐκκλησιαστικὴ δομὴ καὶ διοίκηση ποὺ ὀργανώθηκε στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωση καὶ πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης τὸ 1453. Κορυφὴ αὐτῆς τῆς διοικητικῆς καὶ ὀργανωτικῆς πυραμίδας εἶναι ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης, ὁ ὁποῖος μὲ τὴν περὶ αὐτὸν ἀγία καὶ ἱερὰ Σύνοδο, τοὺς κατὰ τόπους μητροπολίτες, ἐπισκόπους καὶ ἡγουμένους, πρωτίστως τῶν σταυροπηγιακῶν μονῶν, ἔχει τὴν διοικητικὴ καὶ πνευματικὴ εὐθύνη τῆς διαβίωσης ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν (ροῦμ μιλιέτ) τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀνεξάρτητα ἀπὸ γλῶσσα ἢ φυλετικὴ προέλευση. Τὸ Πατριαρχεῖο ἀναδεικνύεται σὲ μοναδικὸ κέντρο διοίκησης τοῦ ροῦμ μιλιέτ, δοθέντος ὅτι καὶ τὰ ἄλλα πρεσβυγενῆ Πατριαρχεῖα Ἀλεξανδρείας, Ἱεροσολύμων, Ἀντιοχείας, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ Κύπρου, ρυθμίζουν μείζονα θέματά τους, κάποτε μάλιστα καὶ τὶς ἐκλογές τῶν προκαθημένων τους, ἀπὸ τὸ διοικητικὸ καὶ θρησκευτικὸ κέντρο τῆς αὐτοκρατορίας ποὺ εἶναι ἡ Κωνσταντινούπολη.

Στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, ὡς θεοκεντρικὸ σύστημα, ὅπως βεβαίως καὶ στὶς ἄλλες αὐτοκρατορίες, οἱ θρησκευτικοὶ ἡγέτες ἐπικεφαλῆς τῶν μιλετιῶν, εἶχαν τὴν εὐθύνη τῶν ὁμοθρήσκων τους καὶ ἦταν ὑπόλογοι γιὰ τὶς πράξεις καὶ τὰ ἔργα τους πρὸς τὴν Πύλη. Ἡ πρακτικὴ αὐτὴ ἐφαρμοζοῦται ἀπὸ τὴν Πύλη ὄχι μόνο γιὰ τὸ ροῦμ μιλιέτ τῶν ὀρθοδόξων, ἀλλὰ καὶ

τὸ μιλιέτ τῶν ἀρμενίων, τῶν ἔβραίων, ὅπως ἐπίσης καὶ τῶν μουσουλμάνων.

Οἱ θρησκευτικοὶ ἡγέτες τῶν μιλετιῶν μὲ τοὺς τοπικοὺς ἐκπροσώπους τους, οἱ ὀρθόδοξοι μὲ τοὺς ἀρχιερεῖς, ἔχουν τὴν εὐθύνη τῶν θρησκευτικῶν ἀναγκῶν, ἐνῶ παράλληλα διευθετοῦν κατὰ τὰ ἱερά τους κείμενα, ζητήματα υἰοθεσίας, κληρονομιῶν, διαθηκῶν, θέματα ἐκπαίδευσης ἢ φιλανθρωπικῆς μέριμνας. Ἐν μέσῳ βέβαια τῆς ὀδύνης καὶ τῶν ὀδυνῶν ἐκ τῆς δεδομένης θέσης τῶν ὀρθοδόξων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων χριστιανῶν καὶ μονοθεϊστικῶν θρησκειῶν, ὡς δευτέρας κατηγορίας ὑπηκόων τῆς αὐτοκρατορίας.

Οἱ δικαιοδοσίες τοῦ ροῦμ μιλιέτ τῶν ὀρθοδόξων ρωμιῶν, ἐδράζονται στὰ προνόμια ποὺ ὁ Μωάμεθ ὁ Πορθητῆς παραχώρησε στὸν πατριάρχη Γεννάδιο Σχολάριο. Τὰ προνόμια αὐτὰ διευρύνονται κυρίως μὲ τὴ συνθήκη τῆς Ἀνδριανουπόλεως τὸ 1829, καὶ τὸ διάταγμα τοῦ Γκιουλ Χανέ, χάτι-σερίφ, τὸν Νοέμβριο τοῦ 1839, ποὺ ἀναφέρεται στὴν κατάργηση τῶν διακρίσεων χριστιανῶν καὶ μουσουλμάνων στὴν αὐτοκρατορία. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν τανζιμάτων, μὲ τὶς μεταρρυθμίσεις¹. Εἶχε προηγηθεῖ ἡ συνθήκη τοῦ Κιουτσούκ Καϊναρτζῆ τὸ 1774, ὁπότε ἡ Ρωσσία θέτει ὑπὸ τὴν προστασία της τοὺς χριστιανούς, οἱ ὅποιοι δύνανται νὰ ἐμπορεύονται ἐλευθέρως μὲ ρωσικὴ σημαία στὰ λιμάνια τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ διαβίωση τῶν ὀμόδοξων βελτιώνεται ἐπίσης μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Ἰασίου, τὸ 1792, ποὺ ἐπιτρέπει στὸ γένος μας περαιτέρω οἰκονομικὴ δραστηριότητα καὶ ἀνάπτυξη στὸν χῶρο τῆς βαλκανικῆς. Οἱ συνθήκες αὐτὲς ἐπέτρεψαν ὄχι μόνον τὴν οἰκονομικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ὀρθόδοξου γένους, ἀλλὰ καὶ ὀδήγησαν στὴ συλλογικὴ δράση καὶ ὀργάνωση κινήματων καὶ πρὸ τοῦ 1821, γιὰ τὴ βελτίωση τῶν συνθηκῶν διαβίωσης καὶ τὴν ἀλλαγὴ τῆς θρησκευτικοκοινωνικῆς θέσης τῶν χριστιανῶν.

1. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Μεταρρύθμιση καὶ ἐκκοσμίκευση*, Ἀθήνα 2003.

Ἡ ψήφιση τῶν γενικῶν κανονισμῶν² τὸ 1856-1860 ἀπὸ τὴν ἐθναρχοῦσα Ἐκκλησία διευρύνει τὰ προνόμια τῶν θρησκευτικῶν κοινοτήτων, μὲ στόχο νὰ καταστήσει τὰ μέλη τους ἰσότιμα μὲ τοὺς μουσουλμάνους. Εἶναι ἡ ἐποχὴ τῶν προσπαθειῶν τοῦ ὀθωμανισμοῦ. Γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ ὁ διαμελισμὸς τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ κέντρα καὶ τὶς ἐθνικὲς βαλκανικὲς ὁμάδες, ἰσχυρὲς δυνάμεις τῶν μιλετιῶν συγκλίνουν στὴ δημιουργία τῶν προϋποθέσεων γιὰ ὀργάνωση κράτους δικαίου μὲ ἰσονομία καὶ ἰσοπολιτεία, μὲ προοπτικὴ τῆ διαμόρφωση τῆς ἐνιαίας ὀθωμανικῆς συνείδησης, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ ταυτότητα. Ἡ δυναμικὴ τῶν ἐθνικῶν κέντρων καὶ οἱ φανατικοὶ μουσουλμᾶνοι³, ὑπῆρξαν οἱ ἀνασταλτικοὶ παράγοντες γιὰ τὶς περαιτέρω διαδικασίες πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση, παρ' ὅλο πὸς τὴν ἑλληνικὴ κοινωνία ἐκφράζονται παράλληλες ἀπόψεις ἀκόμη καὶ στὶς ἀρχὲς τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα ἀπὸ τὸν Ἰῶνα Δραγούμη⁴.

Σαράντα περὶπου χρόνια πρὶν τοὺς γενικοὺς κανονισμοὺς ἔχουμε τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821, καὶ ἐξήντα πέντε χρόνια πρὶν, τὸ 1754 ἢ 1756, γεννιέται ὁ μετέπειτα ἱερομάρτυρας Κυπριανός. Θὰ προσεγγίσουμε στὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὸ γένος τῶν ὀρθοδόξων, τὴ ρωμιοσύνη, τὸ ροῦμ μιλιέτ, τὶς συγκλίσεις καὶ ἀποκλίσεις του, τὶς διακυμάνσεις τῶν σχέσεων του μὲ τὴν ὑψηλὴ Πύλη, μὲ τὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, μὲ τὶς πρεσβεῖες τῶν μεγάλων δυνάμεων. Μὲ ἐρωτήματα, προβληματι-

2. ΑΝΔΡΕΑ ΝΑΝΑΚΗ, *Ἐκκλησία, Γένος, Ἑλληνισμὸς*, Κατερίνη 1993, σσ. 131-183, ὅπου τὸ κείμενο τῶν γενικῶν κανονισμῶν. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἔχουμε ἕνα πλῆθος κανονισμῶν γιὰ ἐνορίες, συλλόγους, κληρικούς, συντεχνίες καὶ μονές. Βλ. ΑΝΔΡΕΑ ΝΑΝΑΚΗ, «Ὁ Διοργανισμὸς τῶν ἐν Κρήτῃ Ἱερῶν Μονῶν, Σταυροπηγιακῶν καὶ ἐνοριακῶν», *Ἀπόστολος Τίτος*, περ. Γ', 9 (2008), σσ. 62-104.

3. C. FINKEL, *Ὅθωμανικὴ αὐτοκρατορία, 1300-1923*, Ἀθήνα 2007, σσ. 566-586.

4. Ι. ΔΡΑΓΟΥΜΗ, *Ὅσοι ζωντανοί*.

σμούς, αλλά και διαπιστώσεις θα φθάσωμε στο μαρτύριο του ιερομάρτυρα Κυπριανού το 1821.

Ὁ ιερομάρτυρας ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς γεννήθηκε περὶ τὸ 1754 στὸν Στρόβολο. Ὁ θεῖός του, ιερομόναχος Χαράλαμπος, ἐγκαταβίωνε στὴν σταυροπηγιακὴ μονὴ Μαχαιρᾶ, μὲ τὴν ὁποία συνδέεται ὁ Κυπριανός. Σπούδασε στὸ σχολεῖο τῆς μονῆς καὶ στὸ Ἑλληνομουσεῖο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Σὲ ἡλικία 27 ἐτῶν, περὶ τὸ 1781, χειροτονεῖται διάκονος στὸ μοναστήρι τοῦ Μαχαιρᾶ. Λίγο ἀργότερα μὲ τὸν θεῖό του ιερομόναχο Χαράλαμπο μεταβαίνουν στὴ Μολδοβλαχία, γιὰ τὶς γνωστὲς ζητεῖες μονῶν, ἐκκλησιῶν, ἀλλὰ καὶ πατριαρχείων, στὸν ἄνω τῶν παραδουνάβιων ἡγεμονιῶν. Στὴ Βλαχία μὲ τὸ Βουκουρέστι καὶ τὴ Μολδαβία μὲ τὸ Ἰάσιο, ὁ Κυπριανὸς θὰ μείνει περὶ τὰ 19 χρόνια, ἀπὸ τὸ 1783 ἕως τὸ 1802, ὅποτε καὶ ἐπιστρέφει στὴν Κύπρο σὲ ἡλικία 48 ἐτῶν⁵.

Ἀπὸ τὸ 1789 ὡς τὸ 1807 στὴν αὐτοκρατορία σουλτᾶνος εἶναι ὁ Σελῆμ Γ', δολοφονεῖται τὸ 1808 καὶ ὡς τὸ 1839 ἀναλαμβάνει σουλτᾶνος ὁ Μαχμουτ ὁ Β'⁶. Μὲ αὐτὴ τὴν ἡγεσία στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία θὰ διαδραματιστοῦν κυρίως τὰ γενόμενα περὶ τοῦ ιερομάρτυρα Κύπρου Κυπριανοῦ.

Στὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες ὁ Κυπριανὸς θὰ χειροτονηθεῖ πρεσβύτερος καὶ θὰ συνδεθεῖ μὲ τὸν ἡγεμόνα Μιχαὴλ Σοῦτσο. Ὑπερέτησε μάλιστα ὡς λειτουργὸς τοῦ ἡγεμονικοῦ ναοῦ. Στὴν ἐθναρχία, τὴν ἐθναρχοῦσα Ἐκκλησία μέσα στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, οἱ παραδουνάβιες ἡγεμονίες δια-

5. Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κυπριανοῦ βλ. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ἔκδ. ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2009. Τὸ ἀρχεῖο τῶν κειμένων καὶ οἱ μελέτες: Λεμεσοῦ Ἀθανάσιου, Λήδρας Ἐπιφάνιου, Κωστῆ Κοκκινόφτα ποὺ δημοσιεύονται στὸν παραπάνω τόμο μὲ βοήθησαν στὴ συγγραφὴ τῆς ἀνακοίνωσης αὐτῆς, μὲ τὶς πληροφορίες γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κύπρου Κυπριανοῦ καὶ τοῦ προκατόχου του Χρῦσανθου.

6. C. FINKEL, ὁ.π., σσ. 704-706.

δραματίζουν μείζονα ρόλο. Εύρίσκονται βέβαια μακριά από τὸ κέντρο, τὴν Κωνσταντινούπολη, διοικουῦνται ὁμως ἀπὸ ἡγεμόνες ποὺ ἐπιλέγει ὁ σουλτᾶνος ἀπὸ τὴ φαναριώτικη κοινωνία, τὴν ἀνώτατη κοινωνικὴ ὁμάδα τοῦ ροῦμ μιλιέτ. Στους Φαναριῶτες⁷, ἐντάσσονταν καὶ διαδραματίζαν ρόλο τὰ δυναμικότερα στοιχεῖα τοῦ γένους μας καὶ τῆς ρωμιοσύνης, προκειμένου νὰ ἀνέλθουν τὴν πυραμίδα τῆς ἱεραρχίας. Ἀπαραίτητη προϋπόθεση τῆς ἔνταξης ἢ διακίνησης μέσα σὲ αὐτὸν τὸν ἐπιζήλο χῶρο τῶν Φαναριωτῶν ἦταν ἡ γνώση τῆς ἑλληνικῆς γλῶσσας, ἄσχετα ἂν ἡ μητρικὴ γλῶσσα τοῦ ὀρθόδοξου ρωμιοῦ ἦταν τὰ ἑλληνικά, τὰ βλάχικα, τὰ τούρκικα, τὰ σλάβικα ἢ τὰ ἀρβανίτικα. Ἡ ἐπιλογή τῶν ἡγεμόνων γιὰ τὶς παραδουναβίες ἡγεμονίες στὸ Βουκουρέστι ἢ στὸ Ἰάσιο ἦταν ἀποτέλεσμα καὶ συνέπεια μιᾶς πολυσύνθετης διαδικασίας. Ἐν μέσω ἀντιθέσεων, ἀντιπαλοτήτων καὶ ἀνταγωνισμῶν, ποὺ χαρακτηρίζουν ὅλες τὶς κοινωνικὲς ὁμάδες, ὅλων τῶν συστημάτων καὶ ἐποχῶν. Οἱ πρέσβεις τῶν μεγάλων δυνάμεων τῆς Γαλλίας, τῆς Ρωσίας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γερμανίας, ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης μὲ τοὺς συνοδικοὺς καὶ τὴν πατριαρχικὴ αὐλή, ἡ Πύλη ποὺ εἶχε τὸν τελικὸ λόγο, ἐπιδροῦσαν στὴν ἐπιλογή τῶν ἡγεμόνων, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἶχαν τραγικὸ τέλος. Στὶς παραδουναβίες ἡγεμονίες ποὺ ὁ Κυπριανὸς παρέμεινε γιὰ 19 ἔτη, ἀπὸ τὸ 1783-1802, κατέφθαναν νέοι, πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποίους διεύρυναν τὶς σπουδές τους καὶ διαδραματίσαν μείζονα ρόλο στὸ γένος καὶ στὴ ρωμιοσύνη, ἀλλὰ καὶ στὸ ἑλλαδικὸ κράτος. Ὁ δημοτικιστὴς Γρηγόριος Κωνσταντᾶς (1753-1843) ἔζησε καὶ στὸ Βουκουρέστι, ὁ Κωνσταντῖνος Κούμας (1777-1836) πέρασε ἀπὸ τὶς φαναριώτικες αὐλὲς τῶν παραδουναβίων ἡγεμονιῶν, ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης (1784-1860) σπούδασε στὸ Ἰάσιο καὶ χειροτονήθηκε στὸ Βουκουρέστι. Ὁ Ρήγας Φεραῖος (1757-1798) ἔφθασε στὴ Μολδαβία καὶ τὴ Βλαχία ἀκολουθώντας τὸν Ὑψηλάντη καὶ τὸν Μαυρογένη. Τὸ πρόσωπο

7. ΓΕΡΩΝΥΜΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΡΟΔΟΠΟΛΕΩΣ, *Φαναριῶται*, Ἀθήνα 2002.

βέβαια πού δεσπόζει στις παραδουνάβιες ήγεμονίες, ο πνευματικός στάρετς ή άββας είναι ο Δημήτριος Καταρτζής, ο όποιος έξεδήμησε τó 1807 περι τó όγδοηκοστό πέμπτο έτος.

Οί νέοι αυτοί, τού κοινοϋ τών όρθόδοξων κατά τόν Κυμηνίτη, ανάμεσα στους όποιους και ό Κυπριανός, δίδασκαν στις αϋλές τών Φαναριωτών, αλλά παράλληλα, καταρτίζονται πνευματικά και οί ίδιοι, φοιτώντας σε άνώτερα, έλληνόφωνα, έκπαιδευτικά ιδρύματα. Στις παραδουνάβιες ήγεμονίες γίνονται συζητήσεις, δημιουργοϋνται προβληματισμοί, γράφονται κείμενα, εκδίδονται βιβλία, κυκλοφοροϋν φυλλάδια. Φθάνουν οί ιδέες τού διαφωτισμοϋ⁸ και τής γαλλικής επανάστασης. Μέσα σε αϋτό τó περιβάλλον τών ιδεολογικών ζυμώσεων κινείται, περι τά 1783-1802, ό ιερομάρτυρας Κυπριανός. Δέχεται επιδράσεις, διαμορφώνει άπόψεις και ιδέες και σκέπτεται για τó μέλλον τού όρθόδοξου γένους στην όθωμανική αυτοκρατορία, για τó αύριο και τó μεθαύριο τού ροϋμ μιλιέτ και βεβαίως ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για τήν Κύπρο.

Μιά έρευνα στα άρχεία τού Βουκουρεστίου και τού Ίασίου, ίσως μάς δώσει πολύτιμα στοιχεία για τά πρόσωπα με τά όποια συνδέθηκε εκεί ό Κυπριανός, για άπόψεις και σκέψεις πού έξέφρασε, και έτσι θα μπορέσωμε να έρμηνεύσωμε καλύτερα τή μετέπειτα πορεία του στην Κύπρο. Οί δραστηριοποιούμενοι στην κορυφή τής πυραμίδας τών παραδουνάβιων ήγεμονιών θα είχαν σίγουρα τις σχέσεις τους, τούς δεσμούς τους, τις αντιθέσεις τους και τήν αναφορά τους με πρόσωπα άπό τόν έν Κωνσταντινουπόλει κύκλο τών Φαναριωτών, αλλά και με τήν ύψηλή Πύλη και τις πρεσβείες τών μεγάλων δυνάμεων. Όπως επίσης και με τήν πατριαρχική αϋλή, όπου άπό τó 1741 μέχρι τήν πρώτη πατριαρχία τού Σαμουήλ Χαντζερή (1763-1768) διαμορφώνεται τó σύστημα τού

8. Κ. ΔΗΜΑΡΑ, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Άθήνα 1988 και Π. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Οί πολιτικές και κοινωνικές ιδέες*, Άθήνα 1999.

γεροντισμοῦ, με τοὺς γέροντες μητροπολίτες Ἐφέσου, Ἡρακλείας, Κυζίκου, Νικομηδείας, Νικαίας, Χαλκηδόνος καὶ Δέρκων νὰ συγκροτοῦν τὴν περὶ τὸν πατριάρχη Σύνοδο καὶ νὰ διευθύνουν τὰ ζητήματα τῆς ἐθναρχίας, ἀποδυναμώνοντας τὴν πατριαρχικὴ παντοδυναμία ποὺ συμπορευόταν με τοὺς αἰῶνες τῆς σουλτανικῆς καὶ αὐτοκρατορικῆς παντοδυναμίας. Ὅλοι οἱ παραπάνω φορεῖς τῆς ἐξουσίας στὸν χῶρο τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας συμμετείχαν στὶς διαμορφούμενες τάσεις τῶν φιλικῶν καὶ ἀντιπάλων ὁμάδων, ἀλλὰ καὶ τῶν μετριοπαθῶν καὶ συγκαταβατικῶν τοῦ ἰδίου χώρου.

Αὐτὴ ἡ ἀντίληψη καὶ διάθεση τῆς ὁμοιογενοποίησης καὶ τοῦ ἐξωραϊσμοῦ ἀπὸ τὴν ἐθνικὴ ἱστορία καὶ ἡ λύση τῶν προβλημάτων καὶ ἐρωτημάτων με διπολικούς διῆσμους καὶ ὄρους σκλαβιά, ἐλευθερία, θάνατος καὶ μάλιστα ἔνδοξος, ἡ προσέγγιση τῶν ἱστορικῶν ζητημάτων με τὴ διχρωμία ἄσπρου-μαύρου, καλοῦ-κακοῦ, δὲν γνωρίζω πόσο βοηθᾶει τὴν ἔρευνα γιὰ ὑπεύθυνη καὶ ἀποϊδεολογικοποιημένη προσέγγιση τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, τῶν προσώπων καὶ τῶν συμβάντων.

Οἱ ἀπόψεις, οἱ ὁραματισμοὶ καὶ ὁ προγραμματισμὸς γιὰ τὸν νέο 19^ο αἰῶνα, γιὰ τὰ συμβάντα περὶ τὸ 1821, περίοδο κατὰ τὴν ὁποία θὰ δραστηριοποιοῦνταν σὲ νευραλγικὸ πλέον ρόλο ὡς ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου ἀπὸ τὸ 1810 ὁ Κυπριανός, δὲν εἶναι μόνο συγκλίνουσες μέσα στὴν ὀρθόδοξη ρωμιοσύνη τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ ἀποκλίνουσες ἢ συγκρουόμενες. Τὸ ἀποδεικνύει ἡ ἱστορικὴ συνέχεια, με τοὺς ἐμφυλίους πολέμους τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης, ἀλλὰ καὶ με τὶς ἄλλες ἐμφυλίες συρράξεις, ὅταν πλέον διαμορφώθηκαν καὶ συγκροτήθηκαν τὰ βαλκανικὰ ἐθνικὰ κράτη, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐλληνικὸ ἔθνος-κράτος, στὸ ὁποῖο τελικὰ δὲν συμπεριελήφθη ἡ Κύπρος. Στὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Κολοκοτρώνη, στὴ «Διήγησιν συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς»⁹, περιγράφεται τὸ σχέδιο

9. Θ. ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ, *Διήγησις συμβάντων τῆς ἐλληνικῆς φυλῆς*, σ. 37. Βλ. καὶ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΣΤΑΜΑΤΟΠΟΥΛΟΥ, *Μεταρρύθμιση καὶ ἐπανάσταση στὴν*

τοῦ 1809 γιὰ τὴ διαμόρφωση νέου διοικητικοῦ σχήματος στὴν Πελοπόννησο. Εἶχε ἐκδιωχθεῖ ὁ Ἄλῃ Φαρμάκης ἀπὸ τὸν Βελῆ στὴν Πελοπόννησο καὶ ὁ Κολοκοτρώνης προσδοκᾷ στὴν ὑποστήριξη τῶν σουλιωτῶν καὶ τῶν ἀλβανικῶν φυλῶν τοῦ Χασάν Τσάπαρη. Ὅμως, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1809, οἱ ἄγγλοι καταλαμβάνουν τὴ Ζάκυνθο, τὴν Κεφαλλονιά καὶ τὴν Ἰθάκη καὶ οἱ γάλλοι ὑποχωροῦν.

Τὸ 1810 ὁ Κυπριανὸς χειροτονεῖται ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, ἐνῶ τὴν ἴδια χρονιά ὁ Κύριλλος Ἰκονίου, μετὰ τὴν ἐκδημία τοῦ Ἀδριανουπόλεως Γαβριήλ, μετατίθεται μητροπολίτης στὴν πατρίδα του τὴν Ἀδριανούπολη. Εἶναι ὁ διατελέσας πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ὡς Κύριλλος Στ' τὰ ἔτη 1813-18, καὶ τελικὰ ἀναδειχθεὶς ἱερομάρτυρας δι' ἀπαγχονισμοῦ στίς 18 Ἀπριλίου 1821. Ὁ Γεδεὼν θὰ γράφει γι' αὐτόν: «ἀνὴρ φιλόμουσος, προστάτης τῶν λογίων καὶ ἀσμένως ἀπεδέχετο πᾶσαν πρὸς πρόσδοκ τοῦ γένους συμβουλὴν»¹⁰. Τέσσερα χρόνια πρὶν, τὸ 1806, στὴ γεροντικὴ μητρόπολη τῆς Ἐφέσου, ἐγκαθίσταται ἀπὸ τὴ Λάρισα ὁ Διονύσιος ὁ Καλλιάρχης, ὁ ὁποῖος, στὸ Πατριαρχεῖο, ἀπαλλάσει τῶν κατηγοριῶν τὸν Βενιαμὶν τὸν Λέσβιο (1762-1824). Ὁ Κούμας ὀνομάζει τὸν Διονύσιο τὸν Καλλιάρχη «κάλλιστον τῶν ἀρχιερέων»¹¹. Νὰ σημειώσουμε πὼς καὶ ὁ Διονύσιος κατατάσσεται μεταξὺ τῶν ἱερομαρτύρων τοῦ 1821. Νὰ θεωρήσωμε τυχαῖες τὶς ἐκλογές τοῦ Κυπριανοῦ στὴν Κύπρο, τοῦ Κυρίλλου στὴν Ἀδριανούπολη καὶ τοῦ Διονυσίου στὴν Ἐφεσο; Ὁ Κύριλλος δὲν πέρασε ὅπως ὁ Κυπριανὸς ἀπὸ τὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, ἀλλὰ ὅμως γνώριζε τὶς ἀπόψεις τοῦ Κοραῆ καὶ διόρισε διευθυντὴ στὴ Μεγάλη τοῦ Γένους Σχολὴ στὸ Κουρουτσεσμέ, στὴν Κωνσταντινούπολη, τὸν Δωρόθεο τὸν Πρώιο, ὁ ὁποῖος ἀνταλλάσσει μὲ τὸν Κοραῆ ἐπι-

¹⁰ Ὁθωμανικὴ αὐτοκρατορία, Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 96-99.

¹⁰ ΜΑΝΟΥΗΛ ΓΕΔΕΩΝ, *Πατριαρχικοὶ Πίνακες*, ἐν Κωνσταντινούπολει 1884, σ. 683.

¹¹ Π. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ, *Διονύσιος Καλλιάρχης*, Ἀθήνα 1905, σ. 160.

στολές για τὸ μέλλον τῆς ἐκπαίδευσης στὸ γένος. Εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὸς ὁ γεωγραφικὸς προσδιορισμὸς τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν Πρώιο. Γράφει: «Συνέρρευσαν πολλοὶ (νέοι φοιτητὲς) ἔκ τε τῶν γειτνιαζουσῶν νήσων καὶ τῆς Ἀσιανῆς καὶ Εὐρωπαϊκῆς Ἑλλάδος¹² στὴν σχολὴ τοῦ Κουροῦ Τσεσμέ».

Ὁ ἱερομάρτυρας ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου βρίσκεται σὲ σχέση καὶ ἀναφορὰ καὶ κοινωνία ἄμεση ἢ ἔμμεση μὲ ὅλο αὐτὸ τὸν κόσμο, τὴν ἡγήτιδα πνευματικὴ δύναμη τῆς ρωμιοσύνης. Μεταξὺ αὐτῶν βέβαια συγκαταλέγεται καὶ ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς, ἀλλὰ καὶ οἰκουμενικοὶ πατριάρχες περὶ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821, Γρηγόριος Ε΄ καὶ Κύριλλος Στ΄, οἱ ὁποῖοι γεννήθηκαν στὸ ὀρθόδοξο μιλιὲτ τῆς ρωμιοσύνης, στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία. Σ' αὐτὸ ἔζησε τίς δύο πρώτες δεκαετίες τῆς ζωῆς του ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς. Μετέβη στὴ συνέχεια στὴν Εὐρώπη, ὅπου ὑπὸ τὴν κυρίαρχη ἐπίδραση τοῦ διαφωτισμοῦ καὶ τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης μεταφράζει καὶ ἐκδίδει ἔργα ἀρχαίων ἐλλήνων, σχεδιάζει καὶ προτείνει γιὰ τὸ μέλλον τῶν γραικῶν, ὅπως ἤθελε ἐκεῖνος νὰ ἀποκαλοῦνται οἱ Ἕλληνες. Μέσα σ' αὐτὸ τὸ ροῦμ μιλιὲτ τῆς ὀρθόδοξης ρωμιοσύνης ἔζησαν καὶ τελευτήσαν μαρτυρικὰ οἱ δύο πατριάρχες Γρηγόριος ὁ Ε΄ καὶ Κύριλλος Στ΄, ἀλλὰ καὶ ὁ Ρήγας Φεραῖος. Ὅλοι τους εἶχαν τραγικὸ τέλος ἀπὸ τὴν Πύλη. Ἡ Πύλη ὅμως ἦταν ποὺ εἶχε ἐκδώσει μερικὰ χρόνια πρὶν καὶ τὰ σχετικὰ βεράτια τῆς ἐγκατάστασης τῶν δύο πατριαρχῶν στὸν οἰκουμενικὸ θρόνο, ὅπως καὶ τοῦ Κυπριανοῦ γιὰ τὴν ἀρχιεπισκοπὴ Κύπρου, γιὰ δὲ τὸν πατριάρχη Γρηγόριο Ε΄, τὸ 1819, εἶχε ἐκδώσει τὸ τρίτο βεράτιο τῆς πατριαρχίας του, γιὰ νὰ τὸν ὀδηγήσει σὲ δύο χρόνια καὶ δύο περίπου μῆνες στὴν ἀγχόνη τῆς κλειστῆς σήμερα ἱερῆς

12. Βλ. στὸ Ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, τ. ΙΓ' (1878-1879), ἐν Κωνσταντινουπόλει 1880, σ. 212 καὶ ΑΝΔΡΕΑ ΝΑΝΑΚΗ, *Λαϊκὴ συνείδηση καὶ ἰδεολογικὰ ρεύματα στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821, στὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο*. Νεώτερα Ἱστορικὰ Β', Θεσσαλονίκη 2004, σσ. 39-44.

πύλης του Πατριαρχείου. Για την έκδοση των βερατίων, κά-
ποιοι θα υπήρχαν σε ολόκληρη την πυραμίδα της εξουσίας
στην όθωμανική αυτοκρατορία οι όποιοι θα στήριζαν αυτές
τις επιλογές, και κάποιοι άλλοι θα στρέφονταν προς άλλα
πρόσωπα. Χρειάζεται πολλή δουλειά στα όθωμανικά αρχεία
και στα άλλα αρχεία των μεγάλων δυνάμεων για να προσ-
διορίσωμε αυτές τις περι των προσώπων και των ομάδων δια-
φοροποιήσεις, συγκλίσεις και συγκρούσεις των μουσουλμάνων
και των χριστιανών στην όθωμανική αυτοκρατορία. Ν' αναζη-
τήσωμε τις ιδεολογικές τάσεις, τις κοινωνικές ομάδες, τις
ένθαρρύνσεις ή αποθαρρύνσεις προς τὸ α' ἢ β' πρόσωπο. Τις
σχέσεις των προσώπων με τις πρεσβείες των μεγάλων δυνά-
μεων ἢ με τις φαναριώτικες οικογένειες.

Συνεπῶς, μέσα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐρευνητικὴ δουλειὰ τῶν
πηγῶν, θὰ ἀναζητηθεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη ἡ μερίδα
ἐκείνη ποὺ στήριξε τὸν ἱερομάρτυρα Κυπριανὸ ἔναντι τοῦ
Χρῦσανθου καὶ τὸν ἤθελε γιὰ ἀρχιεπίσκοπο. Στὴν πυραμίδα
τῆς ἐξουσίας στὴν όθωμανική αυτοκρατορία, στοὺς πρὶν τὴν
ἐπανάσταση τοῦ 1821 χρόνους καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ εὐ-
ρωπαϊκοῦ διαφωτισμοῦ καὶ τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης, ἔχει
σχηματισθεῖ ἰσχυρὴ τάση, ἡ ὁποία ζητᾷ τὸν μετασχηματισμὸ
τῆς αυτοκρατορίας, μέσα ἀπὸ τὴν ἐκπαίδευση καὶ τὴν βελ-
τίωση τοῦ βιοτικῆ ἐπιπέδου τῶν μιλετιῶν. Ὁ Κύριλλος ὁ Στ',
ὁ Ἐφέσου Διονύσιος ὁ Καλλιάρχης, ὁ Δωρόθεος ὁ Πρώιος καὶ
λόγιοι ἀπὸ τὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, ἀλλὰ καὶ ὁ Γρηγό-
ριος ὁ Ε', ἀνήκουν σ' αὐτὴ τὴν τάση, με τὴν ὁποία συμπο-
ρεύεται καὶ ὁ Κύπρου Κυπριανός. Δὲν εἶναι καθόλου τυχαῖο
τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, ὁ ὁποῖος ἀνεβάζει
στὴ Σμύρνη ἀρχαία κωμωδία, γράφει γιὰ τὸν Κυπριανὸ ἐγκω-
μαστικὰ σχόλια.

Ὁ Ρήγας Φεραῖος¹³ προχωράει περισσότερο. Ζητάει ἀπὸ

13. Π. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ, *Ρήγας Βελεστινλής*, Ἀθήνα 1998. Στὸν Θούριο τοῦ
Ρήγα διαβάζουμε: «Ἄνδρεῖοι καπετάνιοι, παπάδες, λαῖκοι, * σκοτώθηκαν

όλες τις θρησκευτικές και φυλετικές ομάδες όχι μόνο την αναδόμηση και τον μετασχηματισμό της αυτοκρατορίας, αλλά και τον εκδημοκρατισμό της μέσα από την επανάσταση. Στην ίδια γραμμή κινείται και η Φιλική Έταιρεία που οραματίζεται μια συνολική επανάσταση σ' ολόκληρη την όθωμανική αυτοκρατορία, άσχετα αν τελικά η επανάσταση περιορίστηκε στην Πελοπόννησο. Μέσα στο παραπάνω ιδεολογικό και επαναστατικό πανόραμα δεν ζητήθηκε ο διαμελισμός της αυτοκρατορίας ή η μετακίνηση και η ανταλλαγή πληθυσμών. Ούτε οι έκφραστές τους οραματίστηκαν τις έθνοκτονίες του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα. Αυτή ήταν η ιδεολογία της αρχής των έθνοτήτων, με κύριο έκφραστή τον Άδαμάντιο Κοραή, η οποία τελικά μέσα από τις παραπάνω ζυμώσεις και αναζητήσεις κέρδισε τη μάχη, επικράτησε και διαμορφώθηκαν τα σημερινά έθνη κράτη της βαλκανικής. Ο Άδαμάντιος Κοραής και ο Γρηγόριος ο Ε' ¹⁴ μπορεί να κοσμοῦν με τα αγάλματά τους το έθνικό μας κέντρο, άλλ' όμως το όραμά τους για το μέλλον του ρωμέικου μιλετιού της όθωμανικής αυτοκρατορίας ήταν πολύ διαφορετικό από το αποτέλεσμα που προέκυψε. Και βέβαια το όραμα του Γρηγορίου Ε' είναι πολύ πλησιέστερο προς αυτό του Ρήγα Φεραίου. Και οι δύο έχουν κοινό τόπο τη διάσωση της αυτοκρατορίας. Σ' αυτή την εποχή των ιδεολογικών αναζητήσεων και των μελλοντικών προσανατολισμών για το μέλλον των μιλετιών και της αυτοκρατορίας, η ύψηλη Πύλη εκδίδει τα βεράτια της χηρείας για την αρχιεπι-

κι αγάδες, με άδικον σπαθί, * κι άμέτρητοι άλλοι τόσοι, και Τουρκοι και Ρωμιοί, * ζώνη και πλοῦτον χάνουν, χωρίς καμμιά άφορμή, ... Βούλγαροι και Άρβανίτες, Άρμένιοι και Ρωμιοί, * Άράπηδες και άσπροι, με μια κοινήν όρμή, * δια την έλευθεριάν ίνα ζώσωμεν σπαθί, * πώς είμαστ' άντριωμένοι, παντοῦ νά ξακουσθῆ».

14. Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ, Γρηγόριος Ε', Σαφής έκφρασις της έκκλησιαστικής πολιτικής επί Τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1974, μελέτη τομή στο τελευταίο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα για το οίκουμενικό Πατριαρχείο.

σκοπή τῆς Κύπρου καὶ τῆς ἐξορίας τῶν Κύπρου καὶ Κιτίου Χρυσάνθων. Βεράτια τὰ ὅποια ἀποτελοῦν ἔκφραση μέριμνας, ἀλλὰ καὶ σαφέστατης τοποθέτησης τῆς Πύλης ὑπὲρ συγκεκριμένων κληρικῶν καὶ ἐναντίωση σὲ συγκεκριμένους ἱεράρχες, μέσα βέβαια στὸ διαμορφούμενο πολιτικὸ πλαίσιο τῆς ἐκστρατείας τῶν γάλλων στὴν Αἴγυπτο.

Ἡ διστακτικότητα τοῦ Κωνσταντίνου, τοῦ ἀπὸ Σιναίου, νὰ προχωρήσει στὴ χειροτονία τοῦ Κυπριανοῦ, μετὰ τὴν ἐξορία ἀπὸ τὴν Πύλη τῶν δύο Χρυσάνθων στὴν Εὐβοία, δηλώνει τὰ ἰσχυρὰ ἐρείσματα ποὺ διαθέτει ὁ Κύπρου Χρυσάνθος καὶ οἱ δύο ἀρχιερεῖς ἀνηψιοὶ του στὴν κυπριακὴ κοινωνία, γεγονός φυσικότατο ὅταν ἡ ἀρχιερατεία του πλησίαζε σχεδὸν τὸν μισὸ αἰῶνα. Οἱ ἀλλαγές αὐτὲς στὴν κυπριακὴ Ἐκκλησία μποροῦν νὰ μελετῶνται καὶ νὰ ἀξιολογοῦνται, συνεκτιμῶντας τὴν ἐκστρατεία τῶν γάλλων στὴν Αἴγυπτο καὶ τὴ σαφέστατη φιλορωσσικὴ τοποθέτηση τοῦ Κύπρου Χρυσάνθου καὶ τοῦ Χατζηγιωργάκη, ὑψηλοῦ κοινωνικοῦ παράγοντα τῆς Κύπρου, ποὺ συμπαρίσταται στὴν ἄμυνα τοῦ σουλτάνου, ὅταν οἱ γάλλοι προσπαθοῦν νὰ καταλάβουν τὴν Αἴγυπτο. Μὲ τὴν ἐξορία τῶν δύο Χρυσάνθων καὶ τὸν διορισμὸ τῶν νέων ἀρχιερέων ἀπὸ τὴν Πύλη δημιουργήθηκε ὁξὺ ἐκκλησιαστικὸ πρόβλημα, ὅπως γράφει ὁ Κωστῆς Κοκκινόφτας, ὄχι μόνο γιατί οἱ ἐξόριστοι δὲν εἶχαν ὑποβάλει τίς παραιτήσεις τους, ἀλλὰ καὶ γιατί διέθεταν ἰσχυρότατα κοινωνικὰ ἐρείσματα.

Τελικά, βέβαια καὶ ὁ Χατζηγιωργάκης ἐκτελέστηκε. Ἐπιλογές, ἀντιπαλότητες καὶ ὄραματισμοὶ γιὰ τὸ αὖριο καὶ τὸ μεθαῦριο τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Τοποθετήσεις καὶ προβληματισμοὶ στὸ ἀβέβαιο καὶ ὀμιχλώδες τοπίο. Μέσα σ' ὅλα αὐτὰ χαράσσονται πολιτικὲς γραμμές¹⁵ ἀπὸ τοὺς κορυφαίους Ρήγα Φεραῖο, Ἀδαμάντιο Κοραῆ καὶ τοὺς ἱερομάρτυρες πατριάρχες Κύριλλο Στ' καὶ Γρηγόριο Ε'.

15. Α. ΝΑΝΑΚΗ, *Ἐκκλησία Ἐθναρχοῦσα καὶ Ἐθνική*, Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 30-53.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Χρῦσανθος ἐξελέγη τὸ 1767. Εἶχε δηλαδὴ τὸ 1802, 35 χρόνια στὸ πηδάλιο τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χρῦσανθος ἐξελέγη Κύπρου ἀπὸ Πάφου (1762-1767). Εἶχε ιδρύσει τὴ «Σχολὴ Ἐκκλησιαστικῆς Ἀγωγῆς καὶ Μουσικῆς», τὸ «Σοφίης Μέγαρον», βοήθησε στὴν ἔκδοση τῆς «Χρονολογικῆς Ἱστορίας τῆς Κύπρου», οἰκοδόμησε καὶ ἀνακαίνισε ναοὺς καὶ εἶχε χειροτονήσει δύο πρωτανηψιούς του μητροπολίτες, τὸν Πάφου Χρῦσανθο καὶ τὸν Κιτίου Χρῦσανθο.

Ὁ Κύπρου Χρῦσανθος μὲ τρεῖς ἀρχιερεῖς, τοὺς Πάφου, Κιτίου καὶ Κυρηνείας, μεταβαίνουν στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ διαμαρτυρηθοῦν γιὰ τὴν καταπιεστικὴ συμπεριφορὰ τοῦ διοικητῆ τῆς Κύπρου Χατζῆ Μπακκῆ ἀγᾶ. Ἐδῶ ξεκινᾶει μιὰ διαμάχη, συνηθέστατο φαινόμενο στοὺς χρόνους τῆς ἐθναρχίας, ἡ ὁποία προηγεῖται τῆς ἐθνικῆς ιδεολογίας καὶ συγκρότησης τοῦ ἐθνικοῦ κράτους. Στὴν πρώτη φάση φαίνεται νὰ ὑπερισχύει ὁ Χατζῆ Μπακκῆ ἀγᾶς, ὁ ὁποῖος μὲ τὸν δικό του μηχανισμό στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία κατορθώνει νὰ συλλάβει καὶ νὰ ἐξορίσει τὸν Κύπρου Χρῦσανθο καὶ τοὺς μητροπολίτες στὴν Σμύρνη. Τελικὰ, τὴ μάχη ὅμως κερδίζει ὁ Χρῦσανθος. Κατόρθωσε μὲ τοὺς δικούς του χειρισμοὺς καὶ διασυνδέσεις μέσα στὴν ἐθναρχία καὶ τὴν ἐθναρχοῦσα Ἐκκλησία, πὺ δροῦσε στὸν χῶρο τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, νὰ ἀντικατασταθεῖ ὁ Χατζῆ Μπακκῆ ἀγᾶς καὶ νὰ ἐπιστρέψει στὴ θέση του ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Χρῦσανθος. Κι' ὅλα αὐτὰ γίνονται στὸν δέκατο ἕκτο χρόνο τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Χρῦσανθο στὴν Κύπρο, καὶ ἐνῶ ὁ Κυπριανὸς βρίσκεται ἢ ἔχει ξεκινήσει μὲ τὸν θεῖό του Χαράλαμπο γιὰ τὶς παραδουναβίες ἡγεμονίες. Εἶναι αὐτονόητο σὲ μιὰ τόσο σοβαρὰ ἀποστολή, ἢ μονὴ Μαχαιρᾶ ἀλλὰ καὶ ὁ Κύπρου Χρῦσανθος νὰ ἐπέλεγε ἰκανοὺς κληρικοὺς, καὶ τέτοιοι θὰ ἦταν ὁ ἱερομόναχος Χαράλαμπος καὶ ὁ τότε διάκονος Κυπριανός. Καὶ γιὰ νὰ μὴν ὑποθέσωμε ὅτι ἴσως ὁ Κύπρου, διαβλέποντας τὶς ἰκανότητες τοῦ Κυπριανοῦ, τὸν στέλνει γιὰ πολλοὺς λόγους στὶς

παραδουνάβιες ήγεμονίες;

Εἶναι ἀξιοζήλευτο τὸ ξεκίνημα καὶ ἡ πορεία δύο κληρικῶν ἀπὸ τῆ μονῆ Μαχαιρᾶ καὶ τῆ Λευκωσία, πρὸς τὶς παραδουνάβιες ήγεμονίες τῆς Βλαχίας περὶ τὸ Βουκουρέστι, καὶ τῆς Μολδαβίας περὶ τὸ Ἰάσιο, ὅπου θὰ συναντηθοῦν μὲ τοὺς Φαναριῶτες ήγεμόνες, ἀλλὰ καὶ μὲ τοὺς διοικητικούς τους μηχανισμούς γιὰ νὰ ἐξεύρουν χρήματα γιὰ τῆ Μονή. Ὅλες αὐτὲς οἱ πρωτοβουλίες καὶ δραστηριότητες διεξάγονται μέσα στὴ γεωγραφικὴ ἐπικράτεια τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, στὸ πλαίσιο τῶν ἀρμοδιοτήτων ποὺ ἔχει ἡ ἔθναρχοῦσα Ἐκκλησία, γιὰ μέριμνα, ὀργάνωση καὶ διοίκηση ὄλων ἀνεξαιρέτως τῶν ὀρθοδόξων, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τῆ γλῶσσα ποὺ μιλοῦσαν ἢ τὸν χῶρο ποὺ εἶχαν γεννηθεῖ ἢ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ. Τὸ κέντρο τῆς ἔθναρχίας, τῆς ἔθναρχοῦσας Ἐκκλησίας, ἦταν τὸ οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο στὴν Κωνσταντινούπολη, τὸ ὁποῖο βέβαια βρίσκεται σὲ ἐπικοινωνία καὶ σὲ διαβουλεύσεις καὶ μὲ τὴν ὑψηλὴ Πύλη, γιὰ ὅλα τὰ ἀνακύπτοντα ζητήματα, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὴν ἔκδοση τῶν σουλτανικῶν φερμανιῶν, μὲ τὰ ὁποῖα ἐγκαθίστανται οἱ ἀρχιερεῖς στὶς ἔδρες τους, τὸ σημερινὸ παράλληλο τοῦ προεδρικοῦ διατάγματος.

Στοὺς ὀρθόδοξους χριστιανούς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας εἶχε διαμορφωθεῖ, στοὺς χρόνους τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Χρυσάνθου, ἀλλὰ καὶ τοῦ διαδόχου του Κυπριανοῦ, ἡ ἔθναρχικὴ συνείδηση καὶ ὁ προσδιορισμὸς τῆς πνευματικῆς καὶ πολιτιστικῆς ταυτότητας μέσα ἀπὸ τὴ θρησκευτικὴ πίστη καὶ συνείδηση. Τὸ ξεκίνημα γιὰ τὴ διαμόρφωση τῆς ἔθναρχικῆς συνείδησης βρίσκεται στὸ 1453, ἀλλὰ καὶ στὶς δυνάμεις τῶν ἀθθενωτικῶν, οἱ ὁποῖες πρὶν τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης προέκριναν στὶς ἐπιλογές τους τὴ διαφύλαξη τῆς πίστεως, ἀπὸ τὴ συνεργασία ποὺ ἐπιζητοῦσαν οἱ ἑνωτικοὶ μὲ τὴ Δύση προκειμένου ἡ Πόλη νὰ μὴν πέσει στὸν Πορθητῆ. Ἡ ἔθναρχικὴ συνείδηση θὰ ἀκολουθήσει τὴν ἔθναρχικὴ, ὡς συνέπεια τῆς συγκρότησης τοῦ πρώτου ἑλληνικοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἔθναρχικῶν κρατῶν ἢ ἔθναρχικῶν ὁμάδων στὴ βαλκανικὴ,

ή δὲ ἐθνικὴ ἰδεολογία μὲ τὴ σύγχρονη ἐθνοκρατικὴ τῆς μορφῆ, ἔχει τὴν ἰδεολογικὴ τῆς μήτρα στὸν εὐρωπαϊκὸ διαφωτισμὸ καὶ τὴ γαλλικὴ ἐπανάσταση.

Ἔχει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον νὰ μελετηθεῖ ἡ πορεία τῆς ἐθνικῆς συνείδησης στὴν Κύπρο σὲ σχέση μὲ ἐκείνη τῆς Κρήτης. Ὁ ἱερομάρτυρας Κύπρου Κυπριανὸς καὶ ὁ ἱερομάρτυρας Κρήτης Γεράσιμος θανατώνονται ἀπὸ τὴν Πύλη μὲ τοὺς ἀρχιερεῖς τοὺς καὶ τοὺς προκρίτους τὸ 1821. Ὡς ἐδῶ ἔχομε κοινὴ πορεία. Στὴ συνέχεια, ὅμως, ἡ ὑπέρβαση τῆς ἐθναρχικῆς συνείδησης ἐπιταχύνεται σὲ ἐπίπεδο κλήρου καὶ λαοῦ, σὲ διαφορετικὲς ὅμως χρονικὲς στιγμὲς στὴν Κρήτη καὶ στὴν Κύπρο. Γιὰ παράδειγμα, φαινόμενα ἀρχιερέων στὸ πεδίο τῶν μαχῶν, γιὰ τὴν ἔνωση τῆς Κρήτης μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἔχομε πρὶν τὸν μακεδονικὸ ἀγῶνα καὶ τοὺς μακεδονομάχους ἀρχιερεῖς, μὲ τὸν Πέτρας Τίτο Ζωγραφίδη ἢ τὸν Κισάμου Δωρόθεο Κλωνάρη, περὶ τὸ 1897¹⁶.

Τὸ παράλληλο στὴν Κύπρο τὸ συναντᾶμε στὸν Κιτίου Νικόδημο Μυλωνᾶ τὸ 1933, ὅπου πλέον σηματοδοτεῖται τὸ τέλος τῆς ἐθναρχικῆς συνείδησης στὴν Κύπρο γιὰ νὰ κορυφωθεῖ ἡ πρὸς τὸ ἐθνικὸ κέντρο πορεία καὶ αὐτοσυνειδησία περὶ τὸ 1950. Ἡ ἀπόσταση τῆς Λευκωσίας ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ κέντρο τῆς Ἀθήνας, ἀλλὰ καὶ ἄλλοι παράγοντες βραδύνουν τὶς ἐθνικὲς ἐξελίξεις στὴν Κύπρο, ποὺ θὰ ἐκφραστοῦν δυναμικότερα περὶ τὰ μῆσα τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα.

Ὁ ἱερομάρτυρας ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς ἀνήκει στὴν πλειάδα ἐκείνη τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν λογίων κληρικῶν τῆς ἐθναρχοῦσας Ἐκκλησίας, τοὺς ὁποίους ἀναφέραμε. Οἱ κληρικοὶ αὐτοὶ ἀγωνιοῦν γιὰ τὸν μετασχηματισμὸ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν ἀνασυγκρότησή της, γιὰ τὴ βελτίωση τῶν συνθηκῶν διαβίωσης τοῦ ρωμαϊκοῦ μιλετίου, γιὰ τὴν πνευματικὴ του κατάρτιση καὶ τὴ συνολικὴ ἀνάπτυξη. Συνδιαλέ-

16. Α. ΝΑΝΑΚΗ, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης στὴν ἐπανάσταση τοῦ 1897-98. Ἀπὸ τὴν ἐθναρχικὴ στὴν ἐθνικὴ συνείδηση*, σσ. 17-32.

γονται με τὸν εὐρωπαϊκὸ διαφωτισμὸ καὶ τὸν Ἀδαμάντιο Κοραΐ. Ὁ ἱερομάρτυρας Κύπρου Κυπριανὸς εἶναι ἐκφραστὴς τοῦ παραδοσιακοῦ ἐκκλησιαστικοῦ διαφωτισμοῦ, ποὺ ἀναζητᾷ τὸν συγκερασμὸ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου μετὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ παράδοση καὶ συνείδηση τῆς Κωνσταντινούπολης, ἡ ὁποία εἶναι ἡ πνευματικὴ καὶ πολιτιστικὴ μήτρα, ὅχι μόνον τῶν ἐλλήνων, ἀλλὰ ὅλων τῶν ὀρθόδοξων λαῶν. Ὁ Κύπρου Κυπριανὸς βρίσκεται σὲ κοινὴ γραμμὴ καὶ πορεία μετὰ τὸν ἱερομάρτυρα πατριάρχη Κύριλλο Στ' καὶ τοὺς ἱερομάρτυρες μητροπολίτες Ἀδριανουπόλεως Δωρόθεο Πρώιο, Χίου Πλάτωνα, Διονύσιο Καλλιάρχη, ἀλλὰ καὶ τὸν ἱερομάρτυρα πατριάρχη Γρηγόριο Ε'.

ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ
Έρευνήτῃ - Κέντρο Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου

ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ ΚΑΙ
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΤΩΝ ΧΡΥΣΑΝΘΕΩΝ

Ἡ οἰκογένεια τῶν Χρυσανθέων κατέχει δεσπόζουσα θέση στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Κύπρου τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, ἀφοῦ μέλη της ὑπηρετήσαν γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα τοῦ 18^{ου} καὶ 19^{ου} αἰῶνα σὲ ἀρχιερατικοὺς θρόνους. Γενάρχης της εἶναι ὁ οἰκονόμος Μιχαήλ, ὁ ὁποῖος γεννήθηκε στὰ τέλη τοῦ 17^{ου} ἢ στὶς ἀρχὲς τοῦ 18^{ου} αἰῶνα στὸ χωριὸ Τρεῖς Ἐλιές καὶ ἀπεβίωσε μετὰ τὸ 1781, σὲ μεγάλη ἡλικία. Σύμφωνα μὲ σχετικὲς ἐπιγραφὲς στὴ μαρμάρινη πλάκα τῆς ἀγίας τράπεζας, ὁ π. Μιχαήλ ἦταν κτίτορας τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῶν Τριῶν Ἐλιῶν, τὰ ἐγκαίνια τοῦ ὁποῖου ἔγιναν τὸ 1744 ἀπὸ τὸν τότε μητροπολίτη Κυρηνείας Νικηφόρο¹.

Ὁ π. Μιχαήλ καὶ ἡ σύζυγός του Χριστίνα ἀπέκτησαν ἀρκετὰ παιδιά, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα συγκαταλέγονταν ὁ μετέπειτα ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Χρυσάνθος², ἡ μητέρα τῶν μητροπολιτῶν Κιτίου Μελετίου Α΄ καὶ Χρυσάνθου, Μαρία,

1. Τὰ σχετικὰ μὲ τὴν οἰκογένεια τῶν Χρυσανθέων ἢ «Κονομήδων», ὅπως ἦταν γνωστὴ στὰ χωριὰ τῆς Μαραθάσας, πρωτοπαρουσιάστηκαν στὸ μελέτημα ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, «Ὁ Πάφου Χρυσάνθος (1805-1821) καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ κρίση τοῦ 1810», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν* 23(1997)245-251. Ἐπίσης βλ. τοῦ ἰδίου, *Ἅγιος Δημήτριος Μαραθάσας*, Λευκωσία 2007, σσ. 21-30, ὅπου διασαφηνίζονται κάποιες ἐπιμέρους λεπτομέρειες.

2. Ἡ συγγενικὴ σχέση οἰκονόμου Μιχαήλ καὶ Χρυσάνθου ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν ἀρχιμανδριτῆ Κυπριανό, *Ἱστορία Χρονολογικὴ τῆς νήσου Κύπρου*, Ἐνετία 1788, σ. 348.

καὶ ὁ π. Λεόντιος³. Ὁ Χρῦσανθος ἀρχικὰ νυμφεύτηκε καὶ ἀπέκτησε ἕναν γιό, τὸν Μιχαήλ⁴. Μετά, ὅμως, τὸν θάνατο τῆς γυναίκας του ἐξελέγη, τὸ 1762, μητροπολίτης Πάφου καὶ ἀκολούθως, τὸ 1767, ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου. Στὸν θρόνο τοῦ Ἀποστόλου Βαρνάβα ὑπηρέτησε μέχρι τὸ 1810 καὶ ἀνεδείχθη σὲ ἕναν ἀπὸ τοὺς πλέον ἀξιόλογους ἱεράρχες τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας: ἐνδιαφέρθηκε γιὰ τὴν πνευματικὴ πρόοδο τῶν πιστῶν, ἀνακαίνισε μεγάλο ἀριθμὸ ἐκκλησιῶν καὶ μοναστηριῶν, ἴδρυσε ἑλληνικὸ σχολεῖο στὴ Λευκωσία καὶ ἀνέπτυξε σημαντικὴ ποιμαντικὴ δράση⁵.

Ὁ γιός του, Μιχαήλ, ἔζησε γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα στὴ Βενετία, ὅπου ἐξέδωσε, τὸ 1801, τὴν ἀκολουθία τοῦ ἁγίου Θεράποντος, στὴν ὁποία ἀναφέρεται ὡς «*Μιχαήλ τοῦ Μακαριωτάτου Κύπρου*»⁶. Σύμφωνα μὲ τὸν ἀρχιμανδριτὴ Κυπριανό, διέμενε στὴν πόλη αὐτή, τοῦλάχιστον ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1780⁷. Πιθανὸν νὰ ταυτίζεται μὲ τὸν κύπριο Μιχαήλ Βίτζη, ὁ ὁποῖος γράφτηκε μέλος τῆς Ἀδελφότητος τῶν Ἑλλήνων τῆς Βενετίας τὸ 1788 καὶ ἀνανέωσε τὴν ἐγγραφή του γιὰ τὰ χρό-

3. Ἡ μόνη μαρτυρία ποὺ ἔχουμε γι' αὐτὸν εἶναι στὸ «Χρονικὸ» τοῦ Ἰωακείμ Παλλουριωτίσσης, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ἀπεβίωσε τὸ 1772. Βλ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζηγεωργάκις Κορνέσιος, ὁ Διερμηνεὺς τῆς Κύπρου 1779-1809, ἥτοι συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κύπρου ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1570-1878)*, Λευκωσία 1934, σ. 56. Κ. ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, «Τὸ Χρονικὸ τοῦ Ἰωακείμ Παλλουριωτίσσης», *Πολιτιστικὴ Κύπρος* 11(1997) 34.

4. Τὸ ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χρῦσανθος ἦταν ἐξ ἐγγάμων ἀναφέρεται καὶ ἀπὸ τὸν ἰσπανὸ περιηγητὴ Ἀλῆ Μπέη, τὸ 1806. Βλ. ΑΝΤΡΟΥ ΠΑΥΛΙΑΔΗ, *Ἡ Κύπρος ἀνὰ τοὺς αἰῶνες μέσα ἀπὸ τὰ κείμενα ξένων ἐπισκεπτῶν τῆς*, τ. Γ', Λευκωσία 1995, σ. 1029.

5. Γιὰ τὰ κυριότερα περιστατικὰ τῆς μακρᾶς ἀρχιερατείας τοῦ Χρυσάνθου βλ. ΛΟΪΖΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, Λευκωσία 1975, σσ. 114-135.

6. Α. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου*, ὁ.π., σ. 135.

7. ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ, *Ἱστορία Χρονολογική*, ὁ.π., σ. 330.

για 1789 και 1790⁸. Παραμονή του στην Κύπρο μαρτυρείται τὸ 1815, ὅποτε δάνεισε στὸν τότε ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Κυπριανὸ τὸ ποσὸν τῶν 10000 γροσίων⁹. Περισσότερα στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ του δὲν μᾶς εἶναι γνωστά.

Ἡ θυγατέρα τοῦ π. Μιχαήλ, Μαρία, ἀναφέρεται σὲ σημείωμα τοῦ ἔτους 1782, στὸ χειρόγραφο G. Cirilli, ὅτι ἦταν ἀδελφὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου καὶ μητέρα τοῦ «ἐπισκόπου Λάρνακας»¹⁰, δηλαδὴ τοῦ μητροπολίτη Κιτίου Μελετίου Α' (1776-1797)¹¹, ὁ ὁποῖος εἶχε ὑπηρετήσει προηγουμένως ὡς δευτερεύων τῶν διακόνων τοῦ θεῖου του, ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου¹². Στὸν μητροπολιτικὸ θρόνο Κιτίου τὸν διαδέχθηκε, μετὰ τὸν θάνατό του, ὁ αὐτάδελφός του Χρυσάνθος (1797-1810), ὁ ὁποῖος ὑπηρετοῦσε ἀπὸ τὸ 1791 ὡς χωρεπίσκοπος Ταμασέων, ὥστε νὰ συμπαρίσταται στὸν ἀρχιεπίσκοπο θεῖό του, ποὺ λόγω γήρατος ἀδυνατοῦσε νὰ ἐπιτελεῖ ἀπρόσκοπτα τὰ καθήκοντά του¹³.

Θυγατέρα τῆς Μαρίας καὶ ἀδελφὴ τῶν μητροπολιτῶν Μελετίου καὶ Χρυσάνθου ἦταν ἡ μητέρα τοῦ ἔθνομάρτυρα μη-

8. ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΛΟΥΙΖΟΥ, «Ἀνέκδοτα Γράμματα (1779-1793) τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Χρυσάνθου», *Θησαυρίσματα* 9(1972)292-293.

9. «Ὁ σιὸρ Μιχαήλ τοῦ μακαρίτου προκατόχου μας δίδει δι' ὁμολογίας ἀπὸ 1815 Μαρτίου ἰ γρόσια 10000». Βλ. ΚΩ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζήγεωργάκις Κορνέσιος*, ὁ.π., σ. 61.

10. ΝΕΟΚΛΗ ΚΥΡΙΑΖΗ, «Μία σελὶς τῶν χρόνων τοῦ 1821», *Κυπριακὰ Χρονικὰ* 11(1935)263.

11. Γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Μελετίου Α' βλ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ, *Ἱστορία τῆς κατὰ Κίτιον Ἐκκλησίας*, Λάρνακα 1992, σσ. 155-165.

12. Ἡ μαρτυρία αὐτὴ ἐντοπίζεται στὸ «Χρονικὸ» τοῦ οἰκονόμου Παλλουριωτίσσης Ἰωακείμ. Βλ. ΚΩ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζήγεωργάκις Κορνέσιος*, ὁ.π., σ. 56. Κ. ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, «Τὸ Χρονικὸ τοῦ Ἰωακείμ Παλλουριωτίσσης», ὁ.π., σ. 34.

13. Γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Χρυσάνθου βλ. Σ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ, *Ἱστορία τῆς κατὰ Κίτιον Ἐκκλησίας*, ὁ.π., σσ. 166-170. Γιὰ τὴ συγγενικὴ σχέση Μελετίου καὶ Χρυσάνθου βλ. αὐτόθι, σσ. 155-156, ὅπου παρατίθενται τρία σημειώματα ἀπὸ κώδικες τῆς μητρόπολης Κιτίου.

τροπολίτη Πάφου (1805-1821) Χρυσάνθου¹⁴. Άδελφή του τελευταίου αναφέρεται από τοπική παράδοση ή σύζυγος του κοτζάμπαση Χατζηθεόδοτου, ιδρυτή του χωριού Άγιος Δημήτριος Μαραθάσας, Μαρουδιά¹⁵. Από διάφορες άλλες πηγές γνωρίζουμε επίσης, ότι στην οικογένεια των Χρυσανθέων ανήκαν ή Μαρουδιά Παυλίδη, σύζυγος του δραγομάνου Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου, ή όποια αναφέρεται ως «άνεψιά του άρχιεπισκόπου Χρυσάνθου», και ό άδελφός της Δημήτριος Παυλίδης. Οί ιστορικές πηγές τής έποχής δέν είναι άποκαλυπτικές ως πρός τήν άκριβή σχέση τής Μαρουδιάς Παυλίδη με τον άρχιεπίσκοπο Χρυσάνθο¹⁶. Ό Μιχαήλ ντε Βεζέν, πρόξενος τής Μεγάλης Βρετανίας στο Χαλέπι, κατά τó διάστημα 1776-1782, αναφέρει άόριστα, ότι «ό δραγομάνος του Σεραγίου συνδεόταν μέσω γάμου με τον άρχιεπίσκοπο»¹⁷. Μαρτυρίες των έγγονων του Χατζηγεωργάκη και τής Μαρουδιάς αναφέρουν τήν τελευταία ως άνεψιά του άρχιεπισκόπου¹⁸.

14. Η σχετική μαρτυρία προέρχεται από σημείωμα σε κώδικα τής μητρόπολης Πάφου. Βλ. ΙΩΑΝΝΗ ΧΑΤΖΗΩΑΝΝΟΥ, *Ιστορία και έργα Νεοφύτου πρεσβυτέρου μοναχού και έγκλειστου*, Άλεξάνδρεια 1914, σ. 330. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Ιστορία τής Έκκλησίας Πάφου*, Λευκωσία 1971, σ. 349.

15. Α. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, «Η εισαγωγή του Δαμαλισμού στην Κύπρο», *Πάφος* 4(1939)36-37.

16. Σύμφωνα με τον Ευέλθοντα Γλυκῷ, ή Μαρουδιά Παυλίδη ήταν άδελφή του μητροπολίτη Κιτίου Χρυσάνθου. Η άποψη αυτή, όμως, αντιμετωπίζεται με σκεπτικισμό, αφού αρκετές από τις υπόλοιπες σχέσεις μεταξύ των διαφόρων μελών τής οικογένειας των Χρυσανθέων, που αναφέρει ό Γλυκῷς, είναι λανθασμένες. Βλ. ΕΥΕΛΘΟΝΤΟΣ ΓΛΥΚῷ, «Ιστορία τής Έλληνικής Σχολής Λευκωσίας (1808-1893)», *Έπετηρίς του Συλλόγου των τελειοφοίτων του Παγκυπρίου Γυμνασίου και Διδασκαλείου* 1(1917)33.

17. Α. ΠΑΥΛΙΔΗ, *Η Κύπρος ανά τούς αιώνες*, τ. Β', ό.π., σ. 947.

18. Κω. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος*, ό.π., σ. 60. Στή σ. 86, όμως, αναφέρει τή Μαρουδιά ως άδελφή του άρχιεπισκόπου, ενώ τελικά στη μεταγενέστερη μελέτη του «Η Κύπρος επί Τουρκοκρατίας

Ὁ ἀδελφὸς τῆς Μαρουδιᾶς, Δημήτριος Παυλίδης, εἶχε τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἀξίωμα τοῦ πρωτονοταρίου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ὑπογραφή του σὲ ἔγγραφο τῆς ἐποχῆς¹⁹. Μαρτυρία γιὰ τὴ συγγενικὴ σχέση τοῦ Δημήτριου καὶ τῆς Μαρουδιᾶς παρατίθεται σὲ ἔγγραφο πώλησης τοῦ τσιφλικιοῦ τῆς Τύμπου, γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ γίνῃ ἀναφορὰ στὴ συνέχεια. Τὸ ὄνομά του σημειώνεται καὶ στὰ διάφορα λαϊκὰ ἄσματα γιὰ τὸν Χατζηγεωργάκη, ὅπου παρουσιάζεται ὡς «γυναικαδελφὸς» τοῦ δραγομάνου²⁰.

Ὅταν ὁ μετέπειτα ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς ἐπέστρεψε στὴν Κύπρο ἀπὸ τὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες τὸ 1802, ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας τῶν Χρυσανθέων ὑπηρετοῦσαν σὲ ἐξέχουσες θέσεις τῆς πολιτικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς τοῦ τόπου, ὅπως ὁ γέροντας Χρῦσανθος στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο, ὁ ὁμώνυμος ἀνεψιὸς του στὸν μητροπολιτικὸ θρόνο Κιτίου καὶ ὁ ἐξ ἀγχιστείας συγγενῆς τους Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος στὸ πολὺ σημαντικὸ ἀξίωμα τοῦ δραγομάνου. Τὸ 1805, σὲ αὐτοὺς προσετέθη καὶ ὁ μικρανεψιὸς τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ἐπίσης Χρῦσανθος, ὁ ὁποῖος ἐξελέγη μητροπολίτης Πάφου.

(1570-1878)», *Κυπριακαὶ Σπουδαὶ* 37(1973)94, υἱοθέτησε τὴν πρώτη ἐκδοχή.

19. Λ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα ἐν Κύπρῳ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας (1571-1878)*, τ. Α', Λευκωσία 1930, σ. 91. ΕΥ. ΓΑΥΚΥ, «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας», ὅ.π., σ. 33.

20. ΑΝΤΩΝΗ ΙΝΤΙΑΝΟΥ, «Δραγομανία καὶ Δραγομᾶνοι στὴν Κύπρο», *Κυπριακαὶ Σπουδαὶ* 2(1938)194. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΥ, «Νέα παραλλαγή ἱστορικοῦ ἄσματος», *Ἐπετηρὶς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν* 4(1971)368. Τοῦ ἰδίου, «Ἐτέρα παραλλαγή ἱστορικοῦ ἄσματος», *Ἐπετηρὶς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν* 6(1973)441. Τοῦ ἰδίου, *Δημῶδη Κυπριακὰ ἄσματα ἐξ ἀνεκδότων συλλογῶν τοῦ 10' αἰῶνος*, Λευκωσία 1975, σ. 143. ΜΕΝΕΛΑΟΥ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, *Κυπριακὰ δημῶδη ἄσματα*, τ. Α', Λευκωσία 1987, σ. 175.

Αρχικά, μετὰ τὴν ἀφιξή του στὸ νησί, ὁ Κυπριανὸς ἐγκαταστάθηκε στὴ Λάρνακα²¹ καὶ ἀκολούθως στὴ Λευκωσία, ὅπου ὑπηρετήσε ὡς οἰκονόμος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς²². Δύο χρόνια ἀργότερα, κατὰ τὴ στάση τῶν ὀθωμανῶν, τὸ 1804, τοῦ δόθηκε ἡ δυνατότητα νὰ ἐπιδείξει τὶς μεγάλες διπλωματικὲς ἱκανότητές του, ποὺ καλλιέργησε στὸ περιβάλλον τῶν ἡγεμόνων τῆς Μολδοβλαχίας, καὶ νὰ διασώσει τὸν γηραιὸ ἀρχιεπίσκοπο ἀπὸ τὸν μαινόμενο ὄχλο. Σύμφωνα μὲ τὸν ἰσπανὸ περιηγητὴ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμο Ἀλῆ Μπέης, «σὲ αὐτὴν τὴν κρίσιμη κατάσταση ὁ οἰκονόμος ἦταν ὁ φύλακας ἄγγελος τῆς κοινότητάς του, ἐπιδεικνύοντας μεγάλη ἱκανότητα καὶ διπλωματικότητα, γιὰ νὰ μεταστρέψει τὴν ὀργὴ τῶν στασιαστῶν»²³. Τότε διαχειρίστηκε μὲ ἐπιτυχία τὴν εἴσπραξη τῶν

21. ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΗΔΡΑΣ ΚΑΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΜΑΧΑΙΡΑ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ, «Μία ἀνέκδοτη ἐπιστολὴ τοῦ Γαβριὴλ Ζαχαρίου», στὸν τόμο *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ἔκδ. ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2009, σ. 529.

22. Ἀπὸ τὴν περίοδο αὐτὴ σώζεται ἐπιστολὴ του, ἡμερομηνίας 5 Φεβρουαρίου 1805, πρὸς τὸν πρόξενο τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας στὴ Λάρνακα Παναγῆ Ἀγγελᾶτο, καθὼς καὶ ἀπάντησή του τελευταίου, ποὺ δημοσιεύτηκαν ἀπὸ τοὺς Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Προξενικὰ ἔγγραφα», *Κυπριακὰ Χρονικὰ* 12(1936)66-67. Ἰω. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΟ, «Ὁ ἐθνομάρτυς Ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός», *Ἀπόστολος Βαρνάβας* 42(1971)286 (μόνο ἡ ἐπιστολὴ Κυπριανοῦ). *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σσ. 136-137.

23. Α. ΠΑΥΛΙΔΗ, *Ἡ Κύπρος ἀνὰ τοὺς αἰῶνες*, τ. Γ', ὅ.π., σ. 1028. Γιὰ τὴ συμβολὴ τοῦ Κυπριανοῦ στὴν καταστολὴ τῆς στάσης τοῦ 1804 ἐντοπίζονται ἀρκετὲς ἀναφορὲς σὲ κατάστιχο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, ποὺ ἐξέδωσε ὁ ΚΩΣΤΑΣ ΚΥΡΡΗΣ, «Περὶ Χατζῆ Γεωργάκη Κορνεσίου», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν* 4(1971)317-322. Γιὰ τὰ ὅσα διαδραματίστηκαν τὸ 1804 στὴν Κύπρο βλ. ΕΥΦΡΟΣΥΝΗΣ ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΙΔΟΥ, «Ἱστορικὴ μαρτυρία Ἰωάννου Κορνάρου τοῦ Κρητός», στὸν τόμο ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΧΑΤΖΗΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ - ΚΩΣΤΑ ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ - ΕΥΦΡΟΣΥΝΗΣ ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΙΔΟΥ, *Νέα εἰκόνα καὶ ἱστορικὴ μαρτυρία Ἰωάννου Κορνάρου τοῦ Κρητός*, Λευκωσία 2000, σσ. 19-46.

φόρων και διέθεσε μεγάλα ποσά για τή συντήρηση τών στρατευμάτων, πού εἶχαν σταλεῖ στήν Κύπρο, γιά τήν καταστολή τῆς ἐξέγερσης²⁴. Τελικά, τὸ 1810 ἀνεδείχθη στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο, στὸν ὁποῖο ὑπηρέτησε μὲ ζήλο καὶ ἀφοσίωση²⁵.

Εἶναι προφανές, ὅτι τὰ βήματα τοῦ Κυπριανοῦ, τὴν περίοδο 1802 ἕως 1810, διασταυρώθηκαν πολλὲς φορές μὲ αὐτὰ τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας τῶν Χρυσανθέων, τὶς περισσότερες μέσα στὶς ἐξαιρετικὰ δύσκολες συνθήκες τῆς ἐποχῆς. Εἰδικότερα, στενὴ ὑπῆρξε ἡ συνεργασία του μὲ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Χρῦσανθο, ἀφοῦ μέχρι τὸ 1810 ὑπηρέτησε στήν Ἀρχιεπισκοπή καὶ διαχειρίστηκε πολλὰ ζητήματα, πού ἀφοροῦσαν στὴ διεκπεραίωση τρεχουσῶν οικονομικῶν ὑποθέσεών της²⁶. Ἡ μελέτη τῶν σχέσεων αὐτῶν ἔχει ὕψιστη σημασία στὴ διερεύνηση τοῦ ἥθους τοῦ μετέπειτα ἀρχιεπισκόπου, ἀφοῦ σχεδὸν στὸ σύνολο τῶν συγγραμμάτων, πού ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἱστορία τῆς ἐποχῆς, παρουσιάζεται νὰ πρωτοστατεῖ στήν

24. Κ. ΚΥΡΡΗ, «Δεδομένα ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν τῆς Κύπρου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 10' αἰῶνος», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν* 6(1973)285-298, 325-326. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, *Ἐκκλησία καὶ Φορολογία στήν Κύπρο τὸν τελευταῖο αἰῶνα τῆς Τουρκοκρατίας (1779-1856)*, Λευκωσία 2007, σσ. 48-49.

25. Γιὰ τὸν Κυπριανὸ δημοσίευσαν πρῶτοι βιογραφικὰ σημειώματα οἱ ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εἰδήσεις ἱστορικαὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου*, Ἀθήνα 1875 (φωτοτ. ἀνατ. Λευκωσία 1975), σσ. 114-122, καὶ ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ, «Ὁ Κύπρου Κυπριανός», *Φῶς* 1(1911)3-9, 33-39, 65-72 [= ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΑΚΚΕΤΤ, *Ἱστορία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου κατὰ μετάφρασιν καὶ συμπλήρωσιν Χαριλάου Παπαϊωάννου*, τ. Α', Ἀθήνα 1923, σσ. 305-324]. Στὴ συνέχεια δημοσιεύτηκαν καὶ πολλὲς ἄλλες ἐργασίες, ἐμπλουτισμένες μὲ νέα στοιχεῖα, καταγραφή τῶν ὁποίων βλ. στὸν τόμο *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σσ. 645-661.

26. Ἦς σημειωθεῖ, ὅτι σὲ ἔγγραφο τοῦ 1809, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χρῦσανθος τὸν ἀποκαλεῖ «ἡμέτερον οἰκονόμον». Βλ. ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Ἐκδοσις ἐγγράφων τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς», *Ἀπόστολος Βαρνάβας* 4(1921-22)56. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σσ. 153-155. Ἐπίσης, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου Κωνστάντιος τὸν ἀποκαλεῖ «μέγα

έκδοση σουλτανικού διατάγματος έξορίας του Χρυσάνθου και αναβίβασης του ιδίου στον αρχιεπισκοπικό θρόνο. Όπως είναι γνωστόν, τον Μάιο του 1810 ο αρχιεπίσκοπος Χρυσάνθος έξορίστηκε στην Εύβοια, όπου απέβίωσε την 1^η Σεπτεμβρίου του ιδίου έτους²⁷. Μαζί του έξορίστηκε και ο άνεψιός του, μητροπολίτης Κιτίου Χρυσάνθος, ο οποίος επέστρεψε στην Κύπρο τὸ 1812²⁸ για να μὴ δώσει πλέον σημεῖα ζωῆς. Μετὰ τὸ 1810, ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τῶν Χρυσανθέων ἀπέμεινε στὸ προσκήνιο μόνο ὁ μητροπολίτης Πάφου Χρυσάνθος, μαζὶ μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Κυπριανὸς ὁδηγήθηκε στὸ μαρτύριο, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν τραγικῶν ἡμερῶν τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1821.

Σύμφωνα μὲ τις ἱστορικὲς πηγὲς τῆς ἐποχῆς, στὶς ἀρχὲς τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, οἱ ἐπιδρομὲς τῆς ἀκρίδας καὶ τὰ δεινὰ, ποὺ προκαλοῦσε στὸν τόπο ἢ κακοδιοίκηση τῶν κατακτητῶν, ἐπέφεραν τὴν οἰκονομικὴ ἐξαθλίωση τοῦ λαοῦ. Τὴν ἴδια ἐποχὴ, ἀριθμὸς κινήματων, ποὺ ξέσπασαν μετὰξὺ τῶν ἐτῶν 1799 καὶ 1808, ὅπως ἐκεῖνα τῶν γενιτσάρων τὸ 1799, τῶν δυσσαρεστημένων ἀγάδων καὶ τούρκων χωρικῶν τὸ 1804, τοῦ Ἀλτιπαρμάκ τὸ 1806 καὶ τοῦ Ἀπᾶ ἀγᾶ στὴ Λεμεσό τὸ 1808, εἶχαν βυθίσει τὴν Ἐκκλησία καὶ τὸν λαὸ σὲ τεράστια χρέη, ποὺ ἀδύ-

οἰκονόμον». Βλ. ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΥ ΕΓΓΛΕΖΑΚΗ, *Εἴκοσι μελέται διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου (4^{ου}-20^{ου} αἰῶν)*, Λευκωσία 1996, σ. 391. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σ. 159, ὅπου δημοσιεύτηκε τὸ σχετικὸ ἔγγραφο.

27. Ἀναφέρονται διάφορες ἡμερομηνίες θανάτου τοῦ Χρυσάνθου, ὅπως ἡ 1^η Σεπτεμβρίου, ἡ 2^η Ὀκτωβρίου καὶ ἡ 4^η Ὀκτωβρίου. Βλ. GEORGE HILL, *A History of Cyprus*, vol. VI, Cambridge 1972², σ. 360. Σὲ ἔγγραφο τοῦ Κυπριανοῦ ἀναφέρεται ὅτι ἀπέβίωσε τὸν Σεπτέμβριο, χωρὶς ὅμως νὰ προσδιορίζεται συγκεκριμένη ἡμερομηνία. Βλ. ΚΩ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος*, ὅ.π., σ. 173. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σ. 225. Ὁρθότερη εἶναι μᾶλλον ἡ 1^η Σεπτεμβρίου, σύμφωνα καὶ μὲ ἰδιόχειρη σημείωση τοῦ Παναγῆ Ἀγγελάτου. Βλ. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Χρονικὰ σημειώματα», *Κυπριακὰ Χρονικὰ* 2(1924)228.

28. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Χρονικὰ σημειώματα», ὅ.π., σ. 228.

νατουῖσε νὰ πληρώνει τοὺς φόρους του²⁹. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ 1809, ὁ ὀθωμανὸς διοικητὴς τοῦ νησιοῦ ἀπαίτησε ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς τὴν πληρωμὴ 300.000 γροσίων, «ἐκ μέρους τῶν ραγιαδῶν». Ἐνας, τοῦλάχιστον, ἀπὸ αὐτούς, ὁ μητροπολίτης Πάφου Χρῦσανθος, ἔδωσε τότε ὁδηγίες γιὰ νὰ πωληθοῦν ἐκκλησιαστικὰ σκεύη καὶ ἀκίνητη περιουσία ναῶν καὶ μονῶν, ὥστε νὰ συγκεντρωθεῖ τὸ ἀπαιτούμενο ποσὸν καὶ νὰ μὴν ἐπιβαρυνθοῦν ἄλλο οἱ κάτοικοι. Ἀπὸ σημείωμα σὲ κώδικα τῆς μητρόπολης Πάφου, ὅπου καταγράφηκε ἡ ἐκκλησιαστικὴ περιουσία τοῦ καζᾶ Χρυσοχοῦς ποὺ ἐκποιήθηκε, πληροφορούμαστε ἐπίσης, ὅτι τὴ χρονιὰ ἐκείνη εἶχαν φυλακιστεῖ οἱ κύπριοι ἀρχιερεῖς ὡς ὑπαίτιοι τῆς ἀδυναμίας νὰ συλλεγεῖ τὸ ὀφειλόμενο ποσόν³⁰.

Ἡ σχετικὴ μαρτυρία γιὰ φυλάκιση τῶν ἀρχιερέων, τὸ 1809, δὲν παραδίδεται, ἐξ ὅσων γνωρίζουμε, ἀπὸ ἄλλες πηγές. Ἀπὸ ἀναφορές, ὅμως, σὲ ἀριθμὸ ἐγγράφων τῆς ἴδιας περιόδου εἶναι γνωστὸν, ὅτι ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου εἶχε δανειστεῖ σημαντικὸ χρηματικὸ ποσὸν ἀπὸ τοὺς προξένους, ὥστε νὰ μπορέσει νὰ ἀνταποκριθεῖ στὶς ποικίλες ὑποχρεώσεις της. Ἐνδεικτικὴ γιὰ τὸ θέμα εἶναι ἐπιστολὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου πρὸς τὸν ἄγγλο πρόξενο στὴ Λάρνακα Ἀντώνιο Βοντιτσιάνο, ἡμερομηνίας 8 Ἰανουαρίου 1807, στὴν ὁποία ἀναφέρεται στὴν ἀδυναμία τῆς Ἐκκλησίας νὰ ἀποπληρώσει τὰ δάνειά της, ἐξαιτίας τόσο τῆς πολιτικῆς ἀστάθειας, ὅσο

29. Γιὰ τὴν περίοδο αὐτὴ τῆς κυπριακῆς ἱστορίας βλ. GEORGE HILL, *A History of Cyprus*, ὁ.π., σσ. 100-118. Ἀναφορὰ στὰ τέσσερα κινήματα γίνεται ἀπὸ τὸν Σ. ΜΙΧΗΛΙΔΗ, *Ἱστορία τῆς κατὰ Κίτιον Ἐκκλησίας*, ὁ.π., σ. 167.

30. Α. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, «Ἡ δύναμη τῆς Κυπριακῆς Ἐκκλησίας στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας», *Πάφος* 1(1936)200-201. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, *Τὰ μοναστήρια ἐν Κύπρῳ*, Λάρνακα 1950, σσ. 9-10. ΙΩ. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΟΥ, «Παφιακά», *Κυπριακαὶ Σπουδαί* 31(1967)115-116· Α. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου*, ὁ.π., σ. 196.

καὶ τῆς ἀπληστίας τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν³¹. Σταδιακά, ἡ οἰκονομικὴ δυσπραγία τοῦ λαοῦ ἐπιδεινώθηκε μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθοῦν πολλὲς δυσκολίες στὴν εἴσπραξη τῶν φόρων, γεγονός που ὑποχρέωσε τὸν ἀρχιεπίσκοπο νὰ στείλει ἐγκύκλιο, ἡμερομηνίας 1 Ιουλίου 1809, πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦ καζᾶ Καρπασίας καὶ νὰ τοὺς ἐνημερώσει γιὰ τὴν ἀπαίτηση τῆς Πύλης νὰ πληρωθοῦν ἐπειγόντως οἱ φορολογικὲς τοὺς ὑποχρεώσεις³².

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος περιέγραψε τὴν ὅλη κατάσταση μὲ τὰ πλέον μελανὰ χρώματα σὲ ἐπιστολὴ του, ἡμερομηνίας 12 Σεπτεμβρίου 1809, πρὸς τοὺς προξένους τῆς Λάρνακας, ζητῶντας κατανόηση γιὰ τὴν καθυστέρηση τῆς ἐξόφλησης τῶν χρεῶν τῆς Ἐκκλησίας³³. Οἱ πρόξενοι ἀπάντησαν μερικὲς ἡμέρες ἀργότερα, στὶς 9/21 Σεπτεμβρίου, ἀπαιτῶντας νὰ τοὺς καταβληθοῦν τὰ χρεωστούμενα τὸ συντομότερο δυνατόν, γιατί, ὅπως τόνιζαν, καὶ οἱ ἴδιοι ἀντιμετώπιζαν πολλὲς οἰκονομικὲς δυσκολίες³⁴.

Ὁ γηραιὸς ἀρχιεπίσκοπος φαινόταν ἀδύναμος νὰ ἀντιμετωπίσει τὰ πολλὰ προβλήματα, ποὺ εἶχαν συσσωρευτεῖ. Τὸ προχωρημένο τῆς ἡλικίας του, ποὺ συνέτεινε ὥστε ἤδη ἀπὸ τὸ 1791 νὰ θελήσει νὰ παραιτηθεῖ, πρόθεση ποὺ ἐπαναδιατύπωσε καὶ στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1800, δὲν τοῦ ἐπέτρεπε νὰ παρεμβαίνει στὰ τεκταινόμενα καὶ νὰ βρῖσκει λύσεις στὶς

31. ΛΟΥΚΗ ΠΕΡΙΔΗ, «Ἀνέκδοτα Κυπριακὰ Ἐγγραφα», *Κυπριακὰ Χρονικά* 1(1923)23-24, ὅπου καὶ δημοσιεύεται.

32. Γ. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, *Ἐκκλησία καὶ Φορολογία*, ὅ.π., σ. 52.

33. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ δημοσιεύτηκε ἀπὸ τοὺς ΑΝΩΝΥΜΟ, «Ἐκδοσις ἐγγράφων τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς», ὅ.π., σσ. 56-57. ΜΙΧΑΛΗ ΜΙΧΑΗΛ, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου κατὰ τὴν Ὀθωμανικὴ περίοδο (1571-1878)*, Λευκωσία 2005, σ. 323-324. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σσ. 153-155.

34. Γιὰ τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ βλ. ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Ἐκδοσις ἐγγράφων τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς», ὅ.π., σσ. 58-59.

ἐξαιρετικὰ δύσκολες συνθήκες ποὺ ἀντιμετώπιζε. Τὴν περίοδο αὐτὴ, στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ ὑπηρετοῦσαν ἐπίσης ὁ χωρεπίσκοπος Τριμυθοῦντος Σπυρίδων, ὁ ὁποῖος εἶχε χειροτονηθεῖ τὸ 1802 ὡς βοηθὸς τοῦ ἀρχιεπισκόπου³⁵, ἐνῶ σημαντικὸ ρόλο στὰ τῆς διοίκησής της φαίνεται ὅτι διαδραμάτιζε ὁ δυναμικὸς ἀνεψιὸς του, μητροπολίτης Κιτίου Χρῦσανθος.

Τὴ χαοτικὴ αὐτὴ κατάσταση χρεῶν καὶ οἰκονομικῆς, κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀστάθειας διεσάλεψε περαιτέρω ἡ ἔκδοση σουλτανικοῦ διατάγματος ἐξορίας στὴν Εὐβοία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου καὶ τοῦ ὁμώνυμου ἀνεψιοῦ του μητροπολίτη Κιτίου, καθὼς καὶ τῶν βερατιῶν τῶν ἀντικαταστατῶν τους, οἰκονόμου Κυπριανοῦ καὶ ἀρχιμανδρίτη Μελετίου. Ἡ ταυτόχρονη ἔκδοση τῶν δύο διαταγμάτων ἐρμηνεύτηκε ὡς ἐπικράτηση ἀντίπαλης πρὸς τὸν γηραιὸ ἀρχιεπίσκοπο ἐκκλησιαστικῆς παράταξης, τῆς ὁποίας ἠγεῖτο ὁ Κυπριανός. Ἡ σχετικὴ ἀναφορὰ ἐντοπίζεται γιὰ πρώτη φορὰ σὲ μελέτη, ποὺ δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν λόγιο ἀπόφοιτο τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ Ἱεροσολύμων Φίλιππο Γεωργίου σὲ περιοδικὸ τῆς Σμύρνης τὸ 1873, ἐξήντα πέντε περίπου χρόνια δηλαδὴ μετὰ τὰ γεγονότα, καὶ ἐπανελήφθη σὲ βιβλίο ποὺ ἐξέδωσε τὸ 1875 στὴν Ἀθήνα, μὲ βάση ἄδηλη μαρτυρία³⁶. Ἀκολούθως, ἡ ἄποψη αὐτὴ παγιώθηκε στὴν κυπριακὴ ἱστοριογραφία, μὲ

35. Λ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου*, ὅ.π., σ. 131.

36. «Οἱ περὶ τὸν Κυπριανόν, ἀγνοοῦμεν τίνα αἰτίαν εὐρόντες, ἐν ἔτει 1810 προεκάλεσαν τὴν ἔκδοσιν βασιλικοῦ διατάγματος ὀρίζοντος τὴν ἀπὸ τοῦ θρόνου ἔξωσιν τοῦ γηραιοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ καὶ ὁμώνυμου αὐτῶ μητροπολίτου Κιτίου». Βλ. Φ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, «Συνοπτικὴ ἱστορία τῆς αὐτοκεφάλου Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ τινες βιογραφικαὶ σημειώσεις τῶν ἀρχιεπισκόπων αὐτῆς», *Μέντωρ* 5(1873)84. Τοῦ ἰδίου, *Εἰδήσεις ἱστορικαί*, ὅ.π., σ. 115. Ἴσως σημειωθεῖ, ὅτι τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἐμπλοκὴ ἢ ὄχι τοῦ Κυπριανοῦ στὴν ἐξορία τοῦ Χρυσάνθου εἶχαμε ἐξετάσει καὶ παλαιότερα. Βλ. Κ. ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, «Ὁ Πάφου Χρῦσανθος», ὅ.π., σσ. 256-265.

ἀποτέλεσμα ὁ Κυπριανὸς νὰ θεωρεῖται ὡς ὁ αἷτιος τῆς ἐξορίας τῶν δύο Χρυσάνθων³⁷, γεγονός ποὺ δημιούργησε, στὰ μεταγενέστερα χρόνια, παράδοση, ἢ ὁποῖα ὑποστηρίζει ὅτι ὁ γηραιὸς ἀρχιεπίσκοπος «καταράστηκε» τὸν αἷτιο τῆς ἐξορίας του νὰ ἐκτελεστεῖ μὲ ἀπαγχονισμό³⁸.

Ἡ ἐπεξεργασία, ὅμως, τῶν ἱστορικῶν πηγῶν τῆς ἐποχῆς, ὅπως γιὰ παράδειγμα τῶν μέχρι τώρα ἐκδοθέντων ἐγγράφων τῶν ἀρχείων τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου καὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, δὲν τεκμηριώνει τυχὸν συμμετοχὴ τοῦ Κυπριανοῦ στὴν ἐξορία τῶν δύο ἀρχιερέων. Ἄλλωστε μέλη τῆς οἰκογένειας τῶν Χρυσανθέων, μὲ σημαντικότερους τὸν γιὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, Μιχαήλ, καὶ τὸν μικρανεψιό του, μητροπολίτη Πάφου, διατήρησαν στενοὺς δεσμοὺς μὲ τὸν Κυπριανὸ καὶ τὸν ἐνίσχυσαν στὶς δραστηριότητές του. Εἶναι ἐνδεικτικὸ τὸ παράδειγμα τοῦ πρώτου, ὁ ὁποῖος, ὅπως ἔχει ἀναφερθεῖ, τὸ 1815, δάνεισε στὸν νέο ἀρχιεπίσκοπο τὸ ποσὸν τῶν 10000 γροσίων, ἔναντι ὁμολογίας, γιὰ νὰ ἀντιμετωπίσει διάφορα προβλήματα οἰκονομικῆς φύσεως. Ἀκόμη, ὁ Κυπριανὸς συμπεριφέρθηκε φιλανθρώπως πρὸς τὸ μέλος τῆς ἴδιας οἰκογένειας, Δημήτριο Παυλίδη, ἀγοράζοντας ἀπὸ αὐτόν, τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1810, τὸ τσιφλίκι τῆς Τύμπου, ἔναντι τοῦ ποσοῦ τῶν 16000

37. Ἐνδεικτικὰ βλ. ΙΩ. ΧΑΚΚΕΤΤ, *Ἱστορία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, ὅ.π., σ. 305. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1571-1878)*, Ἀθῆναι 1929, σ. 104. ΣΙΜΟΥ ΜΕΝΑΡΟΥ, *Ἡ ἐν Κύπρῳ ἱερὰ μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Μαχαιρᾶ*, Πειραιᾶς 1929, σ. 31. ΚΛΕΒΟΥΛΟΥ ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ συμβολὴ τῆς Μαραθάσης εἰς τὴν Ἐκκλησίαν*, Λεμεσὸς 1939, σσ. 13, 15. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΠΥΡΙΔΑΚΙ, «Ὁ ἔθνομάρτυς ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός», *Δελτίον Ἑλληνικοῦ Πνευματικοῦ Ὁμίλου Κύπρου (1953-1954)* 23 [= *Μελέται, Διαλέξεις, Λόγοι, Ἄρθρα*, τ. Α-α', Λευκωσία 1972, σ. 303]. Α. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου*, ὅ.π., σ. 132.

38. ΚΩ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζηγεωργάκις Κορνέσιος*, ὅ.π., σ. 152. ΝΕΑΡΧΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ, «Οἱ κατάρεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου», *Νέα Ἐποχὴ 154-155(1982)782-785*.

γροσίων, συμβάλλοντας έτσι στην αποπληρωμή των χρεών και στην απελευθέρωσή του από τις όθωμανικές φυλακές, όπου έκρατειτο. Ἐς σημειωθεί, ὅτι στην ἀρχική συμφωνία ἀγορᾶς περιλαμβανόταν στὸ ἴδιο ποσὸν καὶ τὸ τσιφλίκι τοῦ Φασουρίου, τὸ ὁποῖο ὁ φιλεὺσπλαγγνος ἀρχιεπίσκοπος ἄφησε τελικὰ στὴν κυριότητα τοῦ Παυλίδη³⁹.

Τὸ φαινόμενο τῆς ἀπομάκρυνσης καὶ ἐπαναφορᾶς ἀρχιερέων στοὺς θρόνους τους τὴν ἐποχὴ αὐτή, ἢ τῆς ἐκδίωξης ἄλλων, ὅπως μετὰ τὸ 1821 τῶν κυπρίων ἀρχιεπισκόπων Ἰωακείμ (1821-1824), Δαμασκηνοῦ (1824-1827) καὶ Παναρέτου (1827-1840)⁴⁰, εἶναι γενικὰ παραδεκτὸ ὅτι σχετιζόταν μὲ τὰ εὐρύτερα συμφέροντα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ Πύλη, ταυτόχρονα μὲ τὸ διάταγμα ἀπομάκρυνσης κάποιου ἀρχιερέα, ὁ ὁποῖος δὲν ἀπολάμβανε τὴν εὐνοιά της, ἐξέδιδε τὸ βεράτιο διορισμοῦ τοῦ ἀντικαταστάτη του, ὥστε νὰ ὑπάρχει πάντοτε κάποιος ἐπικεφαλῆς, λόγω ἀκριβῶς τοῦ σημαντικοῦ ρόλου, ποὺ ἡ Ἐκκλησία διαδραμάτιζε στὴ διοικητικὴ δομὴ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.

Ἵπῆρξαν βέβαια καὶ περιπτώσεις ποὺ ἱερωμένοι ἐξαγόρασαν ὑψηλὰ ἰστάμενους ὀθωμανούς, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσουν τὴ βοθηιὰ τους στὴν ἐκλογή τους σὲ ἀρχιερατικούς θρόνους. Στὴν περίπτωσι, ὅμως, τοῦ Κυπριανοῦ δὲν μαρτυρεῖται κάτι τέτοιο, ἀφοῦ ἡ ταυτόχρονη ἔκδοσις τῶν διαταγμάτων ἐξορίας τῶν ἀρχιερέων καὶ ὀρισμοῦ τῶν ἀντικαταστατῶν τους δὲν ἀποτελεῖ ἀπὸ μόνῃ τῆς ἀδιάσειστη μαρτυρία γιὰ συμμετοχὴ

39. Γιὰ τὸ ἱστορικὸ τῆς ἀγορᾶς τοῦ τσιφλικίου τῆς Τύμπου, τὸ ὁποῖο ὁ Κυπριανὸς δώρισε στὴ μονὴ Μαχαιρᾶ τὸ 1813, βλ. Σ. ΜΕΝΑΡΔΟΥ, *Ἡ ἐν Κύπρῳ ἱερὰ μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Μαχαιρᾶ*, ὅ.π., σσ. 142-149. Ἰω. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΟΥ, «Ὁ ἐθνομάρτυς ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός», ὅ.π., σσ. 260-265. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σσ. 204-211, ὅπου δημοσιεύεται τὸ σχετικὸ δωρητήριο ἔγγραφο.

40. Γιὰ τοὺς ἀρχιεπισκόπους αὐτοὺς βλ. Α. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου*, ὅ.π., σσ. 142-153.

σὲ ομάδα που ἐξόρισε τὸν Χρῦσανθο, ὁ ὁποῖος «ἴστατο ἐπὶ τοῦ χεῖλους τοῦ τάφου», ὅπως σημειώνει ὁ Φίλιππος Γεωργίου. Ὁ Κυπριανὸς ἐθωρεῖτο, σύμφωνα μὲ τὸν προαναφερθέντα Ἀλῆ Μπέη, «ὁ φύλακας ἄγγελος τῆς κοινότητός του» καὶ ἔχαιρε καθολικῆς ἀναγνώρισης γιὰ τὶς ἰκανότητές του νὰ ἀντεπεξέρχεται σὲ δύσκολες καταστάσεις. Γιατί λοιπὸν ἔπρεπε νὰ ἐνεργήσει, ὥστε νὰ ἐξοριστεῖ ὁ ὑπέργηρος προκάτοχός του καὶ νὰ τὸν ἀντικαταστήσει, ἀφοῦ, μετὰ τὸ ἐπικείμενο φυσικὸ τέλος του, πιθανότατα θὰ τὸν διαδεχόταν κατὰ τὸν νόμιμο τρόπο;

Ἐξάλλου, ἐὰν πράγματι ὁ Κυπριανὸς συμπεριφερόταν κατὰ τρόπο ἠθικὰ ἀπαράδεκτο πρὸς τὸν Χρῦσανθο, τότε θὰ ἀντιμετωπιζόταν, τὸ λιγότερο, μὲ ἀδιαφορία, ἂν ὄχι μὲ περιφρόνηση, ἀπὸ τοὺς σύγχρονούς του, οἱ ὁποῖοι, ἀντιθέτως, τὸν παρουσιάζουν ὡς πρότυπο ἀρετῆς. Γιὰ παράδειγμα, στὴ σχετικὴ ἀλληλογραφία γιὰ τὴ χειροτονία τῶν νέων ἀρχιερέων, οἱ κύπριοι τῆς ἐποχῆς, σὲ ἐπιστολὴ τους πρὸς τὸν οἰκουμενικὸ πατριάρχη Ἱερεμία Δ΄, ἡμερομηνίας 28 Ἰουνίου 1810, ἐξαιρούν τὶς ἀρετές του καὶ τὸν χαρακτηρίζουν «γνωστικόν, σώφρονα, ἄγρυπνον, ἐνάρετον παντοίως, ὅλως χριστιανόν, πρόμαχον τῆς πατρίδος»⁴¹, ὁ δὲ μετέπειτα οἰκουμενικὸς πατριάρχης, Σιναίου Κωνστάντιος, ὁ ὁποῖος τὸν γνώριζε προσωπικά, ἀφοῦ τότε διέμενε στὴν Κύπρο, σημείωνε σὲ ἐπιστολὴ του πρὸς τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς κληρικοὺς τοῦ νησιοῦ, ἡμερομηνίας 2 Ἰουλίου 1810, ὅτι «μόνος αὐτός, ἐπειδὴ γνωρίζει

41. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ ΔΕΛΙΚΑΝΗ, *Τὰ ἐν τοῖς κώδιξι τοῦ πατριαρχικοῦ Ἀρχειοφυλακίου σωζόμενα ἐπίσημα ἐκκλησιαστικὰ ἔγγραφα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς σχέσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Ἱεροσολύμων καὶ Κύπρου (1574-1863)*, Κωνσταντινούπολη 1904, σσ. 602-604. ΘΕΟΧΑΡΗ ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο καὶ Κύπρος. Τὰ πατριαρχικὰ ἔγγραφα τῶν ἐτῶν 1600-1878*, Λευκωσία 2001, σσ. 317-319. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κεμένων*, ὅ.π., σσ. 156-158, ὅπου καὶ δημοσιεύεται.

πάντας, ἔχει τὴν δύναμιν νὰ προστατεύῃ τὴν Πατρίδα ἀπὸ τοιαύτας σφοδρὰς καὶ ἀλγεινὰς περιστάσεις»⁴². Ἐπίσης, σὲ ἄλλη ἐπιστολὴ τῶν κυπρίων πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχη Ἱερεμία Δ', ποὺ χρονολογεῖται μετὰξὺ τῆς 4^{ης} καὶ τῆς 8^{ης} Ἰουλίου 1810, ἀποκαλεῖται «εὐσεβῆς, φιλόπτωχος, φιλόπατρις, γεγυμνασμένος ἐκ πολλῶν χρόνων πράγμασιν ἐκκλησιαστικοῖς τε καὶ πολιτικοῖς», ἔνδειξη τῆς καθολικῆς ἀναγνώρισης τῆς ἐντιμότητάς του⁴³.

Ἀκόμη, ὁ ὑπέρμαχος τῆς διαφύλαξης τῆς πατερικῆς παράδοσης Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ οἰκονόμων, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι τὸν γνώρισε σὲ ἐπίσκεψή του στὸ νησί, σὲ ἐπιστολὴ του, ἡμερομηνίας 21 Αὐγούστου 1816, ἀναφέρει γι' αὐτὸν ὅτι «ἡ Ἐκκλησία καυχᾶται, ἡ Κύπρος κομπάζει, ἡ Ἑλλάς τιμᾶται, τὸ Γένος λαμπρύνεται· ξένοι καὶ οἰκεῖοι, ὁμογενεῖς καὶ ἀλλόφυλοι, διαμεριζόμενοι τὰς ἀρετάς του, ἄλλος ἄλλην φιλοτιμεῖται νὰ κηρύττῃ»⁴⁴. Ὁ δὲ σημαντικότετος μουσικοδιδάσκαλος Ματθαῖος Ἐφέσιος ὁ Βατοπαιδινός, σὲ ποίημα ποὺ συνέθεσε τὸ 1820, ὕμνει τὸ μεγαλεῖο τῆς προσωπικότητάς του καὶ τῆς προσφορᾶς του πρὸς τοὺς δοκιμαζόμενους κυπρίους τῆς ἐποχῆς⁴⁵.

Σὲ ἀρκετὰ κείμενα, ποὺ ἀναφέρονται σὲ συμμετοχὴ τοῦ Κυπριανοῦ στὴν ἐξορία τοῦ Χρυσάνθου, ὁ μετέπειτα ἀρχιε-

42. Β. ΕΓΓΛΕΖΑΚΗ, *Εἴκοσι μελέται*, ὁ.π., σσ. 391-394. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σσ. 159-162, ὅπου καὶ δημοσιεύεται.

43. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σσ. 163-166, ὅπου καὶ δημοσιεύεται.

44. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ δημοσιεύτηκε ἀπὸ τοὺς ΚΩΣΤΑ ΛΑΠΠΑ - ΡΟΔΗ ΣΤΑΜΟΥΛΗ, *Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων. Ἀλληλογραφία*, τ. Α', 1801-1817, Ἀθήνα 1989, σσ. 202-204. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σσ. 240-243.

45. Γιὰ τὸ ποίημα αὐτὸ βλ. ΕΦΡΑΙΜ ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΝΟΥ, «Ἐθνομάρτυς Κυπριανός», *Πνευματικὴ Ἑπαλξή* 10(1994)134-135. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σσ. 286-287.

πίσκοπος παρουσιάζεται ως φορέας ενός πολιτιστικού - ιδεολογικού και ανανεωτικού ρεύματος, άμεσα συνδεδεμένου με τὸ κίνημα τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἐξαιτίας τῆς πολύχρονης παραμονῆς του στὴ Μολδοβλαχία, τὸ ὁποῖο ἀντιδιαστέλλεται μετὰ τὸ «παραδοσιακὸ καὶ συντηρητικὸ» περιβάλλον τοῦ προκατόχου του. Ἐρμηνεύεται δηλαδὴ ἡ ἄνοδός του στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο ὡς ἐπικράτηση τοῦ ἐκπροσώπου τῆς μίας ἀπὸ τὶς δύο ἀντίπαλες ὁμάδες, πὸν μετὰ διαφορετικὲς ιδεολογικὲς ἀντιλήψεις ἐπεδίωξαν νὰ ἐπικρατήσουν στὸν ἐκκλησιαστικὸ χῶρο τοῦ νησιῦ⁴⁶.

Ὡστόσο, ἔχουμε τὴν ἐντύπωση, ὅτι καὶ ἡ ἄποψη αὐτὴ εἶναι ἀτεκμηριώτη, ἀφοῦ θὰ μπορούσε νὰ εἰπωθεῖ ὅτι εἶναι ὁ Χρῦσανθος πὸν παρακολουθοῦσε τὶς πνευματικὲς ζυμώσεις τῆς ἐποχῆς: ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀκολουθίαις τῶν ἁγίων Ἡρακλείδου (1774), Μνάσωνος (1774), Νεοφύτου (1778), Ἀναστασίου, Χαρίτωνος, Αὐξεντίου, Κενδέου, εὐαγγελιστοῦ Λουκά, Δημητρίου καὶ μάρτυρος Κωνσταντίνου (1779), Κασσιανοῦ (1787) καὶ τὶς εὐχὲς τοῦ λυχνικοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου (1797), κάλυψε τὶς δαπάναις γιὰ τὴν ἔκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ Θεοφίλου Κορυδαλλέα «*Εἴσοδος φυσικῆς ἀκροάσεως κατ' Ἀριστοτέλην*» (1779), ἐνῶ ὁ στενὸς συνεργάτης του μητροπολίτης Πάφου ἅγιος Πανάρετος χρηματοδότησε τὴν ἔκδοση ἐνὸς δευτέρου βιβλίου τοῦ ἴδιου συγγραφέα μετὰ τίτλο «*Περὶ Γενέσεως καὶ φθορᾶς κατ' Ἀριστοτέλην*» (1780)⁴⁷. Τὰ δύο τελευταῖα σχετίζονται ἄμεσα μετὰ τὶς προσπάθειαις τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς γιὰ ἐθνικὴ ἀφύπνιση καὶ πιστώνονται στὸν Χρῦσανθο, σὲ

46. Κ. ΚΥΡΡΗ, «Ἀνατομία τοῦ Ὀθωμανικοῦ καθεστώτος στὴν Κύπρο 1570-1878», στὸν τόμο Δήμου Λευκωσίας, *Ἡ ζωὴ στὴν Κύπρο τὸν ΙΗ' καὶ ΙΘ' αἰῶνα*, Λευκωσία 1984, σσ. 80-82.

47. Στὸν κατάλογο τῶν ἔργων πὸν ἐκδόθηκαν μετὰ πρωτοβουλία τοῦ Χρυσάνθου, ὁ ὁποῖος δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Λ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου*, ὁ.π., σσ. 133-135, παραλείπεται τὸ «Εὐχαὶ τοῦ λυχνικοῦ καὶ τοῦ ὄρθρου».

άντιδιαστολή με τὸν διάδοχό του, ὁ ὁποῖος δὲν ἔχει νὰ παρουσιάσει παρόμοια ἐκδοτικὴ δραστηριότητα.

Γιὰ νὰ τεκμηριωθεῖ ἡ θέση γιὰ ἀντίπαλες ἐκκλησιαστικὲς παρατάξεις, στὰ ἴδια κείμενα παρουσιάζεται ἡ ἴδρυση ἀπὸ τὸν Κυπριανὸ τῆς «Ἑλληνικῆς Σχολῆς» τὸ 1812⁴⁸, ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ διαφωτιστικοῦ τοῦ ὁράματος, ἀφοῦ ὁ χαρακτήρας τῆς δὲν ἦταν ἀποκλειστικὰ ἐκκλησιαστικός. Σὲ τί διαφέρει, ὅμως, ἡ Σχολὴ αὐτὴ ἀπὸ τὸ «Ἑλληνομουσεῖο»⁴⁹, ποὺ μερίμνησε ὁ Χρῦσανθος νὰ λειτουργήσῃ τὸ 1808, ὅπου καὶ ἐκεῖ ἡ ὑποκείμενη ἰδέα ἦταν ἡ μόρφωση τοῦ λαοῦ; Γιατί πρέπει νὰ παρουσιαστοῦν οἱ ἰδρυτές τους ὡς μετέχοντες σὲ δύο διαφορετικὰ ἰδεολογικὰ ρεύματα, ἀφοῦ ὁ ἐκπαιδευτικὸς χαρακτήρας τῶν δύο Σχολῶν ἦταν παρόμοιος καὶ κάλυπτε ἓνα εὐρὸ φάσμα τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων;

Ἐξάλλου, ἂν ὑπῆρχαν δύο ἀντίπαλες παρατάξεις στὸν κυπριακὸ χῶρο, ὅταν τὸ 1815 ἐστάλησαν ἀπὸ τὴν Πύλη δύο ἐκπρόσωποι τῆς γιὰ νὰ διερευνήσουν κατὰ πόσο εὐσταθοῦσαν οἱ κατηγορίες ἐναντίον τοῦ Κυπριανοῦ, ποὺ διατύπωσαν κάποιοι στὴν Κωνσταντινούπολη, γιὰ τυραννία καὶ ἀπληστία, οἱ ἀντίπαλοί του δὲν θὰ εὔρισκαν εὐκαιρία νὰ ὑπερθεματίσουν; Ὡστόσο, οἱ κύπριοι τῆς ἐποχῆς τὸν στήριξαν, μὲ ἀποτέλεσμα

48. Γιὰ τὸ ἔγγραφο ἴδρυσης τῆς «Ἑλληνικῆς Σχολῆς» βλ. ΕΥ. ΓΛΥΚΥ, «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας», ὅ.π., σσ. 39-43. Λ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα*, ὅ.π., σσ. 93-97. Τοῦ ἰδίου, *Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου*, ὅ.π., σσ. 237-240. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σσ. 181-186. Περισσότερα γιὰ τοὺς στόχους τῆς «Ἑλληνικῆς Σχολῆς» βλ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΠΕΡΣΙΑΝΗ, «Ἡ ἰδεολογία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἰδρυτικὴ πράξη τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς», *Ἀπόστολος Βαρνάβας* 49(1988)223-228. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Κῶδιξ Σχολείων Λευκωσίας*, Λευκωσία 1991, σσ. xxii-xxiii.

49. Γιὰ τὸ ἔγγραφο ἴδρυσης τοῦ «Ἑλληνομουσείου» βλ. ΕΥ. ΓΛΥΚΥ, «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας», ὅ.π., σσ. 33-36. Λ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα*, ὅ.π., σσ. 91-92. ΚΩ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζήγεωργάκης Κορνέσιος*, ὅ.π., σσ. 103-104.

οί απεσταλμένοι του σουλτάνου να τον άθωώσουν, αφού πείστηκαν για τὸ ἀνυπόστατο τῶν κατηγοριῶν⁵⁰.

Ἡ μελέτη τῶν γεγονότων ποὺ διαδραματίστηκαν στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία στὶς ἀρχὲς τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, εἶναι ἀποκαλυπτικὴ γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς τραγικῆς κατάληξης, ποὺ εἶχε ἡ ἀρχιερατεία Χρυσάνθου. Ἡ ἐκστρατεία τῶν γάλλων στὴν Αἴγυπτο καὶ ἡ βοήθεια ποὺ παρέσχε ὁ Χατζηγεωργάκης στὸν σουλτάνο γιὰ τὴν ἀπόκρουσή της - σώζεται ὀθωμανικὸ ἔγγραφο μὲ τὸ ὁποῖο ζητεῖ ἄδεια νὰ εἰσπράξει ἀπὸ τοὺς μουσουλμάνους τῆς Κύπρου 185.286 γρόσια, τὰ ὁποῖα εἶχε δανειστεῖ γιὰ τὴν ἐνίσχυση τῆς ἄμυνας τῆς Αἰγύπτου καὶ γιὰ «ἄλλες σημαντικὲς ὑποθέσεις»⁵¹ - καθὼς καὶ ἡ ἐχθρότητα τῶν γάλλων, κατὰ τοῦ Χατζηγεωργάκη καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, συνέτειναν στὴν ἀποδυνάμωση τῶν δύο πόλων ἐξουσίας τῶν ἐλλήνων τῆς Κύπρου, οἱ ὁποῖοι κυριαρχοῦσαν γιὰ τριάντα σχεδὸν χρόνια στὸ πολιτικὸ στερέωμα τοῦ νησιοῦ⁵². Εἶναι ἐνδεικτικὰ τὰ ὅσα ἔγραψε ὁ τότε γάλλος πρόξενος, κατὰ τὴν περίοδο τοῦ ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου, ὅποτε εἶναι ἐκδηλῆ ἡ φιλορωσσικὴ στάση τοῦ Χατζηγεωργάκη, σὲ ἐπιστολὲς του πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν τῆς χώρας του, ποὺ χρονολογοῦνται στὰ 1808, στὶς ὁποῖες ζητεῖ νὰ καταβληθεῖ κάθε προσπάθεια γιὰ νὰ ἀπαλλαγεῖ ἡ Κύπρος ἀπὸ αὐτόν⁵³.

50. Τὸ σχετικὸ περιστατικὸ περιγράφει ὁ ἄγγλος περιηγητὴς Γουίλιαμ Τέρνερ. Βλ. Α. ΠΑΥΛΙΔΗ, *Ἡ Κύπρος ἀνὰ τοὺς αἰῶνες*, ὅ.π., σσ. 1083-1084.

51. ΙΩΑΝΝΗ ΘΕΟΧΑΡΙΔΗ, *Κατάλογος Ὀθωμανικῶν Ἐγγράφων τῆς Κύπρου ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Σόφιας (1571-1878)*, Λευκωσία 1984, σ. 146. Τοῦ ἰδίου, *Σύμμεικτα Δραγομανικὰ τῆς Κύπρου*, Ἰωάννινα 1986, σσ. 23, 42-45, ὅπου δημοσιεύεται.

52. Γιὰ τὴν ἰσχὺ ποὺ ἀπέκτησε στὰ τριάντα αὐτὰ χρόνια ὁ Χατζηγεωργάκης βλ. ΚΩ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος*, ὅ.π., σσ. 109-117. ΙΩ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗ, *Σύμμεικτα Δραγομανικὰ*, ὅ.π., σσ. 9-25.

53. Γιὰ τὶς ἐπιστολὲς αὐτὲς βλ. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Οἱ δραγουμάνοι τοῦ Σεραγεοῦ», *Κυπριακὰ Χρονικὰ* 7(1930)154-156. ΚΩ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος*, ὅ.π., σσ. 131-133.

Ἡ φιλορωσικὴ τοποθέτηση τῆς ἡγετικῆς ομάδας τῶν ἐλλήνων τῆς Κύπρου, ποὺ προσέβλεπε σὲ προστασία ἀπὸ τὴν ὀρθόδοξη Ρωσσία καὶ τὸν τσάρο, ὅπως προνοοῦσε ἡ Συνθήκη τοῦ Κουτσούκ Καϊναρτζῆ (1774), ἦταν ἐπόμενο νὰ μὴν βρῖσκει σύμφωνους ὅσους εἶχαν ἀντίθετα συμφέροντα. Ἀνάμεσά τους περιλαμβάνονται καὶ οἱ πρόξενοι διαφόρων χωρῶν στὴ Λάρνακα, οἱ ὁποῖοι γνώριζαν γιὰ τὶς στενὲς σχέσεις τῶν Χρυσάνθου καὶ Χατζηγεωργάκη μὲ τὸν ρῶσσο πρόξενο στὴν Κύπρο καὶ φανατικὸ ἐχθρὸ τῶν γάλλων Κωνσταντῖνο Περισιτιάνη. Ὁ τελευταῖος, ἄς σημειωθεῖ, ἦταν αὐτὸς ποὺ βοήθησε τὸν Χατζηγεωργάκη νὰ διαφύγει στὴν Κωνσταντινούπολη, κατὰ τὴ στάση τοῦ 1804, ὅποτε ἀπειλήθηκε ἡ ζωὴ του⁵⁴. Συνελήφθηκε δὲ καὶ φυλακίστηκε, τὸ 1807, στὴ Λευκωσία, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου, ἀλλὰ ἀπελευθερώθηκε μὲ παρέμβαση τούρκων προυχόντων τῆς Λάρνακας, τοὺς ὁποῖους ἐνεργοποίησε ὁ στενός του φίλος μητροπολίτης Κιτίου, ὅποτε ἐπέστρεψε στὴν πόλη μὲ τὴ δεύτερη ιδιότητά του, αὐτὴν τοῦ προξένου τῆς Σουηδίας. Ὡστόσο, ὑποχρεώθηκε νὰ μεταβεῖ στὴν οἰκία τοῦ γάλλου προξένου καὶ νὰ ἐκφράσει τὴ συγγνώμη του, γιὰ τὶς προσβολὲς ποὺ τοῦ εἶχε κάνει. Ἐπίσης, ζήτησαν συγγνώμη γιὰ τὴ στάση τους καὶ οἱ ἀγᾶδες τῆς Λάρνακας, μαζὶ μὲ τὸν μητροπολίτη Χρυσάνθο, ποὺ μετέβησαν στὴν οἰκία τοῦ γάλλου προξένου, συνοδευόμενοι ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς τῆς πόλης⁵⁵.

Τὴν ἴδια περίοδο, τὸ μένος τῶν τούρκων τῆς Κύπρου ἐναντίον δραγομάνου καὶ ἀρχιεπισκόπου, ποὺ ἐκδηλώθηκε μὲ τὴ στάση τοῦ 1804, δὲν ὑποχώρησε, ἀλλὰ ἐντάθηκε, μὲ τελικὴ

54. ΕΥ. ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΙΔΟΥ, «Ἱστορικὴ μαρτυρία», ὅ.π., σ. 35.

55. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Ἐθνικὸν Κύπρου φρόνημα», *Κυπριακὰ Χρονικὰ* 8(1931)1-7, ὅπου δημοσιεύεται καὶ σχολιάζεται σχετικὴ ἐπιστολὴ τοῦ γάλλου προξένου, ἡμερομηνίας 30 Αὐγούστου 1807. Ἐπίσης βλ. G. HILL, *A History of Cyprus*, ὅ.π., σ. 114. Σ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ, *Ἱστορία τῆς κατὰ Κίτιον Ἐκκλησίας*, ὅ.π., σ. 167.

ἐπιδίωξη τὴν πτώση ἀμφοτέρων. Ἡ κατάσταση παρακμῆς τοῦ ἐπικρατοῦσε στὴν κεντρικὴ διοίκηση τῆς αὐτοκρατορίας, ἡ ἐκτέλεση τοῦ σουλτάνου Σελῆμ Γ' (1789-1807), ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ διαδόχου του Μουσταφᾶ Δ' (1807-1808) καὶ ἡ ἄνοδος στὸν θρόνο τοῦ νέου σουλτάνου Μαχμούτ Β' (1808-1839), δὲν ἐπέτρεπαν τὴν ἐνίσχυση τῆς ἐξουσίας τους ἀπὸ τὴν Πύλη, ἀπὸ τὴν ὁποία καὶ ἀπέρρεε. Κατὰ συνέπεια, μετὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ Χατζηγεωργάκη, τὸ 1809, καὶ τὴν ἐκποίηση τῆς περιουσίας του⁵⁶, ἦταν ἀναμενόμενη καὶ ἡ πτώση τοῦ Χρυσάνθου. Ἡ ἀποδυνάμωσή του ἦταν ἤδη ὀρατὴ μετὰ τὸν διορισμὸ ἀπὸ τὴν Πύλη, ὡς νέου δραγομάνου, τοῦ κωνσταντινουπολίτη Λάμπρου Ἀντωνιάδη, ξένου πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο καὶ τὰ κυπριακὰ δεδομένα⁵⁷. Τὸ διάταγμα ἐξουρίας τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἦταν πλέον ἀναμενόμενο. Μαζί του ἀπομακρύνθηκε καὶ ὁ ἀνεψιὸς καὶ στενὸς συνεργάτης του, μητροπολίτης Κιτίου Χρυσάνθος, ὃχι ὅμως καὶ ὁ δεῦτερος συγγενῆς του, μητροπολίτης Πάφου Χρυσάνθος.

Ὁ τελευταῖος διέμενε στὴν ἀπομακρυσμένη ἐπαρχία τῆς Πάφου, δὲν εἶχε τὴ μακρόχρονη ἐμπλοκὴ στὸ πολιτικὸ γίνεσθαι τοῦ τόπου, ποὺ εἶχαν οἱ συγγενεῖς του, καὶ δὲν συνδεόταν μὲ τὰ κέντρα ἐξουσίας τοῦ νησιοῦ, ἢ τὶς παροικίες τῶν εὐρωπαίων τῆς Λάρνακας καὶ τὰ κονσουλάτα, τὰ ὁποία μὲ τὶς συμμαχίες ἢ τὶς ἀντιπαλότητές τους ἐπηρέαζαν τὸ πολιτικὸ σκηνικό. Ἡ καθολικὴ παραδοχὴ τῆς ἀνάμιξης τοῦ Κυπριανοῦ στὸ ὑποτιθέμενο παρασκήνιο, ποὺ ὀδήγησε στὴν ἐξουρία τῶν δύο Χρυσάνθων, συνέτεινε καὶ στὴν ἀναζήτηση κάποιων αἰτίων γιὰ τὴ δικαιολόγηση τῆς παραμονῆς τοῦ τρίτου Χρυσάνθου στὸν μητροπολιτικὸ θρόνο Πάφου. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ γράφτηκε ὅτι «κρατοῦσε ἀποστάσεις» ἀπὸ τοὺς ὁμώνυμους συγγενεῖς του, ἢ ἀκόμη ὅτι βρισκόταν σὲ συνεν-

56. Κω. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος*, ὁ.π., σσ. 135-150.

57. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Οἱ δραγουμάνοι τοῦ Σεραγιού», ὁ.π., σ. 156. Γ. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ, *Ἐκκλησία καὶ Φορολογία*, ὁ.π., σ. 51.

νόηση με την «ομάδα Κυπριανού» ἢ ὅτι «συμμετεῖχε στὴν κίνηση ἐναντίον τοῦ Χρυσάνθου»⁵⁸. Οἱ ὑποθέσεις αὐτές, ὅμως, παραμένουν ἀτεκμηρίωτες.

Στὴν προκειμένη περίπτωση, γιὰ νὰ λυθεῖ τὸ ἐκκλησιαστικὸ ζήτημα ποὺ προέκυψε, ἀφοῦ οἱ ἐξόριστοι δὲν εἶχαν ὑποβάλει παραίτηση ἀπὸ τοὺς ἀρχιερατικούς θρόνους, ζητήθηκε ἡ μεσολάβηση τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Ἱερεμία Δ' (1809-1813), μετὰ τὴν προαναφερθεῖσα ἐπιστολή, ἡμερομηνίας 28 Ἰουνίου 1810, τὴν ὁποία ὑπέγραψαν οἱ μητροπολίτες Πάφου Χρυσάνθος καὶ Κυρηνείας Εὐγένιος, καθὼς καὶ πρὸς χοντες τοῦ νησιοῦ. Σ' αὐτὴν ἐξέθεταν τὰ σχετικὰ μετὰ τὴν ἐξορία τῶν δύο ἀρχιερέων καὶ ζητοῦσαν νὰ ἐπιτρέψει στὸν Σιναίου Κωνστάντιο νὰ χειροτονήσῃ τοὺς ἀντικαταστάτες τους.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο νὰ παρατηρήσουμε, ὅτι ἀπὸ τὸ περιεχόμενό της διαφαίνεται πὼς ἀνάμεσα στὸν λαὸ ὑπῆρχε δυσσάρεσκεια γιὰ τὸν τρόπο ποὺ ὁ ἐξόριστος ἀρχιεπίσκοπος διαχειριζόταν τὶς διάφορες ἐκκλησιαστικὲς ὑποθέσεις στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ἀρχιερατείας του, ἀπόρροια τῆς ἀδυναμίας του, λόγῳ γήρατος, νὰ ἀνταποκριθεῖ μετὰ ἐπάρκεια στὶς ὑποχρεώσεις του. Ἐπίσης, σημειώνεται ὅτι ἡ ἀπόφαση τῆς Πύλης γιὰ τὴν ἐξορία τῶν δύο «ἦταν ἀπότομος», δηλαδὴ κανεὶς δὲν τὴν ἀνέμενε, γεγονός ποὺ ἀποτελεῖ ἀκόμη μία ἔμμεση μαρτυρία, πὼς δὲν ὑπῆρξε κάποια κίνηση ἀνάμεσα στὸν χριστιανικὸ πλῆθυσμό, ποὺ νὰ ἐπεδίωκε κάτι τέτοιο. Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐπιλογή τοῦ Κυπριανοῦ, ἀναφέρεται ὅτι ἀκόμη καὶ αὐτοὶ οἱ ὀθωμανοὶ τὴν ἐπικροτοῦσαν, ἐνῶ ὁ λαὸς προσέβλεπε σὲ αὐτόν, ὡς τὸν ἰκανότερο κληρικὸ τοῦ νησιοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ βοήθησε ὥστε νὰ ἀντεπεξέλθουν στὶς δυσκολίες, ποὺ εἶχαν δημιουργηθεῖ.

58. Γιὰ παράδειγμα, βλ. Α. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, «Ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς 9^{ης} Ἰουλίου», *Κήρυξ*, 10.7.1915. ΙΠΠΟΛΥΤΟΥ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ, «Οἱ κύπριοι ἔθνομάρτυρες ἀρχιερεῖς τοῦ 1821», *Ἀπόστολος Βαρνάβας* 1(1940)277.

Ἐπίσης, στή δεύτερη ἐπιστολή τῶν κυπρίων πρὸς τὸν οἰκουμενικὸ πατριάρχη, πού, ὅπως ἔχει ἀναφερθεῖ, χρονολογεῖται μεταξὺ τῆς 4^{ης} καὶ τῆς 8^{ης} Ἰουλίου 1810, σημειώνεται ὅτι τὰ χρέη τοῦ νησιοῦ ἦταν ὑπέρογκα καὶ ἀπαιτοῦνταν ἀπὸ τὴν Πύλη καὶ «ἄλλους δυνάστες», δηλαδὴ τοὺς ξένους προξένους, ὅπως ὑπονοεῖται, μὲ ἀποτέλεσμα ἢ κατάσταση νὰ εἶναι τραγική. Σύμφωνα μὲ ὅσα ἀναφέρονται, σὲ αὐτὴ τὴ δύσκολη γιὰ τὸν τόπο περίσταση, ὁ Κυπριανός, μὲ τὴν ἐμπειρία καὶ τὴ μέχρι τότε ἀνάμειξή του στὰ κοινά, θὰ μπορούσε νὰ βοηθήσει, ὥστε νὰ ξεπεραστοῦν τὰ πολλὰ προβλήματα, πού ἀντιμετώπιζε ὁ τόπος, ἐνῶ προστίθεται ὅτι γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα σύμφωνη ἦταν καὶ ἡ γνώμη τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν, πού εἶχαν σαφῆ ἀντίληψη γιὰ τὶς ἱκανότητές του.

Ἄς σημειωθεῖ, ὅτι στή μὲν πρώτη ἀπὸ τὶς ἐπιστολὲς αὐτὲς ἀναφέρεται πὼς ὁ Χρῦσανθος ἤθελε νὰ ὑποβάλλει παραίτηση, γνωρίζοντας τὶς ἀδυναμίες του, ὅμως, ἐμποδίσθηκε ἀπὸ κάποιους νὰ τὸ πράξει, ἐνῶ στή δεύτερη προστίθεται, ὅτι ἦταν πολὺ πιθανὸν νὰ μὴν παραιτεῖτο οὔτε καὶ μετὰ τὴν ἐξορία του, ἐξαιτίας τοῦ πεισματικῆς χαρακτῆρα τοῦ συνεξόριστου ἀνεψιοῦ του μητροπολίτη Κιτίου. Ἐπίσης, στή δεύτερη ἐπιστολή σημειώνεται ἀκόμη, ὅτι ὁ γέροντας ἀρχιεπίσκοπος γιὰ εἴκοσι σχεδὸν χρόνια ἀδυνατοῦσε, λόγω γήρατος καὶ ἀσθενειῶν, νὰ τελεῖ καὶ αὐτὲς τὶς ἱερὲς τελετές. Εἰδικότερα ἢ πρώτη ἀναφορά, ἢ ὁποία, σὲ ἀντιδιαστολή μὲ τὴν δεύτερη, εἶχε δημοσιευτεῖ ἐδῶ καὶ πολλὰ χρόνια, συνέτεινε ὥστε νὰ γραφτεῖ, στὶς προαναφερθεῖσες ἐργασίες γιὰ ἐμπλοκή τοῦ Κυπριανοῦ στὴν ἐξορία τοῦ Χρυσάνθου, τὸ λογικοφανὲς συμπέρασμα, πὼς ὁ γέροντας ἀρχιεπίσκοπος παρεμποδιζόταν ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς συγγενεῖς του νὰ παραιτηθεῖ. Ἀκόμη, ὅμως, καὶ νὰ συνέβηκε αὐτό, ἀποτελεῖ ἓνα ξεχωριστὸ γεγονός, πού μπορεῖ νὰ συσχετιστεῖ μὲ τὴ δημιουργία κλίματος δυσφορίας, λόγω τῆς ἀδυναμίας τοῦ ἀρχιεπισκόπου νὰ ἀνταποκριθεῖ στὰ καθήκοντά του, καὶ ὄχι μὲ τυχὸν συμμετοχὴ τοῦ Κυπριανοῦ στὴν ἐξορία του.

Μετά την παράκληση τῶν κυπρίων, ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Ἱερεμίας Δ΄, ὑπακούοντας «στὸ δίκαιο τῆς ἀνάγκης», δηλαδή στὶς ἀποφάσεις τῆς Πύλης, ἐξουσιοδότησε μὲ δύο ἐπιστολές του, ἡμερομηνίας 15 Ἰουλίου⁵⁹ καὶ 27 Σεπτεμβρίου 1810⁶⁰, τὸν Σιναίου Κωνστάντιο νὰ τελέσει τὶς χειροτονίες Κυπριανοῦ καὶ Μελετίου. Ἡ χειροτονία τοῦ μὲν πρώτου πραγματοποιήθηκε τελικὰ στὶς 30 Ὀκτωβρίου 1810⁶¹, δύο περὶπου μῆνες μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Χρυσάνθου, ποὺ ὅπως ἔχει ἀναφερθεῖ συνέβη τὴν 1^η Σεπτεμβρίου, τοῦ δὲ δευτέρου στὶς 3 Νοεμβρίου⁶². Ἰδιόχειρο σημεῖωμα τοῦ πρόξενου τῶν Ἴονίων Νήσων στὴν Κύπρο, τὴν περίοδο 1803-1807, Παναγῆ Ἀγγελάτου, μαρτυρεῖ ὅτι στὴ χειροτονία Κυπριανοῦ συμμετεῖχαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Σιναίου, ὁ μητροπολίτης Κυρηνείας Εὐγένιος καὶ ὁ χωρεπίσκοπος Τρουμιθοῦντος Σπυρίδων, ἐνῶ ἀπέσχε ὁ Πάφου Χρῦσανθος⁶³, ἐνέργεια ποὺ ἴσως ἀντικατοπτρίζει τὰ

59. Ἡ ἐπιστολὴ δημοσιεύτηκε ἀπὸ τοὺς Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, *Τὰ ἐν τοῖς κώδιξι, ὁ.π.*, σσ. 605-606. Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, *Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ὁ.π.*, σσ. 319-321. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κεϊμένων, ὁ.π.*, σσ. 167-170.

60. Δημοσιεύτηκε ἀπὸ τοὺς Κω. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟ, «Πατριαρχικαὶ ἐπιστολαὶ πρὸς τοὺς ἀρχιεπισκόπους Κύπρου Χρῦσανθο καὶ Σινᾶ Κωνσταντινῶν», *Κυπριακαὶ Σπουδαὶ* 16(1952)36-37. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κεϊμένων, ὁ.π.*, σσ. 171-172.

61. Γιὰ τὴν ἡμέρα χειροτονίας τοῦ Κυπριανοῦ γίνεται ἀναφορὰ σὲ τρία, τοὐλάχιστον, χειρόγραφα σημειώματα τῆς ἐποχῆς. Βλ. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Χρονικὰ Σημειώματα», *Κυπριακὰ Χρονικὰ* 2(1924)228. Τοῦ ἰδίου, «Παλαιογραφικά», *Κυπριακὰ Χρονικὰ* 13(1937)62. Τοῦ ἰδίου, «Χρονογραφικὸν Σημείωμα», *Κυπριακὰ Χρονικὰ* 8(1931)84.

62. Ἡ χειροτονία του ἔγινε συλλειτουργούντων τῶν Κυπριανοῦ καὶ Σιναίου. Βλ. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Χρονικὰ Σημειώματα», ὁ.π., σ. 228. Τοῦ ἰδίου, «Παλαιογραφικά», ὁ.π., σ. 62.

63. «1810 8βρίου 30 Κυριακὴν ἐχειροτονήθη ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου ὁ οἰκονόμος Μαχαιράδος Κυπριανός, παρὰ τοῦ ἀγίου Σιναίου, Κυρηνείας καὶ Τρουμιθοῦντος διὰ ἐκδόσεως τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου». Βλ. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Χρονικὰ Σημειώματα», ὁ.π., σ. 228. Ὁ Φ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εἰδή-*

αίσθήματά του για την άδικία, που είχε γίνει από την Πύλη στον γέροντα αρχιεπίσκοπο. Πάντως δεν έρμηνεύεται ως άρνησή του να αποδεχθεί τον Κυπριανό, διότι, όπως αναφέρθηκε, είχε ήδη αναμιχθεί ενεργά στη διαδικασία πλήρωσης των αρχιερατικών θρόνων και υπέγραψε όλα τα σχετικά έγγραφα, όπως έπραξε και για το υπόμνημα στη χειροτονία του νέου αρχιεπισκόπου, ημερομηνίας 29 Οκτωβρίου 1810⁶⁴.

Είναι αξιοσημείωτο, ότι σε κείμενα νεότερων ιστορικών σημειώνεται πως η υποτιθέμενη σύγκρουση Χρυσάνθου και Κυπριανού οφείλεται σε αντιπαλότητα, που είχαν οι αδελφότητες των δύο ιστορικών μονών Κύκκου και Μαχαιρά⁶⁵. Όστόσο, ούτε η άποψη αυτή έχει την παραμικρή ιστορική τεκμηρίωση, αφού πουθενά δεν μαρτυρείται σε έγγραφα της εποχής, από όσο έχουμε υπόψη μας, εγκαταβίωση ή στενή σχέση οποιουδήποτε από τα μέλη της οικογένειας των Χρυσανθέων στη μονή Κύκκου. Ειδικότερα, οι αναφορές ότι ο αρχιεπίσκοπος Χρυσάνθος υπήρξε, προ της ανόδου του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, κυκκώτης μοναχός δεν έχουν κανένα ιστορικό έρεισμα, αφού ούτε στο υπόμνημα έκλογής του στον μητροπολιτικό θρόνο Πάφου, το 1762⁶⁶, ούτε και σε άλλες πηγές γίνεται οποιαδήποτε αναφορά.

σεις *ιστορικά*, ό.π., σ. 116, αναφέρει, λανθασμένα, ότι τον Κυπριανό χειροτόνησαν οι Κωνσταντίος, Χρυσάνθος και Εὐγένιος.

64. Το υπόμνημα αυτό δημοσιεύτηκε από τους Ιω. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟ, «Ο έθνομάρτυς αρχιεπίσκοπος Κυπριανός», ό.π., σ. 249. *Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Αρχείο Κειμένων*, ό.π., σσ. 173-174.

65. ΛΕΑΝΤΡΟΥ ΑΝΤΩΝΙΑΔΗ, «Ιδιαίτερες μορφές Κυπρίων τον 18^ο και 19^ο αιώνα», στον τόμο Δήμου Λευκωσίας, *Η ζωή στην Κύπρο*, ό.π., σσ. 86-89. Κ. ΚΥΡΡΗ, «Η διχόνοια στα χρόνια της Τουρκοκρατίας 1571-1878», *Έντὸς τῶν Τειχῶν* 11(1986)38. Ἄς σημειωθεί, ότι η αναφορά του Κω. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζηγεωργάκις Κορνέσιος*, ό.π., σ. 61, ότι ο Χρυσάνθος, μετά τον θάνατο της συζύγου του, μπορεί να μόνασε στη γειτονική στη γειτονική του μονή Κύκκου είναι άπλη εικόνα.

66. Βλ. Αρχείο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Κύπρου, *Κῶδιξ Α΄*, φ. 64.

Αντίθετα, ο Κυπριανός όχι μόνο δὲν συμπεριφέρθηκε ἐχθρικά πρὸς τὴ μονὴ Κύκκου, ἀλλὰ ἔλαβε σειρὰ μέτρων γιὰ τὴ στήριξή της ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἀρχιερατείας του, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἐπιστολὴ του, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1812, μὲ τὴν ὁποία πληροφοροῦσε τὴν ἀδελφότητα γιὰ προσπάθεια κύκλων ξένων πρὸς αὐτὴν νὰ λάβουν τὴν ἡγουμενία, μέσω γνωριμιῶν τους στὴν Κωνσταντινούπολη. Ὅπως σημειώνει, ὁ ἴδιος ἐνημέρωσε σχετικὰ τὸν οἰκουμενικὸ πατριάρχη καὶ ἄλλους, ὅτι ἔπρεπε νὰ τερματιστεῖ κάθε σχετικὴ ἐνέργεια, ἀφοῦ, σύμφωνα μὲ τὴν ἐπικρατοῦσα συνήθεια καὶ τάξη, εἶχε ἐκλεγεί νέος ἡγούμενος⁶⁷. Ἐπίσης, βοήθησε τὴ Μονή, μετὰ τοῦ κατεστράφη ἀπὸ πυρκαγιὰ τὸ 1813, καὶ παραχώρησε σχετικὴ ἄδεια γιὰ μεταφορὰ τῆς ἁγίας εἰκόνας στὸ μετόχιο τοῦ Ἀρχαγγέλου, ὅπου τὴν ὑποδέχθηκε μὲ πολλὴ εὐλάβεια. Ἀνέλαβε ἀκόμη τὴ δαπάνη γιὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ νέου σταυρωτοῦ θόλου τοῦ καθολικοῦ, ποὺ συνέδεσε τὴ «μεσαία τρίχωρον λόντζαν μὲ τὴν τοῦ συνοδικοῦ», ὅπως σημειώνεται χαρακτηριστικὰ, ἔτσι ὥστε νὰ συνδράμει καὶ ἔμπρακτα στὶς προσπάθειες τῆς ἀδελφότητας γιὰ τὴν ἀνοικοδόμησι τῶν κτηρίων⁶⁸. Τὴν ἐπισκεπτόταν δὲ κατὰ καιροὺς καὶ προέβαινε στὶς χειροτονίες τῶν μοναχῶν της⁶⁹, ἐνῶ σώζονται καὶ δύο ἐπιστολές του, ἡμερομηνίας 11 Φεβρουαρίου 1819 καὶ 11 Φεβρουαρίου

67. Γιὰ τὴ σχετικὴ ἐπιστολὴ βλ. ΣΥΓΓΙΑΝΟΥ ΠΕΡΑΙΚΗ, *Ἡ μονὴ Κύκκου, ὁ ἀρχιμανδρίτης Κυπριανὸς καὶ ὁ τυπογράφος Μιχαὴλ Γλυκῆς*, Λευκωσία 1989, σσ. 100-102. *Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σσ. 187-189.

68. ΕΦΡΑΙΜ ΑΘΗΝΑΙΟΥ, *Περιγραφή τῆς ἱερᾶς, σεβασμίας καὶ βασιλικῆς μονῆς τοῦ Κύκκου*, Ἐνετία 1819, σσ. 84-85. Κ. ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, «Οἱ πυρκαγιές στὴ μονὴ Κύκκου», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου* 8(2008)103.

69. Μ. ΜΙΧΑΗΛ, *Ὁ Κώδικας 54 τῆς ἱερᾶς μονῆς Κύκκου καὶ οἱ οἰκονομικὲς δραστηριότητές της (1813-1819)*, Λευκωσία 2001, σσ. 185. 273. 285. 351 κ.ἄ.

1821, πού απέστειλε για διάφορα θέματα, πρὸς τὸν ἐκκλησιάρχην Χαράλαμπο καὶ πρὸς τὸν ἡγούμενον Ἰωσήφ (1819-1821), ἀντίστοιχα⁷⁰.

Μετὰ ἀπὸ ὅσα ἔχουν ἀναφερθεῖ, ἔχουμε τὴν ἐντύπωση, ὅτι Κυπριανὸς καὶ Χρυσανθέοι μετεῖχαν στὴν ἴδια ἔπαλξη ἀγώνων, γιὰ τὴ βελτίωση τῆς ζωῆς τῶν ὑποδούλων καὶ τὴν πνευματικὴ προκοπὴ τους, καὶ πὼς οἱ μαρτυρίες πού παρουσιάστηκαν, ὅπως τῶν κυπρίων τῆς ἐποχῆς, τοῦ Σιναίου Κωνσταντίου, τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ οἰκονόμων καὶ ἄλλων, διασαφηνίζουν τὸ ζήτημα καὶ ἀθωώνουν τὸν μαρτυρικὸ ἀρχιεπίσκοπο ἀπὸ τὶς ἐναντίον του μεταγενέστερες κατηγορίες, γιὰ συμμετοχὴ στὴν ἐξορία τοῦ προκατόχου του.

70. Γιὰ τὶς δύο αὐτὲς ἐπιστολὰς βλ. Πανηγυρικὸν Λεύκωμα ἐπὶ τῇ τελετῇ τῶν ἀποκαλυπτηρίων τῆς προτομῆς τοῦ ἔθνομάρτυρος Κυπριανοῦ ἐν τῇ γενετείρᾳ αὐτοῦ Στροβόλῳ, Λευκωσία 1987², ἐπιμ. Κωνσταντίνου Χριστοφίδη, σσ. 45-46. Ἰω. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΟΥ, «Ὁ ἔθνομάρτυς ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός», ὁ.π., σσ. 284-285. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὁ.π., σσ. 260. 297-298.

ΒΑΣΙΛΗ ΚΑΡΔΑΣΗ
Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ
ΤΗΝ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ

Ὅπως καταγράφονται ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο του.

Ἡ οἰκονομικὴ ἱστορία, ἓνας κλάδος ὁ ὁποῖος εἰσῆχθη με χαρακτηριστικὴ καθυστέρηση στὴν ἑλληνικὴ ἐπιστημονικὴ κοινότητα, ἀλλὰ μεῖς ἰδιαίτερη συμβολὴ στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας στὰ χρόνια τῆς μεταπολίτευσης, βρίσκεται σὲ νηπιακὴ φάση ὅσον ἀφορᾷ στὴ μελέτη οἰκονομικῶν νοοτροπιῶν καὶ συμπεριφορῶν τῆς κυπριακῆς ἱστορίας. Πραγματικὰ εἶναι περιορισμένα τὰ ἔργα ποὺ προτάσσουν τὸ οἰκονομικὸ, γιὰ νὰ τὸ πῶ πιὸ συγκεκριμένα ποὺ ἀναφέρονται στὴν παραγωγὴ καὶ τὴ διανομὴ τοῦ προϊόντος, δηλαδὴ στὶς πλέον κομβικὲς λειτουργίες τῶν ὀργανωμένων κοινωνιῶν τοῦ ἀνθρώπου, συνεπῶς καὶ στὶς κοινωνικὲς σχέσεις ποὺ προκύπτουν ἀπὸ αὐτές. Ὑπὸ τὴν ἔννοια αὐτὴ ὁ ἐντοπισμὸς πηγῶν τῆς οἰκονομικῆς ἱστορίας καὶ ἡ διερεύνησή τους συνιστᾷ πρωταρχικὸ καθῆκον γιὰ τὴν κοινότητα τῶν ἱστορικῶν ποὺ ἀσχολοῦνται με τὴν κυπριακὴ ἱστορία.

Στὴν προκειμένη περίπτωσι καὶ ἐξ ἀφορμῆς τοῦ παρόντος συνεδρίου, παρακινήθηκα νὰ ἀσχοληθῶ καὶ νὰ διερευνηθῶ οἰκονομικοῦ τύπου συμπεριφορὲς καὶ νοοτροπίες, ὅπως αὐτὲς ἀναδεικνύονται ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ. Θὰ ξεκινήσω με δύο ἐπισημάνσεις. Πρῶτο, ὅτι τὸ ἀρχεῖο ἀναφέρεται προφανῶς στὴν περίοδο ζωῆς τοῦ Κυπριανοῦ, ἢ ὁποῖα συμπίπτει με σημαντικὲς οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς ἀνακατατάξεις στὸν χῶρο τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ στὴ δυτικὴ Εὐρώπη. Ἡ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση, με

έστία την Άγγλία, έπηρεάζει βαθύτατα την τοπική παραγωγή, τὸ έμπόριο καὶ τὶς ἀνταλλαγές προϊόντων σὲ εὐρύτερες περιοχές. Πρόκειται γιὰ μίαν ἀνεπανάληπτη διεργασία μὲ πρόδηλες συνέπειες ὄχι μόνο στὸ οἰκονομικό, ἀλλὰ καὶ στὴ σφαίρα τῶν ἰδεῶν, τῶν κοινωνικῶν συναρθρώσεων καὶ τῶν διπλωματικῶν σχέσεων. Ὁ Ἔρικ Χομπσμπάουμ ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ διαδικασία τῆς ἐκβιομηχάνισης ἰσοδυναμεῖ μὲ τὸν ὄρο βαμβάκι καὶ ὑφαντουργία. Ἄς τὸ κρατήσουμε αὐτό. Ἀνάλογα σὲ κοσμογονικὲς ἐπιδράσεις τὸ γεγονός τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης καὶ τὸ φαινόμενο τοῦ διαφωτισμοῦ συνέδραμαν ἐξίσου στὴν ἀλλαγὴ τοῦ κόσμου τῆς ἐποχῆς. Οὐσιαστικὰ λοιπὸν ὁ ὕστερος 18^{ος} αἰώνας ἀλλάζει καθοριστικὰ τὴ φυσιογνωμία τῆς οἰκονομίας, διαφοροποιεῖ τὸν τρόπο σκέψης εὐρύτερων μαζῶν, ὑπονομεύει τὸ ancient regime, ἀπογειώνει τὸ αἷτημα γιὰ ἀτομικὰ δικαιώματα, συγκροτεῖ τὶς ἐθνικὲς συνειδήσεις, καλλιεργεῖ τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν αὐτοδιάθεση καὶ τὴν ἀνεξαρτησία.

Δεύτερο σημεῖο, ὅτι εἶναι περιττὸ ἴσως, νὰ ὑπενθυμίσω ὅτι στὴν οἰκονομικὴ δομὴ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἡ κατανομὴ καὶ εἴσπραξη τῶν φορολογικῶν προσόδων, ἡ καίρια οἰκονομικὴ λειτουργία καὶ τόσο ἀπαραίτητη γιὰ τὶς αὐξανόμενες ἀπαιτήσεις τοῦ σουλτανικοῦ ταμείου, ἀνέδειξε τὸν ρόλο τῶν αὐτοδιοικουμένων κοινοτήτων τῶν κατακτημένων πληθυσμῶν. Μὴν μᾶς διαφεύγει ὅτι οἱ μουσουλμᾶνοι σὲ ὅλη τὴν ἔκταση τῆς αὐτοκρατορίας ἦταν σοβαρὴ μειοψηφία, ἄρα τοὺς ἦταν ἀναγκαῖα καὶ χρήσιμη ἡ συνεργασία μὲ τὶς κατακτημένες κοινωνίες. Ἐπιπλέον ἡ συμμόρφωση τῶν κατακτημένων στὶς φορολογικὲς ὑποχρεώσεις τοὺς ἐπιτάχυνε καὶ τὴ διαδικασία ἐκχρηματισμοῦ τῶν κοινωνικῶν καὶ τῶν περιοχῶν. Ἡ δημιουργία τοπικῶν, διατοπικῶν καὶ περιφερειακῶν ἀγορῶν σημαίνει τὴν ἀπαρχὴ τῶν ὄρων ἐνοποίησης τῶν οἰκονομιῶν, ποὺ θὰ ἐπιτρέψει ἀργότερα τὴ συγκρότηση τῶν ἐθνικῶν ἀγορῶν σὲ ἐνιαία κράτη.

Ἡ διοικητικὴ ὑπόσταση τῆς Ἐκκλησίας στὸ πλαίσιο τῆς κατάκτησης ἐπέχει σημαίνοντα ρόλο μὲ διακριτὲς ἐξουσίες. Γιὰ νὰ μὴ μακρηγορῶ στὸ σημεῖο αὐτό, ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ θυμίσω τὴν ἐργασία τοῦ Ν. Μοσχοβάκη «*Τὸ ἐν Ἑλλάδι Δημόσιον δίκαιον ἐπὶ Τουρκοκρατίας*», ἔκδοση τοῦ 1882. Ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία συνιστᾷ τὸν σημαντικότερο θεσμὸ τῶν κατακτημένων πληθυσμῶν, διατηρῶντας σὲ ἀπόλυτο σχεδὸν βαθμὸ τὴ διοικητικὴ αὐτοτέλεια, τὴν ἐσωτερικὴν ἱεράρχηση, τὴ διαρκῆ ἐπικοινωνία μὲ τοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους, τὴ δυνατότητα αὐτόνομης ἐκπαιδευτικῆς δραστηριότητος, ἀκόμη καὶ δικαστικὲς ἀρμοδιότητες σὲ ἀστικοῦ τύπου ὑποθέσεις μεταξὺ τῶν χριστιανῶν. Ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν παραπάνω ὀφείλουμε νὰ ἀντιμετωπίσουμε τὴν ἄμεση ἐμπλοκὴ τῆς κορυφῆς τῆς Ἐκκλησίας σὲ οἰκονομικὲς δραστηριότητες, ὅπως ἀπορρέουν ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Κυπριανοῦ.

Μεγαλύτερη ἀπόδειξη τούτου συνιστᾷ ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Κυπριανοῦ πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς κατοίκους τῆς Μεσαορίας¹, αὐτὴ ποὺ εἶχε πρωτοπαρουσιάσει ὁ Κ. Θ. Δημαρᾶς στὸ Α΄ Διεθνὲς Κυπρολογικὸ Συνέδριο τὸ 1973. Οὐσιαστικὰ ἡ ἐγκύκλιος θέτει τὸ ὅλο ζήτημα τοῦ ὀρισμοῦ τῶν φορολογικῶν βαρῶν καὶ τῆς κατανομῆς τους μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς κοινότητος. Στὸ προοίμιο τῆς ἐγκυκλίου ὁ Κυπριανὸς κάνει ἀναφορὰ στὴν καθόλου οἰκονομικὴ κατάσταση τοῦ νησιοῦ. «*Ἡ ἀθλιωτάτη κατάστασις*» τὴν ὁποία μνημονεῖ ὀφείλεται στὴν «*νέκρωσιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τὴν παντελῆ ἀζητησίαν τῶν ὀλίγων προϊόντων*» καὶ στὴν «*ἐξ ἁμαρτιῶν μας*» τριετῆ δυστυχία τῆς νήσου, λόγῳ τῆς ἀνομβρίας καὶ τῆς ἀκρίδης. Ἡ ἀπόδοση τῆς ἀνομβρίας καὶ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν ἀκρίδων στὴ βούληση τοῦ Θεοῦ δίκην τιμωρίας εἶναι συνεπῆς μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ κληρικοῦ, μὴν μᾶς κάνει ἐντύπωση. Ὅμως ὁ Κυ-

1. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ἔκδ. ἱεραῶς μονῆς Μαχαίρα, Κύπρος 2009, σσ. 271-275.

πριανός δὲν ἔχει λόγο νὰ ἐπεκταθεῖ σὲ αὐτὰ τὰ ζητήματα, πολὺ περισσότερο καθ' ὅσον εἶναι θεόσταλτες ποινὲς «μένομεν εἰς τὸ ἄπειρον ἔλεος τοῦ ἁγίου Θεοῦ» ὁμολογεῖ.

Ἡ δική του ἀρμοδιότητα ἐν προκειμένῳ ἀφορᾷ στὰ ἐπίγεια, στὶς σχέσεις τῶν χριστιανῶν μὲ τὴν ὀθωμανικὴ ἐξουσία. Ἐκτιμῶντας ὅτι οἱ δεφτιτζήδες, οἱ καταγραφεῖς δηλαδὴ τῶν φορολογικῶν βαρῶν κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη μερολήπτῃσαν καὶ ἀδίκησαν ἀδυνάτους καὶ πτωχοὺς γιὰ νὰ εὐνοήσουν τοὺς δυνατοὺς καὶ κυβερνημένους, ἐνημερώνει ὅτι θὰ γίνῃ νέα ἐπιχείρηση καταγραφῆς τῆς οἰκονομικῆς κατάστασης τῶν χριστιανῶν. Οἱ παραινέσεις γιὰ εἰλικρίνεια καὶ γιὰ δικαιοσύνη στὴ συλλογὴ τῶν στοιχείων, συνοδεύονται μὲ τὴν ἀπαραίτητη ἐπίκληση «ἀλύτου ἀφορισμοῦ». Ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ ὀφείλει νὰ εἶναι παρῶν...

Ἔχει ἐνδιαφέρον ἡ ἀναφορὰ στὴν τάση νὰ μεταβαίνουν οἱ ραγιαῖδες δοῦλοι στὰ μοναστήρια, τοὺς τεκέδες καὶ τὰ τζεφτιλίγια, προκειμένου νὰ ἀποφύγουν τὴν καταβολὴ τῶν φορολογικῶν προσόδων. Τοῦτο συνεπάγεται ὅτι σὲ κάθε περίπτωσι ἢ συνέπειά στὶς φορολογικὲς ὑποχρεώσεις ἦταν γιὰ πολλοὺς δυσβάστακτῃ. Ὁ Κυπριανὸς ἀνακοινώνει ἐπίσης τὴν ἀπόφασή του «νὰ περάσουν στὸ κατάστιχο τοῦ μριοῦ» καὶ αὐτοί.

Εἶναι βέβαιο ὅτι ἡ ἐγκύκλιος θέτει ὅλο τὸ πρόβλημα ποὺ σχετίζεται μὲ τὴν τήρησι τῶν φορολογικῶν καταστίχων τῆς ὀθωμανικῆς περιόδου. Συνιστᾷ κυρίαρχη οἰκονομικὴ λειτουργία, πολὺ μεγαλύτερη ἀπ' ὅ,τι στοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς ὀθωμανικῆς κατάκτησης, κι αὐτὸ λόγω τῶν πολλαπλῶν χρηματικῶν ὑποχρεώσεων τοῦ σουλτανικοῦ ταμεῖου. Ἰσχυρίστηκα ὅτι ἡ φορολογία ἀποτέλεσε ὄρο ἐκχρηματισμοῦ τῶν τοπικῶν κοινωνιῶν, κι αὐτὸ λόγω τῆς πίεσης νὰ καταβληθεῖ ἡ δεκάτη καὶ οἱ ἄλλοι φόροι (χαράτζι κλπ) σὲ χρῆμα. Ἡ δωροδοκία τῶν δεφτιτζήδων, ἡ εὐνοία σὲ ὀρισμένες οἰκογένειες, ἡ ὑπερφορολόγησι κάποιων ἄλλων ἦταν στὸ προσκῆνιο καὶ συγκρότησαν τὸ θεμέλιο τῆς πατρωνείας καὶ τῶν πελατειακῶν

σχέσεων, τὸ ὁποῖο γνωρίζουμε ὡς καίριο φαινόμενο κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς λειτουργίας στὸν 19^ο καὶ 20^ο αἰῶνα. Μὲ μία λέξη ἡ Ἐκκλησία διαδραμάτισε κρίσιμο ρόλο στὴν κοινωνικὴ καὶ οἰκονομικὴ ζωὴ τῶν κατακτημένων περιοχῶν τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας².

Ἔτσι μόνον μπορεῖ νὰ ἐξετάσει ὁ ἐρευνητὴς τὰ γεγονότα τῆς ἐξέγερσης τοῦ 1804. Αὐτὰ σηματοδοτοῦν τὴν ὀργὴ τῶν Τούρκων ἐναντίον τοῦ δραγουμάνου Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου. Ὁργή, ἀπότοκη τῶν φορολογικῶν δοσιμάτων στὰ ὁποῖα ἦταν ὑποχρεωμένοι καὶ οἱ μουσουλμᾶνοι, ἐξαιρέσει βεβαίως τοῦ κεφαλικοῦ φόρου χαράτζι. Ἡ ὑπερφορολόγηση τῶν κατοίκων τῆς Κύπρου ἀπὸ τὸν Κορνέσιο, ὕστερα μάλιστα ἀπὸ τὴν σιτοδεία τῶν ἐτῶν 1801-1803, ὀδήγησε τοὺς Τούρκους στὰ ὄπλα ἐναντίον τοῦ Κορνέσιου καὶ κατ' ἀκολουθία ἐναντίον τοῦ κουνιάδου τοῦ τελευταίου, ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου. Ἐν προκειμένῳ δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἐκπλήσσει ἡ ἐξέγερση τῶν Τούρκων ἐναντίον τοῦ δραγουμάνου καὶ τοῦ ἡγέτη τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Σπῦρος Ἀσδραχᾶς φροντίζει νὰ ἀποσαφηνίσει ἐπακριβῶς τὰ πράγματα: «ἔχουμε συγκρούσεις στὴν ὑπαιθρο καὶ στίς πόλεις, μὲ φορεῖς τόσο τοὺς κατεχόμενους ὅσο καὶ τοὺς κυρίαρχους πληθυσμοὺς (ἀναφέρομαι στὴ θρησκευτικὴ συνδήλωση τῆς κατάκτησης καὶ ἄς μοῦ συγχωρεθεῖ αὐτὴ ἡ ἐμμονή). Οἱ συγκρούσεις αὐτὲς ἔχουν ἐμφανῆ οἰκονομικὸ προσδιορισμὸ εἴτε πρόκειται γιὰ φοροδοτικὴ ἄρνηση ἢ ἀντιεμπορικὴ τοποθέτηση στὸ ὄνομα τῆς διεκδίκησης τοῦ καθημερινοῦ ψωμιοῦ ἢ ἀκόμη, ἂν πρόκειται γιὰ συγκρούσεις ἀνάμεσα σὲ συλλογικότητες μὲ ἐξουσιαστικὴ δύναμη ποὺ ἐποφθαλμιοῦν τὴ συμμετοχὴ τους στὴν κάρπωση

2. Ὁ Μ. ΜΙΧΑΗΛ, «Βυζαντινὰ σύμβολα ὀθωμανικῆς πολιτικῆς ἐξουσίας: ἡ περίπτωση τῶν προνομίων τῶν ἀρχιεπισκόπων Κύπρου», *Τὰ Ἱστορικά*, 51 (Δεκέμβριος 2009) 315-332, ἐπιχειρεῖ μιὰ ὀρισμένη ἀνάλυση τῶν προνομίων ποὺ διέθεταν κατὰ παραχώρηση ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ διοίκηση οἱ ἀρχιεπίσκοποι Κύπρου.

τῶν ἀνταμοιβῶν, δηλαδή τῆς ἀνακατανομῆς τοῦ προϊόντος»³. Δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἀντέδρασαν στὴ σκληρὴ φορολογία ποῦ ἐπέβαλε ὁ Κορνέσιος, προφανῶς ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ὁ ὁποῖος διέθετε σημαντικὴ πολιτικὴ ἐξουσία, σύμφωνα μὲ τὰ προνόμια ποῦ εἶχε παραχωρήσει ὁ σουλτᾶνος στοὺς ἱεράρχες τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας. Εἶναι σχεδὸν βέβαιο ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐπιχειροῦσαν μὲ τὴν ἐξέγερση τὴν ἀνακατανομὴ τοῦ πλούτου τοῦ νησιοῦ.

Στὰ γεγονότα δὲν θὰ ἐπιμείνω, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶναι γνωστά. Καθὼς ἐπίσης εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ οἰκονόμος τότε Κυπριανὸς πρωτοστάτησε στὴ συνδιαλλαγὴ καὶ τὴ διευθέτηση τῆς ἀναταραχῆς, ὅπως ἄλλωστε ἀναγνωρίζεται ἀπὸ ὀρισμένες πηγές. Ἐξάλλου εἶναι γενικῶς ἀποδεκτὸ ὅτι ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ καὶ ὁ Κορνέσιος διαμεσολάβησαν στὴν Πύλη γιὰ τὴν ἐκστρατεία τουρκικοῦ στρατοῦ στὴν Κύπρο μὲ σκοπὸ τὴν εἰρήνευση, ποῦ κατέληξε στὴν ἐκτέλεση τῶν ἡγετῶν τῶν ἐξεγερμένων. Ἡ διαμεσολάβηση προϋπέθετε τὴν ἐξεύρεση χρηματικῶν πόρων, προφανῶς γιὰ τὴ δωροδοκία ἀξιωματούχων τῆς ὀθωμανικῆς διοίκησης. Ἦταν ἡ αἰτία τοῦ δανεισμοῦ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἀπὸ τοὺς ἀντιπροσώπους (πρέσβεις καὶ προξένους) τῶν ξένων δυνάμεων. Προσοχὴ στὶς παρανοήσεις. Δὲν πρόκειται γιὰ δανεισμὸ ἀπὸ τὰ ξένα κράτη, παρὰ μόνον γιὰ πιστώσεις ἀπὸ τοὺς μεγαλεμπόρους τοῦ νησιοῦ, οἱ ὁποῖοι κατὰ κανόνα ἦταν καὶ οἱ ἐπιτετραμμένοι τῶν ἄλλων χωρῶν (ὁ Κωνσταντῖνος Περισιάνης τῆς Ρωσσίας, ὁ Παναγῆς Ἀγγελᾶτος τῆς Ἐπτανήσου Πολιτείας, οἱ Ἀντώνιος καὶ Παῦλος Βοντισιάνος τῆς Βρετανίας, οἱ Ἱερώνυμος καὶ Ἀντώνιος Καλημέρης τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Ἰσπανίας ἀντίστοιχα). Ἐννοεῖται ὅτι ἡ ἐξυπηρέτηση τοῦ χρέους, ὅπως προκύπτει ἄλλωστε ἀπὸ

3. Σ. ΑΣΔΡΑΧΑΣ, «Κοινωνικοὶ ἀγῶνες καὶ διαφωτισμὸς, μερικὲς αὐτόδηλες παρατηρήσεις», στὸ *Κοινωνικοὶ ἀγῶνες καὶ διαφωτισμὸς. Μελέτες ἀφιερωμένες στὸν Φίλιππο Ἡλιοῦ*, ἐπιμ. Χ. Λοῦκος, Πανεπιστημιακὲς ἐκδόσεις Κρήτης, σ. 78.

τὸ Ἀρχεῖο, πραγματοποιήθηκε μὲ τὴν αὐξηση τῆς φορολογίας τῶν κατοίκων τοῦ νησιοῦ. Ἴσως ἔτσι νὰ μπορούμε νὰ ἐρμηνεύσουμε καὶ τὸν κυνισμό τῶν πρέσβων καὶ προξένων στὶς ἀναφορὲς τους γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τῶν ἡγετῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου σὲ ἐπιστολὲς ποὺ ἐμπεριέχονται στὸ Ἀρχεῖο. «Ὅσοι δὲν ἐφρονεύθησαν ἢ δὲν ἐξωρίσθησαν, ὑπεχρεώθησαν νὰ πληρώσωσιν εἰς τὸν ἀρχιεπίσκοπον, ὑπὸ τὸν τίτλον ἕκτακτοι δαπάναι, πᾶν ποσὸν ποὺ ἐδαπάνησε διὰ νὰ τοὺς ὑποτάξῃ»⁴, γράφει ὁ γάλλος πρέσβης στὸν Ταλεϋράνδο στὶς 30 Ἰουνίου 1807. Σύμφωνα μὲ τὸν Μιχάλη Μιχαήλ μάλιστα ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ Κορνέσιου ὀδήγησε στὴν ἀνάδειξη τοῦ Κυπριανοῦ καὶ στὴν ἐδραίωση τῶν ἀρχιερέων ὡς τῆς μόνης χριστιανικῆς πολιτικῆς ἐξουσίας στὸ νησί⁵.

Χωρὶς ἀμφιβολία πάντως ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χρῦσανθος ἐνεῖχε κυρίαρχο ρόλο στὰ ζητήματα τῆς φορολόγησης καὶ τῆς κατανομῆς τῶν προσόδων. Ἐπιπλέον ὁ γαμπρὸς τοῦ Κορνέσιος ἦταν ἐνοικιαστῆς τῶν προσόδων, ἄρα καὶ τελικὸς ἐνδιαφερόμενος γιὰ τὴ συγκέντρωση τῶν φόρων. Ἡ ἐμπλοκὴ τοῦ Χρῦσανθου στὶς οἰκονομικὲς λειτουργίες τοῦ νησιοῦ εἶναι ἄμεση καὶ ἀναμφισβήτητη. Στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τοὺς ἐκπροσώπους τῶν ξένων χωρῶν, σύμφωνα μὲ ὅσα προανέφερα στοὺς δανειστὲς τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, μὲ ἡμερομηνία 12 Σεπτεμβρίου 1809, ὁμολογεῖ: «Μόλις τὸν κατεπεῖσαμεν (ἐννοεῖ τὸν ἐνδοξο ἡγεμόνα, πιθανότατα τὸν ὀθωμανὸ καπουδὰν πασᾶ) νὰ προσθέσῃ μέσα εἰς τὸ νῦν διανεμηθὲν σαλγίνι (δηλαδὴ τὸν καταλογιζόμενον φόρο) ἑκατὸν τόσας χιλιάδας γρό<σια> διὰ τὰ διάφορα καὶ τῶν ἐπὶ τὴν πατρίδα ἐντίμων χρεοφειλετῶν, καὶ διὰ τῶν εἰς Βασιλεύουσαν ἀδρῶν διαφορικῶν, καὶ νὰ τὰ

4. Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κεϊμένων*, ὁ.π., σ. 144.

5. Μ. ΜΙΧΑΗΛ, «Ὁ Μουχασίλης, ὁ Δραγομᾶνος, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος καὶ ἡ διεκδίκηση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας στὴν Κύπρο τῆς ὀθωμανικῆς περιφέρειας, 1789-1810», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν*, 32 (2006), σ. 240.

διανέμωμεν κατὰ ἀριθμὸν ἐν τάξει ἐνὶ ἐκάστω, χωρὶς νὰ μᾶς ἐμποδίσῃ, διὰ νὰ ἡμπορέσωμεν κἂν νὰ τὰ οἰκονομίσωμεν ἐν-ταῦθα, καὶ τὰ ἐν Βασιλευούσῃ, χωρὶς περισσοτέραν ζημίαν ἐκείνου, καὶ ἡμῶν, καὶ τῆς πατρίδος»⁶. Ὅλα αὐτὰ γιὰ νὰ πείσει τοὺς δανειστὲς νὰ κάνουν ὑπομονή γιὰ τὰ χρέη. Σημειῶνω ἐν προκειμένῳ ὅτι διάφορο καὶ διαφορικὰ ἐννοεῖ τὸ ἐπιτόκιο καὶ τὸν τόκο τῶν δανείων ποὺ εἶχε λάβει ἡ Ἀρχιεπισκοπή. Ὁ Χρῦσανθος θὰ ἀποδειχθεῖ ἀσυνεπῆς στὶς οἰκονομικὲς ὑποχρεώσεις, καὶ οἱ πρόξενοι θὰ μεταφέρουν ἀργότερα τὶς πιέσεις πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ Κυπριανοῦ, τὸν διάδοχο τοῦ Χρῦσανθου στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο. «Δὲν ἡμποροῦμεν νὰ ξεχάσωμεν τοῦ παρελθόντος ἡγεμόνος τὰς ἐγγράφους καὶ ἀγράφους τοῦ υποσχέσεις, καὶ ἠξέυρομεν πολλὰ καλὰ ὅτι ἐσύναζεν χωρὶς νὰ μᾶς δώσῃ ἓνα ὀβολὸν εἰς τρία ἔτη ὁποῦ ἐδῶ ἡγεμόνευσεν»⁷. Ὁ Κυπριανὸς θὰ ἀναγκαστεῖ νὰ προσφύγει στὴ μόνη διέξοδο, τὴ σύμφωνη μὲ τὰ ἤθη τῆς ἐποχῆς. Θὰ ὑποδείξει τὴ συμμόρφωση τῶν κατοίκων στὶς φορολογικὲς ὑποχρεώσεις τους. Ὅλα αὐτὰ συμβαίνουν στὶς ἀρχὲς τοῦ 1812.

Στὴν κατεύθυνση αὐτὴ εἶναι σημαντικὸς ὁ κατάλογος τῶν χρεῶν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ποὺ συνετάγη ἀρχικὰ τὸ 1812 γιὰ νὰ συμπληρωθεῖ τὸ 1814, καθ' ὅτι ἐμφανίζει τὸν ὄγκο τοῦ οἰκονομικοῦ προβλήματος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, τὸ ὁποῖο ἂν μὴ τι ἄλλο ἐπηρέαζε τὶς σχέσεις της μὲ τοὺς πολυάριθμους δανειστὲς, ὑπονόμευε τὴν ὑπόληψή της στὴν πλατιὰ μάζα τῶν φορολογουμένων, ἀφοῦ αὐτοὶ καλοῦνταν νὰ προβοῦν σὲ θυσίες γιὰ νὰ συγκεντρωθεῖ τὸ χρέος. Μὲ ἄλλα λόγια τὸ χρέος συνιστοῦσε μόνιμη πηγὴ δυστυχίας γιὰ τοὺς φορολογούμενους τοῦ νησιοῦ. Ἀπὸ τὰ στοιχεῖα τεκμαίρεται ὅτι ἡ Ἀρχιεπισκοπή εἶχε ἐπιβαρυνθεῖ ἀπὸ δάνεια ποὺ εἶχε λάβει ἀπὸ τοὺς

6. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σσ. 153-154.

7. Αὐτόθι, σ. 191.

προξένους τῶν ξένων χωρῶν 256.000 γρόσια καὶ ἄλλα ποσὰ ἀπὸ ὀθωμανοὺς ἀξιωματούχους, πρῶχοντες τοῦ νησιοῦ, μητροπολίτες καὶ ἡγουμένους τῆς Κύπρου καὶ ἀπὸ σαράφηδες τῆς ἀγορᾶς. Σημαντικὸ ἦταν τὸ χρέος καὶ πρὸς τοὺς κληρονόμους τοῦ Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου. Συνολικὰ τὸ χρέος ἀνερχόταν σὲ 1.641.000 περίπου γρόσια.

Ἐνα ἀκόμη παράδειγμα οἰκονομικῆς ἐμπλοκῆς ἀναδύεται ἀπὸ τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Γαβριὴλ Ζαχαρίου ἀπὸ τὴ Λάρνακα τῆς 23^{ης} Μαΐου 1803 πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο Χρῦσανθο. Τὸ περιεχόμενον καταδεικνύει τὸ ἐμπόριο βάμβακος μὲ τὸ ὁποῖο καταγίνεται ὁ ἀρχιεπίσκοπος. «Περὶ δὲ τῆς στόφας ὅπου μὲ διορίζετε νὰ γράψω εἰς Φράντζαν μετὰ πάσης χαρᾶς θέλω γράψω, ὅταν δηλαδὴ τύχω παρτίδων εἰς τὸ νὰ στείλω τὰ γνωστὰ βαμπάκια τῆς μακαριότητός της, καὶ ἐδικὰ μου...» καὶ ὁλοκληρώνεται ἡ ἐπιστολὴ μὲ τὴν ὑπόδειξη τοῦ Γαβριὴλ «εἰς τὸ ὑστερινὸν εὐχετικόν της εἶδον περὶ τῶν βαμπακίων ὅτι ἀπεφασίσετε νὰ τὰ στείλετε εἰς Σμύρνην, πλὴν δεσπότη μου τώρα πλοῖα δὲν εὐρίσκονται, καὶ τί ἀνάγκη νὰ τὸ κάμετε αὐτὸ δεσπότη μου; Ἐπειδὴ καὶ ἀπεφασίσεται... στείλετέ τα δεσπότη μου, καὶ ἐλπίζω νὰ μὴν ζημιωθῆτε»⁸. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος, εἶναι προφανές, ἀνησυχεῖ γιὰ τὸν προορισμὸ τοῦ ἐμπορεύματος, πληροφορεῖται γιὰ τὸ ναῦλο τῆς μεταφορᾶς, ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν τύχη ἄλλων μεγαλεμπόρων τῶν βαμβακίων. Ἡ ἐπιστολὴ συνιστᾶ δεῖγμα τυπικῆς ἐμπορικῆς ἀλληλογραφίας τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου. Οἱ πληροφορίες δὲν ἀφοροῦν μόνο τιμὲς καὶ ποσότητες, ἀλλὰ καὶ ὅτι-δήποτε μπορεῖ νὰ ἐπηρεάσει τὸν καθημερινὸ βίον καὶ τὴν πάγια πρακτικὴ τῶν ἐπικοινωνιῶν. Ἐμφανίζεται θορυβημένος καὶ δίκαια ὁ Γαβριὴλ ἀπὸ κρούσματα πανούκλας στὸ λιμάνι τῆς Λάρνακας⁹. Ἡ ἐπαλήθευση τῶν φόβων σήμαινε ἀπόλυτη

8. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὁ.π., σσ. 132-135.

9. Πάντως οἱ πληροφορίες τοῦ Γαβριὴλ Ζαχαρίου δὲν ἐπιβεβαιώνονται

νέκρωση του ἔμπορίου καὶ τῆς προμήθειας βασικῶν εἰδῶν, ἀδυναμία ἐπικοινωνίας μὲ τὶς προσβεβλημένες περιοχὲς καὶ βέβαια προσιῶνιζε τὴν ἔλευση τοῦ μαύρου θανάτου.

Τὰ βεβαιωτικὰ ποὺ ἐκδίδει ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς σὲ περιπτώσεις ἀγοραπωλησιῶν ἀκινήτων, κατὰ τὸ ἔθιμο συνιστᾷ ἀπόδειξη τῆς συναλλαγῆς. Ἀπὸ τὰ σχετικὰ ἔγγραφα τοῦ Ἀρχείου εὐθέως προκύπτει ἡ σημαντικὴ οἰκονομικὴ δύναμη ὀρισμένων κατοίκων τῆς νήσου. Ἀξίζουν τὴν προσοχὴ τοῦ ἐρευνητῆ τὰ ἔγγραφα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἀγοραπωλησίαν τοῦ κτήματος τῆς περιοχῆς Τύμβου. Ἄς πάρουμε τὰ πράγματα μὲ τὴ σειρά. Κάποιος Δημήτριος Παυλίδης στὰ τέλη τοῦ 1810 ἐμφανίζεται νὰ πωλεῖ τὸ τσιφλίκι του στὴν περιοχὴ Τύμβου ἀντὶ 15000 γροσιῶν στοὺς Χατζηγιαννάκη Λιπέρτη, Χατζηνικόλαο Ζωγράφου καὶ Χατζηλογγῆ Ἄντζουλο. Τίποτα περίεργο, πλὴν τοῦ μεγέθους καὶ τῆς ἔκτασης τῆς περιουσίας. Τὸ κτῆμα διέθετε σπίτια, δύο σταύλους, τρεῖς ἀχυρῶνες, ἔντεκα δωμάτια γιὰ τὴ διαμονὴ ὑπηρετῶν, μαγαζιά καὶ ἀποθήκες, μύλο καὶ καρποφόρα δέντρα, 800 αἰγοπρόβατα καὶ καλλιέργειες δημητριακῶν. Σὲ μεταγενέστερο ἔγγραφό του τοῦ 1813, τρία χρόνια ἀργότερα δηλαδή, ὁ Κυπριανὸς φέρνει στὴν ἐπιφάνεια τὰ ἀκριβῆ περιστατικὰ τῆς ἀγοραπωλησίας. Ὁ πωλητὴς Δημήτριος Παυλίδης, γυναικαδελφὸς τοῦ Κορνέσιου καὶ ἀνηψιὸς τοῦ πρώην ἀρχιεπισκόπου Χρῦσανθου, ὑπῆρξε ἕνας ἀπὸ τοὺς ὀφειλέτες, ὁ μεγαλύτερος ἴσως, τοῦ Χατζηγεωργάκη Κορνέσιου. Ἀναγκάστηκε, τὸ 1810, μετὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ δραγουμάνου στὴν Κωνσταντινούπολη δηλαδή, νὰ πωλήσει ἐντὸς νυκτὸς τὸ τσιφλίκι τῆς Τύμβου γιὰ νὰ ἀποπληρώσει μέρος τοῦ χρέους του πρὸς τοὺς κληρονόμους τοῦ Κορνέσιου, κι αὐτοὶ μὲ τὴ σειρά τους μία ἀπὸ τὶς δόσεις τοῦ χρέους τους

ἀπὸ τὴν πρόσφατη ἔρευνα, γεγονός ποὺ σημαίνει ὅτι ἦταν μεμονωμένα κρούσματα, χωρὶς νὰ ἐπεκταθεῖ ἡ ἐπιδημία στὸ νησί. Βλ. σχετικὰ τὴ μελέτη τοῦ Κ. ΚΩΣΤΗ, *Στὸν καιρὸ τῆς πανώλης*, Πανεπιστημιακὲς ἐκδόσεις Κρήτης, Ἡράκλειο 1995, σσ. 418-419.

(περίπου 175.000 γρόσια) πρὸς τὴν Πύλην. Τὸ ἐντυπωσιακὸ εἶναι ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Κυπριανὸς ἀποκαλύπτει ἀργότερα, ἤτοι στὸ ἔγγραφο τοῦ 1813, ὅτι ὁ ἀγοραστὴς ἦταν ὁ ἴδιος ὁ ἀρχιεπίσκοπος. Ἀναφέρει σχετικὰ: «Ἐπίσθημεν δεξάμενοι τὸ τζιφτιλίκιον τῆς Τύμβου διὰ γρόσια χιλιάδας δεκαῆξ. Ὁ καὶ ἐπώλησεν εἰς ἡμᾶς, καὶ ἐλάβομεν παρὰ τοῦ ῥηθέντος Δημητρίου Παυλίδου τὰ τῆς πωλήσεως ἐμμάρτυρα ἀποδεικτικά, τούρκικα καὶ ῥωμαϊκά. Ὅθεν οἱ νόμοι τῶν ἐθνικῶν, ἐπειδὴ ἀποτόμως διορίζουσιν, ἀνθρώπου τινὸς ἀποθανόντος, καὶ τέκνα μὴ καταλιπόντος τὰ εὐρισκόμενα αὐτῷ χωράφια νὰ κυριεύωνται ὑπὸ τῆς ἐξουσίας αὐτῶν, τούτου χάριν ἐπενοήσαμεν τὴν οἰκονομίαν ταύτην, καὶ ἐγένετο ἡ πώλησις καὶ ἡ παράδοσις τοῦ τζιφτιλικίου τούτου παρὰ τοῦ πωλητοῦ κὺρ Δημητρίου εἰς τοὺς εὐγενεστάτους κὺρ Χατζηγιαννάκην Λιπέρτην, κὺρ Χατζηνικόλαον Ζωγράφου, καὶ κὺρ Χατζηλογῆν Ἄντζουλου, ὡς ἔχοντας τέκνα. Καὶ οὕτω κατεβάλομεν τὰ ἀργύρια ἡμεῖς, καὶ ἀπεκατέστη κτῆμα μὲν ἡμέτερον ἀληθῶς, ἀναδεκτὸν δὲ οἰκονομικῶς τῶν διαληφθέντων τριῶν ὑποκειμένων»¹⁰. Στὸ ἴδιο ἔγγραφο ὁ Κυπριανὸς μαρτυρεῖ ὅτι δώρησε τὸ κτῆμα στὴ μονὴ Μαχαιρᾶ, στὸ βαθμὸ ποὺ σὲ αὐτὴν ὤφειλε τὴν προσχώρησίν του στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας.

Τὴν ἴδια περίπου ἐποχῇ, στὸ κλείσιμο τῆς πρώτης δεκαετίας τοῦ 19^{ου} αἰῶνα διαπιστώνοντας τὴν ἔλλειψη παιδείας ὁ Κυπριανὸς ἀναλαμβάνει τὴν πρωτοβουλία νὰ συστήσει σχολεῖο. «Ἡ ἡμετέρα πολιτεία τῆς καθ' ἡμᾶς νήσου Κύπρου πάσχει μέγαν ἀύχμον παιδείας, καὶ ἔλλειψιν ἐλληνικῶν μαθημάτων, τὰ ὅποια εἶναι τὸ μόνον μέσον ὁποῦ στολιζουσι τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, καὶ ὁποῦ ἀποκαταστήνουσι τὸν ἀνθρώπον ἄξιον τῷ ὄντι ἀνθρώπον»¹¹. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὸ μετέπειτα Παγκύπριο Γυμνάσιο.

10. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὁ.π., σ. 208.

11. «Ἰδρυτικὴ πράξις ἐλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας», Ἀρχιεπίσκοπος Κύ-

Ἐραστής τῆς ἐκπαίδευσης ὁ Κυπριανὸς καὶ γι' αὐτὸ πολὺ εὐθύνεται ἢ παρουσία του γιὰ λίγο λιγότερο ἀπὸ μία 20ετία στὸ Ἰάσι τῆς παραδουνάβιας ἡγεμονίας τῆς Μολδαβίας, ἐκεῖ ὅπου εἶχε μεταβεῖ μὲ τὸν ἀρχιμανδρίτη, ἐπίσης μοναχὸ τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ, Χαράλαμπο γιὰ ζητεία. Στὸ περιβάλλον ποὺ δημιουργεῖ τὸ αὐξανόμενο ρεῦμα τοῦ νεοελληνικοῦ διαφωτισμοῦ ὁ Κυπριανὸς ἀποδεικνύεται προσαρμοστικὸς στοὺς νεωτερισμοὺς τῆς ἐποχῆς¹². Μὲ διακατέχει ὁ πειρασμὸς νὰ κάνω μνεία τῆς συνοδευτικῆς ἐπιστολῆς ποὺ συνέταξε ὁ Κυπριανὸς τὴν πρωτομαγιά τοῦ 1812 γιὰ νὰ συστήσει τὸν λόρδο Γκίλφορντ στοὺς πρὸυχοντες τῆς νήσου, προκειμένου νὰ τύχει τῆς καλύτερης δυνατῆς ἐξυπηρέτησης κατὰ τὴν περιήγησή του στὸ νησί. «Ἐπειδὴ κατὰ τὸν φιλόσοφον Ἀριστοτέλην, πάντες ἄνθρωποι φύσει τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται, καὶ τούτου σημεῖον ἢ τῶν αἰσθήσεων ἀγάπησις, καὶ διὰ τοῦτο φυσικῶς κάθε ἄνθρωπος ἐπιὸρέπει εἰς τὸ νὰ βλέπη πολλά, καὶ νὰ ἰξεύρη πολλά, καὶ σχεδὸν πάντα, τά τε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ἐγγύς, τά τε πόρῳ καὶ μακράν, τά τε δυνατά, καὶ σχεδὸν καὶ τὰ ἀδύνατα, καὶ τοῦτο πάλιν διὰ τὸ δημιουργηθῆναι τὸν ἄνθρωπον ἐξ ἀρχῆς βασιλέα πάντων τῶν ἐπὶ γῆς κτισμάτων... Καὶ ἐπειδὴ ἡ ἐξοχότης του καταγίνεται κατὰ τὴν ἔμφυτον αὐτοῦ περιέργειαν, νὰ σιργιανίζη καὶ τὰς εὐρισκομένας βιβλιοθήκας, θέλετε τῷ ἀνοιγῆ ἐλευθέρως διὰ νὰ περιεργάζεται ἕως οὔ νὰ χορταίνῃ τὴν ἀξιέπαινόν του περιέργειαν»¹³. Βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ ἕναν ὕμνο τῆς φιλομάθειας, σὲ ἕναν ἔπαινο τῶν ἀνθρώπινων αἰσθήσεων, στὴν ἐκδήλωση μιᾶς τεράστιας πίστεως στὴν ἀνθρώπινη φύση, σὲ μία ἀποθέωση τῆς ἔφρασης τοῦ εἰδέναι, στὴ διατύπωση μιᾶς συμπυκνωμένης πλὴν ἑναρ-

πρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὁ.π., σ. 182.

12. Βλ. ἀνάλογη ὑποστήριξη ἀπὸ τὸν Μ. ΜΙΧΑΗΛ, «Βυζαντινὰ σύμβολα», ὁ.π., σσ. 328-329.

13. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὁ.π., σσ. 198-199.

γέστατης διατύπωσης για τὸν χαρακτήρα τῶν νέων τάσεων στὸν χῶρο τῆς γνώσης καὶ τῆς αὐτογνωσίας, τὰ φαινόμενα ποὺ ἔφερε στὴν ἐπιφάνεια ὀρμητικὰ ὁ εὐρωπαϊκὸς διαφωτισμὸς καὶ εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς Ἀνατολὴ οἱ ἔλληνες λόγιοι τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου.

Στὶς παραμονὲς τοῦ '21 ἡ ἐπιρροὴ τῶν νέων ιδεῶν εἶναι διάχυτη καὶ στὴν Κύπρο, ὅπως συνέβαινε στὴ Βαλκανικὴ καὶ στὶς ἑλληνικὲς παροικίες τοῦ ἐξωτερικοῦ. Εἶναι ἐνδεικτικὴ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ἰλαρίωνα, τοῦ Κυπρίου ἱερομονάχου, ποὺ δὲν ἔχει καμία σχέση βεβαίως μὲ τὸν φανατικὸ ἐχθρὸ τῶν Φώτων Ἰλαρίωνα¹⁴, τὸν ἐπιστάτη τοῦ τυπογραφείου τῆς Κωνσταντινούπολης, τὴν ὁποία ἀποστέλλει στὸν Νικόλαο Θησέα, τὸν πολυσχιδῆ ἀνηψιὸ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ καὶ πρωτοστάτη τῆς ἐξέγερσης τῶν Κυπρίων τοῦ 1833, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε εἶχε προκαλέσει τὸν θαυμασμὸ τοῦ Λαμαρτίνου κατὰ τὸ πέρασμά του ἀπὸ τὴν Κύπρο στὰ 1832-1833. Στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Ἰλαρίωνα ποὺ δημοσιεύτηκε στὸν *Λόγιο Ἑρμῆ* τὸ 1820 οἱ εἰδήσεις συντείνουν στὴ ζωντὴ κίνηση τῶν νέων ιδεῶν. Δίνονται πληροφορίες γιὰ τὴ σύσταση σχολῆς στὴ Λεμεσό τὸ 1819 γιὰ τὴν ὁποία μάλιστα ὁ Κυπριανὸς εἶχε καταβάλει 6000 γρόσια. Σὲ ἐπιστολὴ του τῆς 18^{ης} Αὐγούστου 1819 ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἀναφέρει πάντως ὡς ἐτήσια συνδρομὴ τὰ 500 γρόσια¹⁵. Ἱεράρχες, πρόκριτοι καὶ ἔμποροι συνέδραμαν στὴ λειτουργία τῆς σχολῆς. Ἦς κρατήσουμε τὴν ἀναφορὰ «ἡ τάξις τῶν μαθημάτων ἔγινε κατὰ μίμησιν τοῦ φιλολογικοῦ τῆς Σμύρνης σχολείου»¹⁶, γνωστοῦ σὲ μᾶς ἀπὸ τὸν προσανατολισμὸ του

14. Ἀναφέρομαι στὸν ἱερομόναχο Ἰλαρίωνα, ποὺ ἐξέδωσε ἐγκύκλιο ἐναντίον τῶν νεωτερικῶν ιδεῶν καὶ τῆς ἐπιρροῆς τους στοὺς ἔλληνες λόγιους, θέμα τοῦ γνωστοῦ ἔργου τοῦ Φ. ΗΛΙΟΥ, *Τύφλωσον Κύριε τὸν Λαόν σου*, ἐκδ. Πορεία, Ἀθήνα 1988.

15. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κεϊμένων*, ὁ.π., σ. 262.

16. Βλ. καὶ στὸν τόμο *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κεϊμένων*, ὁ.π., σσ. 264-266, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

στο ρεῦμα τῶν νέων ιδεῶν, γεγονός που ξεσήκωσε και τὴν ἀντιπαράθεσή του μὲ τις τοπικὲς ἐκκλησιαστικὲς ἀρχὲς καὶ τὴν Εὐαγγελικὴ σχολὴ Σμύρνης¹⁷. Ὁ δάσκαλος Δημήτριος Θεμιστοκλῆς εἶχε φοιτήσῃ ἀρχικὰ στὴ σχολὴ τῶν Κυδωνιῶν καὶ μετέπειτα στὸ Φιλολογικὸ Γυμνάσιο τῆς Σμύρνης¹⁸. Ἀξιοσημείωτη καὶ ἡ ἐπιπλέον πληροφορία ὅτι πωλοῦνται 10 ἀντίτυπα τοῦ Λογίου Ἐρμῆ στὸ νησί. Βρισκόμαστε σὲ μιὰ φάση ἔντονων ιδεολογικῶν ζυμώσεων, πού δὲν ἀφήνει ἀνεπηρέαστη καὶ τὴν Κύπρο, «τὸ πιὸ καθυστερημένο τμήμα τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνισμοῦ» σύμφωνα μὲ τὸν Πασχάλη Κιτρομηλίδη¹⁹.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ κλείσω τὴν ἀνακοίνωσή μου μὲ ὀρισμένες παρατηρήσεις. Ἡ ἱστορικὴ ἐπιστῆμη καὶ οἱ ἱστορικοὶ δὲν ἀξιολογοῦν, δὲν κρίνουν τὸ παρελθὸν καὶ τοὺς πρωταγωνιστὲς του. Διότι τότε κάνουν τρέχουσα πολιτικὴ παρέμβαση. Οἱ ἱστορικοὶ, ἐκεῖνοι πού σέβονται τὶς ἀξιακὲς ἀρχὲς τῆς ἐπιστῆμης, ἀπλῶς ἐπιχειροῦν νὰ ἀναλύσουν τὰ γεγονότα καὶ τὰ φαινόμενα, νὰ ἐρμηνεύσουν τὶς συμπεριφορὲς τῶν ἀνθρώπων. Αὐτὸ παραμένει τὸ θεμελιακὸ καθῆκόν τους.

Ὑπὸ τὴν ἐννοια αὐτὴ οἱ ἱστορικοὶ δὲν μποροῦν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐμπλακοῦν σὲ διαδικασίες πού ὀρίζουν οἱ κανό-

17. Φ. ΗΛΙΟΥ, *Κοινωνικοὶ ἀγῶνες καὶ διαφωτισμός. Ἡ περίπτωση τῆς Σμύρνης (1819)*, ΕΜΝΕ-Μνήμων, Ἀθήνα 1981.

18. Ἡ δημιουργία καὶ ἡ ἐνίσχυση τῶν σχολείων πού λειτουργοῦσαν στὸ περιβάλλον τῶν νέων ιδεῶν ἦταν διάχυτη στὸν χῶρο τοῦ ἀνατολικοῦ Αἰγαίου. Στὴ Χίο μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Νεόφυτο Βάμβα, στὶς Κυδωνιὲς μὲ σχολάρχῃ τὸν Θεόφιλο Καίρη καὶ τὸ Φιλολογικὸ Γυμνάσιο Σμύρνης μὲ διευθυντὴ τὸν Κωνσταντῖνο Κοῦμα εἶχαν τὴν ἄμεση ὑποστήριξη τοῦ Κοραῆ. Βλ. σχετικὰ Κ. ΛΑΠΠΑ, «Ὁ Κοραῆς καὶ τὰ νεωτερικὰ σχολεῖα τοῦ ἀνατολικοῦ Αἰγαίου», στὸ *Κοινωνικοὶ ἀγῶνες*, ὅ.π., σσ. 15-26.

19. Ὁ Π. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ, *Νεοελληνικὸς διαφωτισμός*, Μορφωτικὸ Ἴδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, Ἀθήνα 1996, σ. 464, ἀναφέρεται στὴ συγκεκριμένη ἐπιστολὴ γιὰ νὰ καταδείξει τὴν τάση τοῦ Λογίου Ἐρμῆ νὰ παρουσιάσει ἓνα ἐκτεταμένο χῶρο προόδου τῶν νέων ιδεῶν στὴν κατακτημένη Ἑλλάδα.

νες και τὸ τυπικὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Κυπριανὸς ὑπῆρξε ἀναμφισβήτητα δυναμικὴ προσωπικότητα, μὲ ἔντονη συμμετοχὴ στὰ γεγονότα τῆς κυπριακῆς κοινωνίας στὸ διάστημα τῶν δύο δεκαετιῶν, στὴν αὐγὴ τοῦ 19^{ου} αἰῶνα. Ὁ ρόλος ποὺ ἐπιφύλαξε στὸν ἑαυτό του ἅμα τῇ ἀναρρήσει του στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο, δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ προκατόχου του. Σαφῶς καὶ δὲν μπορεῖ νὰ κριθεῖ σὲ ἐπίπεδο ἱστορικῆς προσέγγισης μὲ ὄρους ἠθικῆς στὶς ποικιλώνυμες δραστηριότητές του, στὸ πολιτικὸ, διοικητικὸ, οἰκονομικὸ πεδίο. Καὶ ἀσφαλῶς, γιὰ νὰ γίνω πιὸ συγκεκριμένος, δὲν ἐπέχει ὁ ρόλος αὐτὸς καμία διαφοροποίηση ἀπὸ τὸν ἀντίστοιχο κι ἄλλων ἡγετῶν τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας στὰ χρόνια τῆς ὀθωμανικῆς κατάκτησης. Ἐὰν ἀναφέρω μόνον τὸν δημητσανίτη μητροπολίτη Λακεδαιμονίας Ἀνανία ποὺ σφαγιάστηκε τὸ 1767. Εἶχε θητεύσει Μοραγιάννης, ποὺ ἦταν τὸ ἀνώτερο διοικητικὸ ἀξίωμα τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν τῆς Πελοποννήσου. Οἱ ἔχοντες γνώση ἀντιλαμβάνονται τί πολιτικές, διοικητικὲς καὶ οἰκονομικὲς ἐξουσίες σήμαινε ἡ ἐκλογή του σ' αὐτὸ τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπικεφαλῆς προκρίτου ὄλου τοῦ Μωριᾶ, ἀλλὰ καὶ τί συνδέσεις μὲ τὴν ὀθωμανικὴ ἱεραρχία ἀπαιτοῦσε ἡ ἀνάρρησή του σὲ τέτοια θέση. Καὶ ὁ Γρηγόριος ὁ Ε΄ φιλόδοξος χαρακτηρίζεται ἀπὸ περιηγητὲς ποὺ τὸν συναντοῦν στὴ διάρκεια τῆς διαμονῆς του στὴ μονὴ Ἰβήρων τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Κι ἐκεῖνος ἐκθρονίστηκε καὶ ἐξορίστηκε δύο φορές. Ὁ ἀνταγωνισμὸς γιὰ τὴν κατάληψη τῶν θέσεων τῆς ἱεραρχίας ἦταν σκληρὸς, ἀναντίρρητα δὲ προαπαιτοῦσε καὶ τὴ συγκατάνευση τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν.

Ἐὰν συλλογιστοῦμε πόσο διαφορετικοὶ εἶναι σήμερα οἱ κανόνες τῆς ἠθικῆς συμπεριφορᾶς ἀπὸ ἐκείνους τῶν ἀρχῶν τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, πόσο ἔχουν διαφοροποιηθεῖ τὰ ἀξιακὰ πρότυπα, τὸ πλέγμα τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, οἱ μορφὲς τῆς κοινωνικῆς ἐξουσίας, οἱ ἰδεολογίες, οἱ ἐπιστῆμες. Κι ἀκόμη ὅσα προανέφερα περιέγραψαν συμπεριφορὲς καὶ σχέσεις στὸ πλαίσιο μιᾶς κατακτημένης κοινωνίας. Κατὰ συνέπεια ὅποι-

αδήποτε προσπάθεια νὰ δικαιολογηθοῦν ἢ καὶ νὰ καταδικαστοῦν ἐνέργειες καὶ δραστηριότητες τοῦ τότε ἀρχιεπισκόπου δὲν ἀνήκουν σὲ καμία περίπτωση στὴ σφαίρα τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης. Ἡ Ἐκκλησία τῆς ὁποίας ἐκλεκτὸ μέλος ὑπῆρξε ὁ μάρτυρας Κυπριανὸς ἔχει ἐννοεῖται κάθε δικαίωμα νὰ ἐπιχειρεῖ τὴν ἔξαρση τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ ἐθνικοῦ συναισθήματος ὅταν ἀναφέρεται στὸ πρόσωπό του. Αὐτὸς ἄλλωστε εἶναι ὁ ρόλος τῆς.

ΕΛΕΝΗΣ ΡΩΣΣΙΔΟΥ ΚΟΥΤΣΟΥ
Φιλολόγου - Βυζαντινολόγου

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗΣ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΟ ΚΥΠΡΙΑΝΟ ΚΑΙ ΜΕΤΕΠΕΙΤΑ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟ (30 Ὀκτωβρίου 1810 - 9 Ἰουλίου 1821)
ΕΠΙ ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΙΑΣ ΑΡΧΙΕΠ. ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ (1767 - 1810)

ὅπως μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ Κατάστιχον ΧΙ
τῆς ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου.

Ἡ ὀθωμανικὴ κατάκτηση στὴν Κύπρο (1570/71 - 1878), ποὺ ἄρχισε ἀπὸ τὸν Σουλτᾶνο Σελῆμ Β΄ (1566 - 74)¹, ἔθεσε τέρμα στὴ δυτικὴ κυριαρχία στὴν Κύπρο, ποὺ κράτησε περὶ-που τέσσερεις αἰῶνες² καὶ εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς τρίτης σταυροφορίας, ὅταν ὁ βασιλιᾶς τῆς Ἀγγλίας Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος, ποὺ συμμετεῖχε σὲ αὐτή, ἀπέσπασε τὸ νησὶ ἀπὸ τὸν ἀποστάτη βυζαντινὸ ἄρχοντα Ἰσαάκιο Κομνηνὸ, τὸ 1191³. Ἡ ὀθωμανικὴ κατάκτηση τοῦ νησιοῦ, δὲν πρόσθεσε, ἀπλῶς, μιὰ νέα κτήση στὴν ἀχανῆ ὀθωμανικὴ ἐπικράτεια, ἀλλὰ ἀπέσπασε βίαια τὴν Κύπρο ἀπὸ τὴν ἄμεση πολιτιστικὴ ἐπιρροὴ τῆς Εὐρώπης καὶ τὴν τοποθέτησέ της στὸν χῶρο

1. Λ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, «Ἡ Ἐκκλησία ἐπὶ Τουρκοκρατίας», *Κυπριολογικὴ Βιβλιοθήκη 3*, Λευκωσία 1975, σ. 20. Χρ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ, *Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1571-1878)*, Ἀθήνα 1929, σ. 2. Πρβλ. καὶ Μ. ΜΙΧΑΗΛ, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου κατὰ τὴν Ὀθωμανικὴν περίοδο, 1571-1878*, Λευκωσία, 2005.

2. ΑΘ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου στὸ Παρελθὸν καὶ Μέλλον*, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 46.

3. Κ. ΣΑΘΑ, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. Β΄, Βενετία 1872. Κ. ΧΑΤΖΗΔΗ-ΜΗΤΡΙΟΥ, *Ἱστορία τῆς Κύπρου*, Λευκωσία 1987, σ. 152.

έπιρροής τοῦ ὀθωμανικοῦ δεσποτισμοῦ. Γιὰ τὸν κυπριακὸ ἑλληνισμὸ ἦταν μιὰ δύσκολη περίοδος. Ἡ κακὴ διοίκηση καὶ καταπίεση, μὲ λιγοστὲς ἐξαιρέσεις, παρέμεινε σχεδὸν μόνιμη κατάσταση στὴ διάρκεια τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας. Ἀναμφίβολα, βασικὸ μειονέκτημα ἦταν οἱ αὐθαιρεσίες τῶν τοπικῶν κυβερνητῶν, ἡ ἔλλειψη δικαιοσύνης, οἱ συχνὲς φυσικὲς καταστροφές, οἱ ἀνταρσίες ἀρκετῶν διοικητῶν, ἡ βαριὰ φορολογία τῶν κατοίκων καὶ ἡ φτώχεια, ποὺ ἔφεραν σὲ ἀπόγνωση τοὺς Ἕλληνες καὶ ὀθωμανοὺς τῆς Κύπρου⁴. Εἶναι γενικῶς ἀποδεκτὸν, ὅτι ἡ μεγάλη ἐκμετάλλευση τοῦ πληθυσμοῦ ἀπὸ τοὺς ὀθωμανοὺς διοικητὲς προκάλεσε ἐπανειλημμένες ἐξεγέρσεις τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ, χριστιανῶν καὶ μουσουλμάνων, θύματα τῆς ἴδιας καταπίεσης, ἐναντίον τῆς ὀθωμανικῆς ἐξουσίας, ποὺ πολὺ συχνὰ γνώρισε τὴ σφαγὴ καὶ σκληρότατες διώξεις⁵.

Γίνεται φανερόν, λοιπόν, ὅτι καὶ ἡ σοβαρὴ ἐξέγερση, ποὺ σημειώθηκε τὸ 1804⁶, τόσο κατὰ τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν, ὅσο καὶ κατὰ τῶν ἐλλήνων ἡγετῶν, ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν⁷, εἶχε κίνητρα οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ. Ἡ πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ δύναμη, ποὺ ἀπέκτησαν ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ ὁ δραγομάνος ὡς προστάτες τῶν ραγιάδων, προκάλεσε τὸ μῖσος καὶ τὸν φθόνον τῶν ἀγάδων ἐναντίον τους, ἰδίως μετὰ τὴ νίκη ἐπὶ τοῦ τυράννου Χατζῆ Μπακκῆ (Διοικητῆς Κύπρου - 1775)⁸, ποὺ ἔβλεπαν μὲ ἀνησυχία τὴ συνεχῆ ἀνύψωση τῶν ραγιάδων στὴ θέση τῶν ρυθμιστῶν τῆς πολιτικῆς καὶ οἰκονο-

4. ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ, *Ἱστορία Χρονολογικὴ τῆς Νήσου Κύπρου*, Βενετία 1788, σσ. 448. 459. 471-76. 489.

5. D. COVHAM, *Excerpta Cypria*, Cambridge 1908, σ. 182 καὶ φωτοτυπημένη ἀνατύπωση, Λευκωσία 1969.

6. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ἔκδ. ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2009, σσ. 144-149.

7. Α. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, ὁ.π., σ. 199.

8. Τοῦ αὐτοῦ, ὁ.π., σ. 117. Α. ΠΑΠΑΛΕΟΝΤΙΟΥ, «Κυπριακὰ Χρονικά», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν Κύπρου XXVII* (2001) τ. Γ', σ. 173. ΙΩ. ΧΑΚΚΕΤΤ, *Ἱστορία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας Κύπρου*,

μικῆς ζωῆς τοῦ νησιοῦ. Ὡς κατακτητὲς ποὺ ἦσαν, ἦταν συνηθισμένοι νὰ εἶναι οἱ κύριοι φορεῖς τῆς ἐξουσίας καὶ οἱ προνομιούχοι εἰσπράκτορες τῶν ὠφελημάτων, λόγω τῆς ἐξουσίας, ποὺ τώρα εἶχε μειωθεῖ. Τὸ μῖσος αὐτὸ ὑποδαύλιζε καὶ ὁ γάλλος πρόξενος, ὁ ὁποῖος ἦταν δυσάρεστος μὲ τὴν κυπριακὴ Ἐκκλησία καὶ τὸν δραγομάνο, ἐπειδὴ προσέβλεπαν, ὅπως ὅλοι οἱ Ἕλληνες, πρὸς τὴν ὀρθόδοξη Ρωσσία ὡς προστατίδα τους. Τὸ δικαίωμα τῆς προστασίας τῶν ὀρθοδόξων εἶχε ἀποκτήσει ἡ Ρωσσία τὸ 1774, μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Κουτσιούκ - Καΐναρτζῆ⁹. Ὑποκινήσεις ἐναντίον τῶν κρατούντων γίνονταν, ὅμως, καὶ ἀπὸ τὰ Προξενεῖα τῶν διαφόρων χωρῶν στὸ πλαίσιο τῆς δικῆς τους πολιτικῆς καὶ τῶν δικῶν τους συμφερόντων. Μία, λοιπόν, ἀπὸ τὶς βασικὲς αἰτίες τῆς ἐξέγερσης τοῦ ὀθωμανικοῦ στοιχείου, ποὺ ἄρχισε στὴ Λευκωσία τὸ 1804 ἦταν τὸ μῖσος τῶν ἀγάδων. Ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1804 ἔγινε ἀπὸ ὀθωμανοὺς, λινοπάμπακους καὶ μερικὸς Ἕλληνες χωρικούς, μαζί μὲ ντόπιους ἄνδρες τῆς στρατιωτικῆς φρουρᾶς τοῦ νησιοῦ. Ἀρχηγὸς τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος παρουσιάστηκε κάποιος Ἰσμαῆλ ἀγάς, ποὺ κινήθηκε πρὸς τὴ Λευκωσία, τὴν ὁποία καὶ πολιορκήσε στὶς 10 Μαρτίου. Οἱ στασιαστὲς πολιορκήσαν τὴ Λευκωσία διαμαρτυρόμενοι, γιὰ τὴν αὐξήση τῆς φορολογίας καὶ τὴν σιτοδεία ποὺ ἐπικρατοῦσε καὶ εἶχε προκαλέσει ἔλλειψη τροφίμων καὶ πείνα, κυρίως στὸν ἀγροτικὸ πληθυσμὸ τοῦ νησιοῦ. Στὴν πορεία, τουρκικὸς ὄχλος, ὑποκινούμενος ἀπὸ τὸν μουχασίλη καὶ τοὺς ἀγάδες κατευθύνθηκε στὸ ἀρχοντικὸ τοῦ δραγομάνου Κορνέσιου, τὸ λεηλάτησε καὶ

Ἀθήνα 1923, σσ. 301 - 304. Π. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ, *Κοινωνικὲς σχέσεις καὶ νοοτροπίες στὴν Κύπρο τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνα*, Λευκωσία 1992, σσ. 33-34.

9. R. DAVISON, «The “Dosografa” Church in the Treaty of Küçük Kaynarca», *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 42 (1979) 46-52. Ν. ΠΑΤΑΠΟΥ, *Τὸ Προξενεῖο τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας στὴν Κύπρο 1800-1807 καὶ ὁ πρόξενος Παναγῆς Ἀγγελᾶτος*, Λευκωσία 2000, σ. 21.

πυρπόλησε. Τὸν Κορνέσιο ὅμως δὲν μπόρεσαν νὰ τὸν βροῦν¹⁰, διότι εἶχε διαφύγει στὴν Κωνσταντινούπολη. Ἐκεῖ ἔπεισε τὸν σουλτᾶνο καὶ πέτυχε τὴν ἔκδοση σουλτανικοῦ διατάγματος, γιὰ τὴν ἀποστολὴ στρατευμάτων στὸ νησί καὶ τὴν ἐπαναφορὰ τῆς τάξης. Τὰ στρατεύματα, ποὺ στάληκαν ἀπὸ τὴν Καραμανιὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας¹¹, ἀποτελοῦνταν ἀπὸ δύο χιλιάδες ἄνδρες, μὲ ἀρχηγοὺς δύο ἀδελφια πασαῖδες, τὸν Ἀχμέτ καὶ Ἀμπιτίν, ποὺ ἀποβιβάστηκαν στὴ Χρυσομελανδρῦνα¹². Ἀπὸ ἐκεῖ προχώρησαν πρὸς τὸ χωριὸ Τζιᾶος καὶ στὴ συνέχεια στὴ Κυθρέα, ὅπου ὑπῆρχαν οἱ νερόμυλοι, ποὺ ἐξυπηρετοῦσαν μεγάλο τμῆμα τῆς Μεσαορίας, τοῦ σιτοβολῶνα τῆς Κύπρου. Ἡ Κυθρέα ἦταν ποὺ προμήθευε τὴν πρωτεύουσα μὲ ἀλεύρι καὶ γιὰ αὐτὸ ἐλεγχόταν ἀπὸ τοὺς στασιαστὲς, οἱ ὁποῖοι προέβηλαν ἀντίσταση στὰ στρατεύματα καὶ ὡς ἀποτέλεσμα ἐπῆλθε ἡ σύγκρουση. Σὲ αὐτῇ, ἀρκετοὶ στασιαστὲς σκοτώθηκαν καὶ οἱ ὑπόλοιποι ὑποχώρησαν στὴ Λευκωσία. Οἱ δύο πασαῖδες κινήθηκαν καὶ αὐτοὶ πρὸς τὴ Λευκωσία, τὴν ὁποία καὶ πολιορκήσαν γιὰ μῆνες. Στὴν πόλη τελείωσαν τὰ τρόφιμα καὶ πληθυσμὸς καὶ στασιαστὲς ἄρχισαν νὰ ὑποφέρουν. Πρότειναν, τότε, συμβιβασμὸ καὶ ἄσκησαν πιέσεις ἐπὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου καὶ ἄλλων παραγόντων, γιὰ νὰ ζητήσουν τὴ μεσολάβηση τῶν προξένων τῆς Λάρνακας. Πράγματι, πάρθηκαν πρωτοβουλίες, γιὰ νὰ διεξαχθοῦν διαπραγματεύσεις. Τὸν ἀρχιεπίσκοπο ἀντιπροσώπευσε ὁ οἰκονόμος Κυπριανός, μὲ διαμεσολαβητὲς τοὺς προξένους Mechain τῆς Γαλλίας, Κωνσταντῖνο Περισιτιάνη τῆς Ρωσσίας καὶ Ἀντώνιο Βοντιτσιάνο¹³ τῆς Ἀγγλίας. Οἱ στασιαστὲς παραδόθηκαν καὶ ἡ ζωὴ

10. Πρὸβλ. Κλ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ, *Ἱστορία τῆς Κύπρου*, Λευκωσία 1978.

11. Λ. ΠΑΠΑΛΕΟΝΤΙΟΥ, ὅ.π., τ. Ζ', σ. 6.

12. Βόρεια ἀκτὴ τῆς Κύπρου, ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ Ἅγιος Ἀμβρόσιος, στὸ ἄκρο Στάζουσας, περιοχὴ, ὅπου ὑπῆρχε τὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας Μελανδρῦνας.

13. Σύμφωνα μὲ τὸν Λ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, ὅ.π., σ. 199, ὑποσ. 3, ὁ Lacroix ἐσφαλ-

τους διασφαλίστηκε. Οί δύο πασαδες εισήλθαν στη Λευκωσία και η πολιορκία τερματίστηκε. Ο Άμπτιν, ο ένας από τους δύο πασαδες, αναχώρησε από την Κύπρο στις 27 Απριλίου 1805¹⁴, ενώ ο αδελφός του Άχμντ έμεινε μέχρι να ήρεμήσουν κάπως τὰ πράγματα. Χρήσιμο είναι στην προκειμένη περίπτωση, να παρατεθεί και απόσπασμα από έγγραφο του προξένου τής Έπτανησιακής Πολιτείας στην Κύπρο, Παναγή Άγγελάτου, τὸ 1805, με τὸ ὁποῖο ἀποτυπώνει ξεκάθαρα τὰ γεγονότα τής στάσης τοῦ 1804 πρὸς τὴν ὑψηλὴ Πύλη¹⁵. Μεταξὺ ἄλλων ἀναφέρει ὅτι, «ἠνώθην (ὁ Άγγελᾶτος), μετὰ τῶν προξένων τῶν ἄλλων δυνάμεων γιὰ νὰ ἐξάγωμεν τὸν τόπον τοῦτον ἀπὸ τὴν δυστυχία ποὺ τὸν ἐπίεξε καὶ γιὰ νὰ ἀπαλλάξωμεν τοὺς κατοίκους ἀπὸ μεγαλύτερα κακὰ καὶ ἀπὸ τὰς ὀλεθρίας συνεπειὰς ποὺ τοὺς ἠπεῖλουν».

Ἀποτελεῖ πραγματικότητα τὸ γεγονὸς, ὅτι ἡ ἐξέγερση καὶ ἰδίως ἡ σφαγὴ τῶν ὀθωμανῶν δημιουργήσαν μιὰ ἔνταση στὶς σχέσεις ἐλλήνων καὶ τούρκων τής Κύπρου, ἡ ὁποία συνεχίστηκε μέχρι καὶ τὸ 1821, ὁπότε συνέβησαν ἐκτεταμένες σφαγὲς ἐλλήνων στὸ νησί, λεηλασίες καὶ ἄλλες βιαιότητες. Μιὰ περίπτωση, ποὺ εἶναι γνωστὴ εἶναι ἐκείνη τοῦ Ἀλτιπαρμάκη, μισθοφόρου, ὁ ὁποῖος εἶχε χρησιμοποιηθεῖ ἀπὸ τὶς ἀρχές, τόσο τὶς ὀθωμανικὲς (κυβερνήτης), ὅσο καὶ τὶς ἐλληνικὲς (Ἀρχιεπισκοπὴ), γιὰ τὴν καταστολὴ τοῦ κινήματος τοῦ 1804. Ὅπως μαρτυρεῖται ἀπὸ τὰ Κατάστιχα τής ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς, ὁ Ἀλτιπαρμάκης εἶχε πληρωθεῖ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, προφανῶς δέ, ἦταν ἓνας ἀπὸ ἀρκετοὺς ποὺ εἶχαν ἐπιστρατευθεῖ, γιὰ νὰ

μένα ἀναφέρει ὡς προξένους τοὺς τὸν Regnaut, Περισιτιάνη καὶ Καλημέρη. L. LACROIX, *Ἱστορία τής Νήσου Κύπρου*, τ. Α', Β', Ἀθήνα 1857, Ἑλληνικὴ μετάφραση Κ. Βονιτσιάνου, τ. Β', σ. 169.

14. Ν. ΠΑΤΑΠΟΥ, ὀ.π., σσ. 87. 138. 293-297.

15. Τῆς αὐτῆς, ὀ.π., σσ. 295-297. Βλ. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Διακυβέρνησις τής Κύπρου (Πολιορκία τής Λευκωσίας 1804)», *Κυπριακὰ Χρονικὰ* 10 (1934) 14-16.

άντιμετωπίσουν τούς έξεγερθέντες. Αναφέρεται¹⁶, ότι ο Άλτιπαρμάκης καταγόταν από το χωριό Σίντα της Μεσαορίας. Φαίνεται, ότι μετά την καταστολή του κινήματος του 1804 ακολούθησε το στράτευμα, το οποίο έφυγε από την Κύπρο, διότι το 1806 απαντάται ως χιλίαρχος (binbashi) στην Ταρσό της Κιλικίας. Ο Άλτιπαρμάκης, πιθανότατα, μετενόησε για τή συμμετοχή του στην καταστολή του κινήματος του 1804 ή ένθαρρύνθηκε από άλλους, που ήθελαν να έκδικηθούν τούς έλληνες της Κύπρου, και οί όποιοι θεωρήθηκαν υπεύθυνοι για τόν θάνατο άρκετών τούρκων, έστω και άν αυτοί σκοτώθηκαν ή αίχμαλωτίστηκαν από τò óθωμανικό στράτευμα και από μισθοφόρους, όπως ο ίδιος ο Άλτιπαρμάκης¹⁷. Η Έκκλησία, πάντως, είχε πληρώσει για τήν άντιμετώπιση των κινήματιών, για αυτό και τόν Μάιο του 1806 ο Άλτιπαρμάκης επέστρεψε στην Κύπρο, για να έκδικηθεί. Επί κεφαλής έβδομήντα φελλάδων αποβιβάστηκε στην Καρπασία και εκεί ένώθηκε με άλλους κύπριους ζορμπάδες, φανατικούς κατά των έλλήνων και ιδίως των ιεραρχών. Θα άξιζε να αναφέρουμε σε αυτό τò σημείο, ότι ο Άλτιπαρμάκης ήθελε τώρα να γίνει κυρίαρχος της Κύπρου, με πρόφαση τήν προστασία των τούρκων του νησιού από τήν άπειλή των έλλήνων. Ο τότε κυβερνήτης της Κύπρου, ο Έλ Χατζή Χουσεΐν εφέντης (Ιούλιος 1805 - Ιούλιος 1807), είχε σταλεί στην Κύπρο με ένέργειες του Κορνεσίου, συνεπώς ήταν άνθρωπος της δικής του έκλογής και έμπιστοσύνης ή και πιθανόν φίλος του. Έτσι, ή άπειλή του Άλτιπαρμάκη άντιμετωπίστηκε άποτελεσματικά, τò σώμα των ανθρώπων του διαλύθηκε και ο ίδιος αίχμαλωτίστηκε και έκτελέστηκε με ιδιαίτερα άγριο και όδυνηρό τρόπο, πράγμα, βέβαια, που δέν συνέβαλε στην έξάλειψη του μίσους των όθωμανών προς τούς έλληνες, αλλά αντίθετα τò μεγάλωσε. Η έχθρότητα, ή όποία δημιουργήθηκε από μέρους κυρίως των

16. Α. ΠΑΠΑΛΕΟΝΤΙΟΥ, ό.π., τ. Η' (1931) σ. 83.

17. Α. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, ό.π., σ. 199.

όθωμανών της Κύπρου πρὸς τὶς ἑλληνικὲς ἀρχές, ἰδιαίτερα πρὸς τὸν Κορνέσιο καὶ τὸν Κυπριανό, ἐξαιτίας τοῦ θανάτου πολλῶν ἀπὸ αὐτοὺς κατὰ τὴν κατάπνιξη τῆς στάσης τοῦ 1804, ἦταν μιὰ πολὺ μεγάλη συνέπεια αὐτῆς τῆς στάσης¹⁸. Γιὰ αὐτὸ καὶ οἱ δύο πλήρωσαν μὲ τὴ ζωὴ τους, ὁ ἓνας τὸ 1809 καὶ ὁ ἄλλος ἀρκετὰ ἀργότερα, τὸ 1821.

Ἀδιαμφισβήτητα, ὁ οἰκονόμος Κυπριανός, καὶ μετέπειτα ἀρχιεπίσκοπος, ἀναμίχθηκε ἐνεργῶς μέχρι τὴν τελικὴ καταστολὴ τῆς ἐξέγερσης, ἐκ μέρους τοῦ γηραιοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου, ποὺ εἶχε κακοποιηθεῖ ἀπὸ τοὺς στασιαστὲς, καὶ ἦταν ἔτοιμοι νὰ λεηλατήσουν τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ καὶ νὰ προβοῦν σὲ διάφορες ἄλλες βιαιότητες ἐναντίον τῶν χριστιανῶν κατοίκων τῆς Λευκωσίας. Ὁ Κυπριανὸς κατόρθωσε νὰ ἀποτρέψει τοὺς στασιαστὲς μὲ διάφορους ἐλιγμούς, δωροδοκίες καὶ ὑποσχέσεις¹⁹. Ἐπίσης, χειρίστηκε τὸ ὅλο ζήτημα τῶν δαπανῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατεύματος ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία, τὸ ὁποῖο εἶχε σταλεῖ ἀπὸ τὴν ὑψηλὴ Πύλη²⁰, γιὰ τὴν κατάπνιξη τοῦ κινήματος, τὸ ὁποῖο χρηματοδότησε μὲ δάνεια τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, ἡ ὁποία δὲν μπόρεσε ποτὲ νὰ τὰ ξεπληρώσει, παρὰ μόνο ὡς τὰ μέσα τοῦ 19^{ου} αἰῶνα. Τὰ χρέη τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας, τότε, ὑπολογίστηκαν, ὅτι εἶχαν ἀνέλθει πέραν τῶν 2.000.000 γροσίων. Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο, θὰ πρέπει νὰ εἰπωθεῖ, ὅτι οἱ ἀρχιερεῖς τῆς Κύπρου ἔκαμαν χρέος ὑπὲρ τὰ ἑπτακόσια πούγγια τῶν ἄσπρων, 384.835 γρόσια²¹, τὸ 1784, γιὰ νὰ μπορέσει ὁ Χατζημπακκῆς νὰ καθαιρεθεῖ ἀπὸ τὴ θέση τοῦ μουχασίλη - διοικητῆ τῆς Κύπρου. Τὸ ποσὸ αὐτὸ εἶχε συσσωρευθεῖ καὶ ἐπὶ πλέον προστέθηκαν καὶ τὰ ἔξοδα γιὰ τὴ συντήρηση, διατροφή καὶ μισθοδοσία τῶν 2000 στρατιωτῶν,

18. Αὐτόθι, σ. 200.

19. D. COVHAM, ὀ.π., σ. 395.

20. Πρὸβλ. Λ. ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ, *Κυπριακὸ Χρονολόγιον*, Λευκωσία 2008, σ. 43.

21. Κώδικας Ἀρχιεπισκοπῆς Α', φφ. 112-116. ΑΡΧΙΜ. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ, *Ἱστορία Χρονολογική*, ὀ.π., σ. 326.

που στάληκαν στην Κύπρο, για να αντιμετωπίσουν τους στασιαστές. Το ποσό αυτό συμπεριλήφθηκε στα συνολικά χρέη της Κύπρου, αφού η προαναφερόμενη περίοδος χαρακτηρίζεται από πείνα, δυστυχία, κατατρεγμούς και πτώχευση του πληθυσμού²². Προκειμένου να ανταποκριθεί, λοιπόν, η Έκκλησία, στις απαιτήσεις των δανειστών της, που ήταν ως επί το πλείστον οι ευρωπαίοι πρόξενοι, η Έκκλησία κατέφυγε για το όλο πρόβλημα της αποπληρωμής τους, στην έπιβολή ειδικής, έκτακτης, βαριάς φορολογίας επί των ραγιάδων, την οποία ανέλαβε να χειριστεί ο Κυπριανός. Σε 15000 έγγεγραμμένους Έλληνες φορολογούμενους κατοίκους έπεβλήθη έκτακτη φορολογία από 20 γρόσια και 30 παρᾶδες, που απέφερε είσπραξη 300.000 γροσίων περίπου τὸν χρόνο. Με την είσπραξη τέτοιου επί πλέον ποσού, που ξεπέρασε τὸ ποσὸ τῶν δανείων²³, τὰ χρέη τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχαν ἐξοφληθεῖ, ἀλλὰ ἀντίθετα παρέμειναν τεράστια.

Ὁ οἰκονόμος Κυπριανὸς ἦταν, τότε, μόνο σαράντα ὀκτὼ χρονῶν καὶ ἀναμφισβήτητα ἐπέδειξε σημαντικὲς διπλωματικὲς καὶ ἡγετικὲς ικανότητες. Ἦταν ἰκανός, μορφωμένος, ἀποφασιστικός, δυναμικός, προικισμένος με γνώσεις καὶ διπλωματικότητα, που φαίνεται, ὅτι εἶχε ἐξασκήσει στὴ Μολδοβλαχία, ὅπου εἶχε σταλεῖ ἀπὸ τὸν ἡγούμενο Μαχαιρᾶ Ἰωαννίκιο, μαζί με τὸν οἰκονόμο τοῦ μοναστηριοῦ Χαράλαμπο²⁴, με σκοπὸ τὴ διενέργεια ἐράνων γιὰ τὴν ἐνίσχυση τοῦ μοναστηριοῦ τους, τὸ ὁποῖο προφανῶς θὰ βρισκόταν σὲ δεινὴ οἰκονομικὴ θέση, λόγω τῆς τυραννικῆς διοίκησης τῆς Κύπρου ἀπὸ τὸν Χατζῆ Μπακκῆ ἀγᾶ (1775 - 1783). Οἱ πολλὲς ἡγετικὲς ικανότητες τοῦ Κυπριανοῦ τονίστηκαν καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδίους τοὺς κυπρίους, σὲ ἔγγραφό τους πρὸς τὸν οἰκουμενικὸ πα-

22. ΑΡΧΙΜ. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ, *Ἱστορία Χρονολογική*, ὁ.π., σ. 326, ὑποσ. 4.

23. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Προξενικὰ Ἔγγραφα, Δάνεια τῶν Θρόνων Κύπρου», *Κυπριακὰ Χρονικὰ VII* (1930) 115-116. 133-135.

24. ΙΩ. ΧΑΚΚΕΤΤ, ὁ.π., σ. 306.

τριαρχη Ίερεμία Δ΄ (1809 - 1813), τὸ 1810, λίγο μετὰ τὴν ἄνοδο τοῦ Κυπριανοῦ στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο. Στὸ ἔγγραφο ἐκεῖνο, ὁ νέος ἀρχιεπίσκοπος χαρακτηριζόταν ὡς «κατὰ τὸν ἀνωτάτῳ βαθμὸν ἄξιος, καθὰ γνωστικός, σώφρων, ἄγρυπνος, ἐνάρετος παντοίως, ὅλως χριστιανός, ἀμέτοχος, ἀμειμπτος, ἀπέχων, καὶ μάλιστα ὡς δουλεύσας τῇ πατρίδι διὰ τοσοῦτων χρόνων καὶ εὐρεθεὶς πρόμαχος εἰς πᾶσαν περίστασιν καὶ ἀνάγκην, καὶ τέλος, λύχνος ὦν ἐτέθη πρεπόντως ἐπὶ τὴν λυχνίαν καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ εὐαρέστως»²⁵. Ὁ περιηγητὴς Ali Bey el Abbassi ποὺ βρέθηκε στὴν Κύπρο δύο χρόνια ἀργότερα (1806), ἔγραψε χαρακτηριστικά, ὅτι ὁ Κυπριανὸς μετὰ τὴν ὅλη στάση του ἔγινε ὁ «φύλακας ἄγγελος τῶν ὁμοεθνῶν του»²⁶.

Εἶναι ἀπαραίτητο νὰ ἐπισημανθεῖ, στὴν παροῦσα φάση, ὅτι στὴν πλευρὰ τοῦ ἐθνάρχου στεκόταν ὁ δραγομᾶνος, ἔλληνας διερμηνέας, διοικητικὸς ὑπάλληλος στὶς τουρκικὲς ὑπηρεσίες, μὲ μηνιαῖο μισθὸ 4000 γρόσια, ποσὸ μεγαλύτερο τοῦ μισθοῦ ἄλλων ἀξιωματοῦχων τοῦ διοικητικοῦ καὶ ἐκκλησιαστικοῦ συστήματος τῆς ἐποχῆς²⁷. Ἦταν ἓνας θεσμὸς, ποὺ ἀποτελοῦσε τὸν σύνδεσμο τῶν ἐλλήνων κατοίκων μετὰ τὴν τουρκικὴ διοίκηση. Σημαντικὰ καθήκοντά του ἦταν ἡ καταγραφή τῆς περιουσίας τῶν ἐλλήνων, ἡ κατανομή τῶν φόρων καὶ ἡ εἴσπραξή τους. Ὁ γνωστὸς δραγομᾶνος Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος, ποὺ ποικιλοτρόπως βοηθοῦσε τοὺς ὑπόδουλους ἔλληνες εἶχε οἰκονομικὴ εὐρωστία, πολιτικὴ δύναμη καὶ

25. Κώδικας Ἀρχιεπισκοπῆς Α΄, φ. 157. Πρβλ. ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗ Κ. ΔΕΛΙΚΑΝΗ, Ἐγγραφα Πατριαρχικῶν Ἐκκλησιῶν, Κωνσταντινούπολη 1904, σσ. 602-604. Βλ. καὶ Γ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, Ἡ Κατάσταση στὴν Κύπρο κατὰ τὶς παραμονὲς τῆς 9^{ης} Ἰουλίου 1821 καὶ τὸ δρᾶμα τοῦ Κυπριανοῦ. Μαρτυρία τοῦ ἀγγλοῦ περιηγητῆ J. Carne, Φιλολογικὴ Κύπρος, Λευκωσία 1971 (52).

26. ΙΩ. ΧΑΚΚΕΤΤ, ὁ.π., σ. 307. Λ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, ὁ.π., σ. 199. D. COVHAM, ὁ.π., σσ. 395-96, 414. 428. Βλ. καὶ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κεμμένων, ὁ.π., σσ. 141-143.

27. G. HILL, *A History of Cyprus*, τ. 4, Cambridge 1951, σσ. 104-106.

φίλοι και υποστηρικτές του υπῆρξαν ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης και ὁ μέγας βεζύρης²⁸. Ὁ Χατζηγεωργάκης εἶχε τόση δύναμη, πού μπορούσε νά ἀπολύει κυβερνήτες και ἀγάδες. Ἡ δύναμή του αὐτή ἦταν, ἀκόμη, ἕνας λόγος πού προκάλεσε τήν ἐξέγερση τοῦ 1804, γιατί ἀρνήθηκε νά δείξει τὰ δῆθεν φερμάνια τοῦ σουλτάνου γιά τή νέα φορολογία, μετὰ ἀπό ἀπαίτηση τῶν στασιαστῶν πρὸς τὸν τότε κυβερνήτη Σουλεϊμάν ἀγά. Ἐς σημειωθεῖ, ὅτι οἱ ὀθωμανοὶ δὲν πλήρωναν φόρο στὴν Ἐκκλησία, πλήρωναν, ὅμως, στὸν σουλτάνο και τὶς εἰσπράξεις ἀναλάμβανε ἡ Ἐκκλησία. Ἡ στάση, δέ, τοῦ 1804 ἀποτελέσσει τὴν ἀρχὴ τῆς πτώσης τοῦ Κορνεσίου, ὁ ὁποῖος διέφυγε στὶς 10 Μαρτίου 1804 ἀπὸ τὴν οἰκία του, διασώθηκε στὴ Λάρνακα και ἀργότερα ἀναχώρησε γιά τὴ Βασιλεύουσα στὶς 20 Μαρτίου 1804, ὅπου και ἀποκεφαλίστηκε τὸ 1809²⁹.

Ἐπιβάλλεται, ἀκόμη, νά εἰπωθεῖ, ὅτι ὁ ἐκάστοτε ἀρχιεπίσκοπος, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ὀθωμανικῆς κατοχῆς, ἀποκαθίσταται ὡς ἐθνάρχης³⁰ και ἀναγνωρίζεται ἀπὸ τὴν ὑψηλὴ Πύλη ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν ἐλλήνων ὀρθοδόξων κατοίκων τοῦ νησιοῦ. Ἐπὶ πλέον, ἀναγνωρίζεται ὡς προστάτης τους, ὡς ὑπεύθυνος ἔναντι τῶν ὀθωμανικῶν ἀρχῶν, γιά τὶς φορολογικὲς ἐπιβαρύνσεις τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ και τὴν εἰσπράξη τῶν φόρων ἀπὸ αὐτόν, και ὡς ὑπέρτατος πνευματικὸς και κοσμικὸς ἀρχηγὸς τῆς ἐλληνικῆς κοινότητος στὸ νησί³¹. Ἐτσι δημιουργήθηκε στὴν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου εἰδική

28. Κ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζηγεωργάκης Κορνεσίος, ὁ Διερμηνεὺς τῆς Κύπρου (1779-1809)*, ἦτοι συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κύπρου ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1570-1878), Λευκωσία 1934.

29. G. HILL, ὁ.π., σσ. 106-107. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σ. 259.

30. ΔΟΜΕΤΙΟΥ ΜΟΝΑΧΟΥ, *Ἡ Σταυρωμένη ἀγία Νῆσος*, Κύπρος 2008, σσ. 17-18.

31. ΑΡΧΙΜ. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ, *Ἱστορία Χρονολογική*, ὁ.π., σ. 467. D. COVHAM, ὁ.π. σ. 395. ΑΘ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, ὁ.π., σ. 47.

γραμματεία με τούς γραμματικούς, πού εισέπρατταν τούς φόρους³².

Τò Κατάστιχον ΧΙ τῆς ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς, ἀρχειοθετημένο στίς 12 Φεβρουαρίου 1918 ἔχει γραφτεῖ σὲ μιὰ πολὺ δύσκολη, γιὰ τὸ νησί, περίοδο καὶ σύμφωνα μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Μυριανθόπουλο, τὸν πρῶτο ἀρχειοφύλακα τῆς ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς, περιγράφεται ὡς «τὸ βιβλίον περιέχων τὸ δοῦναι καὶ λαβεῖν (Περιλαβὶ - ἔσοδα καὶ Δόσεις - ἔξοδα). Πρόκειται, δέ, περὶ δώρων πρὸς τούς κυβερνήτας, καὶ ἄρχεται ἀπὸ τὸ 1804 - 1807». Γράφτηκε, πιθανότατα, ἰδιοχειρῶς ἀπὸ τὸν τότε οἰκονόμο Κυπριανό, ὁ ὁποῖος περιγράφει τὶς ἐκκλησιαστικὲς καὶ οἰκονομικὲς δοσοληψίες τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς κατὰ τὴν ἀνωτέρω περίοδο. Ἀποδεχόμεστε τὴν ταυτότητα τοῦ γράφοντος, ἐπειδὴ ὁ Κυπριανὸς ὡς ἀρχιεπίσκοπος, στὸ τελευταῖο γνωστὸ ἔγγραφό του ἡμερομηνίας 16 Μαΐου 1821, μία προτρεπτικὴ ἐγκύκλιο πρὸς τούς κατοίκους τοῦ κατιλλικίου Κυθρέας, μὲ τὴν ὁποῖαν συμβουλεύει τούς κατοίκους νὰ προσέχουν τὴ συμπεριφορὰ καὶ ἐνδυμασία τους, γιὰ νὰ μὴν προκαλοῦν τὸν κατακτητὴ ὑπάρχει ἡ μονογραφή του καὶ ἰδιόχειρη σημείωση³³, πού ταυτίζονται μὲ τὸν τρόπο γραφῆς τοῦ οἰκονόμου στὸ ἐν λόγω Κατάστιχον.

Εἶναι δερματόδετο καὶ ἔχει μελετηθεῖ ἀρχικὰ ἀπὸ τὸν ἀείμνηστο ἱστορικὸ τοῦ Βυζαντίου καὶ ἐρευνητὴ, Κώστα Κύρρη³⁴, ὁ

32. Χρ. Παπαδοπούλου, ὁ.π., σσ. 16-19.

33. Κώδικας Ἀρχιεπισκοπῆς Α'. Πρβλ. ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΥ ΕΓΓΛΕΖΑΚΗ, *Εἴκοσι Μελέται διὰ τὴν Ἐκκλησίαν Κύπρου*, Ἀθήνα 1996, σσ. 395-400. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σσ. 305-307.

34. Κ. ΚΥΡΡΗ, «Δεδομένα ἐπὶ τῶν Κοινωνικῶν Θεσμῶν τῆς Κύπρου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος. Τὰ περιεχόμενα τοῦ Καταστίχου XXVI τῆς Ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου», *Ἐπετηρὶς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν* VI (1972-1973) 269-416. Πρβλ. τοῦ ἰδίου, «Ἀνέκδοτα περὶ Χ' Γεωργάκη Κορνεσίου», *Ἐπετηρὶς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν* IV (1970-1971) 283-328.

όποιος τὸ καταχώρησε ὡς τὸ Κατάστιχον XXVI³⁵.

Τὸ Κατάστιχον, ἀρχικά, ξεκινᾷ μὲ τὰ ἔξοδα τοῦ 1809, γιὰ τὸ «τουχέτισμα» - τὸ στρώσιμο τοῦ Σαραγιοῦ μὲ χαλιά, πού ἐγίνετο μὲ ἔξοδα τῶν ραγιάδων, οἱ ὅποιοι πλήρωναν, ἐπίσης, καὶ τὸ στρώσιμο τῶν ὀντάδων ἄλλων σημαινόντων τούρκων³⁶. Τὰ σχετικά χρήματα πληρώνονταν ἀπὸ τοὺς «μαχαλλετζήδες», πού ἦταν ἄρχοντες τῶν συνοικιῶν τῆς Λευκωσίας, οἱ κοινῶς μουχτάρηδες - κοινοτάρχες³⁷. Ἐπὶ πλέον, οἱ «μαχαλλετζήδες» πλήρωναν καὶ τὰ ἡμερομίσθια τῶν «γιοργαντζήδων» - παπλωματάδων καὶ τῶν ταπετσάρηδων. Ἡ ὑψηλὴ κοινωνικὴ τους θέση συνδεόταν μὲ τὰ προσοδοφόρα ἐπαγγέλματά τους, π.χ. μυλωνᾶς, στρατουρᾶς, σιδηρουργός, μαχαιροποιός, τσαγγάρης³⁸, καὶ τῆ διοικητικὴ τους ἐργασία νὰ εἰσπράττουν τοὺς φόρους. Τὴν ἴδια ὑψηλὴ θέση φαίνεται νὰ εἶχαν καὶ οἱ γραμματικοὶ τῶν καζάδων καὶ ἄλλοι ἀξιωματοῦχοι τῆς διοίκησης τῆς Κύπρου. Στὴν προκειμένη περίπτωσι, ξεχωρίζει τὸ ὄνομα τοῦ Χ΄ Γεώργιου Μανίταρου ἀνάμεσα σὲ ὅλους τοὺς «μαχαλλετζήδες» τῶν ἐνοριῶν τῆς Λευκωσίας.

Ὁ οἰκονόμος Κυπριανὸς συνεχίζει καταγράφοντας τοὺς λογαριασμοὺς *Περιλαβὴ καὶ Δόση* τοῦ 1804. Ἐδῶ ἀναφέρονται τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα ἀπὸ τὴν «κάσια τοῦ κοινοῦ», ἔσοδα ἀπὸ τὸ «μιρὶ» - φόροι ἰδιοκτησίας γῆς καὶ ἀπὸ τοὺς «τερουκτέδες», πού ἦσαν ἄλλες ἀνειλημμένες ὑποχρεώσεις καὶ ἔξοδα γιὰ ἀμοιβὲς τούρκων ἀξιωματούχων, γιὰ διάφορες ὑπηρεσίες τους. Οἱ εἰσπράξεις προέρχονταν ἀπὸ διάφορες ἐπαρχίες, συνοικίες πόλεων καὶ χωριά. Παραδείγματος χάριν, οἱ μαχαλλάδες τῆς Λευκωσίας κατέβαλλαν ὡς «μιρὶ» τὸ ποσὸν

35. Εὐχαριστίες καὶ τιμὴ ὀφείλονται στὸν ἐρευνητὴ γιὰ τὴν προσφορά του.

36. Κ. ΚΥΡΡΗ, «Ἀνέκδοτα περὶ Χ΄ Κορνεσίου», ὁ.π., σσ. 299. 307.

37. Τοῦ αὐτοῦ, «Προλεγόμενα», *Χρονικὰ τῆς Λαπῆθου*, Ι, Λευκωσία Ἰανουάριος 1970, σ. 49.

38. Κ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, ὁ.π., σ. 79.

των 1212 άσπρων (9/5/1804), διὰ μέσου των «μαχαλλετζήδων» τους, ενώ μεμονωμένα άτομα, που δὲν περιελήφθησαν στις εισπράξεις ἀπὸ τις Ἀρχές πλήρωναν ξεχωριστά. Ὑπῆρχε καὶ ἕνας δεύτερος φόρος, τὰ «σαλγίνια» (φ. 42), που εισπράττετο κάθε χρόνο ἀπὸ τὰ κατιλλίκια, γιὰ τὴν πληρωμὴ των μισθῶν ἀξιοματούχων τῆς διοίκησης³⁹. Τὰ κατιλλίκια πλήρωναν μιρὶ καὶ σαλγίνια, ἀξίας 771.843,30 γροσίων (φ. 42). Τὸ «μιρὶ» των καλογέρων (φ. 42), ἀκόμη, πληρωνόταν ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς καὶ ἄλλους κληρικούς, ὡς φόροι που ἐπεβάλλοντο στὴν Ἐκκλησία, γιὰ νὰ πληρωθοῦν, ἀργότερα στὸ κρατικὸ ταμεῖο.

Ἐνδιαφέρον προκαλεῖ ἡ Δόση (6/5/1804), ὅπου ἀναφέρεται ὀρισμὸς γιὰ τὴν περιουσία τοῦ ἀποθανόντα, νὰ μὴν κληρονομοῦν οἱ ξένοι. Εἶναι γνωστὸ, ὅτι σὲ διάφορες ἑλληνικὲς ἐπαρχίες ἐπὶ Τουρκοκρατίας, τέτοιες διατάξεις καθόριζαν, ὅτι οἱ γονεῖς μπορούσαν νὰ διαθέσουν μικρὸ μόνο μέρος τῆς περιουσίας τους σὲ ξένους ἢ γιὰ τὴν Ἐκκλησία, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπο ἔπρεπε νὰ τὸ ἀφήσουν στὰ παιδιά τους, διότι τὸ Ἰσλαμικὸ Δίκαιο⁴⁰ χαρακτηριζόταν ἀπὸ τὸ ἴδιο πνεῦμα. Πληροφορούμαστε, ἐπίσης, ἀπὸ τὴ Δόση (19/5/1804), ὅτι ὁ ἡγούμενος Μελέτιος Γ' (1775 - 1819), τῆς ἱερᾶς μονῆς Κύκκου δάνεισε καὶ αὐτὸς τὸν οἰκονόμο Κυπριανό, 100 γρόσια. Τὸ γεγονός αὐτὸ μᾶς ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ Μονὴ διέθετε πλούσιους οικονομικοὺς πόρους κατὰ τὸ 1804, καὶ ἀργότερα τὸ 1810, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἂν καὶ μερικοὶ ἐρευνητὲς διαφωνοῦν, διέθετε καὶ ιδιόκτητα ἐμπορικὰ πλοῖα⁴¹.

Θὰ ἦταν παράλειψη νὰ μὴν ἀναφερθοῦν οἱ λογαριασμοὶ

39. ΑΡΧΙΜ. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ, *Ἱστορία Χρονολογική*, ὅ.π., σ. 303.

40. Δ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, *Ὄθωμανικοὶ Κώδικες*, τ. Β', Κωνσταντινούπολη 1890, σσ. 1641-1654. J. SCHACHT, *An Introduction to Islamic Law*, Oxford 1964, σσ. 169-174.

41. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, *Ἱστορία τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου*, Λάρινα 1949, σσ. 24-30, 49-50. Βλ. καὶ Ν. ΠΑΤΑΠΟΥ, ὅ.π., σ. 139, ὑποσ. 4.

για τις «πόλιτζες», δηλαδή για συμβόλαια, φορτωτικές, ασφάλειες και αποδείξεις παραλαβής έγγραφων. Οί «πόλιτζες» μπορούσαν, επίσης, να μεταβιβαστούν από ένα πρόσωπο σε άλλο και χρησίμευαν ως έπιταγές, γραμμάτια και όμολογίες⁴². Στη Δόση (13/5/1804), ο κόνσολος - πρόξενος της Ίσπανίας παρουσιάζεται να παίρνει 5000 άσπρα για αυτές, λόγω του ότι οι αρχιερείς της Κύπρου έκαναν έξωτερικά δάνεια, για να αντιμετωπίσουν, πιθανώς, τὰ έξοδα συντήρησης τών στρατευμάτων, που μεταφέρθηκαν, για να καταστείλουν την εξέγερση του 1804⁴³. Η Έκκλησία Κύπρου, ως κοσμική διοικητική έξουσία, όταν χρειαζόταν πολλά χρήματα, για την αντιμετώπιση έπειγουσών αναγκών του νησιού έξασφάλιζε δάνεια από τούς προξένους⁴⁴ διαφόρων χωρών, τών οποίων τὰ Προξενεία⁴⁵ έδρευαν στην πόλη της Λάρνακας, ή όποια διέθετε και λιμάνι. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ή αναγραφή σε δάνεια, που έκανε ο μητροπολίτης Κιτίου Χρυσάνθος, από προξένους και που δόθηκαν στον οικονόμο Κυπριανό, για να πληρωθούν τὰ έξοδα τών στρατευμάτων (4/7/1805). Ο κόνσολος Καλημέρης πήρε 11000 γρόσια για τις πόλιτζές του (5/7/1804). Έχει, δέ, ταυτιστεί με τον Ίερώνυμο Καλημέρη, που αναγράφεται και ως «κόνσολος αναπολιτάνος» - πρόξενος της Νεάπολης⁴⁶. Καταγόταν από ευγενή οικογένεια της Φραγκοκρατίας και οι γαμβροί του διεκδικούσαν άρκετές χιλιάδες γρόσια, τὸ 1821, για χρέη του οικονόμου Κυπριανού

42. Δ. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, *Όθωμανικοί Κώδικες*, τ. Α', Κωνσταντινούπολις 1889, σσ. 814-817.

43. G. HILL, *ό.π.*, σσ. 107. 111.

44. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Προξενικά Έγγραφα, Δάνεια τών Θρόνων Κύπρου», *ό.π.*, σ. 127. Α. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *ό.π.*, σ. 201. Πρβλ. «έπιστολή άρχιεπισκόπου Χρυσάνθου πρὸς πρέσβεις ξένων χωρών», *Άρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Άρχεῖον Κεμεένων*, *ό.π.*, σσ. 153-155.

45. Ν. ΠΑΤΑΠΟΥ, *ό.π.*, σσ. 39-42.

46. Αὐτόθι, σσ. 51-52, 91.

πρὸς τὸν Καλημέρη, τὸ 1806 καὶ 1807⁴⁷. Αὐτὸς φαίνεται νὰ εἶχε δανείσει τὸ μεγαλύτερο ποσὸ στὸν Κυπριανὸ καὶ τὸ χρέος του πρὸς τὸν κόνσολο ἀνερχόταν κατὰ τὸ 1804, στὶς 66000 γρόσια. Τὰ χρέη τῶν δανείων τοῦ οἰκονόμου, δὲν εἶχαν ἐξοφληθεῖ ἐνῶ ζοῦσε⁴⁸, γιὰ αὐτὸ οἱ δανειστὲς του ἀπευθύνθηκαν πρὸς τὴν ὑψηλὴ Πύλη μετὰ τὸν θάνατό του, γιὰ ἐξόφληση. Ἡ κυβέρνησις τῆς Πόλης, τότε, ἀπαίτησε νὰ παρουσιαστοῦν οἱ δανειστὲς αὐτοπροσώπως καὶ νὰ συνοδεύονται ἀπὸ μάρτυρες, οἱ ὁποῖοι θὰ πιστοποιοῦσαν ἐνόρκως τὸν τρόπο, ποὺ διατέθησαν τὰ χρήματα⁴⁹. Ὁ Ἀντώνιος Καλημέρης, γεννημένος στὴ Λάρνακα, διετέλεσε κόνσολος Ἰσπανίας⁵⁰ καὶ δάνεισε τὸν ἅγιο Κιτίου, «2000 γρόσια διὰ ὁμολογιῶν», καὶ τὸν Κυπριανὸ τὸ ποσὸ τῶν 6000 γροσίων (φ. 52). Ὁ Κιτίου δανείστηκε ἀκόμη, καὶ ἀπὸ τὸν Ἀραγουζαῖο, «σιὸρ κόνσολο Ραγούζης»⁵¹ 5000 γρόσια (4/7/1805), τὸ ὁποῖο χρέος ἀνέβηκε στὶς 81500 γρόσια τὸ 1804 (φ. 51), καὶ τὸ ὁποῖο ὁ Κυπριανός, ἀκόμη χρωστοῦσε. Ὁ Κιτίου δανείστηκε καὶ 4000 γρόσια ἀπὸ τὸν κεφαλλονίτη, «σιὸρ Κωνσταντῖνο Περισιάνη, κόνσολο τῆς Ρωσσίας»⁵², καὶ πρόξενο τῆς Πρωσσίας - Γερμανίας στὴ Λάρνακα, τοῦ ὁποῖου οἱ δραστηριότητες εὐνόησαν τοὺς ραγιαδες κατὰ τὰ γεγονότα τοῦ 1804⁵³. Δάνειο φαίνεται νὰ ἐπισυνάφθηκε καὶ ἀπὸ τὴ σύζυγο τοῦ Περισιάνη, κυρία Μιλιά,

47. G. HILL, ὁ.π., τ. 4, σσ. 120-121 καὶ τ. 3, 1948, σ. 985.

48. Πρὸβλ. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὁ.π., σσ. 225-227.

49. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Προξενικὰ Ἐγγραφα, Δάνεια τῶν Θρόνων Κύπρου», ὁ.π., σσ. 113-114. G. HILL, ὁ.π., τ. 4, σσ. 120-121.

50. Ν. ΠΑΤΑΠΟΥ, ὁ.π., σσ. 51-52. 69.

51. Π. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ, ὁ.π., σ. 15, ὑποσ. 5, σσ. 15-16. Ν. ΠΑΤΑΠΟΥ, ὁ.π., σσ. 43-45.

52. Ν. ΠΑΤΑΠΟΥ, ὁ.π., σσ. 47-51, 92-93.

53. Κ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, ὁ.π., σσ. 229. 116-117. 197. G. HILL, ὁ.π., τ. 4, σσ. 108. 114. 119-210. Ν. ΠΑΤΑΠΟΥ, ὁ.π., σ. 52.

συνολικοῦ ποσοῦ 3000 γροσίων. Ὁ ἡγεμόνας Σουλεϊμάν ἀγάς, φαίνεται, ὅτι δάνεισε καὶ αὐτὸς τὸ ποσὸ τῶν 75000 γροσίων μὲ ὁμολογίες. Ἐπὶ πλέον, ὁ Ἀντώνιος Βονιτσιάνος⁵⁴, «κόνσολος τῶν ἰγκλέζων», ὑποπρόξενος κατὰ τὴν ἀκρίβεια, ἀφοῦ ὡς ξένος δὲν μπορούσε νὰ φέρει τὸν βαθμὸ τοῦ προξένου (1799 - 1840), ἀλλά, πολὺ πιθανόν, ἐπειδὴ εἶχε πρῶτα ὑπηρετήσῃ ὡς γραμματικὸς τοῦ Ἀγγλικοῦ Προξενείου στὴ Λάρνακα, διατήρησε τὸν τίτλο τοῦ προξένου. Ὁ Βονιτσιάνος, λοιπόν, δάνεισε τὴν «κάσια» τοῦ οἰκονόμου μὲ ὁμολογίες συνολικῆς ἀξίας 6000 γροσίων⁵⁵. Ὁ Κυπριανὸς φαίνεται, ἀκόμη, νὰ χρωστοῦσε καὶ στὸν «κόνσολο ἰγκλέζων» τὸ ποσὸ τῶν 21000 γροσίων (φ. 51)⁵⁶, πράγμα ποὺ φανερώνει τὶς οἰκονομικὲς δυσχέρειες τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ἀποπληρωμὴ τῶν δανείων τῆς. Δάνειο, ὕψους 37100 γροσίων, φαίνεται νὰ δανείστηκε καὶ ἀπὸ τοὺς προξένους. Ὁ κόνσολος τῆς Γαλλίας, Regnault, δὲν συμπεριλαμβάνεται στοὺς προξένους ποὺ δάνειζαν τὴν Ἐκκλησία.

Σὲ συνοπτικὴ ἀναφορά, ὁ οἰκονόμος Κυπριανός, σημειώνει καὶ τὶς δαπάνες γιὰ τὰ μετακληθέντα στρατεύματα ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία, ποὺ κατέφθασαν στὸ νησί, γιὰ τὴν καταστολὴ τῆς ἐξέγερσης, πρὶν τὴν εἴσοδό τους στὴ Λευκωσία (8/11/1804 - 21/1/1805), συνολικῆς ἀξίας 51.656,18 γροσίων, καὶ μετὰ τὴν εἴσοδό τους στὴ Λευκωσία (22/1 - 19/2/1805), ἀξίας 69.968,20 γροσίων. Ἐπὶ πλέον, ἀναφέρονται, τὰ ἔξοδα μετὰ τὴν εἴσοδο τῶν στρατευμάτων στὴ Λευκωσία (22/1 - 15/2/1805), ἀξίας 170.428,31 γροσίων καὶ τὰ ἔξοδα, γιὰ τοὺς προξένους τῶν διαφόρων χωρῶν, ποὺ ἦλθαν ἀπὸ τὴ Λάρνακα στὸ στρατό-

54. Ν. ΠΑΤΑΠΟΥ, ὅ.π., σ. 92.

55. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Πρόξενοι καὶ Προξενεῖα στὴν Κύπρο», *Κυπριακὰ Χρονικά* 7 (1930) 196.

56. Γιὰ περαιτέρω πληροφορίες περὶ τῶν οἰκονομικῶν σχέσεων τοῦ Ἀντώνιου Βονιτσιάνου μὲ τοὺς ἀρχιερεῖς τῆς Κύπρου, καὶ τὸ συνολικὸ χρέος τους πρὸς τὸν κόνσολο, βλ. Ι. ΠΕΡΙΣΤΙΑΝΗ, «Ἡ Στάσις τοῦ 1804», *Κυπριακὰ Χρονικά* 5 (1927) 251-252.

πεδο τῶν ἀνωτέρω στρατευμάτων, ἀξίας 6694 γροσίων. Ἀκόμη σημειώνει, τὰ ἔξοδα γιὰ τὴ διατροφή τῶν τούρκων ἐπισήμων, συνολικῆς ἀξίας 6.196,20 γροσίων καὶ τὰ ἔξοδα γιὰ τὶς φιλοδωρίες τῶν πασάδων, Ἀχμέτ πασιᾶ καὶ Ἀπιτὶν πασιᾶ στὴ Λευκωσία. Δὲν παραλείπει, δέ, νὰ ἀναφέρει τὰ ἔξοδα γιὰ κριθάρι, 24.463,20 γρόσια καὶ γιὰ «τσιαῖριν», 2898 γρόσια. Ἀναγράφεται, ἀκόμη, συνοπτικά, ἡ συλλογὴ τοῦ «μάλι ζετζιριέ», ποὺ ἦταν φόρος γιὰ τὶς ἐκτάσεις ποὺ καλλιεργοῦνταν μὲ ἀμπέλια καὶ γιὰ τὰ ἀλκοολοῦχα ποτά. Ἐπίσης, καταγράφονται τὰ ἔξοδα γιὰ τοὺς «χαβαλλέδες», τὰ ἔγγραφα μεταβίβασης ἢ συναλλαγῆς χρημάτων πρὸς τὸν σατράπη - κυβερνήτη καὶ τὸν «κκεχαγιά» - ἐπιστάτη του, ὅπως καὶ οἱ δαπάνες γιὰ τοὺς «μουρασαλλέδες», τὴν ἀλληλογραφία (1803 - 1805) (φφ. 45 - 47), ἀξίας 510.900 γροσίων. Αὐτὲς οἱ οἰκονομικὲς δοσοληψίες ἀφοροῦσαν τὶς ἀνάγκες τῶν ἀρχῶν γιὰ τὴν καταστολὴ τῆς ἐξέγερσης τοῦ 1804 καὶ τὶς τρέχουσες διοικητικὲς ὑποθέσεις. Ἐπὶ πλέον, ἀρκετὰ ποσὰ ἀναφέρονται σὲ ἔξοδα κίνησης, μεταφορᾶς, καὶ «κκηράδων» - ἀγωγίων, ποὺ ἔπρεπε νὰ πληρωθοῦν ἀπὸ τὰ 2/3 τῶν ραγιάδων καὶ τὸ 1/3 τῶν τούρκων (φ. 45). Ἀπὸ τὸ Κατάστιχον δὲν παραλείπεται οὔτε ὁ κατάλογος τῶν χρεῶν πρὸς τὸν οἰκονόμον Κυπριανὸν κατὰ τὸ ἔτος 1804, ἀπὸ διάφορα μέρη, οὔτε καὶ ὁ κατάλογος μὲ τὰ χρεῖα τοῦ οἰκονόμου. Ὁ οἰκονόμος, δὲν παρέλειψε, ἀκόμη, οὔτε τὸν κατάλογο «τταχβηλιῶν» (φφ. 53 - 55), ποὺ ἦταν χρήματα γιὰ τὰ γραφεῖα ἐκδόσεως ἐγγράφων ἐξουσιοδότησης, γιὰ μεταβίβαση, κατοχὴ γῆς ἢ ἀξιώματος, καὶ τὰ ὁποῖα ἔπαιρνε ἀπὸ τὸ Σαράγι, γιὰ τὴν ἐξόφληση τοῦ λογαριασμοῦ του. Συμπερασματικὰ θὰ μποροῦσε νὰ λεχθεῖ, ὅτι τὰ χρεῖα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, ἂν καὶ ἦταν ὑπέρογκα, γιὰ τὶς ἀντίξοες καὶ δυσχερεῖς συνθήκες τῆς ἐποχῆς, φανερώνουν τὴν ἀποφασιστικὴν καὶ δυναμικότητά της, γιὰ μακραίωνη ἐπιβίωση.

Ἐπὶ πλέον δὲν παραλείπονται, τὰ τρέχοντα ἔξοδα πρὸς ἀξιωματούχους Ἕλληνες καὶ τούρκους, τοὺς «ποπαγιῦττηδες», ποὺ ἦταν πρωτοπαλλήκαρα τῶν τούρκων, πολεμιστὲς καὶ

φρουροί⁵⁷, συνολικής αξίας 14790 γροσίων και τὸ ποσὸ τῶν 55 γροσίων πρὸς τοὺς Χαλίλη και Χασάνη. Ὁ Κυπριανὸς κατέβαλλε τὰ ποσὰ αὐτά, γιὰ νὰ ὑπάρχει ἀσφάλεια στὰ χωριά και τὰ λιμάνια. Οἱ «ποπαγιῦτῆδες», ἐξαρτῶνταν οἰκονομικὰ ἀπὸ τὸν Κυπριανό, ἐνῶ οἱ «μαλλάχιδες» - ναῦτες, ἂν και ἐξαρτῶνταν ἀπὸ τὸν κυβερνήτη, ἔπαιρναν και ποσὰ χρημάτων ἀπὸ τὸν Κυπριανό. Στὸ Κατάστιχον ἀναφέρονται πολλὰ συγγενικὰ πρόσωπα, ποὺ ἀνῆκαν στὴν τάξη τῶν «ποπαγιῦτῆδων», ὅπως ὁ Ἰμπραήμ ἀγᾶς Τεβρίσολγου και ὁ ἀδελφός του Χαλίλης, ὁ γαμπρός του Μουσταφᾶς Χ' Μουσταφᾶς Κοπτερός, ὁ Μεεμέτ ἀγᾶς Ἀσημένιος, ὁ ἀδελφός του Χασάνης και ὁ ἐξάδελφός του Ἀλῆς, ὁ Καννῆ Ἰσμαήλ και ὁ ἀδελφός του, και ἄλλοι πολλοί. Οἱ «ποπαγιῦτῆδες» πληρώνονταν 300 γρόσια τὸν μῆνα (13/3/1804, 2/5/1804, 28/5/1804, 24/6/1804, 14/7/1804, 20/8/1804, 24/9/1804, 14/10/1804), ἀπὸ κάποιον Γιαννῆ, ἓνα ἀπὸ τοὺς γραμματικὸς τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, ποὺ διαχειρίζονταν τὰ «κοινά, ὡς μετρητὰ ἐκτάκτως πληρωνόμενα» (20/3/1804, 4/4/1804, 6/4/1804, κ.ἄ), γιὰ τὶς ἀνάγκες τους, ὡς δῶρα, π.χ. «τῷ καράλλη κοπτερῷ γιὰ χρύσο(ω)μα τῆς μαχαίρας του δύο φλωριά βενέτικα» - 17 γρόσια (27/3/1804), «πινισλίκκια» - ἵππικὲς στολές, ποὺ σημαίνει, ὅτι κατεῖχαν ἵππους ὅπως οἱ σπαχῆδες, «ἐν τζετταρί» - γιλέκο (8/4/1804), «τῷ ἀλαϊπέη ἀμμοχούστου (8/4/1804), τῷ μαούρογλου ἐν καποῦτι» - στρατιωτικὴ χλαῖνα και δύο παπλώματα (14/4/1804), «τῷ σερδάρ ὀγλοῦ μεχεμέτη διὰ νὰ ὑπανδρευθῆ» (5/10/1804), «τῷ ἀσημένω διὰ τοῦ γιαννῆ δῶρον» (30/6/1804), «διὰ βᾶψη(ι)μον βρακιού καννῆ ἰσμαήλ» (14/4/1804). Πολλὰ ἄλλα δῶρα δίνονταν, ὅπως καπνά, ξύλα, ρολόγια, γοῦνες και ὑποδήματα. Οἱ «ποπαγιῦτῆδες» ἦταν και «ττουφεχσίδες» - πεζικὸ τῶν ἐπαρχιῶν (3/7/1804), και οἱ στρατιωτικοὶ φύλακες τοῦ κάθε πασᾶ και τοῦ μεγάλου βεζύρη. Ἐκτελοῦσαν χρεὴ ἀστυνομικοῦ ἢ

57. Κ. ΚΥΡΡΗ, «Ἀνέκδοτα περὶ Χ' Γεωργάκη Κορνεσίου», ὁ.π., σ. 315.

σωματοφύλακα, είχαν διάφορους βαθμούς, και πληρώνονταν για τις υπηρεσίες τους. Υπήρχαν και «ποπαγιίτηδες», όμως, που δέν ασκούσαν στρατιωτικά καθήκοντα, αλλά σχετιζόνταν με τις συντεχνίες, ως πλανώδιοι έμπορευόμενοι, ζωοτρόφοι ή τεχνίτες. Ανάμεσά τους ήταν και έλληνες, όπως «ό γεωργής όπου έπηγεν εις του μόρφου δια τον σίτον και πήρε χι-σμέττι» - φιλοδώρημα για την ύπηρεσία του (27/3/1804), ό Χ' Φίλιππος «σαής» - ταχυδρόμος, που πήρε τρία γρόσια «δια τα γραμματα της λάρνακος» (27/3/1804), και ό Χ" Νικολής, που πήρε τριάντα τρία γρόσια για ένα «ματτέν» - λογαριασμό ίππου, με την προσταγή του Μεεμέτ αγά Ασημένου (13/4/1804). Δώρα δίνονταν και για τους δούλους των «ποπαγιίτηδων» (14/7/1804), που καταγράφονται στο Κατάστιχον λεπτομερώς, όπως, μάχαιρες, «τζετταριά» - γιλέκα και προμήθειες καπνού, καφέ, ρακιού, βουτύρου, ρυζιού και κλινών.

Έκτος των ανωτέρω, περιγράφονται και τα έξοδα για τις άμοιβές των «ταξιλταριέ» - φοροσυλλεκτών/φοροεισπρακτόρων. Στη Δόση (13/5/1804), αναφέρεται ό Κατήραγας «ταξιλδάρης» από την Πάφο και ό Άλη Τζαούσης «Χρι(υ)σοσιανός», από τη Χρυσοχοΰ, «ταξιλδάρης» στην Πάφο. Άρκετοι φοροσυλλέκτες, έλληνες και τουρκοί ήταν από την περιοχή Χρυσοχοΰς και ιδιαίτερα από την Κρίτου Τέρα και ασκούσαν αυτό τδ έπάγγελμα⁵⁸. Στη Δόση (17/5/1804), αναφέρονται τα έξοδα τριών ήμερών, για τον έρχομό του ήγεμόνα, δηλαδή για την άφιξη του νέου κυβερνήτη από την Κωνσταντινούπολη, του Σουλεϊμάν Άγá⁵⁹, που έφθασε στην Κύπρο λίγες μόνο μέρες πριν από την 1^η Απριλίου 1804 και επί των ήμερών του συνέβησαν οί ταραχές και συγκρούσεις του τουρκικού όχλου.

58. Του αΰτου, «Έπαγγέλματα, χαρακτηρισμοί, χαρακτηρες και μορφαί του λαϊκού οικονομικού και κοινωνικού βίου των Κυπρίων», Κυπριακός Λόγος, Α', (Μάρτιος-Ιούνιος 1970), 80-81.

59. G. HILL, ό.π., τ. 4, σσ. 105-109. Κ. ΚΥΡΡΗ, «Άνέκδοτα περι Χ' Γεωργάκη Κορνεσίου», ό.π., σ. 285.

Τὰ «τοπικά ἔξοδα» τῶν ἐτῶν 1804 (5/4/1804 - 20/2/1805), ἀναμφίβολα παρέχουν πληροφορίες, γιὰ πρόσωπα τῆς κοινωνίας καὶ διοίκησης, τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τοῦ νησιοῦ, καθὼς καὶ γιὰ τὸ κίνημα τῶν τούρκων κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ ἐναντίον τῶν ἀρχῶν⁶⁰. Ὑπέρογκα ποσὰ φαίνεται νὰ ξοδεύονταν καὶ γιὰ τὶς ἐπιδιορθώσεις τῶν δημοσίων ὀθωμανικῶν κτηρίων (5/4/1804 - 6/5/1805), ὅπως ἐπίσης, καὶ γιὰ φιλοδωρήματα πρὸς τοὺς ἀγωγιάτες καὶ τοὺς εἰσπράκτορες τῶν φόρων ἐκ μέρους τοῦ κρατικοῦ θησαυροφυλακίου. Χρήματα ξοδεύονταν καὶ γιὰ φιλοδωρήματα τῶν κυπρίων προκρίτων καὶ ἀρχόντων, ποὺ μεταφέρονταν ἀπὸ τοὺς δραγομάβους πρὸς τὸν καδῆ.

Ἀξιοσημείωτο εἶναι καὶ τὸ γεγονός, ὅτι στὰ πλαίσια τῆς φιλανθρωπίας τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου, στὴν ὑπὸ μελέτη περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας⁶¹, πληρώνονταν χρήματα καὶ σὲ ὑγιεῖς ἀνθρώπους, ποὺ ἦταν ὅμως πτωχοί, καὶ δίνονταν ἐλεημοσύνες σὲ «πτωχὰ μέρη» κατὰ τὴ μεγάλη ἐβδομάδα (φ. 17). Χρήματα παραχωροῦνταν, ἐπίσης, καὶ στοὺς «ἀμελμεντέδες», ποὺ ἦταν ἀνάπηροι ἢ ἀσθενεῖς, γιὰ τὴν ἀγορὰ βασικῶν εἰδῶν διατροφῆς τους, κρέατος, ὀσπρίων, ρυζιοῦ, ζάχαρης, τυριοῦ, ἐλιῶν, φρούτων, κρασιοῦ, καὶ γιὰ τὴν πληρωμὴ τῶν φόρων τους (φ. 47). Τὸ ποσό, ποὺ ξοδεύονταν γιὰ τὴ συντήρηση ἑνὸς ἀτόμου, ἦταν 444 γρόσια ἐτήσια κατὰ τὸ 1804⁶². Μέσα στὴ μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας ἀνήκαν καὶ πληρωμές, ποὺ καταβάλλονταν πρὸς τοὺς ὀθωμανοὺς γιὰ τὰ «ἔθιμα τῆς παρασκευῆς καὶ τοῦ πάσχα» καὶ γιὰ «τὰ παίραμλίγια».

Θὰ ἄξιζε νὰ παρατηρηθοῦν καὶ οἱ πληρωμές γιὰ τὸ «ττερ-

60. Κ. ΚΥΡΡΗ, «Ἀνέκδοτα περὶ Χ' Γεωργιάκη Κορνεσίου», ὁ.π., σσ. 285-288.

61. Τοῦ αὐτοῦ, «Τὸ Κληροδότημα Νικολῆ Ἀρβανιτάκη (1779) καὶ ἡ Φιλανθρωπικὴ Δραστηριότητά τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου», *Κυπριακαὶ Σπουδαί* 31 (1967) 255-260.

62. G. HILL, ὁ.π., τ. 4, σ. 235.

σανὲ ππαρασί», ποὺ ἦταν φόροι, γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν ναυστάθμων καὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ ναυτικοῦ. Οἱ φόροι, αὐτοί, παραδίνονταν στὸν Κυπριανό, ὁ ὁποῖος τοὺς διαχειριζόταν γιὰ λογαριασμὸ τοῦ ἡγεμόνα. Στὸ ποσὸ τῶν φόρων συμπεριλαμβανόταν καὶ τὸ ποσὸ τῶν 16000 γροσίων ὡς «πόλιτζας», γιὰ τοὺς ἔλληνες ναῦτες, «διὰ τοὺς μαλλάχιδες»⁶³, τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου. Ἡ συλλογὴ τῶν φόρων γινόταν ἀπὸ τοὺς γραμματικούς σὲ ὅλα τὰ κατιλλίγια. Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ ἐπεξηγηθεῖ, ὅτι τὰ κατιλλίγια ἦταν διοικητικὲς περιοχές, ποὺ συνενώθηκαν κάτω ἀπὸ τὶς μεγάλες πόλεις. Στὴ Λευκωσία ἀνῆκαν τὰ κατιλλίγια, Ὁρεινῆς, Κυθρέας, Μεσαορίας, Ἀμμοχώστου καὶ Καρπασίας, στὴν Πάφο ἀνῆκαν τὰ κατιλλίγια Χρυσοχοῦς, Κουκλίων καὶ Αὐδήμους, στὴ Λάρνακα τὰ κατιλλίγια Λεμεσοῦ, Κοιλανίου καὶ Ἐπισκοπῆς καὶ στὴν Κερύνεια τὰ κατιλλίγια Μόρφου, Πεντάγιας καὶ Λεύκας.

Μέσα ἀπὸ τὸ Κατάστιχον παρελαύνει πλῆθος ὀνομάτων σπουδαίων καὶ σημαϊνόντων προσώπων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, τῶν ὁποίων ἡ πλήρης ἀναφορὰ εἶναι ἀδύνατη. Ὡς ἐκ τούτου, θὰ γίνεῖ μόνον ἐπιλεκτικὴ ἀναφορὰ. Τὸ γεγονὸς αὐτό, καταδεικνύει τὶς διαπροσωπικὲς σχέσεις ποὺ ἀνέπτυξε ἡ ἱερὰ Ἀρχιεπισκοπὴ, κατὰ τὴν ὑπὸ μελέτη περίοδο. Ἀρχικά, ἀναφέρεται, στὸ ἐμπρόσθιο παράφυλλο, τὸ ὄνομα τοῦ Χ" Χριστοφῆ, «πριμηκηρίου», ποὺ ἦταν τίτλος βυζαντινὸς σπουδαίου προσώπου καὶ ποὺ ἐπιβίωσε στὴν ὀρολογία τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ὅπως τὰ ὀφίγια τοῦ λογοθέτη, σακελλαρίου, πρωτονοταρίου καὶ συγκέλλου⁶⁴. Ὁ Χ" Συμεὼν, στὴ Δόση (15/2/1804), ἔχει ταυτιστεῖ μὲ τὸν δραγομᾶνο τοῦ κριτηρίου κατὰ τὸ 1804⁶⁵. Ὁ Νικόλας Λογιότατος, ποὺ ἀναφέρεται στὴν Περιλαβὴ (24/5/1804), εἶναι ὁ ἀδελφὸς τοῦ

63. Β. ΣΦΥΡΟΕΡΑ, *Τὰ Ἑλληνικὰ Πληρώματα τοῦ Τουρκικοῦ Στόλου*, Ἀθήνα 1968, σσ. 7. 94. 101-102. 104-105.

64. Κ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, ὁ.π., σσ. 76. 242. 104.

65. Κ. ΚΥΡΡΗ, «Ἀνέκδοτα», ὁ.π., σσ. 184, 284-285.

Ἄνδρέα Σολωμονίδη, γραμματέα τοῦ Σεραγίου⁶⁶. Ἡ πλούσια «μαδάμα σαντίνενα» ἢ «μαδάμα σαντίνη» ἀνῆκε σὲ ἐξέχουσα γαλλοϊταλικὴ καθολικὴ οἰκογένεια τῆς Λάρνακας καὶ πολλὰς φορὲς φαίνεται νὰ δάνεισε τὸν Κυπριανὸ μὲ μεγάλα ποσά. Ὁ Χ' Δαβίδ Οἰκονομίδης (15/7/1804, Δόση, 29/3/1804, κλπ.), καὶ ὁ γιὸς του λογιότατος Γεωργάκης Οἰκονομίδης (26/5/1804, 27/9/1804), ἀνῆκαν στὴν οἰκογένεια Οἰκονομιδῶν, καὶ ἦταν συγγενεῖς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου⁶⁷. Ὁ σιδρ Νικολαΐδης, ποὺ ἀναφέρεται στὴ Δόση (26/2/1804), ἦταν ὁ πρωτέκδικος Νικόλαος Νικολαΐδης, ἢ ἀλλιῶς Νικόλαος Λογιότατος, ἀδελφὸς τοῦ Ἄνδρέα Σολωμονίδη, τοῦ προανεφερθέντος γραμματικοῦ τοῦ Σεραγίου, καὶ διάδοχος τοῦ δραγομάνου Χ' Γεωργάκη Κορνέσιου, ἀπὸ τὰ μέσα Ἰουνίου 1805. Στὸ φ. 8 (11/8/1804), γίνεται μνεῖα τοῦ «γισοῦφ χόμψη», ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴν πόλη Ἴμεσσα (Homs) τῆς Συρίας, τοῦ Μιχαὴλ Ἀθηαίνιτη, ποὺ μετέφερε μετρητὰ στὸν Χόμψη, διότι ἦταν χρηματομεσίτης καὶ τοῦ «ἀντῶν πρᾶντζ» - Antonio Prince (22/8/1804), ποὺ προερχόταν ἀπὸ καθολικὴ οἰκογένεια τῆς Λάρνακας. Ὁ γιατρὸς σιδρ Ἀντώνιος Προυνόνης (24/9/1804), ἦταν γιατρὸς ἰταλικῆς καταγωγῆς⁶⁸ καὶ δάνειζε καὶ αὐτὸς χρήματα τὴν ἱερὰ Ἀρχιεπισκοπή. Στὴ Δόση (9/9/1804), ἀναφέρεται ὁ «καπετὰν ρολέττος» ἢ «καπετὰν ρορέττης», γνωστὸς πλοίαρχος τῆς ἐποχῆς⁶⁹. Ὁ Νικόλας Μοδίτης μαζὶ μὲ τὸν ἀδελφὸ του Δημήτρη (φ. 34) διαδραμάτιζαν σπουδαῖο ρόλο στὴν εἴσπραξη τοῦ «μάλι ζετζηριέ», ποὺ ἐπιβαλλόταν στὰ κρασοχώρια, ἰδίως τοῦ κατιλλικίου Λεμεσοῦ, 1804 - 1805 (φφ. 34 - 35, 38), ὅπως καὶ ὁ Μαρκῆς Μοδίτης (φ. 35). Ὁ πρῶτος ὑπῆρξε τοπικὸς παράγοντας τοῦ φορολογικοῦ καὶ διοικητικοῦ

66. Αὐτόθι, σσ. 284-285, 300.

67. Κ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, ὅ.π., σ. 227.

68. Κ. ΚΥΡΡΗ, «Ἀνέκδοτα», ὅ.π., σσ. 184, 284. Πρβλ. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὅ.π., σ. 299.

69. Κ. ΚΥΡΡΗ, «Ἀνέκδοτα», ὅ.π., σ. 314. Κ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, ὅ.π., σ. 204.

συστήματος, κάτω από τις διαταγές του Νικόλα Γραμματικού «ζετζήριέ». Ο «Σωλομών γραμματικός ἄρχοντας», ὁ ὁποῖος παίρνει «χαβαλλέν» - ἔγγραφο συναλλαγῆς ἢ μεταβίβασης ἦταν ὁ γραμματικὸς τοῦ δραγομάνου Χ' Γεωργάκη Κορνέσιου (φ. 34). Ἀπὸ τοὺς γραμματικοὺς τῶν κατιλλικίων, ὁ πλέον γνωστὸς εἶναι ὁ Πατίστας τοῦ κατιλλικίου Λάρνακας (φ. 38), ποὺ ἔχει ταυτιστεῖ μὲ τὸν ἔμπορο καὶ πρόκριτο Λάρνακας, Πατίστα Πενεδούτση - Batista Beneducci, ὁ ὁποῖος βοήθοῦσε οἰκονομικὰ τὴν Ἑλληνικὴ Σχολὴ στὴ Λεμεσό τὸ 1820⁷⁰. Πολλοὶ ἄλλοι γραμματικοὶ ἀναφέρονται στὸ Κατάστιχον ΧΙ, ὅπως «ὁ γεωργάκης κραμβῆς τοῦ μόρφου καὶ πεντάγιας καὶ ὁ χριστοδουλῆς γραμματικὸς λεύκας». Ὁ «ἄρχων εἰς τὴν Βασιλεύουσα», τοῦ ὁποῖου μνεία γίνεται στὸ φ. 39 καὶ ὁ ὁποῖος «πῆρε μίαν πόλιτζα ἐκ τοῦ σιὸρ γαβριήλ» ἀξίας 1500 γροσιῶν, ἦταν ὁ δραγομάνος Χ' Γεωργάκης Κορνέσιος, ποὺ βρισκόταν στὴν Κωνσταντινούπολη ἀπὸ τὸ τέλος Μαρτίου 1804⁷¹. Τέλος, ὁ Μουρούζης⁷², δραγομάνος τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου (1803 - 1806) (φ. 17), ἦλθε στὴν Κύπρο τὸν Ἰούλιο 1804 καὶ παρέμεινε μέχρι τὸν Αὐγούστο 1804, προφανῶς γιὰ νὰ διερευνήσῃ τὰ παράπονα τῶν κυπρίων.

Στὸ τέλος τοῦ Καταστίχου, στὸ ὀπίσθιο παράφυλλο, ὑπάρχουν σημειώσεις, ποὺ σχετίζονται μὲ τὶς «πόλιτζες», τὶς καταβολὲς χρημάτων ἀπὸ τοὺς ραγιάδες, τὶς εἰσπράξεις καὶ τὸν «κουραμᾶν», ποὺ περιλάμβανε τὶς δαπάνες φρούρησης ἐπίσημων προσώπων, ποὺ ταξίδευαν ἢ ἀξιωματούχων, ποὺ

70. Α. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα ἐν Κύπρῳ κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας (1571-1878)*, τ. 1, Λευκωσία 1930, σ. 328. Κ. ΚΥΡΡΗ, *Ἱστορία τῆς Μέσης Ἐκπαίδευσως Ἀμμοχώστου 1191-1955*, Λευκωσία 1967, σ. 22. Πρβλ. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σσ. 261-262.

71. Κ. ΚΥΡΡΗ, «Ἀνέκδοτα», ὁ.π., σ. 316.

72. Β. ΣΦΥΡΟΕΡΑ, *Οἱ Δραγομᾶνοι τοῦ Στόλου. Ὁ Θεσμὸς καὶ οἱ Φορεῖς*, Ἀθήνα, 1965, σ. 174.

ἀποστέλλονταν ἀπὸ τὸν κυβερνήτη σὲ περιοδεῖα, καθὼς καὶ ἓνα «*Ἱατρικὸν θαυμάσιον*», ποῦ φαίνεται νὰ ἔχει γραφτεῖ «*ἐτέρα χειρὶ*».

Καταληκτικά, θὰ ἦταν ἱστορικὴ ἀδικία, ἐὰν δὲν τονιστεῖ, μετὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐνδελεχῆ παρουσίαση τοῦ Καταστίχου XI, ἡ εὐεργετικὴ προσφορὰ τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου στὰ δρώμενα τῆς ἐποχῆς τῆς Τουρκοκρατίας, ποῦ ἦταν ἰδιαίτερα ἀξιόλογη. Ἡ Ἐκκλησία, μέσα σὲ πληθώρα ἀντιξοοτήτων, διεξήγαγε τιτάνιους ἀγῶνες, γιὰ νὰ πετύχει τὴν ἐπιβίωση τοῦ ποιμνίου της καὶ νὰ τὸ ἀπαλλάξει ἀπὸ τὴν ὀθωμανικὴ τυραννία. Ἀναντίρρητο εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι αὐτὴ ἔγινε τὸ καταφύγιο κλήρου καὶ λαοῦ, ποῦ περνοῦσε πολλὰ δεινὰ στὸ νησί, ἄλλοτε ἀπὸ τὶς αὐθαιρεσίες τῶν ὀθωμανῶν, τὶς βαριῆς φορολογίες, τὶς ὑποχρεωτικὲς εἰσφορὲς καὶ τὶς ἐπαναστάσεις καὶ ἄλλοτε ἀπὸ τὴν ἀκρίδα, τὶς ἀσθένειες καὶ τὴν ἀνομβρία. Ἀπὸ τὰ δεδομένα τοῦ Καταστίχου XI, ἐξάγεται τελικὰ τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ πάμπολλες συναλλαγὲς τῆς ὀρθόδοξης κυπριακῆς Ἐκκλησίας μὲ τοὺς ὀθωμανοὺς, μὲ τὸν οἰκονόμο Κυπριανό, ἓνα αὐστηρό, ἀλλὰ διακριτικὸ οἰκονομικὸ σύμβουλο καὶ διαχειριστὴ χρημάτων στὴν προμετωπίδα, σκοπὸ εἶχαν νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν εὐμένεια τῶν ὀθωμανῶν κατακτητῶν, καὶ κατὰ συνέπεια τὴν ἀνακούφιση τῶν πασχόντων καὶ καταδυναστευομένων κατοίκων τοῦ νησιοῦ.

ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ

Α

- Ἀβαῖτη** - **ἀβαῖτι(ν)** τό· τυχερά, ἔξοδα παραστάσεως, φφ. 17, 21-25, 27-28, 42.
- Ἀβάσιον**, τό· ἐπιστολή, φ. 34.
- Ἄγιρλίκκια**, τά· βάρος, ἀποσκευές, φ. 25.
- Ἀϊλίκι**, τό· μηνιαῖος μισθός, φφ. 17, 25-27.
- Ἀλαϊπέης**, **ἀλαϊπεης**, ὁ· ἀνώτατος ἀξιωματικὸς τοῦ ἵππικου, ἀρχηγὸς στρατιωτικοῦ σώματος, φφ. 13-14, 26-27, 58.
- Ἀλατζά**, ἡ· εἶδος βαμβακεροῦ ἢ μεταξωτοῦ ὑφάσματος ἐπιτόπιας κατασκευῆς (τοῦ ἀργαλειοῦ), φ. 24.
- Ἀμελμεντές**, ὁ· ἀνάπηρος, φφ. 10, 47.
- Ἄμουσία**, ἡ· κουνουπιέρα, φ. 17.
- Ἄραγουζαῖος**, ὁ· πρόξενος Ραγούσης (Giaconio Mattei), ὁ ὁποῖος ἦταν καὶ Consde di Prussia, φ. 29.
- Ἄραπᾶς**, **ἀραπατζῆς**, ὁ· ἄμαξα, ἄμαξάρης, φ. 13.
- Ἄρζια**, **ἄρζιν**, τό· ἀναφορά, αἴτηση, φφ. 15, 17.
- Ἄρζουχάλι**, τό· γραπτὴ ἀνα-

φορά, φ. 25.

- Ἄρχιθαλάττιος**, ὁ· καπετὰν πασᾶς, ἀρχιναύαρχος ὀθωμανικοῦ στόλου, φφ. 17, 45.
- Ἄσιρι**, τό· ἐξωτερικόν, φ. 17.
- Ἄσπρα**, τά· χρήματα, φ. 24.
- Ἄστάριν**, **στάριν**, τό· φόδρα φορεμάτων, ἐσώντυμα, φ. 21.
- Ἄτζήπασης**, ὁ· ἀρχιμάγειρας, φ. 5.
- Ἄττερίν**, τό· χιτῶνας ἱερέων κάτω ἀπὸ τὸ ράσο, ἔνδυμα μακρὸν, φ. 24.

Β

- Βεκκίλης**, **βεκκιλᾶς**, ὁ· ἀντιπρόσωπος, πληρεξούσιος ἐπίτροπος, φ. 24.
- Βεκκιλιχάρτζη**, **βεκκιλιχάρτζης** ἡγεμόνας, ὁ· τίτλος ἀξιωματικοῦ τῶν γενιτσάρων, ὁ ὑπεύθυνος/ἀντιπρόσωπος γὰρ οἰκονομικὰ θέματα, φφ. 17, 19, 21, 23, 25.
- Βιλαέτιν**, τό· ἐπαρχία ὑπὸ τὴν διοίκηση τοῦ βαλῆ, φ. 52.
- Βλαφουρίν**, τό· σάλι ἀπὸ τὸ Λαχόρι τῆς Ἰνδίας, φ. 24.

Γ

- Γεμενίν**, τό· σάνταλο, μαντίλι, φ. 21.
- Γιαννιτσάραγας**, ό· διοικητής γενιτσάρων, φ. 26.
- Γιαραλατίζω, γιαραλατισμένοι**· πληγώνω, πληγωμένοι, φ. 23.
- Γιασαξής χαλίλης**, ό· πρόσκοπος, πού άνοίγει τόν δρόμο για τή διέλευση κάποιου έπισήμου, φ. 18.
- Γιασαφής, γιασατζής**, ό· φύλακας/φρουρός, πού προπορεύεται άλλου μεγάλου προσώπου, ραβδοῦχος, κλητήρας, εὐταξίας, φ. 22.
- Γιαττάκι**, τό· κλίνη, τόπος διαμονής, δωμάτιο φυλάξεως κανονιοῦ, όπλου, όπλαποθήκη, φ. 14.
- Γιοργαντζής**, ό· παπλωματοποιός, φφ. 1, 25.
- Γιοροῦκ μουσελλίμης**, ό· στρατιώτης, πού λαμβάνει γῆ καλλιεργήσιμη, άντι μισθοῦ καί άνήκει στοῦ πεζικό, φ. 17.
- Γορδί**, τό· στρατόπεδο, φφ. 26, 53.
- Γραμματικός**, ό· υπάλληλος υπεύθυνος για τήν καταγραφή τών φορολογητέων εισοδημάτων, φφ. 4, 8.
- Γρόσι**, τό· νόμισμα.

Δ

- Δαής**, ό· άπεσταλμένος, ταχυδρόμος, φ. 25.
- Δεβλέττι**, τό· κράτος, κεντρική κυβέρνηση, ύψηλή Πύλη, φ. 17.
- Διακκάττιν**, τό· σκέπασμα καναπέ, φ. 25.
- Διαφορικά, τά**· κέρδη άπό τούς τόκους, φφ. 9, 17.
- Διβάν χανέ(ς)**, ό· αίθουσα συνεδριάσεων, φφ. 17, 24.

Ε

- Έμινεγέ**· έξοδα έπιθεωρήσεως, φφ. 43, 46.
- Έμίνης**, ό· εισπράκτορας δημοσίων δοσιμάτων, φφ. 21-22.
- Έμίρης**, ό· διοικητής σώματος σιπαχήδων, φφ. 2, 4, 25.
- Έξηκλεμές**, ό· έλαττώνω, μειώνω, έλλειψη, έλαττωματικότητα, φφ. 17, 24-25, 58.
- Έρμάνιν**, τό· σουλτανικό διάταγμα, διαταγή, φ. 27.
- Έσκιās**, ό· ληστής, στασιαστής, κακούργος, φφ. 18, 46.

Ζ

- Ζαγκιρκιράνης**, ό· αυτός πού έξουδετερώνει τόν θόρυβο, φ. 14.
- Ζαπίτης**, ό· τουρκος άξιωματούχος με διοικητικά δικαιώματα, αστυνομικός διευ-

θυντής, βοηθός εφόρου βακουφίων, φ. 14.
Ζάπτι, ζάφτιν, τό· περιορισμός, φ. 21.
Ζαχερές, ζαχιρές, ζαχαρές, ό· σιταποθήκη, προμήθειες, φφ. 21, 28.
Ζεγκέπης, ό· έλαφρά όπλισμένος πεζός στρατιώτης, άτακτος, περιοχής Σμύρνης και Άϊδινίου, φ. 5.
Ζερζεβάδκια, ζερζεβέθκια, τά· λαχανικά, χορταρικά, φ. 21.
Ζετζηριές, ό· φόρος επί των άμπελώνων, φφ. 35, 39.

Θ

Θαφικόν, τό· έξοδα ταφής, φ. 9.
Θο(υ)γιουρουλτί· διαταγή, έγγραφος έντολή, φφ. 27, 46.

Ι

Ίκιλίκι, τό· δύο γρόσια, νόμισμα (ίκιλίκι= τὸ δίδυμο), φ. 9.
Ίκραμιέν, ίκραμιές, ό· δῶρο, φ. 17.
Ίλάμ, ιλάμι, ιλάμιν, γιλάμιν ππαρασί, τό· έξοδα δικαστικής άπόφασης, δικαστική άπόφαση, δικαστικό διάταγμα, φφ. 17, 23, 28.
Ίμαμέ, τό· στόμιο σωλήνα,

φ. 26.

Ίντζουχάρης, ίντζουχατάρης, τζοχατάρης, τζουχατάρης, ό· συνοδός, άγγελιαφόρος, φ. 14.
Ίπκάς, ό· έπικύρωση, φ. 18.
Ίρζιχάλιν, άρζεχάλιν, άρτζοχάλι, άρζουχάλιν, τό· γραπτή αίτηση, καταγγελία, έκθεση, τύπος έγγραφου, φ. 34.
Ίρζουχαλτζής, ό· συντάκτης αίτησης, γραμματικός, φ. 34.
Ίστιτζάλιδες, ίστιτζαλιέδες, οί· έγγύηση, ένέχυρον, φ. 35.

Κ

Καβάζης, καβάσης, καάσης, ό· φύλακας προξενείου, θυρωρός, κλητήρας, δικαστικός ύπάλληλος, φφ. 21-23, 28.
Καζᾶς, ό· διοικητική περιφέρεια του καθῆ-ιεροδικαστή, διαμέρισμα, φφ. 27, 52.
Καλπάκι, καλπάκκιν, τό· στρογγυλὸ κάλυμμα κεφαλής σαν φέσι, φ. 23.
Κάλφας, ό· τεχνίτης, οίκοδόμος, φφ. 9, 17.
Κανσούπι, τό· διορισμός, φ. 23.
Καποττί, καπούτι, τό· στρατιωτικός μανδύας, φφ. 13, 21.
Καππιτζῆ πάσην, καππιτζῆ

- πάσης, ὁ ἀρχιθυρωρὸς σε-
ραγιού, φ. 17.
- Κατιλλίκιον, κατιλλίκιν, τό-**
τὸ ἀξίωμα καὶ ἡ ἔκταση δι-
καιοδοσίας τοῦ καθῆ-ἱερο-
δικαστῆ, διοικητικὴ περιφέ-
ρεια, φ. 10.
- Καφίζιν, τό** μέτρο ξηρῶν καρ-
πῶν ἰσοδυναμοῦν πρὸς τὰ $\frac{3}{4}$
τοῦ κοιλοῦ, ἢ στὴν Κύπρο
πρὸς 14-20 ὀκάδες, ὅσες καὶ
τὸ κοιλόν, φφ. 19, 21.
- Καφτάν ἀγασί, ὁ** ἀξιωμα-
τικὸς ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων,
φ. 18.
- Κετικλίδες, οἱ** ἐνοικιαστές,
φ. 23.
- Κεττένπασης, ὁ** ὁ ἐπὶ τῆς φο-
ρολογίας τοῦ λίνου, φ. 52.
- Κιαγιάπεγης, κιαγιάπεης,
κιαγιάπεζης, κχεχαγάπεης,**
ὁ ἀρχηγὸς-διοικητῆς τοῦ
μπουλουκίου τῶν γενιτσά-
ρων, ἀντιπρόσωπος τοῦ κυ-
βερνήτη τῆς Κύπρου, φφ. 3,
25-26, 32.
- Κιαττίπης, ὁ** γραμματέας [τοῦ
κριτῆ], φφ. 21, 13.
- Κιονελλίτης, ὁ** ὁ κάτοικος,
ποὺ ἔχει κυρτὰ πόδια πρὸς
τὰ ἔξω, φ. 21.
- Κιρλανκίτζι, τό** ταχεία γα-
λέρα, φ. 17.
- Κισμέτιν, τό** ὑπηρεσία, καθῆ-
κον, λειτουργία, φ. 34.
- Κκερεστές, ὁ** οἰκοδομήσιμη
ξυλεία, ἀπόθεμα ξυλείας ἢ
δερμάτων, ποὺ εἶναι ἀπό-
λυτα ἀναγκαῖα γιὰ τὴν
ἐργασίαν τῶν ξυλουργῶν
καὶ τῶν τσαγκάρηδων, φ. 24.
- Κκεσές, ὁ** βαλάντιο, σάκκος,
πουγγί, φ. 5.
- Κκεχαγιάπεης τοῦ σατρά-**
που, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ
μεγάλου βεζύρη, τοῦ κυ-
βερνήτη τῆς Κύπρου, φφ. 5,
9, 17-18, 21-22, 27, 42.
- Κκιαγιᾶς, ὁ** πρῶτος βοηθὸς
ἐνὸς πασᾶ, ἀντιπρόσωπὸς
του, φ. 22.
- Κκιαττίπης, κκιατιπᾶς, ὁ**
γραμματικὸς, φφ. 14, 17,
21, 28.
- Κκιαττιπιγέ, τό** ἔξοδο/μισθὸς
γραμματέα, φφ. 43, 46.
- Κκιλερτζῆς, κκιλετζῆς, ὁ**
ὕπευθυνος γιὰ τὴ μέτρηση
σιτηρῶν σὲ κιλά, κυβερνη-
τικὸς ὑπάλληλος, φ. 14.
- Κκιλιντζίρης, κκιλιντζιρος,**
ὁ γύφτος, μτφ. ἀκάθαρτος,
ἀτημέλητος, φ. 21.
- Κκιρᾶς, κκηρᾶς, ὁ** ἐνοίκιο,
ἀγώγιο, φφ. 17, 21, 45-46, 52.
- Κκιρατζῆς, κκερατζῆς, κυρα-**
τζῆς, ὁ κάτοχος ζώου, ἐκμι-
σθωτῆς ὑπόζυγιων, ἀγωγιότης,

άμαξᾶς, φφ. 5, 8, 28.

Κολτζής, κορτζής, ό· φρουρός, πράκτορας, ύπηρέτης, φύλακας τοῦ φόρου τῆς δεκάτης, ύπάλληλος, φφ. 4, 34-35.

Κόμισσος, ό· αντιπρόσωπος, άπεσταλμένος, βοηθός γραμματέας, φ. 17.

Κόνσολος· πρόξενος, φ. 5.

Κοτζάπασης, ό· δημογέροντας, φ. 4.

Κοτζαπασλίκι, τό· ή Δημογεροντεία, φ. 17.

Κουλ κχεχαγιασή, ό· διοικητής τοῦ μπουλουκιού τῶν γενιτσάρων, φφ. 14, 28.

Κουμαρτζής, ό· χαρτοπαίκτης, φ. 26.

Κουραμάς, ό· φρουρός, δαπάνες φρούρησης ταξιδευόντων έπισήμων προσώπων ή άξιωματούχων, που στέλλονται άπό τόν κυβερνήτη σέ περιοδεία, φ. 58.

Κουρασαλλές, ό· άλληλογραφία, φ. 27 (βλ. και μουρασαλλές).

Κουρπαννίκιν, τό· ζωοπροοριζόμενο για θυσία, ειδικά για τή θυσία τοῦ μπαϊραμιού, φ. 15.

Κριτήριο, τό· δικαστήριο, φ. 43.

Λ

Λαχερές, ό· σιταποθήκη, προμήθειες, φ. 17.

Λαχούρι, βλαφουρίν, τό· σάλι, ύφασμα μεταξένιον άργυροχρυσοκέντητο, φφ. 17, 26.

Λόντζα πάσης Σιαπάνης, ό· άρχηγός μαϊστόρων, φ. 13.

Μ

Μασσερές, ό· σύγχυση, πλήθος, κρίση, καταδρομή, φ. 18.

Μαγιδιά, ή· αϊγυπτιακός παρᾶς, τοῦ γροσίου, φ. 2.

Μάγκιπας, ό· άρτοποιός, φ. 52.

Μακκάτιν, τό· μαξιλάρι, κάλυμμα καναπέ, φ. 17.

Μάλι ζετζιριέ, τό· φόρος για τὰ άμπέλια, φ. 38.

Μάλιν, τό· κτήμα, περιουσία, έμπόρευμα, εισόδημα, φ. 34.

Μαλλάχης, ό· ναύτης, φ. 11.

Μαουρ Όγλου(ς), ό· έπώνυμο, είδος, τρόπος άνατολικῆς μουσικῆς, φφ. 13-14.

Μαπασίρης, ό· έπιθεωρητής φορολογίας και εισπράκτορας φόρων, για λογαριασμό τοῦ κρατικοῦ θησαυροφυλακίου, φ. 18 (βλ. και μοπασίρης).

Μαστροάφι, τό· έξοδο, φφ. 23-24.

Ματτές, ό· έκπνοή γραμμα-

- τίου, λογαριασμός, φφ. 8, 13-14.
- Μαχκεμέ, τό** δικαστήριο, φφ. 9, 15, 17, 21.
- Μεκτέρπασης, ό** αρχιθυρωρός, αρχιμουσικός, φφ. 17, 21, 23.
- Μερεμέτια, μερεμέτι, τό** προσωρινή επισκευή, φ. 17.
- Μεχελλετζής, μαχαλλετζής, ό** ήγέτης ένός μαχαλά, συνοικίας, μουχτάρης, κοινοτάρχης, φφ. 1, 4, 57.
- Μιντέριν, μεντέριν, τό** καναπές, στρώμα για ένα άτομο, φ. 26.
- Μιρί, μιλίν, τό** έγγειος φόρος, δημόσιος φόρος, για τή γή και τὰ προϊόντα της, φφ. 2, 4, 6, 34-35, 42-43, 49, 57.
- Μόδι(ον), τό** μέτρο χωρητικότητας.
- Μοπασίρης, μουπασίρης, ό** επιθεωρητής φορολογίας και εισπράκτορας φόρων, για λογαριασμό του Κρατικού Θησαυροφυλακίου, φφ. 17, 28 (βλ. και μαπασίρης).
- Μοσυές, ό** καλά νέα, άμοιβή στον άγγέλλοντα καλά νέα, φ. 23 (βλ. και μουσδέν).
- Μουζοϋρ άγασή, μουσοϋρ άγασή, ό** άξιωματικός των γενιτσάρων, ισοδύναμος με τον διοικητή του 5^{ου} μπουλουκίου των γενιτσάρων, ήγέτης του ότζακίου, φ. 15.
- Μουκαττάς, ό** ένοικίαση φόρου γής παρά του κράτους, φ. 42.
- Μουλλά έφένδης, ό** στρατιωτικός δικαστής, φ. 9.
- Μουλλάς, μολλάς, ό** αρχιδικαστής, ιερολόγιος, φφ. 9, 26.
- Μουμτζής, ό** κηροποιός, φφ. 6, 26-27.
- Μουπαχιριές, ό** άμοιβή του μουπασίρη, φ. 39.
- Μουρασαλλές, ό** άλληλογραφία, φφ. 17, 43, 45-46, 52 (βλ. και κουρασαλλές).
- Μουσαφιρ όνδās, ό** ξενώνας, φ. 17.
- Μουσαφίρης, ό** επισκέπτης, φ. 26.
- Μουσδέν, μουσδές, ό** καλά νέα, άμοιβή στον άγγέλοντα καλά νέα, φφ. 14, 21 (βλ. και μοσυές).
- Μουτεβελλής, μουττουβελλής, ό** υπεύθυνος των εύσεβών ιδρυμάτων (βακουφίων), φ. 27.
- Μουτπάκι, μουττάπι, τό** μαγειρείον, φφ. 17, 23-24.
- Μουφτεφέντης, ό** νομικός σύμβουλος, ειδικός επί του Ίσλαμικού Δικαίου, φ. 53.

Μουχουρταρεφέντης, ὁ ἀρχι-
σφραγιδοφύλαξ, φ. 5.

Μπακκιές, ὁ κατάλοιπο φόρου,
πὸ δὲν μπορεῖ νὰ εἰσπρα-
χθεῖ, φ. 26.

Μπουγιουρουλί, τό· διαταγή,
ἐντολή, ἔγγραφο, φ. 43 (βλ.
καὶ πουγιουρουλί).

N

Νεζαρέτιν, τό· ἐπίβλεψη,
ἐποπτεία, ἐφορεία, φ. 24.

Νιζάμι(ν), τό· σύστημα, ἐντολή,
νόμος, νομιμότητα, τάξη,
διαταγή, κανονισμός, φφ.
17, 25-26, 46.

Νιζαμί τζετιτιού, ὁ· φορολο-
γικὸς ἀξιωματοῦχος στρα-
τοῦ, φφ. 9, 17, 25-26.

O

Ὁμέραγας, ὁ· ἄνθρωπος τοῦ
νιζάμ τζετίτη, φορολόγου
τοῦ στρατοῦ, φ. 3.

Ὁνδᾶς, ὄντᾶς, ὁ· δωμάτιο,
γραφεῖο, καταυλισμὸς τῶν
γενιτσάρων, φφ. 18, 26.

Ὁρδί, τό· στρατόπεδο, φφ.
19, 26.

Ὁρδινία, ἡ· διαταγή, φ. 9.

Οὐσεῖν ἀγάς, Οὐσεῖν ἀγάς
ἀλαγιπέγης γιαττάκι ππα-
σιας, ὁ· ἀνώτατος ἀξιωμα-
τικὸς τοῦ ἵππικοῦ, ἀξιωμα-

τικὸς γιὰ τὴ φύλαξη τῶν
ὄπλων, φφ. 19, 26, 46.

Π

Παῖρακτάρης, ὁ· σηματοφό-
ρος, φφ. 13, 19, 23, 25.

Παῖράμιν, τό· μωαμεθανικὸ
πάσχα, φφ. 21, 24.

Παποῦτζ παπασί, τό· δα-
πάνη γιὰ ἀγορὰ ὑποδημά-
των, φ. 13.

Πὰς τζοχατάρης, ὁ· ἀρχιαγ-
γελιαφόρος, φ. 18.

Πάσαγας χαντζής, ὁ· βοηθὸς
τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς φρουρᾶς
πὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ εὐνού-
χους τοῦ χαρεμιοῦ, ὑπεύθυ-
νος γιὰ ἓνα τμήμα τοῦ
χαρεμιοῦ, φ. 2.

Πασμᾶ(ς), τὸ [ἀντὶ ὁ]· ἐκτύ-
πωση, ἐκτυπωμένο ἐμπό-
ρευμα, εἶδος ὑφάσματος μὲ
ἀποτυπωμένα διάφορα
ἔγχρωμα σχέδια φφ. 18, 58.

Πασματζής, ὁ· τυπώνει πάνω
σὲ βαμβακερὰ ὑφάσματα
(πασμάδες), ὑφασματέμπο-
ρος, φφ. 32, 58.

Πασματζιόγλου, ὁ· υἱὸς τοῦ
ὑφασματεμπόρου, φ. 52.

Παστζαούσης, πατζαούσης,
ὁ· διοικητὴς τοῦ 5^{ου} ὀρτᾶ τοῦ
μπουλουκιοῦ τῶν γενιτσάρ-
ων καὶ ἐπικεφαλῆς τοῦ

- ότζακίου αὐτῶν, φφ. 3, 4, 5.
- Παχσίσι**, τό· δῶρο, φιλοδώρημα, φ. 14.
- Πεζιργιάν** ὁ· ἔμπορος, πλανώδιος, μικροπωλητής, φφ. 14-15.
- Πεϊλεκτζής**, **πεϊλιτζής**, ὁ· γενίτσαρος, πού κατέχει γῆ ἀντὶ σύνταξης, φφ. 6, 42.
- Περικεντές**, ὁ· βοηθὸς τοῦ κολλῆγα, ἐργάτης, ὑπηρετής, φφ. 2, 4, 42.
- Πεσκλίν**, **πεσλίν**, **ππεσκλίν**, τό· ἄρνι κατάλληλο γιὰ σούβλα, φ. 22.
- Πινίσι**, τό· τρόπος ἵππεύσεως, τελετουργικὴ ἵππικὴ στολή, ὀλόσωμος μανδύας, φ. 14.
- Πινισλίκι**, τό· ἵππικὴ στολή, φφ. 13, 15, 24, 26-27.
- Πιουρτήν**, τό· ἔγγραφο διαταγῆ τούρκου ἀξιωματοῦχοῦ, φφ. 5, 14, 18, 21, 24-25, 27-28, 58 (βλ. πουγιουρουλί).
Πλατίζω· ἐπενδύω τὸ πᾶπλωμα μὲ σεντόνι, δέρονω, φ. 24.
- Πόλιτζα**, ἡ· φορτωτικὴ, συμβόλαιο, ἀσφάλεια, ἀπόδειξη παραλαβῆς, γραμματίο, φφ. 5, 8, 17, 39, 51.
- Ποπαγιῦτηδες**, οἱ· πρωτοπαλλήκαρα, φφ. 11, 13, 14, 15, 18.
- Πουγιουρουλί**, **πογιουρουλί**, **πιουρτίν**, **πουγιουρτί**, **πουγιουρτού**, **μουγιουρουλού**, τό· διαταγῆ, ἔγγραφο ἐντολή, φφ. 18, 23, 46 (βλ. καὶ πουγιουρουλί).
- Πουγιουρτού** **ππαρασί**, τό· χρῆμα ἐγγράφου, ἔξοδα συντάξεως ἐγγράφου, φ. 21.
- Ππαρασί**, τό· δαπάνη, φφ. 21, 23.
- Ππασ(ι)ᾶς**, ὁ· ἀνώτατος στρατιωτικὸς ἢ πολιτικὸς ἀξιωματοῦχος, διοικητής, φφ. 19, 25-26.
- Ππεςκίριν**, τό, **ππεςκίρα**, ἡ· παλιοπετσέτα, φφ. 25-26.
- Ππεςμίν**, τό· ὕφασμα γραμμωτό, πεντάχρωμο, φφ. 17, 25.
- Ρ
- Ραγιᾶς**, ὁ· μὴ ὀθωμανὸς ὑπῆκοος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας.
- Ραμαζάνιν**, τό· περίοδος νηστείας τῶν μωαμεθανῶν φ. 45.
- Σ
- Σαγῆς**, **σαῆς**, ὁ· ταχυδρόμος, ἀπεσταλμένος, φφ. 13-14, 17-18, 21-22, 25.
- Σακιρᾶς**, ὁ· ἀγώγιο, ἐνοίκιο, φ. 28.

- Σαλγίνι, σαγδίνιν, τό·** ἑτήσιος φόρος εἰσπραττόμενος ἀπὸ κάποια κοινότητα, φφ. 10, 42.
- Σαλίδες, σάγιον, τό·** ἀριθμὸς νηολογίου, φ. 17.
- Σαντζάκκι, τό·** διοικητικὴ περιφέρεια μικρότερη ἀπὸ τὸ βιλαέτι καὶ μεγαλύτερη ἀπὸ τὸν καζᾶ, φ. 52.
- Σάντζιν, τό, σάτζη, ἢ·** δίσκος ὅπου ψήνονται πίττες, φ. 28.
- Σαράγιον, τό·** διοικητήριον, φ. 9.
- Σαραϊτάρης, ὁ·** ὑπάλληλος τοῦ σαραγιού-διοικητηρίου, φφ. 17, 25.
- Σαρράφης, ὁ·** ἀργυραμοιβός, φφ. 14, 51.
- Σαρράφης, ὁ·** ὄνομα μαμελούκου σουλτάνου, φ. 13.
- Σατράπης, ὁ·** κυβερνήτης τῆς Κύπρου, φφ. 17, 26, 28, 32.
- Σεϊμενέδες, σεϊμένης, ὁ·** ἀστυνομικός, φφ. 21, 23, 25.
- Σεῖχι, σέχης, σιέχης, ὁ·** ἀρχηγός, ἡγέτης τῶν περιβολάροδων, φ. 3.
- Σεμέριν, τό·** σαμάρι, φ. 24.
- Σερεπέτι, τό·** γλυκὸ ποτό, φ. 14.
- Σετζιριές (ὁ)·** φόρος ἐπὶ τῶν ἀμπελώνων, φ. 8.
- Σέχης ἢ Σιέχης, ὁ·** ἀρχηγός, ἡγέτης συντεχνίας, φ. 25 (βλ. καὶ στέχην).
- Σιαλβαρίκια, τά·** ὕφασμα γιὰ τουρκικὸ παντελόνι, φ. 14.
- Σίλατζης μουσταφᾶς, ὁ·** στρατιώτης με ἄδεια, φ. 15.
- Σιλτές, ὁ·** λεπτὸ μαξιλάρι ἢ ἐφάπλωμα, φ. 17.
- Σιόρ·** κύριος.
- Σιτζατέν, τό, σιτσατές, ὁ·** τάπητας-χαλί προσευχῆς, φ. 25.
- Στερέπεης, τεράπεγης, ὁ·** ἀλήτης, αὐθαίρετος, φ. 25 (βλ. καὶ τερέπεης).
- Στέχην·** ἀρχηγός, ἡγέτης συντεχνίας, φ. 17 (βλ. καὶ σέχης).
- Στούγια, ττούιν, τό·** πούπουλλο, στρώμα, φ. 24.

T

- Τανές, ὁ·** ἕνας, φ. 24.
- Ταξιλδάρης, ὁ·** φοροσυλλέκτης, φ. 3.
- Ταξιλταριές, ὁ·** ἀμοιβὴ φοροσυλλέκτου, φ. 35.
- Τάπης, ὁ·** χαλί, ταπετσαρία, φ. 4.
- Τάρα, ἢ·** νόμος, φ. 19.
- Ταρσανᾶς, τερσανές, ὁ·** ναυπηγεῖον, ναύσταθμος, φφ. 9, 10, 43.
- Ταττάρ, ταττάρης, ὁ·** ταχυδρόμος, φφ. 3, 18, 25, 26, 28.
- Ταχμηζής, Ταχμιζής, ὁ·** ὑπολογιστής, ἐκτιμητής, φ. 15.

- Τεβές**, ὁ· καμήλα, φφ. 21, 22.
Τεβετζής, ὁ· καμηλάρης, φ. 22.
Τεβλέτ ττάτταρης, ὁ· κρα-
 τικός ταχυδρόμος, φ. 18.
Τελή πάσης, ὁ· ἀρχηγὸς ἐπίπ-
 πων τοπικῶν στρατευμά-
 των, ποὺ ἀμείβονται ἀπὸ
 φόρους καὶ εἰσφορές, καὶ
 ποὺ στρατολογοῦνται ἀπὸ
 τοὺς κατὰ τόπους πασαῖδες,
 φφ. 19, 21, 23, 34.
Τελλάλπασης, ὁ· ἀρχηγὸς
 τῶν κηρύκων, φ. 14.
Τελτές, ὁ· λεπτὸ μαξιλαράκι,
 ἔλαφρὸ πάπλωμα, φ. 25.
Τερέπεης, τεράπεγης, ὁ· αὐθαί-
 ρετος, ἀλήτης, φφ. 22, 23 (βλ.
 καὶ στερέπεης).
Τερζής, ὁ· ράφτης, φ. 32.
Τερουκτές, ὁ· ἀνειλημμένη
 ὑποχρέωση, φφ. 2, 6, 34.
Τζαΐριν, τό· σανός, χόρτο,
 φ. 19.
Τζαούσης, ὁ· στρατιωτικὸς
 ταχυδρόμος, φρουρός, θυ-
 ρωρός, δικαστηρίου, φ. 17.
Τζεβρές, ὁ· κεντητὸ μαντήλι,
 φ. 23.
Τζελλάττης, ὁ· δῆμιος, φ. 34.
Τζεπανέν, τό· πυριτιδαπο-
 θήκη, φ. 5.
Τζερεμές, ὁ· πρόστιμον, ἀπο-
 ζημίωση, φφ. 24, 25.
Τζερεμετίζω· ἐπιβάλλω πρό-
 στιμο, φ. 25.
Τζερίπασης, ὁ· ἀξιωματικὸς
 τῶν σπαχήδων, τοῦ ἵππικοῦ
 τῶν καζάδων, ποὺ ἐκτελεῖ
 καθήκοντα ἀστυνομικοῦ ἐν
 καιρῷ εἰρήνης, φφ. 4, 17, 46.
Τζετζιριές, ὁ· φόρος γιὰ τὰ
 ἀμπέλια, φόρος γιὰ τὰ
 ποτά, φφ. 34, 35, 51.
Τζετταρί, τό· ζιμπούνι, γι-
 λέκο, φφ. 13, 14, 24, 26.
Τζιαγίρι, τό· βοσκότοπος, χλόη,
 φ. 18.
Τζιαλλίκκης, ὁ· ἐξόριστος, ἀπο-
 σχηματισμένος, φφ. 15, 17.
Τζιλιλῆς, ὁ· γραμμωτὸς, πο-
 λύχρωμος, φ. 15.
Τζισμέδες, οἱ· ποδῖνες καλῆς
 ποιότητος ἀπὸ εἰσαγόμενο
 δέρμα, φ. 22.
Τζιφλίκιον, τό· ἀγροικία,
 κτῆμα, φφ. 21, 42.
Τζουτζές, ὁ· νάνος, φ. 24.
Τζουχατάρης, ὁ· συνοδός,
 ἀγγελιαφόρος, φφ. 3, 23,
 24, 25.
Τιβὰν ἐφέντης, ὁ· γραμμα-
 τέας κρατικοῦ συμβουλίου,
 φφ. 43, 46.
Τιζ(σ)μέττιν, τό· ὑπηρεσία,
 καθήκον, λειτουργία, φφ.
 25, 46.
Τοσιμές, τοχεμές, ὁ· χαλί,

- κάλυμμα πατώματος, τα-
πετσαρία, φφ. 4, 17, 18, 23.
- Τουπασίρης, ό·** επιθεωρητής
φορολογίας, φ. 34.
- Τουφεχσής, ό·** τυφεκιοφόρος
πεζός, στρατολογούμενος υπό
τοπικού πασα, φ. 14 (βλ. και
τουφεχσής).
- Τουχέτισμα, τοχέτισμα, τό·**
στρώσιμο, φφ. 1, 2, 17.
- Τσαλγίνι, τό·** γενικός φόρος,
πού εισπράττεται από κά-
ποια κοινότητα, φ. 46.
- Τσαούσης, ό·** λοχίας, φ. 23.
- Ττακκίμιν, ττακκούμιν, τό·**
φορεσιά, φ. 25.
- Τταμπουρατζής, ό·** παίζει τα-
μπουρά, φ. 24.
- Τταξιλτάρης, ό·** φοροσυλλέ-
κτης, φ. 35.
- Τταξιλταριγέ, ό·** φοροσυλλέ-
κτης, εισπράκτορας φόρων,
φ. 47.
- Τταξιλταριές, ό·** άμοιβή του
φοροσυλλέκτου, φ. 47.
- Τταπακκέρι, τό·** τσιγαρο-
θήκη, φ. 23.
- Τταχβήλιν, τό·** γραφείον έκδο-
σης έγγραφου, έξουσιοδότη-
σης κατοχής γής ή άξιώματος,
έγγραφον μεταβίβασης, άσφα-
λεια, άπόδειξη, φφ. 27, 53.
- Τταχμιτζής, ό·** έκτιμητής, ύπο-
λογιστής, φφ. 25, 26, 51, 54.
- Ττεκλέφια, τεκλίφιν, τό·** πρό-
ταση, ύποχρέωση, φόρος, φφ.
13, 17, 28.
- Ττεκλίφιν, τεκλίφιν, τό·** βλ.
άνωτέρω, φ. 23.
- Ττεπτίλιν, τεπτίλιν, τό·** με-
ταμφιεσμένα, φ. 24.
- Ττεσκερές, ό·** συστατικό
γράμμα, φφ. 24, 53.
- Ττεσλίμι, τό·** παράδοση, κα-
ταβολή, πληρωμή, φ. 11.
- Ττεσριφατζής, ό·** τελετάρχης,
φ. 17.
- Ττεφτίχιν, δεφτίχιν, τό·** έξέ-
ταση, έρευνα, φ. 26.
- Ττόππιν, τό·** δέσμη ύφάσματος
δύο πήχεις, σφαίρα, κύλιν-
δρος, τηλεβόλον, φφ. 23, 24.
- Ττοπτζής, ττοπτσής, ό·** όπλο-
φόρος, είδος χωροφύλακα,
πυροβολητής, φφ. 22, 23, 24.
- Ττούιν, τό·** πούπουλο, στρώμα,
φ. 23.
- Ττουττούν Κκεσές, ό·** πουγγί,
βαλάντιο, φ. 14.
- Ττουφεξής πασα, ττουφεχ-
σήπασης, ό·** άξιωματικός,
ύπεύθυνος για τά πυρο-
βόλα όπλα, φφ. 14, 21, 22,
23, 25, 28.
- Ττουφεχσής, ό·** τυφεκιοφόρος
πεζός, στρατολογούμενος υπό
τοπικού πασα, φ. 21 (βλ. και
τουφεχσής).

Φ

Φερμάνιν, τό· σουλτανικό διάταγμα, διαταγή, φ. 21.

Χ

Χαβαλλές, ό· έγγραφον συναλλαγής ή μεταβίβασης, φφ. 9, 26, 32, 34, 53.

Χαβούζι, τό· στέρνα, φ. 17.

Χαζ(σ)νατάρ άγάς, ό· άγάς του θησαυροφυλακίου, φφ. 14, 17, 24, 25.

Χαζνές, χασνές, ό· κρατικό θησαυροφυλάκιο, φφ. 42, 58.

Χαλκατάρης, ό· θησαυροφύλακας, φ. 42.

Χαμάμ, τό· μπάνιο, λουτρό, φ. 23.

Χαντζής πάσαγας, ό· βοηθός του άρχηγού τής φρουράς που άποτελείται άπό εύνούχους του χαρεμιού, ύπεύθυνος για ένα τμήμα του χαρεμιού, φ. 3.

Χαράριν, τό· μεγάλο ύφαντό σακλι άπό τραχύ ύφασμα με τρίχες άλόγου, φφ. 21, 27.

Χάρτζι(ν), τό· δαπάνη, έξοδα, φφ. 23, 24, 25, 43.

Χάρτζι ίλαμάζ, τό· έξοδα δικαστικής άπόφασης, δαπάνη, φφ. 43, 46.

Χάρτζι μαστράφι, τό· έξοδα, φ. 25.

Χάρτζι μουχασεπέ, τό· έξοδα λογιστικής διαχείρισης, φ. 46.

Χάρτζι ράχι, τό· δαπάνες ταξιδιού, φ. 18.

Χαρτζιλλίκι, τό· πρόχειρα έξοδα, φφ. 13, 14, 23.

Χασνέ κιατσιίππης, ό· γραμματικός θησαυροφυλακίου, φφ. 14, 21.

Χετιές(ν), ό· δώρον, φ. 15.

Χιζμέττιν, χουσιμέττιν, τό· ύπηρεσία, καθήκον, λειτουργία, φφ. 13, 17, 21, 23, 26, 35, 58.

Χιουτταπιέ, ό· προσευχή, λόγος στο τζαμι κατά την Παρασκευήν άπό τον hatib, φφ. 43, 46.

Χοτζέτιον, χοκέττιν, χοκέτζιν, χουτζέττιν, τό· ιεροδικαστική άπόφαση, άπόδειξη, τίτλος ιδιοκτησίας, φ. 24.

φ. 1.

Κατάστιχον XI ιερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου.

 A manuscript page containing a detailed financial ledger. The text is handwritten in Greek and organized into columns. The right side of the page shows numerical values, likely representing currency or amounts. The entries are numbered and describe various financial transactions or items.

1	...	...	...
2	...	...	...
3	...	...	...
4	...	...	...
5	...	...	...
6	...	...	...
7	...	...	...
8	...	...	...
9	...	...	...
10	...	...	...
11	...	...	...
12	...	...	...
13	...	...	...
14	...	...	...
15	...	...	...
16	...	...	...
17	...	...	...
18	...	...	...
19	...	...	...
20	...	...	...
21	...	...	...
22	...	...	...
23	...	...	...
24	...	...	...
25	...	...	...
26	...	...	...
27	...	...	...
28	...	...	...
29	...	...	...
30	...	...	...
31	...	...	...
32	...	...	...
33	...	...	...
34	...	...	...
35	...	...	...
36	...	...	...
37	...	...	...
38	...	...	...
39	...	...	...
40	...	...	...
41	...	...	...
42	...	...	...
43	...	...	...
44	...	...	...
45	...	...	...
46	...	...	...
47	...	...	...
48	...	...	...
49	...	...	...
50	...	...	...
51	...	...	...
52	...	...	...
53	...	...	...
54	...	...	...
55	...	...	...
56	...	...	...
57	...	...	...
58	...	...	...
59	...	...	...
60	...	...	...
61	...	...	...
62	...	...	...
63	...	...	...
64	...	...	...
65	...	...	...
66	...	...	...
67	...	...	...
68	...	...	...
69	...	...	...
70	...	...	...
71	...	...	...
72	...	...	...
73	...	...	...
74	...	...	...
75	...	...	...
76	...	...	...
77	...	...	...
78	...	...	...
79	...	...	...
80	...	...	...
81	...	...	...
82	...	...	...
83	...	...	...
84	...	...	...
85	...	...	...
86	...	...	...
87	...	...	...
88	...	...	...
89	...	...	...
90	...	...	...
91	...	...	...
92	...	...	...
93	...	...	...
94	...	...	...
95	...	...	...
96	...	...	...
97	...	...	...
98	...	...	...
99	...	...	...
100	...	...	...

φ. 2.

φ. 8.

Manuscript page 8 contains a list of entries, likely a financial or administrative record. The entries are written in a cursive script and are organized into several columns. The rightmost column contains numerical values, some of which are written in a larger, bolder script. The text is dense and difficult to read due to the cursive handwriting.

Κατάστιχον XI ιερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου.

Manuscript page 17 continues the list of entries from page 8. It features a similar layout with cursive text and numerical values in the right margin. The entries are more densely packed than on page 8, and the handwriting is consistent with the previous page.

φ. 17.

ΠΕΤΡΟΥ ΠΑΠΑΠΟΛΥΒΙΟΥ
Ἀναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Κύπρου

Ἡ 9^η ΙΟΥΛΙΟΥ 1821
ΚΑΙ Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ

Ἐπετειακὴ καθιέρωση καὶ συμβολισμοὶ (1830-1931)

Ἡ παροῦσα ἀνακοίνωση θὰ ἀναζητήσῃ ἀρχικὰ τὸν τρόπο παρουσίασης τῶν γεγονότων τῆς 9^{ης} Ἰουλίου 1821, καὶ εἰδικότερα τοῦ τραγικοῦ θανάτου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ, στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία τοῦ 19^{ου} αἰώνα. Στὴ συνέχεια, μέσω τῶν κυπριακῶν ἐφημερίδων τῆς περιόδου 1880-1931, θὰ ἐξεταστῇ ἡ σταδιακὴ ἀνάδειξη τῶν σφαγῶν τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1821 καὶ τῆς θυσίας τῶν Ἐθνομαρτύρων σὲ κομβικὴ ἱστορικὴ στιγμή γιὰ τὸν Ἑλληνισμὸ τῆς Κύπρου. Παράλληλα, θὰ ἀναζητηθοῦν οἱ τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους ἐντάχθηκε στὸ ἐτήσιο ἐθνικὸ ἐπετειολόγιο ἡ 9^η Ἰουλίου 1821 καὶ ἡ πολυσήμαντη σημασία καὶ χρῆση τῆς μορφῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, στὴν περίοδο μαζικοποίησης τοῦ ἐνωτικοῦ κινήματος στὴν Ἀγγλοκρατία. Ἡ ἔρευνά μας γιὰ τὴν παροῦσα ἀνακοίνωση δὲν σκόπευε στὴν ἀποδελτίωση τοῦ συνόλου τῶν κυπριακῶν ἐφημερίδων τῆς περιόδου 1878-1931 καὶ τὴν ἀποθσαύριση τῶν ἑκατοντάδων ἄρθρων καὶ σχολίων ποὺ γράφτηκαν γιὰ τὴν 9^η Ἰουλίου 1821 καὶ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανό, οὔτε τὴν καταλογογράφηση ὅλων τῶν βιβλίων ποὺ ἀναφέρονται στὰ γεγονότα. Ἐγινε, ὅμως, ἐπισταμένη ἔρευνα στὴν κυπριολογικὴ βιβλιογραφία καὶ στίς μεγάλες ἐφημερίδες, κυρίως τῆς Λευκωσίας, στὰ φύλλα τῶν δύο πρώτων ἐβδομάδων τοῦ Ἰουλίου κάθε ἔτους, ὅπως καὶ τῶν ἀντίστοιχων ἐκδόσεων κοντὰ στὴν ἐπέτειο τῆς ἑναρξῆς τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης, τῆς 25ης Μαρτίου 1821. Παράλληλα, ἀποδελτιώθηκαν τὰ φύλλα

έφημερίδων που αναφέρονταν σε γεγονότα όπως η «Κυπριακή Έκθεση» στην Αθήνα, το 1901, τα αποκαλυπτήρια της προτομής του αρχιεπισκόπου Κυπριανού, το 1909, ή τα εγκαίνια του Μουσουλίου των Έθνομαρτύρων, στον περίβολο του ναού της Φανερωμένης, το 1930, κ.ά. Ός προς τα χρονικά όρια της ανακοίνωσης, το μὲν 1830 ἐπιλέχθηκε γιατί συμπίπτει με την ίδρυση του ἑλληνικοῦ κράτους. Τὸ 1931 ἀποτελεῖ γιὰ τὴν Κύπρο οὐσιαστικὴ ἱστορικὴ τομὴ, καθὼς ἡ κατάπνιξη τῆς ὀκτωβριανῆς ἐξέγερσης ὁδήγησε στὴν ἐπιβολὴ τῆς δικτατορίας τῆς «Παλμεροκρατίας», τὴν ἄρση τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν τῶν Κυπρίων καὶ τὴν ἀναστολὴ τῆς πολιτικῆς δραστηριότητας.

Σύμφωνα με τὰ μέχρι τώρα στοιχεία, ἡ πρώτη ἐκτεταμένη ἀναφορὰ στὴ νεώτερη ἑλληνικὴ βιβλιογραφία στὴ φρίκη τῆς 9^{ης} Ἰουλίου ἐντοπίζεται στὴ μυθιστορία τοῦ Ἐπαμεινώνδα Φραγκοῦδη, «Ὁ Θέρσανδρος» (1847). Σὲ ὑποσημείωση ἐπιστολῆς τοῦ κεντρικοῦ ἥρωα τοῦ μυθιστορήματος τοῦ Φραγκοῦδη, ἀνακαλοῦνται οἱ ἐξῆς ἀναμνήσεις, στὴ θεὰ τοῦ «γεραροῦ καὶ βαθύσκιου Πλατάνου» τῆς πλατείας Σεραγίου στὴ Λευκωσία¹:

«“Ἡ 9^η ΙΟΥΛΙΟΥ 1821”

Μαύρη, κατάμαυρη ἡμέρα διὰ πάντα εὐπατρίδην.

Ὁ ἥλιός τῆς ἀνατέλλων με πένθιμον χλαμύδα περιέβαλλε τὴν Λευκωσίαν. Περὶ τὸ μεσονύκτιον τῆς 8^{ης} Ἰουλίου θρῆνοι γλαυκὸς ἀντιλάλουν καὶ ὀλολυγμοὶ σκυλάκων ἀντήχουν εἰς τὰς ὁδοὺς.

Οἰωνὸς μέλας!

Ὀλέθριος οἰωνός!

Καὶ ὁ ἥλιος ἀνέτειλε, ὅτε ὁ Σατράπης διέταξε τὴν εἰς τὸ

1. ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑ Ι. ΦΡΑΓΚΟΥΔΗ, Ὁ Θέρσανδρος, Ἀθήνα 1847, σσ. 7-8. Βλ. καὶ τὴ σύγχρονη ἔκδοση, ΕΠΑΜΕΙΝΩΝΔΑ Ι. ΦΡΑΓΚΟΥΔΗ, Ὁ Θέρσανδρος καὶ ἄλλα ἀφηγήματα, ἐπιμ. Λευτέρης Παπαλεοντίου, Ἀθήνα 2002, σσ. 43-45.

Σατραπείον ἀπαγωγὴν τοῦ τε ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ καὶ τῶν λοιπῶν ἀρχιερέων (...).

[Μεσολαβεῖ ἡ περιγραφὴ τῆς κατατόμησης τῶν μητροπολιτῶν Πάφου, Κιτίου καὶ Κυρηνείας].

Ἴδου προβαίνει ὁ ἀρχιεπίσκοπος μετὰ τοῦ ἀρχιδιακόνου του.

Ἡ γλυκεῖα ὄψις του – τὸ χαρμόσυνον ἤθος του – τὸ χαρίεν πρόσωπόν του, ἐμαρτύρουν τὴν καρτερικὴν του ψυχὴν.

Ὁ ἄθλιος! ἐσύρετο ἀπὸ τοὺς δημίους εἰς τὴν καταδίκην καὶ συρόμενος ἐμειδία.

Ἐλάμβανε τὸν ὑπὲρ πατρίδος μαρτυρικὸν θάνατον.

Ἄλλ' ὅταν εἶδε τῶν συναδελφῶν του τὰ πτώματα, λέγουσιν, ἐστράφη ἐν βῆμα εἰς τὰ ὀπίσω – ἔρριψε πρὸς τοὺς οὐρανοὺς ἐν βλέμμα – καὶ τὰ ὄμματά του ἐφάνησαν κολυμβῶντα εἰς δάκρυα – καὶ δάκρυα θαλερά.

-“Ἐμπρὸς” - φωνάζει ὁ δήμιος καὶ τὸν ὠθεῖ πρὸς τὴν ἀπὸ τοῦ πλατάνου ἐξηρητημένην ἀγχόνην. – Πλησιάσας τὴν ἠυλόγησε· καὶ κλίνας τὴν κεφαλὴν, τὴν ἠσπάσθη, τὴν περιέβαλε περὶ τὸν τράχηλόν του μόνος... τὸν θάνατον ἐπροσδόκα.

Τὰ πάντα ἔτοιμα.

Μία μόνη στιγμὴ ἔλειπε.

Στιγμὴ μαύρη...

Στιγμὴ ἀγρία...

Στιγμὴ... μεταξὺ θανάτου καὶ ζωῆς...

Καὶ ὅμως ἀγωνιῶν ἤνοιξε τὰ χεῖλη ἵνα τὴν θεῖαν παντοδυναμίαν ὑμνήσῃ, ἤγειρε τὴν δεξιὰν ἵνα τοὺς φονεῖς του εὐλογήσῃ... ἀλλ' ὁ θάνατος ἤλθε – πᾶσα δύναμις ἐκόπη – ψυχρὸς ἰδρῶς ἔβρεξε τὸ σῶμά του – καὶ ἡ ψυχὴ... ἡ ψυχὴ πρὸς τοὺς Παραδείσους...».

Ἡ περιγραφὴ τοῦ Φραγκοῦδη στὸ νεανικὸ μυθιστόρημα τοῦ 1847 ἀποτελεῖ σήμερα τὴν πλησιέστερη στὸ 1821 περιγραφὴ ἀπὸ Ἑλληνα Κύπριο τῶν γεγονότων τῆς 9^{ης} Ἰουλίου, καὶ οἱ εἰδικοί μελετητὲς ὑποστηρίζουν ὅτι ἦταν μία ἀπὸ τὶς βασικῆς πηγῆς ἐμπνευσης γιὰ τὸ κατοπινὸ ἐπικὸ ὁμώνυμο

ποίημα τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη². Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι «Ὁ Θέρσανδρος» κυκλοφόρησε σὲ 57 συνδρομητὲς στὴν Κύπρο, ἓναν ἰδιαίτερα ὑψηλὸ ἀριθμὸ γιὰ τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς καὶ τὸ ὕφος τοῦ βιβλίου³.

Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς ἐλληνικῆς μετεπαναστατικῆς ἱστοριογραφικῆς παραγωγῆς, οἱ πιὸ σημαντικὲς πρώιμες βιβλιογραφικὲς ἀναφορὲς γιὰ τὰ γεγονότα τῆς 9^{ης} Ἰουλίου 1821 ἦταν, ὅπως εἶναι γνωστὸ, οἱ (ἀρκετὰ ἐκτενεῖς) καταγραφὲς τοῦ Σπυριδωνοῦ Τρικούπη (1853) καὶ τοῦ Ἰωάννη Φιλίμονος (1860). Ὁ Τρικούπης ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ ἀνέφερε γιὰ τὸν ρόλο ποὺ διεδραμάτισαν οἱ προκηρῦξεις τοῦ Θεοφυλάκτου (Θεοφίλου) Θησεῶς, ἐνῶ γιὰ τὶς θανατικὲς ἐκτελέσεις τῆς 9^{ης} Ἰουλίου γράφει⁴:

«Τὴν 9^{ην} Ἰουλίου ἔφεραν εἰς τὴν ὑποκάτω τοῦ διοικητηρίου πλατεῖαν τὸν ἀρχιεπίσκοπον Κυπριανὸν καὶ τοὺς τρεῖς ἄλλους ἀρχιερεῖς, τὸν Πάφου, τὸν Κυτίου (sic) καὶ τὸν Κυρηνίας (sic)· καὶ τὸν μὲν ἀρχιεπίσκοπον ἐκρέμασαν ἀπὸ τινος

2. Γιὰ τὶς πιθανὲς βιβλιογραφικὲς πηγὲς τῆς «9^{ης} Ἰουλίου» τοῦ Μιχαηλίδη, βλ. ΠΑΝΤΕΛΗ ΒΟΥΤΟΥΡΗ, «Βασίλης Μιχαηλίδης. Ἕνας ἄγνωστος ἐθνικὸς ποιητὴς», περ. *Κονδυλοφόρος*, 8 (2009) 149-161. ΚΥΡΙΑΚΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ, «Ἡ Κύπρις τοῦ Γ. Σ. Φραγκοῦδη ὡς πηγὴ ποιημάτων τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη», περ. *Μικροφιλολογικά*, 26 (Φθινόπωρο 2009) 14-16. Κ. Γ. ΚΑΣΙΝΗ, «Τὸ 1821 ἐν Κύπρῳ. Ἕνα δράμα κι ἓνα ἔπος», στὸ *Διασταυρώσεις. Μελέτες γιὰ τὸν ΙΘ' καὶ Κ' αἰῶνα*, Ἀθήνα 1998, σσ. 301-335. ΓΙΑΝΝΗ ΚΑΤΣΟΥΡΗ, *Βασίλης Μιχαηλίδης. Ἡ ζωὴ, ἡ προσωπικότητα καὶ τὸ ἔργο του*, Λευκωσία 2002², τ. Α, σσ. 281-284. ΛΕΥΤΕΡΗ ΠΑΠΑΛΕΟΝΤΙΟΥ, «Πιθανὴ πηγὴ γιὰ τὴν "9^η Ἰουλίου 1821..." τοῦ Β. Μιχαηλίδη», *Μικροφιλολογικά*, 15 (Ἀνοιξη 2004) 21-23. ΜΙΧΑΗΛ ΠΙΕΡΗ, «Ἡ ρωμιοσύνη ἐν φυλῇ συνόκαιρῃ τοῦ κόσμου (σχόλιο μὲ ἀφορμὴ μιὰ ἐνδεχόμενῃ γραμματειακῇ πηγῇ τοῦ Β. Μιχαηλίδη)», στὸ *Ἀπὸ τὸ μερτικὸν τῆς Κύπρου*, Ἀθήνα 1991, σσ. 349-356.

3. Βλ. τὸν κατάλογο τῶν συνδρομητῶν ἀπὸ τὴν Κύπρο, στὸ ΕΠΑΜ. Ι. ΦΡΑΓΚΟΥΔΗ, *Ὁ Θέρσανδρος*, ὁ.π., σσ. 121-122.

4. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗ, *Ἱστορία τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως*, τ. Α', Λονδίνο 1853, σσ. 292-295 (τὸ ἀπόσπασμα στὴ σελ. 295).

δένδρου απέναντι τῆς πύλης τοῦ διοικητηρίου, τοὺς δὲ ἄλλους ἀρχιερεῖς ἀπεκεφάλισαν».

Στὴν περιγραφή του ὁ (Κύπριος στὴν καταγωγή, κατὰ μία ἐκδοχή⁵), Ἰω. Φιλήμων⁶, τοποθετεῖ τὴ σύλληψη τῶν προγραφέντων, ἀρχιερέων καὶ προκρίτων, τὴν Κυριακὴ 12 Ἰουνίου «ἐντὸς τῶν ἱερῶν ναῶν τῆ πρωΐα, τελουμένης τῆς θείας λειτουργίας». Ἡ ἀναφορὰ στὶς ἐκτελέσεις τῆς 9^{ης} Ἰουλίου γίνεται, καὶ ἐδῶ, μὲ λιτότητα ὕφους:

«Ἐν τῇ πλατεῖα τοῦ διοικητηρίου καὶ κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν ἀπηγγονίσθη ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς καὶ ἐκαρτομήθησαν οἱ τρεῖς μητροπολίται, ὁ Πάφου, ὁ Κυτίου (sic) καὶ ὁ Κυρηνίας (sic), μετὰ τῶν λοιπῶν ἀνωτέρων κληρικῶν, τεθείσης τῆς κεφαλῆς ἐκάστου ὑπὸ τὰ ὀπίσθια μέρη τοῦ πτώματος».

Τὰ κείμενα τῶν Τρικούπη καὶ Φιλήμονος ἦταν, μέχρι τὴν ἐκδοση τῶν «Ἀπομνημονευμάτων» τοῦ Γεώργιου Κηπιάδη (1888), τὰ βασικὰ ἑλληνικὰ ἔργα ἀναφορᾶς γιὰ τὸ 1821 στὴν Κύπρο. Στὰ σημαντικὰ ἱστορικὰ αὐτὰ ἔργα γιὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821, τὰ γεγονότα στὴν Κύπρο ἐντάσσονταν στὸ κεφάλαιο «Τουρκικὲς σφαγές» καὶ ἀκολουθοῦσαν τὴν ἀφήγηση γιὰ τὶς ἀντίστοιχες ἀγριότητες στὴν Κωνσταντινούπολη, τὴ Σμύρνη, τὶς Κυδωνίες, τὴν Κῶ, κ.ο.κ. Πέρα ἀπ' αὐτά, ἀναφορὰ στὰ γεγονότα τῆς 9^{ης} Ἰουλίου 1821 καὶ στὸν θάνατο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ γίνεται καὶ ἀλλοῦ, τόσο σὲ γενικότερες ἱστορίες, ἐκκλησιαστικὲς ἢ τῆς ἐπανάστασης ἢ σὲ εἰδικὰ ἔργα γιὰ τὴν Κύπρο μέχρι τὸ 1878⁷. Εἰδικὴ μνεῖα ἀξίζει νὰ γίνει σὲ μιὰ ἀναφορὰ, ἀπὸ τὶς πλέον ἀγνωστες καὶ πα-

5. Βλ. σχετικὰ Νικ. Κλ. ΛΑΝΙΤΗ, *Ἡ φυγὴ τῆς Κύπρου*, Ἀθήνα 1946, σ. 83.

6. ΙΩΑΝΝΟΥ ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, *Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασεως*, τ. Γ', Ἀθήνα 1860, σσ. 258-262 (τὸ ἀπόσπασμα στὶς σσ. 261-262).

7. Βλ. ἐνδεικτικὰ Δ. ΜΑΡΓΑΡΙΤΗ, *Περὶ Κύπρου διατριβὴ περιέχουσα*

λαιότερες, Κυπρίου συγγραφέα, στὸν Χρονολογικὸ Πίνακα τοῦ Σολομῶντος Νικολαΐδου (1833)⁸:

«[1821] τὴν 9^η Ἰουλίου· θάνατος διὰ σουλτανικοῦ διατάγματος ἐπὶ κρεμάθρας τοῦ ἀοιδίμου ἀρχιεπισκόπου τῆς Κύπρου Κυπριανοῦ, σφαγὴ τῶν λοιπῶν ἀρχιερέων τῆς νήσου καὶ τῶν προκρίτων καὶ εὐκαταστάτων ὅσοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταφύγουν εἰς τὰ ἄσυλα τῶν ἐκεῖ φιλανθρώπων Εὐρωπαϊῶν προξένων καὶ ἐμπόρων».

Σημαντικὴ «κυπριακὴ» πηγὴ γιὰ τὴν 9^η Ἰουλίου 1821, ἀποτελεῖ καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Φιλίππου Γεωργίου (1875) γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν τῆς Κύπρου. Ὁ Γεωργίου, γραμματέας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Σωφρονίου, εἶχε γνωρίσει πολλοὺς ποὺ ἐζῆσαν τὰ γεγονότα τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1821. Ἡ

διαφόρους πληροφορίας καταστατικάς, γεωγραφικάς, κ.λ. περὶ τῆς μεγαλονήσου ταύτης, Ἀθήνα (1849), σ. 33. Γ. Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ, Περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Φυλλάδιον τρίτον, Ἀθήνα 1852, σσ. 78-79. Γ. Γ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, Τὰ κατὰ τὸν ἀοιδίμον πρωταθλητὴν τοῦ ἱεροῦ τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνος, τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριον τὸν Ε΄, τ. Α΄, Ἀθήνα 1865, σ. 361. ΙΑΚΩΒΟΥ Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗ, Τὰ Ἑλληνικά, ἤτοι περιγραφὴ γεωγραφικὴ, ἱστορικὴ, ἀρχαιολογικὴ, καὶ στατιστικὴ τῆς ἀρχαίας καὶ νέας Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1854, τ. Γ΄, σ. 638. ΑΜΒΡΟΣΙΟΥ ΦΡΑΝΤΖΗ, Ἐπιτομὴ τῆς ἱστορίας τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος. Ἀρχομένη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1715, καὶ λήγουσα τὸ 1835, τ. Α΄, Ἀθήνα 1839, σ. 257.

8. ΣΟΛΟΜΩΝΤΟΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ, Χρονολογικὸς Πίναξ. Περιέχων ἐν βραχυλογίᾳ τὰ πλέον ἄξια λόγου καὶ μνήμης συμβάντα τοῦ κόσμου, ἀφ' ὅσα ἡ γενικὴ ἱστορία μᾶς ἐφύλαξε μὲ τὰς χρονολογίας των ἀπὸ κοσμογονίας μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Ἑρανισθεῖς ἐκ τῶν ἀκριβεστέρων χρονολόγων καὶ ἱστοριογράφων ὑπὸ Σολομῶντος Νικολαΐδου Κυπρίου. Καὶ ἐκδοθεῖς δι' ἰδίας αὐτοῦ δαπάνης εἰς χρῆσιν τῆς φιλομαθοῦς νεολαίας τῶν Ἑλλήνων. Ἐκ τῆς ἐν Αἰγίνῃ Βασιλικῆς Τυπογραφίας, 1833, σσ. 154-155. Τὸ ἀπόσπασμα γιὰ τὴν 9^η Ἰουλίου 1821, παρατίθεται αὐτοῦσιο χωρὶς ἀναφορὰ στὴν πρώτη δημοσίευση καὶ στὸ Ι. Δ. ΣΤΑΜΑΤΑΚΗ, Πίναξ Χρονολογικός. Περιέχων ἐν περιλήψει τὰ πλέον ἄξια λόγου καὶ μνήμης συμβάντα ἀπὸ κτίσεως κόσμου μέχρι τῶν ἡμερῶν μας. Ἑρανισθεῖς ἐκ διαφόρων χρονολογικῶν καὶ ἱστορικῶν πονημάτων, Ἀθήνα 1841, σ. 132.

περιγραφή του θεωρείται, έπομένως, από τις πιο αξιόπιστες⁹:

«Τῆ 9^η Ἰουλίου, ἡμέρα Σαββάτω αἱ πύλαι τῆς Λευκωσίας ἐκλείσθησαν, ἡ δὲ πλατεῖα τοῦ διοικητηρίου παρίστα θέαμα ἐλεεινὸν καὶ φρικῶδες. Ἐν αὐτῇ ἐκαρατομήθησαν πρῶτοι οἱ τρεῖς μητροπολίται, Πάφου Χρῦσανθος, Κιτίου Μελέτιος καὶ Κυρηναίας Λαυρέντιος, τὸν δὲ ἀρχιεπίσκοπον ἐβεβαίωσε μεθ' ὄρκου ὁ Κουτζούκ Μεχμέτ ὅτι δὲν θὰ τὸν ἀποκεφαλίσῃ, μετ' ὀλίγον ὅμως ἀπήχθη εἰς τὴν ἀγχόνην ἐξαρτηθεὶς ἀπὸ τῆς ἐν τῇ πλατεῖᾳ συκαμινέας· ἀπὸ δὲ τῆς ἀπέναντι κειμένης πλατάνου ἀπηγγονίσθη ὁ ἀρχιδιάκονος καὶ γραμματεὺς αὐτοῦ».

Ἡ νέα περίοδος πὸ ἐγκαινίασε στὴν κυπριακὴ ἱστορία ἡ ἄφιξη τῶν Βρετανῶν στὴν Κύπρο, τὸ 1878, κατὰ σύμπτωση συνοδεύτηκε μὲ τὴ λειτουργία, τὸ ἴδιο καλοκαίρι, τοῦ πρώτου τυπογραφείου στὴ Λάρνακα, ἀπὸ τὸν Αἰγυπτιώτη Θεόδουλο Κωνσταντινίδη. Ὁ Κωνσταντινίδης, ἱστορικὴ μορφή τῆς κυπριακῆς δημοσιογραφίας, ἐκδότης τῆς πρώτης ἐφημερίδας στὸ νησί (1878), γιὸς ἀγωνιστῆ τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης καὶ ἐκπαιδευτικὸς, ἀσχολήθηκε ἐπανειλημμένα μὲ τὴν 9^η Ἰουλίου. Τὸ 1880 ἐξέδωσε σὲ δεύτερη ἔκδοση τὴν «Ἱστορία» τοῦ ἀρχιμανδρίτη Κυπριανοῦ, τοῦ 1788, «βελτιωθεῖσαν κατὰ τὸ λεκτικὸν καὶ συνοψισθεῖσαν». Ἐκεῖ, μὴ τηρώντας αὐστηροὺς ἐπιστημονικοὺς κανόνες, παρενέβη σὲ πολλὰ σημεῖα στὸ πρωτότυπο, ἐνῶ πρόσθεσε στὸ τέλος τοῦ κειμένου ἀρκετὲς δικές του παραγράφους γιὰ ὅσα συνέβησαν ἀπὸ τὸ 1788 ὡς τὸ 1880. Γιὰ τὰ γεγονότα τοῦ 1821 ἡ ἔκδοση αὐτὴ εἶναι πολὺ σημαντικὴ, καθὼς πρόκειται γιὰ τὸ πρῶτο βιβλίο (καὶ ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα πὸ τυπώθηκαν στὰ ἐλληνικὰ στὴν Κύπρο) ὅπου ὁ συγγραφέας, ἐπωφελοῦμενος ἀπὸ τὸ φιλελεύθερο πνεῦμα τῆς καθεστωτικῆς ἀλλαγῆς, χρησιμοποιεῖ τὴ θυσία τῆς 9^{ης} Ἰουλίου ὡς ἀπόδειξη τῆς κυπριακῆς συμμετοχῆς στὴν πανελλή-

9. ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εἰδήσεις ἱστορικαὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου*, Ἀθήνα 1875, σσ. 116-122 (τὸ ἀπόσπασμα στὴ σ. 120).

νια εξέγερση, αλλά και ως νομοτελειακή ανάγκη για την απόκτηση τῆς ἐλευθερίας¹⁰:

«Ἐν τῇ πανελληνίῳ ταύτῃ ἐξεγέρσει ὁ Κύπριος συνεκατεριθμεῖτο ἐν τοῖς πρώτοις καὶ ἂν δὲν ἐδοξάσθη ἢ πατρὶς αὐτοῦ ὡς τόσαι ἄλλαι ἡρώιδες νῆσοι, συγκατελέγη ὁμως μεταξὺ τῶν μαρτυρησασῶν, αἷμα ἄφθονον προσενεγκοῦσα εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐλευθερίας. Ὁ ἐν τῇ νήσῳ τότε πνευματικὸς ἀρχηγός, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ἐπιδοκιμάσας καὶ ἐνθαρρύνας διὰ τῆς ὑπογραφῆς του τὰς ἀποφάσεις τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἦν ἔτοιμος ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸν ἐχθρὸν τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος· ἀλλὰ πολλὰ συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ πνιγῇ ἢ φιλοπατρία του ἐν αὐτῷ τῷ αἵματί του. Ἡ Κύπρος κειμένη ἐν τῇ ἄκρᾳ τῆς Μεσογείου καὶ ἀπομεμακρυσμένη οὔσα τοῦ Ἑλληνικοῦ κέντρου, δὲν ἠδυνήθη δεόντως νὰ προετοιμασθῇ διὰ τὴν ἀνίσον πάλην. Οἱ Ὀθωμανοὶ ἦσαν τότε πολυπληθεῖς καὶ εἶχον δεξιόθεν μὲν τοὺς Ἄραβας, ἀριστερόθεν δὲ τοὺς Καραμανίτας, πετῶντας εἰς πᾶσαν αὐτῶν πρόσκλησιν καὶ παρεμποδίζοντας πᾶσαν ἐξωτερικὴν διὰ τοὺς νησιώτας συνδρομὴν καὶ βοήθειαν. (...) ἐν ἐνὶ λόγῳ ὁ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἦν πανταχόθεν ὑπὸ ἐχθρῶν πολιορκημένος καὶ ὑπὸ πάντων ἐγκαταλελειμμένος, ἐνῶ ἀπεναντίας οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ πολυπληθεῖς ἦσαν, καὶ καλῶς ὠπλισμένοι, καὶ εἶχον ὡς ἀρχηγὸν τὸν τότε πασᾶν Κουτσούκ Μεχεμέτ, ὅστις διεκρίνετο ἐπὶ ἐνεργητικότητι καὶ θηριωδίᾳ. Ταῦτα πάντα συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνέλξιν τοῦ φρικώδους ἐκεῖνου δράματος τῆς ὀγδῆς, ἐνάτης καὶ δεκάτης Ἰουλίου τοῦ 1821, ἀπηγγονισθέντων διαταγῇ τοῦ Κουτσούκ Μεχεμέτ τῶν τεσσάρων ἡμῶν ἀρχιερέων, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, τοῦ Πάφου Χρυσάνθου, τοῦ Κιτίου Μελετίου, τοῦ Κυρηναίας Χρυσάνθου, καὶ

10. *Ἱστορία τῆς Κύπρου, συγγραφεῖσα μὲν ἐν ἔτει 1788 ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Κυπριανοῦ Κυπρίου. Νῦν δὲ βελτιωθεῖσα κατὰ τὸ λεκτικὸν καὶ συνοψισθεῖσα ὑπὸ Θεοδούλου Κωνσταντινίδου, ἔκδ. Π. Οὐσιμάνη, Λάρινα 1880, σσ. 114-115.*

ἄλλων κληρικῶν, ἐπὶ τῆς ἀπέναντι [συκαμινέας] τοῦ ἐν Λευκωσία πλατάνου, κατασφαγέντων τῶν προυχόντων τοῦ τόπου καὶ λεηλατηθείσης τῆς Νήσου. Οἱ αἰμοβόροι τύραννοι διψῶντες αἵματος ἀνεπέωσαν τὰς σκηναὶς τῆς ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ ἀλώσεως τῆς Λευκωσίας καὶ Ἀμμοχώστου, καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν ἀναπολοῦντες τὰς πονηρὰς καὶ ὀλεθρίους ἐκείνας ἡμέρας, αἰσθάνονται τὴν φρίκην μέχρις αὐτοῦ τοῦ μυελοῦ τῶν ὀστέων. Ἄλλ' οἱ λαοὶ δὲν εὐήμεροῦσι πρὶν ἢ ποτίσωσι τὸ ἔδαφος αὐτῶν ἐκ τοῦ ἰδίου αἵματος»¹¹.

Ὁ Θ. Κωνσταντινίδης μετὰ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Ἀλεξάνδρεια ἐξέδωσε ἐκεῖ, τὸ 1888, τὸ βιβλίον «Ὁ Κουτσοῦκ Μεχεμέτ ἢ τὸ 1821 ἐν Κύπρῳ. Δράμα ἱστορικὸν εἰς πράξεις πέντε», ποῦ κυκλοφόρησε σὲ δεύτερη ἔκδοση τὸ 1895 στὴ Λευκωσία. Ὡς βασικὴ πηγὴ, ὁ Κωνσταντινίδης ἀναφέρει τὶς μαρτυρίες ποῦ εἶχε συγκεντρώσει, τὸ 1857, ἀπὸ τὸν γιατρὸ Παῦλο Βαλσαμάκη καὶ ἄλλους ἐπιζήσαντες τῶν σφαγῶν τοῦ 1821. «Ὁ Κουτσοῦκ Μεχεμέτ» ἀνεβάστηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Ἀλεξάνδρεια, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1887, καὶ γνώρισε τεράστια ἐπιτυχία ἀπὸ τὸ 1895 καὶ στὴν Κύπρον. Παίχθηκε σὲ δεκάδες παραστάσεις στὶς πόλεις καὶ στὰ κυπριακὰ χωριά ἀπὸ ἐρασιτεχνικοὺς, συνήθως, θιάσους καὶ εἶχε, κατὰ τὴν ἀποψὴ μας, τεράστια συμβολὴ στὴ συντήρησιν τῆς μνήμης τῆς 9^{ης} Ἰουλίου¹².

11. Τὸ ρητορικὸ σχῆμα «τοῦ αἵματος τοῦ μαρτυρίου» τῶν θυμάτων τῶν σφαγῶν τῆς 9^{ης} Ἰουλίου 1821, ποῦ «ἔβρανε καὶ ἤρδευσε τὸ τῆς πατριδος δένδρον», ἀποδείχθηκε ἓνα ἀπὸ τὰ προσφιλέστερα τῆς ρητορικῆς τῶν σχετικῶν ἐπιμνημοσύνων λόγων. Γιὰ μιὰ ἀπὸ τὶς πρώτες χρήσεις τοῦ σχήματος αὐτοῦ στὴν κυπριακὴ βιβλιογραφία βλ. ΕΥΡΥΒΙΑΔΗ Ν. ΦΡΑΓΚΟΥΔΗ, *Ἐγχειρίδιον χωρογραφίας καὶ γενικῆς ἱστορίας τῆς Κύπρου. Τεῦχος δεύτερον*, Ἀλεξάνδρεια 1886, σ. 129.

12. Ὁ Γιάννης Κατσούρης ἀναφέρει ὅτι «Ὁ Κουτσοῦκ Μεχεμέτ» παίχθηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὴν Κύπρον, στὴ Λεμεσό, τὸ 1889-1890. Σύμφωνα μὲ τοὺς ὑπολογισμοὺς του, μόνο τὴν περίοδο 1919-1931 τὸ ἔργο ἀνεβάστηκε 23 φορές σὲ διάφορα χωριά τῆς Κύπρου, ἀπὸ ἐρασιτεχνικοὺς θιάσους,

Τὸ ἴδιο ἔτος, τὸ 1888, πάλι στὴν Ἀλεξάνδρεια, ὁ Γεώργιος Ἰ. Κηπιάδης ἐξέδωσε σὲ δύο ἐκδόσεις, λόγω ταχύτατης ἐξάντλησης τῆς πρώτης, τὸ βιβλίο του «Ἀπομνημονεύματα τῶν κατὰ τὸ 1821 ἐν τῇ νήσῳ Κύπρῳ τραγικῶν σκηνῶν». Ἡ ἔκδοση εἶχε μόνο στὴ Λευκωσία, 226 συνδρομητές, ἀπὸ 543 συνολικὰ στὴν Κύπρο, ἐξωπραγματικὰ ψηλοὺς ἀριθμοὺς γιὰ τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς¹³. Στὸν Κηπιάδη ὀφείλουμε τὴν πληρέστερη περιγραφή καὶ ἓνα μακρὸ ὀνομαστικὸ κατάλογο θυμάτων τῶν τουρκικῶν σφαγῶν, ποὺ τὶς ὀνομάζει «τὸ φρικωδέστερον τῶν θεαμάτων, ἀφ' ὅσα ἡ πολυτλήμων Κύπρος εἶδεν ἀπὸ τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλώσεώς της». Παράλληλα, ὁ ἴδιος καθιέρωσε στὴ βιβλιογραφία, δυστυχῶς ἀτεκμηρίωτα, τὴ θρυλούμενη ἐπίσκεψη τοῦ Κωνσταντίνου Κανάρη στὴν Κύπρο, τὴν ὁποία τοποθέτησε στὶς 19 Ἰουνίου 1821, ἐνῶ χαρακτηριστὴ «ἀπερίσκεπτον πραξικόπημα», τὴν ἐνέργεια τοῦ ἀρχιμανδρίτη Θ. Θησέως νὰ διαδώσει, μετὰ τὴν ἄφιξή του στὴ Λάρινα, «ἐπιστολάς καὶ προκηρύξεις προτρεπτικὰς εἰς ἐπανάστασιν». Καὶ ὁ Κηπιάδης βασιίστηκε σὲ προφορικὲς πηγές, ποὺ ὀρισμένες κατονομάζει, ἐνῶ ἀναφέρει ὅτι μελέ-

περισσότερο ἀπὸ τὰ ἄλλα δημοφιλῆ «λαϊκὰ πατριωτικὰ» θεατρικὰ, δηλαδὴ τὴν «Εσμέ», τὸν «Χορὸ τοῦ Ζαλόγγου», τὸν «Ἀθανάσιο Διάκο», «Ἀρματωλοὶ καὶ κλέπται», κ.ἄ. Βλ. ΓΙΑΝΝΗ ΚΑΤΣΟΥΡΗ, *Τὸ θέατρο στὴν Κύπρο. Α, 1860-1939*, Λευκωσία 2005, σσ. 44, 283. Ὁ Π. Μ. ΜΟΥΣΤΕΡΗΣ, *Χρονολογικὴ ἱστορία τοῦ κυπριακοῦ θεάτρου. Ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι καὶ τοῦ 1986*, Λεμεσὸς 1988, σσ. 88, 90-92, 94, ἀναφέρει ὅτι «Ὁ Κουτσοῦκ Μεχεμέτ» παίχθηκε, τὴν περίοδο 1923-1930 στὰ χωριὰ Πέτρα, Ἄσσια, Λευκόνικο, Πολεμίδια, Ἀθιναίου, Κάτω Ζώδια, Μένικο, Πεδουλάς, Ξερός, Ἅγιος Ἰωάννης Ἀγροῦ. Πιστεύουμε ὅτι ἡ συστηματικὴ ἀποδελτίωση τῶν κυπριακῶν ἐφημερίδων καὶ τῶν βιβλίων τοπικῆς ἱστορίας θὰ δείξει ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν παραστάσεων ἦταν ἀρκετὰ μεγαλύτερος.

13. Βλ. τὸν κατάλογο συνδρομητῶν στὴν Κύπρο, ΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι. ΚΗΠΙΑΔΟΥ, *Ἀπομνημονεύματα τῶν κατὰ τὸ 1821 ἐν τῇ νήσῳ Κύπρῳ τραγικῶν σκηνῶν*, Ἀλεξάνδρεια, ἐκ τῆς τυπογραφίας Ἡ Ὁμόνοια, Βιτάλη & Μανουσάκη, 1888, σσ. 53-61, καὶ ἔκδοσις δευτέρα ἐπισημασμένη (μὲ τοὺς ἴδιους ἐκδοτικὸς συντελεστὲς καὶ ἔτος), σσ. 59-64.

τησε έπισταμένως και τούς Κώδικες των Μητροπόλεων. Έκτος από την έξιστόρηση των γεγονότων υποκύπτει στον πειρασμό και παραθέτει στην ίδια έκδοση και έμμετρες αφηγήσεις των σφαγών, αλλά και φανταστικών περιστατικών.

Αξίζει να υπενθυμίσουμε έδω, ότι μέχρι και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, 80-90 έτη μετά την 9^η Ιουλίου του 1821, ή μνήμη των αίματηρών γεγονότων ήταν ακόμη αρκετά έντονη στο νησί. Όπως σημείωνε το 1910 ο Φίλιος Ζαννέτος, «ό από της θηριώδους ταύτης σφαγής τόσων άθώων θυμάτων τρόμος έκληροδοτήθη τοίς Κυπρίοις διαδοχικώς και κατά παράδοσιν μέχρι σήμεραν έτι, αισθανομένοις φρικίασιν έπί τη άπλη άναμνήσει του καιροϋ της καταδρομής ή του καιροϋ του Κιουτσουκ Μεχμέτ»¹⁴.

Στή διατήρηση της μνήμης, πέρα από τη φρίκη των σφαγών και του άπαγχονισμού του αρχιεπισκόπου Κυπριανού, πιστεύουμε ότι βοήθησε και το γεγονός ότι κατά το 1872-1873, στη διάρκεια των έργασιών ανακαίνισης του ναού της Φανερωμένης, έγινε ή μετακομιδή των λειψάνων των αρχιερέων και των λαϊκών θυμάτων της 9^{ης} Ιουλίου, που ήταν θαμμένοι στον περίβολο της Φανερωμένης, σε κενοτάφιο δίπλα από την άγία τράπεζα του μεγαλύτερου όρθόδοξου ναού της Λευκωσίας¹⁵. Το κατά τον Βασίλη Μιχαηλίδη, «γαϊμαν του Πισκόπου», παρέμενε ζέον δίπλα από το θυσιαστήριο. Παράλληλα, μέχρι το τέλος του 19^{ου} αιώνα, στο κέντρο της Λευκωσίας, μιās πόλης που ξεπέρασε τις 15000 ψυχές μετά το 1901, στην πλατεία Σεραγίου, παρέμενε ζωντανό και φρικτό άπομεινάρι του μαρτυρίου του Ιουλίου 1821, το δένδρο από το όποιο, σύμφωνα

14. ΦΙΛΙΟΥ ΖΑΝΝΕΤΟΥ, *Ιστορία της νήσου Κύπρου από της άγγλικής κατοχής μέχρι σήμεραν. Μετά εισαγωγής περιλαμβανούσης βραχείαν περιγραφήν της όλης ιστορίας αυτής*, τ. Α', Λάρνακα 1910, σ. 1154.

15. Φ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Ειδήσεις*, ό.π., σσ. 121-122, ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΧΡ. ΠΑΝΑΓΗ, *Ό ιερός ναός Παναγίας Φανερωμένης στη Λευκωσία της Κύπρου*, Λευκωσία 2002, σσ. 141-142.

μέ την παράδοση απαγχονίστηκε ο Κυπριανός¹⁶.

Στις κυπριακές εφημερίδες της περιόδου 1878-1900 έντοπιζεται μικρός αριθμός δημοσιευμάτων για την 9^η Ιουλίου 1821. Από τα πιό αξιομνημόνευτα για τον σημερινό αναγνώστη είναι η πρώτη δημοσίευση στα ελληνικά, σε κυπριακή εφημερίδα, το καλοκαίρι του 1885¹⁷, μέρους των σημαντικών ανταποκρίσεων από τη Ζάκυνθο της ιταλικής εφημερίδας «*Notizie del Giorno*», με έκτενη περιγραφή των γεγονότων του Ιουλίου του 1821, που βασίζονταν σε έπιστολές Κυπρίων αυτοπτών. Ήταν μιὰ επιπλέον διαθέσιμη πηγή, εκτός από τις αναφορές περιηγητών και ιστορικών του 19^{ου} αιώνα, που χρησιμοποιείται εύρως, μέχρι τις ημέρες μας. Τα κείμενα της ιταλικής εφημερίδας έγιναν γνωστά και στη διεθνή κυπρολογική βιβλιογραφία, αφού συμπεριλήφθηκαν στο «*Excerpta Cypria*», του Άγγλου διοικητή Λάρνακας, Claude Delaval Cobham (1908)¹⁸.

16. Βλ. την αναφορά στον λόγο του αρχιμανδρίτη Μακαρίου Μυριανθέως στις 9 Ιουλίου 1909: «Την 9^{ην} Ιουλίου 1821, ημέραν της εβδομάδος Σάββατον, ο βρόχος του δημίου περιέσφιγξε τον τράχηλον του Αρχιεπισκόπου από τινος συκαμινέας ήτις μέχρι τέως ακόμη έσώζετο εν τη πλατεία του Σεραγίου». Έφημ. Σάλπιγξ (Λεμεσός), 16-7-1909.

17. Φωνή της Κύπρου (Λάρνακα), 11/23-5-1885, 18/30-5-1885, 25/6-6-1885, 8/20-6-1885 (τέσσερεις συνέχειες).

18. CLAUDE DELAVAL COBHAM, *Excerpta Cypria. Materials for a history of Cyprus with an appendix on the bibliography of Cyprus*, Cambridge 1908, σσ. 450-453. Τα κείμενα στην ιταλική εφημερίδα δημοσιεύθηκαν στα φύλλα της 25^{ης} Οκτωβρίου και 4^{ης} Νοεμβρίου 1821. Βλ. τα πρωτότυπα στην ιταλική και τη μετάφρασή τους στην ελληνική, μιὰς πρόσφατης από μοναχούς της μονής Μαχαιρά και της δεύτερης (1937, περ. *Κυπριακά Χρονικά*) από τον Νεοκλή Κυριαζή, στο *Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός. Ο Μάρτυρας της πίστεως και της πατρίδος. Αρχεϊον Κειμένων*, έκδ. ιεράς μονής Μαχαιρά, Κύπρος 2009, σσ. 332-351. Για τις έκδοτικές τύχες των κειμένων της ιταλικής εφημερίδας βλ. αναλυτικά, ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, «Η ιταλική εφημερίδα “Notizie del Giorno” και τα γεγονότα του 1821 στην Κύπρο», περ. *Πολιτιστική Κύπρος*, 7 (Ιούλιος 1997) 11-22.

Σημαντικός, επίσης, σταθμός για τὰ κείμενα στὸν κυπριακὸ τύπο ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ γενικότερη λογοτεχνικὴ παραγωγὴ τοῦ τόπου, θὰ ἀποδεικνυόταν ἡ δημοσίευση ὀρισμένων στίχων ἀπὸ «πρωτότυπον ποίημα ἐν τῇ κυπριακῇ διαλέκτῳ, τιτλοφορούμενον “Ἡ 9^η Ἰουλίου τοῦ 1821 ἐν Κύπρῳ”», τὸν Νοέμβριο τοῦ 1895, στὴν ἐφημερίδα «Σάλπιγξ», τῆς Λεμεσοῦ. Τοὺς στίχους εἶχε ἀπαγγεῖλει ὁ ποιητὴς τους, Βασίλης Μιχαηλίδης, πρὶν ἀπὸ θεατρικὴ παράσταση ἀθηνάϊκου θιάσου στὴ Λεμεσό¹⁹. Ἡ μεγαλόπνοη ποιητικὴ σύνθεση ἔχει περάσει πιά στὸ συλλογικὸ ὑποσυνείδητο τοῦ κυπριακοῦ Ἑλληνισμοῦ, μὲ ἀποτέλεσμα, ὁ «φαντασιακὸς» Κυπριανὸς τοῦ ποιήματος τοῦ Μιχαηλίδη νὰ ἔχει ταυτιστεῖ, γιὰ πολλοὺς Ἑλληνες Κυπρίου, ἀρκετῶν γενεῶν, μὲ τὸν Κυπριανὸ τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ, πάντως, ὅτι τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Β. Μιχαηλίδη ἔμεινε ἀνέκδοτο γιὰ περισσότερα ἀπὸ 15 χρόνια, ἀφοῦ ἐκδόθηκε μόλις τὸ 1911²⁰. Εἶχε γίνει, ὅμως, ὅπως θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια, εὐρύτατη ἀποδοχὴ καὶ κυκλοφορία του, ἀπὸ στόμα σὲ στόμα, πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκδοσή του.

Μέχρι τὸ 1900, ἡ ἐπέτειος τῆς 9^{ης} Ἰουλίου δὲν εἶχε ἀκόμη ἀποκτήσει παγκύπριο εὖρος, γεγονόςς φυσιολογικό, ἀφοῦ καὶ ἡ 25^η Μαρτίου 1821 ἄρχισε νὰ τιμᾶται συστηματικὰ καὶ ἀδιαλείπτως, κάθε χρόνο, τοῦλάχιστον στὴ Λευκωσία, μετὰ τὴν ἱδρυση τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου, τὸ 1893. Ἑορτασμοὶ καὶ δοξολογίες γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἐθνικὴ ἐπέτειο (ὅπως καὶ γιὰ τὰ ὀνομαστήρια τοῦ βασιλιᾶ τῆς Ἑλλάδας) γίνονταν βέβαια, στὶς πόλεις καὶ σὲ πολλὰ κυπριακὰ χωριά ἀπὸ τὶς ἀρχές τῆς δε-

19. Σάλπιγξ, 4-11-1895. Γ. ΚΑΤΣΟΥΡΗ, Βασίλης Μιχαηλίδης, ὁ.π., σ. 189, σημ. 173. Ἀνάμεσα στοὺς στίχους ποὺ δημοσιεύθηκαν στὴν ἐφημερίδα τῆς Λεμεσοῦ ἦταν καὶ «Ἡ Ρωμηροσύνη ἐν φυλῇ συνώκαιρη τοῦ κόσμου».

20. «Ἡ 9^η Ἰουλίου 1821 ἐν Λευκωσίᾳ (Κύπρου)», στὸ ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ, Ποιήματα, Λεμεσὸς 1911, σσ. 3-21. Ἡ ἔκδοσις ἀρχίζει μὲ τὸ τετραστίχο ἐπίγραμμα, ἀντὶ ἀφιέρωσης, «Τῷ ἀπαγχονισθέντι ἀρχιεπισκόπῳ Κύπρου Κυπριανῷ».

καετίας του 1880. Πιο τακτικοί ήταν οι έορτασμοί στη Λάρνακα, έδρα του Έλληνα Προξένου, και στη Λεμεσό, όπου δέσποζε η φυσιογνωμία του σχολάρχη και «έθνικου παιδαγωγού» Άνδρέα Θεμιστοκλέους. Σε παγκύπριο επίπεδο, όμως, ο έορτασμός της 25^{ης} Μαρτίου πήρε καθολική διάσταση και έτήσια καθιέρωση από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Την ίδια εποχή, τα δεδομένα αλλάζουν και για την επέτειο της 9^{ης} Ιουλίου: τον Ιούλιο του 1901, στη λεμεσιανή έφημερίδα «Άλήθεια», του Μενέλαου Φραγκούδη, ανώνυμος άρθογράφος, πιθανόν ο ίδιος ο εκδότης, χαρακτηρίζει την 9^η Ιουλίου ως την έπισημοτέραν ήμέραν της κυπριακής ιστορίας, τονίζοντας την «όφειλή των διερχομένων γενεών» να τιμούν την επέτειο και να παραδειγματίζονται ως προς την αυταπάρηση και τη φιλοπατρία²¹:

«Η έπισημοτέρα ήμέρα, ήν άπαντά ο διεξερχόμενος τας δέλτους της Κυπριακής Ιστορίας δέν πρέπει να διέρχεται άπαρατήρητος και αί διερχόμενοι γενεαί όφείλουσιν έτησίως κατά ταύτην να ίστανται προς στιγμήν πλήρεις σεβασμού, όπως αναμνησθήσι της ήρωικής θυσίας του έθνομάρτυρος Κυπριανού και των λοιπών αρχιερέων και άντλῶσαι από του μεγάλου παραδείγματος διδάγματα αυταπαρήσεως και φιλοπατρίας, χωρώσι μάλλον σθεναρώς εις τὸ μέλλον, τὸ έγκρύπτον τόσους πόθους και τόσα όνειρα, αλλά φευ! και τόσους κινδύνους!...».

Λίγους μήνες πριν από τὸ παραπάνω άρθρο, τὸν Άπρίλιο του 1901, και ενώ τὸ πολυτάραχο Άρχιεπισκοπικό ζήτημα της Κύπρου πλησίαζε να κλείσει ένα χρόνο ζωής, στο Ζάππειο, στο κέντρο της Άθήνας, ο τριαντάχρονος Λεμεσιανός νομικός και λόγιος με έντονη δημοσιογραφική δράση, Γεώργιος Σ. Φραγκούδης (1869-1939), έπικεφαλής του δραστήριου «Πατριωτικού Συνδέσμου των Κυπρίων», όργάνωσε με μεγάλη έπιτυχία την «Κυπριακή Έκθεση». Ο Φραγκούδης, ο ζωηρό-

21. «Έννεά Ιουλίου», έφημ. Άλήθεια (Λεμεσός), 13-7-1901.

τερος και πιό θορυβώδης από τους εκπροσώπους της δεύτερης γενιάς των ήγετων του ένωτικου κινήματος στην Κύπρο, είχε κηρύξει με σειρά 18 άρθρων στην «*Αλήθεια*» της Λεμεσού, τὸ 1898, «τὸ πρόγραμμα τοῦ μέλλοντος νὰ ἰδρυθῆ ριζοσπαστικοῦ κόμματος με τὴν λέξιν Ἑνωσις ἀναγεγραμμένη ἐπὶ τῆς σημαίας του»²². Οὐσιαστικά, ἐπεχείρησε νὰ ἀντιγράψει στὴν Κύπρο τὴν πολιτικὴ τῶν ριζοσπαστῶν τῆς Ἑπτανήσου καὶ ἦλθε σὲ σύγκρουση με τοὺς συντηρητικοὺς παλαιοὺς πολιτευτὲς ποὺ ἀκολουθοῦσαν «σώφρωνα καὶ μεμετρημένην πολιτικὴν» ἀπέναντι στοὺς Βρετανούς. Στὴν Ἑλλάδα ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ προσπάθησε συστηματικὰ νὰ κάνει γνωστὴ τὴν κυπριακὴ ένωτικὴ ὑπόθεση καὶ νὰ ἐντάξει τὴν Κύπρο στὴ σειρά τῶν ἐθνικῶν διεκδικήσεων. Σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτές του θεαματικὲς ἐνέργειες ὡς πρόεδρος τοῦ «*Πατριωτικοῦ Συνδέσμου*», συγκέντρωσε χρήματα με ἐράνους στὴν Κύπρο καὶ παρήγγειλε τὴν προσωπογραφία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, ποὺ τονίστηκε ὅτι ἦταν «πιστὴ ἀναπαράστασις τῆς ἐν τῇ μονῇ Μαχαιράδος εἰκόνας τοῦ ἐθνομάρτυρος». Τὸ πορτρέτο κατατέθηκε σὲ εἰδικὴ τελετὴ στὸ Ἐθνολογικὸ Μουσεῖο τῆς Ἑλλάδας, ποὺ στεγαζόταν τότε στὸ Πολυτεχνεῖο, στὶς 25 Μαρτίου τοῦ 1900, καὶ ἀναρτήθηκε δίπλα «στὰς σεπτὰς μορφὰς τῶν μεγάλων τοῦ Γένους ἀνδρῶν καὶ ἔνθα ἡ Κύπρος δὲν ἀντεπροσωπεύετο»²³. Πιὸ συγκεκριμένα, ἀναρτήθηκε δίπλα ἀπὸ τὶς προσωπογραφίες τοῦ πατριάρχη Γρηγορίου Ε΄ καὶ τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ.

Ἡ τελετὴ παράδοσης τῆς προσωπογραφίας «τοῦ μέχρι

22. Πατριωτικὸς Σύνδεσμος τῶν Κυπρίων, *Κυπριακὴ Ἑκθεσις ἐν Ἀθήναις*, Ἀθήνα 1901, σσ. 1-2. Γιὰ τὸν Φραγκοῦδη βλ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Σ. ΦΡΑΓΚΟΥΔΗ, *Ἱστορία καὶ Γενεαλογία τῆς μεγάλης κυπριακῆς οἰκογενείας Φραγκοῦδη καὶ τῶν συγγενικῶν οἰκογενειῶν. Μὲ αὐτοβιογραφίαν τοῦ συγγραφέως*, Ἀθήνα 1939 καὶ ΑΡ. Λ. ΚΟΥΔΟΥΝΑΡΗ, *Βιογραφικὸν Λεξικὸν Κυπρίων 1800-1920*, Λευκωσία 2010⁶, σσ. 622-623.

23. Πατριωτικὸς Σύνδεσμος, *Κυπριακὴ Ἑκθεσις*, ὁ.π., σ. 3.

τουῦδε ἀφανοῦς μάρτυρος ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τῆς ἀναδημιουργίας τοῦ ἔθνους μας ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ», εἶχε σχεδιαστεῖ μὲ κάθε λεπτομέρεια. Μετὰ τὴ δοξολογία στὴ Μητρόπολη Ἀθηνῶν, ἔγινε συγκέντρωση στὰ γραφεῖα τῆς Ἑταιρείας «Ὁ Ἑλληνισμός». Ἀπὸ ἐκεῖ ἐν πομπῇ, προηγούμενων τῆς φιλαρμονικῆς, τοῦ λαβάρου τοῦ «Πατριωτικοῦ Συνδέσμου» καὶ τῆς «εἰκόνας τοῦ Κυπριανοῦ», ἡ πορεία κατευθύνθηκε πρὸς τὸ Μουσεῖο, ὅπου ἔγινε δέηση «ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τῶν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ἐν Κύπρῳ πεσόντων» καὶ ἐκφωνήθηκε πανηγυρικὸς ἀπὸ τὸν Φραγκοῦδη. Μέσα σὲ ἐκδηλῆ συγκίνηση ὁ φοιτητῆς Ἀριστείδης Ζήνων ἀπήγγειλε τὸ ποίημα «Εἰς τὸν Κυπριανόν», τοῦ ἀδελφοῦ του, Εὐγένιου Ζήνωνος, ἀργότερα βουλευτῆ καὶ διαπρεποῦς πολιτευτῆ τῆς Λεμεσοῦ, μὲ τὸ ὁποῖο παρουσιαζόταν ἡ σημασία τῆς παρουσίας καὶ τοῦ Κυπριανοῦ - ὡς ἐκπροσώπου τῆς Κύπρου - δίπλα στὶς κορυφαῖες μορφές τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1821. Μεταφέρουμε ἐδῶ τὴν τρίτη στροφή, ὅπου γίνεται ἀναφορὰ στὴ διάσταση ποὺ συνδεόταν μὲ τὸ πολιτικὸ μέλλον τῆς Κύπρου²⁴:

«Ἄς μὴ σοῦ τρώει τὴν ψυχὴ ἀκοίμητη ἢ λύπη,
πῶς ἐδῶ μέσα ἀπὸ σέ, πατέρα, μόνο λείπει
ἐλεύθερη πατρίδα.

Ὁ καταλύτης ὁ καιρὸς θὰ κάμη τὴ δουλειά του,
γοργὰ τὰ σιδερένια του θὰ σπάσουν δάκτυλά του,
καὶ ἐμεῖς τὴν ἀλυσίδα!».

Ἡ «Κυπριακὴ Ἐκθεση» τοῦ 1901, τὸ μεγαλύτερο ἐπίτευγμα τοῦ Γ. Φραγκοῦδη, γιὰ τὴν ὁποία ταξίδεψαν στὴν Ἀθήνα 120 Κύπριοι ἐκδρομεῖς, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἀποτελεῖ ὀρόσημο στὴν ἱστορία τοῦ κυπριακοῦ ἐνωτικοῦ κινήματος. Τὸ «ἐθνικὸν κέντρον» γνώριζε γιὰ πρώτη φορὰ τὴν Κύπρο,

24. «Πατριωτικὸς Σύνδεσμος τῶν Κυπρίων. Ἡ ἐν τῷ Πολυτεχνείῳ Ἀθηνῶν ἑορτὴ τῆς καταθέσεως τῆς εἰκόνας τοῦ Κυπριανοῦ» καὶ «Ἡ ἐπὶ τῇ καταθέσει εἰς τὸ Ἑθνολ. Μουσεῖον τῆς εἰκόνας τοῦ Κυπριανοῦ μεγάλη ἐν Ἀθήναις ἐθνικὴ κυπριακὴ πανήγυρις», *Ἀλήθεια*, 7-4-1900 καὶ 21-4-1900.

καθώς ύπῆρχαν ἐκθέματα μὲ τὰ κύρια κυπριακὰ προϊόντα, τὴν πνευματικὴ παραγωγὴ, τὶς ἀρχαιότητες, ἐνῶ παράλληλα εἶχε στηθεῖ κυπριακὸς ἀργαλειὸς καὶ χορευτὲς χόρευαν κυπριακοὺς χοροὺς καὶ ἀντάλλασσαν στίχους²⁵. Κεντρικὴ ἱστορικὴ μορφή τῆς Ἐκθεσης ἦταν ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός. Στὸ περιστύλιο τοῦ Ζαπτείου, πρὶν ἀπὸ τὴν εἴσοδο στοὺς χώρους τῆς Ἐκθεσης, δέσποζε τὸ «μνημεῖον τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ καὶ τῶν λοιπῶν τοῦ 1821 ἐν Κύπρῳ μαρτύρων», ἡ προτομὴ ἔργο τοῦ Γεώργιου Μπονάνου, ποὺ εἶχε παραγγείλει ὁ «Πατριωτικὸς Σύνδεσμος» μὲ σκοπὸ νὰ στηθεῖ ἀργότερα (στὴν ὀγδοηκοστὴ ἐπέτειο τῆς 9^{ης} Ἰουλίου) στὴ Λευκωσία.

Ἀνάμεσα στὰ ἑκατοντάδες ἐκθέματα, ὁ ἀνώνυμος δημοσιογράφος τῆς «Ἀκροπόλεως» ποὺ κάλυψε μὲ πολὺστήλη περιγραφὴ τὰ ἐγκαίνια τῆς «Κυπριακῆς Ἐκθέσεως», ἐντυπωσιάστηκε ἀπὸ τὰ χειρόγραφα ἑνὸς ποιήματος. Ἄν καὶ δὲν φρόντισε νὰ μάθει τὸ ὄνομα τοῦ ποιητῆ, δημοσίευσε στὴν ἐφημερίδα του ὀκτῶ στίχους, «χάριν περιεργείας». Μεταφέρουμε ἐδῶ τοὺς πρώτους τέσσερεις, ἀκολουθώντας πιστὰ τὸ πρωτότυπο, παρὰ τὰ λάθη του:

«Μιὰν νύχταν, νύχταν σιανήν, πικρὴν δευτερογιούναν
 Νύχταν πασανικόνυχταν, ποὺ τάστρα μιλιούνια
 Ἐλάμπασιν, ποὺ πανωθειὸν κ' ἐν εὐρισκας ρουθούνια
 Μέσα στῆς χώρας τὰ στενά, στῆς χώρας τὰ καντούνια».

Ὁ ταπεινὸς καὶ καταφρονημένος σπετσέρης τῆς Λεμεσοῦ, ὁ Βασίλης Μιχαηλίδης, ἐκθέτης τῆς Κυπριακῆς Ἐκθέσεως καὶ ἀξιωθεὶς χαλκοῦ μεταλλίου «διὰ τὰ ἐκδεδομένα καὶ χειρόγραφα ἐν κυπριακῇ διαλέκτῳ ποιήματα αὐτοῦ», τιμήθηκε ἀπρόσμενα μὲ μιὰ προδημοσίευση μικροῦ ἀποσπάσματος τῆς

25. Γιὰ τὴν Ἐκθεση τοῦ 1901 βλ. Πατριωτικὸς Σύνδεσμος, *Κυπριακὴ Ἐκθεσις*, ὅ.π., καὶ ΙΩΑΝΝΗ Κ. ΜΑΖΑΡΑΚΗ – ΑΙΝΙΑΝ, «Ἡ κυπριακὴ ἐκθεση τοῦ 1901», στὸ Ἐθνικὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο – Πολιτιστικὸ Ἰδρυμα Τράπεζας Κύπρου, *Οἱ κυπριακὲς φορεσιῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Ἱστορικοῦ Μουσειοῦ. Μιὰ ἀναδρομὴ στὸν κόσμον τῆς Κύπρου στὴν αὐγὴ τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα*, Ἀθήνα 1999, σσ. 31-47.

«9^{ης} Ἰουλίου», σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες ἀθηναϊκὲς ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς²⁶.

Ἡ προτομὴ τοῦ Γ. Μπονάνου ταξίδεψε τελικὰ στὴν Κύπρο τὴν ἴδια χρονιά καὶ εἶναι αὐτὴ ποὺ ὑψώνεται σήμερα, ταλαιπωρημένη ἀπὸ τὸν χρόνο καὶ τὶς μετακινήσεις, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Παγκύπριο Γυμνάσιο, στὴν εἴσοδο τοῦ περιβόλου τῆς παλαιᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη. Παρέμεινε συσκευασμένη σὰ ἀζήτητα τῶν κυπριακῶν τελωνείων καὶ στὶς ἀποθήκες τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς γιὰ ὀκτὼ περίπου χρόνια, καθὼς ἡ ἔνταση τῆς διαμάχης τοῦ «Ἀρχιεπισκοπικοῦ ζητήματος», ἐμπόδιζε κάθε κοινὴ ἐκδήλωση, ἀκόμη καὶ τὴν ἀπότιση τιμῆς πρὸς τὸν Κυπριανό. Ὁ Γ. Σ. Φραγκοῦδης, ἐξάλλου, ἦταν κιτιακός, ὁπότε δὲν θὰ δεχόταν νὰ γίνουν τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ μνημείου ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Κυρηναίας Κύριλλο καὶ τὸν κύκλο του, ποὺ ἔλεγχαν τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ μέχρι τὸ 1908. Ὁ Κυπριανὸς συμβόλιζε σὲ ἐπίπεδο ἐθνικῆς ρητορικῆς ὅ,τι πιὸ ὑψηλὸ εἶχε νὰ παρουσιάσει ἢ Κύπρος καὶ ἡ Ἐκκλησία της στὴν ἐθνεγερεσία τοῦ 1821, ἀλλὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ ἐμπνεύσει τὴν πρόσκαιρη, ἔστω, ἀνακωχὴ στοὺς διεκδικητὲς τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου.

Τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς ἔγιναν τελικῶς τὴν 9^η Ἰουλίου 1909, ἀπὸ τὸν Κύριλλο Β', σὲ μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτές του ἐνέργειες ὡς ἀρχιεπίσκοπος, τὴν περίοδο ποὺ οἱ κυρηναϊκοὶ καὶ τὸ Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως δὲν εἶχαν ἀναγνωρίσει ἀκόμη τὴν ἐκλογή του²⁷. Τὸν πανηγυρικὸ ἐκφώνησε ὁ ἀνιψιὸς τοῦ Κυρίλλου, ἀρχιμανδρίτης Μακάριος Μυ-

26. «Ἡ πρώτη ἐν Ἀθήναις Κυπριακὴ Ἐκθεσις. Τὰ ἐπίσημα ἐγκαίνια αὐτῆς. Ἡ σημασία τῆς Ἐκθέσεως. Βίος, ἔθιμα καὶ χάριτες τῶν νησιωτῶν. Ἡ γεωργία των, ἡ βιοτεχνία των, αἱ πόλεις καὶ τὰ χωρία των», ἐφημ. Ἀκρόπολις (Ἀθήνα), 7-4-1901. Βλ. καὶ Πατριωτικὸς Σύνδεσμος, *Κυπριακὴ Ἐκθεσις*, ὁ.π., σσ. 28. 81.

27. Γιὰ τὸ Ἀρχιεπισκοπικὸ ζήτημα βλ. κυρίως, Φ. ΖΑΝΝΕΤΟΥ, *Ἱστορία*, ὁ.π., τ. Γ', Λάρισα 1912. Ν. ΚΑΤΑΛΑΝΟΥ, *Κυπριακὸν Λεύκωμα «Ὁ Ζήνων»*,

ριανθεύς, ὁ κατοπινὸς μητροπολίτης Κυρηνείας καὶ ἀρχιεπίσκοπος Μακάριος Β', ποὺ ἀπολογήθηκε γιὰ τὴν «ἀμέλεια καὶ τὴν ἀγνωμοσύνη» τῶν Κυπρίων ποὺ εἶχαν ἐγκαταλείψει γιὰ ἓνα σχεδὸν αἰῶνα στὸ «σκότος τῆς ἀφανείας» τὸν Κυπριανὸ καὶ τόνισε ὅτι ἡ διαθήκη τοῦ ἀπαγχονισθέντος ἀρχιεπισκόπου ἦταν ἡ «μέχρις αἵματος ὑπεράσπισις τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ». Ὁ Μακάριος στάθηκε στὰ δύο κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπικότητάς του καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Κυπριανοῦ: τὴν «σπουδαιότητα καὶ βαρυσήμαντον» ἐγκύκλιό του γιὰ τὴν ἵδρυση τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας (1812)²⁸ καὶ «τὸν ἔνδοξον αὐτοῦ θάνατον ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος»²⁹. Τὴ μεγαλύτερη αἴσθηση προκάλεσε στὴν τελετὴ ἡ ἀπαγγελία τοῦ ποιήματος «Στὸν ἔθνομάρτυρά μας», ποὺ ἀπήγγειλε ὁ ἴδιος ὁ ποιητής, Ἰωάννης Περγίος, «ὠχρὸς ὑπὸ ἱερᾶς συγκινήσεως». Τόσο στὸ ποίημα τοῦ φλογεροῦ Λευκωσιάτη πατριωτικοῦ ποιητῆ, ὅσο καὶ στὴν ὅλη τελετὴ τοῦ 1909 (ὅπως καὶ στὶς ἀντίστοιχες τοῦ «Πατριωτικοῦ Συνδέσμου τῶν Κυπρίων», τοῦ 1900 καὶ 1901), διαπιστώνονται ὁμοιότητες, ἢ

ἔτος Α', Λευκωσία 1914. ΓΕΩΡΓΙΟΥ Σ. ΦΡΑΓΚΟΥΔΗ, *Ἱστορία τοῦ Ἀρχιεπισκοπικοῦ ζητήματος τῆς Κύπρου (1900-1910)*, Ἀλεξάνδρεια 1911. GEORGE HILL, *A History of Cyprus, vol. IV. The Ottoman Province. The British Colony 1571-1948* (ed. Harry Luke), Cambridge 1952, σσ. 577-603. ΝΙΚΟΥ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, *Τὸ Ἀρχιεπισκοπικὸ ζήτημα τῆς Κύπρου κατὰ τὰ ἔτη 1900-1910*, Λευκωσία 1999.

28. Τὴν ἐγκύκλιο βλ. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σσ. 181-186. Γιὰ τὴ σημασία της («σημαντικότερο μνημεῖο τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς παιδείας στὴν Κύπρο... ποὺ ἀπηχεῖ τὴν ἀφομοίωση ἰδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ στὴν πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ σκέψη τῆς ὀρθόδοξης ἱεραρχίας τῆς νήσου»), βλ. ΠΑΣΧΑΛΗ Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ, *Κυπριακὴ Λογιοσύνη 1571-1878*, Λευκωσία 2002, σ. 178.

29. «Λόγος πανηγυρικὸς ἐπὶ τοῖς ἀποκαλυπτηρίοις τοῦ μνημείου εἰς τὸν ἔθνομάρτυρα ἀρχιεπίσκοπον Κυπριανὸν ὑπὸ Μακαρίου Μυριανθέως Π.Θ., Γραμματέως τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς», ἐφημ. *Κυπριακὸς Φύλαξ* (Λευκωσία), 11-7-1909.

μᾶλλον ἀντιγραφές, τοῦ τελετουργικοῦ τῶν ἀποκαλυπτηρίων τοῦ ἀνδριάντα τοῦ πατριάρχη Γρηγορίου τοῦ Ε΄, στίς 25 Μαρτίου 1872, στὰ Προπύλαια τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν³⁰, ὅπου ἐκφώνησε ὁ Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης τὸ πολύκροτο ποίημα γιὰ τὸ «*Σχονὶ τοῦ Πατριάρχη*»³¹. Ὅμως, αὐτό, ἀξίζει νὰ μελετηθεῖ σὲ εἰδικότερη μελέτη. Ὁ μεγαλοϊδεάτης Ἴω. Περδῖος, πάντως, στοὺς τελευταίους στίχους τοῦ ποιήματός του, ζήτησε ἀπὸ τὸν Κυπριανὸ («τιμημένο τῆς πατρίδος μας πατέρα») νὰ «ξυπνήσει», ὥστε νὰ σκορπίσει τὸ «πυκνὸ σκότος τῆς σκλαβιάς» καί,

«νὰ μᾶς πάρης ἐνωμένους ἴστην Ἑλλάδα τὴν ὠραία
ποὺ μᾶς καρτερᾶ νὰμποῦμε μέσα ἴστην Ἁγία Σοφία!»³².

Στὴν τελετὴ τῶν ἀποκαλυπτηρίων εἶχαν προσκληθεῖ νὰ παραστοῦν καὶ οἱ ἀπόγονοι τῶν σφραγιασθέντων τοῦ 1821, «ὅσοι ὑπῆρχον καὶ ἠδυνήθησαν νὰ προσέλθωσι», ἐνῶ εἶχαν ἐτοιμαστεῖ ἀπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ καὶ τὰ δίπτυχα μὲ «τὰ ὄνόματα τῶν ἐθνομαρτύρων»³³. Μοναδικὴ παραφωνία, ποὺ ἀμαύρωσε τὴ λαμπρότητα τῶν ἐορτασμῶν, ἦταν ὅτι σὲ αὐτὴν παρευρέθησαν, κυρίως, κιτιακοὶ ἐκκλησιαστικοὶ καὶ πολιτικοὶ παράγοντες, ἐκπαιδευτικοὶ καὶ μαθητόκοσμος, ἀφοῦ οἱ κηρυτειακοὶ δὲν εἶχαν ἀναγνωρίσει τὴν ἐκλογὴ τοῦ Κυρίλλου Β΄.

30. Βλ. σχετικὰ Η. Γ. ΜΥΚΟΝΙΑΤΗ, «Οἱ ἀνδριάντες τοῦ Ρήγα καὶ τοῦ Γρηγορίου Ε΄ στὰ προπύλαια τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἀθήνας καὶ τὸ πρῶτο κοινό τους», περ. *Ἑλληνικά*, 35 (1984) 355-370.

31. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι τόσο στὸ ποίημα τοῦ Βαλαωρίτη ὅσο καὶ τοῦ Περδῖου (ἀλλὰ καὶ τοῦ Εὐγ. Ζήνωνος, τὸ 1900), ἐπαναλαμβάνεται ἡ προσφώνηση, «πατέρα», πρὸς τοὺς Γρηγόριο καὶ Κυπριανό. Πρβλ. καὶ τὶς παρατηρήσεις τοῦ ΜΙΧΑΛΗ ΠΙΕΡΗ, «Ἀριστοτέλης Βαλαωρίτης – Βασίλης Μιχαηλίδης (Ἡ ἄλλη ὄψη τοῦ μοντέλου τοῦ “ἐθνικοῦ ποιητῆ”)», περ. *Παρουσία*, 3 (Χειμῶνας 1995) 13-16.

32. «Στὸν Ἐθνομάρτυρά μας», *Κυπριακὸς Φύλαξ*, 11-7-1909.

33. Βλ. τὸ σχετικὸ κύριο ἄρθρο «Ὁ Μέγας Ἐθνομάρτυς Κυπριανός» καὶ τὶς εἰδήσεις γιὰ τὶς προετοιμασίες καὶ τὸ πρόγραμμα τῶν ἀποκαλυπτηρίων, *Κυπριακὸς Φύλαξ*, 27-6-1909.

Ἐξάλλου, ὁ διχασμὸς ποὺ προκάλεσε τὸ Ἀρχιεπισκοπικὸ ζήτημα ἦταν ἡ κύρια αἰτία γιὰ τὴν ὀκταετῆ θλιβερὴ καθυστέρηση τῶν ἀποκαλυπτηρίων³⁴.

Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ πιὸ πάνω, ἡ προτομὴ τοῦ Κυπριανοῦ ἦταν ἡ πρώτη ποὺ ἀνυψώθηκε στὴ νεώτερη ἐποχὴ ἀπὸ τοὺς Ἑλληνας τῆς Κύπρου καὶ ἡ θέση της, στὸν περίβολο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Παγκύπριο Γυμνάσιο, στὸν πυρήνα τῆς διαμόρφωσης τῆς ρητορικῆς τῆς ἐνωτικῆς ἰδεολογίας, προκαθορίζε τὴν πολιτικὴ καὶ συμβολικὴ τῆς χρῆση καὶ σπουδαιότητα. Ἦδη, μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν τελετῶν τοῦ 1909, ὁ Κύριλλος ἀπέστειλε ἐγκύκλιο γιὰ τὴν τέλεση μνημοσύνων σὲ ὅλους τοὺς ναοὺς τοῦ νησιοῦ, στὴ μνήμη τῶν σφαγιασθέντων κατὰ τὴν 9^η Ἰουλίου 1821³⁵. Μιὰ ἄλλη ἐνδιαφέρουσα λεπτομέρεια τοῦ παρασκηνίου τῶν ἀποκαλυπτηρίων εἶναι ὅτι τουρκικὴ ἀντιπροσωπεία, ὑπὸ τὸν δήμαρχο Λευκωσίας Σιεφκὲτ μπέη (ἐξελέγη τὸ 1908, λόγω ἀσυμφωνίας κιτιακῶν καὶ κυρηνειακῶν δημοτικῶν συμβούλων) εἶχε παραπονεθεῖ στὸν Διοικητὴ τῆς πρωτεύουσας, ὅτι στὴ βάση τῆς προτομῆς ἀναγράφονταν ὑβριστικὲς φράσεις γιὰ τοὺς Μουσουλμάνους (!), ἐνῶ διατυπώθηκαν καὶ φόβοι μήπως τὸ μνημεῖο προκαλοῦσε ρήξη μεταξὺ τῶν δύο ἐθνικῶν στοιχείων. Χρειάστηκε ἡ

34. Βλ. τὰ σχετικὰ σχόλια στὰ χρονογραφήματα Τίμων, «Ἰουλίου ἡ 9^η» καὶ Ν., «Ὁ Κυπριανός», *Φωνὴ τῆς Κύπρου* (Λευκωσία), 4/17-7-1909 καὶ 11/24-7-1909 καὶ τὶς ἐπικρίσεις γιὰ τὴν ἀπουσία τῶν κυρηνειακῶν καὶ τοῦ «ἐτέρου Γυμνασίου» στὴ *Σάλπιγγα*, 16-7-1909. Ἡ κυρηνειακὴ «*Φωνὴ τῆς Κύπρου*» ὑποβάθμισε τὴν περιγραφὴ τῶν ἀποκαλυπτηρίων στὶς τοπικὲς εἰδήσεις τοῦ φ. 11/24-7-1909, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν κιτιακὸ «*Κυπριακὸ Φύλακα*» ποὺ ἀφιέρωσε ὀλόκληρο τὸ πρωτοσέλιδό του στὸ φ. 11-7-1909. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, στὴν *Ἀλήθεια*, 9-7-1909, δημοσιεύθηκε ἕνα ὀξύτατο, σχεδὸν ὑβριστικὸ, ἄρθρο ἐναντίον τοῦ «ἐπιβάτη τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου» Κυρίλλου, καὶ τῆς μονομεροῦς ἀπόφασής του νὰ τελέσει τὰ ἀποκαλυπτῆρια.

35. «9 Ἰουλίου. Τὰ ἀποκαλυπτῆρια τοῦ μνημεῖο τοῦ Κυπριανοῦ», *Σάλπιγγς*, 9-7-1909.

ἐπιτόπια ἐξέταση τῆς Ἀστυνομίας γιὰ νὰ ἀποδειχθοῦν ὑπερβολικὲς οἱ τουρκικὲς ἀνησυχίες³⁶.

Τὸ ἴδιο βράδυ, στὶς 9 Ἰουλίου 1909, στὸ κιτιακὸ Γυμναστήριο τῆς πρωτεύουσας, ὁ θεατρικὸς θίασος «Θέσπις» τοῦ σωματείου «Ἀγάπη τοῦ Λαοῦ», παρουσίασε τὸ ἔργο «Κουτσουκ Μεχεμετ» τοῦ Θεοδούλου Κωνσταντινίδη. Ἡ κιτιακὴ ἐφημερίδα τῆς πρωτεύουσας «Κυπριακὸς Φύλαξ» ὑπολόγισε τοὺς θεατὲς στὸν ἐξαιρετικὰ ὑψηλὸ ἀριθμὸ τῶν 1500 καὶ ἐξηγοῦσε:

«Εἶναι δρᾶμα τὰ μάλιστα συγκινοῦν τοὺς Λευκωσιᾶτας, διότι ἅπασα ἢ δρᾶσις αὐτοῦ ἐξελίσσειται ἐν Λευκωσίᾳ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς σκηνῆς πρωταγωνιστοῦντα πρόσωπα εἶναι ἐκ παραδόσεως εἰς πάντα γνώριμα καὶ συμπαθῆ».

Στὸ διάλειμμα τῆς παράστασης ὁ βουλευτὴς Λάρνακας-Ἀμμοχώστου, Εὐάγγελος Χατζηϊωάννου, ἐθέλοντῆς τῆς Κρητικῆς ἐπανάστασης τοῦ 1897, ἀπήγγειλε «ἀποσπάσματα ὠραιοτάτου καὶ λίαν ποιητικοῦ ἔπους ἐν δημῳδῶ κυπριακῷ ἰδιώματι πεποιημένῳ καὶ ἀναφερόμενον εἰς τὰς φρικαλέας σφαγὰς ἐν Κύπρῳ καὶ τὸ μαρτύριον τοῦ ἐθνομάρτυρος Κυπριανοῦ, ποιηθέντι δὲ ὑπὸ τοῦ ἐν Λεμησῶ ποιητοῦ κ. Βασιλείου Μιχαηλίδου, φαρμακοποιοῦ. Τὸ ἔπος συνεκίνησε βαθύτατα καὶ ἐνεθουσίασε τὸ παμπληθὲς ἀκροατήριον ὅπερ ἀκράτητον ἐπευφήμει καὶ κατεχειροκρότει τὰς ἀπαγγελλομένας περικοπὰς»³⁷.

36. «Τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ Ἐθνομάρτυρος Κυπριανοῦ», *Φωνὴ τῆς Κύπρου*, 11/24-7-1909. Βλ. καὶ τὸν φάκελο τῆς σχετικῆς ἀλληλογραφίας στὸ Κρατικὸ Ἀρχεῖο Κύπρου (ΚΑΚ)/SA1/1892/1909.

37. «Ἐν τῷ Γυμναστηρίῳ», *Κυπριακὸς Φύλαξ*, 11-7-1909. Ἀνάλογα ἐνθουσιώδη σχόλια καὶ ἐπαίνους ἐπεφύλαξε γιὰ τὸν ποιητὴ καὶ ἡ φιλικότατη στὸν Βασίλη Μιχαηλίδη, ἐφημ. *Σάλπιγξ*, στὸ ἄρθρο [τοῦ διευθυντῆ τῆς, Χρ. Σ. Χουρμούζιου] «Ἡ 9^η Ἰουλίου. Εἰς τὸν ἀοίδιμον Ἐθνομάρτυρα Κυπριανόν», φ. 16-7-1909. Τὸ ἄρθρο ξεκινοῦσε μὲ τὸ τετράστιχο ἐπιγράμμα, ποῦ δημοσιεύθηκε ἀργότερα στὰ *Ποιήματα*, μὲ τίτλο «Τῷ ἀπαγχομισθέντι ἀρχιεπισκόπῳ Κύπρου Κυπριανῶ», ἐνῶ στὸ ἴδιο φύλλο, μὲ

Τὸ γεγονός ἐπιβεβαιώνει ὅτι ἀκόμη καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκδοση τῶν «Ποιημάτων» τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη (1911, ποὺ κατέληξε σὲ κυκλοφοριακὴ ἀποτυχία³⁸), τὸ ποίημα τῆς «9^{ης} Ἰουλίου τοῦ 1821» ἦταν ἤδη δημοφιλές. Μάλιστα, οἱ ἀνέκδοτοι στίχοι τοῦ Μιχαηλίδη ἀντιμετωπίζονταν ὡς ἡ ἱστορία τῆς 9^{ης} Ἰουλίου. Τὸ ἐξυμνητικὸ ἄρθρο τοῦ φιλόλογου Κωνσταντίνου Γ. Ζησίου στὰ ἀθηναϊκὰ «Πάτρια», τὸν Ἰούλιο τοῦ 1906, εἶναι ἰδιαίτερα διαφωτιστικὸ γιὰ τὴν χρῆση τοῦ ποιήματος τοῦ Μιχαηλίδη, πρὶν ἀκόμη αὐτὸ τυπωθεῖ³⁹:

«(...) Οὕτως ἐνέκλεισεν καὶ ἐν Λευκωσίᾳ τῆς Κύπρου τοὺς ἄρχοντας ὁ βδελυρὸς τῆς νήσου διοικητῆς Κιουτσουκ Μεχμέτης ὑπὸ μογγολικῆς ἀγριότητος, ὑπὸ φανατισμοῦ, ὑπὸ φιλοχρηματίας ἐλαυνόμενος. Μειδιῶσιν μετὰ βρυγμοῦ τῶν ὀδόντων λύκου πειναλέου μορφασμὸν οἱ μωαμεθανοί, ἀλλὰ πρὸ αὐτῶν τ' ἀγέρωχα παραστήματα καὶ τὰς γιγαντιαίας ψυχὰς των αἵρουσιν οἱ Κύπριοι προεστῶτες. Ἐλεγχόμενος ὁ ἀρχιεπίσκοπος ὅτι μετεῖχε τῆς ἐθνικῆς συνωμοσίας οὐδὲν ἀπεκρίνετο, ἐπειδὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ψευσθῆ· ὅτε δὲ προεκλήθη ν' ἀρνηθῆ καὶ νὰ καταρασθῆ τὴν ἐθνικὴν Ἰδέαν, ἤρεμος καὶ γαλήνιος ἀλλὰ καὶ ἰσχυρῶς εἶπεν ὅτι τὴν ζωὴν του δύνανται ν' ἀφαιρέσωσιν, τὴν ἐθνικὴν του συνείδησιν οὐχί· καὶ ἂν δὲ ἀποθάνῃ αὐτὸς καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ, τὸ γένος τὸ Ἑλληνικὸν ὡς ἀθάνατον θὰ ζήσῃ».

τίτλο «Ἡ 9^η Ἰουλίου τοῦ 1821 ἐν Κύπρῳ. (Αποσπάσματα ἐκ τοῦ γνωστοῦ ἔπους τοῦ κ. Β. Μιχαηλίδου)», δημοσιεύθηκαν τρία ὀλιγόστιχα τμήματα τοῦ ποιήματος.

38. Βλ. τὰ πικρὰ σχόλια: «Ποιήματα», Σάλπιγξ, 13-9-1912.

39. «Ἐθνικὸν Πάνθεον. Ὁ Κύπρου Κυπριανός», *Τὰ Πάτρια* (Ἀθήνα), 22-7-1906, σ. 3. Τὸ ἄρθρο δημοσιεύθηκε ἀνυπόγραφο, ὅμως ὁ Χρ. Σ. Χουρμούζιος, φίλος τοῦ ποιητῆ, στὸν πρόλογο τῆς ἔκδοσης, Β. Μιχαηλίδης, *Ποιήματα*, ὁ.π., σ. γ', ἀποκαλύπτει ὅτι συγγραφέας ἦταν «ὁ σοφὸς ἐν Ἀθήναις καθηγητῆς τῆς ἱστορίας κ. Κωνστ. Γ. Ζησίου». Ὁ Χουρμούζιος εἶχε στείλει στὸν Ζησίου «ἀντίγραφον τοῦ ἔπους», μὲ γράμμα τοῦ Β. Μιχαηλίδη.

«Ἡ Ρωμηροσύνη ἐν φυλῇ συνόκαιρη τοῦ κόσμου (...)»⁴⁰.

«(...) Ἀτάραχος πρὸ τῶν ὕβρεων καὶ τῶν ἐμπτυσμῶν ἔπεισε τὸν διοικητὴν καὶ ἀνέβη εἰς τὰ δώματα αὐτοῦ δῆθεν, ἵνα προσευχηθῆ, ἔκαυσε δὲ τὰ ἔγγραφα τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, ἵνα σώσῃ ἄλλους τῶν Ἑλλήνων ὁ συνετὸς καὶ φιλόπατρις. Καταβάς ἔπειτα ἐν μέσῳ τοῦ ὄχλου τῶν δημίων ὠδηγήθη, ὅπου ἐκρέμαντο τῶν προυχόντων τὰ ἡγιασμένα σώματα καὶ τῶν ἀρχιερέων Χρυσάνθου τῆς Πάρου (sic), Μελετίου τοῦ Κιτίου καὶ Λαυρεντίου τῆς Κερυνείας, πρὸ τῆς ἀγχόνης: Ὑψηλὸν αἶρει τὸ σῶμα αὐτοῦ εὐωδιάζον ἐξ ἀγνότητος, γαλήνιον ἔχει τὴν ὄψιν τὴν ὠχρόλευκον ὁ Χριστιανὸς περιβαλλομένην ὑπὸ τῆς μακρᾶς μελανῆς κόμης καὶ τοῦ βαθέος πώγωνος, ὑπερηφάνους τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐλληνικωτάτου λαοῦ ὁ ἄρχων.

Προσεῖδε τὴν ἀγχόνην ὡς κλίμακα ἀνάγουσαν εἰς τῆς ἀθανασίας τὸν οὐρανόν, ηὐλόγησεν αὐτὴν διὰ τοῦ σημείου τοῦ σταυροῦ, ἐπέρασε μόνος τὴν κεφαλὴν του εἰς τὴν θηλειὰν ἀφόβητος ὁ ἥρωας τῆς Ἰδέας καὶ μετὰ πραεῖας μεγαλειότητος εἶπε πρὸς τὸν μωαμεθανὸν “ἐκτέλεσον τώρα τὴν διαταγὴν τοῦ ἀπανθρώπου κυρίου σου”».

Ὅπως φαίνεται στὸ παραπάνω ἀπόσπασμα, ὁ ἀρθρογράφος τῶν «Πατριῶν», ἐβδομαδιαίου ὄργανου «τῆς Ἐταιρείας τῆς ὑπὲρ τῶν Πατριῶν Ἀμύνης», εἶχε μελετήσῃ ἐνδελεχῶς τὸ ποίημα «9^η Ἰουλίου» τοῦ «Κυπρίου ἐποποιῦ», ὅπως ὁ ἴδιος ὀνομάζει τὸν Βασίλη Μιχαηλίδη. Ὅμως, χρησιμοποιεῖ τὸ (ἀνέκδοτο) διαλεκτικὸ στιχούργημα ὄχι ὡς λογοτέχνημα, ἀλλὰ ὡς ἱστορικὴ πηγὴ γιὰ τὰ γεγονότα ποὺ περιγράφει «Ἡ 9^η Ἰουλίου τοῦ 1821 ἐν Κύπρῳ». Ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ γινόταν αὐτό, καὶ βέβαια ὄχι ἡ τελευταία.

40. Ἀκολουθοῦν ἄλλοι πέντε στίχοι ἀπὸ τὸ ποίημα τοῦ Μιχαηλίδη, μὲ τὴν ὑπόσημείωση: Ἐπικὸν ποίημα Β. Μιχαηλίδου Κυπρίου (Ἡ 9^η Ἰουλίου 1821), καὶ ἓνα δεύτερο ἀπόσπασμα τοῦ ἰδίου ποιήματος, ἄλλων ἕξι στίχων.

Από το 1909 ο έορτασμός της 9^{ης} Ιουλίου πήρε τη μορφή και τις συμβολικές διαστάσεις της «καθιερωμένης έπετείου». Σε αυτό συνέβαλαν καθοριστικά, δημιουργώντας κοινή βιοματική έμπειρία για όλους τους Έλληνες Κυπρίους, το ποίημα και οι έπικοί στίχοι του Βασίλη Μιχαηλίδη για την 9^η Ιουλίου και τὰ έτήσια μνημόσυνα και οι καταθέσεις στεφάνων στην προτομή του Κυπριανού⁴¹. Δεν ήταν, όμως οι μόνοι παράγοντες. Η εύρεία κυκλοφορία της έντυπης εικόνας του Κυπριανού είναι ένδεικτική και για την ανάδειξή του σε παγκύπριο σύμβολο της «κυπριακής αυτόθυσίας», είτε σε κάρτ ποστάλ, από το 1906⁴², είτε ως πρωτοσέλιδη λιθογραφία σε κυπριακές έφημερίδες⁴³, είτε με τη συχνή δημοσίευση της μορφής του Κυπριανού στα κυπριακά σχολικά βιβλία για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, Άναγνωστικά και Ιστορίας, που από τη δεκαετία του 1910 εκδίδονταν σε χιλιάδες αντίτυπα και κυκλοφορούσαν στα Δημοτικά Σχολεία της Κύπρου⁴⁴.

Μια πανηγυρική ανανέωση του συμβολισμού των σφαγών του καλοκαιριού του 1821 έγινε με τὰ άποκαλυπτήρια του

41. Βλ. ειδήσεις για μνημόσυνα τών θυμάτων της 9^{ης} Ιουλίου, στη Λευκωσία, *Φωνή της Κύπρου*, 16/29-7-1911 και 14/27-7-1912, αλλά και στο χωριό Ληνοῦ, στην ίδια έφημ., 21/3-8-1912. Το «στεφάνωμα της προτομής» του Κυπριανού, συνήθως από τον άρχιεπίσκοπο, είχε καθιερωθεί και στην επέτειο της 25^{ης} Μαρτίου: *Φωνή της Κύπρου*, 26/8-4-1911.

42. Του γνωστού φωτογράφου και εκδότη κάρτ ποστάλ Θ. Τουφεξή. Βλ. ANDREKOS VARNAVA, *British Imperialism in Cyprus, 1878-1915. The inconsequential possession*, Manchester 2009, σσ. 153-154.

43. Βλ. ένδεικτικά, πέντε από τις πολλές δημοσιεύσεις στη *Φωνή της Κύπρου*, συνήθως με τον υπότιτλο «Ο Έθνομάρτυς Άρχιεπίσκοπος Κυπριανός», φ. 4/17-7-1909, 7/20-7-1912, 9-7-1927, 22-3-1930, 5-7-1930.

44. Δύο μόνο παραδείγματα, από τὰ παλαιότερα: *Έλληνικόν Άναγνωσματάριον Παιδικός Θησαυρός προς χρῆσιν της Δευτέρας Τάξεως τών Δημοτικῶν Σχολείων Άρρένων και Θηλέων*, έκδ. Απόστολος Ιωαννίδης, Λευκωσία 1914, σ. 29. Η προσωπογραφία του Κυπριανού, με λεζάντα «Ο Έθνομάρτυρας Άρχιεπίσκοπος Κυπριανός» συνοδεύει σχετικό

μεγαλοπρεπούς Μαυσωλείου τῶν Ἐθνομαρτύρων στὸν περίβολο τοῦ ναοῦ τῆς Φανερωμένης, ἀπὸ τὸν Κύριλλο τὸν Γ', στίς 9 Ἰουλίου τοῦ 1930. Ἡ παραγγελία καὶ ἡ ἀνέγερση τοῦ μνημείου, μὲ γλύπτη τὸν Γεώργιο Δημητριάδη, ἔγινε μὲ ἀπόφαση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου καὶ ἐντασσόταν στοὺς ἐορτασμοὺς γιὰ τὴ συμπλήρωση τοῦ πρώτου αἰῶνα τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἡ τελετὴ ἔγινε μὲ πολὺ μεγαλύτερη ἐπισημότητα, ἀπ' αὐτὴν τοῦ 1909, λίγους μῆνες πρὶν ἀπὸ τὶς κρίσιμες βουλευτικὲς ἐκλογές τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1930⁴⁵. Κορυφαία στιγμή τοῦ ἐπίσημου τελετουργικοῦ ἦταν ἡ μετακομιδὴ τῶν λειψάνων τῶν Ἐθνομαρτύρων ἀπὸ τὸν ναὸ στὸν ὑπόγειο θόλο τοῦ Μαυσωλείου. Ἡ περιγραφή ποὺ δημοσιεύθηκε σὲ ἐφημερίδα τῆς Λευκωσίας εἶναι ἐνδεικτικὴ γιὰ τὴ σύνδεση τῆς θυσίας τοῦ 1821 μὲ τοὺς κυπριακοὺς ἐνωτικοὺς πόθους⁴⁶:

«Ὁ ἀρχιεπίσκοπος ὡς ἐκκλησιαστικὸς καὶ ἐθνικὸς ἀρχηγός, οἱ μητροπολίται, οἱ ἡγούμενοι, ὁ κληρὸς ἐν γένει καὶ ὁ

σχολικὸ ἀνάγνωσμα μὲ τίτλο «Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς» (σσ. 28-30) καὶ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη στὸν Κυπριανό, χωρὶς τίτλο, οὔτε ἀναφορὰ στὸν ποιητὴ. Ἡ ἴδια εἰκόνα κοσμεῖ τὸ ἐξώφυλλο τοῦ σχολικοῦ βιβλίου τοῦ Γ. Μ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, *Ἱστορία τῆς Κύπρου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον. Ἐγκριθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Συμβουλίου, πρὸς χρῆσιν τῶν Δημοτικῶν Σχολείων*, Λευκωσία 1911.

45. ΦΙΛΙΟΥ ΖΑΝΝΕΤΟΥ, *Ἡ Κύπρος κατὰ τὸν αἰῶνα τῆς παλιγγενεσίας 1821-1930*, Ἀθήνα 1930, σ. 110. ΔΩΡΑΣ ΜΑΡΚΑΤΟΥ, «Ἡ συμμετοχὴ τῆς Κύπρου στὸν πανελλήνιο ἐορτασμὸ γιὰ τὴν ἑκατονταετηρίδα τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας τὸ 1930», στὸ *Ἐταιρεία Κυπριακῶν Σπουδῶν* (ἐπιμ. Ἰωάννης Θεοχαρίδης), *Πρακτικὰ τοῦ Τρίτου Διεθνοῦς Κυπριολογικοῦ Συνεδρίου* (Λευκωσία, 16/20-4-1996), τ. Γ', Νεότερο Τμῆμα, Λευκωσία 2001, σσ. 367-382. Ν. ΧΡ. ΠΑΝΑΓΗ, *Ὁ ἱερὸς ναὸς Παναγίας Φανερωμένης*, ὁ.π., σσ. 141-165. «Τὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ Μαυσωλείου τῶν Ἐθνομαρτύρων. Μεγαλοπρεπὴς ἐθνικὸς πανηγυρισμὸς», *Φωνὴ τῆς Κύπρου*, 12-7-1930.

46. Idem, «Ἡ μεγάλη ἐθνικὴ τελετὴ», *Κυπριακὸς Φύλαξ*, 16-7-1930.

λαός εις ώραϊον και ένθουσιαστικόν συναγερμὸν περιέφεραν λιτανευτικῶς τὴν εἰκόνα τοῦ ἀρχηγοῦ ἔθνομάρτυρος⁴⁷ ὡς πατριωτικὸν λάβαρον και τὰ ἅγια λείψανα τῶν συμμαρτύρων του και ἀπέθεσαν αὐτὰ “ἐν μνήματι καινῷ”, ὑπὸ τὴν σκέπη τῆς κυανολεύκου, τὴν ὁποίαν εἰς μάτην ἐπόθησαν τὰ θύματα νὰ ἀτενίσουν κυματισμένην ἐδῶ με τὰ θολὰ ἀπὸ τὴν συγκίνησιν βλέμματά των».

Ἡ προτομὴ τοῦ Κυπριανοῦ στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ θὰ περνοῦσε πιά σὲ δεύτερη μοῖρα στοὺς ἐπετειακοὺς ἑορτασμοὺς τῆς 9^{ης} Ἰουλίου, ἀφοῦ τὸ κέντρο θὰ μεταφερόταν στὸν ἱστορικὸ ναὸ τῆς Φανερωμένης. Μιὰ ἄλλη προτομὴ τοῦ Κυπριανοῦ στήθηκε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1930 στὴ γενέτειρα τοῦ ἀπαγχονισθέντος ἀρχιεπισκόπου, στὸν Στροβόλο, με πρωτοβουλία τῶν τοπικῶν συλλόγων και παραγόντων⁴⁸.

Ἡ ποίηση ἦταν ἓνας ἄλλος χῶρος ποὺ νομοτελειακὰ ὑπηρέτησε τὸν κυπριακὸ ἀλυτρωτισμὸ, και σὲ αὐτὰ τὰ πλαίσια ἦταν ἀπόλυτα φυσιολογικὸ νὰ ἐξυμνηθεῖ τὸ πρόσωπο τοῦ Κυπριανοῦ, ποὺ ἐνσάρκωνε ὀρισμένες βασικὲς «σταθερὲς» και ἰδανικὰ τοῦ ἐθνικοῦ κινήματος στὴν Κύπρο, ἀναγκαῖα νὰ προβάλλονται και πρὸς τὸ Λονδίνο και πρὸς τὴν Ἀθήνα: τὴν ἀλληλεγγύη και συμπαρατάξη τῶν Ἑλλήνων Κυπρίων στοὺς ἀγῶνες τοῦ ἐθνικοῦ κέντρου (τῆς «θυγατρὸς Κύπρου πρὸς τὴν μητέρα»), τὴν αὐτοθυσία ἡρωικῶν μορφῶν τῆς κυπριακῆς ἐκκλησιαστικῆς και πολιτικῆς ἡγεσίας, τὸ αἷμα ποὺ χύθηκε και στὴν Κύπρο και ἔκανε τὴ μεγαλόνησο «ἀντάξια νὰ εἰσέλθει στὸ ἑλληνικὸ κράτος». Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Βασίλη Μιχαηλίδη,

47. Ἐννοεῖται ὁ Κυπριανός.

48. Γιὰ τὰ ἀποκαλυπτήρια βλ. *Φωνὴ τῆς Κύπρου*, 3-5-1930 και τὴν πλούσια σὲ ἱστορικὲς πληροφορίες γιὰ τὸν Κυπριανὸ και τὸ 1821 στὴν Κύπρο ἔκδοση, Ἑρασιτεχνικὸς Ὅμιλος Στροβόλου «Ὁ Αἰσχῦλος», Πανηγυρικὸν Λεύκωμα. Ἐπὶ τῇ τελετῇ τῶν ἀποκαλυπτηρίων τῆς προτομῆς τοῦ ἔθνομάρτυρος Κυπριανοῦ ἐν τῇ γενετείρᾳ αὐτοῦ Στροβόλῳ, ἐπιμ. Κωνστ. Δ. Χριστοφίδης, Λευκωσία 1929.

ποίημα για τον Κυπριανό έγραψε και ο άλλος μεγάλος Κύπριος ποιητής της περιόδου, ο Δημήτρης Λιπέρτης, που ευτύχησε μάλιστα να το απαγγείλει ο ίδιος στα αποκαλυπτήρια του Μουσουλίου, το 1930⁴⁹. Όμως, τα περισσότερα ποιήματα για τον Κυπριανό, τουλάχιστον αυτή την περίοδο, έγραψε ο κατ' έξοχην «πατριωτικός ποιητής», Ιωάννης Περδίος. Η μορφή του απαρχονισθέντος αρχιεπισκόπου υπήρξε από τα πιο προσφιλή πρόσωπα στην ποίηση του Περδίου, τόσο στις σχολικές ποιητικές συλλογές του (που είχαν εύρύτατη κυκλοφορία) όσο, κυρίως, τα πιο άγνωστα σήμερα ποιήματα, στη σατυρική – πολιτική του έφημερίδα, «Μαστίγιον»⁵⁰. Πολλές αναφορές στον Κυπριανό και στα γεγονότα του 1821 έντοπίζονται τόσο στην παλαιότερη δημοτική ποίηση όσο και σε έργα ποιητάρηδων στον 20^ο αιώνα, γεγονός που αποδεικνύει την απήχηση των γεγονότων στη μάζα των απλών Κυπρίων⁵¹.

49. Βλ. «Το ποίημα του κ. Δ. ΛΙΠΕΡΤΗ. Στους Τζιυπριώτες Μάρτυρες της 9^{ης} Ιουλίου 1821», *Φωνή της Κύπρου*, 12-7-1930 και Ν. ΧΡ. ΠΑΝΑΓΗ, *Ο ιερός ναός Παναγίας Φανερωμένης*, ό.π., σσ. 168-169.

50. Από τις σχολικές εκδόσεις του ποιητή βλ. ένδεικτικά σε μια από τις παλαιότερες, ΙΩΑΝΝΗ ΠΕΡΔΙΟΥ, *Σχολική Μούσα. Ποιήματα και διάλογοι έμμετροι προς χρῆσιν των Έλληνικών Δημοτικών Σχολείων*, Λευκωσία 1908, τα ποιήματα *Στόν Έθνομάρτυρα Κυπριανόν και τὸ Κενοτάφιον τοῦ Κυπριανοῦ*, στίς σσ. 13-15. Από τα ποιήματα της έφημ. *Μαστίγιον* (Λευκωσία), βλ. «Τ' άγιασμένα κόκκαλα πούνε για προσκύνημα φέτος καρτερούσανε τὸ μεγάλο μήνυμα!, Έπίκαιρους στίχους φάλλω σ' έθνομάρτυρα μεγάλο!» και «Στόν έθνομάρτυρά μας και πάλι κάτι με πόνον ή Μοῦσα φάλλει!», φ. 10-7-1919, 24-3-1921 και 10-7-1924. (Τὰ ποιήματα τοῦ *Μαστιγίου* όφείλω στη μεταπτυχιακή φοιτήτρια στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας κ. Νίκη Χριστοδούλου, την όποία ευχαριστώ).

51. Βλ. Κ. Γ. ΓΙΑΓΚΟΥΛΛΗ, «Η 9^η Ιουλίου στην ποίηση της Κύπρου», περ. *Η Κύπρος μας*, 66 (Μάιος – Αύγουστος 1997) 27-34. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΛΟΥ, «Τὸ ἄσμα τῶν Ἀρχιερέων», *Κυπριακαί Σπουδαί*, ΛΕ' (1971) 1-50. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑΣ Α. ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ, «Τὸ 1821 στην κυπριακή λογοτεχνία

Ένα πασίγνωστο στην εποχή του, ποίημα του Ίωάννη Περγίου για τον Κυπριανό ήταν «Τὰ Κόκκαλα τῶν Ἐθνομαρτύρων μας». Μάλιστα, τὸ ποίημα ἔδωσε καὶ τὸ κεντρικὸ σύνθημα στὴν παγκύπρια ἐξόρμησις γιὰ ἑράνους γιὰ τὴν ἀγορὰ τῆς «Πρώτης Κυπριακῆς Πυροβολαρχίας», κατὰ τὸ 1910-1912, τοῦ «Πατριωτικοῦ Ὀμίλου τῶν Διδασκάλων»: «Τῶν ἐθνομαρτύρων τὰ κόκκαλα κανόνια». Ὁ «Ὅμιλος», μὲ μέλη ἀπόφοιτους τοῦ Παγκύπριου Διδασκαλείου, περιῆλθε ὅλη σχεδὸν τὴν Κύπρον, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν Ἀμμόχωστο, τὴν Κυριακὴ 10 Ἰουλίου 1910, ὕστερα ἀπὸ μνημόσυνο τῶν Κυπρίων Ἐθνομαρτύρων τοῦ 1821. Οἱ νεαροὶ δάσκαλοι, μὲ τὴ συνοδεία τῆς Φιλαρμονικῆς τοῦ Σωματείου τῆς Λευκωσίας «Ἀγάπη τοῦ Λαοῦ», καὶ ἐπικεφαλῆς τὸν Νικόλαο Καταλάνο, τὸν Μανιάτη φυσικομαθηματικὸ καὶ δημοσιογράφον τῆς Λευκωσίας μὲ τὴν τεράστια ἐπιρροή στὶς κυπριακὰ λαϊκὰ μάζες καὶ τὸν Περγίον, εἰσέρχονταν στὰ χωριὰ φορώντας φουστάνελλα ἢ στρατιωτικὴ στολὴ καὶ ἀκολουθοῦσε παρέλασή τους μέχρι τὴν πλατεία ἢ τὸν περίβολο τοῦ ναοῦ τῆς κοινότητος. Ἐκεῖ μιλοῦσε στοὺς κατοίκους ὁ Καταλάνος καὶ ἔπονταν ἀπαγγελίαις ποιημάτων ἀπὸ τὸν Περγίον, «ἐθνικὰ ἄσματα» μὲ τὴ συνοδεία μουσικῶν ὀργάνων, διδασκαλία «πατριωτικοῦ δράματος» - συνήθως ἡ διασκευὴ τοῦ «Ἀθανάσιου Διάκου» τοῦ Βαλαωρίτη - ἑλληνικοὶ χοροὶ καὶ ὁ «χαιρετισμὸς τῆς ἑλληνικῆς σημαίας». Μετὰ τὴν ἐκτόξευσιν τῆς συγκίνησης καὶ τοῦ ἐθνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἄνοιγε κατάλογος δημόσιων εἰσφορῶν γιὰ τὴν Πυροβολαρχία, οἱ ὁποῖες ἀπετέλεσαν τὴ βάση γιὰ τὰ χρηματικὰ ποσὰ ποὺ στάλθηκαν στὴν Ἀθήνα μετὰ τὴν ἔκρηξιν τῶν Βαλκανικῶν πολέμων. Τὸ κυπριακὸ ἐνωτικὸ κίνημα εἶχε

καὶ τέχνη», *Φιλολογικὴ Κύπρος*, (1971) 80-106. ΧΡΗΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΤΖΑΠΟΥΡΑ, «Τὸ 21. Ὁ ἀποκεφαλισμὸς τῶν Δεσποτάδων», Λευκωσία 1911, σὺν Κ. Γ. ΓΙΑΓΚΟΥΛΛΗ, *Corpus κυπριακῶν διαλεκτικῶν κειμένων*, τ. Β'. *Πολεμικὰ τραγούδια (1893-1970)*, Λευκωσία 1999, σσ. 49-54. ΔΑΝΙΗΛ ΤΣΙΚΚΙΝΗ, *Κουτσούκ Μεχμέτ ἐν Κύπρῳ τῷ 1821*, Ἀθήνα 1904.

πλέον ἐνηλικιωθεῖ καὶ ἡ συμβολικὴ ἀνάγνωση τοῦ θανάτου τοῦ Κυπριανοῦ καὶ τῶν συναθλητῶν του δὲν σταματοῦσε μόνο στὴ θυσία, ἀλλὰ ζητοῦσε ἐράνους γιὰ τὸν ἐξοπλισμὸ τῆς Ἑλλάδας γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῶν στόχων τῆς Μεγάλης Ἰδέας, τὴν ἱκανοποίηση τοῦ χυθέντος αἵματος τῆς 9^{ης} Ἰουλίου, ἀλλὰ καὶ τὴ διατράνωση τῆς ἐλληνικότητος τῆς Κύπρου⁵²:

«Κόκκαλα σεπτῶν Ἐθνομαρτύρων
 Ἐστὴν Φανερωμένη μᾶς σκιροῦν
 Καὶ μοσχοβολοῦν μὲ θεῖο μύρον
 Καὶ τῆς Κύπρου τ' ὄνειρο βροντοῦν!
 Σάλπιγγες ἄς γίνουν καὶ κανόνια
 Τοὺς μεγάλους πόθους μας νὰ ποῦν
 Ποὺ τοὺς βρίζουν ξένοι τόσα χρόνια
 Δίχως τὴν ἀλήθεια νὰ ἴτραποῦν!».

Τέλος, ἀξίζει νὰ προσθέσουμε καὶ μιὰ ἄλλη πτυχὴ ποὺ συνδέεται ἄμεσα μὲ τὶς σφαγὲς τῆς 9^{ης} Ἰουλίου καὶ ἐμφανίζεται στὸν κυπριακὸ τύπο ἀπὸ τὸν Μάρτιο τοῦ 1921, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀπόφαση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Φωτίου, γιὰ τὴν ἀγιοποίηση τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄. Στὴν ἐφημερίδα τῆς Λευκωσίας «Φωνὴ τῆς Κύπρου», ἓνα ἀπὸ τὰ παραδοσιακὰ καὶ πιὸ σοβαρὰ ἔντυπα τοῦ νησιοῦ, ποὺ διεύθυνε ὁ Κύριλλος Παυλίδης, δημοσιεύθηκαν ἀρκετὰ ἄρθρα γιὰ τὴν ἀγιοποίηση καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ. Ἦταν μιὰ πρόταση ποὺ θὰ διατυπωνόταν καὶ στὶς ἐπόμενες δεκαετίες, τόσο ἀπὸ τὸν Κ. Παυλίδη, ὅσο καὶ ἀπὸ ἄλλους, κληρικούς καὶ λαϊκούς. Ἀξίζει νὰ γίνει, πάντως, εἰδικὴ ἔρευνα γιὰ τὴν ἀνταπόκριση τῶν ἄλλων ἐφημερίδων στὴν πρόταση τῆς

52. Βλ. τὸ ποίημα «Τὰ Κόκκαλα τῶν Ἐθνομαρτύρων μας», *Φωνὴ τῆς Κύπρου*, 12-7-1930 καὶ Ν. Χρ. ΠΑΝΑΓΗ, *Ὁ ἱερός ναὸς Παναγίας Φανερωμένης*, ὁ.π., σ. 172. Γιὰ τοὺς ἐράνους γιὰ τὴν ἀγορὰ τῆς «Κυπριακῆς Πυροβολαρχίας» βλ. Ν. ΚΑΤΑΛΑΝΟΥ, *Κυπριακὸν Λεύκωμα*, ὁ.π., σσ. 417-421.

«Φωνῆς τῆς Κύπρου». Αναφέρουμε, πρόχειρα, για τὴν περίοδο ποὺ ἐξετάζουμε, μιὰ ἀνάλογη ἐπιστολὴ ἀπὸ τὴ Μύρτου, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1930⁵³. Ἀπὸ τὸ παλαιότερο ἄρθρο ποὺ ἐντοπίσαμε ὑπὲρ τῆς ἀγιοποίησης τοῦ Κυπριανοῦ, μεταφέρουμε ἐδῶ ἓνα ἀπόσπασμα. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι γράφτηκε συνοδεύοντας τὴν εἶδηση γιὰ τὴν ἀγιοποίηση τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου⁵⁴:

«Καὶ νῦν ἀναμένομεν ὅτι καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου μιμουμένη τὸ παράδειγμα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος θὰ ἀνακηρύξῃ ὡς ἅγιον τῆς ἐλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸν ἡμέτερον ἐθνομάρτυρα ἀρχιεπίσκοπον Κυπριανὸν τὸν ὑφ' ὃς καὶ ὁ πατριάρχης Γρηγόριος συνθήκας καὶ περιστάσεις μαρτυρήσαντα ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, ὀρίζουσα ὡς ἡμέραν τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς μνήμης αὐτοῦ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ συμμαρτυρησάντων τὴν 9^η Ἰουλίου, ἡμέραν τοῦ μαρτυρίου των καὶ προνοοῦσα περὶ συντάξεως εἰδικῆς ἀκολουθίας ἐπὶ ὑποδείγματι ἄλλων ὑπαρχουσῶν παρομοίων δι' ἱερομάρτυρας ἀκολουθιῶν.

Καὶ ὁ ἐθνομάρτυς Κυπριανός, ὡς ὁ ἐθνομάρτυς Γρηγόριος, γεραίρεται βεβαίως ἀπὸ τῆς ἡμέρας τοῦ μαρτυρίου του, ἀπὸ ἑκατὸν ἐτῶν, καὶ προσκυνεῖται ὡς ἅγιος ὑπὸ τε τῆς ἐλληνικῆς Κύπρου καὶ τοῦ λοιποῦ Πανελληνίου, ἀλλὰ διὰ τῆς τούτης ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας ἀνακηρύξεώς του θὰ καθιερωθῶσιν

53. ΚΗΦΑΣ [Κλήμης Φαρίδης], «Ἀγῆρως ἡ μνήμη των», Μύρτου 9 Ἰουλίου 1930, στὴν ἐφημ. *Ἐλευθερία* (Λευκωσία), 12-7-1930.

54. «Ὁ Ἐθνομάρτυς Πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε' ἅγιος τῆς ἐλληνικῆς Ἐκκλησίας. Ἦς ἀνακηρυχθῆ τοιοῦτος καὶ ὁ ἡμέτερος Ἐθνομάρτυς Κυπριανός», *Φωνὴ τῆς Κύπρου*, 27/9-4-1921. Πρβλ. καὶ τὴν ἀνάλογη ἀρθρογραφία: «Τὰ ἱερὰ ὀστᾶ τῶν ἐθνομαρτύρων μας. Τὸ ἱερώτερον καὶ τιμαλφέστερον κυπριακὸν κειμήλιον», «Τὸ ἐθνικὸν μνημόσυνον εἰς μνήμην τῶν Κυπρίων Ἐθνομαρτύρων» καὶ «Μία σοβαρὴ ἔλλειψις τῆς Κύπρου ἐν σχέσει πρὸς τοὺς κυπρίους ἐθνομάρτυρας», στὰ φφ. 7-7-1928, 14-7-1928 καὶ 13-7-1929.

εἰς μνήμην του καὶ ἱεραὶ θρησκευτικαὶ πανηγύρεις ἐν Κύπρῳ πρὸ παντός, ἀλλὰ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν, τουθ' ὅπερ θὰ εἶναι πρὸς μέγα ἐκκλησιαστικὸν καὶ ἐθνικὸν μας ὄφελος».

Συνοψίζοντας, θὰ θέλαμε νὰ σταθοῦμε πρῶτα στὴν κυρίαρχη παρουσία τῆς ποίησης γιὰ τὴν 9^η Ἰουλίου, μὲ δεσπόζουσα τὴν παρουσία τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη. Ἡ κυπριακὴ ἱστοριογραφία μπορεῖ νὰ ἀποδείχθηκε φτωχὴ καὶ νὰ μὴν ἔχει ἀξιωθεῖ ἀκόμη μιᾶς μονογραφίας γιὰ τὸ 1821 στὴν Κύπρο ἀλλὰ ἀντίθετα, τὰ γεγονότα ἔχουν ἐμπνεύσει δεκάδες ποιητές, καὶ εἰδικότερα τοὺς μεγαλύτερους τῆς περιόδου ποὺ ἐξετάσαμε, τὸν Μιχαηλίδη, τὸν Ἰωάννη Περδίο καὶ τὸν Δημήτρη Λιπέρη. Ὑπάρχει σαφῶς ἡ ἀνάγκη γιὰ μίμηση τοῦ ἑλλαδικοῦ παραδείγματος, εἰδικὰ μὲ τὴν ἀνέγερση τῆς προτομῆς τοῦ 1909, καὶ τοῦ προτύπου τοῦ «ἐθνικοῦ ποιητῆ» καὶ τῆς ἀπαγγελίας τοῦ Ἀριστοτέλη Βαλαωρίτη στὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ ἀνδριάντα τοῦ Γρηγορίου Ε' στὰ προπύλαια τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1872), ὅμως αὐτὴ ἡ παραγωγή οὐσιαστικὰ ἀποτελεῖ καὶ μιὰ συνέχεια τῶν λαϊκῶν θρήνων γιὰ «τοὺς δεσποτάδες» καὶ τὰ ἄλλα θύματα τῆς 9^{ης} Ἰουλίου. Καὶ αὐτὸ ἐπιβεβαιώνει, κατὰ τὴν ἀποψή μας, ἡ εὐρύτατη διάδοση τοῦ ποιήματος τοῦ Μιχαηλίδη πρὶν ἀκόμη τὴν ἔκδοσή του. Παράλληλα, τὸν ἴδιο ρόλο μὲ τὴν ποίηση γιὰ τὴν διάχυση τῶν ἐθνικῶν συμβολισμῶν τῆς 9^{ης} Ἰουλίου διαδραμάτισε καὶ τὸ θέατρο, πρῶτα μὲ τὸν «Κουτσὸν Μεχμετ» τοῦ Θεοδούλου Κωνσταντινίδη καὶ κατόπιν μὲ τὴν δραματοποίησιν τοῦ ποιήματος τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη.

Οἱ σφαγὲς τῆς 9^{ης} Ἰουλίου 1821 καὶ ὁ ἀπαγχονισμὸς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ ἦταν οἱ μόνες ἢ οἱ κύριες «κυπριακὲς» ἀναφορὲς στὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821, στὴ διάρκεια τοῦ 19^{ου} αἰῶνα. Τὰ γεγονότα μπῆκαν στὴν πρώτη γραμμὴ τῆς ρητορικῆς τῆς ἐνωτικῆς ἰδεολογίας μετὰ τὴν «Κυπριακὴ Ἔκθεσις» τοῦ 1901 καὶ κυρίως, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνέγερση τῆς προτομῆς τοῦ Κυπριανοῦ στὸν

περίβολο της Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, τὸ 1909. Τὸ «Μαυσωλεῖο τῶν Ἐθνομαρτύρων» θὰ λειτουργοῦσε ἀνάλογα στὴ δεκαετία τοῦ 1950, τὴν ἐποχὴ τῆς προετοιμασίας τοῦ ἀγῶνα τῆς ΕΟΚΑ, ὅταν στὴ σκιά του ἀνδρώθηκαν ὀρισμένα ἀπὸ τὰ πιὸ ἀφοσιωμένα στελέχη τῆς ἀπελευθερωτικῆς ὀργάνωσης, ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Τέλος, μιὰ ἄλλη διάσταση στὴ θυσία τῶν «Κυπρίων Ἐθνομαρτύρων» θὰ ἐμφανιζόταν ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀγιοποίηση τοῦ πατριάρχη Γρηγορίου Ε΄, τὸν Μάρτιο τοῦ 1921, ὅταν μερίδα τοῦ κυπριακοῦ τύπου ὑπέβαλε ἀνάλογο αἴτημα ἀνακήρυξης καὶ γιὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανό.

Κλείνοντας, ἀξίζει νὰ προσθέσουμε ὅτι ὑπῆρξαν καὶ φωνές, τὴν περίοδο 1930-1931, ὅταν ἡ ἀντιπαράθεση μὲ τὸν κυβερνήτη Ronald Storrs ὀδηγοῦσε σταδιακὰ στὴν ὀκτωβριανὴ ἔκρηξη, ποὺ ἄρχισαν νὰ προσλαμβάνουν πιὸ ριζοσπαστικὰ τὴν 9^η Ἰουλίου. Στὴν «Ἐλευθερία» τῆς Λευκωσίας, τὴ μεγαλύτερη ἐφημερίδα τοῦ τόπου στὸν μεσοπόλεμο, δημοσιεύθηκε τὴν ἐπαύριον τῶν ἀποκαλυπτηρίων τοῦ «Μαυσωλεῖου τῶν Ἐθνομαρτύρων», ἓνα πρωτοσέλιδο ἄρθρο⁵⁵, ὅπου τονιζόταν ὅτι «αἱ θυσίαι τοῦ 1821 εἶναι ἡ παθητικὴ ὄψις τοῦ Κυπριακοῦ ἀγῶνος» καὶ ἐκφραζόταν ἡ ἄποψη, ὅτι «δὲν πρέπει νὰ μοιρολογῶμεν καὶ ἐθνικολογῶμεν μόνον μὲ τὴν ἐκατόμβην τῆς 9^{ης} Ἰουλίου». Ὁ ἀρθρογράφος ζητοῦσε τὴν ἐγκατάλειψη τῆς «παθητικῆς πολιτικῆς», καλοῦσε σὲ «ἐπανάστασιν τῶν ἰδεῶν», οὐσιαστικὰ ἀναζητοῦσε νέους ἥρωες, νέους Διάκους καὶ Παπαφλέσσες (ὑπέδειξε, μάλιστα, ὡς «ἥρωα - πρότυπο» τὸν ἐπαναστάτη τῆς Καρπασίας καλόγερο Ἰωαννίκιο, τοῦ 1833...). Δεκαπέντε περίπου μῆνες ἀργότερα, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1931, τρεῖς κληρικοί, ὁ μητροπολίτης Κιτίου Νικόδημος, ὁ Κυρηναῖος Μακάριος καὶ ὁ πρωθιερέας τοῦ ναοῦ τῆς Φανερωμένης Διονύσιος Κυκκώτης ἀναλάμβαναν μὲ ἐνθουσιασμό τὸν ρόλο τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ. Δυστυχῶς γιὰ

55. Ω., «Προσοχὴ εἰς τοὺς ἥρωας τῆς Κύπρου», *Ἐλευθερία*, 12-7-1930.

τούς πρωταγωνιστές τῆς ἐξέγερσης, τὸ τίμημα ποὺ θὰ πλήρωνε ὁ κυπριακὸς λαός, ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι, θὰ ἦταν βαρὺ. Ἡ μακριὰ νύκτα τῆς «Παλμεροκρατίας» θὰ ἔβαζε ὀριστικὰ τέλος στὴ ρομαντικὴ ἐποχὴ τοῦ κυπριακοῦ ἐνωτικοῦ κινήματος. Ὅταν θὰ τελείωνε, ὅλα θὰ ἦταν διαφορετικά.

Ἱερὰς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Μαχαιρᾶ

ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΠΕΡΔΙΚΗ
Ἀρχαιολόγου - Διευθυντῆ Μουσείου Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου

ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟ ΚΥΠΡΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟ
ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΚΥΚΚΟΥ

Στὸν καθηγητὴ Πασχάλη Κιτρομηλίδη.
Ἀνυπάκουος μαθητῆς σὲ καταξιωμένο δάσκαλο.

Ἀνάμεσα στὰ ποικίλα ἀξιόλογα ποὺ μᾶς ἔχει διασώσει ἡ ἱερὰ βασιλικὴ καὶ σταυροπηγιακὴ μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Κύκκου συγκαταλέγεται καὶ τὸ ἀρχεῖο τῆς. Αὐτὸ χρονικὰ καλύπτει ὀλόκληρη τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας στὸ νησί (1572 -1878).

Πρόκειται γιὰ τὸ σημαντικότερο καὶ πλουσιότερο ἀρχεῖο¹, τῆς ὑπὸ ἀναφορὰ περιόδου, ποὺ σώζεται στὴν Κύπρο. Οἱ πληροφορίες ποὺ μπορεῖ κάποιος νὰ ἐρασιστεῖ ἀπὸ αὐτὸ εἶναι ἀπροσμέτρητες, ἂν καὶ δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἀπαριθμηθοῦν. Τὸ ἀρχεῖο αὐτό, ὅσο καὶ ἂν ἀκούγεται περίεργα, λεηλατήθηκε ἔντονα καθόλο σχεδὸν τὸν 20ὸ αἰῶνα, κύρια ἀπὸ τοὺς ποικιλώνυμους μελετητὲς οἱ ὁποῖοι ἀναδιφοῦσαν σ' αὐτὸ μὲ πρόθεση νὰ ἐντοπίσουν ὕλικὸ πρὸς μελέτη καὶ δημοσίευση.

Βασικὸ τμῆμα τοῦ ἀρχείου ἀποτελοῦν οἱ φάκελλοι μὲ τὰ γράμματα τῶν ἀρχιεπισκόπων Κύπρου. Καλύπτουν τὴν χρο-

1. ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΠΕΡΔΙΚΗ, «Ἀρχεῖο Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου, Ἑλληνικὰ Ἑγγραφα». ΙΩΑΝΝΗ ΘΕΟΧΑΡΙΔΗ, «Ὄθωμανικὰ Ἑγγραφα» στὸν τόμο: *Ἱερὰ Μονὴ Κύκκου Εἰκὼν Ἀνεσπέρου Φωτός*, (ἐπιμ. Ἀγαμέμνονος Τσελίκα - Στυλιανοῦ Περδίκη), Ἀθήνα 2010, σσ. 172-185 καὶ 188-195.

νική περίοδο από τα 1676 μέχρι τα 1930. Ός προς τον έθνομάρτυρα αρχιεπίσκοπο Κύπρου Κυπριανό (1810 – 1821)² διασώζονται σήμερα στο αρχείο έξι έπιστολές του. Άπ' αυτές, οι τρεις είναι γνωστές στη βιβλιογραφία και οι άλλες τρεις είναι άδημοσίευτες. Πέραν τούτων όμως, τουλάχιστον δύο από τέσσερα έγγραφα που υπογράφει ο Κυπριανός, των οποίων σήμερα άγνοείται ή τύχη, πιστεύεται ότι προέρχονταν από το αρχείο της μονής Κύκκου. Τα έγγραφα αυτά δημοσίευσε στα 1929 ο Κωνσταντίνος Μυριανθέας στο «Πανηγυρικό Λεύκωμα»³ που κυκλοφόρησε έπ' ευκαιρία των άποκαλυπτηρίων της προτομής του αρχιεπισκόπου Κυπριανού στη γενέτειρά του Στρόβολο. Ο Μυριανθέας αναφέρει ότι τα έγγραφα βρίσκονταν στην κατοχή του Λεωνίδα Μυλωνά, συνταξιούχου ανώτατου διοικητικού υπαλλήλου (μουδίου), από το χωριό Καλοπαναγιώτης. Οι δύο αυτές έπιστολές του αρχιεπισκόπου Κυπριανού άπευθύνονταν ή μία στον έκκλησιάρχη της μονής Κύκκου Χαράλαμπο με ήμερομηνία 11 Φεβρουαρίου 1819 και ή άλλη στον καθηγούμενο της Μονής Ίωσήφ με ήμερομηνία 11 Φεβρουαρίου 1821. Και οι δύο πραγματεύονταν υποθέσεις για διευθέτηση οικονομικών έκκρεμοτήτων. Από τις έναπομείνασες έπιστολές, οι δύο άποκτήθηκαν πρόσφατα (Ίανουάριος 2010) από ιδιώτη συλλέκτη. Πρόκειται για όμάδα από 17 αρχιεπισκοπικά έγγραφα που εκτείνονται στα έτη

2. Για τον αρχιεπίσκοπο Κύπρου Κυπριανό βλ. ΠΑΣΧΑΛΗ ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ, *Κυπριακή Λογισύνη 1571 - 1878*, Λευκωσία 2002, σσ. 177-180. Έκτενές χρονολογικό ιστορικό διάγραμμα για τον Κυπριανό βλ. *Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Αρχείον Κειμένων*, έκδ. Ιεράς μονής Μαχαίρα, Κύπρος 2009, σσ. 31-110, όπου και έκτενης βιβλιογραφία.

3. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΥΡΙΑΝΘΕΑ, «Άνέκδοτα Έγγραφα του Κυπριανού», *Πανηγυρικό Λεύκωμα έπί τη τελετή των άποκαλυπτηρίων της προτομής του Έθνομάρτυρος Κυπριανού έν τη γενετείρα αυτού Στρόβωλω την 27^η Άπριλίου 1930*, επανέκδοση Στρόβολος 1988, σσ. 45-46.

1790 – 1896. Μάλλον αυτά προέρχονται από το άγγλικό προξενείο της Λάρνακος⁴.

Μέσα στα νεοαποκτηθέντα από τη μονή Κύκκου αρχιεπισκοπικά έγγραφα βρίσκεται και ασπρόμαυρη φωτογραφία επιστολής του αρχιεπισκόπου Κυπριανού, ήμερομηνίας 12 Ιουλίου 1811, προς τον Πιεράκη, μάλλον πρόκειται για τον Πιεράκη Δημητρίου Κορέλλα, όπου του εύχεται για τη γέννηση του γιού του (Δημήτρη Πιερίδη)⁵. Επιπλέον αναφέρεται ότι μέσα στην επιστολή ο αρχιεπίσκοπος συμπεριέλαβε και σημείωμα προς τον ιερέα Νικόλαο, πνευματικό μάλλον του Πιεράκη Κορέλλα, όπου δηλώνεται ότι παραχώρησε άδεια στον Κορέλλα να μη τηρήσει τη νηστεία, γιατί θα βρίσκεται σε ταξίδι. Ο προύχοντας της Λάρνακος Πιεράκης Δημητρίου θα φρονευθεί στις μαζικές έκτελέσεις που διενήργησαν οι τουρκοί τον Ιούλιο του 1821⁶.

Από το καθαυτό κυκλώτικο αρχείο ή επιστολή του Κυπριανού με ήμερομηνία 10 Ιανουαρίου 1812 προς τους πα-

4. ΣΤ. ΠΕΡΔΙΚΗ, «Νεοαποκτηθέντα έγγραφα αρχιεπισκόπων Κύπρου εμπλουτίζουν το αρχείο της Μονής Κύκκου», *Ένατενίσσεις*, Περιοδική Έκδοση Ίερας Μητροπόλεως Κύκκου και Τηλλυρίας, τεύχος 10, Ιανουάριος – Απρίλιος 2010, σσ. 150-153.

5. Το περιεχόμενο της επιστολής βιβλιογραφικά είναι μερικά γνωστό. ΛΟΪΖΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἐν Κύπρῳ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας (1571 -1878)*, Λευκωσία 1930, τόμ. Β', σσ. 142-143. Ἐπαναδημοσίευση ὀλόκληρου τοῦ κειμένου στὸ *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σ. 177 καὶ πίνακας σ. 688. Ἐπειδὴ τὸ κείμενο στὴν προηγούμενη δημοσίευση παρουσιάζει μικρὰ χάσματα, κρίνομε σκόπιμο νὰ τὸ ξαναδημοσιεύσομε. Ἡ πρωτότυπη ἐπιστολή βρίσκεται στὸ Ἀρχεῖο Ἐπιστολῶν τοῦ Ἰδρύματος Πιερίδη. Βλ. δημοσιευόμενο ἔγγραφο 1.

6. ΙΩΑΝΝΗ ΘΕΟΧΑΡΙΔΗ, «Οἱ Κύπριοι προγραφέντες τὸ 1821 σύμφωνα με ἄγνωστη ὀθωμανικὴ πηγὴ», *Πρακτικὰ Τρίτου Διεθνoῦς Κυπρολογικοῦ Συνεδρίου*, Λευκωσία 2001, σσ. 358. 361. 364.

τέρες τῆς μονῆς Κύκκου, ἔχει δημοσιευθεῖ⁷. Σ' αὐτὴ προτρέπει τὴν ἀδελφότητα νὰ στηρίξει τὸν νεοεκλεγέντα ἡγούμενό της Παρθένιο (1811), γιατί κύκλοι ξένοι πρὸς τὴ Μονὴ ἐπιβουλεύονται τὴν ἡγουμενία της.

Στις 2 Ἀπριλίου 1812 ὁ Κυπριανὸς μὲ ἐπιστολὴ του ἀπευθύνεται στοὺς προξένους τῶν ξένων κρατῶν στὴν Κύπρο καὶ τοὺς διαβεβαιώνει ὅτι θὰ ἐκπληρώσει τὶς ὑποχρεώσεις του ὡς πρὸς τὴν ἀποπληρωμὴ τοῦ χρέους του. Τοῦτο ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἄμεσα ἔνεκα ἀνυπέροβλητων δυσκολιῶν οἱ ὁποῖες ὀφείλονται στὸν τουρκο διοικητὴ τῆς νήσου. Τουρκο διοικητῆς τῆς Κύπρου τὴν περίοδο αὐτὴ ἦταν ὁ Ἔς – Σεγίτ Μεχμέτ Ἐμὴν (Es-Seyyid Mehmed Emin) (1811-1816)⁸. Γιὰ νὰ γίνῃ μάλιστα πιστευτὸς ἐπικαλεῖται καὶ τὴ μαρτυρία κάποιου Παύλου. Ὑπόσχεται δὲ ὅτι μέρος τοῦ χρέους ἴσως καταβληθεῖ κατὰ τὸν προσεχῆ Αὐγούστο ὅταν ἐξοικονομηθοῦν χρήματα ἀπὸ δευτέρη φορολογία⁹. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου εἶχε τὸ δικαίωμα ἀπὸ τὴν Ὀθωμανικὴ διοίκηση νὰ ἐπιβάλλει ἢ ἴδια φορολογία στοὺς χριστιανοὺς τῆς νήσου. Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ ἀρχιεπισκοπικὴ καθέδρα στὶς ἀρχὲς τοῦ 19^{ου} αἰῶνα χρω-

7. Στ. ΠΕΡΔΙΚΗ, *Ἡ Μονὴ Κύκκου ὁ ἀρχιμανδρίτης Κυπριανὸς καὶ ὁ τυπογράφος Μιχαὴλ Γλυκῆς*, Λευκωσία 1989, σσ. 99-102, πίν. 8α+β. Ἐπαναδημοσίευση *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός*, ὁ.π., σσ. 187-189, πίνακες σσ. 692-693. Φωτογραφίες τοῦ ἐγγράφου παρουσιάζονται καὶ στὴν ἔκδοση, *Ἱερὰ Μονὴ Κύκκου Εἰκὼν Ἀνεσπέρου Φωτός*, ὁ.π., σσ. 182-183.

8. THEOHARIS STAVRIDES, "Lists of Governors, Prelates and Dragomans of Cyprus (1571-1878)", *Ottoman Cyprus, A collection of studies on History and Culture*, ἐπιμ. Michalis Michael, Matthias Kappler and Eftihios Gavriel. Στὴ σειρά: *Near and Middle Monographs*, ἐπιμ. Peter Golden, Thomas Allsen, Wiesbaden 2009, σ. 362.

9. Τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς τοῦ Κυπριανοῦ εἶναι γνωστὸ στὴ βιβλιογραφία. Πρωτοδημοσιεύθηκε στὶς 8 Ἰουλίου 1906 στὴν ἐφημερίδα *Ἐλευθερία*: «Ἡ 9^η Ἰουλίου τοῦ 1821. Ὁ ἀπαγχονισμὸς τοῦ Κυπρια-

στὰ σημαντικὰ χρηματικὰ ποσά. Για νὰ ἀντεπεξέλθει στὶς ἀνάγκες τῆς καταφεύγει σὲ δανεισμὸ τόσο σὲ εὐπορους χριστιανοὺς ἀλλὰ ἀκόμη καὶ στοὺς προξένους τῶν ξένων κρατῶν, οἱ ὅποιοι κατοικοεδρεύουν στὴ Λάρνακα καὶ εἶναι φορεῖς πλούτου καὶ διαδραματίζουν σημαίνοντα ρόλο στὴν ὅλη τοπικὴ οἰκονομία. Οἱ πρόξενοι μέσῳ κύρια τῶν δανείων ἔχουν διεισδύσει γιὰ καλὰ στὰ τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας μὲ ἀποτελεσμα νὰ διαδραματίζουν σημαίνοντα ρόλο στὴν ὅλη πολιτικὴ τῆς. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ τοῦ Κυπριανοῦ ἀποτελεῖ ἀπάντηση σὲ γράμμα ποῦ τοῦ ἔστειλαν στὶς 7 Φεβρουαρίου 1812 οἱ πρόξενοι τῆς Ἀγγλίας Ἀντώνιος Βοντιτσιάνος, ὁ πρόξενος τῆς Νεμισίας (Αὐστρίας) Σκιπέρα (Sciperaw), ὁ πρόξενος τῆς Σβετζίνας (Ἑλβετίας) Κωνσταντῖνος Περισιτιάνης, οἱ πρόξενοι Ζαρολάνο Καλημέρη (Jarolamo Callimery) πρόξενος τῆς Νάπολης καὶ Ἄντω Καλημέρη (Anto Callimery) πρόξενος τῆς Ἰσπανίας καὶ ὁ πρόξενος Ἰάκωβος Ματέι (Giacomo Mattei) τῆς Ρωσσίας. Οἱ πιὸ πάνω πρόξενοι ὄχι μόνον πιέζουν τὸν ἀρχιεπίσκοπο γιὰ ἀποπληρωμὴ τῶν ἀπὸ ἐτῶν χρεωστούμενων ποσῶν, ἀλλὰ φθάνουν στὸ σημεῖο νὰ τὸν ἐκφοβίσουν καὶ γράφουν: «καὶ κάμωμεν μὲ τὸ δίκαιόν μας ἐκεῖνο, ὅπου δὲν ἐκάμαμεν ἕως τὴν σήμερον»¹⁰. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ του ὁ πιεζόμενος ἀρχιεπίσκοπος προσπαθεῖ νὰ τοὺς καθησυχάσει κολακεύοντας καὶ ἀποκαλώντάς τους φίλους του. Ὑπογράφει μάλιστα

νοῦ καὶ ὁ θάνατος τῶν λοιπῶν μαρτύρων τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος. Ἀνέκδοτον γράμμα τοῦ ἀειμνήστου πρωθιεράρχου». Ἐφημερίδα Ἐλευθερία, 8 Ἰουλίου 1906, φ. 9. Χωρὶς ὅμως νὰ ἀναφέρεται ποῦ βρίσκεται τὸ πρωτότυπο ἔγγραφο. Μὲ βάση τὴν πρώτη δημοσίευση τὸ κείμενο ἐπαναδημοσιεύθηκε στὸν τόμο Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σσ. 196-197. Ἐπειδὴ τὸ πρωτότυπο ἔγγραφο τώρα βρίσκεται στὸ ἀρχεῖο τῆς ἱερᾶς μονῆς Κύκκου, κρίναμε σκόπιμο νὰ ξαναπαρουσιάσουμε τὸ περιεχόμενό του πρὸς ἀποκατάσταση μικρῶν σφαλμάτων καὶ νὰ δημοσιεύσουμε φωτογραφία καὶ παλαιογραφικὴ περιγραφή. Βλ. ἔγγραφο 2, πίν. 1.

10. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σσ. 190-191.

τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς του: «Ὁ Κύπρου Κυπριανὸς καὶ ὑμῖν φίλος περιπόθητος»¹¹, ἔκφραση τὴν ὁποία ἀπ' ὅσα γνωρίζομε δὲν τὴν ξαναμετέρχεται.

Ἡ ἄλλη ἐπιστολὴ τοῦ Κυπριανοῦ φέρει ἀριθμὸ ἀρχείου ΜΕ 6 καὶ ἀποκτήθηκε πρόσφατα ἀπὸ τὴ μονὴ Κύκκου ἀπὸ δημοπρασσία τοῦ ἐξωτερικοῦ (22 Νοεμβρίου 2003)¹². Πρόκειται γιὰ δίφυλλο αὐτόγραφο ἔγγραφο τοῦ πρωθυεράρχη. Φέρει ἡμερομηνία 16 Νοεμβρίου 1815 καὶ ἀποστέλλεται στὸν πρόξενο τῆς Ἀγγλίας Ἀντώνιο Βοντιτζιάνο στὴ Λάρνακα μὲ τὸν ὁποῖο ὄχι μόνον συνεργάζεται στενὰ ὁ ἀρχιεπίσκοπος, δανείζεται χρηματικὰ ποσὰ ἀλλὰ εἶναι καὶ σύμβουλός του σὲ διάφορα θέματα. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐνημερώνει τὸν πρόξενο τῆς Ἀγγλίας ὅτι τοῦ ἀποστέλλει διατακτικὸ πρὸς τὸν γραμματικὸ τοῦ Κοιλανίου γιὰ νὰ τοῦ δώσει δεκαπέντε χιλιάδες γρόσια, μέρος χρέους τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Ἀκόμη τὸν προτρέπει νὰ διορίσει ἀντιπρόσωπό του στὴ Λευκωσία γιὰ νὰ συναλλάσσονται εὐκολότερα. Ζητᾷ ἐπιπλέον ἂν ὁ πρόξενος συναντηθεῖ μὲ τὸν τοῦρκο διοικητὴ τῆς Κύπρου, ποὺ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἦταν ὁ Ἔς –Σεγίτ Μεχμέτ Ἐμὴν (Es-Seyyid Mehmed Emin), νὰ τοῦ ἐκφράσει τὰ παράπονά του, χωρὶς ὅμως νὰ τοῦ ἀναφέρει ὅτι ἔλαβε τὸ πιὸ πάνω χρηματικὸ ποσὸ ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανό. Τὸ ἴδιο, ζητᾷ, νὰ παροτρύνει ὁ Βοντιτζιάνος καὶ τοὺς ἄλλους προξένους νὰ πράξουν. Εἶναι ἐμφανῆς ἡ οἰκονομικὴ πίεση ποὺ δέχεται ὁ ἀρχιεπίσκοπος γιὰ ἐξόφληση ὑφιστάμενων χρεῶν. Χρηματικὰ ποσὰ φαίνεται ὅτι ἔχει νὰ δίνει καὶ στὸν τοῦρκο διοικητὴ, γι' αὐτὸ καὶ δὲν θέλει νὰ πληροφορηθεῖ τὴν καταβολὴ δεκαπέντε χιλιάδων γροσίων στὸν Βοντιτζιάνο. Πέραν τούτου, ὁ ἀρχιεπίσκοπος δὲν θέλει νὰ ἐκφράσει ὁ ἴδιος ἀπ' εὐθείας τὰ παράπονά του πρὸς τὸν

11. Δημοσιευόμενο ἔγγραφο 2, στίχ. 20.

12. Δημοπρασσία τοῦ οἴκου: *David Feldman*, Γενεύη 17-22 Νοεμβρίου 2003. Ἀριθμὸς 30096. Βλ. δημοσιευόμενο ἔγγραφο 3, πίν. 2.

τουρκο διοικητή, αλλά αυτά θέλει να φτάσουν κοντά του μέσω των ξένων προξένων. Κατά τον αρχιεπίσκοπο φαίνεται ότι ο προξενικός λόγος προς τον τουρκο διοικητή θα είχε ιδιαίτερο αντίκτυπο και βαρύτητα. Το εύρος των χρεών που βαραίνουν τον αρχιεπίσκοπο Κυπριανό είναι αρκετά εμφανές από το συγκεκριμένο έγγραφο. Πέραν των προαναφερθέντων ονομάτων, από τον Κυπριανό αναμένει χρηματικά ποσά και ο πρόξενος της Ισπανίας, που την εποχή αυτή ήταν ο Αντώνιος Καλημέρης¹³. Ο αρχιεπίσκοπος, μέσω πάντα του Βοντιτζιάνου, στέλλει το μήνυμα στον πρόξeno της Ισπανίας ότι θα δώσει και σε αυτόν κάποιο χρηματικό ποσό μελλοντικά. Είναι εμφανής η προσπάθεια που καταβάλλει ο Κυπριανός να κρατήσει κάποιες ισορροπίες απέναντι στους χρεώστες του και συνάμα να κερδίσει χρόνο. Έντολή δίδεται για καταβολή κάποιου χρηματικού ποσού, που δεν διευκρινίζεται, και στον Καπράρα. Μάλλον πρόκειται για τον Ίακωβο Καπράρα (Giacomo Caprara), ο οποίος υπήρξε πρόξenos της Βενετικής Δημοκρατίας στη Λάρνακα¹⁴. Τέλος χρήματα χρωστά ο αρχιεπίσκοπος και στον Σκίπερα (Schiperaw), πρόξenos της Αυστρίας¹⁵, ο οποίος πέθανε και τη χρεωστική όμολογία την έχουν ή σύζυγος με τον γιό του. Ζητά λοιπόν ο Κυπριανός τη γνώμη του Βοντιτζιάνου πώς θα χειριστεί την όλη υπόθεση, καθότι δεν θέλει να υπάρξει πρόβλημα και να μείνει έκτεθειμένος, αφού, πάντα από τα γραφόμενα του αρχιεπισκόπου,

13. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΜΥΛΩΝΑ, «Προξενικά έγγραφα Στ',» *Κυπριακά Χρονικά*, Α' (1923) 67-68. Του ίδιου, «Προξενικά έγγραφα Ζ',» *Κυπριακά Χρονικά*, Α' (1923) 102.

14. ΝΑΣΑΣ ΠΑΤΑΠΟΥ, *Το προξενείο της Επτανήσου Πολιτείας στην Κύπρο 1800-1807 και ο πρόξenos Παναγιής Άγγελάτος*, Λευκωσία 2000, σ. 43.

15. Βλ. παραπομπή 13. Ο Αντώνης Σκίπερα υπογράφει ως πρόξenos Imperiale Regio ή πρόξenos της Νεμισίας. Και στις δύο περιπτώσεις πρόκειται για το κράτος της Αυστρίας.

μητέρα και γιός δὲν ἔχουν ἐμπιστοσύνη. Ὁ Κυπριανὸς φαίνεται ὅτι εἶχε ἰδιαίτερη ἐμπιστοσύνη καὶ ἐκτίμηση στὸ πρόσωπο τοῦ Βοντιτζιάνου. Μεταξὺ ἄλλων τὸν ἀποκαλεῖ υἱὸν ὑπεραγαπητὸν καὶ περιπόθητον¹⁶.

Ὡς πρὸς τὴν ἐπιστήμη τῆς ἐραλδικῆς, ἡ ὑπὸ ἀναφορὰ ἐπιστολὴ εἶναι ἐνδιαφέρουσα γιὰτὶ στὴν τελευταία σελίδα, κάτω ἀπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ παραλήπτη τῆς, διασώζεται πάνω σὲ ἐρυθρὸ βουλοκέρι ἀνάγλυφη ἢ σφραγίδα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ μὲ τὸ ἔμβλημά του (διάμετρος 25 χιλ.). Μὲ αὐτὴ ἀσφαλίστηκε τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς. Ἀπὸ ὅσα γνωρίζουμε, εἶναι τὸ μοναδικὸ σφράγισμα τοῦ Κυπριανοῦ ποὺ διασώζεται. Πρόκειται γιὰ κυκλικὴ σφραγίδα ἢ ὁποῖα ἀπεικονίζει μέσα σὲ φυτικὸ στεφάνι δικέφαλο ἀετό. Στὰ πόδια του (στὸ δεξι) κρατεῖ σκῆπτρο μὲ σφαῖρα στὴν κορυφὴ καὶ στὸ ἄλλο (ἀριστερὸ) ποιμαντορικὴ ράβδος. Πάνω ἀπὸ τὰ κεφάλια βρίσκεται στέμμα (ὄλα σύμβολα ἐξουσίας). Ἐξωτερικὰ ἐκατέρωθεν τῶν κεφαλῶν γράφονται οἱ λέξεις: «ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ». Τέλος, κάτω ἀπὸ τὴν οὐρὰ σημειώνεται ἡ χρονολογία ἀνάρρησής του στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θῶκο «ΑΩΙ» (1810) (πίν. 3).

Στὸ ἄλλο ἔγγραφο¹⁷, στὰ 1816, 25 Αὐγούστου, ὁ Κύπρου Κυπριανὸς ἐπικυρώνει μὲ τὴ διὰ κινναβάρεως ὑπογραφή του, τὴν πώληση στὴ Λάρνακα, ἐνορία Ἁγίου Ἰωάννου, τῆς οἰκίας τοῦ Γιαννάκη Κραμβῆ στὴ Μαργαρώνα, σύζυγο τοῦ ἀειμνή-

16. Βλ. δημοσιευόμενο ἔγγραφο 3. Παλαιογραφικὴ περιγραφή.

17. Τὸ ἔγγραφο πρωτοδημοσιεύθηκε στὰ 1933 ἀπὸ τὸν Νεοκλῆ Κυριαζῆ καὶ ἀναφέρει ὅτι βρισκόταν στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Λ. Ζ. Πιερίδη. ΝΕΟΚΛΗ ΚΥΡΙΑΖΗ, «Ἐμπόριον καὶ ναυτιλία ἐν Κύπρῳ», *Κυπριακὰ Χρονικά*, Θ' (1933) 250-251. Ἐπαναδημοσιεύεται μὲ βάση τὴν πρώτη δημοσίευση στὸ ἔργο *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός*, ὁ.π., σσ. 244-245. Ἀφοῦ πλέον τὸ ἔγγραφο ἀπόκειται στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς Κύκκου, θεωρήσαμε καλὸ νὰ τὸ ξαναδημοσιεύσουμε βασιζόμενοι στὸ πρωτότυπο, μὲ παλαιογραφικὴ περιγραφή καὶ φωτογραφία. Βλ. δημοσιευόμενο ἔγγραφο 4, πίν. 4.

στου Γισούφ Χόμφη (Ίωσήφ Χόμφης, μάλλον είχε καταγωγή από την πόλη της Συρίας Χόμς) για 5400 γρόσια. Έκ μέρους της Μαργαρώνας πλήρωσε οπραματευτής Άντον Πρέντζη.

Η επόμενη επιστολή μας μεταφέρει στην Πάφο. Η Αγία Μονή ή άλλως μονή των Ίερέων¹⁸ είναι μία από τις αρχαιότερες έν ενεργεία μονές της Κύπρου, αν όχι ή πλέον παλαιά, άφοϋ σύμφωνα με την παράδοση, ή έγκαθίδρυσή της έγινε από τους άγιους Νικόλαο και Εϋτύχιο (4^{ος} αϊ.) μετατρέποντας τον ειδωλολατρικό ναό της παγανιστικής θεάς Ήρας σε ναό της Θεοτόκου. Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας περιέρχεται στη δικαιοδοσία της μονής Κύκκου και μετατρέπεται σε μετόχι της. Η διαχείριση των πηγών νεροϋ που διέθετε ή μονή των Ίερέων, προκαλοϋσε αντιπαλότητα με το πλησίον μοναστήρι της Παναγίας της Χρυσορρογιατίσσας¹⁹ παρά το χωριό Παναγιά. Στις αρχές τοϋ 19^{ου} αϊώνα οί προστριβές μεταξύ των δύο ιδρυμάτων ήταν συχνές, άφοϋ το νερό ήταν ιδιαίτερα επάναγκες για τις γεωργοκτηνοτροφικές δραστηριότητες και των δύο μοναστηριών. Τήν άνοιξη τοϋ 1819 ο ήγούμενος της μονής Χρυσορρογιατίσσης Ίωακείμ²⁰ έβαλε ανθρώπους του και απέκοψαν το νερό που διήρχετο μέσω λαγουμιών, κάτω από τον ναό της Αγίας Μονής, για χρήση από το δικό του μοναστήρι. Η διαφορά μεταξύ Κύκκου και Χρυσορρογιατίσσας προσέλαβε διαστάσεις και ή υπόθεση έφθασε μέχρι τὰ αρχιεπισκοπικά δώματα. Ο Κυπριανός, άφοϋ διερεύνησε την υπόθεση μέσα από μάρτυρες που άκουσε, αποφάσισε να παρέμβει δυναμικά, για να άποτρέψει παραπέρα άνεπιθύ-

18. ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ – ΙΩΑΝΝΗ ΘΕΟΧΑΡΙΔΗ, *Μονή των Ίερέων ή Αγία Μονή*, Λευκωσία 1999, όπου και γενικότερη βιβλιογραφία.

19. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Παναγία η Χρυσορρογιατίσσα, Ίστορική έν Κύπρω Ίερά Μονή*, Λευκωσία 1964-1965.

20. ΑΝΤΡΟΥ ΠΑΥΛΙΔΗ, «Ίωακείμ ήγούμενος», *Μεγάλη Κυπριακή Έγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 6, σ. 124.

μητες εξέλιξες. Στις 29 Απριλίου 1819 ο αρχιεπίσκοπος απευθύνει επιστολή στον ήγούμενο Χρυσορρογιατίσσης, ενώ τὸ περιεχόμενό της τὸ γνωστοποιεῖ καὶ στὴ μονὴ Κύκκου. Στὸ ἀρχεῖο τῆς μονῆς Κύκκου διασώζεται ἡ κοινοποίησις ποὺ τῆς ἐστάλη. Πρόκειται γιὰ μονόφυλλο ἔγγραφο τὸ ὁποῖο στὸ τέλος ὁ ἀρχιεπίσκοπος ὑπογράφει μὲ μαῦρο μελάνι καὶ ὄχι μὲ ἐρυθρὸ ὅπως συνηθίζεται. (Βλ. ἔγγραφο 5, πίν.5). Πίσω στὴν πάνω δεξιὰ γωνία μὲ ἄλλο γραφικὸ χαρακτῆρα φέρει τὴ μεταγενέστερη σημείωσις: «Ἴσον τοῦ πρὸς τὸν Χρυσορρογιατήσης / γράμματος περὶ τῶν ὑποθέσεων τοῦ νεροῦ», καθὼς καὶ τὸν παλαιὸν ἀριθμὸ ἀρχείου «1481»²¹. Τὸ πρωτότυπο ποὺ ἀπεστάλη στὸν Ἰωακείμ Χρυσορρογιατίσσης δὲν φαίνεται νὰ ἔχει διασωθεῖ. Μὲ βάση τὸ ἀντίγραφο ὁ ἀρχιεπίσκοπος μὲ αὐστηρὸ τόνο, σύντομο καὶ σαφῆ λόγο, ἀπευθύνεται στὸν ήγούμενο τονίζοντάς του ὅτι: «ἀνακαινίζει σκάνδαλα»²². Ὁ ἴδιος ἐρεῦνησε τὸ θέμα καὶ διαπίστωσε ὅτι ὁ ήγούμενος προβαίνει σὲ λάθος ἐνέργειες, καὶ συνεχίζει: «Φαίνεται ὅμως πὼς ἐσεῖς εἴσθε ζητημένοι νὰ εὐγάλετε κανένα σκάνδαλον σατανικὸν πρὸς βλάβην τῶν ἱερῶν ἐκείνων μοναστηρίων καὶ τότε ἀλοίμονον εἰς τοὺς πρωταιτίους». Ἀκολουθοῦν πατρικῆς νοθεσίης σὲ πῶς ἤπιους τόνους: «Ὅθεν τέκνον σοὶ λέγομεν νὰ προσέχης νὰ μὴ δίδης αἰτίαν σκανδάλου, ἀλλὰ καθ' ὃν τρόπον ἐλαμβάνετε τὸ νερὸν αὐτὸ διὰ πάντα καὶ ἐποτίζετε, πάλιν νὰ τὸ λαμβάνετε εἰρηνικῶς καὶ ἀδελφικῶς καὶ ἀπὸ τὰ σκάνδαλα νὰ ἀπέχετε». Στὴ συνέχεια διευκρινίζει: «ἐπειδὴ βλέπετε τὴν ἀχρειότητα τῶν καιρῶν καὶ τῆς ἐξουσίας τὸ πλεονεκτικὸν καὶ ὅτι σκαλίζει (ἐννοεῖται ἡ ἐξουσία, δηλαδὴ οἱ τοῦρκοι) ποικιλοτρόπως αἰτίας ἀνυποστάτους διὰ νὰ πλεονεκτεῖ, πολλῶ μᾶλλον ὅταν χώννεται εἰς

21. Δημοσιευόμενο ἔγγραφο 5, πίν. 5.

22. Δημοσιευόμενο ἔγγραφο 5, ὅπως καὶ οἱ ἄλλες ἀναφορῆς ποὺ ἀκολουθοῦν.

τοιαύτας ὕλας καὶ ὅταν ἀκολουθήσῃ ὃ μὴ γένοιτό τι ἀπὸ ἀνηγοῖαν σας». Τελειώνοντας φοβερίζει πάλιν: «ὅτι ἡμεῖς πλέον δὲν ἀνεχόμεθα καὶ τὸ κριμα εἰς τὸν τράχηλόν σας. Ταῦτα πρὸς ρέγολάν σου». Ἀπ' ὅσα γνωρίζομε εἶναι ἀπὸ τὶς λίγες φορές ποὺ ὁ Κυπριανὸς σὲ γραπτὸ του λόγου ξεκάθαρα καὶ σαφέστατα καταφέρεται κατὰ τῆς ἐξουσίας τῶν τούρκων, ἐπισημαίνοντας ὅτι οἱ καιροὶ εἶναι χαλεποὶ καὶ οἱ κρατοῦντες «ἀχρεῖοι» καὶ ἀναζητοῦν εὐκαιρίες γιὰ νὰ ἀναμιγνύονται στὶς ὑποθέσεις τῶν ρωμιῶν καὶ τῆς Ἐκκλησίας. Ὑπενθυμίζομε ὅτι βρισκόμαστε δύο χρόνια πρὶν τὴν ἔκρηξη τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος εἶναι ἤδη μέλος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας. Συλλαμβάνει τὰ μηνύματα τῶν καιρῶν καὶ προβλέπει ὅτι ἔπονται δύσκολες μέρες. Πάγια τακτική του, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ ἄλλα γραπτὰ του κείμενα, εἶναι νὰ ἐπιλαμβάνεται ὁ ἴδιος προσωπικά, ἔγκαιρα καὶ δυναμικὰ τῶν διαφόρων ὑποθέσεων, ὥστε αὐτὲς νὰ διευθετοῦνται εὐκόλα ἀπὸ τὸν ἴδιο, νὰ παρεμποδίζεται ἡ παρέμβαση τρίτων καὶ ἡ πιθανότητα οἱ ὑποθέσεις νὰ ξεφύγουν τοῦ ἐλέγχου του. Ἐπανερχόμενοι ὁμως στὴν ἐπιστολή, ἐνῶ θέτει ἡμερομηνία καὶ ἐτοιμάζεται νὰ ὑπογράψῃ τὸ κείμενο, συνειδητοποιεῖ τὸ αὐστηρὸ καὶ ἐπιτιμητικὸ του ὕφος καὶ ἐπανερχεται στὸ κείμενό του, γιὰ νὰ αἰτιολογήσῃ ἐν μέρει τὸν πρότερο λόγο του: «Τέκνον μὴ ξενίζεσαι ἂν ἡμεῖς ὀμιλῶμεν μὲ ἀδιμονίαν μας, ἐπάνω εἰς τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν ἐπειδὴ ἔχομεν χρέος νὰ προβλέπωμεν κάθε ὑπεναντίον ἐνδεχόμενον καὶ νὰ προσφαλίζομεν ἀμφοτέρα τὰ μέρη»²³.

Ἀπὸ τὴν Πάφο μεταφερόμαστε στὴν τουρκοκρατούμενη σήμερα Λάπηθο τῆς ἐπαρχίας Κερύνειας καὶ στὴν ἐνορία Ἁγίου Θεοδώρου.

Γενικὰ πάνω στὸ ἴδιο πνεῦμα κινεῖται καὶ ἡ ἐπόμενη ἀδημοσίευτη ἐπιστολή τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ ἢ ὁποία

23. Δημοσιευόμενο ἔγγραφο 5, στίχ.16-17.

διασώζεται στο Κυκκώτικο αρχείο. Πρόκειται για πρωτότυπο δίφυλλο έγγραφο. Το κείμενο εκτείνεται στην πρώτη σελίδα σε 28 στίχους (έγγραφο 6, πίν. 6). Στο τέλος διακινναβάρως ή ιδιόχειρος υπογραφή του αρχιεπισκόπου: «Ο Κύπρου εὐχέτης σας». Πάνω στο κόκκινο μελάνι διασώζονται ακόμη ψήγματα χρυσόσκονης, την οποία συνήθιζε ο Κυπριανός να ρίχνει για γρηγορότερο στέγνωμα του μελανιού και ταυτόχρονα να προσδίδει μεγαλοπρέπεια στην υπογραφή του και κατ' ἐπέκταση στο θεσμό που αντιπροσώπευε. Ἡ ἐπιστολή ἀπευθύνεται στον Γιακουμή Μουσκούδη και τούς υἱούς του (28 /10/1820). Ἐχει να κάνει με τὴ διαφωνία που προέκυψε μεταξύ του Γιακουμή Μουσκούδη και τῆς μονῆς Κύκκου ὡς πρὸς τὴν ἐκμετάλλευση κάποιων ἐλαιοδέντρων, που βρίσκονταν στὴν ἐνορία τοῦ Ἁγίου Θεοδώρου στὴν κοινότητα τῆς Λαπήθου. Σύμφωνα με τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς ὁ Κυπριανὸς ἀσχολήθηκε και παλαιότερα με τὴν πιὸ πάνω ὑπόθεση. Ὁ Μουσκούδης παρουσίασε ἀποδεικτικά ἔγγραφα, σύμφωνα με τὰ ὁποῖα τὰ δέντρα ἦταν δικὰ του. Ὁ ἡγούμενος Κύκκου Ἰωσήφ (ἂν και δὲν κατονομάζεται) δὲν φαίνεται να ἀποδέχτηκε τὰ προσκομισθέντα ἀποδεικτικά και τὴν ἐπόμενη χρονία ἀποφάσισε να πάει ὁ ἴδιος προσωπικά στη Λάπηθο, για να ὑπερασπιστεῖ τὰ δικαιώματα τῆς Μονῆς του. Ἡ ἐξέλιξη που τυχὸν θὰ πάρει ἢ ὑπόθεση ἀνησυχεῖ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανό. Φοβᾶται μήπως ξεφύγει τοῦ ἐλέγχου του και καταλήξει, ὅπως ἐπὶ λέξει γράφει: «εἰς ἐξωτερικά κριτήρια»²⁴ (δηλαδή στὴν ἀρμοδιότητα τῆς τουρκικῆς ἀρχῆς), γιατί τότε θὰ τὸ μετανοιώσουν. Οἱ ἐξελίξεις και τὸ ἀποτέλεσμα θὰ εἶναι ἀπρόβλεπτα.

Ὁ Μουσκούδης και οἱ υἱοὶ του ὅμως δὲν εἶναι μέλη τοῦ ἱερατείου και, κατὰ συνέπεια, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς δὲν ἔχει ἄμεση ἐξουσία πάνω τους. Δὲν μπορεῖ να τοὺς πιέσει πε-

24. Δημοσιευόμενο ἔγγραφο 6, στίχ. 26-27.

ρισσότερο, όπως έπραξε ενάμισυ χρόνο πριν με τον ήγούμενο της μονής της Χρυσορρογιάτισσας Ίωακείμ, ώστε να υπακούσουν στις οδηγίες του. Για να τους πείσει μετέρχεται άλλη τακτική. Τους τονίζει ότι είναι απαράδεκτο, ως χριστιανοί που είναι, να επιδιώκουν τον σφετερισμό μοναστηριακής περιουσίας. Καθ' ήν στιγμή άλλοι χριστιανοί «φιλοτιμούνται εκ προαιρέσεως να αφιερώνωσιν εις τὰ ἱερὰ καταγώγια»²⁵. Ἡ πράξη τους θὰ ἐπενεργήσῃ ὡς κακὸ παράδειγμα καὶ τὸ κρίμα θὰ βαραίνει τὴν ψυχὴ τους. Γιὰ τοῦτο λοιπὸν «στοχασθῆτε τὸ ὠφελημώτερον εἰς τὴν ψυχὴν σας ὅποιον εἶναι καὶ ἔτζι νὰ κάμετε, ταῦτα καὶ ὑγιαίνετε»²⁶. Ἀσκεῖ μιᾶς ἄλλης μορφῆς πίεση ποὺ ἔχει νὰ κάνει μετὸν κόσμον τοῦ ὑπερβατοῦ καὶ τὴ σωτηρία τῆς ψυχῆς. Τελικὰ ποῖο ἀπὸ τὰ δύο μέρη ὡς πρὸς τὴ διαμάχη μετὰ τὰ ἐλαιόδεντρα εἶχε δίκαιο, ἐμεῖς ἀδυνατοῦμε νὰ ἀποφανθοῦμε μετὰ τὰ εἰς τὴν διάθεσή μας στοιχεῖα. Ὑποθέτομε ὅτι ἡ διαφορὰ τελικὰ διευθετήθηκε ὑπὲρ τῆς μονῆς Κύκκου, ἀφοῦ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου παραδόθηκε ἀπὸ τὸν Μουσκούδη στὸν ήγούμενο Κύκκου ὡς ἔνδειξη τερματισμοῦ τῆς ἀντιπαλότητος. Φαινόμενο ποὺ ἐντοπίζεται καὶ σὲ ἄλλες παρόμοιες ὑποθέσεις μέσα ἀπὸ τὰ ἔγγραφα τοῦ ἀρχείου τῆς μονῆς Κύκκου.

Μέσα στοὺς ἐκτελεσθέντες ἀπὸ τοὺς τούρκους τὸν Ἰούλιο τοῦ 1821 ἐντοπίζομε καὶ τὰ ὀνόματα τῶν Χατζῆ Γακουμῆ ἀπὸ τὴ Λάπηθο καὶ τοῦ Μουσκούδη Κατσίκου ἀπὸ τὸν Καραβᾶ²⁷. Ἄν δὲν εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χατζῆ Μουσκούδης τοῦ ἐγγράφου μας, ὑποθέτομε ὅτι πρέπει νὰ εἶναι ἄτομα τῆς εὐρύτερης οἰκογένειάς του.

Πρὶν ἐγκαταλείψω τὸ βῆμα θὰ ἤθελα νὰ κάνω σύντομη ἀναφορὰ σὲ δύο ἔγγραφα τὰ ὁποῖα ἐντοπίστηκαν σχετικὰ

25. Δημοσιευόμενο ἔγγραφο 6, στίχ.18-19.

26. Δημοσιευόμενο ἔγγραφο 6, στίχ. 21-23.

27. ΙΩ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗ, «Οἱ Κύπριοι προγραφέντες τὸ 1821», ὁ.π., σσ. 361. 363.

πρόσφατα σὲ ιδιωτικὴ συλλογὴ στὴν Ἀθήνα καὶ σχετίζονται μὲ τὸν ἔθνομάρτυρα.

Α) Τὸ πρῶτο εἶναι συστατικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Κυπριανοῦ πρὸς τὸν ἄγγλο λόρδο, φιλέλληνα καὶ ἰδρυτὴ τῆς Ἴονίου Ἀκαδημίας Φρειδερίκο Νόρθ Γκίλφορντ, μὲ τὴν ὁποία προτρέπει ἐκκλησιαστικούς καὶ μὴ παράγοντες τῆς Κύπρου νὰ ἐπιτρέψουν στὸν ἄγγλο λόρδο νὰ δεῖ καὶ ἐπεξεργαστεῖ τὶς βιβλιοθηκῆς τους κατὰ τὴν παραμονή του στὸ νησί (1/5/1812)²⁸.

Β) Ἡ ἄλλη εἶναι ἡ γνωστὴ καταγγελία πρὸς τὶς εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις γιὰ τὶς ὀμότητες τῶν τούρκων στὴν Κύπρο τὸν Ἰούλιο τοῦ 1821, τὴν ὁποία ὑπογράφουν ἐκκλησιαστικοὶ καὶ λαϊκοὶ ἀξιωματοῦχοι, οἱ ὁποῖοι γλίτωσαν ἀπὸ τὶς σφαγὲς καὶ διέφυγαν στὸ ἐξωτερικὸ (20/12/1821). Φωτογραφία τοῦ σχετικοῦ ἔγγραφου γνωρίζουμε ἀπὸ τὸν Ἱερώνυμο Περιστιάνη, «Γενικὴ Ἱστορία τῆς νήσου Κύπρου», τοῦ 1911²⁹. Ἐκτοτε τὸ ἔγγραφο αὐτὸ ἀγνοεῖται. Μὲ ἔκπληξη ὁμως διαπιστώσαμε ὅτι τὸ ἔγγραφο ποὺ ἐντοπίσαμε στὴν Ἀθήνα³⁰ δὲν εἶναι αὐτὸ ποὺ παρουσίασε ὁ Περιστιάνης. Σύγκριση τῶν δύο παρουσιάζει ἔντονες διαφορὲς ὡς πρὸς τὴ διάταξη τοῦ κειμένου καὶ τῶν ὑπογραφῶν. Τὸ ἔγγραφο τῆς συλλογῆς Γιάννη

28. ΣΤ. ΠΕΡΔΙΚΗ, «Συστατικὴ ἐπιστολὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ πρὸς τὸν λόρδο Γκίλφορντ», *Κυπριακαὶ Σπουδαί*, ΟΒ' (2008) 97-110, πίν. 4, σ. 256. Ἐπαναδημοσίευση *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός*, ὁ.π., σσ. 198-199.

29. ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΠΕΡΙΣΤΙΑΝΗ, *Γενικὴ Ἱστορία τῆς νήσου Κύπρου*, Λευκωσία 1910, εἰκ. 6, σ. 779. Τὸ ἔγγραφο ἔχει δημοσιευθεῖ ἀρκετὲς φορές. Πιὸ πρόσφατα: ΙΩ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗ – Κ. ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, «Δημογραφικὰ στοιχεῖα Γερολάκκου 1825», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου*, τόμ. 3 (1996) σσ. 258-260. Γιὰ πρώτη φορὰ δημοσιεύθηκε στὰ 1910 στὴ Λάρνακα στὴν ἐφημερίδα «Ἐφημερὶς τοῦ Λαοῦ», 2/15 Ἰανουαρίου 1910. Ποῦ βρίσκεται σήμερα τὸ πιὸ πάνω ἔγγραφο εἶναι ἄγνωστο.

30. Δημοσιεύμενος πίνακας 7. Προέρχεται ἀπὸ τὸ ἀρχεῖο τοῦ Γιάννη Περδίου, τὸν ὁποῖο καὶ εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ γιὰ τὴν παραχώρηση τῆς φωτογραφίας.

Περδίου (Αθήνα) ἔχει διαστάσεις 487 X 304 χιλ. Τὸ περιεχόμενό του εἶναι τὸ ἴδιο μὲ αὐτὸ ποὺ δημοσίευσε ὁ Περισιτιάνης, ἀλλὰ μὲ ἐλαφρὰ παραλλαγμένο γραφικὸ χαρακτήρα καὶ μὲ κείμενο, ποὺ ἐκτείνεται σὲ 29 στίχους, ἐνῶ αὐτό, ποὺ παρουσιάζει ὁ Περισιτιάνης, εἶναι 32 στίχων. Ἐπίσης διαφέρουν ὡς πρὸς τὴ διάταξη τῶν ὑπογραφῶν καὶ τῶν σφραγίδων στὸ κάτω μέρος. Συμπεραίνομε λοιπὸν ὅτι τὸ ἐν λόγω ἔγγραφο πρέπει νὰ κυκλοφόρησε σὲ περισσότερα τοῦ ἐνὸς χειρόγραφα, γιὰ νὰ διανεμηθεῖ σὲ διάφορους χώρους.

Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ νὰ ἀπευθύνω δημόσια ἔκκληση πρὸς φορεῖς τοῦ τόπου μας, πολιτεία, ἐκκλησία, πανεπιστήμιο, ἰδρύματα, νὰ ἐνεργήσουν, ὥστε τὰ δύο αὐτὰ ἀξιόλογα τεκμήρια τῆς τοπικῆς μας ἱστορίας νὰ ἀγοραστοῦν καὶ νὰ ἔρθουν στὴν Κύπρο. Καιρὸς εἶναι σὰν κύπριοι νὰ ἀποκτήσουμε ἀρχειακὴ συνείδηση.

ΕΓΓΡΑΦΟ 1¹ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΙΕΡΑΚΗ ΚΟΡΕΛΛΑ²

1811

Ίουλίου 12

Π ε ρ ί λ η ψ η: Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς συγχαίρει τὸν Πιεράκη Κορέλλα στὴ Λάρνακα γιὰ τὸν νεοαποκτηθέντα υἱὸ καὶ εὐχεται ἐνδυνάμωση στὴ λεχῶνα σύζυγό του. Ταυτόχρονα μέσα στὴν ἐπιστολὴ συμπεριλαμβάνει σημεῖωμα πρὸς τὸν ἱερέα Νικόλαο, ὅπου τοῦ δηλώνει, ὅτι παραχώρησε ἔγκριση στὸν Πιεράκη νὰ μὴν τηρήσει τὴ νηστεία, γιὰτὶ θὰ βρῖσκεται σὲ ταξίδι.

Κυπριανὸς ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος πάσης Κύπρου.

/ Τὴν εὐγενεῖαν της, σιὸρ Πιεράκη τέκνον ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὸν καὶ περιπόθητον τῆς ἡμῶν / μετριότητος πατρικῶς εὐχόμενοι εὐλογοῦμεν.

Ἐλάβομεν τὸ γράμμα της καὶ / ἐχάρημεν τὴν υἰεῖαν της. Εἶδομεν δὲ ὅτι θείῳ ἐλέει ἠλευθερώθη καὶ ἡ σύζυγός /⁵ της καὶ ἔτεκεν υἱόν, τῷ ὁποίῳ εὐχόμεθα νὰ τῆς ζήση καὶ νὰ εἶναι καλο/ρίζικος. Λυπούμεθα δὲ διὰ τὴν ἄκραν της στενοχωρίαν, ὅπου μᾶς / γράφει ὅτι ἔχει, τὴν ὁποίαν, τέκνον δὲν ἔχη μόνον ἢ εὐγενεῖα της ἀλλὰ / ὅλοι κοινῶς καὶ εἰς αὐτὸν χρειάζεται ὑπομονή, ἕως ὅτου ὁ ἅγιος Θεὸς / παρα-

1. Εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως δημοσιευόμενα εἰς τὸ ἐξῆς ἔγγραφα κρατοῦμε τὴν ὀρθογραφίαν τῶν κειμένων, ὅπως αὐτὰ μετεγράφησαν ὑπὸ τοῦ ἰδίου.

2. Δὲν δίδεται παλαιογραφικὴ περιγραφή γιὰτὶ δὲν ἔχομε δεῖ τὸ πρωτότυπο.

βλέψη τὰς ἀμαρτίας μας καὶ χάριση μίαν κοινήν εἰρήνην καὶ /¹⁰ εὐρυθμίαν τῶν πραγμάτων ἅμα καὶ εὐτυχίαν.

Κατὰ τὴν ζήτησίν της, / ἰδοὺ τῇ περικλείομεν προστακτικὸν πρὸς τὸν παπᾶ Νικόλαον διὰ τὸ / ἀνενόχλητόν της ἀπὸ τὸ παρ' αὐτοῦ ζητούμενον καὶ μετὰ σεφεριέ, τὸ / ὁποῖον ἐκάμαμεν μόνον εἰς τὴν εὐγενείαν της, καὶ ἄς μένη μυστικόν. / Τῇ κυρία συζύγῳ της εὐχόμεθα πατρικῶς ταῦτα καὶ ἡ εὐχὴ /¹⁵ τῆς ἡμῶν μετριότητος εἴη μετ' αὐτῆς. 1811, Ἰουλίου 12.

† Ὁ Κύπρου εὐχέτης σας.

ΕΓΓΡΑΦΟ 2

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΝ ΚΥΠΡΩ ΠΡΟΞΕΝΟΥΣ

1812

Ἀπριλίου 2

Παλαιὸ ἀρχεῖο ἱερᾶς μονῆς Κύκκου

Φάκελος: ΜΕ

Ἀριθμὸς ἐγγράφου: 5Α

Συντήρηση: Δώρα Βενέζη. Ἐργαστήρια Συντηρήσεως Μουσείου Κύκκου 2011.

Π ε ρ ῖ λ η ψ η: Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς ἀπευθύνεται στοὺς προξένους τῶν ξένων κρατῶν στὴν Κύπρο καὶ τοὺς διαβεβαιοῖ ὅτι θὰ ἐκπληρώσει τὶς ὑποχρεώσεις του ὡς πρὸς τὴν ἀποπληρωμὴ τοῦ χρέους. Αὐτὸ ὅμως δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ ἄμεσα ἔνεκα ἀνυπερβλητῶν δυσκολιῶν, οἱ ὁποῖες ὀφείλονται στὸν τοῦρκο διοικητὴ τῆς νήσου. Γιὰ τοῦτο ἐπι-καλεῖται καὶ τὴ μαρτυρία τοῦ Παύλου. Ὑπόσχεται ὅτι μέρος τοῦ χρέους ἴσως καταβληθεῖ κατὰ τὸν προσεχῆ Αὔγουστο ὅταν ἐξοικονομηθοῦν χρήματα ἀπὸ δεύτερη φορολογία.

Πρωτότυπο. Αὐτὸ ἔγγραφο σὲ ὑπόλευκο χειροποίητο χαρτί, διαστάσεων 505 x 360 χιλ. Δίφυλλο (φφ. α-β), διπλω-μένο κάθετα στὴ μέση μὲ ἐπιπλέον τέσσερις κάθετες καὶ ἰσάριθμες ὀριζόντιες διπλώσεις. Κατάσταση διατήρησης καλή. Ἐλάχιστες ὀξειδώσεις ἀπὸ ὑγρασία καὶ μικροφθορὲς στὴν περιμέτρο τοῦ ἐγγράφου.

Τὸ κείμενο εἶναι γραμμένο στὴν πρώτη σελίδα (φ.α¹) σὲ 20 στίχους μὲ μαῦρο μελάνι, ἐκτὸς τῆς ἰδιόγραφης ὑπογραφῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου: Ὁ Κύπρου Κυπριανὸς καὶ ὑμῖν φίλος περιπόθητος, ἢ ὁποῖα γράφεται μὲ ἐρυθρὸ μελάνι στὸ τέλος τοῦ κειμένου καὶ καλύπτει σχεδὸν ὅλο τὸ πλάτος του. Ἡ προ-

σφώνηση, ἡ ὁποία ἀποδίδεται στὸν πρῶτο στίχο, γράφεται ψηλὰ στὸ ὀριζόντιο ἄκρο τῆς σελίδας. Μεταξὺ αὐτῆς καὶ τοῦ κειμένου τῆς ἐπιστολῆς μένει ἄγραφο διάστημα 50 χιλ. Γραφή μελανή, λεπτή κλίνουσα πρὸς τὰ δεξιὰ, μικρογράμματη, σε-συρμένη. Στὰ ἀριστερὰ τοῦ κειμένου δημιουργεῖται περιθώριο 35 χιλ. τὸ ὁποῖο ὀριοθετεῖ κάθετη δίπλωση – χαραγή. (πίν. 1).

Οἱ σελίδες φ.α^ν καὶ φ.β^γ εἶναι ἄγραφες. Ἡ σελίδα φ.β^ν φέρει σχεδὸν στὸ μέσο μὲ φαιόχρωμο μελάνι τὴ χρονολογία 1812.

Τὴν ὑμετέραν περίβλεπτον ἡμῖν ἐκλαμπρότητα ἀρχιερατικῶς εὐλογοῦμεν καὶ φιλικῶς προσαγορεύομεν.

/ Καὶ πρῶην ἐγράφομεν ὑποσχόμενοι τῇ ὑμέτερα περιβλέπτῳ ἐκλαμπρότητι κάθε πίστιν, καὶ ἤδη θαρρόντως / ἀπομακρινόμεθα ὑμῖν ἐκλαμπρότατοι φίλοι ἐπέραστοι, ὅτι ἀδύνατον εἶναι νὰ ψευσθῶμεν εἰς τὴν ὑπόσχεσίν μας / καθότι οὐδὲ τὸ ἐπάγγελμα ἡμῖν ἀπαιτεῖ ἓνα τοιοῦτο κατὰ μηδένα τρόπον. Ἡμεῖς ἐννοιαζόμεθα τὸ ὑμέτερον χρέος /^β καὶ προτοῦ νὰ μᾶς γράψετε καὶ ὅτι ἔχετε κάθε δίκαιον, τὸ ἔχομεν καλὰ ἐντετυπωμένον εἰς τὸν ἐγκέφαλον / καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸν ἡγεμόνα ἰδεάσαμεν περὶ τοῦ χρέους ὑμῶν, καὶ τὸ ὑψηλὸν καὶ πολυχρόνιον δεβλέ/τι. Πλὴν περιπόθητοι εἰς αὐτὸ τὸ διανεμηθὲν πρῶτον σαλγίνι μὴ κρεμάσητε τὰς ἐλπίδας ὑμῖν διότι εἶναι / πρᾶγμα ἀδύνατον. Ὁ σιὸρ Παῦλος θέλει μαρτυρήσῃ ὑμῶν. Αὐτὸς ἀκήκοεν ἰδίους ὡσὶ καὶ ἐώρακεν / ἰδίους ὀφθαλμοῖς τὰς ἀφορήτους βίας καὶ στενοχωρίας τὰς καθ' ἡμῶν ἐκ τοῦ ἡγεμόνος. Μ' ὄλον τοῦτο ἡ ἐνδο/¹⁰ξότης του καθὸ διακριτικὸς ἀνὴρ καὶ μὲ ὄλας τὰς ἀλλεπαλλήλους βίας ὅπου λαμβάνει καθ' ἐκάστην ἐκ τοῦ / δεβλετιῦ διὰ νὰ προφθάνῃ χαζινέ, πάλιν μᾶς ἔδωσε τὴν ὑπόσχεσίν του καὶ τὴν ἄδειαν ὅπου μετὰ / τὸ ἐξάμηνον ἦτοι κατὰ τὸν Αὐγούστον μῆνα εἰς τὸ δεῦτερον σαλγίνι, νὰ ἐξοικονομήσωμεν καὶ διὰ τὴν / ἐκλαμπρότητά σας ἓνα μέρος

ἕως οὗ ὁ Κύριος νὰ μᾶς ἀξιώσῃ νὰ σᾶς οἰκονομήσωμεν καὶ τὸ ὄλον / ἡμεῖς περιπόθητοι σᾶς λέγομεν, μάρτυς ὁ Κύριος ἡμῶν, φροντίζομεν περισσότερον περὶ τούτου τοῦ χρέους ὑ¹⁵μῶν, παρὰ ἢ ὑμετέρα ἐκλαμπρότης. Ὅθεν μένετε πάντῃ ἡσυχοὶ καὶ ἀμέριμνοι περὶ τούτου καὶ ἡμεῖς / ἐν καιρῷ τῶ ῥητῶ καὶ τῇ προθεσμίᾳ θέλομεν κινήσῃ πάντα λίθον εἰς τὸ νὰ σᾶς εὐαρεστήσωμεν καὶ εἴ/μεθα εὐέλπιδες ὅτι θέλετε μείνῃ κατὰ πάντα εὐαρεστημένοι εἰς τὴν ἐδικὴν μας οἰκονομίαν. Καὶ ταῦτα / ἐν τοσοῦτῳ μένομεν δὲ ἐς τ' ἂν ὦμεν ἐπευχόμενοι ταῖς ὑμετέραις ὑμῖν ἐκλαμπρότησιν ἐκ Θεοῦ, / πάντα τὰ ἀγαθὰ καὶ σωτήρια καταθύμια.

1812 Ἀπριλλίου 2

¹²⁰ † Ὁ Κύπρου Κυπριανὸς καὶ ὑμῖν φίλος περιπόθητος:-

ΕΓΓΡΑΦΟ 3

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΠΡΟΞΕΝΟ ΤΗΣ ΑΓΓΛΙΑΣ
ΑΝΤΩΝΙΟ ΒΟΝΤΙΤΖΙΑΝΟ

16 Νοεμβρίου
1815

Άρχειο ιεράς μονής Κύκκου

Φάκελος ΜΕ

Άριθμός έγγραφου: 6

Συντήρηση: Σουζάννα Άγαθόκλη, Έργαστήρια Συντηρή-
σεως Μουσείου Κύκκου 2008.

Π ε ρ ί λ η ψ η: Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς ἐνημερώνει τὸν πρόξενο τῆς Ἀγγλίας στὴ Λάρνακα Ἀντώνιο Βοντιτζιάνο ὅτι τοῦ ἀποστέλλει διατακτικὸ πρὸς τὸν γραμματικὸ τοῦ Κοι-
λανίου, γιὰ νὰ τοῦ δώσει δεκαπέντε χιλιάδες γρόσια, μέρος χρέους τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Προτρέπει τὸν πρόξενο νὰ διορί-
σει ἀντιπρόσωπό του στὴ Λευκωσία γιὰ νὰ συναλλάσσονται εὐκολότερα. Ἐὰν συναντηθεῖ μὲ τὸν τοῦρκο διοικητὴ τῆς Κύ-
πρου, νὰ τοῦ ἐκφράσει τὰ παράπονα τοῦ ἀρχιεπισκόπου, χωρὶς ὅμως νὰ τοῦ ἀναφέρει ὅτι ἔλαβε τὸ πῶς πάνω ποσὸ ἀπὸ τὸν Κυπριανό. Τὸ ἴδιο, ζητᾷ νὰ παροτρύνει καὶ τοὺς ἄλλους προξένους νὰ πράξουν. Συμπεριλαμβάνει ἐντολὴ γιὰ νὰ δοθεῖ ἀριθμὸς χρημάτων καὶ πρὸς τὸν Καπράρα. Τέλος ζητᾷ τὴ συμβουλή τοῦ προξένου γιὰ τὸ τί εἶναι ὀρθὸ νὰ πρά-
ξει μὲ τὴν ὑπόθεση τοῦ ἀποθανόντα Σίπερα.

Πρωτότυπο. Λυτὸ ἔγγραφο σὲ ὑπόλευκο χειροποίητο χαρτί, διαστάσεων 345 x 440 χιλ.

Δίφυλλο (φφ. α-β), διπλωμένο κάθετα στὴ μέση μὲ ἐπιπλέον τρεῖς κάθετες καὶ πέντε ὀριζόντιες διπλώσεις. Κατάσταση δια-
τήρησης καλὴ. Μικροφθορὲς στὶς διπλώσεις καὶ ἄκριες.

Τὸ κείμενο εἶναι γραμμένο στὴν πρώτη σελίδα (φ.α') σὲ 31 στίχους μὲ μαῦρο μελάνι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ιδιόχειρη ὑπογραφή τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἢ ὁποῖα εἶναι ἐρυθρόγραφη (στίχ. 19). Γραφή μικρογράμματα σεσουρμένη εὐανάγνωστη. Οἱ στίχοι 20 μέχρι 31 ἀποτελοῦν ὑστερόγραφο, λοξὰ γραμμένο σὲ σχέση μὲ τὸ ὑπόλοιπο κείμενο, ἀλλὰ τοῦ ἰδίου γραφικοῦ χαρακτήρα. Στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ φέρει περιθώριο 30 χιλ. (πίν. 2).

Οἱ σελίδες φ.α' καὶ φ.β' εἶναι ἄγραφες. Ἡ σελίδα φ.β' φέρει μὲ μαῦρο μελάνι, τοῦ ἰδίου γραφικοῦ χαρακτήρα μὲ τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς, σὲ τέσσερις στίχους, τὴ διεύθυνση τοῦ παραλήπτη: *Τῷ ἐκλαμπρωτάτῳ ἄρχοντι κονσόλῳ τῆς περιφήμου Ἀγκλίας / σιὸρ Ἀντωνίῳ Βοντιτζιάνῳ υἱῷ ὑπεραγαπητῷ καὶ περιποθήτῳ / τῆς ἡμῶν μετριότητος. Εὐχετικῶς. / εἰς τὴν Λάρνακα.* Στὴν κάτω δεξιὰ γωνία μὲ φαιόχρωμο μελάνι καὶ διαφορετικὸ γραφικὸ χαρακτήρα ἢ σημείωση: 1815 / Nicosia 16/28.

Στὸ μέσο σχεδὸν τῆς δεξιᾶς κάθετης πλευρᾶς, ἐφαπτόμενη σχεδὸν τῆς δίπλωσης τοῦ χάρτου, βρίσκεται ἐμπίεστη σὲ ἐρυθρόχρωμο βουλοκέρι, ἐλαφρὰ ἔξεργη κυκλικὴ σφραγίδα (διάμετρος 25 χιλ.) τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, ἢ ὁποῖα διαφύλασσε τὸ περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς. Κατὰ τὴν ἀποσφράγιση τοῦ γράμματος αὐτὴ δὲν καταστράφηκε, ὅπως συνήθως συνέβαινε, ἀλλὰ ἀπεκόπη τμῆμα τοῦ χάρτου, τὸ ὁποῖο διασώζεται ἀκόμη κάτω ἀπὸ τὴ σφραγίδα, ἐνῶ στὴν ἀντίστοιχη κάθετη πλευρὰ τῆς σελίδας τοῦ ἐγγράφου εἶναι ἐμφανῆς ἡ ἡμικυκλικὴ ἀποκοπὴ τοῦ χάρτου.

Παρὰ τὶς ἔντονες ρωγματώσεις ποὺ ἔχει ὑποστεῖ τὸ σφράγισμα, αὐτὸ διατηρεῖται σὲ καλὴ κατάσταση, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ ἀνάγνωσή του. Εἰκονίζει, στὸ μέσο, σὲ στεφάνι ἐλιᾶς δικέφαλο ἀετό, ὁ ὁποῖος στὸ δεξιὸ του πόδι φέρει σκῆπτρο μὲ σφαῖρα στὴν κορυφὴ καὶ στὸ ἄλλο ποιμαντορικὴ ράβδο. Ἐξω ἀπὸ τὸ στεφάνι, κάτω γράφεται ἡ χρονολογία ΑΩΙ (1810), ἔτος ἀνάρρησης τοῦ Κυπριανοῦ στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο. Ἐπάνω, ἐκατέρωθεν τῶν κεφαλῶν τοῦ ἀετοῦ γράφε-

ται: (ΚΥ)Π(Ρ)Ι/ΑΝΟΣ και στα πλάγια ἐναλλάξ σὲ τρεῖς στίχους: ΑΡΧΙ/ΕΠΙ//ΣΚΟ/ΠΟΣ// ΚΥ/ΠΡΟΥ (πίν. 3).

Ἄπ' ὅ,τι γνωρίζομε εἶναι τὸ μόνο σφράγισμα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ σὲ βουλοκέρι ποὺ εἶναι γνωστό.

*Τὴν ἐκλαμπρότητά της πατρικῶς εὐχόμενοι εὐλογοῦμεν
καὶ ἠδέως / προσαγορευόμεν.*

*/ † Μετὰ δὲ τὰς ἀπὸ βαθείας τῆς γνώμης, πατρικὰς
ἡμῶν εὐχὰς καὶ εὐλογίας καὶ / ἔρευνα τῆς μυριοποθήτου ἡμῖν
φίλης ὑγείας της δηλοποιοῦμεν τῇ ἐκλαμ/ῆς πρότητί της ὅτι
ἰδοὺ τῇ περικλείομεν ἓνα τταχβίλι πρὸς τὸν γραμματικὸν /
Κοιλανίου διὰ νὰ τῇ μετρίση δεκαπέντε χιλιάδας γρόσια, κα-
θότι αὐτὸς / εἶναι λαρνακιότης καὶ ἠμπορεῖ νὰ τὸν ἀντα-
μώση ἀμέσως καὶ νὰ ὀμιλήσῃ αὐτῷ / νὰ τῇ τὰ στείλῃ ὅπου
ἀγαπᾷ καὶ ἄμποτε ἡ θεία δύναμις νὰ βοηθήσῃ ἡμῖν / νὰ πλη-
ρώσωμεν ὅλα καὶ εἰς ὅσους χρεοστοῦμεν κατὰ τὴν ἔκθερμον
ἐπιθυμίαν /¹⁰ καὶ ζῆλον πατριοτικόν. Εἰμὲν ὅμως ἀγαπᾶτε
κάμετε κἀνένα ἐπίτροπόν σας / εἰς Λευκοσίαν διὰ νὰ τὰ
στέλλῃ εἰς ἐκεῖνον ὁ γραμματικὸς καθότι ἂν κάμῃς ἡμᾶς /
ἀκολουθεῖ ὅταν μᾶς τὰ στείλῃ νὰ ἔχωμεν ἄλλας φροντίδας
καὶ ἠμποροῦμεν νὰ / τὰ δώσωμεν ἐκεῖ καὶ πάλιν νὰ μένωμεν
ἀνοικτοί. Εἰ/μὲν ὁ ἔνδοξος ἠγε/μῶν ἔλθῃ κατὰ τὸ Μου-
χαρρέμι εἰς Λάρνακα δεῖξον παράπονα εἰς τὴν /¹⁵ ἔνδοξό-
τητά του ἀπὸ ἡμᾶς χωρὶς νὰ τῷ εἰπῆτε ὅτι σᾶς ἐκάμομεν
αὐτὸν / τὸν χαββαλλὲ διὰ νὰ λάβῃτε τὸ ἀνωτέρω ποσόν.*

*Ταῦτα ἐν τούτῳ ἡ δὲ / εὐχὴ καὶ ἡ εὐλογία τῆς ἡμῶν
μετριότητος εἶη μετ' αὐτῆς.*

1815 (Νοεμ)βρίου / 16.

/ Ὁ Κύπρου εὐχέτης αὐτῆς διάπυρος.

*/²⁰ Παρομοίως ἀξιοῦμεν τὴν ἐκλαμπρότητά της νὰ συμ-
βουλεύσῃ καὶ τοὺς λοιποὺς κυρίους / κονσόλους διὰ νὰ δει-*

ξωσι τὰ αὐτὰ παράπονα πρὸς τὸν ἔνδοξον ἡγεμόνα χωρὶς
 / νὰ ἀναφέρεις αὐτῷ περὶ τοῦ χαβαλλέ μας. Τὸν δὲ κύριον
 κόνσολον τῆς Ἰσπανίας / εὐχόμεθα δι' αὐτῆς καὶ ἂν κατὰ
 τὸ παρὸν δὲν τῷ ἐκάμομεν κἀνένα χαβαλλέ / διὰ νὰ λάβῃ
 ἄσπρα, θέλομεν ὁμως ἔπειτα τὸν ἐνθυμηθῆ. /²⁵ Τῇ περι-
 κλείομεν καὶ τὸ παρὸν πρὸς τὸν σιὸρ Καπράρα, κάμνωντες
 καὶ εἰς τὴν / ἐκλαμπρότητά του ἓνα χαββαλλέ διὰ νὰ λάβῃ
 μέρος. Ἐπειδὴ ὁμως καὶ ὁ / ἀποθανῶν Σίπερας τὴν ὁμολο-
 γίαν ἄφησε εἰς τὴν γυναῖκα του διὰ τοῦτο / καθὸ φίλος ἢ
 ἐκλαμπρότης σας νὰ μᾶς συμβουλευήτε μήποτε καὶ /
 ὕστερον θέλομεν καὶ δι' αὐτὸ ἔχει φροντίδας ἀγκάλα μήτηρ
 καὶ /³⁰ υἱὸς δὲν ἔχουσι τεκλίφι. Ἡμεῖς ὁμως / σᾶς συμβου-
 λευόμεθα.

ΕΓΓΡΑΦΟ 4

ΕΠΙΚΥΡΩΣΗ ΠΩΛΗΣΗΣ ΟΙΚΙΑΣ ΑΠΟ ΤΟΝ
ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟ ΚΥΠΡΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟ

1816

Αύγουστου 25

Παλαιό αρχείο ιερᾶς μονῆς Κύκκου

Φάκελος: ΜΕ

Ἀριθμὸς ἐγγράφου: 6Α

Συντήρηση: Σουζάννα Ἀγαθόκλη, Ἐργαστήρια Συντηρήσεως Μουσείου Κύκκου 2011.

Π ε ρ ί λ η ψ η: Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς ἐπικυρώνει μὲ τὴ διὰ κινναβάρεως ὑπογραφή του τὴν πώληση στὴ Λάρνακα, ἐνορία Ἁγίου Ἰωάννου, τῆς οἰκίας τοῦ Γιαννάκη Κραμβῆ στὴ Μαργαρώνα, σύζυγο τοῦ ἀειμνήστου Γίσουφ Χόμψη γιὰ 5400 γρόσια. Ἐκ μέρους τῆς Μαργαρώνας πλήρωσε ὁπραματευτὴς Ἄντὸν Πρέντζη.

Πρωτότυπο. Λυτὸ ἔγγραφο σὲ ὠχρὸ χειροποίητο χαρτί, διαστάσεων 435 x 316 χιλ. Δίφυλλο (φφ. α-β), διπλωμένο κάθετα στὴ μέση μὲ ἐπιπλέον μία κάθετη καὶ πέντε ὀριζόντιες διπλώσεις. Κατάσταση διατήρησης καλή. Μικροφθορὲς στὸ χαρτὶ στὶς διπλώσεις καὶ στὶς ἄκριες.

Τὸ κείμενο εἶναι γραμμένο στὴν πρώτη σελίδα (φ.α') σὲ 24 στίχους μὲ μαῦρο μελάνι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἰδιόχειρη ἐπιβεβαίωση τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ἡ ὁποία προτάσσεται τοῦ κειμένου καὶ εἶναι ἐρυθρόγραφη. Ψῆγματα χρυσόσκονης διατηροῦνται πάνω στὸ κόκκινο μελάνι. Γραφὴ μικρογράμματα σεσουρμένη εὐανάγνωστη. Στὸ τέλος (στίχ. 20-24) οἱ ἰδιόχειρες ὑπογραφὲς τῶν μαρτύρων. Στὰ ἀριστερὰ τοῦ κειμένου ὑπάρχει περιθώριο 30 χιλ. τὸ ὁποῖο ὀριοθετεῖ κάθετη δίπλωση – χαραγή. (πίν. 4).

Οί σελίδες φ.α^v καὶ φ.β^r εἶναι ἄγραφες. Ἡ σελίδα φ.β^v φέρει σημειωμένη ματαγενέστερα τὴ χρονολογία 1816, στὸ μέσο σχεδὸν τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς.

Ὁ Κύπρου ἐπιβεβαιοῖ

/ Ἡ μετριότης ἡμῶν διὰ τοῦ παρόντος ἀποφαινομένη δῆλον ποιεῖ ὅτι ὁ σιὸρ Γιαννάκης / Κραμβῆς παρασταθεὶς ἐπὶ τῆς ἡμετέρας παρουσίας ὠμολόγησεν ὅτι τὰ ὀσπήτιά του / ὁποῦ ὠρίζεν ἐν τῇ ἐνορίᾳ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Λάρνακος, οἰκιοθελῶς τε καὶ αὐτοπροαι/⁵ρέτως πεπώληκε τῇ εὐγενεστάτῃ κυρίᾳ Μαργαρώνα συζύγῳ τοῦ ποτέ Γί- σουφ Χόμψη, διὰ / γρόσια 5400 ἤτοι πέντε χιλιάδας τε- τρακόσια καὶ ἔλαβε τὰ ἄσπρα αὐτὰ σῶα καὶ ἀ/νελλειπῆ παρὰ τοῦ εὐγενεστάτου ἐν πραγματευταῖς κυρίου Ἄντὸν Πρέντζη ἐπιτροπικῶς ὡς ἀ/πὸ μέρος τῆς διαληφθείσης κυ- ρίας Μαργαρώνας καὶ ὅτι δὲν ἔχει νὰ ζητῆ παρ' αὐτῆς ἡ / εὐγενία του εἰς τὸ ἐξῆς οὐδὲ ὀβολὸν ἔχουσι δὲ τταράφια τὰ ἄνω εἰρημένα ὀσπήτια /¹⁰ ἐκ μὲν τοῦ ἀνατολικοῦ μέρους τὸν δρόμον, ἐκ δὲ τοῦ δυτικοῦ τὸν παξὲ ἐκ δὲ τοῦ νότου τὰ / ὀσπήτια τοῦ ποτέ Βαρλαάμ ἰατροῦ, ἐκ δὲ τοῦ δυτικοῦ, τὰ ὀσπήτια σιὸρ Ταλλιαράνη. Ταῦτα / ὠμολόγησε καὶ ὅτι εἰς τὸ ἐξῆς εἶναι ἴδιος κτήτωρ τῶν εἰρημένων ὀσπητίων ἡ δια- ληφθεῖσα / κυρία Μαργαρώνα, ἡ δὲ εὐγενία του δὲν ἔχει νὰ ὀρίση εἰς τὸ ἐξῆς ἐξ αὐτῶν οὐδὲ / ἴχνος ἔν. Διὸ καὶ ἡ ἡμε- τέρα μετριότης ἐπιγράψασα καὶ ἐπικυρώσασα τὸ παρὸν /¹⁵ πωλητικὸν ἐπὶ μάρτυσιν ἀξιοπίστοις τοῖς ὑπογεγραμμένοις ἐπιδέδωκε τῷ σιὸρ / Γιαννάκη Κραμβῆ ἵνα δῶ τῇ διαλη- φθείσῃ κυρίᾳ Μαργαρώνα εἰς ἔνδειξιν / καὶ ἀσφάλειαν καὶ ὅπως ἔχη τὸ κῦρος καὶ τὴν ἰσχὺν ἐν παντὶ κριτηρίῳ ἐν ᾧ ἂν παρῶρησιασθῆ.

/1816 Αὐγούστου 25

/ Κάγω ὁ Ἰωάννης Κραμβῆς βεβαιῶ τὰ ἄνοθεν.

/²⁰ Ἀνδρέας ὁ Σολομονίδης μαρτυρῶ.

Χ(ατζη)πατίστας ὁ Σολομονίδης μαρτυρῶ.

/ Σέργιος ὁ Πασχαλίδης μαρτυρῶ.

Ὁ Χ(ατζη)λογῆς Ἄντζουλου μαρτηρῶ.

/ Ὁ Κυριακὸς Λάπταλι Ἐλευθέριος Βάρδα μαρτυρῶ.

Ἰω(άννης) ποτὲ Οἰκονόμου μαρτυρῶ.

/ μαρτυρῶ.

/ Λογίζος ποτὲ Χ(ατζη)ἀγγελῆ μαρτυρῶ. Χ(ατζη)ἰωάν-
νης Χ(ατζη)μιχαήλ μαρτυρῶ.

ΕΓΓΡΑΦΟ 5

ΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΗΓΟΥΜΕΝΟ ΧΡΥΣΟΡΡΟΓΙΑΤΙΣΣΑΣ ΙΩΑΚΕΙΜ

1819

Άπριλίου 29

Παλαιό αρχείο ιερᾶς μονῆς Κύκκου

Φακ. ΜΕ

Άριθμὸς ἐγγράφου: 7

Συντήρηση: Σουζάννα Ἀγαθόκλη, Ἐργαστήρια Συντηρή-
σεως Μουσείου Κύκκου 2005.

Π ε ρ ί λ η ψ η: Τὶς προάλλες ἄνθρωποι τοῦ ἡγουμένου τῆς μονῆς Χρυσορογιάτισσας παρενόχλησαν τὸ μοναστήρι τῆς Ἁγίας Μονῆς (μετόχι τῆς μονῆς Κύκκου) ἀποκόπτοντας τὸ νερὸ ἀπὸ τὰ λαγύμια τῆς γιὰ χρῆση ἀπὸ τὸ δικό τους μοναστήρι. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος λόγω τῆς κρισιμότητος τῶν καιρῶν συνιστᾷ στὸν ἡγούμενο Ἰωακεὶμ εἰρηνικὴ ἐπίλυση τῆς διαφορᾶς χωρὶς πάρα πέρα προεκτάσεις. Ὑπόσχεται ὅτι καὶ ὁ ἴδιος θὰ μεριμνήσει γιὰ τὴν ὀρθὴ διευθέτηση τῆς ὑποθέσεως.

Ἀντίγραφο τοῦ πρωτοτύπου, τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Αὐτὸ ἐγγράφο σὲ χαρτὶ μετρίου πάχους, χρώματος ὑποκίτρινου, 308 x 22 χιλ. Μονόφυλλο ἔχοντας ἀρχικὰ μιὰ δίπλωση κάθετα καὶ τρεῖς ὀριζόντια. Κατάσταση διατήρησης πολὺ καλὴ. Σκωροφαγωμένο σὲ δύο σημεῖα στὴν ἀρχὴ τοῦ κειμένου.

Τὸ κείμενο εἶναι στὴν πρώτη σελίδα σὲ 21 στίχους. Στὰ ἀριστερὰ περιθώριο 20 χιλ. Γραφὴ γρήγορη μὲ μαῦρο μελάνι. Μὲ τὸ ἴδιο μελάνι καὶ γραφικὸ χαρακτῆρα ἢ ὑπογραφή τοῦ ἀρχιεπισκόπου: Ὁ Κύπρου εὐχέτης τῆς (πίν. 5).

Στὸ φ.α^ν στὴν ἄνω δεξιὰ γωνία μὲ μαῦρο μελάνι ἀλλὰ μὲ διαφορετικὸ γραφικὸ χαρακτῆρα ἀπὸ αὐτὸ τοῦ κειμένου, ἢ

σημείωση: 1481 (παλαιὸς ἀριθμὸς ἀρχείου) / Ἰσον τοῦ πρὸς τὸν Χρυσορῳϊατῆσης / γράμματος περὶ τῶν ὑποθέσεων τοῦ νεροῦ.

Πανοσιώτατε καθηγούμενε τῆς σεβασμίας μονῆς Χρυσορῳϊατίσσης κὺρ Ἰωακείμ υἱὲ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὲ / καὶ περιπόθητε τῆς ἡμῶν μετριότητος πατρικῶς εὐχόμενοι εὐλογοῦμέν σε. Μανθάνομεν πάλιν ὅτι ἀνακαί/νίζετε σκάνδαλα διὰ τὸ ἀντιλεγόμενον νερὸν τῆς Ἁγίας Μονῆς, καὶ ὅτι προχθῆς ἢ πανοσιότης σου ἔστειλες / τοὺς ἀνθρώπους σου νὰ τό κόψουν μέσα ἀπὸ τὰ λαγούμια ἦτοι τελείως ἀπὸ κάτω ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν μ' ὄλον /⁵ ὁποῦ οἱ μάρτυρες ὁποῦ μᾶς ἔστειλες προλαβόντως καὶ ἔκαμαν μαρτυρίαν περὶ τῆς λαβῆς τοῦ νεροῦ τούτου δὲν / ἐμαρτύρησαν οὕτως ἀλλ' ὅτι τὸ νερὸν τὸ ἐλαμβάνετε ἀπὸ τὸ μαρούλλι καὶ ἀπὸ τὰς λίμνας, ὡς ἔχομεν / τὰ τακρήριά τους γεγραμμένα καὶ σημειωμένα. Φαίνεται ὅμως πῶς ἐσεῖς εἴσθε ζητημένοι νὰ εὐγάλετε κανένα / σκάνδαλον σατανικὸν πρὸς βλάβην τῶν ἱερῶν ἐκεῖνων μοναστηρίων, καὶ τότε ἀλοίμονον εἰς τοὺς / πρωταιτίους. Ὅθεν τέκνον σοὶ λέγομεν νὰ προσέχῃς νὰ μὴ δίδῃς αἰτίαν σκανδάλου, ἀλλὰ καθ' ὃν τρόπον /¹⁰ ἐλαμβάνετε τὸ νερὸν αὐτὸ διὰ πάντα καὶ ἐποτίζετε, πάλιν νὰ τὸ λαμβάνετε εἰρηνικῶς καὶ ἀδελφικῶς / καὶ ἀπὸ τὰ σκάνδαλα νὰ ἀπέχετε ἐπειδὴ βλέπετε τὴν ἀχρειότητα τῶν καιρῶν καὶ τῆς ἐξουσίας τὸ πλεο/νεκτικὸν καὶ ὅτι σκαλίζει ποικιλοτρόπως αἰτίας ἀνυποστάτους διὰ νὰ πλεονεκτῇ πολλῶ μᾶλλον / ὅταν χώννεται εἰς τοιάυτας ὕλας καὶ ὅταν ἀκολουθήσῃ ὃ μὴ γένοιτο τι ἀπὸ ἀνηκοῖαν σας, ἰξεύρετε / ὅτι ἡμεῖς πλέον δὲν ἐνεχόμεθα, καὶ τὸ κριμα εἰς τὸν τράχηλόν σας. Ταῦτα πρὸς ῥεγολάν σου. Ἡ δὲ εὐχὴ /¹⁵ καὶ ἡ εὐλογία τῆς ἡμῶν μετριότητος εἶη μετὰ σοῦ.

/ Τέκνον μὴ ξενίζεσαι ἂν ἡμεῖς ὀμιλῶμεν μὲ ἀδιμονίαν
μας ἐπάνω εἰς τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν ἐπειδὴ ἔχομεν / χρέος νὰ
προβλέπωμεν κάθε ὑπεναντίον ἐνδεχόμενον καὶ νὰ προ-
σφαλίζωμεν ἀμφοτέρω τὰ μέρη. / Ὅθεν ὡς τῇ εἵπομεν λαμ-
βάνετε τὸ νερὸν αὐτὸ καὶ ποτίζετε χωρὶς νὰ δίδετε αἰτίαν
σκανδάλου / καὶ ἡμεῖς θέλομεν πασχίση μυριοτρόπως νὰ
δόσωμεν τὸν ἀνήκοντα ραπουττὰν τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς
/²⁰ εἰς χάριν τῶν δύο ἱερῶν μοναστηρίων, ἅτινα εἶθε ὁ ἅγιος
Θεὸς νὰ διαφυλάττη ἀπὸ κάθε ὑπεναντίον.

/ Ὁ Κύπρου εὐχέτης της.

ΕΓΓΡΑΦΟ 6

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΓΙΑΚΟΥΜΗ ΜΟΥΣΚΟΥΔΗ

1820

Ὁκτωβρίου 28

Παλαιὸ ἀρχεῖο ἱερᾶς μονῆς Κύκκου

Φάκελλος: ΜΕ

Ἀριθμὸς ἐγγράφου: 8

Συντήρηση: Σουζάννα Ἀγαθόκλη, Ἐργαστήρια Συντηρήσεως Μουσείου Κύκκου.

Π ε ρ ῖ λ η ψ η: Ὁ Γιακουμῆς Μουσκούδης ἀπὸ τὸν Ἅγιο Θεόδωρο Λαπήθου, βρισκόταν σὲ ἀντιπαράθεση μὲ τὴ μονὴ Κύκκου γιὰ κάποια ἐλαιόδενδρα. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς παρεμβαίνει καὶ προσπαθεῖ νὰ πείσει τὸν Μουσκούδη ὅτι δὲν εἶναι ὀρθὸ νὰ ἐπιχειρεῖ νὰ σφετερισθεῖ μοναστηριακὴ περιουσία. Προτρέπει ἢ διαφορὰ νὰ διευθετηθεῖ χωρὶς νὰ ἐμπλακεῖ σ' αὐτὴν ἢ ὀθωμανικὴ ἀρχή, γιὰτι τότε ἡ ὑπόθεση θὰ λάβει ἀνεξέλεγκτες διαστάσεις.

Πρωτότυπο. Λυτὸ ἔγγραφο σὲ ὑπόλευκο χειροποίητο χαρτί, διαστάσεων 420 x 306 χιλ. Δίφυλλο (φφ. α-β), διπλωμένο κάθετα στὴ μέση μὲ ἐπιπλέον τρεῖς κάθετες καὶ τέσσερις ὀριζόντιες διπλώσεις. Κατάσταση διατήρησης ἄριστη.

Τὸ κείμενο εἶναι γραμμένο στὴν πρώτη σελίδα (φ.α') σὲ 28 στίχους μὲ μαῦρο μελάνι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἰδιόχειρη ὑπογραφή τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ: Ὁ Κύπρου εὐχέτης σας, ἢ ὅποια εἶναι ἐρυθρόγραφο καὶ διατηρεῖ ψήγματα χρυσόσκονης. Στὴν ἀρχὴ τῆς ἐπιστολῆς προτάσσεται ἐν εἴδει μονοκονδυλιάς καὶ μὲ πιὸ εὐμεγέθη γράμματα ἢ προσφώνηση τοῦ ἀρχιεπισκόπου: *Κυπριανὸς ἐλέω Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου*. Γραφὴ μικρογράμματα χονδρὴ, σεσουρμένη, κλίνουσα

πρὸς τὰ δεξιὰ. Στὰ ἀριστερὰ τοῦ κειμένου ὑπάρχει περιθώριο 37 χιλ. (πίν. 6).

Οἱ σελίδες φ.α^ν καὶ φ.β^ν εἶναι ἄγραφες. Ἡ σελίδα φ.β^ν φέρει κάθετη σημείωση δύο στίχων στὴν κάτω δεξιὰ πλευρά, μὲ μαῦρο μελάνι ἀλλὰ μὲ διαφορετικὸ γραφικὸ χαρακτήρα ἀπὸ αὐτὸ τοῦ κειμένου: Ἀποδεικτικὸν / τῶν ἐλιῶν τῆς Λαπήθου.

Κυπριανὸς ἐλέω Θεοῦ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου,

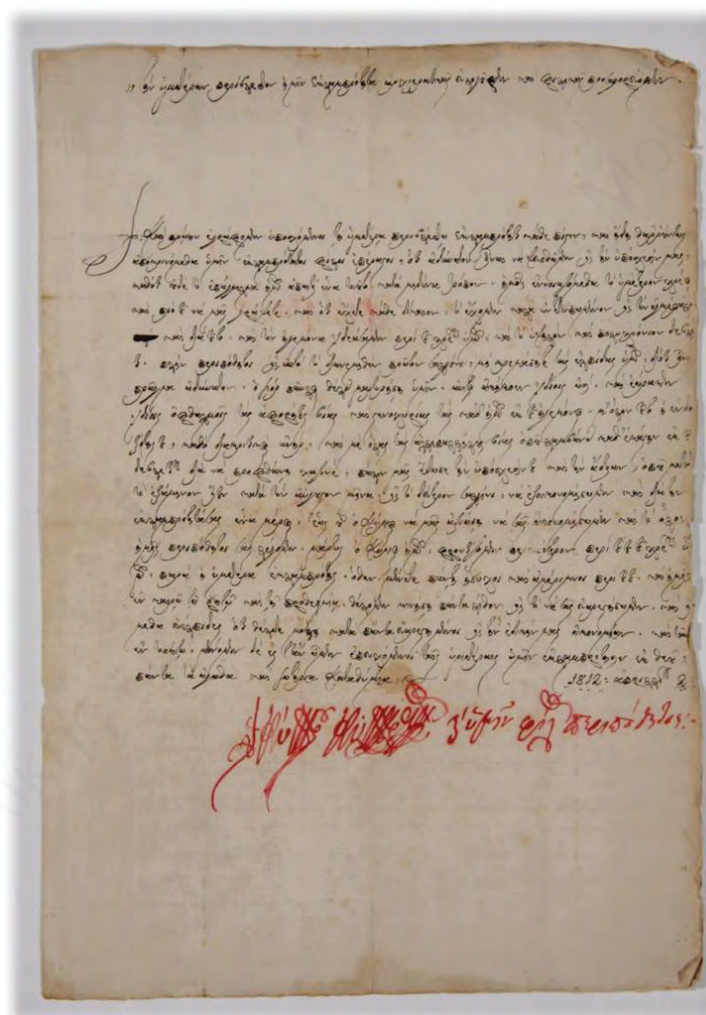
/ Τιμιώτατε Γιακουμῆ Μουσκούδη ἀπὸ Ἅγιον Θεό/δωρον καὶ υἱοί του εὐχόμεθά σας. Ἐνθυμούμεθα / ὅτι κατὰ τὸν παρελθόντα χρόνον σᾶς ἐφέραμεν /⁵ κοντὰ μας διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἐλαιῶν τοῦ ἱεροῦ / μοναστηρίου Κύκκου, ὅπου τώρα ἔχετε εἰς τὸ ζά/πτι σας καὶ ὅτι κατὰ τὸ ἀποδεικτικὸν ὅπου μᾶς / ἐμφανίσετε πρέπει νὰ εἶναι ἓνα λάθος εἰς / αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν. Ὅθεν ἐπειδὴ τώρα /¹⁰ ἔρχεται ἕως ἐκεῖ ὁ καθηγούμενος τοῦ ἱεροῦ μο/ναστηρίου, σᾶς προτρέπομεν πατρικῶς καὶ ἐκ/κλησιαστικῶς ὅπου ὡς χριστιανοὶ καὶ τέκνα τῆς / ἀγίας ἐκκλησίας νὰ μὴ ζητῆτε νὰ σφετερίσητε / τὸ μοναστηριακὸν κτῆμα, διότι κοντὰ ὅπου θέ/¹⁵λετε ἔχη τὸ κρῖμα εἰς τὴν ψυχὴν σας, θέλει / γένη κακὸν παράδειγμα καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς - / μάλιστα ἐν ᾧ ὅλοι οἱ χριστιανοὶ φιλοτιμοῦνται / ἐκ προαιρέσεως νὰ ἀφιερῶνῶσιν εἰς τὰ ἱερά / καταγώγια, ἐσεῖς νὰ ζητῆτε νὰ οἰκιοποιηθῆτε /²⁰ τὰ πρὸ πολλοῦ ἀφιερῶμένα δὲν εἶναι ἴδιον / εὐλαβῶν χριστιανῶν. Διὰ τοῦτο στοχασθῆτε τὸ / ὠφελιμώτερον εἰς τὴν ψυχὴν σας ὅποιον εἶναι / καὶ ἔτζι νὰ κάμετε - ταῦτα, καὶ ὑγιαίνετε.

/ 1820 8βρίου 28.

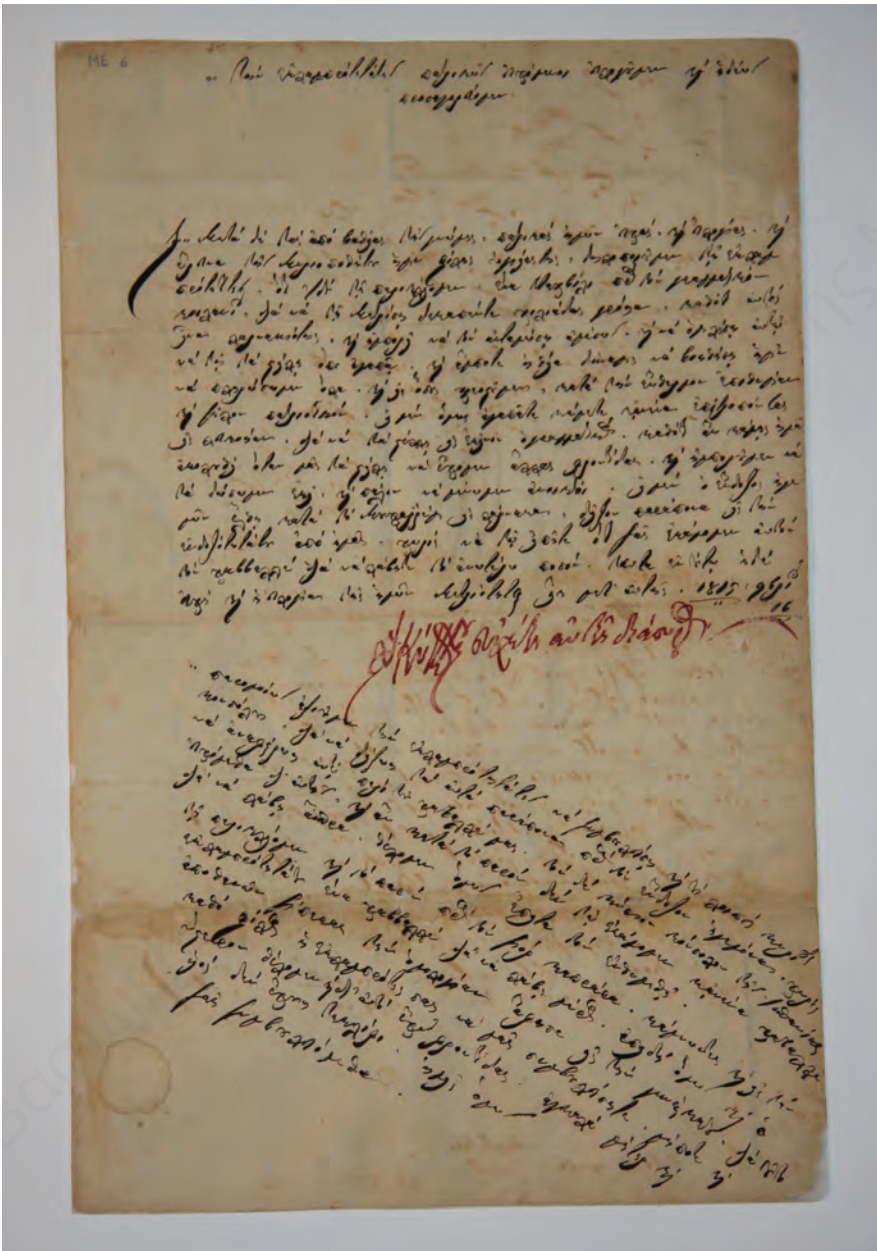
/²⁵Διότι κοντὰ ὅπου σᾶς προξενεῖ ψυχικὴν καὶ σωματικὴν / ζημίαν, ἂν καταντήση ἢ ὑπόθεσις εἰς ἐξωτερικὰ / κριτήρια, ἔπεται καὶ νὰ τὸ μετανοήσητε.

/ Ὁ Κύπρου εὐχέτης σας.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

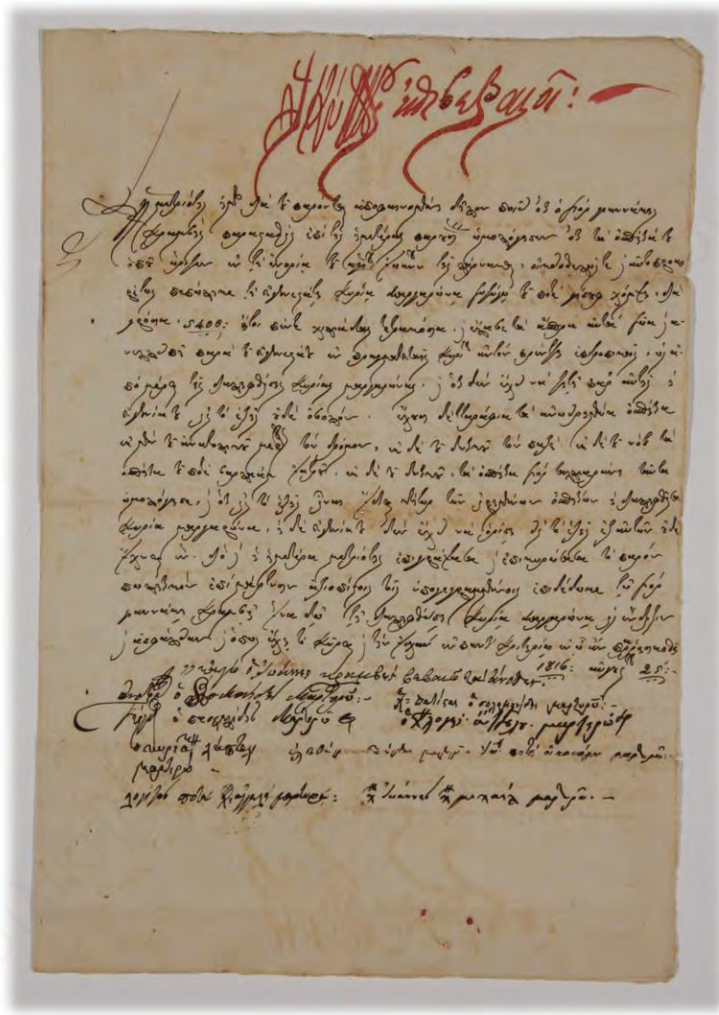
Πίν. 1. Ἐπιστολὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ πρὸς τοὺς ἐν Κύπρῳ προξένους. 2 Ἀπριλίου 1812. Ἀρχεῖο μονῆς Κύκκου ΜΕ 5Α.

Πίν. 2. Έπιστολή αρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανού προς τόν πρόξενο τής Αγγλίας Άντώνιο Βοντιτζιάνο. 16 Νοεμβρίου 1815. Αρχείο μονής Κύκκου ΜΕ 6.

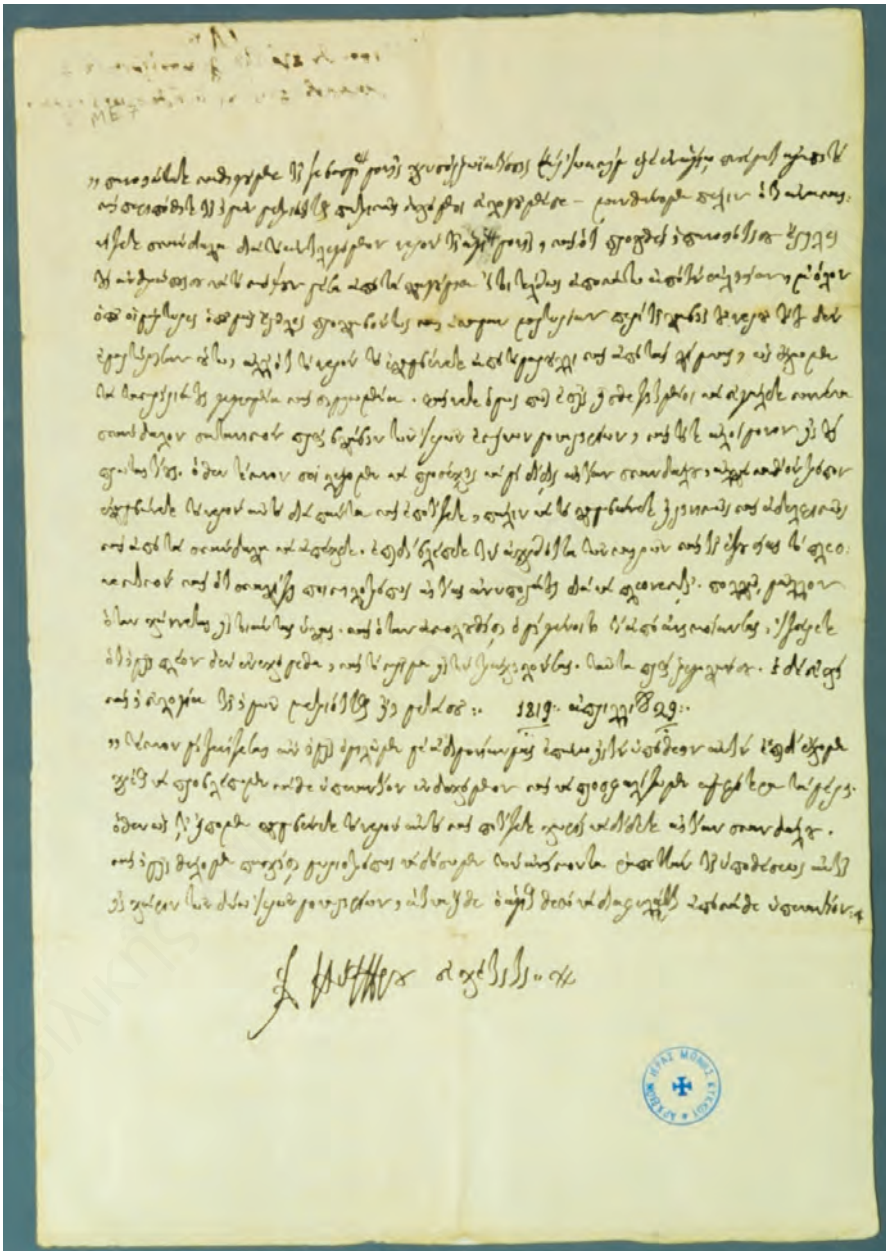

Πίν. 3. Σφράγισμα ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανού 1810 – 1821.
Ἄρχεῖο μονῆς Κύκκου, ἔγγραφο ΜΕ 6.

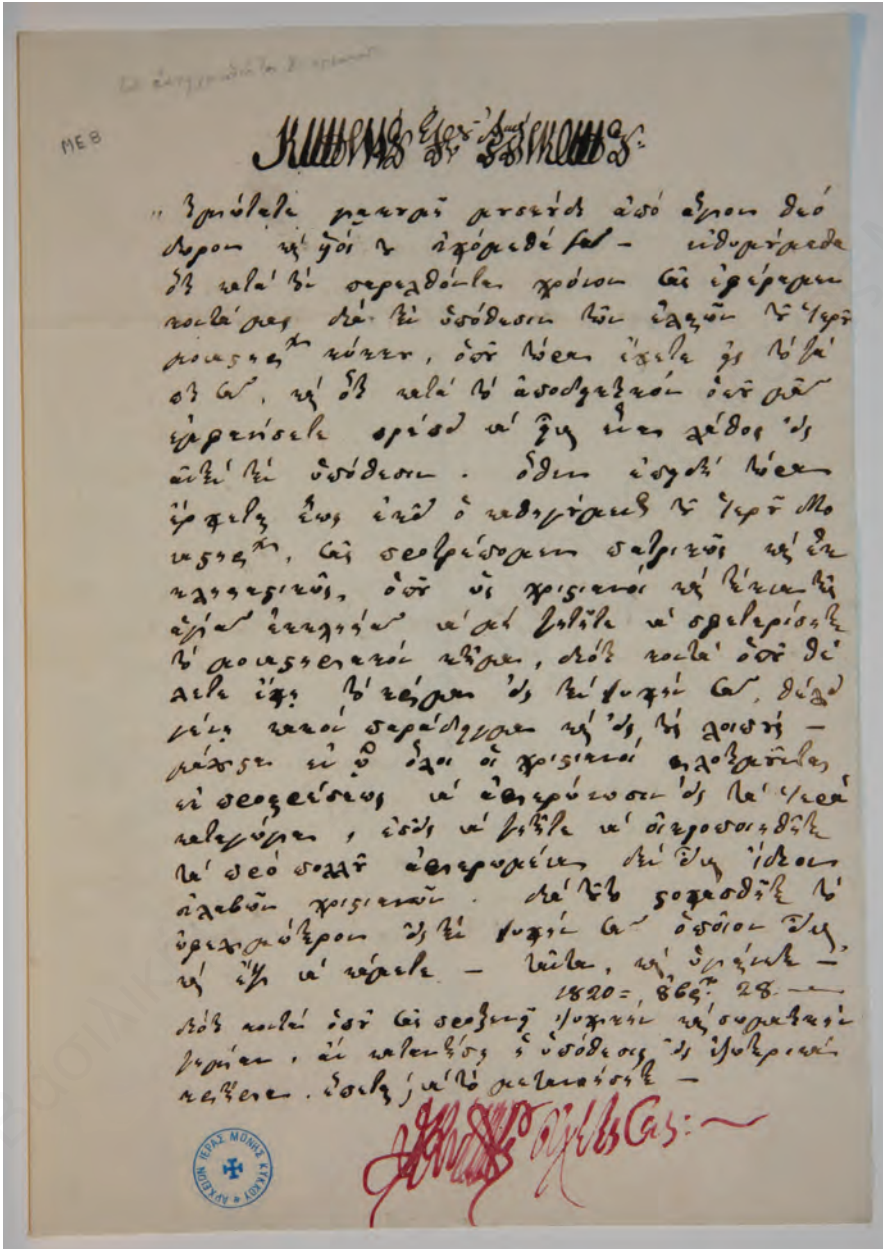

Πίν. 4. Ἐπικύρωση πώλησης οἰκίας ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο
 Κύπρου Κυπριανό. 25 Αὐγούστου 1816.
 Ἀρχεῖο μονῆς Κύκκου ΜΕ 6Α.

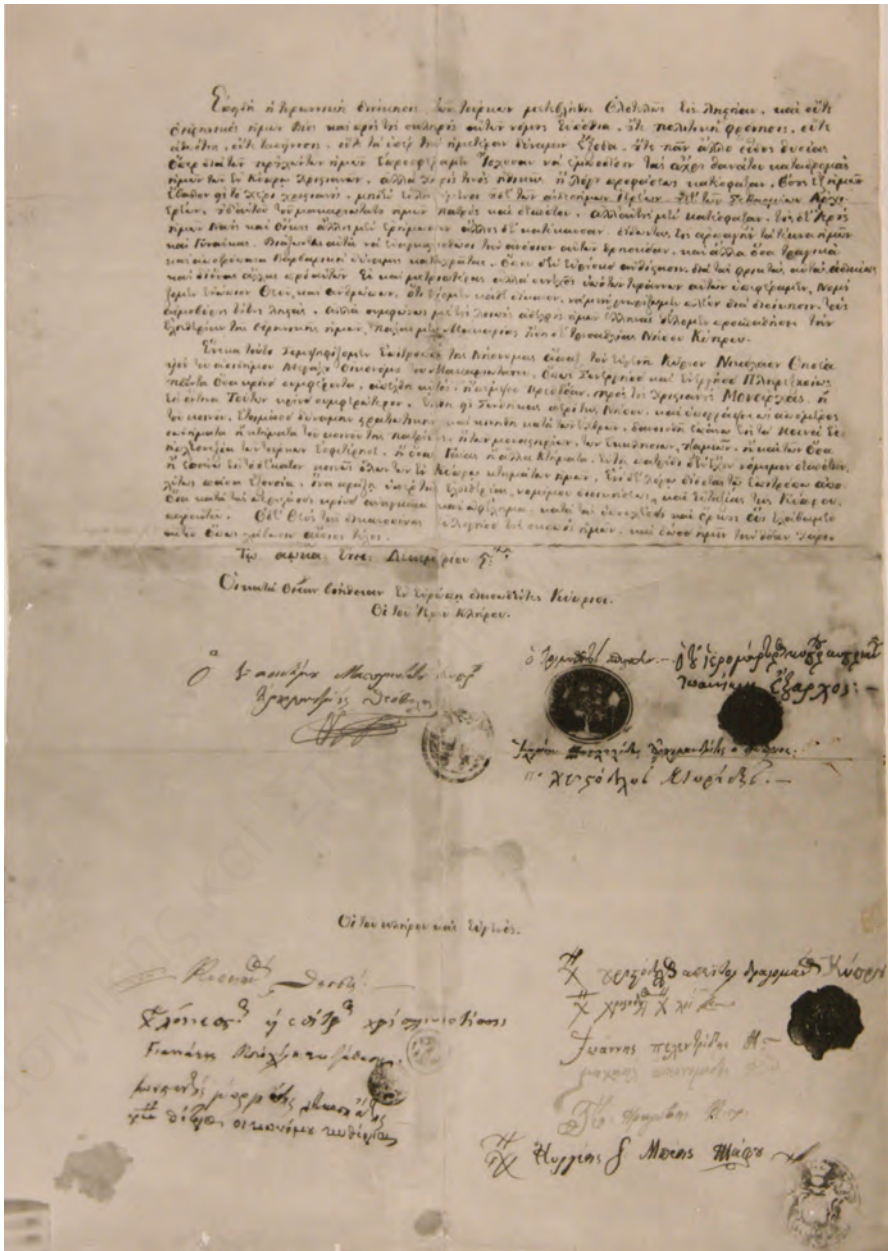

Πίν. 5. Γράμμα του αρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανού προς τον ηγούμενο Χρυσορρογιάτισσας Ίωακείμ. 29 Απριλίου 1819. Αρχείο μονής Κύκκου ME 7.

Πίν. 6. Ἐπιστολὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ πρὸς τὸν Γιακουμῆ Μουσκούδη. 28 Ὀκτωβρίου 1820. Ἀρχεῖο μονῆς Κύκκου ΜΕ 8.

Πίν. 7. Καταγγελία προς τις Εὐρωπαϊκὲς δυνάμεις γιὰ τὶς ὠμότητες τῶν τούρκων στὴν Κύπρο τὸν Ἰούλιο τοῦ 1821. 20 Δεκεμβρίου 1821. Ἄρχεῖο Γιάννη Περδίου.

ANNAΣ POURADIER DUTEIL - ΛΟΪΖΙΔΟΥ
Διευθύντριας Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν

ΕΝΑΣ ΓΑΛΛΟΣ ΠΡΟΞΕΝΟΣ, ΜΑΡΤΥΡΑΣ
ΤΩΝ ΓΕΓΟΝΟΤΩΝ ΤΟΥ 1821 ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ¹

Στις 11 Ἰανουαρίου 1820, τὸ γαλλικὸ πολεμικὸ ἰστιοφόρο *L' Emulation* θὰ ἀναχωρήσει ἀπὸ τὴ Σμύρνη μὲ προορισμὸ τὴν Κύπρο. Σκοπὸς τοῦ ταξιδιοῦ θὰ εἶναι ἡ μεταφορὰ τοῦ Jérôme Isaac Méchain στὴ Λάρνακα, ὅπου θὰ ἀναλάβει τὴ διοίκηση τοῦ γαλλικοῦ προξενείου. Τὸ ταξίδι θὰ εἶναι δύσκολο, λόγω τῶν σφοδρῶν ἀνέμων καὶ θὰ διαρκέσει δεκαεξί ὀλόκληρες μέρες. Φθάνοντας ὅμως στὴ Λάρνακα, στις 26 Ἰανουαρίου, θὰ τύχει μεγάλης ὑποδοχῆς. Ἀπὸ τὸ κάστρο τοῦ λιμανιοῦ θὰ ἀκουστοῦν κανονιοβολισμοί, στοὺς ὁποίους τὸ γαλλικὸ πολεμικὸ θὰ ἀπαντήσει. Αὐτὸς ἦταν ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἡ πόλη καλωσόριζε τὰ πολεμικὰ πλοῖα. Ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἀποβίβαση τοῦ νέου προξένου, τὸ κανόνι τοῦ κάστρου θὰ ἠχήσει καὶ πάλι. Ὁ δὲ τοῦρκος διοικητὴς τῆς Λάρνακας καὶ ὄλοι οἱ ξένοι πρόξενοι θὰ τὸν ὑποδεχθοῦν στὸ λιμάνι².

Ποιὸς ἦταν ὅμως αὐτὸς ὁ πρόξενος ὁ ὁποῖος ἔτυχε μιᾶς τέτοιας ὑποδοχῆς;

Ὁ Jérôme Isaac Méchain γεννήθηκε στὸ Παρίσι στις 7 Σε-

1. Ἡ ἀνακοίνωσή μου στηρίζεται σὲ ἀνέκδοτα ἔγγραφα τοῦ ἔτους 1821, ποὺ ἔχουν ἐντοπιστεῖ στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ἰπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας, καὶ τὰ ὁποῖα, μαζί μὲ πολλὰ ἄλλα τῆς ἴδιας περιόδου, θὰ ἐκδοθοῦν ἀπὸ τὴν ὑποφαινόμενη στὸ σύντομο μέλλον.

2. Βλ. Ἀρχεῖα Ἰπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας, *Προξενικὴ Ἀλληλογραφία, Λάρνακα*, τ. 16, φ. 219r-v, ἐπιστολὴ ἡμερ. 5 Φεβρουαρίου 1820 τοῦ προξένου Jérôme Isaac Méchain πρὸς τὸν ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας Etienne-Denis, βαρῶνο Pasquier.

πτεμβρίου 1778. Τὸ 1795, μὲ ἀπόφαση τῆς γαλλικῆς κυβέρνησης, ἔγινε δεκτὸς στὸ Βασιλικὸ Ἀστεροσκοπεῖο τοῦ Παρισιοῦ ὡς μαθητῆς ἀστρονόμος. Στις 16 Ἀπριλίου 1798, μὲ ἐπιστολὴ τοῦ ὑπουργοῦ Ἑσωτερικῶν τῆς Γαλλίας διορίσθηκε μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς Ἐπιστημῶν καὶ Τεχνῶν στὴν Αἴγυπτο, μὲ ἐτήσιες ἀπολαβές 1500 φράγκων. Τὸ 1799 ἐξελέγη στὸ Κάιρο ἀπὸ τὸ Ἰνστιτοῦτο 2^{ος} βιβλιοθηκάριος του, μὲ ἀπολαβές 3000 φράγκων. Διετέλεσε ὑπο-πρόξενος τῆς Γαλλίας στὸν Γαλατᾶ, γενικὸς πρόξενος στὴ Μολδαβία καὶ ὑπο-πρόξενος στὰ Δαρδανέλια. Ἐνῶ ἀπὸ τὴν 1^η Ἰουλίου 1817 μέχρι τὴν 31^η Δεκεμβρίου 1819 ἦταν ἀναπληρωτῆς γενικὸς πρόξενος τῆς Γαλλίας στὴ Σμύρνη, στις 10 Δεκεμβρίου 1817, διορίστηκε πρόξενος στὴν Κύπρο ὅπου ἀνέλαβε ἐπίσημα τὰ καθήκοντά του τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1820, δηλαδὴ μετὰ τὴ λήξη τῶν ὑπηρεσιῶν του ὡς ἀναπληρωτῆς γενικὸς πρόξενος στὴ Σμύρνη³.

Στὴν Κύπρο ἔφθασε σὲ ἡλικία 42 ἐτῶν, συνοδευόμενος ἀπὸ τὴ σύζυγό του Marguerite – Sophie καὶ τὰ δύο παιδιά τους Charles – Louis, τεσσάρων ἐτῶν, καὶ Laure, ἑννέα μηνῶν⁴.

Σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ προξενεῖο, ὅπου ὑπῆρχε μόνον ἓνας ὑπάλληλος, ὁ Georges Lapierre, ὁ ὁποῖος ἐκτελοῦσε καθήκοντα πρώτου δραγομάνου καὶ καγκελάριου, ἡ κοινότητα τῶν γάλλων καὶ τῶν προστατευόμενων τῆς Γαλλίας ἦταν πολυμελής. Τὸ 1820 ὁ ἀριθμὸς τους ἀνερχόταν στὰ 137 ἄτομα. Ἀνάμεσά τους ὑπῆρχαν ἔμποροι, γιατροί, ὑπάλληλοι, καταστηματάρχες, ταχυδρόμοι, ράφτες, ρολογάδες, ὑποδηματοποιοί, ὑπηρέτες, ψαράδες καὶ συνταξιούχοι ναυτικοί⁵.

3. Προξενικὴ Ἀλληλογραφία, ὁ.π., φφ. 372r-373r, ἐπιστολὴ ἡμερ. 15 Μαρτίου 1824 τοῦ Jérôme Isaac Méchain πρὸς τὸν ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας François-Réné, ὑποκόμη τοῦ Chateaubriand.

4. Αὐτόθι, φφ. 226-227, ἔγγραφο ἡμερ. 31 Μαρτίου 1820 ὑπογραμμμένο ἀπὸ τὸν Jérôme Isaac Méchain.

5. Αὐτόθι.

Στις 26 Σεπτεμβρίου 1820, ο Jérôme Isaac Méchain θα πληροφορήσει τον ύπουργό Έξωτερικῶν τῆς Γαλλίας ὅτι ὁ ταμίας τοῦ Καπετὰν πασαῶ, δηλαδὴ ὁ Κουτσιούκ Μεχμέτ, διορίστηκε κυβερνήτης τῆς Κύπρου, ὅτι ἔφθασε στὴ Λάρνακα μερικὲς μέρες προηγουμένως καὶ ὅτι ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμία νὰ δεχθεῖ τὰ συγχαρητήρια καὶ τὰ δῶρα τῶν ξένων προξένων, προτοῦ ἀκόμα ἀναλάβει ἐπίσημα τὰ καθήκοντά του στὴν Κύπρο⁶.

Στὴν ἀρχή, οἱ σχέσεις του μὲ τὸν κυβερνήτη τῆς Κύπρου θὰ εἶναι ἱκανοποιητικὲς, ὅπως δηλώνει ὁ ἴδιος στὸν ύπουργό Έξωτερικῶν τῆς Γαλλίας, στίς 6 Δεκεμβρίου 1820⁷. Ὅμως μὲ τὰ γεγονότα τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης ὁ Κουτσιούκ Μεχμέτ θὰ ἀποκαλύψει τὸν ἄσχημό του ἑαυτὸ καὶ θὰ στρέψει ἐναντίον του τοὺς κατοίκους τοῦ νησιοῦ ἀκόμα καὶ τοὺς ξένους προξένους.

Ἐπίσημος μάρτυρας τῶν γεγονότων εἶναι γιὰ μᾶς σήμερα ὁ γάλλος πρόξενος Jérôme Isaac Méchain, ὁ ὁποῖος ἔκανε γραπτὴ ἀναφορὰ στὸν ύπουργό Έξωτερικῶν τῆς Γαλλίας Etienne-Denis, βαρῶνο Pasquier⁸, γιὰ ὅ,τι συνέβαινε στὴν Κύπρο.

Στὴν ἐπιστολὴ του ἡμερομηνίας 18 Μαΐου 1821⁹ τοῦ γράφει συγκεκριμένα:

Ἐκλαμπρότατε,

τὰ ἀνταρτικὰ κινήματα ποὺ κατασπαράζουν μέρος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας δὲν ἔχουν ἀκόμη ἐκδηλωθεῖ στὸ νησί τῆς Κύπρου. Ὡστόσο, ἀπὸ τὴ μέρα ποὺ λάβαμε τὶς

6. Προξενικὴ Ἀλληλογραφία, ὅ.π., φφ. 242v-243r.

7. Αὐτόθι, φ. 248r.

8. Ὁ Etienne-Denis, βαρῶνος Pasquier διετέλεσε ύπουργὸς Έξωτερικῶν Ὑποθέσεων τῆς Γαλλίας ἀπὸ τὶς 19 Νοεμβρίου 1819 ἕως τὶς 14 Δεκεμβρίου 1821.

9. Προξενικὴ Ἀλληλογραφία, ὅ.π., φφ. 263r-264v.

πρώτες πληροφορίες για τὰ γεγονότα αὐτά, μιὰ γενικὴ ἀνησυχία ἄρχισε νὰ ἐπικρατεῖ στὸ νησιὸ καὶ τὸ ἐμπόριο ἄρχισε νὰ παραλύει. Ὁ πληθυσμὸς τοῦ νησιοῦ εἶναι κατὰ ἀναλογία πέντε ἑλληνες πρὸς ἓνα τοῦρκο, ἔτσι ὥστε ἡ ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ τῶν πρώτων καὶ ἡ ἠθικὴ δύναμη τῶν δευτέρων, νὰ διατηροῦν καὶ στὶς δύο πλευρὲς τρόμο, πανικὸ καὶ μιὰ ἀμοιβαία δυσπιστία, ποὺ ἔχουν σὰν ἀποτέλεσμα, οἱ σκλάβοι νὰ λυγίζουν ταπεινότερα κάτω ἀπὸ τὰ δεσμά τους καὶ οἱ ἀφέντες νὰ τοὺς καταδυναστεύουν ἀκόμη περισσότερο. Ὁ ἀφοπλισμὸς τῶν ἐλλήνων διεξήχθη μὲ ἀρκετὴ προσοχή. Ὡστόσο ὑπῆρξε ἑλλειπὴς, ἀφοῦ οἱ ἑλληνες ἔκρυψαν τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ ὀπλισμοῦ τους στὶς κατοικίες τους καὶ κυρίως στὶς κατοικίες τῶν προξένων τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Σουηδίας, τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Δανίας, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἑλληνες μὲ κυπριακὴ καταγωγὴ καὶ κατὰ συνέπεια ἔχουν ἓνα μεγάλο ἀριθμὸ συγγενῶν καὶ συμμάχων, τοὺς ὁποῖους προσπαθοῦν νὰ ἀπαλλάξουν μὲ κάθε δύναμη ἀπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ μεγάλου ἀφέντη. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ ἐπιβληθοῦν κυρώσεις ἐπὶ τῶν εὐρωπαϊῶν, κατὰ τῶν ὁποίων ἔσπευσα νὰ διαμαρτυρηθῶ καὶ νὰ λάβω αὐτὰ ποὺ ὑπόκεινται στὴν τοπικὴ κυβέρνηση. Ἡ δυσχερέστερη ἦταν ἡ ἀνακοπὴ τῆς ἀλληλογραφίας μου καὶ ἐκείνης τῶν ἐμπόρων. Ὁ κυβερνήτης, μετὰ ποὺ μοῦ ἐξέθεσε τοὺς λόγους ποὺ δικαιολογημένα ὀρισμένοι πρόξενοι τοῦ ἔδωσαν, παρέχοντας τὴν κάλυψή τους σὲ ἀλληλογραφία ἢ ὁποῖα πιθανὸν νὰ περιεῖχε δόλιες ραδιουργίες ἢ ἔστω νὰ ἐνεθάρρουν τοὺς ταραχοποιούς, ἀνακάλεσε τὶς διαταγές του, ἀφήνοντάς με νὰ καταλάβω ὅτι θὰ ἴσχυαν μυστικὰ γιὰ τοὺς προξένους, ποὺ δὲν εἶναι ὑπήκοοι τοῦ κράτους τὸ ὁποῖο τοὺς ἐργοδοτεῖ. Ταυτόχρονα μὲ προειδοποίησε ὅτι ὅλη ἡ ἀλληλογραφία κατακρατεῖται ἀπὸ τὴν κυβέρνηση τῆς Κωνσταντινούπολης. Σὲ ὅλους τοὺς ταρτάρους, ἀγγελιοφόρους, καπετάνιους ἢ σὲ ὁποιοσδήποτε ἄλλους ταξιδιώτες ποὺ προσεγγίζουν τὴν πρωτεύουσα διεξάγεται ἔρευνα. Οἱ ἐπιστολὲς ποὺ βρίσκο-

νται στην κατοχή τους παραδίδονται στον *kiaia bey*, ύπουργό Έσωτερικῶν, ὁ ὁποῖος τις ἀνοίγει, ἐπιστρέφει ὅλο τὸ χρυσό, τὰ πολύτιμα ἀντικείμενα καθὼς ἐπίσης καὶ τις ἐπιταγὲς καὶ καίει ἀδιάκριτα ὅλες τις ἄλλες ἐπιστολές. Πράγματι ἐδῶ καὶ ἀρκετοὺς μῆνες δὲν λαμβάνω πιά τίποτα ἀπὸ τὴν Πρεσβεία τῆς αὐτοῦ μεγαλειότητος ἢ ἀπὸ τοὺς συναδέλφους ἢ φίλους μου. Ἔχω πληροφορηθεῖ ὅτι τὰ ἴδια μέτρα ἔχουν ἐπιβληθεῖ σὲ ὅλες τις πόλεις καὶ σὲ ὅλες τις ἀκτὲς τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ τερματισμὸς ὅλων τῶν πολιτικῶν καὶ ἐμπορικῶν μας σχέσεων, μᾶς θέτουν σὰν σὲ κατάσταση πολέμου, γεγονός πὸ θὰ ἐπιφέρει τὴν καταστροφή ὅλων τῶν ἐπιχειρήσεών μας ἂν ἡ αὐτοῦ μεγαλειότητα δὲ θεωρήσει ἐπιτακτικὸ νὰ βοηθήσει ταχύτατα τοὺς ὑπηκόους τῆς μὲ πρακτικὲς ἐνέργειες βασισιμένες σὲ στρατιωτικὲς ἐπιχειρήσεις, οἱ ὁποῖες εἶναι τὰ μόνον πειστικὰ ἐπιχειρήματα γιὰ τὴν ὀθωμανικὴ κυβέρνησι.

[...] Ὁ σουλτᾶνος, συνεχίζει ὁ γάλλος πρόξενος τὴν ἐπιστολή του, εἴτε φοβᾶται κάποια βοήθεια ἀπὸ τοὺς ἀντάρτες τοῦ ἀρχιπελάγου εἴτε πίστεψε ὅτι ὑπάρχει σχέδιο κατάληψης ἀπὸ τοὺς ἄγγλους, ἔδωσε διαταγὲς στοὺς πασαῶδες τῆς Δαμασκού, τοῦ Χαλεπίου, τῶν Ἀδάνων, τῆς Ἄκρας καὶ τῆς Αἰγύπτου, νὰ ἀποστείλουν ὁ καθένας ἀπὸ ἓνα στράτευμα πὸ νὰ ἀνέρχεται σὲ 14000 ἄνδρες. Ἔχει ἤδη φτάσει τὸ στράτευμα ἀπὸ τὸν Ἅγιο Ἰωάννη τῆς Ἄκρας. Ἡ μαζικὴ ἀφιξὴ του εἶναι μιὰ καινούργια μάστιγα γιὰ τοὺς κατοίκους καὶ ἀντικείμενο ἀνησυχίας γιὰ τοὺς εὐρωπαίους. Εἶναι ἀδύνατο νὰ προβλέψουμε μέχρι σὲ ποιὸ σημεῖο θὰ ἐπηρεαστοῦν οἱ κάτοικοι σὲ ὅλη τὴν ἀκτὴ τῆς Συρίας καὶ τὴν Κύπρο. Οἱ σοβαρὲς αὐτὲς περιστάσεις ἐκδηλώνουν τὴ ζωνὴ μας ἐπιθυμία γιὰ συνεχῆ παρουσία σ' αὐτὲς τὶς θάλασσες, ἐνὸς τοῦλάχιστον γαλλικοῦ πολεμικοῦ πλοίου τὸ ὁποῖο θὰ προσέφερε ἄσυλο στὶς οἰκογένειες καὶ στὰ πολύτιμα ἀγαθὰ τους. [...] Πολλὰ ἐμπορικὰ πλοῖα δέχονται τώρα φορτίο, ἄλλα ἀναμένονται καὶ θὰ φορτωθοῦν ἐπίσης, ἐπειδὴ γάλλοι,

ξένοι ἢ ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι σπεύδουν νὰ μεταφέρουν τὰ ἐμπορεύματά τους μὲ ἀσφάλεια σὲ κάποιο λιμάνι τῆς Εὐρώπης καὶ εἶναι πιθανὸ αὐτὰ τὰ πλοῖα νὰ χρειαστοῦν συνοδεία ἀπὸ τὴν Κύπρο μέχρι καὶ πέρα ἀπὸ τὴν Κρήτη.

Στις 22 Μαΐου 1821 τοῦ γράφει ξανά¹⁰:

Ἐκλαμπρότατε,

μὲ τὴν ἐπιστολή μου τῆς 18^{ης} Μαΐου, εἶχα τὴν τιμὴ νὰ πληροφορήσω τὴν ἐξοχότητά σας γιὰ τὴν ἀξιοθρήνητη κατάσταση, στὴν ὁποία βρίσκονται οἱ πρόξενοι, καθὼς ἐπίσης οἱ ἔμποροι καὶ οἱ ἄλλοι ὑπήκοοι τῆς αὐτοῦ μεγαλειότητος ἀπὸ τότε ποὺ ἡ ἀλληλογραφία τους μὲ τὴν πρωτεύουσα καὶ μὲ ὅλα τὰ μέρη τῆς Τουρκίας ἔχει ἀνακοπεῖ ἐντελῶς. Πληροφοροῦμαι σήμερα ὅτι ἡ γενικὴ αὐτὴ ἀπαγόρευση στὶς σχέσεις τῶν εὐρωπαίων δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ τηρεῖται πιστά, καθὼς ὁ σουλτᾶνος ἐπιβάλλει τὴν ποινὴ τοῦ θανάτου σὲ ὅλους τοὺς ταρτάρους, ἀγγελιοφόρους ἢ ταξιδιωτὲς οἱ ὁποῖοι θὰ μετέφεραν ὁποιοδήποτε γραπτὸ κείμενο ποὺ δὲν θὰ ἀπευθύνετο στὴν κυβέρνηση.

[...] Οἱ πρόξενοι δὲν τυγχάνουν πιά καμιᾶς ἐκτίμησης, οὔτε ὑπάρχει δικαιοσύνη γιὰ τοὺς ἐμπόρους. [...] Τὰ στρατεύματα ποὺ φθάνουν καθημερινὰ στὸ νησί ἔχουν ἤδη ἐπιτεθεῖ σὲ πολῖτες μας στοὺς δρόμους καὶ στὰ καταστήματά τους. Οἱ παραστάσεις μου στὶς τοπικὲς ἀρχὲς ὑπῆρξαν ἀνεπιτυχεῖς καὶ ἔτσι ἀποφάσισα νὰ ἔλθω σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν ἐπικεφαλῆς τῶν στρατευμάτων, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ μόνος ποὺ μπορεῖ νὰ τοὺς ἐπιβληθεῖ. Γιὰ νὰ κατορθώσω νὰ ἔχω μιὰ συνάντηση μαζί του, τοῦ ἀποστέλλω δῶρο μιὰ χρυσὴ ταπακιέρα.

10. Προξενικὴ Ἀλληλογραφία, ὁ.π., φφ. 265r -266v.

Στὴν ἐπιστολὴ τοῦ ἡμερομηνίας 12 Ἰουνίου 1821¹¹ τὸν πληροφορεῖ ὅτι πολὺ μεγαλύτερες ταραχὲς ἔχουν κλονίσει τὸ νησί τῆς Κύπρου. Τὰ στρατεύματα ποὺ ἔχουν φθάσει ἀπὸ διάφορα λιμάνια τῆς Συρίας εἶναι ἀπειθάρχητα καὶ τὰ χαρκτηρίζει μιὰ τέτοια φανατικὴ ὄργη μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴ σέβονται τίποτα. Οἱ ἀρχηγοὶ τοὺς δὲν ἔχουν οὔτε τὴ θέληση οὔτε τὴ δύναμη νὰ τοὺς ἐπιβληθοῦν. Τέλος, ὁ κυβερνήτης ἐπέδειξε μιὰ τέτοια θηριώδη συμπεριφορὰ ἢ ὁποῖα συμβάλλει στὴν περαιτέρω αὔξηση τοῦ τρόμου καὶ τῶν λεηλασιῶν. Οἱ μὲν καὶ οἱ δέ, μέσα στὴν παραφορὰ τοὺς, συγχύζουν τοὺς εὐρωπαίους μὲ τοὺς ἀντίπαλους τοὺς χριστιανούς, τοὺς ἐνοχλοῦν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ἀπειλοῦν τοὺς πάντες μὲ γενικὴ σφαγὴ, ὅπως αὐτὴ ποὺ πιστεύουν ὅτι ἔγινε στὴ Ρόδο, σὲ μερικὰ μέρη τοῦ Μωριᾶ ἢ σὲ ἄλλες ἐπαρχίες τῆς αὐτοκρατορίας.

Στις 25 Μαΐου, ἀναφέρει στὴν ἴδια ἐπιστολὴ, σημειώθηκαν βίαιες ταραχὲς καὶ πολλοὶ ὑπήκοοι τοῦ βασιλιᾶ κακοποιήθηκαν. Προέβηκα μαζί μὲ τοὺς ξένους πρόξενους σὲ ἔντονες παραστάσεις, ὅπου ζητούσαμε, μὲ μιὰ ἐπίσημη δήλωση, τὴν ἀποκατάσταση τῆς πειθαρχίας, τὴν καταστολὴ τῶν βιαιοτήτων, ἀσφάλεια καὶ ἐγγύηση γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὶς ἐμπορικὲς ἐπιχειρήσεις τῶν πολιτῶν μας καὶ τελικὰ τὸ δικαίωμα νὰ ἀποστείλουμε ἐπιστολές μας στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ στὴ Σμύρνη. Ὁ κυβερνήτης δὲν προέβη σὲ καμία παρὰχώρηση, δὲν κατέστειλε τὶς ταραχές, πῆρε μέτρα γιὰ νὰ ἐμποδίσει τὴν ἀποστολὴ ὅλης τῆς ἀλληλογραφίας μας καὶ ἐπέδειξε περιφρόνηση πρὸς τοὺς μεταφραστές. [...] Τὴν Κυριακὴ 27 Μαΐου, διάφορα ἀποσπάσματα στρατιωτῶν διέσχισαν τοὺς δρόμους πυροβολῶντας βίαια σὲ πόρτες καὶ παράθυρα τῶν κατοικιῶν μας. Ἐκατὸν πενήντα ἄνδρες, περνώντας μπροστὰ ἀπὸ τὴν καθολικὴ ἐκκλησίαι καὶ ἐνῶ βρι-

11. Αὐτόθι, φφ. 267r-268v.

σκόμουν μέσα για τή θεία λειτουργία, διατρύπησαν με σφαίρες τις πόρτες και τις στέγες. [...] Ποτέ προηγουμένως κατά τούς έμφυλίους πολέμους τών τούρκων δέν σημειώθηκε επίθεση κατά του προξενείου τò όποιο θεωρείτο άπαραβίαστο άσυλο. [...] 'Ο κυβερνήτης συνεχίζει νά παρεμποδίζει τήν άλληλογραφία μας. Έλπίζω ώστόσο ότι κατόρθωσα νά άποστείλω τς άναφορές μου στην Κωνσταντινούπολη και στη Σμύρνη. Η κάθε άναφορά στάληκε με τέσσερεις ή πέντε διαφορετικούς τρόπους. Έξάλλου συμφώνησα με τούς άλλους ξένους πρόξενους νά ναυλώσουμε ένα κορσικò άλιευτικό, τò όποιο όπλίσσαμε και έξοπλίσσαμε για αύτή τήν επικίνδυνη άποστολή. Η άνάγκη νά διασφαλίσω τήν προστασία του προξενείου και νά έχω τή δύναμη, σε στιγμές σύγχυσης και άναταραχών, νά βοηθήσω και νά συγκεντρώσω τούς γάλλους, οί όποιοι βρίσκονται διασκορπισμένοι στα διάφορα σημεία τής πόλης, με ύποχρέωσε νά προσλάβω, με δικά μου έξοδα, ένα μεγαλύτερο άριθμό γενιτσάρων. [...] Σ' αύτές τς άσυνήθιστες περιστάσεις, ή πρεσβεία δέν έστειλε ούτε μιá σημείωση, ούτε έξασφάλισε τήν ύποστήριξη τής κυβέρνησης. Όφειλε ώστόσο νά προβλέψει τς συνέπειες του φανατισμού, τής άπληστίας, άκόμη και τής άπελπισίας τών τούρκων, οί όποιοι μπροστά στην κατάρρευση τής αυτοκρατορίας τους δέν έλέγχουν πια τίποτα.

Τò αίμα συνεχίζει νά ρέει κάτω άπό τόν πέλεκυ του δημίου άν και δέν ύπηρεξε κανένα ίχνος άνταρσίας στην Κύπρο, άναφέρει στην έπιστολή του ήμερομηνίας 18 Ίουνίου 1821¹². 'Ο άρχιεπίσκοπος ό όποιος ήταν κατά κάποιον τρόπο ό κυβερνήτης του νησιού βρίσκεται σήμερα ύπό έπιτήρηση. 'Ο πρωτοσύγκελλός του βρίσκεται στη φυλακή. Κατά τά βασανιστήρια, θά πεθάνει. Όλοι οί κάτοικοι οί όποιοι κατά τόν άφοπλισμό δέν είχάν παραδώσει τά όπλα τους έχουν

12. Αὐτόθι, φφ. 269r-270v.

ἤδη κρεμαστῆ ἢ θά τοὺς κρεμάσουν ἀργότερα. Μεταξὺ αὐτῶν εἶναι καὶ ὁ κύριος Κυπριανὸς Θησέας¹³, ἀδελφὸς καὶ συνέταιρος ἐνὸς ὁμώνυμου ἐμπόρου ἐγκατεστημένου στὴ Μασσαλία¹⁴, καὶ ὁ ὁποῖος βρισκόταν τελευταῖα στὸ Παρίσι γιὰ νὰ πουλήσει ἀραβικὰ ἄλογα. Ἕνας δεύτερος ἀδελφός, ὁ ὁποῖος εἶναι ἀρχιμανδρίτης¹⁵, κατόρθωσε νὰ ἐπιβιβαστεῖ στὸ γαλλικὸ πολεμικὸ *Aurore*. Οἱ ἀρχὲς τὸν καταζήτησαν ἀλλὰ καθὼς βρισκόταν σὲ χῶρο ὑπὸ τὴ σημαία τοῦ βασιλιᾶ, ὁ καπετάνιος *Martin* τοῦ *Aurore*, ἀρνήθηκε νὰ τὸν παραδώσει καὶ ὑποχρεώθηκε νὰ ἀμυνθεῖ κατὰ ὀπλισμένων πλοιαρίων, τὰ ὁποῖα προσπάθησαν νὰ τὸν πάρουν μὲ τὴ βία. Δὲν ὑπῆρξε συνέχεια στὸ θέμα αὐτό. Ὁ ἱερέας βρίσκεται σήμερα πάνω σὲ μιὰ ἀγγλικὴ γολέττα καὶ ἐπανασυνδέθηκε μὲ τοὺς συγγενεῖς του, οἱ ὁποῖοι κατόρθωσαν καὶ οἱ ἴδιοι νὰ ἐπιβιβαστοῦν. Ἕνας ἄλλος Ἕλληνας ἔμπορος, ὁ ὁποῖος διατηρεῖ ἐμπορικὲς σχέσεις μὲ τὴ Γαλλία, καταζητεῖται ἐπίσης. Σὲ τέτοιες περιπτώσεις ἡ κυβέρνησις προχωρεῖ στὴν κατάσχεση τῶν περιουσιῶν τῶν καταδικασμένων καὶ φοβοῦμαι ὅτι θὰ ὑπάρξουν διεκδικήσεις σὲ ἐμπορεύματα ποὺ ἀνήκουν σὲ Ἕλληνες ἢ σὲ συμφέροντα, ποὺ γνωρίζουμε ὅτι ἔχουν πάνω στὰ πλοῖά μας καὶ ἰδιαίτερα στὸ *Aurore*. Ἀπαγόρευσα στοὺς γάλλους καπετάνιους νὰ διαθέτουν τὰ πλοῖά τους σὲ Ἕλληνες ἢ σὲ ὀθωμανοὺς. Αἰσθάνομαι ὅτι ὑπερβαίνω τὶς ἐξουσίες μου, ἀλλὰ ὑπὸ αὐτὲς τὶς σοβαρὲς περιστάσεις καὶ χωρὶς καμιὰ βοήθεια, ἔπρεπε νὰ ἀποκλείσω ὁποιοδήποτε πρόσχημα προσβολῆς τῆς σημαίας τοῦ βασιλιᾶ καὶ παρεμπόδισης τῆς ναυσιπλοΐας.

13. Γιὰ τοὺς Θησεῖς, βλ. ΑΡΙΣΤΕΙΔΗ ΚΟΥΔΟΥΝΑΡΗ, «Ἡ οἰκογένεια τῶν Θησέων», *Κυπριακαὶ Σπουδαί*, 38-39 (1975) 77-92. ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΥ ΕΓΓΛΕΖΑΚΗ, *Εἴκοσι μελέται διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου (4^{ος} ἕως 20^{ος} αἰ.)*, Ἀθήνα 1996, σσ. 415-435.

14. Πρόκειται γιὰ τὸν Νικόλαο Θησέα.

15. Ἐννοεῖ τὸν Θεοφύλακτο.

Στὴν ἐπιστολὴ τοῦ ἡμερομηνίας 4 Ἰουλίου 1821¹⁶ ὁ γάλλος πρόξενος ἀναφέρει στὸν ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας:

[Οἱ τοῦρκοι] ἐξακολουθοῦν νὰ ἐκδηλώνουν τὴ θηριώδη ὀργή τους κατὰ τῶν ἐλλήνων ὅταν ἀκούουν γιὰ τὶς βαναυσότητες, τὶς ὁποῖες διαπράττουν οἱ ἐπαναστατημένοι ναυτικοί, κατὰ τὶς ἐπιθέσεις τους σὲ ὀρισμένα παράλια μὲ ἀνεπαρκῆ ἄμυνα. Ἔτσι εἴμαστε συνέχεια σὲ ἐπιφύλαξη καὶ ἔτοιμοι νὰ ἐνωθοῦμε ὥστε νὰ ἀπαιτήσουμε σεβασμὸ ἀπὸ τοὺς ὀργισμένους μὲ τὴν ἀριθμητικὴ μας παρουσία. Μέσα σ' αὐτὴ τὴ νηνεμία, προάγγελο τῆς καταιγίδας, μᾶς βροῆκε τὸ γαλλικὸ πολεμικὸ *La Bonite* πὸ ἐστάλη ἀπὸ τὸν πρόξενο τῆς Σμύρνης. Ἡ κάθοδος τοῦ πολεμικοῦ αὐτοῦ προκάλεσε αἰσθήματα μεγάλης χαρᾶς στοὺς γάλλους καὶ σὲ ὅλους τοὺς εὐρωπαίους. [...] Οἱ τοῦρκοι γηγενεῖς ἐπέδειξαν ἐπίσης χαρὰ, διότι ἐλπίζουν ὅτι ἡ πολυάριθμη γαλλικὴ ναυτικὴ παρουσία θὰ τοὺς προφυλάξει ἀπὸ τὶς ἐπιθέσεις τῶν ἐλληνικῶν πολεμικῶν πλοίων. [...] Ἐνα ἀνταρτικὸ κίνημα πὸ ἐκδηλώθηκε στὴ Λευκωσία παρολίγο νὰ στοιχίσει τὴ ζωὴ τοῦ κυβερνήτη. Οἱ δυσαρεστημένοι καὶ ὁ ἡγέτης τους θὰ ἐκδιωχθοῦν στὴν Ἄκρα. [...] Ὁ κυβερνήτης ἐξακολουθεῖ νὰ παρεμποδίζει τὴν ἀλληλογραφία μου. Οἱ ἔμποροι εἶναι ἀπεγνωσμένοι.

Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ γάλλου προξένου μὲ τὸν ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας φαίνεται ὅτι οἱ σφαγὲς στὴν Κύπρο συνεχίστηκαν καὶ μετὰ τὰ γεγονότα τῆς 9^{ης} Ἰουλίου. Στὶς 27 Ἰουλίου 1821 τοῦ γράφει τὰ ἀκόλουθα¹⁷:

16. Προξενικὴ Ἀλληλογραφία, ὁ.π., φφ. 272r-273r. Στὰ *Κυπριακὰ Χρονικά*, Ζ' (1930) 52-53, δημοσιεύεται ἐπιστολὴ τοῦ Méchain, ἡμερομηνίας 4 Ἰουλίου 1821. Ὡστόσο τὸ περιεχόμενό της εἶναι διαφορετικὸ καὶ ἀπευθύνεται στὸν ὑπουργὸ Ναυτικοῦ καὶ Ἀποικιῶν τῆς Γαλλίας.

17. Προξενικὴ Ἀλληλογραφία, ὁ.π., φφ. 275r-276v.

Ἐδῶ καὶ τέσσερις μέρες, τὸ νησί τῆς Κύπρου αἱματοκυλίστηκε καὶ πάλι. Φαίνεται ὅτι ὁ κυβερνήτης παρουσίασε τῇ δυστυχισμένη αὐτῇ χώρα σὰν ἐστία ἀνταρτικῶν στοιχείων καὶ κατόρθωσε νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴ συγκατάθεση τοῦ μεγάλου ἀφέντη γιὰ νὰ συλλαμβάνει ὅλους τοὺς ὑπόπτους. Αἰφνίδια διέταξε τὴν ἄμεση ἐκτέλεση τοῦ ἀρχιεπισκόπου, τῶν τεσσάρων ἐπισκόπων, τῶν κυριοτέρων μελῶν τοῦ κλήρου καὶ τέλος τῶν ὑπαλλήλων τῆς κυβέρνησης ἢ τῶν πιὸ διακεκριμένων ἐμπόρων. Τοὺς ἀπαγχόνισαν ὅλους ἢ τοὺς δολοφόνησαν ἄγρια. Καθημερινὰ ἢ πρώτη ἢ ἡ δεύτερη τάξη τῶν κατοίκων γίνεται στόχος συλλήψεων ἢ ἐπὶ τόπου ἐκτελέσεων. Ἀποσπάσματα στρατευμάτων διασχίζουν ἀπὸ ἄκρη σ' ἄκρη τὰ χωριά, σφάζουν καὶ κατακλέβουν αὐτοὺς ποὺ τοὺς καταδεικνύονται. [...] Ὁ βάνουσος κυβερνήτης γιὰ νὰ μπορέσει νὰ ἐπιβληθεῖ μὲ τὴ βία στοὺς εὐρωπαίους, ἐπινόησε νὰ τοὺς κατηγορήσῃ ὅτι διαπράττουν τὰ ἴδια μὲ τοὺς ὑποτιθέμενους ἐπαναστάτες καὶ ὅτι διέσωσαν πολλοὺς ἀπὸ τὴν ἐκτέλεση. [...] Τὸ προξενεῖο καὶ ὅλοι οἱ γάλλοι δὲν εἶχαν καμία ἀνάμιξη στὰ γεγονότα, ἀλλὰ εἶναι μάρτυρες, χωρὶς νὰ τολμοῦν νὰ προσφέρουν ὅποιαδήποτε βοήθεια, τῆς ἐξόντωσης ὅλων τῶν χρεωστῶν τους καὶ ὅλων αὐτῶν μὲ τοὺς ὁποίους ἔχουν ἐμπορικὲς συναλλαγές. Ἀπειλήθηκα ὥστόσο μὲ τὴ διεξαγωγὴ ἔρευνας τόσο στὸ προξενεῖο, ὅσο καὶ σὲ οἰκίες γάλλων ὑπηκόων. [...] Ὅταν προσπάθησαν νὰ διεξάγουν ἔρευνα στὸ προξενεῖό μας, ὅπλισα τοὺς γενίτσαρους μου καὶ στάθηκα μὲ τὴ στολή μου κάτω ἀπὸ τὸ οἰκόσημο τοῦ βασιλιᾶ γιὰ νὰ ἐμποδίσω τὴν εἴσοδο τοῦ δημόσιου ἀξιωματοῦχου. Ταυτόχρονα ὁ μεταφραστὴς εἶχε μιὰ ἔντονη συζήτηση μαζί του, μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπέσπασε τὴν ὁμολογία, ὅτι ὁ κυβερνήτης ὑπέρβαινε πράγματι τὶς ἐντολές ποὺ εἶχε λάβει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, ἀλλὰ κατανοοῦσε τὸ λάθος του καὶ θὰ ἤθελε μόνον νὰ παρακαλέσει φιλικὰ τοὺς πρόξενους νὰ μὴν ἐπιτρέπουν σὲ ὑπηκόους τους νὰ προσφέρουν ἄσυλο σὲ ἄτομα ποὺ ἀναζητοῦνται ἀπὸ τὴν

δικαιοσύνη. [...] Στις προηγούμενες μου ἐπιστολές ὑπέδειξα τὴ σημασία, ἢ ὅποια θὰ μποροῦσε νὰ δοθεῖ στὸ ἐμπόριο τῆς Κύπρου. Σήμερα πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἂν ἐξαιρέσουμε τὴν ἀποστολὴ ὀρισμένων ἐμπορευμάτων, τὰ ὅποια εἶναι ἀποθηκευμένα στὰ μαγαζιά τῶν εὐρωπαίων, δὲν διαφαίνεται ὀποιοδήποτε μέλλον γιὰ τὸ ἐμπόριο αὐτό. Πρὶν ἀπὸ ἓνα μῆνα, ἡ κυβέρνησις προέβηκε στὴν ἀρπαγὴ καὶ τὴν κατάσχεση τῶν ἀγαθῶν ὄλων τῶν ἐλλήνων, μέχρι καὶ τοῦ πιὸ μικροῦ παραγωγοῦ. Κατὰ συνέπεια δὲν ὑπάρχει πιά κατανάλωση τῶν προϊόντων μας, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὸ παραμικρὸ εἶδος προϊόντος ποὺ θὰ μποροῦσε νὰ ἐξαχθεῖ. Τὰ χωριὰ καὶ οἱ πόλεις ἐρημώθηκαν ἐντελῶς καὶ οἱ σοδεῖες ἔχουν ἐγκαταλειφθεῖ. Οἱ ἔμποροί μας, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ ξένοι ἔμποροι, καταστράφηκαν ὀλοσχερῶς. Μὲ πολὺ μεγάλη ἀγωνία περιμένουν τὴ βοήθεια τῆς κυβέρνησις μὲ τὴν ἀποστολὴ πολεμικῶν πλοίων, παρέμβαση ἢ ὅποια κρίνεται ἀναγκαῖα γιὰ νὰ προστατεύσουν ὅ,τι ἀπέμεινε. [...] Δύο γαλλικὰ πλοῖα, μὲ πλούσιο φορτίο, ἀναχωροῦν ἀπόψε γιὰ τὴ Μασσαλία. Ὑπάρχουν πληροφορίες ὅτι ἀρκετὲς οἰκογένειες δύστυχων ἔχουν ἐπιβιβασθεῖ σ' αὐτά. Θὰ ἐπισυνάψω μὲ αὐτὴ τὴν ἐπιστολή μου ἓνα κατάλογο μὲ τὰ ὀνόματα καὶ τὶς ιδιότητές τους. [...] Ἀπαγόρευσα αὐστηρὰ σὲ ὅλους τοὺς καπετάνιους τῶν πλοίων νὰ ἐπιβιβάσουν στὸ μέλλον ὀποιοδήποτε φυγόδικο, ἐκτὸς καὶ ἂν εἶναι ἔτοιμοι νὰ ἀποπλεύσουν ἀμέσως. [...] Παρέλειψα νὰ ἀναφέρω ὅτι ὁ κυβερνήτης τῆς Κύπρου ἔθεσε ὑπὸ καθεστῶς σκλαβιάς τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ ὄλων τῶν συλληφθέντων. Σύντομα θὰ ὑπάρξουν ἀρκετὲς χιλιάδες. Οἱ τοῦρκοι, τῶν ὁποίων ὅλη ἢ περιουσία βρίσκεται στοὺς τομεῖς τοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς γεωργίας, συμμερίζονται τὴν ἀγανάκτηση τῶν εὐρωπαίων, ἀλλὰ κάτω ἀπὸ τὶς σημερινὲς συνθήκες τρόμου τοὺς εἶναι ἀδύνατο, ὅπως εἶναι καὶ σὲ μᾶς, νὰ πληροφορήσουμε τὴν κυβέρνησις τῆς Κωνσταντινούπολης γιὰ τὸ τί συμβαίνει στὰ ἀλήθεια.

Στις 6 Αυγούστου¹⁸, ὁ γάλλος πρόξενος θὰ ἀναφέρει στὸν ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν τὰ ἀκόλουθα:

Οἱ σκηνές φρίκης [...] ἐξακολουθοῦν νὰ κατασυντρίβουν τὸ νησι τῆς Κύπρου. Οἱ σκηνές αὐτές δὲν ἀποτελοῦν τὶς συνέπειες στὶς βιαιοπραγίες ποὺ διέπραξε ἓνας ἀχαλίνωτος λαός, ὅπως συμβαίνει σὲ ἄλλες περιοχές τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς βαναυσότητος καὶ τῆς ἀπληστίας τοῦ κυβερνήτη. Αὐτὸ τὸ τέρας κατόρθωσε νὰ παρουσιάσει τοὺς κατοίκους τοῦ νησιοῦ σὰν ἐπαναστάτες καὶ νὰ ἀποσπάσει τὴν συγκατάθεση τῆς κυβέρνησής του γιὰ νὰ τοὺς σφαγιάζει καὶ νὰ τοὺς κατακλέβει. Ἡ ὀργή του στρέφεται σήμερα κατὰ τῶν γάλλων καὶ τῶν εὐρωπαίων. Προβαίνει σ' αὐτές τὶς πράξεις ἀνεμπόδιστος κι ἀφοῦ ἔχει ἐνθαρρυνθεῖ ἀπὸ τὴ σιωπὴ ποὺ τήρησε ἡ Πρεσβεία τῆς Γαλλίας, ἀπὸ τὰ ἀνεκπλήρωτα διαβήματα ποὺ ζήτησα νὰ προβοῦμε πρὸς τὴν Πύλη καὶ τέλος ἀπὸ τὴν ἀπουσία γαλλικῶν πολεμικῶν πλοίων, ἀφοῦ κανένα ἀπ' αὐτὰ δὲν ἐμφανίστηκε σ' αὐτές τὶς θάλασσες ἀπὸ τότε ποὺ ἀπέπλευσε τὸ πολεμικὸ *La Bonite*.

Στις 27 Σεπτεμβρίου¹⁹, ὁ γάλλος πρόξενος θὰ τὸν ἐνημερώσει ὅτι:

Ὁ κυβερνήτης τῆς Κύπρου ἐξακολουθεῖ νὰ ἐμποδίζει τὴν ἀποστολὴ τῶν ἐπιστολῶν ἢ ἄλλων φακέλων μου μέσῳ στεριάς. Ἡ διακοπὴ τῆς ἀλληλογραφίας ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ μέσα ποὺ χρησιμοποιήθηκαν γιὰ νὰ ἐρημωθεῖ καὶ νὰ καταστραφεῖ ἡ Κύπρος. Ὁ καπετὰν πασᾶς εἶχε κι' αὐτὸς μεγάλη εὐθύνη στὴ διάπραξη τῶν λεηλασιῶν, ἀλλὰ δὲν ἦταν

18. Αὐτόθι, φφ. 278r-v. Στὰ *Κυπριακὰ Χρονικά*, Ζ' (1930) 55-57, δημοσιεύεται μετάφραση ἐπιστολῆς μετὴν ἴδια ἡμερομηνία. Ὡστόσο τὸ περιεχόμενό της εἶναι διαφορετικὸ καὶ ἀπευθύνεται στὸν David, γενικὸ πρόξενο τῆς Γαλλίας στὴ Σμύρνη.

19. *Προξενικὴ Ἀλληλογραφία*, ὁ.π., φφ. 279r-280v.

ὁ κύριος ὑπεύθυνος γιὰ τὶς ἄδικες αἱματοχυσίες. Διευκόλυ-
νε ὡστόσο τὴν διάπραξη τῶν αἱματοχυσιῶν, εἴτε παρεμποδί-
ζοντας τὴν Πύλη νὰ πάρει πληροφορίες γιὰ τὴν πραγματικὴ
κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε ἐδῶ, εἴτε κατακρατῶντας τὶς
ἐντολές ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ θέσουν ἓνα τέρμα στὶς κα-
ταστροφές ἢ ποὺ θὰ μπορούσαν τουλάχιστον νὰ προστα-
τεύσουν τοὺς εὐρωπαίους ἀπ' αὐτές. [...] Οἱ σφαγές ἔχουν
σταματήσει, ἀλλὰ οἱ ἐπιθέσεις κατὰ τῶν κατοίκων συνεχί-
ζονται. [...] Ἡ κατάσταση δὲν φαίνεται νὰ εἶναι καλύτερη
στὸ θέμα τῶν πιστώσεων τῶν κατοίκων ποὺ δολοφονήθηκαν
ἢ ποὺ διέφυγαν καὶ τῶν ὁποίων οἱ περιουσίες ἔχουν κατα-
σχεθεῖ ἀπὸ τὴν κυβέρνηση. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν κινητὴ τους
περιουσία αὐτὴ ἔχει διασπαθιστεῖ μὲ διάφορους τρόπους.
Σήμερα ἀπέμειναν μόνο οἱ κατοικίες τους, τὶς ὁποῖες κα-
νένας δὲν ἀγοράζει. [...] Ὁ καπετὰν πασᾶς καὶ ὁ κυβερνή-
της σφετερίζονται τὰ περισσότερα λάφυρα ἀπὸ τὶς λεηλασίες
ποὺ γίνονται στὴν Κύπρο. Τὸ μερίδιό τους ἀνέρχεται σὲ
ἀρκετὰ ἑκατομμύρια. Τὸ μερίδιο τοῦ μεγάλου ἀφέντη εἶναι
ἐλάχιστο καὶ θὰ μειωθεῖ ἀκόμη περισσότερο ἀπὸ τὶς ἀπο-
ζημιώσεις, ποὺ λέγεται ὅτι θὰ δοθοῦν στὴν Ἐκκλησία καὶ σὲ
ὀρισμένους ἰδιῶτες. Ἐφθασε χθὲς στὴ Λευκωσία ἓνας ἀπε-
σταλμένος ὁ ὁποῖος ἔχει διαταχθεῖ νὰ περισυλλέξει τὰ ὑλικά
ἀγαθὰ ὄλων τῶν κατοίκων ποὺ καταδικάστηκαν. [...] Ἐνας
σημαντικὸς ἀριθμὸς ἐλλήνων μετανάστευσε στὴν Ἰταλία.

Τὴν 1^η Ὀκτωβρίου 1821, ὁ γάλλος πρόξενος Jérôme Isaac
Méchain προσβάλλεται ἀπὸ τὴν ἔλνοσσία καὶ μένει κλινήρης
γιὰ περισσότερο ἀπὸ ἐνάμισι μῆνα. Ἔτσι ἡ ἐπικοινωνία του
μὲ τὶς γαλλικὲς ἀρχές καὶ ἐμμέσως ἡ δική μας ἐνημέρωση γιὰ
τὰ γεγονότα ποὺ ἐκτιλύχθηκαν τὸ τελευταῖο τρίμηνο τοῦ 1821
εἶναι περιορισμένη. Στὶς 21 Νοεμβρίου θὰ ἐπικοινωνήσει μὲ
τὸν βοθητὸ ὑφυπουργὸ στὸ τμήμα Ἐξωτερικῶν Ὑποθέσεων
τῆς Γαλλίας παρ' ὅλο πού, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἴδιος στὴν ἐπι-
στολή του, δὲν ἔχει ἀκόμη ἀναρρώσει πλήρως, γιὰ νὰ ἀπολο-
γηθεῖ πού, λόγω ἀσθένειας, δὲν μπόρεσε νὰ διαβιβάσει στὸ

ύπουργείο Ἐξωτερικῶν ὅλες τὶς πληροφορίες σχετικὰ μὲ τὴν ἐξέλιξη τῶν γεγονότων στὴν Κύπρο²⁰. Τέλος στὶς 14 Δεκεμβρίου 1821 θὰ τοῦ ἀποστείλει τὶς πιὸ κάτω εἰδήσεις²¹:

Φαίνεται ὅτι ἐπῆλθε κάποια σχετικὴ ἡρεμία στὸ νησί. Ὅμως ὁ κυβερνήτης, παρ' ὅλο πὺ σταμάτησε νὰ σφαγιάζει τοὺς ἔλληνας, συνεχίζει νὰ τοὺς συντριβεὶ μὲ φορολογίες. Οἱ γεωργοὶ γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ πληρώσουν τοὺς φόρους ὑποχρεώνονται νὰ παραχωροῦν ὅλη τὴ σοδειὰ τους ἐνῶ οἱ στρατιῶτες ἀρπάζουν τὰ ἐπιπλά τους, τρῶνε τὰ ζωντανά τους καὶ κατεδαφίζουν τὰ σπίτια τους γιὰ καυσόξυλα, μὲ ἀποτέλεσμα ἀρκετὰ χωριὰ νὰ ἐρημώνονται, οἱ κάτοικοι νὰ τρέπονται σὲ φυγὴ καὶ οἱ πιὸ εὐφορες περιοχὲς νὰ παραμένουν ἀκαλλιέργητες. Προβλέπεται ὅτι τὸ 1822 θὰ ὑπάρξει ἔλλειψη σιτηρῶν καὶ πολὺ μικρὴ παραγωγὴ βαμβακιοῦ. Θὰ εἶναι ἓνα ἀκόμη ἐμπόδιο γιὰ τὸ ταλαίπωρο ἐμπόριό μας. Τὸ πλούσιο νησί τῆς Ἀφροδίτης, διὰ μέσου ὄλων τῶν αἰῶνων, ὑπέφερε ἀπὸ τρομερὲς συμφορὲς. Σὲ πολλὲς περιπτώσεις τὰ ὑπέροχα δάση τῆς Πάφου, τῆς Ἀμαθούνας καὶ τῆς Κυθραίας μετατράπηκαν σὲ χώρους φρίκης καὶ ἡ πεῖνα ἔδιωξε τὸν ἔρωτα ἀπὸ τὸ νησί, ὅπως καὶ ἀπ' ὅλη τὴ Δύση.

20. Αὐτόθι, φ. 281r.

21. Αὐτόθι, φ. 283v.

ΤΡΥΦΩΝΟΣ ΤΣΟΜΠΙΑΝΗ
Λέκτορας Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Η ΠΡΟΣ ΤΙΜΗΝ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΥΝ ΑΥΤΩ ΜΑΡΤΥΡΗΣΑΝΤΩΝ
ΑΣΜΑΤΙΚΗ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ

Ἡ ἱστορικὴ πορεία τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τοὺς δίσεχτους χρόνους τῆς ὀθωμανικῆς δουλείας, πολὺ συχνὰ ἔγινε ἀντικείμενο τῆς ἱστορικῆς ἔρευνας, ἢ ὁποῖα δημιούργησε νέες λαμπρὲς σελίδες γιὰ τὸ γένος καὶ ἀνέδειξε τὰ ἱστορικὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς.

Στὸν χῶρο τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης, ὅπου ἡ πορεία αὐτῆ τοῦ αἵματος, ἔδωσε στὸ γένος πλήθος μαρτύρων καὶ ὁμολογητῶν, ἐμπλούτισε ὄχι μόνον τὶς ἱστορικὲς πηγές, ἀλλὰ καὶ τὰ λειτουργικά μας κείμενα, μὲ ὑμνολογικὰ τεχνουργήματα, ἀλλὰ καὶ εἰκονιστικὲς ἀποτυπώσεις μορφῶν καὶ γεγονότων.

Ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ἱστορικοῦ πλαισίου καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν συγκεκριμένων ἱστορικῶν συνθηκῶν, κάτω ἀπὸ τὶς ὁποῖες συγγράφονται κείμενα ἢ συνθέτονται ὕμνοι, ἀποτελοῦν βασικὰ κριτήρια γιὰ τὴν προσέγγιση καὶ ἀνάλυση τῶν κειμένων τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας¹.

Τοῦτο σημαίνει, πῶς δὲν μποροῦμε, κατὰ τὴν ἀξιολόγηση, νὰ ἐκτραποῦμε ἀπὸ τὴν ἱστορικὴ πραγματικότητα, ἀλλὰ νὰ προσεγγίσουμε αὐτὴν μὲ ἀντικειμενικότητα καὶ ἀσφαλῆ νηφαλιότητα. Ἰδιαιτέρα ἡ διερεύνηση ἱστορικῶν γεγονότων ποὺ ἔχουν νὰ κάνουν μὲ τὸ γένος μας καὶ τὴν πίστη μας, ἢ ἐμπλοκὴ

1. Κ. ΚΩΣΤΑΚΗ, *Ἀνέκδοτος παρακλητικὸς κανόνας «εἰς Θεὸν ὑπὲρ ἀπαλλαγῆς τῶν χριστιανῶν ἐκ τῆς ὀθωμανικῆς δουλείας»*, Θεσσαλονίκη 2009, σ. 13.

προσώπων, γεγονότων, σχέσεων και ενεργειών που έκτυλιχθηκαν σε έποχές ιδιόμορφες και σκληρές για τον λαό, θα πρέπει να αναλυθούν όχι στο πλαίσιο της πολεμικής μισαλλοδοξίας και του φανατισμού, αλλά στο σαφές και συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο εις τρόπον ώστε να λάμπει η αλήθεια και να γίνει μέρος της ιστορικής πραγματικότητας².

Ακόμη δὲ όταν αντικείμενο τῆς μελέτης μας εἶναι ὑμνολογικά κείμενα και συνθέσεις ποιητικές, που εκφράζουν τις πράξεις και την ἄθληση προσώπων που ξεχώρισαν για τα γνωρίσματα τῆς ἑλληνικῆς τους ψυχῆς και τῆς πνευματικῆς τους σταθερότητας, πρέπει να ἐπιδειχθεῖ ἡ δέουσα ἀξιολόγηση ὡστε να ἐπικεντρωθεῖ τὸ ἐνδιαφέρον, ὄχι σε τυχόν ἀσαφῆ στοιχεῖα, μιᾶς καλῶς νοούμενης λαϊκῆς εὐσέβειας, που πάντοτε ἐμφωλεύει στὰ κείμενα αὐτά, ἀλλὰ να ὑπογραμμιστεῖ πάντοτε με τὸν καλύτερο δυνατὸ τρόπο ἡ βεβαιωμένη ἐμπειρία τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος και ἡ συνείδηση τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ.

Ἡ προσευχὴ και ἡ λατρεία κατέχουν μιὰ ἀπὸ τις πιὸ κεντρικὲς θέσεις στὴ ζωὴ τῆς ὀρθόδοξης κοινότητος. Αὐτὸς ἄλλωστε εἶναι και ὁ πιὸ δυναμικὸς τρόπος που ἐκφράστηκε πάντοτε ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ. Πηγὴ ἐμπνευσης και ἀφορμὴ λατρευτικῶν ἐκδηλώσεων, ἀλλὰ και ταμεῖο ἐκκλησιαστικῆς συνείδησης ἀποτελεῖ ἡ δυναμικότητα τῆς ὀρθόδοξης πίστεως που ἐκδηλώθηκε με τὴ θυσία πλήθους νεομαρτύρων³.

Αὐτὴ ἡ ἀναζωπυρωτικὴ δύναμη τῆς λατρείας, που οὐσιαστικὰ στηρίζεται στὴ μνήμη «πάντων τῶν ὑπὲρ ἡμῶν γεγενημένων», διασώζει κατὰ τὸν καλύτερο τρόπο και ἐνδυναμώνει, και οἰκοδομεῖ, και διδάσκει και παιδαγωγεῖ και

2. Βλ. Μ. ΜΠΕΓΖΟΥ, *Ἡ κοινωνιολογία τῆς Θρησκείας*, Ἀθήνα 2003 σσ. 17-19.

3. Στ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Οἱ νεομάρτυρες και τὸ δοῦλον γένος*, ἐν Ἀθήναις 1975, σ. 85. Πρβλ. Α. ΓΛΑΒΙΝΑ, *Οἱ νεομάρτυρες τῆς τουρκοκρατίας, εἰσαγωγή-βιβλιογραφία-ἀσματικὲς ἀκολουθίες*, Κατερίνη 1997, σσ. 20-30.

μορφώνει τὴ μαραμμένη καὶ γηραλέα πίστη τῶν χριστιανῶν, μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ποὺ ἡ τροφή τρέφει τὰ ἀδυνατισμένα σώματα, λέγει ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἄγιορείτης στὸ Νέο Μαρτυρολόγιο⁴.

Ἡ ἱστορικὴ παράμετρος τῆς Τουρκοκρατίας, μὲ ὅλα τὰ στοιχεῖα ποὺ συνέθεσαν τὴ δύσκολη καθημερινότητα, τὶς ἀνυπέβλητες δυσκολίες, τὴν ἐθνικὴ καὶ θρησκευτικὴ καταπίεση τοῦ λαοῦ καὶ τὴν τάση τοῦ πιστοῦ ἀνθρώπου νὰ προσφύγει στὸν Θεὸ γιὰ τὴ σωτηρία του, ἔδωσε τοὺς μάρτυρες στὴν Ἐκκλησία καὶ ὠθήσε τὸν λαὸ στὴν τιμὴ καὶ ψαλμώδηση τῶν κατορθωμάτων αὐτῶν ποὺ σφαγιάστηκαν, ἀπαγχονίστηκαν ἢ καρατομήθηκαν. Ἐνα τέτοιο στοιχεῖο αὐτῆς τῆς τιμῆς τῶν ἁγίων μαρτύρων τῆς Κύπρου κατὰ τὸ 1821, ἀποτελεῖ καὶ ἡ ἀκολουθία ποὺ συνέταξε ὁ Χατζηαδάμος Χριστοφόρου.

Ὁ Χριστοφόρου γεννήθηκε στὴν Ἄχνα τὸ 1876 καὶ ἦταν υἱὸς τοῦ πρώτου δασκάλου τοῦ χωριοῦ, τοῦ ἐπονομαζομένου Χατζηδασκάλου, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε μιὰ ἰδιόμορφη προσωπικότητα, καθὼς διεκρίνετο γιὰ τὸν ζῆλό του περὶ τὰ πνευματικὰ ζητήματα, μελετητῆς τῆς Ἀποκαλύψεως καὶ τῶν προφητειῶν τοῦ Ἀγαθαγγέλου, λαϊκὸς ἱεροκήρυκας ποὺ δροῦσε στὴν περιοχὴ του καὶ καλοῦσε τὸν λαὸ νὰ τὸν ἀκολουθεῖ στὰ κηρύγματα τοῦ ἀπὸ χωριοῦ εἰς χωρίον. Ὁ υἱὸς του καὶ ὕμνογράφος μας, μεγαλώνει σὲ ἓνα τέτοιο θρησκευτικὸ περιβάλλον καὶ μετὰ τὰ πρῶτα γράμματα ποὺ πῆρε ἀπὸ τὸν πατέρα του, συνέχισε μὲ τὴ μέθοδο τῆς αὐτομόρφωσης νὰ μελετᾷ.

Δὲν φοίτησε ποτὲ σὲ ἀνώτερο σχολεῖο, κατάφερε ὅμως νὰ μάθει τὴν καθαρεύουσα, μελετῶντας τὴν ἐκκλησιαστικὴ ὕμνογραφία καὶ τὰ λειτουργικὰ κείμενα καὶ ἔτσι ἀπόκτησε πληθώρα γνώσεων. Γιὰ τὴν ἐποχὴ του ἦταν ἓνας δραστήριος καὶ ἐνεργὸς πολίτης, ἀρκετὰ προβληματισμένος, ἐργαζόταν ὡς ἔμπορος σιτηρῶν, ἦταν ἔγγαμος καὶ εἶχε τρία παιδιὰ ἀπὸ

4. *Νέον Μαρτυρολόγιον*, Ἀθήνα 1961 σσ. 10, 11.

τὸν πρῶτό του γάμο, μετὰ δὲ τὸν θάνατο τῆς συζύγου του Ἄντριανοῦς, νυμφεύθηκε τῇ δασκάλα Εὐτυχία καὶ απέκτησε ἄλλα πέντε παιδιά.

Ἀπεβίωσε τὴν 8^η Ἀπριλίου τοῦ 1939, ἡμέρα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, σὲ ἡλικία 63 ἐτῶν. Ἡ συγγραφικὴ του πένα κληροδότησε στὴν Κύπρο ἔργα ποιητικὰ καὶ δραματικὰ, στὴν κυπριακὴ διάλεκτο, ἔμμετρα ποιήματα σὲ δεκαπεντασύλλαβο ἰαμβικὸ στίχο καὶ ὄντας γνώστης τῆς τουρκικῆς γλῶσσας, δὲν δίστασε νὰ τὴ χρησιμοποιήσει κι ὅλας στὰ ἔργα του, ὅταν χρειάστηκε. Ἔγραψε ἐπίσης καὶ θεατρικὰ ἔργα⁵.

«Ἡ ἀκολουθία τῶν ἀγίων Μαρτύρων τοῦ 1821», συγγραφεῖσα καὶ τακτοποιηθεῖσα ὑπὸ Χατζηαδάμου Χριστοφόρου, ὅπως σημειώνεται, ἐκδόθηκε τὸ 1936 ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο Ὁ. Χειμωνίδη, στὴ Λάρνακα. Ὁ ἀρχιμανδριτῆς Λεόντιος Χατζηκώστας σὲ δημοσίευσμά του στὸ συμπόσιο λαογραφίας τοῦ περιοδικοῦ «Λαογραφικὴ Κύπρος»⁶, μὲ τίτλο «Μιὰ φυλλάδα τῶν ἐθνομαρτύρων», κάνει μιὰ πρώτη παρουσίαση καὶ ἀποτίμηση τῆς ἐν λόγῳ ἀκολουθίας. Ὁ ἴδιος μάλιστα ἐκφράζει τὴν ἐκπληξή του γιὰ τὴν ἔκδοση τῆς ἀκολουθίας καὶ τὴν τόλμη τοῦ λαϊκοῦ ὑμνογράφου, ὁ ὁποῖος σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἡ ἴδια ἢ Ἐκκλησία, τιμοῦσε μὲν τὰ θύματα τῆς ἐκατόμβης τῆς 9^{ης} Ἰουλίου ὡς ἐθνομάρτυρες, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχει προχωρήσει στὴν ἀγιοκατάταξή τους, καὶ τὸ πιὸ ἐντυπωσιακὸ εἶναι ἡ τόλμη τῆς δημοσίευσης σὲ μιὰ ἐποχὴ μετὰ τὰ Ὀκτωβριανὰ, ὅπου οἱ λέξεις, ὅπως γράφει, «Ἑλλάδα» καὶ «πατρίδα» σκανδάλιζαν μέχρι λύσσας τὸν ξένο κυρίαρχο⁷.

5. Δ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ, Α. ΓΑΛΑΝΟΥ, «Πίσω ἀπὸ ἓνα ψευδώνυμο», στό: *Ἐφημερίδα τῆς Ρωμηοσύνης*, πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ ἐπιθεώρηση, 7/1/2010 www.romiossini.com

6. Λ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ, (ΑΡΧΙΜ.), «Μιὰ φυλλάδα τῶν ἐθνομαρτύρων», βλ. στὸ *Συμπόσιον Λαογραφίας τοῦ περιοδικοῦ Λαογραφικὴ Κύπρος*, Λευκωσία-Κύπρος 1972, σσ. 52-51.

7. Αὐτόθι, σ. 52.

Στήν εισαγωγή τῆς φυλλάδας τῆς ἀκολουθίας ὑπάρχει ἀντὶ εισαγωγῆς, ποίημα 16 στίχων μὲ τίτλο «Ἡ Κύπρος εἰς τοὺς νεομάρτυράς της», στὸ ὁποῖο τονίζεται καὶ ὁ σκοπὸς συγγραφῆς τῆς ἀκολουθίας:

«Σεῖς οἱ ἀγωνισάμενοι μὲ περισσὴν ἀνδρείαν
 γιὰ τῆς πατρίδος τὴν τιμὴν καὶ διὰ τὴν θρησκείαν,
 ποῦ θάβρω λόγια ἀρκετὰ νὰ σᾶς εὐχαριστήσω;
 μοῦ φαίνεται ἀδύνατον ὅσον κι ἂν προσπαθήσω.
 Ἐνα καὶ μόνον ἤμπορῶ εἰς ὅλους νὰ σαλπίσω
 τὴν μνήμην σας τὴν ἱερὰν νὰ ἀγιοποιήσω»⁸.

Ὁ π. Λεόντιος Χατζηκώστας σημειώνει πὼς ἡ σπουδαιότητα αὐτῆς τῆς φυλλάδας δὲν ἔγκειται στὴν ὑμνολογικὴ τῆς ἀξία, ἀλλὰ στὴν πρωτοβουλία καὶ τὴ λαχτάρα ἐνὸς ἀνθρώπου τοῦ λαοῦ, νὰ ἀποδώσει τὴν πρέπουσα τιμὴ, σὲ πρόσωπα τῆς ἱστορίας του, ποὺ κατὰ τὴν κρίση του, δὲν ἐκτιμήθηκε ἀνάλογα ἢ προσφορὰ τους.

Γιὰ τὸν ὑμνογράφο ὁ Κυπριανὸς καὶ οἱ ἄλλοι ἱεράρχες, δὲν ὑπῆρξαν ἀπλοὶ ἐθνομάρτυρες, ἀλλὰ ἱερομάρτυρες, γιατί σὰν καλοὶ ποιμένες θυσιάστηκαν ἐθελούσια στὸν βωμὸ τῶν ταυτόσημων ἰδανικῶν τοῦ ἔθνους καὶ τῆς πίστεως. Θεωρεῖ λοιπὸν ὁ Χατζηαδάμος Χριστοφόρου πὼς ἡ Ἐκκλησία δὲν ἐκπλήρωσε τὸ χρέος τῆς ἀπέναντι στοὺς μάρτυρές της⁹.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι στὴν ἱστορία τοῦ γένους μας, τὰ ὅρια μεταξὺ ἐθνομάρτυρα καὶ ἱερομάρτυρα συχνὰ μένουν ἀδιευκρίνιστα ἢ εἶναι πολὺ δυσδιάκριτα.

Συνηθίσαμε νὰ λέμε πὼς ὅποιος μαρτυρᾷ γιὰ τὴν πατρίδα εἶναι ἐθνομάρτυρας, καὶ ὅποιος μαρτυρᾷ γιὰ τὴν πίστη τοῦ ἁγίου. Ὅμως ποιὸς ἔλληνας πρὸ τοῦ μαρτυρίου ξεχώρισε πίστη καὶ πατρίδα;

Σίγουρα τὸ πρόβλημα ἀπασχόλησε ἐπανειλημμένα τοὺς

8. ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ ΧΑΤΖΗΑΔΑΜΟΥ, *Ἡ ἀκολουθία τῶν ἁγίων μαρτύρων τοῦ 1821*, τύποις Χειμωνίδη, Λάρνακα 1936, σ. 56.

9. Λ. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑ, ὅ.π., σ. 52.

ἀρμόδιους ἐκκλησιαστικούς φορείς καὶ εἶναι σαφὲς ὅτι στοὺς νεομάρτυρες τὸ βᾶρος τῆς μαρτυρίας πέφτει στὴν πίστη, ἐνῶ στὴ συνείδηση τῶν ἐθνομαρτύρων βαρύνει ἡ ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας. «Ἐξ ἴσου ὅμως διαπιστώνεται ὅτι ἡ ἀλληλοπεριχώρηση μέχρι ταυτίσεως, τῶν δύο αὐτῶν ἀξιῶν, τοῦλάχιστον ἕως τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1821, δὲν ἐπιτρέπει σαφεῖς διαφοροποιήσεις», σημειώνει ὁ π. Γεώργιος Μεταλληνός¹⁰.

Ἡ πίστη συνιστοῦσε τὴν ἐθνικὴ συνείδηση τοῦ λαοῦ. Κατὰ τὴν ἀποψη κορυφαίων ἱστορικῶν «οἱ μάρτυρες στὴν πραγματικότητα, ἦταν καὶ ἐθνομάρτυρες»¹¹, μένει λοιπὸν νὰ ἐξεταστεῖ μὲ προσοχή, πόσοι ἀπὸ τοὺς ἐθνομάρτυρες ἦταν καὶ νεομάρτυρες ἢ ἱερομάρτυρες. Τὸ πρόβλημα νομίζουμε ποὺ ἀπασχόλησε τὴν Ἐκκλησία καὶ τὸν πατριάρχη Πολύευκτο (956-970), ὅταν ὁ Νικηφόρος Φωκᾶς ζήτησε νὰ ἀναγνωρίζονται ὡς ἅγιοι οἱ φονευμένοι στοὺς πολέμους στρατιῶτες, δὲν ἔχει ἀντιστοιχία στὴν περίπτωσή μας, διότι οἱ μάρτυρες τῆς Κύπρου δὲν ἐνεπλάκησαν στὸ πτωτικὸ γεγονός ἐνὸς πολέμου ἢ μιᾶς μάχης καὶ γι' αὐτὸ φονεύθηκαν, ἀλλὰ θυσιάστηκαν σὲ καιρὸ δουλείας «διὰ νὰ φυλάξουν τὴν ἐλευθερίαν καὶ εὐγένειαν τῆς χριστιανικῆς ἡμῶν πίστεως»¹², ὅπως λέγει ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης. Ἐφάρμοσαν τὸ τῆς Γραφῆς «μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ» (Ἰω. 15, 13).

Ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς ἀφηγήσεις γνωρίζουμε πὼς καὶ ὁ Κυπριανὸς καὶ οἱ τρεῖς μητροπολίτες Πάφου Χρῦσανθος, Κιτίου Μελέτιος καὶ Κυρηνείας Λαυρέντιος, εἶχαν τοῦλάχιστον τὴν εὐκαιρία νὰ φυγαδευτοῦν γιὰ νὰ γλυτώσουν τὸ μαρτύριο καὶ

10. Γ. ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ, «Οἱ νεομάρτυρες καὶ ἡ ἐθνικοθρησκευτικὴ σημασία τους», στὸν τόμο *Ὁ νεομάρτυς Θεόδωρος ὁ Βυζάντιος, πολιοῦχος Μυτιλήνης*, Μυτιλήνη 2000, σ. 80.

11. ΑΠ. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ*, τ. Α', Θεσσαλονίκη 1974, σ. 173.

12. ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, *Νέον Μαρτυρολόγιον*, ὁ.π., σ. 9.

νά μπορούν νά συνεχίσουν τὸ σπουδαῖο ἔργο τους ἀνάμεσα στὸν καθημαγμένο λαό. Ὅμως αὐτὴ ἡ ἐθελούσια θυσία τους, ἡ πιστότητα στὴν ἀγάπη τοῦ ποιμνίου τους, ἡ ἀπόφασή τους νά πεθάνουν ἢ νά ζήσουν ὅλοι μαζί, εἶναι ποὺ διαφοροποιεῖ τὴ θυσία τους.

Ἐκαμαν αὐτὸ ποὺ ἔκανε κάθε ποιμένας, κάθε πατέρα, κάθε κληρικὸς ποὺ ἀκολουθοῦσε τὰ ἴχνη τῆς σταυρικῆς πορείας τοῦ Κυρίου. Ἐμειναν ὄρθιοι, στήριξαν τὸ ποίμνιο καὶ θυσιάστηκαν μαζί μ' αὐτό.

Στὴ δύσκολη δὲ αὐτὴ ἐποχὴ (1936) ποὺ ἐκδίδεται ἡ φυλλάδα, λειτουργεῖ ὡς ἓνα ἐγερτήριο σάλπισμα στὴ διωκόμενη Ἐκκλησία τῆς Κύπρου, καὶ μάλιστα ὁ διωγμὸς καὶ ἡ ἐξορία τῶν ἐπισκόπων της, ποὺ κατὰ καιροὺς ἐπισυνέβη, ἦταν ἓνας ἀκόμη λόγος νά ἐκδοθεῖ τούτη ἡ ἀκολουθία γιὰ νά ἐνδυναμώσει ἱεράρχες καὶ λαό. Δὲν ἦταν μόνο ἡ ἀνάγκη νά προβληθοῦν οἱ μάρτυρες, ἐπίσκοποι καὶ κληρικοὶ ἀλλὰ νά τονιστεῖ καὶ τὸ ἀνδρεῖο φρόνημα τῶν λαϊκῶν ποὺ ἔπесαν θύματα τῆς θηριωδίας. Εἶχε ἀνάγκη ὁ τόπος τῆς προβολῆς τῆς θυσίας τῶν νεομαρτύρων, ἀλλὰ ἦταν ἀνάγκη νά ὑπογραμμισθεῖ καὶ ὁ πρωταγωνιστικὸς ρόλος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴν ἐλευθερία στὸ παρελθόν, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ δύσκολα χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν.

Στὴ φυλλάδα ἔχουμε μιὰ πλήρη ἀκολουθία μὲ ἔσπερινὸ καὶ ὄρθρο. Στὸν ἔσπερινὸ ἔχουμε 6 στιχηρά, τὰ 4 σὲ ἦχο α', προσόμοια κατὰ τὸ «*Τῶν οὐρανίων ταγμάτων*», καὶ 3 σὲ ἦχο δ', κατὰ τὸ «*Ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσιν*», μὲ δοξαστικὸ σὲ ἦχο α' καὶ θεοτοκίον στὸν αὐτὸ ἦχο. Ἀκολουθοῦν τὰ τροπάρια τῆς λιτῆς σὲ α' ἦχο, πέντε τὸν ἀριθμὸ, καὶ Δόξα, Καὶ νῦν στὸν αὐτὸ ἦχο. Στὴ συνέχεια τὰ ἀπόστιχα προσόμοια σὲ ἦχο β', κατὰ τὸ «*Οἶκος τοῦ Ἐφραθᾶ*», μὲ δοξαστικὸ καὶ θεοτοκίον, καὶ τέλος τὸ ἀπολυτίκιον σὲ ἦχο δ'.

Ἐχουμε δηλαδὴ ἓναν πλήρη ἔσπερινό, ὁ ὁποῖος κινεῖται σὲ γνωστὰ ὑμνογραφικὰ μοτίβα, χρησιμοποιοῦντας μάλιστα καὶ

φράσεις αὐτούσιες ἀπὸ παλαιότερες ἀκολουθίες ὅπως γιὰ παράδειγμα «*Τῶν οὐρανίων ταγμάτων τὸ ἀγαλλίαμα*», «*Τῶν φιλεόρτων αἱ τάξεις δεῦτε τιμήσωμεν*», «*Ἀλουργίδα τὴν ἔνδοξον...*», «*Θεοτόκε παρθένε ἢ τεκοῦσα τὸν σωτήρα*». Μὲ τὴν πρώτη μελέτη διαπιστώνει κανεὶς ὅτι οὐσιαστικὰ ἡ ἀκολουθία προσπαθεῖ νὰ ἐξάρει τὴ μνήμη τῶν τεσσάρων ἀρχιερέων τῆς Κύπρου, μὴ κάνοντας ἐκτενῆ λόγο γιὰ τοὺς σὺν αὐτοῖς μάρτυρες, κληρικούς καὶ λαϊκούς, παρὰ μόνο σὲ κάποια τροπάρια ὅπου ἀναφέρεται: «*Τοῦ Χριστοῦ γὰρ τοῖς ἴχνεσι, ποιμένες οἱ ἅγιοι, καὶ τὸ ποίμνιον αὐτῶν εὐθαρσῶς ἠὺτομόλησαν θεία χάριτι*», ἢ ἄλλοῦ «*Ἱεραρχῶν καὶ μαρτύρων ταῖς λιταῖς*», ἐνῶ πολὺ συχνὰ βλέπουμε νὰ ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα τῶν τεσσάρων ἐπισκόπων ἢ φράσεις ὅπως: «*ποιμένες ἅγιοι*», «*ἱερὰν τετράδα ἱεραρχῶν*», «*τετράς ἢ θεοφόρος*», στὰ δὲ ἀπολυτικά τῆς ἑορτῆς ἀναφέρεται «*τῶν ἀποστόλων διάδοχοι, καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου ἰθύνοντες*», καὶ «*θεῖοι μάρτυρες καὶ ἱεράρχαι, οἱ ἀθλήσαντες γενναιοφρόνως*»¹³.

Στὴν ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου ἀπὸ τὰ πρῶτα ἀκόμη τροπάρια τοῦ ἀ΄ καθίσματος ἀντιλαμβάνεται κανεὶς τοὺς τιμωμένους μάρτυρες: «*Ἱεραρχῶν τὰς καλλονάς, καὶ τῶν μαρτύρων τὴν πληθύν, ἢ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ ὑμολογοῦσα νοερῶς, πανηγυρίζει εὐλαβῶς καὶ ἀνακράζει τοῖς πιστοῖς. Συγχάρητέ μοι ἐπὶ τοῖς ἄθλοις τῶν θείων τέκνων μου*», ἐνῶ στὸ δεῦτερο τροπάριο τονίζεται ἡ χαρὰ τῆς Κύπρου γιὰ τοὺς μάρτυρές της: «*Ἡ Κύπρος ἀληθῶς ἐν συμποίᾳ γεραίρει τὴν μνήμην τῶν σεπτῶν καὶ ἀγίων τῆς παιδων, ἡμεῖς δὲ θαυμάζοντες τὴν τῆς πίστεως δύναμιν, ἀνακράζομεν πρὸς τῶν μαρτύρων τὸν ὄγκον Χριστὸν συνδοξάσωμεν*».

Τὸ τρίτο τροπάριο τοῦ πρώτου καθίσματος, ἀναφέρει ὀνομαστικὰ πλεόν τοὺς νεομάρτυρες: «*Κυπριανοῦ τοῦ ἐνδόξου σὺν Μελετίῳ πιστῶς, Χρυσάνθῳ, Λαυρεντίῳ, καὶ μαρ-*

13. Χρ. ΧΑΤΖΗΑΔΑΜΟΥ, ὀ.π., σσ. 58-59.

τύρων τῷ νέφει. Τῶν θεοπνεύστων ἀγίων τὴν ἑορτὴν, ἑορτάζοντες σήμερον, ψαλμωδικῶς μελωδοῦμεν πάντων ὁμοῦ τὰ μεγάλα κατορθώματα».

Σ' αὐτὸν τὸν ρυθμὸ καὶ σ' αὐτὴ τὴ γνωστὴ καὶ πεπατημένη ὑμνογραφικὴ ὁδὸ, βαδίζει σὲ ὅλη τὴν ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου ὁ Χατζηαδάμος Χριστοφόρου. Ἀντιλαμβάνεται τὸ δύσκολο ἐχγεῖρημά του, δανεῖζεται φράσεις καὶ φόρμες ποιητικὲς ἀπὸ τὸν πλοῦτο τῆς ὑμνογραφικῆς μας παράδοσης. Μπορεῖ σὲ μερικὰ τροπάρια νὰ ξεφεύγει τὸ μέτρο καὶ οἱ συλλαβές, ὅμως ὅλοι γνωρίζουμε τὴ δυσκολία τῆς στιχοπλοκίας ἐνὸς ὕμνου καὶ ἰδιαίτερα ὅταν ὁ ὑμνογράφος δὲν ἔχει τίς θεολογικὲς ἢ ποιητικὲς προϋποθέσεις τῶν γνωστῶν καὶ μεγάλων ὑμνογράφων τῆς Ἐκκλησίας μας. Ἐδῶ ἡ κινητήρια δύναμις ποὺ κινεῖ τὸν κάλαμον τοῦ Χατζηαδάμου Χριστοφόρου δὲν εἶναι ἡ ὑμνογραφικὴ του γνώση καὶ ὑπεροχὴ, ἀλλὰ ἡ δύναμη τῆς καρδιάς καὶ ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς συμπατριῶτές του μάρτυρες, ποὺ μὲ τὴ μελέτη καὶ τὴν ἀφήγηση τοῦ μαρτυρίου τους μεγάλωναν τότε ὅλες οἱ γενιὲς τῶν κυπρίων.

Κυρίως προσπαθεῖ μέσα ἀπὸ τὸν ποιητικὸ του λόγο νὰ διδάξει τὸ μαρτύριό τους καὶ νὰ καταγράψει τὴν ἱστορία τους: «Τίς ἡμᾶς χωρίση τῆς ἀγάπης σου Κύριε, οἱ ἱεράρχαι ἔκραζον. Καὶ τῶν βαρβάρων ἡ πληθὺς φρουάττουσα καὶ μαινομένη, τὰς αἰκίας ἐδιπλασίαζε», καὶ παρακάτω: «Τῶν 450 μαρτύρων σου, τὰς δεήσεις μὴ παρίδης Κύριε, καταπέμπων τοῖς δούλοις σου πλούσια τὰ ἐλέη σου, καὶ τὸ φῶς τὸ ἀνέσπερον», ἐνῶ παρουσιάζει τὸν Κυπριανὸ τὸν πρῶτον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου νὰ λέγει: «Μὴ τις ἐξ ἡμῶν δειλιάσῃ τῶν τυράννων τὰς ἀπειλὰς ἢ ταῖς βασάνοις ἀποκάμῃ. Συμπορευώμεθα γὰρ πρὸς τὴν δόξαν τὴν ἀφθιτον»¹⁴. Εἰκόνες καὶ λόγια γνωστὰ στὴν ἱστορία τῆς πίστες μας, ξαναζωντανεύουν στὴ στιχοποιΐα τοῦ ὑμνογράφου μας. «Ὁ θεόπνευστος Χρῦσανθος θαρρύνόμενος

14. Αὐτόθι, σ. 60.

τῇ πίστει, τοῖς συγκρατουμένοις ἔλεγε· τῶν τυράννων τὸν ἔσμὸν καταφρονήσωμεν, καὶ τὸν Χριστὸν συνοδοιπόρον ἔχοντες, πρὸς τὸν ἄναρχον Πατέρα βαδιοῦμεν», ἐνῶ παρακάτω προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσῃ μιὰ ποιητικὴ παρήχηση μὲ τὸ ὄνομα τοῦ Μελετίου: «Μελετήσας τῆς προσκαιροῦ ζωῆς τὴν ἀστάθειαν... ἔφασκεν ὁ θεῖος Μελέτιος»¹⁵.

Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ ἀγωνία τοῦ Χατζηαδάμου Χριστοφόρου γιὰ τὸ ἔργο ποὺ ἔχει ἀναλάβει μὲ τὴ σύνταξη αὐτῆς τῆς ἀκολουθίας, ὥστε ἀναγκάζεται στὴ σὶ ὠδῇ νὰ προσφύγει σὲ ἱκεσία γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τοῦ ἔργου του: «Ἐμπνευσὸν με φωτοδότα, ὅπως τὰς μνήμας τῶν ἁγίων σου, ἐξυμνήσω δεόντως ὁ δοῦλός σου. Σὺ γὰρ σοφοῖς τοὺς ἀσέφους, καὶ ἐκ στόματος νηπίων τὸν αἶνον δέχεσαι, ἵνα δείξῃς τὸ μεγαλεῖον τῆς σῆς ἁγιότητος», ἐνῶ στὸ θεοτοκίο τῆς ἴδιας ὠδῆς γράφει: «Πολλὰ γὰρ ἰσχύει δέησις μητρὸς πρὸς εὐμένειαν Δεσπότου. Διὸ κάμοι τῷ ἀναξίῳ τὸν λογισμὸν στήριξον, πρὸς σὴν δόξαν καὶ αἴνεσιν»¹⁶.

Λίγο παρακάτω στὴν ἡ ὠδῇ θὰ ἐπανέλθει ὁ ὕμνογράφος σὲ προσωπικὴ ἱκεσία: «Ὡς ἄλλος Ἰωνᾶς ἐκ τοῦ βυθοῦ τῶν πταισμάτων ἀναβοῶ σοι, Κύριε· τὴν ψυχὴν μου ἀνάγαγε ὡς ἀγαθὸς καὶ φιλόανθρωπος», καὶ στὸ θεοτοκίο συνεχίζει: «Ἡ μόνη ἐν γυναιξὶ θεοκυῆτορ ὑπάρχουσα, στήριξον Δέσποινα τὴν καρδίαν μου, καὶ τῶν μαρτύρων ταῖς δεήσεσι τὴν ψυχὴν μου καθαγίασον»¹⁷.

Στὸ δεύτερο κάθισμα καὶ πάλι ἐξαίρεται τὸ μαρτύριο τῶν ἱεραρχῶν: «Τὴν τετράδα τὴν θείαν θεοπρεπῶς, τοὺς σεπτοὺς ἱεράρχας ἀρμονικῶς. Τοὺς ἐν λόγοις καὶ ἔργοις πασιφανῶς, Ἐκκλησίας τοὺς λύκους σπαράξαντας. Ὁρθοδόξων τὰ πλήθη τιμητικῶς, εὐφημήσωμεν λέγοντες· χαίρετε μαρτύρων τὸ καύχημα καὶ τῆς εὐσεβείας οἱ πρόμαχοι». Ὁ ἀγώνας

15. Αὐτόθι, σ. 61.

16. Αὐτόθι, σ. 61.

17. Αὐτόθι, σ. 61.

τῶν μαρτύρων ἐστιάζεται ὄχι ἀπλῶς στήν ἀντίσταση ἐναντίον τῶν κατακτητῶν, ἀλλά ἐναντίον «τυράννων ἀσεβῶν», «βαρβάρων ἀπειλᾶς», «τυράννων τὸ θράσος», «βαρβαρικῶν κακώσεων», «ζυγοῦ δουλείας», «παραλόγους ἀξιώσεις ἀγαρηνῶν», «ἀπαισίων δημίων»¹⁸, ἐνῶ στὸ θεοτοκίο τῶν αἰνῶν σημειώνει ἐμφαντικά: «Πάλιν τὰ τέκνα τῆς Ἰαγὰ ἀθεμίτω συμπαιγνία, τοὺς πιστοὺς ἀθρώους ἐν τῇ εἰρκτῇ περικλείουσι. Πάλιν τὰ θηριώδη ἐνστικτα τούτων εἰς μαιφωνίας κεντριζονται. Ἄλλὰ δέσποινα ἡ τεκοῦσα τὸν λυτρωτῆν τοῦ παντός, εἰρήνην ἡμῖν δώρησαι καὶ τὸ μέγα ἔλεος»¹⁹.

Πρέπει ἐδῶ νὰ τονίσουμε ὅτι στὸ συναξάριο τῆς ἀκολουθίας δίδονται κάποιες πληροφορίες γιὰ τὸν Κυπριανὸ καὶ λιγότερες γιὰ τοὺς τρεῖς ἄλλους μητροπολίτες, ὅμως δὲν παρατίθενται καθόλου στοιχεῖα γιὰ τοὺς ἄλλους ἡγουμένους, κληρικοὺς ἢ μοναχοὺς καὶ λαϊκοὺς ποὺ μαρτύρησαν μαζί τους. Σημειώνει δὲ ὁ Χριστοφόρου πῶς «διὰ τοὺς λοιποὺς μάρτυρας μὴ γνωρίζοντες καὶ μεγάλα πράγματα σιωποῦμεν, διὰ νὰ μὴ ὑποπέσωμεν εἰς ἀνακριβείας». Καὶ εἶναι αὐτονόητο πῶς δὲν εἶναι εὐκόλο ἔργο, ἢ συλλογὴ στοιχείων καὶ πληροφοριῶν γιὰ 450 πρόσωπα. Ὅμως παρ' ὅλα αὐτὰ ὁ ποιητὴς μας, μιλάει γιὰ «νέφος μαρτύρων» ποὺ οἱ ἄγγελοι ὑποδέχτηκαν στὸν οὐρανό, ἐνῶ στήν καταβασία τῆς ζ' ὠδῆς γράφει: «Ἀβραμιαῖοι παῖδές ποτε, τῆς καμίνου τὴν φλόγα κατεπάτησαν. Καὶ νῦν τῶν ποιμένων ἡ τετράς, σὺν τῷ ποιμνίῳ τὰς παραλόγους ἀξιώσεις τῶν ἀγαρηνῶν ἐξεμυκτήρισαν»²⁰, καὶ στήν καταβασία τῆς ἠ' ὠδῆς διαβάζουμε: «Χλευάζοντες τῶν ἀπίστων τὰς ὑποσχέσεις, οἱ νεομάρτυρές σου, Κύριε, εὐθαρσῶς τὸν δρόμον τοῦ μαρτυρίου διήνυσαν, κράζοντες· εὐλογητὸς ὁ Θεός, ὁ τῶν πατέρων ἡμῶν»²¹.

18. Αὐτόθι, σσ. 57-58.

19. Αὐτόθι, σσ. 57-58.

20. Αὐτόθι, σσ. 57-58.

21. Αὐτόθι, σ. 64.

Στους αίνους σὲ δύο τροπάρια ὁ ὕμνογράφος δὲν παραλείπει νὰ μνημονεύσει τὴν Κύπρο ποὺ τὴν ἀποκαλεῖ «μυροβόλο» καὶ «μυρόεσσα», ἡ ὁποία «ἐκατόμβας τῷ Θεῷ προσφέρουσα ἱεραρχῶν καὶ μαρτύρων εὐσεβῶν πανηγυρίζει τὴν μνήμην. Ἡ νύξ προέκοψεν ἢ δὲ ἡμέρα ἤγγικε, τοῖς πιστοῖς ἀνακράζει». Μήνυμα ἐγερτήριο θὰ λέγαμε, γιὰ κάθε ραγιᾶ ποὺ νοιώθει τὸν τῆς δουλείας ζυγὸν στὸν τράχηλόν του βαρὺ.

Ἡ ἀκολουθία κατακλείεται μὲ τὴ μεγάλη δοξολογία καὶ γιὰ τὴ θεία λειτουργία ἔχει ὡς ἀπόστολο, εὐαγγέλιο καὶ κοινωνικὸ τὰ ἀντίστοιχα τῆς 6^{ης} Δεκεμβρίου, δηλαδὴ κείμενα σὲ μνήμες ἱεραρχῶν.

Ὡς πρὸς τὴν ἀκολουθία θὰ μείνουμε στὴν κριτικὴ παρουσίαση ποὺ ἔκαμε ὁ λόγιος καὶ ποιητής, ἀρχιμανδρίτης Λεόντιος Χατζηκώστας, ὁ ὁποῖος προσεγγίζει μὲ τὸν δικό του τρόπο τὸ κείμενο λέγοντας πὼς «ἀκολουθεῖ τὴν ἐκκλησιαστικὴ λειτουργικὴ γλῶσσα, τὴ λόγια δηλαδὴ βυζαντινὴ, μὲ ἀναπόφευκτους ποῦ καὶ ποῦ νεολογισμούς. Προσπαθεῖ νὰ μιμηθῆ τοὺς δόκιμους στὸ εἶδος βυζαντινοῦς, χωρὶς ὅμως νὰ προσεγγίξῃ τὴν ἄρτια μετρικὴ τους, τὸ λυρισμὸ καὶ τὸ μεστό τους περιεχόμενο. Ἡ προσπάθειά του σὰν σύνολο μπορεῖ νὰ χαρακτηριστῆ ὑπομέτρια, μόλις ὑποφερτὴ. Στέκει κατὰ τι ὑψηλότερα ἀπὸ τοὺς κοινούς στιχοπλόκους ποιητάρηδες, μὲ ἐμφανῆ κάποιαν ἐμπειρία περὶ τὰ ψαλτικά καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸ τυπικόν»²². Δὲν ἔχουμε πληροφορίες ἂν ἡ ἀκολουθία φάλλεται ἢ ἐψάλλετο τὴν ἡμέρα τῆς μνήμης τῶν μαρτύρων. Ἴσως τότε στὴν πράξη βλέπαμε καὶ τὰ στιχοποιητικὰ καὶ μετρικὰ προβλήματα τῆς ἀκολουθίας.

Ἀναμφίβολα εἶναι οὐσιαστικὸς ὁ ἐπηρεασμὸς ποὺ δέχεται ὁ ὕμνογράφος μας ἀπὸ τὸ *Νέον Μαρτυρολόγιον* τοῦ ἀγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου, εἶναι ἐπίσης ἐμφανῆς κυρίως σὲ ἐκφράσεις ποὺ ἀναφέρονται στοὺς κατακτητὲς ὅπως «τὴν

22. Α. ΧΑΤΖΗΚΩΣΤΑΣ, ὁ.π., σσ. 51-52.

ποιμνην σου διαφύλαττε, ἐκ λύκων λυμαιομένην αὐτήν», «πλήθη ἀγαρηνῶν βαρβάρων», «τῶν βαρβάρων τὰ πλήθη ὠρούμενα», «τῶν τυράννων τὸ θράσος», «τῶν ἀσεβῶν τυράννων», «διαβούλια τῶν δυσσεβῶν», «τὴν ἐπηρομένην ὄφρυν», «τὸ ἀποφώλιον τέρας τῆς Ἄγαρ», «τὰ θηριώδη ἐνστικτα τῶν τέκνων τῆς Ἄγαρ». Εἶναι λίγες μόνο ἐκφράσεις ποὺ δείχνουν τὴν ἐξάρτηση. Παρόμοιες ἐκφράσεις ἀπαντῶνται καὶ στὸ Νέον Μαρτυρολόγιον (βλ. ἐνδεικτικά, σσ. 265, 266, 267, 228, 229 κ.λπ.).

Ὅμως πρέπει νὰ ξανατονιστεῖ ὅχι τὸ ζήτημα τῆς ποιητικῆς ἀξίας ἢ ὅχι τῆς ἀκολουθίας τοῦ Χατζηαδάμου Χριστοφόρου, ἀλλὰ τῆς ἐθνικῆς ἀξίας της, ὡς ἓνα λαϊκὸ κείμενο ποὺ ἐπέχει θέση ἐγερτηρίου σαλπίσματος, σὲ ἐποχὲς δύσκολες γιὰ τὸ γένος καὶ τὴν ἱστορία τῆς Κύπρου. Σάλπισμα πρὸς δύο κατευθύνσεις, μία πρὸς τοὺς κυπρίους ἱεράρχες ποὺ ὑφίσταντο τὶς ἐξορίες τῶν νέων κατακτητῶν, ποὺ δὲν ὑστεροῦσαν σὲ βαρβαρότητα τῶν πρώτων, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν λαὸ ποὺ ἔπρεπε νὰ ξαναβρεῖ τὸ νόημα τοῦ ἀγῶνα, ποὺ ἦταν διπλό, ἀγῶνας γιὰ πίστη καὶ πατρίδα.

Στὸ κοντάκι τῆς ἀκολουθίας ὁ Χριστοφόρος γράφει: «Οὐ φοβησώμεθα ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων βλάψαι, οἱ ἱεράρχαι τοῦ Χριστοῦ Κυπριανός, Χρύσανθος, Μελέτιος, καὶ Λαυρέντιος ἔκραζον. Ἀγχόνη καὶ μαχαίρα καὶ μυρίοις αἰκισμοῖς καὶ βασάνοις ἑαυτοὺς παραδώσωμεν, ἵνα τὴν θεῖαν χάριν ὑποδεξώμεθα»²³. Εἴκοσι χρόνια ἀργότερα αὐτὴ ἡ κραυγὴ τῶν ἱεραρχῶν ξανακούστηκε ἀπὸ ἓνα ἄλλο μάρτυρα τῆς Κύπρου, τὸν Ἰάκωβο Πατάτσο, ποὺ ἔγραφε τὰ ἴδια ἀκριβῶς λόγια σὲ γράμμα πρὸς τὴ μητέρα του: «Δῶσε χαιρετίσματα σὲ ὅλους τοὺς ἀγαπητοὺς φίλους. Κλείω τὴν ἐπιστολήν μου μὲ ἓνα ρητόν· “μὴ φοβηθεῖτε ἀπὸ τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν μὴ δυναμένων

23. Χρ. ΧΑΤΖΗΑΔΑΜΟΥ, ὁ.π., σ. 62.

ἀποκτεῖναι. Φοβήθητε μᾶλλον ἀπὸ τῶν δυναμένων τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα ἀπολέσαι ἐν γεέννῃ»²⁴. Νὰ ἦταν ἄραγε ἡ ἴδια κραυγὴ ἢ ὁ ἀντίλαλός της μέσα στοὺς αἰῶνες τῆς ἱστορίας μας;

Αὐτὴ κι ἂν εἶναι ἱερὰ παρακαταθήκη γιὰ τὸ γένος μας, ποὺ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ συντηρεῖ μνήμη καὶ ἱστορία καὶ νὰ διδάσκει γενεὲς γενεῶν.

Στὴν ἀκολουθία καὶ στὸ συναξάρι, μπορεῖ νὰ μὴ γίνεταί μνεῖα θαυμάτων τῶν ἱερομαρτύρων τῆς Κύπρου, ὅμως ἓνα εἶναι βέβαιο, ὅτι ἡ μελέτη τῆς θυσίας τους ἀποτελεῖ βάλσαμο γιὰ τὶς ψυχές μας καὶ φάρμακο σωτήριο γιὰ τὴν ἐθνικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ μας συνείδηση. Τὸ μαρτύριό τους ἐγείρει συνειδήσεις παραλυμένες ἀπὸ τὴ λήθη καὶ τὴν ἄγνοια, ἀνασταίνει συναισθήματα νεκρὰ ἀπὸ τὴν ἀφασία τῶν καιρῶν μας καὶ γεμίζει μὲ ἐλπίδα καὶ ἀγάπη τὴν καρδιά μας γιὰ τὸν Θεὸ καὶ τὸν ἄνθρωπο.

Ταῖς τῶν μαρτύρων σου ἰκεσίαις, ὁ Θεός, ἐλέησον ἡμᾶς.

24. Γ. ΣΠΑΝΟΥ, ΕΟΚΑ, Ἔτσι πολεμοῦν οἱ Ἕλληνες, Λευκωσία 1996, σ. 382.

ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ ΧΑΤΖΗΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ
Ἀρχαιολόγου, Προέδρου Ἑταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν

«ΟΡΚΙΖΩ ὙΜΑΣ ΚΑΚΙΣΤΑ ΘΗΡΙΑ»
ΦΟΡΗΤΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΤΡΥΦΩΝΟΣ
ΕΠΙ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ (1810-1821)

Ὁ ἅγιος Τρύφων¹ γεννήθηκε στὴν Λάμφακο, παραλιακὴ πόλη τῆς Φρυγίας καὶ μαρτύρησε στὴ Νίκαια τῆς φρυγικῆς Βιθυνίας ἐπὶ Δεκίου (249-251)². Ἐργαζόταν ὡς χηνοβοσκός.

Ὁ ἅγιος ἀνεδείχθη προστάτης τῆς ἀμπέλου³, δέντρου ἱεροῦ στὴ χριστιανικὴ παράδοση, λόγω κυρίως τοῦ οἴνου, ἀπαραίτητου γιὰ τὴν τέλεση τῆς θείας λειτουργίας⁴. Ὡς ἐκ τούτου ἡ φροντίδα τοῦ ἀμπελῶνος ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς ἦταν ἰδιαίτερα σημαντικὴ. Ὅταν ἡ σοδεὶὰ παρουσίαζε κάποιο πρόβλημα οἱ πιστοὶ κατέφευγαν στὴ βοήθεια τῶν ἁγίων. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ «*Τάξις γινομένη εἰς χωράφιον, ἢ εἰς ἀμπελῶνα, ἢ εἰς κῆπον, εἰ συμβῆ βλάπτεσθαι ὑπὸ ἐρπετῶν, ἢ ἄλλων εἰδῶν. Χρῆ γίνεσθαι λειτουργίαν, καὶ ἄπτειν κανδήλαν*

1. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σσ. 388-408.

2. Ἡ χάρα τοῦ ἁγίου Τρύφωνος φυλάσσεται στὴ μονὴ Ξενοφῶντος τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Λεῖψανα τοῦ ἁγίου φυλάσσονται καὶ σὲ κυπριακὰς μονὰς, ὅπως στὸν Ἅγιο Μάμα τῆς Μόρφου (σὲ λειψανοθήκη τοῦ 1832).

3. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 389.

4. Μὲ τὴν ἄμπελο συνδέονται καὶ οἱ ἅγιοι Πολυχρόνιος, Τύχων Ἀμαθοῦντος, Σάββας Χιλανδαρινὸς καὶ Ἰουλίττη. Στὴ Δρούσια ὑπάρχει σπηλιὰ ἀφιερωμένη στὸν ἅγιο Ἀμπέλη, βλ. Α.Χ.Ρ., «Ἀμπέλης ἅγιος», *Μεγάλῃ Κυπριακῇ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. 2, σ. 118. Ναοὶ ἀφιερωμένοι στὸν ἅγιο Τρύφωνα ὑπάρχουν στὰ χωριά Θελέτρα, Στενὴ καὶ Χούλου (Ιω. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Πάφου*, Λευκωσία 1971, σ. 214).

τοῦ ἁγίου Τρύφωνος, ἢ τοῦ ἁγίου Εὐσταθίου, ἢ τοῦ ἁγίου Ἰουλιανοῦ τοῦ Λίβυος, ἢ καὶ ἀμφοτέρων. Καὶ μετὰ τὴν θείαν λειτουργίαν λαβὼν ἔλαιον ὁ ἱερεὺς ἐκ τῶν κανδηλῶν, καὶ ὕδωρ τῶν ἁγίων Θεοφανείων, καὶ ἐπιρραίνων σταυροειδῶς τὸ χωράφιον, ἢ τὸ ἀμπέλιον, ἢ τὸν κῆπον, λέγει τὰς εὐχὰς ταύτας»⁵.

Στὴν «εὐχὴν τοῦ ἁγίου μάρτυρος Τρύφωνος, λεγομένην εἰς κήπους καὶ ἀμπελῶνας καὶ εἰς χωράφια», παρουσιάζεται ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος νὰ διηγεῖται τὴ σχέση του μὲ τὴν προστασία τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς: «Ὦντος μου ἐν Καμφάδου κόμῃ, καὶ τὰς χῆνας ἐπιμελουμένου μου καὶ βόσκοντος, ὀργὴ κατῆλθεν ἀπὸ Θεοῦ παντοκράτορος, οὐκ εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς κύκλω περιχώρους, τοῦτέστιν ὀργὴ πρὸς πᾶσαν ἄμπελον, χώραν τε καὶ κῆπον, ἀθρόως τῶν φύλλων καὶ τῶν καρπῶν βριθομένων, μαραινομένων καὶ ἀφανιζομένων. Ὅρων οὖν ἐγὼ ὁ ἐλάχιστος Τρύφων οὕτω τηκομένους τοὺς καρποὺς καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν δαπανωμένους τοὺς ἀνθρώπους, τῷ παντελεῖ ἀφανισμῷ τῶν καρπῶν τῆς γῆς, τῶν τε χωραφίων, ἀμπελῶν, κήπων καὶ λαχάνων καὶ παντοίων δένδρων τῷ τοιοῦτῳ ὀλέθρῳ παραδιδομένων, διαπονηθεῖς, ἐδεήθην πρὸς τὸν Κύριον καὶ Θεόν μου, τοῦ γενέσθαι ἀφανῆ πάντα τὰ θηρία, τὰ πρὸς ἀδικίαν καὶ φθορὰν ὑπάρχοντα τῶν τε κήπων, καὶ χωραφίων, καὶ ἀμπελῶν, καὶ παντοίων δένδρων τε καὶ λαχάνων, καὶ μάλιστα τῶν τὴν κόμην ἐκείνην οἰκούντων τῆς παρακειμένης λίμνης, καὶ πρὸς ὑπόκλησιν καὶ πρόσκλησιν μου παραγενομένων. Καὶ δὴ εἰς προσευχὴν κλίναντός μου τὸ γόνυ καὶ τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Θεὸν ἐκπετάσαντος»⁶.

Ναοὶ τοῦ ἁγίου ὑπάρχουν συνήθως μέσα στὰ περιβόλια

5. Εὐχολόγιον τὸ Μέγα, ἐκδ. Ἀστέρος, Ἀθῆναι 1980, σ. 499.

6. Αὐτόθι, σ. 500.

και τὰ χωράφια, ὅπως τὸ ἐξωκκλήσι τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος τοῦ χωριοῦ Θελέτρα στὴν Πάφο. Κατὰ τὴν ἑορτὴ τοῦ ἁγίου, τὴν 1^η Φεβρουαρίου, γίνεται ἁγιασμὸς καὶ ἐκφωνεῖται ὁ ἐξορκισμὸς. Μὲ τὸ νερὸ τοῦ ἁγιασμοῦ ραντίζονται τὰ ἀμπέλια, τὰ σπαρτά, τὰ δέντρα καὶ οἱ κῆποι. Ὅπως ἔχει ἐπισημάνει παλαιότερα καὶ ὁ ἱστοριοδίφης-καθηγητὴς Ἰωάννης Τσικνόπουλος, ἀκολουθίες τοῦ ἁγίου Τρύφωνος εἰδικὰ γραμμένες γιὰ τὴν Κύπρο φυλάσσονται στοὺς ναοὺς τῶν χωριῶν Λαζανιά, Λυθροδόνα, Μενοίκου καὶ Ψημολόφου⁷.

Ἰδιαιτέρως σημαντικὴ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἡ ἀναφορὰ τοῦ Λεοντίου Μαχαιρά, ὁ ὁποῖος σημειώνει στὸ *Χρονικὸ* του γιὰ τὴν παραγγελία εἰκόνας τῶν ἁγίων Χριστοφόρου, Ταρασίου Κωνσταντινουπόλεως καὶ Τρύφωνος γιὰ τὴν καταπολέμηση τῆς ἀκρίδας καὶ γιὰ τὴν προστασία τῶν καρπῶν: «Ὁμοίως ὁ Ἰγνάτιος ὁ πατριάρχης Ἀντιοχείας, γροικῶντα τὴν μεγάλην ζημίαν τὴν ἐποῖκεν ἡ ἀκρίδα εἶπεν του ρὲ Οὐγγκε⁸ καὶ ὠρισεν καὶ ἐζωγραφήσαν ἕναν εἰκόνισμαν τὸν ἅγιον Χριστόφορον μάρτυραν, καὶ τὸν ἅγιον Ταράσιον πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἅγιον Τρύφον μάρτυραν, καὶ ἐγκαινίασεν ὁ αὐτὸς πατριάρχης καὶ ἐστειλάν το εἰς τὸ Παλόκυθρον⁹, ὅτι ἐκεῖ ἐγένετον καὶ εἶπεν του εἰς τὸ γέννημάν της νὰ λιτανεύουν τὸ εἰκόνισμαν καὶ νὰ λ(ει)τουργᾶ, καὶ ὁ κύριος νὰ φυλάξῃ τοὺς καρπούς, καθὼς μοῦ τὸ εἶπεν ὁ κύρ παπᾶ Φίλιππος»¹⁰.

Στὴν Κύπρο οἱ εἰκόνες τοῦ ἁγίου Τρύφωνος ποὺ χρονολογοῦνται πρὶν τὸ 1820 εἶναι λίγες, μικρῶν διαστάσεων

7. ΙΩ. ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ ἱερὰ βασιλικὴ καὶ σταυροπηγιακὴ μονὴ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Μαχαιρά*, Λευκωσία 1968, σ. 120.

8. Πρόκειται γιὰ τὸν βασιλιᾶ Οὔγο Δ' (1324-1359). Βλ. λήμμα «Παλαίκυθρον», *Μεγάλῃ Κυπριακῇ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. 11, σ. 34.

9. Πρόκειται γιὰ τὸ χωριὸ Παλαίκυθρο. Αὐτόθι, σσ. 33-35.

10. *Χρονικόν*, §40, ἐκδ. Φιλόκυπρος, μετάφραση Ἰάντρου Παυλίδη, Λευκωσία 1995, σ. 34.

καὶ χωρὶς ἐξορκισμό. Μετὰ τὸ 1821, κυρίως μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1841 καὶ 1864, ἀρκετοὶ ναοὶ παρήγγειλαν ἀπὸ μόνοι τους εἰκόνα τοῦ ἁγίου, κατ' ἀπομίμηση τοῦ εἰκονογραφικοῦ προτύπου τοῦ Κυπριανοῦ, ποὺ θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια.

Ὁ ἅγιος Τρύφων ἀπεικονίζεται σύμφωνα μὲ τὴν «*Ερμηνεία τῆς Ζωγραφικῆς*» τοῦ Διονυσίου ἐκ Φουρνᾶ «νέος, ἀγένειος, σγουρομάλλης, κρατῶν κλαδευτήρι»¹¹. Ὁ ἅγιος δὲν ἀπεικονίζεται συχνὰ στὴ μνημειακὴ ζωγραφικὴ τῆς Κύπρου.

Ἀπεικονίσεις του ὑπάρχουν στὸν βόρειο τοῖχο τοῦ κυρίως ναοῦ τῆς Παναγίας Φορβιώτισσας στὴν Ἀσίνου τοῦ 14^{ου} αἰῶνα καὶ στὸν ναὸ τοῦ Σταυροῦ τοῦ Ἁγιασμάτι τοῦ 1494¹². Ἡ εἰκονογραφία του ἀκολουθεῖ τὸν καθιερωμένο τύπο τοῦ μάρτυρα, δηλαδὴ μὲ σταυρὸ στὸ χέρι καὶ ἀνοιχτὴ παλάμη.

Ἡ ἐπιλογή τῆς θέσης ποὺ ζωγραφίστηκε ὁ Τρύφων στὴν Ἀσίνου πιθανῶς νὰ μὴν εἶναι τυχαία. Στὴν ἀντίστοιχη θέση στὸν νότιο τοῖχο εἰκονίζεται ὁ μοναχὸς ἅγιος Μέμνων ὁ ἐκ Κιλικίας, ὁ ὁποῖος διώχνει καὶ αὐτὸς τὶς καταστρεπτικὲς ἀκρίδες καὶ μνημονεύεται κατὰ τὴν τέλεση ἁγιασμοῦ περιβολιοῦ¹³.

Ὡς πρὸς τὰ προσωπογραφικὰ χαρακτηριστικὰ παρουσιάζει ὁμοιότητες μὲ τὴν εἰκονογραφία τοῦ ἁγίου Μάμαντος¹⁴ καὶ τοῦ ἁγίου Σώζοντος, δύο ἐπίσης νεαρῶν ποιμένων ἁγίων ποὺ σχετίζονται μὲ τὶς ἀγροτικὲς ἀσχολίες.

Κατὰ τὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο ὁ ἅγιος ἀπεικονίζεται συχνότερα, τόσο σὲ φορητὲς εἰκόνες ὅσο καὶ σὲ τοιχογραφίες.

11. ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΤΟΥ ΕΚ ΦΟΥΡΝΑ, *Ερμηνεία τῆς ζωγραφικῆς τέχνης*, ἐπιμ. Ἀ. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, ἐκδ. Σπανοῦ, Πετρούπολις 1909, σσ. 162. 199. 270. 297. Βλ. καὶ φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 389.

12. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 390.

13. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 391.

14. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 391.

Στόν ναό τοῦ Τιμίου Προδρόμου στόν Ἀσκᾶ ὁ ἅγιος εἰκονίζεται σέ τοιχογραφία τοῦ 16^{ου} αἰῶνα σέ προχωρημένη ἡλικία, γενειοφόρος¹⁵. Εἶναι ἄγνωστο γιατί ὁ ζωγράφος ἐπέλεξε τήν ἀπεικόνιση αὐτή, προφανῶς ὑπάρχει ἐδῶ κάποιος λάθος ἢ παρανόηση.

Ἰδιαίτερα ἐντυπωσιακή εἶναι ἡ ἀπεικόνιση τοῦ ἁγίου Τρύφωνα μὲ γεωργικά ἐργαλεῖα μαζί μὲ τὸν ἅγιο Συμεὼν τὸν Στυλίτη σέ τοιχογραφία στόν ναό τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς Ἄρπερας στὴν Τερσεφάνου (ἐπαρχία Λάρινακας), ποὺ χρονολογεῖται γύρω στὰ 1747. Ἡ συναπεικόνισή τους ὀφείλεται σὸ γεγονός ὅτι καὶ οἱ δύο ἅγιοι προστατεύουν τοὺς κήπους καὶ τὰ περιβόλια¹⁶.

Στόν 18^ο αἰῶνα χρονολογεῖται καὶ ἡ κυπριακῆς προέλευσης εἰκόνα -πιθανῶς ἀπὸ τὰ κατεχόμενα- ποὺ πωλήθηκε ἀπὸ τὸν οἶκο δημοπρασιῶν στὴν Ἀθήνα. Ὁ ἅγιος παριστάνεται ἐπίσης ὀλόσωμος νὰ κρατεῖ τὸ σύμβολό του, ἓνα κλαδευτήρι/βατοτοκόπο. Στὴν ἴδια δημοπρασία πωλήθηκε εἰκόνα τοῦ ἁγίου Μιχαὴλ τῶν Συνάδων, τοῦ ἴδιου ζωγράφου ποὺ ζωγράφισε τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Τρύφωνα¹⁷. Ἡ κάρτα τοῦ ἁγίου Μιχαὴλ ποὺ φυλάσσεται στὴ Μεγίστη Λαύρα τοῦ Ἁγίου Ὁρους πιστεύεται ὅτι καταπολεμᾷ τὶς ἀκρίδες. Τὸ 1760 εἶχε μεταφερθεῖ καὶ στὴν Κύπρο ἀπὸ τὸν Ἐφραίμ τὸν Ἀθηναῖο γιὰ τὴν καταπολέμηση τῆς ἀκρίδας.

Στὶς προαναφερθεῖσες παραστάσεις ἀπεικονίζεται ὁ ἅγιος μὲ τὰ σύμβολά του ἢ χωρὶς τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο. Ἀρχικὰ τονίζεται ἡ ιδιότητά του ὡς μάρτυρα, ἀφοῦ κρατεῖ σταυρό, καὶ ἀργότερα ἐξαιρεται ἡ προστασία τῶν κήπων, ἀφοῦ κρατεῖ κλαδευτήρι, μὲ τὸ ὅποιο οἱ γεωργοὶ καθαρίζουν τὸ ἀμπέλι καὶ κόβουν τὰ τσαμπιά.

15. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 393.

16. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 392.

17. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 393.

Κατὰ τὰ ἔτη 1820-1821, ἐξ αἰτίας καταστρεπτικῆς γιὰ τὴ γεωργία ἐπιδρομῆς ἀκρίδας ποὺ συνέβη στὴν Κύπρο, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς ἐξέδωσε εἰδικὴ ἐγκύκλιο ποὺ ἀπευθυνόταν πρὸς τὸν λαό: «Γράμμα προτρεπτικὸν πρὸς πάντας τοὺς κατοίκους τῆς νήσου εἰς τὸ νὰ ἐπιχειροῦνται κατ' ἔτος τὸν σκοτωμὸν τῆς ἀκρίδος πρὸς ἐξολόθρευσιν αὐτοῦ τοῦ ὀλεθρίου καὶ παμφάγου θηρίου»¹⁸. Στὴν ἐγκύκλιό του ὁ ἀρχιεπίσκοπος στιγμάτιζε τὴν προκατάληψη ποὺ ὑπῆρχε ὅτι δὲν πρέπει νὰ θανατώνονται οἱ ἀκρίδες γιὰτὶ δῆθεν ἔτσι αὐξάνονται περισσότερο καὶ παρότρυνε τοὺς ἀγρότες νὰ τὶς σκοτώνουν γιὰ νὰ σώσουν τὶς καλλιέργειές τους. Ταυτόχρονα συνέστησε καταφυγὴ στὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀγίων του¹⁹.

Κατόπιν ἐντολῆς τοῦ Κυπριανοῦ, κυρίως κατὰ τὰ ἔτη 1820 καὶ 1821, ζωγραφίστηκε μεγάλος ἀριθμὸς εἰκόνων τοῦ ἀγίου Τρύφωνος, οἱ ὁποῖες διανεμήθηκαν σὲ ὀλόκληρη τὴν Κύπρο. Οἱ εἰκόνες ποὺ συλλέχθηκαν εἶναι γύρω στὶς 150 καὶ προέρχονται ἀπὸ ὅλη τὴν Κύπρο. Δυστυχῶς οἱ εἰκόνες ἀπὸ τὰ κατεχόμενα εἶναι λιγότερες ἀπὸ τὰ δάκτυλα τῆς μιᾶς χειρὸς λόγω τῆς κλοπῆς τους ἀπὸ τοὺς τούρκους, ἐνῶ οἱ γραπτὲς μαρτυρίες ἀναφέρουν πολὺ περισσότερες. Στὶς εἰκόνες αὐτὲς ὁ ἅγιος συνοδεύεται ἀπὸ ἐκτενῆ ἐπιγραφή στὴν ὁποία ἀναγράφεται μέρος τοῦ ἐξορκισμοῦ του: «Ὁρκίζω ὑμᾶς ἀκιστα θηρία, κάμπην, σκώληκα, σκωληκοκάμπην, σκάνθαρον, βροῦχον, ἀκρίδα, ἐπίμαλον, καλιγάρην, μακρόποδα, μύρμηκα, φθειραν, ρυγίτην, ψυλλίτην, καυσοκόπον, ἐρυσίβην, κοχλόν, ψαλίτην, καὶ εἴτι ἄλλο προσφυσοῦν, καὶ μαρραῖνον τὸν καρπὸν τῆς σταφυλῆς, καὶ πᾶν εἶδος χρησίμων

18. Ἡ ἐγκύκλιος εἶναι γραμμένη στὸν χειρόγραφο Κώδικα Α' τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, φφ. 185-187.

19. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς (φωτογραφικὸν Λεύκωμα), ἐκδ. Ἱερᾶς μονῆς Μαχαίρα, Λευκωσία 2008, σ. 197.

λαχάνων. Ὅρκιζω ὑμᾶς, κατὰ τῶν ἀγίων πολυομμάτων χειρουβίμ, καὶ τῶν ἑξαπτερούγων σεραφίμ, τῶν ἵπταμένων κύκλω τοῦ θρόνου καὶ κραζόντων, τὸ ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος, κύριος σαβαώθ εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρός. Ὅρκιζω ὑμᾶς μὴ ἀδικήσητε τὸ ἐντεῦθεν, μήτε τὴν ἄμπελον, μήτε τὰ σιτοφόρα, μήτε τοὺς κήπους τῶν χρησίμων λαχάνων, τῶν δούλων τοῦ Θεοῦ τῶν δι' ἐμοῦ ἐπικαλουμένων τὸ ὄνομα τῆς δόξης αὐτοῦ· ἀμήν»²⁰.

Ὅρισμένα ἀπὸ τὰ βλαβερὰ γιὰ τὴ γεωργία ἔντομα, ὅπως ὁ βροῦχος, ἡ κάμπια, ἡ ἀκρίδα, ἡ ἐρυσίβη, τὸ μυρμήγκι, τὸ σκανθάρι, τὸ σκουλήκι, ὁ φύλλος, ἀναφέρονται καὶ στὴ Βίβλο.

Οἱ εἰκόνες παραγγέλθηκαν σὲ διάφορα ἐργαστήρια ζωγραφικῆς, στὰ ὁποῖα γιὰ λόγους ἀναγνώρισης δίνω συμβατικές ὀνομασίες:

1. **Τὸ Ἐργαστήριο τοῦ Χρυσάνθου Συγκέλλου**²¹. Στὸ ἐργαστήριο αὐτὸ ἀποδίδονται 7 εἰκόνες τοῦ ἀγίου Τρύφωνος. Στὴν παλαιότερη, ποὺ χρονολογεῖται στὰ 1810 καὶ βρίσκεται στὸ Μένοικο²², ὁ Χρυσάνθος ἀκολουθεῖ τὸ καθιερωμένο πρότυπο τοῦ ἀγίου μὲ τὰ κοντὰ μαλλιά, ποὺ υἱοθέτησε ἡ λεγόμενη σχολὴ ζωγραφικῆς τῆς μονῆς Ἁγίου Ἡρακλειδίου, λ.χ. τῶν εἰκόνων τοῦ 18^{ου} αἰῶνα ἀπὸ τὸ Ἐπισκοπεῖο²³, τὴ Γιόλου²⁴ καὶ τὸ Γούρρι. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν σταυρὸ κρατεῖ κλαδί, συνήθως κλιματίδα καὶ κλαδευτήρι, στοιχεῖα ποὺ χρονολογοῦνται παλαιότερα, λ.χ. σὲ εἰκόνα τοῦ 16^{ου} αἰῶνα στὴ μονὴ Διονυσίου Ἁγίου Ὅρους²⁵.

20. *Εὐχολόγιον τὸ Μέγα*, ὁ.π., σ. 501.

21. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς* (φωτογραφικὸν Λεύκωμα), ὁ.π., σσ. 203-207.

22. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 394.

23. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 394.

24. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 395.

25. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 395.

Ἔργα τοῦ ζωγράφου Χρυσάνθου ἐντοπίζονται στὰ ὄρια τῆς τότε μητροπόλεως Κυρηνείας. Πέντε ἀπὸ τὶς εἰκόνες ποὺ βρίσκονται στὶς ἐλεύθερες περιοχὲς ἔγιναν τὸ 1820 καὶ μία τὸ 1821. Στὸν κατεχόμενον ναὸ τοῦ Ἀρχαγγέλου στὴν Κερύνεια ἔχουν τοποθετηθεῖ δύο εἰκόνες τοῦ ἀγίου, ἄγνωστης προέλευσης, ἢ μία χρονολογημένη τὸ 1821²⁶, μία ὑπάρχει στὸν Ἅγιο Μάμα τῆς Μόρφου²⁷ καὶ μία ἀπὸ τὴν κατεχόμενη Λύση, ἔχει πρόσφατα ἐπαναπατριστεῖ καὶ ἐκτίθεται στὸ Βυζαντινὸ Μουσεῖο τοῦ Ἰδρύματος Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' στὴ Λευκωσία²⁸.

Ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὸ Ἐργαστήριον τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ποὺ θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια, ὁ Χρυσάνθος, θὰ ἀπεικονίσει τὸν ἅγιο στὶς εἰκόνες αὐτὲς μὲ μακριὰ μαλλιά²⁹.

Στὶς εἰκόνες τοῦ ἐργαστηρίου αὐτοῦ, ὡς πρὸς τὰ ἀντικείμενα ποὺ κρατεῖ ὁ ἅγιος, ὑπάρχουν δύο παραλλαγές. Στὴν πρώτη κρατεῖ στὸ δεξιὸ χέρι σταυρὸ, εἰλητάριο καὶ βάιο φοίνικα καὶ μὲ τὸ ἀριστερὸ κρατεῖ χίνα ποὺ ἀνοίγει τὰ φτερά της³⁰. Στὴ δεύτερη κρατεῖ σταυρὸ καὶ φοίνικα στὸ δεξιὸ χέρι καὶ ἐνεπίγραφο εἰλητάριο στὸ ἀριστερό³¹. Τὸ κείμενο τοῦ εἰληταρίου καὶ στὶς δύο περιπτώσεις εἶναι τὸ ἴδιο: «ΚΥΡΙΕ Ο ΘΕΟΣ ΕΞΑΠΟΣΤΕΙΛΟΝ ΤΟΝ ΑΓΓΕΛΟΝ ΣΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΑΞΑΙ ΠΑΝ ΓΕΝΟΣ ΚΑΚΟΥΡΓΩΝ ΘΗΡΙΩΝ. ΤΩΝ ΑΔΙΚΟΥΝΤΩΝ ΑΜΠΕΛΟΥΣ ΧΩΡΑΣ, ΚΑΙ ΚΗΠΟΥΣ, ΤΩΝ ΔΟΥΛΩΝ ΣΟΥ».

Ἄνω δεξιὰ παριστάνεται τόξο οὐρανοῦ σὲ σχῆμα τεταρτοκύκλιου καὶ μέσα ἀπὸ κατερχόμενη νεφέλη μὲ τὸν Χριστὸ³²

26. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 396.

27. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 396.

28. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 397.

29. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σσ. 396-399.

30. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 398.

31. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 399.

32. Ὁ Χριστὸς εἰκονίζεται στὸν τύπο τοῦ Παντοκράτορα καθήμενος σὲ

νά εὐλογεῖ τὸν ἅγιο, στοιχεῖο γνωστὸ καὶ ἀπὸ εἰκόνες τοῦ 18^{ου}, ὅπως σὲ εἰκόνα τῆς ἀγίας Μαρίνας ἀπὸ τῆ Θεοσκεπάστη στὸν Καλοπαναγιώτη.

Σὲ μία περίπτωση, συγκεκριμένα στὴν εἰκόνα ἀπὸ τὴν Εὐαγγελίστρια Παλαιομετόχου, ἀναγράφονται στὸ χρυσοῦ βάθος καὶ οἱ δωρητὲς τῆς εἰκόνας, ὁ Λοῖζος προσκυνητῆς, ἡ σύζυγος καὶ τὰ τέκνα του³³.

2. Τὸ Ἐργαστήριον τοῦ ζωγράφου Μιχαὴλ προσκυνητῆ ἢ Χατζημιχαὴλ ἀπὸ τὰ Καμινάρια, ἀκολουθεῖ τὴν τεχνοτροπία τοῦ Μιχαὴλ Θετταλοῦ ἢ Θεσσαλονικέως, ἐπηρεασμένη ἀπὸ τὴ δυτικὴ ζωγραφικὴ. Ὁ Μιχαὴλ εἶναι ὁ μακροβιότερος ἴσως κύπριος ζωγράφος, ἀφοῦ ζωγραφίζει σὲ ἡλικία 100 περίπου ἐτῶν. Εἰκόνες του ποὺ παριστάνουν τὸν ἅγιο Τρύφωνα ἔχουν ἐντοπιστεῖ ἔξι τοῦ 1820, τέσσερις τοῦ 1821 καὶ μία ποὺ δὲν διασώζει χρονολογία. Ἔχουν ἐντοπιστεῖ τρεῖς παραλλαγές, μὲ βάση τὴ θέση ποὺ ζωγραφίζει τὰ χέρια. Σὲ ὅλες τὶς εἰκόνες ὁ ἅγιος εἰκονίζεται ἀπὸ τὴ μέση, κρατεῖ σταυρὸ στὸ δεξιὸ καὶ εἰλητάριο καὶ βατοκόπο στὸ ἀριστερό. Κάτω ἀπὸ τὸν ἅγιο μέσα σὲ εἰλητάριο ἀναγράφεται ὁ ἐξορκισμὸς του³⁴.

Εἰκόνες τεχνοτροπίας Ἰωάννου Κορνάρου Κρητός.

3. Τὸ Ἐργαστήριον τοῦ ζωγράφου Γρηγορίου Κυκκώτου ἢ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, ἀκολουθεῖ τὴν ἐπιτηδευμένη κομψότητα τῆς δυτικότερης ἀνελλήνιστης τέχνης τῆς σχολῆς ζωγραφικῆς τοῦ Ἰωάννου Κορνάρου τοῦ Κρητός. Ἐντοπίστηκαν 24 εἰκόνες τοῦ ἐργαστηρίου αὐτοῦ. Οἱ δύο παλαιότερες χρο-

φωτεινὴ νεφέλη νὰ κρατεῖ τὴ σφαῖρα τοῦ κόσμου.

33. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς (φωτογραφικὸν Λεύκωμα), ὁ.π., σ. 204.

34. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 400.

νολογούνται στα 1816. Από το ίδιο πιθανώς αντίβολο έγιναν άλλες είκοσι εικόνες χρονολογημένες στα 1820, τρεις στα 1821 και έξι χωρίς χρονολογία. Οί προαναφερθείσες εικόνες προέρχονται μόνο από την ελεύθερη περιοχή και έντοπίζονται στην πόλη της Λευκωσίας και σε χωριά που ανήκαν στη δικαιοδοσία της Αρχιεπισκοπής.

Ο Τρύφων ζωγραφίζεται μέσα σε γραπτό πλαίσιο, το οποίο μιμείται ξυλόγλυπτη χρυσωμένη κορνίζα έποχης. Παρουσιάζεται φυσιοκρατικά αποδοσμένος, με έξιιδανικευμένα χαρακτηριστικά και ακριβά ένδύματα, διακοσμημένα με ισλαμικής τέχνης κοσμήματα, όπως το περιλαίμιο και τα κοσμήματα γύρω από τη μέση³⁵.

Το εργαστήριο αυτό καθιερώνει ένα νέο εικονογραφικό τύπο του άγιου με μακριά λυτά μαλλιά και ένδύματα κοσμημένα με στοιχεία έποχης. Ο τύπος του άγιου με τα κοντά μαλλιά δεν καθιερώθηκε και είναι γνωστός μόνο από την εικόνα από τον καθεδρικό ναό Αγίου Ιωάννου³⁶.

Οί νέοι τύποι άγιων που προτείνει ο Κορνάρος έγιναν αποδεκτοί από την Έκκλησία της Κύπρου, λ.χ. στην εικόνα του άγιου Φανουρίου από τη Φανερωμένη Λευκωσίας που ζωγραφίζει το 1817 πιθανώς ο ίδιος ο Κυπριανός, ο τρόπος απόδοσης των μαλλιών του άγιου δεν ανταποκρίνεται στα παλαιά πρότυπα εικονογράφησης του³⁷.

Ο Τρύφων εικονίζεται πάντοτε να κρατεί με το δεξιό χέρι σταυρό, βάιο φοίνικα και βατοκόπο και με το άριστερό χήνα και ταινία με τη συνήθη επίκληση «Κύριε ό Θεός έξαπόστειλον τον άγγελόν σου...». Κάτω αναγράφεται ό συνήθης έξορκισμός του άγιου, που καταλήγει συνήθως «έπ' αρχιθύτου κυρίου Κυπριανού».

35. Βλ. φωτογραφικόν παράρτημα, σ. 401.

36. Βλ. φωτογραφικόν παράρτημα, σσ. 401.

37. Βλ. φωτογραφικόν παράρτημα, σ. 402.

Ένα άλλο στοιχείο που εισάγει σε όρισμένες εικόνες του εργαστηρίου αυτού, είναι το χέρι του Θεού που εύλογεί τον άγιο, λ.χ. στις εικόνες από τη Φανερωμένη³⁸ και τον Άγιο Αντώνιο Λευκωσίας³⁹, την Χρυσελεούσα Στροβόλου⁴⁰ και από την Παναγία στην Αθαινού.

Μια ενδιαφέρουσα πληροφορία για την αξία πώλησης των εικόνων αυτών υπάρχει γραμμένη στο κατάστιχο 1, των έτων 1813-1892 του ναού της Εὐαγγελιστρίας Κλήρου. Στο φύλλο 12r, ημερομηνίας 6 Νοεμβρίου 1821, σημειώνεται: «είς τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Τρύφωνος, γρόσια 26»⁴¹.

4. Τὸ Ἐργαστήριο δυτικῶν Τροόδου ἀκολουθεῖ καὶ αὐτὸ τὴν τεχνοτροπία τοῦ Κορνάρου. Ἐντοπίστηκαν συνολικὰ 13 εἰκόνες. Δέκα εἰκόνες πού χρονολογοῦνται στὰ 1820, βρίσκονται ὁκτὼ σὲ ὄρεινὰ χωριὰ τῆς μητροπόλεως Μόρφου καὶ δύο τῆς μητροπόλεως Πάφου. Ἄλλες τρεῖς εἰκόνες ἀχρονολόγητες, τῆς ἴδιας ὅμως ἐποχῆς, προέρχονται μία ἀπὸ τὸν Πρόδρομο καὶ δύο ἀπὸ ὄρεινὰ χωριὰ τῆς Πάφου.

Τὸ ἐργαστήριο αὐτὸ μᾶς ἔδωσε εἰκόνες μὲ τὸν ἅγιο Τρύφωνα ὀλόσωμο σὲ ποικιλία στάσεων καὶ μὲ μεγάλων διαστάσεων εἰλητάριο μὲ τὸν ἐξορκισμό του γραμμένο σὲ μικρογράμματη γραφή. Οἱ εἰκόνες τοῦ ἐργαστηρίου αὐτοῦ φέρουν πρόσθετο πλαίσιο, δίνοντας τὴν ἐντύπωση κάδρου.

Ὁ Τρύφων εἰκονίζεται χωρὶς νὰ κρατεῖ κανένα ἀπὸ τὰ σύμβολά του. Παριστάνεται νὰ ἀκουμπᾷ μὲ τὸ χέρι ἢ τὸν ἀγκώνα στὸ σὰν στήλη εἰλητάριο, νὰ ὑψώνει ἢ νὰ ἔχει ἀνοι-

38. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 403.

39. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 408.

40. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 401.

41. Γ. ΠΑΝΑΓΗ, Ὁ ναὸς τῆς Παναγίας Εὐαγγελιστρίας Κλήρου στὸ ὀθωμανικὸ οἰκονομικὸ πλαίσιο μὲ βάση τὸ κατάστιχο 1 (1813-1892), Λευκωσία 2006, σ. 62.

κτὰ σὲ δέηση τὰ χέρια. Ἄλλοτε στρέφεται στὸ κείμενο τοῦ ἐξορκισμοῦ καὶ ἄλλοτε ὄχι. Τὸ κείμενο αὐτό, σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ παραδείγματα τῶν ἄλλων ἐργαστηρίων, εἶναι γραμμένο μὲ μικρὰ μαῦρα γράμματα.

Στὶς εἰκόνες αὐτὲς ἀναγράφεται ἡ ἐπωνυμία «*MARTYΣ*», λ.χ. στὴν εἰκόνα ποὺ βρίσκεται στὸν ναὸ τῆς Ἁγίας Μαρίας στὸν Καλοπαναγιώτη⁴². Ἡ θεραπευτικὴ ιδιότητά του ὑπονοεῖται στὸ ἐπώνυμο «*O ANAPTYPOΣ*» ποὺ συνοδεύει τὴν ἀναγραφή τοῦ ὀνόματός του σὲ ὀρισμένες ἀπὸ τὶς εἰκόνες, λ.χ. στὴν εἰκόνα ἀπὸ τὸ χωριὸ Λεμύθου⁴³. Ἄλλο χαρακτηριστικὸ τῶν εἰκόνων αὐτῶν εἶναι ἡ περιορισμένη χρῆση χρυσοῦ, προφανῶς γιὰ λόγους οἰκονομίας, κυρίως στὰ φωτοστέφανα καὶ στὰ διακοσμητικὰ στοιχεῖα τοῦ χιτῶνα⁴⁴.

5. Τὸ Ἐργαστήριον τοῦ ζωγράφου Ἰωάννου ἢ τοῦ Κιτίου ἀκολουθεῖ καὶ αὐτὸ τὴν τεχνοτροπία τοῦ Κορνάρου. Τὸ πρότυπο τοῦ ἁγίου ποὺ προτείνει τὸ ἐργαστήριον αὐτὸ ἔχει στρογγυλὸ κεφάλι μὲ κοντὰ ἴσια μαλλιά. Ὁ Τρύφων κρατεῖ μόνον εἰλητάριον καὶ χίνα⁴⁵.

Ἐντοπίστηκαν ἕξι εἰκόνες ποὺ χρονολογοῦνται στὰ 1820, οἱ πέντε στὴ μητρόπολη Κιτίου καὶ μία στὴν ἀρχιεπισκοπικὴ περιφέρεια. Ἄλλες ὀκτὼ εἰκόνες χρονολογοῦνται στὰ 1821, οἱ ἕξι προέρχονται ἀπὸ τὴ μητρόπολη Κιτίου (πόλη τῆς Λάρινας καὶ χωριὰ) καὶ δύο ἀπὸ χωριὰ τῆς ἀρχιεπισκοπικῆς περιφέρειας. Δύο ἀχρονολόγητες εἰκόνες προέρχονται ἀπὸ χωριὰ τῆς μητροπόλεως Κιτίου.

Τέσσερες ἀπὸ τὶς εἰκόνες ἔγιναν τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1821, σύμφωνα μὲ σχετικὴ ἐπιγραφή ποὺ φέρουν. Ἐπιπλέον ἀναγράφουν καὶ τὴν ἡμερομηνία. Ἡ πρώτη προέρχεται ἀπὸ

42. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 404.

43. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 404.

44. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σσ. 404-405.

45. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σσ. 406-407.

τὰ Λειβάδια Λάρνακας καὶ ἔγινε στίς 11 τοῦ μηνός, ἡ δευτέρα εἶναι ἀπὸ τὴν Ὀρόκλινη καὶ ἔγινε στίς 20 τοῦ μηνός, ἡ τρίτη εἶναι ἀπὸ τὴν Παρεκκλησιὰ καὶ ἔγινε στίς 23 τοῦ μηνός⁴⁶ καὶ ἡ τέταρτη εἶναι ἀπὸ τὸν Ψεματισμένο καὶ ἔγινε καὶ αὐτὴ στίς 23 Ἰανουαρίου⁴⁷. Ὅπως προκύπτει, οἱ εἰκόνες τελείωσαν λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὴ γιορτὴ τοῦ ἀγίου, τὴν 1^η Φεβρουαρίου.

Ἀπὸ τὶς εἰκόνες ποὺ ἐξετάστηκαν, διαπιστώνεται ὅτι ὁ ἅγιος Τρύφων παριστάνεται εἴτε ἡμίσωμος εἴτε ὀλόσωμος. Στὴν πρώτη περίπτωση, ὁ ἐξορκισμὸς τοῦ ἀγίου ἀναγράφεται στὸ κάτω μέρος τῆς εἰκόνας σὲ ἀνοιχτὸ εἰλητάριο εὐρισκόμενο σὲ ὀριζόντια θέση, ἐνῶ στὴ δευτέρα περίπτωση, σὲ ἀνοιχτὸ εἰλητάριο εὐρισκόμενο σὲ ὄρθια θέση. Στίς πλεῖστες εἰκόνες ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ Κυπριανοῦ μὲ ἐρυθρὸ χρῶμα (ἢ κιννάβαρις τῶν προνομίων) στὸ τέλος τοῦ ἐξορκισμοῦ τοῦ ἀγίου Τρύφωνος, λ.χ. «*ΕΠ' ΑΡΧΙΘΥΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ ΑΩΚ' Χ(ΡΙΣΤΟ)Υ*»⁴⁸. Μόνο οἱ εἰκόνες ποὺ ἀποδίδουμε στὸν ζωγράφο Χρῦσανθο Σύγκελλο ἀναγράφουν τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ στὸ βάθος. Συγκεκριμένα, ὅταν τὸ βάθος εἶναι χρυσὸ τὰ γράμματα εἶναι ἐρυθρά, ἐνῶ ὅταν τὸ βάθος εἶναι κυανὸ τὰ γράμματα εἶναι χρυσερυθρά, ὅπως ἀκριβῶς τὰ χρώματα ποὺ ὑπῆρχαν στὸ μελανοδοχεῖο τοῦ Κυπριανοῦ τοῦ 1812. Σὲ καμμιά ἀπὸ τὶς εἰκόνες τοῦ ἀγίου Τρύφωνος δὲν ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ ζωγράφου.

Τὸ μαρτύριο τοῦ Κυπριανοῦ τὸν Ἰούλη τοῦ 1821 καὶ οἱ δηώσεις ποὺ ἀκολούθησαν, ἀναστέλλουν τὴν παραγγελία εἰκόνων τοῦ ἀγίου Τρύφωνα. Ὅταν οἱ συνθηκὲς ἄρχισαν νὰ

46. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 406.

47. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 407.

48. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς (φωτογραφικὸν Λεύκωμα), ὁ.π., σ. 213.

βελτιώνονται, ἄρχισαν νὰ παραγγέλλονται καὶ νέες εἰκόνες τοῦ ἁγίου.

Τὸ 1841 ζωγραφίζεται μιὰ ἐνδιαφέρουσα εἰκόνα τοῦ ἁγίου, στὴν ὁποία παρουσιάζονται πέντε σκηνὲς ἀπὸ τὸν βίο καὶ τὸ μαρτύριό του⁴⁹.

Τὸ 1866 χρονολογεῖται μιὰ εἰκόνα ἀπὸ συλημένο ναὸ τῶν κατεχομένων ποὺ ἐκτίθεται ἀπὸ τὶς κατοχικὲς ἀρχὲς στὴ μονὴ τοῦ Ἀποστόλου Βαρνάβα στὴ Σαλαμίνα⁵⁰. Εἶναι ἴσως ἡ μεγαλύτερη σὲ διαστάσεις εἰκόνα τοῦ ἁγίου μόνου του ποὺ γνωρίζω. Ὁ ἅγιος ἀπεικονίζεται μὲ ἴσια, καλοκτενισμένα μαλλιά σὲ ἱερὰ συνομιλία μὲ τὸν Χριστὸ παντοκράτορα ποὺ τὸν εὐλογεῖ. Στηρίζει ἀφύσικα στὸ χέρι του μικρὴ χήνα, ἐνῶ τὸ ἐνεπίγραφο εἰλητάριό του στέκει ἀπὸ μόνου του. Στὸ χρυσὸ φόντο εἰκονίζεται νὰ αἰωρεῖται τὸ κλαδευτήρι.

Στὴν ἴδια Μονὴ ἐκτίθεται δεσποτικὴ εἰκόνα τῶν ἁγίων Παντελεήμονος καὶ Τρύφωνος τοῦ 1858 ποὺ μεταφέρθηκε ἀπὸ ἄλλου. Πιθανῶς ἡ ἐπιλογή τῶν δύο ἁγίων νὰ ὀφείλεται στὶς ἱαματικὲς ιδιότητές των, μιὰ καὶ συγκαταλέγονται καὶ οἱ δύο στὴν ὁμάδα τῶν ἁγίων ἀναργύρων.

Ποιὰ ἦταν ἄραγε ἡ ἀντίδραση τῶν χριστιανῶν μετὰ τὰ τραγικὰ γεγονότα τοῦ Ἰούλη τοῦ 1821, ὅταν μετέβαιναν στὸν ναὸ καὶ ἔβλεπαν τὶς εἰκόνες μὲ τὸ ὄνομα τοῦ μάρτυρος ἀρχιεπισκόπου, εὐκόλα διακριτὲς λόγῳ τῆς ἐρυθρᾶς γραφῆς τοῦ ὀνόματός του; Ἀναλογιστήκαμε ποτὲ ποιὰ θὰ ἦταν ἡ τύχη τῆς τλήμονος καὶ κεκαυμένης ἡμῶν νήσου Κύπρου ἂν ὁ Κυπριανὸς ἐξιλαμιζόταν;

Κλείνοντας τὴν εἰσήγησή μου, δὲν μένει παρὰ νὰ ἐπαναλάβω ξανὰ τμῆμα τοῦ ἐξορκισμοῦ τοῦ ἁγίου: «*ΚΥΠΙΕ Ο*

49. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 408.

50. Βλ. φωτογραφικὸν παράρτημα, σ. 408.

ΘΕΟΣ ΕΞΑΠΟΣΤΕΙΛΟΝ ΤΟΝ ΑΓΓΕΛΟΝ ΣΟΥ ΤΟΥ ΠΑΤΑ-
ΞΑΙ ΠΑΝ ΓΕΝΟΣ ΚΑΚΟΥΡΓΩΝ ΘΗΡΙΩΝ. ΤΩΝ ΑΔΙΚΟΥ-
ΝΤΩΝ ΑΜΠΕΛΟΥΣ, ΧΩΡΑΣ, ΚΑΙ ΚΗΠΟΥΣ, ΤΩΝ ΔΟΥΛΩΝ
ΣΟΥ». Ἀμήν.

Ιεράς Βασιλικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Μονῆς Μαχαιρᾶ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ἱερὸς Ναὸς Παναγίας, Ἀχάκι.

Εικόνα στην οποία ο άγιος Τρύφων
ἀπεικονίζεται ως προστάτης
τῆς ἀμπέλου. 19^{ος} αἰ.

Ἅγιος Τρύφων.

Χαρακτικὸ 19^{ου} αἰ.

Άγιος Τρύφων, 14^{ος} αἰ.

Ναὸς Παναγίας Ἀσίνου.

Άγιος Τρύφων,
ἀρχὲς 16^{ου} αἰ.

Ναὸς Σταυροῦ Ἀγιασμάτι.

Άγιος Μέμων, 14^{ος} αί.
Ναός Παναγίας Άσίνου.

Άγιος Μάμας,
11^{ος} αί.
Λατζιανὰ Χανίων,
Κρήτη.

Ἅγιοι Συμεών ὁ Στυλίτης καὶ Τρύφων, περὶ 1747.

Ναὸς Ἁγίου Γεωργίου Ἄρπερας.

Άγιος Τρύφων, 16^{ος} αί.

Ναός Αγίου Ιωάννου
Προδρόμου, Άσκας.

Άγιοι Μιχαήλ Συνάδων και
Τρύφων, 18^{ος} αί.

Άγιος Τρύφων, 1810.

Ναός Αγίου Κυπριανού,
Μένοιχο.

Άγιος Τρύφων, 18^{ος} αί.

Ναός Αγίου Νικολάου,
Έπισκοπειό.

Άγιος Τρύφων, 18^{ος} αί.

Ναός Παναγίας
Χρυσελευόσης, Γιόλου.

Άγιος Τρύφων, 16^{ος} αί.

Μονή Διονυσίου
Άγίου Όρους.

Ναός Ἀρχαγγέλου,
Κερύνεια.

Ναός Ἁγίου Μάμαντος,
Μόρφου.

Ναός Παναγίας, Λύση.

Τώρα στο
Βυζαντινό Μουσείο
Ίδρυματος Αρχιεπισκόπου
Μακαρίου Γ', Λευκωσία.

Ναός Άγιου Αύξιβίου,
Άστρομερίτης.

Ναός Παναγίας, Παλαιομέτοχο.

Ναός Ἁγίων Βαρνάβα καὶ Ἰαρίωνος, Περιστερώνα.

Ναός Παναγίας Χρυσελεύσης,
Σίμου, Πάφος.

Ναός Αγίου Γεωργίου,
Καμινάρια.

Μονή Παναγίας
Χρυσορροιάτισσης.

Ναός Παναγίας Χρυσελεύσης,
Στρόβολος.

Καθεδρικός Ναός
Ἁγίου Ἰωάννου Θεολόγου,
Λευκωσία.

Ναός Ἁγίου Γεωργίου,
Ἅγιος Δομέτιος.

Άγιος Φανούριος.

Ναός Παναγίας Φανερωμένης, Λευκωσία.

Άγιος Τρύφων.

Ναός Παναγίας Φανερωμένης, Λευκωσία.

Ναός Ἁγίας Μαρίνης,
Καλοπαναγιώτης.

Ναός Παναγίας, Λεμόθου.

Ναός Ἁγίου Γεωργίου,
Μηλικούρι.

Ναός Παναγίας,
Τρεις Ἐλιές.

Ναός Ἁγίας Παρασκευῆς,
Μουτουλλᾶς.

Ναός Ἁγίου Γεωργίου,
Μαραθουῖντα.

Ναός Παναγίας
Χρυσοπολιτίσσης,
Λάρινακα.

Ναός Ἀρχαγγέλου,
Παρεκκλησιά.

Ναός Αγίας Μαρίνης,
Ψεματισμένος.

Ναός Αγίας
Παρασκευής, Λειβάδια.

Ναός Ἁγίου Ἄντωνιου,
Λευκωσία.

Μονή Ἀποστόλου Βαρνάβα,
Σαλαμίνα.

Ναός Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ,
Μιτσερό.

ΚΩΣΤΑ ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ
Συντηρητοῦ Ἀρχαιοτήτων - Ἀγιογράφου,
Μελετητοῦ - Ἐρευνητοῦ

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ
ΚΑΙ Η ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΤΟΥ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Στὴν πορεία τῆς ἡ ἀγιογραφικὴ τέχνη ἀνὰ τοὺς αἰῶνες ἔχει ἀναδείξει ἀρκετοὺς ἐπώνυμους καὶ ἀνώνυμους ἀγιογράφους. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπώνυμους εἶναι γνωστοὶ σὲ μᾶς ἀπὸ ἐλάχιστα ἐνυπόγραφα ἔργα τους, μερικῶν δὲ μετρημένα στὰ δάκτυλα τοῦ ἐνὸς χεριοῦ. Ὅμως τὸ σύνολο τῆς ἀγιογραφικῆς τους δράσης, μεγάλο ἢ μικρό, εἶναι εὐκόλα ἀναγνωρίσιμο ἀπὸ τοὺς εἰδικούς, ἔστω καὶ χωρὶς τὶς ἐπιγραφές τους. Συνεπῶς δὲν εἶναι παράξενο ὅτι μέχρι σήμερα ἔχουμε ἐλάχιστα ἐνυπόγραφα ἔργα τοῦ ἐθνομάρτυρα ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ ποὺ καταδεικνύουν τὴν ἀγιογραφικὴ του δραστηριότητα. Εἶναι ὅμως καὶ ἄλλα ἔργα ποὺ μέσα ἀπὸ συγκριτικὴ μελέτη θὰ μπορούσαν νὰ ἀποδοθοῦν μὲ σιγουριὰ σὲ αὐτόν. Τὸ γεγονός ὅτι ποτὲ δὲν ἔχει δοθεῖ ἰδιαιτέρη σημασία στὴν ἀγιογραφικὴ δραστηριότητά του, εἶναι πιθανότατα ἡ αἰτία γιὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἄλλα ἐνυπόγραφα ἔργα του παραμένουν στὴν ἀφάνεια. Μιὰ πιὸ ὀλοκληρωμένη μελέτη στὸ μέλλον εἶμαι σίγουρος ὅτι θὰ παρουσιάσει ἀρκετὰ τέτοια ἔργα.

Μὴν ξεχνᾶμε ὅμως ὅτι ὁ ἐθνομάρτυρας Κυπριανός, λόγῳ τῆς θέσεώς του, σίγουρα δὲν θὰ εἶχε τὸν χρόνο νὰ ἀσχολεῖται συστηματικὰ μὲ τὴν ἀγιογραφικὴ τέχνη. Αὐτὸς εἶναι ἓνας ἀκόμη λόγος γιὰ τὸν ὁποῖον δὲν ἐντοπίζονται πολλὰ ἔργα του. Προφανῶς νὰ ζωγράφιζε περιστασιακὰ καὶ ἐπιλεκτικὰ, κυρίως γιὰ νὰ ικανοποιεῖ τὸ δικό του θρησκευτικὸ αἶσθημα καὶ τὶς καλλιτεχνικὲς του ἀνησυχίες. Ἐδῶ θὰ μπορούσαμε νὰ ἀναφέρουμε ἀκόμη μιὰ περίπτωση ἐπισκόπου τοῦ 17^{ου}

αἰῶνα, ὁ ὁποῖος παλαιότερα ὑπῆρξε ἀγιογράφος καὶ κατὰ τὴν διάρκειά τῆς ἀρχιερατείας του μειώθηκε κατὰ πολὺ ἡ ἀγιογραφικὴ του δραστηριότητα. Πρόκειται γιὰ τὸν ἐπίσκοπο Κιτίου Ἰωαννίκιο, ποὺ τὸ μικρὸ χρονικὸ εὖρος τῆς ἀγιογραφικῆς του δράσης ἐπεκτείνεται ἀπὸ τὸ 1667 μέχρι τὸ 1684¹. Οἱ πολλὲς ὑποχρεώσεις ἐνὸς ἐπισκόπου σίγουρα μειώνουν αἰσθητὰ τὸν χρόνο ποὺ ἀφιερώνει στὴ ζωγραφικὴ. Ἐὰς μὴν ξεχνᾶμε ἐπίσης καὶ τὸν πατριάρχη Ἀντιοχείας Σίλβεστρο, κύπριο στὴν καταγωγὴ, ὁ ὁποῖος ἦταν καὶ ἐν ἐνεργείᾳ ἀγιογράφος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς πατριαρχικῆς² του θητείας, μὲ μειωμένη φυσικὰ παραγωγὴ. Θὰ μπορούσα μάλιστα νὰ ἀναφέρω καὶ δύο σύγχρονα παραδείγματα ἐπισκόπων ποὺ γνωρίζω προσωπικὰ καὶ οἱ ὁποῖοι πρὶν νὰ ἀναλάβουν ἐπισκοπικὰ καθήκοντα ἦταν ἐν ἐνεργείᾳ καλοὶ ἀγιογράφοι. Αὐτοὶ εἶναι ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος Ἀρσινόης Νεκτάριος καὶ ὁ θεοφιλέστατος ἐπίσκοπος καὶ καθηγούμενος τῆς ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ Ἐπιφάνιος. Εἶμαι σίγουρος ὅτι καὶ οἱ δύο μποροῦν νὰ ἐπιβεβαιώσουν ὅτι λόγω τῶν νέων τους καθηκόντων, ἔχουν μειώσει ἴσως στὸ ἐλάχιστο τὴν ἐπαφή τους μὲ τὰ πινέλα τους.

Ἡ παροῦσα λοιπὸν μελέτη ἐξετάζει τὴν ἀγιογραφικὴ δραστηριότητα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ κυρίως μέσα ἀπὸ τὰ ἐλάχιστα ἐνυπόγραφα ἔργα του ποὺ εἶναι:

1. Ἡ εἰκόνα τοῦ ἀγίου Φανουρίου, ἀπὸ τὴν ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας Φανερωμένης στὴ Λευκωσία, ἡ ὁποία φέρει τὴν ἐξῆς ἐπιγραφή: «ΚΥΠΡΙΑΝΩ ΑΡΧΙΘΥΤῆ ΠΑΣΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΦΑΝΗΘΙ ΦΡΟΥΡΟΣ ΙΣΤΟΡΟΥΝΤΙ ΣΗΝ ΘΕΑΝ ΔΩΙΖ' (1817)».

1. Κ. ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ, «Ἡ ἀγιογραφικὴ τέχνη στὴ μητρόπολη Κιτίου ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 15^{ου} αἰῶνα ἕως τὰ τέλη τοῦ 17^{ου} αἰῶνα», ἐν *Ἡ κατὰ Κίτιον ἀγιογραφικὴ τέχνη*, Λάρισα 2002, σ. 86.

2. Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ – Ε. ΔΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἑλληνες ζωγράφοι μετὰ τὴν ἄλωση (1450-1830)*, Ἀθήνα 1997, σ. 349.

2. Ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου ποὺ εἰκονίζεται μαζί με τὸν ἅγιο Στυλιανό. Ἡ εἰκόνα φέρει τὴν ἐπιγραφή: «ΤΟΝ ΖΩΓΡΑΦΟΥΝΤΑ ΠΟΙΜΕΝΑΡΧΗΝ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ/ Κ<ΑΙ> ΠΡΟΣΚΥΝΟΥΝΤΑ ΤΑΣ ΣΕΠΤΑΣ ΥΜΩΝ ΘΕΑΣ/ ΤΟΥΣ ΤΕ ΠΡΟΣΕΡΧΟΜΕΝΟΥΣ ΚΑΙ ΑΙΤΟΥΜΕΝΟΥΣ/ ΡΥΕΣΘΕ ΠΑΘΩΝ ΠΑΝΤΟΔΑΠΩΝ ΚΙΝΔΥΝΩΝ/ ΑΝΘ' ΩΝ ΕΔΟΞΑΣΘΗΤΕ ΠΑΡΑ ΚΥΡΙΟΥ./ ΕΠΙ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΔΩΙΣΤ' (1816) Χ<ΡΙΣΤΟ>Υ».

3. Ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους ποὺ φέρει τὴν ἐπιγραφή: «ΑΥΧΕΙ ΜΕΝ ΕΛΛΑΣ ΣΕ ΦΡΟΥΡΟΝ ΚΕΚΤΗΜΕΝΗ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΚΥΠΡΟΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΑΥΧΕΙ ΠΑΛΙΝ. ΗΣ ΠΟΙΜΕΝΑΡΧΗΣ ΣΤΗΛΟΓΡΑΦΕΙ ΣΗΝ ΘΕΑΝ, ΙΝΑ ΦΥΛΑΤΤΗΣ ΤΟΝ ΔΕ, ΚΑΙ ΠΟΙΜΝΗΝ ΚΥΠΡΟΝ. ΑΛΛ' Ω ΠΟΛΥΤΛΑ ΣΠΕΥΣΟΝ, ΕΞΕΛΟΥ ΠΑΝΤΑΣ, ΝΟΣΟΥ ΛΟΙΜΙΚΗΣ, ΔΕΙΝΩΝ ΑΛΛΩΝ ΠΑΝΤΟΙΩΝ... ΕΠΙ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ», καὶ

4. Ἡ εἰκόνα τῆς Παναγίας Ὁδηγήτριας μετὰ τὴν ἐπιγραφή: «ΚΑΘΙΣΤΟΡΗΤΑΙ ΑΥΤΗ ΜΕΤΑ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩ[Ν] .../ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠ[ΟΥ]».

Ἐκ πρώτης ὄψεως, βλέποντας κάποιος τὶς εἰκόνες τοῦ ἔθνομάρτυρα Κυπριανοῦ, θὰ ἔλεγε ὅτι ἀκολουθεῖ πιστὰ τὶς αἰσθητικὲς καὶ τεχνοτροπικὲς ἀντιλήψεις ποὺ καθιέρωσε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὁ μεγάλος κρητικὸς ζωγράφος Ἰωάννης Κορνάρος. Μιὰ πιὸ διεισδυτικὴ ὅμως ματιὰ στὴν τέχνη του ἀποκαλύπτει στοιχεῖα ποὺ φωτογραφίζουν τὶς ζωγραφικὲς του καταβολές, ποὺ σίγουρα θὰ πρέπει νὰ πᾶνε πολὺ πιὸ πίσω, στὰ νεανικά του χρόνια, καὶ οἱ ὁποῖες θὰ πρέπει νὰ σχετίζονται μετὰ τὴ λεγόμενη τέχνη τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἡρακλειδίου. Αὐτὸ δικαιολογεῖ καὶ τὴν εὐλογη ἀπορία πότε ξεκίνησε νὰ ζωγραφίζει, γιατί τέτοιας ποιότητας ἐργασία θὰ ἦταν δύσκολο νὰ πιστέψει κάποιος ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὸ χέρι ἐνὸς ζωγράφου ποὺ ξεκίνησε νὰ ζωγραφίζει μετὰ τὰ 46 του χρόνια. Αὐτὴ ὑπολογίζεται νὰ ἦταν ἡ ἡλικία του ὅταν ἐπέστρεψε ἀπὸ τὴ Μολδοβλαχία, στὴν ὁποία καὶ παρέμεινε γιὰ 19 χρό-

νια³. Φεύγοντας από την Κύπρο τὸ 1782 σὲ ἡλικία 26 ἐτῶν, δὲν πρόλαβε κἄν τὴν ἄφιξη τοῦ ζωγράφου Ἰωάννη Κορνάρου ποὺ τοποθετεῖται γύρω στὸ 1787⁴, καὶ ὁ ὁποῖος μέσα σὲ λίγα χρόνια ἄλλαξε τὶς αἰσθητικὲς καὶ τεχνοτροπικὲς ἀντιλήψεις τῆς ἀγιογραφικῆς τέχνης σὲ ὅλο τὸ νησί. Συνεπῶς, ὅποιεσδήποτε ζωγραφικὲς γνώσεις καὶ ἂν εἶχε ὁ ἐθνομάρτυρας Κυπριανός, αὐτὲς θὰ ἦταν ἀπὸ τὴν προηγούμενη ζωγραφικὴ τάση ποὺ ἐπικρατοῦσε. Αὐτὴ ἦταν ἡ τέχνη τῆς σχολῆς τῆς μονῆς τοῦ ἀγίου Ἡρακλειδίου.

Ὦντας λοιπὸν στὴ Μολδοβλαχία εἶχε τὶς γνώσεις τῆς τέχνης τῆς μονῆς τοῦ ἀγίου Ἡρακλειδίου, καὶ ἴσως κάποιες ἄλλες ἐπιπρόσθετες ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴν τοπικὴ ζωγραφικὴ κατὰ τὴν ἐκεῖ παραμονή του. Προφανῶς ἐξακολουθοῦσε νὰ ζωγραφίζει στὸ Ἰάσιο τῆς Ρουμανίας, ὄχι ὅμως συστηματικά, ἀλλὰ ἀπλὰ καὶ μόνο γιὰ νὰ μὴν χάσει τὴν ἐπαφή μὲ τὰ χρώματα καὶ τὰ πινέλα του. Εἶναι ἄγνωστο ὅμως ἐὰν ἔχουν διασωθεῖ ἔργα του ἀπὸ τὴν 19χρονη παραμονή του στὸ ἐξωτερικό. Μιὰ μελλοντικὴ ἔρευνα στὸν χῶρο ὅπου παρέμεινε ὅλα αὐτὰ τὰ χρόνια, ἴσως φέρει στὸ φῶς ἔργα του καὶ συνάμα ἐπιπρόσθετα στοιχεῖα γιὰ τὴν ἀγιογραφικὴ του δράση. Συνεπῶς, ἐπιστρέφοντας στὴν Κύπρο καὶ ἔχοντας κάποιον ζωγραφικὸ ὑπόβαθρο, αὐτὸ ποὺ ἔπρεπε νὰ κάνει ἦταν νὰ προσαρμοστεῖ στὰ νέα αἰσθητικὰ δεδομένα τῆς τέχνης. Αὐτὴ ἡ μεταστροφή πάντοτε γίνεται σταδιακὰ καὶ κάποιες φορὲς ποτὲ ὀλοκληρωτικά, γι' αὐτὸ καὶ παρατηροῦνται στὰ ἐνυπόγραφα ἔργα του ἀκόμη στοιχεῖα ἀπὸ τὴν τέχνη τῆς μονῆς τοῦ ἀγίου Ἡρακλειδίου.

3. Βλ. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *ὁ Μάρτυρας τῆς Πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ἔκδ. ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2009, σσ. 31-35.

4. Κ. ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ, «Ἀνασύροντας ἀπὸ τὴν ἀφάνεια τοὺς ταπεινοὺς ἀγιογράφους τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Μητροπόλεως Μόρφου», ἐν *Ἱερὰ Μητρόπολις Μόρφου, 2000 χρόνια Τέχνης καὶ Ἀγιότητος*, Λευκωσία 2000, σσ. 171-172.

Ποιός είναι όμως εκείνος ο οποίος βοήθησε τὸν τότε ἱερομόναχο Κυπριανὸ νὰ προσαρμοστῆ στα νέα αἰσθητικὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς του, δηλαδή τῆς κορναρίζουσας τέχνης; Δὲν πρέπει νὰ ἀποκλείσουμε κάποια ἄμεση ἐπαφή του μὲ τὸν ἴδιο τὸν Ἰωάννη Κορνάρο τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἐπιστροφῆς του στὴν Κύπρο. Ἄλλωστε, φαίνεται ὅτι καὶ τῶν δύο ὁ χῶρος δράσης ἦταν περίξ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Ὅμως, τὸ γεγονός ὅτι ἡ τέχνη τοῦ Κυπριανοῦ δὲν ἀφομοιώνει ὀλοκληρωτικὰ τὴν αἰσθητικὴ καὶ τὴν τεχνοτροπία τοῦ Κορνάρου, αὐτὸ μᾶς ὁδηγεῖ πρὸς τὴν κατεύθυνση ἑνὸς ἄλλου ζωγράφου τῆς ἐποχῆς αὐτῆς. Πρόκειται γιὰ τὸν ζωγράφο Λαυρέντιο τὸν τρίτο, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς πρῶτους καλοὺς μαθητὲς τοῦ Ἰωάννη Κορνάρου⁵.

Ὁ Λαυρέντιος φαίνεται νὰ ζωγραφίζει πολὺ πρὶν τὴν ἀφιξὴ τοῦ κρητικοῦ ζωγράφου στὴν Κύπρο. Ἡ ἀγιογραφικὴ του δράση, πρὸ τῆς ὑπὸ τὸν Κορνάρο μαθητείας του, εἶναι πολὺ μεγάλη καὶ ταυτίζεται πλήρως μὲ τὴν τέχνη τῆς σχολῆς τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἡρακλειδίου. Ἡ ἐπαφή του ὅμως μὲ τὸν Κορνάρο, ἀλλάζει τὴν τέχνη του σχεδὸν ὀλοκληρωτικὰ. Λέμε σχεδὸν ὀλοκληρωτικὰ, γιὰτὶ φαίνεται ἀπὸ τὰ ἔργα του ὅτι διατηρεῖ πάντοτε κάποια ἀπὸ τὰ αἰσθητικὰ καὶ τεχνοτροπικὰ στοιχεῖα τῆς τέχνης μὲ τὴν ὁποία εἶχε τὴν πρώτη καὶ μακρόχρονη ἐπαφή του. Κάτι ἀνάλογο πράττει στὰ ἔργα του καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός, ὁ ὁποῖος τελικὰ γιὰ ὅσους γνωρίζουν τὴν τέχνη τοῦ Λαυρέντιου, θὰ λέγαμε ὅτι ἀκολουθεῖ τὰ αἰσθητικὰ καὶ τεχνοτροπικὰ χαρακτηριστικὰ τῆς τέχνης τοῦ τελευταίου, καὶ ὄχι τοῦ Κορνάρου. Ὅμως καὶ τῶν δύο τὸ τελικὸ αἰσθητικὸ ἀποτέλεσμα τῆς δουλειᾶς, ἀποπνέει τὴν ἀτμόσφαιρα καὶ τὴ διάθεση τῆς κορναρίζουσας τέχνης, παρὰ τὰ ὅποια κατάλοιπα τῆς τέχνης τῆς σχολῆς τοῦ ἁγίου Ἡρακλειδίου.

5. Κ. ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ, «Ἀνασύροντας ἀπὸ τὴν ἀφάνεια», ὅ.π., σ. 172.

Ένα άλλο στοιχείο που μπορεί να επιβεβαιώσει τη μαθητεία του Κυπριανού στον Λαυρέντιο, είναι και οι δύο δεσποτικές εικόνες που ζωγράφισε στο μετόχι του αγίου Ἐλευθερίου, σε σχέση με τις υπόλοιπες, τις οποίες φαίνεται να ζωγραφίζει ο ποιοτικά ανώτερός του Λαυρέντιος. Ὁ Κυπριανός ζωγραφίζει λοιπὸν τὴν προσκυνηματικὴ εἰκόνα τοῦ ναοῦ, ἐκείνη τοῦ αγίου Ἐλευθερίου, που εἰκονίζεται μαζί με τὸν ἅγιο Στυλιανό, καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ αγίου Χαραλάμπους. Προφανῶς λόγω τῶν πολλῶν ἀρχιεπισκοπικῶν του ὑποχρεώσεων, δὲν εἶχε χρόνο ὁ Κυπριανός νὰ ζωγραφίσει ὅλες τὶς δεσποτικές εἰκόνες, γι' αὐτὸ ἀπευθύνεται στὸν φίλο καὶ ζωγράφο ἐκεῖνο μετὸν ὁποῖο εἶχε περισσότερη ἐπαφή, καὶ δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸν Λαυρέντιο, τὸν δάσκαλό του. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ Κυπριανός νιώθει ὡς δική του ὑποχρέωση νὰ ζωγραφίσει τὴν εἰκόνα τοῦ αγίου Ἐλευθερίου τὸ 1816, γιατί αὐτὸς εἶχε πρωτοστατήσει στὴν οἰκοδόμηση τοῦ ναοῦ τὸ 1806, καὶ ἴσως νὰ ἦταν ἡ εἰκόνα αὐτὴ μέρος τοῦ προσωπικοῦ του τάματος που σχετιζόταν μετὴν ὅλη ἀνοικοδόμηση τοῦ ναοῦ.

Τὸ γεγονός ὅτι ζωγραφίζει ἀκόμη μία ἀπὸ τὶς δεσποτικές εἰκόνες, ἐκείνη τοῦ αγίου Χαραλάμπους, μπορεί νὰ σημαίνει ἀκόμη δύο πράγματα. Πρῶτον, ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ ζωγραφίσει τὴν εἰκόνα τοῦ συγκεκριμένου αγίου λόγω ἐνδεχόμενης ἰδιαιτέρας εὐλάβειας που εἶχε πρὸς αὐτόν. Δεύτερο, ὅτι μπορεί νὰ εἶχε σκοπὸ νὰ ζωγραφίσει ὅλες τὶς δεσποτικές εἰκόνες τοῦ ναοῦ που ὁ ἴδιος προσωπικὰ εἶχε ἀνοικοδομήσει, ἐντούτοις ἀναγκάζεται, ἐλλείψει χρόνου, νὰ ἀπευθυνθεῖ στὸν Λαυρέντιο γιὰ νὰ ὀλοκληρώσει τὶς υπόλοιπες εἰκόνες. Ἄς μὴν ξεχνᾶμε ὅτι βρῖσκεται ἤδη στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο ἀπὸ τὸ 1810.

Μιὰ ἀπλὴ συγκριτικὴ μελέτη τῆς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ αγίου Ἐλευθερίου που ἀποδίδουμε στὸν Λαυρέντιο, μετὸν ὑπογεγραμμένο Χριστὸ ἀπὸ τὴν Λεμύθου τοῦ Λαυρεντίου, ἀποδεικνύει τὴν ταύτιση τῶν ζωγράφων. Μιὰ ἐπίσης συγκριτικὴ μελέτη τῆς εἰκόνας τοῦ αγίου

Χαραλάμπους τοῦ Λαυρέντιου, ἐπίσης ἀπὸ τὴ Λεμύθου, μὲ ἐκείνη τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους τοῦ Κυπριανοῦ, φανερώνει ἀκριβῶς τὸ ἀντίστροφο συμπέρασμα, δηλαδὴ τὴν ἀδυναμία ταύτισης τῶν δύο ζωγράφων.

Ἀπὸ τὶς δύο εἰκόνες, αὐτὴ τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου ὅπου εἰκονίζεται μαζὶ μὲ τὸν ἅγιο Στυλιανό, καὶ αὐτὴ τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους, ξεχωρίζουμε τὴν ὅλη σχεδιαστικὴ διάθεση τῆς τέχνης τοῦ Κορνάρου. Τὰ πρόσωπα εἶναι στρογγυλὰ μὲ λεπτὰ φυσιογνωμικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ γλυκερὲς ἐκφράσεις. Οἱ κινήσεις ἐξευγενισμένες, τὸ ἀνάστημα ἀρχοντικό. Τὰ ἐκφραστικὰ κυκλοαμυγδαλωτὰ μάτια κοιτᾶνε πλαγίως. Τὰ ἀνασηκωμένα φρύδια ἔχουν κυκλικὴ φορὰ καὶ ἡ μύτη, ὄχι ἰδιαίτερα ἐπιμήκης, ἔχει στρουμπουλὸ βολβὸ καὶ μικρὰ ρουθούνια. Τὰ σαρκώματα πλάθονται ἐπάνω σὲ ὠχροπράσινο προπλασμὸ ποὺ καλύπτεται σχεδὸν πλήρως μὲ λεπτὲς ἐπάλληλες πινελιὲς ὠχρόλευκου χρώματος. Οἱ πινελιὲς αὐτές, αὐξητικὰ φωτιζόμενες μὲ ἥπιες τονικὲς μεταβάσεις, φθάνουν μέχρι καὶ καθαρὸ λευκὸ, ἀναδεικνύοντας ἔτσι τοὺς ὄγκους τῶν φυσιογνωμικῶν χαρακτηριστικῶν. Ὅμως, τὸ λευκὸ αὐτὸ χρῶμα, δὲν τίθεται ὡς καθαρὴ ψιμυθιά ὅπως συμβαίνει σὲ παλαιότερες βυζαντινὲς τεχνοτροπίες, ἀλλὰ ὅλες οἱ μεταβάσεις τῶν χρωμάτων στὰ σαρκώματα, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ λευκοῦ, εἶναι πολὺ ὀμαλὲς καὶ καλὰ δουλεμένες, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ὑπάρχει μεγαλύτερη πλαστικότητα. Λὲς καὶ εἶναι ὅλα δεμένα τὰ χρώματα μεταξύ τους, ὅπως συμβαίνει στὴν τεχνικὴ τῆς ἐλαιογραφίας. Ἡ πλαστικότητα γίνεται ἐντονότερη σὲ συνδυασμὸ μὲ τοὺς ἀπαλοὺς πυροδυσμοὺς (νερουλὸ κοκκινωπὸ χρῶμα) ποὺ τοποθετοῦνται στὰ μάγουλα μὲ ἰδιαίτερη μαεστρία.

Ἡ εὐέλικτη τεχνοτροπία τους εἶναι αἰσθητὴ καὶ στὴν ἀπόδοση τῶν ἐνδυμάτων. Αὐτὰ ἀποδίδονται μὲ ἰδιαίτερη πλαστικότητα, σύμφωνα πάντοτε μὲ τὴν τεχνοτροπικὴ ἀπόδοση τῆς ιδιόρρυθμης ζωγραφικῆς του ποὺ ἀναδεικνύει τοὺς ὄγκους τοῦ καλυμμένου σώματος. Τὰ ἐνδύματα τῆς εἰκόνας τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους δημιουργοῦνται σὲ χρυσὴ βάση, καὶ διακρίνουμε

σὲ αὐτὰ μιὰ λεπτότατη, εὐέλικτη διακοσμητικά, διάθεση. Ἐντονη διακοσμητικὴ διάθεση ὑπάρχει καὶ στὰ ὑπόλοιπα ἐνδύματα, στὸ Εὐαγγέλιο, καθὼς ἐπίσης καὶ στὸ πλαίσιο τῆς εἰκόνας.

Τὰ σημεῖα ἐκεῖνα ποὺ ξεφεύγουν ἀπὸ τὴν τέχνη τοῦ Κορνάρου καὶ προδίδουν τὶς γνώσεις τῆς τέχνης τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἡρακλειδίου ἀπὸ τὸν ζωγράφο Κυπριανό, εἶναι τὰ ἐνδύματα τοῦ ἁγίου Στυλιανοῦ, ποὺ ἀποδίδονται μὲ τὴν στεγνὴ ἀκανόνιστη γεωμετρικὴ πτυχολογία καὶ τὶς μυτερὲς ἀπολήξεις τῶν ἐντονα τονικῶν διαφοροτικῶν φωτισμάτων. Τὸ φελώνιο τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου, θυμίζει καὶ αὐτὸ ἀνάλογα φελώνια μὲ πολυσταύρια ἀπὸ τὴν τέχνη τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἡρακλειδίου. Τέλος, νὰ ποῦμε ὅτι οἱ λευκὲς γενειάδες τόσο τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους ὅσο καὶ τοῦ ἁγίου Στυλιανοῦ, σχεδιαστικὰ ἔχουν κορναρίζουσα ὄψη, ἀλλὰ τεχνοτροπικὰ εἶναι δουλεμένες μὲ τὴν τεχνοτροπία τῆς τέχνης τῆς μονῆς ἁγίου Ἡρακλειδίου.

Κρίνοντας τὸν συνδυασμὸ τῶν δύο ζωγραφικῶν τάσεων ποὺ χρησιμοποιοῦσαν τόσο ὁ ζωγράφος Λαυρέντιος ὁ τρίτος ὅσο καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός, θεωρῶ ὅτι συνειδητὰ ἐπέλεξαν τὸν ζωγραφικὸ αὐτὸ τρόπο ἔκφρασης, ἀποδεχόμενοι μὲν κάποια νεωτεριστικὰ στοιχεῖα τῆς τέχνης τοῦ Κορνάρου, ἀπὸ τὴν ἄλλη δέ, ἀντιστεκόμενοι στὰ ὑπόλοιπα ἐκεῖνα στοιχεῖα ποὺ θεωροῦν ὅτι ξεφεύγουν πολὺ ἀπὸ τὴν μέχρι τότε παραδοσιακὴ καὶ ταπεινὴ ζωγραφικὴ τῆς τέχνης τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἡρακλειδίου.

Ἐνα ἄλλο ἐρώτημα ποὺ πρέπει νὰ μᾶς ἀπασχολήσει, εἶναι σὲ ποῖο μέρος πρωτοδιδάχθηκε ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς τὴ ζωγραφικὴ τέχνη καὶ ἰδιαίτερα τὴν ἀγιογραφικὴ τέχνη τῆς σχολῆς τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἡρακλειδίου. Γνωρίζουμε ὅτι ἡ λεγόμενη τέχνη τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἡρακλειδίου ἐξασκόταν κατὰ τὸν 18^ο αἰῶνα σὲ ὁλόκληρη τὴν Κύπρο, μὲ πρῶτο διδάξαντα τὸν Ἰωαννίκιο ἱερομόναχο, ποὺ ἔδρασε κυρίως κατὰ τὶς πρῶτες δεκαετίες τοῦ 18^{ου} αἰῶνα. Ἀκολου-

θως ή τέχνη αυτή αναπτύχθηκε σε όλόκληρο τὸ νησί καὶ κυρίως ἀπὸ τοὺς μαθητές του, πὸν προέρχονταν ἀπὸ τὴ μονὴ τοῦ ἁγίου Ἡρακλειδίου. Σχεδὸν ὅλοι οἱ ἁγιογράφοι κατὰ τὸν 18^ο αἰῶνα, πὸν ἦταν κυρίως μοναχοί, ἐξασκοῦσαν στὰ μοναστήρια τοὺς τὴ ζωγραφικὴ τέχνη τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἡρακλειδίου.

Τέτοιου εἴδους εἰκόνες ὑπάρχουν ἀρκετὲς στὴ μονὴ Μαχαιρᾶ, μερικὲς ἐξ αὐτῶν ἐνυπόγραφες ἀπὸ τοὺς βασικότερους ἐκπροσώπους τῆς τέχνης αὐτῆς μὲ προέλευση τὴ μονὴ τοῦ ἁγίου Ἡρακλειδίου. Αὐτὸ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ μονὴ Μαχαιρᾶ εἶχε ἐπαφὴ μὲ τὸ ἁγιογραφικὸ ἐργαστήριον τῆς μονῆς ἁγίου Ἡρακλειδίου στὸ ὁποῖο παράγγελλε εἰκόνες. Δὲν ἀποκλείεται λοιπὸν ὁ νεαρὸς τότε δόκιμος Κυπριανός, πὸν βρίσκεται στὸν Μαχαιρᾶ ἀπὸ τὴν ἡλικία τῶν ἕξι ἐτῶν, νὰ εἶχε σταλεῖ γιὰ μαθητεία γιὰ κάποιον μικρὸ χρονικὸ διάστημα στὴ μονὴ τοῦ ἁγίου Ἡρακλειδίου. Αὐτὸς ἦταν ἐξ ἄλλου καὶ ὁ τρόπος διάδοσης τῆς ἁγιογραφικῆς τέχνης ἀνάμεσα στὶς μοναστικὲς κοινωνίες.

Μιὰ πολὺ σημαντικὴ ἐπιγραφή πὸν ἐπιβεβαιώνει τὸ γεγονός ὅτι ἡ μονὴ Μαχαιρᾶ θὰ μπορούσε πιθανότατα νὰ λειτουργήσε κατὰ αὐτὸν τὸν τρόπο καὶ γιὰ τὴν περίπτωσή τοῦ νεαροῦ τότε Κυπριανοῦ, βρίσκεται σήμερα σὲ θωράκιο τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου στὴ Δρομολαξιά. Τὸ ἐνεπίγραφο θωράκιο ἀναφέρει: «ΤΩ ΧΙΛΙΟΣΤΩ ΕΠΤΑΚΟΣΙΟΣΤΩ ΕΤΕΙ ΕΝΕΝΗΚΟΣΤΩ ΤΕΤΑΡΤΩ ΘΕΟΓΟΝΙΑ ΕΠΙ ΑΞΙΟΥ ΑΡΧΙΕΡΗΟΣ ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΤΗΣ ΔΕ ΙΣΤΟΡΙΗΣ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ Κ<ΑΙ> ΠΟΝΟΣ ΕΣΤΙ ΔΥΟΙΝ ΖΩΓΡΑΦΟΙΝ ΘΕΟΦΡΟΝΟΙΝ Κ<ΑΙ> ΙΕΡΟΙΝ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ Ο ΜΕΝ ΗΡΑΚΛΕΙΔΙΟΥ ΜΟΝΗΣ ΛΕΟΝΤΙΟΣ ΗΛΙΚΙΗ ΣΕΒΑΣΜΙΟΣ Κ<ΑΙ> ΠΥΛΙΤΗΣ, ΓΕΡΜΑΝΟΣ ΔΕ Ο ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΕΚ ΜΑΧΑΙΡΑΔΟΣ ΜΟΝΗΣ ΤΗ ΜΕΝ ΗΛΙΚΙΗ ΝΕΟΣ, ΤΗ ΔΕ ΦΡΟΝΗΣΕΙ ΓΕΡΩΝ» (ἴσως νὰ πρόκειται γιὰ τὸν Γερμανὸ τὸν μετέπειτα ἡγούμενον τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ 1796-1827). Συνεπῶς, στὴν ἐπιγραφή αὐτὴ ἔχομε ἐπιβεβαί-

ωση ὅτι ὑπῆρξε μαθητεία στὴν τέχνη τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἑρακλειδίου ἀπὸ μαχαιριώτη νεαρὸ μοναχὸ μὲ τὸ ὄνομα Γερμανός, καὶ συνεπῶς ἡ τέχνη αὐτὴ ἐξασκήθηκε καὶ στὴ μονὴ Μαχαιρᾶ.

Κάπως ἔτσι πρέπει νὰ εἶχε ὁ Κυπριανὸς τὴν πρώτη του ἐπαφὴ μὲ τὴν τέχνη τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἑρακλειδίου καὶ κάπου ἐκεῖ, προφανῶς, συνάντησε γιὰ πρώτη φορὰ καὶ τὸν ζωγράφο Λαυρέντιο τὸν τρίτο, ἴσως ὡς συμμαθητές. Λέμε Λαυρέντιος ὁ τρίτος γιὰτὶ ὑπάρχουν τρεῖς ζωγράφοι τὴν ἐποχὴ αὐτὴ μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα, ποὺ καὶ οἱ τρεῖς ξεκίνησαν ζωγραφίζοντας τὴν τέχνη τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἑρακλειδίου. Ἐδῶ νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ Λαυρέντιος, σὲ ἐπιγραφή του σὲ εἰκόνα τῆς ἁγίας Παρασκευῆς ἀπὸ τὸν Μαθιάτη, δηλώνει καὶ αὐτὸς τὴ μαθητεία του στὸν ζωγράφο Λεόντιο ἀπὸ τὴ μονὴ τοῦ ἁγίου Ἑρακλειδίου.

Στὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανὸ εἶναι δυνατὸν νὰ προσγραφοῦν ἀκόμη δύο εἰκόνες ποὺ βρίσκονται στὸ σκευοφυλάκιο τῆς ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ. Πρόκειται γιὰ τὴν εἰκόνα τῆς ὄρθιας Παναγίας Ὁδηγήτριας, τῆς ὁποίας ἡ ζωγραφικὴ ποιότητα ταυτίζεται μὲ τὴ δουλειὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ. Σχετικὴ ἐπιγραφή ἡ ὁποία βρίσκεται στὴν κάτω δεξιὰ γωνία ἀναφέρει: «*ΚΑΘΙΣΤΟΡΗΤΑΙ ΑΥΤΗ ΜΕΤΑ ΚΑΙ ΤΩΝ ΛΟΙΠΩ[Ν] .../ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ ἈΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠ[ΟΥ]/ ...ΣΤΑΤΟΥΝΤΟΣ ΤΟΥ ΕΝ ΙΕΡΟ[ΜΟΝΑΧΟΙΣ]/ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΜΑΧΑΙΡΑ[ΔΟΣ]/ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, ΠΑΡ' ΟΥ Κ<ΑΙ> Ο .../ ΩΚΟΔΟΜΗΤΑΙ, ΑΩ...* (18...)». Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή αὐτὴ φαίνεται ὅτι ἡ συγκεκριμένη εἰκόνα ἀποτελοῦσε μέρος ὁλόκληρης σειρᾶς δεσποτικῶν εἰκόνων, ποὺ ζωγράφησε, γιὰ κάποιον μικρὸ προφανῶς ἐκκλησιάκι, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός. Λέμε μικρὸ ἐκκλησιάκι λόγῳ τοῦ μεγέθους (38 x 88,5 ἐκ.) τῆς εἰκόνας καὶ ἰδιαίτερα τοῦ μικροῦ πλάτους της, ποὺ ἦταν καὶ ὁ λόγος γιὰ τὴν ἐπιλογὴ τοῦ ὀρθίου προτύπου τῆς Παναγίας.

Ἡ δευτέρα εἰκόνα ἀπὸ τὸ σκευοφυλάκιο τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ, ποὺ ἡ ζωγραφικὴ της ποιότητα ταυτίζεται μὲ ἐκείνη

του ἄρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, εἶναι ἡ μικρὴ εἰκόνα τῶν ἁγίων Ἀνδρονίκου καὶ Ἀθανασίας ποὺ ἔγινε τὸ 1812, ὅπως ἀναφέρεται στὸ τέλος τῆς ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς.

Ὅπως ἔχουμε πεῖ στὴν ἀρχή, μιὰ μελλοντικὴ ἔρευνα σὲ βάθος στὴν τέχνη τοῦ Κυπριανοῦ, θὰ μποροῦσε νὰ ταυτοποιήσῃ καὶ ἄλλα ἔργα του, ἔστω καὶ ἀνυπόγραφα. Ἄλλα δύο τέτοια ἔργα ποῦ, μὲ βάση τὴ ζωγραφικὴ τους ποιότητα, θὰ μποροῦσαν μὲ βεβαιότητα νὰ ἀποδοθοῦν στὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανό, εἶναι καὶ δύο μικρὲς εἰκόνες ἀπὸ τὸν ναὸ τῆς Παναγίας Φανερωμένης στὴ Λευκωσία. Πρόκειται γιὰ τὴν εἰκόνα ποὺ ἀπεικονίζει ὄρθιες τὶς ἁγίες Εἰρήνη τὴ Χρυσοβαλάντου καὶ Εἰρήνη τὴ μεγαλομάρτυρα, καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Βασιανοῦ.

Εἶναι ἐνδιαφέρον τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ παραδοσιακὴ ἀγιογραφικὴ θεματολογία, μέχρι τὰ τέλη τοῦ 18^{ου} αἰῶνα στὴν Κύπρο, δὲν ἀσχολεῖται σχεδὸν καθόλου μὲ τὴν ἁγία Εἰρήνη τὴ Χρυσοβαλάντου, οὔτε καὶ μὲ τὸν ἅγιο Βασιανό, ἀλλὰ οὔτε καὶ μὲ τὴν προαναφερθεῖσα εἰκόνα τοῦ ἁγίου Φανουρίου. Καὶ γιὰ νὰ εἶμαι πιὸ συγκεκριμένος, μέχρι τώρα μόνο μιὰ τέτοια εἰκόνα τῆς ἁγίας Εἰρήνης Χρυσοβαλάντου γνωρίζω τοῦ τέλους τοῦ 18^{ου}, τῆς τέχνης τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἡρακλειδίου. Ὅσο δὲ γιὰ τὸν ἅγιο Βασιανό, ἴσως εἶναι ἡ μοναδικὴ εἰκόνα τοῦ σύριου αὐτοῦ ἁγίου καὶ ὁμολογητοῦ τοῦ 5^{ου} αἰῶνος ποὺ ὑπάρχει στὴν Κύπρο. Οἱ σπάνιες αὐτὲς θεματολογικὲς ἐπιλογές, ἴσως φανερώνουν καὶ μιὰ προσπάθεια ἐκ μέρους τοῦ Κυπριανοῦ γιὰ ἀνάδειξη καὶ τιμὴ σπάνιων γιὰ τὴν Κύπρο ἁγίων.

Τὸ ἴδιο θὰ μπορούσαμε νὰ ἰσχυριστοῦμε καὶ γιὰ τὴν εἰκόνα τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου, τὸ θέμα τῆς ὁποίας εἶναι ἐξίσου σπάνιο, γιὰτὶ οἱ ὑπάρχουσες παλαιότερες εἰκόνες τοῦ ἁγίου μέχρι καὶ τὰ τέλη τοῦ 18^{ου} μὲ ἀρχὲς τοῦ 19^{ου} αἰῶνος, εἶναι ἐλάχιστες. Πιὸ γνωστὴ εἰκόνα, πολὺ μεγάλων διαστάσεων, εἶναι ἐκεῖνη τοῦ ὄρθιου ἁγίου Ἐλευθερίου τοῦ 14^{ου} αἰῶνος, ποὺ βρίσκεται στὸ βυζαντινὸ μουσεῖο τοῦ ἰδρύματος

ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' στὴ Λευκωσία καὶ τὴν ὁποία πιθανότατα γνώριζε πολὺ καλὰ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός, ἀφοῦ προέρχεται ἀπὸ τὸ γύρω περιβάλλον του, τὸν ἱερὸ ναὸ Παναγίας Χρυσαινιώτισσας. Γιὰ τὸν Κυπριανὸ ὅμως, τὸ θέμα τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου ἴσως νὰ σχετίζεται περισσότερο μὲ τὴν ποθούμενη ἐλευθερία, ποὺ αἰτεῖται πρὸς τὸν ἅγιο γιὰ τὴ μαρτυρική του πατρίδα.

Τέλος, ἀκόμη δύο εἰκόνες ποὺ χωρὶς ἐνδοιασμὸ θὰ μπορούσαμε νὰ ἀποδώσουμε στὸν χρωστήρα τοῦ Κυπριανοῦ, εἶναι ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Ἰωνᾶ καὶ αὐτὴ τῶν ἁγίων Ἀνδρονίκου καὶ Ἀθανασίας, καὶ οἱ δύο προερχόμενες ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τῶν ἁγίων Ἀνδρονίκου καὶ Ἀθανασίας στὴν Ξυλοτύμπου. Θεωρῶ ὅτι οἱ δύο αὐτὲς εἰκόνες πρέπει νὰ ἦταν ἀπὸ τὰ πρῶτά του ἔργα μετὰ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τὴ Μολδοβλαχία, γιὰτὶ σ' αὐτὲς διακρίνονται πολὺ πιὸ ἔντονα τὰ στοιχεῖα τῆς τέχνης τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Ἡρακλειδίου ἀπὸ τὴν κορναρίζουσα ὀπτική αἰσθητική τους διάθεση.

Ὅλες οἱ ἀποδόσεις τῶν εἰκόνων ποὺ ἔχουμε κάνει πιὸ πάνω στηρίζονται σὲ συγκριτικὴ μελέτη τῆς προσωπικῆς σχεδιαστικῆς ἱκανότητας, τεχνοτροπίας, προσωπικῆς πινελιάς καὶ γραφικοῦ χαρακτῆρα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ ἀπὸ τὰ γνωστὰ μέχρι τώρα ἐνυπόγραφα ἔργα του.

Μὲ τὰ ἴδια συγκριτικὰ κριτήρια, ἡ εἰκόνα τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαὴλ ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τῆς ἁγίας Παρασκευῆς στὸν Στρόβολο, ποὺ φέρει τὴν ἐπιγραφή «*ΧΕΙΡ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΔΩΖ'* (1807)», ἔχει ἀποκλεισθεῖ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὴ δουλειὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, ὅπως ὑποστηρίχθηκε παλαιότερα⁶. Ἡ τέχνη τοῦ ζωγράφου Κυπριανοῦ ἱερομονάχου εἶναι πιὸ πιστὴ, ἢ καλύτερα ἀπόλυτα πιστὴ στὶς αἰσθητικὲς καὶ τεχνοτροπικὲς ἀντιλήψεις τῆς τέχνης τοῦ Κορνάρου. Ἐξ ἄλλου τὸ γεγονός ὅτι ὁ ζωγράφος Κυ-

6. Βλ. Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ – Ε. ΔΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἑλληνες ζωγράφοι μετὰ τὴν ἄλωση (1450-1830)*, ὁ.π., σ. 127.

πριανός ιερομόναχος ζωγραφίζει και υπογράφει «*ΧΕΙΡ ΚΥ- ΠΡΙΑΝΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΑΩΙΖ'* (1817)» σε εικόνα της Παναγίας από τη Χοιροκοιτία, αυτό από μόνο του αποκλείει την περίπτωση να πρόκειται για τον αρχιεπίσκοπο Κυπριανό, αφού αυτός βρίσκεται ήδη από το 1810 στον αρχιεπισκοπικό θρόνο.

Η επιβεβαιωμένη μικρή αγιογραφική δραστηριότητα του αρχιεπισκόπου Κυπριανού μέσα από τα ένυπόγραφα έργα του, καταγράφεται ως ένα κομμάτι στην ιστορία της εκκλησιαστικής μας αγιογραφικής τέχνης. Το γεγονός επίσης ότι το όνομά του μαρτυρείται ως δωρητού σε πολλές εικόνες, αργυρεπίχρυσα καλύμματα, αλλά και σε άλλα γεγονότα που αφορούν θαυματουργικές εικόνες, όπως για παράδειγμα την εικόνα της Παναγίας του Κύκκου, όλα αυτά δείχνουν την ιδιαίτερη αδυναμία του προς την αγιογραφική τέχνη, αλλά και τη μεγάλη του διάθεση για το κάλλος που σίγουρα έκπορευόταν από την καλλιτεχνική του ιδιότητα, έστω και εάν δεν την έξασκουσε συστηματικά.

Θεωρούμε ότι η πιο πάνω έρευνα και μελέτη της αγιογραφικής δραστηριότητας του αρχιεπισκόπου Κυπριανού είναι μία μικρή ψηφίδα ενός τεράστιου ψηφιδωτού που θα πρέπει να ολοκληρωθεί για να έχουμε πλήρη άποψη για τη δράση και το έργο του πολυτάλαντου και πεφωτισμένου αυτού άνδρος. Ευελπιστούμε στο σύντομο μέλλον ή έρευνα τόσο για τη ζωή του αρχιεπισκόπου Κυπριανού όσο και για την αγιογραφική τέχνη της Κύπρου να δώσει περισσότερα στοιχεία για την εξέχουσα και ιστορική αυτή μορφή της Κύπρου.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1. Ένυπόγραφα ἔργα ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ.

1. Εἰκόνα ἀγίου Φανουρίου.
 Ἱερὸς ναὸς Παναγίας Φανερωμένης, Λευκωσία.

Στὴν ἀφιέρωση ἀναγράφεται: «Κυπριανῶ ἀρχιθύτῃ πάσης Κύπρου,
 φάνηθι φρουρὸς ἱστοροῦντι σὴν θεάν».

2. Εἰκόνα ἁγίων Ἐλευθερίου καὶ Στυλιανοῦ τοῦ Παφλαγόνος.
Ἴερὸς ναὸς ἁγίου Ἐλευθερίου, μετόχι Μαχαιρᾶ, Λευκωσία.

3. Εικόνα αγίου ιερομάρτυρος Χαραλάμπους.
 Ίερὸς ναὸς ἀγίου Ἐλευθερίου, μετόχιο Μαχαιρᾶ, Λευκωσία.

Στὴν ἀφιέρωση ἀναγράφεται: «Αὐχεὶ μὲν Ἑλλάς σὲ φρουρὸν κεκτημένη, ἀλλὰ καὶ Κύπρος Ἑλλάδος αὐχεὶ πάλιν. Ἦς ποιμενάρχης στηλογραφεῖ σὴν θέαν, ἵνα φυλάττης τὸν δε, καὶ ποιμνὴν Κύπρον. Ἄλλ' ὧ πολύτλα σπεῦσον, ἐξελοῦ πάντα, νόσου λοιμικῆς, δεινῶν ἄλλων παντοίων... ἐπὶ Κυπριανοῦ ἀρχιεπισκόπου».

4. Εικόνα Παναγίας Ὁδηγήτριας.
Σκευοφυλάκιον ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρά.

Στὴν ἀφιέρωση ἀναγράφεται: «Καθιστόρηται αὕτη μετὰ καὶ τῶν λοιπῶ[ν]... Κυπριανοῦ ἀρχιεπισκόπ[ου] ...στατοῦντος τοῦ ἐν ἱερο[μο-
νάχοις] καὶ οἰκονόμου Μαχαιρά[δος] Χαραλάμπους, παρ' οὗ κ<αὶ> ὁ ...
ῶκοδόμηται. .αω...».

2. Εικόνες τῆς τέχνης
τῆς σχολῆς τῆς μονῆς ἁγίου Ἡρακλειδίου,
εὐρισκόμενες στὴ μονὴ Μαχαιρᾶ.

Ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου (δίπλα), καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὴ Λεμύθου, τοῦ Λαυρεντίου (κάτω).

Ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ (δίπλα), καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους ἀπὸ τῆ Λεμύθου, τοῦ Λαυρεντίου (κάτω).

Ἡ μικρὴ εἰκόνα τῶν ἁγίων Ἄνδρονίκου καὶ Ἀθανασίας τοῦ 1812 ἀπὸ τῆ μονῆ Μαχαίρᾶ, ἡ ὁποία θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθεῖ στὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανό.

Ἡ εἰκόνα ποὺ ἀπεικονίζει ὀρθοίως τὶς ἁγίες Εἰρήνη τῆ Χρυσοβαλάντου καὶ Εἰρήνη τῆ μεγαλομάρτυρα (1806) καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Βασσιανοῦ.

Καὶ οἱ δύο εἰκόνες προέρχονται ἀπὸ τὸν ναὸ τῆς Παναγίας Φανερωμένης στὴ Λευκωσία καὶ θὰ μπορούσαμε νὰ τὶς ἀποδώσουμε στὸν χρωστήρα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ.

Ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Ἐλευθερίου.
Ἰερός ναὸς Παναγίας Χρυσολιλιώτισσας.

Ἡ εἰκόνα τῶν ἁγίων Ἀνδρονίου καὶ Ἀθανασίας καὶ ἡ εἰκόνα τοῦ ἁγίου Ἰωάνη.

Καὶ οἱ δύο εἰκόνες προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τῶν ἁγίων Ἀνδρονίου καὶ Ἀθανασίας στὴν Ἐυλοτύμπου, καὶ εἶναι πιθανότατα ἔργα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Μουσικολόγου

Η ΑΝΑΝΕΩΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ
ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΘΝΟΜΑΡΤΥΡΑ ΚΥΠΡΙΑΝΟ

Ἡ πολυσήμαντη καὶ πολύπλευρη προσωπικότητα τοῦ ἔθνομάρτυρα Κυπριανοῦ¹ δὲν μπόρεσε νὰ ἀφήσει τὴ βυζαντινὴ μουσικὴ ἐκτὸς τοῦ πλαισίου τῆς ἀνανέωσης καὶ ἀναμόρφωσης, ποὺ κάλυπτε ὅλους τοὺς τομεῖς τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἰδρυμάτων, ἀφοῦ ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα μέσα καλλιτεχνικῆς ἔκφρασης τοῦ βυζαντινοῦ πνεύματος καὶ πολιτισμοῦ, μὲ ἔντονο λειτουργικὸ χαρακτήρα γιὰ τὶς λατρευτικὲς ἀνάγκες τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου².

1. Α. ΠΑΥΛΙΔΗ, «Κυπριανὸς Ἀρχιεπίσκοπος», *Μεγάλη Κυπριακὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. 7, σσ. 376-381. COSTAS KYRRIS, *History of Cyprus*, Nicosia, Cyprus 1996, σσ. 281-283. Γ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, «Ἡ συμβολὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Κυπριακοῦ 1821», *Κυπριακαὶ Σπουδαὶ* 67-68 (2003-2004) 317-341. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς* (φωτογραφικὸν Λεύκωμα), ἔκδ. ἱεραῶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2008. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός*, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ἔκδ. ἱεραῶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2009.

2. Κ. ΙΩΑΝΝΙΔΗ, «Τὰ ἐν Κύπρῳ σωζόμενα χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς», *Κυπριακαὶ Σπουδαὶ* 30 (1966) 199-215. Τοῦ αὐτοῦ, «Τὰ ἐν Κύπρῳ σωζόμενα χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς. Συμπλήρωμα καταλόγου χειρογράφων Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου», *Κυπριακαὶ Σπουδαὶ* 31 (1967) 207-214. Α. ЈАКОВЉЕВИЋ, «Κύπριοι μελωδοί, ὕμνογράφοι καὶ ἀντιγραφεῖς μουσικῶν χειρογράφων τοῦ ἐ΄-ιζ΄ αἰῶνα», *Ἐπετηρὶς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν* 23-26, 1 (1984-1987) 469-477. Φ. ΦΩΚΑΪΔΗ, *Ἡ παραδοσιακὴ τέχνη τῆς ἱεραῶς ὕμνωδίας τῶν Ἑλλήνων*, Λευκωσία 1987,

Τῇ μουσικῇ ἄνθιση ποὺ παρατηρεῖται στὴν Κύπρο κατὰ τὴν περίοδο τῆς Βενετοκρατίας³, ὁπότε ἡ Κύπρος ἀπετέλεσε ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα μουσικὰ κέντρα μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀκολούθησε ἡ περίοδος τῆς Τουρκοκρατίας, μιὰ περίοδος μουσικῆς παρακμῆς ποὺ δὲν παρουσίασε ἐξέλιξη. Ἡ μουσικὴ δημιουργία αὐτῆς τῆς περιόδου περιορίζεται κυρίως σὲ λιγοστὲς ἐξηγήσεις⁴ παλαιότερων μελῶν, ἐνῶ οἱ νέες συνθέσεις σπανίζουν⁵. Τὸ σημαντικότερο μουσικὸ κέντρο ἀποτελεῖ ἡ ἱερὰ μονὴ τοῦ Κύκκου, μὲ κύρι-

σσ. 179-199. Α. JAKOVljević, *Catalogue of Byzantine Chant Manuscripts in the Monastic and Episcopal Libraries of Cyprus*, Nicosia 1990. CHR. DEMETRIΟΥ, «Die musikalische Praxis der griechisch-orthodoxen Kirche Zyperns und ihre Hauptvertreter (14-20 Jahrhundert)», *Ἐπετηρὶς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν* 28 (2002) 43-63. Χρ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «Παλαιογραφικὲς καὶ κωδικολογικὲς παρατηρήσεις στὸ “Καλόφωνον Στιχηράριον Α4” (μέσα 16^{ου} αἰ.) τῆς Μονῆς Μαχαιρᾶ», *Ἐπετηρὶς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν* 64-65 (2000-2001) 281-302. CHR. DEMETRIΟΥ, «Spätbyzantinische Kirchenmusik im Spiegel der zypriotischen Handschriftentradition», *Studien und Texte zur Byzantinistik* 7, Frankfurt am Main 2007.

3. Μ. ΧΑΤΖΗΓΙΑΚΟΨΗ, *Μουσικὰ χειρόγραφα Τουρκοκρατίας I (1453-1820)*, Ἀθήνα 1975, σσ. 27-29, 42-44. Τοῦ αὐτοῦ, *Χειρόγραφα ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς 1453-1820*, Ἀθήνα 1980, σ. 27. Δ. ΜΠΑΛΑΓΕΩΡΓΟΥ - Φ. ΚΡΗΤΙΚΟΥ, *Τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς Σινᾶ. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν χειρογράφων κωδίκων βυζαντινῆς μουσικῆς τῶν ἀποκειμένων στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Ὁρους Σινᾶ I*, Ἀθήνα 2008, σσ. 532-549, 217, 281. Χρ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, «Συνθέτες καὶ συνθέσεις κατὰ τὴν περίοδο τῆς Βενετοκρατίας στὴν Κύπρο», Δ΄ Διεθνὲς Κυπριολογικὸ Συνέδριο, Λευκωσία 29 Ἀπριλίου – 3 Μαΐου 2008.

4. Γιὰ τὶς ἐξηγήσεις βλ. Γρ. ΣΤΑΘΗ, *Ἡ Ἐξήγησις τῆς παλαιᾶς βυζαντινῆς σημειογραφίας*, Ἀθήνα 1998. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἀνάλυση τοῦ στιχηροῦ τοῦ Γερμανοῦ Ἀρχιερέως Νέων Πατρῶν “Τὸν ἥλιον κρύψαντα” (Ἡ παλαιὰ «Συνοπτικὴ» καὶ ἡ Νέα «Ἀναλυτικὴ» Μέθοδος τῆς Βυζαντινῆς Σημειογραφίας)», καὶ «Οἱ “Συντμήσεις” Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν συνθέσεων», στὸν τόμο *...Τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...*, Ἀθήνα 2001, σσ. 534-587 καὶ 587-612.

5. CHR. DEMETRIΟΥ, «Die musikalische», ὅ.π., σσ. 51-57.

ους εκπροσώπους τὸν Χρῦσανθο ἱερομόναχο καὶ πρωτοψάλτη Κύπρου⁶, τὸν Σωφρόνιο Κυκκώτη⁷, τὸν οἰκονόμο Παρθένιο⁸ καὶ τὸν Σίλβεστρο ἱερομόναχο⁹.

Τὸ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἔθνομάρτυρα Κυπριανοῦ γιὰ τὴ βυζαντινὴ μουσικὴ δὲν εἶχε ὡς ἀφετηρία τὴν ἐκλογή του σὲ ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου, ἀλλά, ὅπως φαίνεται, πολὺ πιὸ πρὶν. Ὡς δόκιμος μοναχὸς στὴ μονὴ Μαχαιρᾶ, σὲ πρώιμη ἡλικία διδάχθηκε, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πρῶτά του γράμματα, σίγουρα καὶ τὴν ψαλτικὴ τέχνη, ἀπὸ τὸν θεῖο του, ἱεροψάλτη, οἰκονόμο καὶ

6. Α. ΙΑΚΟΒΛЈЕVIĆ, *Catalogue of Byzantine Chant Manuscripts*, ὅ.π., σ. 60 (χφ. Κιτίου 19, β' ἡμισυ 18^{ου} αἰ., φ. 397r)· «Τὸ παρὸν ψάλλεται εἰς τὸν μέγαν ἐσπερινόν· συνετέθη παρὰ ἐμοῦ Χρυσάνθου ἱερομονάχου πρωτοψάλτου τῆς Κύπρου καὶ ἐκ Κύπρου εἰς ἦχον πλαγίου τοῦ τετάρτου, Δεῦτε προσκυνήσωμεν». Γιὰ τὸν πρωτοψάλτη Χρῦσανθο βλ. Φ. ΦΩΚΑΪΔΗ, *Ἡ παραδοσιακὴ τέχνη*, ὅ.π., σ. 180. Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ, *Ἡ διήγησις τῆς θαυματουργῆς εἰκόνας τῆς Θεοτόκου Ἐλεούσας τοῦ Κύκκου κατὰ τὸν ἑλληνικὸ κώδικα 2313 τοῦ Βατικανοῦ*, Λευκωσία 2002, σσ. 274. 15. Π. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ, *Κυπριακὴ Λογιοσύνη 1571-1878*, Λευκωσία 2002, σ. 272.

7. Σ. ΧΑΤΖΗΣΟΛΩΜΟΥ, «Σωφρόνιος ὁ Κυκκώτης, ὁ λόγιος καὶ μουσικὸς τοῦ 18^{ου} αἰῶνα», *Ἐπετηρὶς Κέντρου Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου* 4 (1999) 189-203, χφ. Γεωργίου Σπανοῦ, φφ. 145v-147v, 265r-267r.

8. Α. ΙΑΚΟΒΛЈЕVIĆ, *Catalogue of Byzantine Chant Manuscripts*, ὅ.π., σ. 10 (χφ. Κύκκου ἀρ. 14, τέλη 18^{ου}-ἀρχὲς 19^{ου} αἰ., φ. 264r)· «Ὁ παρὸν εἰρμὸς τοῦ Χαλάτζογλου ἐξηγήθη παρὰ κὺρ Παρθενίου οἰκονόμου τῆς Κύκκου ἦχος πλ. α', Ἐφριξε γῆ ἀπεστράφη ἥλιος». Αὐτόθι, σ. 17 (χφ. Κύκκου ἀρ. 24, 17^{ου}-ἀρχὲς 19^{ου} αἰ., φ. 183r)· «Κοινωνικόν, ἦχος πλ. β', Γεύσασθε καὶ ἴδετε». Π. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ, *Κυπριακὴ Λογιοσύνη*, ὅ.π., σσ. 220-221.

9. Α. ΙΑΚΟΒΛЈЕVIĆ, *Catalogue*, ὅ.π., σ. 16 (χφ. Κύκκου ἀρ. 23, τέλη 18^{ου} αἰ., φφ. 244v-247r)· «Ἦχος β', Ἅγιος Ἅγιος Ἅγιος Κύριος Ἀμήν· Σὲ ὕμνου-μεν». Αὐτόθι, σ. 26 (χφ. Ἁγίου Νεοφύτου ἀρ. 6, τέλη 18^{ου} αἰ., φφ. 207r-211v)· «Τὰ παρόντα ψάλλονται τῷ Μεγάλῳ Σαββάτῳ ἐκ τῶν παλαιῶν ἐξηγηθέντα παρὰ τοῦ ἀμαθῆ Σιλβέστρου ἐκ τῆς Κύκκου Μονῆς ἦχος πλ. α', Εὐλόγητός εἰ Κύριε». Π. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗ, *Κυπριακὴ Λογιοσύνη*, ὅ.π., σ. 252. Γιὰ τὸν Παρθένιο καὶ Σίλβεστρο βλ. Σ. ΧΑΤΖΗΣΟΛΩΜΟΥ, «Παρθένιος καὶ Σίλβεστρος, οἱ Κυκκῶτες μουσικοί», *Ἐπετηρὶς Κέντρου Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου* 1 (1990) 95-103.

ιερομόναχο τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ Χαράλαμπο¹⁰, τοῦ ὁποῦ δι-
τέλεσε καὶ βοηθός.

Ἡ πρώτη μαρτυρία γιὰ τὴ σοβαρὴ ἑνασχόληση καὶ τὶς
σπουδὲς τοῦ ἔθνομάρτυρος Κυπριανοῦ στὸν τομέα τῆς βυζαν-
τινῆς μουσικῆς καὶ συγκεκριμένα μὲ τὴν ἐκμάθηση μελῶν
τοῦ Στιχηραρίου, ἀπαντᾶται στὸ τελευταῖο φύλλο τοῦ Πα-
λαιοῦ Στιχηραρίου ἀρ. 30 [olim 11, 69] τοῦ Ἀρχείου τῆς ἱερᾶς
Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, μέση βυζαντινὴ σημειογραφία τοῦ
13^{ου} αἰῶνα. Πρόκειται γιὰ ἓνα βιβλιογραφικὸ σημείωμα μὲ
λανθασμένη ἡμερομηνία (ἔτους 1762), ποὺ πολὺ πιθανὸν νὰ
συνδέεται μὲ τὴν παραμονὴ (ἢ φοίτηση) τοῦ τότε διακόνου
Κυπριανοῦ στὸ Ἑλληνομουσεῖον, πρὶν ἀπὸ τὴ μετάβασή του
στὴ Μολδοβλαχία. Ὁ γραφικὸς χαρακτήρας αὐτοῦ τοῦ βι-
βλιογραφικοῦ σημειώματος προσομοιάζει μὲ τὸν τύπο τῆς
γραφῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ: «1762 Φεβρουαρίῳ
20ῆς· Τετράδι τῆς α΄ ἑβδομάδος τῆς ἀγίας σαρακοστῆς·
ἀρχίσαμεν στιχεράριν· μέλους· ἐγὼ ὁ διάκος Κυπριανὸς καὶ
γεώργης Χατζηπγεροῦ Τεγριμεντζόγλου+ μακάρισιν διὰ τὰς
φυχὰς μας τὸ μέγα ἔλεος δόξα σοι»¹¹.

Ὅπως φαίνεται, ὁ ἔθνομάρτυρας Κυπριανὸς εἶχε μουσικὸ
χάρισμα καὶ κατεῖχε μιὰ σοβαρὴ μουσικὴ κατάρτιση γιὰ τὴ
συνέχεια, μνημονεύεται ὡς ἱεροψάλτης στὸ πρῶτο φύλλο ἑνὸς
παλαίτυπου τοῦ ἔτους 1768, τὸ ὁποῖο φέρει τὴν ιδιόχειρη

10. Τὰ κτητορικὰ βιβλιογραφικὰ σημειώματα ποὺ φέρουν μουσικὰ
χειρόγραφα τῆς Βιβλιοθήκης τῆς ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ καὶ τοῦ Ἀρχείου τῆς
ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, μαρτυροῦν τὸ ζωηρὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὴ σοβαρὴ
ἑνασχόλησή του μὲ τὴ βυζαντινὴ μουσικὴ. Α. JAKOVljević, *Catalogue*, ὅ.π., σ. 71
(χφ. Μαχαιρᾶ ἀρ. Α2, μέσα 18^{ου} αἰ., φ. 9r)· «Τὸ παρὸν ὑπάρχει κάμου
Χαραλάμπους ἀρχιμανδρίτου Μαχαιράδος». Αὐτόθι, σ. 82 (χφ. Μαχαιρᾶ
ἀρ. Α6, α΄ ἡμισυ 18^{ου} αἰ., φ. 1r) καὶ Κ. ΙΩΑΝΝΙΔΗ, «Τὰ ἐν Κύπρῳ σωζόμενα
χειρόγραφα», ὅ.π., σ. 208 (χφ. Ἀρχιεπισκοπῆς ἀρ. 38 [olim 10, 68], φ. 1r)·
«Τὸ παρὸν ὑπάρχει κάμου Χαραλάμπους ἀρχιμανδρίτου Μαχαιράδος».

11. Κ. ΙΩΑΝΝΙΔΗ, «Τὰ ἐν Κύπρῳ σωζόμενα χειρόγραφα», ὅ.π., σ. 207.

υπογραφή του: «*Ἱεροψάλτης Κυπριανός*»¹². Πέραν τούτου ἡ ἴδια μαρτυρία ἐπιβεβαιώνεται καὶ σὲ μουσικὸ χειρόγραφο τοῦ παναγίου Τάφου Ἱεροσολύμων (ἀρ. 396, 18^{ος} - 19^{ος} αἰ.) τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης, αὐτὴ τὴ φορά ὅμως μαζί με τὸν ἱεροψάλτη Ἱεζεκιήλ. Στὸ ἐν λόγῳ χειρόγραφο ἀναγράφεται τὸ ἐξῆς: «*χερουβικά κὺρ Πέτρου Πελοποννησίου ἄτινα εὐρέθησαν μετὰ τὴν θανὴν αὐτοῦ, ἐξηγί(ή)θησαν ἀπὸ τὸ παλαιὸν εἰς τὴν νέαν γραμμὴν παρ' ἐμοῦ ἱεροψάλτου Κυπριανοῦ καὶ Ἱεζεκιήλ τῶν κυπρίων*»¹³.

Καταλήγουμε στὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὴ διάρκεια τῆς σχεδὸν εἰκοσάχρονης παραμονῆς του στὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες τῆς Μολδοβλαχίας, πέραν ἀπὸ τὶς θεολογικὲς του σπουδές, ἐπέδειξε μεγάλο ἐνδιαφέρον καὶ ἔδωσε συνέχεια ὅσον ἀφορᾷ τὶς μελέτες του στὴ βυζαντινὴ μουσικὴ. Μὲ τὴν ἐπάνοδό τους τὸ 1802 στὴν Κύπρο, ὁ ἱερομόναχος Κυπριανὸς καὶ ὁ ἀρχιμανδρίτης Χαράλαμπος ἔφεραν μαζί τους πολυτιμα λειτουργικὰ ἀντικείμενα, μεταξὺ τῶν ὁποίων 13 μουσικὰ χειρόγραφα¹⁴.

12. *Περὶ τῶν διχονοιῶν τῶν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τῆς Πολονίας. Δοκίμιον Ἱστορικὸν καὶ Κριτικόν, ἐκ τῆς γαλλικῆς εἰς τὴν κοινοτέραν τῶν καθ' ἡμᾶς ἐλλήνων διάλεκτον μεταφρασθὲν μετὰ καὶ σημειωμάτων τινῶν ἱστορικῶν καὶ κριτικῶν οἷς ἐν τέλει προσετέθη καὶ σχεδιάσμα περὶ τῆς Ἀνεξιθρησκείας*, 1768.

13. Κ. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗ, *Ἡ παράδοση καὶ ἐξήγηση τοῦ μέλους τῶν χερουβικῶν τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς μελοποιΐας*, Ἀθήναι 2003, σ. 113. Ὁ ἱεροψάλτης Ἱεζεκιήλ πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἴδιο πρόσωπο ποῦ ἀποστάληκε στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ τὴν ἐκμάθηση τῆς Νέας Μεθόδου μαζί με τοὺς ἄλλους δύο κληρικούς, Λεόντιο καὶ Μελέτιο, κατόπιν προτροπῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ.

14. Σ. ΜΕΝΑΡΔΟΥ - Χ. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ, *Ἡ ἐν Κύπρῳ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Μαχαίρα. Ἱστορικὸν διάγραμμα, Νεῖλου Τυπικὴ διάταξις καὶ ἄλλα ἐπίσημα ἔγγραφα*, Πειραιεὺς 1929, σ. 27. G. CIOBANU - M. IONESCU - T. MOISESCU, *The "Putna School of Church Music" ms. No. 56/544/576 I from the Putna Monastery "Anthologion"* [Sources of Romanian Music 3],

Δύο από αυτά βρίσκονταν όπως φαίνεται στην κατοχή του Κυπριανού και φέρουν την ιδιόχειρη υπογραφή του. Πρόκειται για το αρχαιότερο καταλογογραφημένο μουσικό χειρόγραφο στην Κύπρο, το Καλόφωνον Στιχηράριον Α4 (μέσα του 16^{ου} αί.), και το Στιχηράριον Α5 (έτους 1751)¹⁵. Ίδιαίτερα το χειρόγραφο Α4 περιέχει καλοφωνικά στιχηραρικά μέλη, άκρως μελισματικά και καλλωπισμένα, έπωνυμων συνθετών της μεγάλης βυζαντινής μουσικής παράδοσης του 14^{ου} μέχρι και του 15^{ου} αιώνα¹⁶. Το ότι αυτά τα δύο χειρόγραφα βρίσκονταν στην κατοχή του έθνομάρτυρος Κυπριανού μαρτυρούν το προσωπικό του ενδιαφέρον και τη μελέτη της βυζαντινής μουσικής μέσα από παλαιότερες μουσικές συνθέσεις, με μέλη έντεχνα, έπιτηδευμένα και καλλωπισμένα, με μεταπτώσεις και μεταθέσεις και έναλλαγές, έκτεινόμενα σε μεγάλη φωνητική έκταση, με έπιβολές κρατημάτων κ.ά. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι είχε στα χέρια του το Παλαιό Στιχηράριο άρ. 30 της Αρχιεπισκοπής (13^{ου} αί.) και στη συνέχεια ένα Καλόφωνο Στιχηράριο Α4 της μονής Μαχαιρά (μέσα 16^{ου} αί.), γιατί αυτά

Bukarest 1980, σ. 21. E. VÖLKL, «Die griechische Kultur in der Moldau während der Phanariotenzeit (1711-1821)», *Südost-Forschungen* 26 (1967) 117-188. Στη ρουμανική δευτερεύουσα βιβλιογραφία αναφέρονται 17 μουσικά χειρόγραφα, τα όποια ο ήγεμόνας Μιχαήλ Σουτσοσ δώρησε στον Κυπριανό ιερομόναχο (M. BEZA, *Urme românești răsăritul ortodox*, București 1935, 1937, σσ. 67-68). Η διαφορά αυτή ίσως να οφείλεται στο γεγονός, ότι στη μονή Μαχαιρά δεν φυλάσσονται σήμερα όλοι οι μουσικοί κώδικες. Έχουν έντοπισθει μουσικά χειρόγραφα με παρόμοιες ιδιαιτερότητες καθώς και κοινά χαρακτηριστικά και σε άλλες μοναστηριακές Βιβλιοθήκες στην Κύπρο. Πολύ πιθανόν να βρίσκονται σήμερα στη μονή Μαχαιρά μόνο 15 κώδικες (Α1-Α15), ενώ οι άλλοι δύο φυλάσσονται στη Βιβλιοθήκη της ιερής μονής Κύκκου (άρ. χφ. 14) και στη Μητρόπολη Κιτίου (άρ. χφ. 19). Βλ. A. JAKOVljević, *Catalogue*, ό.π., σσ. 67-97. 8-10. 58-60.

15. A. JAKOVljević, *Catalogue*, ό.π., σσ. 78-82. CHR. DEMETRIU, «Spätbyzantinische Kirchenmusik», ό.π.

16. Χρ. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, *Στιχηράριον*, ό.π., σσ. 281-302. CHR. DEMETRIU, «Spätbyzantinische Kirchenmusik», ό.π.

τὰ δύο μουσικά χειρόγραφα ἀποτελοῦν τὸ ἓνα τὴ συνέχεια καὶ ἐξέλιξη τοῦ ἄλλου¹⁷. Πολὺ πιθανὸν νὰ ἐνδιαφερόταν καὶ γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς σημειογραφίας καὶ μελοποιΐας, καθὼς καὶ τὴν κατὰ καιροὺς ἄσματικὴ διαφοροποίηση μὲ ἐπιβολὴ νέων καλλωπισμένων συνθέσεων¹⁸. Ζῶντας ὁ ἴδιος στὸ μεταίχμιο τῆς ἐξηγητικῆς καὶ τῆς Νέας Μεθόδου, τὴ Μεταρρύθμιση «τῶν τριῶν Διδασκάλων», πολὺ πιθανὸν νὰ προσπάθησε νὰ συνδέσει καὶ νὰ κατανοήσῃ τὸ παλαιὸ σύστημα καὶ τὴ Νέα Μέθοδο γραφῆς¹⁹.

Μὲ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Κυπριανοῦ σὲ ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου ἐγκαινιάστηκε μιὰ νέα περίοδος στὸν τομέα τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς στὴν Κύπρο, μὲ τὴν ἴδρυση σχολῶν, τὴν ἀποστολὴ κληρικῶν στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ τὴν ἐκμάθηση καὶ διάδοση τῆς Νέας Μεθόδου καὶ τὴ μεταφορὰ στὴν Κύπρο τοῦ γνήσιου Κωνσταντινοπολίτικου ὕφους²⁰, καθὼς καὶ τὴ διδασκαλία τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς στὴν Ἑλληνικὴ Σχολὴ Λευκωσίας²¹.

Γύρω στὰ 1810, μὲ δικὴ του πρωτοβουλία, ἀποστέλλει τρεῖς κληρικοὺς στὴν Κωνσταντινούπολη – τὸν Μελέτιο, σύγκελλο τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου Λάρνακος καὶ μετέπειτα ἀρχιμανδρίτη, τὸν Ἰεζεκιήλ καὶ τὸν Λεόντιο²² – γιὰ τὴν ἐκμάθηση τῆς

17. Γιὰ τὸ Παλαιὸ Στιχηράριο βλ. ΓΡ. ΣΤΑΘΗ, *Τὰ χειρόγραφα βυζαντινῆς μουσικῆς, Ἅγιον Ὅρος*, τ. Α΄. Ἀθῆναι 1975, λᾳ-λβ΄, καὶ γιὰ τὸ Καλόφωνο Στιχηράριο βλ. τοῦ αὐτοῦ, *Οἱ ἀναγραμματισμοὶ καὶ τὰ μαθήματα τῆς βυζαντινῆς μελοποιΐας*, Ἀθῆναι 1992, σσ. 118-121.

18. ΓΡ. ΣΤΑΘΗ, *Οἱ ἀναγραμματισμοί*, ὅ.π., σσ. 31-32. 66-98.

19. Τοῦ αὐτοῦ, «Τὰ πρωτόγραφα τῆς Ἐξηγήσεως στὴ Νέα Μέθοδο» στὸν τόμο *...Τιμὴ πρὸς τὸν διδάσκαλον...*, ὅ.π., σσ. 696-707.

20. ΣΤ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΥ, *Δαμασκηνὸς ζ-η΄*. Χ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, «Τὸ μουσικὸν ἔργον τοῦ Στυλιανοῦ Χουρμουζίου καὶ βιογραφικαὶ σημειώσεις αὐτοῦ», *Κυπριακαὶ Σπουδαί*, ΜΔ΄ (1980) 153-181. Θ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἡ Κύπρος καὶ ἡ βυζαντινὴ μουσικὴ παράδοση», *Κυπριακαὶ Σπουδαί*, ΜΕ΄ (1981) 335-345.

21. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κεϊμένων*, ὅ.π., σ. 265.

22. Θ. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ, *Μέγα Θεωρητικὸν Ἐκκλησιαστικῆς Βυζαντινῆς*

Νέας Μεθόδου. Τὴν ἐκμάθηση καὶ διάδοση τῆς Νέας Μεθόδου θεωροῦσε ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς πολὺ ἀναγκαῖες γιὰ τὶς λατρευτικὲς ἀνάγκες τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἐναρμόνισή της μὲ τὰ ὑπόλοιπα ὀρθόδοξα κέντρα. Ἦταν ἀδιανόητο ἡ κυπριακὴ Ἐκκλησία νὰ μείνει ἐκτὸς τῆς Μεταρρύθμισης τῶν τριῶν Διδασκάλων. Μὲ τὴν ἔναρξή τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως οἱ τρεῖς κληρικοὶ ἐπέστρεψαν στὴν Κύπρο καὶ ἐγκαταστάθηκαν σὲ διάφορα μέρη, δημιουργῶντας ἔτσι νέες μουσικὲς σχολὲς γιὰ τὴν ἐκμάθηση καὶ διάδοση τῆς Νέας Μεθόδου καὶ συνέτειναν ἀποφασιστικὰ στὴν ἀνανέωση καὶ ἀναμόρφωση τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς στὸ νησί. Ὁ Μελέτιος ἐγκαταστάθηκε καὶ δίδαξε στὴ Λάρνακα καὶ ὁ Ἰεζεκιήλ στὴ Ζώδια καὶ τὴν Ἀρχιεπισκοπή. Ὁ Λεόντιος ἐγκαταστάθηκε στὴ μονὴ Μαχαιρᾶ²³.

Τὴ διδασκαλία καὶ τὴν καλλιέργεια τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς, καθὼς καὶ τὴν ἐνοποίησή της μέσα στὸ πνεῦμα τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, θεωροῦσε ὁ ἐθνομάρτυρας Κυπριανὸς ἀπόλυτα ἀναγκαῖες, ἀφοῦ ὁ ἴδιος ἔζησε καὶ ἔδρασε σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἔχρηζε πολλαπλὲς μεταρρυθμίσεις²⁴.

Μουσικῆς, Λευκωσία 1977, σσ. 153. 159. ΤΑΚΗ ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Τὸ Λεξικὸ τῆς Ἑλληνικῆς Μουσικῆς*, Ἀθήνα 1998, τ. 2, σ. 446, τ. 3, σ. 478, καὶ τ. 4, σ. 74.

23. Θ. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ, *Θεωρητικόν*, ὅ.π., σ. 159. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς κληρικοὺς ταξίδεψαν καὶ ἄλλοι ψάλτες, κληρικοὶ καὶ μοναχοὶ στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ Σμύρνη γιὰ τὴν ἐκμάθηση τῆς Νέας Μεθόδου, ὅπως ἦταν ἡ περίπτωση τοῦ Ἰωσήφ Κυκκώτη, Ἀχιλλέα Νικολαΐδη κ.ἄ. (ΣΤ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΥ, *Δαμασκηνὸς ζ-η'*. Θ. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ, *Θεωρητικόν*, ὅ.π., σσ. 123. 128-129. 143. 148). Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἐπίσης ἡ περίπτωση τοῦ Νικόλαου Ταρακατσιόγλου Κόνιαλη, ὁ ὁποῖος κατήγετο ἀπὸ τὴ Σμύρνη, ἦρθε στὴν Κύπρο ὅπου διέμενε παρὰ τὴν ἐκκλησία τοῦ Τρυπιώτη στὴ Λευκωσία, καὶ δίδαξε τὴ βυζαντινὴ μουσικὴ, ὅχι μόνο σὲ ὀρθόδοξους, ἀλλὰ καὶ σὲ ὀθωμανοὺς (Θ. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ, *Θεωρητικόν*, ὅ.π., σσ. 127-128. ΣΤ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΟΥ, *Δαμασκηνὸς ζ-η'*).

24. Θ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἡ Κύπρος καὶ ἡ βυζαντινὴ», ὅ.π., σσ. 335-345.

Ἡ Βασιώτικη Σχολή βυζαντινῆς μουσικῆς, στήν ἀμπελοφυρική περιοχή τῆς κοινότητος τῆς Βάσας, ἐμπίπτει στό ἀναμορφωτικό καί μεταρρυθμιστικό ἔργο τοῦ ἐθνομάρτυρος Κυπριανοῦ²⁵. Κύριοι στόχοι τῆς Σχολῆς ἦταν ἡ διδασκαλία καί ἡ διάδοση τῆς Νέας Μεθόδου τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς. Ἡ Σχολή αὐτή ἀνέδειξε πλῆθος ἱεροψαλτῶν, μεταξύ τῶν ὁποίων τόν Νικολάκη, τόν Ἀχιλλέα Νικολαΐδη, καθὼς καί τόν σημαντικότερο κύπριο μουσικοδιδάσκαλο, ἱεροψάλτη καί θεωρητικό Στυλιανὸ Χουρμούζιο. Ὁ Στυλιανὸς Χουρμούζιος εἶναι ὁ πρῶτος κύπριος ἐκκλησιαστικὸς μουσικὸς ποὺ ἄφησε πλούσιο συγγραφικὸ ἔργο καί ἀπετέλεσε τὸν πρῶτο ἱεροψάλτη ποὺ ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία τῆς Κύπρου τίμησε, ἀπονέμοντάς του τὸ ὄφρικό του «Ἄρχοντος Πρωτοψάλτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου»²⁶.

Τὸ μουσικὸ ταλέντο καί ἡ μουσικὴ δεινότητα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ μαρτυρεῖται καί ἐπιβεβαιώνεται καί σὲ μουσικὸ χειρόγραφο τοῦ Ἁγίου Ὁρους, τῆς μονῆς Βατοπαιδίου ἀρ. 1776 (κατὰ τὸ 1821), ὅπου μνημονεύεται ὡς μελωδός²⁷, σίγουρα προικισμένος μὲ γλυκιὰ καί μὲ μελωδικὴ φωνή. Πρόκειται γιὰ μιὰ σύνθεση τοῦ Χουρμούζιου γιὰ νὰ ψάλλεται εἰδικὰ στὶς ἐορτὲς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς ἱερᾶς

25. Αὐτόθι, σσ. 335-345.

26. Πανηγυρικὸν τεῦχος ἐπὶ τῶν τιμητικῶν ἐορτασμῶν τῆς ἐβδομηκονταετοῦς μουσικῆς σταδιοδρομίας τοῦ «ἄρχοντος πρωτοψάλτου τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου» κου Στυλιανοῦ Χουρμούζιου, ἐν Λευκωσίᾳ Κύπρου 1936. Θ. ΚΑΛΛΙΝΙΚΟΥ, *Θεωρητικόν*, ὅ.π., σσ. 131-134. Χ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, «Τὸ μουσικὸν ἔργον τοῦ Στυλιανοῦ Χουρμούζιου», ὅ.π., σσ. 153-181. Θ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἡ Κύπρος καί ἡ βυζαντινὴ», ὅ.π., σσ. 337-338. Φ. ΦΩΚΑΪΔΗ, *Ἡ παραδοσιακὴ τέχνη*, ὅ.π., σσ. 180-188. ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΠΑΡΗ, «Διερευνήσεις στὸ λειτουργικὸ ἄσμα», *Ψαλτικά ἀνάλεκτα* 1, Κατερίνη 2003, σσ. 39-54.

27. Ὁ ὄρος μελωδὸς προσδιόριζε ἀρχικὰ τὸν ποιητὴ τοῦ κειμένου καί τῆς μουσικῆς. Κατὰ τὴ βυζαντινὴ καί μεταβυζαντινὴ περίοδο διαφοροποιεῖται ἡ σημασία τοῦ ὄρου αὐτοῦ καί δηλώνει τὸ μουσικὸ ταλέντο τῶν

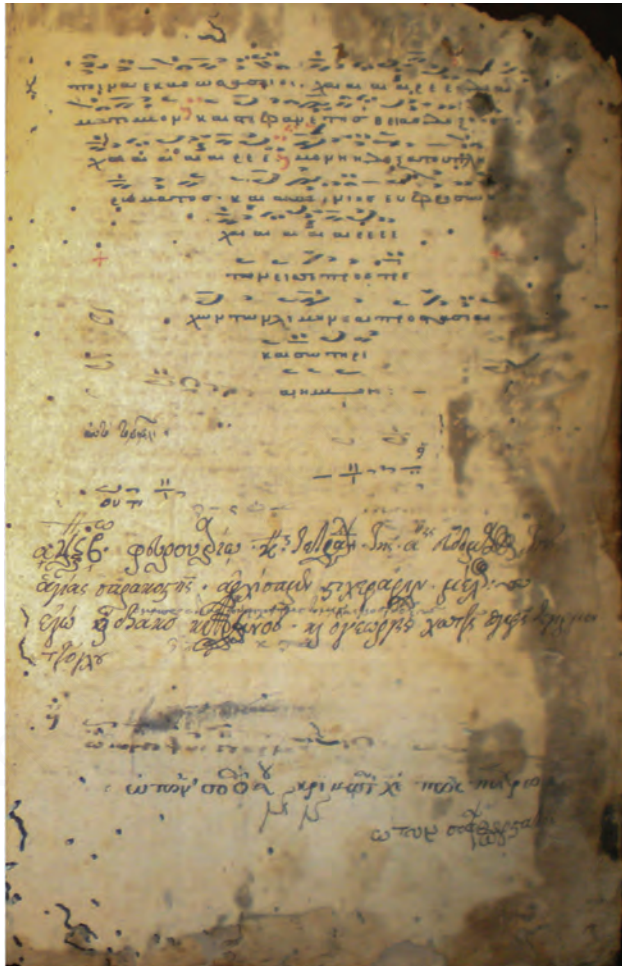
μονής Μαχαιρά, πολὺ πιθανὸν κατόπιν παραγγελίας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ καὶ προορισμένο νὰ ἀποσταλεῖ στὸν ἴδιο στὴν Κύπρο: «Πολυέλεος φαλλόμενος εἰς τὰς ἐορτὰς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς ἱεράς καὶ θείας μονῆς τῆς ἐπιλεγομένης Μαχαιράδος, συντεθεῖς νεωστὶ παρὰ Χουρμουζίου διδασκάλου τῆς Νέας Μεθόδου τῆς μουσικῆς καὶ ἀποσταλθεὶς παρ' αὐτοῦ ἐκ τῆς βασιλευούσης τῷ μακαριωτάτῳ καὶ ἀγιωτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ Νέας Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Κύπρου κυρίῳ κυρίῳ Κυπριανῷ, ὡς μελωδῷ καὶ ἰδιαιτέρῳ προστάτῃ τῆς βασιλικῆς ταύτης μονῆς ἤχος Βουλέγετος· Λόγον ἀγαθόν». Ἡ σύνθεση αὐτὴ δὲν ἔφτασε ποτὲ στὴν Κύπρο. Πολὺ πιθανὸν νὰ ἀποστάληκε στὸ νησί καὶ νὰ ἀπολέσθητε καθ' ὁδόν, λόγῳ τῆς ἔκρηξης τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ἴσως νὰ αἰτιολογεῖ καὶ τὴ μέχρι στιγμῆς ἀπουσία τοῦ σχετικοῦ πρωτογράφου τοῦ Χουρμουζίου²⁸.

Κλείνοντας, θὰ ἤθελα νὰ ἐπισημάνω ὅτι τὸ ἀναμορφωτικὸ καὶ μεταρρυθμιστικὸ ἔργο τοῦ ἐθνομάρτυρος Κυπριανοῦ παραμένει ἓνα θέμα πάντα ἐπίκαιρο. Εὐελπιστοῦμε ὅτι θὰ βρεθοῦν καὶ σήμερα προικισμένοι ἄνθρωποι ποὺ θὰ ἐκτιμήσουν τὴ μεγάλη καλλιτεχνικὴ ἀξία τῆς μουσικῆς καὶ τὸν σημαντικὸ ρόλο ποὺ διαδραματίζει στὴν κοινωνία, ὡς ἡ πνευματικότερη μορφή καλλιτεχνικῆς ἔκφρασης ἐνὸς πολιτισμοῦ, οὕτως ὥστε νὰ συμβάλουν οὐσιαστικὰ στὴν ἀναμόρφωση καὶ ἀνανέωση τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς παράδοσης τοῦ τόπου μας.

μελουργῶν. Ὁ χαρακτηρισμὸς μελωδὸς ἀπεδόθη στὸν Λαμπαδάριο Ἰωάννην Κλαδᾶ καὶ στὸν Πέτρο Μπερεκέτη (Γρ. ΣΤΑΘΗ, Οἱ ἀναγραμματαίμοι, ὁ.π., σσ. 27-28).

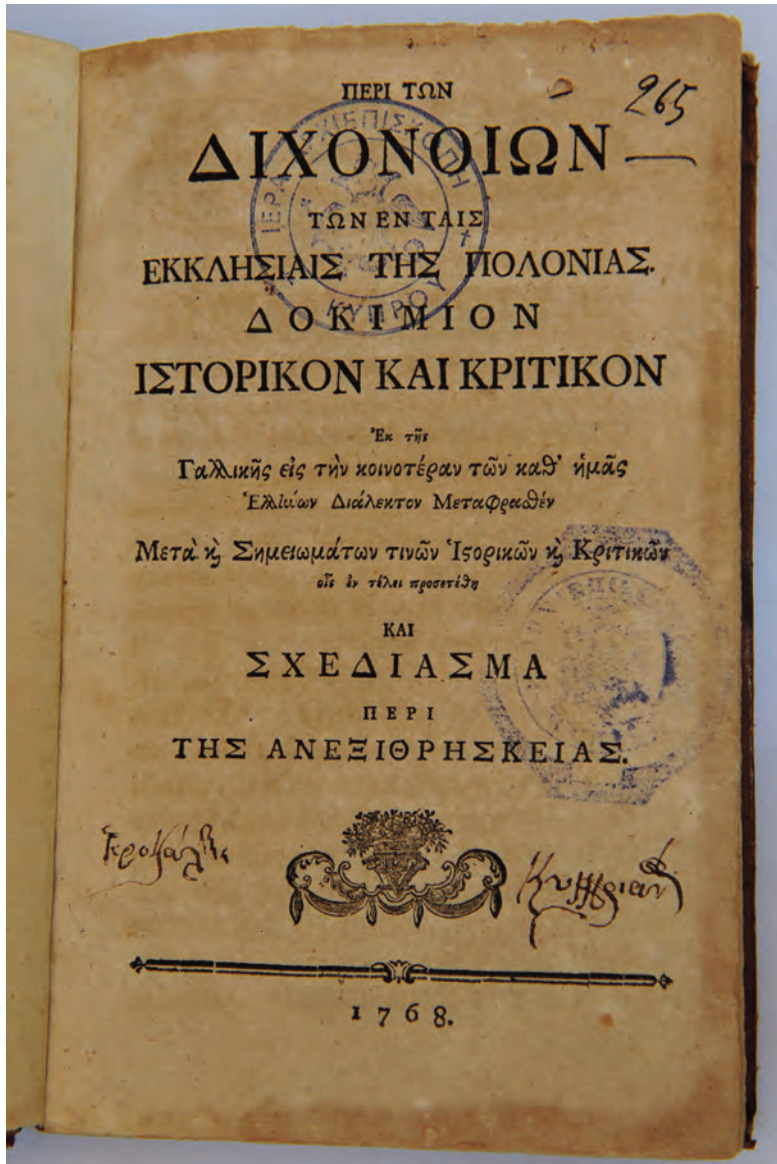
28. Α. ΧΑΛΔΑΙΑΚΗ, Ὁ Πολυέλεος στὴ Βυζαντινὴ καὶ Μεταβυζαντινὴ μελοποιΐα. Ἀθήνα 2003, σ. 340 (χφ. Βατοπαιδίου ἀρ. 1776).

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ἀρχεῖο ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου.
Στιχηράριον ἀρ. 30 [olim 11, 69] φ. 193r.
Βιογραφικὸν σημείωμα Κυπριανοῦ.

Παλαίτυπον ἔτους 1768.
 Ἰδιόχειρη ὑπογραφή Κυπριανοῦ ὡς ἱεροφάλης.

Καλόφωνον Στιχηράριον Α4 (μέσα 16^{ου} αι.),
ιερά μονή Μαχαιρά, φ. 1r.
Ίδιόχειρη ύπογραφή ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ.

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΗΔΡΑΣ
ΚΑΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΜΑΧΑΙΡΑ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ

ΓΝΩΘΙ ΚΥΠΡΙΑΝΟΝ

Σκιαγράφηση τῆς προσωπικότητάς του
μέσα ἀπὸ τὶς ἀρχειακὲς πηγές.

Ἡ προσπάθεια νὰ παρουσιασθεῖ ὁ χαρακτήρας ἐνὸς ἀνθρώπου ἢ καλύτερα νὰ σκιαγραφηθεῖ ἡ προσωπικότητά του, εἶναι ἔργο πολὺ δύσκολο καὶ ἄκρως ἐπικίνδυνο. Εἶναι πολὺ δύσκολο διότι, ὅσο καὶ ἂν προσπαθήσουμε, εἶναι ἀδύνατο νὰ γνωρίζουμε ὅλες τὶς πτυχὲς τῆς ὑπάρξεώς του, ὅλα τὰ γεγονότα τῆς ζωῆς του, ὅλα τὰ περιστατικὰ τῆς καθημερινότητάς του, ὅλες τὶς ἐνδόμυχες σκέψεις, ὅλες τὶς ψυχοσωματικὲς του ἀλλοιώσεις, ὅλες τὶς ἐσωτερικὲς μεταβολές. Ἐξάλλου οὔτε καὶ ὅλους τοὺς ἐξωτερικοὺς παράγοντες οἱ ὅποιοι ἐπέδρασαν μέσα στὸ εἶναι του μπορεῖ κάποιος νὰ τοὺς ἀνιχνεύσει, ὥστε νὰ δυνηθεῖ νὰ καταλήξει σὲ ἀπόλυτα σωστὰ ἀποτελέσματα. Ἐὰν δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔζησε στὴν ἐποχὴ μας, ἀλλὰ σὲ ἄλλη ἐποχὴ, μὲ δεδομένα ἄγνωστα σ' ἐμᾶς, τότε ἡ δυσκολία τοῦ ἐγχειρήματος πολλαπλασιάζεται. Ἀπὸ τὴν ἄλλη εἶναι ἄκρως ἐπικίνδυνο, διότι ἡ μοναδικότητα τοῦ κάθε προσώπου μέσα στὴν ἰδιαιτερότητά του, καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπο ξεχωριστὸ ἐν μέσῳ ἀνθρώπων, οἱ ὅποιοι ἀγνοοῦν τὸ βαθύτατο εἶναι τοῦ ἄλλου, τὸ ὁποῖο παραμένει κερκρυμμένο καὶ ἀθέατο μέσα στὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο καὶ γνωρίζεται μόνο ἀπὸ τὸν Θεό, ὁ ὁποῖος ὡς δημιουργὸς καὶ πατέρας μας τὸ γνωρίζει, ἀφοῦ αὐτὸς τὸ ἔπλασε καὶ αὐτὸς τὸ κατεσκεύασε. Γι' αὐτὸ τὸν λόγο δὲν δογματίζουμε ἀλλὰ προσεγγίζουμε, σκιαγραφοῦμε δὲν ἀναπαριστάνουμε, καταθέτουμε δὲν ἀποφαινόμεσθε.

Μέσα ἀπ' αὐτὲς τὶς συμπληγάδες πορευθήκαμε ταπεινὰ γιὰ νὰ προσεγγίσουμε τὴν προσωπικότητα ἐνὸς ἐκκλησιαστικοῦ προσώπου, τοῦ μακαρίου καὶ ἀοιδίμου ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ, ὁ ὁποῖος διαχρονικὰ παραμένει στὴν ἱστορία τῆς νήσου μας, σφραγίζοντας τὶς σελίδες τῆς μετὰ τὴν παρουσία του καὶ τὴν μαρτυρία του.

Σημαντικὸς παράγοντας ὁ ὁποῖος μᾶς βοήθησε νὰ υπερβούμε τὶς προαναφερθεῖσες δυσκολίες ὑπῆρξε τὸ γεγονός τῆς ἀρτιτυπώτου ἐκδόσεως τοῦ τόμου «*Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ μάρτυρας τῆς Πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος - Ἀρχεῖον Κειμένων*»¹. Αὐτὸς ὁ τόμος, ὁ κόπος καὶ ὁ μόχθος τῶν πατέρων τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ, τῆς πνευματικῆς τροφῆς τοῦ Κυπριανοῦ, μᾶς παρέσχε τὴν δυνατότητα νὰ ἔχουμε μπροστά μας ἀνέκδοτο ἢ ἀθησαύριστο ὑλικό, ἄγνωστο στοὺς πολλούς, ἀκόμη καὶ στὸν ἐπιστημονικὸ χῶρο. Αὐτὸ τὸ ὑλικό, διέυρνε τὸν ὀρίζοντά μας γιὰ τὴν γνώση τοῦ Κυπριανοῦ.

Μᾶς παρέθεσε κείμενα αὐτοπτῶν ἢ αὐτήκων μαρτύρων ὥστε νὰ υπερβούμε τὴν δυσκολία. Διότι «*ξένοι καὶ οἰκεῖοι, ὁμογενεῖς καὶ ἀλλόφυλοι, διαμεριζόμενοι τὰς ἀρετάς σου, ἄλλος ἄλλην φιλοτιμεῖται νὰ κηρύττῃ ἐνθουσιῶν. Ὁ μὲν τοῦ νοῦς τὸ ἀδρεπήβολον καὶ μεγαλόφρον καὶ ἐμβριθές. Ὁ δὲ τῆς καρδίας σου τὸ φιλάγαθον καὶ φιλόανθρωπον καὶ φιλόξενον. Ὁ δὲ τῶν μελισταγῶν συμβουλῶν σου τὸ πρᾶον καὶ μειλίχιον καὶ πιθανόν. Ὁ δὲ τοῦ ἱεροῦ σου χαρακτήρος τὸ χριστομίμητον καὶ θεοφιλὲς καὶ ψυχαγωγόν. Ὁ δ' ἄλλος τις ἄλλο τι τῶν πολλῶν καὶ καλῶν καὶ μεγάλων προτερημάτων σου*»².

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, τὸ ἀρχεῖο αὐτὸ ὑλικό, μᾶς χορήγησε τὴν δυνατότητα νὰ υπερβούμε καὶ τὴν ἐπικινδυνότητα μετὰ τὸ νὰ μᾶς παραδώσει ἰδιόχειρα κείμενα τοῦ Κυπριανοῦ, μέσα στὰ

1. Ἔκδ. ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Λευκωσία 2009.

2. «Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων πρὸς Κυπριανόν», στὸν τόμο *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σσ. 241-242.

όποια ὁ ἴδιος καταθέτει τὸν ἐσωτερικό του κόσμο. Ἐχοντας ὡς ἐφόδια ὅλα αὐτά, καὶ τὴν ἔξωθεν καὶ τὴν ἔσωθεν μαρτυρία, μὲ περισσότερο θάρρος καὶ ἀσφαλεστέραν πυξίδα, ἀφόβως καὶ ἀνεμποδίστως, ἀνήχθημεν στὸ πέλαγος καὶ κατέβημεν στὸν βυθὸν καὶ ἐπετάξαμε εἰς τὸν οὐρανὸν τῆς προσωπικότητος τοῦ μακαρίου ἀνδρός.

Ἀρξάμενοι τοῦ ἐγχειρήματος τῆς σκιαγραφήσεως τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ, τοῦ μαχαιριώτου, ἐντοπίσαμε μίαν ἐπιστολὴ μὲ ἡμερομηνία 21 Αὐγούστου 1816, ἐκ τῶν ἀρχείων τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων. Ἐκκλησιαστικὸς ἄνδρας, σημαντικὴ προσωπικότητα τῆς ἐλλαδικῆς Ἐκκλησίας τοῦ 19ου αἰῶνα, κριτικὸς καὶ καυστικὸς ἔναντι τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν παρεκτροπῶν, συναντήθηκε καὶ συναναστράφηκε μὲ τὸν Κυπριανὸ ἰκανὸ χρονικὸ διάστημα. Αὐτὸ τοῦ ἔδωσε τὴν δυνατότητα νὰ ψυχολογήσει τὸν ἀρχιεπίσκοπο, νὰ μάθει περισσότερα ἀπὸ τοὺς περίοικους, καὶ νὰ καταθέσει τὸ ἀπόσταγμα τῆς καρδίας του. «Ἐγὼ δέ, μακαριώτατε δέσποτα, ὄλων τούτων δι' ὄλου πειραθεῖς εἰς τὴν μικρὰν ἅμα καὶ μεγάλην μετὰ τῆς θεσπεσίας σου ψυχῆς παροικίαν μου, ἀναλογίζομαι καθ' ἐκάστην τὸν πλατὺν καὶ εὐώδη λειμῶνα τῶν ἀρετῶν σου. Καὶ ὡς μέλισσα μικρὰ περιϊπτάμενος μὲ τὴν διάνοιαν, ἐπαινῶ καὶ κηρύττω μετ' εὐφημίας τὰ ἀκήρατα τῶν κατορθωμάτων σου ἄνθη»³. «Αἱ ἀρεταί σου κινουσι πᾶσαν γλῶσσαν πρὸς ἔπαινόν σου. Οὔτε κολακείας ὑπόνοια, οὔτε φῆφος δεκασμοῦ, οὔτε ἄλλη κάμμία κηλὶς δύναται νὰ ἐπικαθίσῃ εἰς τῶν ἐγκωμίων σου τὸ καθαρῶτατον κάτοπτρον»⁴. «Ταῦτα μακαριώτατε πάτερ ἔχεις μαρτύριον καὶ καθαρὰν ὁμολογίαν τοῦ πρὸς τὴν θεόστεπτον κορυφὴν σου αἰωνίου σέβας καὶ χρέους μου»⁵. Ἡ διακήρυξις αὐτὴ καταγράφεται

3. Αὐτόθι, σ. 242.

4. Αὐτόθι, σ. 241.

5. Αὐτόθι, σ. 243.

σὲ μία ἐπιστολή του πρὸς τὸν μακαριώτατο, σοφώτατο καὶ σεβασμιώτατο πρωθιεράρχη τῆς Κύπρου. Ἡ περιεκτικὴ αὐτὴ ἀναφορὰ θὰ ἀποτελέσει τὸν ἀκρογωνιαῖο λίθο, τὸν πυρῆνα τῆς σκιαγράφησης. Ἐκ τῶν ἐπὶ μέρους προτάσεων θὰ ἐπεκταθοῦμε καὶ σὲ ἄλλων προσώπων ἀναφορές, καὶ θὰ ἐμβαθύνουμε στοὺς χαρακτηρισμούς.

Μετὰ τὶς προσφωνήσεις καὶ τὴν ἀναφορά του στὰ περὶ τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῶν συμβεβηκότων σ' αὐτόν, ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος γράφει: «*Ταῦτα σεβασμιώτατε δέσποτα τὰ κατ' ἐμὲ καὶ κοινὰ καὶ ἰδιαίτερα συντόμως ἐξιστορούμενα. Εἴτι καλὸν καὶ αἴσιον καὶ εὐφρόσυνον πηγάζει ἐκ τούτων, τὸ χρεωστῶ εἰς τὴν θείαν πρόνοιαν ἐξιλεουμένην εἰς ἐμὲ διὰ τῶν πατρικῶν σου εὐχῶν. Ἄντι ταύτης τῆς χάριτός σου, μακαριώτατε πάτερ καὶ δέσποτα, καὶ τῶν ἄλλων τῶν εἰς ἐμέ σου πολλῶν καὶ μεγάλων εὐεργετημάτων, ὥρα εἶναι ἤδη νὰ προσφέρω πρὸς τὴν θεσπεσίαν σου κορυφὴν τὰς εὐχαριστηρίους ὁμολογίας μου. Καὶ (ἐ)μὲ δέξαι, παρακαλῶ, μετ' ἐλευθερίας παρῶρησιαζόμενον ἐνώπιον τῆς μακαριωτάτης καθέδρας σου»⁶.*

Καὶ ὡς νὰ βρῖσκεται ἐνώπιόν του ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, μετὰ παρρησίας καὶ τόλμης πολλῆς, ἀρχίζει νὰ σκιαγραφεῖ καὶ νὰ διαλαλεῖ τὸ μεγαλεῖο τοῦ χαρακτῆρος τοῦ μακαριωτάτου, σοφωτάτου, σεβασμιωτάτου δεσπότη καὶ νὰ λέει: «*Ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ! πάτερ κοινὲ καὶ εὐεργέτα τοῦ λαμπροῦ καὶ χριστωνύμου γένους σου... Ἀπεστάλης ἀπὸ τὸν οὐρανὸν ποιμὴν ἀγαθός, διὰ νὰ ποιμαίνης τὸ λογικόν σου ποίμνιον καὶ μὲ λόγον, καὶ μὲ ἔργον, καὶ μὲ πράξιν, καὶ μὲ διδασκαλίαν, καὶ μ' αὐτὴν ἂν τύχη τὴν ἀνεκτίμητόν σου ψυχὴν. Τὸ θεῖον πρωτότυπόν σου εἶναι ὁ ποιμὴν τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ἡ ἱερά σου εἰκὼν διαγράφεται ἀπὸ τοῦ πανηγυρικωτάτου τῶν προφητῶν Ἰεζεκιὴλ τὴν πνευματοκίνητον γλῶσσαν· τὸ ποίμνιόν σου ὁδήγησας ὑπὸ φυτὸν εἰρήνης, καὶ*

οὐκ ἔτι ἔσονται ἀπολλύμενοι λιμῶ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὄνειδισμὸν ἐθνῶν οὐ μὴ ἐνέγκωσιν ἔτι, τὸ συντετριμμένον κατέδησας, τὸ ἀπολωλὸς ἀνεζήτησας, τὸ ὑγιαῖνον ἐξέθρεψας, τὸ ἰσχυρὸν ἐφύλαξας, καὶ ἐβόσκησας τὸν λαὸν Κυρίου μετὰ κρίματος. Τοιοῦτόν σε ποιμένα ἐξήγειρε Κύριος ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραήλ. Ποιμὴν ἀγαθὴ καὶ ἀληθινὴ. Διὰ σὲ ἡ Ἐκκλησία καυχᾶται, ἡ Κύπρος κομπάζει, ἡ Ἑλλάς τιμᾶται, τὸ γένος λαμπρύνεται... Λάμπετε, καὶ φωτίζετε, καὶ ζωογονεῖτε τὰ πνευματικά σας τέκνα καὶ κατακοσμεῖτε τὰ πάντα, ὡς ἔμφυχοι ἀνδριάντες τοῦ κατακοσμοῦντος καὶ διοικοῦντος τὸ πᾶν ὑπεραγάθου δημιουργοῦ. Μάτην ἄρα λέγουσι πολλοί, ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ λαμπρότης γίνεται ἐμπόδιον πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν φιλοσοφίαν καὶ ἀρετήν. Συνεργεῖ μάλιστα καὶ αὐξάνει καὶ προάγει ταύτην ἐκείνη, καὶ γίνεται ἡ δύναμις ὄχημα καὶ ὑποστήριγμα τῆς ἀγαθοεργίας κάλλιστον καὶ ἀναγκαιότατον. Διὰ ταῦτα ἐμπαρόδως μ' ἔρχεται νὰ θαυμάσω τὸν Ἀλέξανδρον, πῶς εἶπεν ἐκεῖνο τὸ περιεχόμενον “εἰ μὴ Ἀλέξανδρος ἦμην, Διογένης ἂν ἦμην”. Ὁ μέγας βασιλεὺς ἠδύνατο καὶ Διογένης νὰ ἦναι κατὰ τὴν προαίρεσιν, καὶ Ἀλέξανδρος κατὰ τὸ ἀξίωμα, συνάπτων τὴν φιλοσοφίαν μὲ τῆς ἀξίας του τὴν λαμπρότητα. Τοιοῦτος ἀνεφάνης σὺ μακαριώτατε δέσποτα, καὶ τοιοῦτον σὲ κηρύττω πάντοτε καὶ πανταχοῦ, συνεπιμαρτυρούσης τῆς ἐπαρχίας σου, τῆς πατρίδος, τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῆς νεοσυστάτου Σχολῆς σου, τῆς ὁποίας τὴν ἐντελὴ πρόοδον καὶ κατάρτισιν εὐχομαι τάχιστα νὰ εὐαγγελισθῶ, διὰ νὰ τὴν κηρύξω καὶ διὰ τῆς ἐφημερίδος εἰς ὅλον τὸ γένος. Ταῦτα μακαριώτατε πάτερ ἔχεις μαρτύριον καὶ καθαρὰν ὁμολογίαν τοῦ πρὸς τὴν θεόστεπτον κορυφὴν σου αἰωνίου σέβας καὶ χρέους μου. Ἐμακρολόγησα, τὸ ὁμολογῶ. Ἄλλ' ὅταν ἡ καρδιά λαλεῖ πολλά, ὁ κάλαμος ὅσον καὶ ἂν συσταλθῆ ἀναγκάζεται νὰ πολυλογήσῃ. Ζητῶ συγγνώμην διὰ τὴν μακρολογίαν μου, καὶ προσκυνῶν βαθύτατα ἐνώπιον τοῦ μακαριωτάτου σου θρόνου, ἐξαιτοῦμαι τὰς θεοπειθεῖς εὐχὰς σας, καὶ πάλιν καὶ πολλάκις καὶ διὰ βίου συναρρώγους καὶ συναντιλήπτο-

ρας και της σωματικής και της ψυχικής σωτηρίας μου. ,αισι΄, Αὐγ<ούστου> κα΄, ἐν Σμύρνη»⁷.

«Ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ!». Πρωτόλειος ἀλλὰ παράλληλα καὶ μεγάλος λόγος. Τὸ ἀπόσταγμα καὶ τὸ καταστάλαγμα τῆς προσωπικότητας τοῦ Κυπριανοῦ, ἐπωνυμία ἢ ὁποῖα ἐδόθηκε στὸν ἅγιο Ἀλέξιο. Αὐτὸ καταδεικνύει ὅτι δὲν εἶναι μόνον ἄνθρωπος, μόνον πραγματικὸς ἄνθρωπος, «θεοσεβῆς, φρόνιμος, πολιτικός, χρηστοθήτης, δίκαιος, φιλόπατρις»⁸, φυσιολογικὸς, ἰσορροπημένος, καλός. Τέτοιος γίνεται κάποιος παιδευόμενος καὶ διδασκόμενος διὰ τῶν «ἐλληνικῶν μαθημάτων, τὰ ὅποια εἶναι τὸ μόνον μέσον ὅπου στολίζουσι τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, καὶ ὅπου ἀποκαταστήνουσι τὸν ἄνθρωπον ἄξιον τῶ ὄντι ἄνθρωπον»⁹. Ἀλλὰ εἶναι ἐπιπλέον συνετός, συμπαθής, εὐσπλαγχνικός, ἐλεύθερος στὸ πνεῦμα, ὅπου νὰ μὴν διστάζει ἢ νὰ φοβᾶται νὰ γνωστοποιήσῃ τὴν πραγματικότητα τοῦ ἐσωτερικοῦ του κόσμου σὲ ὅλους, ἀγαπητὸς καὶ ἀγαπῶν, ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος ἔχει, ἐν κατακλείδι, φυλάξει τὸ κατ' εἰκόνα ἀλώβητον, σύμφωνα καὶ μὲ τὰ λόγια τοῦ ἰδίου τοῦ Κυπριανοῦ: «Καὶ οὕτως ἔχει βέβαια ἢ ἀλήθεια, ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον, ὄχι ἄλογον, ἀλλὰ λογικόν, καὶ πάντων τῶν ἐπιγείων ζῶων τιμιώτερον καὶ σοφώτερον, καὶ ὑπέταξεν ὑποκάτω τῶν ποδῶν αὐτοῦ πρόβατα καὶ βόας ἀπάσας, ἔτι δὲ καὶ τὰ κτήνη τοῦ πεδίου, καὶ τὰ πετεινὰ τοῦ οὐ<ρα>νοῦ, καὶ τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης». Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ ὄμματα καὶ βλέπει, ἀκοὴν καὶ ἀκούει, στόμα καὶ λαλεῖ, χεῖρας καὶ ἐργάζεται, πόδας καὶ περπατεῖ, καὶ ἔτι ἔδωκεν αὐτῷ νοῦν καὶ συλλογίζεται, διακριτικὸν καὶ κρίνει, λογικὸν καὶ διευθύνεται»¹⁰.

7. Αὐτόθι, σσ. 241-243.

8. «Ἰδρυτικὴ πράξις Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 183.

9. Αὐτόθι, σ. 182.

10. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου προτρεπτικὴ

Δὲν εἶναι λοιπὸν μόνο τέτοιος. Ἀλλὰ εἶναι ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἓνας ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος, ὀλοκληρώνοντας στὸν ἑαυτό του τὸ κατ' εἰκόνα, ἀνεβιβάσθη στὸ καθ' ὁμοίωσιν, ἔγινε ἐπίγειος ἄγγελος, οὐράνιος παραστάτης ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καθ' ὀλοκληρίαν, ψυχῇ τε καὶ σώματι καὶ πνεύματι ἀφιερωμένος στὸν Θεό, τηρῶν εἰς τὸν ἑαυτό του τὴν πρώτην ἐντολὴ ἢ ὁποῖα λέγει: «ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου»¹¹. Εἶναι ἓνας ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος δὲν ὑπάρχει πλέον γιὰ τὸν ἑαυτό του, εἴτε ζεῖ εἴτε ἔχει πεθάνει, αὐτὸς ὑπάρχει μόνο γιὰ τὸν Θεό¹². Εἶναι θεοφόρος. Εἶναι χριστοφόρος. Εἶναι πνευματοφόρος. Εἶναι ἅγιος.

Ἐπισφραγίζει τὸ γεγονὸς αὐτὸ γιὰ τὸν Κυπριανὸ ἢ κληρικολαϊκὴ ρῆσις τῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν πατριάρχη Ἱερεμίαν Δ': «Ἐνάρετος παντοίως, ὅλως χριστιανός»¹³. Καὶ ἀλλοῦ· «ἀνὴρ τῷ ὄντι εὐσεβής»¹⁴. Συνεπιμαρτυρεῖ ἢ συνείδησις σπουδαίων ἀνδρῶν οἱ ὁποῖοι γνώριζαν καὶ γνωρίζονταν μετὰ τοῦ Κυπριανοῦ, ὅτι αὐτὸς εἶναι «ἄνθρωπος πολλῆς ἀξίας»¹⁵, «ὑψηλοῦ καὶ εὐγενικοῦ πνεύματος»¹⁶, «ἄξιος ἵνα

πρὸς θανάτωση τῶν ἀκρίδων», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σσ. 292-293.

11. Δευτ. σ' 5, Ματθ. κβ' 37, Μάρκ. ιβ' 30, Λουκ. ι' 27.

12. Πρβλ. Ρωμ. ιδ' 8. «Ἐάν τε οὖν ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν, τοῦ Κυρίου ἐσμέν».

13. «Ἐπιστολὴ κλήρου καὶ λαοῦ τῆς Κύπρου πρὸς τὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίαν Δ'», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 157.

14. «Συνοδικὴ ἐπιστολὴ πρὸς πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίαν Δ'», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 165.

15. «Ἐπιστολὴ ἀναφερομένη στὰ γεγονότα τῆς 9^{ης} Ἰουλίου», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 395.

16. «Διήγησις τοῦ ἀγγλοῦ περιηγητῆ John Carne περὶ τῶν τραγικῶν σκηνῶν τοῦ Ἰουλίου 1821», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 310.

ἄρχη»¹⁷ «ὡς τοῦ καθήκοντος φύλαξ ἀπαράτρεπτος»¹⁸ καὶ «ποιμὴν γνήσιος»¹⁹, «καλὸς κἀγαθός»²⁰, «ἐξαίσιος»²¹, «θαυμάσιος καὶ ἀξιοπρεπὴς ἄνδρας»²², τοῦ ὁποίου «ἡ εὐγένεια καὶ ἡ καλωσύνη ἦταν ἐξαίρετη»²³, «ἀξιοθαύμαστη φυσιογνωμία... πὺ ἐχαιρε μεγάλου σεβασμοῦ γιὰ τὴν μόρφωση καὶ τὴν εὐλάβειά του, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ἀκλόνητη ὑπομονή του»²⁴, «τὸ δὲ μακρόθυμόν του καὶ χριστομίμητόν του ἔλεος εἰς πολλοὺς»²⁵ τὸν καταδεικνύει ὡς «ἄξιο λάτρη»²⁶ τοῦ Θεοῦ, ὡς τὸν ἕνα, τὸν ἐκλεκτό²⁷. «Ἡ θερμὴ ἀναζήτηση κάθε εἴδους ἀρετῆς, ἡ ἀκρίβεια μὲ τὴν ὁποία ἐξασκοῦσε τὰ καθήκοντά του καὶ ἡ συγκαταβατικὴ γλυκύτητα τῆς συμπεριφορᾶς του, εἶχαν καταστήσει αὐτὸν τὸν καταπληκτικὸ ἄνθρωπο σεβαστὸ καὶ ἀγαπητό, ὄχι μόνο στοὺς χριστιανούς, ἀλλὰ καὶ στοὺς μουσουλμάνους»²⁸. «Βασιλευόμενος ἀπὸ μόνον τὸν θεῖον νόμον»²⁹, κατεστάθη «οὐρανόφοιτος, μέγα κλέος ἀρχιε-

17. «Ποίημα Ματθαίου Βατοπαιδινού», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 286.

18. «Δεύτερη ἐπιστολὴ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου Δ' πρὸς τὸν Σιναίου Κωνσταντίου», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σσ. 171-172.

19. «Ἵπόμνημα χειροτονίας ἀρχιεπισκόπου Κυπριανού», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 173.

20. «Ἐπιστολὴ Ἰλαρίωνος ἱερομονάχου πρὸς Νικόλαον Θησέα», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 264.

21. «Διήγηση τοῦ ἄγγλου περιηγητῆ John Carne», ὁ.π., σ. 312.

22. Αὐτόθι, σ. 309.

23. Αὐτόθι, σ. 309.

24. Αὐτόθι, σ. 310.

25. «Ποίημα Ματθαίου Βατοπαιδινού», ὁ.π., σ. 286.

26. Αὐτόθι, σ. 287.

27. Πρὸς αὐτόθι, σ. 287.

28. «Περιγραφή τῶν γεγονότων τοῦ Ἰουλίου 1821 ἀπὸ ἄρθρο ἀγγλικῆς ἔφημερίδας», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 361.

29. «Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων πρὸς Κυπριανό», ὁ.π., σ. 242.

ρέων»³⁰, «οὐρανοφάντωρ»³¹, «θεοείκελος ἀρχιθύτης»³². «Εἶδον ἀρχιερέα», συνεχίζει ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος, «κοσμοῦντα τὸν θρόνον πολὺ περισσότερον, ἀφ' ὅσον δύναται νὰ κοσμήσῃ ὁ θρόνος ἀρχιερεῖς»³³. «Νέον θαῦμα ἐπιχθονίων, θαῦμα μέγα φράσσασθαι, καὶ μέγα θαῦμα ιδέσθαι»³⁴. Κατακλείει ἡ λαϊκὴ μοῦσα γιὰ τὸν «ἅγιον Κυπριανόν» ὅτι «ἐπῆεν σὰν μάρτυρας, μιὰν ὥραν ἐννὰ λάμψει»³⁵. «Ἁγιασμένος ἱεράρχης»³⁶. «Τοιοῦτος ἀνεφάνης σὺ μακαριώτατε δέσποτα, καὶ τοιοῦτον σὲ κηρύττω πάντοτε καὶ πανταχοῦ»³⁷.

Αὐτὴ ἡ κατάστασή του φανερώνεται ἤδη ἐκ τῆς παιδικῆς του ἡλικίας. Ὡς ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐκλελεγμένος καὶ ἡγιασμένος καθὼς τόσοι καὶ τόσοι, εἴτε ἐκ τῆς περιόδου τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὅπως ὁ Σαμουὴλ καὶ ὁ Πρόδρομος, εἴτε ἐκ τῆς περιόδου τῆς Χάριτος, τῆς Καινῆς Διαθήκης ὅπως ὁ ἅγιος Σάββας ὁ ἡγιασμένος, ὁ ἅγιος Νικόλαος ὁ ἐν Μύροις, ὁ ἅγιος Συμεὼν ὁ Θαυμαστορείτης καὶ πολλοὶ ἄλλοι. Ἔτσι καὶ αὐτός, «πρὸς ὃν ὁ Θεὸς προέγνω, πρὸ χρόνων καὶ ἐπέγνω, ὁ πάντα προειδώς»³⁸, ἐπέλεξε τὴν διαμονὴν καὶ τὴν παραμονὴν «ἐξ αὐτῆς τῆς

30. «Ἐλεγειακὸν ἐγκώμιον Ἀντωνίου Μπρουνόνι πρὸς τὸν Κυπριανό», *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός*, ὁ.π., σ. 299.

31. Αὐτόθι, σ. 299.

32. «Ποίημα Νικολάου Σολωμοῦ Νικολαΐδου», *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός*, ὁ.π., σ. 288.

33. «Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων πρὸς Κυπριανό», ὁ.π., σ. 242.

34. Αὐτόθι, σ. 242.

35. «Ὁ ἀποκεφαλισμὸς τῶν δεσποτάδων», *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός*, ὁ.π., σ. 431.

36. «Περιγραφή τῶν γεγονότων τοῦ Ἰουλίου 1821 ἀπὸ ἄρθρο ἀγγλικῆς ἐφημερίδας», ὁ.π., σσ. 361. 364-365.

37. «Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων πρὸς Κυπριανό», ὁ.π., σ. 243.

38. «Ποίημα Ματθαίου Βατοπαιδινού», ὁ.π., σ. 286. Πρβλ. καὶ Ρωμ. γ' 30.

βαλβίδος τοῦ βίου... εἰς τὸ ἱερὸν καὶ σεβάσιμον μοναστήριον τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, τὸ ἐπικεκλημένον τοῦ Μαχαιρᾶ»³⁹, εἰς τὸ ὁποῖο μὲ εὐγνώμονα καρδία καὶ εὐχάριστον ἀνάμνησιν καταθέτει ὅτι «τὴν μετάνοιαν ἡμῶν, καὶ εἶχομεν, καὶ ἔχομεν, καὶ φυλάξομεν ἄχρι βίου τερμάτων»⁴⁰.

Κατ' ἐκείνη τὴν περίοδο κατὰ τὴν ὁποία ὁ παῖς Κυπριανὸς εἰσῆλθε στὸ μοναστήρι, ἡγούμενος ἦταν ὁ οἰκονόμος Παρθένιος. Αὐτός, «θείῳ ζήλῳ κινήθεις καὶ διεγηγευμένη προθυμία»⁴¹, «καὶ ἀκμὴν ἀγωνιζόμενος ἐνθέρμως ἐπὶ τῇ αὐξήσει καὶ βελτιώσει αὐτῆς (τῆς μονῆς)... ἔμπης, Θεοῦ συναυρομένου πόνοις καὶ ἰδρώσι καὶ δαπανήμασιν, οὐ τοῖς τυχοῦσιν, περιεποιήσατο αὐτῇ... καὶ δῆτα συγκροτήσας καὶ καταστήσας καὶ ἀδελφότητα συνασκουμένων μοναχῶν»⁴². «Οἱ δὲ συνασκούμενοι ἐν αὐτῇ πατέρες ὀφείλωσι διάγειν καὶ πολιτεύεσθαι σεμνῶς τε καὶ εἰρηνικῶς καὶ φιλαδέλφως κατὰ τὸν ὅρον καὶ τύπον τοῦ μοναδικῆ βίου, καὶ εἰ δυνατὸν κατὰ τὴν ἀκρίβειαν τὴν διαταχθεῖσαν ἐν τῇ τυπικῇ διατάξει τοῦ εἰρημένου κτίτορος Νείλου, ὡς καλῶς συντεταγμένην καὶ ἐφαρμοζούσαν τῷ μοναδικῷ καὶ ἀσκητικῷ βίῳ»⁴³.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ κλίμα τῆς αὐστηρῆς ἀσκητικῆς διαγωγῆς ἐπὶ τῇ παραδόσει τῶν ἀρχαίων ἀγίων Πατέρων καὶ κτιτόρων, καταγραφείσης ὑπὸ τοῦ πρώτου αὐτῆς ἡγουμένου, ὀσιωτάτου, λογιωτάτου καὶ σοφωτάτου Νείλου, τοῦ μετέπειτα καὶ πρωτόθρονου Ταμασοῦ, βρέθηκε ὁ Κυπριανός. Γαλουχούμενος μέσα στὴν γνήσια μοναχικὴ παράδοση, ἀναγεννημένος πνευ-

39. «Ἐγγραφοὺν Κυπριανοῦ ἀφορῶν τὸ τσιφλίκι τῆς Τύμπου», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σσ. 208-209.

40. Αὐτόθι, σ. 208.

41. «Σιγίλλιον πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Σεραφεῖμ Β΄», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 117.

42. Αὐτόθι, σ. 118.

43. Αὐτόθι, σσ. 119-120.

ματικῶς καθὼς ὁ ἴδιος μαρτυρεῖ⁴⁴, κατέκτησε τὶς τρεῖς πρῶτες καὶ κορυφαῖες ἀρετές, τὴν ὑπακοή, τὴν ἀκτημοσύνη καὶ τὴν παρθενία. Οἱ βασικὲς αὐτὲς ἀρετὲς προάγουν καὶ γεννοῦν ἄλλες θεοειδεῖς. Ἀπὸ τὴν ὑπακοή γεννᾶται ἡ προσευχή, καὶ αὐτὴ μὲ τὴν σειρά τῆς γεννᾶ τὴν βαθεῖα ταπείνωση καὶ τὴν καρδιακὴ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸ πρῶτα, καὶ ἔπειτα, ὡς συνέχεια, πρὸς τὸν πλησίον. Ἐκ τῆς ἀκτημοσύνης γεννᾶται ἡ ἐλευθερία τοῦ πνεύματος, καὶ ἐκ τῆς παρθενίας ἡ σωφροσύνη, ὡς διαφύλαξη τῆς καθαρότητος τοῦ νοός. Αὐτὴ ἡ καθαρότητα τοῦ νοός συνεπάγεται τὴν σύνεση, τὴν διορατικότητα καὶ τὴν διακριτικότητα.

Ὁ Κυπριανός, μέχρι τερμάτων βίου φύλαξε καὶ τὶς τρεῖς βασικὲς ἀρετὲς σῶες καὶ τὶς ἐπαύξησε. Ἐκινῶντας μὲ τὴν πρώτη, τὴν ὑπακοή, οἱ ἀπλὲς καὶ καθημερινὲς ἐντολὲς οἱ ὁποῖες καλλιεργοῦν τὸν μοναχό, καὶ στὴν περίπτωσή μας τὸν Κυπριανό, γίνονται αἰτία νὰ ἐπιφέρουν σὲ αὐτὸν βαθμιαία τὴν τελεία ὑπακοή, κατὰ τὸ πρότυπο τοῦ Χριστοῦ μας στὸν κῆπο τῆς Γεθσημανῆ. Ἔτσι, ὅταν ἦλθε ἡ ἐξέταση αὐτῆς τῆς ἀρετῆς, κατὰ πόσο τὴν ἐγκολπώθηκε, αὐτὸς πρόθυμα ἀνταποκρίθηκε καὶ ἀρίστευσε. Ἡ πρώτη ἐξέταση ἦλθε μὲ τὴν ἐντολὴ νὰ ἀφήσει τὸ μοναστήρι καὶ νὰ πορευθεῖ στὴν ἀλλοδαπή, στὴν Μολδοβλαχία. Ἀκολουθεῖ ἔτσι τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀβραάμ, ὁ ὁποῖος ἐπροστάχθη νὰ ἐγκαταλείψει τὸν τόπο του καὶ τοὺς συγγενεῖς του καὶ νὰ πορευθεῖ στὰ ξένα. Ἔτσι καὶ ὁ Κυπριανός, ταπεινὰ ἀποδεχόμενος καὶ ὑπακούοντας στὴν ἐντολή, ἐγκαταλείποντας τὴν ἀγαπημένη του Μονή, ὡς ξένος, ζητιάνος, φτωχὸς καὶ πένης, πορεύεται στὴν Μολδοβλαχία καὶ παραμένει ἐκεῖ γιὰ δεκαεννέα ὀλόκληρα χρόνια, ὑπηρετῶντας τὴν Παναγία καὶ βοηθῶντας τὸ μοναστήρι του, τὸ ὁποῖο βρέθηκε σὲ πολὺ δύσκολη οἰκονομικὴ κατάσταση, ἐκτελῶντας μὲ

44. Βλ. «Ἐγγραφον Κυπριανοῦ ἀφορῶν τὸ τσιφλίκι τῆς Τύμπου», ὁ.π., σ. 209.

πολλή ἐπιμέλεια τὴν ἐντολὴν ποὺ ἔλαβε. Μάλιστα ἡ παραμονὴ τοῦ ἐκεῖ δὲν ἦταν καὶ τόσο εὐχάριστη, ἀφοῦ ὑπῆρχαν «καὶ αἱ ἐξ ἀμάξης λαλούμεναι κατὰ τῶν κυπρίων ἀναρίθμητοι ἐκεῖναι κατηγορίαι»⁴⁵.

Ἐπανακάμπτοντας στὴν Κύπρο, συνεχίζει νὰ ἐπιμελεῖται τὴν ἀρετὴ τῆς ὑπακοῆς, μὲ τὸ νὰ μεταβεῖ στὴν Λάρνακα ὡς οἰκονόμος τῶν μετοχιῶν τῆς Μονῆς στὴν περιοχὴ. Καὶ πάλιν, ὅταν στέλνεται τὸ νέο διοριστήριο ἀπὸ τὸν Χρῦσανθο γιὰ τὸ Φιλάνι, προθύμως ἐπιχειρεῖ νὰ ἐκτελέσει τὴν προσταγή⁴⁶.

Ἡ ὑπακοὴ τοῦ Κυπριανοῦ φαίνεται καὶ ἀργότερα, ὅταν «αἴφνης, δι' ὑψηλοῦ προσκυνητοῦ βασιλικοῦ ὀρισμοῦ»⁴⁷, ἀπεστάλησαν ἐξόριστοι οἱ δύο Χρυσανθείοι, ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ ὁ Κιτίου, καὶ κατεστάθησαν ὁ Κυπριανὸς καὶ ὁ Μελέτιος, ὁ μὲν στὸν ἀρχιεπισκοπικό, ὁ δὲ στὸν κιτιακὸ θρόνο μὲ «ἀπότομον ἀπόφασιν»⁴⁸. Στὴν ἀπόφαση αὐτὴ ὁ κλῆρος καὶ ὁ λαὸς τῆς Κύπρου ἐκφράζει τὴν εὐαρέσκειά του, ἀφοῦ, ὅπως γράφουν καὶ στὸν πατριάρχη, «παρακαλοῦμεν... ἵνα καὶ ἐκκλησιαστικῶς πληρωθῆ τὸ ἀπότομον καὶ δραστήριον προσκυνητὸν ὑψηλὸν χάττι σερίφιον, καὶ τὰ προσκυνητὰ περάτια, καὶ ἡ εὐάρεστος βουλή καὶ θέλησις καὶ ἡμῶν καὶ τῶν ὄλων κυπρίων»⁴⁹. «Αὕτη ἡ ἀρόρητος τῷ ὄντι καὶ ἀσύγκριτος ἐκλογὴ ἐστάθη τοσοῦτον προσήκουσα καὶ προσφυῆς, ὥστε ὡσὰν νὰ ἀπεφράσιζον καὶ νὰ ἐξέλεγον ἀφιλοπροσώπως καὶ δικαίως αὐτὸ

45. «Ἰδρυτικὴ πράξις Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας», ὁ.π., σ. 184.

46. «Ἐπιστολὴ Γαβριὴλ Ζαχαρίου πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Χρῦσανθο», *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός*, ὁ.π., σ. 134. ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΗΔΡΑΣ ΚΑΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΜΑΧΑΙΡΑ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ, «Μία ἀνέκδοτη ἐπιστολὴ τοῦ Γαβριὴλ Ζαχαρίου», *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός*, ὁ.π., σσ. 528-530.

47. «Ἐπιστολὴ κλήρου καὶ λαοῦ τῆς Κύπρου πρὸς τὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίαν Δ'», ὁ.π., σ. 156.

48. Αὐτόθι, σ. 157.

49. Αὐτόθι, σ. 158.

τὸ στόμα καὶ ἡ καρδιά τῆς ἡμετέρας Συνόδου καὶ κλήρου, ὥστε οὐ μόνον ἡμεῖς μετὰ παντὸς τοῦ γένους, ὁμοθυμαδὸν εὐχάριστοι, εἶπομεν αὐτοὺς τοὺς δύο μόνον θέλομεν ποιμένας καὶ ἱεράρχας ἡμῶν διὰ βίου, ἄλλα καὶ αὐτοὶ οἱ ὀθωμανοὶ καὶ τὰ λοιπὰ γένη μας, ἀνέπεμψαν συμφώνως τὰ εὐχαριστήρια πρὸς τὸν ὑψιστον καὶ τὸν πολυχρόνιον ἄνακτα, ἀξιωθέντες κατὰ θυμὸν τοσοῦτων ἀξίων ἀληθῶς ποιμεναρχῶν»⁵⁰.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο ὠφείλουμε νὰ κάνουμε μία παρεμβολή, καὶ νὰ ἀποκαταστήσουμε τὴν ἀλήθεια περὶ ἐνὸς γεγονότος τὸ ὁποῖον, ἐνῶ ξεκίνησε ὡς μύθος, κατέληξε νὰ θεωρεῖται ἡ ἱστορικὴ ἀλήθεια⁵¹. Αὐτὸ τὸ γεγονός ἔχει νὰ κάνει μὲ τὴν ἐξορία τοῦ Χρυσάνθου, καὶ ὅτι δῆθεν αὐτὴ μηχανορραφήθηκε ἀπὸ τὸν Κυπριανὸ μὲ δολιότητα καὶ ὑστεροβουλία, μὲ στόχο τὴν διαρπαγὴ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου. Δὲν θὰ ἐπεκταθοῦμε στὶς λεπτομέρειες γιατί αὐτὲς ἔχουν παρουσιαστῆ σὲ ἄλλη εἰσήγησι στὸ παρὸν Συνέδριο. Θὰ ἀρκεστοῦμε σὲ ἓνα μόνο σχόλιο, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἀνωτέρω κληροικολαϊκὴ ρήσι: Ἐὰν ὁ Κυπριανὸς εἶχε αὐτὸ τὸ στίγμα, αὐτὸ τὸν φόγο στὸ ἐνεργητικὸ του, τότε πῶς γίνεται ἅπαντες, μετὰξὺ τῶν ὁποίων καὶ συγγενεῖς ἐξ αἵματος τοῦ Χρυσάνθου, νὰ ἀποφαίνονται ὅτι ἡ ἀπόφασι αὐτὴ τοῦ σουλτάνου «ἐστάθη τοσοῦτον προσήκουσα καὶ προσφυῆς, ὥστε ὡσὰν νὰ ἀπεφάσιζον καὶ νὰ ἐξέλεγον ἀφιλοπροσώπως καὶ δικαίως αὐτὸ τὸ στόμα καὶ ἡ καρδιά τῆς ἡμετέρας Συνόδου καὶ κλήρου»⁵²; Δὲν θὰ ὑπῆρχαν οἱ διαφωνοῦντες, ἔστω καὶ ἐκ τῶν

50. Αὐτόθι, σ. 157.

51. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 8.

52. Πρβλ. «Ἐπιστολὴ κλήρου καὶ λαοῦ τῆς Κύπρου πρὸς τὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίαν Δ'» γιὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Κυπριανοῦ ὡς τοῦ νέου ἀρχιεπισκόπου Κύπρου, τὴν ὁποία πρῶτος ὑπογράφει ὁ ἀνηψιὸς τοῦ Χρυσάνθου, μητροπολίτης Πάφου Χρυσάνθος. ὁ.π., σ. 158.

υστερών; Καί ἂν ἀκόμη αὐτὴ ἡ ὑποτιθέμενη διαφωνία δὲν ἀνεγράφετο, πού θὰ ἦτο φυσικότατον, θὰ ἄφηνε ὅμως ὁ γράφων ὑπόνοιες καὶ ἄλλα κεκαλυμμένα σημεῖα ὥστε νὰ φαίνεται, κεκρυμμένῳ τῷ τρόπῳ, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ καταναγκαστικῆς διαταγῆς. Δὲν ἀφήνει ὅμως τέτοιες ὑπόνοιες, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη πανηγυρίζει τὸ γεγονός πανδήμως καὶ παγκυπρίως.

Ἐὰν πάλιν ὁ Κυπριανὸς ἦταν στιγματισμένος, θὰ τὸν ἀνέχονταν, ἔστω καὶ ἐξ ἀνάγκης; Δὲν θὰ ζητοῦσαν τὴν ἔκπτωσή του, ὅπως καὶ στὸ παρελθὸν συνέβη μὲ προηγούμενους, ἀλλὰ καὶ μὲ ἐπόμενους τοῦ Κυπριανοῦ ἀρχιεπισκόπους; Ὅχι μόνο αὐτὸ δὲν ἔγινε, ἀλλὰ κι ὅταν «οἱ ἐχθροὶ τοῦ στὴν Κωνσταντινούπολη κατήγγειλαν ὅτι ἡ τυραννία καὶ ἡ ἀπληστία του κατέστησαν τὸ ὄνομά του μισητὸ στοὺς κυπρίους(!), ἡ δὲ Πύλη ἔστειλε δύο τούρκους... γιὰ νὰ ἐρευνήσουν τὴν ὑπόθεση... μία διακήρυξη ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες (τῆς Κύπρου), ὅτι εἶναι ἱκανοποιημένοι μαζί του»⁵³ τὸν ἔσωσε ἀπὸ τὰ δυσάρεστα, τὰ ὁποῖα βεβαίως δὲν θὰ ἀποφεύγονταν ἀργότερα. Τὸ γεγονός τῶν εἰς βάρος του καταγγελιῶν συνέβηκε δύο-τρία χρόνια μετὰ τὴν ἀνάρρησή του στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο, ἡ δὲ ἀντίδραση τῶν κυπρίων δείχνει τὴν ἀγάπη, τὸν σεβασμὸ καὶ τὴν ἐκτίμησή τους πρὸς τὸ πρόσωπό του. Ἐὰν βεβαίως οἱ κύπριοι ἀντιδρουῦσαν διαφορετικὰ καὶ εἰς βάρος τοῦ Κυπριανοῦ, θὰ καταδεικνυόταν ἡ ἐνοχὴ του. Ἡ ἀντίδραση τοῦ λαοῦ ὅμως ἐπεκύρωσε τὴν ἀθωότητα τοῦ ἀνδρός.

Ὁ Κυπριανὸς λοιπόν, «ἄξιος μαρτυρηθεὶς παρὰ τῶν κρατούντων εἰς βασιλικὰς ἐκδουλεύσεις, καὶ παρ' ἡμῶν εἰς ἐκκλησιαστικὰς»⁵⁴, μαρτυρεῖται καὶ ὑπὸ τῶν ἐκκλησιαστικῶν προσώπων οἱ ὁποῖοι σημειώνουν: «Ἡμεῖς οἱ παρευρεθέντες

53. «Διήγηση τοῦ ἄγγλου διπλωμάτη καὶ περιηγητῆ William Turner», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 234.

54. «Συνοδικὴ ἐπιστολὴ πρὸς πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίαν Δ'», ὁ.π., σ. 165.

ἀρχιερεῖς, ὁμοῦ τῆ αὐτοῦ μακαριότητι, καὶ μετὰ παντὸς τοῦ εὐαγοῦς κλήρου καὶ ἱεροῦ συλλόγου τῶν ἱερέων συνεισελθόντες ἐν τῷ τῆς ἀγιωτάτης ταύτης Ἀρχιεπισκοπῆς πανσέπτῳ ναῶ τοῦ ἀγίου ἐνδόξου ἀποστόλου καὶ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἐξελεξάμενοι ἀπεδέχθημεν τὸν διειλημμένον πανοσιολογιώτατον ἐν ἱερομονάχοις κύριον Κυπριανόν, ἐπὶ τὸ ἀναδεχθῆναι ταύτην τὴν ποιμαντικὴν καὶ πνευματικὴν ἐπιστασίαν τοῦ ἀγιωτάτου τούτου θρόνου, ψήφους κανονικὰς κατὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς διατυπώσεις πρῶτον καταβαλόντες»⁵⁵. Ὅθεν, «ψήφῳ κοινῇ καὶ δοκιμασία παντὸς τοῦ εὐαγοῦς κλήρου τῆς καθ' ἡμᾶς νήσου Κύπρου»⁵⁶ κατεστάθη διάδοχος στὸν ἀγιώτατο ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο, «ὡς ἄξιος καὶ ἡμῶν ἐκ πολλοῦ ἐν πολλοῖς καὶ διὰ πολλῶν δόκιμος ὢν»⁵⁷. Ἐπειδὴ ἡ ἀπόφαση προῆλθε «κοινῇ ἀποφάσει καὶ συναινέσει»⁵⁸ πάντων τῶν κυπρίων, αὐτός, ὑπακούοντας στὴν φωνὴ τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ἀποδέχεται.

Αὐτὸ ἔγινε ὄχι διότι τὸ ἐπεδίωξε, ἀλλὰ διότι «ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων ἔπλεξεν ἡμᾶς», καθὼς γράφει ὁ ἴδιος, «εἰς τὴν τύρβην τοῦ κόσμου, τὴν διοίκησιν δηλαδὴ τῶν πολιτικῶν, ἐν οἷς συμφυρόμενοι, ἀνάρπαστοι αἴφνης γεγονότες, εἰ καὶ ἀνάξιοι, προεβιβάσθημεν εἰς τὸν ἀγιώτατον καὶ ἀποστολικὸν θρόνον τῆς ἀγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς, τῆς Νέας Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Κύπρου»⁵⁹. Τὸ «εἰ καὶ ἀνάξιοι», καὶ ἄλλοῦ τὸ «ἐν πάσῃ τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν»⁶⁰, καθὼς καὶ τὸ «πᾶν ἀγαθὸν κατόρθωμα τῷ Θεῷ ἀναφέρειν, ἀλλ' οὐχὶ τῇ ἡμε-

55. «Ἰπόμνημα χειροτονίας ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ», ὁ.π., σ. 174.

56. «Κατάλογος τῶν χρεῶν τῆς ἱεράς Ἀρχιεπισκοπῆς», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 225.

57. «Ἰπόμνημα χειροτονίας ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ», ὁ.π., σ. 173.

58. Αὐτόθι, σ. 173.

59. «Ἐγγραφοὶ Κυπριανοῦ ἀφορῶν τὸ τσιφλίκι τῆς Τύμπου», ὁ.π., σ. 209.

60. «Ἰδρυτικὴ πράξις Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας», ὁ.π., σ. 182.

τέρα δύναμει»⁶¹, φανερώνει τὴν πολλή ταπείνωση τοῦ ἀνδρὸς ὡς προῖδον τῆς ὑπακοῆς του, τὴν ὁποία ἐπιμαρτυρεῖ καὶ ὁ Γαβριὴλ Ζαχαρίου, ἔμπορος, στενὸς συνεργάτης τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου, χαρακτηρίζοντας τὸν Κυπριανὸν ταπεινὸν οἰκονόμον⁶².

Ἡ ταπείνωσή του, συνυφασμένη μὲ τὸ πνεῦμα προσευχῆς τὸ ὁποῖο τὸν διακατέχει, καὶ τὸ ὁποῖο ἐκδηλώνεται τόσο μὲ τὸ νὰ ἐκζητεῖ τις προσευχὲς τῶν ἄλλων, ὅσο καὶ τὸ νὰ παραδίδεται ὁ ἴδιος καὶ νὰ παραδίδει τὰ πάντα διὰ τῆς προσευχῆς στὸν Θεό, διαφαίνεται σὲ πολλὰ ἀποσπάσματα. Στὴν ἐπιστολή του πρὸς τοὺς βατοπαιδινούς πατέρες γράφει τὰ ἐξῆς: «Ἡμεῖς, υἱοὶ περιπόθητοι, περιπλακέντες εἰς τύρβας τὰς κοσμικὰς, μάλιστα ἐν τοιούτοις δυστυχεστάτοις αἰῶσι, χρήζομεν τῆς παρὰ τοῦ ἁγίου Θεοῦ ἰσχυρᾶς βοηθείας καὶ ἀντιλήψεως, ἂν εἶναι νὰ ἀποβῇ τὸ τέλος ἡμῖν ἀγαθόν, καὶ νὰ μὴ ἐπιχαρῶσιν ἐφ' ἡμᾶς τὰ ἔθνη τὰ ἀλλόφυλα καὶ βάρβαρα»⁶³. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐπιφαίνεται ἡ ταπείνωσή του⁶⁴. Ἡ συνέχεια τῆς ἐπιστολῆς μαρτυρεῖ τὴν προσευχητικὴ του διάθεση, κατὰ τὸ σημεῖο τῆς ἐκζητήσεως τῆς προσευχῆς τῶν ἄλλων· «ὁ δὲ Θεὸς συνηθίζει νὰ δυσωπῆται διὰ προσευχῶν ἁγίων ἀνδρῶν, τῶν ἰδίων αὐτοῦ θεραπόντων, οἵτινες τῷ Ὁρει τῆς ἀρετῆς προσεπέβησαν. Διὸ καὶ ἀξιούμεν τὴν ὑμετέραν πανοσιότητα ἵνα μνημονεύητε καὶ ἡμῶν ἐν τε ταῖς γενομέναις ἱεραῖς τελεταῖς καὶ παννυχίοις στάσεσί τε καὶ ἀγρυπνίαις, ὅπως ὁ Κύριος ἐλέησῃ καὶ ἡμᾶς τοὺς ἐν τοῖς πολιτικοῖς συμφυρομένους, καὶ ὑπὲρ τῶν λογικῶν ἡμῶν προβάτων προσπαλαί-

61. Αὐτόθι, σ. 184.

62. «Ἐπιστολή Γαβριὴλ Ζαχαρίου πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κύπρου Χρυσάνθο», ὁ.π., σ. 134.

63. «Ἐπιστολή Κυπριανοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῆς ἱεραῆς μονῆς Βατοπεδίου», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 202.

64. Πρβλ. Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Σιναΐτου, *Κλίμαξ*, ἔκδ. ἱεραῆς μονῆς Παρακλήτου, Ὡρωπὸς Ἀττικῆς 1989⁴, σ. 277.

οντας, ὅπως ἀποσπῶμεν αὐτούς τῶν καταδυναστευόντων λύκων»⁶⁵.

Ὁ Κυπριανός, αἰείποτε προνοῶν καλῶς γιὰ ὅλα τὰ θέματα τῆς πατρίδος του⁶⁶, ἐξαιρέτως δὲ ὑπὲρ τῶν λογικῶν προβάτων τὰ ὁποῖα τοῦ ἐνεπιστεύθη ὁ Θεός, γράφει μὲ προσευχητικὴ ἀγωνία: «Γράφοντες τὸ παρὸν προσταχτικόν μας, πρῶτον μὲν παρακαλοῦμεν τὸν ἅγιον Θεὸν νὰ ἐλεήσῃ ὑμᾶς καὶ νὰ δώσῃ εὐλογίαν εἰς τοὺς κόπους σας καὶ εὐτυχίαν εἰς τοὺς καρπούς καὶ γεννήματά σας πρὸς παρηγορίαν σας»⁶⁷. «Ὁ δὲ φιλόανθρωπος Θεός, παραβλέψας τὰ ἁμαρτήματα ἡμῶν, εἴθε νὰ παρέξῃ μίαν εἰρηνικὴν εὐκατάστασιν, καὶ εὐλογίαν εἰς τὰ ἐργόχειρα ὑμῶν, καὶ γεννήματα, κατὰ τὴν ἔφεσιν καὶ εὐχὴν τῆς καρδιάς ἡμῶν ὅπου νυχθημερῶς ἀναπέμπομεν»⁶⁸. Καθὼς αὐτὸς πράττει, «προσστησάμενος τὴν θείαν βοήθειαν»⁶⁹, προτρέπει καὶ τὰ λογικά του πρόβατα ὅπως «ἀφιερώνοντες ὅλας τὰς ἐλπίδας σας εἰς τὸν ἅγιον Θεόν, καὶ ἡ αὐτοῦ ἄπειρος ἀγαθότης δύναται νὰ ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς πάντων τῶν δεινῶν»⁷⁰.

Οἱ εὐχὲς τοῦ Κυπριανοῦ αὐτὲς μαρτυροῦνται ὡς θεοπειθεῖς, πομποστόλοι, ὁδηγοί⁷¹, καὶ διὰ βίου συναρρωγοὶ καὶ συ-

65. «Ἐπιστολὴ Κυπριανοῦ πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους τῆς ἱερᾶς μονῆς Βατοπεδίου», ὅ.π., σ. 202.

66. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου προτρεπτικὴ πρὸς θανάτωση τῶν ἀκρίδων», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὅ.π., σ. 289.

67. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς ἱερεῖς καὶ λοιποὺς χριστιανοὺς κατιλλικίου Χρυσοχοῦς», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὅ.π., σ. 257.

68. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς ἱερεῖς καὶ λοιποὺς χριστιανοὺς καδιλλικίου Λεύκας», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὅ.π., σ. 194.

69. Πρβλ. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου προτρεπτικὴ πρὸς θανάτωση τῶν ἀκρίδων», ὅ.π., σ. 291.

70. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Λευκωσίας προτρεπτικὴ διὰ παράδοσιν τῶν ὄπλων», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὅ.π., σ. 304.

71. Πρβλ. «Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων πρὸς

ναντιλήπτορες τόσοσ τῆς σωματικῆς, ὅσον καὶ τῆς ψυχικῆς σωτηρίας τῶν πιστῶν⁷².

Κορύφωση ὁμωσ τῆς ταπείνωσης τοῦ Κυπριανοῦ καὶ τελείωση αὐτῆς διὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸ καὶ τὸν πλησίον ἀγάπης του, ἀποτελεῖ ἡ τελευταία ἐγκύκλιός του πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ τοὺς λοιποὺς χριστιανοὺς τοῦ κατηλλικίου Κυθρέας, στὴν ὁποία σημειώνει τὰ ἀκόλουθα: «Πρὸ πάντων, τέκνα ἀγαπητά, χρεωστοῦμεν νὰ προστρέξωμεν εἰς τὸ ἄπειρον ἔλεος τοῦ ἀγίου Θεοῦ μετὰ συντετριμμένης καρδιάς καὶ μετανοίας, διὰ νὰ παράβλεψη τὰς ἀμαρτίας μας, καὶ νὰ ἀφιερῶσωμεν τὰς ἐλπίδας μας εἰς τὸ ἀνεξιχνίαστον πέλαγος τῆς εὐσπλαγχνίας του, καὶ ἡ πάνσοφος αὐτοῦ παντοδυναμία θέλει οἰκονομήσει τὰ συμφέροντά μας. Δεύτερον νὰ ἀπορρίψωμεν κάθε πάθος καὶ ψυχρότητα, ὅπου ἔχομεν εἰς τοὺς ἀδελφούς μας καὶ νὰ ἐγκολπωθῶμεν τὴν ἀπάθειαν καὶ γνησίαν ἀγάπην, τὴν πρὸς ἀλλήλους, καθὼς διδάσκει ὁ εἰρηνάρχης Θεὸς μας εἰς ὅλον του τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον. Καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη ἀρετὴ, ὅπου ζητεῖται ἀπὸ τὸ γλυκύτατόν του στόμα τοῦ Ἰησοῦ μας, καὶ ὅπου δύναται νὰ ἐξιλεώσει τὸν ἅγιον Θεὸν καὶ νὰ καλύψη πλῆθος τῶν ἀμαρτιῶν μας»⁷³.

Ἐπίσης, στὴν ἐπιστολὴ του πρὸς τὴν ἀδελφότητα τῆς ἱερᾶς μονῆς Κύκκου γράφει: «Οὔτω συνελθόντες εἰς ἓν νὰ μὴν δώσητε χώραν εἰς τὸν μισόκαλον καὶ σπορέα τῶν ζιζανίων καὶ βάσκανον τῆς εἰρήνης καὶ ἀδελφικῆς ἀγάπης, τὴν ὁποίαν ὡς κληρονομίαν ὁ Κύριος ἡμῶν μᾶς ἄφησεν εἰς οὐρανοὺς ἀνερχόμενος, καὶ μάλιστα ἐστὶ τοιοῦτος ὁ μισόκαλος καὶ σπεῖρει προθυμότατα τὰ ζιζάνια αὐτοῦ καὶ διεγείρει ἔριδας καὶ φιλονεικίας καὶ διαστάσεις, καὶ ταραττει καὶ συγχύζει τὴν εἰρήνην καὶ ἀδελφικὴν ἀγάπην εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς καὶ ἱερωμένους, ὡς ἔχοντας χρέος νὰ φυλάττωσι τὰς ἐντολάς

Κυπριανό», ὁ.π., σ. 240.

72. Αὐτόθι, σ. 243.

73. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σσ. 305-306.

τοῦ Κυρίου μας, καὶ νὰ γίνωνται εἰς τοὺς ἄλλους παράδειγμα καλόν»⁷⁴.

Δίδοντας ὁ Κυπριανὸς τὸ καλὸν παράδειγμα ἐκ τῆς εὐσπλαγχνικῆς καρδίας του, γράφει πρὸς τὸν γραμματικὸν Κυθρέας Γιαννάκη: «χάρισον (τοῦ Χατζήμιχαήλη Κεντζῆ), ὡς πτωχοῦ, ἐκ πάντων τῶν δοσιμάτων του, γρ<όσια> δεκαπέντε»⁷⁵. Σὲ ἄλλον, εὐχόμενος τὸν εὐλογεῖ καὶ συνάμα τὸν προστάζει: «Νὰ ἔχῃς μὲν πᾶσαν ἐπιμέλειαν εἰς τὴν ἐπισώρευσιν τοῦ ἐμβαλὶ μριοῦ, νὰ φέρεσαι δὲ εἰς τοὺς ῥαγιάδες μὲ φόβον Θεοῦ, διὰ νὰ μὴ ἀδημονοῦν οἱ πτωχοί»⁷⁶. Συμπαθῶν καὶ συλλυπούμενος μετὰ τοῦ ποιμνίου του ἀναφωνεῖ: «Ἡξεύρομεν, τέκνα, ἡξεύρομεν τὰς στενοχωρίας σας, καὶ λυπούμεθα, μάρτυς ὁ Θεός, πλὴν τί ποιητέον;»⁷⁷.

Ἡ φιλογενέστατη προσφορά του ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἡ φιλότιμη⁷⁸ προσπάθειά του «νὰ δείξῃ τὴν συνεισφορὰν ἀξίαν τοῦ μεγάλου ζήλου»⁷⁹, ἡ προθυμία του καὶ τὸ δόσιμο τοῦ ἑαυτοῦ τοῦ ὑπὲρ τοῦ πλησίον, δὲν μένουσιν ἀπαράτηρητα. Σημειώνεται περὶ τοῦ Κυπριανοῦ: «Πρέπει νὰ εἴστε καλὰ ἐνημερωμένοι γιὰ τὴν διακεκριμένη ἐξοχότητα τοῦ ἁγίου πατέρα μας Κυπριανοῦ, τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς νήσου μας»⁸⁰. «Αὐτὸς δὲ μόνον πάσχει διὰ τὴν ποιμνὴν ταύ-

74. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σσ. 188-189.

75. Αὐτόθι, σ. 267.

76. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς ἱερεῖς καὶ λοιποὺς χριστιανοὺς κατιλλικίου Χρυσοχοῦς», ὁ.π., σ. 258.

77. Αὐτόθι, σ. 257.

78. Πρβλ. «Ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ ἄρθρο 15 τοῦ “Σχεδίου Γενικοῦ” τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 276. «Ἐπιστολὴ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου πρὸς Κυπριανόν», αὐτόθι, σ. 277.

79. Αὐτόθι, σ. 277.

80. «Περιγραφή τῶν γεγονότων τοῦ Ἰουλίου 1821 ἀπὸ ἄρθρο ἀγγλικῆς ἐφημερίδας», ὁ.π., σ. 361.

την μὲ ἄχ παντοτεινόν· πῶς νὰ τὴν διασώσῃ καὶ νὰ τὴν ἐλυ-
 τρώσῃ, ἐκ πάντων τῶν δεινῶν. Εἶθε δὲ πληρωθεῖη, ὁ πόθος
 του νὰ γένοι, καθὼς ὑπερμαχεῖ»⁸¹. «Θερμὸς προστάτης τε,
 προασπιστὴς τε μέγας»⁸² ἀναφαίνεται, μὲ ἔκδηλη τὴν γνώση τῆς
 εὐθύνης ἀπέναντι τῶν καθηκόντων του. Καὶ ὁ Κυπριανὸς χα-
 ράσσει ἀργὰ πάνω στὸ χαρτί: «Κατὰ τὸ ἐπικείμενον ἡμῖν
 χρέος, ὅπερ ἔχομεν πρὸς ὑμᾶς πατρικῶς, καὶ διὰ τὸν ζῆλον,
 ὃν τρέφομεν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ψυχῇ ἔνθερμον, ἵνα βλέπωμεν
 ὄλους ὑμᾶς τοὺς ὁμογενεῖς καὶ ὁμοπατρίους ἐπὶ τὸ κρεῖττον
 βελτιουμένους καὶ εὐτυχοῦντας, σὺν ἀναπαύσει καὶ κατα-
 στάσει βελτιωτέρα, ἐξ ὅτου, θείῳ ἐλέει καὶ διὰ βασιλικοῦ
 προστάγματος, ἐπὶ τὸν ἀποστολικὸν καὶ θεϊότατον τοῦτον
 θρόνον τῆς ἀγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς προεβιβάσθημεν, οὐ
 διαλείπομεν ἀκαταπαύστως φροντίζοντες, ὅλαις δυνάμεσιν,
 ὑπὲρ τῆς κοινῆς ὑμῶν ὠφελείας καὶ ἀγαθῆς συστάσεως, καὶ
 ἐπαγρυπνοῦντες ἐπὶ τὰς ἐπικείμενας ἡμῖν βασιλικὰς καὶ το-
 πικὰς ὑποθέσεις, ἵνα ἀποβαίνωσιν ὅλαι κατὰ τὸν ἔνθερμον
 ἡμῶν πόθον πρὸς ἡσυχίαν καὶ εὐτυχίαν καὶ καλιωτέραν κα-
 τάστασιν ἐδικὴν σας, ἀρεσκόμενοι καὶ τερπόμενοι μᾶλλον
 εἰς τὴν εὐτυχισμένην καὶ ἀγαθὴν κατάστασιν τὴν ἐδικὴν σας,
 παρὰ εἰς τὴν ἐδικὴν μας ἀνάπαυσιν»⁸³.

Κατεργαζόμενος τὴν ὑπακοή, ἐκόσμησε τὸν ἐσωτερικὸ
 του κόσμο μὲ τὴν ἀκεραιότητα, γενόμενος «ἄμεμπτος»⁸⁴,
 ὥστε «ἀδύνατον εἶναι νὰ ψευσθῶμεν εἰς τὴν ὑπόσχесίν μας,
 καθότι οὐδὲ τὸ ἐπάγγελμα ἡμῶν ἀπαιτεῖ ἓνα τοιοῦτο κατὰ
 μηδένα τρόπον»⁸⁵. Διότι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἀνέρχονται σ' αὐτὸ

81. «Ποίημα Ματθαίου Βατοπαιδινού», ὁ.π., σσ. 286-287.

82. «Ποίημα Νικολάου Σολωμοῦ Νικολαΐδου», ὁ.π., σ. 288.

83. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου προτρε-
 πτικὴ πρὸς θανάτωση τῶν ἀκριδῶν», ὁ.π., σ. 289.

84. «Ἐπιστολὴ κλήρου καὶ λαοῦ τῆς Κύπρου πρὸς τὸν πατριάρχην
 Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίαν Δ΄», ὁ.π., σ. 157.

85. «Ἀπάντηση Κυπριανοῦ σὲ ἐπιστολὴ προκρίτων», Ἀρχιεπίσκοπος

τὸ ἐπάγγελμα «οὐ μόνον τὰ τῆς καθ' ἡμᾶς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καλῶς καὶ θεαρέστως διθύνειν καὶ κυβερνᾶν ὀφείλουσιν, ἀλλὰ καὶ ὡς ἐπίτροποι τοῦ πτωχοῦ καὶ πιστοῦ ῥαγιαῖ εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ ἐπαγρυπνῶσι, καὶ ὑπὲρ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, καὶ παντὸς δημοσίου ὑποθέσεως, ἀγαθῆς ἐκβάσεως, καὶ τῆς τοῦ κοινοῦ λαοῦ, καλῆς ἀποκαταστάσεως. Ὅθεν καὶ ἐπάναγκες ἐστὶ, τοὺς διαδεχομένους τὸ τῆς ἀρχιερατείας μέγα ἀξίωμα, εἰδήμονας εἶναι τῶν τοπικῶν ὑποθέσεων, καὶ γεγυμνασμένους ἐπ' ἀμφοτέρα, ἐκκλησιαστικούς τε καὶ πολιτικούς»⁸⁶.

Γι' αὐτὸ τὸν λόγον ἀπεδείχθη ἄξιος νὰ ἀναλάβει τὸ πηδάλιο τῆς ἐκκλησιαστικῆς νήσος, διότι «μόνος αὐτός, ὡς εἰδὼς πάντα, δύναται ἐπὶ τοιούτων σφοδρῶν καὶ ἀλγεινῶν τῆς πατριδος ὑμῶν περιστάσεων στήναι πρὸς τὰ τοιαῦτα ῥαγδαῖα τῶν ἀλλεπαλλήλων καταιγίδων καὶ κατευνάσαι τὴν τῶν πραγμάτων πικρὰν ταραχὴν καὶ ζάλην, ὡς ἐχέφρων τῷ ὄντι καὶ πολῦπειρος κυβερνήτης»⁸⁷. «Ἄξιος μαρτυρηθεὶς παρὰ τῶν κρατούντων εἰς βασιλικὰς ἐκδουλεύσεις, καὶ παρ' ἡμῶν εἰς ἐκκλησιαστικὰς, ἀνὴρ τῷ ὄντι εὐσεβῆς, φιλόπτωχος, φιλόπατρις, γεγυμνασμένος ἐκ πολλῶν χρόνων πράγμασιν ἐκκλησιαστικοῖς τε καὶ πολιτικοῖς, καὶ δεδοκιμασμένος πρὸ χρόνων, καὶ παρὰ πάντων τῶν ἐν τῇ νήσῳ εἰς τοῦτο προσκαλούμενος»⁸⁸, «καὶ μάλιστα ὡς δουλεύσας τῇ πατρίδι διὰ τοσοῦτων χρόνων καὶ εὐρεθεὶς πρόμαχος εἰς πᾶσαν περίστασιν καὶ ἀνάγκην, καὶ τέλος, λύχνος ὢν ἐτέθη πρεπόντως ἐπὶ τὴν λυχνίαν

Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 196.

86. «Συνοδικὴ ἐπιστολὴ πρὸς πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίαν Δ΄», ὁ.π., σ. 164.

87. «Ἀπόκριση τοῦ ἐν Κύπρῳ διατριβόντος Συναίου Κωνσταντίου σὲ ἐπιστολὴ τῶν κυπρίων περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 159.

88. «Συνοδικὴ ἐπιστολὴ πρὸς πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίαν Δ΄», ὁ.π., σ. 165.

καὶ λάμπει πᾶσι τοῖς ἐν τῇ οἰκίᾳ εὐαρέστως»⁸⁹.

Σ' αὐτό, συνέτεινε τὸ γεγονός ὅτι ὁ Κυπριανὸς καλλιέργησε στὸν ἑαυτό του τὴν ἀρετὴ τῆς ἀκτημοσύνης, δεύτερη στὴν τριλογία τῶν βασικῶν ἀρετῶν. Ἀπεκδυόμενος κάθε τι, καταθέτει τὰ πάντα ὡς ἀναθήματα στὴν Παναγία, ἀρξάμενος ἀπὸ τὸν ἑαυτό του⁹⁰. Καταλείπει στὸ μοναστήρι προσωπικὰ ἀντικείμενα, βιβλία, ἱερὰ σκεύη, εἰκόνες, προσωπογραφίες, ἔγγραφα. Ὡς «ἀνάργυρος διατελῶν»⁹¹, «ἀμέτοχος»⁹² καὶ «ἀπέχων»⁹³ ἐκ πάντων τῶν γεγονότων καὶ τῶν πραγμάτων καὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ ὄλων τῶν ἐπιγείων δεσμῶν, ὡς ἀετὸς ὑψιπέτης πετᾶ ἐλεύθερος στὰ οὐράνια. Δὲν μπορεῖ νὰ γίνει καταληπτὸς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, διότι δὲν ἀκολουθεῖ τὸ φρόνημά τους. Γι' αὐτὸ τὸν λόγο χλευάζεται ἀπὸ τὸν γάλλο πρόξενο καὶ εἰρωνικὰ χαρακτηρίζεται ὡς σπάταλος⁹⁴. Ἀντιθέτως, ἀπὸ τὸν δραγομᾶνο φθονεῖται καὶ κατηγορεῖται ὡς φιλάργυρος καὶ φιλόδοξος⁹⁵. Ἀπόδειξη τῆς ἀρετῆς τῆς ἀκτημοσύνης του εἶναι τὸ γεγονός ὅτι μετὰ τὸν ἀπαγχονισμό του, οἱ τοῦρ-

89. «Ἐπιστολὴ κλήρου καὶ λαοῦ τῆς Κύπρου πρὸς τὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίαν Δ΄», ὁ.π., σ. 157.

90. «Ἐγγραφὸν Κυπριανοῦ ἀφορῶν τὸ τσιφλίκι τῆς Τύμπου», ὁ.π., σσ. 208-209.

91. Αὐτόθι, σ. 206.

92. «Ἐπιστολὴ κλήρου καὶ λαοῦ τῆς Κύπρου πρὸς τὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίαν Δ΄», ὁ.π., σ. 157.

93. Αὐτόθι, σ. 157.

94. «Δεύτερο ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς τοῦ γάλλου προξένου Reybaud, ἀναφερόμενο σὲ δάνειο ποὺ συνήψαν οἱ ἀρχιερεῖς ὡς δανειστὲς τῆς νήσου», *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός*, ὁ.π., σ. 403. «Τρίτη ἐπιστολὴ τοῦ γάλλου προξένου Reybaud, ἀναφερομένη σὲ δάνειο ποὺ συνήψαν οἱ ἀρχιερεῖς ὡς δανειστὲς τῆς νήσου», *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός*, ὁ.π., σ. 408.

95. «Διήγηση τοῦ ἄγγλου περιηγητῆ John MacDonald Kinneir», *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός*, ὁ.π., σ. 220, σημ. 2. Ἐπὶ τούτου πρέπει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ὁ Κυπριανός, ὡς ἀρχιεπίσκοπος, εἶχε τὴν εὐθύνη ὄχι μόνο

κοι δὲν βρῆκαν τίποτα δικό του γιὰ νὰ λεηλατήσουν. Χωρὶς νὰ τὸ θέλουν οἱ κατήγοροί του, συνεπιμαρτυροῦν τὴν «ἀφιλοκερδῆ γενναιοδωρία του»⁹⁶. Φιλόπτωχος⁹⁷ ὑπάρχων, καὶ μὲ τὶς δύο ἔννοιες τοῦ ὄρου, εὐρίσκεται ἀφ' ἑνὸς μὲν φίλος τῆς πτωχείας, ἀφοῦ ὡς ἀνάργυρος διάγει⁹⁸, ἀφ' ἑτέρου δὲ φίλος τῶν πτωχῶν, διότι σὲ ἄλλον χαρίζει τὰ χρῆ⁹⁹, ἄλλων τὰ ρυθμίζει¹⁰⁰, μὲ ἄλλους συμπάσχει καὶ ἄλλους συμπαθεῖ¹⁰¹.

γιὰ τὶς πνευματικὲς ἀλλὰ καὶ γιὰ τὶς ὑλικὲς ἀνάγκες τοῦ ποιμνίου του. Ἐξ αἰτίας τῆς εὐθύνης αὐτῆς ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ ἐξασφαλίζει στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ μίαν οἰκονομικὴ ἄνεση. Αὐτὸ ἀκριβῶς παρεξηγοῦσαν κάποιοι χαρακτηρίζοντάς τον ὡς φιλάργυρο. Στὴν πραγματικότητα ὅμως, πρόκειται γιὰ τὸ ἴδιο φαινόμενο, δηλ. τὴν ἔλλειψη κατανοήσεώς του ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σσ. 236, σημ. 3. 238, σημ. 2.

96. «Περιγραφή τῶν γεγονότων τοῦ Ἰουλίου 1821 ἀπὸ ἄρθρο ἀγγλικῆς ἐφημερίδας», ὁ.π., σ. 361.

97. «Συνοδικὴ ἐπιστολὴ πρὸς πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἱερειάν Δ'», ὁ.π., σ. 165.

98. Πρβλ. «Ἐγγραφον Κυπριανοῦ ἀφορῶν τὸ τσιφλίκι τῆς Τύμπου», ὁ.π., σ. 206.

99. «Ἐπιστολὴ Κυπριανοῦ πρὸς Γιαννάκη, γραμματικὸ Κυθρέας», ὁ.π., σ. 267.

100. Βλ. «Βεβαίωση Κυπριανοῦ δι' ἀγορὰν γῆς», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 195. «Γράμμα ἐξοφλητικόν», αὐτόθι, σ. 201. «Ἐγγραφον Κυπριανοῦ ἀφορῶν τὸ τσιφλίκι τῆς Τύμπου», αὐτόθι, σ. 204. «Βεβαίωση Κυπριανοῦ ἐπὶ πωλητηρίου ἐγγράφου», αὐτόθι, σ. 244. «Ἐγγραφον ἀπονομῆς δικαίου», αὐτόθι, σ. 252. «Ἐγγραφον συμβιβασμοῦ», αὐτόθι, σ. 254. «Χρεωστικὴ βεβαίωση Κυπριανοῦ», αὐτόθι, σ. 263. «Ἔτερον χρεωστικὸν γραμμάτιον Κυπριανοῦ», αὐτόθι, σ. 270. «Χρεωστικὴ βεβαίωση Κυπριανοῦ», αὐτόθι, σ. 281. «Χρεωστικὴ βεβαίωση Κυπριανοῦ», αὐτόθι, σ. 296.

101. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς ἱερεῖς καὶ λοιποὺς χριστιανοὺς καδιλλικίου Λεύκας», ὁ.π., σ. 194. «Βεβαίωση Κυπριανοῦ γιὰ τὶς ζημιὰς ποὺ ὑπέστη ὁ κόνσολος Δημήτριος στὸν ρωσσοτουρκικὸ πόλεμο», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 221. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς ἱερεῖς καὶ λοιποὺς χριστιανοὺς κατιλλικίου Χρυσοχοῦς», ὁ.π., σ. 257.

Ὅλη αὐτὴ ἡ καλλιέργεια τῆς ἀκτημοσύνης τὸν ὀδηγεῖ στὴν ἐλευθερία τοῦ πνεύματος καὶ στὴν μέχρι τέλους ἐμπιστοσύνη στὸν Θεό. Γι' αὐτὸ προτρέπει τὰ τέκνα του νὰ ἀφιερώνουν «ὅλας τὰς ἐλπίδας τους εἰς τὸν ἅγιον Θεόν, καὶ ἡ αὐτοῦ ἀπειρος ἀγαθότης δύναται νὰ ἀπαλλάξῃ αὐτοὺς πάντων τῶν δεινῶν»¹⁰². Γι' αὐτὸ καὶ τοὺς προτρέπει νὰ παραδώσουν τὰ ὄπλα τους στοὺς τούρκους¹⁰³, ἀλλὰ καὶ τοὺς φόρους νὰ πληρώνουν, καὶ τὰ ροῦχά τους νὰ εἶναι σεμνὰ καὶ ταπεινὰ γιὰ νὰ μὴν προκαλοῦν τοὺς κυριάρχους¹⁰⁴, κ.ἄ.

Οἱ προτροπὲς αὐτὲς τοῦ Κυπριανοῦ παρεξηγήθηκαν. Ἐκεῖνοι ποὺ τὶς παρεξήγησαν ὅμως δὲν ἤξεραν, οὔτε μπόρεσαν νὰ κατανοήσουν τὸ βάθος τῶν λόγων τοῦ ἀνδρός. Δώστὲ τα ὅλα. Ἀποτέλεσμα τῆς ἀκτημόνος καρδιάς του. Τὸ ἀπόσταγμα τῆς ἐλευθερίας τοῦ πνεύματός του. Ἡ ἐπανάληψις τῶν λόγων τοῦ πατρο-Κοσμᾶ, τοῦ ἀγίου ἰσαποστόλου καὶ ἱεραποστόλου τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, ὁ ὁποῖος σαράντα χρόνια πρὶν ἐμφύχωνε τοὺς ρωμηοὺς μὲ τὰ ἴδια λόγια καὶ ἔργα. Δώστὲ τα ὅλα. Αὐτὰ εἶναι ἐπίκαιρα, ἐπίγεια, φθαρτά, παρερχόμενα. Εὐκόλα καὶ συχνὰ ἀλλάσσουν ἰδιοκτῆτες καὶ κανένας δὲν τὰ ἔχει μόνιμα δικά του. Καὶ ἂν τὰ ἔχει, ἄχρι θανάτου. Μετὰ θάνατον, τί μένει; Αὐτὸ ἀκριβῶς νὰ κρατήσετε. Αὐτὸ ποὺ μετὰ θάνατον μένει. Τὴν πίστη στὸν Χριστό, μετὰ πολλῆς ἐλπίδος καὶ ἀπείρου ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν. Αὐτό, κανένας δὲν μπορεῖ νὰ σᾶς τὸ πάρει, οὔτε μὲ τὴν βία. Ἐὰν αὐτὸ ἔχετε καὶ αὐτὸ κρατᾶτε, τότε εἶστε ἐλεύθεροι καὶ ὄντως μακάριοι. Διότι λέει ὁ ἀπόστολος Παῦλος: «Εἶσαι δοῦλος, μὴ σὲ μέλλει. Εἶσαι ἐλεύθερος ἐν Κυρίῳ»¹⁰⁵. Καὶ ὁ ἐλεύ-

102. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Λευκωσίας προτροπικὴ διὰ παράδοσιν τῶν ὄπλων», ὁ.π., σ. 304.

103. Αὐτόθι, σσ. 303-304.

104. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς ἱερεῖς καὶ λοιποὺς χριστιανοὺς κατηλλικίου Κυθρέας», ὁ.π., σσ. 305-307.

105. Πρὸβλ. Α' Κορ. ζ' 21-24. Ἐφ. ς' 6-9.

θερος ἐν Κυρίῳ, καὶ ἐὰν ἡ πατρίδα του εἶναι σκλαβωμένη, θὰ τὴν ἐλευθερώσει. Ἐὰν ὅμως εἶναι ἐλεύθερος στὴν πατρίδα του, ἀλλὰ αἰχμάλωτος στὰ πάθη, στὶς ἀδυναμίες, στὶς μικρότητες, στὴν ἀτομικότητα, στὴν φιληδονία, στὴν φιλοδοξία, στὴν φιλαρχία, στὸν ἐγωισμό, τότε εἶναι δυστυχημένος καὶ τρισάθλιος καὶ δὲν θὰ μείνει οὔτε γιὰ πολὺ ἐλεύθερος. Γιατὶ ἄνθρωπος δοῦλος τῶν παθῶν, καὶ ἐλεύθερη πατρίδα νὰ ἔχει, θὰ τὴν σκλαβώσει. Ἐνῶ ὁ ἐλεύθερος ἐν Χριστῷ, καὶ σκλαβωμένος νὰ εἶναι, θὰ ἐλευθερωθεῖ.

Θέλοντας νὰ ἐλευθερώσει τὸν τόπο του, ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα τοῦ πατρο-Κοσμᾶ καὶ παραμένοντας μέσα στὴν ἴδια παράδοση, ὡς πρῶτο ἔργο τῆς ἀρχιερατείας του ἐπιλέγει, παρ' ὅλες τὶς οικονομικὲς δυσκολίες τῆς Ἐκκλησίας, νὰ συστήσει Σχολή, τὸ σημερινὸ Παγκύπριο Γυμνάσιο, ὥστε οἱ ἄνθρωποι νὰ μορφώνονται «κατὰ τε τὰ ἠθικὰ καὶ τὰ ἐκκλησιαστικά»¹⁰⁶, καὶ νὰ λαμβάνουν «τὸν φωτισμὸν καὶ τὴν παιδείαν, ἐξ ἧς πηγάζει ἀναμφιβόλως πᾶν ἀγαθόν»¹⁰⁷. Διότι «ἐννοήσαντες ὅτι ἡ ἡμετέρα πολιτεία τῆς καθ' ἡμᾶς νήσου Κύπρου πάσχει μέγαν ἀύχμὸν παιδείας, καὶ ἔλλειψιν ἐλληνικῶν μαθημάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι τὸ μόνον μέσον ὁποῦ στολίζουσι τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, καὶ ὁποῦ ἀποκαταστήνουσι τὸν ἄνθρωπον ἄξιον τῷ ὄντι ἄνθρωπον. Τούτου χάριν ζήλω θείῳ κινήθεντες καὶ φιλοτιμηθέντες, ἀπεφασίσαμεν, ἅμα τοῦ πνευματικοῦ σκάφους διαδεξάμενοι τὰ πηδάλια, ἐν πάσῃ τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν, νὰ συστήσωμεν μίαν ἐλληνικὴν Σχολὴν ἐπάνω εἰς τὴν πατρίδα, διὰ νὰ ὠφελήσωμεν καὶ ἡμεῖς ὅπως οὖν τοὺς συμπατριώτας ἡμῶν. Καθότι ἐννοήσαμεν προσέτι, ὅτι τῆς ἀπαιδευσίας καὶ κακοηθείας τινῶν ὁμοπατριῶν, ἀφ' ἧς πηγάζουσι τόσα καὶ τόσα δεινά, δὲν εἶναι ἄλλο τὸ

106. «Ἰδρυτικὴ πράξις Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας», ὁ.π., σ. 182.

107. «Ἀπάντησις πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Λεμεσοῦ στὴν αἴτησή τους γιὰ ἴδρυσις ἐλληνικῆς Σχολῆς», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 261.

αίτιον, παρὰ ἢ στέρησις τῶν μουσῶν, μὲ τὸ νὰ μὴ ἐστάθη τρόπος μέχρι τῆς αὐτῆς νὰ συστηθῆ καὶ εἰς τὴν ἐδικὴν μας πατρίδα, καθὼς καὶ εἰς ἄλλας πολιτείας, ἓνα κοινὸν σχολεῖον, διὰ νὰ διδάσκωνται οἱ παῖδες τῆς πολιτείας, τέλος πάντων, τὴν πάτριον πίστιν αὐτῶν, τὸ μόνον προτιμότερον καὶ ἀναγκαιότερον, καὶ νὰ ἐκπαιδεύωνται ἐνταυτῷ, καὶ ἦθη χρηστά, ὅπου μὲ τὸ μέσον τῆς μαθήσεως προβαίνοντες εἰς τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν νὰ γίνωνται ἄνδρες θεοσεβεῖς, φρόνιμοι, πολιτικοί, χρηστοθήεις, δίκαιοι, φιλοπάτριδες, φιλέμποροι, ὅπου νὰ ἤμποροῦσι νὰ προσπορίζωνται τὰ συστατικὰ τῆς ζωῆς αὐτῶν μὲ τρόπους δικαιοσύνης, καὶ ὄχι νὰ περιφέρωνται τῆδε ἀκείϊσε τὴν ἄλλως, ἐν ἀπορίᾳ καὶ ἀμηχανίᾳ τὸ πλείστον διάγοντες»¹⁰⁸.

Ἐπεδίωκε μὲ τὴν ἴδρυση τοῦ Σχολείου νὰ καλλιεργήσει τοὺς ὁμοπατρίους του καὶ νὰ τοὺς ἐλευθερώσει πρῶτα ἐσωτερικὰ, ὥστε νὰ ἐπακολουθήσει καὶ ἐξωτερικὰ ἢ ἐλευθερία. Ἡ ἐλευθερία χαροποιεῖ τὸν ἄνθρωπο, καὶ ἡ χαρὰ τῆς καρδίας στὸ πρόσωπον διαφαίνεται. «Ὅθεν τέκνα περιπόθητα αὐτὸν τὸν λαμπρὸν χαρακτήρα, αὐτὸ τὸ λελαμπρυσμένον πρόσωπον, νὰ πασχίσωμεν εἰς αὐτοὺς τοὺς καιροὺς, διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ Ἰησοῦ μας Χριστοῦ, νὰ φυλάξωμεν καθαρὸν καὶ ἀμόλυντον»¹⁰⁹ ἐνώπιον τοῦ μεγάλου βασιλέως Χριστοῦ, «καὶ ἡμεῖς σᾶς ὁμνύομεν τὸν Θεόν, τρίχα νὰ μὴ βλαβῆ ἀπὸ τὸ κεφάλι σας»¹¹⁰.

Τοῦτο τὸ καθαρὸν πρόσωπο διαφύλαξε μέχρι τέλους βίου ὁ Κυπριανός, κατεργαζόμενος τὴν ἀρετὴ τῆς παρθενίας, τρίτη στὴν σειρὰ τῶν ἀρετῶν. Ἡ παρθενία καλλιεργεῖται σὲ δύο ἐπίπεδα, τὸ ἐξωτερικὸ καὶ τὸ ἐσωτερικὸ. Στὸ ἐξωτερικὸ ἐπίπεδο, ἀναφερόμαστε στὴν ἀποχὴ ὁποιασδήποτε σαρκικῆς

108. «Ἰδρυτικὴ πράξις Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας», ὅ.π., σσ. 182-183.

109. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Λευκωσίας προτρεπτικὴ διὰ παράδοσιν τῶν ὅπλων», ὅ.π., σσ. 303-304.

110. Αὐτόθι, σ. 304.

σχέσης. Ὁ Κυπριανός, δὲν ἔμεινε μέχρι τὰ ἐξωτερικὰ σημεῖα. Ἐμβάθυνε καὶ στὰ ἐσωτερικά. Διότι ἡ ἐσωτερικὴ παρθενία σωφρονίζει τὸν ἄνθρωπο, δίδει σῶον, ὑγιὲς φρόνημα, σωστὴ καὶ θεάρεστο σκέψη, διάκριση, διόραση, καὶ ἐν τέλει πρόσωπον φωτεινὸν καὶ λελαμπρυσμένον. «*Λάμπεις, καὶ φωτίζεις, καὶ ζωογονεῖς τὰ πνευματικὰ σου τέκνα καὶ κατακοσμεῖς τὰ πάντα, ὡς ἔμφυχος ἀνδριάς τοῦ κατακοσμοῦντος καὶ διοικοῦντος τὸ πᾶν ὑπεραγάθου δημιουργοῦ. Μάτην ἄρα λέγουσι πολλοί, ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ λαμπρότης γίνεται ἐμπόδιον πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν φιλοσοφίαν καὶ ἀρετὴν*»¹¹¹, τονίζει ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ εὐλάβειά του εἶναι ἐκδηλη¹¹². Καὶ ἡ εὐλάβεια, ὡς περιεκτικὴ ἀρετὴ, περιλαμβάνει διαφόρους συνδυασμοὺς ἀρετῶν.

Στὴν προκειμένη περίπτωση, συμπορεύεται μὲ τὴν παρθενία ἢ προσευχὴ καὶ ἡ ἐπαγρύπνηση τοῦ νοῦ εἰς τὰ «*πονηρὰ διαβούλια*»¹¹³. Οἱ δὲ ἀρετές, ὅσον καὶ νὰ θέλει νὰ τὶς κρύψει ὁ ἄνθρωπος, τὸν προδίδουν, τὸν φανερώνουν, τὸ διαλαλοῦν ποιὸς εἶναι στὴν πραγματικότητα. Καὶ οἱ ἄνθρωποι τὸ παραδέχονται μέσα στὴν καρδιά τους καὶ τὸ μαρτυροῦν: «*Αἱ λαμπραὶ καὶ ἡρωϊκαὶ τοῦ σεβαστοῦ τούτου ἱεράρχου ἀρεταί, καὶ μάλιστα ἡ κατακοσμοῦσα τὴν σεβαστὴν αὐτοῦ κορυφὴν φιλογένεια, εἶναι γνωσταὶ καὶ εἰς σὲ καὶ εἰς τοὺς ὅσους φροντίζουν περι τῆς εἰς τὰ καλὰ προσόδου τοῦ ἐλληνικοῦ γένους*»¹¹⁴. «*Εἰς τὰς*

111. «Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων πρὸς Κυπριανό», ὁ.π., σσ. 242-243.

112. Βλ. «Πρώτῃ ἐπιστολὴ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου Δ' πρὸς τὸν Σιναίου Κωνσταντίου», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 168.

113. Εὐχὴ ἡ θείας μεταλήψεως, Συμεὼν τοῦ Μεταφραστοῦ. Βλ. Ὁρολόγιον τὸ Μέγα, ἔκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας Ἐκκλησίας Ἑλλάδος, Ἀθήνα 1995¹², σ. 516.

114. «Ἐπιστολὴ Ἰλαρίωνος ἱερομονάχου πρὸς Νικόλαον Θησέα», ὁ.π., σ. 264.

λαμπράς ημέρας, Κυπριανού τὰς νέας»¹¹⁵, «τὸ κλέος καὶ τὸ οὐράνιό σου ὄνομα ποτὲ δὲν θὰ χαθοῦν, ἀλλὰ θὰ παραμείνουν ἄφθαρτα στὴν ζωὴ, ἄφθαρτα καὶ στὸν θάνατο· γιατί ἀκριβῶς ἀναδείχθηκες πρῶτος στὴν σοφία μὲ λαμπρότητα, πὺ φθάνει στὸν οὐρανό»¹¹⁶.

Ἄμετοχος, ἄγρυπνος, σώφρων, γνωστικός¹¹⁷, εὐφυῆς¹¹⁸ καὶ συνετός¹¹⁹, φαινόμενος καὶ διαφαίνων, προκρίνεται καὶ προτιμᾶται. Ὁ δὲ λαός, δὲν ἀστοχεῖ στὴν ἐπιλογή του, διότι καὶ πρὸ τῆς ἀναρρήσεώς του στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο ἔδειξε τὰ χαρίσματά του. Καὶ ἐνῶ ὁ ἴδιος ὄχι μόνο δὲν τὰ κοινοποιῶσε, ἀλλὰ ἀγωνιζόταν νὰ τὰ κρύψει, ὁ κόσμος τὰ διαλαλοῦσε. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο τὰ ἔμαθε ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος καὶ ἐπιβεβαίωσε τὴν κρίση του περὶ τοῦ Κυπριανοῦ. Ἔτσι γνωστοποιήθηκε καὶ στὸν ἰσπανὸ περιηγητὴ don Domingo Badia-y-Leyblich, διακινούμενον καὶ περιερχόμενον μὲ τὸ ψευδώνυμο Ἀλῆ Μπέης, ἡ σπουδαία καὶ σωτήρια ἐπέμβαση τοῦ Κυπριανοῦ στὰ δραματικὰ γεγονότα τοῦ 1804.

Σημαντικὸ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο, εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ πληροφοριοδότης τοῦ Ἀλῆ Μπέη εἶναι ὁ ἴδιος ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χρῦσανθος, ὁ προκάτοχος τοῦ Κυπριανοῦ. Σημειώνει ὁ Ἀλῆ Μπέης στὸ ταξιδιωτικὸ του: «Ὁ σεβάσμιος ἀρχιεπίσκοπος μὲ πληροφόρησε γιὰ τὶς φοβερὲς παρενοχλήσεις πὺ εἶχε ὑποφέρει τὸν προηγούμενο χρόνο στὰ χέρια τῶν τούρκων στασιαστῶν... Ἔθεσαν ὑπὸ τὴν κατοχὴ τους τὴν πόλη τῆς Λευκωσίας καὶ συμπεριφέρθηκαν ἀποτρόπαια στὸν ἀρχιεπίσκοπο καὶ ἄλλους

115. «Ποίημα Ματθαίου Βατοπαιδινού», ὁ.π., σ. 287.

116. «Ἐλεγειακὸν ἐγκώμιον Ἀντωνίου Μπρουνόνι πρὸς τὸν Κυπριανό», ὁ.π., σ. 300.

117. Πρβλ. «Ἐπιστολὴ κλήρου καὶ λαοῦ τῆς Κύπρου πρὸς τὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίαν Δ'», ὁ.π., σ. 157.

118. Πρβλ. «Περιγραφή τῶν γεγονότων τοῦ Ἰουλίου 1821 ἀπὸ ἄρθρο ἀγγλικῆς ἐφημερίδας», ὁ.π., σ. 361.

119. Πρβλ. «Δεύτερη ἐπιστολὴ πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίου Δ' πρὸς τὸν Σιναίου Κωνσταντίνο», ὁ.π., σσ. 171-172.

ἔλληνας, καὶ σκότωναν ἀκόμη καὶ ὄσους ἀρνοῦντο νὰ τοὺς δώσουν χρήματα... Σ' αὐτὴ τὴν κρίσιμη κατάσταση, ὁ οἰκονόμος ἦταν ὁ φύλακας ἄγγελος τῆς κοινότητάς του, ἐπιδεικνύοντας μεγάλη ἰκανότητα καὶ διπλωματικότητα, γιὰ νὰ μεταστρέψει τὴν ὀργὴ τῶν στασιαστῶν»¹²⁰.

Ἀναδείχθηκε «προστάτης τῆς εἰρήνης»¹²¹, διακηρύττων τὴν ἀγάπη του γιὰ τὴν εἰρήνη¹²² καὶ τὴν ἐπιθυμία του «νὰ παύσῃ τρικυμία, τῶν δεινῶν ἢ παντοῖα, εἰρήνη νὰ γενῆ»¹²³, καθὼς ἐπίσης καὶ «ἄγγελος εὐσεβείας»¹²⁴, διότι περιπτάμενος τῆδε κάκεισε, ἀναμέσον τῶν ἐλλήνων, τῶν τούρκων καὶ τῶν στασιαστῶν, ἐπέφερε τὴν εἰρήνη, ἄμβλυσε τὶς ἐντάσεις, καθησύχασε τὶς ἐξάψεις, διέλυσε τὶς ἐνστάσεις καὶ προετοίμασε τὸ ἔδαφος γιὰ τὴν τελικὴ συμφωνία εἰρήνης μεταξὺ τῶν στασιαστῶν καὶ τῶν στρατευμάτων ἀπὸ τὴν Καραμανία, τὰ ὁποῖα ἔστειλε ὁ σουλτᾶνος μὲ τὴν ἐπέμβαση τοῦ Χατζηγεωργάκη γιὰ τὴν καταστολὴ τῆς στάσης, στὴν ὁποία ἐνεπλάκησαν οἱ πρόξενοι¹²⁵. Ὁ προεξάρχων προξενικὸς μεσολαβητὴς ἦταν ὁ γάλλος Regnault, πρόξενος στὴν Κύπρο τὰ ἔτη 1802-1815. Αὐτός, στὴν ἀναφορὰ του πρὸς τὸν ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν, μεταξὺ ἄλλων σημειώνει: «Οἱ ἐπίσκοποι, καταπτοηθέντες... ἔστειλαν ἔλληνα μοναχὸν νὰ διαπραγματευθῆ μὲ τοὺς δυσηρεστημένους... Κατωρθώθη νὰ καθησυχάσωσι»¹²⁶. Τὸ ἀποτέλεσμα

120. «Διήγησι τοῦ ἰσπανοῦ περιηγητῆ Ἀλῆ Μπέη», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὅ.π., σσ. 141-143.

121. «Ἐλεγειακὸν ἐγκώμιον Ἀντωνίου Μπρουνόνι πρὸς τὸν Κυπριανό», ὅ.π., σ. 300.

122. «Περιγραφὴ τῶν γεγονότων τοῦ Ἰουλίου 1821 ἀπὸ τὸν γάλλο ἱστορικὸ Louis Lacroix», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὅ.π., σ. 370.

123. «Ποίημα Ματθαίου Βατοπαιδινού», ὅ.π., σ. 287.

124. «Ἐλεγειακὸν ἐγκώμιον Ἀντωνίου Μπρουνόνι πρὸς τὸν Κυπριανό», ὅ.π., σ. 300.

125. Πρβλ. «Διήγησι τοῦ ἰσπανοῦ περιηγητῆ Ἀλῆ Μπέη», ὅ.π., σ. 143.

126. «Ἐπιστολὴ ξένου πρέσβη - ἀναφορὰ στὰ γεγονότα τοῦ 1804», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὅ.π., σσ. 147-148.

έπιβεβαιώνεται με τούς λόγους του Άλῆ Μπέη ὅτι ὁ Κυπριανὸς ἐπέδειξε «μεγάλῃ ἰκανότητα καὶ διπλωματικότητα»¹²⁷. Συμφωνεῖ με τὸν Άλῆ Μπέη καὶ ὁ Marie Joseph de Géramb, ὁ ὁποῖος τὸν χαρακτηρίζει «διάνοιαν ἔξοχον»¹²⁸.

Οἱ παραπάνω γνωστοποιήσεις, καταρρίπτουν τὸν ἰσχυρισμὸ τοῦ γάλλου προξένου Reybaud ὅτι ὁ Κυπριανὸς ἦταν κουφό-νους¹²⁹, καὶ τοῦ περιηγητῆ Otto von Richter ὅτι ἦταν ἄνθρωπος με πονηριά¹³⁰. Οἱ μεμονωμένες αὐτὲς ἀναφορές, δείχνουν μᾶλλον τὰ ἀρνητικὰ αἰσθήματα τῶν ξένων ἀπέναντι τόσο στὸ πρόσωπο τοῦ Κυπριανοῦ, ὅσο καὶ στὸν θεσμὸ τὸν ὁποῖο αὐτὸς ἐκπροσωπεῖ, τὰ ὁποῖα ὀφείλονται στὸ ὅτι ἐποφθαλμιούσαν τὴν Κύπρο καὶ συναντοῦσαν τὴν θερμὴ ἀντίσταση ἀπὸ τοὺς ἐκπροσώπους τοῦ λαοῦ. Ἄν ὅμως ἦταν τέτοιος ὅπως οἱ ἀνωτέρω ξένοι (Reybaud καὶ Otto von Richter) τὸν παρουσιάζουν, δὲν θὰ ἐγκωμιάζοταν ἀπὸ τοὺς αὐτόπτες καὶ αὐτήκοους μάρτυρες (Άλῆ Μπέη καὶ Marie Joseph de Géramb), οἱ ὁποῖοι σημειωτέον δὲν ἦταν κύπριοι. Ἀλλὰ καὶ ὁ Χρῦσανθος, ὁ προκάτοχος τοῦ Κυπριανοῦ, δὲν θὰ τοῦ ἀνέθετε σπουδαῖες καὶ σοβαρὲς ὑποθέσεις, οὔτε θὰ τὸν ἔστελνε ὡς ἀντιπρόσωπό του νὰ χειριστεῖ σημαντικὰ θέματα¹³¹, οὔτε καὶ οἱ πρόκριτοι θὰ τὸν ἐγκωμιάζαν ὡς ἀγχίνουν¹³². Πιστοποιοῦν οἱ κύπριοι ὅτι εἶναι σώφρων καὶ γνωστικός¹³³, «ὡς ἐχέ-

127. «Διήγησι τοῦ ἰσπανοῦ περιηγητῆ Άλῆ Μπέη», ὁ.π., σ. 143.

128. «Ἐπιστολὴ ἀναφερομένη στὰ γεγονότα τῆς 9^{ης} Ἰουλίου», ὁ.π., σ. 395.

129. «Δεύτερο ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς τοῦ γάλλου προξένου Reybaud, ἀναφερόμενο σὲ δάνειο ποὺ συνῆψαν οἱ ἀρχιερεῖς ὡς δανειστὲς τῆς νήσου», ὁ.π., σ. 403.

130. «Διήγησι τοῦ ἐσθονοῦ λογίου καὶ περιηγητῆ Otto von Richter», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 238.

131. «Ἐπιστολὴ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου πρὸς πρέσβεις ξένων χωρῶν», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 153.

132. «Ἐπιστολὴ προκρίτων τῆς νήσου πρὸς Κυπριανόν», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 190.

133. «Ἐπιστολὴ κλήρου καὶ λαοῦ τῆς Κύπρου πρὸς τὸν πατριάρχη

φρων τῷ ὄντι καὶ πολύπειρος κυβερνήτης»¹³⁴, ὁ ὁποῖος «ἅπαντας θεραπεύει, πανσόφως ἰατρεῦει, πλουσίους καὶ πτωχοὺς»¹³⁵, καὶ ἐπισφραγίζει ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Κυπριανό, γράφων τὰ παρακάτω: «Εἶδον, μακαριώτατε πάτερ, εἶδον εἰς τὴν σεβασμιωτάτην σου κορυφὴν ἄνδρα, καὶ νὰ νοήσῃ διορα(τι)κώτατον, καὶ νὰ πράξῃ τὸ νοηθὲν δραστηκώτατον, καὶ νὰ ἐκφράσῃ τὸ νοούμενον δεξιώτατον»¹³⁶ ἔχοντα «ἐνθεν μὲν τὴν δίκην, ἐκεῖθεν δὲ τὴν φιλανθρωπίαν»¹³⁷. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κυπριανὸς καταθέτει τὴν μαρτυρία του ὅτι: «θέλομεν κινήσῃ πάντα λίθον εἰς τὸ νὰ σᾶς εὐαρεστήσωμεν, καὶ εἴμεθα εὐέλπιδες ὅτι θέλετε μένη κατὰ πάντα εὐαρεστημένοι εἰς τὴν ἐδικὴν μας οἰκονομίαν»¹³⁸.

Τὸν λόγον ἐπιβεβαιώνει ἡ πράξις. Διότι στέλνοντας τὸν γραμματικὸ στὸ κατιλλίκιον τῆς Μεσαορίας, μέσῳ τῆς ἐγκυκλίου του τοὺς δηλοποιεῖ ὅτι «διωρίσαμεν ἀνθρώπους φιλοδικαίους»¹³⁹, καὶ τοὺς προτρέπει «νὰ παρῶρησιάζεσθε ὅλοι οἱ κάτοικοι καὶ ἐν φόβῳ Θεοῦ καὶ καθαρῶ συνειδῶτι νὰ παραστήνετε τὴν ἀλήθειαν... ὅσοι εἶναι ἀδύνατοι καὶ πτωχοὶ καὶ ἐπιφορτισμένοι ὑπὲρ δύναμίν των, νὰ μαρτυρῆτε τὴν κατάστασίν των, διὰ νὰ καταβιβασθῶσιν. Ὅσοι δὲ εἶναι κυβερνημένοι καὶ ἐλαφροφορτωμένοι νὰ τοὺς μαρτυρῆτε, διὰ νὰ ἀναβιβασθῶσι ἀναλόγως τῇ καταστάσει των»¹⁴⁰.

Σὲ ἄλλη περίπτωσι, θέλοντας νὰ προλάβει δυσάρεστες

Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίαν Δ΄», ὁ.π., σ. 157.

134. «Ἀπόκριση τοῦ ἐν Κύπρῳ διατρίβοντος Συναίου Κωνσταντίου σὲ ἐπιστολὴ τῶν κυπρίων περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου», ὁ.π., σ. 159.

135. «Ποίημα Ματθαίου Βατοπαιδινού», ὁ.π., σ. 286.

136. «Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων πρὸς Κυπριανό», ὁ.π., σ. 242.

137. Αὐτόθι, σ. 242.

138. «Ἀπάντηση Κυπριανοῦ σὲ ἐπιστολὴ προκρίτων», ὁ.π., σ. 197.

139. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς ἱερεῖς καὶ λοιποὺς χριστιανοὺς κατιλλικίου Μεσαορίας», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 272.

140. Αὐτόθι, σ. 272.

καταστάσεις για την κυκκώτικη αδελφότητα, όταν κάποιος εξωτερικοί παράγοντες προσπαθοῦσαν να σφετεριστοῦν τὸν ἡγουμενικὸ θρόνο τῆς Μονῆς, γράφει πρὸς τοὺς πατέρες αὐτῆς: «Ὅθεν καὶ προστάζομεν ὑμᾶς δεσποτικῶς καὶ πατρικῶς, καὶ μάλιστα τοὺς γέροντας καὶ προεστῶτας... νὰ συνέλθητε εἰς ἓν μέρος καὶ μὲ ἀδελφικὴν ἀγάπην καὶ εἰλικρίνειαν, νὰ σκεφθῆτε καλῶς τὴν ὑπόθεσιν... Λοιπὸν καὶ ἡ ὀσιότης σας ὡς γέροντες καὶ νουνεχεῖς καὶ φρόνιμοι ἄνθρωποι, θέλετε στοχασθῆ τὸ συμφερότερον καὶ ὠφελιμώτερόν σας καὶ θέλετε ἔλθῃ κοντὰ μας, ὡς γράφομεν, ὁμοῦ μετὰ τῆς πανοσιότητός του, διὰ νὰ κάμωμεν τὴν προσήκουσαν διόρθωσιν εἰς τὴν τρέχουσαν ὑπόθεσιν, ὅπου τέλος πάντων, καὶ ἡμεῖς νὰ μὴ καταδυναστευθῶμεν καὶ καταναγκασθῶμεν καὶ κάμωμεν καὶ παρὰ γνώμην μας, καὶ ἔξω τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς θελήσεως καὶ τοῦ συμφέροντος ὑμῶν»¹⁴¹. Καὶ στὸν ἡγούμενο ἀπευθυνόμενος γράφει: «Ἡμεῖς καὶ ὡς τζιράκι μας καὶ ὡς τέκνον τῆς Ἐκκλησίας καὶ ὡς ἄνδρα μὲ χαρακτήρα, δὲν θέλομεν νὰ προσάπτηται οὔτε ὁ παραμικρὸς μῶμος. Εὐρέθη καλῶς ὅτι τὰ τοιαῦτα παρορώμενα ζημίαν μᾶλλον ἢ ὠφέλειαν φέρουσι»¹⁴².

Ὅχι ὅμως μόνον τὰ ὀρώμενα, ἀλλὰ καὶ τὰ μὴ ὀρώμενα, τὰ μελλούμενα, ὡς παρόντα διαγράφει: «Ταῦτα πάντα λοιπὸν διὰ κάθε ἐναντίαν περίστασιν... ἂν ἤθελε συμβῆ, ἢ ἂν ἤθελε μᾶς ἀκολουθήσῃ καταδρομῇ ἢ θάνατος (μὴ γένοιτο)»¹⁴³, προορῶν, προγνωρίζων, προαισθανόμενος καὶ προλέγων αὐτὰ τὰ ὅποια ἓνα χρόνον μετὰ θὰ συνέβαιναν. Γι' αὐτὰ

141. «Ἐπιστολὴ Κυπριανοῦ πρὸς ἀδελφότητα ἱερᾶς μονῆς Κύκκου», ὅ.π., σσ. 188-189.

142. «Ἐπιστολὴ Κυπριανοῦ πρὸς ἡγούμενον Κύκκου Ἰωσήφ», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὅ.π., σ. 298.

143. «Βεβαίωση Κυπριανοῦ περὶ τῆς κληρονομίας τοῦ μεγάλου οἰκονόμου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς παπᾶ Σάββα», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὅ.π., σ. 283.

πού θα συνέβαιναν, αὐτὸς ἦταν ἤδη προετοιμασμένος. Ἀπὸ χρόνια. Καὶ τὸ ἔδειχνε. Τὸ πῶς τὸ ἔδειχνε, δὲν τὸ ξέρουμε. Τὸ κατέθεσε ἤδη ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἀρχιερατείας του: «Θνήσκει ὑπὲρ πίστεως καὶ μάχου ὑπὲρ πατρίδος εἶπεν ἓνας ἐκ τῶν ἐπτὰ τῆς Ἑλλάδος σοφῶν, καθότι οἱ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγωνιζόμενοι, καὶ ὑπὸ Θεοῦ στεφانوῦνται, καὶ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐγκωμιάζονται. Τόσοι καὶ τόσοι μάρτυρες τῆς Ἐκκλησίας, διατί ἔχυσαν τὸ αἷμά τους ὑπὲρ πίστεως, καὶ ὑπὸ Θεοῦ ἐστεφανώθησαν, καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀκαταπαύστως τοὺς δοξολογεῖ;»¹⁴⁴. Ὅμως καὶ «ὀλόκληρη ἡ ζωὴ του ἦταν μιὰ μελέτη θανάτου, ἦταν ἡ ὑπέρβαση τοῦ θανάτου, ἦταν ἡ πορεία του μέσα στὴν αἰωνιότητα»¹⁴⁵. Σ' αὐτὸ «συντελοῦν ἡ γνώση τῆς ἱστορίας καὶ τῆς θεολογίας. Αὐτὸ σημαίνει Ρωμιοσύνη καὶ ρωμαϊκὸν ἦθος... Γιατί, ὅπως ἔχει λεχθεῖ, “ἓνας ρωμιὸς δὲν μαθαίνει μόνο νὰ ζεῖ, ἀλλὰ προπάντων μαθαίνει νὰ πεθαίνει”»¹⁴⁶.

Πραγματικά. Μόλις ἀνεφάνησαν στὸν ὀρίζοντα οἱ πρῶτες βαρβαρότητες¹⁴⁷, τότε ὁ Κυπριανὸς ἀφόβως, παρ' ὄλο πού κινδύνευε ἡ ἴδια ἡ ζωὴ του¹⁴⁸ καὶ λυπόταν μετὰ δακρύων¹⁴⁹ γιὰ τὰ διαδραματιζόμενα γεγονότα, στὴν ἐρώτηση «γιατί ἐν μέσῳ τέτοιων κινδύνων δὲν προτιμοῦσε τὴν δική του ἀσφάλεια ἀναχωρῶντας ἀπὸ τὸ νησί... ἀνακοίνωσε ὅτι θὰ ἔμεινε νὰ ὑποστηρίξει τὸν λαό του κατὰ τὴν δύναμή του μέχρι τέλους καὶ θὰ θυσιαζόταν γι' αὐτούς»¹⁵⁰. Ὅλα αὐτὰ τὰ διέκρινε

144. «Ἰδρυτικὴ πράξις Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας», ὁ.π., σ. 181.

145. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΛΕΜΕΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, «Ὁ ἱερομάρτυρας ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 519.

146. Αὐτόθι, σσ. 518-519.

147. «Διήγησις τοῦ ἄγγελου περιηγητῆ John Carne περὶ τῶν τραγικῶν σκηνῶν τοῦ Ἰουλίου 1821», ὁ.π., σσ. 309-310.

148. Αὐτόθι, σ. 310.

149. Αὐτόθι, σ. 311.

150. Αὐτόθι, σ. 311.

ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος μερικὰ χρόνια πρὶν, γράφοντας: «Ἀπεστάλης ἀπὸ τὸν οὐρανὸν ποιμὴν ἀγαθός, διὰ νὰ ποιμαίνης τὸ λογικόν σου ποίμνιον καὶ μὲ λόγον, καὶ μὲ ἔργον, καὶ μὲ πράξιν, καὶ μὲ διδασκαλίαν, καὶ μ' αὐτὴν ἂν τύχη τὴν ἀνεκτίμητόν σου ψυχὴν. Τὸ θεῖον πρωτότυπόν σου εἶναι ὁ ποιμὴν τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ἡ ἱερά σου εἰκὼν διαγράφεται ἀπὸ τοῦ πανηγυρικωτάτου τῶν προφητῶν Ἰεζεκιὴλ τὴν πνευματοκίνητον γλῶσσαν· τὸ ποίμνιόν σου ὁδήγησας ὑπὸ φυτὸν εἰρήνης, καὶ οὐκ ἔτι ἔσονται ἀπολλύμενοι λιμῶ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὀνειδισμόν ἐθνῶν οὐ μὴ ἐνέγκωσιν ἔτι, τὸ συντετριμμένον κατέδησας, τὸ ἀπολωλὸς ἀνεζήτησας, τὸ ὑγιαῖνον ἐξέθρεψας, τὸ ἰσχυρὸν ἐφύλαξας, καὶ ἐβόσκησας τὸν λαὸν Κυρίου μετὰ κρίματος. Τοιοῦτόν σε ποιμένα ἐξήγειρε Κύριος ἐν τῷ οἴκῳ Ἰσραὴλ»¹⁵¹. Ποιμένα ἀγαθόν. Ποιμένα ἀληθινόν. Ποιμένα χριστομίμητον, ἔτοιμο νὰ θύσει τὴν ψυχὴν του ὑπὲρ τῶν τέκνων του.

Ὅταν προσήγαγαν τὸν Κυπριανὸ στὸν Κιουτσιούκ Μεχμέτ, ζήτησε τὸν λόγο. Διαμαρτυρήθηκε γιὰ τὰ γενόμενα¹⁵². «Ἀντέδρασε μὲ θάρρος καὶ ἀξιοπρέπεια. Ζήτησε ἀπὸ τὸν κυβερνήτη νὰ τοῦ ἀπαντήσῃ σὲ τί ἔφταιξαν ὅλοι αὐτοὶ οἱ ἀθῶοι ἄνθρωποι, ποὺ νὰ δικαιολογεῖ αὐτὴ τὴν σφαγὴ. Παρ' ὅλες τὶς ὕβρεις καὶ λοιδωρίες, ποὺ εἶχαν ὑποστῆτε τελευταῖα, ἐν τούτοις ἦσαν ἐντελῶς ἀνεύθυνοι, καὶ ἐὰν ζητοῦσε ἡ ἀπανθρωπιὰ τοῦ κυβερνήτη μόνον αἷμα, ἄς τὸν ἀρκοῦσε μόνον τὸ δικό του. Ὁ τοῦρκος ἀπάντησε κοφτὰ καὶ βάνουσα σ' αὐτὴ τὴν προσφορά. Ἡ αὐταπάρνηση τοῦ ἀρχιεπισκόπου εἶχε ἐπισπεύσει καὶ τὴν δική του ἐκτέλεση»¹⁵³. «Ὁ ἁγιασμένος ἱε-

151. «Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων πρὸς Κυπριανό», ὁ.π., σ. 241.

152. «Περιγραφή τῶν γεγονότων τοῦ Ἰουλίου 1821 ἀπὸ ἄρθρο ἀγγλικῆς ἐφημερίδας», ὁ.π., σσ. 363-364.

153. «Διήγηση τοῦ ἀγγλοῦ περιηγητῆ John Carne περὶ τῶν τραγικῶν σκηνῶν τοῦ Ἰουλίου 1821», ὁ.π., σ. 314.

ράρχης στεκόταν με πατρική τρυφερότητα, εμπιστευόμενος τὰ ἀγαπητά του τέκνα στὸ ἔλεος τοῦ αἰωνίου Θεοῦ»¹⁵⁴. «Ἄρχισε τότε ἡ σφαγή, καὶ... ταπεινὰ προσευχήθηκε γιὰ τὸ ἔλεος τοῦ Κυρίου πρὸς τοὺς ἐκτελεσθέντας»¹⁵⁵, τὰ ἀγαπημένα τέκνα τοῦ ποιμνίου του.

Οἱ βάρβαροι, με ὑποκριτικὴ φιλανθρωπία εἶπαν στὸν ἀρχιεπίσκοπο ὅτι θὰ τοῦ ἐχάριζαν τὴν ζωὴ «ἐὰν οὗτος ἡσπάζετο τὸν μωαμεθανισμόν. Ἄλλ’ ὁ ἀρχιεπίσκοπος δεικνύων τὴν λευκὴν αὐτοῦ γενειάδα εἶπεν: “ Ὑπηρέτησα τὸν Ὑψιστον ὡς ἐπίσκοπος τοῦ ποιμνίου τούτου ἐπὶ 50 ἔτη, ὧφειλον ἄρά γε νὰ φανῶ ἀγνώμων καὶ νὰ ἀρνηθῶ τὸ ὄνομα αὐτοῦ;”. Ἐπειτα ἔκαμε τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καὶ ἀνεφώνησε: “Τέκνα, ἔδωκα ὑμῖν παράδειγμα”. Καὶ ἐξακολουθῶν νὰ κάμνη τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ ἐσυνέχισεν: “Κύριε ἐλέησον, Χριστὲ ἐλέησον”»¹⁵⁶. «Ζήτησε λίγο χρόνο νὰ προσευχηθεῖ. Μέχρι νὰ τελειώσει, οἱ ἀγαπητοὶ του ἀδελφοὶ βρῖσκονταν δολοφονημένοι τριγύρω του. Γονάτισε καὶ αὐτὸς ἀνάμεσά τους, ἔτοιμος νὰ παραδώσει τὸ πνεῦμά του “εἰς χεῖρας Θεοῦ”»¹⁵⁷, καὶ ὁ δῆμιος τὸν ἀπεκεφάλισε¹⁵⁸.

Τὰ περὶ τοῦ ἀπαγχονισμοῦ τοῦ Κυπριανοῦ καταγράφονται στὴν ἐφημερίδα *Notizie del Giorno*¹⁵⁹ ἀπὸ τὸν περιηγητὴ

154. «Περιγραφή τῶν γεγονότων τοῦ Ἰουλίου 1821 ἀπὸ ἄρθρο ἀγγλικῆς ἐφημερίδας», ὁ.π., σ. 365.

155. Αὐτόθι, σ. 365.

156. «Διήγηση τοῦ ἄγγλου περιηγητῆ Joseph Wolf», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σσ. 316-317.

157. «Διήγηση τοῦ ἄγγλου περιηγητῆ John Carne περὶ τῶν τραγικῶν σκηνῶν τοῦ Ἰουλίου 1821», ὁ.π., σ. 314.

158. Αὐτόθι, σ. 314. «Διήγηση τοῦ ἄγγλου περιηγητῆ Joseph Wolf», ὁ.π., σ. 317.

159. «Περιγραφή τῶν γεγονότων τοῦ Ἰουλίου 1821 ἀπὸ ἄρθρο τῆς ἰταλικῆς ἐφημερίδας “Notizie del Giorno”», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σσ. 339. 346.

Marie Joseph de Géramb¹⁶⁰ και άλλες πηγές¹⁶¹. Διασώζει ο Γ. Μαυροκορδάτος το 1852 ότι τα κεφάλια του αρχιεπισκόπου και των άλλων ιεραρχών ἐστάλησαν στην Κωνσταντινούπολη¹⁶². Ἐξ αὐτοῦ συνεπάγεται ὅτι: α) Εἴτε τὸν ἀπαγχόνισαν πρῶτα καὶ ἔπειτα ἔκοψαν τὸ κεφάλι του, ἢ β) Μόνο ἀπέκοψαν τὴν κεφαλή του ἀλλὰ μέσα ἀπὸ τὴν προφορική δάδοση τῶν γεγονότων ἐπῆλθε σύγχυση. Πάντως, πραγματοποιήθηκαν τόσο ἀποτομὲς κεφαλῶν ὅσο καὶ ἀπαγχονισμοί, καθὼς ὁ γάλλος πρόξενος Mechain διασώζει στὴν ἀλληλογραφία του¹⁶³.

Ἡ θυσία τοῦ Κυπριανοῦ ἦταν τὸ καταστάλαγμα τῆς ἐπιγείου ζωῆς του. Ἡ τελευταία βαθμίδα τῆς κλίμακας πρὸς τὸν οὐρανό. Ἡ τελείωσις τῆς πορείας. Ἡ ἐπικύρωσις τῆς γνώσεως καὶ τῆς θέσεως τοῦ Μπρουνόνι, ἰταλοῦ τὴν καταγωγή διαμένοντος στὴν Κύπρο, ἱατροῦ τὸ ἐπάγγελμα, ἀξιολόγου ἀνδρός¹⁶⁴, ὁ ὁποῖος μερικὸς μῆνες πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Κυπριανοῦ ἔγραφε: «Κυπριανέ, ἐσὺ ποὺ κατοικεῖς στοὺς οὐρανοὺς καὶ εἶσαι μέγα κλέος γιὰ τοὺς ἀρχιερεῖς, δόξα μεγάλη τοῦ ὑψίστου θρόνου σὲ περιβάλλει μὲ λαμπρότητα... Τὸ κλέος καὶ τὸ οὐράνιό σου ὄνομα ποτὲ δὲν θὰ χαθοῦν, ἀλλὰ θὰ παραμείνουν ἀφθαρτα στὴν ζωὴ, ἀφθαρτα καὶ στὸν θάνατο... Πάτησες ψηλὰ στὸν θεῖο θρόνο, ἐκεῖ ποὺ βρίσκονται οἱ ἀξιόπαινοι ἄνδρες τῆς Κύπρου»¹⁶⁵.

160. «Ἐπιστολὴ ἀναφερομένη στὰ γεγονότα τῆς 9^{ης} Ἰουλίου», ὁ.π., σ. 396.

161. Βλ. ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, «Ὁ Πάφου Χρῦσανθος (1805-1821) καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ κρίση τοῦ 1810», *Ἐπετηρὶς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν* XXIII (1997) 270.

162. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός*, ὁ.π., σ. 68.

163. «Ἐπιστολὴ τοῦ γάλλου προξένου Mechain - περιγραφή τῶν γεγονότων τοῦ Ἰουλίου 1821», *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός*, ὁ.π., σσ. 319-320. 322.

164. «Διήγησις τοῦ ἰσπανοῦ περιηγητῆ Ἀλῆ Μπέη», ὁ.π., σ. 141.

165. «Ἐλεγειακὸν ἐγκώμιον Ἀντωνίου Μπρουνόνι πρὸς τὸν Κυ-

Ἦταν ἡ ἀπονομή πρὸς αὐτὸν τῆς ἐπωνυμίας, ποὺ ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος στὸν πρωτόλειό του λόγῳ τοῦ ἀπηύθυνε: «Ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ»¹⁶⁶. Ἦταν ἡ τελευταία μονοκόνδυλη ὑπογραφή τῆς ζωῆς του, μὲ τὴν ὁποία ὑπέγραψε ὅτι ἦταν ἓνας πραγματικὸς ρωμηός. Καὶ ὡς τέτοιος κρύβει μέσα του τὸ μυστήριο τῆς Κύπρου. Τὸ μυστήριο αὐτοῦ τοῦ χώρου τῆς ρωμηοσύνης, αὐτῆς τῆς ἴδιας τῆς ρωμηοσύνης, ἡ ὁποία «εἶναι γέννημα τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας καὶ τῆς ἐλληνικῆς παράδοσης»¹⁶⁷.

Ἄνθρωπος μὲ «ρωμαίικη ἀρχοντιά»¹⁶⁸. Ἦταν ἓνας πραγματικὸς ρωμηὸς ὁ ὁποῖος μπορούσε νὰ ἀγαπᾷ ἀκόμη καὶ τοὺς ἐχθροὺς του. «Δὲν ἄφησε τὸν ἑαυτό του νὰ φοβηθεῖ τὸν θάνατο, γιατί ὑπερέβη τὸν θάνατο, ἐνῶ ἀκόμα ἦταν στὴν ζωὴ αὐτῆ, μέσα ἀπὸ τὴν ἀγωγὴ τῆς Ἐκκλησίας»¹⁶⁹. Ζυμωμένος μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀγωγὴ ἀπέκτησε μεγάλη ὑπομονή. Κι ἐπειδὴ εἶχε ὑπομονή, δὲν ἔκαμε λάθη, γιατί δὲν βιαζόταν¹⁷⁰. Ἄνθρωπος ὁ ὁποῖος ἔμαθε νὰ προσφέρει, νὰ διακονεῖ, χωρὶς νὰ εἶναι κλεισμένος σὲ στενὰ πλαίσια. «Ἦταν ὁ ἀπαθὴς ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἤξερε νὰ μὴν εἶναι παρορμητικὸς, ἀλλὰ τὸν ἐνθουσιασμό του καὶ τὰ αἰσθήματά του τὰ τιθάσσειε μέσα στὰ πλαίσια τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς εὐθύνης ἀπέναντι στὸν λαό του»¹⁷¹.

Γι' αὐτὸ καὶ πρὸ τῆς ἐξόδου του ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐνδοξον μετάβασίν του στὰ οὐράνια,

πριανό», ὁ.π., σ. 300.

166. «Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων πρὸς Κυπριανό», ὁ.π., σ. 241.

167. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΛΕΜΕΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, «Ὁ ἱερομάρτυρας ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός», ὁ.π., σ. 520.

168. Αὐτόθι, σ. 520.

169. Αὐτόθι, σ. 515.

170. Αὐτόθι, σσ. 520-521.

171. Αὐτόθι, σ. 516.

παρακαλείται ἀπὸ τὰ τέκνα του: «Ἁγία καὶ μακαρία ψυχὴ! Ἐν τῇ δραστηκῇ σου παρὰ τῶ πάντων δεσπότῃ πρεσβείᾳ»¹⁷², «μακάρι ν' ἀνακουφίζεις τοὺς ἀπογόνους τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ νὰ στάξεις σ' αὐτοὺς τὸ μέλι τῶν οὐρανίων χαρισμάτων»¹⁷³.

«Πάτερ κοινὲ καὶ εὐεργέτα τοῦ λαμπροῦ καὶ χριστωνύμου γένους σου»¹⁷⁴. «Τὸ αἷμα σου ἔρρέυσεν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος... Τὴν καρδίαν σου ἐθέρμαινον τὰ εὐγενέστερα περὶ πίστεως καὶ πατρίδος αἰσθήματα...»¹⁷⁵. «Διὰ σὲ ἡ Ἐκκλησία καυχᾶται, ἡ Κύπρος κομπάζει, ἡ Ἑλλάς τιμᾶται, τὸ γένος λαμπρύνεται»¹⁷⁶. Ὅχι μόνον τότε, ἀλλὰ καὶ μέχρι σήμερα σ' ὅλον τὸν ρωμαϊκὸν χῶρον, ἡ φήμη του διαγράφεται μὲ λαμπρὰ χρώματα καὶ ἡ ἀρετὴ του φωτίζει καὶ στηρίζει τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα. Μέσα στὸν νοῦν, στὶς καρδιὰς καὶ τὶς συνειδήσεις τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ παραμένει ὑψηλά. Ὁ βίος του, μία διηγετικὴ μελέτη. Ἰδίως σήμερα. Διότι ἀνεφάνη φοῖνιξ ὑψίκομος καὶ κατάκαρπος πνευματικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀρετῶν. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ Ἱστορία διαχρονικά, τόσο στὸ ἐκκλησιαστικὸ ὅσο καὶ στὸ πολιτικὸ πεδίο, καταθέτει αὐτὸν μεταξὺ τῶν σημαντικότερων ἀνδρῶν καὶ τὸν προβάλλει ὡς πρότυπο πρὸς μίμηση. Μίμηση γιὰ τὸν ἁγιασμό, μίμηση καὶ γιὰ τὴν κοινωνικὴ διαγωγὴ καὶ διαβίωση.

Γι' αὐτὸ καὶ ἡ Ἐκκλησία καυχᾶται γι' αὐτόν. Διότι ἀκολουθώντας τὴν ἀσκητικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας καὶ γαλουχούμενος μέσα στὴν μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Μαχαιρᾶ,

172. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 84.

173. «Ἐλεγειακὸν ἐγκώμιον Ἀντωνίου Μπρουνόνι πρὸς τὸν Κυπριανό», ὁ.π., σ. 300.

174. «Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων πρὸς Κυπριανό», ὁ.π., σ. 241.

175. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 72.

176. «Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων πρὸς Κυπριανό», ὁ.π., σ. 241.

κατακόσμησε τὸν ἑαυτό του μὲ ὅλες τὶς ἀρετές. Αὐτές, μὴ μπορῶντας νὰ διαφύγουν τὴν προσοχὴ τῶν ἀνθρώπων, ἔγιναν ἀφορμὴ ὥστε νὰ κατατίθεται ἡ ἔξωθεν μαρτυρία γιὰ τὴν δική του ἀγιότητα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκούσια παράστασή του πρὸ τοῦ δικαστικοῦ τουρκικοῦ βήματος, καὶ ἡ βροντώδης ἐκείνη ἰαχὴ τῆς ὁμολογίας τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ, ἡ στερροτάτη παραμονή, παρ' ὅλες τὶς προκλήσεις τῆς ἀρνησιχριστίας, στὸν ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν λογικῶν αὐτοῦ προβάτων θάνατο, ἐπιμαρτυροῦν, ἐπισφραγίζουν καὶ ἐπιβάλλουν τὸν Κυπριανό, παραλλήλως δὲ καὶ τὸν προβάλλουν ὡς ἕναν ἅγιον ἄνθρωπον τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Κύπρος κομπάζει, ἀπολαμβάνουσα τὶς σπουδαῖες εὐεργεσίες καὶ τὴν πολύτιμή του προσφορά. Αὐτὴ του ἡ προσφορά, τὸ Παγκύπριο Γυμνάσιο, οἱ εἰκόνες, οἱ ἐκκλησίες, τὸ μαουσωλεῖο, τὸ σημεῖον αὐτὸ τῆς ἀναφορᾶς του μαρτυρίου καὶ τῆς σωματικῆς παρουσίας του, ἀλλὰ καὶ τὸ ἦθος του, σημάδευαν τὸ παρελθόν, ἀφυπνίζουν τὸ παρόν, καὶ ἐγγυῶνται τὸ μέλλον τῆς πατρίδας μας.

Ἡ Ἑλλάς, ἡ Μεγάλῃ Ἑλλάς, ἡ Ρωμηοσύνη ἅπασα, τιμᾶται, ἐμφανίζουσα αὐτόν, ὡς ἕνα πραγματικὸ ρωμηό, νὰ ζωντανεύει τὰ τῶν ἀρχαίων ἐνδόξων κατορθωμάτων μεγαλουργήματα.

Πρῶτος ὁ Κυπριανὸς στὴν ζωὴ, πρῶτος καὶ στὸν θάνατο. Ὡς μεγάλος δάσκαλος διδάσκει ἐμᾶς, τὰ πνευματικά του τέκνα, τοὺς ἀπογόνους τῆς φυλῆς του, καὶ μὲ τὴν ζωὴ του καὶ μὲ τὸν θάνατό του. Μὲ τὸν θάνατό του τὸ γένος λαμπρύνεται. Λαμπρύνεται καὶ καταυγάζεται ἀπὸ θεϊκὲς μαρμαρυγές, γιὰτὶ αὐτός, ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ καὶ πιστὸς θεράπων Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὁ μεγαλομάρτυς¹⁷⁷ Κυπριανός, τὸ πρωτόλειον θῦμα τῆς ἐκατόμβης, παρεστῶς στὸν θρόνο τῆς παναγίας Τριάδος, δὲν παύει ἀδιαλείπτως νὰ πρεσβεύει ὑπὲρ

177. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ.π., σ. 80.

τῆς ποιμένης του, ἡ ὁποία κλυδωνίζεται ἀπὸ τὶς τρικυμίες τῶν ἀλλοφύλων, καὶ ἡ ὁποία ἐκζητεῖ τὶς θεοπειθεῖς αὐτοῦ εὐχές. Οἱ πύρινες δεήσεις του ἐπισποῦν τὸν ἔλεον τοῦ Θεοῦ καὶ καταβιβάζουν χαρίσματα καὶ χάριτας ἀπὸ τὸν οὐρανό. Κι ἐμεῖς, ὁμολογῶντας τὶς δωρεές ὡς εὐγνώμονα τέχνα, ἀναπέμπομεν τὰ εὐχαριστήρια καὶ κατακλείομεν τὸν λόγον μὲ τὰ ὑστερινὰ λόγια τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου: «Ἐμακρολόγησα, τὸ ὁμολογῶ. Ἄλλ' ὅταν ἡ καρδιά λαλεῖ πολλά, ὁ κάλαμος ὅσον καὶ ἂν συσταλθῆ ἀναγκάζεται νὰ πολυλογήσῃ. Ζητῶ συγγνώμην διὰ τὴν μακρολογίαν μου, καὶ προσκυνῶν βαθύτατα ἐνώπιον τοῦ μακαριωτάτου σου θρόνου, ἐξαιτοῦμαι τὰς θεοπειθεῖς εὐχάς σας, καὶ πάλιν καὶ πολλάκις καὶ διὰ βίου συναρρώγους καὶ συναντιλήπτουρας καὶ τῆς σωματικῆς καὶ τῆς ψυχικῆς σωτηρίας μου»¹⁷⁸.

178. «Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων πρὸς Κυπριανό», ὁ.π., σ. 243.

ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ
M.Th.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΠΟΡΙΣΜΑΤΩΝ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Όλοκληρώθηκε, με τη βοήθεια του Θεού έπιτυχώς, τὸ διήμερο ἱστορικὸ ἐπιστημονικὸ Συνέδριο με θέμα «Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ Μάρτυρας τῆς Πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος», ποὺ ὀργάνωσαν ἡ Ἱερὰ Βασιλικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ Μαχαιρᾶ καὶ τὸ Τμῆμα Ἱστορίας καὶ Ἀρχαιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Κύπρου στὶς 22 καὶ 23 Ἰανουαρίου 2010, στὴν Αἴθουσα Τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου Κύπρου, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καλλιπόλεως.

Κατὰ τὴν ἐναρκτήρια Συνεδρία, ὁ καθηγητὴς Πασχάλης Κιτρομηλίδης διατύπωσε τὴν προβληματικὴ ὅσον ἀφορᾶ στὴν ἀποκατάσταση καὶ ἀποτίμηση τῆς προσωπικότητας καὶ ἱστορικῆς προσφορᾶς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, ἐνῶ ἡ παρουσίαση τοῦ τόμου «Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός – Ἀρχεῖον Κειμένων» (ἔκδ. ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2009), ἡ ὁποία ἔγινε ἀπὸ τὸν οἰκονόμο Παρασκευᾶ Ἀγάθωνος, με ὄλο τὸ πολῦτιμο ἀρχεῖακὸ ὑλικό, τὸ ὁποῖο ἀποθησαυρίστηκε στὶς σελίδες του, ρίχνει ἄπλετο φῶς πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς καλύτερης καὶ ἀρτιότερης γνωριμίας τῆς προσωπικότητας τοῦ Κυπριανοῦ καὶ ἀποκατάστασης τῆς ἀλήθειας περὶ τὸ πρόσωπό του.

Στὴν πρώτη Συνεδρία παρουσιάστηκε ἡ μονὴ Μαχαιρᾶ στὰ χρόνια τῆς Ἀγγλοκρατίας με ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στὴν καταστροφικὴ πυρκαγιὰ τοῦ 1892 καὶ προβλήθηκε ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός ὡς πνευματικὸ τέκνο καὶ ἀνάστημα τῆς Μονῆς. Τονίστηκε, ἐπίσης, ὅτι ὁ Κυπριανός διαθέτει ὅλα τὰ γνωρίσματα τοῦ πατερικοῦ φρονήματος καὶ τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης, ἡ δὲ θυσία του χαρακτηρίστηκε ὡς ἐφάμιλλη

αὐτῆς τοῦ ἁγίου Πολυκάρπου Σμύρνης (πρωτ. Γεώργιος Μεταλληνός). Τέλος, μετὰ τὴν εἰσήγησιν «Ἁγιότης μαρτυρουμένη» τέθηκαν τὰ θεολογικὰ πλαίσια γιὰ τὴν ἀποτίμησιν τῆς προσωπικότητος καὶ τῆς θυσίας τοῦ Κυπριανοῦ, ἀφοῦ, ὅπως ἐλέχθη, ἡ ἀγιότητα ἀποτελεῖ κατάφασιν καὶ ἔκφρασιν τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ ὡς τέτοια ἀναγνωρίζεται μόνον ἀπὸ τῆ συνείδησιν τῶν πιστῶν καὶ ὄχι μετὰ νομικὰς πράξεις.

Στὴ δευτέρῃ Συνεδρίᾳ ἐδείχθη ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς ἔζησε στὸ πνευματικὸ περιβάλλον τῶν Παραδουνάβιων Ἡγεμονιῶν καὶ σὲ αὐτὸ τὸν ἰδεολογικὸ, παρὰ γεωγραφικὸ χῶρον, διαμόρφωσε τὴν προσωπικότητά του. Παρουσιάστηκε ὡς γνήσιος ἔκφραστής τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ Διαφωτισμοῦ, καὶ ἀποδείχθηκε μέσα ἀπὸ ἱστορικὰ στοιχεῖα ὅτι ἡ ἀνοδὸς του στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνον, οὐδόλως σχετίζεται μετὰ τὴν ἐξορία τοῦ γηραιοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου στὴν Εὐβοία. Ἡ ἀναπόφευκτὴ ἐμπλοκὴ τοῦ Κυπριανοῦ σὲ οἰκονομικὰς δραστηριότητες, τόσο πρὶν ὅσο καὶ μετὰ τὴν ἀνοδὸν του στὸν θρόνον, ἀφ' ἑνὸς στόχευε στὴν εὐημερίαν τοῦ ὑπόδουλου ποιμνίου του καὶ στὴν προστασίαν του ἀπὸ τὸν ὀθωμανὸν δυνάστη, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀποκαλύπτει τὴν εὐαισθησίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου σὲ θέματα κοινωνικῆς δικαιοσύνης.

Στὴν τρίτῃ Συνεδρίᾳ γνωρίσαμε τὴν εὐκλεῆ μορφήν τοῦ Κυπριανοῦ μέσα ἀπὸ μιὰ ἄλλη ὀπτικὴ γωνία: μέσα ἀπὸ τὴν ποίησιν καὶ λογοτεχνία τῆς ἐποχῆς, μέσα ἀπὸ ἀνέκδοτα καὶ ἀδημοσίευτα ἐπιστολὰς του, μέσα ἀπὸ σύγχρονα τοῦ Κυπριανοῦ προξενικὰ Ἐγγράφα, καθὼς καὶ μέσα ἀπὸ τὴν ἄσματον ἀκολουθία, ἡ ὁποία συνετέθη τὸ 1936 πρὸς τιμὴν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ μαρτυρησάντων.

Στὴν τέταρτῃ Συνεδρίᾳ ἐγένετο ἀναφορὰ πρὸς τὴν μέρημα τοῦ Κυπριανοῦ γιὰ ἀντιμετώπισιν τῆς ἀκρίδας. Ἀπόδειξις ἀποτελεῖ ἡ πληθὺς τῶν εἰκόνων τοῦ ἁγίου Τρύφωνα, οἱ ὁποῖες μετὰ τὴν δικήν του ἐντολήν διανεμήθησαν ἀνά τὸ Παγκύπριον. Μᾶλλον ἀποκαλύφθησαν ἐπίσης οἱ καλλιτεχνικὰς πτυχὰς τῆς πολυδιά-

στατης προσωπικότητας τοῦ Κυπριανοῦ ὡς ἀγιογράφου καὶ κατόχου τῆς τέχνης τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς. Στὴν καταληκτικὴ ὁμιλία τοῦ ἐπισκόπου Λήδρας καὶ καθηγουμένου τῆς μονῆς Μαχαιράδος Ἐπιφανίου, σκιαγραφήθηκε ἀριστοτεχνικὰ ἡ προσωπικότητα τοῦ Κυπριανοῦ, ὅπως αὐτὴ προκύπτει μέσα ἀπὸ τὶς ἀρχεαικὲς πηγές.

Μέσα ἀπὸ τὶς ἐμπεριστατωμένες καὶ ἱστορικὰ τεκμηριωμένες ἀνακοινώσεις τῶν ἐκλεκτῶν εἰσηγητῶν τοῦ Συνεδρίου φωτίστηκαν, ὅσο τὸ δυνατό, ἀμφιλεγόμενα σημεῖα τῆς ζωῆς του, ὅπως ἡ παιδεία του πρὸ τῆς μετάβασής του στὴ Μολδοβλαχία, ἡ μόρφωσή του κατὰ τὴν παραμονή του στὸ Ἰάσιο καὶ οἱ πνευματικοὶ του δεσμοὶ μὲ τοὺς ἐκεῖ ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, συζητήθηκε τὸ ζήτημα τῆς χειροτονίας του εἰς πρεσβύτερον, ἐπίσης ὅταν ἦταν στὸ Ἰάσιο, ἀπαντήθηκε τὸ ἐρώτημα ὡς πρὸς τὴν καταγωγή του (ἀπὸ τὸν Στρόβολο καὶ ὄχι τὰ Καμπιά), διεφάνη ὁ ρόλος του στὴ χρηστὴ διαχείριση τῶν οικονομικῶν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς πρὸ τῆς ἀνόδου του στὸν θρόνο, ὡς οἰκονόμου, καθὼς καὶ μετὰ, καὶ ἔγινε ἰδιαίτερη ἀναφορὰ στὴ σχέση του μὲ τοὺς Χρυσανθαίους καὶ δὴ μὲ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Χρῦσανθο, στὴν ἐξορία τοῦ ὁποῖου δὲν ἐνέχεται, ὅπως ἀδίκως κατηγορήθηκε στὸ παρελθόν. Ἐπίσης, γνωρίσαμε τὴν εὐγενικὴ, εὐαίσθητη καὶ καλλιεργημένη ψυχὴ τοῦ Κυπριανοῦ ὡς καλλιτέχνη, ποὺ κατεῖχε καὶ ἐξασκοῦσε τὴν τέχνη τῆς ἀγιογραφίας καὶ τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς.

Ἐν κατακλείδι, τὸ Συνέδριο κατέληξε στὰ ἀκόλουθα γενικὰ συμπεράσματα:

1. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση του, δίνει τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο κατανοοῦνται οἱ ἐκκλησιαστικοί, οἱ πολιτικοί, οἱ οικονομικοὶ καὶ πολιτιστικοὶ θεσμοὶ τῆς ἐποχῆς του καὶ μετέπειτα.
2. Μὲ τὸ ἔργο καὶ τὴ συνεχῆ ἐπαφὴ του μὲ τὸν λαό, συνέβαλε ἀποφασιστικὰ στὴν ἀνύψωση τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἐπιπέδου τῶν ἐλλήνων τῆς Κύπρου.
3. Ὑπέμεινε μὲ ψυχικὸ σθένος καὶ τέλεια αὐταπάρηση ὅλες

τις τραγικὲς συνέπειες τῆς μακροαίωνης δουλείας καὶ ἀναδείχθηκε περικλεῆς μορφή τοῦ Γένους: ἐνάρετος, κοσμημένος μετὰ τὰ χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος, σώφρων, ἄμεμπτος, διακριτικός, συνετός, ἀφοσιωμένος στὴν ὑψηλὴ ἀποστολή του. Ἐνσάρκωσε τέλεια τὸ εὐαγγελικὸ ἰδεῶδες τοῦ καλοῦ ποιμένα καὶ ἀναδείχθηκε ἀληθῆς εἰκόνα τοῦ ἴδιου τοῦ Χριστοῦ, ἐπισφραγίζοντας τὴ ζωὴ του μετὰ τὸ αἷμα τῆς μαρτυρικῆς του θυσίας.

Β' ΜΕΡΟΣ

ΑΛΛΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΗΔΡΑΣ
ΚΑΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΜΑΧΑΙΡΑ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ

ΕΥΘΥΝΕΤΑΙ Ο ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ
ΕΞΩΣΗ ΚΑΙ ΕΞΟΡΙΑ ΤΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΟΥ;

Ἡ πιὸ σοβαρὴ κατηγορία ποὺ προβάλλεται ἐναντίον τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, εἶναι ἡ ὑποτιθέμενη συμμετοχὴ του στὴν ἐξορία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου καὶ ἡ διάρπαση τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου¹. Καὶ λέμε διάρπαση, διότι μεμονωμένοι συγγραφεῖς παρουσιάζουν τὸν Κυπριανὸ ὡς ἓνα φιλόδοξο ἄνθρωπο, μὲ νέο πνεῦμα καὶ ἀντιλήψεις ποὺ ἀπέκτησε στὸ ἐξωτερικὸ, διπλωμάτη, ὁ ὁποῖος ἐποφθαλμιῶσε τὸν θρόνο, καὶ μηχανευόταν τρόπους γιὰ νὰ προσχωρήσει στὸ ἀρχιεπισκοπικὸ περιβάλλον ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ ὑποκινεῖ μερίδα ἀνθρώπων κατὰ τοῦ Χρυσάνθου, ἐξ αἰτίας

1. ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εἰδήσεις ἱστορικαὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου*, Ἀθήνα 1875, σ. 115. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΑΚΚΕΤΤ, *Ἱστορία τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου*, τ. Α', Ἀθήναις 1923, σσ. 305. 311. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΑΡΧΙΕΠ. ΑΘΗΝΩΝ, *Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου ἐπὶ τουρκοκρατίας (1571-1878)*, Ἀθήναις 1929, σ. 104. ΣΙΜΟΥ ΜΕΝΑΡΔΟΥ, *Ἡ ἐν Κύπρῳ ἱερά μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Μαχαιρᾶ*, Πειραιᾶς 1929, σ. 31. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος, ὁ διερμηνεὺς τῆς Κύπρου 1779-1809*, Λευκωσία 1934, σσ. 151-152. ΚΛΕΟΒΟΥΛΟΥ ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ συμβολὴ τῆς Μαραθάσης εἰς τὴν Ἐκκλησίαν*, Λεμεσὸς 1939, σσ. 13. 15. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΠΥΡΙΔΑΚΙ, *Μελέται, Διαλέξεις, Λόγοι, Ἄρθρα*, τ. Α', Λευκωσία 1972, σ. 303. ΛΟΪΖΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου ἐπὶ τουρκοκρατίας*, Λευκωσία 1975, σ. 132. ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΥ ΕΓΓΛΕΖΑΚΗ, *Διὰ τὴν Ἐκκλησίαν Κύπρου εἴκοσι μελέται - 4ος ἕως 20ὸς αἰών*, Ἴδρυμα Ἀ. Γ. Λεβέντη - Μορφωτικὸν Ἴδρυμα Ἐθνικῆς Τραπέζης, Ἀθήναις 1996, σ. 389. ΑΝΤΡΟΥ ΠΑΥΛΙΔΗ, *Στρόβολος - ἱστορία, γεωγραφία καὶ σύγχρονη ζωὴ*, Λευκωσία 2005, σ. 40.

του ὅτι ὁ τελευταῖος, λόγω ἀσθενείας, ἐπέτρεπε στοὺς συγγενεῖς του νὰ χειρίζονται τὰ θέματα τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπίσης ἀναφέρουν ὅτι μὲ τούς «δικούς» του ἀνθρώπους ἐπηρέασε τὴν ὑψηλὴ Πύλη γιὰ νὰ ἐκδώσει ἐναντίον τοῦ Χρυσάνθου διάταγμα, καὶ ὅτι μὲ τὰ ἴδια πρόσωπα προώθησε τὸν ἑαυτό του στὴν θέση τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Τὸν δὲ Χρυσάνθο παρουσιάζουν νὰ καταρᾶται, φεύγοντας γιὰ τὴν ἐξορία, τὸν Κυπριανό, γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο κινήθηκε².

Ἡ πρώτη βιβλιογραφικὴ πληροφόρηση περὶ τοῦ Κυπριανοῦ καὶ τοῦ Χρυσάνθου ἀπὸ τὴν ὁποία ἀντλοῦν οἱ πλείστοι τῶν μεταγενεστέρων, εἶναι τὸ ἔργο τοῦ Φιλίππου Γεωργίου «*Εἰδήσεις Ἱστορικαὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου*», ποῦ ἐκδόθηκε στὴν Ἀθήνα τὸ 1875. Ἐκατὸν χρόνια μετὰ, τὸ 1975 στὴν Λευκωσία, ὁ Θεόδωρος Παπαδόπουλλος τὸ ἐπανεξέδωσε (φωτοτυπικὴ ἀνατύπωση) καὶ τὸ συμπεριέλαβε στὴν σειρὰ Κυπρολογικὴ Βιβλιοθήκη (ἀρ. 4).

Στὴν σελίδα 113 τοῦ ἐν λόγω βιβλίου ὑπάρχουν δύο ὑποσημειώσεις, στὴν δευτέρη ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀναγράφονται τὰ ἐξῆς: «Περατουμένης ἐνταῦθα τῆς ἱστορίας τοῦ Κυπριανοῦ³, ἐφεξῆς (ἐννοεῖ τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου, τὴν ἐξορία του, καθὼς καὶ τὴν ἐκλογή, δράση καὶ μαρτύριο τοῦ Κυπριανοῦ, τὰ ὁποῖα ἐξιστορεῖ στὴν συνέχεια) θέλομεν ἔχει ὁδηγὸν μόνον τὸν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κώδικα, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τὴν στοματικὴν παράδοσιν». Καὶ ἐνῶ ὁ Φ. Γεωργίου ἀναφέρει ὅτι θὰ πορευθεῖ ἱστορικά, τοῦλάχιστον μέσα ἀπὸ τὸν Κώδικα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, ἐντούτοις εἶναι ξεκάθαρο καὶ πέραν πάσης ἀμφιβο-

2. Κ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος*, ὁ.π., σ. 152. ΝΕΑΡΧΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ, «Οἱ κατάρεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου», *Νέα Ἐποχή*, περ. Β', τεύχ. 154-155 (1982) 782-789. ΚΑΤΙΑΣ ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, *Ἱστορία τῆς Κύπρου*, Λευκωσία 1985, σ. 249.

3. Ἐδῶ ἐννοεῖ τὸν ἀρχιμανδρίτη Κυπριανὸ ὁ ὁποῖος ἔγραψε τὸ βιβλίον «*Ἱστορία χρονολογικὴ τῆς Νήσου Κύπρου*», Βενετία 1788.

λίας πρόδηλον ὅτι τὰ γραφόμενά του δὲν στηρίζονται ἐπὶ τοιούτων ἱστορικῶν πηγῶν. Ὅχι γιατί δὲν εὐρίσκονταν τέτοιες πηγές, ἀλλὰ γιατί δὲν τις εἶχε, ἢ ἂν κάποιες ἀπ' αὐτὲς τις εἶχε στὴν διάθεσή του τις προσπέρασε, καὶ αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὸ ὅτι δὲν μπόρεσε τελικὰ νὰ ἐντοπίσει τὸ ὕλικὸ ποὺ ὑπῆρχε μέσα σ' αὐτές.

Αὐτὸ δὲν συνέβη μόνο μὲ τὸν ἐν λόγῳ συγγραφέα, ἀλλὰ καὶ οἱ μετ' αὐτόν, ἐνῶ εἶχαν ἐνώπιόν τους σημαντικὸ γραπτὸ ἱστορικὸ ὕλικό, τὸ προσπέρασαν καὶ τὸ παραθεώρησαν, ὅπως π.χ. ὁ Κ. Μυριανθόπουλος. Αὐτός, ἐνῶ μετὰ πάσης προσοχῆς διήλεγξε ὅλη τὴν ἐπιστολογραφία ποὺ ὑπάρχει στὰ ἀρχεῖα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς γιὰ τὸν Χρῦσανθο καὶ τὰ πλεῖστα τὰ δημοσίευσε, μία ἐπιστολὴ σπουδαιότατη, τὴν ὁποία ἴσως νὰ εἶδε καὶ ὁ Φ. Γεωργίου, τὴν προσπέρασε μὲ μία σημείωση, ὅτι αὐτὴ ἀναφέρεται στὴν ἐπιδημία πανώλους. Στὴν ὀπίσθια πλευρὰ ὁμως, πρὸς τὸ τέλος, ἀναγράφονται ἐξαιρετικῆς σημασίας πληροφορίες γιὰ τὸν Κυπριανό⁴.

Χωρὶς νὰ παραθεωροῦμε τὴν ἀξία τοῦ ἔργου τοῦ Φ. Γεωργίου, ὀφείλουμε μετὰ λύπης νὰ παρατηρήσουμε ὅτι, τὰ ὅσα ἐν προκειμένῳ γράφει γιὰ τὸν Κυπριανὸ εἶναι ἀποτέλεσμα ἀποσπασματικῆς ἔρευνας, καὶ χρησιμοποιοῦνται τόσο ἀπὸ τὸν ἴδιο ὅσο καὶ ἀπὸ τοὺς ἀραιομένους ἐξ αὐτοῦ, ἴσως γιὰ νὰ ἐξυπηρετηθοῦν θέσεις καὶ ἀπόψεις ὑποκειμενικὲς κι ὄχι ἀντικειμενικὲς. Παρατηροῦμε λοιπὸν ὅτι στὸ θέμα τῆς ἀνάληψης τοῦ θρόνου ἀπὸ τὸν Κυπριανό, ἀναφέρει ὁ Φ. Γεωργίου κάποια ἀρνητικὰ γιὰ τὸν Κυπριανὸ στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα οἱ μετ' αὐτόν ὑπερμεγεθύνουν, προσθέτοντας καὶ ἐπαυξάνοντάς τα, ὅπως μὲ τὴν φαντασία τους τὰ κατενόησαν καὶ ὑπέθεσαν ἢ καλύτερα ὑποψιάστηκαν ὅτι τοιουτοτρόπως διαδραματίστηκαν. Καὶ ἐνῶ ἔτσι πράττουν στὴν χρῆση τῶν ἀρνητικῶν στοιχείων, ἠθελήμενα ἴσως παραλείπουν νὰ σημειώσουν τὰ

4. Βλ. στὸν παρόντα Τόμο, σσ. 523-534.

ἀξιέπαινα ἐγκώμια ποὺ πλέκει γιὰ τὸν Κυπριανὸ ὁ Γεωργίου μέσα στὴν ροὴ τοῦ κειμένου του. Στὴν τεράστια ὑποσημείωση τῆς σελ. 117, ὅπου ἀναφέρεται διεξοδικὰ στὰ γεγονότα τοῦ βίου του, σημειώνει ὅτι ὁ Κυπριανὸς ὑπῆρξε «εἷς τῶν μᾶλλον διακεκριμένων ἀρχιεπισκόπων τῆς Κύπρου», κι αὐτὸ «ἔκ τε τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ἀξίας καὶ ἐκ τοῦ μαρτυρικοῦ τέλους τοῦ βίου αὐτοῦ», κι ὅτι «καὶ ἄλλα ἀξιομνημόνευτα ἔργα ὁ φιλόπατρις ἔπραξεν». Τοῦτα οἱ ἐρανισθέντες ἀπὸ τὸν Γεωργίου συγγραφεῖς ὑποτονίζουν ἢ σμικρύνουν, ἀρκοῦμενοι σὲ μία βραχύλογη ἀναφορὰ αὐτῶν ἢ σιωπηλῶς τὰ μεταγράφουν στὴν λήθη.

Ἐκτὸς ὅμως τῆς ἐλλείψεως ἐπαρκοῦς πληροφορήσεως ἢ τῆς παραθεωρήσεως ἱστορικῶν δεδομένων ἀπὸ τοὺς διαφόρους συγγραφεῖς, παρατηρήσαμε καὶ περιπτώσεις ἀδίκων κρίσεων περὶ τὸν Κυπριανὸ ἀπὸ λανθασμένες ἐρμηνείες. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ Βενεδίκτου Ἐγγλεζάκη. Ὁ μέγας αὐτὸς ἐρευνητὴς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς Κύπρου βρῆκε στὸν μεγάλο Κώδικα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἓνα «μῆνυμα εἰς προβιβασμὸν ἀρχιεπισκόπου», τὸ ὁποῖο ἀρχεται ὡς ἐξῆς: «Ἐπειδὴ ὁ τῆς ἀγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς θρόνος διέμεινεν ἀκυβέρνητος, τοῦ ἐν αὐτῷ ἀρχιεπισκοποῦντος παραιτήσιν ἐκούσιον καὶ ἀβίαστον ποιησαμένου...»⁵. Θεωρῶντας ὅτι τὸ μῆνυμα αὐτὸ ἀφοροῦσε στὴν παραίτηση τοῦ Χρυσάνθου καὶ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Κυπριανοῦ, ἀφοῦ βρίσκεται κοντὰ στὶς σελίδες μὲ τὰ ἀφορῶντα στὸν Κυπριανὸ ἔγγραφα, προχώρησε στὸ ἐξῆς σχόλιο: «Διὰ τοιούτου, ἀλλοίμονον, ψεύδους ἀρχεται τὸ μῆνυμα εἰς τὸν προβιβασμὸν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, καταχωρηθὲν εἰς τὴν σ. 167 τοῦ μεγάλου κώδικος

5. Κώδιξ Α' ΙΑΚ, φ. 167, καὶ Β. ΕΓΓΛΕΖΑΚΗ, *Διὰ τὴν Ἐκκλησίαν Κύπρου*, ὁ.π., σ. 674, σημ. 42. Βλ. καὶ Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ὁ Μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ἔκδ. ἱεράς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2009, σ. 615.

τῆς ἱεραῆς Ἀρχιεπισκοπῆς»⁶. Καὶ ὁμως, μία προσεκτικὴ ματιὰ στὴν συνέχεια τοῦ μηνύματος δείχνει ὅτι αὐτὸ δὲν ἀφοροῦσε τὴν χειροτονία τοῦ Κυπριανοῦ ἀλλὰ τοῦ Δαμασκηνοῦ (1824-1827), ὁ προκάτοχος τοῦ ὁποίου Ἰωακεῖμ (1821-1824) ὄντως ἐξαναγκάστηκε σὲ παραίτηση⁷. Κομιστῆς δὲ τοῦ μηνύματος φέρεται ὁ Πάφου Πανάρετος (1821-1827), ἐνῶ κατὰ τὴν χειροτονία τοῦ Κυπριανοῦ μητροπολίτης Πάφου ἦταν ὁ Χρῦσανθος (1805-1821). Ὁ Ἑγγλεζάκης ἐπομένως, ὑποπίπτοντας στὸ τραγικὸ λάθος νὰ θεωρήσει ὅτι τὸ ἀνωτέρω μῆνυμα ἀφοροῦσε τὸν Κυπριανὸ χωρὶς νὰ τὸ διαβάσει ὀλόκληρο, ἐξήγαγε ἐξ αὐτοῦ συμπεράσματα ἄκρως ὑποτιμητικὰ γιὰ τὸν μεγάλο αὐτὸ ἱεράρχη.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὀφείλουμε νὰ κάμουμε μία σημαντικὴ παρατήρηση. Τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ ἄλλες ἄδικες γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Κυπριανοῦ κρίσεις μεταγενεστέρων συγγραφέων δὲν συναντοῦνται στὰ κείμενα τῆς ἐποχῆς του⁸, καταδεικνύει ὅτι οἱ κρίσεις αὐτὲς πιθανὸν νὰ ὀφείλονται σὲ παρόμοια λάθη, ὑπερβολὲς ἢ παρείσφρηση ἀδιασταύρωτων προφορικῶν στοιχείων μέσα στὶς αὐθεντικὲς ἱστορικὲς πηγές.

Ἐξίσου ἄδικη περὶ τὸν Κυπριανὸ κρίση ἐκφράζεται καὶ ὑπὸ τοῦ Νεάρχου Κληρίδη, στὸ βιβλίου του *Ἐγχειρίδιον Ἱστορίας τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου*, Λευκωσία 1956. Στὴν σελ. 78 τοῦ ἐν λόγῳ βιβλίου ὁ συγγραφέας παρατηρεῖ ὅτι, μετὰ τὴν καταστολὴ τῆς ἐξέγερσης τοῦ 1804 καὶ τὴν ταπεινωτικὴ ἦττα τῶν τούρκων ἐσχιάδων, οἱ ἀγαῖδες τῆς Κύπρου κυριεύθηκαν ἀπὸ λύσσα ἐναντίον τῶν ὑπευθύνων, δηλ.

6. Β. ΕΓΓΛΕΖΑΚΗ, *Διὰ τὴν Ἐκκλησίαν Κύπρου*, ὅ.π., σ. 674, σημ. 42.

7. Φ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εἰδήσεις ἱστορικαί*, ὅ.π., σ. 123. ΙΩ. ΧΑΚΚΕΤΤ, *Ἱστορία τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου*, ὅ.π., σ. 326.

8. Τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Κυπριανὸ κείμενα μέχρι καὶ τὴν ἡμέρα τοῦ μαρτυρίου του βλ. στὸ *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σσ. 113-317. Σύνοψη τῶν περὶ αὐτὸν κρίσεων στὰ ἐν λόγῳ κείμενα βλ. αὐτόθι, σσ. 629-631.

τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου καὶ τοῦ Χατζηγεωργάκη, καὶ ὅτι ἡ λύσσα αὐτὴ μεγάλωνε ὅσο ἡ δύναμη τοῦ ἀρχιεπισκόπου αὐξανόταν· τοὺς παρουσιάζει δὲ νὰ σχεδιάζουν τὸ πῶς θὰ βροῦν εὐκαιρία γιὰ νὰ τοῦ ἀφαιρέσουν αὐτὴ τὴν δύναμη. Στὴν σελ. 79 κάνει λόγο γιὰ τὸ πρῶτο θῦμά τους, τὸν Χατζηγεωργάκη, γιὰ τὸν ὁποῖον πέτυχαν τὴν ἔκδοση καταδικαστικῆς ἀποφάσεως, ἐννοῶντας προφανῶς ὅτι τὸ δεύτερο θῦμα ἦταν ὁ ἀρχιεπίσκοπος. Ἀλλὰ καὶ πάλιν στὴν σελ. 78, μιᾶς περὶ δραστηριοποιήσεως τοῦ Κυπριανοῦ καὶ τῶν φίλων του γιὰ νὰ πετύχουν τὴν ἐξορία τοῦ Χρυσάνθου (!). Αὐτὸ δείχνει καταφανῶς ὅτι ὅλες αὐτὲς οἱ ἀπόψεις ἀνάγονται στὴν σφαίρα τῆς ὑποθέσεως καὶ τῆς φαντασίας, τὶς ὁποῖες ὁ καθένας θεωρεῖ ὑποχρέωσή του νὰ ἐπαναλάβει λαμβάνοντάς τις ἀπὸ τοὺς προγενεστέρους. Ἡ ἀλήθεια ὅμως εἶναι, ὅπως θὰ δοῦμε καὶ πιὸ κάτω, ὅτι καμμία μαρτυρία, εἴτε γραπτὴ εἴτε προφορικὴ, τῆς ἐποχῆς τοῦ Κυπριανοῦ, κάνει λόγο γιὰ ἀλληλογραφία τοῦ Κυπριανοῦ ἢ ὁποιοδήποτε προσώπου τοῦ περιβάλλοντός του γιὰ τὸ θέμα τῆς ἀρχιεπισκοπικῆς διαδοχῆς, πρὸ τῆς ἐξορίας τοῦ Χρυσάνθου. Θέμα διαδοχῆς στὴν πραγματικότητα ἠγέρθη μετὰ τὴν ἐξορία, ὅταν ὁ θρόνος εἶχε κενωθεῖ, κάτι ποὺ εἶναι ἐντελῶς φυσιολογικὸ καὶ ἄμοιρο μῶμου καὶ μομφῆς. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ καταδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὶς σχετικὲς ἐπιστολὲς οἱ ὁποῖες εἶναι καταχωρημένες στὸν Κώδικα Α' τῆς ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου.

Μετὰ τὴν ἐκτενῆ τούτη εἰσαγωγή, ἃς δοῦμε ἀναλυτικότερα τί ἀναφέρει ὁ Φίλιππος Γεωργίου στὸ μνημονευθὲν βιβλίον του, ἀφοῦ αὐτὸς πρῶτος ἔγραψε τὰ περὶ τοῦ Κυπριανοῦ. Λέγει λοιπόν: «Μετὰ τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἀφιξίν του ὁ Κυπριανὸς ἀνεδέχθη τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐν Στροβίλῳ μετοχίου τῆς Μονῆς· διὰ νὰ εἰσχωρήσῃ δὲ εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, ἔλαβεν ἐντεῦθεν συγκοινωνίαν μετὰ τῶν πολιτῶν τῆς Λευκωσίας, οἵτινες ἰδόντες ἐκ τοῦ πλησίον τὴν πραγματικὴν του ἀξίαν, ἠθέλησαν, τῇ ἐγκρίσει καὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου, νὰ εἰσαῶσιν αὐτὸν εἰς τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν, ἔνθα

ἔγινεν οἰκονόμος, καὶ ἅπαντες ἐνεπιστεύθησαν εἰς αὐτὸν τὰ τε ἐκκλησιαστικὰ καὶ πολιτικὰ πράγματα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς»⁹. «Τούτων οὕτως ἐχόντων ὁ Κυπριανὸς φαίνεται ὅτι δὲν ἐδί- στασε νὰ ἀποβλέψῃ βραδύτερον καὶ εἰς τὸν θρόνον τῆς Ἀρχιε- πισκοπῆς. Ἐν ᾧ δὲ ὁ ὑπέργηρος Χρῦσανθος ἴστατο ἐπὶ τοῦ χεῖλους τοῦ τάφου, οἱ περὶ τὸν Κυπριανόν, ἀγνοοῦμεν τίνα αἰτίαν εὐρόντες, ἐν ἔτει 1810 προεκάλεσαν τὴν ἔκδοσιν βασι- λικοῦ διατάγματος ὀρίζοντος τὴν ἀπὸ τοῦ θρόνου ἔξωσιν τοῦ γηραιοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου καὶ τοῦ ἀνεψιοῦ του ὁμω- νύμου αὐτῷ μητροπολίτου Κιτίου, πρὸς οὓς ἐστάλη συγχρό- νως βασιλικὸς μουπασίρης καὶ ἀνήγαγεν ὑπερορίους εἰς Εὐβοίαν, ὅπου καὶ ἀπέθανε μετ' ὀλίγον ὁ ἀρχιεπίσκοπος· ἀντ' αὐτοῦ δὲ δι' ὑψηλῶν βερατίων ἀντικατέστησεν εἰς μὲν τὴν Ἀρχιεπισκοπὴν ὁ οἰκονόμος Κυπριανός, εἰς δὲ τὴν Μητρόπολιν Κιτίου ὁ ἀρχιμανδρίτης Μελέτιος»¹⁰.

Ἡ ἄφιξη στὴν Κύπρο τοῦ Κυπριανοῦ ἔγινε τὸ 1802 ὅταν ἐπέστρεψε ἀπὸ τὴν Μολδοβλαχία μαζί με τὸν ἀρχιμανδρίτη Χαράλαμπο, οἰκονόμο τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ καὶ συγγενῆ του.

9. Φ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εἰδήσεις ἱστορικαί*, ὅ.π., σ. 118.

10. Αὐτόθι, σ. 115. Πέραν τοῦ ὅτι καμμία ἄλλη γραπτὴ μαρτυρία γιὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Φιλίππου Γεωργίου ἀναφερόμενα ὑπάρχει, καὶ αὐτὴ τούτη ἢ μαρτυρία τοῦ συγκεκριμένου συγγραφέως στερεῖται ἱστορικῆς ἀξιοπιστίας. Τὸ συμπέρασμα αὐτὸ ἐξάγουμε ἀπὸ τὰ ἐξῆς: α) Δὲν ὑπῆρξε ἱστορικός, ἀλλὰ ἓνας ἀπλὸς γραμματέας τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. β) Καὶ σὲ ἄλλες περι- πτώσεις ἢ μαρτυρία του εἶναι ἀνακριβής. Ἕνα ἀπλὸ παράδειγμα ἀποτε- λεῖ ἡ πληροφορία του ὅτι ὁ Κυπριανὸς μετὰ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Κύπρο, ἀνέλαβε τὴν διεύθυνση τοῦ ἐν Στροβόλῳ μετοχίου τῆς μονῆς Μα- χαιρᾶ (Φ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εἰδήσεις ἱστορικαί*, ὅ.π., σ. 118), καθ' ἣν στιγμή ἔχει πλέον ἀποδειχθεῖ ὅτι ἀπὸ τὸ 1802 μέχρι τὸ 1804 διέμενε στὴν Λάρνακα, ἐνῶ τὸ 1804, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἐξέγερσης τῶν τούρκων ἐσκιᾶδων, τὸν συναντοῦμε στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ (βλ. στὸν παρόντα Τόμο, σσ. 701-712). γ) Ἐνόσω ζοῦσε ὁ Φίλιππος Γεωργίου, ἔλαβαν χώρα τὰ γεγονότα κατὰ τὰ ὁποῖα ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἰωαννίκιος ἐνήργησε στὴν Πύλη ὥστε νὰ ἐκθρονι- στεῖ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Πανάρετος καὶ νὰ διοριστεῖ ἀρχιεπίσκοπος ὁ ἴδιος

Σημειωτέον ότι ο Κυπριανός ἦταν μαχαιριώτης. Ὅπως ὁ ἴδιος ἀναφέρει, «ἐξ αὐτῆς τῆς βαλβίδος τοῦ βίου»¹¹ του ἐπέλεξε τὴν μοναχικὴ πολιτεία καὶ συγκαταριθμήθηκε μετὰ τῶν πατέρων τῆς μαχαιριώτικης ἀδελφότητος. Ἀργότερα πέμφθηκε ἀπὸ τὸν ἡγούμενο ὡς συνοδὸς καὶ συμβοηθὸς τοῦ συγγενοῦς του Χαραλάμπους ἱερομονάχου στὴν Μολδαβία μὲ σκοπὸ τὴν διεξαγωγὴ ἐράνου - ζητείας, γιὰ νὰ ἐξοφληθοῦν τὰ χρέη τῆς Μονῆς ποὺ προῆλθαν εἴτε ἀπὸ τὴν φορολογικὴ ἀφαίμαξη τοῦ τούρκου κυβερνήτη Χατζημπακκῆ καὶ τῶν προκατόχων του, εἴτε ἀπὸ τὰ ἀνακαινιστικὰ καὶ διορθωτικὰ ἔξοδα ποὺ ἔγιναν στὴν Μονή. Ἀπὸ τὴν Μολδαβία ἐπανέκαμψε μετὰ σχεδὸν εἰκοσαετία.

Ἡ παραμονή του στὸ Ἰάσιο παρὰ τὸν φαναριώτη ἡγεμόνα Μιχαὴλ Σοῦτσο, ἡ ἀκαδημαϊκὴ μόρφωση τὴν ὁποία ἔλαβε μὲ τὴν βοήθεια τοῦ δευτέρου καὶ ἡ ἐκ τοῦ ἰδίου προώθησή του στὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ πολιτικὰ δρώμενα, τοῦ προσέφερε μεγάλη ἐμπειρία ἡ ὁποία τοῦ χρησίμευσε ὅταν ἐπανῆλθε στὸν τόπο του. Ἔτσι ἐπιστρέφοντας, βοήθησε τὴν Μονή του στὴν ἐξόφληση τῶν χρεῶν τῆς καὶ τὴν ἐπλούτισε μὲ ἀφιερώματα, βιβλία, πίνακες, ἐπιτάφιο, λειψανοθήκες. Στὴν συνέχεια, κατὰ τὸν Γεωργίου, «ἀνεδέχθη τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἐν Στροβίλῳ με-

[Φ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εἰδήσεις ἱστορικαί*, ὁ.π., σσ. 125-127. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΑΡΚΙΑΔΗ, «Κυπριανὸς Ι. Οἰκονομίδης», *Πάφος*, ἔτος Θ' (1944), σσ. 56-57]. Τὰ γεγονότα αὐτά, πρόσφατα ὅταν ὁ Γεωργίου ἀνελάμβανε ὡς γραμματέας τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἐπὶ Μακαρίου, εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι ἐπηρέασαν θετικὰ τὶς κρίσεις του γιὰ τὸν γηραιὸ ἀρχιεπίσκοπο Χρῦσανθο καὶ ἀρνητικὰ γιὰ τὸν νεαρὸ Κυπριανό. δ) Ἄλλο ἐνισχυτικὸ καὶ συμπληρωματικὸ τοῦ προηγούμενου εἶναι καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Φίλιππος Γεωργίου προερχόταν ἀπὸ τὶς τάξεις τῶν μοναχῶν καὶ εἶχε ἀποσχηματισθεῖ (Φ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εἰδήσεις ἱστορικαί περὶ τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου*, Ἀθήνα 1875 [φωτοτ. ἀνατ., Λευκωσία 1975, *Κυπρολογικὴ Βιβλιοθήκη* 4], βιογραφικὸν σημεῖωμα, σ. xiii).

11. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σ. 208.

τοχίου τῆς Μονῆς»¹². Φαίνεται ὅτι τὴν πληροφορία αὐτὴ τὴν ἔλαβε ἐκ τῆς στοματικῆς παραδόσεως καὶ ἔτσι ἐπιστεύετο μέχρι σήμερα, μὲ ὅσα συνεπάγεται τὸ ἐνδεχόμενον αὐτό.

Πρόσφατα ὅμως ἀνακαλύψαμε μία ἐπιστολὴ ἀνέκδοτη στὸν φάκελλο ἐπιστολῶν τοῦ Χρυσάνθου, τὴν ὁποία ἐπεσήμανε καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μυριανθόπουλος καὶ σημείωσε στὸ ὀπίσθιο μέρος τοῦ φύλλου τῆς ὅτι πρόκειται γιὰ ἐπιστολὴ μὲ θέμα τὴν πανώλη, γι' αὐτὸ καὶ δὲν τὴν ἐξέδωσε. Ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ ἐκδόθηκε τὸ πρῶτον ἀπὸ τὴν ἱερὰ μονὴ Μαχαιρᾶ¹³, σὲ μία προσπάθεια τῆς Μονῆς γιὰ ἔρευνα καὶ παρουσίαση τοῦ βίου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ. Αὐτὴ λοιπὸν ἡ ἐπιστολὴ στὴν ὀπίσθια πλευρά, λίγες γραμμὲς πρὶν τὸ τέλος τῆς, δίνει ἐξαιρετικῆς σημασίας στοιχεῖα ποὺ ἀνατρέπουν τὰ μέχρι στιγμῆς νομιζόμενα περὶ τοῦ τόπου διαμονῆς τοῦ Κυπριανοῦ μετὰ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τὸ Ἰάσιο.

Ὁ συγγραφέας τὴν ἐπιστολὴ εἶναι ὁ Γαβριὴλ Ζαχαρίου, γαμπρὸς τοῦ ὑποπρόξενου τῆς Ἀγγλίας Ἀντωνίου Βοντιτσιάνου¹⁴. Ἐπτανήσιος τὴν καταγωγὴ, ἐγκαταστάθηκε στὴν Κύπρο καὶ μάλιστα στὴν Λάρνακα. Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς φαίνεται ὅτι εἶναι γνωστὸς μὲ τὸν Χρυσάνθο καὶ ὄχι μόνο, διότι ἀναλαμβάνει νὰ χειριστεῖ μία ὑπόθεση τῆς Ἐκκλησίας, ἐμπορικῆς φύσεως, τὴν ἐξαγωγὴ βαμβακιοῦ, ἀφοῦ ἐκείνη τὴν χρονιά εἶχε καλὴ σοδειά. Ἡ σχέση του μὲ τὸν Χρυσάνθο φαίνεται καὶ ἀπὸ δύο ἄλλα μεμονωμένα κατάστιχα. Τὸ πρῶτο, εἶναι ἓνα κατάστιχο στὸ ὁποῖο ἀναγράφονταν τὰ ὀνόματα ὄσων δανείζονταν βιβλία ἀπὸ τὴν βιβλιοθήκη τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, στὸ ὁποῖο ἀναγράφεται καὶ ὁ Γ. Ζαχαρίου ἀναφερόμενος ὡς σιὸρ Γαβριήλ¹⁵. Τὸ δεύτερο, ἓνας κατάλογος τῶν χρῶν τῆς ἱερᾶς

12. Φ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εἰδήσεις ἱστορικαί*, ὁ.π., σ. 118.

13. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σσ. 132-135. 522-532.

14. Αὐτόθι, σ. 525, σημ. 7.

15. Αὐτόθι, σσ. 150-152.

Ἀρχιεπισκοπῆς πού συντάχθηκε τὰ ἔτη 1812-14, ἀναφέρεται ὁ Γαβριὴλ Ζαχαρίου, ὁ ὁποῖος δάνεισε τὸ 1806 στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ 10000 γρόσια¹⁶.

Ἐπανερχόμεστε στὴν ἐπιστολὴ τοῦ Γ. Ζαχαρίου πρὸς τὸν Χρῦσανθο, στὴν ὁποία ἀναγράφονται τὰ ἐξῆς: «ὁ ἅγιος οἰκονόμος κύρ Κυπριανὸς τὴν προσκυνᾱ (τὴν μακαριότητά του τὸν ἀρχιεπίσκοπο Χρῦσανθο) πανευλαβῶς δι' ἐμοῦ, καὶ κατὰ τὴν προσταγὴν τῆς ἡθέλε νὰ μισέψη εἰς Φιλάνιν ὡς τὸν ἐδιορίσετε, πλὴν ἐγὼ τὸν ἐμπόδισα δεσπότη μου, διὰ νὰ τὸν ἔχω συνοδίαν, ὡσὰν ὁποῦ ἀπαρχῆς ἔκαμεν τὸ κονάκιν κοντά μου, καὶ ὅταν σὺν Θεῷ δὲν ἀκουστῆ τὸ οὐδὲν ἄλλο μόλεμα ἐδῶ, τότες θέλει μισέψη διὰ τὸ Φιλάνιν. Οἱ ἐν τῷ ταπεινῷ οἰκονόμῳ δουλοπρεπῶς προσκυνοῦν δι' ἐμοῦ τὴν μακαριότητά της»¹⁷.

Ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ τὸ προρρηθὲν ἀπόσπασμα τῆς ἐπιστολῆς, ὁ Χρῦσανθος εἶχε διορίσει τὸν Κυπριανὸ ὑπεύθυνο στὸ Φιλάνι, στὸ μετόχι δηλαδὴ τοῦ Μαχαιρᾶ στὸ ὁμώνυμο χωριό. Ἐνῶ ὁ Κυπριανὸς ἐτοιμαζόταν νὰ ἀναχωρήσει γιὰ τὸ Φιλάνι, τὸν ἐμποδίζει ὁ Γαβριὴλ στὸν ὁποῖο «ἀπ' ἀρχῆς (ὁ Κυπριανὸς) ἔκανε τὸ κονάκι του κοντά του», δηλαδὴ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ὡς ἦλθε στὴν Κύπρο ἐγκαταστάθηκε κοντά στὸν Γαβριὴλ Ζαχαρίου στὴν Λάρνακα¹⁸.

Τὸ γεγονὸς ὅτι ἐμποδίζει τὸν Κυπριανὸ νὰ ἐκτελέσει τὴν προσταγὴ τοῦ Χρῦσανθου, δείχνει τὸ θάρρος τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ ἔναντι τοῦ γηραιοῦ πρωθιεράρχη. Δὲν τὸν ἀφήνει νὰ «μισεῦσει στὸ Φιλάνι», νὰ μεταβεῖ ἀπὸ τὴν Λάρνακα, ἀπὸ κοντά του καὶ νὰ ἐγκατασταθεῖ στὸ Φιλάνι, γιὰ δύο λόγους. Πρῶτον, διότι θέλει «νὰ τὸν ἔχει συνοδία», νὰ τὸν ἔχει παρέα. Ἐξ αὐτοῦ συμπεραίνεται ὅτι ὁ χαρακτήρας τοῦ Κυπριανοῦ ἦταν τέτοιος πού ἐντυπωσίαζε τοὺς ἄλλους. Δεύτερον, τὸν κρατᾶ γιὰ νὰ τὸν προστατεύσει ἀπὸ «τὸ μόλεμα», ἀπὸ τὴν

16. Αὐτόθι, σ. 226.

17. Αὐτόθι, σ. 134.

18. Αὐτόθι, σσ. 134. 527-529.

μολυσματική επιδημία τῆς πανώλους.

Ἡ ἐπιδημία αὐτὴ διαρκοῦσε ἓνα περίπου χρόνο. Ἐμφανιζόταν τὸν Ἀπρίλη καὶ διαρκοῦσε περίπου μέχρι τὰ μέσα ἢ τὸ τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ ἐπομένου ἔτους¹⁹. Ἡ ἡμερομηνία τῆς ἐπιστολῆς εἶναι 23 Μαΐου 1803 καί, ἀπὸ πληροφορίες ποὺ ἀντλοῦμε ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς, φαίνεται ὅτι ἡ πανώλη ἐμφανίστηκε ἀκριβῶς ἐκεῖνες τὶς ἡμέρες. Ἐὰν λοιπὸν διαρκοῦσε ἓνα χρόνο καὶ ἐάν, ὅπως ἀναφέρει ὁ ἀποστολέας τῆς ἐπιστολῆς, κράτησε τὸν «ἅγιος οἰκονόμος» καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ, ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Κυπριανός, ἀφοῦ ἐγκαταστάθηκε μόλις ἤλθε ἀπὸ τὴν Μολδαβία τὸ 1802 στὴν Λάρνακα, παρέμεινε ἐκεῖ μέχρι καὶ τὸ 1804, ἓνα χρόνο μετὰ τὴν ἐμφάνιση τῆς πανώλους.

Πῆγε μετὰ στὸ Φιλάνι; Μᾶλλον εἶναι ἀπίθανο, διότι στὸ κατάστιχο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ΧΙ ἀναφέρονται οἱ ἐνέργειες τοῦ Κυπριανοῦ ἀπὸ 20 Μαρτίου 1804²⁰, λίγες μέρες μετὰ τὴν πυρπόληση τοῦ κονακιοῦ τοῦ δραγομάνου Χατζηγεωργάκη Κορνεσίου. Στὸ ἐν λόγῳ κατάστιχο σημειώνονται δύο περίοδοι στὶς ὁποῖες ὁ ἅγιος οἰκονόμος Κυπριανὸς δρᾷ. Ἡ μία εἶναι ἀπὸ τὶς 20 Μαρτίου μέχρι τὶς 14 Ὀκτωβρίου 1804 κατὰ τὴν ὁποία ἀναγράφονται διάφορα ἔξοδα ποὺ ἔκανε ὁ Κυπριανὸς διὰ τοὺς ποπαγιτίδες²¹, καὶ ἡ ἄλλη ἀπὸ τὶς 8 Νοεμ-

19. ΝΕΟΚΛΗ ΚΥΡΙΑΖΗ, «Χολέρας καὶ πανώλους ἐπιδημίες», *Κυπριακὰ Χρονικά*, Η' (1931) 105-124. Τοῦ αὐτοῦ, «Διακυβέρνησις Κύπρου - ἐπιδημία πανώλους», *Κυπριακὰ Χρονικά*, Ι' (1934) 165-190.

20. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σ. 37, ὅπου παραπέμπουμε καὶ στὴν σχετικὴ βιβλιογραφία. Σημειώνουμε ὅτι ἐκ παραδρομῆς στὸ *Ἀρχεῖον Κειμένων* ἀναφερθήκαμε σὲ διαχείριση οἰκονομικῶν ὑποθέσεων τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἀπὸ τὸν Κυπριανὸ κατὰ τὰ ἔτη 1803-1804. Προσεκτικότερη ὁμως μελέτη τῶν σχετικῶν φύλλων τοῦ Καταστίχου XXI, δείχνει ὅτι ναὶ μὲν καταγράφονται ἐκεῖ δοσοληψίες ἀρχόμενες ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ 1803, τὸ ὄνομα τοῦ οἰκονόμου Κυπριανοῦ ὁμως, ἀναφέρεται ἀπὸ τὸ ἔτος 1804 καὶ ἐντεῦθεν.

21. Ἀρχεῖον ΙΑΚ, *Κατάστιχον ΧΙ*, φφ. 13-15. ΚΩΣΤΑ ΚΥΡΡΗ, «Δεδομένα

βρίου 1804 μέχρι τις 21 Ιανουαρίου 1805, κατά την οποία «είσηλθον τὰ στρατεύματα εἰς Λευκασίαν εἰς διάστημα ἡμερῶν 74»²².

Ἄς πάρουμε ὁμως τὰ γεγονότα μετὰ τὴν σειρά. Τὴν χρονιὰ ἐκεῖνη, τὸ 1804²³, οἱ τοῦρκοι τῆς Κύπρου ἐπαναστάτησαν. Προηγήθηκε ἐκ μέρους τῶν ἀγάδων ἡ σπορὰ τοῦ φόβου γιὰ ἐπικείμενη κακὴ σιτοδεία καὶ αὐξήση τῶν φόρων. Ὁ ἀπώτερος σκοπὸς ἦταν νὰ πλήξουν τὸν δραγομάνο καὶ κατ' ἐπέκταση τὸν ἀρχιεπίσκοπο. Φθονοῦσαν τὴν πρόοδο καὶ τὰ προνόμια ποὺ ἔλαβαν οἱ ραγιᾶδες καὶ ὑποκίνησαν τὸ πλῆθος γιὰ ἐξέγερση. Ἔτσι οἱ τοῦρκοι, ἀρχῆς Μαρτίου ὤδευσαν πρὸς τὴν Λευκωσία. Διανουκτέρευσαν ἔξω τῆς πόλεως καὶ τὴν ἐπομένη ἡμέρα κατευθύνθηκαν πρὸς τὸ κονάκι τοῦ Χατζηγεωργάκη. Ἐκεῖ ἀπαίτησαν νὰ δοῦν τὰ φερμάνια τῶν φόρων, ἀπέτυχαν ὁμως τοῦ ποθομένου. Γι' αὐτὸ τὴν ἐπομένη, δηλ. στὶς 10 Μαρτίου, προσπάθησαν νὰ βάλουν φωτιὰ στὸ κονάκι.

Ὁ Χατζηγεωργάκης κατάφερε νὰ διαφύγει μετὰ ἀπὸ πολλὰς δυσκολίες. Ἀφοῦ γλύτωσε ἀπὸ τὰ χέρια τῶν τούρκων ἀποστατῶν, διέφυγε πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη μὲσω τῆς Λάρνακας, ἀφοῦ ἡ Λάρνακα δὲν ἐπηρεάστηκε ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τῶν τούρκων ἐσκιᾶδων. Ὦντας στενὸς φίλος καὶ συνεργάτης μετὰ τοὺς προξένους, κυρίως τοὺς Βοντιτσιάνο καὶ

ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν τῆς Κύπρου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 10' αἰῶνος, τὰ περιεχόμενα τοῦ καταστίχου XXVI (XI) τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου», *Ἐπετηρὶς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν*, VI (1972-1973) 285-291. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σ. 37.

22. Ἀρχεῖον ΙΑΚ, *Κατάστιχον XI*, φφ. 21-23. Κ. ΚΥΡΡΗ, «Ἀνέκδοτα περὶ Χ' Γεωργάκη Κορνεσίου», *Ἐπετηρὶς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν*, IV (1970-1971) 288-295. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σσ. 37-38.

23. Κ. ΜΥΤΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζηγεωργάκης Κορνεσίος*, ὁ.π., σσ. 109-117. 194-200. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σ. 37, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Περισιτιάνη²⁴, μέχρι να βρεθεί πλοίο για την Κωνσταντινούπολη, κρύφτηκε στον οίκο (προξενείο) κάποιου από αυτούς²⁵, πιθανόν του Περισιτιάνη, όπως μαρτυρείται στο τραγούδι του Χατζηγεωργάκη²⁶.

Στο μεταξύ οι τουρκοί, μη μπορώντας να εντοπίσουν τον δραγομάνο, κατευθύνθηκαν προς τον αρχιεπίσκοπο. Αυτός υποχώρησε κι αναγκάστηκε να τους υποσχεθεί διάφορα για να κερδίσει χρόνο. Παρενθετικά ο Άλη Μπέης²⁷ αναφέρει ότι ο Χρυσάνθος κακοποιήθηκε από τους αποστάτες. Άλλα και ο ίδιος ο Χρυσάνθος σε επιστολή του προς κάποιον όμογενή στην Κωνσταντινούπολη²⁸, άγνωστο σε μας διότι δεν αναφέρεται το όνομά του, συνεσχισμένα αποκαλύπτει το δράμα που ο ίδιος προσωπικά πέρασε κατ' εκείνο τον καιρό.

Μέσα σ' αυτή την αναταραχή εμφανίζεται ως από μηχανής θεός ο Κυπριανός, από μόνην ίσως καλοκαγαθίαν. Τό πώς πληροφορήθηκε τα γεγονότα αυτό μας είναι άγνωστο. Όπως είδαμε, τότε πιθανότατα διέμενε στην Λάρινακα, στον Γαβριήλ

24. Κ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος*, δ.π., σσ. 81. 113. 123. 129. Έδω πρέπει να σημειώσουμε ότι η σχέση του Χατζηγεωργάκη, αλλά και του αρχιεπισκόπου Χρυσάνθου και του Κιτίου Χρυσάνθου, ανδρών με ενεργό ανάμειξη στα πολιτικά πράγματα, με τους δύο συγκεκριμένους προξένους της Αγγλίας και της Ρωσίας, έχει μεγάλη σημασία για την υπόθεση που εξετάζουμε. Όπως θα δούμε στην συνέχεια, δύο χρόνια μετά, το 1806, ξεκίνησε ο ρωσοτουρκικός πόλεμος, στον οποίο η Αγγλία έλαβε το μέρος της Ρωσίας, σε αντίθεση με την Γαλλία που στράφηκε προς την Τουρκία. Ο ρόλος λοιπόν της Γαλλίας και του προξένου της Astier Benoit έναντι των συγκεκριμένων ανδρών, ως υποστηρικτών του αντιπάλου στρατοπέδου ήταν καθοριστικός για τον μετέπειτα αποκεφαλισμό του πρώτου και την εξορία των άλλων.

25. Αυτόθι, σ. 113.

26. Αυτόθι, σ. 197.

27. *Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Αρχείον Κειμένων*, δ.π., σσ. 141-142.

28. Κ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος*, δ.π., σσ. 115-116.

Ζαχαρίου. Ἔμαθε λοιπὸν γιὰ τὴν ἐξέγερση τῶν τούρκων ἀπὸ τὸν Χατζηγεωργάκη²⁹ ὅταν ἔφθασε αὐτὸς στὴν Λάρνακα; Ἔμαθε ἀπὸ κάποιο ἄλλο πρόσωπο; Ἔτυχε τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες νὰ βρῖσκεται στὴν Λευκωσία; Δὲν γνωρίζουμε. Σημασία ὅμως ἔχει τὸ γεγονὸς ὅτι, ὅπως ἐμφανίζεται ἀπὸ τὸ Κατάστιχο XI ἀλλὰ καὶ ἐπιστολῇ τοῦ γάλλου προξένου³⁰, δραστηριοποιήθηκε ἐνεργὰ γιὰ νὰ βοηθήσει τὸν Χρύσανθο. Πέραν τῶν δύο παραπάνω ἀναφορῶν, ἔχουμε καὶ τὴν πληροφορία ποὺ προέρχεται ἀπὸ ἓνα ἰσπανό, τὸν Ἀλῆ Μπέη. Αὐτός, στὰ ταξίδια ποὺ ἔκανε πέρασε καὶ ἀπὸ τὴν Κύπρο, ἓνα μόνις χρόνον μετὰ τὴν καταστολὴ τῆς ἐπανάστασης. Τὰ γεγονότα ἦταν πρόσφατα καὶ φαίνεται ὅτι εὐχάριστα νέα κυκλοφοροῦσαν. Ἀναφέρει λοιπὸν ὅτι σ' αὐτὴ τὴν κρίσιμη κατάσταση, ὁ οἰκονόμος ἦταν ὁ φύλακας ἄγγελος τῆς κοινότητάς του, ἐπιδεικνύοντας μεγάλη ἰκανότητα καὶ διπλωματικότητα στὸ νὰ μεταστρέψει τὴν ὀργὴ τῶν στασιαστῶν³¹.

Ἡ μεγάλη σημασία τῆς προσφορᾶς του ὡς φύλακα ἀγγέλου, ἐπισημαίνεται στὸ γεγονὸς ὅτι ἀνέλαβε αὐτός, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ ἀρχιεπισκόπου καὶ τῶν πολιτῶν, νὰ διαπραγματευτεῖ καὶ νὰ συμβιβάσει τὰ δύο μέρη, τοὺς ἀποστατοῦντας τούρκους καὶ τοὺς δύο πασάδες ποὺ ἦλθαν ἀπὸ τὴν Καραμανιὰ γιὰ νὰ καταστείλουν τὴν ἐπανάσταση. Κι ὅταν τὰ πράγματα ἔφθασαν στὸ ἀπροχώρητο καὶ γιὰ τὶς δύο πλευρές, γιὰ τοὺς μὲν πρώτους λόγῳ τῆς ἔλλειψης τροφίμων καὶ ἄλλων ἀναγκαίων, γιὰ δὲ τοὺς δευτέρους λόγῳ τῆς ἐξάντλησης τοῦ χρόνου καὶ τῆς πιθανῆς ἐπανάκλησής τους ἀπὸ τὸν σουλτάνο καὶ τῆς ἀντι-

29. Ἐκ προφορικῆς πληροφορίας ἀπὸ τὴν Ἰουλία Πικῆ, τελευταία ἀπόγονο τοῦ Χατζηγεωργάκη, γνωρίζουμε ὅτι ὁ Κυπριανὸς ἦταν φίλος μὲ τὸν Χατζηγεωργάκη καὶ μάλιστα συνήσθιον εὐκαίρως-ἀκαίρως στὸ κονάκι του.

30. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κεμμένων, ὁ.π., σ. 148.

31. Αὐτόθι, σ. 143.

κατάστασής τους με άλλους, και της απώλειας, κατ' επέκταση, της ευκαιρίας για αποκόμιση δόξας, κατάφερε ο Κυπριανός μαζί με τους προξένους, να βρουν μία ικανοποιητική συμφωνία. Έτσι έληξε αίσίως ή ταραχή αυτή.

Μετά απ' αυτή την περιπέτεια «ένεπιστεύθησαν» στον Κυπριανό όλα τα της Έκκλησίας και της πολιτείας πράγματα. Τόσο από την έπιστολή του Γαβριήλ όσο και από την αναφορά του Φ. Γεωργίου, φαίνεται ότι ο Κυπριανός μόλις επέστρεψε από την Μολδαβία είχε περιορισμένες δικαιοδοσίες, ενώ μετά την καταστολή της επανάστασης του 1804 αναλαμβάνει πλέον ως μέγας οικονόμος της Αρχιεπισκοπής. Εκτός αυτού υπήρχαν και άλλοι οικονόμοι. Στο Κατάστιχο XI αναφέρονται ο οικονόμος της Κυθρέας³² και ο οικονόμος του αγίου Σπυρίδωνα³³. Έξ αντιθέτου ο Κυπριανός αναφέρεται ως ο άγιος οικονόμος κύριος Κυπριανός, ή ο άγιος οικονόμος³⁴, ή ο οικονόμος σε μεταγενέστερες ήμερομηνίες³⁵, αλλά και οικονόμος Μαχαιράδος, ακόμη και μέχρι το 1810³⁶. Ο μισθός του οικονόμου ήταν 1500 γρόσια, και οι περι αυτού τους όποιους αναφέρει στην έπιστολή του ο Γαβριήλ Ζαχαρίου, είναι τρεις δούλοι, δηλαδή βοηθοί του και εργαζόμενοι κοντά του λαϊκοί υπηρέτες, των όποιων ο μισθός ήταν 500 γρόσια.

Έπιστρέφουμε και πάλιν, μετά την τελευταία παρένθεση,

32. Αρχείο ΙΑΚ, Κατάστιχο XI, φφ. 13. 26. Κ. ΚΥΡΡΗ, «Δεδομένα επί των κοινωνικών θεσμών της Κύπρου», ό.π., σ. 286. Κ. ΚΥΡΡΗ, «Ανέκδοτα περι Χ' Γεωργάκη Κορνεσίου», ό.π., σ. 307.

33. Αρχείο ΙΑΚ, Κατάστιχο XI, φ. 25. Κ. ΚΥΡΡΗ, «Ανέκδοτα περι Χ' Γεωργάκη Κορνεσίου», ό.π., σ. 303.

34. Έξ αυτού μπορούμε εύκολα να εξαγάγουμε το συμπέρασμα ότι, αν όχι όλόκληρο το Κατάστιχο XI, τουλάχιστον ένα μέρος, έχει συγγραφεί από άλλο πρόσωπο, οικονόμο και αυτόν της Αρχιεπισκοπής, αφού θα ήταν παράλογο να αποκαλεί ο Κυπριανός τον εαυτό του άγιον οικονόμο.

35. Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Αρχείο Κειμένων, ό.π., σσ. 36. 527-532.

36. Αυτόθι, σσ. 36. 529. 595.

στην ἐπιστολή τοῦ Γαβριήλ Ζαχαρίου. Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς, ἀνασκευάζεται καὶ ἡ θέση τοῦ Φ. Γεωργίου καὶ τῶν μετὰ αὐτὸν ἱστορικῶν, ὅτι ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν Μολδαβία στὴν Κύπρο ὁ Κυπριανὸς ἐγκαταστάθηκε στὸν Στρόβολο καὶ ὅτι ἐπιθυμοῦσε νὰ εἰσχωρήσει εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς μὲ ἀπώτερο ὑστερόβουλο σκοπὸ τὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο. Μὲ τὶς πληροφορίες ποὺ μᾶς παρέχει ὁ Γ. Ζαχαρίου, ἡ ἱστορία στὸ ἐξῆς διαγράφεται ἄλλως πως. Ὁ Κυπριανὸς ἐπιστρέφοντας ἀπὸ τὴν Μολδοβλαχία ἐγκαταστάθηκε στὴν Λάρνακα, καὶ κάποια στιγμή ἔλαβε προσταγὴ καὶ διορισμὸ ἀπὸ τὸν Χρῦσανθο γιὰ νὰ ἀναλάβει τὸ Φιλάνι. Γενομένης τῆς ἐπιδημίας πανώλους ἐμποδίσθηκε ἀπὸ τὸν φίλο του Γαβριήλ, ὁ ὁποῖος ἀπολογήθηκε καὶ δικαιολογήθηκε στὸν μακαριώτατο ὡς ἔχων παρρησίαν πρὸς αὐτόν, καὶ ἔτσι ὁ Κυπριανὸς παρέμεινε στὴν Λάρνακα. Μαθαίνοντας ὅμως τὰ νέα γιὰ τὴν ἐξέγερση τῶν τούρκων ἐσκιάδων, αὐτοβούλως ἀνέλαβε νὰ συνδράμει εἰς βοήθειαν τοῦ γηραιοῦ πρωθιεράρχη. Ἡ σωτήρια ἐπέμβασή του τοῦ ἔδωσε τὸν τίτλο τοῦ «φύλακα ἀγγέλου τῆς κοινότητάς του», καὶ τοῦ παραδόθηκε ἀπὸ ὅλους πλεόν ὁ χειρισμὸς καὶ ἡ διακυβέρνηση τόσο τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὅσο καὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ἀφοῦ ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἀπεκαλύφθη ἡ κρυμμένη σὲ αὐτὸν ἀρετὴ.

Γιὰ νὰ γνωρίσουμε ὅμως τὴν ἀρετὴ τοῦ ἀνδρὸς πρέπει πρῶτα νὰ γνωρίσουμε τὸν χαρακτήρα του, στὸν ὁποῖο θὰ ἀναφερθοῦμε κατωτέρω, ἀφοῦ λύσουμε μία ἀπορία ποὺ ἀναφέρεται μέσα ἀπὸ τὴν ἐπιστολή τοῦ Γαβριήλ. Συγκεκριμένα δημιουργεῖται τὸ ἐρώτημα, ἀπὸ πότε ξεκινᾷ ἡ γνωριμία καὶ ἡ σχέση τοῦ Κυπριανοῦ μὲ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Χρῦσανθο;

Ἐκ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Γαβριήλ καὶ τὴν ἀναφορὰ γιὰ τὸν διορισμὸ τοῦ Κυπριανοῦ στὸ Φιλάνι, εἶναι σαφὲς ὅτι συναντήθηκε μὲ τὸν Χρῦσανθο ὁπωσδήποτε πρὸ τῆς 23ης Μαΐου 1803. Ἐμβαθύνοντας ὅμως στὶς πηγές καὶ συσχετίζοντας τὰ ἱστορικὰ κείμενα καὶ τὶς ποικίλες ἀναφορὲς μεταξύ τους, διαπιστώσαμε ὅτι ὁ Κυπριανὸς εἶχε τὴν πρώτη του γνωριμία μὲ

τὸν Χρῦσανθο τὸ 1769, ὅταν δηλαδὴ ἦταν δεκατριῶν χρόνων³⁷, κατὰ πᾶσα πιθανότητα στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ, ὅταν ὠδηγήθηκε ἐκεῖ ἀπὸ τοὺς πατέρες τῆς μονῆς τοῦ Μαχαιρᾶ γιὰ νὰ λάβει τὴν ἄδεια καὶ τὴν ἔγκριση νὰ παρακολουθήσει ἀνώτερα μαθήματα στὸ Ἑλληνομουσεῖο Λευκωσίας³⁸.

Τὸ Ἑλληνομουσεῖο³⁹ Λευκωσίας ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Φιλόθεο (1734-1759) ὡς Σχολὴ Ἑλληνικῶν καὶ Μουσικῆς καὶ Διδασκάλων⁴⁰ στὶς ἀρχὲς τῆς δεκαετίας τοῦ 1740⁴¹ στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ, μὲ διδασκάλους διακεκριμένους ἄνδρες, μεταξὺ τῶν ὁποίων Ἐφραιμ ὁ Ἀθηναῖος, διατελέσας καὶ σχολάρχης⁴². Στεγαζόταν ἐντὸς τοῦ παλαιοῦ κτιρίου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, φαίνεται δὲ ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χρῦσανθος ἐπέκτεινε καὶ εὐπρέπισε τὸ Ἑλληνομουσεῖο, ὅπως διαβάζουμε σὲ παλαιὰ ἐπιγραφή πάνω ἀπὸ τὴν αἴθουσα τῆς Σχολῆς: «Αἶψή ἀνθεμελειόκλητος ἐοῦσα σχέσκε* γειναμένη ἄνθος Κύπρω ὡς γεραρὸν* ἀρχιερεῖα Χρῦσανθον ἀριπρεπέα σταθερόν τε* ποιμένα ἀτρεκέως, ὃς βασιλεια φέρει* σκῆπτρα Ζήνωνος ἡδὲ θεοῖο ἀνήρ πολύμητις* ἔξοχος ἀρχιθυτῶν βουλής πράγμασί τε.* Ὅς σοφίης μέγαρον τόδε πῆξεν εὐφρονέων* ὡς

37. Γεννήθηκε τὸ 1756. Αὐτόθι, σ. 31.

38. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ ἱερὰ βασιλικὴ καὶ σταυροπηγιακὴ μονὴ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Μαχαιρᾶ*, Λευκωσία 1968, σ. 110. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κεϊμένων*, ὅ.π., σσ. 33, 530.

39. ΛΟΪΖΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα ἐν Κύπρω κατὰ τὴν περιόδον τῆς τουρκοκρατίας (1571-1878)*, Λευκωσία 1930 (φωτοτ. ἀνατ. ἐκδ. Ἐπιφανίου, Λευκωσία 2000), τ. Α', σ. 139.

40. ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ, *Ἱστορία χρονολογικὴ τῆς νήσου Κύπρου*, Βενετία 1788, ἀνατ. τυπογρ. «Ὁ Φοίνιξ», Λευκωσία 1933, σ. 464. ΠΕΡΩΝΥΜΟΥ ΠΕΡΙΣΤΙΑΝΗ, *Ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων*, Λευκωσία 1930, (φωτοτ. ἀνατ., ἐκδ. Ἐπιφανίου, Λευκωσία 2000), σ. 39. Λ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα*, ὅ.π., σ. 130.

41. ΑΡΧΙΜ. ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ, *Ἱστορία χρονολογικὴ τῆς νήσου Κύπρου*, ὅ.π., σ. 463.

42. ΠΕΡ. ΠΕΡΙΣΤΙΑΝΗ, *Ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων*, ὅ.π., σ. 39, σμ. 2. Λ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα*, ὅ.π., σσ. 131, 135-137.

πατρίδος ἧς κῦδος τ' ἠδὲ φάος χθονίης* κηδόμενος ψυχᾶων λαῶν ὧν χερσὶν ἔδωκεν* τῷ δέ τοι ὑψιμέδων θέσκελα ἔργα τελεῖν»⁴³. Ὑπὸ τὴν ἔγκριση καὶ ἐποπτεία τοῦ ἀρχιεπισκόπου διδάσκονταν ἐκεῖ παιδιὰ, τὰ ὁποῖα εἶχαν σκοπὸ νὰ γίνουν κληρικοί.

Ὁ Κυπριανὸς θὰ εἶχε ἀσφαλῶς κι ἄλλες εὐκαιρίες γιὰ νὰ συναντήσῃ τὸν ἀρχιεπίσκοπο, κατὰ τὰ μετέπειτα χρόνια, στὸν Μαχαιρᾶ, σὲ κάποια ἀπὸ τὶς ἐπισκέψεις τοῦ ἀρχιεπισκόπου στὴν Μονὴ κατὰ τὶς ὁποῖες διανυκτέρευε ἐκεῖ, καθὼς τὸ διασώζει ὁ μοναχὸς Βασίλειος Μπάρσκυ⁴⁴. Τέλος, προτοῦ ἀναχωρήσῃ γιὰ τὴν Μολδοβλαχία, καὶ συγκεκριμένα τὸ 1783, ἔλαβε τὸ χάρισμα τῆς ἱερωσύνης στὸν πρῶτο βαθμὸ, γενόμενος διάκονος, ἀπὸ τὰ χέρια προφανῶς τοῦ μακαριωτάτου Χρυσάνθου, τοῦ οἰκείου ἐπισκόπου καὶ ποιμενάρχου⁴⁵.

Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω συμπεραίνουμε ὅτι, ἡ γνωριμία τοῦ Κυπριανοῦ μὲ τὸν Χρυσάνθο δὲν ἔγινε μετὰ τὸ 1802, καθὼς ἀφήνει νὰ διαφανεῖ ὁ Φίλιππος Γεωργίου, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ 1769. Ἡ γνωριμία αὐτὴ συνεχίζεται ἐπὶ συστηματικῆς βάσεως μέχρι τὸ 1783 ὅποτε ἀναχωρεῖ ὁ Κυπριανὸς γιὰ τὴν Μολδοβλαχία, καὶ ἀκολούθως μετὰ τὸ 1802 ὅταν ἐπαναπατριζεται.

Ἡ σωτήρια ἐπέμβασή του στὰ γεγονότα τοῦ 1804, μὲ τὴν ὁποῖα ἔσωσε τὸν ἀρχιεπίσκοπο θυσιάζοντας τὴν δική του ἡσ-

43. Κ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζήγεωργάκης Κορνέσιος*, ὁ.π., σ. 63. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ὁ Μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος* (φωτογραφικὸν Λεύκωμα), ἔκδ. ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Λευκωσία 2008, σ. 62.

44. ΑΝΔΡΕΟΥ ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ, «Αἱ περιηγήσεις τοῦ Βασιλείου Γρηγόροβιτς Βάρσκυ εἰς τοὺς Ἁγίους Τόπους τῆς Ἀνατολῆς», *Κυπριακαὶ Σπουδαί*, ΚΑ' (1957) 100-103 [τὸ ἄρθρο καταλαμβάνει ὅλο τὸν τόμο, σσ. 1-158].

45. Μέχρι τὸ 1791, χρονιὰ κατὰ τὴν ὁποῖα χειροτονήθηκε ὁ Χρυσάνθος (μετέπειτα Κιτίου) ἐπίσκοπος Ταμασέων, ὁ ἀρχιεπίσκοπος δὲν εἶχε βοηθὸ ἐπίσκοπο. Ὁ Σπυρίδων χειροτονήθηκε ἐπίσκοπος Τριμυθοῦντος πολὺ ἀργότερα, τὸ 1802. Ἄρα δὲν ὑπάρχει περίπτωση ὁ Κυπριανὸς νὰ χειροτονήθηκε διάκονος ἀπὸ κάποιο βοηθὸ τοῦ Χρυσάνθου.

χία και ασφάλεια, αποδεικνύει τὸν σεβασμὸ καὶ τὴν εὐλάβειά του πρὸς τὸν Χρῦσανθο. Ἀφοῦ ἔλαβε τὶς μεγάλες τιμὲς μετὰ τὰ γεγονότα αὐτά, ὡς εὐγνωμον τέκνον ἔναντι τοῦ γηραιοῦ πρωθιεράρχου, χάραξε πάνω στὴν ἀναθηματικὴ πλάκα τῆς ἐκκλησίας ποὺ ἀνήγειρε στὸ μετόχιο τοῦ Μαχαιρᾶ ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου ἐνδόξου ἱερομάρτυρος Ἐλευθερίου καὶ τοῦ ὁσίου καὶ θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Στυλιανοῦ, τὸ δίγραμμα Μ.Χ.⁴⁶. Αὐτὸ συγκεκαλυμμένα ἐγκρύπτει τὶς δύο λέξεις «Μακαριωτάτου Χρυσάνθου». Ἀλλὰ καὶ ὁ Χρῦσανθος δὲν ἀστοχοῦσε ὅταν τοῦ ἀνέθετε δύσκολες ἀποστολές, διότι γνώριζε ὅτι θὰ τὶς ἔφερνε εἰς πέρας αἰσίως. Γι' αὐτὸ καὶ τὸν ἀποκαλεῖ «ἡμέτερον οἰκονόμον»⁴⁷. Ἔτσι, ἡ εὐεργεσία τοῦ Χρυσάνθου βρῖσκει ἀντίκρουσμα στὴν εὐγνωμοσύνη τοῦ Κυπριανοῦ, καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη τοῦ Κυπριανοῦ ἀναγνωρίζεται καὶ διακηρύττεται μὲ τὴν προβολή του ἐκ μέρους τοῦ Χρυσάνθου.

Ὁ Χρῦσανθος, σαράντα καὶ πλέον χρόνια στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο, γνώριζε πολλούς, καὶ γνωριζόταν ὑπὸ τῶν ἀρχόντων τοῦ τόπου τούτου. Συσχετιζόταν καὶ διασυνδεόταν μὲ τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει καποῦ - κεχαγιᾶδες καὶ ἐπιστολογραφοῦσε μαζί τους⁴⁸. Τοὺς ἐνημέρωνε καὶ ἐνημερωνόταν γιὰ ὅλα. Ὅτιδῆποτε καὶ ἂν προπαρασκευάζετο στὴν Πόλη ἐναντίον του θὰ τὸ μάθαινε ἀμέσως. Ἦταν ἀδύνατον ὁ Κυπριανὸς νὰ ὀργάνωνε τὸ παραμικρὸ ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τῆς Κύπρου, καὶ νὰ μὴν γνωστοποιεῖτο στὸν Χρῦσανθο. Καὶ ἂν αὐτὸ γινόταν, τότε ὁ ἀρχιεπίσκοπος, μὲ τὴν ἐξουσία ποὺ εἶχε καὶ τὸν συγγενικὸ περίγυρο νὰ τὸν προστατεύει, θὰ κατέστελλε τοὺς ταραχοποιούς.

Ἐξ ἄλλου, ἂν ὁ Κυπριανὸς ἐποφθαλμιοῦσε τὸν θρόνο,

46. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς (φωτογραφικὸν Λεύκωμα), ὅ.π., σ. 241.

47. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὅ.π., σ. 153.

48. Κ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος, ὅ.π., σσ. 115-116.

γιατί δὲν ἀντέδρασε τόσα χρόνια ἀπὸ τὸ 1804 ποὺ ἔγινε γνω-
στὸς στοὺς κυπρίους, καὶ περίμενε μέχρι τὸ 1810; Ἄν σεβά-
στηκε τὸν Χρῦσανθο τόσα χρόνια, δὲν θὰ τὸν σεβόταν τότε
ποὺ ἦταν ὑπέργηρος καὶ ἐτοιμοθάνατος, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ
ἴδιος ὁ Φίλιππος Γεωργίου⁴⁹; Ἦταν θέμα χρόνου. Ἄν περι-
μενε ἀκόμη λίγο, τότε ὅλα θὰ τακτοποιοῦνταν φυσιολογικά.

Ἄφοῦ μέχρι τώρα ἐξετάσαμε τὸ θέμα ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ
Κυπριανοῦ, ἄς δοῦμε τὰ πράγματα καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν
τούρκων. Ὅταν ἄρχισαν οἱ μεγάλες κοσμογονικὲς ζυμώσεις
στὸ εὐρωπαϊκὸ ἱστορικὸ προσκῆνιο, καὶ ἄρχισαν νὰ μετα-
βάλλονται οἱ αὐτοκρατορίες, ὥστε νὰ συμπορεύονται μὲ τὶς
παγκόσμιες ἀνακατατάξεις σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς, ἡ Ὀθωμα-
νικὴ αὐτοκρατορία, θέλοντας κι αὐτὴ νὰ παρακολουθεῖ τὰ γε-
γονότα καὶ νὰ ἐπωφελεῖται ἀπὸ τὰ διαδραματιζόμενα,
ἀναζήτησε τρόπους καὶ πρόσωπα ὥστε κι αὐτὴ μὲ τὴν σειρά
τῆς νὰ ἐκσυγχρονιστεῖ. Ὑπῆρχαν ὅμως δύο ἀντικρουόμενες
τάσεις, ἀμφίροπες καὶ ἀντίπαλες ταυτόχρονα. Ἡ νεωτερι-
στικὴ καὶ ἡ συντηρητικὴ. Στὰ τέλη τοῦ 18^{ου} καὶ ἀρχὲς τοῦ 19^{ου}
αἰῶνα, ἡ νεωτεριστικὴ τάση μέσα στοὺς κόλπους τῆς ὀθωμα-
νικῆς ἡγεσίας κατάφερε νὰ ἐπιβληθεῖ⁵⁰. Ἔτσι, ξεκίνησε μία
προσπάθεια ἀνασυγκρότησης τῆς κρατικῆς μηχανῆς μὲ νέο
αἷμα, μὲ νέα ἄτομα ἐμπορούμενα ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ Δια-
φωτισμοῦ, τοῦ ἐξευρωπαϊσμοῦ. Αὐτὰ τὰ ἄτομα προωθήθη-
καν στὶς θέσεις κλειδιά, ὥστε νὰ ἐπιτελέσουν τὸ σχέδιο τοῦ
ἐκσυγχρονισμοῦ.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν προοπτικὴ δὲν μπόρεσε ὁ Κυπριανὸς νὰ
κρυφτεῖ καὶ νὰ ἀποφύγει τὴν ἀνάδειξη. Οἱ ἀρετές του καὶ οἱ
εὐεργεσίες του πρὸς πάντας, χριστιανοὺς καὶ μωαμεθανούς,
τὸν κατέστησαν ἀγαπητὸ σὲ ὅλους, καὶ ὅλοι προσέβλεπαν σ'

49. Φ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εἰδήσεις ἱστορικαί*, ὅ.π., σ. 115. Ἀρχιεπίσκοπος Κύ-
πρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σ. 633.

50. Κ. ΜΥΤΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζήγεωργάκης Κορνέσιος*, ὅ.π., σσ. 124-
125.

αὐτὸν γιὰ ὅλα. Ἐξ ἄλλου καὶ ὁ Χρῦσανθος αὐτὸν προέκρινε, αὐτὸν ἐμπιστευόταν κι αὐτὸς ἦταν ποὺ διεκπεραίωνε ὅλες τὶς δύσκολες ἀποστολές.

Κατ' ἐκείνο τὸν καιρὸ, τὸ ἔτος 1806, ἔλαβε χώρα ἄλλος ἓνας ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος, ὁ ὁποῖος κράτησε ἕξι χρόνια⁵¹. Οἱ ἀρχιερεῖς, κυρίως ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ ὁ Κιτίου, ἔχοντας φιλορωσικὰ αἰσθήματα ὅπως καὶ ὁ Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος, ἔμμεσα ξεσήκωσαν καὶ τὸν λαὸ σὲ ἐκδηλώσεις συμπαθείας πρὸς τοὺς ἄγγλους καὶ τοὺς ρώσσοις, καὶ ἐναντίον τῶν τούρκων καὶ τῶν γάλλων⁵². Ἀκόμη πιὸ ἐνεργὸς ἦταν ἡ ἀνάμειξη τοῦ μητροπολίτου Κιτίου Χρυσάνθου, ὁ ὁποῖος ἔθεσε ὑπὸ τὴν αἰγίδα του τὸν πρόξενο τῆς Ρωσσίας Περισιτιάνη, καὶ ἔλαβε ὑπὸ τὴν κατοχὴ του γιὰ νὰ φυλάξει τὸ ἀρχεῖο τοῦ ρωσσοικου προξενείου⁵³. Ἡ φιλορωσικὴ πολιτικὴ ποὺ πάντοτε κρατοῦσαν οἱ ἀρχιερεῖς καὶ ὁ Χατζηγεωργάκης προκάλεσαν τὸν γάλλο πρόξενο Astier Benoit, ὁ ὁποῖος ἔγραψε ἐπανειλημμένως στὸν ὑπουργὸ Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας De Champguy νὰ μεσιτεύσει στὴν ὑψηλὴ Πύλη ἐναντίον τῶν ἀνωτέρω κυπρίων. Παραθέτουμε χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὶς ἐπιστολές αὐτές: «Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους... σᾶς καθικετεύω... νὰ ἐπιτύχετε τὴν ἀλλαγὴν τοῦ δραγουμάνου τοῦ Σεραγιού τῆς Κύπρου, ὀνομαζομένου Χατζηγεωργάκη»⁵⁴. «Ἡ ὑψηλὴ Πύλη ἀνέβλεψεν, ἐπιτέλους, ὡς πρὸς τὴν τυραννικὴν

51. Παγκόσμιος Ἱστορία, ἐκδ. Ἐλευθερουδάκη, ἐπιμ. Στάθη Καραβία, Ἀθήναις 1934, τ. Β', σσ. 678-679. Ἐκπαιδευτικὴ Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, τ. 23 - Παγκόσμια Ἱστορία Α', Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1992, σ. 145.

52. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Δάνεια τῶν θρόνων διὰ τὴν Κύπρον», *Κυπριακὰ Χρονικά*, Ζ' (1930) 131. Τοῦ ἰδίου, «Ἐθνικὸν Κύπρου φρόνημα», *Κυπριακὰ Χρονικά*, Η' (1931) 1-7. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σ. 149.

53. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Ἐθνικὸν Κύπρου φρόνημα», ὁ.π., σ. 2. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σ. 591.

54. Κ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος*, ὁ.π., σ. 132. Τρεῖς

διοίκησιν τῶν ἐπισκόπων τῆς Κύπρου; Ἐδιώρισεν ἕλληνα ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ὡς δραγομᾶνον τοῦ Σεραγιοῦ εἰς ἀντι-κατάστασιν ἐκείνου, τοῦ ὁποίου ἡ διαγωγὴ εἶναι ὑπὸ ἔλεγχον, ἐνῶ μέχρι σήμερον ὁ διορισμὸς δραγουμάνου τῆς Κύπρου ἀνῆκε πάντοτε εἰς τοὺς ἐπισκόπους. Ἐὰν οὗτοι ἀποβάλωσιν ἤδη τὴν ἐξουσίαν των, δὲν θὰ συναντήσω πλέον ἐν τῷ προσώπῳ των τοὺς μᾶλλον ἐνοχλητικὸς καὶ ἀδιαλλάκτους ἐχθροὺς τοῦ ἡμετέρου γένους»⁵⁵.

Ἡ ἐπιρροὴ τῆς Γαλλίας στὰ κρατικὰ ὄργανα τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἦταν ἰσχυρὴ, διότι ὑπῆρχαν στενοὶ δεσμοὶ συμμαχίας μεταξὺ τῶν δύο τελευταίων⁵⁶. Κατὰ τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πολέμου οἱ τοῦρκοι ἠττῶντο. Μέσα στὸ γενικὸ κλίμα ἀνασφάλειας καὶ ἀμηχανίας καὶ θέλοντας νὰ ἐκτονώσουν τὸν θυμὸ τους, ἴσως καὶ ἐκ τοῦ φόβου μήπως ἐπαληθευθοῦν οἱ προσδοκίαι τῶν κυπρίων, ἐν πρώτοις ἀποκεφάλισαν τὸν Χατζηγεωργάκη⁵⁷, καὶ ἕνα χρόνο ἀργότερα, αὐθαίρετα ἐξόρισαν τοὺς δύο πρωτεργάτες, ἀρχιεπίσκοπο καὶ Κιτίου.

Γιὰ νὰ εἶναι μάλιστα σίγουροι ὅτι ἔτσι θὰ καταστείλουν τὸν ἐνθουσιασμὸ τῶν κυπρίων καὶ θὰ τοὺς ἀφαιρέσουν κάθε ἐλπίδα ἐλευθερίας, ἀπέστειλαν εἰδικὸ ἄνθρωπο - μουπασίρη⁵⁸ - ὥστε νὰ ἐπιληφθεῖ τῆς τιμωρίας μὲ ἄμεση ἔξοδο τῶν ἐξοριζομένων ἀπὸ τὴν Κύπρο καὶ κατεύθυνση στὸν τόπο τῆς ἐξορίας, τὴν Χαλκίδα. Μετὰ τὸ πέρασ τοῦ ρωσοτουρκικοῦ πο-

ἐπιστολὲς τοῦ Benoit πρὸς τὸν Champguy βλ. αὐτόθι, σσ. 131-133.

55. Αὐτόθι, σ. 132.

56. Παγκόσμιος Ἱστορία, ὁ.π., σ. 678. ΤΡΥΦΩΝΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ, Ἱστορία τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀπὸ τῆς ιδρύσεώς της μέχρι σήμερον (1281-1894), Ἀθήναις 1894, σσ. 560-564.

57. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὁ.π., σ. 39, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

58. ΙΩ. ΧΑΚΚΕΤΤ, Ἱστορία τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, τ. Α', Ἀθήναις 1923, σ. 308. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὁ.π., σ. 165.

λέμου και την υπογραφή της συνθήκης του Βουκουρεστίου στις 28 Μαΐου 1812, με την οποία η Τουρκία αναγκάστηκε να παραχωρήσει στην Ρωσία την Βεσσαραβία⁵⁹, απαλλάσσεται της τιμωρίας της έξορίας ο Κιτίου -ό αρχιεπίσκοπος Χρυσάνθος είχε ήδη κοιμηθεί- και επιστρέφει το 1812 κατά τον μήνα Μάιο⁶⁰.

Έδω πρέπει να σημειώσουμε ότι το γεγονός της άμεσης έκδοσης βερατίων από την ύψηλη Πύλη τα οποία διέταζαν την αντικατάσταση των δύο εξορισθέντων ιεραρχών από τους Κυπριανό και Μελέτιο, δεν αποτελεί από μόνο του ένδειξη ότι κάποιος ή κάποιοι ενήργησαν υστερόβουλα προς αυτό τον σκοπό. Ο λόγος είναι ότι ο ρόλος που διαδραμάτιζε η Έκκλησία στην διοικητική δομή της αυτοκρατορίας και ο οποίος σχετιζόταν τόσο με την συλλογή των φόρων όσο και με θέματα αντιπροσώπευσης των χριστιανών υπηκόων του σουλτάνου, επέβαλλε να μην υπάρχει διοικητικό κενό, γι' αυτό και η ύψηλη Πύλη ήταν η πρώτη που ενδιαφερόταν ώστε σε κάθε περίπτωση απομάκρυνσης ή έξορίας αρχιερέως, να διορίζεται άμέσως και ο αντικαταστάτης του⁶¹. Στην προκειμένη περίπτωση ο Κυπριανός, έχοντας αναγνωρισμένες από όλους διοικητικές ικανότητες, ήταν το ιδανικό πρόσωπο για την αντικατάσταση του Χρυσάνθου.

Έν τῷ μεταξύ ο κληρικός και ο λαός της Κύπρου επιστέλλουν γράμματα προς τον οίκουμενικό πατριάρχη και άπαξ⁶²

59. *Εκπαιδευτική Έλληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τ. 24 - Παγκόσμια Ιστορία Β', Έκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1992, σ. 150.

60. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Χρονικά σημειώματα», *Κυπριακά Χρονικά*, ό.π., σ. 228. Τοῦ αὐτοῦ, «Παλαιογραφικά», *Κυπριακά Χρονικά*, ό.π., σ. 62, σημ. 9. *Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Αρχεῖον Κειμένων*, ό.π., σ. 46. 591.

61. *Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Αρχεῖον Κειμένων*, ό.π., σσ. 585-586. 593-594.

62. Αὐτόθι, σσ. 156-158.

καὶ δις⁶³ μετὰ τὴν προτροπὴ τοῦ ἁγίου Σιναίου⁶⁴, καὶ λαμβάνουν ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν τὴν ἀπάντησιν ὅπως προχωρήσουν στὴν χειροτονία τοῦ Κυπριανοῦ σὲ ἀρχιεπίσκοπο καὶ τοῦ ἀρχιμανδρίτη Μελετίου σὲ μητροπολίτη Κιτίου⁶⁵. Σημαντικὸ στοιχεῖο ἀποτελεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι γιὰ τὴν ἐκλογὴ τοῦ Κυπριανοῦ στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο πρῶτος ὑπογράφει ὁ Πάφου Χρῦσανθος, συγγενὴς -μικρανεψιδος- τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου.

Ἐπιπλέον, τὸ γεγονὸς ὅτι μαζὶ μὲ τὸν ἀρχιεπίσκοπο ἐξορίζεται μόνον ὁ Κιτίου Χρῦσανθος καὶ ὄχι καὶ ὁ Πάφου, μαρτυρεῖ ἐπίσης τὴν ἀθωότητα τοῦ Κυπριανοῦ. Γιατὶ βεβαίως, ἂν ὑποτεθεῖ ὅτι ὁ τελευταῖος ἐνήργησε ὥστε νὰ ἐξοριστεῖ ὄχι μόνον ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἀλλὰ καὶ ὁ συγγενὴς του Κιτίου Χρῦσανθος, τότε μὲ τὸ ἴδιο σκεπτικὸ θὰ ἔπρεπε νὰ ἐνεργήσῃ γιὰ τὴν ἐξορία καὶ τοῦ Πάφου Χρυσάνθου, ἀφοῦ ὄχι μόνον ἦταν καὶ αὐτὸς συγγενὴς τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ἀλλὰ καὶ ὡς πρῶτος τῆ τάξει στὴν ἱεραρχία, ἦταν καὶ ἐπικρατέστερος γιὰ νὰ τὸν διαδεχθεῖ. Οὔτε βεβαίως καὶ τὸ ἐπιχείρημα ὅτι βρισκόταν σὲ συνεννόησιν μὲ τὴν ομάδα Κυπριανοῦ εὐσταθεῖ⁶⁶, ἀφοῦ, σὲ αὐτὴ τὴν περίπτωσιν, δὲν θὰ ἀπουσίαζε ἀπὸ τὴν χειροτονία τοῦ τελευταίου⁶⁷.

Ἄλλὰ καὶ ὁ λαός, ὄχι μόνον δὲν ἀντιδρᾷ βίαια καὶ ἀρνητικά, ὅπως συνέβηκε σὲ προηγούμενους καὶ ἐπόμενους ἀρχιεπισκόπους τῶν ὁποίων ζήτησε καὶ πέτυχε τὴν ἐκθρόνισιν, εἴτε διότι ἦταν ἀντικανονικοί, εἴτε διότι οἱ τοῦρκοι αὐθαίρετα τοὺς τοποθέτησαν, εἴτε διότι δὲν εἶχαν διοικητικὲς ἱκανότητες κ.λπ., ἀλλὰ μετὰ πολλῆς χαρᾶς ἐκζητοῦν οἱ ἴδιοι νὰ τὸν ἔχουν

63. Αὐτόθι, σσ. 163-166.

64. Αὐτόθι, σσ. 159-162.

65. Αὐτόθι, σσ. 167-170.

66. Αὐτόθι, σ. 591.

67. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Χρονικὰ Σημειώματα», *Κυπριακὰ Χρονικά*, 2 (1924) 228. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σ. 595.

για ἀρχιεπίσκοπό τους⁶⁸. Ἄν εἶχε κάποιο μεμπτό ἢ εἶχε ραδιουργήσει, τότε ὁ λαὸς δὲν θὰ τὸν ἤθελε γιὰ ποιμένα του καὶ θὰ ξεσηκωνόταν μέχρι νὰ πετύχει τὴν παραίτησή του, ὅπως συνέβηκε ἀργότερα μὲ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Ἰωακείμ, ὁ ὁποῖος, ἐρχόμενος σὲ ρήξη μὲ τὸν κλῆρο καὶ τὸν λαό, ἐξαναγκάστηκε τὸ 1824 νὰ παραιτηθεῖ⁶⁹.

Συμπληρωματικὰ μὲ τὰ προηγούμενα, καταθέτουμε καὶ τὴν παρακάτω σημαντικώτατη γραπτὴ μαρτυρία ἀπὸ Κώδικα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, στὸν ὁποῖο στὴν σελίδα 61, σὲ σημείωση τοῦ Κυπριανοῦ ἀναφέρεται: «Ὁ σιὸρ Μιχαὴλ τοῦ μακαρίτου προκατόχου μας δίδει δι' ὁμολογίας ἀπὸ 1815 Μαρτίου ἰ γρόσια 10000»⁷⁰. Βλέπουμε ἐδῶ ὅτι ὄχι μόνον ὁ μικρανεψιδὸς τοῦ Χρυσάνθου δὲν διαμαρτύρεται οὔτε ἀντιδρᾷ ἀρνητικὰ στὴν ἐκλογή καὶ ἀνάρρηση στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο τοῦ Κυπριανοῦ, κάτι ποὺ θὰ ἐνίσχυε τὶς ὑποψίες γιὰ ραδιουργίες τοῦ Κυπριανοῦ πρὸς τὸν προκατόχου του, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ υἱὸς τοῦ ἀρχιεπισκόπου ὀνόματι Μιχαὴλ, διότι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χρυσάνθος προερχόταν ἐξ ἐγγάμων, ἔρχεται ἀρωγὸς στὶς ἀνάγκες τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐνισχύει οἰκονομικὰ τὸν Κυπριανό. Σὲ ἀντίθετη περίπτωσι, ἐὰν ὁ Κυπριανὸς εἶχε σφάλλει ἀπέναντι στὸν πατέρα του Χρυσάνθου, ἐὰν δηλαδὴ εἶχε κινηθεῖ πονηρὰ καὶ τοῦ πῆρε τὸν θρόνο, τότε γιὰ ποιὸ λόγο νὰ ἔλθει ὡς οἰκονομικὸς ἀρωγὸς τοῦ Κυπριανοῦ; Δὲν θὰ προσπαθοῦσε μὲ κάθε τρόπο νὰ τὸν πολεμήσει διότι ἔγινε αἰτία, ὄχι μόνον νὰ ἐξωσθεῖ ἀπὸ τὸν θρόνο ὁ πατέρας του, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξοριστεῖ, ποὺ στὴν προκειμένη περίπτωσι θὰ σήμαινε ὅτι θὰ ἦταν καὶ ὁ ἠθικὸς αὐτουργὸς τοῦ θανάτου του; Ὅμως τί-

68. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σ. 157.

69. Λ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου ἐπὶ τουρκοκρατίας*, Κυπρολογικὴ Βιβλιοθήκη 3, Λευκωσία 1975, σσ. 142-144. ΙΩ. ΧΑΚΚΕΤΤ, *Ἱστορία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου*, τ. Α', ὁ.π., σ. 326.

70. Κ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζηγεωργάκης Κορνεσίος*, ὁ.π., σ. 61.

ποτα ἀπ' ὅλα αὐτὰ δὲν γίνεται, ἀλλὰ ἀντίθετα, αὐτὴ ἡ κίνηση τοῦ Μιχαήλ, τοῦ υἱοῦ τοῦ μακαριωτάτου πρὸς τὸν Κυπριανό, ἀπαλλάσσει τὸν τελευταῖο ἀπὸ πάσης συκοφαντίας.

Σημαντικὸ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν δύσκολη αὐτὴ περίσταση στὴν ὁποία βρέθηκε ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου μὲ τὴν ἐξορία τῶν δύο ἀρχιερέων, ὁ κληρὸς καὶ ὁ λαὸς τῆς Κύπρου ἐνήργησε μὲ πολλὴ σύνεση καὶ ὠριμότητα, διερχόμενοι ὅλα τὰ νόμιμα μέσα ὥστε τὰ πάντα «εὐσχημόνως καὶ κατὰ τάξιν» νὰ γίνουν. Ἔτσι, ἀφοῦ ζήτησαν τὴν γνώμη τοῦ ἐν Κύπρῳ ἐνδιατρίβοντος Σιναίου Κωνσταντίου καὶ ἔλαβαν τὴν ἀπάντηση ὅτι μόνον μὲ τὴν παραίτηση τῶν ἐξορισθέντων ἢ μὲ ἄδεια τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας θὰ μπορούσαν νὰ προχωρήσουν σὲ ἀναπλήρωση τῶν κενωθεισῶν θέσεων⁷¹, ἐπεχείρησαν νὰ ἀποσπάσουν τὴν ἔγγραφη παραίτηση τῶν δύο ἐξορισθέντων. Ἀλλὰ οἱ ἴδιοι οἱ κύπριοι καταθέτουν, σὲ συνοδικὴ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχη, ὅτι «τὸ πεισιμονικὸν τοῦ ἐξωσθέντος Κιτίων»⁷² εἶναι δυνατὸν νὰ φέρει τὴν προσπάθεια σὲ ἀδιέξοδο, ἀφοῦ ὁ Κιτίου Χρῦσανθος θὰ ἐπηρέαζε καὶ τὸν γηραιὸ θεῖό του. Δεδομένου λοιπὸν ὅτι ἡ ἐξασφάλιση τῆς παραίτησης τῶν δύο ἦταν ἀδύνατη ἐκ τῶν πραγμάτων, στὴν ἴδια ἐπιστολὴ οἱ κύπριοι ζήτησαν τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸν πατριάρχη γιὰ χειροτονία τῶν ἱερομονάχων Κυπριανοῦ καὶ Μελετίου. Τὴν ἄδεια ἔλαβαν δῖς, τόσο μὲ ἐπιστολὴ τῆς Συνόδου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας πρὸς τὸν Κωνσταντῖο στίς 15 Ἰουλίου⁷³, ὅσο καὶ μὲ προσωπικὴ ἐπιστολὴ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχη πρὸς αὐτόν, στίς 27 Σεπτεμβρίου⁷⁴. Στίς δύο αὐτὲς ἐπιστολές, ὁ ἅγιος Σιναίου ἔλαβε ἐντολὴ ἀπὸ τὴν μεγάλη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου νὰ τελέσει τὰ ἐκκλησιαστικὰ τυπικά, χειροτονία καὶ ἐνθρόνιση.

71. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σ. 160.

72. Αὐτόθι, σ. 166.

73. Αὐτόθι, σ. 167.

74. Αὐτόθι, σ. 171.

Τὸ ἐρώτημα ποὺ τίθεται ἐδῶ εἶναι γιὰ ποιό λόγο, ἀπὸ τὶς 15 Ἰουλίου ποὺ ἡ Σύνοδος τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπέστειλε τὴν ἄδεια, ἡ χειροτονία καὶ ἐνθρόνιση τοῦ Κυπριανοῦ ἔλαβε τελικὰ χώρα στὶς 30 Ὀκτωβρίου, τρεῖς μῆνες καὶ πλέον μετὰ; Τὸ γεγονός ποὺ ἀναφέρεται ἀπὸ κάποιους ὅτι ὁ Σιναίου καθυστεροῦσε ἐπειδὴ δὲν συμφωνοῦσε μὲ τὴν χειροτονία τοῦ Κυπριανοῦ, δὲν εὐσταθεῖ. Διότι, ὅταν ἔγραφε στὴν κληρικολαϊκὴ συνέλευση, ὅπως εἶδαμε, δὲν ἀρνήθηκε νὰ τελέσει τὴν χειροτονία, ἀλλὰ ἔθεσε δύο ὅρους γιὰ νὰ προχωρήσει, τὴν ἐκούσια παραίτηση τῶν ἐξορισθέντων ἢ τὴν ἄδεια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Δὲν θὰ ἦταν λογικὸ μετὰ τὴν συγκατάθεση τοῦ Πατριαρχείου, τὴν ὁποία ὁ ἴδιος ἔθεσε ὡς ὅρο γιὰ τὴν χειροτονία, νὰ ἀρνεῖται νὰ χειροτονήσῃ τὸν Κυπριανό. Ὁ μόνος παράγοντας ποὺ θὰ μπορούσε στὸ ἐξῆς νὰ καθυστερήσῃ τὸ γεγονός, θὰ ἦταν ὁ δισταγμὸς τοῦ ἰδίου τοῦ Κυπριανοῦ.

Ἡ καθυστέρηση ἐπομένως πιθανότατα ἔγινε διότι ὁ Κυπριανὸς ἀπὸ μόνος του δὲν προχωροῦσε, λόγῳ ἀρετῆς⁷⁵ καὶ εὐλάβειας πρὸς τὸν γηραιὸ πρωθιεράρχη. Ἄν καὶ ὑπῆρχε ἔγγραφη ἄδεια τοῦ πατριάρχη γιὰ τὴν χειροτονία του, αὐτός, ὡς ταπεινός, δὲν εἰσπῆδησε ἀναιδῶς στὸν θρόνο. Ἄφησε τὰ πάντα στὴν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, καὶ ἄφησε νὰ ἐξελιχθοῦν τὰ γεγονότα ὅπως ὁ Θεὸς ἤθελε. Γι' αὐτὸ καὶ ὅταν ἀκούστηκε ὁ θάνατος τοῦ Χρυσάνθου στὴν Κύπρο, τότε παρέδωσε τὸν ἑαυτὸν του στὴν ἐπιθυμία τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ λαοῦ. Ἀρχὲς Ὀκτωβρίου⁷⁶ ἀκούστηκε τὸ μαντάτο, καὶ κατ' ἐκείνες τὶς ἡμέρες ἔλαβε καὶ δευτέρη ἐπιστολὴ⁷⁷ ὁ Σιναίου ἀπὸ τὸν οἰκουμενικὸ πατριάρχη γιὰ νὰ προχωρήσῃ καὶ νὰ μὴν καθυστερεῖ. Ἔτσι, συνέπεσαν τὰ δύο ὥστε νὰ ὑποχωρήσῃ ὁ Κυπριανὸς στὴν βουλὴ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ λαοῦ.

75. Αὐτόθι, σ. 622.

76. Αὐτόθι, σσ. 42. 595. 620-621.

77. Αὐτόθι, σσ. 171-172.

Ἡ ἀποψη ὅτι ὁ Σιναίου χειροτόνησε μὲν τὸν Κυπριανὸ κατὰ τὴν ἐντολὴ τοῦ πατριάρχου, ἀπείχε ὅμως τῆς χειροτονίας τοῦ Μελετίου διαμαρτυρούμενος γιὰ τὴν ἄδικη ἐξορία τοῦ προκατόχου του Χρυσάνθου, δὲν εὐσταθεῖ. Κι αὐτὸ γιατί, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι ἀναιρεῖται ἀπὸ τὰ γραφόμενα τοῦ ἰδίου τοῦ Κωνσταντίου, ὁ ὁποῖος ἔγραφε στοὺς κυπρίους ὅτι ἂν ἐξασφαλίσουν τὴν παραίτηση τῶν ἐξορισθέντων ἢ τὴν ἄδεια τοῦ Πατριαρχείου «ἐν χαρᾷ καὶ ἀγαλλιάσει» θὰ ἔλθει νὰ ἐπιτελέσει τὴν χειροτονία⁷⁸, ἀναιρεῖται καὶ ἀπὸ τὶς ἱστορικὲς πηγές, ἀφοῦ σὲ χειρόγραφη σημείωση σὲ παλαιὸ εὐαγγέλιο τῶν Λευκάρων, μαρτυρεῖται ὅτι «ὁ ἀρχιεπίσκοπος τοῦ ἁγίου Σινᾶ Ὁρους καὶ ὁ μακαριώτατος» χειροτόνησαν τὸν Μελέτιο⁷⁹.

Σχετικὰ μὲ τὴν κατάρα τοῦ Χρυσάνθου πρὸς τὸν Κυπριανό, ἔχουμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι ὁ Φίλιππος Γεωργίου, καθὼς καὶ ὅλες οἱ πρωτογενεῖς μαρτυρίες, δὲν ἀναφέρουν τίποτα γι' αὐτό. Ἡ πρώτη ἀναφορὰ ἐμφανίζεται τὸ 1934 στὸ βιβλίον τοῦ Κωνσταντίνου Μυριανθοπούλου «Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος» καὶ εἶναι προφορικὴ μαρτυρία⁸⁰. Ἐπαναλαμβάνεται μόνον ἄλλες δύο φορές, μία ἀπὸ τὸν Νέαρχο Γεωργιάδη⁸¹ καὶ μία ἀπὸ τὴν Κάτια Χατζηδημητρίου, ἡ ὁποία καὶ τὸ ἀναπα-

78. Αὐτόθι, σ. 161.

79. Αὐτόθι, σ. 259.

80. Κ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος*, ὁ.π., σ. 152. Πέραν τοῦ ὅτι πρόκειται γιὰ προφορικὴ μαρτυρία πολὺ μεταγενέτερη τοῦ Κυπριανοῦ, ἡ συγκεκριμένη κατηγορία καθίσταται ἐτι πλέον ἀδύνατη, ἐξ αἰτίας τοῦ γεγονότος ὅτι προέρχεται ἀπὸ τὴν γραφίδα ἐνὸς προσώπου τὸ ὁποῖο εἶχε μνηθεῖ στὴν Μασωνία (βλ. ΚΥΠΡΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ, *Ἀπὸ τὴν ἱστορία τοῦ κυπριακοῦ τεκτονισμοῦ*, ἔκδ. Σ. Στ.: Κοινὸν Κυπρίων 126, Λευκωσία 1987, σσ. 37-42). Ἡ γενικῶς ὁμολογουμένη ἀντιχριστιανικὴ δράση τῆς Μασωνίας, καθὼς καὶ τὸ ὅτι ὁ Κυπριανὸς τὴν εἶχε καταδικάσει μὲ ἰδιαίτερη δριμύτητα, δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ θεωρήσουμε ὡς ἀντικειμενικὴ τὴν ἀνωτέρω κατηγορία.

81. ΝΕΑΡΧΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ, «Οἱ κατάρες τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου», ὁ.π., σσ. 782-789.

ράγει⁸². Κανέννας άλλος, ούτε παλαιός, ούτε σύγχρονος, ούτε ξένος ιστορικός τὸ καταθέτει.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο πρέπει νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι ἀπὸ τότε μέχρι καὶ σήμερα, κάθε ἕνας ποὺ θὰ ἐκλεγεῖ ἀρχιεπίσκοπος, τὴν ἡμέρα τῆς ἐνθρόνισής του βάζει τὴν πρώτη ὑπογραφή του ἀπὸ τὸ μελανοδοχεῖο τοῦ Κυπριανοῦ. Ἀκόμη, ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἐπίσκοποι, μὲ καμάρι φοροῦσαν τὰ ἐγκόλπια καὶ τὸν σταυρὸ τοῦ Κυπριανοῦ⁸³. Δὲν θὰ ἦταν ὀξύμωρο γεγονός νὰ ὑπογράφουν ἀπὸ τὸ μελανοδοχεῖο καὶ νὰ φοροῦν τὰ προσωπικὰ ἀντικείμενα ἐνὸς «καταραμένου», ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἐπίσκοποι μέχρι τὶς ἡμέρες μας; Κι ὄχι μόνο νὰ τὰ χρησιμοποιοῦν, ἀλλὰ καὶ νὰ φωτογραφίζονται μὲ αὐτά, καὶ νὰ τιμοῦν μὲ ἰδιαίτερη εὐαισθησία τὴν μνήμη του πανηγυρικὰ κάθε χρόνο καὶ νὰ τὸν προβάλλουν; Ἄς μὴ μᾶς διαφεύγει καὶ αὐτό, ὅτι ἀμέσως μετὰ τὸν μαρτυρικό του θάνατο ἀναγνωρίσθηκε ὡς ἱερομάρτυρας⁸⁴ καὶ ἡ λαϊκὴ μοῦσα τὸν ὑμνεῖ ὡς ἅγιον⁸⁵, δεκαετίες προτοῦ ἐμφανισθεῖ ἡ ὑπόθεση τῆς κατάρας. Ἡ δὲ ὑστεροφημία του⁸⁶ στὴν συνείδηση τοῦ λαοῦ τὸν τοποθετεῖ μπροστὰ στὸν θρόνο τοῦ Θεοῦ ὡς τὸν μεγαλομάρτυρα τῆς Κύπρου, νὰ πρεσβεύει γιὰ τὸν τόπο καὶ τὸν λαὸ τοῦ τόπου τούτου.

Περαίνοντας τὴν προσπάθεια καὶ ἔχοντας καταθέσει τὰ ἀνωτέρω, εὐκόλα ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι οὔτε ἐμπάθεια, οὔτε ὑστεροβουλία ὑπῆρχε στὸν Κυπριανό, καὶ κατ' ἐπέκταση, δὲν εὐθύνεται αὐτὸς γιὰ τὴν ἔξωση καὶ ἐξορία τοῦ Χρυσάνθου.

82. ΚΑΤΙΑΣ ΧΑΤΖΗΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, *Ἱστορία τῆς Κύπρου*, ὁ.π., σ. 249.

83. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός* (φωτογραφικὸν Λεύκωμα), ὁ.π., σσ. 115-119.

84. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σσ. 67. 377.

85. Αὐτόθι, σσ. 67-110. 431. 449-471.

86. Αὐτόθι, σσ. 67-110.

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΗΔΡΑΣ
ΚΑΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΜΑΧΑΙΡΑ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ

ΜΙΑ ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ
ΤΟΥ ΓΑΒΡΙΗΛ ΖΑΧΑΡΙΟΥ¹

Μὲ τὴν παρότρυνση καὶ τὴν εὐλογία τοῦ μακαριωτάτου ἀρχιεπισκόπου Κύπρου κ.κ. Χρυσοστόμου τοῦ Β΄, ἡ ἱερά μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Μαχαιρᾶ ἀνέλαβε τὸ ἔργο μιᾶς ἐπιστημονικᾶ ἐμπεριστατωμένης ἱστορικῆς ἔρευνας, μὲ σκοπὸ νὰ ἀνακαλύψει ἀπὸ πρωτογενεῖς πηγές ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερα καὶ ἀξιόπιστα στοιχεῖα γιὰ τὸ πρόσωπο καὶ τὴν δράση τοῦ ἔθνομάρτυρα ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ. Ὁ λόγος γιὰ τὸν ὁποῖο ἀνέλαβε ἡ μονὴ μας τὴν ἐργασία αὐτὴ εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Κυπριανὸς ὑπῆρξε πνευματικὸ τῆς τέκνο «ἐξ αὐτῆς τῆς βαλβίδος τοῦ βίου», ἀλλὰ καὶ ὅταν ἀνέλαβε τὸ ἀρχιεπισκοπικὸ πηδάλιο τῆς κυπριακῆς νηὸς δὲν ἔπαυσε νὰ ἐνδιαφέρεται, νὰ μεριμνᾷ καὶ νὰ φροντίζει γιὰ θέματα, τὰ ὁποῖα ἀφοροῦσαν τὴν μονή.

Ἡ ἔρευνα αὐτὴ ξεκίνησε τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 2007 καί, μέσα σὲ πολὺ σύντομο χρονικὸ διάστημα ἀγρευθῆκε πλοῦτος στοιχείων ἐκ τοῦ βυθοῦ τῆς λήθης καὶ τοῦ πελάγους τῶν συγγραμμάτων, ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἶναι ἄγνωστα καὶ ἀνέκδοτα. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ εἶναι τόσο ἰσχυρά, ὥστε ἀλλάζουν τὸν ροῦν τῶν ἀντιλήψεών μας γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ Κυπριανοῦ

1. Εἰσήγηση ἐκφωνηθεῖσα στὸ Δ΄ διεθνὲς Κυπρολογικὸ συνέδριο, τὸ ὁποῖο ὀργάνωσε ἡ Ἑταιρεία Κυπριακῶν Σπουδῶν μεταξύ 29 Ἀπριλίου καὶ 3 Μαΐου 2008. Ἡ εἰσήγηση δημοσιεύτηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὸν τόμο *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ἔκδ. ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2009, σσ. 522-532.

καὶ τὴν προσωπικότητά του. Ἐκτὸς αὐτῶν ἀνακαλύψαμε καὶ ἀντικείμενα ποὺ σχετίζονται μὲ τὸ πρόσωπό του².

Ἡ ἱερὰ μονὴ Μαχαιρᾶ, σὲ συνεργασία μὲ διαφόρους φορεῖς, ἔχει ἐτοιμάσει ἓνα πρόγραμμα ἐκδηλώσεων καὶ ἐκδόσεων, τὸ ὁποῖο βρίσκεται μέσα στὸν φάκελλο ποὺ κρατᾶτε. Μέσα ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐκδηλώσεις καὶ ἐκδόσεις θὰ προβληθοῦν ὅλα τὰ στοιχεῖα, ἐκδεδομένα καὶ ἀνέκδοτα. Ὅλη αὐτὴ ἡ προσπάθεια ἔχει σκοπὸ νὰ προπαρασκευάσει τὴν ἐπικείμενη διακοσιοστὴ ἐπέτειο ἀπὸ τὴν ἀνάληψη ἀπὸ τὸν Κυπριανὸ τοῦ ἀρχιεπισκοπικοῦ θρόνου τῆς Κύπρου, στίς 30 Ὀκτωβρίου 1810.

Ὁ Κυπριανός, ὡς γνωστόν, εἶναι μία ἐκ τῶν πλέον σημαντικότερων ἐκκλησιαστικῶν προσωπικοτήτων τῆς Κύπρου κατὰ τὸν ιη' καὶ ιθ' αἰῶνα. Καὶ ἐνῶ αὐτὸ εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστόν καὶ ἀποδεκτόν, ἐν τούτοις ἀδίκως προβάλλονται ἀπὸ κάποιους οἱ λεγόμενες «μελανὲς στιγμὲς» τῆς ζωῆς του³. Στόχος μας εἶναι ἢ εἰς τὸ ἐγγὺς μέλλον ἀναίρεση ὅλων τούτων καὶ ἡ ἀποκατάσταση τῆς ἀλήθειας.

2. Ἐνδεικτικά, ἐκ τῶν ἐγγράφων ἀναφέρομε τὰ ἑξῆς: μίαν ἐπιστολὴ ἐκ τοῦ ἀρχιεπίσκοπου τῆς ἱερᾶς μεγίστης μονῆς Βατοπαιδίου, μίαν ἄλλη ἐπιστολή, ἢ ὁποῖα ἀπεστάλη πρὸς τὸν Κυπριανὸ ἀπὸ τὸν οἰκονόμο Κωνσταντῖνο τὸν ἐξ Οἰκονόμων, ἐπιστολὴ ἢ ὁποῖα ἀπεστάλη πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχη Ἱερεμίαν Δ' ἀπὸ τὴν κληρικολαϊκῆ συνέλευση τῶν κυπρίων γιὰ νὰ χειροτονήσουν εἰς ἀρχιεπίσκοπο τὸν Κυπριανό, ἓναν κατάλογο τῶν χρεῶν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ πολλὰ ἄλλα. Ἀπὸ τὰ ἀντικείμενα τοῦ Κυπριανοῦ ἀνακαλύψαμε στὰ κειμήλια τῆς μονῆς μας ἓνα μεγάλο ὠμοφόριο, τὸ ὁποῖο ἐκ παραδόσεως ἐθεωρεῖτο ἀφιέρωμα τοῦ Κυπριανοῦ, καθὼς ἐπίσης καὶ δύο σταυροὺς ἀγιασμοῦ, ἐκτὸς ἐκείνου ποὺ ἦταν ἤδη γνωστός σὲ ἐμᾶς. Περιῆλθε ἐπίσης στὴν κατοχὴ μας, μὲ εὐγενῆ δωρεὰ τοῦ κ. Ἀνδρέα Παναγίδη τοῦ Ἀναστασίου - λογοτέχνη - τὸ «πουτζίν» τοῦ Κυπριανοῦ, συνοδευόμενο ἀπὸ τὸ πωλητήριο ἔγγραφο, τὸ ὁποῖο ἔκανε μὲ τὸν Χαράλαμπο Κυριακίδη, ἀπόγονο τῆς ἀδελφῆς τοῦ Κυπριανοῦ Μαρίας. Τὰ ἀντικείμενα αὐτά, μαζί μὲ ἄλλα, τὰ ὁποῖα ἐξασφαλίσαμε, θὰ τοποθετηθοῦν σὲ εἰδικὸ δωμάτιο, μόλις συμπληρωθοῦν οἱ ἐργασίες ἐπέκτασης τοῦ σκευοφυλακίου τῆς μονῆς μας.

3. ΑΝΤΡΟΥ ΠΑΥΛΙΔΗ, *Ἱστορία τῆς νήσου Κύπρου*, τ. Δ', Λευκωσία 1993,

Ἐρευνῶντες στὸ ἀρχεῖο τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου ἐντοπίσαμε, μεταξύ ἄλλων, μία ἐπιστολὴ ὑπογραμμένη ἀπὸ κάποιον Γαβριήλ Ζαχαρίου, ἡ ὁποία διασώζει σημαντικότερες πληροφορίες γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ⁴. Αὐτὴ τὴν ἐπιστολὴ, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς συμπερίληψης τῆς ταπεινότητός μου μεταξύ τῶν ὁμιλιτῶν στὸ διεθνὲς αὐτὸ συνέδριο, παρουσιάζω στὴν εἰσήγησή μου.

Τὸ ἔγγραφο εἶναι γραμμένο σὲ χαρτὶ διαστάσεων 34 ἐπὶ 24 ἐκ. Τὸ χαρτὶ εἶναι χρώματος ἀνοικτοῦ κιτρινωποῦ καὶ ἔχει μία μεγάλη κηλίδα στὸ πάνω μέρος. Γενικὰ διατηρεῖται σὲ πολὺ καλὴ κατάσταση, ὑπάρχουν ὅμως μερικὰ σημεῖα στὰ ὁποῖα ἔχει φθαρεῖ καὶ καταστραφεῖ. Τὸ ἔγγραφο φέρει τὸν ἀριθμὸ 45, μετὰ ἀπὸ ἐπιθεώρηση πού ἔκανε ὁ Κωνσταντῖνος Μυριανθόπουλος (1874-1962), ὁ ὁποῖος τὸ 1915 εἶχε προσληφθεῖ ὡς γραμματέας καὶ ἀρχαιοφύλακας στὴν Ἀρχιεπισκοπῆ⁵.

σ. 143. Τοῦ αὐτοῦ, «Κυπριανὸς ἀρχιεπίσκοπος», *Μεγάλῃ Κυπριακῇ Ἐγκυκλοπαίδεια* (στὸ ἐξῆς ΜΚΕ), τ. Ζ', σ. 376. Ὡς τέτοιες ἐκλαμβάνονται ἡ «εὐθύνη του» ὡς «ἠθικοῦ αὐτουργοῦ» τῆς ἐξορίας τοῦ προκατόχου του, τοῦ γηραιοῦ Χρυσάνθου (ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εἰδήσεις ἱστορικαὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου*, Ἀθήνα 1875, σ. 115), ἐρωτήματα καὶ ἐρωτηματικὰ σχετικὰ μὲ τὸ ἀκριβὲς περιεχόμενο καὶ τὸν σκοπὸ τῆς συγγραφῆς τῆς ἐγκυκλίου κατὰ τῶν φαρμασῶνων [ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, «Ὁ τεκτονισμὸς ἐν Κύπρῳ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος», *Κυπριακαὶ Σπουδαὶ* (στὸ ἐξῆς ΚΣ), ΛΑ' (1967) 83-84. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, «Προεπαναστατικὴ παρουσία τοῦ τεκτονισμοῦ ἐν τῷ ἑλληνικῷ χώρῳ», *Στασίνας*, Γ' (1966-1967) 55-58. ΚΥΠΡΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ, «Παρατηρήσεις πάνω στὴν ἐγκύκλιο κατὰ τῶν μασόνων τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ», ΚΣ, ΜΓ' (1979) 163-168. ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ, «Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου κατηγοροῦσε τὸ 1815 τοὺς τέκτονες ὡς πολεμίους τοῦ σουλτάνου», *Πυθαγόρας*, 10-11 (1978)], καὶ ἡ παρεμπόδιση τῆς ἐπέκτασης τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως στὴν μεγαλόνησο (Α. ΠΑΥΛΙΔΗ, *Ἱστορία τῆς νήσου Κύπρου*, τ. Δ', ὅ.π., σ. 142. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἑλληνικὴ ἐπανάσταση καὶ Κύπρος», ΜΚΕ, τ. Ε', σ. 76).

4. Τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς βλ. στὸ *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σσ. 132-135.

5. Α. ΚΟΥΔΟΥΝΑΡΗ, *Βιογραφικὸν Λεξικὸν Κυπρίων 1800-1920*, Λευ-

Τὸ κείμενο τοῦ ἐγγράφου καταλαμβάνει τόσο τὴν ἐμπρόσθια ὅσο καὶ τὴν ὀπίσθια ὄψη, στὸ κάτω μέρος τῆς ὁποίας ὁ Μυριανθόπουλος σημείωσε τὴν φράση: «1803, Μαΐου 23. Ἐκ Λάρνακος: περὶ πανώλους». Στὴν ἐμπρόσθια ὄψη, πάνω ψηλά, μέσα σὲ δύο σειρές, ὡς προμετωπίδα, ὁ συγγραφέας ἀπευθύνεται στὸν παραλήπτη μὲ τὴν φράση: «Τὴν ὑμετέραν θεοφρουρητον καὶ σεβασμιωτάτην μοι αὐτῆς μακαριότητα δουλικώτατα προσκυνῶ, τὴν δὲ ἀγίαν καὶ χαριτόβρυτον αὐτῆς δεξιὰν ὅλη τῇ ψυχῇ καὶ εὐλαβῶς κατασπάζομαι». Τὸ κείμενο, ἀνορθόγραφο σὲ μεγάλο βαθμό, καταλαμβάνει 29 σειρές στὴν ἐμπρόσθια ὄψη καὶ 20 στὴν ὀπίσθια. Στὴν 21^η σειρά τῆς ὀπίσθιας ὄψης, καὶ συγκεκριμένα στὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τοῦ κειμένου, ἀναγράφει τὴν ἡμερομηνία καὶ τὸν τόπο συγγραφῆς τῆς ἐπιστολῆς: «Ἐν Λάρνακι ,αωγ', Μαΐω κγ'». Δεξιότερα κατακλείει τὸ κείμενο μὲ τὴν φράση: «τῆς ὑμετέρας θεοφρουρήτου καὶ σεβασμιωτάτης μοι μακαριότητος ὀλοπρόθυμος καὶ ὑποκλινῆς δοῦλος», καὶ κάτω δεξιὰ τοποθετεῖ τὸ ὄνομά του ὡς ὑπογραφή, δηλαδὴ «Γαβριήλ Ζαχαρίου».

Ὁ Γαβριήλ Ζαχαρίου δὲν μᾶς εἶναι πολὺ γνωστός. Πιθανὸν νὰ εἶναι υἱὸς τοῦ Ζαχαρία Γαβριήλ⁶, αὐτόχθονος κυπρίου, δραγομάνου τῆς Σουηδίας ὑπαγομένου στὸ προξενεῖο τῆς Βενετίας κατὰ τὰ μέσα τοῦ ἡ' αἰῶνος⁷, καὶ ἴσως νὰ εἶναι υἱὸς τοῦ ὁ Ζαχαρίας Γαβριήλ⁸, ὁ ὁποῖος ἦταν γαμβρὸς τοῦ

κωσία 2005⁵, σ. 285.

6. ΝΑΣΑΣ ΠΑΤΑΠΟΥ, *Τὸ προξενεῖο τῆς Ἑπτανήσου Πολιτείας στὴν Κύπρο, 1800-1807, καὶ ὁ πρόξενος Παναγιῆς Ἀγγελᾶτος*, ἔκδ. Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν, Λευκωσία 2000, σσ. 52, 69 (ὑπόσημ. 16), 256 (ὑπόσημ. 2).

7. ΘΕΟΧΑΡΟΥΣ ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ, Ὁ Εὐαγγέλης Περισιτιάνης στὴν Σκάλα Λάρνακος (1757-1781), *Ἐπετηρὶς Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν* (στὸ ἐξῆς ΕΚΕΕ), XXV (1999) 188-190.

8. Α. ΚΟΥΔΟΥΝΑΡΗ, *Μερικαὶ παλαιαὶ οἰκογένειαι τῆς Κύπρου*, Λευκωσία 1972, σ. 14.

Ἄντωνίου Βοντιτσιάνου καὶ νυμφευμένος μετὰ τὴν Ἀννέττα. Ἡ χιαστὴ ἀντιπαραβολὴ τῶν ὀνομάτων μετὰ τὴν υἰοθέτηση τοῦ πατρωνύμου ὡς ἐπιθέτου ἀπὸ τὸν υἱόν, γεγονός τὸ ὁποῖο συνηθίζεται στὴν Κύπρο μέχρι τὶς μέρες μας, πιθανολογεῖ τὴν ἐκδοχὴ αὐτὴ, χωρὶς ὅμως νὰ τὴν ἐπιβεβαιώνει⁹. Τὸ σίγουρο εἶναι ὅτι ἀσχολεῖτο μετὰ τὸ ἐμπόριο καὶ εἶχε καλὰ σχέσεις μετὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου, τὴν ὁποῖαν καὶ ἐξυπηροῦσε σὲ διάφορες περιπτώσεις.

Μαρτυρία γιὰ τὸ πρόσωπό του βρίσκεται στὸ βιβλίον τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κυπριακοῦ «Ἱστορία χρονολογικὴ τῆς νήσου Κύπρου», ἡ ὁποία ἐκδόθηκε ἀρχικὰ στὴν Βενετία τὸ 1788 ἀπὸ τὸν Νικόλαο Γλυκὺ ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα. Στὴν σελ. 594 τῆς ἐπανέκδοσης τοῦ 1933 τοῦ βιβλίου αὐτοῦ, μεταξὺ τῶν ἐκ Λάρνακος συνδρομητῶν, συμπεριλαμβάνεται καὶ ὁ Γαβριὴλ Ζαχαρίου. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς πλείστους ἀπὸ τοὺς ἄλλους συνδρομητὰς, σὲ αὐτὸν ὁ συγγραφεὺς προτάσσει τὸ ἀγγλικὸ γράμμα «S» <σιόρ>. Αὐτὸ τὸ γράμμα προτάσσει καὶ σὲ μερικοὺς ἄλλους, ὅπως τὸν Κωνσταντῖνο Περισιάνη, τὸν Τζικίγη Χ. Κυριακοῦ, τὸν Κωνσταντῖνο Τάνο, καὶ ἄλλους, ἐπτανησίους τὴν καταγωγὴν. Ὁ Γαβριὴλ Ζαχαρίου πρέπει νὰ ταυτίζεται μετὰ τὸν «σιόρ Γαβριὴλ τοῦ ποτε Ζαχαρίου Λάρνακος», στὸν ὁποῖον ἡ Ἀρχιεπισκοπὴ χρωστοῦσε, τὸ 1788, 4000 ἄσπρα, καθὼς καὶ μετὰ τὸν «Gabriel di Zaccaria», ὁ ὁποῖος τὸ 1789 ἦταν ἀντιπρόσωπος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου καὶ τῶν μονῶν Ἁγίου Ἰωάννου Πίπη, Ἁγίας Νάπας καὶ Κύκκου¹⁰. Πολὺ πιθανὸν ἀκόμη ὁ Γαβριὴλ Ζαχαρία, ὁ ὁποῖος παρουσιάζεται ἀνάμεσα στοὺς ὀφειλέτες τοῦ Περισιάνη τὸ 1781 γιὰ 40 γρόσια, νὰ εἶναι τὸ ἴδιον πρόσωπο γιὰ τὸ ὁποῖο μιλοῦμε¹¹. Ἡ στενὴ του σχέση μετὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Χρυσάνθο, καὶ γενικότερα μετὰ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ, μᾶς κάνει νὰ υποθέτουμε ὅτι

9. Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΟΥ, Ὁ Εὐαγγέλης Περισιάνης, ὁ.π., σ. 188.

10. Τοῦ αὐτοῦ, αὐτόθι, σ. 190.

11. Αὐτόθι, σ. 190.

πρόκειται για τὸν σιὸρ Γαβριήλ, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται σὲ κατὰστιχο αὐτῆς. Συγκεκριμένα, σὲ κατάστιχο στὸ ὁποῖο ἀναγράφονταν τὰ ὀνόματα ὅσων δανείζονταν βιβλία ἀπὸ τὴν βιβλιοθήκη τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, ἀναγράφεται τὸ ὄνομα αὐτὸ τρεῖς φορές σὲ δύο διαφορετικὲς χρονολογίες¹².

Στὸ ἀρχεῖο τῆς ἱερᾶς μονῆς Κύκκου φυλάσσεται μία ἐπιστολὴ μὲ ἀριθμὸ ΜΑ΄ (41) καὶ ἡμερομηνία 9 Σεπτεμβρίου 1797¹³, ἡ ὁποία φέρει τὸν Γαβριήλ Ζαχαρίου ὡς ἀποστολέα καὶ μαρτυρεῖ ὅτι ὁ ἴδιος «διακινεῖ γιὰ λογαριασμὸ τοῦ Κύκκου προϊόντα ἀπὸ καὶ πρὸς τὴν Βενετία (βαμβάκι, μανουάλια, χρυσό), καὶ ἀποστέλλει στὴν Μονὴ τοὺς λογαριασμοὺς γιὰ ἔλεγχο». Στὰ ἀρχεῖα τῆς ἐν λόγω Μονῆς ὑπάρχουν καὶ ἄλλες ἐπιστολὲς παρομοίου περιεχομένου, οἱ ὁποῖες ἀναφέρουν ὡς διεκπεραιωτὲς μεταξὺ ἄλλων τοὺς προαναφερθέντες Τζικίηνη καὶ Περιστιάνη. Οἱ ἑπτανήσιοι ἦταν ἄνθρωποι τοῦ ἐμπορίου, καὶ σὲ ἐπιστολές, οἱ ὁποῖες διασώζονται σὲ διάφορα ἐκκλησιαστικὰ ἀρχεῖα, μαρτυρεῖται ὅτι ἀνελάμβαναν νὰ διεκπεραιώσουν, γιὰ λογαριασμὸ μίας ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, ἐμπορικὲς συναλλαγές.

Ὁ Γαβριήλ Ζαχαρίου διαμένει στὴν Λάρνακα. Αὐτὸ διαφαίνεται καὶ μέσα στὴν ὑπὸ ἐξέταση ἐπιστολὴ. Φράσεις ὅπως «ὅταν σὺν Θεῷ δὲν ἀκουστῆ τὸ οὐδὲν ἄλλο μόλεμα ἐδῶ» (ἀναφορὰ στὴν πανώλη τῆς Λάρνακας) καὶ «ἐν Λάρνακι» εἶναι ἐνδεικτικές. Ἡ Λάρνακα ἦταν τὸ κυριώτερο ναυτιλιακὸ κέντρο, διότι σ' αὐτὴν φιλοξενοῦνταν ὅλα τὰ προξενεῖα τῶν ξένων χωρῶν καὶ ὑπῆρχε μεγάλη ἐμπορικὴ κίνηση. Μαρτυρίες γιὰ τὴν καταγωγὴ του καὶ τὴν οἰκογενειακὴ του κατάσταση δὲν ὑπάρχουν.

12. Βλ. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σσ. 151-152.

13. ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΠΕΡΑΙΚΗ, «Οἱ ἑπτανήσιοι τῆς Λάρνακος καὶ οἱ σχέσεις τους πρὸς τὴν ἱερὰν μονὴν Κύκκου», *ΚΣ*, ΝΘ' (1995) 50, σμμ. 2.

Στήν ἐν λόγῳ ἐπιστολῇ ὁ Γαβριήλ ἐκθέτει στὸν «μακαριώτατον δεσπότην» Χρῦσανθο, ὡς ἀπάντηση τῶν «δύο εὐχეთικῶν του», τῆς 15ης καὶ τῆς 21ης Μαΐου, τὰ γεγονότα καὶ τὶς ἐξελίξεις ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἐξαγωγή τοῦ βαμβακίου. Φαίνεται ὅτι κτήματα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς χρησιμοποιοῦνταν γιὰ νὰ καλλιεργεῖται τὸ βαμβάκι, τὸ ὁποῖο ἦταν μέρος ἐπενδυτικῶν προγραμμάτων γιὰ τὴν ἐξασφάλιση οἰκονομικῶν πόρων. Στὴν ἐπιστολῇ ἀναφέρεται ἐπίσης ὅτι ἐξ αἰτίας τῆς μολυσματικῆς ἀσθένειας τῆς πανώλους, ἡ ὁποία συνέβηκε τὶς ἡμέρες ἐκεῖνες, παρουσιάστηκαν μερικὰ κρούσματα ἀσθενειῶν. Ἀναφέρεται δὲ συγκεκριμένος ἀσθενὴς καὶ ὁ γιατρός, ὁ ὁποῖος τὸν ἐξέτασε. Ὡς ἐκ τούτου, ὁ Γαβριήλ δὲν μπόρεσε νὰ ἀποστείλει στὸν ἀρχιεπίσκοπο τὸ βαρέλι μὲ τὸ κρασί ἀπὸ τὴν Φράντζα. Εἰσηγεῖται ἐπίσης στὸν ἀρχιεπίσκοπο, ἀντὶ νὰ ἀποστείλει τὸ βαμβάκι στὴν Σμύρνη μέσῳ τῆς Καραμανίας, ὅπως ὁ μακαριώτατος ἤθελε, νὰ τὸ στείλει στὴν Ἀνατολή, καὶ παραθέτει τοὺς λόγους του.

Στὸ τέλος τοῦ κειμένου, στὴν ὀπίσθια ὄψη καὶ συγκεκριμένα στὴν 15η σειρά, ὁ Γαβριήλ ἀναγράφει: «ὁ ἅγιος οἰκονόμος κὺρ Κυπριανὸς τὴν προσκυνᾷ (τὴν μακαριότητά του τὸν ἀρχιεπίσκοπο Χρῦσανθο) πανευλαβῶς δι' ἐμοῦ, καὶ κατὰ τὴν προσταγὴν τῆς ἡθέλε νὰ μισέψη εἰς Φιλάνιν ὡς τὸν ἐδιόρισετε, πλὴν ἐγὼ τὸν ἐμπόδισα δεσπότη μου, διὰ νὰ τὸν ἔχω συνοδίαν, ὡσὰν ὁποῦ ἀπαρχῆς ἔκαμεν τὸ κονάκιν κοντά μου, καὶ ὅταν σὺν Θεῷ δὲν ἀκουστῆ τὸ οὐδὲν ἄλλο μόλεμα ἐδῶ, τότες θέλει μισέψη διὰ τὸ Φιλάνιν. Οἱ ἐν τῷ ταπεινῷ οἰκονόμῳ δουλοπρεπῶς προσκυνοῦν δι' ἐμοῦ τὴν μακαριότητά της». Ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω γραφόμενα τοῦ Γαβριήλ, τὸ πρῶτο συμπέρασμα ποὺ ἐξάγουμε εἶναι ὅτι ὁ Κυπριανὸς ἐγνωρίζετο ἀπὸ καιροῦ μὲ τὸν Χρῦσανθο, διότι στέλνει τὰ προσκυνήματά του σ' αὐτὸν διὰ μέσου τοῦ Γαβριήλ. Στὴν συνέχεια, βλέπουμε ὅτι ὑπακούοντας στὴν προσταγὴ του, ἐτοιμάζεται νὰ τὴν ἐκπληρώσει. Ἡ προσταγὴ τὴν ὁποία λαμβάνει ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο εἶναι ὁ διορισμός του στὸ Φιλάνι. Ἡ προθυμία

τοῦ Κυπριανοῦ διαφαίνεται καθαρά, διότι «ἤθελε νὰ μισέψη», δηλαδή νὰ ἐκδημήσει στὸ Φιλάνι, ἀλλὰ ὁ Γαβριὴλ τὸν ἐμπόδισε νὰ ἐκτελέσει τὸ διατεταγμένο πρόσταγμα καὶ ἀπολογεῖται μετὰ παρρησίας πρὸς τὸν μακαριώτατο, διότι ἐπιθυμεῖ καὶ θέλει νὰ τὸν ἔχει συνοδίαν του, δηλαδή συναυλιζόμενον, συνδιαιτώμενον καὶ συμβιούμενον, καθότι ἐγκαταστάθηκε κοντὰ του ἀπὸ τὴν ἀρχή, καὶ ὅταν μὲ τὴν βοήθεια τοῦ Θεοῦ περάσει «τὸ μόλεμα», ἡ μολυσματικὴ δηλ. ἐπιδημία τῆς πανώλους, τότε εἶναι ἐλεύθερος νὰ ἐκδημήσει στὸ Φιλάνι. Ἐκεῖνοι δὲ οἱ ὅποιοι βρίσκονται μὲ τὸν ταπεινὸ οἰκονόμο προσκυνοῦν τὸν μακαριώτατο δουλοπρεπῶς.

Μέσα ἀπὸ αὐτὸ τὸ κείμενο ὁ Γαβριὴλ μᾶς δίδει ἱστορικὲς χρονολογικὲς πληροφορίες, οἱ ὁποῖες μᾶς ἦταν ἄγνωστες μέχρι τώρα. Γνωρίζουμε ὅτι ὁ Κυπριανὸς μέχρι τὸ 1783 βρισκόταν στὴν μονὴ Μαχαιρᾶ. Ἀκολούθως συνόδευσε τὸν συγγενὴ του ἱερομόναχο Χαράλαμπο, οἰκονόμο τῆς μονῆς, στὴν Μολδοβλαχία καὶ ἐγκαταστάθηκε στὸ Ἰάσιο, μέχρι τὸ 1802, ὅπότε καὶ ἐπέστρεψε στὴν Κύπρο¹⁴. Φαίνεται ὅτι ὁ Κυπριανός, ἐπανακάμπτοντας ἐκ τῆς Μολδοβλαχίας, δὲν ἐγκαταστάθηκε στὸ μετόχι τοῦ Στροβόλου, ὡς ἐνομιζέτο μέχρι σήμερα¹⁵, ἀλλὰ στὴν Λάρνακα, δεδομένου ὅτι ὁ Γαβριὴλ ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Χρῦσανθο καὶ ἀναφερόμενος στὸ πρόσωπο τοῦ Κυπριανοῦ γράφει τὴν φράση «ὡσὰν ὁποῦ ἀπαρχῆς¹⁶ ἔκαμεν τὸ κονάκιν κοντὰ μου», δηλαδή στὴν Λάρνακα. Οἱ λόγοι γιὰ τοὺς ὁποίους ἐγκαταστάθηκε στὴν Λάρνακα, κατὰ τὴν γνώμη ποὺ σχηματίσαμε ἀπὸ τὴν ἔρευνα, εἶναι δύο: α) Ὡς ἐγγράμματος καὶ ἔμπειρος ποὺ ἦταν¹⁷, λόγω

14. Φ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εἰδήσεις ἱστορικαί*, ὅ.π., σ. 117 (σημ. α).

15. Τοῦ αὐτοῦ, αὐτόθι, σ. 118 (συνέχεια τῆς σημ. α).

16. Τὸ «ἀπαρχῆς» δηλώνει ἀπὸ τότε ποὺ ἦλθε, δηλ. τὸ 1802. Ἄρα ἀπὸ τὸ 1802 μέχρι τὸν Μάιο τοῦ 1803, ὅποτε γράφεται ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Γαβριὴλ Ζαχαρίου, ὁ Κυπριανὸς εὕρισκετο στὴν Λάρνακα.

17. Φ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, αὐτόθι, σ. 117 (σημ. α).

τῆς παραμονῆς του στὴν Μολδοβλαχία, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χρῦσανθος τῆ προτροπῆ τοῦ ἡγουμένου, τὸν προχείρισε οἰκονόμο Μαχαιρᾶ, ἀφοῦ καὶ μέσα στὸ κείμενο ἀναφέρεται μὲ αὐτὴ τὴν ιδιότητα. Πιθανὸν νὰ ἀνέλαβε τὴν διακονία τοῦ ἐξωτερικοῦ οἰκονόμου, καὶ νὰ διαχειριζόταν τὰ περιουσιακὰ στοιχεῖα τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ ἐντὸς τῆς μητροπόλεως Κιτίου, καὶ β) διότι ἡ Λάρνακα ἦταν τὸ μοναδικὸ πνευματικὸ κέντρο, στὸ ὁποῖο μποροῦσε κάποιος ἐνδιαφερόμενος νὰ ἐπιμορφώνεται, νὰ βρῖσκει τυπωμένα βιβλία καὶ νὰ συνομιλεῖ μὲ ἐγγραμμάτους καὶ μορφωμένους ἀνθρώπους¹⁸.

Γιὰ νὰ πλησιάσει στὸν Γαβριὴλ καὶ νὰ ἐγκατασταθεῖ κοντά του, φαίνεται ὅτι τὸν γνώριζε ἀπὸ παλαιά. Δὲν μπορέσαμε νὰ ἐντοπίσουμε περισσότερα στοιχεῖα γιὰ τὸν Γαβριὴλ καὶ πότε ἀρχίζει ἡ μεταξὺ τους γνωριμία. Ὅμως ἡ ἐπιθυμία καὶ ἡ αὐθόρμητη καὶ ἔντονη προσπάθεια τοῦ Γαβριὴλ νὰ κρατήσῃ τὸν Κυπριανὸ κοντά του γιὰ νὰ τὸν ἔχει συνοδία, «τὸν ἅγιον καὶ ταπεινὸν οἰκονόμον», ὅπως ὁ ἴδιος χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει, παρουσιάζουν δείγματα τοῦ χαρακτήρα τοῦ Κυπριανοῦ, καὶ δείχνουν ὅτι εἶχε ἀφήσει ἄριστη ἐντύπωση καὶ ἦταν ἀξιαγάπητος καὶ ἐπιθυμητός. Ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ προθυμία τοῦ Κυπριανοῦ νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν προσταγὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου, δείχνει τὸ ὑπήκοον τοῦ ἀνδρός. Ἡ ὑπακοὴ προϋποθέτει ταπείνωση, ὥστε νὰ μπορέσει κάποιος νὰ ἀποδεχθεῖ καὶ νὰ ἐκτελέσῃ τὸ προσταττόμενον. Φανερώνει ὅμως καὶ ἀγάπη πρὸς τὸ πρόσωπο ποῦ προστάζει. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Χρῦσανθος γνωρίζει ποῦ βρῖσκεται ὁ Κυπριανὸς καὶ τὸ ὅτι τοῦ στέλνει τὸν διορισμό του, ἐπικυρώνει τὴν ἄποψη ὅτι τοῦ ἦταν γνωστὸς καὶ οἰκεῖος ἀπὸ προηγούμενης. Μελετώντας καὶ συσχετίζοντας τὰ δεδομένα, καταλήξαμε στὸ συμπέρασμα ὅτι πρωτογνωρίστηκαν τὸ 1769, ὅταν ὁ Κυπριανὸς

18. Δήμου Λάρνακας, *Ἱστορία τῆς Λάρνακας*, Λάρνακα 2005, σσ. 118. 122.

δεκατριετής εισήχθη στο Έλληνομουσείο Λευκωσίας¹⁹. Το Έλληνομουσείο Λευκωσίας βρισκόταν μέσα στον χώρο της Αρχιεπισκοπής και διατελοῦσε ὑπὸ τὴν ὑψηλὴ ἐπίβλεψη καὶ προστασία τοῦ Χρυσάνθου, ὁ ὁποῖος συνέχιζε τὸ ἔργο τῶν προκατόχων του, Φιλοθέου²⁰, ἰδρυτοῦ τῆς Σχολῆς, καὶ Παΐσιου²¹.

Στὸ Φιλάνι ὅμως ὁ Κυπριανὸς δὲν θὰ καταφέρει νὰ ἐγκατασταθεῖ. Ἡ παραμονὴ του στὴν Λάρνακα θὰ κρατήσῃ μέχρι τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1804. Ἡ ἐπιστολὴ γράφτηκε στὶς 23 Μαΐου τοῦ 1803 καὶ τὴν περίοδο ἐκείνη ἢ ἐπιδημία τῆς πανώλους ἦταν στὴν γέννησή της. Ἐκ διαφόρων ἐπιστολῶν²² καὶ σημειωμάτων γνωρίζουμε ὅτι ἢ ἐπιδημία αὐτὴ διαρκοῦσε περίπου ἓνα χρόνο. Ἀπὸ τὴν φράση τοῦ Γαβριὴλ «ὅταν σὺν Θεῷ δὲν ἀκουστῇ τὸ οὐδὲν ἄλλο μόλεμα ἐδῶ, τότες θέλει μισέψη διὰ τὸ Φιλάνιν», φαίνεται ὅτι ὁ Γαβριὴλ κράτησε τὸν Κυπριανὸ κοντὰ του μέχρι τὸν ἐπόμενον χρόνο.

Τὸ 1804 συναντοῦμε τὸν Κυπριανὸ στὴν Ἀρχιεπισκοπή. Πληροφορίες λαμβάνουμε ἀπὸ τὸ κατάστιχο XI τῆς ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς²³, ὅπου ἀναγράφονται τὰ ἀπὸ 20 Μαρτίου μέχρι 14 Ὀκτωβρίου 1804 διάφορα ἔξοδα, τὰ ὁποῖα ἔγιναν ἀπὸ τὸν ἅγιον οἰκονόμον κὺρ Κυπριανὸν γιὰ τοὺς «ποπο-

19. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Ἡ ἱερὰ βασιλικὴ καὶ σταυροπηγιακὴ μονὴ τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Μαχαιρᾶ*, Λευκωσία 1968, σ. 110.

20. ΛΟΪΖΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα ἐν Κύπρῳ κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας (1571-1878)*, Λευκωσία 1930 (φωτοτ. ἀνατ. ἐκδ. Ἐπιφανίου, Λευκωσία 2000), τ. Α', σσ. 70-74.

21. Τοῦ αὐτοῦ, αὐτόθι, σσ. 74-75.

22. ΝΕΟΚΛΗ ΚΥΡΙΑΖΗ, «Χολέρας καὶ πανώλους ἐπιδημίας», *Κυπριακὰ Χρονικὰ* (στὸ ἐξῆς ΚΧ), Η' (1931) 105-124. Τοῦ αὐτοῦ, «Διακυβέρνησις Κύπρου - ἐπιδημία πανώλους», ΚΧ, Γ' (1934) 165-190.

23. ΚΩΣΤΑ ΚΥΡΡΗ, Δεδομένα ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν θεσμῶν τῆς Κύπρου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 10' αἰῶνος, τὰ περιεχόμενα τοῦ καταστίχου XXVI (XI) τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, *ΕΚΕΕ*, VI (1972-1973) 269-416. Τοῦ αὐτοῦ, Ἀνέκδοτα περὶ Χ" Γεωργάκη Κορνέσιου, *ΕΚΕΕ*, IV (1970-1971) 283-328.

γιΐτιδες» (ἐπίλεκτη φρουρά). Πρόκειται για τὴν σωτήρια ἐπέμβαση του στὰ τότε τραγικὰ γεγονότα τῆς ἀποστασίας τῶν τούρκων ἐσκιάδων, ὅποτε ἀναδείχθηκε «ὁ φύλακας ἄγγελος τῆς κοινότητάς του», ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἄλῃ μπέης στὸ ταξιδιωτικὸ του²⁴. Βλέποντας ὁ Χρυσάνθος τὴν ἀρετὴ τοῦ Κυπριανοῦ, τὸν χαρακτήρὰ του, τὴν διακριτικότητά του, τὴν ὀξύνοια καὶ ἐχεφροσύνη του, τὸν προχείρισε σὲ μέγα οἰκονόμο²⁵, ἀναθέτοντάς του ταυτόχρονα τὴν εὐθύνη τῆς διαχείρισης τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐξέλιξη ἀνέλαβε νὰ διαχειρίζεται, ὅπως ἀναφέραμε πιὸ πάνω, τὰ πιὸ σπουδαῖα θέματα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς. Ἐπίσης τὸν βλέπουμε νὰ ἀποστέλλεται σὲ δύσκολες ἀποστολές, καθὼς φαίνεται μέσα ἀπὸ ἐπιστολὴ τοῦ Χρυσάνθου πρὸς τοὺς κονσόλους (12 Σεπτεμβρίου 1809)²⁶, ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Χρυσάνθου.

«Οἱ δὲ ἐν τῷ ταπεινῷ οἰκονόμῳ», οἱ ὁποῖοι ἀποστέλλουν δουλοπρεπῶς στὸν μακαριώτατο τὰ προσκυνήματά τους, εἶναι τρεῖς λαϊκοὶ ὑπηρέτες οἱ ὁποῖοι διακονοῦν καὶ ἐξυπηρετοῦν τὸν Κυπριανό. Ἡ πληροφορία αὐτὴ μᾶς δίδεται ἀπὸ τὸ προαναφερθὲν κατάστιχο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς.

Περαίνοντας τὸν λόγο, καὶ συνοφίζοντας τὰ προαναφερθέντα στοιχεῖα, θὰ λέγαμε τὰ ἐξῆς: ἡ ζωὴ τοῦ Κυπριανοῦ

24. C. D. COBHAM, *Excerpta Cypria*, Cambridge 1908 (φωτοτ. ἀνατ., Nicosia 1969), σ. 395.

25. Μέγας οἰκονόμος ὁ Κυπριανὸς χωρὶς νὰ κατονομάζεται, ἀποκαλεῖται ἀπὸ τὸν Σιναίου Κωνστάντιο (βλ. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κεϊμένων, ὅ.π., σ. 159). Βλ. ἐπίσης καὶ Φ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εἰδήσεις ἱστορικαὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας Κύπρου*, Ἀθήνα 1875 (φωτοτ. ἀνατ., Λευκωσία 1975, Κυπρολογικὴ Βιβλιοθήκη 4), σ. 118, σημ. α. ΦΙΛΙΟΥ ΖΑΝΝΕΤΟΥ, *Ἱστορία τῆς νήσου Κύπρου ἀπὸ τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς μέχρι σήμερον*, τύποις Φιλοκαλίας, Λάρνακι 1911, σ. 1149, καὶ ΣΙΜΟΥ ΜΕΝΑΡΔΟΥ, *Ἡ ἐν Κύπρῳ ἱερὰ μονὴ τῆς Παναγίας τοῦ Μαχαίρα*, Πειραιεὶ 1929, σ. 30, ὅπου ὁ Κυπριανὸς καλεῖται οἰκονόμος τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς.

26. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κεϊμένων, ὅ.π., σ. 153.

ἔξελίσσεται σύμφωνα μὲ τὴν ἀκόλουθη πορεία. Ἐπαναπατριζόμενος ἐκ τῆς Μολδοβλαχίας τὸ 1802, ἐγκαθίσταται στὴν Λάρνακα κοντὰ στὸν Γαβριὴλ Ζαχαρίου. Ἡ Λάρνακα, ὡς πολιτιστικὸ κέντρο, εἶχε ὅλες τὶς προϋποθέσεις γιὰ νὰ ἱκανοποιήσει τὶς πνευματικὲς ἀνάγκες τῶν φιλόμουσων ἀνδρῶν, καὶ πιθανὸν ὁ Κυπριανός, ἀναλαμβάνοντας οἰκονόμος τῆς μονῆς του, ἐπέλεξε νὰ διαχειρισθεῖ «τὰ ἐν τῇ μητροπόλει τοῦ ἁγίου Κιτιέων» περιουσιακὰ στοιχεῖά της, ὥστε νὰ συνδυάζει τὴν διακονία μὲ τὴν ἐπιμόρφωση. Ἐκεῖ παραμένει μέχρι τὸν Μάρτιο τοῦ 1804. Ἀκολούθως, στὶς 20 Μαρτίου ἀναλαμβάνει ἐνεργὸ δράση ὑπὲρ τοῦ τόπου του, καὶ ἡ σωτήρια ἐπέμβαση του ἀναγνωρίζεται ἀπὸ ὅλους. Γι' αὐτὸ τὸν λόγο προάγεται σὲ μέγα οἰκονόμο καὶ ἀναλαμβάνει τὰ ἐκκλησιαστικὰ θέματα μὲ τὴν εὐλογία τοῦ Χρυσάνθου. Εἶναι ἤδη γνωστὸς στὸν Χρῦσανθο παιδιόθεν, καὶ τὰ ἐσωτερικά, ψυχικὰ καὶ διανοητικὰ του χαρίσματα ἐξωτερικεύονται ἀβίαστα καὶ ἀνεπαίσθητα, δὲν παραβλέπονται ὅμως ἀπὸ αὐτοῦς, οἱ ὁποῖοι τὸν γνωρίζουν, καὶ εὐγνωμόνως διακηρύττουν καὶ ἀξιοποιοῦν τὰ χαρίσματά του αὐτά.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰ πρὶν καὶ μετὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης, ἀλλὰ καὶ ὅλα τὰ διαδραματιζόμενα μὲ τὸν Κυπριανό, παρακαλῶ ὅπως ἀναμένετε, γιὰ τὸ συντομότερο θὰ ἐκδώσουμε ἓνα τόμο²⁷, ὁ ὁποῖος θὰ περιλαμβάνει ὅλα τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Κυπριανὸ ἔγγραφα καὶ κείμενα, καὶ τότε θὰ τὰ γνωρίσετε ὅλα μετὰ πάσης λεπτομερείας.

Κατακλείοντας, εὐχαριστῶ τὴν ἀγάπη σας διότι μὲ ἀνεχθήκατε καὶ μὲ ἀκούσατε.

27. Βλ. ἀνωτέρω, ὑπόσημ. 1, σ. 523.

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΗΔΡΑΣ
ΚΑΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΜΑΧΑΙΡΑ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΓΚΥΚΛΙΟΥ ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΦΑΡΜΑΣΩΝΩΝ¹

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς διακόνησε εἰς τὸ πηδάλιον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας (1571-1878). Κατ' αὐτοὺς τοὺς δύστηνους καιροὺς, ὁ κληρὸς καὶ ὁ λαὸς τὸν προέκριναν γιὰ νὰ ὀδηγήσει τὴν ἐκκλησιαστικὴν ναῦν, ὡς ἐχέφρων καὶ ἔμπειρος πηδαλιούχος, εἰς εὐδίους λιμένας. Ἀνέβηκε στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνον τὴν 30^{ῆν} Ὀκτωβρίου 1810² καὶ αἰφνιδίως διεκόπη ἡ ποιμαντικὴ του διακονία τὴν 9^{ῆν} Ἰουλίου 1821³ ὑπὸ τοῦ τούρκου κυβερνήτου Κιουτσιούκ Μεχμέτ, ὁ ὁποῖος τὸν ἀπηγχόνισε.

Κατὰ τὴν περίοδο τῆς ἀρχιερατικῆς του διακονίας, ἀνέπτυξε ποικιλόμορφη δραστηριότητα μὲ λόγον, μὲ ἔργον, μὲ ἐπιστολὰς, μὲ ἐγκυκλίους⁴. Μία ἐκ τῶν ἐγκυκλίων, τὴν ὁποία ἔγραψε καὶ ἀπέστειλε σ' ὅλον τὸ νησί, θὰ μᾶς ἀπασχολήσει στὴν παροῦσα μελέτη. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐγκύκλιον κατὰ τῶν μασώνων ἢ φαρμασώνων.

1. Ἡ παροῦσα ἐργασία δημοσιεύτηκε γιὰ πρώτη φορὰ στὸν τόμον *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ἔκδ. ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2009, σσ. 533-555.

2. ΝΕΟΚΛΗ ΚΥΡΙΑΖΗ, «Χρονικὰ σημειώματα», *Κυπριακὰ Χρονικὰ* (στὸ ἐξῆς ΚΧ), Β' (1924) 228. Τοῦ αὐτοῦ, «Χρονογραφικὸν σημείωμα», ΚΧ, Η' (1931) 84.

3. Τοῦ αὐτοῦ, ὁ.π., ΚΧ, Β' (1924) 228. Τοῦ αὐτοῦ, ὁ.π., ΚΧ, Η' (1931) 85.

4. Βλ. στὸ Β' μέρος τοῦ μνημονευθέντος στὴν ὑπόσημ. 1 τόμου *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅπου ἐκτίθεται τὸ ἀρχεῖον ὑλικό.

Αὐτὴ ἡ ἐγκύκλιος εἶναι καταχωρημένη στὸν κώδικα Α' τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς (μέγας κώδικας), φφ. 183-184, καὶ φέρει ἡμερομηνία 2 Φεβρουαρίου 1815. Δημοσιεύθηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὴν 1^η Σεπτεμβρίου 1900 ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Φιλοθέου, στὴν ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Κύπρου»⁵. Εἶδε ὅμως κι ἄλλες φορὲς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητας εἴτε ὀλόκληρη, εἴτε ἀποσπάσματά της, καὶ ἔγινε ἀντικείμενο σχολιασμοῦ ἀπὸ διαφόρους.

Ἡ ἐγκύκλιος, ὅπως προαναφέραμε, φέρει ἡμερομηνία 2 Φεβρουαρίου 1815. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, αὐτὴ τὴν ἡμέρα ἀναγνώσθηκε στὸ χριστεπώνυμο πλήρωμα, κατὰ τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία μας ἐορτάζει τὴν Ὑπαπαντὴ τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἐορτὴ αὐτὴ εἶναι ἓνα κοσμοσωτήριο γεγονός. Δηλώνει τὴν ἐπὶ γῆς παρουσία τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος «σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν»⁶. Ἦλθε σ' ἐμᾶς, γιὰ νὰ μᾶς σώσει ἐκ τῆς καταδυναστείας τοῦ διαβόλου, καὶ παρέδωσε τὸν ἑαυτό του ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου σωτηρίας. Παραδίδεται ὑπὸ τῆς μητρὸς του, ἁγίας Θεοτόκου Μαρίας, στὸν γηραιὸ Συμεὼν, ὁ ὁποῖος ἐκφωνεῖ τὸ «Νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου Δέσποτα... ὅτι εἶδον... τὸ σωτήριόν σου... φῶς...»⁷. Προσφέρει στὸν ναὸ δύο νεοσσοὺς περιστερῶν, τὶς δύο διαθηκῆς, τοῦ νόμου καὶ τῆς χάριτος. Καὶ ὅλα αὐτὰ ἀλληγορικά, συμβολικά, σωτηριολογικά⁸.

Ὁ πρωθιεράρχης ἐπιλέγει αὐτὴ τὴν ἡμέρα, γιὰ νὰ δη-

5. ΑΡΧΙΜ. ΦΙΛΟΘΕΟΥ, Ὁ ἀφορισμὸς τοῦ ἐθνομάρτυρος ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ κατὰ τῶν μασσόνων, Ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Κύπρου», ἕκτακτον Παράρτημα τοῦ φ. 708, 1 Σεπτεμβρίου 1900. Τὸ κείμενο τῆς ἐγκυκλίου βλ. καὶ στὸν τόμο Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὁ.π., σσ. 228-232.

6. Ἰω. α' 14.

7. Λουκ. β' 29-32.

8. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΑΡΤΖΕΛΟΥ, Ἱστορία τῆς ὀρθόδοξης Θεολογίας καὶ Πνευματικότητος, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 4. 5. 22.

λώσει πολλά. Δὲν τὴν στέλνει ὁποιαδήποτε ἄλλη ἡμέρα, ὅπως ἔπραξε μὲ ἄλλες ἐγκυκλίους, τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενο ἀφοροῦσε θέματα κοινωνικῆς ἢ οἰκονομικῆς φύσεως. Αὐτὴ ἡ ἐγκύκλιος ἀπευθύνεται στοὺς χριστιανοὺς καὶ ἀποτελεῖ ἓνα πνευματικὸ ἀφυπνισμὸ τοῦ λαοῦ καὶ μίαν πνευματικὴ παραγγελία, σωτηριώδους σημασίας γιὰ τὴν πνευματικὴ προσωπικὴ πορεία κάθε ἑνὸς λογικοῦ προβάτου τοῦ ποιμνίου τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ ἀρχιθύτης τοῦ Χριστοῦ, ὁ μέγας οἰκονόμος τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ, ὁ ποιμενάρχης τῶν ἐμπιστευθέντων εἰς αὐτὸν λογικῶν προβάτων τῶν ἐχόντων τὴν σφραγίδα τοῦ ἀρνίου, μιμούμενος τὸν μέγαν ἀρχιερέα καὶ καλὸν ποιμένα Χριστόν, μεριμνᾷ γιὰ τὴν σωτηρία τοῦ ποιμνίου του⁹. Προσφέρει τὸν ἑαυτό του ἐκουσίως, μᾶλλον ἐκουσίως προσφέρεται ἀπὸ τὴν μητέρα Ἐκκλησία τῆς Κύπρου στὶς ἀγκάλες τοῦ γηραιοῦ τούτου λαοῦ, τοῦ ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων εὐρισκομένου στὴν νῆσο καὶ ἀναμένοντος τὴν ἀπόλυση ἀπὸ τὶς συμφορὲς τοῦ βίου τούτου. Τὴν ἀπόλυση αὐτὴ, ἡ ὁποία ἦταν καὶ εἶναι τὸ ζητούμενο, καὶ δὲν εἶναι τίποτα ἄλλο παρὰ ἡ ἐλευθερία ἐκ τῶν τυραννικῶν δεσμῶν τῶν ὁρατῶν καὶ ἀοράτων ἐχθρῶν, ὁ λαὸς ἀναμένει ἀπὸ τὸ δεσποτικὸ φῶς, τὸν λόγον δηλαδὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἐκλελεγμένου ἀπὸ τὸν ἴδιο, ἀρχιεπισκόπου.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος, εἰς τόπον καὶ τύπον Χριστοῦ¹⁰ εὐρισκόμενος, μεριμνᾷ γιὰ τὴν σωτηρία τῶν προβάτων. Καὶ καθὼς ὁ Χριστὸς ἔδωσε τὸν νόμο καί, πληρώνοντας τὸν νόμο μᾶς δίδει τὴν χάρη, κατὰ παράλληλο καὶ ἀλληγορικὸ τρόπο ὁ Κυπριανὸς δίδει τὸν νόμο ὡς λόγον ἐγγεγραμμένον καὶ ἀποστελλόμενον διὰ ἐγκυκλίου, ὥστε, πληρωθέντος τοῦ λόγου, νὰ λάβουν οἱ πιστοὶ τὴν χάρη τὴν σώζουσα καὶ ἀγιάζουσα.

9. Πρβλ. Ἐβρ. ζ' 26 - ἡ' 2.

10. Πρβλ. Ἰω. ι' 11-15.

Γι' αυτό, θέλοντας να προετοιμάσει τὸν ἀναγνώστη τῆς ἐπιστολῆς γιὰ τὰ σημαντικὰ ποὺ ἔχει νὰ τοῦ πεῖ, τὰ ὁποῖα χρήζουν τῆς προσοχῆς του, διότι ἀφοροῦν τὴν σχέση του μὲ τὸν Θεό, ἐπιλέγει ὡς ἡμέρα ἀποστολῆς τῆς μία δεσποτική ἑορτὴ καὶ ὄχι τὴν τυχοῦσα, ἀλλὰ αὐτὴν ἢ ὁποῖα ἐμπεριέχει μέσα τῆς συμβολισμὸ ἀνάλογο πρὸς τὴν φύση τοῦ περιεχομένου ποὺ θὰ διαπραγματευθεῖ.

Πατρικῶς λοιπὸν καὶ ποιμαντικῶς ἀποστέλλεται ἡ ἐγκύκλιος. Τὸ γεγονός ὅτι ἀποτελεῖ ἀπόσταγμα πατρικῆς εὐαισθησίας, φαίνεται ἤδη ἀπὸ τὴν ἀρχή, στὴν προσφώνηση, ὅπου κατονομάζει τοὺς παραληπτές τῆς «τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὰ καὶ περιπόθητα». Πατρικῶς δὲ εὐχεται καὶ εὐλογεῖ ὅλα τὰ πρόβατα τοῦ ποιμνίου τῆς πολιτείας τῆς Σκάλας καὶ Λάρνακας. Ὅτι δὲ παρακινεῖται στὴν συγγραφὴ τῆς ἀπὸ ποιμαντικῆ φροντίδα, μέριμνα καὶ πρόνοια γι' αὐτὰ, εὐκόλα γίνεται ἀντιληπτὸ ἀπὸ τὸ ὅτι ἡ ἐγκύκλιος ἐγράφη «εἰς παιδείαν ἐκείνων καὶ ἀσφάλειαν τῶν λοιπῶν».

Εἰς παιδείαν ἐκείνων, τῶν «διαταραττόντων τὸ πᾶν καὶ σχιζόντων καὶ διαλυμαινομένων τὸν ἀπλοῦν λαόν». Ἡ παιδεία ἐκείνων ποὺ διαταράττουν καὶ χωρίζουν καὶ λυμαίνονται εἶναι ἡ ἀπειλὴ τοῦ ἀφορισμοῦ ὡς πνευματικοῦ μέσου παιδείας, ὡς τοῦ τελευταίου μέσου παιδαγωγίας εἰς Χριστόν¹¹, πρὸς σωφρονισμὸ καὶ ἐπαναφορὰ στὴν τάξη τῆς ἐνότητας, τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγάπης, ὅπου βρῖσκεται ὁ Θεὸς καὶ γνωρίζεται καὶ λαμβάνεται καὶ κοινωνεῖται. Εἰς δὲ τοὺς ἄλλους, τοὺς λοιπούς, ἦτοι τὸν «ἀπλοῦν λαόν», τὸν ἄκακον καὶ ἀπονήρευτον, παρέχει ἀσφάλεια καὶ προστασία, μὴ τυχὸν καὶ κάποιος ἀπὸ αὐτοὺς χωριστεῖ ἀπὸ τὸν Θεό. Λειτουργεῖ ὡς μία ἀσφαλιστικὴ δικλεῖδα, ἢ ὁποῖα ἐπιδιώκει νὰ τοὺς προστατεύσει ἀπὸ τὶς παγίδες τοῦ διαβόλου.

Ἐπομένως, καὶ στοὺς μὲν καὶ στοὺς δὲ ἀπευθυνόμενος

11. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΜΠΟΥΜΗ, *Κανονικὸν Δίκαιον*, Ἀθήνα 2008, σσ. 204. 245-247.

ὁ Κυπριανός, σκοπὸν ἔχει ἓνα, τὴν σωτηρία. Πρὸς μὲν τοὺς ἀπειθεῖς, μεταχειριζόμενος παιδείαν καὶ χειραγωγίαν, πρὸς δὲ τοὺς εὐπειθεῖς καὶ ἀπλοῦς, ἀσφάλειαν καὶ προστασίαν. Γι' αὐτὸ καὶ μετὰ τὶς προσφωνήσεις συνεχίζει τὸν λόγο του μὲ τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ Χριστοῦ καὶ μάλιστα τὸ «προσέχετε». Θέλει νὰ τοὺς κάνει προσεκτικούς σὲ καινοφανεῖς καὶ ξενόφερτες καταστάσεις, καὶ παραθέτει δύο καινοδιαθηκικά ἀποσπάσματα γιὰ νὰ ἐπιστήσει τὴν προσοχή τους, ὥστε νὰ μὴν χωριστοῦν ἀπὸ τὴν ποιμνὴ τοῦ Χριστοῦ. Ἀφοῦ δὲ προετοιμάσει τοὺς ἀναγνώστες τῆς ἐγκυκλίου του μὲ τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ, εἰσέρχεται ἀμέσως στὸ θέμα.

Ἀκούστηκε ὅτι «ἐφάνησαν... κάποιοι λαοπλάνοι». Ἐν-αρχῆα μὲ τὸν λόγο τοῦ Θεοῦ, κατόπιν ἀντιπαραβάλλει τὸ προοίμιο τοῦτο μὲ τὸ γεγονός, τὸ ὁποῖον ἀνεφάνη στὴν πολιτεία τῆς Σκάλας καὶ Λάρνακος. Ποιό ἦταν αὐτό; Ὅτι ἐμφανίστηκαν κάποιοι, καὶ αὐτοὶ χαρακτηρίζονται ὡς «λαοπλάνοι, σκευὴ κατηρτισμένα τοῦ σατανᾶ, ἐργάται τοῦ διαβόλου», καὶ παρακάτω, «σπερμολόγοι κακῶν... κήρυκες πάσης κακίας... τῆς σατανικῆς τῶν φαρμασονίας καὶ κρυφιομύστου διδασκαλίας τοῦ διαβόλου». Αὐτοί, «πάσχουσιν ὅλως δι' ὅλου καὶ σπουδάζουσι νὰ τραβήξωσιν ἱκανούς, οὐ μόνον τῶν ἡμετέρων ὀρθοδόξων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὀθωμανῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἐκλεκτῶν».

Σημαντικὸ εἶναι νὰ ἀναφέρουμε ὅτι ἡ Μασωνία ἦταν εὐρέως διαδεδομένη στὴν Εὐρώπη. Ἡ πληροφορία ποὺ ἀντλοῦμε ἀπὸ κυπριακὸ χειρόγραφο περὶ Μασωνίας ὅτι «κατὰ τὴν καταδίωξη τοῦ Τεκτονισμοῦ συνέβαινε ὄχι μὲ χιλιάδες ἀλλὰ μὲ μυριάδες νὰ ἀριθμοῦνται οἱ συλλελεγμένοι»¹², εἶναι πειστικότερη καὶ ἀποδεικτικὴ. Ὡς ἐκ τούτου φαίνεται νὰ γνωρίζε περὶ τῆς Μασωνίας ὁ Κυπριανός, κατὰ τὴν παραμονή του

12. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, «Ὁ τεκτονισμὸς ἐν Κύπρῳ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΗ' αἰῶνος», *Κυπριακαὶ Σπουδαί* (στὸ ἐξῆς ΚΣ), ΛΑ' (1967) 92.

στήν Μολδοβλαχία. Είχε ήδη προηγηθεί ἡ ἔκδοση τοῦ βιβλίου «Κατὰ Φαρμασῶνων» τοῦ ἱερομονάχου Ἀγαπίου τὸ 1782¹³. Αὐτὴ ἔγινε γιὰ τὸν λόγο ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολη κατακλύστηκε ἀπὸ μασῶνους. Ἔφθασαν στὸ σημεῖο νὰ γίνονται δημόσιοι διάλογοι καὶ συζητήσεις¹⁴. Ἐξ ἄλλου κατ' ἐκεῖνο τὸν καιρὸ, συνέβησαν τρομακτικὰ γεγονότα στὸ εὐρωπαϊκὸ προσκηνίον ποὺ εἶχαν σχέση μετὰ τὸν Μασωνισμό, ὅπως ἡ γαλλικὴ ἐπανάσταση¹⁵, ἢ εἶχαν μασῶνους πρωταγωνιστές, ὅπως ὁ Dauton Georges Jacques¹⁶, φλογερὸς δημεγέρτης τῆς γαλλικῆς ἐπανάστασης, ὁ γερμανὸς στρατηγὸς Blucler¹⁷, νικητὴς στὸ Βατερλώ, ὁ ἄγγλος ἥρωας τοῦ Τραφάλγκαρ Wellington¹⁸, ἐπίσης νικητὴς στὸ Βατερλώ, καὶ ἄλλοι.

Μεταξὺ τῶν μυηθέντων δὲν ἔλειψαν καὶ ὀθωμανοί. Αὐτοί, μετακινούμενοι ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη σὲ ἄλλους τόπους, ἐνδεχομένως νὰ μετέφεραν τὴν Μασωνία καὶ μεταξὺ τῶν ἐπιχωριαζόντων ὀθωμανῶν, ὅπως πιθανὸν νὰ συνέβηκε καὶ στὴν Κύπρο, κάτι γιὰ τὸ ὁποῖο κάνει ἀκροθιγῆ ἀναφορὰ ὁ Κυπριανός.

Ἡ ἀναφορὰ στοὺς ὀθωμανοὺς καὶ μάλιστα στοὺς «ἐκλεκτοὺς», δηλ. τοὺς ὑψηλὰ ἱσταμένους, ὀδήγησε τὸν Γ. Παπαχαραλάμπους νὰ ἰσχυριστεῖ ὅτι αὐτὸ «σημαίνει πὼς οἱ τουρκικὲς ἀρχὲς τῆς Κύπρου ὑπέδειξαν στὸν Κυπριανὸ νὰ προβεῖ στὴν πράξη αὐτῆ, ἢ πὼς ὁ Κυπριανὸς ἔτρεξε μετὰ τὴν

13. ΑΓΑΠΙΟΥ ΚΟΥΥΒΑ ΠΑΠΑΝΤΩΝΑΤΟΥ, *Κατὰ μασόνων 1 - ἀνατροπὴ τῆς φραγκομασονικῆς πίστεως*, 1782 (ἐπανεκδ. Τρίκαλα - Ἀθήνα 2007).

14. Τοῦ αὐτοῦ, ὁ.π., σ. 16. ΑΡΧΙΜ. ΔΟΣΙΘΕΟΥ, *Μιὰ γοργόνα στὸν Κεράτιο*, ἔκδ. ἱερᾶς μονῆς Τατάρνης Εὐρυτανίας 2001, σ. 166.

15. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Τὸ μαῦρο λεξικὸ τῆς ἑλληνικῆς Μασωνίας*, ἔκδ. Γιάννης Β. Βασδέκης, τ. Α', Ἀθήνα 2001², σσ. 251-252. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΤΡΕΜΠΕΛΑ, *Μασσωνισμός*, Ἀθήνα 1992, σσ. 26-27.

16. ΣΕΡΓΙΟΥ ΝΕΙΛΟΥ, *Στὰ παρασκήνια τῆς κυπριακῆς Μασωνίας*, Ἀθήνα 1980, σ. 149.

17. Τοῦ αὐτοῦ, αὐτόθι, σ. 150.

18. Αὐτόθι, σ. 150.

ἐγκύλιο αὐτὴ νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς τούρκους»¹⁹, ἢ, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἱστορικὸς (ψευδώνυμο συγγραφέως), «ὁ Κυπριανὸς εἶχε ὑπόψιν τοῦ ἀνατρεπτικῆς κίνησῃ, ἀπελευθερωτικῆ κατὰ τῆς τυραννίας, τὴν ὁποίαν βοηθοῦσαν μερικοὶ ἐκλεκτοὶ ὀθωμανοί»²⁰.

Τὸ ἐὰν ὑπῆρχε ἀνατρεπτικὴ κίνησις ἐκ τῶν ὀθωμανῶν μὲ σκοπὸ τὴν ἀνατροπὴ τῆς τυραννίας, αὐτὸ δὲν μαρτυρεῖται καθόλου στὶς πηγές. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν κάποτε προσπάθῃσε κάποιος ὀθωμανὸς νὰ τὸ κάνει, τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ καταπνιγεῖ καὶ ὁ ἴδιος καὶ οἱ ὀπαδοί του στὸ αἶμα²¹. Δὲν ἀνέχονταν οἱ σουλτᾶνοι ἐπαναστατικὰς κινήσεις. Κι αὐτές, ὅταν πραγματοποιοῦνταν, δὲν εἶχαν σκοπὸ τὴν πάταξι τῆς τυραννίας, ἀλλὰ τὸν ἀρπαγμὸ τῆς ἐξουσίας καὶ τὴν συνέχιση τῆς τυραννίας ὑπὸ ἄλλου ἀτόμου²². Ὑπῆρχαν τούρκοι, οἱ ὁποῖοι ἀγαποῦσαν τοὺς χριστιανοὺς καὶ πολλὰς φορὰς τοὺς βοήθησαν²³. Ἦταν ὅμως μεμονωμένες περιπτώσεις, στὶς ὁποῖες δὲν παρατηρήθηκε τάσις ἐπαναστατικῆς ἀπέναντι στὴν ἐξουσία.

Ὅσον ἀφορᾷ στὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι ὁ Κυπριανὸς προσπάθῃσε νὰ εὐχαριστήσῃ τοὺς τούρκους, καὶ αὐτὸς εἶναι ἀμφίβολος, γιὰ τὸν λόγὸ ὅτι ἡ ἐγκύκλιος ἀναγινωσκόταν μέσα στὶς ἐκκλησίες. Ἐκεῖ βρισκόταν συναθροισμένο τὸ χριστεπώνυμο

19. ΚΥΠΡΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ, «Παρατηρήσεις πάνω στὴν ἐγκύκλιο κατὰ τῶν μασόνων τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ», ΚΣ, ΜΓ' (1979) 166.

20. Τοῦ αὐτοῦ, αὐτόθι, σ. 166.

21. Τέτοια ἦταν ἡ περίπτωσις τοῦ Ἀλῆ πασᾶ στὰ Ἰωάννινα.

22. Κ. ΧΑΤΖΗΓΩΑΝΝΟΥ, «Διακυβέρνησις τῆς Κύπρου - οἱ σατράπαι αὐτῆς», ΚΧ, Θ' (1933) 69-80.

23. Ὅπως ἡ περίπτωσις τοῦ Κιόρογλου, ὁ ὁποῖος προσπάθῃσε νὰ γλυτώσει τὸν Κυπριανό. Παρόμοιες περιπτώσεις βλ. ἐν Παναγηγουρικὸν Λεύκωμα, ἐπὶ τῇ τελετῇ τῶν ἀποκαλυπτηρίων τῆς προτομῆς τοῦ ἐθνομάρτυρος Κυπριανοῦ ἐν τῇ γενετείρᾳ αὐτοῦ Στροβόλῳ τὴν 27ην Ἀπριλίου 1930, ἐπιμέλεια ἐπανεκδόσεως πρωτ. Κωνσταντῖνος Κοῦκος, ἔκδ. Συμβουλίου Κοινοτικῆς Εὐημερίας Στροβόλου, Στρόβολος-Κύπρος 1988, σσ. 98. 119-120.

πλήρωμα στο οποίο και άπευθύνεται, πράγμα που γίνεται καταφανές από το προοίμιο της έγκυκλίου. Μέσα στην έκκλησία δέν υπήρχαν τουρκοί. Δέν υπήρχε λοιπόν λόγος να τους εύχαριστήσει, αφού ούτε θα βρίσκονταν εκεί, ούτε σ' εκείνους άπευθύνεται, ούτε και θα τον άκουαν. Έξ άλλου, ή ροή του λόγου στο κείμενο δείχνει ότι μόνο ως αναφορά και ως πληροφορία το αναγράφει, και τίποτα περισσότερο.

Τά παραπάνω καθιστούν αδύνατη και την άποψη ότι οι τουρκικές άρχές της Κύπρου υπέδειξαν στον Κυπριανό να προβεί στην συγγραφή και την άποστολή της έγκυκλίου αυτής. Οί τουρκοί, όχι μόνο στα έκκλησιαστικά, αλλά πολλές φορές ούτε και στα πολιτικά πράγματα της νήσου επενέβαιναν, αφού οι κατά καιρούς άρχιεπίσκοποι, μέχρι και τον Κυπριανό, είχαν πολλές έξουσίες και άρμοδιότητες, σέ σημείο που να «κατεβάζουν και τους κυβερνήτες», όπως διασώζεται από την ιστορία²⁴. Το ότι οι τουρκικές άρχές θα πληροφορήσαν τον Κυπριανό για την κίνηση των μασώνων και των όθωμανών εκείνων των έκλεκτών που τους άκολουθήσαν, αυτό φαίνεται να είχε γίνει. Άλλα μέχρις αυτού του σημείου, δηλ. μόνο αναφορά και πληροφορηση και την όποιαδήποτε εύκολία και βοήθεια. Την άποστολή της έγκυκλίου και το περιεχόμενό της ούδόλως έπηρεάσαν.

Αυτό είναι έμφανές από τον τρόπο με τον όποιο γράφει ό Κυπριανός. Είναι έντονος και διάχυτος ό ζήλος του υπέρ του Χριστού. Θυμίζει τον προφήτη Ήλία επί του Καρμηλίου όρους²⁵, όπου με την προσευχή του επέστρεψε την καρδιά του λαού στον άληθινό Θεό, για να τον λατρεύει όπως και οι πατέρες του. Έπειδή και τότε, ό ισραηλιτικός λαός, ξέφυγε εκ

24. ΙΩΑΝΝΟΥ ΧΑΚΚΕΤΤ, *Ιστορία της όρθοδόξου Έκκλησίας της Κύπρου*, τ. Α', Αθήναις 1923, σσ. 301-303, όπου αναφέρεται ή εκδίωξη του τούρκου διοικητή Χατζημπακκή.

25. Γ' Βασιλ. ιη' 37.

τῆς πατροπαραδότου λατρείας τοῦ Θεοῦ καὶ παρασύρθηκε στὴν λατρεία τῶν εἰδώλων. Καὶ ὅπως ὁ Ἥλιος ἔκανε ὅλα ἐκεῖνα τὰ θαυμαστά, γιὰ νὰ ἐπιστρέφει τὸν λαὸ στὴν πατροπαραδότο πίστη, ἔτσι καὶ ὁ Κυπριανός, θέλοντας νὰ ἐπισημάνει τὸν κίνδυνο αὐτῆς τῆς ἀπόκλισης, καὶ ὅσους παρασύρθηκαν νὰ τοὺς ἐπιστρέφει πίσω, ἀναφέρει στὴν ἐγκύκλιό του ὅτι «κοντὰ εἰς τὰ ἄλλα ἀντιβαίνουνσι καὶ εἰς τὴν ὀρθόδοξον καὶ πατροπαραδότον πίστιν ἡμῶν». «Ζηλῶν ἐζήλωσε Κυρίῳ παντοκράτορι»²⁶, καὶ ὑπερασπιστῆς γεγωνῶς τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως, ζήλου θείου ἐμπλησθεῖς, καὶ ζηλωτῆς εἰς τὰ περὶ θρησκείας καὶ περὶ πίστεως παρουσιάζεται, καὶ φιλόπατρις δεικνύεται.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη, δὲν γράφει μία ἠθικοθρησκευτικὴ²⁷ ἐπειτειακὴ ἐγκύκλιο, γιὰ νὰ δώσει ἓνα μήνυμα, ἢ λόγους ἠθικῆς διαγωγῆς, οὔτε καὶ ὑπάρχει ἄλλη παρομοίας φύσεως ἐγκύκλιός του. Ἀλλὰ γράφει μία ποιμαντικὴ ἐγκύκλιο, πατρικῶς ἐκφραζόμενος καὶ μεριμνῶν, ὄχι γιὰ τὴν ἠθικὴ διαγωγή τοῦ ποιμνίου του, ἀλλὰ γιὰ τὴν ψυχοσωματικὴ του σωτηρία. Τὸ περὶ τῆς ψυχικῆς τῆς σωτηρίας μέλημα δηλώνεται μὲ τὴν ἀναφορὰ τοῦ στὴν πίστη, ἐνῶ τὰ σωματικὰ κρύβονται «εἰς τὰς βουλάς καὶ διαταγὰς τοῦ πολυχρονίου βασιλέως». Γι' αὐτό, πιὸ κάτω ἀναφέρει ὅτι «καὶ εἰς τὰ θεσπίσματα τοῦ βασιλέως ἐναντιοῦνται».

Αὐτὴ ἡ ἀναφορὰ ἀκολουθεῖ τὴν ἴδια ἐπιχειρηματολογία μὲ τὴν προηγούμενη γιὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς ὀθωμανοὺς. Ἔχει ὅμως καὶ κάτι τὸ ἐπιπρόσθετο. Θέλει νὰ προλάβει τυχὸν αἵματοχυσία τοῦ ποιμνίου του. Διότι, οἱ μασωνικὲς στοῆς καὶ οἱ ἄλλες ἑταιρεῖες ποὺ ἰδρύνονταν ἀπὸ τέκτονες, ἔστω κι ἂν δὲν ἦταν μασωνικὲς, ἦταν διαποτισμένες μὲ τὴν ἰδεολογία τῆς

26. Γ' Βασιλ. ιθ' 14.

27. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, «Προεπαναστατικὴ παρουσία τοῦ τεκτονισμοῦ ἐν τῷ ἑλληνικῷ χώρῳ», Στασίνος, Γ' (1966-1967) 56.

Μασωνίας πού ἦταν ἡ ἐλευθερία²⁸, δηλαδή ἡ ἐπαναστατικὴ κίνηση κατὰ τῆς ἐξουσίας μὲ σκοπὸ τὴν ἀποτίναξη τῆς τυραννίας. Οἱ τέκτονες, στὰ πρῶτα στάδια τῆς μυσήσεώς τους στὴν Μασωνία, ἄκουγαν τὸ περὶ ἐλευθερίας κήρυγμα. Αὐτὸ ἦταν πού τοὺς ἐνθουσίαζε καὶ προσέρχονταν σορηδὸν στίς μασωνικὲς στοῦς καὶ ἐταιρεῖες. Ἦταν ἄνθρωποι ὑπόδουλοι, σκλάβοι, ραγιαδες. Ἡ τυραννία τοὺς ἦταν, καὶ εἶναι ὄντως, δυσβάστακτη. Ὁ λόγος περὶ ἐλευθερίας ἦταν ἐλκυστικός. Γι' αὐτὸ καὶ μεταξὺ τῶν μασῶνων εὐρίσκονταν χιλιάδες ἔβραιοι καὶ προτεστάντες²⁹. Καὶ οἱ δύο τὴν ἐλευθερία ζητοῦσαν. Οἱ μὲν τὴν πολιτικὴ, γιὰ νὰ δημιουργήσουν τὸ κράτος τους, οἱ δὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ, γιὰ νὰ λυτρωθοῦν ἀπὸ τὴν ἀπολυταρχία τῆς παπικῆς καθέδρας.

Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες αὐτὸ ζητοῦσαν. Τὴν ἐλευθερία ἀπὸ τὸν ὀθωμανικὸ ζυγὸ. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδρυτὲς τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ὑπῆρξαν μασῶνοι³⁰. Ἐντάχθηκαν στὴν Μασωνία ὄχι ὄντολογικά, ἀλλὰ ἰδεολογικά. Ἴσως γι' αὐτὸ τὸν λόγο κάποιοι θεωροῦν ὅτι οἱ ἰδρυτὲς τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας

28. Γ. ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, «Ὁ τεκτονισμὸς ἐν Κύπρῳ», ὅ.π., ΚΣ, ΛΑ' (1967) 89-90.

29. Τοῦ αὐτοῦ, αὐτόθι, σ. 85.

30. Ἐπιβεβαιωμένο εἶναι μόνο γιὰ τὸν Ἐμμανουὴλ Ξάνθο (βλ. Β. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Τὸ μαῦρο λεξικὸ τῆς ἑλληνικῆς Μασωνίας*, ὅ.π., τ. Β', σ. 293. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴν ἐπανάσταση», *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν, Ἀθήνα 1980, τ. ΙΒ', σ. 12), ὁ ὁποῖος ὅμως δὲν εἶχε προχωρήσει πέραν τοῦ πρώτου βαθμοῦ (βλ. ΑΜΒΡΟΣΙΟΥ ΛΕΝΗ, *Τεκτονισμὸς καὶ Φιλικὴ Ἐταιρεία*, Ἀθήνα 1989², σσ. 112-114). Γιὰ τοὺς ὑπολοίπους ἰδρυτὲς τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, μόνον ὑποθέσεις γίνονται. Βαρύνουσα ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου εἶναι ἡ φράση ἐνὸς πρώην μέλους τῆς Μασωνίας, τοῦ Β. Λαμπροπούλου, ὁ ὁποῖος γράφει: «Οἱ μασῶνοι ὅλου τοῦ κόσμου, ἐνῶ κατὰ τὴν διάρκειά τῆς ζωῆς τους δὲν ὁμολογοῦν ἢ σπανίως ἀναφέρουν ὅτι εἶναι μέλη Στοιῶς, μετὰ θάνατο κάθε διαπρεπή τὸν "στιγματίζου" σὰν ἀδελφὸ τους» (Β. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Στὰ ἄδυτα τῆς ἑλληνικῆς Μασωνίας*, Ἀθήνα 1988, σ. 96).

δὲν ἦταν τελικὰ μασῶνοι. Ἦθελαν τὴν ἐλευθερία τῆς πατρίδας τους. Χρησιμοποίησαν σύμβολα καὶ σημεῖα γιὰ νὰ διατηρήσουν τὴν μυστικότητα. Δὲν εἰσήγαγαν τὸν Μασωνισμό, ἀφοῦ οὔτε οἱ ἴδιοι τὸν ἤξεραν εἰς βάθος. Ἡ βαθύτερη μύηση στὰ δόγματα τῆς Μασωνίας δὲν γινόταν σὲ ὅλους. Ἔτσι, καὶ οἱ ἰδρυτὲς τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας, διαποτισμένοι ἀπὸ τὴν ιδέα τῆς ἐλευθερίας καὶ διακατεχόμενοι ὑπὸ σφοδροτάτου πόθου νὰ ἐλευθερώσουν τὸν τόπο τους, τὴν Ἑλλάδα, ἐντάχθηκαν στὴν Μασωνία ἢ ὁποῖα διακήρυττε αὐτὴ τὴν ιδέα, καὶ ἀφοῦ πῆραν τὰ στοιχεῖα ποὺ ἤθελαν, ἀποχώρησαν.

Ἐπειδὴ ἀκριβῶς ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία εἶχε ὡς ἀποκλειστικὸ ρόλο καὶ σκοπὸ τὴν ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδας καὶ τὴν προπαρασκευὴ τῆς ἐπαναστάσεως, γι' αὐτὸ καὶ μυήθηκαν σ' αὐτὴν ὄχι μόνο λαϊκοί, ἀλλὰ καὶ κληρικοὶ καὶ μάλιστα ἀξιωματοῦχοι καὶ προκαθήμενοι. Στὴν Κύπρο ὁμως, ἡ δράση τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἐμφανίζεται πολὺ ἀργότερα ἀπὸ τὴν ἰδρυσή της. Ἡ ἰδρυση τῆς Φιλικῆς Ἐταιρείας ἔλαβε χώρα στὶς 14 Σεπτεμβρίου 1814³¹. Ἴσως ἡ ἡμέρα ἰδρυσῆς της νὰ μὴν εἶναι τυχαία. Ἴσως οἱ ἰδρυτὲς της, ἔλληνες μέχρι τὸ ἔπακρο, νὰ διαπνέονταν καὶ ἀπὸ φιλόχριστο πνεῦμα, γι' αὐτὸ καὶ ἐπέλεξαν μία σταυροαναστάσιμη ἡμέρα, τὴν Ὑψωση τοῦ τιμίου καὶ ζωοποιῦ Σταυροῦ, ὡς ἡμέρα ἐναρξῆς τῆς προσπάθειάς τους γιὰ τὴν ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδας. Ὡστε ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἀντλοῦν δύναμη ἀπὸ τὸν τίμιο Σταυρό, σ' αὐτὴ τὴν σταυρικὴ πορεία τὴν ὁποῖα διήρχετο ὁ Ἑλληνισμὸς ὑπὸ τὸν τουρκικὸ ζυγὸ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ προσδοκία τῆς ἐλευθερίας σὲ συνάρτηση μὲ τὴν ἀνάσταση, ἢ ὁποῖα ἀκολουθεῖ τὸν Σταυρό, νὰ ἐμψυχώνει καὶ νὰ παρακινεῖ τὸν λαὸ πρὸς ἀγῶνες ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος μέχρι θανάτου.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴν προοπτικὴ κινήθηκαν ἀθόρυβα, ἀργὰ καὶ προσεκτικὰ οἱ Φιλικοί. Δὲν βιάστηκαν νὰ ἐξωτερικευθοῦν.

31. ΑΛ. ΔΕΣΠΟΤΟΠΟΥΛΟΥ, «Ἡ ἀπόφαση γιὰ τὴν ἐπανάσταση», ὅ.π., σ. 12.

Στὰ πρῶτα χρόνια ἡ εἴσοδος στὴν Φιλικὴ Ἑταιρεία γινόταν μὲ πολλὴ ἀσφάλεια. Ὅλοι γνωρίζονταν ἀναμεταξύ τους. Στὰ ἐπόμενα χρόνια ἡ ἔνταξη γινόταν κατὰ ἑκατοντάδες σὲ μικρὸ χρονικὸ διάστημα. Ἐπεκτάθηκε ἐκτὸς τοῦ κυρίως ἑλλαδικοῦ χώρου μετὰ τὸ 1818³². Στὴν Κύπρο παρατηρεῖται μύηση ἀνθρώπων, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ καὶ ἄλλων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν, ἀπὸ τὸ 1819³³ καὶ μετὰ.

Ἐξ αὐτοῦ συνεπάγεται ὅτι ὁ Κυπριανὸς δὲν ἔγραψε τὴν ἐγκύκλιο γιὰ νὰ «ἀποκλείσει κάθε ὑποψία συνηνοχῆς τῆς Ἐκκλησίας σὲ ἐπαναστατικὴ τεκτονικὴ κίνηση στὴν Κύπρο», ὅπως ἀναφέρει ὁ Θεόδωρος Παπαδόπουλος³⁴. Ἡ ὅποια ἀνάμειξη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου στὰ προεπαναστατικά, σημειώνεται τοῦλάχιστον τρία χρόνια ἀργότερα. Ἡ ἀναφορά του αὐτῆ, ὅτι δηλ. ἐναντιοῦται ἡ αἵρεση τοῦ Μασωνισμοῦ «εἰς τὰ θεσπίσματα τοῦ βασιλέως», γίνεται προκειμένου νὰ προλάβει τοὺς ἀνθρώπους νὰ μὴν παρασυρθοῦν ἀπὸ τὴν ιδεολογία τῆς ἐλευθερίας ποὺ πρόβαλλε, καὶ νὰ ἐπιφέρουν τὸν θάνατο στοὺς ἰδίους καὶ στοὺς δικούς τους. Γι' αὐτὸ καὶ μετὰ τὴν μύησή του στὴν Φιλικὴ Ἑταιρεία, δὲν ἐντάχθηκε ἐνεργὰ καὶ ἔνοπλα στὸν ἀγῶνα τοῦ ὑπολοίπου ἐξεγερμένου Ἑλληνισμοῦ, ἀλλὰ ἀρκέστηκε νὰ ὑποστηρίξει τὴν ἐπανάσταση μὲ χρήματα καὶ ἄλλα ἐφόδια³⁵. Αὐτὸ τὸ ἔκανε γιὰτὶ γνώριζε, ὡς νουνεχῆς, ὅτι ἡ Κύπρος ἦταν ἀπομονωμένη καὶ ξεκομμένη ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο Ἑλληνισμό, καὶ ἀστραπιαία θὰ μπορούσαν νὰ πνίξουν κάθε ἐπαναστατικὴ κίνηση, μεταφέροντας εὐκόλα

32. Τοῦ αὐτοῦ, αὐτόθι, ὁ.π., σ. 13.

33. ΧΑΡΙΛΑΟΥ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ, «Ὁ Κύπρου Κυπριανὸς» - Μέρος Γ', Φῶς, 3 (1911) 66.

34. Θ. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, «Προεπαναστατικὴ παρουσία τοῦ τεκτονισμοῦ», ὁ.π., Στασίνας, Γ' (1966-1967) 56.

35. ΙΩ. ΧΑΚΚΕΤΤ, Ἱστορία τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, τ. Α', Ἀθήναις 1923, σσ. 318-319. Βλ. ἐπίσης στὸν τόμο Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὁ.π., σσ. 276. 277.

καὶ γρήγορα ἐκ τῆς Καραμανίας τουρκικὸ στρατό. Αὐτὸ τὸ ἐπιχείρημα πρόβαλε καὶ στοὺς Φιλικοὺς ὅταν ἐπισκέφθηκαν τὸ νησί καὶ συναντήθηκαν μαζί του.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο κινήθηκε καὶ ἡ ἐγκύκλιος τῆς 22^{ας} Ἀπριλίου 1821 γιὰ τὸν ἀφοπλισμὸ τοῦ νησιοῦ³⁶. Γιὰ νὰ προστατεύσει δηλαδὴ τὸ ποίμνιό του, ἀφοῦ ἐκ τῶν πραγμάτων ἡ κατάστασις ἦταν ἀπελπιστικὴ καὶ κάθε ἐπαναστατικὴ ἐνέργεια, ὅσο πατριωτικὴ καὶ νὰ ἦταν, δὲν θὰ ἀπέφευγε τὴν καταστολὴ καὶ τὴν αἵματοχυσία. Καὶ βέβαια θὰ ἦταν ἐκ μέρους τοῦ Κυπριανοῦ ἀνόητη ὁποιαδήποτε θυσία τοῦ ποιμνίου του χωρὶς νόημα καὶ χωρὶς σημαντικὸ ἀποτέλεσμα. Γι' αὐτὸ καὶ ἀπορρίπτει αὐτὸ τὸ τόλμημα. Συνεισφέρει ὅμως κατὰ τὸ μέτρο τῶν δυνάμεων καὶ τῶν δυνατοτήτων του. Κατ' ἀντιστοιχία κάνει τὸ ἴδιο μὲ ἔμμεσο τρόπο καὶ στὴν ἐγκύκλιο κατὰ τῶν φαρμασῶνων. Δὲν ἐπηρεάστηκε λοιπὸν ἀπὸ τὶς τουρκικὰς ἀρχές, ἀλλὰ μέριμνά του εἶναι νὰ προστατεύσει τὸ ποίμνιό του ἐκ τοῦ ψυχικοῦ καὶ σωματικοῦ θανάτου.

Ὁ «Ἱστορικὸς» τοποθετεῖ αὐτὴ τὴν ἐγκύκλιο τοῦ Κυπριανοῦ στὴν ἴδια τάξη, στὴν ὁποία ἀνήκει καὶ ὁ ἀφορισμὸς τοῦ Ὑψηλάντη³⁷ ἀπὸ τὸν πατριάρχη. Ὁ ἀφορισμὸς αὐτός, γράφτηκε ἀπὸ τὸν οἰκουμενικὸν πατριάρχη Γρηγόριο τὸν Ε' τὴν 11^η Μαρτίου 1821, δύο ἐβδομάδες πρὶν τὴν ἐλληνικὴν ἐπανάστασις. Προηγήθηκε ἡ κάθοδος τοῦ Ὑψηλάντη ἐκ τῆς Μολδοβλαχίας ἡ ὁποία θορύβησε τοὺς τούρκους. Οἱ τελευταῖοι, καθὼς διασώζουν οἱ ἱστορικὲς πηγές, ἀνάγκασαν τὸν πατριάρχη νὰ συγγράφει τὸν ἀφορισμὸ αὐτό. Ὅσο ὅμως, πρὸ τῆς συγγραφῆς του, ὁ πατριάρχης δὲν ἐπιθυμοῦσε νὰ παρεμποδίσει τὴν ἐπανάστασις, ἄλλο τόσο μετὰ τὴν συγγραφὴν του, ὁ ἀφορισμὸς

36. Βλ. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σ. 303.

37. Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗ, «Παρατηρήσεις πάνω στὴν ἐγκύκλιο», ὁ.π., ΚΣ, ΜΓ (1979) 166.

παρέμεινε εικονικός και ανενέργητος. Τόσο ή διάθεση, όσο και οι πράξεις του πατριάρχη και των λοιπών αρχιερέων, καταμαρτυρούνται στα ιστορικά κείμενα.

Στην περίπτωση του Κυπριανού δὲν προηγήθηκε κανένα ἐπαναστατικό κίνημα, γιὰ νὰ τὸ καταδικάσει, οὔτε πάλιν ἱστορικά στοιχεῖα ὑπάρχουν ποὺ νὰ καταδεικνύουν ἀνάμειξη καὶ πιεστικὴ στάση τῶν τούρκων γιὰ τὴν συγγραφὴ τῆς ἐγκυκλίου κατὰ τῶν φαρμασῶνων, προκειμένου νὰ προληφθεῖ ἡ ὁποιαδήποτε ἔνοπλη κίνηση, ἀπ' ὅπου καὶ ἂν προερχόταν. Ὁ Κυπριανός, διὰ τῆς ἐγκυκλίου αὐτῆς ἀναδεικνύεται, σὲ μία πολὺ πρόωρη ἐποχὴ, ἄνδρας μὲ δυνατὴ προορατικὴτητα. Προεῖδε τὶς καταστρεπτικὲς πνευματικὲς συνέπειες, τὶς ὁποῖες ἐγκυμονοῦσε γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἢ Μασωνία, καὶ αὐτὲς ἠθέλησε νὰ προλάβει. Γι' αὐτό, σχεδὸν ταυτόχρονα μὲ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Μασωνισμοῦ σὴν Κύπρο, ἐκδίδει τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος ἐγκύκλιο. Σὲ ἐπιστολὴ τοῦ γάλλου προξένου Ratez (1815-1817)³⁸, ἡμερομ. 31 Ἰανουαρίου 1817, πρὸς τὸν γάλλο πρέσβη στὴν Κωνσταντινούπολη, σημειώνεται γιὰ πρώτη φορὰ ἡ παρουσία γάλλων μασῶνων στὴν Κύπρο³⁹. Στὴν ἐπιστολὴ αὐτῆ, μετὰ ἀπὸ αἴτηση τοῦ δευτέρου γιὰ νὰ πληροφορηθεῖ γιὰ μασωνικὲς στοῆς στὴν Κύπρο, ὁ Ratez δίνει ἀναφορὰ καὶ σχετικὲς πληροφορίες, λίαν ἐνδιαφέρουσες γιὰ τὴν ὑπόθεσή μας. Τὴν παραθέτουμε αὐτούσια.

«Ἡ ὑμετέρα ἐξοχότης ὁμιλεῖ ἐπίσης διὰ μασσονικὴν στοάν, καθιδρυμένην εἰς τὴν πόλιν ταύτην (Λάρνακα). Δύναμαι νὰ σᾶς διαβεβαιώσω, ἐξοχώτατε, ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξε στοὰ ἐνταῦθα. Πρὸ τῆς ἐνταῦθα ἐλεύσεώς μου εἶναι ἀληθές, ξένοι τινες συνηθροίσθησαν δύο ἢ τρεῖς φορὰς εἰς δεῖπνον εἰς ἐξοχικὸν οἶκον, τὸ ὁποῖον ὀνομάζουσι μασσονικὴν συνέλευσιν. Ὁ κύριος Regnault, προκάτοχός μου, πληροφορηθεὶς ὅτι

38. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Πρόξενοι καὶ προξενεῖα ἐν Κύπρῳ», ΚΧ, Ζ' (1930) 199.

39. Τοῦ αὐτοῦ, «Ἡ κυπριακὴ τραγωδία τοῦ 1821», ΚΧ, Ζ' (1930) 41.

μεταξὺ αὐτῶν ἦσαν καὶ γάλλοι ναῦται, καὶ ὅτι τοῦτο ἡδύνατο νὰ προξενήσῃ κακὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν τόπον, ἠγναντιώθη ἀμέσως καὶ ἔκτοτε οὐδὲν ἠκούσθη νὰ λέγεται περὶ μασσόνων καὶ μασσονικῆς στοᾶς».

Ἐξ αὐτῆς φαίνεται ὅτι πρὶν τὴν κάθοδό του στὴν Κύπρο (προφανῶς ἐκ Γαλλίας) τὸ 1815, ὅταν ἦταν ὁ προκάτοχός του Regnault⁴⁰ πρόξενος στὴν Κύπρο τὰ ἔτη 1802-1815, κάποιοι ξένοι, «μεταξὺ αὐτῶν καὶ γάλλοι ναῦται... συνηθροίσθησαν δύο ἢ τρεῖς φορὰς εἰς δεῖπνον εἰς ἐξοχικὸν οἶκον, τὸ ὁποῖον ὀνομάζουσι μασσονικὴν συνέλευσιν». Ἐδῶ μᾶς δίδεται ἡ μαρτυρία περὶ μασσονικῆς συνελεύσεως, μέλη τῆς ὁποίας ἦταν κάποιοι γάλλοι ναυτικοί. Τὸ γεγονός αὐτὸ τὸ πληροφορηθῆκε ὁ γάλλος πρόξενος, ὁ ὁποῖος φοβήθηκε μήπως «προξενήσῃ κακὴν ἐντύπωσιν εἰς τὸν τόπον». Ἴσως ὁ γάλλος πρόξενος νὰ πληροφορηθῆκε γιὰ τὴν ἐγκύκλιο καὶ τὶς ἐνέργειες στὶς ὁποῖες εἶχε σκοπὸ νὰ προβεῖ ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Κιτίου. Τὸ προξενεῖο βρισκόταν στὴν μητροπολιτικὴ του περιφέρεια, καὶ εἶναι πολὺ πιθανόν, δεδομένου ὅτι ὁ μητροπολίτης εἶχε λάβει παραγγελία, μέσῳ τῆς ἐγκυκλίου, νὰ ἐνεργήσῃ ὥστε νὰ ἐξαφανιστεῖ κάθε κίνηση γύρω ἀπὸ αὐτὴ τὴν αἴρεση, νὰ ἐπισκέφθη καὶ νὰ παρατήρησῃ τὸν γάλλο πρόξενο.

Ὁ γάλλος πρόξενος φαίνεται ὅτι γνώριζε ἀρκετὲς πληροφορίες. Τὸν ἐξοχικὸν οἶκον, τὴν ὥρα τοῦ δείπνου, δύο-τρεῖς φορές, γάλλοι ναῦτες, μασσονικὴ συνέλευση. Ἴσως τὶς πληροφορίες νὰ τὶς ἔλαβε ἀπὸ μέλη τῆς οἰκογένειας Καρύδη. Ἄτομα αὐτῆς τῆς οἰκογένειας διετέλεσαν μέλη τοῦ γαλλικοῦ προξενείου στὴν Λάρνακα, καὶ ἐξ αὐτῶν ὁ Πετράκης Καρύδης⁴¹ ἦταν τέκτονας. Φαίνεται ὅτι ἦταν καλὰ μυημένος εἰς τὰ τῆς Μασωνίας δόγματα, διότι ἄφησε ἓνα χειρόγραφο μὲ

40. Τοῦ αὐτοῦ, «Πρόξενοι καὶ προξενεῖα ἐν Κύπρῳ», ΚΧ, Ζ' (1930) 199.

41. Γ. ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, «Ὁ τεκτονισμὸς ἐν Κύπρῳ», ΚΣ, ΛΑ' (1967) 85.

χρονολογία 1751, στο οποίο δίδει ιστορικά γεγονότα και δογματικές θέσεις αυτής της αίρεσης.

Δέν υπάρχει μαρτυρία ότι συστήθηκε οργανωμένος Τεκτονισμός στην Κύπρο κατ' εκείνη την περίοδο, αλλά υπήρχαν μεμονωμένες περιπτώσεις τεκτόνων. Αυτές φαίνεται ότι είχαν σχέση με την Γαλλία, αφού και ο ίδιος ο Καρύδης στο τέλος του χειρογράφου αναφέρει την «Μαρσίλλιαν»⁴², ως τόπον «εις τὸν ὁποῖον ἐδόθησαν εἰς τύπον αἱ φιγούρες ὅπου ἐρμηνεύουσι τὸν τρόπον, πῶς ἀποδέχονται τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν αὐτὴν αἵρεσιν». Παρατηροῦμε ὅτι ἀναφέρει τὴν Μασσαλία. Φαίνεται ὅτι οἱ πρῶτοι οἱ ὁποῖοι ἔφεραν τὴν Μασωνία στὴν Κύπρο ἦταν γάλλοι. Οἱ ἄγγλοι πολὺ ἀργότερα τὴν ὀργάνωσαν ἐπὶ συστηματικῆς βάσεως. Στὴν ὑπόθεση ὅτι γάλλοι ἦταν οἱ εἰσηγητὲς καὶ πρωτεργάτες τῆς Μασωνίας στὴν Κύπρο, συνηγορεῖ καὶ ἡ θέση τοῦ Γ. Παπαχαραλάμπους, ὅτι «κατὰ παρετυμολογίαν ἐκ τοῦ franc maçon»⁴³, ἀναφέρεται ὁ Κυπριανὸς στὴν ἐγκύκλιό του σὲ «φαρμασόνους». Τὸ ἐμπόριο εὐνοοῦσε τὴν διακίνηση καὶ ἀνθρώπων καὶ ἰδεῶν⁴⁴. Ἐξ ἄλλου, ἡ ἀναφορὰ στὴν προκειμένη περίπτωση σὲ γάλλους μασόνους καὶ μάλιστα ναῦτες, ἐπιβεβαιώνει τὴν ὑπόθεση. Ἀλλὰ καὶ τὸ βιβλίον τοῦ ἱερομονάχου Ἀγαπίου «Κατὰ Φαρμασόνων» ἐπιβεβαιώνει τὰ προλεχθέντα.

Ὁ Πετράκης Καρύδης προφανῶς μύησε καὶ ἄλλο μέλος τῆς οἰκογένειάς του, καὶ παραδίδοντάς του τὴν αἵρεση καὶ τὸ χειρόγραφο, τὸν συνέδεσε με τοὺς γάλλους. Τὸ δὲ γαλλικὸ προξενεῖο ἴσως νὰ ἀπετέλεσε τὸν συνδετικὸ φορέα μέσω τοῦ ὁποῖου εἰσήχθη ἡ Μασωνία στὴν Κύπρο⁴⁵. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ γάλ-

42. Τοῦ αὐτοῦ, αὐτόθι, σ. 89.

43. Αὐτόθι, σ. 83.

44. Αὐτόθι, σ. 92.

45. Μ. ΜΙΧΑΗΛ, *Ἡ συνωμοσία στὴν Κύπρο, Σιωνισμὸς - Μασονισμὸς*, Λάρισα 1993, σσ. 18-19, ὅπου παρατίθεται ἀπόσπασμα ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Χ. ΤΟΡΝΑΡΙΤΗ, *Ἱστορία τοῦ συγκεκριμένου κυπριακοῦ τεκτονισμοῦ καὶ ἄλλαι τεκτονικαὶ πραγματεῖαι καὶ ὁμιλίαι*, Λεμεσὸς 1948.

λος πρόξενος γνωρίζει περί αὐτῆς μόνος ἐξ ὄλων τῶν ἄλλων προξένων καὶ σπεύδει νὰ ἐπιληφθεῖ τοῦ θέματος, ὥστε νὰ μὴν ἀκουστεῖ τίποτα πρὸς τὰ ἔξω, πρὸς τὸν κόσμον τῆς Κύπρου καὶ προξενήσει κακὴν ἐντύπωση. Εἶναι δὲ ἄμεση ἡ ἐπέμβασή του, ἀφοῦ καὶ ὁ Ratez ἀναφέρει ὅτι «ἠγναντιώθη ἀμέσως». Τὸ «ἠγναντιώθη» δείχνει ὅτι ἐπιβάλλεται σὲ κάποιους τοὺς ὁποίους γνωρίζει καὶ τοὺς ὁποίους ἐπηρεάζει. Ἔτσι, δὲν ἔγινε καμμία ἐφαρμογὴ τῶν ἀπειλῶν τοῦ Κυπριανοῦ τίς ὁποῖες ἐκτοξεύει στὸ τέλος τῆς ἐγκυκλίου, διότι ὁ Regnault ἐπενέβηκε ἀμέσως καὶ δυναμικὰ, καὶ «ἔκτοτε οὐδὲν ἠκούσθη νὰ λέγεται περὶ μασσόνων καὶ μασσονικῆς στοᾶς»⁴⁶.

Ἄξιοσημεῖωτο εἶναι τὸ γεγονός ὅτι ὁ Καρύδης, καίτοι ὁ ἴδιος τέκτονας, ἀναφέρει τὴν Μασωνία ὡς αἵρεση⁴⁷. Αἵρεση εἶναι κάθε ἀπόκλιση καὶ κάθε παραχάραξη τῆς παραδεδομένης ἀλήθειας περὶ τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος σκιωδῶς ἀποκαλύπτεται στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ἐμφανέστερον δὲ στὴν Καινὴ Διαθήκη. Τῆς ἀλήθειας αὐτῆς φύλακας καὶ παροχέας εἶναι ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ⁴⁸.

Ἡ Μασωνία δὲν εἶναι ἀπλῶς μία ὁμάδα ἀνθρώπων οἱ ὁποῖοι ἀγωνίζονται γιὰ τὸ κοινωνικὸ συμφέρον, ἢ ἀλληλοβοηθοῦνται μόνον ἐπειδὴ εἶναι μέλη τῆς ἴδιας ἐταιρείας, λέσχης ἢ στοᾶς, ὅπως ἀποκαλοῦν τὰ διάφορα παρακλάδια τους. Ἴσως αὐτὴ τὴν ἐντύπωση νὰ δίδουν πρὸς τὰ ἔξω ἡ ἀκόμη καὶ πρὸς τὰ νεόφυτα μέλη τους. Εἶναι ὅμως κάτι περισσότερο. Αὐτὸ ἐπιμαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὸν Καρύδη, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο μόνον οἱ μυημένοι στίς ἀνώτερες βαθμίδες γνωρίζουν ἐπακριβῶς τί διαδραματίζεται. Διότι ἐκτὸς τῶν φιλοφρονητικῶν καὶ ἄλλων κοινωνικῶν ἐκδηλώσεων καὶ τῆς ποικίλης μεταξύ τους ἀλληλοβοήθειας, ἡ ὁποία κυρίως καὶ πρωτίστως ἔχει οἰκονομικὴ χροιά, ἡ ἔνταξη, ἡ συνάντηση, ἡ προαγωγή

46. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Ἡ κυπριακὴ τραγωδία τοῦ 1821», ὁ.π., σ. 41.

47. Γ. ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, «Ὁ τεκτονισμὸς ἐν Κύπρῳ», ὁ.π., σ. 89.

48. Π. ΜΠΟΥΜΗ, *Κανονικὸν Δίκαιον*, ὁ.π., σ. 89.

και πολλά άλλα διεξάγονται με ειδικές τελετές, μυστικιστικές, μυστηριώδεις, αρχαιοειδωλολατρικές⁴⁹. Αυτό προσδίδει στον Μασωνισμό εκτός από το στοιχείο της αίρεσης, και το στοιχείο της θρησκείας.

Ἡ Μασωνία λοιπὸν εἶναι θρησκεία, διότι συνοδεύει τὴν διδασκαλία της καὶ τοὺς κανονισμοὺς της ἀπὸ ἓνα πλῆθος ἐξωτερικῶν τύπων μὲ τοὺς ὁποίους ἐκδηλώνει τὴν λατρεία καὶ τὴν πίστη της στὸν Θεό⁵⁰. Ὁ Θεὸς ὅμως τὸν ὁποῖο διδάσκουν, δὲν εἶναι ὁ ἀποκαλυφθεὶς Θεὸς τοῦ Εὐαγγελίου, ἀλλὰ ἓνας παραφθαρμένος θεός. Εἶναι ἓνας νεωτερισμὸς περὶ τὰ θεῖα διακηρύττων «δόξαν οὐκ ὀρθήν», σύστημα τὸ ὁποῖο ἐφευρέθηκε, ὑποστηρίχθηκε καὶ ἐξασκήθηκε ἀπὸ τοὺς ἐβραίους μὲ σκοπὸ τὴν ἴδρυση τοῦ κράτους τους καὶ τὸν παγκόσμιον ἔλεγχο τῆς ἐξουσίας, τὴν ἐτοιμασία τοῦ ἐδάφους γιὰ τὸν «μεσσία», τὴν προσδοκία μίας παγκόσμιας κυριαρχίας⁵¹.

Γι' αὐτὸ καὶ δὲν ξεχωρίζουν κανένα ἀλλὰ δέχονται μέλη⁵² ἀπὸ ὅλες τὶς φυλές καὶ τὶς θρησκείες. Γι' αὐτοὺς δὲν ἔχει σημασία, ἀφοῦ θὰ τοὺς «ἀνακαινίσουν» μὲ τὰ μυστήριά τους καὶ θὰ τοὺς κάνουν μασώνους, ἢ ἀλλιῶς τέκτονες. Εἶναι προσήλυτοι καὶ ἐνώνονται μέσῳ τῆς Μασωνίας παγκοσμίως. Ἐξωτερικὰ μπορεῖ νὰ ἀκολουθοῦν ὅ,τι θέλουν. Ἐσωτερικὰ ὅμως εἶναι κάτι ἄλλο.

Μεταξὺ τους, ὅποιοι κι ἂν εἶναι, ἔχουν σχέση. Εἶναι μέλη

49. Β. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Τὸ μαῦρο λεξικὸ τῆς ἐλληνικῆς Μασωνίας*, ὁ.π., Παράρτημα, σσ. 785-925. Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, *Μασσωνισμὸς - Θεοσοφία*, Ἀθήναι 1932, σσ. 86-100.

50. Π. ΤΡΕΜΠΕΛΑ, *Μασσωνισμὸς - Θεοσοφία*, ὁ.π., σσ. 100-111. Β. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Τὰ μυστήρια τῆς ἐλληνικῆς Μασωνίας*, Ἀθήνα 1990, σσ. 225-227. 240-243.

51. Σ. ΝΕΙΛΟΥ, *Τὰ Πρωτόκολλα τῶν σοφῶν τῆς Σιών*, Ἀθήνα 1991, σσ. 5-7 (ἀλλὰ καὶ ὅλο τὸ βιβλίον). ΓΟΥΓΛΙΑΜ ΣΝΕΜΠΕΛΕΝ, *Τὰ ἀπόρρητα μυστικὰ τῆς Μασωνίας*, Θεσσαλονίκη, σσ. 159-163. ΤΕΧΕ ΜΑΡΡΣ, *Τὰ ἀπόκρυφα μυστικὰ τῆς Μασωνίας*, ἐκδ. Στερέωμα, Θεσσαλονίκη 1991, σσ. 137-178.

52. Γ. ΠΑΠΑΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ, «Ὁ τεκτονισμὸς ἐν Κύπρῳ», ὁ.π., σ. 87.

μίας μεγάλης μυστικής αδελφότητας. Κι έπειδή αυτό είναι γνωστό, οί κύπριοι άρχιερείς, μέσα στην προσπάθειά τους να έλευθερώσουν την Κύπρο και να την ένώσουν με την Έλλάδα, έπεχείρησαν να κινήσουν τά φιλελληνικά και φιλοπάτρια αισθήματα των μασώνων τής στοάς Ευαγόρας. Είχαν προηγηθεί οί ύποσχέσεις των άγγλων λόγω τής συμπαράστασης των κυπρίων στον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο, και ήλπιζαν ότι οί κύπριοι μασώνοι θα πίεζαν με τον δικό τους τρόπο την άγγλική κυβέρνηση μέσω τής άγγλικής Μασωνίας, ώστε να εκπληρώσει τὸ άρχαίο αίτημα τής ένώσεως⁵³, άφοῦ εκ των άγγλων ιδρύθηκε ή μασωνική στοά στην Κύπρο. Έτσι, στέλλουν τηλεγράφημα προς την έν λόγω στοά στις 7 Νοεμβρίου 1925⁵⁴, με αυτό τον προσανατολισμό και σκοπό. Δέν παραθεωρήθηκε ή παραβλέφθηκε ή έγκύκλιος του Κυπριανού, άφοῦ αυτή δημοσιεύθηκε πολλάκις είτε όλόκληρη είτε αποσπάσματά της.

Η Έκκλησία, έν πρώτοις με τον άρχιεπίσκοπο Κυπριανό μέσω αυτής του τής έγκυκλίου, άπεκάλυψε την πραγματικότητα για τους μασώνους και τους άφώρισε, άφοῦ οί ίδιοι τὸ επέλεξαν. Φυσικά έχει άνοικτές τις άγκάλες της σε όποιον επιθυμήσει να έπιστρέψει πίσω στους κόλπους της. Μετά τον Κυπριανό και μετά παρέλευση εκατόν χρόνων και πλέον, και άφοῦ προηγήθηκε ή έκδοση και ή δημοσίευση αυτής τής έγκυκλίου τόσο στον τύπο όσο και σε βιβλία, προχώρησε ή Έκκλησία τής Ελλάδος τὸ 1933⁵⁵, στις 12 Οκτωβρίου, και εξέδωσε

53. ΠΕΤΡΟΥ ΠΑΠΑΠΟΥΛΥΒΙΟΥ, «Η Κύπρος και οί βαλκανικοί πόλεμοι - συμβολή στην ιστορία του κυπριακού έθελοντισμού», Κέντρον Έπστημονικών Έρευνών, Πηγές και Μελέτες τής Κυπριακής Ιστορίας XXVI, Λευκωσία 1997, σσ. 60. 99. 213.

54. Κ. ΧΡΥΣΑΝΘΗ, «Παρατηρήσεις πάνω στην έγκύκλιο», ό.π., ΚΣ, ΜΓ (1979) 167-168.

55. ΑΡΧΙΜ. ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Η Μασωνία υπό τὸ φῶς τής αλήθειας*, Άθήναι 1988⁵, σσ. 154-157. *Άρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Άρχαίον Κειμένων*, ό.π., σσ. 556-560.

έγκυκλο παρόμοιας φύσεως. Ακολούθησαν επικυρώσεις και έπαναλήψεις τών θέσεων τής έλλαδικής Έκκλησίας από την ιερά της Σύνοδο, τόν Νοέμβριο του 1972⁵⁶ και τόν Οκτώβριο του 1996⁵⁷. Σημειώνουμε επίσης ότι τò 1930 από τις 8 μέχρι τις 23 Ιουνίου συνήλθε διορθόδοξος έπιτροπή στο Άγιον Όρος ή όποια, μεταξύ άλλων, χαρακτήρισε την Μασωνία ως σύστημα αντίχριστιανικό και πεπλανημένο⁵⁸. Άλλά και πάλιν, τò 1970 στις 11 Μαρτίου, ή ιερά Κοινότητα του Άγίου Όρους σè συνεδρία της, κατεδίκασε τόν Μασωνισμό⁵⁹.

Όχι όμως μόνον εκκλησιαστικοί παράγοντες, αλλά και ή έλληνική Πολιτεία τò 1969, έγκρίνοντας τò βιβλίο τών Θρησκευτικών τής Στ΄ τάξης Δημοτικού, χαρακτηρίζει τόν Μασωνισμό ως αντίχριστιανική θρησκεία και τόν καταδικάζει.

56. ΑΡΧΙΜ. ΕΠ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Η Μασωνία υπό τò φώς τής αληθείας*, ό.π., σ. 165. Η «Ανακοίνωσις τής ιεράς Συνόδου τής Ίεραρχίας τής Έκκλησίας τής Ελλάδος περι Μασωνίας» δημοσιεύθηκε στις καθημερινές έφημερίδες τής Αθήνας τήν 29η Νοεμβρίου 1972. Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Αρχεϊον Κειμένων*, ό.π., σσ. 572-573.

57. Η ιερά Σύνοδος τής Ίεραρχίας τής Έκκλησίας τής Ελλάδος, απόκάλεσε τήν Μασωνία θρησκεία παγανιστική και άσυμβίβαστη με τόν Χριστιανισμό, χαρακτηρίζοντάς την αντίχριστο σύστημα. Βλ. ΜΗΤΡΟΠ. ΝΕΑΣ ΖΗΛΑΝΔΙΑΣ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΥ, «Τί είναι ή Μασωνία», *Θεοδρομία*, έτος Ι΄, τευχ. 2, Άπρ. - Ιούν. 2008, σ. 302.

58. Του αὐτοῦ, αὐτόθι, σ. 302.

59. Απόφασις ιεράς Κοινότητος Άγίου Όρους, αρ. Πρωτ. 38/Κ, 11 Μαρτίου 1970. Διά τής έπιστολής αὐτῆς εκφράζεται ή ευαρέσκεια τής Κοινότητος του Άγίου Όρους πρòς τούς δικαστès του Πρωτοδικείου Αθηνών για τήν άπόρριψη εκ μέρους τους του αίτήματος τών μασώνων Ελλάδος δια ίδρυσιν τεκτονικού σωματείου. Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Αρχεϊον Κειμένων*, ό.π., σσ. 570-571. Τήν άπόφαση του πολυμελοῦς Πρωτοδικείου Αθηνών, όπως και έπιστολή τής Διαρκοῦς ιεράς Συνόδου τής Έκκλησίας τής Ελλάδος για τò θέμα, βλ. ΑΡΧΙΜ. ΕΠ. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ, *Η Μασωνία υπό τò φώς τής αληθείας*, ό.π., σσ. 159-163. Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Αρχεϊον Κειμένων*, ό.π., σσ. 561-569.

Ἐπομένως, τὸ ὅτι ὁ Μασωνισμὸς εἶναι θρησκεία δὲν ἀναφέρεται μόνον ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ Δικαιοσύνη μὲ τὴν ὑπ' ἀριθμὸ 2060/1969 ἀπόφαση τοῦ Πρωτοδικείου Ἀθηνῶν.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, τὴν 11ην Φεβρουαρίου 1993, ἐξέδωσε ἀνακοίνωση στὴν ὁποία ἐξηγεῖ γιὰ ποιὸ λόγο ἡ Μασωνία εἶναι θρησκεία καὶ αἵρεση, καὶ γιατί τὰ μέλη τῆς εὐρίσκονται μακριὰ ἀπὸ τὸν Θεό, ἀποκομμένα καὶ ἀφορισμένα ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία⁶⁰. Στὶς 11 Φεβρουαρίου 2000 ἡ καταδίκη ἐπανελήφθη⁶¹.

Ὡστε ἡ ἐκζήτηση βοήθειας ἀπὸ τοὺς μασῶνους μὲ τὸ τηλεγράφημα τῆς 7^{ης} Νοεμβρίου 1925, δὲν ἀφήνει νὰ νοηθεῖ ὅτι ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Κυπριανοῦ γράφηκε γιὰ ἀπλὸ ἐκφοβισμὸ ἢ συγκάλυψη, οὔτε ὅτι ἤρθη ποτὲ ὁ ἀφορισμὸς τῶν μασῶνων. Ἀπλῶς ἔγινε προσπάθεια ἀξιοποίησης ὄλων τῶν παραγόντων ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ βοηθήσουν στὴν ἐκπλήρωση τῶν πόθων τῶν κυπρίων γιὰ τὴν ἔνωση μὲ τὴν μητέρα πατρίδα Ἑλλάδα, καὶ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ στάληκε τὸ τηλεγράφημα στὴν τεκτονικὴ στοᾶ. Τὸ ἂν τὰ μέλη τῆς στοᾶς ἀνταποκρίθηκαν ἢ ὄχι σ' αὐτὴ τὴν προτροπὴ δὲν τὸ γνωρίζουμε. Γνωρίζουμε ὅμως ὅτι τὰ μέλη ὁποιασδήποτε μασωνικῆς στοᾶς μὲ τὴν ἔνταξή τους σ' αὐτήν, ἤδη ἀπὸ μόνοι τους ἀποκόπτονται ἀπὸ τὴν ζωὴ καὶ τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ μαρτυρεῖ ἡ ζωὴ καὶ τὰ ἔργα τους. Γίνονται κάτι ἄλλο.

Αὐτὸ τὸ κάτι ἄλλο, τὸ ἀποκαλύπτει στὴν ἐγκύκλιό του ὁ Κυπριανὸς μὲ τοὺς χαρακτηρισμοὺς ποὺ χρησιμοποιεῖ, ὅπως ἐπίσης καὶ τὸ θέμα τοῦ παγκοσμίου ἐλέγχου τῆς ἐξου-

60. Ἀπόστολος Βαρνάβας, ΝΔ' (1993) 172-173. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὁ.π., σσ. 574-575.

61. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὁ.π., σσ. 576-582, ὅπου δημοσιεύεται ὑπόμνημα τὸ ὁποῖον ἀπεστάλη εἰς ἡμᾶς ἀπὸ τὸ Γραφεῖον τῆς ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, κατόπιν σχετικῆς ἀδείας τοῦ μακαριωτάτου ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Χρυσόστομου Β'.

σίας, μέσα από τον λόγο ότι «ἀντιβαίνουν εἰς τὰ βασιλικά προστάγματα». Γνωρίζει ὁ Κυπριανὸς ὅτι αὐτοὶ ἀπομακρύνονται καὶ χωρίζονται ἀπὸ τὸν Θεὸ τῶν πατέρων τους καὶ ἐκτὸς τῆς αἰωνίου τιμωρίας, θὰ γευθοῦν καὶ ἐπὶ τῆς γῆς τιμωρία.

Ἔτσι, αὐτὸ τὸ «προπετὲς καὶ παράνομον ἔργον, καὶ ὀρθότερον εἰπεῖν αὐτὴν τὴν νεοφανῆ αἴρεσιν... διὰ νὰ μὴν ἤθελε πλατυνηθῆ περισσότερον ἢ κακία καὶ διαδώσει τὸν μολυσμὸν τῆς καὶ εἰς αὐτοὺς μας τοὺς ἐκλεκτοὺς», ὁ Κυπριανός, διὰ νὰ ἀσφαλίσει τοὺς ἀνευθύνους καὶ νὰ παιδαγωγῆσει πατρικὰ τοὺς ὑπευθύνους, καταφεύγει στὸ ἔσχατον πνευματικὸν μέτρον καὶ «ἐν ἐπιτραχηλίῳ καὶ ὠμοφορίῳ», ἐντέλλεται, ὅπως κάποτε ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ἐκείνοι οἱ ὁποῖοι «μετέρχονται», ἀλλὰ «καὶ ὅσοι ἀκολουθοῦσι εἰς αὐτὸ τὸ διαβολικὸν καὶ παράνομον ἔργον τῆς φαρμασονίας νὰ εἶναι ἀφωρισμένοι καὶ κεκατηραμένοι».

Ἡ σκληρὴ αὐτὴ γλῶσσα τοῦ Κυπριανοῦ, σὲ μία πρώτη ἀνάγνωσις τῆς ἐγκυκλίου μπορεῖ νὰ ξενίζει, ἢ ἀκόμη περισσότερο, νὰ σκανδαλίζει κάποιους. Ἡ ἀποτομία, ἢ ἀπειλή, ἀλλὰ καὶ ἡ καταιγίδα τῶν ἀναθεμάτων καὶ τῶν καταρῶν ποὺ ἀναγράφονται, ἴσως νὰ προβληματίζει κάποιους κατὰ πόσον αὐτὸ εἶναι εὐαγγελικό, εἶναι μέσα στὸ πνεῦμα τῶν λόγων τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ σωτηριώδους ἔργου του. Κάποιος ἀμύητος περὶ τὰ πνευματικὰ εἶναι εὐκόλο νὰ σκεφθεῖ ἔτσι. Ὅμως τὰ πράγματα κατὰ πολὺ διαφέρουν αὐτῆς τῆς θέσεως.

Στὴν πνευματικὴ ζωὴ διακρίνονται τρεῖς κατηγορίες ἀνθρώπων. Ἡ διάκρισις αὐτὴ, πηγάζει ἀπὸ τὴν διάθεσι τῆς ἴδιας τῆς καρδιάς τους, καὶ ἐξωτερικεύεται μὲ τὰ ἔργα τους. Ἡ πλέον παραστατικὴ περικοπὴ ἢ ὁποῖα φανερώνει αὐτὴ τὴν διαφορὰ εἶναι ἡ περικοπὴ τῆς κρίσεως, ἢ ὁποῖα προέρχεται ἀπὸ τὸ κατὰ Λουκᾶν εὐαγγέλιον καὶ ἀναγινώσκειται τὴν Κυριακὴ τῆς Ἀπόκρεως⁶². Ἐκεῖ ὁ Χριστὸς ἐμφανίζεται νὰ κάθε-

62. Ματθ. κε' 31-46.

ται ἐπὶ θρόνου δόξης καὶ νὰ διαχωρίζει τοὺς ἀνθρώπους σὲ δύο μεγάλες κατηγορίες, τοὺς δικαίους καὶ τοὺς ἁμαρτωλοὺς.

Ἄλλα καὶ σὲ ἄλλα χωρία τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀναφέρονται παρόμοιοι χαρακτηρισμοί. Αὐτὸ γίνεται γιατί κάθε ἄνθρωπος διαφέρει ἀπὸ τὸν συνάνθρωπό του καὶ ἢ ἀντιμετώπιση, ἢ καλύτερα ἢ προσέγγιση, γίνεται ἀναλόγως τῆς ψυχικῆς καταστάσεως τοῦ καθενός. Γι' αὐτὸ τὸν λόγο, διὰ μὲν τοὺς ἁμαρτωλοὺς ὁ Χριστός μας προβάλλει τὰ αἰώνια κολαστήρια, ὥστε μὲ τὸν φόβο τῆς τιμωρίας νὰ τοὺς σωφρονίσει, διὰ δὲ τοὺς δικαίους ἐπαγγέλλεται τὰ αἰώνια ἀγαθὰ τοῦ παραδείσου.

Στὴν τρίτη κατηγορία ἀνήκουν οἱ ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι ἀγωνίζονται μὲ ἀγάπη καὶ φιλότιμο, χωρὶς νὰ φοβοῦνται τὴν κόλαση, μὰ καὶ χωρὶς νὰ ἀναμένουν τὸν παράδεισο, μόνο καὶ μόνο γιατί ἀγαποῦν καὶ δὲν θέλουν νὰ στενοχωρήσουν τὸν Θεό, ἀλλὰ νὰ τὸν ἀποκτήσουν μέσα τους. Γι' αὐτοὺς ὁ Θεὸς προσφέρει τὸν ἑαυτό του σὲ μία πιὸ ἔντονη καὶ αἰσθητὴ ἀγαπητικὴ ἔνωση.

Ἀντιπαραβάλλοντας τὰ γραφικὰ χωρία μὲ τὴν ἐγκύκλιο τοῦ Κυπριανοῦ, παρατηροῦμε ταυτοσημία στὸν λόγο. Γιατί καὶ ὁ Κυπριανός, μέσα στὸ κλίμα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Εὐαγγελίου κινούμενος, διὰ μὲν τοὺς ἀποστάτες καὶ ἀποκόψαντες τοὺς ἑαυτοὺς τους ἀπὸ τὴν ἀγία μάνδρα τοῦ Χριστοῦ προβάλλει τὴν τιμωρία, ἀφ' ἑνὸς γιὰ νὰ τοὺς δείξει πόσο μακριὰ ἀπὸ τὸν Θεὸ βρίσκονται, καὶ ἀφ' ἑτέρου ἐπιδιώκοντας μὲ τὸν φόβο αὐτὸ νὰ τοὺς ἀφυπνίσει γιὰ νὰ ἐπιστρέφουν πίσω. Καὶ ἐπειδὴ ἡ πρόθεση τοῦ ποιμενάρχου εἶναι αὐτὴ, προλαμβάνει καὶ προλέγει καὶ ἐπαγγέλλεται τὶς δωρεές καὶ τὶς ἀνταμοιβές ποὺ θὰ λάβουν «ὅσοι ἐξέλθωσιν ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορισθῶσι, καὶ ἀποπτύσαντες τὴν μιανὰν αἴρεσιν αὐτῶν ἀπομακρυνθῶσιν τῆς κεκατηραμένης φρενοβλαβείας των», ὅτι δηλαδὴ «οἱ τοιοῦτοι ἀπολαβέτωσαν τὸν μισθὸν τοῦ ζηλωτοῦ Φινεές, ἥτοι ἔστωσαν εὐλογημένοι καὶ συγκεχωρημένοι παρὰ Πατρὸς, Υἱοῦ, καὶ ἀγίου Πνεύματος, τοῦ ἐνὸς τῆ φύσει Θεοῦ

καὶ παρ' ἡμῶν τῶν δούλων του».

Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι ὁ Κυπριανὸς ὡς καλὸς ποιμηνάρχης, μιμούμενος τὸν ἀρχιποίμενα Χριστό, διδάσκει ἐν πρώτοις καὶ ἀκολούθως ἐφαρμόζει, ὅ,τι νομίζει, ὅ,τι μπορεῖ κι ὅ,τι χρειάζεται, μὲ μοναδικὸ σκοπὸ τὴν διάσωση καὶ τὴν ὁδήγηση τοῦ ποιμνίου του «εἰς νομὰς σωτηρίους».

Στὸ βιβλίο τῆς Ἀποκαλύψεως ὁ Χριστός⁶³, ἀπευθυνόμενος πρὸς τοὺς ἀγγέλους τῶν ἑπτὰ Ἐκκλησιῶν, τοὺς προτρέπει πρὸς διόρθωση, ἀλλὰ καὶ τοὺς προλέγει τὴν ἐπέμβαση τοῦ θὰ πραγματοποιήσει ἐὰν δὲν διορθωθοῦν. Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ὁ Κυπριανός, ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῆς Κιτίων Ἐκκλησίας τὸν προτρέπει ἀδελφικῶς, ἀφοῦ ἡ ὅλη ὑπόθεση διαδραματίζεται μέσα στὰ κανονικὰ ὅρια τῆς περιφέρειας Σκάλας καὶ Λάρνακας, ὅπως μετὰ τὴν ἀνάγνωση τῆς ἐγκυκλίου μεριμνήσει τὰ δέοντα γιὰ τὴν πάταξη κυριολεκτικὰ τῆς ξενόφερτης καὶ καινοτόμου αὐτῆς αἰρέσεως. Αὐτὸ ἐπετεύχθη ἐντὸς μικροῦ διαστήματος χρόνου καὶ μὲ τὴν ἐνέργεια τοῦ Regnault, ὅπως ἤδη ἀναφέραμε, ὁ ὁποῖος, εἴτε ἐκ προσωπικῆς του πρωτοβουλίας, εἴτε διότι παρακινήθηκε ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Κιτίου, ἐπιλήφθηκε δυναμικὰ τοῦ θέματος. Διότι ἐάν, παρ' ἐλπίδα, δὲν ὑπῆρχε θετικὸ ἀποτέλεσμα, τότε ὁ Κυπριανὸς θὰ ἐπενέβαινε δυναμικὰ.

Τελειώνοντας τὸν λόγο του ὁ Κυπριανός, μᾶς τοποθετεῖ πρὸ τοῦ δικαστικοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὴν δευτέραν αὐτοῦ παρουσίαν. Μᾶς τοποθετεῖ στὰ τέλη τῶν αἰώνων, στοὺς ἐσχάτους καιροὺς, καὶ μὲ τὸν τελευταῖο λόγο του, ὁ ὁποῖος εἶναι αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ λόγια τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπισφραγίζει τὴν ἐγκύκλιο καὶ μᾶς θέτει μπροστὰ στὸ δίλημμα τῆς ἐπιλογῆς. Ἡ μὲ τὸν Χριστό, ἢ χωρὶς αὐτόν. Ἡ ἐπιλογή εἶναι δική μας. Ἐμμέσως μᾶς παρακινεῖ νὰ ἐπιλέξουμε τὴν μερίδα τοῦ Χριστοῦ καὶ πατρικῶς εὐχεται καὶ

εὐλογεῖ τὸ ποιμνιό του, ἀπὸ τὸ ὁποῖο θέλει ὅλοι νὰ σωθοῦν μετὰ τὴν χάρη καὶ τὸ ἄπειρο ἔλεος τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ποιμαντικὴ τῆς Ἐκκλησίας⁶⁴ εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τὸ σωτηριολογικὸ ἔργο τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἐπαναλαμβάνομενο ἀπὸ τοὺς ἐντεταλμένους εἰς αὐτὴ τὴν διακονία ἀρχιερεῖς, ἱερεῖς καὶ διακόνους. Κέντρο, ἀρχὴ καὶ τέλος ἔχει τὴν θεῖα λειτουργία, μέσα στὴν ὁποία προσευχόμεσθε ὑπὲρ τῶν πεπλανημένων, ὥστε ὁ Θεὸς νὰ τοὺς ἐπαναγάγει στὴν λογικὴ του μάνδρα, τὴν Ἐκκλησία. Ἡ θεῖα λειτουργία εἶναι ἡ φωνὴ καὶ τὸ κύριο ἔργο τῶν ἁγίων ποιμένων, οἱ ὁποῖοι ἀκολουθοῦν τὸν ἀρχιποίμενα Χριστό, καὶ ἐπαναλαμβάνουν στὸν ἑαυτὸ τους τὴν ζωὴ του. Αὐτὴ ἡ φωνὴ ὡς προσευχὴ καὶ παράκληση καὶ ἐπιθυμία, ἀπὸ τὰ βάρη τῶν αἰώνων ὅταν πρωτοειπώθηκε ἀπὸ τὸν Μέγα Βασίλειο, «τοὺς πεπλανημένους ἐπανάγαγε», ἔφθασε μέχρι τὶς ἡμέρες μας καὶ ἀδιαλείπτως ἐπαναλαμβάνεται, περιμένουσα καὶ ἀναμένουσα τὴν ἐκπλήρωση τοῦ αἰτήματός της.

Ὁ Θεὸς ἀπὸ τὴν δικὴ του πλευρὰ ἔχει ἀνοιχτὲς τὶς ἀγκάλες του καὶ περιμένει. Περιμένει τὸν ἄνθρωπο νὰ γυρίσει καὶ νὰ τὸν ἀναζητήσῃ. Καὶ τότε αὐτὸς τὸν ἐναγκαλίζεται καὶ τὸν ἀποκαθιστᾷ, ὄχι μόνον στὴν προτέρα του θέση, ἀλλὰ καὶ τὸν πλουτίζει μετὰ τὴν χάρη του καὶ τὸν ἀγιάζει.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα κινήθηκε ἡ ἐγκύκλιος. Ἐπιθυμεῖ μετὰ τὸν λόγο του ὁ Κυπριανός, αἰσθανόμενος τὸ χρέος τῆς εὐθύνης ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνώπιον τῆς διακονίας τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία τοῦ ἐμπιστεύθηκε, νὰ ἀφαρπάσῃ ἐκ τοῦ διαβόλου τὰ λογικὰ πρόβατα καὶ νὰ τὰ προσφέρει στὸν Θεό. Αὐτὴ τὴν ἐπιστροφὴ τῶν πεπλανημένων προβάτων εὐχομαι

64. ΑΡΧΙΜ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΨΑΝΗ, *Ἡ ποιμαντικὴ διακονία κατὰ τοὺς ἱεροῦς Κανόνες*, Ἄθως - Ἀθήνα 2003. Τοῦ αὐτοῦ, *Θέματα Ἐκκλησιολογίας καὶ Ποιμαντικῆς*, Ἅγιον Ὅρος 1999. ΑΝΕΣΤΗ ΚΕΣΣΕΛΟΠΟΥΛΟΥ, *Προτάσεις ποιμαντικῆς Θεολογίας*, Θεσσαλονίκη 2003.

σὲ ὄλους τοὺς μακρὰν τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ εὐρισκομένους, ὥστε μὲ τὴν χάρη του νὰ τὸν γνωρίσουν ἐν Πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, εἰς δὲ τοὺς εὐρισκομένους ἐντὸς τῆς μάνδρας τοῦ Χριστοῦ εὐχομαι νὰ ἀγωνίζονται, ὥστε ἀπὸ τώρα καὶ γιὰ τὴν αἰωνιότητα νὰ λάβουν τὸν Θεὸν κατοικοῦντα εἰς τὰς καρδίας αὐτῶν. Ἀμήν.

ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ

Ἐρευνητῆ - Κέντρο Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ (1810 - 1821) ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΚΑΤΑΓΩΓΗΣ ΤΟΥ

Ἐνα ἀπὸ τὰ ζητήματα, ποὺ τίθενται κατὰ καιροὺς καὶ σχετίζονται μὲ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανό, εἶναι αὐτὸ ποὺ ἀφορᾷ στὴν καταγωγή του, ἀφοῦ οἱ κάτοικοι τόσο τοῦ προαστείου τῆς Λευκωσίας Στροβόλος, ὅσο καὶ τοῦ χωριοῦ Καμπιά, ὑποστηρίζουν ἐπίμονα ὅτι γεννήθηκε στὴν κοινότητά τους¹. Ὁ γραμματέας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Σωφρονίου (1865-1900), Φίλιππος Γεωργίου (†1878), γράφει σὲ βιβλίο του γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, ποὺ ἐξέδωσε τὸ 1875, ὅτι «ὁ Κυπριανὸς ἐγεννήθη ἐν τῷ χωρίῳ Στροβίλῳ περὶ τὰ μέσα τοῦ ἡ' αἰῶνος», διασώζοντας ἔτσι σχετικὴ παράδοση, ποὺ διαφυλάχθηκε στὸ ἀρχιεπισκοπικὸ περιβάλλον². Παρόμοια εἶναι καὶ ἡ ἀναφορὰ τοῦ θεολόγου καὶ βιογράφου τοῦ Κυπριανοῦ Χαρίλαου Παπαϊωάννου (1881-1954), ὁ ὁποῖος σημειώνει τὸ 1911, ὅτι «ὁ Κυπριανὸς ἐγεννήθη ἐν Στροβόλῳ τῷ 1756»³, ὅπως καὶ τοῦ λόγιου δικηγόρου Λοῖζου Φιλίππου (1895-1950) στὸ σύγγραμμά του γιὰ τὴν Ἐκκλησία τῆς Κύπρου

1. Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τοῦ Κυπριανοῦ εἴχαμε δημοσιεύσει καὶ στὸ παρελθὸν σχετικὴ μελέτη. Βλ. ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, «Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς καὶ ἡ 9^η Ἰουλίου 1821», *Ἀκτὴ* 79 (2009) 332-334 [= *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ὁ Μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ἔκδ. ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2009, σσ. 606-610].

2. ΦΙΛΙΠΠΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εἰδήσεις Ἱστορικαὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου*, Ἀθήνα 1875, σ. 117.

3. ΧΑΡΙΛΑΟΥ ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ, «Ὁ Κύπρου Κυπριανός», *Φῶς* 1 (1911) 4 [=

στά χρόνια της Τουρκοκρατίας, πού γράφτηκε στά τέλη της δεκαετίας τοῦ 1920 καὶ ἐξεδόθη τὸ 1975, ὅπου ἐπαναλαμβάνει ὅ,τι ἀναφέρουν οἱ προγενέστεροί του συγγραφεῖς⁴.

Ἡ πρώτη φορὰ πού παρουσιάζονται τὰ Καμπιὰ νὰ διεκδικοῦν τὴν καταγωγή τοῦ Κυπριανοῦ ἐντοπίζεται σὲ σύντομο δημοσίευμα τῆς ἐφημερίδας τῆς Λευκωσίας «Φωνὴ τῆς Κύπρου», τὸν Ἰούλιο τοῦ 1925. Ὅπως σημειώνεται σὲ αὐτό, γίνονταν τότε σκέψεις γιὰ τέλεση μνημοσύνου καὶ στὴ γενέτειρά του, Καμπιά, ὅπου θὰ ἐξαγοραζόταν ἡ οἰκία, στὴν ὁποία γεννήθηκε, καὶ θὰ τοποθετεῖτο ἀναμνηστικὴ στήλη⁵. Ὅστόσο, τίποτε ἀπ' αὐτὰ δὲν ἔγινε. Ἀντίθετα, πέντε χρόνια ἀργότερα, ὁ τότε ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κύριλλος Γ' (1916-1933), πλαισιωμένος ἀπὸ τοὺς μητροπολίτες Κιτίου Νικόδημο Μυλωνᾶ (1918-1937) καὶ Κυρηναίας Μακάριο Μυριανθέα (1917-1947), ἄλλους ἀνώτερους κληρικούς, πολλοὺς ἐπισήμους καὶ πλῆθος κόσμου, προέβη στά ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ ἔθνομάρτυρα, στὸ προαύλιο τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῆς Χρυσελεοῦσας στὸν Στρόβολο, καὶ ἀναφέρθηκε στὴν κα-

ΙΩΑΝΝΗ ΧΑΚΚΕΤΤ, *Ἱστορία τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου κατὰ μετάφρασιν καὶ συμπλήρωσιν Χαριλάου Παπαϊωάννου*, τ. Α', Ἀθήνα 1923, σ. 305].

4. «Οὗτος ἐγεννήθη ἐν Στροβόλῳ τῷ 1756 καὶ ἐκ παιδικῆς ἡλικίας κατετάχθη ὡς δόκιμος εἰς τὴν Μονὴν Μαχαιρᾶ». Βλ. ΛΟΪΖΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου ἐπὶ Τουρκοκρατίας*, Λευκωσία 1975, σ. 135.

5. «Τὸ ἐπὶ τῇ θλιβερᾷ ἐπετείῳ τῆς 9ης Ἰουλίου ἐθνικὸν μνημόσυνον τοῦ ἀειμνήστου Ἐθνομάρτυρος Ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ θὰ τελεσθῆ αὖριον ἐν τῷ Καθεδρικῷ Ναῶ, χοροστατοῦντος τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου. Σκέψις ἐγένετο, ὅπως παρόμοιον μνημόσυνον καθιερωθῆ καὶ τεληθῆ ἐτησίως μετ' ἐπισημότητος καὶ ἐν τῷ χωρίῳ Καμπιά, γενετεῖρα τοῦ Ἐθνομάρτυρος, ὅπου σώζονται καὶ τὰ ἐρείπια τῆς οἰκίας, ὅπου ἐγεννήθη, ἀλλὰ πρὸ τούτου ἡ Α.Μ. ὁ Ἀρχιεπίσκοπος θεωρεῖ ὅτι πρέπει καὶ νὰ ἐξαγορασθῆ ὑπὸ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἡ περιοχὴ τῆς οἰκίας ἐκείνης καὶ ἀνεγερθῆ περίφραγμα, μετὰ ἀναμνηστικῆς μαρμαρίνης Στήλης». Βλ. *Φωνὴ τῆς Κύπρου*, 11.7.1925.

ταγωγή του από την κοινότητα. Τὸ ἴδιο ἔπραξαν καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ὅπως ὁ Κύριλλος Παυλίδης (1870-1950), διευθυντῆς τῆς ἔφημερίδας «Φωνὴ τῆς Κύπρου», ποὺ φιλοξένησε τὸ σχετικὸ κείμενο γιὰ καταγωγή τοῦ Κυπριανοῦ ἀπὸ τὰ Καμπιά, ὁ ὁποῖος μίλησε στὴν ἴδια ἐκδήλωση, καθὼς καὶ ἀνώνυμος ἀρθρογράφος τοῦ ἐπίσημου περιοδικοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου «Ἀπόστολος Βαρνάβας», ὑπογραμμίζοντας ἔτσι τὴ θέση τῆς Ἐκκλησίας στὸ ζήτημα⁶.

Ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ μελέτη τῶν διαφόρων ιστορικῶν πηγῶν, ἡ σύγχυση προέκυψε ἀπὸ τὸ γεγονὸς, ὅτι στὰ Καμπιά γεννήθηκε ὁ ἀνεψιὸς τοῦ Κυπριανοῦ καὶ μετέπειτα ἐπίσης Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, Κύριλλος Α΄ (1849-1854), γιὸς τῆς ἀδελφῆς του Μαρίας, ἡ ὁποία εἶχε παντρευτεῖ καὶ ἐγκατασταθεῖ στὸ χωριό⁷. Τὸ γεγονὸς αὐτὸ ὑπῆρξε ἡ αἰτία γιὰ νὰ παρερμηνευτεῖ ὁ τόπος καταγωγῆς τοῦ Κυπριανοῦ

6. Οἱ ὁμιλίες τῶν ἀρχιεπισκόπου Κυρίλλου καὶ Κύριλλου Παυλίδη, καθὼς καὶ τὸ κείμενο τοῦ «Ἀποστόλου Βαρνάβα», δημοσιεύτηκαν στὸν τόμο: Ἐρασιτεχνικὸ Ὅμιλον Στροβόλου ὁ «Αἰσχῦλος» (ἐπιμ. Κωνσταντίνου Χριστοφίδου), *Πανηγυρικὸν Λεύκωμα ἐπὶ τῇ τελετῇ τῶν ἀποκαλυπτηρίων τῆς προτομῆς τοῦ Ἐθνομάρτυρος Κυπριανοῦ ἐν τῇ γενετείρᾳ αὐτοῦ Στροβόλῳ*, Λευκωσία 1987², σσ. 140. 143-144. 146. Γιὰ τὰ σχετικὰ μὲ τὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς τοῦ Κυπριανοῦ στὸν περίβολο τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῆς Χρυσελεύσης βλ. αὐτόθι, σσ. 127-146. Ἄς σημειωθεῖ, ὅτι τὴν ἀνιστόρητη θέση τῶν κατοίκων τῶν Καμπιῶν ἀπέκρουσε ὁ Κωνσταντῖνος Χριστοφίδης, «Ἡ γενέτειρα τοῦ Κυπριανοῦ», *Ἐλευθερία*, 12.8.1925. Τοῦ ἰδίου, «Ἡ γενέτειρα τοῦ Ἐθνομάρτυρος Κυπριανοῦ», *Πανηγυρικὸν Λεύκωμα*, ὁ.π., σσ. 11-15. Γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα βλ. ἐπίσης π. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΟΥΚΟΥ, «Σὰν ἐπίλογος. Ἡ γενέτειρα τοῦ Ἐθνομάρτυρα», *Πανηγυρικὸν Λεύκωμα*, ὁ.π., σσ. 154-156.

7. Τὴν παράδοση γιὰ γάμο τῆς ἀδελφῆς τοῦ Κυπριανοῦ στὰ Καμπιά διέσωσε καὶ ὁ συγγενὴς τοῦ Κυπριανοῦ μοναχὸς Νικόδημος Μαχαιριώτης, ὁ ὁποῖος, ὅμως, ἀναφέρει, λαθασμένα, ὅτι ἦταν ἡ μητέρα τοῦ Ἐθνομάρτυρα ποὺ ὀνομαζόταν Μαρία. Βλ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗ, «Ἡ Μονὴ Μαχαιρᾶ», *Πανηγυρικὸν Λεύκωμα*, ὁ.π., σ. 42. Στὴν πραγματικότητα,

καὶ νὰ δημιουργηθεῖ ἡ λανθασμένη παράδοση, ἑκατὸν καὶ πλέον χρόνια μετὰ τὸν τραγικὸ θάνατό του.

Σύμφωνα μὲ ἀφηγήσεις τῶν ντόπιων κατοίκων, τὰ ὀνόματα τῶν γονέων τοῦ ὁμοχώριού τους ἀρχιεπισκόπου, ποὺ θεωροῦσαν ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν Κυπριανό, ἦταν Γεώργιος καὶ Μαρία⁸. Στὴν πραγματικότητα, ὅμως, αὐτὰ εἶναι τὰ ὀνόματα τῶν γονέων τοῦ Κυρίλλου, ὅπως βεβαιώνει ἔγγραφο, μὲ ἡμερομηνία 2 Σεπτεμβρίου 1854, τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, ποὺ συντάχθηκε ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατο τοῦ τελευταίου, ὅπου τὰ Καμπιὰ ἀναφέρονται ὡς ἡ γενέτειρά του⁹. Παρόμοια ἦταν ἐπίσης καὶ ἡ ἀποψη γερόντων κατοίκων τῶν Καμπιῶν, ὅπως τοῦ Χατζημιχαήλ Χριστοφῆ, ποὺ σὲ ἡλικία ὀγδόντα ἐτῶν, τὸ 1929, διέσωζε ἀφήγηση τῶν γονέων του, ὅτι ἦταν ὁ Κύριλλος, ὁ ὁποῖος καταγόταν ἀπὸ τὸ χωριό τους, καὶ πῶς γενέτειρα τοῦ Κυπριανοῦ ἦταν ὁ Στρόβολος¹⁰.

Ἄς σημειωθεῖ, ὅτι ὁ Κυπριανὸς ἐπέδειξε ἀξιοσημείωτη προνομιακὴ ἀντιμετώπιση σὲ ζητήματα ποὺ ἀφοροῦσαν στὸν Στρόβολο, ἐνῶ δὲν εἶναι γνωστὸ νὰ ἔχει κάνει ὀτιδήποτε σχετικὸ γιὰ τὰ Καμπιὰ: Μερὶμνησε γιὰ τὴ μεταφορὰ νεροῦ στὴν κοινότητα τοῦ Στροβόλου, τὸ γνωστὸ «νερὸν τοῦ Δεσπότη», ὅπως διασώθηκε στὴ μνήμη τῶν παλαιῶν στροβολιωτῶν, ἐπιλύοντας ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα προβλήματα ποὺ ἀντιμετώπιζαν οἱ κάτοικοι, φρόντισε γιὰ τὴν ἴδρυση σχολείου καί, μαζὶ μὲ τὸν ἀνεψιό του Χατζησάββα, τὸ 1817, ἐπισκεύασαν τὸν

ὅμως, Μαρία εἶναι τὸ ὄνομα τῆς ἀδελφῆς τοῦ Κυπριανοῦ. Βλ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗ, «Ἡ γενέτειρα τοῦ Ἐθνομάρτυρος Κυπριανοῦ», *Πανηγυρικὸν Λεύκωμα*, ὅ.π., σ. 12. Τὸ ὄνομα τῆς Μαρίας ἀναφέρεται καὶ σὲ ἔγγραφο τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ γίνῃ λόγος στὴ συνέχεια.

8. ΙΩΑΝΝΗ ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Μαχαιρᾶ*, Λευκωσία 1968, σ. 108.

9. Ἀρχεῖο Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, *Κῶδιξ Α'*, σ. 306.

10. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΧΡΙΣΤΟΦΙΔΗ, «Γύρω ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Ἐθνομάρτυρος», *Πανηγυρικὸν Λεύκωμα*, ὅ.π., σσ. 22-23.

ναὸ τῆς Παναγίας τῆς Χρυσελευσῆς καὶ ἀνήγειραν ἐκ βάθρων τὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ἀνέλαβε ἀκόμη τὴ δαπάνη τῆς κατασκευῆς τοῦ ξύλινου εἰκονοστασίου καὶ τοῦ ξυλόγλυπτου ἄμβωνα τῆς ἐκκλησίας τῆς Χρυσελευσῆς καὶ τὸν ἐξοπλισμὸ τῆς μὲ ἱερὰ σκεύη, ἐξαπτέρυγα, ἄρτοφόριο καὶ ἄλλα ἀπαραίτητα ἀντικείμενα, γιὰ τὴν τέλεση τῆς θείας λειτουργίας¹¹. Σὲ ἀμφότερες τὶς ἐκκλησίες σώζονται μέχρι τὶς μέρες μας οἱ γραπτὲς μαρτυρίες σὲ λίθινες πλάκες, γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ τοῦ Κυπριανοῦ. Στὴ δὲ ἐπιγραφή, ποὺ βρίσκεται στὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, οἱ Κυπριανὸς καὶ Χατζησάββας ἀναφέρουν καὶ τὴν καταγωγή τους: «φρούρει καὶ σῶζε ἄμφω συνδρομητὰς τ' ἐγγωρίους»¹².

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς προαναφερθεῖσες μαρτυρίες, γιὰ τὴν ἐκ Στροβόλου καταγωγή τοῦ Κυπριανοῦ ἀναφέρεται ἐπίσης ἐνθύμηση σὲ παλαιὸ εὐαγγέλιο τοῦ ναοῦ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ Λευκάρων, ἡ ὁποία γράφτηκε τὸ 1810, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἀνόδου τοῦ στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο. Σύμφωνα μὲ αὐτὴν, ὁ κύπριος ἀρχιεπίσκοπος καταγόταν «ἀπὸ χωρίον Στρόβολο - λος»¹³. Ἀκόμη, στὴν ἐκ Στροβόλου καταγωγή του ἀναφέρεται

11. Γιὰ τὴ σχέση τοῦ Κυπριανοῦ μὲ τὸν Στρόβολο βλ. ΓΕΡΩΝΥΜΟΥ ΠΕΡΙΣΤΙΑΝΗ, «Ὁ Ἐθνομάρτυς Κυπριανός», *Πανηγυρικὸν Λεύκωμα*, ὅ.π., σ. 32. Γιὰ τὶς δωρεές του στὴν ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῆς Χρυσελευσῆς βλ. ΚΩΣΤΑ ΜΥΡΙΑΝΘΕΑ, *Βίος καὶ Ἱ. Ἀκολουθία. Κειμήλια τοῦ ἱ. ναοῦ Χρυσελευσῆς Στροβόλου*, Λευκωσία 1949, σσ. 47, 54, 56 καὶ πίν. 8, 10-12, 16-17. Γιὰ τὴν ἴδρυση σχολείου στὸν Στρόβολο ἀπὸ τὸν Κυπριανὸ βλ. ΙΩΑΝΝΗ ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΛΟΥ, *Ἡ Ἱερὰ Μονὴ Μαχαιρᾶ*, ὅ.π., σσ. 116. 246· ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΜΑΧΑΙΡΙΩΤΗ, «Στρόβολος καὶ Ἐθνομάρτυς Κυπριανός», *Νέος Κυπριακὸς Φύλαξ*, 28.1.1929 [= ΦΩΤΙΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΗ, *Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Γρηγόριος Μαχαιριώτης (ἐψηφισμένος Ἡγούμενος Μαχαιρᾶ) καὶ τὸ ἔργον του*, Λευκωσία 1963, σσ. 24-27· Τοῦ ἰδίου, *Πνευματικὴ Παρακαταθήκη. Δεκαεξὶ Μελέτες (1961-1977)*, Λευκωσία 2009, σσ. 286-289].

12. Π. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΟΥΚΟΥ, «Σὰν ἐπίλογος. Ἡ γενέτειρα τοῦ Ἐθνομάρτυρα», ὅ.π., σ. 156.

13. ΝΕΟΚΛΗ ΚΥΡΙΑΖΗ, «Παλαιογραφικά. Ὁ ναὸς τοῦ Τιμίου Σταυροῦ

καὶ ὁ ἴδιος ὁ Κυπριανὸς σὲ ιδιόχειρα σημειώματά του, στὶς σελίδες ἀφιέρωσης καὶ 499, στὸ παλαίτυπο τῆς προσωπικῆς του συλλογῆς μὲ τίτλο: «*Τοῦ μακαρίου Συμεὼν Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τὰ Ἄπαντα*», ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1791: «*Κυπριανοῦ Μ<αχαιριώτου> ἱερομονάχου ἐκ κώμης Στροβύλου*» καὶ «*Κυπριανοῦ ἱερομονάχου μαχαιριώτου ἐκ κώμης Στροβύλου*», ἀντιστοιχῶς¹⁴.

Ἔχοντας ὑπόψη τὶς προαναφερθεῖσες ἀναφορὲς καὶ μαρτυρίες, θεωροῦμε ὅτι τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τοῦ Κυπριανοῦ ἔχει πλέον λυθεῖ ὀριστικά.

καὶ ὁ κῶδιξ τῶν Ἴνω Λευκάρων», *Κυπριακὰ Χρονικά* 13(1937)62.

14. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σσ. 610, 686, ὅπου στὴν τελευταία παρατίθενται φωτοτυπίες τῶν δύο σελίδων τοῦ βιβλίου μὲ τὰ σχετικὰ σημειώματα.

ΜΙΧΑΛΑΚΗ Ι. ΜΑΡΑΘΕΥΤΗ
πρ. Διευθυντοῦ Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας Κύπρου

Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΕΘΝΟΜΑΡΤΥΡΑ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Ὁ ἐθνομάρτυρας ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς (1810-1821), ἐκτὸς ἀπὸ τῆ μεγάλης ἐκκλησιαστικῆ καὶ ἐθνικῆ του προσφορά, συνέβαλε τὰ μέγιστα καὶ στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐλληνικῆς παιδείας στὴν Κύπρο. Ἡ προσφορά του αὐτῆ συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸ εὐρύτερο κίνημα τοῦ ἐλληνικοῦ διαφωτισμοῦ, ποῦ εἶχε ἀρχίσει πρὸ πολλοῦ νὰ ἀπλώνεται στὶς ἐλληνικὲς παροικίες καὶ συνέβαλε στὴν πνευματικὴ καὶ κατ' ἐπέκταση στὴν ἐθνικὴ ἀφύπνιση τῶν ἐλλήνων. Σὲ κάποια ἐπαφῇ μὲ τὸ κίνημα τοῦτο φαίνεται ὅτι εἶχε ἔρθει ὁ Κυπριανὸς ἀπὸ τὴ νεαρή του ἡλικία στὴν Κύπρο, τὸ γνώρισε ὅμως βαθύτερα κατὰ τὴν παραμονή του γιὰ δεκαεννέα χρόνια στὴ Μολδοβλαχία, ὅπου μετέβη ὡς ἀπεσταλμένος τῆς ἱερᾶς βασιλικῆς καὶ σταυροπηγιακῆς μονῆς Μαχαιρᾶ. Εἶναι ἀναμενόμενο τὸ κίνημα αὐτὸ νὰ εἶχε ἐπηρεάσει τόσο τὶς προσωπικὲς του ἀπόψεις ὅσο καὶ τὴ διαμόρφωση τῆς ὅλης προσωπικότητάς του. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ μελέτη τῆς προσφορᾶς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ στὴν παιδεία πρέπει νὰ ξεκινήσει ἀπὸ τὴ δική του βιογραφία καὶ τὶς ἐπιδράσεις ποῦ ὁ ἴδιος εἶχε δεχτεῖ¹.

1. Πλήρως τεκμηριωμένα βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν καταγωγή καὶ τὸν βίο στὴν Κύπρο τοῦ ἐθνομάρτυρα ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ δίδονται στὰ βιβλία ποῦ ἐξέδωσε ἡ Ἱερὰ Μονὴ Μαχαιρᾶ: *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ὁ Μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος* (φωτογραφικὸν Λεύκωμα), Κύπρος 2008, καὶ *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ὁ Μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος, Ἀρχεῖον Κεϊμένων*, Κύπρος

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς γεννήθηκε στὸν Στρόβολο τὸ 1756 καὶ σὲ παιδικὴ ἡλικία, «ἐξ αὐτῆς τῆς βαλβίδος τοῦ βίου», ὅπως ὁ ἴδιος λέγει, εἰσήλθε στὴν ἱερὰ μονὴ Μαχαιρᾶ. Ἐκεῖ διδάχτηκε στὴν περίοδο 1766-1768 τὰ πρῶτα γράμματα σὲ σχολεῖο ποὺ λειτουργοῦσε στὴ μονὴ Μαχαιρᾶ, παρόμοιο μὲ ἐκεῖνο ποὺ λειτουργοῦσε στὴν ἱερὰ μονὴ Κύκκου². Ἀπὸ τὸ 1769 διέμενε στὸ μετόχι τῆς Μονῆς στὸν Στρόβολο κι αὐτὸ τοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία νὰ παρακολουθήσει τὸν τριετῆ κύκλο μαθημάτων τοῦ Ἑλληνομουσείου ποὺ λειτουργοῦσε στὴν ἱερὰ Ἀρχιεπισκοπή. Πρόκειται γιὰ τὴ Σχολὴ Ἑλληνικῶν Γραμμάτων καὶ Μουσικῆς ποὺ ἴδρυσε τὸ 1741 ὁ ἀρχιεπίσκοπος Φιλότηος (1734-1759)³ καὶ στὴν ὁποία δίδαξε ὁ σοφὸς δάσκαλος

2009. Στὰ βιβλία αὐτὰ δίδονται ἀπαντήσεις ποὺ στηρίζονται σὲ πρωτογενεῖς πηγές στὸ θέμα τῆς καταγωγῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ καθὼς καὶ σὲ ἄλλα θέματα ποὺ κατὰ καιροὺς ἀπασχόλησαν τοὺς βιογράφους του. Τὰ πρωτογενῆ κείμενα ποὺ δημοσιεύονται, πολλὰ δημοσιεύονται γιὰ πρώτη φορά, διαφωτίζουν σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴ ζωὴ καὶ τὴ δράση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ στὴν Κύπρο. Δὲν καλύπτουν ὅμως καὶ τὴ ζωὴ του στὴ Μολδοβλαχία, μιὰ περίοδο τῆς ζωῆς του ποὺ συνέβαλε στὴν ὠρίμανση τῆς προσωπικότητάς του, στὴν ἀνάπτυξη τῆς διπλωματικῆς του ἰκανότητας καὶ στὴ διαμόρφωση τῶν ἐθνικῶν καὶ ἐκπαιδευτικῶν του ἰδεῶν.

2. ΛΟΪΖΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα ἐν Κύπρῳ κατὰ τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας (1571-1878)*, ἐν Λευκωσίᾳ 1930, σσ. 114, 115. Στὸ βιβλίο αὐτὸ γίνεται λεπτομερῆς ἀναφορὰ γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴ καὶ πνευματικὴ κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Κύπρο ἐπὶ τουρκοκρατίας καὶ τὰ σχολεῖα ποὺ λειτούργησαν. Γενικῶς κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴ ἐπικρατοῦσε μεγάλῃ ἀμάθεια, ὅχι μόνον τῶν λαϊκῶν ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ κλήρου. Καὶ ἀνώτατοι ἀκόμη κληρικοὶ δὲν μποροῦσαν νὰ γράψουν ὀρθὰ τὰ ὀνόματά τους (σ. 41 κ.έ.).

3. Ἡ σχολὴ αὐτὴ ἔπαυσε νὰ λειτουργεῖ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1775 καὶ 1784, ὁπότε ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Χρῦσανθο ἄλλῃ σχολῇ, καὶ πάλι στὴν Ἀρχιεπισκοπή, γιὰ τὴ μόρφωση τοῦ κλήρου. Βλ. Α. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα*, ὁ.π., σ. 86 κ.έ. καὶ ΜΙΧΑΛΑΚΗ ΜΑΡΑΘΕΥΤΗ, *Τὸ Κυπριακὸ Ἐκπαιδευτικὸ Σύστημα. Σταθμοὶ καὶ Θέματα*, Λευκωσία 1992, σ. 13 κ.έ.

καὶ ἱεροκήρυκας, ὁ μετέπειτα πατριάρχης Ἱεροσολύμων Ἐφραίμ ὁ Ἀθηναῖος⁴, ὁ ὁποῖος καὶ μετέφερε ἀπὸ τὴν Πάτμο, ὅπου σπούδασε ὁ ἴδιος, τὸ πνεῦμα τοῦ ἐλληνικοῦ διαφωτισμοῦ. Τὸ 1783 ὁ Κυπριανὸς χειροτονήθηκε ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Χρῦσανθο (1767-1810) σὲ διάκονο καὶ τὸν ἴδιο χρόνο συνόδευσε τὸν θεῖό του, οἰκονόμο τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ Χαράλαμπο, σὲ περιοδεῖα στὴ Μολδοβλαχία γιὰ συλλογὴ βοηθημάτων. Στὴ Μολδοβλαχία ὁ Κυπριανὸς ἔτυχε τῆς προστασίας τοῦ ἡγεμόνα Μιχαὴλ Σούτσου, κατὰ παράκληση τοῦ ὁποῖου χειροτονήθηκε τὸ 1785 σὲ ἱερομόναχο καὶ λειτουργοῦσε στὴν ἡγεμονικὴ ἐκκλησία τοῦ Ἰασίου. Ὁ Κυπριανὸς παρέμεινε ἐκεῖ ὡς τὸν ἐρχομὸ του στὴν Κύπρο τὸ 1802⁵.

Ἡ παραμονὴ τοῦ Κυπριανοῦ στὴ Μολδοβλαχία ὑπῆρξε σημαντικὴ γιὰ τὴν περαιτέρω πορεία του. Ἡ Μολδοβλαχία τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ἦταν ἡγεμονία ὑποτελεῆς στὴν Τουρκία μὲ ἡγεμόνες ὅμως Ἕλληνες Φαναριῶτες, τοὺς ὁποῖους ἀπέστελλε ὁ σουλτᾶνος. Γι' αὐτὸ κι ἔγινε κέντρο τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων. Περίφημες ἦταν οἱ Ἑλληνικὲς Ἀκαδημίες τοῦ Βουκουρεστίου καὶ τοῦ Ἰασίου, ποὺ καλλιεργοῦσαν τὰ ἐλληνικὰ γράμματα κι ἔγιναν κέντρα τοῦ ἐλληνικοῦ διαφωτισμοῦ, παράλληλα μὲ τὴν Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία καὶ τὴ Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ στὴν Κωνσταντινούπολη καθὼς καὶ τὶς ἄλλες ἐλληνικὲς σχολὲς τῶν Κυδωνιῶν, τοῦ Ἄθω, τῶν Ἰωαννίνων, τῆς Πάτμου κ.ἄ. Ὁ Κυπριανὸς ἐκμεταλλεύτηκε τὴν εὐκαιρία τῆς παραμονῆς του στὸ Ἰάσιο καὶ φοίτησε στὴν ἐκεῖ ἀκμάζουσα ἐλληνικὴ σχολή. Παρακολούθησε μαθήματα φιλοσοφίας, λογικῆς, φυσικῆς, κοσμογραφίας, ψυχολογίας, μεταφυσικῆς, ἠθικῆς, ἀστρονομίας, μαθηματικῶν, χημείας, ἱστορίας, γεωγραφίας καὶ ξένων γλωσσῶν⁶.

4. Λ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα*, ὁ.π., σ. 135 κ.έ.

5. ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΣΙΚΝΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ Ἱερὰ Βασιλικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ τῆς Ὑπεραγίας Θεοτόκου τοῦ Μαχαιρᾶ*, Λευκωσία 1968, σ. 111 κ.έ.

6. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κεμμένων*, ὁ.π., σ. 34.

Ὁ ἑλληνικὸς διαφωτισμὸς συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸ εὐρύτερο πολιτισμικὸ καὶ ἰδεολογικὸ κίνημα ποὺ ἀναπτύχθηκε στὴν Εὐρώπη τὸν 18^ο αἰῶνα καὶ ἀπέβλεπε στὴ διάδοση τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσης καὶ στὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὶς προλήψεις τοῦ παρελθόντος. Τὸ κίνημα τοῦ διαφωτισμοῦ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς προέκταση τῆς ἀναγέννησης τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ποὺ ἄρχισε τὸν 14^ο αἰῶνα στὴν Ἰταλία μὲ τὸν ποιητὴ Πετράρχη (1304-1377) καὶ μὲ στόχο τὴν ἐπιστροφή στὴν κλασικὴ ἀρχαιότητα, μιὰ ἐκ νέου γέννηση τῆς ἀρχαιότητος, γι' αὐτὸ καὶ ἡ ὅλη κίνηση ὀνομάστηκε Ἀναγέννηση⁷. Τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ποὺ μέχρι τότε θεωροῦνταν ὅτι ὑπηρετοῦσαν τὴ θεολογία, ἀπέκτησαν τώρα δική τους αὐτόνομη ἀξία καὶ ἀποτέλεσαν μαζί μὲ τὰ λατινικὰ τὸ θεμέλιο τοῦ κλασικοῦ γυμνασίου. Ὁ τύπος τοῦ ἀνθρώπου ποὺ οἱ ἀνθρωπιστὲς ἐπιδίωκαν νὰ καλλιεργήσουν δὲν ἦταν πιά ὁ ἅγιος, ὅπως τὸν Μεσαίωνα, ἀλλὰ μιὰ ἰσχυρὴ καὶ αὐτόνομη προσωπικότητα ποὺ ἀγαπᾶ τὶς τέχνες καὶ τὰ γράμματα. Ἡ ἀνθρωπιστικὴ αὐτὴ παιδεία ἀναπτύχθηκε μέσα στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας καὶ συνέτεινε στὴν ἀνάπτυξη τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας.

Αὐτὸ τὸ κίνημα τοῦ διαφωτισμοῦ ἐπηρέασε καὶ τὴν Κύπρο τὸν 18^ο αἰῶνα, κατὰ τὸν ὁποῖο παρατηρεῖται μιὰ γενικότερη βελτίωση τῆς οικονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς τοῦ κυπριακοῦ ἑλληνισμοῦ. Σὲ τοῦτο ὑποβοηθήσαν καὶ οἱ ἀλλαγὲς ποὺ οἱ τοῦρκοι ἐπέτρεψαν νὰ γίνουν στὸ διοικητικὸ σύστημα τῆς Κύπρου. Ἦδη ἀπὸ τὸ 1660 οἱ τοῦρκοι ἀναγνώριζαν τὸν ἀρχιεπίσκοπο καὶ τοὺς μητροπολίτες ὡς ἐθνάρχες τῶν χριστιανῶν, ἡ ἀναγνώριση ὅμως αὐτὴ ἐπιβεβαιώθηκε μὲ φερμάνι τὸ 1754 πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπο Φιλόθεο (1734-1759). Ἀπὸ τὸν χρόνον αὐτὸ ἐπίσημα πλέον οἱ κύπριοι ἀρχιερεῖς ἀναγνωρίζονται ὡς ραγιά-κοτζαμπάσηδες, δηλαδὴ ἐπίτροποι τῶν ραγιά-

7. Μ. ΜΑΡΑΘΕΥΤΗ, *Ὁ σύγχρονος κόσμος καὶ ἡ παιδεία*, Λευκωσία 1984, σ. 158 κ.έ.

δων, και ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἀναλαμβάνει, ὡς ἐθνάρχης τῶν ἑλληνοκυπρίων, ἐκτελεστικὸς ἐξουσίες⁸. Τοῦτο ὀδήγησε τὸν ἑλληνισμό τῆς Κύπρου νὰ ἀποκτήσει κάποια μορφή στοιχειώδους αὐτοδιοίκησης, ποὺ τοῦ ἐπέτρεψε νὰ καλλιεργήσει τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὶς τέχνες.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ στοιχειώδη σχολεῖα γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς ἀνάγνωσης καὶ γραφῆς, τὰ ὁποῖα τὴν περίοδο αὐτὴ αὐξάνονται, ἰδρύνονται καὶ τὰ πρῶτα ἑλληνικὰ ἢ ἀνώτερα σχολεῖα, γνωστὰ καὶ ὡς ἑλληνομουσεια. Τὸ 1733 ἰδρύεται ἓνα τέτοιο σχολεῖο στὴ Λάρνακα μὲ δάσκαλο τὸν διάκονο Φιλόθεο⁹. Τὸ 1741 ἰδρύθηκε στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Φιλόθεο (1734-1759) ἡ Ἑλληνικὴ Σχολὴ Γραμμάτων καὶ Μουσικῆς, γιὰ τὴν ὁποία ἔγινε ἀναφορὰ πιὸ πάνω, μὲ πρῶτο δάσκαλο τὸν Ἐφραῖμ τὸν Ἀθηναῖο. Τὸν Ἐφραῖμ διαδέχτηκε στὴ Σχολὴ ὁ μαθητὴς του ἱερομόναχος Παρθένιος¹⁰, ὁ ὁποῖος διετέλεσε καὶ δάσκαλος τοῦ Κυπριανοῦ. Ἡ σχολὴ τοῦ Τιμοθέου συνέχισε τὴ λειτουργία της καὶ ἐπὶ ἀρχιεπισκόπου Παΐσιου (1759-1768), φαίνεται ὅμως ὅτι ἔπαυσε νὰ λειτουργεῖ ἐπὶ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου (1768-1810) μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1775 καὶ 1784 ἐξαιτίας τῶν διωγμῶν τοῦ τούρκου διοικητῆ Χατζῆ Μπακκῆ ἐναντίον τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ 1784 ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χρυσάνθος διέθεσε εἰδικὸ δωμάτιο στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ, τὸ σοφίης μέλαθρον, γιὰ νὰ χρησιμεύσει ὡς νέο σχολεῖο

8. Ἡ ἐθναρχικὴ ιδιότητα ἔδιδε στὸν ἀρχιεπίσκοπο τὸ δικαίωμα νὰ εἰσπράττει καὶ νὰ καταβάλλει τοὺς φόρους τῶν χριστιανῶν, νὰ ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ρυθμίζει τὸ οἰκογενειακὸ καὶ κληρονομικὸ δίκαιο τῶν χριστιανῶν, νὰ διαχειρίζεται τὴν ἐκκλησιαστικὴ περιουσία καὶ νὰ ἀπευθύνεται ἀπ' εὐθείας στὴν τουρκικὴ κυβέρνησι καὶ τὸν σουλτάνο γιὰ αἰτήματα ἢ παράπονα σχετικὰ μὲ τὰ θρησκευτικὰ δικαιώματα τῶν ραγιάδων ἢ γιὰ καταπίεση ἀπὸ σκληροὺς διοικητὲς. Τὰ δικαιώματα αὐτὰ προκαλοῦσαν τὸν φθόνον τῶν ἀγάδων καὶ τῶν τούρκων κατοίκων ἐναντίον τοῦ ἀρχιεπισκόπου.

9. Λ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, ὄ.π., σσ. 110. 124 κ.έ.

10. Αὐτόθι, σ. 157 κ.έ.

για τὴ μόρφωση τοῦ κλήρου¹¹.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ λειτουργία σχολείων, τὸ κίνημα τοῦ διαφωτισμοῦ τὸν 18^ο αἰῶνα ἔδωσε ὄθηση καὶ στὴν καλλιέργεια τῶν τεχνῶν, καθὼς καὶ στὴ συγγραφή καὶ ἔκδοση βιβλίων. Στὴ σχολὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Φιλοθέου διδασκόταν συστηματικὰ ἢ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ, ἐνῶ ὁ ἴδιος ἀρχιεπίσκοπος προώθησε τὴν εἰκονογράφηση τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη στὴ Λευκωσία, γιὰ νὰ ἀκολουθήσει ἢ εἰκονογράφηση καὶ πολλῶν ἄλλων ναῶν. Τὴν περίοδο αὐτὴ ἄρχισε ἐπίσης ἡ ἔκδοση τῶν πρώτων βιβλίων στὰ τυπογραφεῖα τῆς Βενετίας. Ἀνάμεσα στοὺς συγγραφεῖς καὶ σ' ἐκείνους ποὺ χρηματοδότησαν ἢ ἐπιμελήθηκαν ἐκδόσεις ἀναφέρονται οἱ ἀρχιεπίσκοποι Φιλόθεος, Παΐσιος, Χρῦσανθος, ὁ Ἐφραίμ ὁ Ἀθηναῖος, ὁ ἀρχιδιάκονος Σωφρόνιος κ.ἄ. Πολὺ γνωστὸς εἶναι ὁ ἀρχιμανδρίτης Κυπριανὸς, ὁ ὁποῖος συνέγραψε καὶ ἐξέδωσε τὸ 1788 τὴν «*Ἱστορία Χρονολογικὴ τῆς Νήσου Κύπρου*», μὲ τὴν οἰκονομικὴ καὶ ἠθικὴ ἐνίσχυση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου, στὸν ὁποῖο καὶ τὴν ἀφιερώνει¹².

Αὐτὸ τὸ κίνημα τοῦ διαφωτισμοῦ ὁ Κυπριανὸς τὸ γνώρισε σὲ βάθος στὴ σχολὴ τοῦ Ἰασίου στὴν ὁποία, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα, διδόταν ἔμφαση καὶ σὲ ἄλλα μαθήματα σχετικὰ μὲ τὶς ἐπιστῆμες καὶ τὴ φιλοσοφία. Ἐδῶ συνειδητοποίησε τὴ μεγάλη σημασία ποὺ εἶχε ἡ γλῶσσα, τόσο γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ ἀνθρώπου, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἐθνικὴ του ἀφύπνιση¹³. Ἄλλ' ἐνῶ στὴ Δύση τὸ κίνημα τοῦτο σταδιακὰ κοσμικοποιήθηκε, στὴν ἑλληνικὴ Ἀνατολὴ παρέμεινε, λόγω τῆς τουρκικῆς κατοχῆς, στενὰ συνδεδεμένο μὲ τὴν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία. Ἡ παιδεία δὲν ἦταν τὸ μέσο μόνο γιὰ τὴν πνευματικὴ καλλιέργεια τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν καλλιέργεια τῆς

11. Αὐτόθι, σ. 159.

12. Αὐτόθι, σ. 77 κ.έ.

13. ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΠΕΡΣΙΑΝΗ, *Συγκριτικὴ Ἱστορία τῆς Ἐκπαίδευσης τῆς Κύπρου (1800-2004)*, ἐκδ. Gutenberg, Ἀθήνα 2006, σ. 166.

έθνικῆς συνείδησης καὶ τὴν προετοιμασία γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας. Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὁ Ἀδαμάντιος Κοραΐς (1748-1833) διακήρυττε ἀπὸ τὸ Παρίσι ὅτι μόνον ἡ παιδείυσις εἶναι ἡ χορηγοῦσα τὴν ἐλευθερίαν, τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν, αἵτινες συνεπάγουσι καὶ τὴν ἐθνικὴν τοιαύτην. Ἡ γνώση ὅμως τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων στὴν ὀρθόδοξη Ἀνατολὴ ἦταν ἀναγκαία καὶ γιὰ καθαρὰ θρησκευτικούς λόγους. Ἡ κατανόηση τῶν ἀγίων γραφῶν καὶ ἡ τέλεση τῆς θείας λειτουργίας προϋπέθεταν καλὴ γνώση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας.

Μὲ αὐτὲς τὶς ιδέες ὁ Κυπριανὸς ἐπέστρεψε τὸ 1802 στὴν Κύπρο, ἔτοιμος νὰ προσφέρει τὶς ὑπηρεσίες του γιὰ τὴν πνευματικὴ καλλιέργεια τοῦ κυπριακοῦ ἐλληνισμοῦ. Τὸν ἴδιο χρόνο τῆς ἐπιστροφῆς του χειροθετεῖται ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Χρυσάνθο σὲ οἰκονόμο τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ. Τοῦ ἀνατίθεται ἡ φροντίδα τῶν κτημάτων τῆς Μονῆς ποὺ βρίσκονταν στὴ Μητρόπολη Κιτίου¹⁴, ἐνῶ ἀναλαμβάνει συγχρόνως καὶ τὴ διαχείριση οἰκονομικῶν ὑποθέσεων τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς¹⁵. Στὶς 10 Μαρτίου 1804 οἱ ὀθωμανοὶ τῆς Λευκωσίας ἐξηγέρθησαν γιὰ οἰκονομικούς κυρίως λόγους ἐναντίον τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου, ἡ ζωὴ τοῦ ὁποῦοι διέτρεξε ἄμεσο κίνδυνο. Ἀπὸ τὸν κίνδυνο τὸν διέσωσε ὁ οἰκονόμος Κυπριανός, ὁ ὁποῖος ἀπέδειξε τὶς διπλωματικὲς ἱκανότητες, ποὺ πρέπει νὰ εἶχε καλλιεργήσει στὴ Μολδοβλαχία κοντὰ στοὺς Φαναριώτες ἡγεμόνες. Ὁ Κυπριανὸς μετὰ τὸ 1804 προάγεται σὲ μέγα οἰκονόμο καὶ ἀναλαμβάνει τὴ διαχείριση ὅλων τῶν οἰκονομικῶν ὑποθέσεων τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς¹⁶. Φαίνεται πὼς τὰ γεγονότα τοῦ 1804 ἔγιναν ἀφορμὴ ὥστε οἱ τοῦρκοι νὰ ἀποκεφαλίσουν, γιὰ λόγους ἐκφοβισμοῦ, στὶς 15 Μαρτίου 1809 τὸν δραγομᾶνο Χατζηγεωργάκη Κορνέσιο, καὶ τὸν Μάϊο τοῦ ἐπόμενου χρό-

14. *Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὀ.π., σσ. 36. 528 κ.έ.

15. *Αὐτόθι*, σ. 37.

16. *Αὐτόθι*, σ. 38.

νου 1810, να έξορίσουν στὴν Εὐβοία τὸν σὲ βαθὺ γῆρας εὐρισκόμενο ἀρχιεπίσκοπο Χρῦσανθο, μαζί με τὸν ἀνεψιό του μητροπολίτη Κιτίου Χρῦσανθο¹⁷. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Χρῦσανθος πέθανε στὴν έξορία τὴν 1^η Σεπτεμβρίου τοῦ 1810¹⁸, καὶ ἀκολούθησε στὶς 30 Ὀκτωβρίου ἡ χειροτονία καὶ ἡ ἐνθρόνιση τοῦ Κυπριανοῦ ὡς ἀρχιεπισκόπου Κύπρου¹⁹.

Ὡς ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου ὁ Κυπριανὸς ἐργάστηκε με ζῆλο, σύνεση καὶ πατριωτισμὸ γιὰ τὴ βελτίωση τόσο τῆς οικονομικῆς, ὅσο καὶ τῆς πνευματικῆς κατάστασης τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου. Ἀπὸ τὶς πρῶτες προσπάθειές του ἦταν νὰ καλλιεργήσει ἀκόμη περισσότερο τὸν ἐλληνικὸ διαφωτισμὸ, ποὺ εἶχε ἤδη ἀρχίσει νὰ ἐμφανίζεται στὴν Κύπρο ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Φιλοθέου²⁰. Μεριμνήσε γιὰ τὴ συνέχιση τῶν ἐκδόσεων θρησκευτικῶν καὶ μουσικῶν βιβλίων, τὴν ἀγιογράφηση ἱερῶν ναῶν καὶ κυρίως γιὰ τὴ διάδοση τῆς ἐλληνικῆς παιδείας. Ὅπως ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς καὶ οἱ ἄλλοι πνευματικοὶ ἡγέτες τῆς ἐποχῆς του, πίστευε ὅτι ἡ παιδεία εἶναι ὁ πιὸ σημαντικὸς παράγων ποὺ καλλιεργεῖ τὴν πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ ἐλευθερία καὶ κατ' ἐπέκταση τὴν ἐθνικὴ. Γι' αὐτὸ καὶ μιὰ ἀπὸ τὶς πρῶτές του μέριμνες μόλις ἔγινε ἀρχιεπίσκοπος, ἦταν ἡ ἴδρυση τὴν 1^η Ἰανουαρίου 1812 τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας. Ἀργότερα βοήθησε ὑλικά καὶ

17. Αὐτόθι, σσ. 40. 259.

18. Αὐτόθι, σ. 42.

19. Αὐτόθι, σ. 42. Βλ. καὶ ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΥ ΕΓΓΛΕΖΑΚΗ (ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΠΑΥΛΟΥ), *Εἵκοσι Μελέται διὰ τὴν Ἐκκλησίαν Κύπρου (4^{ος} ἕως 20^{ος} αἰών)*, ἔκδ. Ἰδρυμα Ἀ. Γ. Λεβέντη, Μορφωτικὸν Ἰδρυμα Ἑθνικῆς Τραπεζῆς, Ἀθῆναι 1996, σσ. 53-54, 352.

20. Ὁ Θεόδωρος Παπαδόπουλλος στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντος ἔργου *Σῶμα Ἐκπαιδευτικῶν Ἐγγράφων, Μέρος Β', Μέση Ἐκπαίδευσις*, Λευκωσία 2000, ὁμιλεῖ γιὰ “κυπριακὸ διαφωτισμὸ”, τὸν ὁποῖο συνδέει καὶ με τὴν Ἑλληνικὴ Σχολὴ ποὺ ἴδρυσε ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός, σσ. i-v.

ήθικα και στην ίδρυση παρόμοιας σχολής στη Λεμεσό²¹, καθώς και σχολείου στην ιδιαίτερη πατρίδα του τόν Στρόβολο²².

Ἡ ἰδρυτικὴ πράξις τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς, ποὺ μετεξελίχθη τὸ 1893 στὸ μέχρι σήμερα ἀκτινοβολοῦν Παγκύπριο Γυμνάσιο²³, περιλαμβάνεται στὸν Κώδικα Α΄ τῆς ἱεραῆς Ἀρχιεπισκοπῆς, φφ. 173-175, καὶ ἀποτελεῖ τὸ πιὸ σημαντικὸ ἔγγραφο ποὺ ἀναλύει τὶς ιδέες τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ σχετικά μετὴν ἐπιθυμία του νὰ συμβάλει στὴν ἀνάπτυξη τῆς παιδείας στὴν Κύπρο. Τὸ κείμενο ἔχει ἀναδημοσιευθεῖ σὲ πολλὰς μελέτες, ποὺ ἀσχολήθηκαν μετὴν ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαίδευσης ἢ τὴ βιογραφία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ. Πρόσφατη ἀναδημοσίευση περιλαμβάνεται καὶ στὸν τόμο ποὺ ἐξέδωσε ἡ ἱερὰ μονὴ Μαχαιρᾶ²⁴. Ἡ ἀναδημοσίευση αὐτὴ ἔχει τὸ πλεονέκτημα ὅτι τὸ κείμενο τῆς ἰδρυτικῆς πράξης χωρίστηκε σὲ δέκα παραγράφους, γεγονός ποὺ διευκολύνει τὸν ἀναγνώστη στὴν κατανόηση τοῦ κειμένου. Στὴν παροῦσα μελέτη, ἀντὶ νὰ παραθέσω γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ ὀλόκληρο τὸ κείμενο τῆς ἰδρυτικῆς πράξης μετὸ δυσνόητο γιὰ τοὺς πολλοὺς γλωσσικὸ τῆς ἰδιώμα, ἔκρινα προτιμότερο νὰ κάμω περίληψη τῶν δέκα παραγράφων τῆς πιὸ πάνω ἀναδημοσίευσης καὶ νὰ παραθέτω γιὰ τὴν καθεμιὰ τὶς παρατηρήσεις μου.

21. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὁ.π., σ. 57 καὶ Λ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, ὁ.π., σ. 235.

22. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός (φωτογραφικὸν Λεύκωμα), ὁ.π., σ. 37.

23. ΕΥΕΛΘΟΝΤΟΣ ΓΛΥΚΥ, «Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας (1808-1893)», Ἐπετηρὶς τοῦ Συλλόγου τῶν τελειοφοίτων τοῦ Παγκυπρίου Γυμνασίου καὶ Διδασκαλείου, ἔτος Α΄, 1916-1917, σσ. 25-63, ἀναδημοσιευθεῖσα στὸ Σῶμα Ἐκπαιδευτικῶν Ἐγγράφων, ἐκδιδομένων ὑπὸ Θεοδώρου Παπαδοπούλλου, Μέρος Β΄, Μέση Ἐκπαίδευσις, Λευκωσία 2000, σσ. 441-468.

24. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὁ.π., σσ. 181-186.

Ίδρυτική πράξη τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας.

«Κυπριανὸς ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Νέας Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Κύπρου».

Παράγραφος 1^η:

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς μητροπολίτες, τοὺς κληρικούς τῆς Λευκωσίας, τοὺς ἡγουμένους, τοὺς οἰκονόμους καὶ ἐπιστάτες τῶν μοναστηρίων, πρὸς τοὺς ἱερεῖς, τοὺς ἄρχοντες, τοὺς προεστῶτες καὶ γέροντες καὶ γενικὰ πρὸς ὅλους τοὺς χριστιανούς πρὸς τοὺς ὁποίους δίδει τὴν εὐλογία καὶ τὴ συγχώρησή του.

Παρατηρήσεις:

Μὲ τὴν προσφώνησή του αὐτὴ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς τονίζει ἐξαρχῆς ὅτι τὸ περιεχόμενο τῆς Ἰδρυτικῆς Πράξης ἀφορᾷ ὅλους τοὺς ἔλληνας τῆς Κύπρου καὶ ὄχι μόνο τοὺς κατοίκους τῆς Λευκωσίας. Ἡ σχολὴ τὴν ὁποίαν ἰδρύει ἔχει παγκύπριο χαρακτήρα.

Παράγραφος 2^η:

Μὲ ἀφόρμηση τὴ ρήση ἑνὸς ἐκ τῶν ἑπτὰ σοφῶν τῆς Ἑλλάδος «θνήσκε ὑπὲρ πίστεως καὶ μάχου ὑπὲρ πατρίδος», τονίζει ὅτι οἱ ἀγωνιζόμενοι γιὰ τὴν πίστη καὶ τὴν πατρίδα στεφανώνονται ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ἐγκωμιάζονται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους. Πρὸς ἐπιβεβαίωση τῆς ἀποψῆς αὐτῆς παραθέτει διάφορα παραδείγματα ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ καὶ τὴν πολιτικὴ ἱστορία.

Παρατηρήσεις:

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς μὲ σαφήνεια υἱοθετεῖ στὴν παράγραφο αὐτὴ τὶς ἀπόψεις τοῦ ἑλληνικοῦ διαφωτισμοῦ καὶ συνδέει ἄμεσα τοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴ χριστιανικὴ πίστη μὲ τοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδας. Τὰ παραδείγματα ποὺ χρησιμοποιεῖ γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τοὺς λόγους τοῦ μαρτυροῦν πλούσια γνώση τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς ἱστορίας.

Παράγραφος 3^η:

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς ἀναφέρει ὅτι ἀφότου κατέστη ὑπεύθυνος γιὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ καὶ πολιτικὰ πράγματα τῆς Κύπρου καὶ ἀνέλαβε τὴν εὐθύνη γιὰ τὴ θρησκευτικὴ καὶ τὴν πολιτικὴ “διόρθωση” τοῦ ποιμνίου του, ἀκολουθώντας τὸ παράδειγμα “θείων ἀνδρῶν”, κατέληξε στὴ σκέψη πὼς πρέπει καὶ ὁ ἴδιος νὰ ἀφήσει στὴν πατρίδα ἕνα τεκμήριο θεοσεβείας καὶ ἀγώνισμα ὑπὲρ πίστεως. Πρὸς τοῦτο τὸν ὤθησαν καὶ ἡ ἀποστολικὴ ἐπιδίωξη τοῦ συμφέροντος τῶν πολλῶν καὶ ἡ εὐθύνη του νὰ πρεσβεύει γιὰ τὸ ποίμνιό του πρὸς τὸν Χριστό. Ἔλαβε ἐπίσης ὑπόψη του ὅτι ἡ Κύπρος ὑποφέρει ἀπὸ «μέγαν αὐχμὸν παιδείας» καὶ ἔλλειψη ἑλληνικῶν μαθημάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι τὸ μόνο μέσο ποὺ στολίζει τὸν ἀνθρώπινο νοῦ καὶ κάμνει τὸν ἄνθρωπο νὰ γίνῃ πραγματικὰ ἄνθρωπος.

Παρατηρήσεις:

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος συναισθάνεται ἔντονα τὴν εὐθύνη ποὺ ἔχει ἀναλάβει γιὰ τὴν πνευματικὴ καὶ ὑλικὴ βελτίωση τοῦ ποιμνίου του. Συνδέει τὴν προσφορὰ ὑπηρεσιῶν πρὸς τοὺς συμπατριῶτές του μὲ τὴν ἐκδήλωση λατρείας πρὸς τὸν Χριστό. Θεωρεῖ ἐπίσης ὅτι ὁ καλύτερος τρόπος νὰ ἐξυπηρετήσῃ τοὺς συμπατριῶτές του εἶναι νὰ δημιουργήσῃ γι’ αὐτοὺς τὶς κατάλληλες συνθήκες γιὰ μόρφωση, ἐπειδὴ οἱ κύπριοι στεροῦνται τοῦ ἀγαθοῦ τῆς παιδείας, ποὺ τοὺς εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ νὰ καλλιεργηθοῦν πνευματικὰ καὶ νὰ γίνουν σωστοὶ ἄνθρωποι. Ὑπάρχει ὅμως ἀκόμη ἕνας λόγος ποὺ τὸν ὤθησε στὴν ἀπόφαση νὰ ἀφήσει ἕνα τεκμήριο θεοσεβείας καὶ ἀγώνισμα ὑπὲρ πίστεως. Εἶναι τὸ παράδειγμα ποὺ παίρνει ἀπὸ “θείους ἄνδρες”. Δὲν γνωρίζουμε ποῖοι εἶναι αὐτοὶ οἱ θεῖοι ἄνδρες στοὺς ὁποίους ἀναφέρεται, θὰ πρέπει ὅμως νὰ υποθέσουμε ὅτι ἀναφέρεται στοὺς πρὸ αὐτοῦ ὀρθόδοξους ἱεράρχες τῆς ἑλληνικῆς διασπορᾶς ποὺ ἴδρυσαν ἑλληνικὲς σχολὲς καὶ μερίμνησαν γιὰ τὴ διάδοση τοῦ ἑλληνικοῦ διαφωτισμοῦ. Τὸ ἐπίθετο “θεῖοι” ποὺ προσδιορίζει τὴ λέξη ἄνδρες μᾶς ὑποχρεώνει νὰ μὴ ἐπεκταθοῦμε καὶ στοὺς ἡγεμόνες καὶ τοὺς ἄλλους πολιτικοὺς

ήγέτες που συνέβαλαν στη διάδοση του διαφωτισμού. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς παραλληλίζει ἔτσι τὸ δικό του τεκμήριο θεοσέβειας μὲ τὸ ἔργο ἄλλων μεγάλων ἱεραρχῶν καὶ συνδέει τὴν Κύπρο πνευματικὰ καὶ ἀγωνιστικὰ μὲ τὶς προσπάθειες τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν περιοχῶν. Ἡ πράξη του αὐτὴ δείχνει τὴν ἐπίδραση ποὺ δέχτηκε ἀπὸ τὴν παραμονή του στὸ ἐξωτερικό.

Παράγραφος 4^η:

Γιὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ ἔργου τούτου, συνεχίζει, ὑποκινηθεὶς ἀπὸ «θεῖον ζῆλον», ἀποφάσισα μόλις ἀνέλαβα τὸ πηδάλιο τῆς Ἐκκλησίας, παρὰ τὶς ἀδυναμίες μου, νὰ ἰδρῦσω μίαν Ἑλληνικὴ Σχολὴ γιὰ νὰ ὠφελήσω τοὺς συμπατριῶτές μου. Κατενόησα ὅτι ἡ ἀπαιδευσία καὶ ἡ κακοήθεια μερικῶν συμπατριωτῶν μου ἀπὸ τὴν ὁποία πηγάζουν πλεῖστα κακὰ δὲν ἔχει ἄλλην αἰτία ἀπὸ τὴ “στέρηση τῶν μουσῶν”, ἐπειδὴ δὲν δόθηκε ἡ εὐκαιρία μέχρι σήμερα νὰ ἰδρυθεῖ καὶ στὴ δική μας πατρίδα, ὅπως ἔγινε σὲ ἄλλες πολιτείες, ἓνα κοινὸ σχολεῖο γιὰ νὰ διδάσκονται τὰ παιδιὰ τὴν πατρικὴ τους πίστη καὶ συγχρόνως νὰ ἐκπαιδεύονται στὰ χρηστὰ ἤθη, ὥστε νὰ γίνουν ὅταν ἐνηλικιωθοῦν θεοσεβεῖς, φρόνιμοι, πολιτικοί, χρηστοθήεις, δίκαιοι, φιλοπάτριδες, φιλέμποροι γιὰ νὰ κερδίζουν τὰ πρὸς τὸ ζεῖν μὲ δικαιοσύνη καὶ νὰ μὴ περιφέρονται ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἄσκοπα.

Παρατηρήσεις:

Αἰτία πλείστων κακῶν, κατὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανό, ἀποτελεῖ ἡ ἀπαιδευσία, τὴν ὁποία συνδέει μὲ τὴν κακοήθεια. Ὁ συνδυασμὸς αὐτὸς ἀπαιδευσίας καὶ κακοήθειας ὑποβάλλει ὅτι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς ἀποδίδει στὴν παιδεία πρωτίστως ἀνθρωποπλαστικὸ χαρακτῆρα καὶ κατὰ δεῦτερο λόγο γνωσιολογικό. Καὶ σ’ αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν σκοπὸ ἀποβλέπει τὸ κοινὸ σχολεῖο ποὺ θέλει νὰ ἰδρῦσει. Νὰ διαμορφώσει σωστοὺς ἀνθρώπους. Πολλὲς ὅμως ἀπορίες προκαλεῖ ἡ φράση του ὅτι δὲν ἰδρύθηκε καὶ στὴ δική μας πατρίδα,

ὅπως καὶ σὲ ἄλλες πολιτείες, ἓνα κοινὸ σχολεῖο γιὰ νὰ διδάσκονται τὰ παιδιὰ τὴν πίστη τῶν πατέρων τους καὶ τὰ χρηστά ἦθη. Ἡ φράση αὐτὴ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ ἴδια τὰ γεγονότα, ἐπειδὴ κάποια σχολεῖα εἶχαν ἤδη λειτουργήσει πρὶν ἀναλάβει ὁ ἴδιος τὸ πηδάλιο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα ποὺ λειτούργησαν τὸν δέκατο ὄγδοο αἰῶνα στὴν Κύπρο, καὶ γιὰ τὰ ὁποῖα ἔγινε ἀναφορά πρὸ πάνω, δυὸ μόλις χρόνια πρὶν γίνει ὁ Κυπριανὸς ἀρχιεπίσκοπος καὶ τέσσερα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἰδρυτικὴ αὐτὴ πράξη, στὶς 17 Ἰανουαρίου 1808, ὁ ἱερομόναχος Ἰωαννίκιος δώρισε τὸ παρὰ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ σπίτι του γιὰ νὰ γίνει ἑλληνομουσεῖον καὶ τὸ προικοδότησε μὲ δεκαπέντε χιλιάδες γρόσια, ὥστε ἀπὸ τοὺς τόκους τῶν χρημάτων αὐτῶν νὰ πληρώνεται ὁ δάσκαλος. Τὴ σχολὴ τοῦ Ἰωαννικίου προικοδότησε τὴν ἴδια ἡμέρα μὲ ἄλλες δέκα χιλιάδες γρόσια καὶ ὁ δραγομᾶνος Χατζηγεωργάκης Κορνέσιος. Τὰ ἔγγραφα τῶν δωρεῶν αὐτῶν περιέχονται στὸν κώδικα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς (φφ. 152 καὶ 154 ἀντίστοιχα)²⁵ καὶ ἐπιβεβαιώνονται ἀπὸ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Χρῦσανθο. Ἡ φράση, ἐπομένως, τοῦ Κυπριανοῦ ὅτι δὲν ἰδρύθηκε καὶ στὴν Κύπρο ἓνα κοινὸ σχολεῖο πρέπει νὰ ἀναφέρεται σὲ ἓνα σχολεῖο διαφορετικὸ ἀπ' ἐκεῖνα ποὺ εἶχαν ἔως τότε λειτουργήσει, ἓνα σχολεῖο παρόμοιο μὲ τὴν Ἀκαδημία στὴν ὁποῖα φοίτησε στὸ Ἰάσιο.

Παράγραφος 5^η:

Γιὰ τὴν ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ καὶ παρὰ τὴν ἀδυναμία μας, συνεχίζει ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ἀνεγείραμε ἐκ θεμελίων τὴν ὠραία, νέα σχολὴ κοντὰ στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ, στὸν παξὲ (περιβόλι) ποὺ ἀφιέρωσε πρὶν ἀπὸ καιρὸ στὴ μονὴ Μαχαιρᾶ ὁ συνάδελφός μου ἅγιος Κυρηναῖος κὺρ Εὐγένιος.

25. Λ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα ἐν Κύπρῳ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας (1571-1878)*, ἐν Λευκωσίᾳ 1930, σσ. 88-92.

Παρατηρήσεις:

Ἡ φράση ἔκτισε ἐκ θεμελίων τὴ “νέα σχολή” ὑπονοεῖ ὅτι αὐτὴ δὲν ἀποτελεῖ συνέχεια τοῦ ἐλληνομουσείου ποὺ δώρισε ὁ ἱερομόναχος Ἰωαννίκιος καὶ γιὰ τὸ ὁποῖο δὲν γνωρίζουμε ἂν συνέχισε ἢ ὄχι τὴ λειτουργία του. Στὴν ἐργασία του «*Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας (1808-1930)*» ὁ Εὐέλθων Γλυκὺς θεωρεῖ τὴν Ἑλληνικὴ Σχολὴ Λευκωσίας ὡς συνέχεια τοῦ ἐλληνομουσείου ποὺ ἴδρυσε μὲ τὴ δωρεά του ὁ ἱερομόναχος Ἰωαννίκιος. Ὅπως ὅμως ξεκάθαρα ἀναφέρει στὴν Ἰδρυτικὴ του Πράξη ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός, ἡ νέα Σχολὴ χτίστηκε ἐκ θεμελίων. Ἡ φράση χτίστηκε ἐκ θεμελίων πρέπει νὰ ἐρμηνευθεῖ ὅτι δὲν ὑπονοεῖ μόνο πὼς γιὰ τὴ νέα σχολὴ δὲν χρησιμοποιήθηκαν τὸ κτίριο καὶ τὰ χρήματα μὲ τὰ ὁποῖα προικοδοτήθηκε τὸ ἐλληνομουσεῖο τοῦ Ἰωαννικίου, ἀλλ’ ὅτι καὶ τὸ πρόγραμμα τῆς νέας σχολῆς ἦταν ἐντελῶς διαφορετικὸ ἀπ’ ἐκεῖνο τοῦ ἐλληνομουσείου. Τὸ θέμα τοῦτο θὰ ξεκαθαρίσει ὅταν ἀνευρεθοῦν περισσότερα στοιχεῖα γιὰ τὸ ἀναλυτικὸ πρόγραμμα καὶ τοὺς κανονισμοὺς τῆς σχολῆς, ὅπως ἴσχυαν τὴν ἐποχὴ τῆς ἴδρυσῆς της.

Παράγραφος 6^η:

Προχώρησα στὴν ἀνέγερση, συνεχίζει ὁ ἀρχιεπίσκοπος, ἀφοῦ διαπίστωσα ὅτι δὲν ὑπῆρχε ἄλλο μέρος πιὸ κατάλληλο ἀπὸ τὸν παῆξ ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Ἀρχιεπισκοπὴ γιὰ νὰ χτιστεῖ ἡ νέα Σχολὴ καὶ ἀφοῦ βεβαιώθηκα ὅτι δὲν ἀποτελεῖ ἱεροσυλία τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ περιβόλι εἶναι ἀφιερωμένο στὴ μονὴ Μαχαιρᾶ, ἐπειδὴ, ὅπως θὰ δηλωθεῖ πιὸ κάτω, καὶ ἡ Σχολὴ θὰ εἶναι ἀφιερωμένη στὸν Θεό, γι’ αὐτὸ καὶ τὸ ἀφιέρωμα θὰ παραμείνει ἀφιέρωμα. Γιὰ τὴν πρόθεσή μου αὐτὴ ἐνημέρωσα τὸν ἡγούμενο καὶ τοὺς πατέρες τῆς Μονῆς. Ὅρίζω δὲ ὅπως, ἐνόσω ἡ Σχολὴ θὰ λειτουργεῖ ὡς Σχολὴ σύμφωνα μὲ τὴν ἀφιέρωσή μου, ἡ Μονὴ νὰ μὴ ἔχει ὁποιοσδήποτε ἀξιώσεις. Ἄν ὅμως, ὕστερα ἀπὸ καιρό, ἤθελε κάποιος “ληστρικῶς ἐφορμήσας” νὰ καταργήσῃ τὴ Σχολή, τότε ἡ Μονὴ νὰ ἔχει τὴν κυ-

ριότητα του τόπου, επειδή είναι δικό της αφιέρωμα. Ἐπέλεξα τὴν τοποθεσία αὐτὴ γιὰ νὰ χτιστεῖ ἡ νέα Σχολή, επειδὴ βρίσκεται στὸ μέσο τῆς πόλης καὶ θὰ διευκολύνει τοὺς μαθητὲς ἀπὸ ὅλη τὴν περιφέρεια τῆς Λευκωσίας.

Παρατηρήσεις:

Πρὶν προχωρήσει στὸ κτίσιμο τῆς Σχολῆς ὁ ἀρχιεπίσκοπος βεβαιώθηκε ὅτι ἡ χρήση οἰκοπέδου ποὺ ἀνήκει στὴ μονὴ Μαχαιρᾶ δὲν ἀποτελεῖ ἱεροσυλία καὶ μερίμνησε ὅπως σὲ περίπτωση διάλυσης τῆς σχολῆς ἡ ἰδιοκτησία τοῦ οἰκοπέδου ἐπανέλθει καὶ πάλι στὴ μονὴ Μαχαιρᾶ. Τοῦτο δείχνει τὸν ζῆλό του νὰ ἰδρῦσει τὴ σχολὴ ἀπέναντι στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ καὶ ἀποκαλύπτει παράλληλα τὴν ἐπιθυμία του νὰ διασφαλίσει τὰ συμφέροντα τῆς Μονῆς. Φανερώνει ἐπίσης τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τοὺς μέλλοντες μαθητὲς καὶ τὸ πρακτικὸ πνεῦμα ποὺ τὸν διέκρινε, επειδὴ ἡ ἐπιλογὴ τοῦ συγκεκριμένου χώρου ἔγινε γιὰ νὰ διευκολύνει τοὺς μαθητὲς. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς χρησιμοποιεῖ τὸν ὄρο Σχολή καὶ ὄχι σχολεῖο ἢ ἑλληνομουσεῖο, προφανῶς γιὰ νὰ δηλώσει τὸ εἶδος τοῦ ἰδρύματος. Στους χρόνους πρὶν ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ἐπανάσταση ὁ ὄρος Σχολή χρησιμοποιόταν γιὰ τὰ ἀνώτερα ἐκπαιδευτικὰ ἰδρύματα (Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολή), ἐνῶ οἱ ὄροι σχολεῖο καὶ ἑλληνομουσεῖο γιὰ τὰ κατώτερα καὶ τὰ μέσα. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός, ἐπομένως θὰ ἴδρυνε ἓνα ἀνώτερο ἐκπαιδευτικὸ ἴδρυμα, ὅμοιο τοῦ ὁποίου δὲν λειτούργησε προηγουμένως στὴν Κύπρο καὶ τὸ ὁποῖο θὰ συνέβαλλε στὴ βελτίωση τοῦ πνευματικοῦ ἐπιπέδου ὁλόκληρου τοῦ λαοῦ.

Παράγραφος 7^η:

Μὲ ὑποκίνησαν στὸ θεάρεστο αὐτὸ ἔργο, συνεχίζει, ὁ ζῆλος καὶ τὸ χρέος μου πρὸς τὴν πατρίδα, ἀλλὰ καὶ οἱ κατηγορίες ποὺ λέγονται ἐναντίον τῶν κυπρίων καὶ τὶς ὁποῖες ὁ ἴδιος προσωπικὰ ἔχω ἀκούσει. Σὲ ὅσους τόπους καὶ ξένες ἐπαρχίες ἐπῆγα, δὲν ἄκουα τίποτε ἄλλο παρὰ κατηγορίες ἐναντίον ἡμῶν τῶν κυπρίων ὅτι, ἐνῶ καὶ στὰ πιὸ μικρὰ νησιὰ

καὶ στὶς πιὸ μικρὲς πόλεις λειτουργοῦν κοινὰ σχολεῖα, μιὰ περίφημη Κύπρος οὔτε ἓνα κοινὸν μουσεῖον οὔτε αὐτὸ τῶν γραμματικῶν, δὲν εἶναι ἄξια νὰ λειτουργήσῃ, γιὰ νὰ σπουδάξουν σ' αὐτὸ τὰ παιδιὰ τῆς καὶ νὰ βελτιώνουν τὴ βάρβαρη γλῶσσά τους. Ὅταν ἔρθεις στὴν Κύπρο βλέπεις μιὰν ἀμάθεια σὲ ὅλους γενικῶς, καὶ σὲ ἱερωμένους καὶ σὲ λαϊκοὺς καὶ κάποια ἦθη σχεδὸν ἀνυπόφορα. Οἱ κατηγορίες αὐτὲς ποὺ τίς ἄκουσα μὲ τὰ ἴδια μου τὰ αὐτιά, μοῦ δημιούργησαν τὴν ἐνδόμυχη ἐπιθυμία νὰ ιδρύσω ἀνώτερη σχολὴ καὶ τώρα ποὺ ἔχω τὴν ἐξουσία, προχώρησα, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Θεοῦ, στὴν ὑλοποίηση τοῦ σκοποῦ μου.

Παρατηρήσεις:

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐπιβεβαιώνει ὅτι ἡ Κύπρος ὑστεροῦσε ἔναντι τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν νήσων καὶ ἐπαρχιῶν ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐκπαίδευση καὶ τὰ ἦθη. Ὅσα ὁ ἴδιος ἄκουσε στὰ ταξίδια του, ἐπιβεβαιώνουν τὶς μαρτυρίες τῶν ξένων περιηγητῶν γιὰ τὴν ἀμάθεια ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Κύπρο²⁶. Ἡ πνευματικὴ αὐτὴ ὑστέρηση τῶν κυπρίων, σὲ σύγκριση πρὸς τοὺς ἄλλους ἔλληνες, εἶναι ἓνα θέμα ποὺ χρειάζεται περισσότερη ἔρευνα. Ὑπῆρχαν ἀσφαλῶς πολλοὶ λόγοι γιὰ τὴν πνευματικὴ αὐτὴ καθυστέρηση. Ὁ ἀφελληνισμὸς τῶν κυπρίων ποὺ ἐπιχειρήθηκε ἀπὸ τοὺς φράγκους, ἡ μακρόχρονη ἀπομόνωσή τους ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο Ἑλληνισμὸ καὶ οἱ ἄθλιες συνθήκες διαβίωσης ἐπὶ Τουρκοκρατίας, εἶναι σοβαροὶ λόγοι ποὺ συνέτειναν στὴν παραφθορὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας καὶ στὰ πενιχρὰ μέσα ποὺ χρησιμοποιήθηκαν γιὰ τὴν ἀποκατάστασή της. Ἡ οἰκονομικὴ ἐξαθλίωση εἶχε ἄμεσο ἀρνητικὸ ἀντίκτυπο στὴν πνευματικὴ τους ζωὴ καὶ κατ' ἐπέκταση στὸ γλωσσικὸ τους ἰδίωμα. Στὸ κείμενό του ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς χρησιμοποιεῖ γιὰ τὸ σχολεῖο ποὺ ἔχει ιδρύσει, παράλληλα μὲ τὸν ὄρο Σχολή, καὶ τὸν ὄρο κοινὸ σχολεῖο. Μὲ τὴ

26. Α. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, ὀ.π., σ. 34 κ.έ.

χρήση του ὄρου τούτου ἴσως νὰ ὑπονοεῖ ὅτι, εἴτε ἡ φοίτηση στὴ σχολὴ αὐτὴ ἦταν ἀνοιχτὴ σὲ ὅλους ὅσοι μποροῦσαν νὰ παρακολουθήσουν τὰ μαθήματά της, εἴτε ὅτι οἱ μαθητὲς δὲν πλήρωναν διδάκτρα.

Παράγραφος 8^η:

Ἐπειδὴ, κατὰ τὴ θεολογία, κάθε τι τὸ καλὸ προέρχεται ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ ὄχι ἀπὸ τίς δικές μας δυνάμεις, γι' αὐτὸ ἀποδίδουμε δόξα στὸν Θεὸ γιὰ τὴ συμπλήρωση τῆς ἱερῆς αὐτῆς Σχολῆς, τὴν ὁποία ἀφιερώνουμε στὴν πανσωστικὴ ἁγία Τριάδα, στὸν ἕνα καὶ μόνον τρισυπόστατο Θεό, γιὰ νὰ τὴν σκέπει καὶ προστατεύει ἀπὸ κάθε ἐνάντια προσβολή, διαβολικὴ ἢ ἀνθρώπινη, νὰ τὴν αὐξάνει καὶ στερεώνει καὶ νὰ δίνει καρποὺς ἀρετῆς στοὺς νέους ποὺ θὰ σπουδάζουν σ' αὐτὴ “εἰς ἄφρασιν τῶν ἁμαρτιῶν μου καὶ εἰς μνημόσυνον τῶν ἡμετέρων γονέων”.

Παρατηρήσεις:

Μὲ τὴν ἀφιέρωση τῆς Σχολῆς στὴν ἁγία Τριάδα ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς συνενώνει τὴ λατρεία πρὸς τὸν Θεὸ μὲ τὸ χρέος του πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν προσφορὰ πρὸς τοὺς συμπατριῶτές του, ὅπως ἀνέφερε στὴν τρίτη παράγραφο πῶς πάνω. Ἐνῶ σὲ ἄλλα κινήματα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τοῦ διαφωτισμοῦ ἡ παιδεία ἀπέκτησε αὐτονομία ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, μὲ τὴν Ἰδρυτικὴ Πράξη τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς θέτει τὴν παιδεία ὑπὸ τὴν προστασία τῆς Ἐκκλησίας. Τοῦτο συνέβαλε στὴ συνέχιση τῆς ἀμεσης ἀνάμειξης τῆς Ἐκκλησίας στὴ διοίκηση τῆς ἐκπαίδευσης στὴν Κύπρο καὶ ἀποδείχτηκε σωτήριο ἔργο, ἐπειδὴ προστάτευσε τοὺς κυπρίους ἀπὸ τίς ξένες προσπάθειες γιὰ τὸν ἀφελλισμὸ τους, τόσο κατὰ τὰ ὑπόλοιπα χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, ὅσο καὶ κατὰ τὴν περίοδο τῆς Ἀγγλοκρατίας.

Παράγραφος 9^η:

Συνιστῶ τὴ Σχολὴ καὶ πρὸς σᾶς, πανιερώτατοι μητροπολίτες καὶ συλλειτουργοί μου. Ἰδιαιτέρως τὴν συνιστῶ πρὸς

ἐκεῖνον ποῦ θὰ μὲ διαδεχθεῖ, ὅποιος καὶ νὰ εἶναι αὐτός, πρὸς ὅλους τοὺς μετέπειτα μητροπολίτες, πρὸς τὸν εὐσεβῆ κληρὸ καὶ πρὸς ὅλους τοὺς φίλους, συμπατριῶτες καὶ ἀδελφούς. Τοὺς συνιστῶ νὰ διατηροῦν καὶ νὰ ὑπερασπίζονται τὴ Σχολὴ ὡς κόρη ὀφθαλμοῦ, ὡς δικό τους ἀφιέρωμα στὸν Θεό, ἀγωνιζόμενοι, ἂν χρειαστεῖ καὶ μέχρις αἵματος, γιὰ τὴ συνεχῆ λειτουργία της. Ἄν ὅμως μετὰ τὸν θάνατό μου παρουσιαστεῖ κάποιος τόσο ἀναιδής καὶ ἱερόσυλος ὥστε, χωρὶς νὰ λάβει ὑπόψη του τὴν ἀφιέρωσή μου, νὰ ἀπλώσει σ' αὐτὴ ληστροικὸ χέρι καὶ ἀπὸ οἶκον Θεοῦ νὰ τὴν κάμει δικόν του οἶκο, εἴτε ἀρχιεπισκοπῆ, εἴτε μητρόπολη, ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ὅποιον βαθμὸ καὶ ἂν κατέχει, νὰ ἔχει ἀντίδικό του τὴν ἁγία Τριάδα καὶ νὰ εἶναι ἀφορισμένος ἀπὸ τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα. Στὴ συνέχεια διατυπώνει πολλὰς ἄλλες βαριὰς κατάρεις καὶ ἀναθεματισμοὺς ἐναντίον ἐκείνων ποῦ θὰ διακόψουν τὴ λειτουργία της.

Παρατηρήσεις:

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς λαμβάνει πρόνοια γιὰ τὴ διατήρηση τῆς σχολῆς καὶ στὸ μέλλον, γι' αὐτὸ καὶ τὴν χαρακτηρίζει ὡς ἀφιέρωμα στὸν Θεὸ ὅλων τῶν κυπρίων (ἐκείνων ποῦ ζοῦν καὶ ἐκείνων ποῦ θὰ ῥθουν), τοὺς ὁποίους καλεῖ νὰ τὴν ὑπερασπίζονται, δίδοντας, ἂν χρειαστεῖ, καὶ τὸ αἷμά τους. Οἱ ἀναθεματισμοὶ καὶ οἱ κατάρεις ποῦ ἀπευθύνει πρὸς ἐκείνους ποῦ τυχὸν θὰ τολμήσουν νὰ διαλύσουν τὴ Σχολὴ καὶ νὰ τὴν μετατρέψουν σὲ δικό τους οἶκο, σὲ ἀρχιεπισκοπῆ ἢ μητρόπολη, φανερώνουν τὴ βαθιὰ ἐπιθυμία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ νὰ διατηρηθεῖ ἡ λειτουργία τῆς Σχολῆς καὶ στὸ μέλλον. Σὲ μιὰ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία ἡ δημόσια διοίκηση ἦταν στὰ χέρια ξένων κατακτητῶν καὶ δίκαιο ἦταν ὅ,τι συνέφερε σ' αὐτούς, οἱ εὐχὲς καὶ οἱ κατάρεις ἀποτελοῦσαν ἓνα ἰσχυρὸ παιδευτικὸ μέσο γιὰ τὴ διαπαιδαγώγηση τῶν χριστιανῶν καὶ τὴν τήρηση τῶν συμφωνιῶν μεταξύ τους. Σ' αὐτὸ τὸ παιδευτικὸ μέσο κατέφυγε καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς προκειμένου νὰ διασφαλίσει καὶ στὸ μέλλον τὴν λειτουρ-

γία τῆς Σχολῆς ποὺ ἴδρυσε. Οἱ ἀναθεματισμοὶ ὅμως καὶ οἱ κατάρεις ὑποδηλώνουν καὶ τὴν ἔλλειψη συνέχειας στὰ ἔργα τῶν ἐκάστοτε ἀρχιεπισκόπων. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς φαίνεται ὅτι εἶχε εὐλόγους λόγους νὰ φοβᾶται ὅτι οἱ διάδοχοί του δὲν θὰ συνέχιζαν τὸ ἔργο του.

Παράγραφος 10^η:

Ἔσοι θὰ προστατεύουν καὶ θὰ ὑπερασπίζονται τὴ Σχολή, ὡς ἀφιερωμένη στὸν Θεό, συμπληρώνει τὴν Ἰδρυτικὴ του Πράξη, ἃς εἶναι συγχωρημένοι καὶ εὐλογημένοι ἀπὸ τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸ καὶ τὸ ἅγιο Πνεῦμα, τὴ μόνη ἀσύγχυτη καὶ ἀδιαιρέτη Τριάδα τοῦ ἐνὸς ὡς πρὸς τὴν οὐσία Θεοῦ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο τοὺς εὐχομαι νὰ ἀπολαμβάνουν κάθε τι ποὺ ἐπιθυμοῦν.

«1812, 1^η Ἰανουαρίου.

Ἐξεδόθη κατὰ τὸ χιλιοστὸν ὀκτακοσιοστὸν δωδέκατον σωτήριον ἔτος, ἐν μηνὶ Ἰανουαρίῳ, καὶ κατεστρώθη ἐν τῷδε τῷ κώδικι τῆς καθ' ἡμᾶς ἀγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς, εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν.

Ἐ Κύπρου Κυπριανὸς βεβαιοῖ καὶ ἀποφαίνεται».

Παρατηρήσεις:

Ἡ δυσάρεστη ἐντύπωση, τὴν ὁποία προκαλοῦν οἱ ἀναθεματισμοὶ τῆς προηγούμενης παραγράφου, διαλύεται μὲ τὶς εὐλογίες καὶ τὶς εὐχὲς ποὺ ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἀπευθύνει πρὸς ὅλους ἐκείνους ποὺ θὰ συμβάλουν στὴν ἀπρόσκοπτη λειτουργία τῆς Σχολῆς. Ἡ Ἑλληνικὴ Σχολὴ Λευκωσίας συνέχισε νὰ λειτουργεῖ ὡς τὸν ἀπαγχονισμό τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ ἀπὸ τοὺς τούρκους στὶς 9 Ἰουλίου 1821, γιὰ νὰ ἐπαναλειτουργήσῃ περὶ τὸ 1830²⁷ μὲ τὶς προσπάθειες τοῦ ἀρχιεπισκόπου Παναρέτου (1827-1839). Ἐκτοτε συνέχισε νὰ λειτουργεῖ ὡς Ἑλληνικὴ Σχολὴ ἴσαμε τὸ 1893, ὅποτε μετεξελίχθηκε στὸ ἐξατάξιο Παγκύπριο Γυμνάσιο καὶ ἀπέβη τὸ πρότυπο

27. Α. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, ὁ.π., σ. 159 κ.έ.

όλων τῶν ἄλλων παρόμοιων σχολῶν ποὺ λειτούργησαν σ' ὁλόκληρη τὴν Κύπρο. Συνέβαλε ἔτσι, εἴτε ἄμεσα εἴτε ἔμμεσα, στὴν ἐκπαίδευση τῆς κοινωνικῆς, θρησκευτικῆς, πολιτιστικῆς καὶ πολιτικῆς ἡγεσίας τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ.

Ἡ Ἑλληνικὴ Σχολὴ ἐπέζησε στὸν χρόνο καὶ διατηρεῖται μέχρι σήμερα ὡς τὸ Παγκύπριο Γυμνάσιο, ὃχι ἐξαιτίας τῶν ἀναθεματισμῶν καὶ τῶν εὐλογιῶν ποὺ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς περιέλαβε στὴν Ἰδρυτικὴ του Πράξη, ἀλλ' ἐξαιτίας τοῦ ἥρωικοῦ του θανάτου γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀγάπη του πρὸς τὸν λαό του. Ἐνῶ γνώριζε γιὰ τὴν ἐπικείμενη θανάτωσή του, αὐτὸς ἐκούσια ἀποφασίζει νὰ παραμείνει στὴν ἔπαλξή του καὶ νὰ ἀντιμετωπίσει τὸν θάνατο ὡς μιὰ προσφορὰ πρὸς τὸ ἔθνος καὶ πρὸς τὸ ποίμνιό του²⁸. Αὐτὸς ὁ μαρτυρικὸς καὶ ἥρωικὸς του θάνατος στὶς 9 Ἰουλίου 1821 ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, ὑπῆρξε ἡ βασικὴ αἰτία ποὺ ὠθήσε τοὺς μετέπειτα ἀρχιεπισκόπους νὰ ἐπανιδρῦσουν καὶ ἐπαναλειτουργήσουν τὴν Ἑλληνικὴ Σχολὴ Λευκωσίας ὡς ἓνα ζωντανὸ κέντρο τοῦ ἑλληνικοῦ διαφωτισμοῦ καὶ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων στὴν Κύπρο.

Ἀνακεφαλαιώνοντας ὅσα ἐλέχθησαν πιὸ πάνω γιὰ τὴν προσφορὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ στὴν ἑλληνικὴ παιδεία τῆς Κύπρου, θὰ λέγαμε πὼς αὐτὴ συνοψίζεται στὴ συστηματικὴ προώθηση τοῦ κινήματος τοῦ ἑλληνικοῦ διαφωτισμοῦ, τὸν ὁποῖο συνέδεσε στενὰ μὲ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου, γεγονός ποὺ ὀδήγησε στὴν πνευματικὴ ἀφύπνιση τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ μὲ ὅλες τὶς εὐεργετικὲς συνέπειες ποὺ ἀκολούθησαν. Μιὰ πρώτη συνέπεια ἦταν ἡ στενότερη σύνδεση τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ μὲ τὸ ἑλληνικὸ κέντρο καὶ τὸν ὑπόλοιπο Ἑλληνισμό. Σὲ τοῦτο βοήθησε ἡ ἐκμάθηση τῆς ὀρθῆς ἑλληνικῆς γλώσσας, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἄλλων μαθημάτων ποὺ διδάσκονταν στὴν Ἑλληνικὴ Σχολή. Μιὰ δευτέρη, ἐξίσου σημαντικὴ, συνέ-

28. Μ. ΜΑΡΑΘΕΥΤΗ, *Μελετήματα Ἑλληνορθόδοξης Παιδείας*, Λευκωσία 1995, σ. 46.

πεια ἦταν ἡ ἀλλαγὴ τῆς νοοτροπίας τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ, ποὺ ἄρχισε νὰ ἐγκαταλείπει τὴν παθητικὴ πολιτικὴ τοῦ ραγιαδισμού καὶ νὰ ἀκολουθεῖ τὴν ἐνεργητικὴ πολιτικὴ τῆς ἀναμονῆς. Στὴν πολιτικὴ τοῦ ραγιαδισμού ὁ πολίτης περιπίπτει σὲ μιὰ ἀπάθεια. Ἀπομονώνεται καὶ ἐγκαταλείπει κάθε προσπάθεια γιὰ τὴν ἀτομικὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ του ἀνέλιξη. Στὴν πολιτικὴ τῆς ἀναμονῆς, παρόλο ποὺ οἱ ἐξωτερικὲς συνθήκες παραμένουν οἱ ἴδιες, ὁ πολίτης ἀφυπνίζεται, στρέφεται στὶς δυνάμεις ποὺ ἔχει μέσα του καὶ προσπαθεῖ γιὰ τὴ βελτίωση τῆς ζωῆς του. Ἀναπτύσσεται συγχρόνως ἡ κοινωνικότητα. Ὁραματίζεται τὸ μέλλον, ὄχι μόνο γιὰ τὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὁλόκληρο τὸ ἔθνος του. Καλλιεργεῖ τὸν ἑαυτό του καὶ περιμένει. Οἱ ἀλλαγὲς αὐτές, ποὺ ἐπιτεύχθηκαν μὲ τὴν ἐπίδραση ποὺ ἄσκησε ἡ λειτουργία τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς καὶ ὁ μαρτυρικὸς θάνατος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, ἔδωσαν ἕνα νέο δυναμισμό στὴν πνευματικὴ, στὴ θρησκευτικὴ καὶ στὴν πολιτικὴ ἀνέλιξη τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ.

ΝΙΚΟΥ ΟΡΦΑΝΙΔΗ
Μέλους Ἐπιτροπῆς Ἐκπαιδευτικῆς Ὑπηρεσίας
τ. Διευθυντοῦ Παιδαγωγικοῦ Ἰνστιτούτου

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ: «ΤΟ ΙΔΡΥΤΙΚΟΝ
ΕΓΓΡΑΦΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ»

1. Εἰσαγωγικά.

Ἐπιχειροῦντες νὰ προσεγγίσουμε τὸ «ἰδρυτικὸν ἔγγραφο τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας», -τοῦ μετέπειτα Παγκυπρίου Γυμνασίου-, ἓνα κείμενο μνημειώδες καὶ ἱστορικῶς σπουδαῖο καὶ κρίσιμο, ἀλλὰ καὶ γλωσσικῶς στιβαρό, ἐκκλησιαστικῶς ἀξιομνημόνευτο καὶ θεματικῶς σημαντικὸ, τὸ ὁποῖον ὑπογράφει ὁ ἔθνομάρτυς καὶ νεομάρτυς τοῦ Γένους ἡμῶν ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς τὴν 1^η Ἰανουαρίου 1812¹, στεκόμαστε περιδεεῖς ἐνώπιον ἐνὸς ἐγγράφου, τὸ ὁποῖον συνιστᾶ μνημεῖον ἑλληνοῦ ἐκκλησιαστικοῦ, ἱερατικοῦ ἢ πιὸ

1. «Ἐξεδόθη κατὰ τὸ χιλιοστὸν ὀκτακοσιοστὸν δωδέκατον σωτήριον ἔτος, ἐν μηνὶ Ἰανουαρίῳ καὶ κατεστρώθη ἐν... κώδικι τῆς... ἀγνωστῆς ἀρχιεπισκοπῆς, εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν». Ἱερὰ Ἀρχιεπισκοπὴ Κύπρου, *Μέγας Κώδιξ*, Βυζαντινὸ Μουσεῖο ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου, βλ. καὶ *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ὁ μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος (φωτογραφικὸν Λεύκωμα)*, ἔκδ. ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2008, σσ. 219 - 221. Βλ. καὶ τὰ σχετικὰ σχόλια, ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΥ ΕΓΓΛΕΖΑΚΗ (ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗ ΠΑΥΛΟΥ), «Τὸ μελανοδοχεῖον τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ», *Διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου*, ἔκδ. Ἰδρύματος Ἀ. Γ. Λεβέντη καὶ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος Ἑθνικῆς Τραπεζῆς, Ἀθῆναι 1996, σσ. 383 - 390, καθὼς καὶ *Μνήμη Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ, τοῦ Νεομάρτυρος*, Ἀκτῆ, Λευκωσία 2008, σσ. 39-46, ὅπου ἀναδημοσιεύεται τὸ κείμενο.

καλά άρχιερατικοῦ λόγου.

Παράλληλα ἔχουμε ἓνα κείμενο ἱερατικῆς μεγαλοπρεπείας, ἀλλὰ καὶ ἓνα κείμενο, ποῦ συνοφίζει τοὺς θεμελιώδεις στόχους τῆς παιδείας ἑνὸς λαοῦ, κι ἐδῶ τοῦ περιφερειακοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Κύπρου, τὸ ὁποῖο τελεῖ ὑπὸ στυγνὸν ζυγὸν καὶ δουλείαν· αὐτὴν τῆς Τουρκοκρατίας. Μέσα ἀπὸ τὸ μνημειῶδες αὐτὸ «ἰδρυτικὸ» ἔγγραφο, περιγράφεται, ἀκόμα, ὁ τόπος ἢ τὸ τοπίο τῆς ἐκπαίδευσης καὶ τῆς παιδείας στὴν Κύπρο, ἀλλὰ καὶ τὸ κατεπειγόντως ζητούμενο τῆς ἀνάδειξης, ἐπὶ τέλους, τῆς ἑλληνικῆς παιδείας τῆς Κύπρου, μέσα ἀπὸ τὴν ἴδρυση σχολῶν ἢ σχολῆς, -«ἀπεφασίσαμεν νὰ συστήσωμεν μίαν ἑλληνικὴν Σχολὴν ἐπάνω εἰς τὴν πατρίδα»- καὶ ἡ ἱστορικὴ παρακαταθήκη καὶ τὸ χρέος τὸ ἱστορικό, ποῦ καταλείπει αὐτὴ ἡ ἀπόφαση καὶ αὐτὴ ἡ πράξη. Ἡ ὑποχρέωση τῆς προσήλωσης καὶ τῆς ἐμμονῆς καὶ διαφύλαξης τῶν στόχων αὐτῆς τῆς ἱστορικῆς πράξεως, αὐτοῦ τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος τῆς ἴδρυσης, δηλαδὴ, σχολῆς ἑλληνικῆς.

Εἶναι σημαντικό, νὰ ψηλαφίσουμε καὶ νὰ ἀναζητήσουμε, παράλληλα μὲ τὸ τοπίο τῆς παιδείας τῆς Κύπρου τῶν χρόνων ἐκείνων, τὸ ὄραμα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ, ποῦ, εἴκοσι χρόνια μετὰ τὴν «θητεία» του στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες, ἐπιστρέφει, κομίζοντας τὸ ὄραμα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ. Τῆς Φιλοκαλικῆς Ἀναγεννήσεως. Ἀλλὰ καὶ τὴ συνάφεια καὶ σχέση μὲ τὴ γενικότερη Φιλοκαλικὴ Ἀναγέννηση. Εἴμαστε στὰ 1812, δέκα χρόνια πρὶν τὸν σφαγιασμὸ τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Κύπρου καὶ τὸ μαρτύριο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ, ποῦ καθίσταται ἔθνομάρτυς καὶ νεομάρτυς τοῦ Γένους ἡμῶν. Ἀλλὰ καὶ μόλις τριάντα χρόνια ἀπὸ τὸ μαρτύριο τοῦ ἄλλου μεγάλου ἕλληνο τῆς Φιλοκαλικῆς Ἀναγεννήσεως ἁγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ. Κι ἀκόμα μόλις τρία χρόνια ἀπὸ τὴν κοίμηση τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ Ἁγιορείτου, ποῦ ἀνέδειξε αὐτὴ τὴν ἐμμονὴ στὴν ὀρθόδοξη παράδοση καὶ τὴν παιδεία τῶν ἐλλήνων ὀρθοδόξων.

2. Τὸ εἰσαγωγικὸ κείμενο τοῦ «ἰδρυτικοῦ ἐγγράφου».

Ἐκινῶντας, ἀπὸ τὴν ἀρχή, τὴν ἀνάγνωση τοῦ «ἰδρυτικοῦ ἐγγράφου τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας», σημειώνουμε ἓνα μεγάλοπρεπο ἀρχιερατικὸ ὕφος, κατὰ τὰ εἰωθότα τῶν ἀρχιεπισκοπικῶν ἐγκυκλίων. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς ἀπευθύνεται, ὡς ὄφειλε, στοὺς ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς καὶ προύχοντες καὶ ἄρχοντες τῆς πόλεως τῆς Λευκωσίας, ἀλλὰ καὶ τῆς Κύπρου γενικότερα. «Κυπριανὸς ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Νέας Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Κύπρου», γράφει. Ἔτσι εἰσάγεται ἡ ἰδρυτικὴ πράξις, τὸ «ἰδρυτικὸν ἐγγραφον τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς». Αὐτὴ, ἐξάλλου, εἶναι καὶ ἡ «φήμη» τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Κύπρου: «Ἀρχιεπίσκοπος Νέας Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Κύπρου».

Καὶ συνεχίζει:

«Οἱ τῷ καθ' ἡμᾶς ἱερῷ καὶ ἀποστολικῷ θρόνῳ τῆς ἀγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Νέας Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Κύπρου κανονικῶς ὑποτελοῦντες πανιερώτατοι μητροπολίται ἐν ἀγίῳ Πνεύματι ἀγαπητοὶ ἀδελφοὶ καὶ συλλειτουργοὶ τῆς ἡμῶν μετριότητος. Ἐντιμότετοι κληρικοὶ τῆς εὐαγοῦς πόλεως Λευκωσίας, πανοσιώτατοι καθηγούμενοι, ὀσιώτατοι οἰκονόμοι καὶ ἐπιστάται τῶν ἱερῶν μοναστηρίων, εὐλαβέστατοι ἱερεῖς, εὐγενέστατοι ἄρχοντες, χρησιμώτατοι προεστῶτες καὶ γέροντες, καὶ ἀπαξάπαντες εὐλογημένοι χριστιανοί, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὰ καὶ περιπόθητα τῆς ἡμῶν μετριότητος. Χάρις εἶη ὑμῖν ἅπασιν, εἰρήνη τε καὶ ἔλεος παρὰ Θεοῦ κυρίου Παντοκράτορος, παρ' ἡμῶν δὲ εὐχή, εὐλογία τε καὶ συγχώρησις».

Ὅσα προτάσσονται στὸ κείμενο ἀποτελοῦν τὸ τυπικὸν μιᾶς ἀρχιερατικῆς ἐγκυκλίου. Καλύπτουν, ὅμως, καὶ τὸ εὖρος ὄλων ἐκείνων, μὲ τοὺς ὁποίους συνεργεῖ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου, προκειμένου νὰ θεμελιώσῃ τὴν Ἑλληνικὴν Σχολήν. Τοὺς «προσφωνεῖ» ἓναν - ἓναν ξεχωριστά: «πανιερώτατοι μητροπολίται», «ἐντιμότετοι κληρικοὶ τῆς εὐαγοῦς πόλεως

Λευκοσίας», «πανοσιώτατοι καθηγούμενοι», «όσιώτατοι οίκονόμοι και έπιστάται τών ιερών μοναστηρίων», «εύλαβέστατοι ιερείς», «εύγενέστατοι άρχοντες», «χρησιμώτατοι προεστώτες και γέροντες», και «άπαξάπαντες εύλογημένοι χριστιανοί». Παραπέμπει, έτσι, ή ιδρυτική πράξη στη συλλογική εύθύνη τής οικόδομησης και τής στήριξης και τής διαφύλαξης τής υπό ίδρυσιν Έλληνικής Σχολής.

3. Η πρόγνωση του μαρτυρίου. Λόγος περι Νεομαρτύρων.

Είναι έκπληκτικό, πώς τὸ κείμενο τής ιδρυτικῆς πράξεως τής Έλληνικῆς Σχολῆς, μετὰ τὶς προσφωνήσεις, κατὰ τὸν τύπον και τρόπον τῶν ἀρχιεπισκοπικῶν ἐγκυκλίων και ἐγγράφων, ἐκκινεῖ ἀπὸ μιὰ ἀναφορὰ στοὺς μάρτυρες και νεομάρτυρες τοῦ Χριστοῦ. Ποὺ εἶναι μάρτυρες, τόσο τῆς πίστεως, ὅσο και τῆς πατρίδος.

«Θνήσκε ὑπὲρ πίστεως και μάχου ὑπὲρ πατρίδος εἶπεν ἕνας ἐκ τῶν ἑπτὰ τῆς Ἑλλάδος σοφῶν, καθότι οἱ ὑπὲρ πίστεως και πατρίδος ἀγωνιζόμενοι, και ὑπὸ Θεοῦ στεφανοῦνται, και παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐγκωμιάζονται. Τόσοι και τόσοι μάρτυρες τῆς Ἐκκλησίας, διατί ἔχυσαν τὸ αἷμά τους ὑπὲρ πίστεως, και ὑπὸ Θεοῦ ἐστεφανώθησαν, και ἡ Ἐκκλησία ἀκαταπαύστως τοὺς δοξολογεῖ; ... Οἱ θεῖοι πατέρες και διδάσκαλοι τῆς Ἐκκλησίας μας, πόσους και πόσους ἀγῶνας ἐδοκίμασαν ὑπὲρ πίστεως, διὰ νὰ ἐκριζώσωσι μέσα ἀπὸ τὸν καθαρὸν σῖτον τῆς Ὁρθοδοξίας τῶν αἵρέσεων τὰ ζιζάνια; ...διὰ τοῦτο, και ὑπὸ Θεοῦ ἐστεφανώθησαν, και μέχρι τῆς σήμερον παρὰ πάντων ὑμνοῦνται, και εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα».

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ὁ μετέπειτα ἔθνομάρτυς και νεομάρτυς τοῦ Χριστοῦ, ἀνυποψίαστος ἢ και ὑποψιασμένος, ὁμιλεῖ μὲ παρρησία -μὴ λησμονοῦμε τοὺς χρόνους ἐκείνους τοῦ τουρκοκρατούμενου Γένους- γιὰ τὸ μαρτύριον τῶν ἁγίων και τῶν ὀσίων τοῦ Χριστοῦ και τοῦ ἔθνους τῶν

ἐλλήνων. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς συναντᾶται, ἔτσι, μὲ τὸ νέφος τῶν μαρτύρων καὶ τῶν νεομαρτύρων τοῦ ἔθνους, τοὺς στεφανωθέντες ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Πρὸς τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου θὰ ὀδηγηθεῖ καὶ ὁ ἴδιος, ἐννέα μόνον χρόνια ὕστερα. Αὐτὸν τὸν στέφανον τοῦ μαρτυρίου προβάλλει, ὑποδεικνύοντας, εὐθύς μὲ τὴν ἔναρξη τοῦ ἰδρυτικοῦ του ἐγγράφου, τὸ «*θνήσκει ὑπὲρ πίστεως καὶ μάχου ὑπὲρ πατρίδος*».

Ἡ φράση, ὅμως, συνιστᾶ γνωμικὸ λόγο ἐνὸς τῶν ἐπτὰ σοφῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ παραπέμπει, συγχρόνως, στὰ χρόνια τοῦ νεώτερου ἐλληνικοῦ διαφωτισμοῦ καὶ στὴν παιδεία τῆς ὁποίας ἔτυχε ὁ ἴδιος. Κι ἀκόμα, στὴν περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες, ποὺ ἀναδεικνύουν, μέσα ἀπὸ τὴν παιδεία τοῦ νεώτερου ἀνθρωπισμοῦ, ἀλλὰ καὶ τοῦ διαφωτισμοῦ, τὸν ἔρωτα τῆς πατρίδος καὶ τὴ δύναμη καὶ τὴ δυναμικὴ τῆς πίστεως. Στὸν ἠθικὸ κώδικα ζωῆς καὶ θανάτου «*ὑπὲρ πίστεως καὶ ὑπὲρ πατρίδος*».

Παραπέμπει, ὅμως, τὸ κείμενο, μὲ ἓνα τρόπο ἄμεσο, στὸ πρῶτο διάγγελμα τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου, ἐννέα χρόνια μετὰ, ὅταν κηρῦσσει τὴν ἐπανάσταση στὴ Μολδοβλαχία². Ὁ λόγος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ πρώτη ἐκείνη προκήρυξη τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου συναντῶνται ὑπογείως, μὲ ἓνα τρόπο προφανῆ καὶ ἄμεσο. Εἶναι ὁ νέος, πλέον, τόπος μιᾶς παιδείας, ποὺ διανοίγεται, στὰ μέτρα ἐνὸς ἐπαναστατικοῦ καὶ ἀνατρεπτικοῦ διαφωτισμοῦ, στὶς ἀξίες τοῦ ἐλληνικοῦ ἀνθρωπισμοῦ, στὸν ἔρωτα τῆς πατρίδος,

2. Βλ. «Μάχου ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος», *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους*, τ. IB', Ἀθήνα 1975, σσ. 22 - 23. «Ἡ περιφημὴ προκήρυξη τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντη «Μάχου ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος», τὴν ὁποία κυκλοφόρησε στὶς 24 Φεβρουαρίου 1821 «*Εἰς τὸ γενικὸν στρατόπεδον τοῦ Ἰασίου*», καλῶντας τὸ ἔθνος σὲ ἀπελευθερωτικὴ ἐπανάσταση, βρίσκεται στὴν Ἀθήνα στὸ Ἑθνικὸ Ἱστορικὸ Μουσεῖο», ὁ.π., σ. 22.

ἀλλὰ καὶ στὴν δυναμικὴ τῆς πίστεως καὶ στὴν ἀναφορὰ στὸν Θεό.

«Θνήσκει ὑπὲρ πίστεως καὶ μάχου ὑπὲρ πατρίδος», ὑποδεικνύει στὸ κείμενό του ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, μὲ παρρησία καὶ θάρρος, ἑννέα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξη τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως. «Μάχου ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος», ὑποδεικνύει καὶ διακηρύσσει ὁ Ὑψηλάντης, στίς 24 Φεβρουαρίου 1821. Αὐτὸ προτάσσει καὶ θέτει ὡς ἐπικεφαλίδα, ὡς τίτλο στὴν «προκήρυξή» του.

«Εἶναι καιρὸς νὰ ἀποτινάξωμεν τὸν ἀφόρητον τοῦτον ζυγόν, νὰ ἐλευθερώσωμεν τὴν πατρίδα, νὰ κρημνίσωμεν ἀπὸ τὰ νέφη τὴν ἡμισέληνον, νὰ ὑψώσωμεν τὸ σημεῖον, δι' οὗ πάντοτε νικῶμεν! Λέγω τὸν σταυρόν, καὶ οὕτω νὰ ἐκδικήσωμεν τὴν πατρίδα, καὶ τὴν ὀρθόδοξον ἡμῶν πίστιν ἀπὸ τὴν ἀσεβῆ τῶν ἀσεβῶν καταφρόνησιν. Μεταξὺ ἡμῶν εὐγενέστερος εἶναι, ὅστις ἀνδρειοτέρως ὑπερασπισθῆ τὰ δίκαια τῆς πατρίδος, καὶ ὠφελιμοτέρως τὴν δουλεύσῃ... Ἡ πατρίς θέλει ἀνταμείψῃ τὰ εὐπειθῆ καὶ γνήσιά της τέκνα μὲ τὰ βραβεῖα τῆς δόξης καὶ τιμῆς...».

Αὐτὰ στὸν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη, ποὺ ἀναφέρεται εὐθέως τόσο στὸ ἥρωικὸ ἦθος τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος, ὅσο καὶ στὴ δύναμη τοῦ σταυροῦ. Στούς ἴδιους ἄξονες κινήθηκε, ὅμως, καὶ τὸ κείμενο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ, ἑννέα χρόνια πρὶν. Ἔτσι καὶ στὸν Κυπριανό: «τόσοι καὶ τόσοι μάρτυρες τῆς Ἐκκλησίας, διατί ἔχυσαν τὸ αἷμά τους ὑπὲρ πίστεως, καὶ ὑπὸ Θεοῦ ἐστεφανώθησαν, καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀκαταπαύστως τοὺς δοξολογεῖ;». Προφανῆς ἡ συνάντησις καὶ ἡ συνάφεια τῶν δύο κειμένων, καθὼς ἡ ἀφετηρία εἶναι κοινή: Ἡ Φιλοκαλικὴ Ἀναγέννησις. Ὁ ἐλληνικὸς διαφωτισμὸς καὶ ὁ ἐλληνικὸς ἀνθρωπισμὸς, μὲ τὸν ὁποῖον καὶ οἱ δύο συναντήθηκαν.

Καὶ οἱ δύο προσλαμβάνουν τὸ Γένος στὰ μέτρα τοῦ πάθους καὶ τῆς ἀναστάσεως. Στὰ μέτρα τοῦ σταυροῦ. Γιατί ἡ Ἐκκλησία εἶναι Ἐκκλησία ἀναστάσεως. Ἐκεῖ θὰ ἀναχθεῖ ἐν

τέλει καὶ ἡ παιδεία τοῦ Γένους. Ἀναδεικνύοντας τὸ μαρτύριο καὶ τὴν ἀνάστασι. Ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος «τελειώνουμε», ἐν τέλει, τὸν βίο μας. Αὐτὰ ὑποστηρίζει καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, ἐπιχειρῶντας νὰ συστήσει ἑλληνικὴ σχολὴ στὴν Κύπρο.

4. Τὸ τοπίο τῆς ἑλληνικῆς παιδείας στὴν Κύπρο.

«Ἡ ἡμετέρα πολιτεία τῆς καθ' ἡμᾶς νήσου Κύπρου πάσχει μέγαν ἀύχμον παιδείας, καὶ ἔλλειψιν ἑλληνικῶν μαθημάτων, τὰ ὅποια εἶναι τὸ μόνον μέσον ὅπου στολίζουν τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, καὶ ὅπου ἀποκαταστήνουν τὸν ἄνθρωπον ἄξιον τῷ ὄντι ἄνθρωπον. Τούτου χάριν ζήλω θεῷ κινήθεις καὶ φιλοτιμηθέντες, ἀπεφασίσαμεν... νὰ συστήσωμεν μίαν ἑλληνικὴν Σχολὴν ἐπάνω εἰς τὴν πατρίδα...».

Στέκομαι πρῶτα στὸ «ἀπεφασίσαμεν νὰ συστήσωμεν μίαν ἑλληνικὴν σχολὴν ἐπάνω εἰς τὴν πατρίδα...», ποὺ μᾶς θυμίζει τὸν λόγον καὶ τὸ ὕφος καὶ τὸν τρόπον τοῦ κορυφαίου τῆς Φιλοκαλικῆς Ἀναγεννήσεως ἀγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ. Αὐτὰ διαβάζουμε, μεταξὺ ἄλλων, στὶς «Διδαχές». Αὐτὴ τὴν ἀνάγκη προβάλλει καὶ διακηρύσσει καὶ διδάσκει ὁ ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός. Διαβάζουμε, ἔτσι, στὸ *Νέον Μαρτυρολόγιον* τοῦ ἀγίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου γιὰ τὸν ἅγιο Κοσμᾶ τὸν Αἰτωλό:

«Ἐκατάστησε σχολεῖα πανταχοῦ διὰ μέσου τῆς διδασκαλίας του, τόσον ἑλληνικά, ὅσον καὶ κοινά, τόσον εἰς τὰς χώρας, ὅσον καὶ εἰς τὰ χωρία, διὰ νὰ πηγαίνουν εἰς αὐτὰ τὰ παιδιά, καὶ νὰ μανθάνουν δωρεὰν τὰ ἱερὰ γράμματα, καὶ ἐκ τούτων νὰ στερεώνονται μὲν, εἰς τὴν πίστιν καὶ τὴν εὐσέβειαν, νὰ ὀδηγῶνται δέ, εἰς τὴν ἐνάρετον ζωὴν, καὶ πολιτεῖαν»³.

3. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Νέον Μαρτυρολόγιον*, ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθήνα 1993⁴, σ. 203.

Ἄλλὰ καὶ στὶς «Διδαχές» τοῦ ὁ ἅγιος Κοσμᾶς ὑποδεικνύει:

«Νὰ σπουδάξετε καὶ ἐσεῖς, ἀδελφοί μου, νὰ μανθάνετε γράμματα, ὅσον ἠμπορεῖτε καί, ἂν δὲν ἐμάθετε οἱ πατέρες νὰ σπουδάξετε τὰ παιδιὰ σας νὰ μανθάνουν τὰ ἑλληνικά, διατὶ καὶ ἡ Ἐκκλησία μας εἶναι εἰς τὴν ἑλληνικὴν / κι ἂν δὲν σπουδάξης εἰς τὸ ἑλληνικόν, ἀδελφέ μου, δὲν μπορεῖς νὰ καταλάβῃς ἐκεῖνα ὅπου ὁμολογᾷ ἡ Ἐκκλησία μας. Καλύτερα, ἀδελφέ μου, νὰ ἔχῃς σχολεῖον ἑλληνικόν, παρὰ νὰ ἔχῃς βρούσες καὶ ποτάμια. Καὶ ὡσὰν τὸ μάθης τὸ παιδί σου τὰ γράμματα, ἀδελφέ μου, τότε λέγεται ἄνθρωπος, μὰ ἂν δὲν τὸ μάθης τὰ γράμματα, εἶναι ὡσὰν τὸ γουρουνόπουλον. Τὸ σχολεῖον ἀνοίγει ἐκκλησίες, τὸ σχολεῖον ἀνοίγει τὰ μοναστήρια»⁴.

Καὶ ἀλλοῦ: «Λοιπόν, τέκνα μου πάργιοι, πρὸς διαφύλαξιν τῆς πίστεως καὶ ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος, φροντίσατε νὰ συστήσετε ἀνυπερθέτως σχολεῖον ἑλληνικόν, δι' οὗ θὰ γνωρίσωσι τὰ τέκνα ὑμῶν ὅσα ὑμεῖς ἀγνοεῖτε»⁵.

Σκέφτομαι, ἔτσι, πὼς ἓνας σημαντικὸς ἄξονας ποῦ διαπερνᾷ τὸ ἰδρυτικὸν αὐτὸ ἔγγραφο καὶ τὸν λόγο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ εἶναι αὐτὸς τῶν «Διδαχῶν» τοῦ ἁγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ. Εἶναι ὁ λόγος τῆς Φιλοκαλίας. Εἶναι ἡ ἀγωνία γιὰ τὴν παιδεία τοῦ Ἔθνους ποῦ εἶναι παιδεία κατὰ Χριστόν. Αὐτὸς εἶναι ὁ εὐρύτερος τύπος, μέσα ἀπὸ τὸν ὁποῖο θὰ ἀναδειχθεῖ τὸ δικό του ὄραμα, ὡς συνέχεια τῶν εὐρύτερων τάσεων καὶ προσπαθειῶν τοῦ Γένους τῶν ἑλλήνων. Κάτι ποῦ θὰ συναντήσουμε, ἀργότερα, καὶ στὸν Μακρυγιάννη⁶, μὲ

4. Βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΜΕΝΟΥΝΟΥ, *Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ Διδαχές καὶ Βιογραφία*, ἐκδ. Ἀκριτας, Ἀθήνα 2002, σσ. 121-122.

5. Αὐτόθι, σ. 220.

6. Βλ. τὸν καημὸ τοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη γιὰ τὰ γράμματα: «Καὶ γιὰ νὰ μὴν τρέχω εἰς τοὺς καφενέδες καὶ σὲ ἄλλα τοιαῦτα καὶ δὲν τὰ συνηθῶ, (ἤξερα ὀλίγον γράψιμον, ὅτι δὲν εἶχα πάγει εἰς δάσκαλον)...

τὴν ἀγωνία τοῦ γιὰ τὰ γράμματα καὶ τὴν πατρίδα, ἀλλὰ καὶ στὸν ἐλευθερωτὴ τῶν ἐλλήνων Θεόδωρο Κολοκοτρῶνη, μὲ τὸν ἀνάλογο καημὸ καὶ τὴν ἔγνοια τοῦ γιὰ τοὺς νέους καὶ τὴν παιδεία⁷.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός, περιγράφοντας περαιτέρω τὰ περὶ τὴν παιδείαν πράγματα στὴν Κύπρο καὶ ἐπιχειρῶντας νὰ αἰτιολογήσει τὸ δικό του ἐγχείρημα, σημειώνει:

«Παρώτρυνε δὲ ἡμᾶς εἰς τοῦτο τὸ εὐσεβὲς καὶ θεάρεστον ἔργον, ναὶ καὶ ὁ ζῆλος τῆς πατρίδος, ὡς ἔφημεν, καὶ

ἐφαντάστηκα νὰ γράψω τὸν βίο μου... Δὲν ἔπρεπε νὰ ἔμπω εἰς αὐτὸ τὸ ἔργον ἕνας ἀγράμματος, νὰ βαρύνω τοὺς τίμους ἀναγνώστες καὶ μεγάλους ἄντρες καὶ σοφοὺς...». Βλ. ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ, Ἀπομνημονεύματα, ἐκδ. Καραβία, Ἀθήνα, σ. 11.

7. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ, «Ὀμιλία στοὺς Γυμνασιόπαιδες στὴν Πνύκα», ἐφημερίδα Αἰών, 13 Νοεμβρίου 1838: *«Εἰς αὐτὴν τὴν δυστυχημένην κατάστασιν μερικοὶ ἀπὸ τοὺς φυγάδες γραμματισμένους ἐμετάφραζαν καὶ ἔστελναν εἰς τὴν Ἑλλάδα βιβλία, καὶ εἰς αὐτοὺς πρέπει νὰ χρωστοῦμε εὐγνωμοσύνη, διότι εὐθὺς ὁποῦ κανένας ἄνθρωπος ἀπὸ τὸν λαὸ ἐμάνθανε τὰ κοινὰ γράμματα, ἐδιάβαζεν αὐτὰ τὰ βιβλία καὶ ἔβλεπε ποίους εἶχαμε προγόνους, τί ἔκαμεν ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Ἀριστείδης καὶ ἄλλοι πολλοὶ παλαιοὶ μας, καὶ ἐβλέπαμε καὶ εἰς ποίαν κατάστασιν εὐρισκόμεθα τότε. Ὅθεν μᾶς ἤλθεν εἰς τὸν νοῦ νὰ τοὺς μιμηθοῦμε καὶ νὰ γίνουμε εὐτυχέστεροι. Καὶ ἔτσι ἔγινε καὶ ἐπροόδευσεν ἡ Ἐταιρεία. Ἐγώ, παιδιὰ μου, κατὰ κακὴ μου τύχη, ἐξ αἰτίας τῶν περιστάσεων, ἔμεινα ἀγράμματος καὶ διὰ τοῦτο σᾶς ζητῶ συγχώρησιν, διότι δὲν ὁμιλῶ καθὼς οἱ δάσκαλοί σας. Σᾶς εἶπα ὅσα ὁ ἴδιος εἶδα, ἤκουσα καὶ ἐγνώρισα, διὰ νὰ ὠφεληθῆτε ἀπὸ τὰ ἀπερασμένα καὶ ἀπὸ τὰ κακὰ ἀποτελέσματα τῆς διχονοίας, τὴν ὁποίαν νὰ ἀποστρέψετε, καὶ νὰ ἔχετε ὁμόνοια. Ἐμᾶς μὴ μᾶς τηρᾶτε πλέον. Τὸ ἔργον μας καὶ ὁ καιρὸς μας ἐπέρασε. Καὶ αἱ ἡμέραι τῆς γενεᾶς, ἡ ὁποία σᾶς ἀνοιξε τὸν δρόμο, θέλουν μετ' ὀλίγον περάσει. Τὴν ἡμέρα τῆς ζωῆς μας θέλει διαδεχθῆ ἡ νύκτα τοῦ θανάτου μας, καθὼς τὴν ἡμέραν τῶν ἁγίων Ἀσωμάτων θέλει διαδεχθῆ ἡ νύκτα καὶ ἡ αὐριανὴ ἡμέρα. Εἰς ἐσᾶς μένει νὰ ἰσάσετε καὶ νὰ στολίσετε τὸν τόπο, ὁποῦ ἡμεῖς ἐλευθερώσαμε· καί, διὰ νὰ γίνῃ τοῦτο, πρέπει νὰ ἔχετε ὡς θεμέλια τῆς πολιτείας τὴν ὁμόνοια, τὴν θρησκεία, τὴν καλλιέργεια τοῦ θρόνου καὶ τὴν φρόνιμον ἐλευθερία».*

τὸ ἀπαραίτητον ἡμῶν χρέος, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐξ ἀμάξης λαλούμενοι κατὰ τῶν κυπρίων ἡμῶν ἀναρίθμητοι ἐκείναι κατηγορίαι, ὧν αὐτήκοοι πολλάκις ἐν πολλοῖς ἐγενόμεθα... ὅτι τὰ παραμικρότερα νησία, καὶ αἱ παραμικρότεροι πολιτεῖαι, ἔχουσι κοινὰ σχολεῖα συστημένα, καὶ μία περίφημος Κύπρος, ἓνα κοινὸν μουσεῖον, κἄν τῶν γραμματικῶν, δὲν εἶναι ἄξιοι νὰ συστήσωσι, διὰ νὰ σπουδάζωσι τὰ παιδιά τῆς πολιτείας καὶ νὰ ῥυθμίζωσι κἄν τὴν βάρβαρον γλῶσσάν τους».

Σχολιάζοντας, ὅσα ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς προβάλλει, αἰτιολογῶντας τὴν ἀπὸ μέρους τοῦ ἴδρουσιν ἑλληνικῆς Σχολῆς, ὁ Βενέδικτος Ἐγγλεζάκης (ἀρχιμανδριτῆς Παῦλος), ἐπισημαίνει ὀρθῶς τὰ ἐξῆς, προκειμένου νὰ ἀποκαταστήσει τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν:

«Ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου 1812 ἰδρυτικοῦ ἐγγράφου τῆς ἑλληνικῆς σχολῆς Λευκωσίας, ὁ νέος ἀρχιεπίσκοπος, χάριν τῆς ἰδίας δικαιοσύνης καὶ ἐξυψώσεως, ἀλλὰ καὶ παρασυρόμενος ὅπωςδήποτε ἐκ τοῦ συνήθως μεγαλορῆμονος ὕφους τῆς ἐποχῆς, ἀποσιωπᾷ τὴν ὑπὸ τοῦ Χρυσάνθου καὶ τῶν Παϊσίου καὶ Φιλοθέου συντήρησιν τοιαύτης σχολῆς, ἐν ἧ ἄλλιστα ἐδίδαξαν περιφανεῖς διδάσκαλοι, ἐπὶ τούτῳ μετακληθέντες ἐξ Ἑλλάδος, οἳοι Ἐφραῖμ ὁ Ἀθηναῖος καὶ Προκόπιος ὁ Πελοποννήσιος. Καὶ ταῦτα μὲν ἀπεσιώπων τὸ 1808 εἰς τὰ δωρητήρια πρὸς τὴν παιδείαν τοῦ τόπου ἐγγραφά των καὶ ὁ κύπριος ἀγιοταφίτης ἱερομόναχος Ἰωαννίκος καὶ ὁ δραγουμᾶνος Χατζηγεωργάκης, ἀλλ' ἐκεῖ ἐπρόκειτο περὶ ἰδιωτῶν. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος ὤφειλε πρὸ τῆς ἰδίας δόξης νὰ θέσῃ τὴν τιμὴν τοῦ θρόνου. Αὐτὴ θὰ ἦτο καὶ ἡ καλύτερα δικαιοσύνη τῆς εἰς τοῦτον ἀναρρήσεώς του»⁸.

Ἔχω τὴν ἀποψη, πὼς ἡ σχετικὴ «ἀτυχής», κατὰ τὰ ἄλλα, ἀπὸ μέρους τοῦ ἀποσιώπησιν τοῦ πρὸ πολλοῦ λειτουργοῦντος «Ἑλληνομουσείου» στὴ Λευκωσία, εἶναι ἀποτέλεσμα τῶν

8. Διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Κύπρου, ὁ.π., σσ. 386-387.

ύψηλῶν του προσδοκιῶν καὶ τῶν ἀλλαγῶν, πού ὀραματίζεται καὶ συγχρόνως ἐπιχειρεῖ νὰ ἐπιφέρει. Ὁ νέος ἀρχιεπίσκοπος, ὕστερα ἀπὸ ὅσα ὁ ἴδιος κομίζει, ζῶντας ἐπὶ εἰκοσαετίαν στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες, προσβλέπει καὶ ἀποβλέπει σὲ ἓνα νέο σχολεῖο. Μιὰ σχολὴ μὲ ὑψηλοὺς ἐθνικοὺς καὶ θρησκευτικοὺς στόχους. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἴδιος περιγράφει τὸ τοπίο τῆς παιδείας στὴν Κύπρο, μὲ τὸν τρόπο πού τὸ περιγράφει, προκειμένου νὰ ἀναδείξει τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ὑπὸ ἴδρουση Σχολῆς, τῆ μεγάλης σημασία πού τῆς προσδίδει καὶ τὸ ὄραμά του γιὰ τὴν ἑλληνικὴ παιδεία τῆς Κύπρου, ἐμποτισμένη, πλέον, ἀπὸ τὶς νέες ιδέες καὶ τὴ νέα περιρρέουσα ἀτμόσφαιρα.

5. Οἱ στόχοι τῆς ἑλληνικῆς παιδείας στὴν Κύπρο.

Εἶναι σημαντικό νὰ σταθοῦμε στοὺς στόχους τῆς παιδείας στὴν Κύπρο, ὅπως τοὺς περιγράφει καὶ τοὺς προσδιορίζει ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός. Ἡ παιδεία ἐξαρχῆς ὀρίζεται ὡς παιδεία ἑλληνική. Ἑλληνικὴ σχολὴ ἰδρύει καὶ θεμελιώνει ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός. Ἀφοῦ πρῶτα ἐπισημάνει, «πὼς ἡ ἡμετέρα πολιτεία τῆς καθ' ἡμᾶς νήσου Κύπρου πάσχει μέγαν ἀύχμον παιδείας, καὶ ἔλλειψιν ἑλληνικῶν μαθημάτων, τὰ ὅποια εἶναι τὸ μόνον μέσον ὅπου στολίζουν τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, καὶ ὅπου ἀποκαταστήνουσι τὸν ἀνθρώπον ἄξιον τῷ ὄντι ἀνθρώπον», προχωρεῖ στὴ σύσταση μίας ἑλληνικῆς σχολῆς «ἐπάνω εἰς τὴν πατρίδα». Αὐτό, ἀκόμη, τὸ θεωρεῖ ὁ προκαθήμενος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου ὡς ἔργον ἀποστολικόν: «ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύοντες, καὶ τὸ τῶν πολλῶν συμφέρον ἀποστολικῶς διώκοντες».

Ἡ παιδεία στοχεύει στὴν ἀνάδειξη τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου καὶ ἀναφέρεται εὐθέως στὸν Χριστὸ καὶ τὴν πατρίδα.

«Ἡμεῖς οἱ ἐν τῇ ὑπερτάτῃ ταύτῃ περιωπῇ τῆς ἀγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς, καὶ τῇ εὐαγγελικῇ λυχνίᾳ ἐλέω Θεοῦ ἔφοροι κατασταθέντες, τῶν τε ἐκκλησιαστικῶν, καὶ πολιτικῶν, καὶ

τῆς νοητῆς τοῦ Χριστοῦ μάνδρας τῆς καθ' ἡμᾶς νήσου Κύ-
 πρου, φημί, τὰ λογικὰ ἐμπιστευθέντες πρόβατα, εἰς τὸ προ-
 μηθεύειν καὶ προνοεῖσθαι πᾶσι τρόποις τὴν κατ' ἄμφω
 διόρθωσιν αὐτῶν, τοῖς ἴχνεσιν ἐκείνων τῶν θείων ἀνδρῶν βαί-
 νοντες, καὶ ὑπὲρ Χριστοῦ πρεσβεύοντες, καὶ τὸ τῶν πολλῶν
 συμφέρον ἀποστολικῶς διώκοντες, εἰς ἔννοιάν τινα ἐλθόντες,
 ὅτι δεῖ καὶ ἡμᾶς ἓνα τι σύσσημον θεοσεβείας, καὶ ὑπὲρ πί-
 στεως ἀγώνισμα τῇ πατρίδι καταλιπεῖν, καὶ ὠφελῆσαι κατ'
 ἄμφω τοὺς ὁμοπατρίους ἡμῶν, κατὰ τε τὰ ἠθικὰ καὶ τὰ
 ἐκκλησιαστικά, καὶ ἐννοήσαντες ὅτι ἡ ἡμετέρα πολιτεία τῆς
 καθ' ἡμᾶς νήσου Κύπρου πάσχει μέγαν αὐχμὸν παιδείας, καὶ
 ἔλλειψιν ἐλληνικῶν μαθημάτων, τὰ ὅποια εἶναι τὸ μόνον
 μέσον ὅπου στολίζουσι τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, καὶ ὅπου ἀπο-
 καταστήνουσι τὸν ἄνθρωπον ἄξιον τῷ ὄντι ἄνθρωπον. Τούτου
 χάριν ζήλω θείῳ κινηθέντες καὶ φιλοτιμηθέντες, ἀπεφασίσα-
 μεν, ἅμα τοῦ πνευματικοῦ σκάφους διαδεξάμενοι τὰ πηδάλια,
 ἐν πάσῃ τῇ ἀσθενείᾳ ἡμῶν, νὰ συστήσωμεν μίαν ἐλληνικὴν
 Σχολὴν ἐπάνω εἰς τὴν πατρίδα, διὰ νὰ ὠφελήσωμεν καὶ ἡμεῖς
 ὅπως οὖν τοὺς συμπατριώτας ἡμῶν. Καθότι ἐνενοήσαμεν
 προσέτι, ὅτι τῆς ἀπαιδευσίας καὶ κακοηθείας τινῶν ὁμοπα-
 τριῶν, ἀφ' ἧς πηγάζουσι τόσα καὶ τόσα δεινά, δὲν εἶναι ἄλλο
 τὸ αἷτιον, παρὰ ἡ στέρησις τῶν μουσῶν, μὲ τὸ νὰ μὴ(ν)
 ἐστάθη τρόπος μέχρι τῆς αὐτῆς νὰ συστηθῇ καὶ εἰς τὴν ἐδι-
 κὴν μας πατρίδα, καθὼς καὶ εἰς ἄλλας πολιτείας, ἓνα κοινὸν
 σχολεῖον, διὰ νὰ διδάσκωνται οἱ παῖδες τῆς πολιτείας, τέλος
 πάντων, τὴν πάτριον πίστιν αὐτῶν, τὸ μόνον προτιμότερον
 καὶ ἀναγκαιότερον, καὶ νὰ ἐκπαιδεύωνται ἐνταυτῷ, καὶ ἦθῃ
 χρηστά, ὅπου μὲ τὸ μέσον τῆς μαθήσεως προβαίνοντες εἰς
 τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν νὰ γίνωνται ἄνδρες θεοσεβεῖς, φρόνιμοι,
 πολιτικοί, χρηστοθήεις, δίκαιοι, φιλοπάτριδες, φιλέμποροι,
 ὅπου νὰ ἡμποροῦσι νὰ προσπορίζωνται τὰ συστατικὰ τῆς
 ζωῆς αὐτῶν μὲ τρόπους δικαιοσύνης, καὶ ὄχι νὰ περιφέρω-
 νται τῆδε κάκεισαι τὴνάλλως, ἐν ἀπορίᾳ καὶ ἀμηχανίᾳ τὸ
 πλεῖστον διάγοντες».

Ἔτσι, ἀντλοῦντες ἀπὸ τὸ «ἰδρυτικὸν ἔγγραφο» σημειώσουμε τοὺς πιὸ κάτω στόχους τῆς ἐλληνικῆς παιδείας:

- 1) Νὰ «διδάσκονται οἱ παῖδες τῆς πολιτείας... τὴν πάτριον πίστιν αὐτῶν, τὸ μόνον πολυτιμότετον καὶ ἀναγκαιότατον,
- 2) Νὰ ἐκπαιδεύονται ἐνταυτῶ, καὶ ἦθη χρηστά,
- 3) Μὲ τὸ μέσον τῆς μαθήσεως, προβαίνοντες εἰς τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν:

- νὰ γίνωνται ἄνδρες θεοσεβεῖς,
- νὰ γίνωνται φρόνιμοι,
- νὰ γίνωνται πολιτικοί,
- νὰ γίνωνται χρηστοθήθεις,
- νὰ γίνωνται δίκαιοι,
- νὰ γίνωνται φιλοπάτριδες,
- νὰ γίνωνται φιλέμποροι, ὅπου νὰ ἴμποροῦνε νὰ προσπορίζωνται τὰ συστατικὰ τῆς ζωῆς αὐτῶν, μὲ τρόπους δικαιοσύνης,
- νὰ ἀποκαταστήνουσι τὸν ἄνθρωπον ἄξιον τῶ ὄντι ἄνθρωπον.

Ὅσα πιὸ πάνω σημειώσαμε, συνοφίζουσι μιὰν ἀνθρωπιστική, ἐλληνική παιδεία, σύμφωνα μὲ τοὺς ἄξονες τοῦ ἐλληνικοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς Φιλοκαλικῆς Ἀναγεννήσεως. Ἀνάδειξη τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου ἐν Χριστῶ Ἰησοῦ, διαμόρφωση ἠθικῶν προσωπικοτήτων, μὲ δικαιοσύνη, θεοσέβεια, χριστὸν ἦθος, σύνεση, ἀλλὰ καὶ ἔρωτα πατρίδος. Ἔτσι τὸ «θνήσκε ὑπὲρ πίστεως καὶ μάχου ὑπὲρ πατρίδος», τὸ ὁποῖο προτάσσεται στὸ ἰδρυτικὸ κείμενο τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς, καθίσταται ὁ ἄξονας τῆς ζητούμενης παιδείας σὲ μιὰ τουρκοκρατούμενη, ὑπὸ ζυγὸν πατρίδα.

6. Ἡ ἀφιέρωση τῆς σχολῆς καὶ ἡ ἱστορική παρακαταθήκη τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ.

«Τούτου χάριν ἀποφασιστικῶς μὲ ὄλην μας τὴν ἀδυναμίαν, καὶ μὲ κάθε δύσκολον τρόπον, ἡγείραμεν ἐκ θεμελίων, καὶ εἰς κάλλος ὀπωσοῦν, τὴν ἤδη οἰκοδομηθεῖσαν νέαν Σχολήν,

τὴν ἔξωθεν καὶ πλησίον κειμένην τῆς καθ' ἡμᾶς ἀγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς, ἐν τῷ κατὰ ἀνατολὰς εὐρισκομένῳ παξέ, τὸν ὁποῖον παξὲν εἶχε πρὸ χρόνων ἀφιερωμένον εἰς τὴν ἱεράν σταυροπήγιον καὶ βασιλικὴν μονὴν τῆς κυρίας Μαχαϊράδος ὁ συναδελφὸς ἡμῶν ἅγιος Κυρηναῖος κὺρ Εὐγένιος».

Αὐτὰ ὡς πρὸς τὸν τόπον καὶ τὸν τρόπον οἰκοδόμησης τῆς Σχολῆς.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, τελῶν ἐν Χριστῷ ἡ ἐκφράζων τὴν ὀρθόδοξη Φιλοκαλικὴ Ἀναγέννηση, ἀναφέρει καὶ ἀποδίδει, στὴ συνέχεια, τὴν ἴδρυση τῆς σχολῆς στὸν Θεό. Δὲν εἶναι τυχαῖο, πὼς ἀφιερῶται ἡ σχολὴ «τῇ πανσωστικῇ ἁγίᾳ Τριάδι».

«Ὅθεν, ἐπειδὴ γνώμη εὐσεβῆς ἐστὶ, κατὰ τὴν θεολόγον φωνήν, ἐκ Θεοῦ τε ἄρχεσθαι καὶ εἰς Θεὸν ἀναπαύεσθαι, ἦτοι πᾶν ἀγαθὸν κατόρθωμα τῷ Θεῷ ἀναφέρειν, ἀλλ' οὐχὶ τῇ ἡμετέρα δυνάμει, τούτου χάριν, δόξαν ἀποδιδόντες τῷ μόνῳ Θεῷ τῷ καὶ τὴν ἀρχὴν δόντι καὶ τὸ πέρας ἰδεῖν, πρῶτον μὲν ἀφιερῶμεν αὐτὴν τὴν ἱεράν Σχολὴν τῇ πανσωστικῇ ἁγίᾳ Τριάδι, αὐτῷ τῷ τρισυποστάτῳ ἐνὶ καὶ μόνῳ Θεῷ, καθότι εἰς δόξαν αὐτοῦ ἔκτισται, ἵνα περισκέπη καὶ διατηρῇ αὐτὴν ἀπὸ πάσης προσβολῆς ἐναντίας, διαβολικῆς τε καὶ ἀνθρωπίνης καὶ ἵνα δώση αὐτῇ καλὴν αὐξῆσιν καὶ στερέωσιν, καὶ καρποὺς ἀρετῆς τοῖς σπουδάζουσιν ἐν αὐτῇ νέοις, εἰς ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, καὶ εἰς μνημόσυνον τῶν ἡμετέρων γονέων».

Στὴ συνέχεια ἀπευθύνεται στοὺς πανιερωτάτους μητροπολίτες, «τοὺς ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητοὺς ἀδελφοὺς καὶ συλλειτουργοὺς (αὐτοῦ)», ἀλλὰ καὶ στοὺς ἐπερχομένους, οἰωνεὶ προβλέπων τὸ ἐπερχόμενο μαρτύριό του, γιὰ περιφρούρηση καὶ προστασία τῆς Σχολῆς καὶ διαφύλαξη τοῦ ἐθνικοῦ καὶ ἱεροῦ, θρησκευτικοῦ τῆς ρόλου. Τοὺς καλεῖ καὶ προσκαλεῖ «εἰς τὸ διατηρεῖν καὶ ὑπερασπίζεσθαι τὴν ἱεράν Σχολὴν ταύτην ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ, ὡς ἴδιον ἀφιέρωμα τῷ Θεῷ, ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῆς διηνεκοῦς συστάσεως τῆς Σχολῆς ταύτης, ἂν ἤθελε τὸ καλέση ἢ χρειάσῃ καὶ μέχρις αἵματος».

Τελικά, «*ἡ χρεία μέχρις αἵματος*» τὸν ἐκάλεσε τὸν ἴδιο. Καὶ ἐμαρτύρησε ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος.

Πρόκειται γιὰ κείμενο ὑψηλοῦ ἱερατικοῦ λόγου ἀλλὰ καὶ βαθυτάτης ἀγωνίας καὶ μέριμνας, γιὰ τὴν τύχη τῆς παιδείας τῶν ἐλλήνων σὲ καιροὺς καὶ χρόνους χαλεποὺς, μὲ μιὰ θαυμαστή δυναμικὴ καὶ γιατί ὄχι ἐπικαιρότητα, καθὼς οἱ καιροὶ ἐπιστρέφουν χαλεποὶ καὶ ἐδῶ στὴν Κύπρο βιώνουμε μιὰ νέα τουρκοκρατία, μὲ τὴν παιδεία μας νὰ ἔχει ὀδηγηθεῖ πρὸ πολλοῦ σὲ δρόμους ἀλλότριους καὶ ἀδιάφορους.

«*Ἄν ὅμως μετὰ τὴν ἐμὴν ἐκδημίαν τοῦ σώματος, ἤθελε φανῆ τινὰς τοσοῦτον ἀναιδῆς τε καὶ ἱερόσυλος, ὥστε ὁποῦ εἰς οὐδὲν λογισάμενος τὴν ἡμετέραν ἀφιέρωσιν, νὰ ἀπλώσῃ χερί ληστροικὸν εἰς αὐτήν, καὶ ἀπὸ οἶκον Θεοῦ νὰ ποιήσῃ οἶκον κοινὸν ἑαυτοῦ, εἴτε καὶ ἀρχιεπισκοπὴν, εἴτε καὶ μητρόπολιν, ὁ τοιοῦτος οἷας τάξεως καὶ βαθμοῦ εἴη, πρῶτον μὲν ἐχέτω ἀντίδικον τῆς ἰδίας αὐτοῦ ψυχῆς αὐτὴν τὴν ἀδιαίρετον καὶ ἀγίαν Τριάδα, καὶ ἔστω ἀφωρισμένος παρὰ Πατρός, Υἱοῦ καὶ ἀγίου Πνεύματος*».

7. Ἐπιλογικά.

Ὁλοκληρώνοντας τὴν ἀνάγνωσθ τοῦ κειμένου τοῦ «ἰδρυτικοῦ ἐγγράφου τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας» ποὺ προσυπογράφει ὁ μαρτυρικός ἀρχιεπίσκοπος Νέας Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Κύπρου Κυπριανός, πέρα ἀπὸ τὸ περιεχόμενό του καὶ ὅσα καταθέτει καὶ καταλείπει, ὡς παρακαταθήκη, στεκόμαστε σ' αὐτὸ τὸ ἔξοχο ἱερατικὸ ὕφος γραφῆς, πού, μαζί μὲ τὴ βυζαντινὴ του μεγαλοπρέπεια, ἀναδίδει τὴ δυναμικὴ τοῦ Ἑλληνος λόγου, στὰ χρόνια τῆς ἀναγεννήσεως καὶ τῆς ἐπερχόμενης ἀναστάσεως τῶν ἐλλήνων. Εἴμαστε μόνο, ὅπως προείπαμε ἐννέα μόλις χρόνια πρὶν ἀπὸ τὴν ἱερὴ καὶ ἀγιασμένη ἐπανάστασιν τῶν ἐλλήνων. Ἐννέα χρόνια ἀπὸ τὸ μαρτύριο τοῦ σεπτοῦ ἱεράρχου, τοῦ ἀρχιεπισκόπου Νέας Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Κύπρου Κυπριανοῦ.

ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ
M.Th.

Ο ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ († 9 ΙΟΥΛΙΟΥ 1821)
ΩΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΠΑΤΗΡ ΚΑΙ ΠΟΙΜΕΝΑΣ

Μοναδική και ανυπέρβλητη εικόνα του καλού ποιμένα μᾶς δίνει ο ἴδιος ο Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς στὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο, ὅταν λέγει «ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων αὐτοῦ»¹. Στὰ λίγα χρόνια τῆς ἀρχιερατείας του, ὁ Κυπριανὸς ὡς ἀρχιεπίσκοπος πάσης Κύπρου, ἐνσάρκωσε τὸ εὐαγγελικὸ ἰδεῶδες τοῦ καλοῦ ποιμένα καὶ ἀπεδείχθη ἀληθῆς εἰκόνα τοῦ ἰδίου τοῦ Χριστοῦ, ὁ ὁποῖος τόσον πολὺ ἀγάπησε τὸ ἀνθρώπινο γένος, ὥστε ἔγινε ἄνθρωπος καὶ θυσίασε τὴ ζωὴ του ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, ὁ πλάστης, γιὰ νὰ ζήσει τὸ πλάσμα του.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς ἔζησε σὲ μιὰ ἱστορικὰ ἀπάνθρωπη ἐποχὴ, ποὺ δημιουργοῦσε ἡ τουρκικὴ τυραννία μὲ ὅλα τὰ τραγικὰ συνεπακόλουθά της. «Ἐπὶ τοιούτων σφοδρῶν καὶ ἀλγεινῶν τῆς πατρίδος ὑμῶν περιστάσεων», ὡς ἔγραφε ὁ Σιναίου Κωνσταντῖος σὲ ἐπιστολὴ τῶν κυπρίων περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου², «μόνος αὐτός, ὡς εἰδὼς πάντα, δύναται στήναι πρὸς τὰ τοιαῦτα ῥαγδαῖα τῶν ἀλλεπαλλήλων καταιγίδων καὶ κατευνάσαι τὴν τῶν πραγμάτων πικρὰν ταραχὴν καὶ ζάλην, ὡς ἐχέφρων τῷ ὄντι καὶ πολύπειρος

1. Ἰω. ι' 15.

2. «Ἀπόκριση τοῦ ἐν Κύπρῳ διατρίβοντος Σιναίου Κωνσταντίου σὲ ἐπιστολὴ τῶν κυπρίων περὶ τῆς διαδοχῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ἔκδ. ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2009, σ. 159.

κυβερνήτης»³. Πράγματι, ἡ τῶν πραγμάτων ἀλήθεια ἀπέδειξε τὸν ἄνδρα «σώφρονα, ἄγρυπνον, ἐνάρετον παντοίως, ὅλως χριστιανόν, ἀμέτοχον, ἄμεμπτον, ἀπέχοντα, καὶ μάλιστα ὡς δουλεύσαντα τῇ πατρίδι διὰ τοσούτων χρόνων καὶ εὐρεθέντα πρόμαχον εἰς πᾶσαν περίστασιν καὶ ἀνάγκην»⁴. Πέντε χρόνια μετὰ τὴν ἀνοδό του στὸν ἀρχιεπισκοπικὸ θρόνο, πρὸς ἐπιβεβαίωση τῶν πιὸ πάνω, περιώδευσε ὁλόκληρη τὴν Κύπρο, μὲ τὰ μέσα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, γιὰ νὰ δεῖ τὸ ποιμνίό του ἀπὸ κοντὰ, νὰ ἀφουγκραστεῖ τὸν πόνο καὶ τὴ δυστυχία του⁵.

Ὁ Κυπριανὸς ὑπέμεινε μὲ ψυχικὸ σθένος καὶ τέλεια αὐταπάρνηση ὅλες τὶς τραγικὲς συνέπειες τῆς μακραίωνης δουλείας τοῦ τόπου του. Φύλαξε ὡς κόρη ὀφθαλμοῦ, ὕψιστο καὶ ἀναφαίρετο κτῆμα τῆς ἐλευθερίας του, τὴν πίστη τῶν πατέρων του καὶ τὴν ἀφοσίωσή του στὴν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, ἐπικεφαλῆς τῆς ὁποίας ἐτάχθη. Τὴν ἀφοσίωση καὶ τὴν πίστη αὐτὴ ἐπισφράγισε μὲ τὸ ἴδιο τὸ αἷμα τῆς μαρτυρικῆς του θυσίας. Ἡ ζωὴ καὶ ἡ δράση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ ἔδειξαν ὅτι ἦταν ἄνθρωπος προσευχῆς, ἀσκητικὸς, ἅγιος, κοσμημένος μὲ τὰ χαρίσματα τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἡ ζωὴ καὶ ἡ δράση του, ὅπως αὐτὴ διαφαίνεται μέσα ἀπὸ ντοκουμέντα τῆς ἐποχῆς, κυρίως τὶς ἐπιστολές του, τὶς ἐγκυκλίους του καὶ ἄλλα γραπτὰ του κείμενα, μᾶς βοηθᾶ νὰ κατανοήσουμε τὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο διαμορφώθηκαν οἱ ἐκκλησιαστικοί, οἱ πολιτικοί, οἱ οικονομικοὶ καὶ πολιτιστικοὶ θεσμοὶ τῆς ἐποχῆς του. Μὲ τὴ θυσία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ ἡ ἱστορία τῆς Κύπρου εἰσέρχεται σὲ μιὰ καινούργια φάση, ἀφοῦ μὲ αὐτὴ τὴ

3. Αὐτόθι, σ. 159.

4. «Ἐπιστολὴ κλήρου καὶ λαοῦ τῆς Κύπρου πρὸς τὸν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Ἱερειάν Δ'», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὁ.π., σ. 157.

5. ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΥ ΕΓΓΛΕΖΑΚΗ, *Διὰ τὴν Ἐκκλησίαν Κύπρου, Εἴκοσι Μελέται*, ἔκδ. Ἰδρυμα Α. Γ. Λεβέντη καὶ Μορφωτικὸν Ἰδρυμα Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, Ἀθῆναι 1996. σ. 355.

θυσία όριοθετείται πλέον τὸ τέλος τῆς παλιᾶς καὶ ἡ ἀρχὴ μιᾶς νέας ἐποχῆς⁶.

Ὁ Κυπριανὸς ὡς ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου δὲν ἀπορροφήθηκε ἀπὸ τὰ διοικητικά, ἀλλὰ μὲ τὶς ἐμπνευσμένες του ἐγκυκλίου διασφάλισε τὴν ἐπαφὴ τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὸν λαό. Μέσα ἀπὸ αὐτὲς διαφαίνονται τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα τῆς ἀγαπῶσας καρδίας του καὶ ἀντανακλάται ἡ συνεχῆς φροντίδα καὶ τὸ ἀδιάπτωτο ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ ποιμνιό του. Χαρακτηριστικὲς εἶναι οἱ ἀναφορὲς ποὺ κάνει: «*Τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὰ καὶ περιπόθητα*»⁷, «*τέκνα ἐν Κ<υρί>ῳ ἀγαπητὰ τῆς ἡμῶν μετριότητος, πατρικῶς εὐχόμενοι εὐλογοῦμέν σας*»⁸, «*τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὰ καὶ περιπόθητα τῆς ἡμῶν μετριότητος, χάρις εἴη ὑμῖν ἅπασιν, εἰρήνη τε, καὶ ἔλεος ἀπὸ Θεοῦ Κυρίου παντοκράτορος, παρ' ἡμῶν δὲ εὐχή, εὐλογία τε καὶ συγχώρησις*»⁹, «*ἡξέυρομεν, τέκνα, ἡξέυρομεν τὰς στενοχωρίας σας, καὶ λυπούμεθα, μάρτυς Θεός, πλὴν τί ποιητέον;*»¹⁰.

Συνήθως οἱ ἐγκύκλιοί του ἔχουν ὡς ἀφορμὴ τὴ συλλογὴ φόρων, ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι μόνον ἡ ἐπιφάνεια¹¹. Κάτω ἀπὸ τὰ γραφόμενα ὑποβόσκει ἡ συνεχῆς ἀγωνία του γιὰ τὰ δεινὰ

6. Αὐτόθι, σ. 344.

7. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς ἱερεῖς καὶ λοιποὺς χριστιανοὺς κατὰ τὸν Λεύκασ», *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σ. 192.

8. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς ἱερεῖς καὶ λοιποὺς χριστιανοὺς κατὰ τὸν Μεσσαορίας», ἔνθ. ἄνωτ., σ. 271.

9. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου προτρεπτικὴ πρὸς θανάτωση τῶν ἀκρίδων», ἔνθ. ἄνωτ., σ. 289.

10. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς ἱερεῖς καὶ λοιποὺς χριστιανοὺς κατὰ τὸν Χρυσοχοῦς», ἔνθ. ἄνωτ., σ. 257.

11. Ὅτι ὁ Κυπριανὸς ὑπέφερε κάθε φορὰ ποὺ ζητοῦσε ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς νὰ καταβάλουν φόρους εἶναι ὀλοφάνερο. Βλ. «Διήγησις τοῦ ἁγγλοῦ διπλωμάτη καὶ περιηγητῆ William Turner», *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σ. 236.

που έπεσώρευσε ή δουλεία στους ώμους τών πτωχών ραγιάδων, ή συνεχής προσπάθειά του για να μείνει άναμμένη ή φλόγα τής πίστης στις ψυχές τους. Τήν 1^η Απριλίου 1812, ύπακούοντας στην άδήριτη ανάγκη, έξαπολύει έγκύκλιο πρὸς τοὺς ἱερεῖς καὶ λοιποὺς χριστιανοὺς καδιλλικίου Λεύκας προτρέποντάς τους να καταβάλουν τοὺς άπαιτούμενους κτηματικούς φόρους πρὸς τὶς τουρκικὲς άρχές. «Ἡ πληρωμὴ τοῦ έμβάλι μιριοῦ», γράφει με πόνο καρδιάς, «εἶναι τὸ μόνον ὁποῦ σᾶς φυλάττει πεφυλαγμένους άπό κάθε κακόν... Διατι άν γένη άμέλεια... στέλλονται άπάνω σας πλῆθος ἱστιζάληδων σκληρῶν, οί ὁποῖοι ὡς άστροπελέκια θέλουν σᾶς καταδυναστεύσει παντοιοτρόπως, καὶ θέλουν σᾶς ζημιώνουσι»¹². Καὶ πάλιν, «τὸ ὁποῖον ὅτι εἶναι ὑπὲρ δύναμιν τοῦ πτωχοῦ τὸ ἡξεύρομεν»¹³, συμπληρώνει με παράπονο καὶ πικρία. Κλείνοντας στην ἴδια έγκύκλιο, δὲν παραλείπει σάν καλὸς ποιμένας να ρίξει τὸν σπόρο τής έλπίδας καὶ αἰσιοδοξίας στις καρδιές τοῦ ταλαίπωρου ποιμνίου του γράφοντας: «Διὰ τοῦτο τὰ έξοδα εἰς τὸ έξῆς θέλουν εἶναι μέτρια καὶ τὸ σαλγίνι έλαφρώτατον. Ὁ δὲ φιλόανθρωπος Θεός, παραβλέψας τὰ άμαρτήματα ἡμῶν, εἶθε να παρέξη μίαν εἰρηνικὴν εὐκατάστασιν, καὶ εὐλογίαν εἰς τὰ έργόχειρα ὑμῶν, καὶ γεννήματα, κατὰ τὴν έφεσιν καὶ εὐχὴν τής καρδιάς ἡμῶν ὁποῦ νυχθημερῶς άναπέμπομεν»¹⁴.

Παρόμοια έγραφε ὁ θεοφιλὴς ἱεράρχης καὶ στὶς 25 Ὀκτωβρίου 1818, σὲ έγκυκλιό του «πρὸς ἱερεῖς καὶ λοιποὺς χριστιανοὺς κατιλλικίου Χρυσοχοῦς»¹⁵. «Ἡναγκάσθημεν να πέμφωμεν άπό τώρα έξῶ ὅλους τοὺς γραμματικούς μετὰ τῶν ταχηλδαρέων, μ' ὅλον ὁποῦ ἡξεύρομεν τὴν στενοχω-

12. «Έγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς ἱερεῖς καὶ λοιποὺς χριστιανοὺς καδιλλικίου Λεύκας», ένθ. άνωτ., σ. 193.

13. Αὐτόθι, σ. 193.

14. Αὐτόθι, σ. 194.

15. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὁ.π., σ. 256.

ριαν όπου έχετε δια την δυστυχίαν του χρόνου, όθεν γράφοντες τὸ παρὸν προστακτικὸν μας, πρῶτον μὲν παρακαλοῦμεν τὸν ἅγιον Θεὸν νὰ ἐλεήσῃ ὑμᾶς καὶ νὰ δώσῃ εὐλογίαν εἰς τοὺς κόπους σας καὶ εὐτυχίαν εἰς τοὺς καρπούς καὶ γεννήματά σας πρὸς παρηγορίαν σας, ἔπειτα σᾶς προτρέπομεν πατρικῶς... νὰ ἐπιμεληθῆτε νὰ δώσετε ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ δοσίματά σας, τοῦ ἤδη ἀρξαμένου νέου ἔτους»¹⁶.

Ἡ ἴδια ἀγάπη καὶ πατρικὴ φροντίδα ἐπιδεικνύεται καὶ στὴν ἐγκύκλιον «πρὸς ἱερεῖς καὶ λοιποὺς χριστιανοὺς κατιλλικίου Μεσαορίας»¹⁷, ἐννέα μῆνες πρὶν τὸν μαρτυρικό του θάνατο, στίς 4 Ὀκτωβρίου 1820. Στὴν ἀρχὴ τῆς ἐγκυκλίου ἐπιχειρεῖ μιὰν ἐρμηνεῖα «τῆς ἀθλιωτάτης καταστάσεως, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκατήντησε τώρα τὸ κοινὸν τῆς πατρίδος μας»¹⁸. Ἡ αἰτία, σύμφωνα μὲ τὴν εὐστοχὴ καὶ ὀξυδερκῆ παρατήρηση τοῦ σεπτοῦ ἱεράρχη τῶν κυπρίων εἶναι «πρῶτον μὲν ἡ ἐπικρατοῦσα εἰς αὐτοὺς τοὺς χρόνους γενικὴ νέκρωσις τοῦ ἐμπορίου καὶ παντελῆς ἀζητησία τῶν ὀλίγων προϊόντων, δεύτερον δὲ ἡ ἐξ ἁμαρτιῶν μας τριετῆς δυστυχία τῆς νήσου, ἔνεκα τῆς ἀνομβρίας καὶ ἀκρίδος»¹⁹. Τὴν τρίτη αἰτία τὴν ἀφήνει τελευταία, ἀκριβῶς γιὰ νὰ τὴν τονίσει ἐπειδὴ εἶναι καὶ ἡ πλέον σημαντικὴ, γεγονὸς ποὺ φανερώνει τὴν κοινωνικὴ συνείδηση καὶ εὐαισθησία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ. «Αἱ καταγραφαὶ τῶν ραγιάδων, ὅπου ἐγίνοντο εἰς τοὺς παρελθόντας χρόνους, δὲν ἐγίνοντο μὲ δικαιοσύνην καὶ θεοφοβίαν, ἀλλ' ἀποβλέποντες εἰς τὸ ἴδιον κέρδος, καὶ οἱ ραγιαῖδες καὶ οἱ δευτιζῆδες τὰς ἔκαμαν μὲ δολιότητα, καὶ τοὺς μὲν δυνατοὺς καὶ κυβερνημένους κατεβίβαζον κατὰ χάριν, τοὺς δὲ ἀδυνάτους καὶ πτωχοὺς ἀνεβίβαζον κατὰ πάθος.

16. Αὐτόθι, σ. 257.

17. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κεϊμένων, ὁ.π., σ. 271.

18. Αὐτόθι, σ. 271.

19. Αὐτόθι, σ. 271.

Καὶ τοὺς μὲν ἀγράφους, ὅπου ἦσαν ἄξιοι δοσιμάτων, δὲν τοὺς ἐσημείωναν διὰ τὸ ἴδιον κέρδος, τὰ δὲ ἀνήλικα παιδιά καὶ ἀνάξια παντὸς δοσίματος τὰ ἐσημείωναν. Ἐπροξένουν μὲ τοῦτο κατ' ἔτος εἰς τὸ ἐμβάλι μιρὶ μεγαλωτάτην ζημίαν, ἢ ὅποια αὐξανομένη ἀπὸ χρόνον εἰς χρόνον ἔφερε τὴν ὑπόθεσιν τοῦ μιριοῦ εἰς ἓνα βάραθρον καὶ καθυπέβαλε τὸ κοινὸν εἰς βαρύτατα χρέη»²⁰.

Ὅσον ἀφορᾷ στὶς δύο πρῶτες αἰτίες, ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐπιρρίπτει τὴ μέριμνά του εἰς τὸ ἄπειρον ἔλεος τοῦ ἀγίου Θεοῦ²¹. Γιὰ τὴ θεραπεία τῆς τρίτης αἰτίας, μὲ αὐστηρότατη γλῶσσα προειδοποιεῖ ὅτι διορίστηκαν ἄνθρωποι φιλοδίκαιοι, οἱ ὅποιοι θὰ κάνουν ἐκ νέου ἀκριβῆ καταγραφή ὄλων τῶν ραγιαδῶν, χωρὶς νὰ ἀποβλέπουν σὲ δωροδοκίες καὶ χωρὶς νὰ μεταχειρισθοῦν τὸ ψεῦδος γιὰ ἰδιοτελεῖς λόγους. Δὲν διστάζει μάλιστα, ὁ κατὰ τὰ ἄλλα φιλανθρωπότατος ἀρχιεπίσκοπος, νὰ μετέλθει σκληρῆς γλῶσσας, ἐπιβάλλοντας βαρύτατους ἀφορισμοὺς σὲ ὅσους ἀποκρύψουν τὴν ἀλήθεια σχετικὰ μὲ τὰ εἰσοδήματά τους. Συνεχίζοντας, γιὰ νὰ μὴ μένουν οἱ πτωχοὶ βαρυφορτωμένοι, φτάνει στὸ σημεῖο νὰ σταματήσει τὴ συνήθεια νὰ γίνονται οἱ ραγιαδες δούλοι εἰς μοναστήρια, τεκκέδες, τζιφλίγια καὶ ἄλλα μέρη μὲ μοναδικὸ σκοπὸ τὴν ἀπαλλαγὴ ἀπὸ τὴ φορολογία, πράγμα ποὺ κατήντησε, ὅπως γράφει, «ὡς ἐμπόριον καὶ κατάχρησις καὶ γίνονται ὅλοι ἐκεῖνοι ὅπου ἦσαν ἄξιοι νὰ πληρώσωσι τὸ δόσιμόν των, καὶ μένουν οἱ πτωχοὶ βαρυφορτωμένοι». Στὴν ἐποχὴ ποὺ ἐξετάζουμε δὲν ὑπάρχει προηγούμενο παράδειγμα τέτοιας εὐαισθησίας σὲ θέματα κοινωνικῆς δικαιοσύνης.

Ἡ ποιμαντικὴ μέριμνα τοῦ Κυπριανοῦ καὶ τὸ ἄγρυπνὸ του ἐνδιαφέρον γιὰ τὸν λαὸ ποὺ τοῦ ἐμπιστεύτηκε τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ, διακρίνεται ἀκόμη πιὸ καθαρὰ στὴν ἐγκυκλίό του

20. Αὐτόθι, σ. 271.

21. Αὐτόθι.

«πρὸς ἱερεῖς καὶ λοιποὺς χριστιανοὺς κατηλικίου Κυθρέας»²². Ἡ ἐγκύκλιος αὐτὴ ἐστάλη μόλις πενήντα ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τῆς θυσίας του, στὶς 16 Μαΐου τοῦ 1821. Τὸ βλέμμα καὶ ἡ καρδιά του ἔμαθαν ἤδη νὰ παρατηροῦν τὰ σημεῖα τῶν καιρῶν, γι' αὐτὸ γράφει μὲ πόνο ψυχῆς: «Αἱ παροῦσαι περιστάσεις καὶ καιρικαὶ ἀνωμαλίαι, ὅπου παρὰ πᾶσαν ἐλπίδα καὶ ἐξαίφνης μᾶς περιεκύκλωσαν ἔνεκα τοῦ πλήθους τῶν ἁμαρτιῶν μας, δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι... προξενουσι θόρυβον καὶ φόβον εἰς τὰς καρδίας ὄλων τῶν ὁμογενῶν μας... Χρέος μας λοιπὸν ἀπαραίτητον εἶναι εἰς τοιαύτας περιστάσεις νὰ σᾶς δώσωμεν τὰς χρεωστούμενας πατρικὰς μας συμβουλάς καὶ νοουθεσίας, διὰ νὰ καταλάβετε πόθεν ἐξαρτᾶται ἡ κοινὴ ὠφέλεια καὶ σωτηρία μας»²³. Στὴ συνέχεια ἀφήνει τὴν παρακαταθήκη του στὸν πιστὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ. Γιὰ νὰ φανεῖ καλύτερα ὁ τρόπος τῆς διδασχῆς καὶ τῆς ποιμαντικῆς του μέριμνας γιὰ τοὺς ραγιαδες, παραθέτουμε αὐτούσια τὰ λόγια του:

«Πρὸ πάντων, τέκνα ἀγαπητά, χρεωστοῦμεν νὰ προστρέξωμεν εἰς τὸ ἄπειρον ἔλεος τοῦ ἀγίου Θεοῦ μετὰ συντετριμμένης καρδίας καὶ μετανοίας, διὰ νὰ παράβλεψη τὰς ἁμαρτίας μας, καὶ νὰ ἀφιερῶσωμεν τὰς ἐλπίδας μας εἰς τὸ ἀνεξιχνίαστον πέλαγος τῆς εὐσπλαγχνίας του, καὶ ἡ πάνσοφος αὐτοῦ παντοδυναμία θέλει οἰκονομήσει τὰ συμφέροντά μας. Δεύτερον νὰ ἀπορρίψωμεν κάθε πάθος καὶ ψυχρότητα, ὅπου ἔχομεν εἰς τοὺς ἀδελφούς μας καὶ νὰ ἐγκολπωθῶμεν τὴν ἀπάθειαν καὶ γνησίαν ἀγάπην, τὴν πρὸς ἀλλήλους, καθὼς διδάσκει ὁ εἰρηνάρχης Θεὸς μας εἰς ὄλον του τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον. Καὶ αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη ἀρετὴ, ὅπου ζητεῖται ἀπὸ τὸ γλυκύτατόν του στόμα τοῦ Ἰησοῦ μας, καὶ ὅπου δύναται νὰ ἐξιλεώσῃ τὸν ἅγιον Θεὸν καὶ νὰ καλύψῃ πλῆθος τῶν ἁμαρτιῶν μας. Τρίτον, ἐκείνην τὴν βαθεῖαν ὑπόκλισιν, εὐπειθειαν

22. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κεϊμένων, ὁ.π., σ. 305.

23. Αὐτόθι, σ. 305.

καὶ πίστιν ὅπου ἐφύλαξαν καὶ οἱ πρόγονοί μας, καὶ ἡμεῖς ἕως τώρα, ἀπὸ τὸν καιρὸν τῆς ἀλώσεως»²⁴.

Θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι προαισθάνεται τὸ τέλος νὰ ἐγγίξει. Γιὰ τελευταία φορὰ ὅλος πατρικὴ ἀγάπη προτρέπει, μὲ σκοπὸ νὰ προφυλάξει τοὺς δυστυχεῖς χριστιανοὺς, τοὺς ὁποίους ἡ θεία πρόνοια τοῦ ἐμπιστεύτηκε, χρησιμοποιοῦντας τοῦτα τὰ λόγια: «Προσέχετε διὰ τὸν Θεὸν τέκνα, νὰ μὴ ὑποπέσητε εἰς τὸ παραμικρὸν ἐλάττωμα μήτε μὲ λόγον, μήτε μὲ ἔργον, διότι ὅποιος εἰς τοιοῦτους καιροὺς εἶναι ἀπρόσεκτος εἰς τοὺς λόγους του ἢ εἰς τὰ ἔργα του, παιδεύεται μὲ κεφαλικὴν τιμωρίαν»²⁵. Ὅταν σὲ λίγες μέρες θὰ βιάδιζε ὁ ἴδιος τὴν ὁδὸ τοῦ μαρτυρίου γιὰ τοῦ Χριστοῦ τὴν πίστη τὴν ἀγία, θὰ μπορούσε μὲ καθαρὴ συνείδηση καὶ παρρησία νὰ πεῖ στὸν δεσπότη τοῦ Χριστοῦ «οὐς δέδωκάς μοι ἐφύλαξα»²⁶.

Βλέποντας τὸν κλοιὸ νὰ σφίγγει γύρω του καὶ ἔχοντας ὁ ἴδιος σταθερὴ πεποίθηση ὅτι σὲ καιροὺς χαλεποὺς σὰν τοὺς δικούς του, τὰ χρυσοφορέματα καὶ τὰ γεμενικὰ ἦταν καθαρὴ μεταοδοξία, δὲν παραλείπει στὴν ἴδια ἐγκύκλιο νὰ συμβουλεύσει ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση τοῦ ποιμνίου του, ὥστε, οὔτε μὲ αὐτὸ νὰ ἐρεθίζουν καὶ νὰ προκαλοῦν τὸν δυνάστη. Παράλληλα, ἐμμέσως, προβάλλει τὸν σεμνὸ βίο προφυλάγοντας τοὺς πιστοὺς ἀπὸ κάθε μάταιο καὶ ἀνωφελὲς ἔξοδο²⁷. «Προσέτι, τέκνα, τὰ φορέματά σας νὰ εἶναι σεμνὰ καὶ ραγιαδικά. Τὰ σαρίκια σας, τὰ ζωνάρια σας, τὰ γεμενιά σας μαῦρα»²⁸.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς διαισθάνεται τὶς τραγικὲς

24. Αὐτόθι, σσ. 305-306.

25. Αὐτόθι, σσ. 306-307.

26. Ἰωάν. ιζ' 12.

27. Βλ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΛΕΜΕΣΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, «Ὁ ἱερομάρτυρας ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὁ.π., σ. 515.

28. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς ἱερεῖς καὶ λοιποὺς χριστιανοὺς κατηλλικίου Κυθρέας», σ. 307.

στιγμές που πλησιάζουν. Στις 22 Ἀπριλίου 1821 με σοφία, διάκριση και σύνεση προχωρεί σε μιὰ ἄλλη συναινετική πράξη, γιὰ νὰ προφυλάξει τὸν τόπο καὶ τὸν λαό του ἀπὸ τὰ χειρότερα. Ἀποστέλλει ἐγκύκλιο με τὴν ὁποία παρακαλεῖ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Λευκωσίας νὰ παραδώσουν ὅ,τι ὄπλισμὸ κατέχουν, σύμφωνα με τὶς ἐντολὲς τῆς τουρκικῆς διοίκησης. Συγχρόνως τοὺς καθησυχάζει με τὰ ἀκόλουθα λόγια: «Καὶ ἡμεῖς σᾶς ὀμνύομεν τὸν Θεόν, τρίχα νὰ μὴ βλαβῆ ἀπὸ τὸ κεφάλι σας. Ἀνοίξατε τὰ ἐργαστήριά σας ἀφόβως, κοιτάξετε τὴν δουλίαν σας, ἡσυχάσατε εἰς τὰ ὀσπίτιά σας, χωρὶς νὰ ἔχετε τὴν παραμικρὰν ὑποψίαν, ἀφιερώνοντες ὅλας τὰς ἐλπίδας σας εἰς τὸν ἅγιον Θεόν, καὶ ἡ αὐτοῦ ἄπειρος ἀγαθότης δύναται νὰ ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς πάντων τῶν δεινῶν»²⁹.

Σὲ λιγότερο ἀπὸ τρεῖς μῆνες, τὰ ἴδια τὰ γεγονότα με τὶς ἐκατόμβες τῶν θυσιῶν τοῦ ἰδίου καὶ τῶν ἄλλων προεστώτων, θὰ διέψευδαν οἰκτρὰ τὰ γεμάτα φρόνηση λόγια του. Παρὰ ταῦτα ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς ἔμεινε στὴν ἱστορία ὡς «ἓνας γνήσιος ρωμιός, ὁ ὁποῖος μποροῦσε νὰ ἀγαπᾷ ἀκόμα καὶ τοὺς ἐχθροὺς του. Δὲν ἄφησε τὸν ἑαυτό του νὰ φοβηθεῖ τὸν θάνατο, γιὰτὶ ὑπερέβη τὸν θάνατο, ἐνῶ ἀκόμα ἦταν στὴ ζωὴ αὐτῆ, μέσα ἀπὸ τὴν ἀγωγὴ τῆς Ἐκκλησίας», γράφει ὁ μητροπολίτης Λεμεσοῦ Ἀθανάσιος³⁰. Καὶ συνεχίζει: «Γι' αὐτό, δὲν τὸν ἐνδιέφεραν τὰ ὄπλα. Τὸν ἐνδιέφερε τὸ σχολεῖο. Γιὰτὶ ἦταν μέσα στὴν ἴδια παράδοση τοῦ Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ καὶ τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖοι ἤξεραν ὅτι μποροῦσαν νὰ καλλιεργήσουν τὸν λαό, καὶ ὅτι τὸ ἐθνικὸ ἔργο δὲν εἶναι μόνον νὰ δίνεις ὄπλα στοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ καὶ τὸ πῶς νὰ τοὺς κάνεις (ἐσωτερικὰ) ἐλεύθερους»³¹.

29. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Λευκωσίας προ-
τρεπτικὴ διὰ τὴν παράδοσιν τῶν ὄπλων», ἐνθ. ἀνωτ., σσ. 303-304.

30. «Ὁ ἱερομάρτυρας ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός», ὁ.π., σ. 515.

31. Αὐτόθι, σ. 516.

Κινούμενος, λοιπόν, στην ίδια γραμμή με τους άλλους δασκάλους του γένους, όπως ο άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός, ο αρχιεπίσκοπος Κυπριανός προχώρησε το 1812 στην ίδρυση της Έλληνικής Σχολής Λευκωσίας. Μόνο το γεγονός αυτό τον καθιστά άξιο της ευγνωμοσύνης μας, γιατί με την πράξη του αυτή συνέβαλε αποφασιστικά στην ανύψωση του κοινωνικού και πνευματικού επιπέδου των ελλήνων της Κύπρου. Ήταν κοινή διαπίστωση ότι «ή ημετέρα πολιτεία της καθ' ημάς νήσου Κύπρου πάσχει μέγαν αύχμὸν παιδείας, καὶ ἔλλειψιν ἑλληνικῶν μαθημάτων, τὰ ὁποῖα εἶναι τὸ μόνον μέσον ὁποῦ στολίζουσι τὸν ἀνθρώπινον νοῦν, καὶ ὁποῦ ἀποκαταστήνουσι τὸν ἀνθρώπον ἄξιον τῷ ὄντι ἀνθρώπον»³². Ὡς συνέπεια τούτου, συνεχίζει, «πηγαίνεις καὶ βλέπεις μίαν ἀμάθειαν εἰς ὅλους γενικῶς, καὶ εἰς ἱερωμένους, καὶ εἰς λαϊκοὺς, καὶ κάποια ἦθη σχεδὸν ἀνυπόφορα»³³. Ὁραματίζεται τὴ σχολὴ αὐτὴ ὡς ἓνα τέμενος μουσῶν, ὅπου θὰ «διδάσκωνται οἱ παῖδες τῆς πολιτείας, τέλος πάντων, τὴν πάτριον πίστιν αὐτῶν, τὸ μόνον προτιμότεον καὶ ἀναγκαιότεον, καὶ νὰ ἐκπαιδεύωνται ἐνταυτῷ, καὶ ἦθη χρηστά, ὁποῦ μὲ τὸ μέσον τῆς μαθήσεως προβαίνοντες εἰς τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν νὰ γίνωνται ἄνδρες θεοσεβεῖς, φρόνιμοι, πολιτικοί, χρηστοθήεις, δίκαιοι, φιλοπάτριδες, φιλέμποροι, ὁποῦ νὰ ἡμποροῦσι νὰ προσπορίζωνται τὰ συστατικὰ τῆς ζωῆς αὐτῶν μὲ τρόπους δικαιοσύνης, καὶ ὄχι νὰ περιφέρωνται τῆδε κάκεισαι τηνάλλως, ἐν ἀπορίᾳ καὶ ἀμηχανίᾳ τὸ πλεῖστον διάγοντες»³⁴.

Ἡ ἀγάπη τοῦ Κυπριανοῦ γιὰ τὴν παιδεία δὲν ἐξαντλεῖται φυσικὰ μὲ τὴν ίδρυση τῆς Ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας. Στηρίζει καὶ ἐνισχύει καὶ ἄλλες τοπικὲς προσπάθειες, ἀκριβῶς γιατί ἐπενδύει στὸ κεφάλαιο τῆς παιδείας. Ἔτσι τὸ 1819, σὲ αἴτημα τῶν κατοίκων τῆς Λεμεσοῦ γιὰ ίδρυση καὶ στὴν πόλη

32. «Ἰδρυτικὴ πράξις ἑλληνικῆς Σχολῆς Λευκωσίας», ἔνθ. ἀνωτ., σ. 182.

33. Αὐτόθι, σ. 184.

34. Αὐτόθι, σ. 183.

τους έλληνικῆς σχολῆς, ὑπόσχεται νὰ καταβάλλει τὸ ποσὸν τῶν 5000 γροσίων κάθε ἔτος ὡς βοήθεια³⁵. «Τὸ σημεῖο αὐτό», σημειώνει ὁ μητροπολίτης Λεμεσοῦ Ἀθανάσιος, «εἶναι πολὺ βασικό, γιατί μᾶς δείχνει τὴν φιλοσοφία καὶ τὴν στάση τοῦ Κυπριανοῦ ἀπέναντι στὸ ἐθνικὸ πρόβλημα. Ὁ Κυπριανὸς ἤθελε νὰ φτιάξει ἀνθρώπους ἐλεύθερους. Ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι θὰ μπορούσαν, ἀφοῦ ἦταν οἱ ἴδιοι ἐλεύθεροι, νὰ ἀποκτήσουν καὶ ἐλεύθερη πατρίδα. Γιατὶ πίστευε ὅτι δοῦλος ἄνθρωπος καὶ ἐλεύθερη πατρίδα νὰ ἔχει, θὰ τὴν ὑποδουλώσει. Καὶ ὅτι ἡ ἐλευθερία δὲν εἶναι μόνον γεωγραφική, ἀλλὰ πρωτίστως γεγονὸς τὸ ὁποῖο συντελεῖται μέσα στὸ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου»³⁶.

Στὴν ποιμαντικὴ δράση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ ἐμπίπτει καὶ τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὴν καταπολέμηση τῆς ἀκρίδας. Τὸ 1820 ἐξέδωσε ἐγκύκλιο μὲ τὴν ὁποία προτρέπει τοὺς κυπρίους νὰ ἐπιδοθοῦν στὸ ἔργο τῆς ἐξόντωσης τῆς ἀκρίδας, ἡ ὁποία ἐπιφέρει τόσες καταστροφές στὶς καλλιέργειες τῶν ἀνθρώπων³⁷. Ταυτόχρονα, βρίσκει τὴν εὐκαιρία, μὲ ἀφορμὴ τὸ πρόβλημα αὐτό, νὰ στραφεῖ ἐναντίον τῆς δεισιδαιμονίας τοῦ λαοῦ καὶ τῆς μαγικῆς ἀντίληψης τῆς θρησκείας. Μὲ γλῶσσα αὐστηρῆ γράφει: «Διδάσκομεν ὑμῖν εὐαγγελικῶς ἐν τῷ παρόντι ἡμῶν γράμματι, ἵνα ἐκρίζωσετε ἀπὸ τὰς διανοίας σας, καὶ ἐξαλείψητε ἐκείνην τὴν κακὴν καὶ ἄτοπον πλάνην τῆς δεισιδαιμονίας, ἣν εἶχον οἱ ἐν τοῖς πρὸ ἡμῶν χρόνοις περὶ τῆς φθοροποιοῦ ἀκρίδος, καὶ τὴν σήμερον ἀκόμη ἔχουσι μερικοὶ ἀμαθεῖς καὶ ἀπλοῖ ἄνθρωποι, παλαιόθεν ἐρρίζωμένην ἐν ἑαυτοῖς, ἀλόγως τε καὶ ἐπιβλαβῶς, καὶ ἐντετυπωμένην εἰς τὸν νοῦν των ἀπὸ κάποιας διηγήσεις καὶ μυ-

35. «Ἀπάντηση πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Λεμεσοῦ στὴν αἵτητή τους γιὰ ἵδρυση ἑλληνικῆς σχολῆς», ἔνθ. ἄνωτ., σσ. 261-262.

36. «Ὁ ἱερομάρτυρας ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός», ὁ.π., σ. 518.

37. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου προτρεπτικὴ πρὸς θανάτωση τῶν ἀκρίδων», ἔνθ. ἄνωτ., σσ. 289-293.

θολογίας τινῶν πεπαλαιωμένων γραϊδίων. Καὶ νομίζουσιν οἱ τοιοῦτοι πῶς ὁ θάνατος καὶ ὁ σκοτωμὸς τῶν ἀκριδῶν εἶναι τάχα κριμα καὶ μεγάλη ἁμαρτία»³⁸. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τοὺς καλεῖ νὰ ἀποβάλουν τὴν ἀπατηλὴν καὶ γελοιώδη ἀντίληψη ὅτι εἶναι ὑπεράνθρωπον ἔργον ὁ ὄλεθρος καὶ ὁ ἀφανισμὸς τῆς ἀκριδας, στοχεύοντας οὐσιαστικὰ στὴν ἐξάλειψη τῶν προλήψεων καὶ τῆς μοιρολατρίας ἀπὸ τὶς συνειδήσεις τῶν πιστῶν. «Ἐκεῖνοι μὲν οὖν, οἱ πρὸ ἡμῶν, εἴτε διὰ τὰς ψευδεῖς δοξασίας των καὶ μὲ τὰς προλήψεις, ἃς εἶχον, εἴτε διὰ τὴν ἐφοβήθησαν φόβον κακοῦ, εἴθε οὐκ ἦν φόβος κακοῦ, ἡμέλησαν ἵνα προσπαθήσωσιν εὐχαρίστως, καὶ ὑποφέρωσιν ὀλίγον κόπον, ἢ καὶ μικρὰν χρηματικὴν δαπάνην ὑπὲρ τῆς μεγάλης ὠφελείας τῶν ὁμοπατριῶν», ἐνῶ πιὸ κάτω τονίζει ὅτι «διὰ τῆς γνώσεως καὶ φρονήσεως του γίνεται ἐπιτήδειος ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ νὰ ἐφεύρη τρόπους καὶ μηχανὰς ἀρμοδίας πρὸς τὴν οἰκονομίαν του, εἰς τὸ νὰ διατηρῇ τὴν ὑγιείαν του καὶ νὰ ἀποφεύγῃ τὰς νόσους»³⁹.

Ἕνα ἄλλο σοβαρὸ θέμα ποὺ ἔτυχε τῆς ποιμαντικῆς μέριμνας τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, ἦταν ἡ ἐμφάνιση τῶν ἐλευθεροτεκτόνων ἢ ἀλλιῶς μασόνων στὴν Κύπρο. Ἡ ἀνερχόμενη κοινωνικὴ τάξη τῶν ντόπιων ἐμπόρων καὶ τῶν ἀστῶν μαζί μὲ τοὺς φραγκολεβαντίνους τῆς Λάρνακας, ὅπου βρισκόνταν ὅλα τὰ ξένα προξενεῖα, καθὼς καὶ ἡ ἑπτανησιακὴ παροικία, εὐνοοῦσαν τὴν ἀλλαγὴ τῶν ἠθῶν καὶ τὸν σταδιακὸ ἐκδυτικισμὸ τῆς παραδοσιακὰ ἀνατολίτικης περισσότερον κοινωνίας τῆς Κύπρου. Ἀναπόφευκτα οἱ ἰδεολογικὲς ζυμώσεις ἔφεραν στὸ προσκῆνιο καὶ τὸ θέμα τοῦ Μασωνισμοῦ⁴⁰. Στις 2 Φεβρουαρίου 1815 ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς θεώρησε ἀναγκαῖο νὰ ἐκδώσῃ ἀφοριστικὸν γράμμα κατὰ τῶν

38. Αὐτόθι, σ. 290.

39. Αὐτόθι, σσ. 291-292.

40. Περισσότερα βλ. ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΛΗΔΡΑΣ ΚΑΙ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ ΜΑΧΑΙΡΑ ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ, «Περὶ τῆς Ἐγκυκλίου τοῦ Κυπριανοῦ κατὰ τῶν Φαρμασόνων»,

φαρμασώνων, χρησιμοποιώντας αυστηρότατη γλώσσα. «Μανθάνομεν ἀνελπίστως μὲ οὐκ ὀλίγην δυσαρέστησιν τῆς ψυχῆς μας, ὅτι ἐφάνησαν κατ' αὐτὰς τὰς ἡμέρας κάποιοι λαοπλάνοι, σκευὴ κατηρτισμένα τοῦ σατανᾶ, ἐργάται τοῦ διαβόλου, οἵτινες περιφερόμενοι μέσα εἰς τὴν πολιτείαν τῆς Σκάλας καὶ Λάρνακος, ποιῶσι συνελύσεις καὶ καταγίνονται δι' ὅλης τῆς ἡμέρας εἰς ματαιότητος καὶ μωρολογίας, ἐξακολουθοῦντες ἀναιδῶς καὶ ἀνυποστόλως τὴν διαβολικὴν φαρμασονίαν των, εἰς τὴν ὁποίαν διαβολικὴν αὐτῶν πλάνην καὶ ματαιότητα, πάσχουσιν ὅλως δι' ὅλου καὶ σπουδάζουσι νὰ τραβήξωσιν ἱκανούς, οὐ μόνον τῶν ἡμετέρων ὀρθοδόξων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὀθωμανῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἐκλεκτῶν»⁴¹. Τὸ ἔγγραφο, πέρα ἀπὸ τὴ μεγάλη θεολογικὴ καὶ ποιμαντικὴ σημασία ποῦ ἔχει, γιὰ τὴ φανερῶν τὴν ἔγνοια καὶ φροντίδα τοῦ ἀρχιεπισκόπου γιὰ τὸ ποίμνιό του, εἶναι μάρτυρας τῶν νέων ιδεολογικῶν τάσεων ποῦ ἄρχισαν ἤδη νὰ παρατηροῦνται στὴν Κύπρο τοῦ 18^{ου} αἰῶνα⁴².

Ἡ ἀγάπη καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀρχιεπισκόπου γιὰ τὸν πιστὸ λαὸ τοῦ Θεοῦ δὲν ἐξαντλεῖται μόνον στὴν ἐπιδίωξη τοῦ γενικοῦ καλοῦ. Φροντίζει γιὰ ἕνα ἕκαστον ξεχωριστά, ἐκδίδει βεβαιώσεις γιὰ μικρὲς καὶ ἰδιωτικὲς ὑποθέσεις, δίδει συστατικὲς ἐπιστολές, δέχεται ξένους ἐπισκέπτες, παραθέτει γεύματα, στέλνει δῶρα, φροντίζει γιὰ τὰ σχολεῖα καὶ κυρίως, λειτουργεῖ καὶ κηρύττει⁴³. Μέσα σὲ αὐτὴ τὴν ἀέναη

Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὁ.π., σσ. 533-555. Βλ. ἐπίσης ΝΙΚΟΓ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, *Τὸ Ἀρχιεπισκοπικὸ Ζήτημα τῆς Κύπρου κατὰ τὰ ἔτη 1900-1910*, ἔκδ. Κέντρου Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου, Λευκωσία 1999, σσ. 18-20 καὶ 46-50.

41. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ κατὰ τῶν φαρμασώνων», ἔνθ. ἀνωτ., σ. 229.

42. ΒΕΝΕΔΙΚΤΟΥ ΕΓΓΛΕΖΑΚΗ, *Διὰ τὴν Ἐκκλησίαν Κύπρου, Εἴκοσι Μελέται*, ὁ.π., σσ. 361-362.

43. Εἶναι ἀρκετὸ νὰ διαβάσει κανεὶς μόνον τὰ περιεχόμενα τοῦ τόμου

κινητικότητα διατηρεῖ τὸν ἑαυτό του συγκροτημένο, προτιμᾷ νὰ ἀδικεῖται παρὰ νὰ ἀδικεῖ⁴⁴, παραμένει «εὐσεβής, φιλόπτωχος, φιλόπατρις, γεγυμνασμένος»⁴⁵. Διαισθάνεται τὴν προσφορὰ τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν ποὺ τὸν πλησιάζουν καλοπροαίρετα, γι' αὐτὸ φροντίζει νὰ τοὺς διευκολύνει στὶς διαφορὲς ἐπισκέψεις τους. Τὴν 1^η Μαΐου 1812 δίδει συστατικὴ ἐπιστολὴ στὸν λόρδο Guilford μὲ τὴν ὁποία ἐντέλλονται ἄπαντες, λαϊκοὶ καὶ κληρικοί, ἀνώτεροι καὶ κατώτεροι, ὅπως «θέλετε συντρέχει αὐτῷ μὲ ὅλην σας τὴν προθυμίαν, εἰς ὅσα ἢ αὐτοῦ ἐξοχότης ἤθελε χρειασθῆ τὴν ὑμετέραν συνδρομὴν... διὰ νὰ περιεργάζεται ἕως οὔ νὰ χορταίνῃ τὴν ἀξιέπαιμόν του περιέργειαν»⁴⁶.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς ἔζησε σὲ μιὰ ἐποχὴ μὲ ἀνυπέβλητα ἐμπόδια, ποὺ ἐπέβαλλαν οἱ ἐξωτερικὲς συνθήκες δουλείας, καὶ ἦρθε ἀντιμέτωπος μὲ τὴ συνεπακόλουθη ἠθικὴ ἐξαθλίωση. Παρὰ ταῦτα ἐπέδειξε ἀξιοθαύμαστο πνευματικὸ ὕψος καὶ ἀξεπέραστο ψυχικὸ σθένος. Τὸ μαρτύριό του, ἦταν τελικὰ ἡ φυσικὴ κατάληξη μιᾶς γνήσια ἀποστολικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς προσωπικότητος.

Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, γιὰ νὰ διαπιστώσει ὅτι πράγματι ἡ ζωὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ ἐκτυλισσόταν σὲ μιὰ διαρκῆ κίνηση καὶ δράση.

44. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ περίπτωση τοῦ τσιφλικιοῦ τῆς Τύμπου, βλ. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σσ. 204-211.

45. «Συνοδικὴ ἐπιστολὴ πρὸς πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίαν Δ'», ἔνθ. ἀνωτ., σ. 165.

46. «Συστατικὴ ἐπιστολὴ Κυπριανοῦ», ἔνθ. ἀνωτ., σσ. 198-199.

ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΗΛΙΑ ΚΟΥΤΡΑΦΟΥΡΗ
Θεολόγου - Καθηγητοῦ Ἱερατικῆς Σχολῆς «Ἀπόστολος Βαρνάβας»

ΤΟ ΠΑΛΑΙΟΔΙΑΘΗΚΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΗΣ ΕΓΚΥΚΛΙΟΥ
ΤΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΦΑΡΜΑΣΩΝΩΝ

Μικρὴ συμβολὴ στὴν κατανόησή της.

Στὴ μικρὴ μας αὐτὴ μελέτη θὰ ἐξετάσουμε τὸ παλαιο-
διαθηκικὸ ὑπόβαθρο τῆς ἐγκυκλίου τοῦ μαρτυρικοῦ ἀρχιεπι-
σκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ «Κατὰ τῶν Φαρμασώνων», ποῦ
βρίσκεται στὸν κώδικα Α΄ τῆς ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου
(φφ. 183-184) καὶ φέρει τὴν ἡμερομηνία 2 Φεβρουαρίου 1815¹.

Ἡ περίφημη αὐτὴ ἐγκύκλιος ἀπευθύνεται πρὸς «τοὺς
εὐλαβεστάτους ἱερεῖς, εὐγενεστάτους ἄρχοντας, τοὺς ἐντι-
μωτάτους πραγματευτὰς, καὶ τοὺς λοιποὺς πάντας εὐλο-
γημένους χριστιανοὺς τῆς εὐαγοῦς πολιτείας Λάρνακος καὶ
Σκάλας» (φ. 183) καὶ κατακλείεται μὲ μία ἀποστροφὴ «πρὸς
τὸν ἀγαπητὸν ἀδελφὸν καὶ συλλειτουργὸν καὶ κανονικὸν
ἀρχιερέα τῆς Κιτίων Ἐκκλησίας» (φ. 184). Ἀποτελεῖ μιὰ δυ-
ναμικὴ ὅσο καὶ στοργικὴ ποιμαντικὴ παρέμβαση τοῦ ἀρχιε-
πισκόπου, ἀφ' ἐνὸς γιὰ τὴν παιδαγωγία («παιδεῖαν») «τῶν
ἀναφανέντων πολλῶν φαρμασώνων εἰς τὴν πολιτείαν Σκά-
λας καὶ Λάρνακος» «τῶν διαταραττόντων τὸ πᾶν καὶ σχι-
ζόντων καὶ διαλυμαιομένων τὸν ἀπλοῦν λαόν», καὶ ἀφ'
ἐτέρου γιὰ τὴν «ἀσφάλειαν τῶν λοιπῶν» (σημ. χφ.). Πρόκει-
ται γιὰ κείμενο «ἀφοριστικὸν ὁμοῦ καὶ ἀπειλητικόν», μεστὸ
θεολογίας καὶ ποιμαντικῆς σοφίας.

1. Βλ. καὶ ἐν Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων,
ἔκδ. ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2009, σσ. 228-232.

Μετά τή στοργική προσφώνηση και τήν πατρική εύλογία όλων τών ἀποδεκτῶν τῆς ἐγκυκλίου, ὁ ἀρχιεπίσκοπος θεμελιώνει ἀγιογραφικά τήν ἐγκύκλιό του, σύντομα ἀλλά και ἀδιάσειστα, μέ καινοδιαθηκικές ἀντιαιρετικές ἀναφορές². Στή συνέχεια, ἀναφέρεται στή δράση τών «φαρμασόνων» στήν «πολιτείαν τῆς Σκάλας και Λάρνακος», χρησιμοποιῶντας τοὺς πλέον ὀξεῖς, ὅσο και σαφεῖς, χαρακτηρισμούς, γιά τήν περιγραφή τῆς πλάνης τους και τοῦ διαβρωτικοῦ τους ἔργου στήν τοπική κοινωνία. Ἀκολουθῶς, διακηρύττει τὸ ἀναμφίβολα ἀσυμβίβαστο τῆς μασωνικῆς και τῆς χριστιανικῆς ιδιότητος («ὅτι ἀντιβαίνουσι... εἰς τήν ὀρθόδοξον και πατροπαράδοτον πίστιν ἡμῶν, παντὶ τῷ νοῦν εὐσεβῆ ἔχοντι, δῆλον», φ.184). Ἀμέσως μετά περιγράφει μέ αὐθορμητισμό, ἀλλά και διάκριση τήν προσωπική του ποιμαντική ἀντίδραση ποὺ φθάνει στὸν «ἐν ἐπιτραχηλίῳ και ὠμοφορίῳ» ἀναθεματισμὸ ἐκείνων «ὁποῦ μετέρχονται τὸ τοιοῦτον διαβολικὸν και παράνομον ἔργον τῆς φαρμασονίας». Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς ὀλοκληρῶνει τήν ἐγκύκλιό του μέ ἀδελφική προτροπή πρὸς τὸν «κανονικὸν ἀρχιερέα τῆς Κιτίων Ἐκκλησίας» γιά ἐπαγρύπνηση και συνεργασία και μέ παιδαγωγικά γλαφυρὴ δήλωση τῆς ἀποφασιστικότητάς του γιά πάταξη τοῦ κακοῦ σὲ συνέπεια πρὸς τήν πνευματική του ἐξουσία και εὐθύνη. Κατακλείοντας τήν ἐπισφραγίζει μέ τήν τελική ἀρχιεπισκοπική του εὐχή και εύλογία.

Ἡ καρδιά πάντως τῆς ἐγκυκλίου ἐντοπίζεται ἀναμφίβολα στὸ τμήμά της ἐκεῖνο ποὺ περιλαμβάνει ἀπὸ τῆ μιὰ τὸν ἀφορισμὸ ὅσων ἐπρόκειτο νὰ ἐμμεῖνουν ἀμετανόητοι στή «νεοφρανῆ αἵρεσιν» και στὸ «διαβολικὸ σύστημα τῆς φαρμασονίας», και ἀπὸ τήν ἄλλη τήν εύλογία και συγχώρηση ὅσων μετανοήσουν και «ἀποπτύσαντες τήν μιανὴν αἵρεσιν αὐτῶν ἀπομακρυνθῶσι τῆς κεκατηραμένης φρενοβλαβείας των».

2. Τὰ ἀγιογραφικά χωρία ποὺ ἐπικαλεῖται εἶναι τὰ Ματθ. ζ' 15-16 και Β' Πέτρ. β' 1-2.

Τὸ τμήμα αὐτὸ τῆς ἐγκυκλίου χωρὶς νὰ στερεῖται καινοδιαθηκικῶν παραλλήλων³, χαρακτηρίζεται ὡς ὅπωςδήποτε ἀπὸ τὶς πυκνὲς καὶ ἡχηρὲς παλαιοδιαθηκικὲς ἀναφορὲς, ἡ μελέτη τῶν ὁποίων θὰ συμβάλει στὴν πληρέστερη κατανόησίν της.

Πρόκειται γιὰ τέσσερις ἀρᾶς (κατὰ τῶν ἀμετανοήτων μασόνων) καὶ μία εὐλογία (τῶν μετανοούντων), τὶς ἐξῆς: 1) «*Στένοντες καὶ τρέμοντες εἶησαν ὡς ὁ Κάϊν ἐπὶ τῆς γῆς*». 2) «*Σχισθεῖη ἡ γῆ καὶ καταπίοι αὐτοὺς ὡς τὸν Δαθὰν καὶ Ἀβειρών*». 3) «*Ἄγγελος Κυρίου καταδιώξει αὐτοὺς ἐν φλογίνῃ ῥομφαίᾳ*». 4) «*Ἐλθοι ἐπὶ τὰ σώματα αὐτῶν ἡ λέπρα τοῦ Γιεζῆ*». 5) «*Ἀπολαβέτωσαν τὸν μισθὸν τοῦ ζηλωτοῦ Φινεές*».

Στὴ συνέχεια θὰ μελετήσουμε κάθε μία ἀπὸ τὶς παραπάνω παλαιοδιαθηκικὲς ἀναφορὲς καὶ θὰ ἀναζητήσουμε τὶς ἀντιστοιχίαις ποὺ πιθανότατα ὑπάρχουν μὲ τὸ συγκεκριμένο πρόβλημα τῆς μασονίας καὶ ποὺ ἐξηγοῦν τὴ χρῆση τους ἀπὸ

3. Τὰ καινοδιαθηκικὰ αὐτὰ παράλληλα δὲν εἶναι καθόλου ἀμελητέα. Βαστάζουν θεολογικὰ σὲ οὐσιαστικὸ βαθμὸ καὶ αὐτά, ἢ μᾶλλον κυρίως αὐτά, τὸ βάρος τῆς ποιμαντικῆς ἐπιλογῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου. Διακρίνουμε τὶς ἐξῆς τρεῖς περιπτώσεις: α) «*Τοὺς δὲ ὑπευθύνους νὰ παραδώσωμεν τῷ σατανᾷ ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν*». Πρβλ. «*παραδοῦναι τὸν τοιοῦτον τῷ σατανᾷ εἰς ὄλεθρον τῆς σαρκός, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῆ ἐν ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ*» (Α΄ Κορ. ε΄ 5), καὶ «*ἔχων πίστιν καὶ ἀγαθὴν συνείδησιν, ἣν τινες ἀπώσαμενοι περὶ τὴν πίστιν ἐναυάγησαν· ὧν ἐστὶν Ὑμέναιος καὶ Ἀλέξανδρος, οὓς παρέδωκα τῷ σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν*» (Α΄ Τιμ. α΄ 19-20). β) «*Εἴ,τις εὐαγγελίζεται ὑμῖν (ἵνα κατὰ τὸν ἀπόστολον ἄρξομαι), εἴ,τις εὐαγγελίζεται ὑμῖν παρ' ὃ ἡμεῖς εὐηγγελισάμεθα, κἂν ἄγγελος ἦ ἀπ' οὐρανοῦ, ἀνάθεμα ἔστω*». Πρβλ. «*ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡμεῖς ἢ ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ εὐαγγελίζεται ὑμῖν παρ' ὃ εὐηγγελισάμεθα ὑμῖν, ἀνάθεμα ἔστω*» (Γαλ. α΄ 8). γ) «*Ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ εἶη ἐπὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν καὶ ἡ μερὶς αὐτῶν μετὰ τοῦ προδότου Ἰούδα*». Πρβλ. «*δι' ἃ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας*» (Κολ. γ΄ 6· πρβλ. καὶ Ρωμ. α΄ 18, β΄ 5, β΄ 8, Ἐφ. ε΄ 6), καὶ «*τίς δὲ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαλ; ἢ τίς μερὶς πιστῷ μετὰ ἀπίστου;*» (Β΄ Κορ. στ΄ 15· πρβλ. καὶ Πράξ. α΄ 18).

τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανό, ὥστε νὰ ἐξαγάγουμε τελικὰ κάποια συμπεράσματα γιὰ τὴ στάση του ἀπέναντι στὴ μασονία καὶ τὴν ἐρμηνεία της.

Στὴν προσέγγισή μας αὐτὴ δὲν λησμονοῦμε τὸν χαρακτηριστὴ τῆς τυπικότητας ποὺ ἀπέκτησαν κάποια στιγμή οἱ ἀρῆς στὴν ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα. Δὲν ἀρνούμαστε δηλαδὴ τὴν ὑπαρξὴ τυπικῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐκφράσεων ἀρῶν καὶ ἀφορισμῶν, ποὺ ἐπαναλαμβάνονται ἴσως καὶ μὲ τρόπο «μηχανικὸ» σὲ κάποιες περιπτώσεις⁴. Θεωροῦμε ὅμως τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανό, ὄχι ἀπλῶς μορφωμένο καὶ ἔχοντα ἐπίγνωση τῆς σημασίας τῶν λέξεων ἀνδρα, ἀλλὰ πρωτίστως αὐθεντικὸ φορέα καὶ ἐκφραστὴ τῆς ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως καὶ συνειδήσεως, ποιμένα μὲ βαθύτατη συναίσθηση τῆς εὐθύνης του, «ὄλην συλλεξάμενον ποιμαντικὴν ἐπιστήμην, καὶ θυμὸν κινήσαντα τὸν δικαιώτατον ἐνδικιώτατα»⁵. Μελετῶντας τὴ χρῆση τῶν ἐκφράσεων αὐτῶν ἀπὸ τὸν ἱερομάρτυρα ἀρχιεπίσκοπο πιστεύουμε ὅτι συγχρόνως ἀνιχνεύουμε τὸ αὐθεντικὸ καὶ πρωταρχικὸ τους νόημα στὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση.

1) «*Στένοντες καὶ τρέμοντες εἶψαν ὡς ὁ Κάϊν ἐπὶ τῆς γῆς*».

Στὴν ἀρὰ αὐτὴ ὁ ἱερομάρτυς Κυπριανὸς ἐπαναλαμβάνει κατὰ γράμμα φράση ἀπὸ τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν ἀδελφοκτόνο Κάϊν: «*Καὶ νῦν ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ τῆς γῆς, ἢ*

4. Αναφέρουμε ἐδῶ μόνο ἓνα, σχεδὸν σύγχρονο, παράδειγμα ἀπὸ διήγηση τοῦ γέροντος Παΐσιου γιὰ ἓνα πλανημένο μοναχὸ ποὺ ἄφησε τὸ ἐξῆς σημεῖωμα στοὺς πατέρες τῆς Μονῆς του: «*Κάτω ἀπὸ αὐτὴν τὴν κόλλα ἔχω τρεῖς χιλιάδες δραχμὲς γιὰ ἓνα σαρανταλείτουργο. Ἄν δὲν μοῦ τὸ κάνετε νὰ ἔχετε τὴ λέπρα τοῦ Γιεζῆ, τὴν ἀγχόνη τοῦ Ἰούδα καὶ τὴν ἀρὰ τῶν 318 θεοφόρων Πατέρων τῆς πρώτης οἰκουμενικῆς Συνόδου*». ΓΕΡΟΝΤΟΣ ΠΑΪΣΙΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Ἄγιορεῖται Πατέρες καὶ Ἄγιορεϊτικά*, ἐκδ. Ἱεροῦ Ἰησοῦσστηρίου Εὐαγγελιστῆς Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, Σουρωτὴ Θεσσαλονίκης 2003, σ. 140.

5. Πρὸβλ. τροπάριον τῶν αἰῶνων Κυριακῆς τῶν Πατέρων, *Πεντηκοστάριον*, ἐκδ. Φῶς, Ἀθήναι 1991, σ. 201.

ἔχανε τὸ στόμα αὐτῆς δέξασθαι τὸ αἷμα τοῦ ἀδελφοῦ σου ἐκ τῆς χειρός σου· ὅτε ἐργᾶ τὴν γῆν, καὶ οὐ προσθήσει τὴν ἰσχὺν αὐτῆς δοῦναί σοι· στένων καὶ τρέμων ἔση ἐπὶ τῆς γῆς» (Γεν. δ' 11-12).

Τὰ περὶ τοῦ Κάιν εὐρίσκονται στὸ δ' κεφάλαιο τῆς Γενέσεως, ἐνῶ σημαντικές ἀναφορὲς στὸ τραγικό του πρόσωπο γίνονται καὶ στὴν Καινὴ Διαθήκη, ἔμμεσα ἀπὸ τὸν Κύριο⁶ καὶ ἄμεσα ἀπὸ τὸν εὐαγγελιστὴ Ἰωάννη⁷ καὶ τὸν ἀδελφόθεο Ἰουδα⁸ καθὼς ἐπίσης καὶ τὸν ἀπόστολο Παῦλο⁹.

Ἡ περίπτωσις τοῦ Κάιν θὰ μπορούσε νὰ παραλληλισθεῖ μὲ τὴν περίπτωσις τῶν ἀμετανόητων μασόνων ὡς ἐξῆς:

α) Ἀδελφοκτονία.

Ὁ Κάιν ὑπῆρξε ἀδελφοκτόνος καὶ παραμένει στὴν πανανθρώπινη μνήμη ὡς ἀδελφοκτόνος. Οἱ ἀμετανόητοι μασόνοι, «κάποιοι λαοπλάνοι, “σκεύη κατηρτισμένα” τοῦ σατανᾶ, ἐργάται τοῦ διαβόλου, οἵτινες περιφερόμενοι μέσα εἰς τὴν πολιτείαν τῆς Σκάλας καὶ Λάρνακος, ποιοῦσι συνελεύσεις καὶ καταγίνονται δι' ὅλης τῆς ἡμέρας εἰς ματαιότητας καὶ μωρολογίας, ἐξακολουθοῦντες ἀναιδῶς καὶ ἀνυποστόλως τὴν διαβολικὴν φαρμασονίαν των, εἰς τὴν ὁποίαν διαβολικὴν αὐτῶν πλάνην καὶ ματαιότητα, πάσχουσιν ὅλως δι' ὅλου καὶ σπουδάζουσι νὰ τραβήξωσιν ἱκανοὺς» (φ. 183) διαπράττουν ἓνα εἶδος πνευματικῆς ἀδελφοκτονίας, ἀφοῦ μὲ τὸν προση-

6. «Ὅπως ἔλθῃ ἐφ' ἡμᾶς πᾶν αἷμα δίκαιον ἐκχυνόμενον ἐπὶ τῆς γῆς ἀπὸ τοῦ αἵματος Ἄβελ τοῦ δικαίου» (Ματθ. κγ' 35).

7. «Ὅτι αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγγελία ἣν ἠκούσατε ἀπ' ἀρχῆς, ἵνα ἀγαπῶμεν ἀλλήλους, οὐ καθὼς Κάιν ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν καὶ ἔσφαξε τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· καὶ χάριν τίνος ἔσφαξεν αὐτόν; ὅτι τὰ ἔργα αὐτοῦ πονηρὰ ἦν, τὰ δὲ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ δίκαια» (Α' Ἰω. γ' 11-12).

8. «Οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ Κάιν ἐπορεύθησαν» (Ἰουδ. 11).

9. «Πίστει πλείονα θυσίαν Ἄβελ παρὰ Κάιν προσήνεγκε τῷ Θεῷ» (Ἐβρ. ια' 4).

λυτισμό στην πλάνη τους σκοτώνουν τούς συνανθρώπους τους πνευματικά.

β) Πονηρία.

Ὁ Κάϊν «ἐκ τοῦ πονηροῦ ἦν» καὶ «τὰ ἔργα του πονηρὰ ἦν» (Α΄ Ἰω. γ΄ 11-12). Ἡ πονηρία χαρακτηρίζει τις σχέσεις του μὲ τὸν Θεὸ καὶ τούς ἀνθρώπους. Δὲν ἔχει ἀπλότητα καὶ εὐθύτητα οὔτε πρὸς τὸν Θεὸ οὔτε πρὸς τὸν ἀδελφὸ του. Προσφέρει θυσία ἀλλὰ ὄχι μὲ τὴν καρδιά του, φθονεῖ τὸν ἀδελφὸ του, τὸν παρασύρει μὲ δόλο «εἰς τὸ πεδῖον» γιὰ νὰ τὸν σκοτώσει, μπροστὰ στὸν ἴδιο τὸν Θεὸ κάνει πῶς δὲν ξέρει τίποτα γιὰ τὸν φόνο καὶ πέφτει σὲ ἀπελπισία μετὰ τὴν ἀποκάλυψη τῆς ἀμαρτίας του. Κατὰ μία ἀντιστοιχία, οἱ μασόνοι χαρακτηρίζονται κατὰ τὸν Κυπριανὸ ἀπὸ μία «προβατόσχημη» συμπεριφορά, τὴ χαρακτηριστικὴ ὄλων τῶν αἰρετικῶν καὶ ψευδοδιδασκάλων¹⁰, δὲν εἶναι εὐθεῖς καὶ εἰλικρινεῖς ὡς πρὸς τὴ διδασκαλία τους, ἀλλὰ ἡ τακτικὴ τους εἶναι ἡ «σπερμολογία κακῶν» καὶ ἡ σύγχυση τοῦ ἀπλοῦ λαοῦ ἐνῶ τὸ κήρυγμά τους εἶναι κήρυγμα «κρυφιομύστου διδασκαλίας» (φ. 184).

γ) Ἀμετανοησία.

Ὁ Κάϊν τόσο μετὰ τὴν πτώση του στὸν φθόνο ὅσο καὶ μετὰ τὴν πτώση του στὸν φόνο εἶχε ἀπὸ τὸν Θεὸ εὐκαιρίες μετανοίας¹¹ τὶς ὁποῖες δὲν ἀξιοποίησε. Παρέμεινε σκληρόκαρδος μὲ ἀποτέλεσμα νὰ γίνῃ «ἐπικατάρατος ἀπὸ τῆς γῆς... στένων καὶ τρέμων». Ἡ ἐγκύκλιος τοῦ ἀρχιεπισκόπου ἀποτελεῖ κατ' ἀνάλογο τρόπο πρόσκληση μετανοίας πρὸς ὅσους

10. «Ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων» (φ. 183).

11. «Καὶ εἶπεν Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Κάϊν· Ἴνα τί περίλυπος ἐγένου, καὶ ἵνα τί συνέπεσεν τὸ πρόσωπόν σου; Οὐκ, ἐὰν ὀρθῶς προσενέγκῃς, ὀρθῶς δὲ μὴ διέλης, ἤσυχασον» (Γεν. δ' 6-7). «Ποῦ ἐστὶν Ἄβελ ὁ ἀδελφός σου;... Τί ἐποίησας; Φωνὴ αἵματος τοῦ ἀδελφοῦ σου βοᾷ πρὸς με» (Γεν. δ' 9-10).

ἔπεσαν στὴν πτώση τῆς μασονίας. Ὅσοι περιφρονήσουν αὐτὴν τὴν κλήση τῆς θείας χάριτος καὶ ἐμμείνουν στὴ μασονικὴ τους πλάνη ἐπισύρουν ἀπὸ μόνοι τους ἐπάνω τους τὴν ἀρά.

2) «*Σχισθείη ἡ γῆ καὶ καταπίοι αὐτοὺς ὡς τὸν Δαθὰν καὶ Ἀβειρώων*».

Ἡ ἀρὰ αὐτὴ ἀναφέρεται στὸ περιστατικὸ ποὺ περιγράφεται στὸ βιβλίον τῶν Ἀριθμῶν: «*ὡς δὲ ἐπαύσατο λαλῶν (ὁ Μωϋσῆς) πάντας τοὺς λόγους τούτους, ἐρράγη ἡ γῆ ὑποκάτω αὐτῶν, καὶ ἠνοιχθῆ ἡ γῆ καὶ κατέπιεν αὐτοὺς καὶ τοὺς οἴκους αὐτῶν καὶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ὄντας μετὰ Κορὲ καὶ τὰ κτήνη αὐτῶν*» (Ἀριθμ. ιστ' 31-32).

«*Μετὰ Κορὲ*» μεταξὺ ἄλλων ἦταν οἱ ἀδελφοὶ Δαθὰν καὶ Ἀβειρώων, οἱ ὁποῖοι μαζί μὲ διακόσιους πενήντα ἐξέχοντες ἄνδρες τῆς ἐβραϊκῆς κοινότητος ἐπαναστάτησαν ἐναντίον τοῦ Μωϋσῆ καὶ τοῦ Ἀαρὼν διαμαρτυρόμενοι γιὰ ἄνιση μεταχείριση, γιὰ τὰ προνόμια τῆς φυλῆς τοῦ Ἀαρὼν, γιὰ τυραννικὴ συμπεριφορά, γιὰ ἐξαπάτηση τοῦ λαοῦ, γιὰ τὴν ἔξοδο ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο καὶ τὴν «ὀλέθρια πορεία» στὴν ἔρημο. Ἀμφισβήτησαν τὴν ἐξουσία ποὺ ἔδωσε ὁ Θεὸς στὸν Μωϋσῆ καὶ τὸν Ἀαρὼν, νὰ ἡγηθοῦν τοῦ λαοῦ του, καὶ μετὰ ἀπὸ προσευχὴ τοῦ Μωϋσῆ ἀπάντησε μὲ τὴ φρικτὴ αὐτὴ θεοσημεία.

Ἀναφορὲς στὸ γεγονὸς αὐτῆς τῆς θεοδικίας ὑπάρχουν ἀρκετὲς σὲ διάφορα βιβλία τῆς Ἀγίας Γραφῆς: α) Ἀριθμ. κστ' 9-10, ὅπου μνημονεύεται ὡς χαρακτηριστικὸ παράδειγμα παιδαγωγίας ἀπειθείας στὸν Θεὸ («*ἐγενήθησαν ἐν σημείῳ*»). β) Δευτερ. ια' 1-7, ὅπου συγκαταλέγεται στὰ μεγάλα «*σημεῖα αὐτοῦ καὶ τέρατα αὐτοῦ*» (στίχ. 3), στὰ «*ἔργα τοῦ κυρίου τὰ μεγάλα*» (στίχ. 7), ποὺ ἀποδίδονται στὴν «*παιδεία κυρίου τοῦ Θεοῦ*», στὴ «*χεῖρα τὴν κραταιὰν καὶ τὸν βραχίονα τὸν ὑψηλὸν*» (στίχ. 2). γ) Ψ' αλμ. ρε' 17, ὅπου καὶ πάλι συμπεριλαμβάνεται εἰς «*τὰς δυναστείας τοῦ κυρίου*» (στίχ. 2), στὰ «*θαυμάσια*» αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα «*οὐ συνῆκαν*» (στίχ. 7) οἱ ἀπειθεῖς ἐβραῖοι. δ) Σοφ. Σειρ. με' 18, ὅπου ἐρμηνεύεται ὡς

τιμωρία τῆς ζήλειας τῶν ἀνδρῶν τῶν «περὶ Δαθὰν καὶ Ἀβειρῶν» σὲ βάρος τοῦ Ἁαρῶν. ε) Ἰούδα 11, ὅπου ἡ ἀνταρσία ὀνομάζεται «ἀντιλογία τοῦ Κορέ», τίθεται σὲ ἀντιστοιχία πρὸς τὴν «ὁδὸν τοῦ Κάϊν» καὶ τὴν «πλάνη τοῦ Βαλαάμ», συνδέεται μὲ τὴν ἀπώλεια, καὶ ἀποτελεῖ ἀρχέτυπο τῆς στάσεως τῶν ψευδοδισκάλων καὶ αἰρετικῶν.

Οἱ ἀντιστοιχίες μὲ τοὺς ἀμετανόητους μασόνους ποὺ ἐντοπίζουμε εἶναι οἱ παρακάτω:

α) Διάσπαση τῆς ἐνότητας τοῦ λαοῦ, διάβρωση τῆς συνοχῆς του.

Ἡ δράση τῶν μασόνων εἶναι καταλυτικὴ τῆς ἐνότητας τοῦ λαοῦ («ἀναστατοῦντες καὶ συγχύζοντες τὸν ἀπλοῦν λαὸν» φ. 184), ὅπως ἡ δράση τῶν «μετὰ Κορέ» στασιαστῶν Δαθὰν καὶ Ἀβειρῶν ἐναντίον τοῦ Μωϋσῆ.

β) Προσεταρισμὸς-προσηλυτισμὸς τῶν ἰσχυρῶν τῆς κοινότη-
τας.

Στόχος τῆς προσηλυτιστικῆς δράσης τῶν μασόνων στὴ Σκάλα καὶ τὴ Λάρνακα ὑπῆρξαν κυρίως οἱ ἰσχυροὶ ἄνδρες, οἱ «ἐκλεκτοί»¹², κατὰ ἀνάλογο τρόπο κατὰ τὸν ὅποιο ὁ Δαθὰν καὶ ὁ Ἀβειρῶν μαζί μὲ τὸν Κορέ παρέσυραν τοὺς ἐκλεκτοὺς «τῆς συναγωγῆς Κυρίου»¹³.

γ) Περιφρόνηση τῆς θεοδώρητης ἐξουσίας τῆς πνευματικῆς ἡγεσίας τοῦ λαοῦ καὶ μάλιστα τῆς ἱεροσύνης καὶ ἀνταρσία κατ' αὐτῆς.

Ἡ μασονία καὶ ἡ ἐμμονὴ σὲ αὐτὴν, παρὰ τὴν ποιμαντικὴ

12. «Εἰς τὴν ὁποίαν διαβολικὴν αὐτῶν πλάνην καὶ ματαιότητα, πάσχουσιν ὅλως δι' ὅλου καὶ σπουδάζουσι νὰ τραβήξωσιν ἱκανούς, οὐ μόνον τῶν ἡμετέρων ὀρθοδόξων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ὀθωμανῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἐκλεκτῶν» (φφ. 183-184).

13. «Καὶ ἄνδρες τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ πενήκοντα καὶ διακόσιοι, ἀρχηγοὶ συναγωγῆς, σύγκλητοι βουλῆς καὶ ἄνδρες ὀνομαστοὶ» (Αριθμ. ισ' 2).

μέριμνα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, «τοῦ κανονικοῦ ἀρχιερέως τῆς Κιτίων Ἐκκλησίας» καὶ «τῶν εὐλαβεστάτων ἱερέων τῆς εὐαγοῦς πολιτείας Λάρνακος καὶ Σκάλας», δείχνει περιφρόνηση τῆς θεοδώρητης ἐξουσίας τῆς πνευματικῆς ἡγεσίας τοῦ λαοῦ καὶ μάλιστα τῆς ἱεροσύνης ἀνάλογη μὲ τὴν περιφρόνηση τῆς θεοδώρητης ἐξουσίας τοῦ Μωϋσῆ καὶ τοῦ Ἀαρὼν ἐκ μέρους τοῦ Δαθὰν καὶ τοῦ Ἀβειρῶν¹⁴.

δ) Ἐπαρση, ἀλαζονεία, προπέτεια, θρασύτητα, ἰδιοτέλεια.

Οἱ ἀρνητικὲς αὐτὲς ιδιότητες χαρακτηρίζουν τὴ στάση τοῦ Δαθὰν καὶ τοῦ Ἀβειρῶν ἀπέναντι στὸν Μωϋσῆ, ὅταν αὐτὸς τοὺς προσκάλεσε νὰ συναντηθοῦν¹⁵. Οἱ ἴδιες αὐτὲς ιδιότητες ὑπονοοεῖται ὅτι χαρακτηρίζουν τὴν ἀμετανόητη στάση τῶν μασόνων ἀπέναντι στὴν πρόσκληση γιὰ μετάνοια ποὺ ἐκφράζει ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Κυπριανοῦ.

ε) Ἀνάγκη θεοδικίας καὶ θεοσημείας ὡς ἀπάντησης τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ὡς ἄνω στάση τῶν Δαθὰν καὶ Ἀβειρῶν προκάλεσε τὴ «βαρυθυμία» τοῦ Μωϋσῆ καὶ τὴν ἀπὸ μέρους τοῦ ἐκζήτηση θεοδικίας καὶ θεοσημείας¹⁶. Κατ' ἀνάλογο τρόπο ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς θὰ ἀπευθύνει τὴ σχετικὴ ἀρά, ποὺ οὐσιαστικὰ ταυτίζεται μὲ ἐκζήτηση θεοδικίας καὶ θεοσημείας ὡς ἀπάντησης τοῦ Θεοῦ στὴ δαιμονικὴ στάση τῶν ἀμετανόητων μασόνων.

3) «Ἄγγελος Κυρίου καταδιώξει αὐτοὺς ἐν φλογίνῃ ρομφαίᾳ».

Ἡ ἀρὰ αὐτὴ δὲν συναντᾶται αὐτολεξεῖ στὴν Ἁγία Γραφή ἀλλὰ ἀποτελεῖ σύνθεση δύο ἀγιογραφικῶν στοιχείων, τῆς καταδίωξης ἀπὸ τὸν «ἄγγελο Κυρίου» καὶ τῆς «φλογίνης ρομ-

14. Ἀριθμ. ιστ' 1-3.

15. Ἀριθμ. ιστ' 12-14.

16. Ἀριθμ. ιστ' 15.

φαιίας».

Ἡ καταδίωξη ἀπὸ τὸν «ἄγγελο Κυρίου» ἀπαντᾷ μὲ χαρακτηριστικὸ γλαφυρὸ τρόπο, μάλιστα ἐπίσης σὲ φράση ἀρᾶς, στὸν ψαλμικὸ στίχο «γενηθήτω ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκοτός καὶ ὀλίσθημα καὶ ἄγγελος κυρίου καταδιώκων αὐτούς» (Ψαλμ. λδ' 6). Ἐντάσσεται καὶ αὐτὴ μέσα στὸ ἴδιο πλαίσιο τῆς ἐκζήτησης ἀπὸ μέρους τοῦ ἀδικουμένου θεοδικίας¹⁷.

Ἡ «φλογίνη ῥομφαία» ἀπαντᾷ στὸ τέλος τοῦ τρίτου κεφαλαίου τῆς Γενέσεως (Γεν. γ' 24), ποὺ περιλαμβάνει τὴ διήγηση τῆς πτώσεως τῶν πρωτοπλάστων, νὰ φυλάσσει «τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς»¹⁸. Σύμφωνα μὲ τὴν πατερικὴ ἐρμηνεία «τὸ ξύλον τῆς ζωῆς» εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς¹⁹ καὶ ἡ μετάληψη τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς ταυτίζεται μὲ τὴ μετοχὴ στὴ θεία εὐχαριστία. Ἡ «φλογίνη ῥομφαία» λοιπὸν ποὺ φυλάσσει τὴν ὁδὸ πρὸς τὸ ξύλον τῆς ζωῆς, φυλάσσει καὶ τὴν ὁδὸ πρὸς τὰ ἄχραντα μυστήρια καὶ παραπέμπει στὸν ἀφορισμὸ τῶν μασόνων ὑπὸ τοῦ ἱερομάρτυρος ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ.

17. Πρβλ. τοὺς δύο πρώτους στίχους τοῦ ψαλμοῦ: «Δίκασον, Κύριε, τοὺς ἀδικοῦντάς με, πολέμησον τοὺς πολεμοῦντάς με. Ἐπιλαβοῦ ὄπλου καὶ θυροῦ καὶ ἀνάστηθι εἰς τὴν βοήθειάν μου» (Ψαλμ. λδ' 1-2).

18. «Καὶ ἐξέβαλεν τὸν Ἀδὰμ καὶ κατώκησεν αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς καὶ ἔταξεν τὰ χερουβίμ καὶ τὴν φλογίνην ῥομφαίαν τὴν στρεφομένην φυλάσσειν τὴν ὁδὸν τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς» (Γεν. γ' 24).

19. Πρβλ. τὸ προεόρτιον ἀπολυτίκιον τῶν Χριστουγέννων: «Ἐτοιμάζου Βηθλεέμ, ἡνοικταὶ πᾶσιν ἡ Ἐδέμ, εὐτρεπίζου Ἐφραθᾶ, ὅτι τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐν τῷ σπηλαίῳ ἐξήνθησεν ἐκ τῆς Παρθένου. Παράδεισος καὶ γὰρ ἡ ἐκείνης γαστήρ ἐδείχθη νοητὸς ἐν ᾧ τὸ θεῖον φυτὸν, ἐξ οὗ φηγόντες ζήσομεν, οὐχὶ δὲ ὡς ὁ Ἀδὰμ τεθνηξόμεθα». Μηναιὸν Δεκεμβρίου, ἐκδ. Φῶς, Ἀθήναι 1996, σ. 281. Σχετικὰ μὲ τὴν πατερικὴ ἐρμηνεία τοῦ «ξύλου τῆς ζωῆς» βλ. ΑΡΧ. ΙΕΡΟΘΕΟΥ (ΒΛΑΧΟΥ), νῦν Μητρ. Ναυπάκτου, Οἱ Δεσποτικὲς Ἑορτές, ἐκδ. Ἱ. Μ. Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου (Πελαγίας) 1995¹, σσ. 399-407.

4) «Ἔλθοι ἐπὶ τὰ σώματα αὐτῶν ἡ λέπρα τοῦ Γιεζὶ».

Ἡ ὡς ἄνω ἀρὰ ἀναφέρεται στὸ περιστατικὸ ποῦ περιγράφεται στὸ ε΄ κεφάλαιο τοῦ Δ΄ Βασιλειῶν. Ὁ Γιεζὶ ἦταν ὑποτακτικὸς τοῦ προφήτη Ἐλισαίου. Ὁ προφήτης Ἐλισαῖος θεράπευσε θαυματουργικὰ τὸν ἀρχιστράτηγο τῆς Συρίας Ναιμὰν στέλνοντάς τον νὰ λουσθεῖ ἐπτὰ φορὲς στὸν Ἰορδάνη ποταμὸ, ἀρνούμενος νὰ δεχτεῖ τὰ ἀκριβὰ δῶρα ποῦ ἐκεῖνος τοῦ προσέφερε εὐγνωμόνως. Ὁ Γιεζὶ μὲ πονηρία, παρουσιάζόμενος σὰν ἀπεσταλμένος τοῦ Ἐλισαίου, ἀπέσπασε γιὰ τὸν ἑαυτό του μεγάλη δωρεὰ ἀπὸ τὸν Ναιμὰν, «διτάλαντον ἀργυρίου» «ἐν δυσὶ θυλάκοις καὶ δύο ἀλλασσομέναις στολάς» (Δ΄ Βασ. ε΄ 23) καὶ προσπάθησε νὰ ἀποκρῦψει τὸ γεγονὸς ἀπὸ τὸν προφήτη. Ὁ Ἐλισαῖος τὸν ρώτησε σχετικὰ δίνοντάς του τὴν εὐκαιρία νὰ ὁμολογήσει τὴν πράξη του, ἀλλὰ ὁ Γιεζὶ εἶπε ψέμματα ὑποκρινόμενος πιστότητα καὶ ὑπακοή («καὶ εἶπεν πρὸς αὐτὸν Ἐλισαῖέ· “Πόθεν, Γιεζὶ;” καὶ εἶπεν Γιεζὶ· “οὐ πορεύεται ὁ δοῦλός σου ἔνθα καὶ ἔνθα”», Δ΄ Βασ. ε΄ 25). Ὁ προφήτης ὅμως Ἐλισαῖος μὲ τὸ διορατικὸ του χάρισμα ἀπεκάλυψε ὅχι μόνον τὴν πράξη του ἀλλὰ καὶ τοὺς κρυφοὺς λογισμοὺς του καὶ τοῦ προεῖπε τὴ συνέπεια τῆς πονηρίας καὶ ἀμετανοησίας του: «Καὶ ἡ λέπρα Ναιμὰν κολληθήσεται ἐν σοὶ καὶ ἐν τῷ σπέρματί σου εἰς τὸν αἰῶνα. Καὶ ἐξῆλθεν ἐκ προσώπου αὐτοῦ λελεπρωμένος ὡσεὶ χιῶν» (Δ΄ Βασ. ε΄ 27).

Ἡ πονηρία καὶ ἡ ἀμετανοησία εἶναι τὸ κοινὸ σημεῖο ἀνάμεσα στὸν Γιεζὶ καὶ τοὺς μασόνους, πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνεται ἡ ἀρὰ αὐτή. Σημαντικὸ εἶναι ἐπίσης τὸ θέμα τῆς ὑποτίμησης τῶν πνευματικῶν χαρισμάτων (π.χ. διόραση, νοερά προσευχή²⁰) τοῦ προφήτου Ἐλισαίου ἀπὸ τὴ μιὰ καὶ

20. «Οὐχὶ ἡ καρδιά μου ἐπορεύθη μετὰ σοῦ... καὶ νῦν ἔλαβες τὸ ἀργύριον καὶ νῦν ἔλαβες τὰ ἱμάτια καὶ λήμψη ἐν αὐτῷ κήπους καὶ ἐλαιῶνας καὶ ἀμπελῶνας καὶ πρόβατα καὶ βόας καὶ παῖδας καὶ παιδίσκας» (Δ΄ Βασ. ε΄ 26).

του ἱερομάρτυρος Κυπριανοῦ ἀπὸ τὴν ἄλλη, στὴν ὁποία περιπίπτουν ἀντίστοιχα ἐκεῖνοι. Ἐὰν στὴν περίπτωση τῶν Δαθὰν καὶ Ἀβειρῶν τονίσθηκε ἡ περιφρόνηση ἀπέναντι στὴν ἱεροσύνη, ἐδῶ τονίζεται ἡ περιφρόνηση ἀπέναντι στὴν προφητεία καὶ χαρισματικότητα.

5) «Ἀπολαβέτωσαν τὸν μισθὸν τοῦ ζηλωτοῦ Φινεές».

Τὰ παραπάνω λόγια ἀποτελοῦν εὐλογία ὅσων κατὰ τὴν προτροπὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου μετανοήσουν καὶ ἐγκαταλείψουν «τὴν μιαρὰν αἴρεσιν» τῆς μασονίας. Σὲ αὐτοὺς εὐχεται «τὸν μισθὸν τοῦ ζηλωτοῦ Φινεές».

Ὁ ζηλωτὴς Φινεές, «υἱὸς Ἐλεάζαρ υἱοῦ Ἀαρῶν», ἐπέδειξε μεγάλο ζῆλο στὸν ἀγῶνα γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ λαοῦ του ἀπὸ τὸν προσηλυτισμὸ στὴν εἰδωλολατρία, ποὺ ἀκολουθοῦσε τὶς ἐπιμειξίες μὲ τὰ εἰδωλολατρικὰ ἔθνη, θανατώνοντας ἓνα ἰσραηλίτη ποὺ συμμετέσχε στὴ λατρεία τοῦ ψεύτικου θεοῦ Βεελφεγῶρ καὶ τὴ μαδιανίτιδα ποὺ τὸν παρέσυρε (Ἀριθμ. κε' 1-10). Μὲ τὴν πράξη του αὐτὴ ἐξιλέωσε ὁλόκληρο τὸν Ἰσραήλ, καὶ ἔλαβε σὰν μισθὸ ἀπὸ τὸν Θεὸ «διαθήκην εἰρήνης» καὶ χαρίσθηκε «αὐτῷ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ μετ' αὐτὸν διαθήκη ἱερατείας αἰωνία, ἀνθ' ὧν ἐζήλωσεν τῷ Θεῷ αὐτοῦ καὶ ἐξιλάσατο περὶ τῶν υἱῶν Ἰσραήλ» (Ἀριθμ. κε' 12-13).

Τὰ γεγονότα αὐτὰ κατὰ τὴ γνώμη μας συσχετίζονται ἀπὸ τὸν Κυπριανὸ μὲ τὸ θέμα τῆς μασονίας ὡς ἐξῆς:

α) Ἐγκατάλειψη τῆς λατρείας τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ.

Ἡ προσχώρηση στὴ μασονία ἀποτελεῖ ἐγκατάλειψη τῆς λατρείας τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ παραλληλίζεται μὲ τὴν ἀποστασία τῶν ἰσραηλιτῶν καὶ τὴ λατρεία ὑπ' αὐτῶν τοῦ ψεύτικου, δαιμονικοῦ θεοῦ Βεελφεγῶρ. Ἄλλωστε, ὁ Κυπριανὸς τὴ χαρακτηρίζει ρητὰ «διαβολικὴ φαρμασονία» ἢ «σατανικὴ φαρμασονία» καὶ κάνει λόγο περὶ «κρυφιομύστου διδασκαλίας τοῦ διαβόλου».

β) Ἐπιμειξία μετὰ τὰ εἰδωλολατρικὰ ἔθνη.

Τῆς εἰσόδου στὴ μασονία προηγείται εἶδος πνευματικῆς ἐπιμειξίας τῶν ρωμηῶν τῆς Κύπρου, ποὺ παρασύρονται ἀπὸ ἀλλότριες ἐλκυστικὲς ἰδεολογίες καὶ κοσμοθεωρίες μετὰ τρόπο ἀνάλογο τῆς ἐπιμειξίας τῶν ἰσραηλιτῶν μετὰ τὶς μωαβίτισσες²¹. Ἡ πνευματικὴ αὐτὴ ἐπιμειξία ἐπιφέρει τὴν ἀντίστοιχὴ ἀμβλυνση τῆς συνειδήσεως καὶ ὁδηγεῖ τελικὰ στὴ μύηση στὴ μασονία, ὅπως ἐκείνη στὴν προσκύνηση τῶν εἰδώλων καὶ στὶς θυσίες σ' αὐτά.

γ) Συνέπειες τῆς ἀποστασίας.

Ἡ ἀποστασία ποὺ συντελεῖται μετὰ τὴ διάδοση τῆς μασονίας, δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ ἔχει καταστροφικὲς συνέπειες γιὰ τοὺς ρωμηοὺς τῆς Κύπρου, ἀντίστοιχες μετὰ ἐκεῖνες ποὺ εἶχε ἡ ἀποστασία τῶν ἰσραηλιτῶν²².

δ) Δυναμικὴ ἀντιμετώπιση τῆς ἀποστασίας.

Ἡ εἰσαγωγὴ καὶ διάδοση τῆς μασονίας εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀντιμετωπισθεῖ πολὺ δυναμικά, ὅπως ἀντίστοιχα χρειαζόταν νὰ ἀντιμετωπισθεῖ καὶ ἡ ἀποστασία τῶν ἰσραηλιτῶν ποὺ περιγράφεται στὸ εἰκοστὸ πέμπτο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου τῶν Ἀριθμῶν. Ἡ ἀποψη αὐτὴ ἀποτελεῖ βασικὴ θέση τῆς ἐγκυκλίου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, συνδυάζεται ὡστόσο μετὰ θαυμαστὴ διάκριση²³.

21. «Καὶ ἐβεβηλώθη ὁ λαὸς ἐκπορνεῦσαι εἰς τὰς θυγατέρας Μωαβ» (Ἀριθμ. κε' 1).

22. «Καὶ ἐγένοντο οἱ τεθνηκότες ἐν τῇ πληγῇ τέσσαρες καὶ εἴκοσι χιλιάδες» (Ἀριθμ. κε' 9).

23. Πρβλ. «Ἡμεῖς εἰς ἓνα τοιοῦτον προπετὲς καὶ παράνομον ἔργον, καὶ ὀρθώτερον εἰπεῖν εἰς μίαν τοιαύτην νεοφανῆ αἴρεσιν, τοσοῦτον παρωξύνθημεν καὶ ἐταράχθημεν ὅπου ἀμέσως νὰ κινήσωμεν τὴν ἐξουσίαν εἰς τρόπον ὅπου αἴφνης νὰ πατήσῃ καὶ νὰ ἀρπάσῃ τοὺς τοιοῦτους ἐκεῖ εἰς τὰς συνελεύσεις των καὶ συσκέψεις καὶ νὰ παιδεύσῃ σκληρῶς, διὰ νὰ μὴν ἤθελε πλατυνηθῆ περισσότερον ἢ κακία καὶ διαδώσῃ τὸν μολυ-

ε) Ίερατική ευθύνη και συνέπεια.

Ὁ «Φινεές υἱὸς Ἐλεάζαρ υἱοῦ Ἀαρὼν τοῦ ἱερέως» προβάλλεται στὴ σχετικὴ παλαιοδιαθηκικὴ περικοπὴ ὡς πρότυπο ἱερατικοῦ ζήλου ποὺ ἐγκωμιάζεται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Θεό²⁴. Ἀντίστοιχο ζήλο ὀφείλουν νὰ ἐπιδείξουν καὶ οἱ ἀποδέκτες τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Κυπριανοῦ καὶ μάλιστα οἱ «εὐλαβέστατοι ἱερεῖς... τῆς εὐαγοῦς πολιτείας Λάρνακος καὶ Σκάλας» καὶ ἰδιαίτερα ὁ «κανονικὸς ἀρχιερεὺς τῆς Κιτίων Ἐκκλησίας», ὁ ὁποῖος προτρέπεται «νὰ γένη πολυόμματος ἄργος²⁵, καὶ νὰ ἐπαγρυπνῇ ὅλοις ἀνεωγόσι ὀφθαλμοῖς». Ὁ ἴδιος ἄλλωστε ὁ ἀρχιεπίσκοπος πρῶτος δίδει τὸ παράδειγμα τῆς ἀποφασιστικότητος γιὰ ἀνάληψη τῆς ἱερατικῆς του ευθύνης: «Ἀναλαμβάνοντες τὴν πνευματικὴν πανοπλίαν τοῦ πνεύματος καὶ σύμμαχον τὴν ἐξωτερικὴν ἐξουσίαν, θέλομεν κατέβει κάτω, καὶ χωρὶς νὰ μετρήσωμεν κανένα ἐναντίον ἐπόμενον, ζήλου θεοῦ ἐμπλησθέντες, θέλομεν λιθάσει αὐτόν, καὶ θέλομεν κατακάψει τὸν οἶκόν του, οἷας τάξεως, οἷας ἡλικίας καὶ οἷου βαθμοῦ ἤθελεν εἶναι ὁ τοιοῦτος. Καθότι εἰς τὰ περὶ θρησκείας καὶ περὶ πίστεως, τοιούτους ζηλωτὰς μᾶς θέλει ὁ Ἰησοῦς» (φ. 184).

Συμπερασματικὰ μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι τὸ παλαιοδιαθηκικὸ ὑπόβαθρο τῆς «ἐγκυκλίου Κυπριανοῦ κατὰ τῶν Φαρμασώνων»:

α) Θέτει ἐπίμονα τὸ θέμα τῆς συνάντησης τοῦ ἀνθρώπου μὲ

σμόν τῆς καὶ εἰς αὐτούς μας τοὺς ἐκλεκτούς. Πλὴν διὰ νὰ μὴν ἤθελαν συναρπαχθῆ κοντὰ εἰς τοὺς ὑπευθύνους καὶ πολλοὶ ἀνεύθυνοι» (φ. 184).

24. «Ἴδου ἐγὼ δίδωμι αὐτῷ διαθήκην εἰρήνης, καὶ ἔσται αὐτῷ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ μετ' αὐτόν διαθήκη ἱερατείας αἰωνία, ἀνθ' ὧν ἐζήλωσεν τῷ Θεῷ αὐτοῦ καὶ ἐξιλιάσατο περὶ τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ» (Ἀριθμ. κε' 12-13).

25. «Πολυόμματος ἄργος»: Ἀναφέρεται στὸν τερατόμορφο γίγαντα τῆς ἑλληνικῆς μυθολογίας «Ἄργο τὸν Πανόπτη». Ὀνομαζόταν πανόπτης ἢ μυριωπὸς γιὰτὶ εἶχε ἑκατὸ μάτια σὲ ὅλο του τὸ σῶμα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα κάποια ἔμεναν πάντοτε ἀνοικτὰ καὶ ὅταν ἀκόμα κοιμόταν.

τὴ θεία χάρη ὡς κρίσεως.

β) Ἀναδεικνύει τὴ σημασία τῆς ἀνθρώπινης προσωπικῆς προαιρέσεως καὶ ἐλευθερίας γιὰ τὴ συνεργασία μὲ τὴ θεία χάρη καὶ τὴν ἐπίτευξη τῆς σωτηρίας.

γ) Καταδεικνύει τὴν ποιμαντικὴ εὐθύνη καὶ ἐξουσία τῆς ἱεροσύνης καὶ τῆς χαρισματικῆς πνευματικῆς πατρότητας γιὰ τὴ σωτηρία τῶν προσώπων καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κοινότητος, ἢ ὁποῖα ὑπῆρξε ἄλλωστε ἡ ἀγωνία τοῦ συντάκτη τῆς ἐγκυκλίου, ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ τοῦ νέου ἱερομάρτυρος.

ΠΡΩΤΟΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΖΗΝΩΝΟΣ
Παιδιάτρου, Δρος Ἱατρικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ
ΣΤΑ ΙΑΤΡΙΚΑ ΔΡΩΜΕΝΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Κυπριανὸς ἐλέω Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος.

Ὁ τὸ παρὸν ἡμέτερον ἐπιφέρων κὺρ Χατζηθεόδοτος, ἐπειδὴ παρεδέχθη τὸν τρόπον ἐγκεντρίσματος τῆς εὐλογιᾶς ἀπὸ εἰδήμονος ἱατροῦ, καὶ ἔχει καὶ τὴν ὕλην τῆς βατζίνης καὶ ἐπιτηδεύεται ἄριστα καὶ τὸ ἐγκέντρισμα αὐτό, ἐξ οὗ παρακολουθεῖ μεγίστη ὠφέλεια εἰς τὰ ἐγκεντριζόμενα παιδιά, ἐλευθερούμενα ἀπὸ διαφόρων συμβεβηκότων, ἅτινα προξενοῦνται ἐκ τῆς εὐλογιᾶς, τούτου χάριν ἔχει τὴν παρ' ἡμῶν ἄδειαν διὰ νὰ ἐγκεντριζῇ ἐλευθέρως παιδιά, ὅπου ἤθελον τὸν ζητήση, χωρὶς τινὸς δισταγμοῦ ἢ ἀμφιβολίας. Διὸ καὶ τοῦ ἐδόθη τὸ παρὸν ἡμέτερον ἐνυπόγραφον εἰς ἔνδειξιν. 1820, Ἀπριλίου 22.

† Ὁ Κύπρου ἀποφαίνεται¹.

Εἰσαγωγή.

Μὲ μεγάλη ἐκπληξὴ διαβάσαμε στὸ μνημειῶδες ἔργο τῆς ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, ἀφιερωμένο στὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανό, ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν ἑλληνικὸ πληθυσμὸ τῆς Κύπρου,

1. «Ἄδεια Κυπριανοῦ πρὸς Χατζηθεόδοτον, δι' ἐκτέλεσιν ἐμβολιασμοῦ». Βλ. Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κεμμένων, ἔκδ. ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2009, σ. 268.

συστατική και παροτρυντική στο να ἐμβολιάζουν τὰ παιδιά τους κατὰ τῆς εὐλογιᾶς. Ἡ παράκληση τοῦ καθηγουμένου τῆς ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, θεοφιλεστάτου χωρεπισκόπου Λήδρας κ. Ἐπιφανίου, νὰ ἐντρυφήσουμε καὶ νὰ ἀναδείξουμε τὴ σημασία τῆς συγκεκριμένης ἐπιστολῆς, στάθηκε ἡ ἀφορμὴ νὰ ἀνατρέξουμε σὲ ὅσες πηγὲς μπορέσαμε νὰ βροῦμε καὶ νὰ μελετήσουμε γιὰ τὴν κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε τότε στὴν Κύπρο, σὲ ὅ,τι ἀφορᾶ τὶς λοιμώδεις νόσους, τὶς δυνατότητες ἀντιμετώπισης τῶν ἐπιδημιῶν ποὺ συχνὰ ἐνέσκηπταν, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο οἱ τοῦρκοὶ δυνάστες ἀντιμετώπιζαν τὰ προβλήματα ποὺ προέκυπταν. Στὸ τέλος τῆς προσπάθειάς μας, ἡ ἀρχικὴ μας ἔκπληξη μετετράπη σὲ θαυμασμὸ πρὸς τὸ πρόσωπο καὶ τὸ διορατικὸ πνεῦμα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ.

Γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ κατανοήσουμε τὴ σημασία τῆς ἐπιστολῆς, θὰ πρέπει πρῶτα νὰ γνωρίσουμε γενικὰ, τί εἶδους ἐπιδημίες ἐνέσκηπταν τότε καὶ εἰδικὰ, αὐτὴν τῆς εὐλογιᾶς. Ἀκολούθως, θὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὶς ἐπιπτώσεις τῶν ἐπιδημιῶν στὴ ζωὴ τοῦ λαοῦ καὶ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς ὅλης κατάστασης ἐκ μέρους τῶν τουρκικῶν κατοχικῶν ἀρχῶν. Τέλος, θὰ κάνουμε μιὰ προσπάθεια ἐκτίμησης τῆς σημασίας τῆς ἐν λόγω ἐπιστολῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ πρὸς τὸν ἐλληνικὸ πληθυσμὸ τοῦ νησιοῦ.

Ἐλονοσία.

Κατὰ τὴν περίοδο ποὺ ἐξετάζουμε, μεγάλες ἐπιδημίες προκαλοῦσαν τὸν θάνατο σὲ τεράστιο ἀριθμὸ ἀτόμων. Τὸ θερμὸ κλίμα τῆς Κύπρου, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ὑπαρξὴ πολλῶν ἐλῶν, κυρίως στὴ Λάρνακα καὶ τὴν Ἀμμόχωστο, εὐνοοῦσαν τὴν ἐνδημία τῆς ἐλονοσίας². Ἡ νόσος αὐτὴ ὀφείλεται στὸ

2. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Ἐλώδεις Πυρετοὶ τῆς Κύπρου», *Κυπριακὰ Χρονικὰ* 7(1931)144-149. Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, «Ἡ ἱατρικὴ στὴν Κύπρον κατὰ τὴν Ὀθωμα-

πλασμάδιο της έλονοσίας, τὸ ὁποῖο μεταδίδεται στὸν ἄνθρωπο μετὰ ἀπὸ δῆγμα μολυσμένου «κῶνωπος τοῦ ἀνωφελοῦς»³. Κατὰ τὴν ὀθωμανικὴ περίοδο πέθανε, ἀπὸ έλονοσία, ἕνας πολὺ μεγάλος ἀριθμὸς ἀνθρώπων στὴν Κύπρο, μετὰξὺ τῶν ὁποίων καὶ πέντε συνολικὰ γάλλοι πρόξενοι⁴.

Χολέρα.

Ἡ χολέρα εἶναι μιὰ ἄλλη λοιμώδης, τὸ ἴδιο θανατηφόρα νόσος, ποὺ πραγματικὰ προκάλεσε τὸν ἀποδεκατισμὸ τοῦ πληθυσμοῦ. Τὸ δονάκιο τῆς χολέρας, τὸ μικρόβιο ποὺ προκαλεῖ τὴν ἀσθένεια αὐτή, μεταδίδεται ἀπὸ τὴν πεπτικὴ ὁδὸ, μετὰ ἀπὸ κατανάλωση μολυσμένων τροφῶν καὶ νεροῦ⁵. Ἐκτὸς ἀπὸ σποραδικὰ κρούσματα χολέρας, μεγάλη ἐπιδημία ἐνέσκηψε κατὰ τὸ ἔτος 1865, κατὰ τὴν ὁποία πέθαναν 1255 ἄτομα, μετὰξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Μακάριος Α΄ καὶ ὁ πρόξενος τῆς Γαλλίας Comte de Maricourt⁶.

Πανώλης.

Ἐνα ἄλλο αἷτιο μεγάλων ἐπιδημιῶν σὲ ὀλόκληρη τὴν Εὐρώπη ἀλλὰ καὶ τὴν Κύπρο, ἦταν ἡ πανώλης. Μιὰ νόσος ποὺ ὀφείλεται στὸ μικρόβιο *yersinia pestis*, τὸ ὁποῖο μεταδίδεται

νικὴ Περίοδο», στὸν τόμο Πολιτιστικοῦ Κέντρου Ὁμίλου Λαϊκῆς, Ἱατρικὴ στὴν Κύπρο. Ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα μέχρι τὴν ἀνεξαρτησία, Λευκωσία 2006, σ. 155.

3. American Academy of Pediatrics, *Malaria. Red Book. Report of the Committee on Infectious Diseases*, 1994, σ. 301.

4. Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, «Ἡ ἱατρικὴ στὴν Κύπρο», ὅ.π., σ. 158.

5. American Academy of Pediatrics, *Cholera. Red Book. Report of the Committee on Infectious Diseases*, 1994, σ. 157.

6. Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, «Ἡ ἱατρικὴ στὴν Κύπρο», ὅ.π., σ. 161.

ἀπὸ τὰ τρωκτικά, μέσω τῶν φύλλων, στὸν ἄνθρωπο⁷. Ἡ νόσος αὐτὴ προκάλεσε τὸν θάνατο σὲ μεγάλο ἀριθμὸ ἀνθρώπων. Ἡ πανδημία τῶν ἐτῶν 1348-1349 χαρακτηρίστηκε πανδημία μαύρου θανάτου, ἐνῶ κατὰ τὸν Λεόντιο Μαχαιρᾶ πέθανε «τὸ ἕμισυ τοῦ νησίου»⁸. Κατὰ τὴν ἐπιδημία πανώλους ποὺ ἐνέσκηψε στὴν Κύπρο τὸ 1835 πέθανε τὸ ἕνα δέκατο τοῦ πληθυσμοῦ, ἐνῶ ταυτόχρονα οἱ τουρκικὲς ἀρχὲς εἰσέπραξαν τό, τεράστιο γιὰ τὴν ἐποχὴ, ποσὸν τῶν 4-5 χιλιάδων πουγγίων (2.000.000 γρόσια) συνολικὰ ἀπὸ τὸν φόρο (σπαχιλίκι) καταγραφῆς τοῦ θανάτου τῶν ἐλλήνων ἀπὸ τὴ νόσο⁹.

Εὐλογία.

Κατὰ τὸν εἰκοστὸ αἰῶνα, ἡ εὐλογία ἦταν ὑπεύθυνη γιὰ τὸν θάνατο 500 ἑκατομμυρίων περίπου ἀνθρώπων παγκόσμια. Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ἴδιου αἰῶνα καὶ συγκεκριμένα κατὰ τὸ ἔτος 1980, ἔγινε ἀπὸ τὴ γενικὴ συνέλευση τοῦ παγκόσμιου ὀργανισμοῦ ὑγείας, ἀποδεκτὴ ἡ διαπίστωση εἰδικὰ συσταθείσης ὁμάδας ἐπιστημόνων ὅτι ἡ νόσος ἐξαλείφθηκε ὀλοσχερῶς. Στὰ σύγχρονα ἰατρικὰ βιβλία ἀναφέρεται μόνο τὸ ὄνομα τῆς νόσου καὶ ἐκφράζεται ἡ ἐλπίδα νὰ μὴ χρειαστεῖ νὰ περιγραφεῖ ξανά. Ἡ εὐλογία, κατὰ τὸν 18^ο αἰῶνα, προκάλοῦσε τὸν θάνατο σὲ περίπου 400.000 εὐρωπαίους ἐτησίως. Εἶναι νόσος ποὺ ὀφείλεται στὸν ἰὸ τῆς εὐλογιᾶς, ὁ ὁποῖος μεταδίδεται ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ἄνθρωπο. Ὑπάρχουν δύο τύποι τῆς εὐλογιᾶς, τῆς μείζονος καὶ τῆς ἐλάσσονος. Ὁ ἰὸς τῆς μεί-

7. American Academy of Pediatrics, *Plague. Red Book. Report of the Committee on Infectious Diseases*, 1994, σ. 369. W. B. Saunders Company, *Plague, Nelson. Textbook of Pediatrics*, 1992, 14th edition, σ. 742.

8. Βλ. ἐν Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, «Ἡ ἰατρικὴ στὴν Κύπρο», ὅ.π., σ. 159.

9. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Χολέρας καὶ Πανώλους ἐπιδημία», *Κυπριακὰ Χρονικὰ* 7(1931)105-124. Γιὰ τὴν ἐπιδημία τοῦ 1803, βλ. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σ. 133.

ζονος εύλογιας είναι υπεύθυνος για 4 μορφές τής νόσου με διαφορετική βαρύτητα ή καθεμιά. Στη μείζονα εύλογια ή θνησιμότητα ξεπερνούσε τὸ 30%. Σὲ κάποιες μορφές τής νόσου, ἡ θνησιμότητα ξεπερνούσε τὸ 90%, φθάνοντας στὸ 100% στὴν αίμορραγική εύλογια. Ἐπτὰ στοὺς δέκα νεκροὺς ἀπὸ εύλογια ἦταν παιδιά, ἐνῶ ἡ παιδική θνησιμότητα ἀπὸ τὴ νόσο ἦταν 50%. Τὸ 80% τῶν ἀσθενῶν ποὺ ἐπιβίωναν, παρουσίαζαν ἔντονες παραμορφώσεις κυρίως στὸ πρόσωπο, ἐξ αἰτίας τῶν οὐλῶν ποὺ ἄφηναν οἱ πληγές ἀπὸ τὶς φλύκταινες τοῦ ἐξανθήματος. Κατὰ τὸν 18^ο αἰῶνα, τὸ ἓνα τρίτο τῶν τυφλώσεων ὀφειλόταν στὴν εύλογια. Ἄλλες σημαντικὲς ἐπιπλοκὲς τής νόσου ἦταν παραμορφώσεις ὀστῶν λόγω ὀστεομυελίτιδας, κυρίως τῶν ἄκρων, ποὺ προκαλοῦσαν μεγάλες ἀναπηρίες¹⁰.

Ἐνῶ μέχρι σήμερα δὲν ὑπάρχει ἀποτελεσματικὴ θεραπεία τής νόσου, ἐν τούτοις ἔχει καταστειθῆ δυνατὴ ἡ ἐξάλειψή της. Τοῦτο ὀφείλεται στὴ συστηματικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ ἐμβολιασμοῦ παγκόσμια¹¹.

Οἱ πρῶτες ἀναφορὲς γιὰ ἐμβολιασμὸ κατὰ τής εύλογιας ἀνάγονται στὸ 1000 π.Χ. Οἱ Ἴνδοι εἶναι οἱ πρῶτοι ποὺ, χρησιμοποιῶντας ὑλικὸ ἀπὸ τὶς ἐσχάρες τῶν πληγῶν ἀπὸ εύλογια, ἐφάρμοζαν «ἐμβολιασμὸ» εἴτε μὲ τὴν εἰσπνοή, εἴτε διὰ σκαριφισμοῦ τοῦ δέρματος¹².

Οἱ πρῶτοι ὄμως ἐπιστημονικοὶ ἐμβολιασμοὶ ἔγιναν ἀπὸ τὸν ἄγγλο γιατρὸ Edward Jenner τὸ 1796 μ.Χ., ὁ ὁποῖος χρησιμοποίησε ὑλικὸ ποὺ περιεῖχε τὸν ἰδὸ τής εύλογιας τῶν ἀγελάδων (cowpox). Τὸ ὑλικὸ αὐτὸ τὸ ὀνόμασε vaccine, λέξη ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὸ λατινικὸ vacca ποὺ σημαίνει ἀγελάδα. Στὴ σύγχρονη ἑλληνικὴ ὀρολογία ὁ ἐμβολιασμὸς αὐτὸς ὀνομάζεται

10. <http://en.wikipedia.org/wiki/Smallpox>.

<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/smallpox/en/>.

11. W. B. Saunders Company, *Carol Phillips. Smallpox. Nelson. Textbook of Pediatrics*, 1992, 14th edition, σ. 803.

12. <http://en.wikipedia.org/wiki/Smallpox>.

δαμαλισμός. Έκτοτε τὸ ἐμβόλιο ἐξελίχθηκε καί, ἐφαρμοζόμενο, βοήθησε στὴ μείωση τῶν περιστατικῶν. Ἡ ἐπιχορήγηση τῆς προσπάθειας ἐμβολιασμοῦ ὅλου τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς μὲ τὸ ποσὸν τῶν \$2,4 ἑκατομμυρίων ἐτησίως ἀπὸ τὸν παγκόσμιον ὀργανισμὸν ὑγείας τὸ 1967 (ἔτος κατὰ τὸ ὁποῖο πέθαναν ἀπὸ τὴ νόσο 2.000.000 ἄνθρωποι) συνέβαλε στὴν τελικὴ νίκη τῆς ἀνθρωπότητας κατὰ τῆς εὐλογιάς¹³. Ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ, σήμερα δὲν ἀναφέρονται περιπτώσεις ἀσθενῶν ἀπὸ εὐλογιά, δὲν διδάσκεταιι στὶς ἰατρικὰς σχολὰς, ἀλλὰ οὔτε περιγράφεται στὰ σύγχρονα ἰατρικὰ συγγράμματα παιδιατρικῆς. Ὁ ἐμβολιασμὸς κατὰ τῆς εὐλογιάς ἔχει σταματήσει, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι φυλάσσεται ἕνας ἀριθμὸς ἐμβολίων σὲ συγκεκριμένα ἐργαστήρια γιὰ λόγους ἐρευνας ἀλλὰ καὶ ἀσφάλειας¹⁴.

Ἰατρικὰ δρώμενα στὴν Κύπρον κατὰ τὴν ὀθωμανικὴν περίοδο.

Οἱ δυνατότητες τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης, κατὰ τὴν περίοδο τῆς κατοχῆς τῆς Κύπρου ἀπὸ τοὺς ὀθωμανοὺς, ἦταν ἐλάχιστες. Οἱ γνώσεις ὅσον ἀφορᾷ τὴν αἰτιολογίαν καὶ παθοφυσιολογίαν τῶν νοσημάτων ἦταν ἐπίσης περιορισμένες. Φάρμακα ὑπῆρχαν ἐλάχιστα καί, βεβαίως, δὲν ἦταν γνωστὰ ἀκόμα τὰ ἀντιβιοτικά. Σὰν ἀποτέλεσμα, τὸ προσδόκιμον ἐπιβίωσης ἦταν πάρα πολὺ μικρὸν, ἀφοῦ ἡ βρεφικὴ καὶ παιδικὴ θνησιμότητα ἦταν πάρα πολὺ μεγάλες καὶ πολλοὶ ἄνθρωποι πέθαιναν σὲ νεαρὴ ἡλικία¹⁵.

Ἡ περίοδος αὐτὴ χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν πολλῶν καὶ μεγάλων ἐπιδημιῶν ποὺ πραγματικὰ ἀποδεκάτιζαν τὸν πληθυσμὸν. Ἡ γεωγραφικὴ θέση τῆς Κύπρου ἦταν τέτοια ποὺ ἀποτελοῦσε σταθμὸν γιὰ τὴ ναυσιπλοΐαν καὶ τὸ ἐμπόριον

13. <http://en.wikipedia.org/wiki/Smallpox>.

<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/smallpox/en/> W. B. Saunders Company, *Carol Phillips. Smallpox. Nelson*, ὁ.π., σ. 803.

14. W. B. Saunders Company, *Carol Phillips. Smallpox. Nelson*, ὁ.π., σ. 803.

15. Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, «Ἡ ἰατρικὴ στὴν Κύπρον», ὁ.π., σ. 153.

και είχε συχνότατη έπαφή με πολλά λιμάνια όπως της Σμύρνης, της Αιγύπτου, της Συρίας, της Κωνσταντινούπολης, του Αίγαίου κλπ¹⁶. Το γεγονός αυτό, συνεπικουρούμενο και από το ότι αφ' ενός μόν, μπορούσε κάποιος να αποβιβαστεί σε οποιοδήποτε σημείο του νησιού χωρίς έλεγχο, αφ' ετέρου δε στις γύρω χώρες, και κυρίως στην Τουρκία, δεν εφαρμόζονταν μέτρα περιορισμού των επιδημιών, συνέβαλλε στο να εμφανίζονται πολύ συχνά μεγάλες επιδημίες. Έτσι, όποτε εμφανιζόταν μια επιδημία στα γύρω λιμάνια και χώρες, μεταφερόταν, είτε μέσω προσώπων είτε μέσω αντικειμένων, π.χ. εμπορευμάτων, και στην Κύπρο. Το θερμό και υγρό κλίμα που επικρατούσε στο νησί, μαζί με τα πολλά έλη που υπήρχαν τότε, όπως επίσης και η άνυπαρξία ύπονόμων και σωστών υγειονομικών συνθηκών, συνέβαλλαν τα μέγιστα ώστε να ένδημει ή έλονοσία, από την οποία πέθαιναν πολλοί άνθρωποι¹⁷.

Νοσοκομεία δεν υπήρχαν. Άρκει να αναφερθεί ότι το μόνο νοσοκομείο που υπήρχε και για το οποίο γίνεται λόγος κατά τη μεταβίβαση της κυριότητας της Κύπρου στους Άγγλους στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, ήταν το στρατιωτικό νοσοκομείο, το οποίο ιδρύθηκε για τις ανάγκες του τουρκικού στρατού στα πλαίσια της αναδιοργάνωσής του¹⁸.

Ο μοναδικός τρόπος αντιμετώπισης των επιδημιών ήταν, αφ' ενός μόν ή εφαρμογή περιοριστικών μέτρων και ή βελτίωση των συνθηκών υγιεινής, αφ' ετέρου δε ή αντιμετώπιση των άσθενών¹⁹.

16. ΚΥΠΡΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ, *Από την Ιστορία της Κυπριακής Ιατρικής*, Λευκωσία 2009, σ. 18.

17. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Έκθεσις. Οί έλώδεις πυρετοί της Κύπρου», *Κυπριακά Χρονικά* 7(1931)144. Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, «Η ιατρική στην Κύπρο», *δ.π.*, σ. 155.

18. Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, «Η ιατρική στην Κύπρο», *δ.π.*, σ. 177.

19. Αυτόθι, σσ. 165-169.

Τὰ περιοριστικά μέτρα ἀφοροῦσαν:

Α. Τὴν ἀπαγόρευση προσέγγισης στὰ λιμάνια πλοίων προερχομένων ἀπὸ περιοχὲς ὅπου ὑπῆρχαν ἐπιδημίες, ἢ πάνω στὰ ὁποῖα ἐπέβαιναν ἀσθενεῖς μὲ λοιμώδη νοσήματα. Τὸ μέτρο αὐτὸ δὲν ἀπέδιδε, γιατί οἱ τουρκικὲς ἀρχὲς ἦταν ἀπρόθυμες νὰ τὸ ἐφαρμόσουν - οἱ τοῦρκοι ἐπέδειξαν γενικὴ ἀδιαφορία γιὰ τὸ μέτρο, παρὰ τὶς ἔντονες πιέσεις εὐρωπαϊκῶν χωρῶν καὶ τὶς ἀπειλὲς γιὰ ἀποκλεισμὸ τῶν κυπριακῶν λιμανιῶν - κι αὐτὸ γιατί θὰ ἔχαναν τέλη ἀπὸ τὸ ἐμπόριο. Ἀναφέρονται περιπτώσεις ποὺ ἀγανακτισμένοι μουσουλμᾶνοι πῆραν τὰ ὄπλα καὶ κατέβηκαν στὴν παραλία ἀπειλώντας νὰ πυροβολήσουν ὅποιον δοκίμαζε νὰ ἀποβιβαστεῖ στὴ στεριά²⁰. Σὲ ἄλλη περίπτωση, τοῦρκος ἀξιωματοῦχος, ἐνῶ ἀρχικὰ ἀπαγόρευσε τὴν ἀποβίβαση ἀπὸ πλοῖο στὸ ὁποῖο ἐπέβαιναν ἀσθενεῖς, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς νύκτας καὶ προκειμένου νὰ εἰσπράξει φόρους, τὸ ἐπέτρεψε²¹. Ὅπως ἔχει ἤδη ἀναφερθεῖ, πλοῖα μποροῦσαν νὰ προσεγγίσουν τὸ νησὶ σὲ σημεία ποὺ ἐκ τῶν πραγμάτων δὲν μποροῦσε νὰ ὑπάρξει ἔλεγχος.

Β. Τὸν περιορισμὸ εἴτε τῶν ἀσθενῶν μέχρι νὰ ἀποθεραπευθοῦν, εἴτε ἀτόμων ὑγιῶν ποὺ προέρχονταν ἀπὸ περιοχὲς ὅπου ἐπικρατοῦσαν ἐπιδημίες, μέχρι νὰ ἀποδειχθεῖ ὅτι δὲν νοσοῦσαν. Ὁ περιορισμὸς γινόταν εἴτε στὸ σπίτι, εἴτε σὲ εἰδικούς χώρους καλούμενους λοιμοκαθαρτήρια. Παρὰ τὶς ἔντονες πιέσεις εὐρωπαϊῶν προξένων, κυρίως γάλλων, γιὰ ἴδρυση λοιμοκαθαρητηρίου, οἱ τοῦρκοι ἀρνοῦντο πεισματικά²². Ἀπὸ τὸ 1832 λαρνακεῖς ζητοῦσαν νὰ τοὺς ἐπιτραπεῖ νὰ κτίσουν λοιμοκαθαρτήριο μὲ δικές τους δαπάνες, ἀλλὰ μόνο πρὸς τὸ τέλος τοῦ 1835, καὶ ἀφοῦ πέθανε ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς ἀν-

20. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Χολέρας καὶ Πανώλους ἐπιδημία», ὅ.π., σσ. 105-124.

21. Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, «Ἡ ἱατρικὴ στὴν Κύπρο», ὅ.π., σσ. 165-169.

22. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Χολέρας καὶ Πανώλους ἐπιδημία», ὅ.π., σσ. 105-124.

Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, «Ἡ ἱατρικὴ στὴν Κύπρο», ὅ.π., σσ. 165-169.

θρώπων από την ένσχύφασσα τότε επιδημία, λειτούργησε το πρώτο προσωρινό λοιμοκαθαρτήριο στο μικρό φρούριο της Λάρνακας, υπό τη διεύθυνση του γάλλου Simon Michel και με πρώτο γιατρό τον Παύλο Βαλσαμάκη²³. Από το 1839 έργαζόταν στο λοιμοκαθαρτήριο ο γιατρός Joseph Irene Foblant²⁴. Αργότερα οικοδομήθηκε μεγάλο κτίριο με δαπάνες των λαρνακέων μακριά από κατοικημένες περιοχές²⁵. Ακόμη ανεστέλλετο και η λειτουργία κάποιων, που ήδη λειτουργούσαν, και έπαύοντο γιατροί, με τυπικό παράδειγμα το λοιμοκαθαρτήριο της Λεμεσοῦ το οποίο ιδρύθηκε και συντηρείτο από την πόλη. Κατά το έτος 1845 ο υγειονομικός διευθυντής της Λάρνακας Ρεσιδ έφέντης έπαυσε τον γιατρό και ανέστειλε τη λειτουργία του ιδρύματος. Το γεγονός αυτό προκάλεσε τεράστια ζημιὰ στην πόλη, τόσο στην υγεία του πληθυσμοῦ, όσο και στην οίκονομία, αφού έκλεισε το λιμάνι, από το οποίο εξαγόnton τα ελάχιστα προϊόντα που παρήγαγαν οι κάτοικοι²⁶.

Είναι σαφές ότι δέν μπορεί να γίνει λόγος για κυβερνητική πρόνοια ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Έτσι, η αντιμετώπιση των ασθενών ήταν εμπειρική, ενώ ελάχιστοι είχαν τη δυνατότητα να προσφεύγουν σε ιδιωτες γιατρούς, οι οποίοι οὔτως ή άλλως ήταν ελάχιστοι και ζούσαν και εργάζονταν κατά βάση στη Λάρνακα, έξυπηρετώντας κατά κύριο λόγο τη μεγάλη παροικία των ξένων, κυρίως γάλλων.

23. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Η χολέρα στην Κύπρο και το λοιμοκαθαρτήριο», *Κυπριακά Γράμματα* 1(1934-35)698-700. ΚΥΠΡΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ, *Από την Ιστορία της Κυπριακής Ιατρικής*, ὅ.π., σσ. 30-38.

24. ΚΥΠΡΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ, *Από την Ιστορία της Κυπριακής Ιατρικής*, ὅ.π., σσ. 30-38. Ν. Κυριαζή, «Νοσοκομεία στην Κύπρο», *Κυπριακά Γράμματα* 1(1934-1935)562-564.

25. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Χολέρας και Πανώλους επιδημία», ὅ.π., σσ. 105-124.

26. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Λοιμοκαθαρτήριο Λεμεσοῦ», *Κυπριακά Χρονικά* 13(1937)134-137.

Ἴταλὸς ἰατρὸς Antonio Brunoni.

Μιὰ φωτεινὴ ἀναλαμπὴ ἀποτελεῖ ἡ κάθοδος στὴν Κύπρο τοῦ ἀββᾶ Paolo Brunoni, ὁ ὁποῖος, μὲ τὴ βοήθεια καθολικῶν μοναχῶν, ἴδρυσε τὴ μονὴ καθολικῶν καλογραιῶν καὶ σχολὴ γιὰ κορίτσια, ἐνῶ ταυτόχρονα προσέφερε δωρεὰν ἰατρικὲς ὑπηρεσίες καὶ φάρμακα²⁷. Πολὺ πιθανὸν ἡ ἔλευση στὸ νησί τοῦ ἀββᾶ Paolo Brunoni νὰ προετοιμάστηκε ἀπὸ τὸν πατέρα του, ἰταλὸ γιατρὸ Antonio Brunoni, ὁ ὁποῖος τὸ 1790 ἔφθασε στὴ Λάρνακα, ἐνῶ πολὺ σύντομα, τὸ 1794, μετακόμισε στὴ Λευκωσία²⁸. Φαίνεται ὅτι ὁ γιατρὸς Antonio Brunoni ἦταν μεγάλος φιλέλληνας, ἀφοῦ, κατὰ τὴν περιγραφὴ τοῦ Ali Bey (ἰσπανοῦ περιηγητῆ μὲ τὸ ὄνομα don Domingo-y-Leyblich, ὁ ὁποῖος χρησιμοποιοῦσε τὸ ψευδώνυμο Ἀλῆ Μπέης ἐλ Ἀμπασσί), εἶχε υἱοθετήσῃ τὴν ἐνδυμασία, τοὺς τρόπους καὶ τὰ ἔθιμα τῶν ἐλλήνων²⁹. Φαίνεται ἐπίσης ὅτι ὁ γιατρὸς Antonio Brunoni εἶχε ιδιαίτερες σχέσεις μὲ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανό, ὅπως μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀντιληφθεῖ ἀπὸ ἓνα ἐξαίρετο ἐγκώμιο γραμμένο ἀπὸ τὸν ἴδιο πρὸς τιμὴν τοῦ ἀρχιεπισκόπου³⁰. Συνάμα χρησίμευε καὶ σὰν διερμηνέας στὴν Ἀρχιεπισκοπὴ, λόγῳ τῆς γλωσσομάθειάς του. Ἐξ αὐτοῦ πιστεύουμε ὅτι ἦταν σύμβουλος τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ἰδιαιτέρως ἐπὶ τῶν ἰατρικῶν θεμάτων. Καὶ ἦταν ἡ ἀγάπη τοῦ Κυπριανοῦ πρὸς τὸν λαὸ καὶ ὁ πόνος του ἀπὸ τὴ δυστυχία, ποὺ τὸν ἀνάγκασαν νὰ βρεῖ ἱκανοὺς καὶ ἐξειδικευμένους συμβούλους, νὰ μάθει, καὶ τέλος νὰ πάρει τὴν ἀπόφαση νὰ συμβουλεύσει τὸν λαὸ νὰ ἐμβολιάσει τὰ παιδιὰ κατὰ τῆς εὐλογιάς.

27. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Νοσοκομεῖα στὴν Κύπρο», ὅ.π., σσ. 562-564.

28. Θ. ΣΤΑΥΡΙΔΗ, «Ἡ ἰατρικὴ στὴν Κύπρο», ὅ.π., σ. 182.

29. «Διήγησις τοῦ Ἰσπανοῦ Ἀλῆ Μπέη», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὅ.π., σ. 141.

30. «Ἐλεγειακὸ ἐγκώμιο Ἀντωνίου Μπρουνόνη πρὸς τὸν Κυπριανό», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ὅ.π., σ. 299.

Σημασία της συστατικής ἐπιστολῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ γιὰ τὸν ἐμβολιασμὸ κατὰ τῆς εὐλογιᾶς.

Οἱ πολλοὶ θάνατοι μεταξὺ νέων ἀνθρώπων καὶ ἰδιαίτερα μικρῶν παιδιῶν, ἡ οἰκονομικὴ δυσπραγία τῶν ἐλλήνων, εἴτε γιὰτὶ ἔχαναν τὸν προστάτη τους ἀπὸ τὶς ἀρρώστιες, εἴτε ἀπὸ τοὺς φόρους ποὺ ἐπέβαλλαν οἱ τοῦρκοι, ἀκόμα καὶ στὸν θάνατο (σπαχιλίκι), θὰ ἀπασχόλησαν βέβαια τὸν Κυπριανό.

Ἡ ἀγωνία τοῦ ἀρχιεπισκόπου γιὰ τὴν ὑγεία τοῦ λαοῦ φαίνεται καὶ ἄλλοῦ. Στὴν ἐγκύκλιό του μὲ στόχο νὰ παροτρύνει τοὺς κατοίκους νὰ σκοτώνουν τὶς ἀκρίδες ποὺ κατέστρεφαν τὴν παραγωγὴ, γράφει χαρακτηριστικά: «Καὶ διὰ τῆς γνώσεως καὶ φρονήσεώς του γίνεται ἐπιτήδειος ὁ ἄνθρωπος εἰς τὸ νὰ ἐφεύρη τρόπους καὶ μηχανὰς ἀρμοδίας πρὸς τὴν οἰκονομίαν του, εἰς τὸ νὰ διατηρῇ τὴν ὑγείαν του καὶ νὰ ἀποφεύγῃ τὰς νόσους, καὶ ἐνὶ λόγῳ γνωρίζει ὁ ἄνθρωπος ὅλα τὰ ὠφέλιμα καὶ βλαπτικά, καὶ τὰ μὲν στέργει, ὡς συστατικὰ τῆς ζωῆς καὶ εὐτυχίας του, τὰ δὲ ἀποφεύγει ὡς πρόξενα τῆς δυστυχίας»³¹.

Ὁ Κυπριανός, ὡς ποιμένας καλός, πονεῖ, ἀγωνιᾷ, παροτρύνει τὸν λαὸ καὶ ἐργάζεται γιὰ τὴν ὑγεία καὶ εὐημερία του καὶ χρησιμοποιεῖ τὴν λογικὴ καὶ τὴ γνώση γιὰ νὰ ποιμάνει σωστά. Δὲν εἶναι λοιπὸν παράξενο ποὺ δίνει τὴν συστατικὴ ἐπιστολὴ στὸν Χατζηθεόδοτο καὶ παροτρύνει τὸν λαὸ νὰ ἐμβολιάζει τὰ παιδιά του κατὰ τῆς εὐλογιᾶς. Τὸ ἐμβόλιο αὐτὸ ἄρχισε νὰ ἐφαρμόζεται μόλις τὸ 1796 ἀπὸ τὸν ἄγγλο γιατρὸ Jenner καὶ ἡ ἐπιστολὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου εἶναι γραμμμένη στὶς ἀρχὲς τοῦ 1820!! Ἄν, ἀκόμα καὶ σήμερα, στὴν ἐποχὴ τῆς παγκοσμιοποίησης καὶ τῆς ταχύτητας, ὑπάρχουν χῶρες ποὺ βρίσκονται πολιτισμικά, ἰατρικὰ καὶ ἄλλως πῶς, δεκαετίες πίσω,

31. «Ἐγκύκλιος Κυπριανοῦ πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου προτροπικὴ πρὸς θανάτωση τῶν ἀκρίδων», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἄρχεῖον Κειμένων, ὅ.π., σ. 289.

πῶς μπορεί κανείς νὰ μὴ θαυμάσει τὸ τόλμημα, τὴν εὐθυκρισία καὶ τὴν προοδευτικότητα τοῦ ἀρχιεπισκόπου διαβάζοντας τὴν ἐπιστολὴ αὐτή;

Ἄν ληφθεῖ ὑπ' ὄψιν ὅτι, ἀκόμα καὶ τὸ 1874, σὲ ἐπιστολὴ πρὸς τὸν ὀθωμανὸ κυβερνήτη τῆς Κύπρου³² ἐκφράζεται ἡ ἀδήριτος ἀνάγκη γιὰ ἐπέκταση τοῦ ἐμβολιασμοῦ κατὰ τῆς εὐλογιᾶς, ἐνῶ ἡ παγκόσμια κοινότητα μόλις τὸ 1967 παίρνει καθοριστικὰ μέτρα γιὰ τὸν ἐμβολιασμὸ τοῦ πληθυσμοῦ σὲ ὁλόκληρο τὸν πλανήτη, συνάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ περίπτωση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ ἀφορᾷ περίπτωση πραγματικοῦ ποιμένα, εὐφυοῦς, διορατικοῦ, δραστήριου, ἀνδρὸς ἔχοντος τὸ θάρρος νὰ ἀναλαμβάνει εὐθῦνες (παρότρυνση γιὰ ἐφαρμογὴ μιᾶς καινοτόμου ἰατρικῆς πράξης μὲ σοβαρὲς παρενέργειες καὶ ἐπιπτώσεις), προκειμένου νὰ ἀνακουφίσει τὸ ποίμνιό του, ἔστω καὶ ἂν αὐτὸ ἀντίκειται στὰ οἰκονομικὰ συμφέροντα τῶν δυναστῶν τοῦ λαοῦ του. Ἐπισφράγιση τῶν πιὸ πάνω ἀποτελεῖ ἡ ρῆση τοῦ συγχρόνου του, οἰκονόμου Κωνσταντίνου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, στὴν ἐπιστολὴ του ἡμερομηνίας 21 Αὐγούστου 1816, ὅπου τοῦ γράφει: «*Εἶδον εἰς τὴν σεβασμιωτάτην σου κορυφὴν ἄνδρα, καὶ νὰ νοήσῃ διορατικώτατον, καὶ νὰ πράξῃ τὸ νοηθὲν δραστηκώτατον*»³³.

32. Ν. ΚΥΡΙΑΖΗ, «Ἐμβολιασμός», *Κυπριακὰ Χρονικὰ* 7(1931)187.

33. «Ἐπιστολὴ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων πρὸς Κυπριανόν», *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὁ.π., σ. 242.

ΜΑΡΙΟΥ ΚΑΡΙΟΛΟΥ
Ἀνώτερου Μοριακοῦ Γενετιστῆ
Διευθυντοῦ Ἐργαστηρίου Δικανικῆς Γενετικῆς
Ἰνστιτοῦτο Νευρολογίας καὶ Γενετικῆς Κύπρου

ΠΙΛΟΤΙΚΗ ΓΕΝΕΤΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΤΟΥ ΛΕΙΨΑΝΟΥ
ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ¹

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς γεννήθηκε στὸν Στρόβολο τὸ 1756. Σὲ μικρὴ ἡλικία ἔγινε δόκιμος μοναχὸς στὴν ἱερὰ μονὴ Μαχαιρᾶ ὅπου φοίτησε στὸ Ἑλληνικὸ Σχολεῖο. Τὸ 1783 χειροτονήθηκε διάκονος. Στις 30 Ὀκτωβρίου 1810 ὁ ἀρχιμανδρίτης Κυπριανὸς χειροτονήθηκε ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός, σὲ ἡλικία 65 ἐτῶν, ἀφοῦ ἀρνήθηκε 3 φορές νὰ ἀλλάξει τὴν πίστη του μὲ ἀντάλλαγμα τὴ ζωὴ του, τὸ Σάββατο στίς 9 Ἰουλίου τοῦ 1821 θανατώθηκε μαζί μὲ ἄλλους ἀρχιερεῖς τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὸν τότε, τοῦρκο κυβερνήτη τῆς Κύπρου Κιουτσιούκ Μεχμέτ Σιλαχσιόρ. Σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες ποὺ ὑπάρχουν, τὰ λείψανα τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, τῶν μητροπολιτῶν Πάφου Χρυσάνθου, Κιτίου Μελετίου καὶ Κυρηνείας Λαυρεντίου ὅπως ἐπίσης καὶ τοῦ ἡγουμένου Κύκκου Ἰωσήφ καὶ τοῦ ἀρχιδιακόνου Μελετίου καὶ δέκα λαϊκῶν, τάφηκαν στὸ κοιμητήριο τοῦ ἱεροῦ ναοῦ Παναγίας Φανερωμένης (πίσω ἀπὸ τὸ ἱερὸ βῆμα τοῦ ναοῦ τῆς Φανερωμένης).

1. Παναγιώτης Μανώλη, BSc, Μιχάλης Μυλωνᾶ, BSc, Βασίλης Χριστοφῆ, BSc, Μάριος Ἀ. Καριόλου, PhD. Ἐργαστήριο Δικανικῆς Γενετικῆς (ΕΔΙΓ), Ἰνστιτοῦτο Νευρολογίας καὶ Γενετικῆς Κύπρου, Λευκωσία, Κύπρος.

Ἄφοῦ πέρασαν 52 χρόνια ἀπὸ τὴ θανάτωσή τους, τὸ 1873, μετὰ τὴν ἐπέκταση τοῦ ναοῦ τῆς Φανερωμένης τὰ λείψανα μετακινήθηκαν καὶ φυλάχθηκαν σὲ κτιστὸ τάφο κάτω ἀπὸ τὸ ἅγιο βῆμα τοῦ ναοῦ. Τὰ λείψανα, μετὰ ἀπὸ παραμονὴ 57 χρόνων στὸν δεῦτερο χῶρο ταφῆς, τὸ 1930, μεταφέρθηκαν σὲ εἰδικὸ μαρμάρينو Μαυσωλεῖο ποὺ κατασκευάσθηκε κοντὰ στὸν ἱερὸ ναὸ τῆς Φανερωμένης.

Μετὰ ἀπὸ 187 χρόνια ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, ἀπὸ πρωτοβουλία τοῦ καθηγουμένου τῆς ἱερᾶς βασιλικῆς καὶ σταυροπηγιακῆς μονῆς Μαχαιρᾶ ἐπισκόπου Λήδρας Ἐπιφανίου, στίς 24 Ἰανουαρίου 2008, σημαντικὸς ἀριθμὸς σκελετικῶν δειγμάτων, μέσα σὲ γυάλινη ὀστεοθήκη, παραδόθηκαν στὸ Ἐργαστήριο Δικανικῆς Γενετικῆς (ΕΔΙΓ) τοῦ Ἰνστιτούτου Νευρολογίας καὶ Γενετικῆς Κύπρου (ΙΝΓΚ) γιὰ γενετικὲς ἐξετάσεις. Τὰ σκελετικὰ δείγματα ἐνυπόγραφα παράδωσαν στὸ ΕΔΙΓ ὁ ἰατροδικαστὴς τῆς κυπριακῆς Δημοκρατίας, Σοφοκλῆς Σοφοκλέους καὶ ὁ ἱερομόναχος Βαρνάβας (Εὐστάθιος) Μαχαιριώτης. Ὁ ἐπίσκοπος Λήδρας Ἐπιφάνιος ζήτησε ἀπὸ τὸν διευθυντὴ τοῦ ΕΔΙΓ, δρᾶ Μάριο Καριόλου, νὰ διεξαχθοῦν πιλοτικὲς γενετικὲς ἐξετάσεις μὲ στόχο νὰ ἀναγνωρισθοῦν σκελετικὰ δείγματα τὰ ὁποῖα νὰ ἀνήκουν στὸ λείψανο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ. Ἐπίσης, μὲ τὴν βοήθεια τοῦ ἐντυπωσιακοῦ οἰκογενειακοῦ δέντρου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, ποὺ ἐτοίμασε μὲ μεγάλη ἐπιμέλεια καὶ ἀκρίβεια ὁ ἐπίσκοπος Ἐπιφάνιος, ὁ ἰατροδικαστὴς Σοφοκλέους ἔλαβε καὶ παράδωσε στὸ ΕΔΙΓ δείγματα αἵματος ἀπὸ συγγενεῖς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ τόσο ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς μητέρας ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ πατέρα του.

Ἡ γυάλινη ὀστεοθήκη ποὺ παραδόθηκε περιεῖχε ἓνα μεγάλο ἀριθμὸ σκελετικῶν δειγμάτων (περισσότερα ἀπὸ 400), μὲ πολλὲς προσμείξεις, τὰ ὁποῖα στὴν πλειοψηφία τους ἦταν πολὺ μικρὰ σὲ μέγεθος (~ 2-3 ἑκατοστά). Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ἐκτιμήθηκε ὅτι δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ μελετηθοῦν ὅλα τὰ σκελετικὰ δείγματα, ἔτσι λήφθηκε ἡ ἀπόφαση οἱ πιλοτικὲς γενετικὲς

έξετάσεις να περιλάβουν σχετικά μεγαλύτερα σκελετικά δείγματα μηριαίων και βραχιόνιων οστών, όπως επίσης και σκελετικά δείγματα από κρανία και δόντια. Επίσης, αποφασίσθηκε ότι οι γενετικές έξετάσεις θα περιελάμβαναν έξετάσεις του μιτοχονδριακού γενετικού υλικού όπως επίσης και του ανδρικού χρωμοσώματος Υ.

Το μιτοχονδριακό γενετικό υλικό βρίσκεται στο κυτταρόπλασμα όλων των κυττάρων του ανθρώπινου σώματος. Στον άνθρωπο, πάντοτε κληροδοτείται από τη μητέρα σε όλα τα παιδιά της ανεξαρτήτως φύλου. Έτσι, από τη στιγμή που υπάρχει κοινή μητρική γραμμή από τη μία γενεά στην άλλη, τότε η κληροδότηση του ίδιου μητρικού μιτοχονδριακού γενετικού άπλοτύπου μπορεί να παρατηρηθεί σε αρκετές διαδοχικές, μελλοντικές, γενεές. Ο μιτοχονδριακός γενετικός άπλότυπος καθορίζεται μετά από τη μελέτη συγκεκριμένων περιοχών στο κυκλικό μόριο του μιτοχονδριακού γενετικού υλικού χρησιμοποιώντας τη μοριακή μέθοδο της αλληλούχησης χημικών βάσεων του μιτοχονδριακού γενετικού υλικού. Με αυτή τη μοριακή μέθοδο καθορίζεται με ακρίβεια ή αλληλουχία των χημικών βάσεων από τις όποιες είναι κατασκευασμένο το μιτοχονδριακό γενετικό υλικό. Στη συνέχεια, ή αλληλουχία που προκύπτει συγκρίνεται με την αλληλούχηση των χημικών βάσεων σε γενετικό υλικό που χρησιμοποιείται σε παγκόσμιο επίπεδο σαν δείγμα αναφοράς και είναι γνωστή σαν αλληλούχηση ANDERSON. Με τη σύγκριση αυτή, διαπιστώνεται κατά πόσον παρατηρούνται διαφορές σε συγκεκριμένες θέσεις μεταξύ των δύο αλληλουχιών, δηλαδή μεταλλάξεις, που καθορίζουν και τον μιτοχονδριακό γενετικό άπλότυπο του κάθε μιτοχονδριακού γενετικού υλικού που μελετάται.

Από την άλλη πλευρά, το ανδρικό χρωμόσωμα-Υ είναι ένα από τα δύο χρωμοσώματα που καθορίζουν το φύλο στον άνθρωπο και βρίσκεται στον πυρήνα όλων των ανθρώπινων κυττάρων. Πρόσωπα που έχουν τα φυλετικά χρωμοσώματα Χ και Υ είναι άνδρες, ενώ εκείνα που έχουν Χ και Χ είναι γυ-

ναΐκες. Το ανδρικό χρωμόσωμα-Υ κληροδοτείται από τον πατέρα σε όλα τα αρρενα παιδιά του. Μὲ κάποιο ανάλογο τρόπο ὅπως καὶ τὸ μιτοχονδριακὸ γενετικὸ ὕλικό, ἀπὸ τὴ στιγμή πού ὑπάρχει κοινὴ πατρικὴ γραμμὴ ἀπὸ τὴ μία γενεὰ στὴν ἄλλη, τότε ἡ κληροδότηση τοῦ ἰδίου πατρικοῦ γενετικοῦ ἀπλοτύπου-Υ μπορεῖ νὰ παρατηρηθεῖ σὲ ἀρκετὲς διαδοχικὲς, μελλοντικὲς, γενεές. Ὁ γενετικὸς ἀπλότυπος-Υ καθορίζεται μετὰ ἀπὸ τὴ μελέτη συγκεκριμένων περιοχῶν στὸ ανδρικό χρωμόσωμα-Υ, χρησιμοποιῶντας τὴ μοριακὴ μέθοδο τῆς εὔρεσης τοῦ ἀριθμοῦ τῶν μικρῶν διαδοχικῶν ἐπαναλήψεων (short tandem repeats), οἱ ὁποῖες κληροδοτοῦνται ἀπὸ τὸν πατέρα σὲ ὅλους τοὺς υἱοὺς του. Στὸ Ἐργαστήριο Δικανικῆς Γενετικῆς ὁ ἀριθμὸς τῶν μικρῶν διαδοχικῶν ἐπαναλήψεων καθορίζεται γιὰ 11 διαφορετικὲς θέσεις πάνω στὸ χρωμόσωμα-Υ. Οἱ ἀριθμοὶ τῶν μικρῶν διαδοχικῶν ἐπαναλήψεων καὶ στὶς 11 διαφορετικὲς χρωμοσωμικὲς θέσεις μαζί, καθορίζουν τὸν ἀπλότυπο-Υ τοῦ δείγματος ανδρικοῦ γενετικοῦ ὕλικου πού μελετᾶται.

Σύμφωνα μὲ τὸ οἰκογενειακὸ δέντρο πού ἐτοίμασε ὁ ἐπίσκοπος Ἐπιφάνιος, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς εἶχε δύο ἀδελφία, τὸν Γερόγιαννο καὶ τὴ Χατζημαριού. Ἐπικεντρώνοντας κάποιος τὴν προσοχὴ του στοὺς ἀπογόνους τῆς Χατζημαριούς, μπορεῖ νὰ σημειώσῃ ὅτι ἡ Χατζημαριού, σὰν ἀδελφὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, εἶχε ἀκριβῶς τὸν ἴδιο μιτοχονδριακὸ γενετικὸ ἀπλότυπο μὲ τὸν ἀδελφό της. Ἔτσι, ὅλες οἱ γυναῖκες ἀπόγονοι τῆς Χατζημαριούς πού παντρεύτηκαν, κληρονόμησαν στὰ παιδιά τους τὸν ἴδιο ἀκριβῶς μιτοχονδριακὸ γενετικὸ ἀπλότυπο. Πιὸ συγκεκριμένα, ἡ ἀδελφὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, Χατζημαριού, παντρεύτηκε τὸν Γιωρκῆ μὲ τὸν ὁποῖο ἀπέκτησε 7 παιδιά, μετὰξὺ τῶν ὁποίων καὶ τὴν Εὐδοκού. Ἡ Εὐδοκού παντρεύτηκε τὸν Ἀντώνη, μὲ τὸν ὁποῖο ἔκαμε 7 παιδιά. Μετὰξὺ αὐτῶν τῶν 7 παιδιῶν ἦταν καὶ ἡ Χατζημαριού Οἰκονομίδη ἡ ὁποία παντρεύτηκε τὸν Ττουλλῆ, μὲ τὸν ὁποῖο ἔκαμε 5 παιδιά, μετὰξὺ τῶν ὁποίων καὶ

τὴν Εὐδοκία. Στὴν συνέχεια, ἡ Εὐδοκία παντρεύτηκε τὸν Χατζημιχαήλ μὲ τὸν ὁποῖο ἀπέκτησε 3 παιδιά. Ἡ θυγατέρα τους, Μαριτσοῦ, παντρεύτηκε τὸν Νικόλα Κολιοῦ, μὲ τὸν ὁποῖο ἀπέκτησε τὴν Νίκη, τὴν Ἄγνη καὶ τὴν Ὁρθοδοξία (βλ. Παράρτημα 1). Ὁ ἰατροδικαστὴς Σοφοκλῆς Σοφοκλέους, ἀφοῦ ἐντοπίσθηκαν οἱ 3 θυγατέρες τῆς Μαριτσοῦς, ἔλαβε ἀπὸ αὐτὲς δείγματα αἵματος τὰ ὁποῖα παράδωσε στὸ Ἐργαστήριο Δικανικῆς Γενετικῆς τοῦ Ἰνστιτούτου Νευρολογίας καὶ Γενετικῆς Κύπρου. Ἀπὸ τὰ δείγματα αἵματος ἀπομονώθηκε γενετικὸ ὕλικό, τὸ ὁποῖο ἀναλύθηκε χρησιμοποιώντας τὴν μοριακὴ μέθοδο τῆς ἀλληλουχίης χημικῶν βάσεων τοῦ μιτοχονδριακοῦ γενετικοῦ ὕλικου.

Ὁ καθορισμὸς τῆς ἀλληλουχίας τοῦ μιτοχονδριακοῦ γενετικοῦ ὕλικου στὶς δύο ὑπερπολυμορφικὲς περιοχὲς HVI καὶ HVII ἀποκάλυψε 4 μεταλλάξεις στὶς θέσεις 16126, 16304, 16362 καὶ 263. Στὴ θέση 16126 ἡ θυμίνη (T) μεταλλάσσεται σὲ κυτοσίνη (C), στὴ θέση 16304 ἡ θυμίνη (T) μεταλλάσσεται σὲ κυτοσίνη (C), στὴ θέση 16362 ἡ θυμίνη (T) μεταλλάσσεται σὲ κυτοσίνη (C) καὶ στὴ θέση 263, ἡ ἀδενίνη (A) μεταλλάσσεται σὲ γουανίνη (G). Ἔτσι, σύμφωνα μὲ ὅλα τὰ πιὸ πάνω, ὁ μιτοχονδριακὸς ἀπλότυπος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ ποὺ θὰ ἀνάμενε κάποιος νὰ ἐντοπισθεῖ σὲ σκελετικὰ δείγματα προερχόμενα ἀπὸ τὸ λείψανό του εἶναι: 16126T>C, 16304T>C, 16362T>C καὶ 263A>G (βλ. Παράρτημα 2).

Μελετώντας τὸ γενεαλογικὸ δέντρο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ ἀδελφοῦ του, Γερόγιαννου, βλέπουμε ὅτι ὁ Γερόγιαννος εἶχε ἓνα υἱό, τὸν Γερο-Κώνσταντο (βλ. Παράρτημα 3). Ὁ Γερο-Κώνσταντος ἀπέκτησε μετὰ τὸ γάμο του 2 υἱούς, μεταξύ τῶν ὁποίων τὸν Χατζηκυριάκο. Ὁ Χατζηκυριάκος, ἀφοῦ παντρεύτηκε τὴν Χατζημορκιά, ἔκαμε μαζί της 5 παιδιά. Ἐνα ἀπὸ τὰ παιδιά τους, ὁ Χαράλαμπος, μετὰ τὸν γάμο του μὲ τὴν Μαρία ἔκαμε 4 παιδιά, μεταξύ τους καὶ τὸν Θεμιστό. Ὁ Θεμιστὸς παντρεύτηκε τὴν Μαρία, μαζί μὲ τὴν ὁποῖα ἀπέκτησε 7 παιδιά. Ὁ ἰα-

τροδικαστής Σοφοκλής Σοφοκλέους πήρε δείγμα αίματος από 1 από τὰ 7 παιδιά του Θεμιστού και τῆς Μαρίας, του Γιαγκουλλῆ, και τὸ παράδωσε στὸ Ἐργαστήριο Δικανικῆς Γενετικῆς. Ἀφοῦ ἀπομονώθηκε τὸ γενετικὸ ὕλικὸ ἀπὸ τὸ δείγμα αίματος του Γιαγκουλλῆ, ὑποβλήθηκε σὲ γενετικὲς ἐξετάσεις γιὰ νὰ προσδιορισθεῖ ὁ ἀριθμὸς τῶν μικρῶν διαδοχικῶν ἐπαναλήψεων στὸ ἀνδρικό χρωμόσωμα-Υ σὲ 11 διαφορετικὲς χρωμοσωμικὲς θέσεις (DYS391, DYS389I, DYS439, DYS389II, DYS438, DYS437, DYS19, DYS392, DYS393, DYS390 καὶ DYS385). Ἡ πιὸ πάνω ἐξέταση ἀποκάλυψε τὸν ἐξῆς ἀπλότυπο του χρωμοσώματος-Υ του ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ: 10-13-12-30-9-15-15-11-12-24-13,15 (βλ. Παράρτημα 4).

Ἀπὸ ὅλα τὰ σκελετικά δείγματα ποὺ παραδόθηκαν, ἔγιναν δειγματοληψίες ἀπὸ 40. Τὰ σκελετικά δείγματα καθαρίσθηκαν ἀπὸ χώματα καὶ σκόνη καί, ἀφοῦ πλύθηκαν μὲ ἀποστειρωμένο νερό, καθαρίσθηκαν ἀκόμη περισσότερο μὲ εἰδικὰ ὀδοντιατρικὰ ἐργαλεῖα. Μετά, τὰ σκελετικά δείγματα, πέρασαν ἀπὸ ἀριθμὸ πλύσεων κάτω ἀπὸ ἐλεγχόμενες συνθήκες αὐστηρὰ ἀποστειρωμένου περιβάλλοντος. Στὴ συνέχεια, τὸ κάθε σκελετικὸ δείγμα κονιοροτοποιήθηκε στοὺς -273°C σὲ εἰδικὸ μηχανῆμα. Τὸ σκελετικὸ γενετικὸ ὕλικὸ ἀπομονώθηκε μετὰ ἀπὸ σειρὰ ἐκχυλίσεων μὲ εἰδικὰ διαλύματα σὲ ἀποστειρωμένο περιβάλλον. Τὸ κάθε σκελετικὸ γενετικὸ δείγμα ποὺ ἀπομονώθηκε ὑποβλήθηκε σὲ ἐξετάσεις γιὰ προσδιορισμὸ τῆς ἀλληλουχίας τῶν χημικῶν βάσεων του μιτοχονδριακοῦ γενετικοῦ ὕλικου. Σὲ περίπτωση ποὺ οἱ πιὸ πάνω ἐξετάσεις κατεδείκνυαν, σὲ συγκεκριμένο δείγμα, τὴν παρουσία μιτοχονδριακοῦ ἀπλοτύπου ἴδιου μὲ αὐτὸν του ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, τότε στὸ δείγμα θὰ προσδιορίζονταν καὶ οἱ ἀριθμοὶ τῶν μικρῶν διαδοχικῶν ἐπαναλήψεων στὶς 11 θέσεις του χρωμοσώματος-Υ ποὺ ἀναφέρθηκαν πιὸ πάνω, γιὰ τὸν καθορισμὸ καὶ του ἀπλοτύπου-Υ.

Στὴν πιλοτικὴ γενετικὴ μελέτη ποὺ διεξήγαμε, σὲ σύνολο 40 σκελετικῶν δειγμάτων ποὺ μελετήσαμε, γιὰ 11 δείγματα

δὲν εἶχαμε ὁποιαδήποτε ἀποτελέσματα, πιθανότατα, λόγω τῆς πολὺ κακῆς ποιότητας τοῦ μιτοχονδριακοῦ γενετικοῦ ὕλικου. Τὰ ὑπόλοιπα σκελετικά δείγματα ποὺ μελετήθηκαν ἔδωσαν ἀποτελέσματα ποὺ ἐπέτρεψαν νὰ ὁμαδοποιηθοῦν σὲ 7 διαφορετικοὺς μιτοχονδριακοὺς ἀπλότυπους. Δυστυχῶς, μὲ κανένα ἀπὸ τοὺς 7 ἀπλότυπους δὲν ὑπῆρξε ταύτιση μὲ τὸν μιτοχονδριακὸ ἀπλότυπο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ.

Τὰ ἀρνητικά ἀποτελέσματα τῆς πιλοτικῆς μας μελέτης μπορεῖ νὰ ὀφείλονται στὰ ἑξῆς: (1) Γιὰ 11 ἀπὸ τὰ σκελετικά δείγματα ποὺ μελετήσαμε δὲν εἶχαμε ὁποιαδήποτε ἀποτελέσματα, ἐπειδὴ τὸ γενετικὸ ὕλικὸ ποὺ ἀπομονώθηκε ἦταν ἀποικοδομημένο (κατατεμαχισμένο) σὲ πολὺ μεγάλο βαθμὸ καί, ὡς ἐκ τούτου, δὲν εἴμαστε σὲ θέση νὰ ἀποκλείσουμε τὴν πιθανότητα κάποιου ἢ κάποιου ἀπὸ αὐτὰ τὰ σκελετικά δείγματα νὰ προέρχονται ἀπὸ τὸ λείψανο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, (2) Δὲν μελετήθηκαν ὅλα τὰ σκελετικά δείγματα ποὺ παραδόθηκαν ἀλλὰ μέρος τους, ἔτσι ὑπάρχει ἡ πιθανότητα μέσα σὲ αὐτὰ τὰ σκελετικά δείγματα ποὺ δὲν μελετήθηκαν, νὰ ὑπάρχουν καὶ δείγματα ποὺ νὰ ἀνήκουν στὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανό, καὶ (3) Ὑπάρχει ἡ πιθανότητα οἱ ἐκταφές καὶ οἱ ταφές ποὺ ἔγιναν σὲ δύο περιπτώσεις τὸ 1873 καὶ μετέπειτα τὸ 1930, νὰ μὴν περιέλαβαν καὶ τὰ 16 σκελετικά σώματα ποὺ θάφτηκαν ἀρχικὰ στὸν ἱερὸ ναὸ τῆς Φανερωμένης. Ἔτσι, τὸ λείψανο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ μπορεῖ νὰ παρέμεινε στὸν ἀρχικὸ χῶρο ταφῆς καὶ νὰ μὴν μετακινήθηκε ποτέ.

Τὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ τὴ μελέτη τῆς ἀλληλουχίας τῶν χημικῶν βάσεων στίς δύο πολυμορφικὲς περιοχὲς HVI καὶ HVII τοῦ μιτοχονδριακοῦ γενετικοῦ ὕλικου ποὺ ἀπομονώθηκε ἀπὸ τὴ μητρικὴ γραμμὴ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, ὅπως ἀναφέρθηκε πρὸ πάνω, κατέδειξαν τὸν ἀπλότυπο 16126T>C, 16304T>C, 16362T>C καὶ 263A>G. Ὁ ἀπλότυπος αὐτὸς συγκρίθηκε μὲ ἀπλότυπους τοῦ σύγχρονου κυπριακοῦ πληθυσμοῦ ποὺ διαθέτει τὸ Ἐργαστήριον Δικανικῆς Γενετικῆς, ὅπως ἐπίσης καὶ μὲ ἀπλότυπους μιτοχονδριακοῦ γενετικοῦ ὕλικου

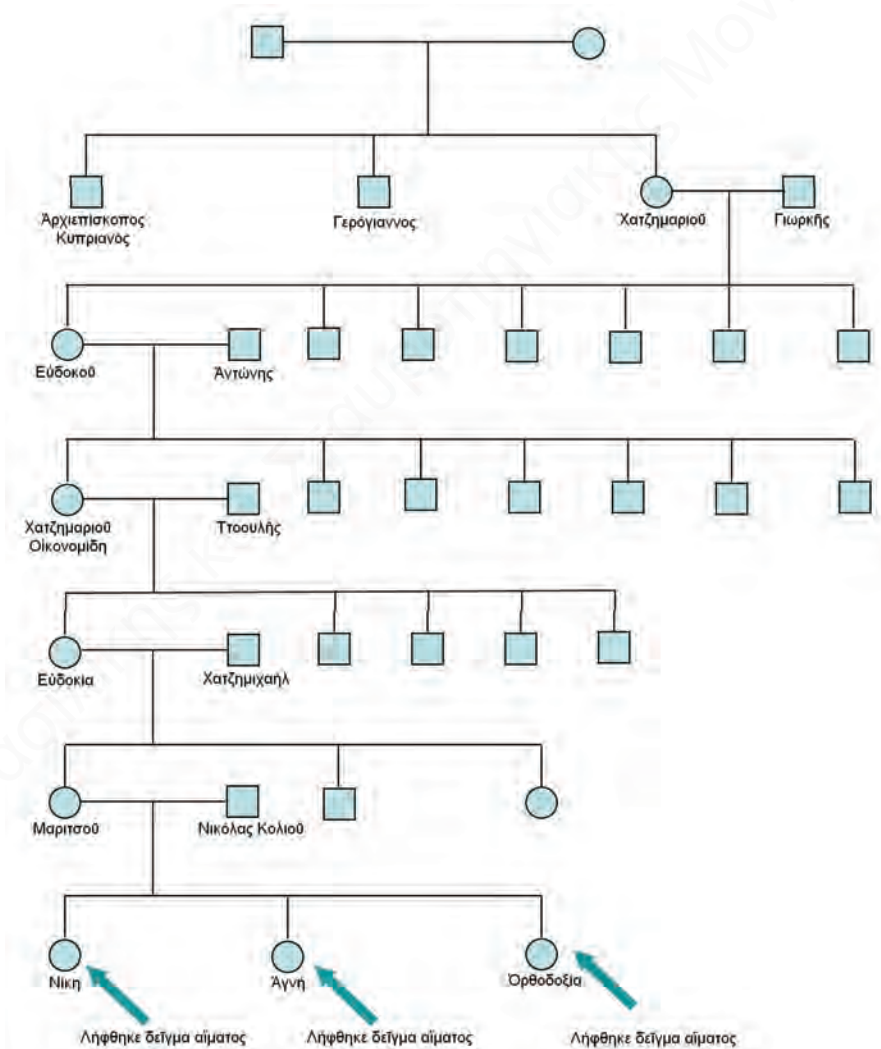
πὸ εἶναι καταχωρημένοι σὲ εὐρωπαϊκὴ βάση δεδομένων. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς σύγκρισης μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴν βάση ἀπλοτύπων μιτοχονδριακοῦ γενετικοῦ ὕλικου, ἔδειξαν ὅτι ὁ μιτοχονδριακὸς ἀπλότυπος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ εἶναι ἀρκετὰ σπάνιος διότι δὲν παρατηρήθηκε καμία ταύτιση στὶς 4.526 καταχωρήσεις τῆς τράπεζας αὐτῆς. Ὅταν ἡ πιὸ πάνω σύγκριση ἔγινε μὲ τὴν κυπριακὴν βάση μιτοχονδριακῶν ἀπλοτύπων, ὁ ἀπλότυπος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ ταυτίστηκε μὲ μόνο 1 στὶς 2.000 καταχωρήσεις τῆς κυπριακῆς βάσης δεδομένων, ἐπιβεβαιώνοντας τὴν σπανιότητα τοῦ συγκεκριμένου ἀπλοτύπου.

Μὲ κάπως ἀντίστοιχο τρόπο, ὁ ἀπλότυπος τοῦ χρωμοσώματος Υ' τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ συγκρίθηκε τόσο μὲ εὐρωπαϊκὴ ὅσο καὶ μὲ κυπριακὴ ἠλεκτρονικὴ βάση ἀπλοτύπων τοῦ χρωμοσώματος Υ'. Ἡ σύγκριση αὐτὴ ἐπιβεβαίωσε καὶ τὴν σπανιότητα τοῦ ἀπλοτύπου τοῦ χρωμοσώματος Υ' τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, ἀφοῦ παρατηρήθηκαν μόνο 5 ταυτίσεις σὲ σύνολο 1.928 καταχωρήσεων τῆς κυπριακῆς ἠλεκτρονικῆς βάσης, ἐνῶ καμία ταύτιση σὲ σύνολο 34.126 καταχωρήσεων δὲν παρατηρήθηκε στὴν εὐρωπαϊκὴ ἠλεκτρονικὴ βάση.

Συμπερασματικά, ἡ πιλοτικὴ αὐτὴ γενετικὴ μελέτη δὲν μπόρεσε νὰ ὀδηγήσει στὸν ἐντοπισμὸ σκελετικῶν δειγμάτων πὸ νὰ ἀνήκουν στὸ λείψανο τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ. Ἀνεξάρτητα μὲ τὸ πιὸ πάνω, τὰ γενετικὰ δεδομένα συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς ὕπαρξης ἀπλοτύπων τόσο τοῦ μιτοχονδριακοῦ γενετικοῦ ὕλικου ὅσο καὶ τοῦ χρωμοσώματος Υ', τοῦ ἐκτελεσθέντος ἀπὸ τοὺς τούρκους ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, πὸ εἶναι χαρακτηριστικοὶ καὶ σπάνιοι στὸν κυπριακὸ πληθυσμὸ, ἐνῶ δὲν παρατηροῦνται σὲ ἄλλους πληθυσμοὺς μὲ τοὺς ὁποίους συγκρίθηκαν.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

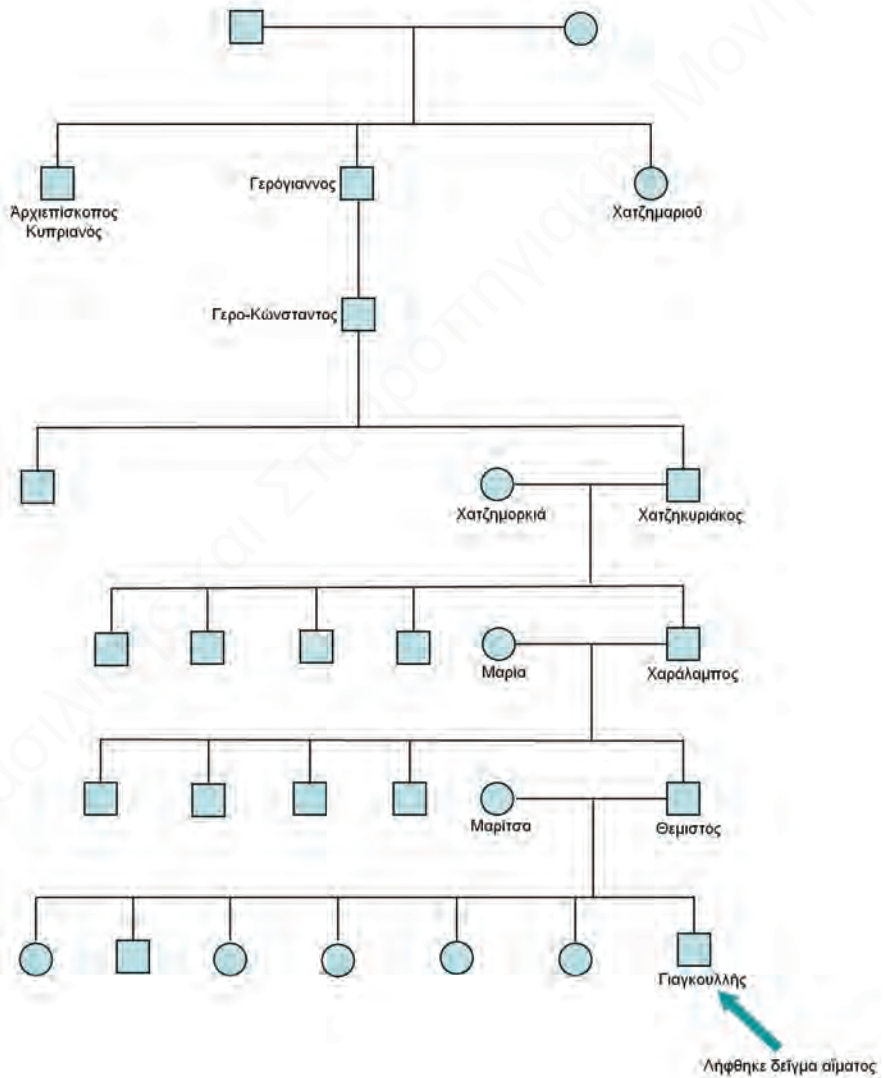
Γενεαλογικό δέντρο αρχιεπισκόπου Κυπριανού.
Μητρική γραμμή - μιτοχονδριακό γενετικό υλικό.

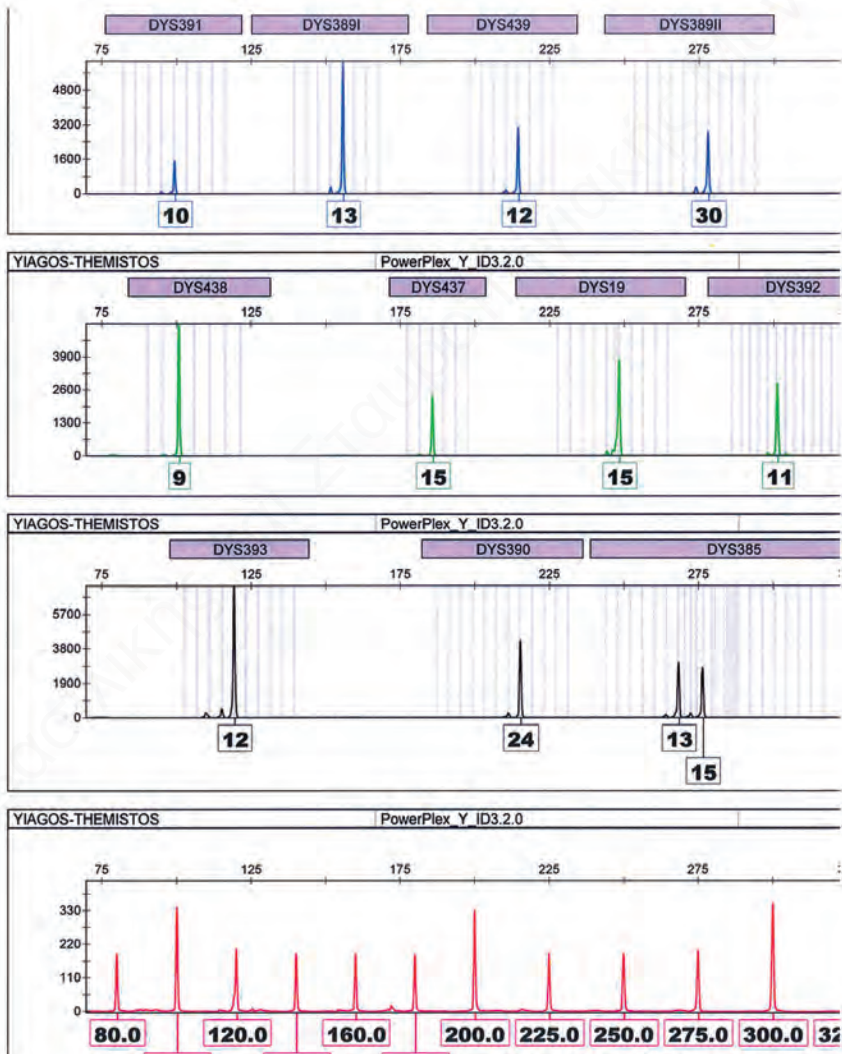
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

Γενεαλογικό δέντρο αρχιεπισκόπου Κυπριανού.
 Πατρική γραμμή - ανδρικό χρωμόσωμα Υ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

Μοριακή ανάλυση προσδιορισμού τών μικρών διαδοχικών έπαναλήψεων του άνδρικού χρωμοσώματος Y σε συγγενή του άρχιεπισκόπου Κυπριανού πατρικής γραμμής.

ΒΑΡΛΑΑΜ ΜΕΡΤΙΚΑΡΙΟΥ

Βικαρίου τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἰασίου Ρουμανίας

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕΤΑΞΥ ΡΟΥΜΑΝΙΑΣ ΚΑΙ ΚΥΠΡΟΥ - Ο ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΣ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ, Ο ΜΕΛΛΩΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ ΚΥΠΡΟΥ¹

Ἐπὶ πέντε περίπου αἰῶνες, οἱ σχέσεις μεταξύ Κύπρου καὶ ρουμανικῶν χωρῶν, παρόλο ποὺ δὲν ἦταν ἀρκετὰ μελετημένες, ἦταν πολλαπλές καὶ ἐξελίχτηκαν σὲ περισσότερα πλάνα. Μποροῦμε λοιπὸν νὰ μιλήσουμε γιὰ ἐμπορικές, πολιτικές, πολιτιστικές καὶ ἐκκλησιαστικές σχέσεις.

Παρόλο ποὺ τὸ κεντρικὸ θέμα αὐτῆς τῆς διάλεξης εἶναι οἱ ἐκκλησιαστικές σχέσεις καὶ μάλιστα οἱ σχέσεις μεταξύ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Μολδαβίας καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου καὶ ἡ θέση τοῦ ἀρχιεπισκόπου καὶ ἐθνομάρτυρα Κυπριανοῦ (+1821), γιὰ νὰ δημιουργήσουμε ἓνα γενικὸ πλαίσιο, θὰ ὑπενθυμίσω μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ διάφορα πλάνα τῆς ρουμανικῆς – κυπριακῆς συνεργασίας.

Εἶναι πολὺ γνωστὴ ἡ προνομιούχος θέση ποὺ εἶχαν οἱ Ἕλληνες ἔμποροι στὴν οἰκονομία τῶν τριῶν ρουμανικῶν χωρῶν: τῆς Μολδαβίας, τῆς Βλαχίας καὶ τῆς Τρανσυλβανίας. Ἀνάμεσά τους ὑπῆρχαν καὶ πολλοὶ κύπριοι.

Οἱ πρῶτες ἐμπορικές σχέσεις ἄρχισαν τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ

1. Ἡ παροῦσα ἐργασία ἀποτελεῖ διάλεξη ἡ ὁποία ἐγίνε ἀπὸ τὸν ἀρχιμ. Βαρλαάμ Μερτικάριου, βικάριο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἰασίου ἐκ Ρουμανίας, σὲ συμπόσιο ἀφιερωμένο στὸν ἀρχιεπίσκοπο καὶ ἐθνομάρτυρα Κυπριανὸν τὴν 1 Νοεμβρίου 2006, στὸν Στρόβολο. Ἡ μετάφραση ἐγίνε ἀπὸ τὸν πρωτοπρεσβύτερο Πέτρο Ματέι, ἱερέα τῶν ρουμάνων τῆς Κύπρου, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 2006, στὴν Λευκωσία.

δεκάτου πέμπτου αιώνα. Σ' αὐτὴ τὴν περίοδο ἡ πόλις Τσετάτσα Ἄλμπα ἦταν ἓνα σημαντικό ἐμπορικό κέντρο ἀπ' ὅπου τὰ ρουμανικά ἢ πολωνικά ἐμπορεύματα ἔφταναν μὲ τὰ καράβια ὡς τὴν νῆσο Κύπρο.

Ἀρχίζοντας μὲ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ δεκάτου ἔκτου αἰώνα, οἱ κύπριοι ἔμποροι κέρδισαν μία σημαντικὴ θέση στὴν οἰκονομικὴ καὶ ἐμπορικὴ ζωὴ τῆς Μολδαβίας. Ἐπιβάτες καὶ ξένοι προσκυνητές, στὸν δρόμο τους πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη ἢ πρὸς τοὺς Ἁγίους Τόπους, ἔκαναν τὶς προμήθειές τους ἀπὸ τοὺς κύπριους ἐμπόρους, οἱ ὁποῖοι σιγὰ σιγὰ ἐπέκτειναν τὶς ἐπιχειρήσεις τους πρὸς ἄλλες εὐρωπαϊκὲς ζῶνες καὶ δημιουργήσαν σχέσεις στὴν ὑψηλὴ κοινωνία.

Στὸν τομέα τῆς πολιτικῆς ζωῆς, οἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν ρουμανικῶν χωρῶν καὶ τῆς Κύπρου δέχτηκαν τὸ στίγμα τῆς μουσουλμανικῆς κατοχῆς ποὺ ἐγκαταστάθηκε στὸ νησὶ τὸ 1571, καὶ ἀπὸ τότε ἡ ὀθωμανικὴ Πύλη χρησιμοποιοῦσε τὴν Κύπρο σὰν τόπο ἐξορίας γιὰ τοὺς ρουμάνους ἀξιωματούχους ποὺ ἔπεφταν σὲ δυσμένεια. Ἐδῶ πέρασε πολλὰ χρόνια ἐξορίας ὁ μετέπειτα ἡγεμόνας Πέτρου Τσερτσέλ, πρὶν νὰ φτάσει στὸν θρόνο (1583-1585).

Καὶ πάλιν ἐδῶ, ἐξορίστηκαν τὸ 1755 οἱ εὐγενεῖς Μπάρμβου καὶ Στεφὰν Βακαρέσκου. Ὁ πρῶτος πέθανε στὶς φυλακὲς στὴν Κύπρο καὶ ὁ ἄλλος πῆρε τὴν ἐλευθερίαν του ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖν Μαυροκορδάτ, τὸν ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας. Καὶ ἡ λίστα τῶν εὐγενῶν καὶ τῶν ἡγεμόνων ποὺ στάλθηκαν σὲ ἐξορία στὸ νησὶ μπορεῖ νὰ συνεχιστεῖ.

Μὲ διαφορετικὸ τρόπο πρέπει νὰ ὑπενθυμίσουμε τὶς σημαντικὲς πολιτιστικὲς σχέσεις μεταξὺ Κύπρου καὶ ρουμανικῶν περιοχῶν. Αὐτὲς οἱ σχέσεις ἀναφέρονται στὶς δύο μεγάλες καὶ περίφημες παλιὲς ἡγεμονικὲς ἀκαδημίαι ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι καὶ τὸ Ἰάσιο, καὶ στὴν κυκλοφορία μερικῶν ἔργων τῶν κυπρίων σοφῶν στὶς ρουμανικὲς χῶρες.

Μεταξὺ τῶν πολλῶν καθηγητῶν καὶ σοφῶν ἐλλήνων ποὺ ἔδωσαν λάμψη σ' αὐτὲς τὶς δύο ἀκαδημίαι, ὑπάρχουν καὶ

τρεις διάσημοι κύπριοι που δροῦσαν στο Βουκουρέστι. Χωρίς να μπορούμε σε λεπτομέρειες ὅσον ἀφορᾶ τὰ ἔργα καὶ τὶς ἀξίες τους, ὑπενθυμίζουμε μόνο τὰ ὀνόματά τους ὡς ἐξῆς: ὁ διάσημος Μᾶρκος Πορφυρόπουλος, διευθυντὴς τῆς Ἡγεμονικῆς Ἀκαδημίας ἀπὸ τὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Σάββα τοῦ Βουκουρεστίου γιὰ σχεδὸν δύο δεκαετίες (1702-1719), που ἔγραφε περισσότερα ἐγχειρίδια γιὰ τὰ φυσικὰ φαινόμενα, ὁ Γιώργος ἀπὸ τὴν Κύπρο, τὸν ὁποῖον τὸν κάλεσε πιθανὸν ὁ Πορφυρόπουλος καὶ τὸ 1710 ἔκανε μάθημα γιὰ τὰ ἔργα τοῦ λατίνου συγγραφέα Κάτωννα, καὶ τέλος ὁ Δημήτριος ἀπὸ τὴν Κύπρο ὁ ὁποῖος τὸ 1812 συστάθηκε ἀπὸ τοὺς ἐφόρους εὐγενεῖς πρὸς τὸν ἡγεμόνα Ἰωάνν Καράτζεα γιὰ νὰ διδάσκει τὴν γαλλικὴ γλῶσσα.

Ἀνάμεσα στοὺς πάρα πολλοὺς ἑλλήνες φοιτητὲς ἀπὸ τὶς δύο ἀκαδημίες, ὑπῆρχαν καὶ μερικοὶ νέοι κύπριοι. Ὁ ἕνας ἀπ' αὐτοὺς ἦταν καὶ ὁ μεγάλος ἱεράρχης καὶ ἥρωας, ὁ ἀρχιεπίσκοπος καὶ ἔθνομάρτυρας Κυπριανὸς τὸν ὁποῖον ἐορτάζουμε σήμερα.

Ὅμως, οἱ πιὸ σημαντικὲς καὶ ἔντονες ρουμανο-κυπριακὲς σχέσεις μένουν οἱ ἐκκλησιαστικὲς. Καὶ εὐτυχῶς αὐτὲς φέρουν σχεδὸν πάντα καὶ μία σημαντικὴ πολιτιστικὴ φόρτιση.

Ἡ κατοχὴ τῆς νήσου ἀπὸ τοὺς τούρκους τὸ 1571 δημιούργησε σφικτὲς σχέσεις μεταξὺ τῆς ρουμανικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Κύπρου. Τότε, ὅπως καὶ μετὰ τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινουπόλεως τὸ 1453 καὶ ἄλλων ὀρθοδόξων κρατῶν ἀπὸ τὴν νοτιοανατολικὴν Εὐρώπη, πολλοὶ ἱεράρχες, μοναχοὶ καὶ ἑλληνες λόγιοι βρῆκαν καταφύγιο στὰ φιλόξενα ρουμανικὰ κράτη.

Ὁ πρῶτος κύπριος κληρικὸς, γνωστὸς ἀπὸ τὶς ρουμανικὲς πηγὲς εἶναι ὁ ἱερέας Ἀδὰμ ὁ Κύπριος, δοῦλος ἐξαγορασμένος ἀπὸ τοὺς τατάρους, που ἔγινε αὐλικὸς καὶ ἔμπιστος τοῦ ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Πέτρου Σκιόπουλ, τὸν ὁποῖο συνόδευε παντοῦ. Ἔμαθε τέλεια τὴν ρουμανικὴ γλῶσσα καὶ τὴν κυριλλικὴ γραφὴ, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν μετάφραση τῆς διαθήκης τοῦ ἡγεμόνα ἀπὸ τὴν ρουμανικὴ γλῶσσα στὴν ἑλληνικὴ.

Τὴν ἴδια περίοδο, ἤρθε στὴν Βλαχία αὐτὴ τὴν φορά, ὁ ραφιναρισμένος θεολόγος καὶ ταλαντοῦχος καλλιγράφος Λουκάς ἀπὸ τὴν Κύπρο, ὁ ὁποῖος λόγῳ τῶν προσόντων του ἔγινε ἐπίσκοπος στὸ Μπουζάου (1583-1602/1605) καὶ ἀργότερα μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας (1602/1605-1629).

Ἵπῃρξε πρέσβης τοῦ μεγάλου ἡγεμόνα Μιχαί Βιτεάζουλ (Μιχάλη τοῦ Γενναίου) σὲ δύο ἐξωτερικὲς ἀποστολές, στὴν Ἰαλμπα Ἰούλια καὶ στὴν Μόσχα. Εἶναι κτίτορας τῆς σκήτης Ἰζβοράνι γιὰ τὴν ὁποία μεριμνοῦσε σὲ ὅλη του τὴν ζωὴ καὶ τὴν προίκισε μὲ πολλὰ ἀγαθὰ. Ἔκανε πολλὰ πολύτιμα χειρόγραφα καὶ ὑποστήριζε πολὺ τὴν ὀρθοδοξία τῆς Τρανσυλβανίας ποὺ ἦταν ὑπὸ δουλεία. Ἦταν καλὸς οἰκοδεσπότης γιὰ μερικοὺς περίφημους ἱεράρχες τοῦ καιροῦ ἐκείνου, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦταν ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Κύριλλος Λούκαρης (1613) καὶ ὁ μητροπολίτης Ματέι τῶν Μύρων (1624).

Ὁ μητροπολίτης Λουκάς ἀπὸ τὴν Κύπρο, ποὺ ἦταν γιὰ 50 περίπου χρόνια ἐπίσκοπος καὶ μητροπολίτης στὰ ρουμανικὰ ἐδάφη, ἔγινε υἱὸς καὶ ταυτόχρονα πνευματικὸς πατέρας τοῦ πιστοῦ λαοῦ τῆς Οὐγγροβλαχίας. Ὁ ἀνηψιὸς του ὀνόματι Λόριντς, νυμφεύτηκε στὸ χωριὸ Βερνέστι, κοντὰ στὴν πόλη Μπουζάου, οἱ δὲ ἀπόγονοί του ἔγιναν καλοὶ ρουμάνοι πολῖτες καὶ κτίτορες τῶν σκητῶν Μπάρμπου, Γραζντάνα καὶ Οὐλμένι καὶ τῶν ἐνοριακῶν ναῶν τῶν χωριῶν Βερνέστι καὶ Καλβίνι.

Τὸν ἴδιο καιρὸ περίπου, ἓνας ἄλλος κύπριος, ὁ ἱερομόναχος Ἱερόθεος, ἤρθε στὴν Μολδαβία καὶ ἔγινε ἡγούμενος τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Ἁγίου Σάββα, ποὺ εἶχε ἔλληνες μοναχοὺς καὶ τὴν ὁποία τὴν ἔκτισε στὸν τόπο μίας παλαιότερης μονῆς κτισμένης ἀπὸ τὸν εὐγενῆ Ἰωάννη.

Μία ἄλλη μεγάλη ἑλληνικὴ προσωπικότητα ποὺ εἶχε σχέση μὲ τὸ ρουμανικὸ στοιχεῖο ἦταν ὁ Ἰλαρίωνας Κιγάλας, υἱὸς τοῦ Ματθαίου Κιγάλα, συγγραφέας ἐνὸς χρονικοῦ ποὺ εἶχε μεγάλη ἐπίδραση στὴν σύνταξη τῶν ρουμανικῶν χρονικῶν τόσο στὴν Μολδαβία ὅσο καὶ στὴν Οὐγγροβλαχία. Αὐτὸς ἔγινε

ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου τὸ 1674 μετὰ ἀπὸ λαμπρὲς σπουδὲς ποὺ ἔκανε στὴν Ρώμη καὶ Πάδουα, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἀπὸ σημαντικὲς ἐπισκέψεις ποὺ ἔκανε στὴν Κωνσταντινούπολη, στὸ Βουκουρέστι καὶ στὰ Ἱεροσόλυμα. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἰλαρίων ἦταν βαθὺς θεολόγος καὶ ἄνθρωπος εὐρύτερης κουλτούρας, καὶ ἔγραφε πολλὰ καὶ πολύτιμα ἔργα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα μερικὰ κυκλοφόρησαν σὲ χειρόγραφα καὶ στίς ρουμανικὲς χῶρες εἴτε σὰν ἐγχειρίδια, ὅπως ἦταν ἡ Γραμματικὴ του ποὺ χρησιμοποιήθηκε καὶ ἀπὸ τὶς δύο Ἡγεμονικὲς Ἀκαδημίαις, εἴτε σὰν πηγὲς ἔμπνευσης γιὰ ἱεροκήρυκες καὶ θεολόγους.

Ἐνα ἄλλο ἔργο γραμμένο ἀπὸ ἓνα κληρικὸ ἀπὸ τὴν Κρήτη καὶ γνωστὸ στίς ρουμανικὲς χῶρες εἶναι ἓνα ἱστορικὸ ἔπος σὲ στίχους, γραμμένο τὸν Αὐγούστο τοῦ 1655, ποὺ παρουσιάζει τὸν πόλεμο τῆς Κρήτης. Συγγραφέας εἶναι ὁ ἀρχιμανδρίτης Ἰωακείμ, ὁ ὁποῖος εἶναι ὄχι μόνον ἓνας ἐνήμερος καὶ καλὰ πληροφορημένος ἱστορικός, ἀλλὰ καὶ ἓνας ἔμπειρος καὶ ἱκανὸς συγγραφέας καὶ ἔμπνευσμένος ποιητής, ποὺ περιγράφει μὲ βαθιὰ θλίψη τὸν πόνο τοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης, τὴν καταστροφὴ τῶν μοναστηριῶν καὶ τῶν ἱερῶν ναῶν, τὶς καταδιώξεις ποὺ ὑπέφεραν τόσο οἱ μοναχοὶ ὅσο καὶ ὁ πιστὸς λαὸς τῆς Κρήτης, ἀλλὰ καὶ τὶς ὁμορφιὲς καὶ τὰ πλούτη ποὺ εἶχε κάποτε τὸ νησί. Τὸ χειρόγραφο αὐτοῦ τοῦ ἔργου βρῖσκεται στὸ Βουκουρέστι στὴν Βιβλιοθήκη τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας.

Σὲ ἄλλα χειρόγραφα ἀπὸ τὴν ἴδια βιβλιοθήκη βρῖσκουμε τὴν ὁμιλία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Ἀρκαδίου πρὸς τιμὴ τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου, μερικὰ ἐκκλησιαστικὰ ἄσματα τοῦ Μακαρίου τῆς Κύπρου καὶ ἄλλα.

Στίς ἀρχὲς τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνα, ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου δέχτηκε ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι ἓναν νέον προκαθήμενον. Τὸ 1700 ἦρθε στὴν αὐλὴ τοῦ μεγάλου βοεβόδα τῆς Μουντενίας (Οὐγγροβλαχίας), Κωνσταντίνου Μπραγκοβεάνου, ὁ πρῶν πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἀθανάσιος Δάββας. Πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ βοεβόδας Κωνσταντίνος Μπραγκοβεάνου

σκοτώθηκε από τους τούρκους στις 15 Αυγούστου 1714. Ήταν θύμα της τουρκικής μισαλλοδοξίας και αποκεφαλίστηκε όπως και ο σημερινός μας έορταζόμενος, ο αρχιεπίσκοπος Κυπριανός.

Το 1705, κατόπιν παράκλησης του βοεβόδα Κωνσταντίνου Μπρανοβεάνου, ο οίκουμενικός πατριάρχης της Κωνσταντινουπόλεως, Γαβριήλ ο τρίτος, έδωσε στον πατριάρχη Αθανάσιο τον θρόνο του αρχιεπισκόπου της Κύπρου. Ο βοεβόδας Κωνσταντίνος ήταν και για τους δύο ιεράρχες μεγάλος ευεργέτης και προστάτης. Στην Κύπρο, ο πατριάρχης Αθανάσιος, άφοσιωμένος στην ρουμανική πνευματικότητα, μετέφρασε στην άραβική γλώσσα το πολύ γνωστό έργο «Ντιβάνουλ σάου γαλτσέαβα ιντσελέπτουλονι κού λούμεα», δηλαδή «Το δικαστήριο ή ο καυγᾶς του σοφοῦ με τον κόσμο» του μεγάλου ρουμάνου σοφοῦ και βοεβόδα της Μολδαβίας Δημητρίου Καντεμίρου, που ήταν και μέλος της Ακαδημίας του Βερολίνου. Ο Αθανάσιος έβαλε στην μετάφρασή του τον τίτλο «Η υγεία του σοφοῦ και ή παραφροσύνη του καταδικασμένου κόσμου». Το χειρόγραφο με την ύπογραφή του Αθανασίου βρίσκεται στο Παρίσι, στην Έθνική Βιβλιοθήκη, και άλλα έξι αντίγραφα βρίσκονται σε διάφορες ξένες βιβλιοθήκες.

Η θεία πρόνοια θέλησε όπως διάδοχος του πατριάρχη Αθανασίου στον άποστολικό θρόνο της Αντιοχείας να είναι ο Σίλβεστρος, ένας άλλος κύπριος που είχε σφικτές σχέσεις με τους ρουμάνους. Γεννημένος στην Κύπρο το 1696, είχε μεγάλη πνευματική έμπειρία την όποία την απέκτησε στο Άγιον Όρος. Έγινε πρωτοσύγκελλος του Αθανασίου Δάββα και στα 28 του χρόνια, το 1724, έξελέγη πατριάρχης Αντιοχείας με την βοήθεια του ήγεμόνα Νικολάου Μαυροκορδάτου. Αυτό το γεγονός είναι πιστοποιημένο από τον χρονογράφο Ράντου Ποπέσκου που άργότερα έγινε μοναχός, και ήξερε προσωπικά τον Σίλβεστρο στον όποιο κάμνει μία φλογερή περιγραφή, ως έξῆς: «ήταν ένας θεϊκός άνθρωπος, καλός, πρᾶος, ταπεινός, που απέφευγε όλα τα κακά και ξεπερνούσε στα

καλά ὅλους ὅσους εἶδαμε στὴν ζωὴ μας». Ἐπὶ 40 χρόνια ἦταν πατριάρχης καὶ περίπου 7 ἀπὸ αὐτὰ τὰ πέρασε στὶς ἡγεμονικὲς αὐλὲς τοῦ Ἰασίου τῆς Μολδαβίας καὶ Βουκουρεστίου τῆς Μουντενίας, κοντὰ στοὺς ἡγεμόνες τῆς οἰκογένειας Μαυροκορδάτου (1729-1730 καὶ 1744-1749). Στὸ Ἰάσιο, στὴν μονὴ τοῦ Ἁγίου Σάββα, ἡ ὁποία ξανακτίστηκε ὅπως εἶπαμε πιὸ πάνω, ἓνα αἰῶνα πρὶν, ἀπὸ τὸν κύπριο ἱερομόναχο Ἱερόθεο, κατάφερε νὰ δημιουργήσῃ ἓνα ἀραβικὸ τυπογραφεῖο ὅπου ἐξέδωσε πολλὰ λειτουργικὰ βιβλία καὶ βιβλία ὑπεράσπισης τῆς ὀρθοδοξίας. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ὁ πατριάρχης Σίλβεστρος συνέβαλε πλήρως στὴν σύσφιγξη τῶν ἐκκλησιαστικῶν σχέσεων τῶν ρουμανικῶν χωρῶν τόσο μὲ τὸ Πατριαρχεῖο τῆς Ἀντιοχείας, ὅσο καὶ μὲ τὴν πατρίδα του, τὴν νῆσο Κύπρο.

Τὸ ἔτος 1784 χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἀφιξὴ στὴ Μολδαβία γιὰ ἓνα μεγάλο χρονικὸ διάστημα, τοῦ διακόνου Κυπριανοῦ, ὁ ὁποῖος ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ ἀρχιεπίσκοπος καὶ μάρτυρας τῆς Κύπρου.

Ὁ διάκονος Κυπριανὸς ταξίδεψε στὸ Ἰάσιο λόγω τῆς ἀφοσίωσης τοῦ ἡγουμένου Ἰωαννικίου πρὸς τὸ μοναστήρι τοῦ Μαχαιρᾶ, ποὺ βρισκόταν σὲ δύσκολη οἰκονομικὴ κατάσταση λόγω τῶν ἐργασιῶν ἀνανέωσης. Γιὰ νὰ μαζέψῃ τὰ ἀπαραίτητα ποσὰ γιὰ αὐτὸ τὸν σκοπὸ, ὁ ἡγούμενος ἔστειλε μοναχοὺς σὲ διάφορα μέρη τοῦ ὀρθοδόξου κόσμου γιὰ νὰ ζητήσουν βοήθημα. Ἔτσι ὁ διάκονος Κυπριανὸς ἦρθε στὸ Ἰάσιο μαζὶ μὲ τὸν ἀρχιμανδρίτη Χαράλαμπο ἀπὸ τὸ ἴδιο μοναστήρι.

Ἐκεῖ στὸ Ἰάσιο καὶ οἱ δύο ἔγιναν καλοδεχόμενοι, μὲ πολλὴ ἀγάπη καὶ φιλοξενία, καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ εἶχαν τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὴν προσοχὴ τοῦ ἡγεμόνα τῆς χώρας, τοῦ Μιχαὴλ Σούτσου. Τόσο πολὺ συμπαθοῦσε τὸν νέο διάκονο ὁ ἡγεμόνας τῆς Μολδαβίας καὶ τόσο πολὺ ἐκτιμοῦσε τὰ προσόντα του, ὥστε ἐνήργησε ὅπως χειροτονηθεῖ ὁ Κυπριανὸς ἱερομόναχος στὸν ἡγεμονικὸ ναό. Καὶ πάλιν μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ ἡγεμόνα, παρακολούθησε τὰ μαθήματα τῆς διάσημης Ἡγεμονικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ἰασίου, ὅπου σπούδασε φιλοσοφία,

λογική, φυσική, κοσμογραφία, ψυχολογία, μεταφυσική, ήθικη, αστρονομία, μαθηματικά, χημεία, ιστορία, γεωγραφία και ξένες γλώσσες.

Ὁ ἱερομόναχος Κυπριανὸς ἔμεινε στὴν Μολδαβία ἐπὶ 18 χρόνια, ὡς τὸ 1802, ὅταν γύρισε στὴν πατρίδα του. Ἀσφαλῶς ὄλο αὐτὸ τὸ χρονικὸ διάστημα χρησιμοποίησε τὸ χάρισμά του καὶ τὶς ὑψηλές του σχέσεις γιὰ νὰ βοηθήσει ὄχι μόνο τὸ μοναστήρι του, ἀλλὰ καὶ τὸν λαό του ποὺ ἦταν καταπιεσμένος ἀπὸ τὴν σκληρὴ τουρκικὴ κατοχή.

Καὶ ὅταν ἔφυγε ἀπὸ τὸ Ἰάσιο, γύρισε στὴν Κύπρο μὲ ἕνα σημαντικὸ χρηματικὸ βοήθημα, μὲ ἀποτέλεσμα τὸ μοναστήρι νὰ γλυτώσει ἀπὸ τὰ βαριὰ χρέη ποὺ εἶχε. Ἐπίσης ἔφερε μαζί του καὶ ἄλλα πολλὰ δῶρα, ὅπως ἀντικείμενα ἀξίας καὶ πολυτελῆ κομμάτια τέχνης. Ἀνάμεσα στὰ δῶρα αὐτὰ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε τὰ 16 χειρόγραφα μουσικῆς, ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὸ ἕνα ἔχει τὴν ἐλληνικὴ σημείωση τοῦ ἰδιοκτήτη ποὺ λέει: «*Ιερέας Δημήτριος, ὁ βιβλιοδέτης, 1797*» καὶ ἄλλα δύο ἀναφέρουν τὸ ὄνομα τοῦ ἀντιγραφέα: «*Ιερέας Βαλάσιος*».

Ἐπίσης ἔφεραν μαζί τους καὶ δύο θήκες μὲ ἱερὰ λείψανα, ἢ μία ἀπὸ ξύλο, στολισμένη μὲ σιντέφι καὶ ἡ ἄλλη ἀπὸ χρυσάφι ποὺ ἔχει καὶ μία ἐπιγραφή ἢ ὁποῖα ἔλεγε ὅτι φτιάχτηκε στὸ Ἰάσιο τὸ 1795 μὲ τὰ ἔξοδα τοῦ ἀρχιμανδρίτη Χαράλαμπου. Ἐνα ἄλλο πολὺ σημαντικὸ ἀντικείμενο εἶναι ἕνας ὠραῖος σταυρὸς στολισμένος μὲ πολύτιμες πέτρες τόσο στὰ πλάγια ὅσο καὶ στὸ κέντρο, φτιαγμένος ἐπίσης στὸ Ἰάσιο στὶς 30 Μαΐου 1795, καὶ ἕνας πολὺ ὠραῖος ἐπιτάφιος κεντημένος ἀπὸ ξεχωριστὰ ὕλικά τὸ 1792.

Ἐπίσης, ἔφεραν στὸν Μαχαιρᾶ καὶ δύο πίνακες ποὺ παρουσίαζαν τοὺς δύο μοναχοὺς, τὸν ἀρχιμανδρίτη Χαράλαμπο καὶ τὸν ἱερομόναχο Κυπριανό. Καὶ οἱ δύο πίνακες ζωγραφίστηκαν στὸ Ἰάσιο τὸ 1801, λίγο πρὶν νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν Μολδαβία, ἴσως ἀπὸ τὸν περίφημο ἰταλὸ ζωγράφο Εὐστάθιο Ἀλτίνι ὁ ὁποῖος ἔμενε στὸ Ἰάσιο. Ἄλλο ἕνα μεγάλο δῶρο ποὺ παρέδωσε ὁ ἴδιος ὁ ἡγεμόνας Μιχαὴλ Σουῦτσος μὲ τὰ ἴδιά του

τὰ χέρια στοὺς δύο ἐκλεκτοὺς κυπρίους ἱερωμένους καὶ ποὺ ἔφεραν στὸ μοναστήρι, ἦταν ἓνας μεγαλοπρεπῆς πίνακας τοῦ ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας, ποὺ εἶχε μία χειρόγραφη σημείωση τοῦ ἰδίου, ἀπὸ τὸ 1796.

Ὅμως, ὁ πιὸ πολῦτιμος θησαυρὸς ποὺ ἔφερε μαζί του ὁ ἱερομόναχος Κυπριανὸς ἦταν ἡ ἀπέραντὴ του κουλτούρα καὶ μόρφωση ποὺ ἀπέκτησε μὲ μεγάλο κόπο στὴν Ἡγεμονικὴ Ἀκαδημία τοῦ Ἰασίου, ἡ μεγάλη ἐμπειρία συσσωρευμένη κοντὰ στὸν βοεβόδα τῆς Μολδαβίας, τὸ κουράγιο γιὰ νὰ ὑπερασπίζεται τὴν ὀρθοδοξία, κουράγιο ποὺ ἀπέκτησε σὲ μία ἐλεύθερη χώρα ποὺ εἶχε μία δυνατὴ χριστιανικὴ κλίση καὶ καλὴ βούληση γιὰ νὰ βοηθήσει τὴν καταπιεσμένη ἀνατολικὴ ὀρθοδοξία.

Ὅλα αὐτὰ τὰ προσόντα, καλλιεργημένα στὴν διάρκεια τῶν 18 χρονῶν τῆς παραμονῆς του στὴν Μολδαβία, τὸν ἔκαναν νὰ ξεχωρίσει στὴν μητρικὴ του πατρίδα καὶ νὰ ἐκλεγεῖ ἀρχιεπίσκοπος. Σ' αὐτὸ τὸ ὑψηλὸ ἀξίωμα ἔκανε ὅ,τι καλύτερο μποροῦσε καὶ ὅ,τι τοῦ ἐπέτρεπαν οἱ δύσκολοι καιροὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ καιροῦ ἐκείνου. Τὸ μεγαλύτερο ἐπίτευγμά του ἦταν ἡ ἴδρυση τὸ 1812 τῆς διάσημης σχολῆς τῆς Λευκωσίας, τὴν ὁποία ὀργάνωσε μὲ πρότυπο ἐκείνη τοῦ Ἰασίου. Διὰ τῆς σχολῆς αὐτῆς καὶ ἄλλων μέτρων ποὺ πῆρε, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς ἔχει σημάνει μία σημαντικὴ πολιτιστικὴ καὶ ἐθνικὴ ἐξέλιξη γιὰ τὸν κυπριακὸ λαό, ποὺ ἀνέγραψε τὴν λαμπρὴ του φιγούρα στὸ χρυσοῦ βιβλίο τῆς ἱστορίας τῆς νήσου.

Τὸ δὲ μαρτυρικὸ του τέλος τὸν ἀνέγραψε στὸ ἡμερολόγιο τῆς παγκόσμιας Ἐκκλησίας, καὶ οἱ συμπατριῶτές του ποὺ προσέφυγαν στὶς ρουμανικὲς χῶρες καὶ μάλιστα καὶ οἱ ἱεράρχες καὶ οἱ ρουμάνοι πιστοὶ ποὺ τὸν γνώρισαν, τὸν θρηνοῦσαν.

Ἀσφαλῶς, οἱ ρουμανο-κυπριακὲς σχέσεις συνεχίστηκαν καὶ μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατό του, ὅπως συνεχίστηκαν καὶ τὰ ρουμανικὰ δῶρα πρὸς τὰ διάσημα μοναστήρια τοῦ Κύκκου καὶ τοῦ Μαχαιρᾶ.

Σὲ γενικὲς γραμμὲς μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ἡ σημαντικὴ καὶ δυναμικὴ παρουσία τῶν ἐλλήνων γενικότερα, ἄρα καὶ τῶν κυπρίων καὶ στὶς δύο ρουμανικὲς χῶρες, γνώρισε μία μεγάλη ἐξέλιξη τὴν φαναριώτικη περίοδο (1711-1821).

Τέλος, θέλω νὰ ὑπενθυμίσω, ὡς κληρικὸς ποὺ ἔχω τὴν διακονία μου στὴν Μητρόπολη Μολδαβίας καὶ Μπουκοβίνας, ὅτι τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1995, ὁ μακαριώτατος ἀρχιεπίσκοπος πρώην Κύπρου κ. Χρυσόστομος ἐπισκέφτηκε τὸ Ἱάσιο μαζί με ἄλλους προκαθημένους μερικῶν ὀρθοδόξων αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν με ἐπικεφαλῆς τὸν οἰκουμενικὸ πατριάρχη καὶ ἀρχιεπίσκοπο Κωνσταντινουπόλεως κ. Βαρθολομαῖο τὸν πρώτο, καὶ λειτούργησαν στὸν μητροπολιτικὸ ναὸ τοῦ Ἱασίου με τὴν εὐκαιρία τῆς πανήγυρης του, τῆς ὁσίας Παρασκευῆς.

Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς θείας λειτουργίας, ὁ μακαριώτατος Χρυσόστομος ἔκανε ἓνα συγκινητικὸ κήρυγμα στὸ ὁποῖο με μάτια δακρυσμένα μίλησε γιὰ τοὺς βαριοὺς πόνους τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν βορειανατολικὴ πλευρὰ τῆς νήσου, καὶ κάλεσε τὸ πλῆθος τῶν πιστῶν ποὺ ἦταν παρόντες στὴν προσευχή, νὰ ζητήσουν τὴν βοήθεια τοῦ Θεοῦ γιὰ νὰ ξεπεραστοῦν οἱ τεράστιες δυσκολίες ποὺ βασανίζουν αὐτὴ τὴν μαρτυρικὴ Ἐκκλησία.

ΙΕΡΟΜΟΝΑΧΟΥ ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ

Ο ΕΘΝΟΜΑΡΤΥΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΚΙΤΙΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΣ Β΄ (1810-1821)

Ὁ μητροπολίτης Κιτίου Μελέτιος Β΄ κατήγετο ἀπὸ τὴν Μαραθάσα, ὅπως καὶ οἱ δύο προκάτοχοί του, Μελέτιος Α΄ (1776-1797) καὶ Χρῦσανθος Α΄ (1797-1810), καὶ ὁ διάδοχός του Λεόντιος (1821-1837). Ἔτσι, γιὰ ἐξηνταδύο συνεχῆ χρόνια, ἡ Μητρόπολις Κιτίου εἶχε μητροπολίτες Μυριανθεῖς. Ἄξιζει ἐδῶ νὰ σημειωθεῖ ὅτι οἱ Μελέτιος Α΄ καὶ Χρῦσανθος Α΄ ἦσαν ἀδελφοὶ (αὐτάδελφοι), καί, ὡς ἀνηψιοὶ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Χρυσάνθου κατήγοντο ἀπὸ τὶς Τρεῖς Ἐλιές Μαραθάσης, ἐνῶ ὁ Λεόντιος κατήγετο – κατὰ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἄποψη – ἀπὸ τὸν Καλοπαναγιώτη¹. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Μελέτιο Β΄, ἡ ἐπικρατοῦσα ἄποψη εἶναι ὅτι κατήγετο ἀπὸ τὸν Πεδουλᾶ².

Ἡ χειροτονία του, ἀπ' ὅ,τι φαίνεται στὸν Κώδικα Ε΄ τῆς Μητροπόλεως (ποὺ ἀποτελεῖ τὴ συνέχεια τοῦ Κώδικος Α΄), στοίχισε στὸν Μελέτιο συνολικὰ 18875 γρόσια: «*αὐτῶν ὅκτω- <μ>βρίου...(;): κατάστ<ε>λιχον τὰ ὅσα ἔξοδα ἔγιναν τῆς χειροτω(ο)νίας μας, εἰς χρυσὰ καὶ μανδήλια ὁμοῦ καὶ φλουριῶν, εἰς λευκοσίαν καὶ λάρνακα, σκάλαν καὶ λεμεσόν, δοθέντων φιλοδωρημάτων...» (σ. 15). Ἀκολουθεῖ σχετικὸς κατάλογος*

1. Γιὰ τοὺς μητροπολίτες Κιτίου Μελέτιον Α΄ (1776-1797), Χρῦσανθον Α΄ (1797-1810) καὶ Λεόντιον (1821-1837) βλ. ΙΕΡΟΜ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ, *Ἱστορία τῆς κατὰ Κίτιον Ἐκκλησίας*, Λάρισα 1992, σσ. 155-170. 194-198.

2. ΚΛΕΟΒΟΥΛΟΥ ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ συμβολὴ τῆς Μαραθάσης εἰς τὴν Ἐκκλησίαν*, ἐν Λεμεσῶ 1939, σ. 57.

για 6547 γρόσια. «*αωί Νοεμβρίου...(;): τὰ ὅσα ἄσπρα ἔδανίσθημεν εἰς τὴν χειροτω(ολ)νίαν μας...*» (σ. 16). Ἀκολουθεῖ σχετικὸς κατάλογος για 12328 γρόσια. Σύνολο 18875 γρόσια.

Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Μελετίου Β΄ ἐλάχιστα εἶναι γνωστά. Τὸ μόνον γεγονός πού εἶναι γνωστὸ εἶναι τὸ ἐξῆς: τὸ 1819 ἰδρύθηκε στὴ Λεμεσό Ἑλληνικὴ Σχολή, διὰ συνδρομῆς τῶν κατοίκων καὶ ἄλλων ἐκτὸς αὐτῆς. Ὁ Κιτίου Μελέτιος Β΄ παρεχώρησε τὸ ἐκεῖ κτίριο τῆς Μητροπόλεως για νὰ στεγαστεῖ ἡ σχολή. Δόθηκαν ἀπὸ διαφόρους εἰσφορές, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός, ὁ ὁποῖος εἰσέφερεν 6000 γρόσια. Δημιουργήθηκε ἐπίσης βιβλιοθήκη για τὴ σχολή. Διδάσκαλος ἀνέλαβε ὁ Δημήτριος Θεμιστοκλῆς, ὁ ὁποῖος εἶχε σπουδάσει στὴ Σχολὴ τῶν Κυδωνιῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ μετὰ στὴ φιλολογικὴ Σχολὴ τῆς Σμύρνης. Ἡ σχολὴ αὐτὴ τῆς Λεμεσοῦ λειτούργησε σύμφωνα μὲ τὸ πρόγραμμα τῆς φιλολογικῆς Σχολῆς τῆς Σμύρνης, τῆς ὁποίας σχολάρχης τότε ἦταν ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων³. Ἡ σχολὴ διέκοψε τὴ λειτουργία της μετὰ τὰ τραγικὰ γεγονότα τοῦ 1821, ἐνῶ ὁ διδάσκαλος Δημήτριος Θεμιστοκλῆς μετώκησε στὴ Λάρνακα.

Ὁ Μελέτιος Β΄ μνημονεύεται - ἂν καὶ ὄχι ὀνομαστικὰ - ἀπὸ τὸν ἄγγλο στρατιωτικὸ καὶ περιηγητὴ Henry Light, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφθηκε τὴν Κύπρο καὶ ἄλλα μέρη τῆς Μέσης Ἀνατολῆς τὸ 1814, μεταξὺ 14 Φεβρουαρίου καὶ 2 Νοεμβρίου. Περιγράφοντας τὴν παραμονὴ του στὴ Λάρνακα, λέγει μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἐξῆς: «Ἡ Λάρνακα ἔχει δυὸ ἢ τρεῖς πλατεῖς δρόμους, καὶ ἓνα τζαμί [διακρίνει τὴ Λάρνακα ἀπὸ τὴ Σκάλα]. Οἱ κυριότεροι ἀπὸ τοὺς λεβαντίνους καὶ τοὺς φρά-

3. ΑΡΧΙΜ. ΙΕΖΕΚΙΗΛ ΒΕΛΑΝΙΔΙΩΤΟΥ, «Μιὰ ἐπιστολὴ Ἰλαρίωνος τοῦ Κυπρίου», *Ἐκκλησιαστικὸς Κῆρυξ*, Β΄ (1912) 408-412. Περιοδικὸν Ἀπόστολος Βαρνάβας, Γ΄ (1920) 24-29. 38-41. ΛΟΪΖΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα ἐν Κύπρῳ κατὰ τὴν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας (1571-1878)*, ἐν Λευκωσίᾳ 1930, σσ. 234-240.

γκους κατοικοῦν σὲ μεγάλες κατοικίες στὰ ἔξω τῆς πόλης. Μεταξὺ τῶν πιὸ ἀξιόλογων ἀπὸ αὐτὲς εἶναι τὸ μέγαρο τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Κύπρου [ἐννοεῖ τὸν μητροπολίτη τῆς πόλης, τὸν ὁποῖο κακῶς ἐξελάμβανε ὡς τὸν ἀρχιεπίσκοπο], ὅπου, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς παραμονῆς μου στὴ Λάρνακα πῆγα, μὲ τὴν εὐκαιρία κάποιας τελετῆς, γιὰ νὰ ὑποβάλω τὰ σέβη μου. Ὅλοι οἱ φράγκοι καὶ λεβεντῖνοι ἦταν συγκεντρωμένοι ἐκεῖ... Προσφέρθηκαν καφὲς καὶ ἀναψυκτικά. Καθὼς ὁμως ὁ ἀρχιεπίσκοπος [=μητροπολίτης] εἶχε ξαφνικὰ ἀσθενήσει, μόνο λίγοι ἀπὸ τοὺς κυριότερους ἐπισκέπτες ὁδηγήθηκαν κοντὰ του, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦμουν κι ἐγώ. Ἦταν ξαπλωμένος σὲ μιὰ ἐπίσημη ὀλοκόκκινη κλίνη, φορῶντας ὅλη τὴ στολή του. Καὶ ἂν τὸ μῆκος τῆς γενειάδας σκοπὸν εἶχε νὰ προσθέσει ἀξιοπρέπεια, ἢ δική του θὰ πρέπει νὰ ἀφέθηκε νὰ αὐξηθεῖ γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ. Μιλοῦσε μόνο ρωμαίικα [=ἐλληνικά], ἀλλὰ μοῦ ἔκαμε μερικὲς ἐρωτήσεις μὲ τὴ βοήθεια τοῦ ἀνεψιοῦ του ὁ ὁποῖος σπούδαζε ἰατρικὴ στὴν Πάδουα γιὰ μερικὰ χρόνια, καὶ φαινόταν ἕνας εὐφυῆς νεαρὸς γεμάτος ζῆλο γιὰ τὴν ἐπιστήμη, φανερὰ δυσσχεστῆμένος ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι καταδικάστηκε νὰ θάψει τὸν ἑαυτό του σ' ἕνα τέτοιο μέρος ὅπως ἡ Κύπρος ὅπου – μοῦ εἶπε μ' ἕνα ἀναστεναγμὸ – θὰ ἀναγκαστεῖ σ' ἕνα ἢ δυὸ χρόνια νὰ μονιμοποιήσει τὴ διαμονή του»⁴.

Ὁ Μελέτιος Β' μνημονεύεται καὶ σὲ ἐπιγραφὴ ἐπὶ μεγάλης τετραγωνισμένης πέτρας ἢ ὁποῖα φυλάττεται στὸν μητροπολιτικὸ ναὸ Σωτῆρος καὶ ἢ ὁποῖα σχετίζεται μὲ τὴν κατασκευὴ τοῦ προαυλίου τοῦ ναοῦ: «Οἰκοδομὴ Σῶτερ τῶν θείων προαυλίων ἐπὶ Μελετίου δευτέρου ἀρχιθύτου Κιτίου ὑπὸ ἐπιτρόπων ἐτελέσθη εὐσεβῶν κ... ναὶ μὴν καὶ πιστῶν καὶ δούλων σου ἀξίων, Εὐαγγέλη, Πιεράκη τε Μαρχαντώνη εὐπρεπείας ζηλωτῶν τοῦ ναοῦ σοῦ τοῦ Θεοῦ, οὐς πανοικεῖ(ι) φύλαττε

4. CLAUDE DELAVAL COBHAM, *Excerpta Cypria*, Cambridge 1908 (φωτοτ. ἀνατ., Nicosia 1969), σσ. 420-421.

ἐκ βλάβης καὶ κινδύνων καὶ τῆς βασιλείας σου ἀξίωσον τῆς οὐρανίου. 1818 Ἀπριλίου ε΄». Στὴν ἐπαργυρωμένη εἰκόνα τοῦ ἁγίου Γεωργίου στὴν ἱερὰ μονὴ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Κοντοῦ, ἄλλη ἐπιγραφή ἀναφέρει ὅτι ἡ ἐπαργύρωση τῆς εἰκόνας ἔγινεν «ἐπὶ ἀρχιθύτου Κυρίου Μελετίου, 1818». Ἐπίσης, στὴ σελ. 4 τοῦ ὑπ. ἀρ. 33 (παλαιὸς ἀρ. 54) χειρογράφου τῆς μητροπόλεως Κιτίου (Εὐστρατίου Ἀργέντου, *Περὶ τοῦ Κυριακοῦ Δείπνου, κατὰ Λατίνων*), ὑπάρχει ἡ ἐξῆς σημείωση: «Τὸ παρὸν βιβλίον ἦ(εἶ)ναι τοῦ ἁγιο(ω)τάτου πατρὸς η(ῆ)μῶ(ω)ν κιτίου κυρίου μοι κυρίου μελετίου, καὶ ὁ(ὸ)ς πιος [=ὄποιος] τὸ ἀποξαι(ε)νώση νὰ ἦ(εἶ)ναι ἀφορισμένος: 1814 δεκεμβρίου 25». (Τὸ σημείωμα βέβαια δὲν ἀνήκει στὸν Μελέτιο ἀλλὰ σὲ κάποιον ἄνθρωπο τῆς Μητροπόλεως).

Κείμενα τοῦ Μελετίου Β΄ σώζονται μόνον στὸν Κώδικα Ε΄ καὶ εἶναι, μὲ χρονολογικὴ σειρὰ, τὰ ἀκόλουθα:

1810 Ὀκτ. καὶ Νοέμβρ.: κατάλογοι ἐξόδων χειροτονίας τοῦ (σ. 15 καὶ 16).

1810 Νοέμβρ. 3: «ἔξω(ο)δα κατ' ὄνομα τῶν τουρκῶν λαρνάκου καὶ σκάλας» (σ. 17).

1810-1811: δαπάνες Μητροπόλεως (σ. 18).

1810: τρία «ἐγκώμια» σὲ Δεσποτικὲς ἑορτὲς (σ. 5, 6 καὶ 7).

1811: Δεκ. 1: ποσὰ χρημάτων ποὺ δόθηκαν στὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανὸ (σ. 19).

1818: Ἰαν. 20: κληρονομικὰ καὶ προικοσύμφωνα (σ. 21-22).

1820 Φεβρ. 16: ἐγκύκλιος τοῦ Μελετίου Β΄ περὶ ἐξομολογήσεως.

Ὑπογράφοντας ὁ καταγράψας τὴν πιὸ πάνω ἐγκύκλιο ἱεροδιάκονος Ἄνθιμος Μυριανθεύς, προσθέτει ὅτι εἶναι «μαθητῆς τοῦ διδασκάλου κυρίου Φιλοθέου τοῦ ἐκ Λευκάρων». Οἱ ἱστορικοὶ ποὺ ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν παιδεία στὴν Κύπρο κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας⁵, ἀγνοοῦν τὸν διδά-

5. Α. ΦΙΛΙΠΠΟΥ, *Τὰ Ἑλληνικὰ Γράμματα*, ὅ.π., καὶ Ι. ΠΕΡΙΣΤΙΑΝΗ, *Ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων ἐν Κύπρῳ ἀπὸ τῆς τουρκικῆς κατακτή-*

σκαλο Φιλότηο τῆς δεϋτερῆς δεκαετίας τοῦ 19^{ου} αἰῶνα. Ἴσως νὰ δίδασκε στὴ Λάρνακα, ἐπὶ ἰδιωτικῆς βάσειως. Ὅτι λειτουργοῦσαν στὴ Λάρνακα, ὑποτυπωδῶς ἔστω, ἰδιωτικὰ σχολεῖα στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 19^{ου} αἰῶνα, μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν περιηγητὴ Hume ὁ ὁποῖος ἐπισκέφθηκε τὴν Κύπρο τὸ 1801⁶.

Στὸν ἱερὸ ναὸ Ἁγίας Ἄννης στὸ ὁμώνυμο χωριὸ τῆς ἐπαρχίας Λάρνακος, σώζεται εἰκόνα τῆς Παναγίας, ἔργο τῆς σχολῆς τοῦ Ἰωάννου Κορνάρου, ἐπιγραφομένη «ἡ Χρυσορῶ(ρό)λιά-τη(ι)σσα», στὴν κάτω ἀριστερὴ γωνία τῆς ὁποίας εἰκονίζεται γονυπετῆς ὁ Μελέτιος Β', κρατῶντας εἰλητάριο στὸ ὁποῖο ἀναγράφεται: «Μνήσθητι Δέσποινα ὑπὲρ ἐμοῦ, τοῦ δούλου σου μελετίου ἀρχιερέως». Στὸ κάτω μέρος τῆς εἰκόνας ὑπάρχει ἄλλη ἐπιγραφή μὲ τὰ ἐξῆς: «Δέσποινα ἀγνή, Παρθένε Θεοτόκε, τὸν Δημιουργὸν βαστάζουσα ὡς βρέφος, σῶζε σὸν πιστόν, Μελέτιον οἰκέτην, κη(ι)τιέων καὶ πρόεδρον Ἀμαθοῦντος. Λύτρωσε αὐτὸν κακῶν συναντι(η)μάτων, ἵνα σὲ ὑμνεῖ χαρμωσύνως, ᾧ Μῆτερ». Εἶναι φανερὸ ὅτι ἡ εἰκόνα ἔγινε κατὰ παραγγελία τοῦ ἴδιου τοῦ Μελετίου Β'. Πρόβλημα δημιουργεῖ ἡ ἀναγραφομένη ἡμερομηνία ΑΩΔ' (1804): τὸ 1804 Κιτίου ἦταν ὁ Χρῦσανθος. Πιθανώτατα θὰ ἔπρεπε νὰ ἦταν ΑΩΙΑΔ' (1814), ὁπότε παρελείφθη κατὰ λάθος τὸ Γ'. Στὴν εἰκόνα ὁ Μελέτιος παρουσιάζεται λευκοπώγων (πρᾶγμα ποὺ φανερώνει ὅτι ἦταν κάπως ἡλικιωμένος), μὲ μακρὰ γενειάδα (ποὺ ἐπαληθεύει τὴν περιγραφὴ τοῦ προαναφερθέντος ἀγγλοῦ περιηγητῆ Henry Light).

Ὁ Κιτίου Μελέτιος Β', τελικὰ ἔπεσε θῦμα τῆς θηριωδίας τοῦ τούρκου κυβερνήτη Κουτσιούκ Μεχμέτ. Ἡ ἐλληνικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1821 ὑπῆρξε τὸ ἔναυσμα γιὰ τὰ τραγικὰ γεγονότα τῆς Κύπρου τοῦ χρόνου ἐκείνου. Ἀφοῦ συνελήφθη μαζί μὲ τοὺς ἄλλους ἀρχιερεῖς, καρατομήθηκε τὴν 9^η Ἰουλίου 1821.

Ἡ παράδοση τοῦ χωριοῦ του Πεδουλά, διέσωσε τὴν ἐξῆς

σεως μέχρι τῆς ἀγγλικῆς κατοχῆς (1571-1878), Λευκωσία 1930.

6. CLAUDE DELAVAL COBHAM, *Excerpta Cypria*, ὅ.π., σ. 340.

λεπτομέρεια: όταν ο Μελέτιος συνελήφθη, οί συγγενείς του ἔσπευσαν καὶ πρόσφεραν ἀρκετὰ χρήματα γιὰ νὰ μὴν τὸν κρεμάσουν. Ἄλλὰ ὁ δόλιος κυβερνήτης ἀφοῦ ἔλαβε τὰ χρήματα, ναὶ μὲν δὲν τὸν ἐκρέμασε, ὅπως εἶχε συμφωνηθεῖ, ἀλλὰ τὸν παρέδωσε νὰ καρατομηθεῖ⁷. Σύμφωνα μάλιστα μὲ τις ὑπάρχουσες πληροφορίες, καρατομήθηκε πρῶτος, κι ἀκολούθησαν οἱ συνάδελφοί του⁸. Ὑπῆρξε, λοιπόν, ὄχι μόνο ἐθνομάρτυς, ἀλλὰ καὶ πρωτομάρτυς, τοῦλάχιστον μεταξὺ τῶν ἀρχιερέων⁹.

Δεῖγμα ὑπογραφῆς τοῦ Κιτίου Μελετίου Β΄
(Κῶδιξ Α΄ ἱερᾶς Ἀρχιεπισκοπῆς, σ. 155).

7. Κλ. ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ συμβολὴ τῆς Μαραθάσης εἰς τὴν Ἐκκλησίαν*, ὁ.π., σ. 57.

8. Βλ. καὶ Π. ΞΙΟΥΤΑ, «Ἐνα ἀνέκδοτο χειρόγραφο τοῦ Μητροφάνους τῆς Μαχαιράδος», *Κυπριακαὶ Σπουδαί*, ΜΑ΄ (1977) 87.

9. Σημ. ἐκδότου· βιογραφικὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν τρίτο ἐκ τῶν ἱερομαρτύρων ἀρχιερέων, τὸν Κυρηναῖο Λαυρέντιο, μπορεῖ κανεὶς νὰ βρεῖ στὸ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΜΟΡΦΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ, *Ὁ ἐθνομάρτυρας μητροπολίτης Κυρηναῖας Λαυρέντιος (1750-1821)*, ἔκδ. Πολιτιστικοῦ Κέντρου Ἁγίου Ἰωάννη Λαμπαδιστῆς, 2009.

ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΧΑΡΜΑΝΤΑ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑ
Φιλολόγου - Έρευνήτριας

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΡΟΥΧΟΝΤΑ ΗΡΩΟΜΑΡΤΥΡΑ
ΧΑΤΖΗΝΙΚΟΛΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΚΑΡΑΒΑ

Ὁ Χατζηνικόλας Λαυρεντίου Πρωτοσυγκέλλου ἢ Νικόλαος προσκυνητής¹, ὅπως ἀλλιῶς ἀναφέρεται, καρατομήθηκε τὸν μαῦρο Ἰούλη τοῦ 1821. Ἦταν γιὸς τοῦ Λαυρέντιου Πρωτοσυγκέλλου καί, σύμφωνα μὲ τὴν τοπικὴ παράδοση, ἀνεψιὸς ἢ στενὸς συγγενὴς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ.

Στὸ παρὸν ἄρθρο θὰ παραγματευθοῦμε, μετὰ τὴν ἀναφορὰ στὴν προσωπικότητα τοῦ Χατζηνικόλα, στὰ τῆς στενῆς οἰκογένειας τοῦ σημαντικοῦ αὐτοῦ προσώπου τῆς Κύπρου μὲ τὴ βοήθεια τῆς προφορικῆς παράδοσης², τῶν δημοσιευμένων

1. Γιὰ τὸν Χατζηνικόλα Λαυρεντίου Πρωτοσυγκέλλου ἔγιναν καὶ προηγούμενες δημοσιεύσεις ἀπὸ τὴ συγγραφέα. Μὲ βάση ὅμως νεότερα στοιχεία καὶ ἐμπειρίες γύρω ἀπὸ τὸ θέμα, γίνεται μερικὴ ἀναπροσαρμογὴ τῶν συμπερασμάτων, τόσο γιὰ τὴν καταγωγὴ του καὶ γιὰ τὸ γενεαλογικὸ του δέντρο, ὅσο καὶ γιὰ τὴ σχέση του μὲ τὸν ἀρχιεπίσκοπο ἔθνομάρτυρα Κυπριανό.

2. Ὑπὸ τὸν ὄρο προφορικὴ παράδοση ἐννοοῦμε τὶς ὅποιεςδήποτε προφορικὲς πληροφορίες, οἱ ὁποῖες εὐρίσκονται στὸ ἀνέκδοτον Ἄρχεῖον Ἰωάννη Χαρμαντᾶ, καὶ οἱ ὁποῖες ἐδόθησαν ἀπὸ τοὺς πληροφορητὲς Γιαννακὸ Λοϊζίδη, 88 χρονῶν, χρονολογία γέννησης 1883, Ἐλεγκοῦ Σ. Λοϊζῆ, 83 χρονῶν, χρονολογία γέννησης 1888, Εὐαγγέλη Ψάθα, 74 χρονῶν, χρονολογία γέννησης 1897, Γιακουμῆ Μουκταρουδιοῦ, 83 χρονῶν, χρονολογία γέννησης 1888, Εὐρυδίκη Πιροῆ, 75 χρονῶν, χρονολογία γέννησης 1896. Τὶς ἴδιες πληροφορίες μᾶς δίνει καὶ «Τὸ τραοῦδιν τοῦ Χατζηνικόλα». Βλ. ΝΕΑΡΧΟΥ ΚΛΗΡΙΑΗ, «Τὸ τραοῦδιν τοῦ Χατζηνικόλα πού τὸν Καραβᾶ», *Καραβᾶς*, 1969, σσ. 195-199.

έγγράφων και τῶν ἐπιγραφῶν σὲ εἰκόνες τῶν ἐκκλησιῶν τοῦ Καραβᾶ.

Γενικὰ γιὰ τὸν Χατζηνικόλα (1765;-1821).

Ὁ Χατζηνικόλας ἦταν πολὺ πλούσιος καὶ δημογέροντας Καραβᾶ καὶ Λαπήθου³. Εἶχε εἰδικὰ προνόμια νὰ φορεῖ κόκκινες ποδίνες καὶ νὰ καβαλλικεύει μούλα. Ἦταν κάτοχος φερμανιοῦ ἀπὸ τὸν σουλτᾶνο καὶ γι' αὐτὸ τὸν ὀνόμαζαν καὶ Φερμανλῆ ἢ Φερμανῆ. Ἀναφέρουν οἱ πληροφοροητὲς ὅτι «ἐγλύτωννεν ἄθθρωπον ποὺ τὴν κρεμμάλλαν». Τὸ 1821 πρέπει νὰ ἦταν περίπου 55-60 χρονῶν.

Ὁ Χατζηνικόλας πρέπει νὰ εἶχε στενὴ σχέση μετὰ τὴν Ἐκκλησία, μιὰ καὶ ὄχι μόνο ἔκτισε τὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Εἰρήνης στὸν Καραβᾶ, ἀλλὰ ἔψαλλε κάθε Κυριακὴ ἐκεῖ. Σύμφωνα μετὰ τὶς διηγήσεις γιὰ τὴ σύλληψή του, τὴν Κυριακὴ τὸ πρῶτο στίς 10 Ἰουλίου τοῦ 1821, ἔψαλλε στὴν ἐκκλησία καὶ γι' αὐτὸ δὲν τὸν εἰδοποίησαν γιὰ τὰ γεγονότα στὴ Λευκωσία. Ἡ σύλληψή του ἔγινε μόλις τέλειωσε ἡ θεία λειτουργία.

Σύμφωνα μετὰ τὴν τοπικὴ παράδοση, ὁ Χατζηνικόλας εἶχε ἀσχοληθεῖ μετὰ τὸ ἐμπόριο. Εἶχε ιδιόκτητο καΐκι καὶ ἐκτελοῦσε δρομολόγια ἀπὸ τὸ λιμανάκι τῆς Λάμπουσας στὴν ἀπέναντι Μικρασιατικὴ ἀκτὴ. Μέσα στὰ πλαίσια αὐτῶν τῶν δραστηριοτήτων του ἐπισκεπτόταν συχνὰ τὶς πόλεις Ἀττάλεια, Μερσίνα καὶ Ἀλεξανδρέττα. Ἀναφέρεται ὅτι ἔκανε ἐμπόριο ξυλείας μετὰ τὰ Ἄδανα τῆς Μ. Ἀσίας. Ὅταν τὸν συνέλαβαν εἶχε πολλὰ ἀποδείξεις, ἕναν βουρκίν, μετὰ τὶς ὀφειλὲς ποὺ τοῦ χρωστοῦσαν⁴. Ἡ πληροφορία αὐτὴ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὰ ὀθω-

3. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΗΠΙΑΔΗ, *Ἀπομνημονεύματα τῶν κατὰ τὸ 1821 ἐν τῇ νήσῳ Κύπρῳ τραγικῶν σκηνῶν*, Ἀλεξάνδρεια 1888. Σύμφωνα μετὰ τὸν Εὐαγγέλη Ψάθα ὁ Χατζηνικόλας «ἦταν προύχοντας, ὄχι μόνο τοῦ Καραβᾶ, ἀλλὰ ὅλης τῆς περιφέρειας».

4. Ἐλεγκοῦ Σ. Λοῖζῆ καὶ Εὐρυδίκη Πιπιρῆ. Γιὰ τὸ ἐμπόριο μετὰ τὴ Μ. Ἀσία

μανικά Ἄρχεϊα, ὅπου ἀναγράφεται τὸ μεγάλο ποσὸν ποὺ ὄφειλαν στὸν Χατζηνικόλα διάφορα ἄτομα⁵. Σύμφωνα μὲ ἄλλη μαρτυρία, ἀκόμη καὶ ὁ Μεχμέτ Ἀγᾶς τῆς Λαπήθου χρωστοῦσε μεγάλο ποσὸν χρημάτων στὸν Χατζηνικόλα. Ἐξ ἄλλου οἱ εἰσπράξεις τῶν φόρων τῆς Λαπήθου γίνονταν ἀπὸ τὸν Χατζηνικόλα⁶.

Ἡ κτηματικὴ περιουσία τοῦ Χατζηνικόλα ἦταν τεράστια. Περιλάμβανε δυὸ μεγάλες περιοχές. Ἡ μιὰ ἄρχιζε ἀπὸ τὸ Πέντε Μίλι καὶ τὸ Πικρὸ Νερὸ καὶ κατέληγε στὰ Φτέρυχα, περιλαμβάνοντας τὸ τσιφλίκι τῆς Ἐλιᾶς καὶ ἡ ἄλλη ἄρχιζε ἀπὸ τὴν παραλία τῆς Ἀχειροποιήτου καὶ κατέληγε στοὺς πρόποδες τοῦ Πενταδακτύλου, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς περιοχῆς ποὺ ἔκτισε ὁ ἴδιος τὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Εἰρήνης. Μὲ τὸ κτίσιμο τῆς ἐκκλησίας καὶ τὴν ἀφιέρωσή της στὴν ἁγία Εἰρήνη ἐξέφραζε ἔμμεσα τὸν πόθο του γιὰ τὴν ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἐλευθερίας στὸν πολύπαθο τόπο του. Τὸ μεγάλο τσιφλίκι τῆς Ἐλιᾶς κατασχέθηκε ἀπὸ τοὺς τούρκους μετὰ τὴν ἐκτέλεση τοῦ Χατζηνικόλα καὶ ἀγοράστηκε πολὺ ἀργότερα ἀπὸ ἑλληνοκύπριους. Ὅμως ἀπόγονοι τῆς οἰκογένειας τοῦ Χατζηνικόλα ἦταν «πομισιάρηδες», συνέταιροι, σὲ ἐλιές τοῦ τσιφλικιοῦ μὲ τουρκοκύπριους, ποὺ κατοικοῦσαν στὴ γειτονικὴ Λάπηθο. Ὡς τὰ μέσα τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα ἔρχονταν οἱ τουρκοκύπριοι καὶ τοὺς ἔφερναν τὸ μισὸ λάδι ἀπὸ ἐλιές ποὺ εἶχαν στὴν κατοχὴ τους στὴν Ἐλιά. Τρεῖς μεγάλοι ἐλαιῶνες, ἕνας στὴν τοποθεσία Γύρισμα τοῦ Καραβᾶ, ἕνας στὴν Ἁγία Μαρίνα καὶ ἕνας στὴν Ἁγία Εἰρήνη, κατορθώθηκε νὰ

βλ. καὶ ΚΩΣΤΑ ΚΥΡΡΗ, «Τὸ ἐνθύμιον τοῦ Κωστῆ Χατζηπαρασκευᾶ», *Χρονικά τῆς Λαπήθου*, Ἰούλιος-Δεκέμβριος 1970 (1971) σ. 228.

5. Τοῦ ὄφειλαν 12801 γρόσια. Βλ. ΙΩΑΝΝΗ ΘΕΟΧΑΡΙΔΗ, «Οἱ Κύπριοι προγραφέντες τὸ 1821 σύμφωνα μὲ ἀγνωστὴ Ὄθωμανικὴ πηγὴ», *Πρακτικὰ τοῦ Τρίτου Διεθνοῦς Κυπρολογικοῦ Συνεδρίου*, Νεότερο τμήμα, Λευκωσία 2001, σ. 345.

6. Κ. ΚΥΡΡΗ, «Τὸ ἐνθύμιον», ὁ.π., σσ. 228-229.

έγγραφοῦν ὡς περιουσία τῆς μονῆς Ἀχειροποιήτου καὶ ἔτσι δὲν κατασχέθηκαν ἀπὸ τοὺς τούρκους.

Τὸ σπίτι του ἐκτεινόταν σὲ ὀλόκληρο τετράγωνο, ἦταν διώροφο καὶ εἶχε πολλὲς καμάρες. Βρισκόταν κοντὰ στὴν ἐκκλησία τῆς Ἀγίας Εἰρήνης καὶ κατέληγε στὴν ὁδὸ Ἰακώβου Πατάτσου (βλ. χάρτη). Ἐνα ἀπὸ τὰ δωμάτια χρησίμευε σὰν πρόχειρη φυλακὴ. Τὸ 1821 οἱ τούρκοι γκρέμισαν τὰ ἀνώγια καὶ ἔκοψαν τὴ μύτη τοῦ κυπαρισσιοῦ τοῦ Χατζηνικόλα γιὰ νὰ μὴν εἶναι πολὺ ψηλά. Ὅταν συνελήφθη ὁ Χατζηνικόλας τὸ σπίτι του σφραγίστηκε καὶ τὰ μετρητὰ του κατασχέθηκαν. Ὅμως ἀργότερα ἡ οἰκογένειά του μπόρεσε νὰ ἀγοράσει τμῆμα τῆς περιουσίας του ἀπὸ χρήματα ποὺ εἶχαν δανείσει προηγουμένως. Σύμφωνα μὲ πληροφορητὴ, ποὺ πῆρε τὶς πληροφορίες ἀπὸ ἕναν αὐτόπτη μάρτυρα τῶν γεγονότων, μιὰ μυστικὴ ἀντιπροσωπεία εἶχε μεταβεῖ στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ κατόρθωσε νὰ ἐξασφαλίσει τὴν ἐπιστροφή μέρους τῆς περιουσίας στοὺς συγγενεῖς του⁷.

Ἀπὸ τὰ ὀθωμανικὰ ἔγγραφα ποὺ δημοσιεύει ὁ Ἰωάννης Θεοχαρίδης, ὅπου ἐμφαίνεται ἡ περιουσία τῶν ἐκτελεσθέντων τὸ 1821, φαίνεται ὅτι ἡ περιουσία τοῦ Χατζηνικόλα ἦταν πολὺ μεγάλη. Συγκαταλεγόταν ἀνάμεσα στοὺς πλουσιότερους ἐκτελεσθέντες τὸν Ἰούλιο τοῦ 1821 καὶ ἦταν ὁ πρὶν πλούσιος ἀπὸ τοὺς ἐκτελεσθέντες τῆς περιοχῆς Καραβᾶ-Λαπήθου⁸. Αὐτὸ φαίνεται καὶ ἀπὸ τὶς μεγάλες εἰσφορὲς του στὴ ζητεία τῆς ἱερᾶς μονῆς Κύκκου. Ἐπίσης ἡ ὑπογραφή του ὡς μάρτυρα σὲ διάφορα ἔγγραφα, ποὺ ἀφοροῦν στὴν περιοχὴ του, δείχνει τὴν πολὺ σημαντικὴ θέση ποὺ εἶχε στὴν τότε κοινωνία⁹.

7. Ὁ Εὐαγγέλης Ψάθας εἶχε μιλήσει μὲ τὸν Καράγιωρκα, ποὺ ἔζησε τὰ γεγονότα, ἦταν μισταρκὸς γιὰ δεκαεφτὰ χρόνια στὴν Ἀχειροποιήτου καὶ πέθανε αἰωνόβιος τὸ 1909. Τὰ ἴδια πληροφορεῖ καὶ ὁ Γιαννακὸς Λοῖζίδης.

8. ΙΩ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗ, «Οἱ Κύπριοι προγραφέντες τὸ 1821», ὅ.π., σ. 345.

9. ΙΩ. ΘΕΟΧΑΡΙΔΗ, Ὄθωμανικὰ ἔγγραφα, 1572-1839, τ. Δ', Κέντρο Με-

Οί γονεῖς τοῦ Χατζηνικόλα.

Οἱ γονεῖς τοῦ Χατζηνικόλα πρέπει νὰ ἦταν ὁ Λαυρέντιος [περίπου 1740-1824] καὶ ἡ Μαριουῦ [περίπου 1745-1765].

Ἡ γυναίκα τοῦ Λαυρέντιου καὶ μητέρα τοῦ Χατζηνικόλα, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, πέθανε στὸν τοκετὸ καὶ ἄφησε ὄρφανὸ τὸ μονάκριβο γιό της¹⁰. Ὁ πατέρας του ἔγινε στὴ συνέχεια ἱερομόναχος. Ὁ Λαυρέντιος ἀναφέρεται ἀρχικὰ στὶς ἐπιγραφὰς ὡς ἱερομόναχος [1779-1790] καὶ ἀργότερα ὡς πρωτοσύγκελλος [1807-1824]¹¹. Στὶς ἐπιγραφὰς σὲ εἰκόνες, ποὺ ἀφιέρωσε ὁ ἴδιος, ἀνάμεσα στοὺς συγγενεῖς του ἀναφέρεται καὶ ἡ «προκεκοιμημένη» Μαριουῦ [1789, 1790]¹². Αὐτὴ ἡ ἀναφορὰ μᾶς ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ Μαριουῦ πρέπει νὰ ἦταν ἡ μητέρα τοῦ Χατζηνικόλα.

Τὸ ὅτι δὲν ἐπαναλαμβάνεται τὸ ὄνομα Λαυρέντιος στοὺς ἀπογόνους τοῦ Χατζηνικόλα, δείχνει ὅτι ἄλλο ἦταν τὸ κοσμικὸ του ὄνομα¹³. Ἴσως λεγόταν Σάββας, ἂν θεωρήσουμε ὅτι

λετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου, Λευκωσία 1993, σ. 1935. Βλ. ἐπίσης ΜΙΧΑΛΗ ΜΙΧΑΗΛ, *Ὁ κώδικας 54 τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου καὶ οἱ οἰκονομικὲς δραστηριότητές της (1813-1819)*, Κέντρο Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου, Λευκωσία 2001, σσ. 321-323.

10. Ἐλεγκοῦ Σ. Λοῖζῆ.

11. ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑ, «Ἐπιγραφὰς σὲ εἰκόνες ἐκκλησιῶν τῆς περιοχῆς Καραβᾶ - Λαπήθου», *Κυπριακαὶ Σπουδαί, ΞΔ'-ΞΕ'* (2000-2001) 445-462. Συγκεκριμένα ἀναφερόμαστε στὶς ἐπιγραφὰς τῶν ἐκκλησιῶν Ἁγίας Εἰρήνης, Ἁγίου Γεωργίου καὶ Ἀχειροποιήτου.

12. «Δι' ἐξόδων Λαυρεντίου ἱερομονάχου οὗ μνήσθητι Δέσποινα μετὰ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ Λενοῦς πρεσβυτέρας καὶ Μαριουῦς τῆς προκεκοιμημένης. 1789» (εἰκόνα τῆς Παναγίας στὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Εἰρήνης Καραβᾶ). «Γέγονεν ἡ παροῦσα εἰκὼν δι' ἐξόδων Λαυρεντίου ἱερομονάχου, οὗ μνήσθητι Κύριε μετὰ καὶ τῶν αὐτοῦ συγγενῶν, Λενοῦς πρεσβυτέρας, Νικολάου καὶ Μαριουῦς, τῶν προκεκοιμημένων Νικολάου ἱερέως, Μαρκουλῆ καὶ Μαριουῦς. 1790» (εἰκόνα τοῦ ἁγίου Γεωργίου στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὸν Καραβᾶ).

13. Σύμφωνα μὲ τὰ καθιερωμένα τῆς Ἐκκλησίας, οἱ ἱερομόναχοι ἄλλαζαν

ἴσχυε τὸ ἔθιμο νὰ παίρνει ὁ πρωτότοκος γιὸς τὸ ὄνομα τοῦ παπποῦ ἀπὸ τὸν πατέρα του. Αὐτὸ τὸ ὄνομα εἶχε καὶ ὁ πρωτότοκος γιὸς τοῦ Χατζηνικόλα¹⁴.

Ὅταν ἐκτέλεσαν τὸν γιό του, ὁ Λαυρέντιος ζοῦσε σὲ μεγάλη ἡλικία, πάνω ἀπὸ ὀγδόντα χρονῶν. Ἐξακολουθοῦσε νὰ ἐργάζεται γιὰ τὴ συμπλήρωση τοῦ εἰκονοστασίου τῆς Ἁγίας Εἰρήνης τὸ 1824. Μαζί με τὸν ἐπίσης ἡλικιωμένο τότε ἡγούμενο τῆς μονῆς Ἀχειροποιήτου Μελέτιο ἀναγράφονται στὴν ἀγία πύλη τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Εἰρήνης με χρονολογία 1824: «Ἐγλυπτουργίθησαν (sic) καὶ ἐχρυσογραφίθησαν (sic) δι' ἐξόδων Μελετίου Καθηγουμένου καὶ Λαυρεντίου Πρωτοσυγγέλλου, ὧν μνήσθητι Δέσποινα»¹⁵.

Ὁ Λαυρέντιος πρέπει νὰ εἶχε μεγάλη φήμη καὶ περιουσία. Ἡ κατοικία του κρατοῦσε ὀλόκληρο τετράγωνο, γνωστὸ στὸν Καραβᾶ σὰν «τοῦ Πρωτοσύντζελλου», στὴ συνέχεια τῆς κατοικίας Χατζηνικόλα, δεξιὰ τῆς ὁδοῦ Πατάτσου¹⁶. Εἶχε ἀφιερῶσει τὶς περισσότερες εἰκόνες στὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας

συνήθως τὸ κοσμικὸ τους ὄνομα. Τὸ Λαυρέντιος φαίνεται νὰ ἐπικρατοῦσε στὴ μονὴ Ἀχειροποιήτου. Ἐνδεικτικὸ εἶναι καὶ τὸ ὅτι ὁ μητροπολίτης Κερύνειας Λαυρέντιος, ποὺ ἐκτελέστηκε τὸ 1821, εἶχε διατελέσει ἐπίσκοπος Λαμπούσης.

14. Βλ. Γενεαλογικὸ δέντρο τοῦ Χατζηνικόλα στὸ ἄρθρο ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΧΑΡΜΑΝΤΑ, «Χατζηνικόλας Λαυρεντίου Πρωτοσυγγέλλου», *Κυπριακαὶ Σπουδαί*, ΛΕ' (1971) 51-58.

15. Μὲ βάση αὐτὴ τὴν ἐπιγραφή συμπεραίνουμε ὅτι ὁ ἡγούμενος Ἀχειροποιήτου δὲν εἶχε ἐκτελεστεί τὸ 1821, κάτι μετὰ τὸ ὁποῖο συμφωνεῖ καὶ ἡ προφορικὴ τοπικὴ παράδοση, ποὺ θέλει τὸν ἡγούμενο νὰ ἐπιβιώνει, ἀφοῦ μεταβίβασε μεγάλο μέρος τῆς περιουσίας τοῦ μοναστηριοῦ στοὺς τούρκους. Ὁ Μελέτιος ἀναφέρεται ἐπίσης καὶ τὸ 1829 σὲ ἐπιγραφή εἰκόνας τοῦ ἀγίου Γεωργίου στὸν Ἅγιο Γεώργιο τοῦ Καραβᾶ: «Γέγονεν ἡ παροῦσα εἰκὼν δι' ἐξόδων Μελετίου καθηγουμένου, οὗ μνήσθητι ἄγιε καὶ πάντων τῶν Χριστιανῶν». Ἀναφέρεται ὡς ἱερομόναχος τὸ 1777, οἰκονόμος τῆς μονῆς Ἀχειροποιήτου ἀπὸ τὸ 1749 ὡς τὸ 1802 καὶ ἡγούμενος Ἀχειροποιήτου στὸ διάστημα 1814-1829.

16. Γιαννακὸς Κ. Λοϊζίδης καὶ Γιακουμῆς Μουκταρουδιοῦ. Γιὰ τὸν Χα-

Ειρήνης και στην εικόνα της αγίας Ειρήνης αναφέρεται μαζί με τὸν Χατζηνικόλα ὡς κτίτορες τοῦ ναοῦ¹⁷.

Ἡ Εὐρυδίκη Πιριῆ [ἔτος γέννησης 1896], ἀπόγονος τῆς οἰκογένειας Χατζηνικόλα, εἶχε πάντα στὸ μνημονοχάρτι τῆς πρῶτα «Λαυρέντιος ἱερομόναχος».

Ἡ γιαγιά καὶ ὁ παπποῦς τοῦ Χατζηνικόλα.

Ἡ γιαγιά καὶ ὁ παπποῦς τοῦ Χατζηνικόλα πρέπει νὰ ἦταν ἡ Λενοῦ ἡ πρεσβυτέρα [περίπου 1720-1795] καὶ ὁ Νικόλαος ἱερεὺς [περίπου 1720-1765].

Ἀνάμεσα στοὺς συγγενεῖς τοῦ Λαυρέντιου, στὴν ἴδια ομάδα ἐπιγραφῶν, ἀναφέρεται ἡ Λενοῦ ἡ πρεσβυτέρα καὶ ὁ προκεκοιμημένος Νικόλαος ἱερεὺς. Ἡ Λενοῦ πρέπει πιθανότατα νὰ ἦταν ἡ μητέρα τοῦ Λαυρέντιου. Τὸ ἐπίθετο πρεσβυτέρα μᾶς ὀδηγεῖ στὸν Νικόλαο ἱερέα, τοῦ ὁποῦ προέχει νὰ ἦταν σύζυγος. Ἐξ ἄλλου τὸ ὅτι ὁ Λαυρέντιος ὀνόμασε τὸν γιό του Νικόλαο ἀποτελεῖ ἰσχυρὴ ἔνδειξη ὅτι τοῦ ἔδωσε τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα του, ὅπως ὀρίζει ἡ τοπικὴ παράδοση.

Σὲ εἰκόνα τοῦ 1766 ἀναγράφεται: «*Δέσις Λενοῦς πρεσβυτέρας καὶ τῶν αὐτῆς τέκνων*». Ἴσως νὰ εἶχε πεθάνει πιὸ πρὶν ὁ σύζυγός τῆς καὶ γι' αὐτὸ δὲν τὸν ἀναφέρει¹⁸. Στὴν ἐπιγραφή τῆς εἰκόνας τοῦ ἀγίου Γεωργίου (1790) τοῦ ὁμωνύμου ναοῦ στὸν Καραβᾶ, ὅπου ἀναφέρονται οἱ συγγενεῖς τοῦ

τζηνικόλα βλ. καὶ ἄρθρο ΚΑΛΛΙΟΠΗΣ ΧΑΡΜΑΝΤΑ, «*Λάπηθος-Λάμπουσα-Καραβᾶς*», *Καραβᾶς*, 1969.

17. Βλ. ἐπιγραφή στὴν εἰκόνα τῆς αγίας Εἰρήνης: «*Γέγονεν ἡ παρούσα εἰκὼν δι' ἐξόδων Λαυρεντίου πρωτοσυγγέλλου, οὗ μνήσθητι Ἁγία, καὶ τῆς συνοδείας αὐτοῦ, Νικολάου προσκυνητοῦ, κτιτόρων τοῦ ἀγίου σου οἴκου, καὶ πάντων τῶν χριστιανῶν. 1808*».

18. Ἡ εἰκόνα με τὸς πέντε ἀγίους, ἅγιο Εὐτύχιο, ἅγιο Ἐλευθέριο, ἅγιο Γεώργιο, ἅγιο Προκόπιο καὶ ἁγία Μαρίνα, συγκαταλέγεται στὶς εἰκόνας ποὺ ἐντοπίστηκαν στὴ Γερμανία στὴν κατοχὴ τοῦ ἀρχαιοκάπηλου Aydin Dikmen, καὶ βρίσκονται ὁμηροὶ στὸ Μόναχο.

Λαυρέντιου, αναφέρεται και ο προκεκοιμημένος Νικόλαος ιερέυς¹⁹.

Στήν εικόνα της Παναγίας που αφιέρωσε ο Λαυρέντιος το 1789 αναφέρει μόνο δυο γυναικεία ονόματα: Τη Λενοῦ τὴν πρεσβυτέρα καὶ τὴν προκεκοιμημένη Μαριουῦ. Ἦταν φυσικὸ νὰ ἀναφέρει τὴ μητέρα καὶ τὴν προκεκοιμημένη σύζυγό του: «*Δι' ἐξόδων Λαυρεντίου ἱερομονάχου, οὗ μνήσθητι Δέσποινα, μετὰ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ Λενοῦς πρεσβυτέρας καὶ Μαριουῦς προκεκοιμημένης*».

Ἡ Λενοῦ τὸ 1766 εἶχε ἤδη τὰ τέκνα της. Ἡ τελευταία ἀναφορὰ σὲ αὐτὴν γίνεται τὸ 1790. Ἄρα πρέπει νὰ ἔζησε περίπου τὸ διάστημα 1720-1800 καὶ ὁ σύζυγός της Νικόλαος ἱερέυς τὸ 1720-1765, μιὰ καὶ δὲν ἀναφέρεται στὴν εἰκόνα τοῦ 1766.

Ἡ σύζυγος καὶ τὰ παιδιά τοῦ Χατζηνικόλα.

Ἡ σύζυγος τοῦ Χατζηνικόλα ὀνομαζόταν Μαριουῦ, ὅπως καὶ ἡ μητέρα του. Ἀναφέρεται στὴν ἐπιγραφή τῆς εἰκόνας τοῦ ἁγίου Γεωργίου (1790) παράλληλα μὲ τὴν προκεκοιμημένη Μαριουῦ καὶ ἐπομένως δὲν ὑπάρχει παρανόηση στὸ θέμα²⁰.

Ὁ Χατζηνικόλας εἶχε δυὸ ἀγόρια καὶ δυὸ κορίτσια. Εἶναι γνωστὰ τὰ ονόματα τῶν γιῶν του, Σάββας καὶ Γιάννης, καὶ οἱ ἀπόγονοί τους. Τὰ ονόματα τῶν κοριτσιῶν του δὲν εἶναι τόσο γνωστά. Ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τῆς Ἑλένης καὶ ἡ πληροφορία ὅτι παντρεύτηκε ἡ μιά του κόρη στὸ χωριὸ Μένοικο. Τὸ ὄνομα τῆς Ἑλένης μᾶς παραπέμπει στὴ Λενοῦ τὴν πρεσβυτέρα, τὸ ὄνομα τῆς ὁποίας ἔδωσε ὁ Χατζηνικόλας στὴν

19. «*Γέγονεν ἡ παροῦσα εἰκὼν δι' ἐξόδων Λαυρεντίου ἱερομονάχου, οὗ μνήσθητι Κύριε μετὰ καὶ τῶν αὐτοῦ συγγενῶν, Λενοῦς πρεσβυτέρας, Νικολάου καὶ Μαριουῦς, τῶν προκεκοιμημένων Νικολάου ἱερέως, Μαριουῦ καὶ Μαριουῦς. 1790*».

20. Βλ. τὸ κείμενο τῆς ἐπιγραφῆς στὴν ὑποσημ. ἀρ. 19.

κόρη του, μιὰ καὶ ἡ γυναίκα του εἶχε τὸ ἴδιο ὄνομα μὲ τὴ μάνα του. Στὸ Μένιοικο ἐντοπίζονταν τὰ ἐπόμενα χρόνια συγγενεῖς τῶν ἀπογόνων τοῦ Χατζηνικόλα.

Τὰ παιδιὰ τοῦ Χατζηνικόλα καὶ τῆς Μαριουῦς ἀναφέρονται τὸ 1789 γιὰ πρώτη φορὰ σὲ ἐπιγραφή τῆς εἰκόνας τοῦ μεγάλου Ἀρχιερέως, ποὺ βρισκόταν στὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Εἰρήνης: «*Δι' ἐξόδων Λαυρεντίου ἱερομονάχου, οὗ μνήσθητι Κύριε, καὶ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ, Νικολάου καὶ Μαριουῦς μετὰ τῶν τέκνων αὐτῶν*».

Ὁ μέγας γιὸς Χατζησάββας εἶχε οἰκογένεια τὸ 1821. Ὅταν συνόδευε ἔφιππος τὸν σιδηροδέσμιο πατέρα του, ὁ τελευταῖος τοῦ εἶπε νὰ ἐπιστρέψει στὴν οἰκογένειά του, γιὰτὶ κινδύνευε καὶ ὁ ἴδιος καὶ ἐκεῖνος θὰ εἶχε προστάτη του τὸν ἀρχιεπίσκοπο. Ὁ ἕνας γιὸς τοῦ Χατζησάββα, ὁ Λοῖζῆς, εἶχε γεννηθεῖ τὸ 1815 καὶ ἦταν ἕξι χρονῶν τὸ 1821.

Οἱ δυὸ γιοὶ τοῦ Χατζηνικόλα φοβήθηκαν καὶ κρύβονταν μέσα στὶς ἐλιές στὴν περιοχὴ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου γιὰ μεγάλο διάστημα, ἀναφέρουν οἱ πληροφορητές, ὡς τὸ 1828. Ὁ Γιαννακὸς Λοῖζίδης, ἀπόγονος τοῦ Χατζησάββα, γέννημα τοῦ 1887, θυμόταν τὰ παιδιὰ τοῦ Χατζησάββα Λοῖζῆ καὶ Χατζηιουστίνη. Ὁ Χατζησάββας εἶχε ὀνομάσει συμβολικὰ τὴν κόρη του Ἰουστίνη, ὄνομα ποὺ συνδεόταν μὲ τὸν Κυπριανό, γιὰτὶ δὲν ἀναφέρεται πουθενὰ ἄλλοῦ στὸ γενεαλογικὸ δέντρο αὐτὸ τὸ ὄνομα. Ἡ ἁγία Ἰουστίνη γιορτάζεται ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία μας μαζί μὲ τὸν ἅγιο Κυπριανό.

Μὲ βάση τὰ πιὸ πάνω ὑπολογίζεται ὅτι ὁ μέγας γιὸς τοῦ Χατζηνικόλα Χατζησάββας γεννήθηκε περίπου τὸ 1785 καὶ ἐπομένως ἦταν περίπου 36 χρονῶν τὸ 1821.

Οἱ σχέσεις τοῦ Χατζηνικόλα μὲ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανό.

Οἱ πληροφορητές ἀναφέρουν ὅτι ὁ Χατζηνικόλας ἦταν ἀδελφότεχνος, ἀνιψιός, στενὸς συγγενὴς ἢ στενὸς συνεργάτης τοῦ Κυπριανοῦ. Ὅταν μάλιστα τὸν συνέλαβαν, εἶπε στοὺς

δικούς του να μὴν ἀνησυχοῦν, γιατί θὰ τὸν σώσει ὁ θεῖός του ὁ Κυπριανὸς ἢ ὅτι εἶχε στήριγμά του τὸν Κυπριανό. Ποιά μποροῦσε νὰ εἶναι ὅμως ἡ συγγενικὴ σχέση μετὰ τὸν Κυπριανό;²¹

Ἡ Μαριουῦ, μητέρα τοῦ Χατζηνικόλα δὲν θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι ἀδελφὴ τοῦ Κυπριανοῦ, γιατί ἀδελφὴ μετὰ τὸ ἴδιο ὄνομα ἐντοπίζεται στὰ Καμπιὰ καὶ ἦταν ἡ μητέρα τοῦ μετέπειτα ἀρχιεπισκόπου Κυρίλλου Α΄²². Ὁ πατέρας του Λαυρέντιος Πρωτοσύγκελλος δὲν μποροῦσε νὰ εἶναι ἀδελφὸς τοῦ Κυπριανοῦ, μιὰ καὶ οἱ γονεῖς του, μετὰ βάση τὰ προαναφερθέντα, ἦταν ὁ Νικόλαος καὶ ἡ Λενοῦ.

Ἄρα ἡ σχέση πρέπει νὰ ἦταν πιὸ παλιά. Σύμφωνα μετὰ κάποιες μαρτυρίες, ὁ Λαυρέντιος καταγόταν ἀπὸ τὸν Στρόβολο²³. Μήπως ἡ Λενοῦ ἢ ὁ Νικόλαος ἱερέας ἦταν ἀδέλφια τοῦ πατέρα τοῦ Κυπριανοῦ καὶ ὁ Λαυρέντιος πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ὅποτε ὁ Κυπριανὸς μποροῦσε νὰ λέγεται θεῖος τοῦ Χατζηνικόλα;²⁴ Ἐξάλλου, ἂν ἦταν ἀδελφότεχνος τοῦ Κυπριανοῦ, θὰ ἀναφερόταν στὶς πηγὲς τῆς ἐποχῆς.

Ὁ οἰκονόμος παπαῖ-Σάββας, πατέρας τοῦ Νικόλαου καὶ Κυπριανοῦ Θεσέως, ἀναφέρεται ὡς ἐξάδελφος τοῦ Κυπριανοῦ. Ἐπίσης ὁ Σάββας Χατζησάββας ἀπὸ τὸν Στρόβολο, πού ἀναφέρεται ὡς ἐξάδελφος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ, ἔχει τὸ ἴδιο ὄνομα. Μετὰ βάση τὰ προαναφερθέντα, πιθανὸν Σάββας νὰ ἦταν καὶ τὸ κοσμικὸ ὄνομα τοῦ Λαυρέντιου. Θὰ τολμούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι καὶ ὁ παπποῦς τοῦ Κυπριανοῦ πρέ-

21. Ἡ Ἐλεγκοῦ Λοῖζῆ καὶ ὁ Γιαννακὸς Λοῖζίδης ἀναφέρουν ὅτι ὁ Χατζηνικόλας ἦταν ἀνεψιὸς τοῦ Κυπριανοῦ. Ἡ Εὐρυδίκη Πιπιρῆ ἀναφέρει ὅτι ἦταν γιὸς τῆς ἀδελφῆς τοῦ Κυπριανοῦ.

22. Βλ. ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, «Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς καὶ ἡ 9^η Ἰουλίου 1821», *Ἀκτὴ*, ἔτος Κ΄, τεῦχος 79 (2009) 321-342.

23. Χρ. ΛΙΒΑ, «Ἀπὸ τοὺς ἐθνομάρτυρες τοῦ 1821», *Πάφος*, χρ. Η΄ (1943), ἀρ. 4-6, σ. 81.

24. Ἡ πληροφορία ὅτι ὁ Χατζηνικόλας ἦταν γιὸς ἐξάδελφου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ ἀναφέρεται καὶ ἀλλοῦ. Βλ. Κ. ΚΥΡΡΗ, «Τὸ ἐνθὺμιον», ὅ.π., σ. 227.

πει νὰ ἦταν Σάββας, ὄνομα ποὺ δόθηκε στὰ ἐγγόνια του.

Σύμφωνα μὲ μιὰ μαρτυρία, ἡ μονὴ Μαχαιρᾶ εἶχε στὸν Καραβᾶ περιουσία²⁵. Ἄραγε αὐτὸς ἦταν ὁ κρίκος ποὺ συνέδεε τὸν Καραβᾶ μὲ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανό;

Τὸ ὅτι ὁ Χατζηνικόλας ἦταν στενὸς συνεργάτης τοῦ Κυπριανοῦ φαίνεται, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς προφορικὲς μαρτυρίες, καὶ ἀπὸ τὸ ὅτι προσυπογράφει ἔγγραφα, ποὺ ἐκδίδονταν ἀπὸ τὸν Κυπριανό²⁶.

Οἱ σχέσεις τοῦ Χατζηνικόλα μὲ τὸν δραγομᾶνο Χατζηγιωργάκη Κορνέσιο.

Ἐντονες οἱ προφορικὲς μαρτυρίες στὸν Καραβᾶ καὶ γιὰ τὶς σχέσεις τοῦ Χατζηνικόλα μὲ τὸν Χατζηγιωργάκη, τοῦ ὁποίου ἦταν, σύμφωνα μὲ μερικοὺς πληροφορητές, μακρινὸς συγγενής²⁷. Ἀνέφεραν ὅτι συνεδρίαζε πολλὰς φορὲς μαζί του καὶ ὅτι τὸν εἶχε φιλοξενήσει στὸ τσιφλίκι τῆς Ἐλιᾶς. Σύμφωνα πάντα μὲ τὶς προφορικὲς μαρτυρίες, ὁ Χατζηγιωργάκης σὲ μιὰ ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐπισκέψεις εἶχε ζητήσει ἕνα ἀνάγλυφο λιοντάρι ποὺ ἦταν ἐντοιχισμένο στὸ τσιφλίκι τῆς Ἐλιᾶς καὶ ὁ Χατζηνικόλας τοῦ τὸ δώρισε γιὰ νὰ κοσμήσει τὸ σπῆτι του ποὺ τὸ ἀνακαίνιζε στὴ Λευκωσία²⁸.

Ἡ ἀναφορὰ αὐτὴ μᾶς ὀδηγεῖ στὴν ἀνάγλυφη πλάκα ποὺ βρίσκεται ἐντοιχισμένη πάνω ἀπὸ τὴν ἐξώθυρα τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Χατζηγιωργάκη στὴ Λευκωσία. Εἰκονίζει ἕνα φτερωτὸ

25. Πληροφορία ἀπὸ τὸν Χριστόδουλο Χαρμαντᾶ, γεννημένο τὸ 1876. Διετέλεσε φάλτης στὸν Ἅγιο Γεώργιο.

26. Πρὸβλ. «Ὁ Χατζηνικόλαος Λαπήθιος παρὼν μάρτυς». «Ἐγγραφοὶ ἀπονομῆς δικαίου», Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων, ἔκδ. ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2009, σσ. 252-253.

27. Εὐαγγέλης Ψάθας. Γιὰ τὸ ἴδιο θέμα βλ. καὶ Κ. ΚΥΡΡΗ, «Τὸ ἐνθῦμιον», ὅ.π., σ. 159.

28. Γιαννακὸς Λοῦζιδης.

λιοντάρι να κρατεί ένα ανοικτό ευαγγέλιο με τη φράση *rax tibi Marce evangelista* (ειρήνη σ' έσένα Μάρκε ευαγγελιστή). Κάτω από το λιοντάρι εικονίζεται δικέφαλος αετός και γύρω έχει φυτικό διάκοσμο με φρούτα. Αυτό την πλάκα περιγράφει και ο Άγγλος περιηγητής Drummond. Αναφέρει ότι την είχε δει στο χωριό Έλιὰ της επαρχίας Κερύνειας το 1750²⁹. Η πληροφόρηση αυτή επιβεβαιώνει την προφορική παράδοση τόσο για την προέλευση της πλάκας-οικοσήμου από το τσιφλίκι-πρώην βενετικό φέουδο της Έλιās, όσο και για τις στενές σχέσεις του Χατζηνικόλα με τον Χατζηγιωργάκη.

Είχε πράγματι συγγενικούς δεσμούς ο Χατζηνικόλας με τον Χατζηγιωργάκη; Ο Μυριανθόπουλος αναφέρει ως δεύτερα έξαδέλφια του Χατζηγιωργάκη τη Λενοῦ, τη Μαριοῦ και τον Γεώργιο³⁰. Ήταν αυτή η Λενοῦ, ή Λενοῦ ή πρεσβυτέρα, γιαγιά του Χατζηνικόλα και θεία του Κυπριανού; Στην περίπτωση αυτή ο Χατζηγιωργάκης θα ἦταν μακρινός θείος και τῶν δύο.

Ἄν οἱ ὑποθέσεις μας εἶναι σωστές, τότε ἡ οἰκογένεια τοῦ Χατζηνικόλα και ὁ δεσμός με τὴν οἰκογένεια τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ ἦταν ὡς ἑξῆς:

- Νικόλαος ἱερέας (1720-1765) - Λενοῦ (1720-1795)
(ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς ἀδελφῆ-ὸς τοῦ πατέρα τοῦ Κυπριανοῦ).

29. Βλ. ΑΝΤΡΟΥ ΠΑΥΛΙΔΗ, *Ἡ Κύπρος ἀνὰ τοὺς αἰῶνες, μέσα ἀπὸ τὰ κείμενα ξένων ἐπισκεπτῶν της*, Λευκωσία 1995, τ. Β', σ. 802. Ἐπίσης βλ. ΕΥΦΡΟΣΥΝΗΣ ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΙΔΟΥ, *Τὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Δραγομάνου τῆς Κύπρου Χατζηγιωργάκι Κορνέσιου*, ἔκδ. Πολιτιστικοῦ Ἰδρύματος Τραπεζῆς Κύπρου, Λευκωσία 1991.

30. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΜΥΡΙΑΝΘΟΠΟΥΛΟΥ, *Χατζηγιωργάκις Κορνέσιος, ὁ Διερμηνεὺς τῆς Κύπρου 1779-1809*, Λευκωσία 1934. Ἐπίσης ΕΥ. ΡΙΖΟΠΟΥΛΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΙΔΟΥ, *Τὸ ἀρχοντικὸ τοῦ Δραγομάνου τῆς Κύπρου Χατζηγιωργάκι Κορνέσιου*, ὅ.π., σ. 40.

- Λαυρέντιος πρωτοσύγκελλος (1740-1824) - Μαριοῦ (1745-1765)

(πρῶτα ἐξάδελφα μὲ τὸν Κυπριανό).

- Χατζηνικόλας (1765-1821) – Μαριοῦ (1770-1850;)

(ὁ Κυπριανὸς πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ πατέρα του καὶ ἐπομένως μακρινὸς του θεῖος).

- Χατζησάββας (1785-;), Χατζηγιάννης (1787-;), Ἑλένη, ἄλλη ἀδελφή

(παιδιὰ τοῦ Χατζηνικόλα).

Προτεινόμενο γενεαλογικό δένδρο
τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ.

Οἰκογένεια Σάββα (1700-1760)

Κωνσταντῆς (1730-1790)	Νικόλαος ιερέας (1720-1765)	πατέρας παπα-Σάββα οἰκονόμου (1720-1770)	Κυριάκος
Κυπριανὸς ἀρχιεπίσκοπος (1765-1821) Μαριοῦ	Λαυρέντιος πρωτοσύγ- κελλος (Σάββας) [1745-1824]	Παπα-Σάββας οἰκονόμος (1740-1820)	Σάββας Χατζησάββας (1780-1821) - παιδι Κυριά- κου
Κύριλλος (1780-1857) παιδι Μαριοῦς	Νικόλαος προσκυνητῆς (1770-1821)	Ἄδελφοὶ Θησέα: Νικόλαος Κυπριανὸς Λεόντιος Θεόφιλος Μαρία	

Ἡ σκαλιστὴ ἐξώπορτα τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Χατζηνικόλα στὸν Καραβᾶ.

Τμήμα του Καραβά, όπου φαίνεται η εκκλησία της Αγίας Ειρήνης, και η περιοχή της κατοικίας του Χατζηνικόλα και του Λαυρέντιου πρωτοσύγκελλου, δεξιά και αριστερά της οδού Ίακώβου Πατάτσου, κοντά στην εκκλησία της Αγίας Ειρήνης.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ
Φιλολόγου

Η ΜΟΡΦΗ ΚΑΙ Η ΘΥΣΙΑ ΤΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ
ΚΥΠΡΙΑΝΟΥ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Μιά ἀπὸ τὶς σημαντικότερες ἐκκλησιαστικὲς φυσιογνωμίες τῆς Κύπρου ποὺ σημάδεψε ἀνεξίτηλα μὲ τὴ ζωὴ, τὴ δράση καὶ τὴν ἥρωική του θυσία τὴν νεότερη κυπριακὴ ἱστορία, εἶναι ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός. Ὁ Κυπριανὸς γεννήθηκε τὸ 1756 στὸν Στρόβολο, ὅπως ἀναφέρουν οἱ περισσότερες πηγές, καὶ σὲ νεανικὴ ἡλικία μπῆκε ὡς δόκιμος στὸ μοναστήρι τῆς Παναγίας τοῦ Μαχαιρᾶ, ὅπου ἔλαβε καὶ τὴν πρώτη του μόρφωση. Ἀφοῦ χειροτονήθηκε διάκονος, στάληκε τὸ 1783 ἀπὸ τὸν ἡγούμενο τοῦ Μαχαιρᾶ στὴ Μολδοβλαχία, ὅπου χειροτονήθηκε ἱερομόναχος, διορίστηκε ἐφημέριος τοῦ ἡγεμονικοῦ ναοῦ τοῦ Ἰασίου καὶ φοίτησε σὲ ἀνώτερη ἑλληνικὴ σχολή. Τὸ 1802, ἀφοῦ ἐπέστρεψε στὴν Κύπρο, ἐγκαταστάθηκε στὴ Λάρνακα ὡς οἰκονόμος τῆς μονῆς Μαχαιρᾶ¹, ἐνῶ τὸ 1804, μὲ ἀφορμὴ τὴν ἐξέγερση τῶν Τούρκων μετέβη στὴ Λευκωσία, ὅπου εἶχε τὴν εὐκαιρία νὰ ἐπιδείξει τὶς ἰκανότητες καὶ τὴ διπλωματικότητά του, σώζοντας τὸν ἀρχιεπίσκοπο Χρῦσανθο. Μετὰ τὴν ἐπιτυχία αὐτὴ ἀνέλαβε τὴ γενικὴ διεύθυνση τῶν οἰκονομικῶν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς². Τὸ 1810 ὁ Κυπριανὸς χειροτονήθηκε ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου καί, κατὰ τὴ διάρκεια τῆς θητείας του, πέτυχε τὴν οἰκονομικὴ ἀνόρθωση τῆς Ἐκκλησίας, μερίμνησε γιὰ τὴν ἐνί-

1. *Αρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κεϊμένων*, ἔκδ. ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2009, σσ. 36. 528.

2. *ΑΝΤΡΟΥ ΠΑΥΛΙΔΗ, Ἱστορία τῆς Νήσου Κύπρου*, τ. 4 (ἀπὸ τὸ 1571 μέχρι τὸ 1964), ἔκδ. Φιλόκυπρος, Λευκωσία 1993, σσ. 143-144.

σχυση τῶν μοναστηριῶν καὶ ἐπέδειξε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς παιδείας, ἰδρύοντας τὴν Ἑλληνικὴ Σχολὴ τῆς Λευκωσίας, τὸ μετέπειτα Παγκύπριο Γυμνάσιο³.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς εἶναι ἀποτυπωμένος στὴ μνήμη καὶ καταξιωμένος στὴ συνείδηση τῶν Κυπρίων, λόγω κυρίως τῆς μαρτυρικῆς του θυσίας κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης τοῦ 1821, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἀναμφισβήτητα μιὰ ἀπὸ τὶς ἡρωικότερες σελίδες τῆς σύγχρονης κυπριακῆς ἱστορίας. Λίγο πρὶν τὸ 1821 ἀπόστολοι τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ποὺ ἔφτασαν στὴν Κύπρο, μύησαν στοὺς σκοποὺς καὶ στὴ μυστικὴ τῆς δράση τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανό, ἀρχιερεῖς καὶ προεστοὺς τοῦ νησιοῦ, ἐξασφαλίζοντας τὴν ὑπόσχεσή τους γιὰ οἰκονομικὴ στήριξη καὶ ὑλικὴ βοήθεια γιὰ τὸν ἀγῶνα τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἐναντίον τῶν Τούρκων. Ἐνα μῆνα μετὰ τὴν ἔναρξη τῆς ἐπανάστασης, λόγω φόβου γιὰ ἔκρηξη ἐπανάστασης καὶ στὴν Κύπρο, ἡ ὑψηλὴ Πύλη ἐξέδωσε σουλτανικὸ διάταγμα γιὰ ἀφοπλισμὸ τῶν Κυπρίων, τὸ ὁποῖο ἐκτελέστηκε χωρὶς ἀντίσταση, κατόπιν καὶ ἐγκυκλίου τοῦ ἀρχιεπισκόπου γιὰ καθησυχασμὸ καὶ ἐμψύχωση τοῦ κυπριακοῦ λαοῦ⁴. Λίγο ἀργότερα ὁ κυβερνήτης τῆς Κύπρου Κουτσιούκ Μεχμέτ, μὲ ἀφορμὴ κάποιες ἐπαναστατικὲς προκηρύξεις ποὺ ἔπασαν στὰ χέρια του, ἐξασφάλισε διάταγμα ἀπὸ τὴν ὑψηλὴ Πύλη γιὰ σύλληψη καὶ θανάτωση 486 κληρικῶν, προκρίτων καὶ λαϊκῶν, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός. Παρὰ τὴ δέσμευση τοῦ Τούρκου κυβερνήτη γιὰ μὴ θανάτωση τοῦ ἀρχιεπισκόπου, καὶ παρὰ τὶς προτροπὲς καὶ εὐκαιρίες ποὺ δόθηκαν στὸν Κυπριανὸ γιὰ διαφυγὴ καὶ διάσωση, τὶς ὁποῖες ἀπέρριψε, ὁδηγήθηκε στὸ μαρτύριο τὴν 9^η Ἰουλίου 1821⁵.

3. ΚΛΕΙΤΟΥ ΙΩΑΝΝΙΔΗ, *Ἐκκλησία Κύπρου, Ἱστορία καὶ πολιτισμὸς 2000 ἐτῶν*, ἐκδ. Ἀλάσια, Κύπρος 1997, σ. 95.

4. *Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση τοῦ 1821, Ἐκθεση Κειμηλίων τοῦ Ἐθνικοῦ Ἱστορικοῦ Μουσείου τῆς Ἑλλάδος*, ἐκδ. Πολιτιστικοῦ Ἰδρύματος Τραπεζῆς Κύπρου, Ἀθήνα 1991, σ. 37.

5. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανὸς (φωτογραφικὸν Λεύκωμα)*, ἐκδ.

Ἡ μορφή, ἡ ἐθνικὴ δράση καὶ εἰδικότερα ἡ θυσία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ ἀποτέλεσαν πηγὴ ἔμπνευσης γιὰ Κύπριους λογοτέχνες καὶ ἔδωσαν τὸ ἔναυσμα γιὰ σύνθεση πληθώρας ποιητικῶν, πεζῶν, ἀλλὰ καὶ θεατρικῶν ἔργων⁶. Ἡ παροῦσα ἐργασία, μέσῳ ἐπιλεγμένων ποιημάτων, ἀποσκοπεῖ στὸ νὰ δώσει ἓνα ἀντιπροσωπευτικὸ δεῖγμα τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο ἡ προσωπικότητα καὶ ἡ θυσία τοῦ Κυπριανοῦ κατανοήθηκαν καὶ ἀποτυπώθηκαν στὴν ποίηση Κύπριων ποιητῶν. Ἡ ἐπιλογή τῶν ποιημάτων ἔγινε ἀφ' ἑνὸς στὴ βία χρονολογικῆς καὶ γλωσσικῆς ποικιλομορφίας, ἀφοῦ ἔχουν ἐπιλεγεῖ ποιήματα γραμμένα σὲ διαφορετικὲς ἐποχὲς καὶ σὲ διαφορετικὴ γλωσσικὴ μορφή, εἴτε τὴν κοινὴ, εἴτε τὴν καθαρῆ, εἴτε τὴν κυπριακὴ, καὶ ἀφ' ἑτέρου μὲ γνώμονα κοινὲς θεματικὲς παραμέτρους.

Τὸ 1888 δημοσιεύεται τὸ ἔργο τοῦ Γεώργιου Κηπιάδη «Ἀπομνημονεύματα τῶν κατὰ τὸ 1821 ἐν τῇ νήσῳ Κύπρῳ τραγικῶν σκηνῶν»⁷, τὸ ὁποῖο εἶναι γραμμένο στὴν καθαρῆ, καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ πεζὸ κείμενο, ποὺ περιγράφει ἀναλυτικὰ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τοῦ 1821 στὴν Κύπρο, καὶ ἀπὸ ποιητικὸ, ποὺ ἀποτυπώνει τὶς σημαντικότερες στιγμὲς του, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες καὶ τὴ μαρτυρικὴ δι' ἀπαγχονισμοῦ θυσία τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος παρομοιάζεται μὲ «ἀμνόν», κάτι ποὺ παραπέμπει στὸ ἄδικο τῆς θανάτωσης, ἀλλὰ καὶ στὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ ποὺ εἶναι ὁ

ιερεῶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2008, σσ. 17-18.

6. Πολύτιμες βιβλιογραφικὲς πληροφορίες γιὰ πεζὰ καὶ ποιητικὰ ἔργα ποὺ ἀναφέρονται στὰ γεγονότα τῆς 9^{ης} Ἰουλίου, παρατίθενται στὸ ἄρθρο τοῦ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΓΙΑΓΚΟΥΛΛΗ, «Ἡ 9^η Ἰουλίου στὴν ποίηση τῆς Κύπρου», *Λαογραφικὴ Κύπρος*, ΚΘ', τχ. 49, (Γενάρης-Δεκέμβριος 1999), σσ. 11-24.

7. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΗΠΙΑΔΗ, *Ἀπομνημονεύματα τῶν κατὰ τὸ 1821 ἐν τῇ νήσῳ Κύπρῳ τραγικῶν σκηνῶν*, ἐκ τῆς τυπογραφίας «Ἡ Ὀμόνοια», Βιτάλη καὶ Μανουσάκη, Ἀλεξάνδρεια 1888.

κατ' ἔξοχὴν ἁμνός, με βάση τὴν Καινὴ Διαθήκη⁸. Τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς αὐτοθυσίας καὶ τῆς ἐκούσιας προσφορᾶς τῆς ζωῆς γιὰ χάρη τῶν πολλῶν ποὺ ἐπέδειξε ὁ Χριστός, προσδίδονται μέσα ἀπὸ τὴν παρομοίωση αὐτὴ καὶ στὸν «μύστη τοῦ ἀνάρχου» Κυπριανό, ἡ στάση τοῦ ὁποῖου τὸν τοποθετεῖ οὐσιαστικὰ «εἰς τόπον καὶ τύπον Χριστοῦ». Ὁ Κυπριανὸς χαρακτηρίζεται στὸ ποίημα ὡς «θεῖος ἥρωας» καὶ «μέγας μάρτυς» καί, ἔχοντας ἀπαρνηθεῖ τὰ ἐπίγεια ἀγαθὰ καὶ τὶς πρόσκαιρες τιμές, παρουσιάζεται νὰ λαμβάνει τὸ φωτεινὸ στεφάνι καὶ νὰ καθαγιαζεται:

«Πρῶτος τῶν ἄλλων εἰς τοῦ τοπάρχου
θῦμα πρωτόλειον μαρτυρίου,
φέρειτ' ὁ Κύπρου Κυπριανός.
Ὁ μύστης οὗτος δὲ τοῦ ἀνάρχου
δένετ' ὑψοῦται διὰ σχοινίου
ἐπὶ τοῦ δένδρου, ὡσπερ ἁμνός.

Πικρῶς ἀγόμενος κατηράσθη
τὸ θηριῶδες τῆς καταδίκης,
ὑψώσας ὄμμα ἔς τὸν οὐρανόν.
Ὡς μέγας μάρτυς καθηγιασθη
ὁ γεραρώτατος ἀρχιθύτης,
καθότι στέφανον φαιινόν,

Περιεβλήθη ὁ θεῖος ἥρωας,
ὁ μέχρι τέλους ἐγκαρτερήσας
εἰς τὰς βασάνους τὰς ἀλγεινάς.
Ὡς πιστὸς δοῦλος δὲ τοῦ σωτῆρος,
τὰς ἐπιγείους περιφρονήσας
τιμὰς καὶ δόξας μηδαμινάς».

8. Ἰω. α' 29, 36. Πράξ. η' 32. Α' Πέτρ. α' 19.

Ἡ περιφρόνηση τοῦ Κυπριανοῦ πρὸς τὰ ἐπίγεια ἀγαθὰ, ἀκόμα καὶ πρὸς τὴν ἴδιάν του τὴ ζωὴ, ἀποτυπώνεται γλαφυρὰ στὴν ἀπάντηση ποὺ παρουσιάζεται νὰ δίνει στὸν Κκιόρογλου, στὸ περίφημο ἐπικὸ ποίημα τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη σὲ κυπριακὴ διάλεκτο «Ἡ 9^η Ἰουλίου τοῦ 1821»⁹ ποὺ δημοσιεύεται γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1911. Ὁ Τοῦρκος προύχοντας, μαθαίνοντας γιὰ τὴν ἐπικείμενη θανάτωση τοῦ ἀρχιεπισκόπου, παρουσιάζεται νὰ σπεύδει νὰ τὸν ἐνημερώσει γι' αὐτὴν καὶ νὰ τοῦ προτείνει ἓνα σχέδιο διαφυγῆς καὶ διάσωσης, στὸ ὁποῖο ὁ Κυπριανὸς ἀπαντᾷ:

«Δὲν θέλω, Κκιόρογλου, ἐγὼ νὰ φύω ποὺ τὴν Χώραν,
γιατὶ ἂν φύω, τὸ κακὸν ἐννὰ γινεῖ περίτου.
Θέλω νὰ μείνω Κκιόρογλου, τζι ἄς πᾶ νὰ μὲ σκοτώσουν,
ἄς μὲ σκοτώσουσιν ἐμὲν τζ' οἱ ἄλλοι νὰ γλυτώσουν.
Δὲν φεύκω Κκιόρογλου γιατί, ἂν φύω, ὁ φευκός μου
ἐννὰ γενεῖ θανατικὸν εἰς τοὺς Ρωμηοὺς τοῦ τόπου.
Νὰ βάλω τὴν συρτοθλειὰν εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ κόσμου;
Παρὰ τὸ γαῖμαν τοὺς πολλοὺς ἐν κάλλιον τοῦ 'πισκόπου».

Ἡ ἀπάντηση αὐτὴ, ἡ ὁποία ἀπηχεῖ τὸ συνειδητὸ τῆς ἀπόφασης τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἡγέτη νὰ προσφέρει τὸν ἑαυτό του θυσίαν στὸ βωμὸ τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδας καὶ τὴ βαθιὰ συναισθησιὴ εὐθύνης ἀπέναντι στὸν κυπριακὸ λαό, ἀποτυπώνει τὴν αὐτοθυσίαν καὶ τὸν ἥρωισμό τοῦ Κυπριανοῦ σὲ ὅλο τους τὸ μεγαλεῖο. Ἡ ἥρωικὴ στάση χαρακτηρίζει τὸν Κυπριανὸ καὶ κατὰ τὴ διάρκειαν τῆς σύλληψης καὶ ἀνάκρισής του. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος, μετὰ τὴν ἔντονη συνομιλία ποὺ ἔχει μὲ τὸν Κουτσιοῦκ Μεχμέτ, ὁ ὁποῖος κατηγορεῖ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ἡγέτες γιὰ ἀνάληψη προσπάθειας ὑποκίνησης ἐπανάστασης στὴν Κύπρον καὶ δηλώνει ἀπερίφραστα τὴν πρόθεσίν του γιὰ

9. ΒΑΣΙΛΗ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ, Ἄπαντα, ἐπιμ. Γιάννης Κατσούρης, τ. Β', ἐκδ. Χρ. Ἀνδρέου, Λευκωσία 2002, σσ. 137-160.

ἀφανισμό τῶν Ρωμιῶν ἀπὸ τὸ νησὶ καὶ τὸν κόσμον γενικότερα, παρουσιάζεται νὰ ἐκστομίζει τὰ παρακάτω χαρακτηριστικὰ λόγια ποὺ εἶναι χαραγμένα στὴν καρδιὰ καὶ τὴ συνείδηση τῶν Κυπρίων:

«Ἡ ρωμηοσύνη ἐν' φυλῇ συνότζαιρη τοῦ κόσμου,
κανέννας δὲν εὐρέθηκεν γιὰ νὰ τὴν ἱξηλείψει
κανέννας γιὰτὶ σσιέπει τὴν ποὺ τὰ ἴψη ὁ Θεὸς μου.
Ἡ ρωμηοσύνη ἐννὰ χαθεῖ, ὄντας ὁ κόσμος λείπει!
Σφάξε μας οὐλοὺς τζι ἄς γενεῖ τὸ γαῖμάν μας αὐλάτζιν,
κάμε τὸν κόσμον ματζελειὸν τζαὶ τοὺς Ρωμηοὺς τραούλλια,
ἀμμά ἔξερε πὼς ὕλαντρον ὄντας κοπεῖ καβάτζιν
τριγύρου του πετάσσονται τρακόσια παραπούλια.
Τὸ ἴνιν ἀντὰν νὰ τρώ' τὴν γῆν, τρώει τὴν γῆν θαρκέται
μὰ πάντα τζεῖνον τρώεται τζαὶ τζεῖνον καταλυέται».

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος στὴν ποιητικὴ αὐτὴ ἀποτύπωση τοῦ Μιχαηλίδη ἀνταποκρίνεται ἀτρόμητα καὶ σθεναρὰ στὶς προκλητικὲς δηλώσεις τοῦ Τούρκου κυβερνήτη, προβαίνοντας σὲ μιὰ χαρακτηριστικὴ καὶ ἄκρως ἐνδιαφέρουσα παρομοίωση. Οἱ Ρωμιοὶ παρομοιάζονται μὲ «ὑλαντρον», δηλαδὴ αἰωνόβιο δέντρο¹⁰ ποὺ, ὅταν κοπεῖ, ὄχι μόνον δὲν ἀφανίζεται, ἀλλὰ πολλαπλασιάζεται καὶ κατὰ συνέπεια ἐνδυναμώνεται καὶ οἱ Τοῦρκοι μὲ «ἴνιν» ποὺ εἶναι τὸ σιδερένιο ἄκρο τοῦ ἀρότρου, τὸ ὁποῖο παρ' ὅλη τὴ σκληρότητα καὶ τὴ δύναμή του, ἀδυνατίζει σταδιακὰ καὶ ἐξαφανίζεται. Ὁ Κυπριανός, ἐκστομίζοντας τὰ λόγια αὐτά, γίνεται ὁ ἐκφραστὴς τῆς μαχητικῆς καὶ ἀδούλωτης συνείδησης ὀλόκληρου τοῦ ὑπόδουλου ἑλληνισμοῦ.

10. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΓΙΑΓΚΟΥΛΛΗ, *Θησαυρὸς κυπριακῆς διαλέκτου, ἐρμηνευτικὸς καὶ ἐτυμολογικὸς τῆς μεσαιωνικῆς καὶ νεότερης κυπριακῆς*, Λευκωσία 2005, σ. 155.

Λίγο πριν από τη θυσία, οί αρχιερείς παρουσιάζονται να βρίσκονται στη φυλακή και, με πονεμένη την καρδιά, κομμένη τη φωνή και βουρκωμένα τὰ μάτια, να γονατίζουν και να προσεύχονται, καταλήγοντας:

«Θεέ μου τζαι συγχώρησε τοὺς λὰς ποὺ μᾶς μισοῦσιν,
 Θεέ μου τζαι ξησκλάβωσε τὴν ἄχαρην φυλὴν μας,
 Θεέ μου τζαι στερέωννε τοὺς λὰς ποὺ πολεμοῦσιν,
 Θεέ μου τζαι συγχώρα μας τζαι δέχτου τὴν ψυσιὴν μας!».

Ἡ παραπάνω προσευχὴ ἀποτυπώνει τὴν ἐσωτερικὴν στάση τοῦ Κυπριανοῦ καὶ τῶν ὑπόλοιπων ἀρχιερέων ἀπέναντι στοὺς κατακτητὲς τοῦ τόπου καὶ δημίους τους, ἡ ὁποία ἐνσαρκώνει τὸ χριστιανικὸ ὀρθόδοξο πνεῦμα τῆς συγχωρητικότητος καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς ἐχθρούς. Ὁ Κυπριανός, σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ προαναφερθὲν ποίημα τοῦ Γεώργιου Κηπιάδη, ὅπου παρουσιάζεται, στὴν πορεία πρὸς τὸν ἀπαγχονισμό, νὰ καταριέται τὴν ἀγριότητα τῆς καταδίκης, στὸ ἐν λόγῳ ποίημα παρακαλεῖ θερμὰ γιὰ τὴ συγχώρηση τῶν ἐχθρῶν, γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, γιὰ τὴν ἐνδυνάμωση ὄλων τῶν λαῶν ποὺ ἀγωνίζονται γιὰ τὴν ἐλευθερία τους καὶ γιὰ τὴ συγχώρηση τῶν ἁμαρτιῶν καὶ ἀποδοχὴ τῶν ψυχῶν τῶν μελλοθανάτων ἀπὸ τὸν Θεό. Κύριο μέλημα τοῦ ἀρχιεπισκόπου, μὲ βάση τὴν ποιητικὴ ἀποτύπωση τοῦ Μιχαηλίδη, εἶναι τὸ μέλλον τοῦ ὑπόδουλου ἑλληνισμοῦ, γι' αὐτὸ καὶ τὴν ὥρα τῆς θυσίας, παρουσιάζεται νὰ σηκώνει τὸ βλέμμα στὸν οὐρανὸ καὶ μὲ πόνου ψυχῆς νὰ ἀπευθύνει ὕστατη δέηση πρὸς τὸν φιλεῦσπλαχνο Θεὸ γιὰ τὴ σωτηρία τῆς ρωμιοσύνης:

«Τότες, ὁ ἀρχιεπίσκοπος ἐψήλωσεν τὸ δεῖν του
 στὸν οὐρανόν, τζι ἐφάνησαν τὰ μμάθκια του κλαμένα.
 Ἐφάνην πῶς ἐπόνησεν ποὺ μέσα στὴν ψυσιὴν του,
 τζ' εἶπέν τα τοῦντα δκυὸ λόγια μὲ δκυὸ σιεῖλη καμένα:
 “Θεὲ ποὺ νάκρην δὲν ἔσιεις ποττὲ στὴν καλοσύνην,

λυπήθου μας τζαί δῶσε πιὸν χαρὰν στὴν ρωμηοσύνην”.
 Τζι ἐτρέξασιν τὰ δρώματα ἀποῦ τὸ πρόσωπόν του,
 ἀποῦ τοῦ ἥλιου τὴν πολλὴν τὴν καφερὴν τὴν αὔραν.
 Τζ’ ἐβάλαν τὴν συρτοθηλειὰν εὐτύς εἰς τὸν λαιμόν του
 τζαί τζει πιὸν ἐτελειώσασιν τὰ κάστια ποῦ ’ταῦραν».

Στὸ ποιητικὸ σύνθεμα τῆς Χρυσόθεμις Χατζηπαναγῆ
 «Τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυπριανοῦ, τοῦ Μάρτυρα τῆς
 Πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος»¹¹ ποῦ γράφτηκε τὸ 2009, μετὰ
 τὴν περιγραφὴ τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσης τοῦ Κυπριανοῦ,
 ὑπάρχει ἀναφορὰ καὶ περιγραφὴ τῆς στάσης του λίγο πρὶν τῆ
 θυσία του:

«Μπροστὰ μόνο στοῦ θανάτου τὴν ἀγχόνη
 περίλυπος ὑψώνει τὸ βλέμμα στὸν Θεὸ
 καὶ τὸν ὕψιστο θερμὰ παρακαλεῖ
 τὸ καθαγιασμένο αἷμα τῆς θυσίας
 τῆ γῆ του ἀπ’ ἄκρη σ’ ἄκρη νὰ ποτίσει
 τῆς λευτεριάς τὸ “ἴλαντρο” ν’ ἀνθίσει νὰ καρπίσει».

Στὴ συγκεκριμένη ποιητικὴ ἀπόδοση, ὁ ἀρχιεπίσκοπος
 παρουσιάζεται λίγο πρὶν τὸν ἀπαγχονισμό του, νὰ παρακα-
 λεῖ τὸν Θεό, τὸ αἷμα τῆς θυσίας του νὰ ποτίσει τὸ δέντρο τῆς
 λευτεριάς καὶ νὰ συμβάλει στὴν ἀπελευθέρωση τοῦ νησιοῦ. Ἡ
 χρῆση τῆς χαρακτηριστικῆς κυπριακῆς λέξης «ἴλαντρο», σὲ
 ἓνα ποίημα ποῦ εἶναι γραμμένο στὴν κοινὴ νεοελληνικὴ, πα-
 ραπέμπει εὐθέως στὸ ποίημα τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη, μὲ τὴ
 διαφορὰ ὅτι ἡ λέξη στὴν προκειμένη περίπτωσι ἀναφέρεται
 ὄχι στοὺς Ρωμιούς, ἀλλὰ στὴν ἔννοια τῆς ἐλευθερίας.

11. ΧΡΥΣΟΘΕΜΙΔΟΣ ΧΑΤΖΗΠΑΝΑΓΗ, «Τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Κυ-
 πριανοῦ, τοῦ Μάρτυρα τῆς Πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος», στὴν ὑπὸ ἔκδοσι
 ποιητικὴ συλλογὴ *Συναξάρι*.

Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ ὅτι ἡ ὕψωση τοῦ βλέμματος τοῦ Κυπριανοῦ στὸν οὐρανὸ τῆ στιγμῆ πρὶν ἀπὸ τὴ θυσία, ἀποτελεῖ κοινὸ μοτίβο τοῦ ἐν λόγῳ ποιήματος, τοῦ ποιήματος τοῦ Μιχαηλίδη καὶ τοῦ ποιήματος τοῦ Κηπιάδη. Ἡ κίνηση αὐτὴ ποὺ παρουσιάζεται νὰ κάνει ὁ ἀρχιεπίσκοπος τὴν τελευταία στιγμῆ πρὶν τὸ τέλος, μπορεῖ νὰ ἔχει ποικίλες συνδηλώσεις: Τὴν ἔκκληση πρὸς τὸν Θεὸ γιὰ δύναμη μέχρι τὸ τέλος, τὴν ἀναφορὰ στὸν τελικὸ ἀποδέκτη τῆς θυσίας, στὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου καὶ τῆς πατρίδας αὐτὴ γίνεται, τὴν ἀναπομπὴ μιᾶς τελικῆς δέησης γιὰ τὸν κυπριακὸ λαὸ καὶ τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ τόπου.

Στὸ ποίημα τοῦ 1907 τοῦ Ἰωάννη Περδίου «*Εἰς τὸν Κυπριανόν*»¹², παρομοιάζονται τὰ ράσα καὶ τὰ μαλλιά τοῦ νεκροῦ σώματος τοῦ Κυπριανοῦ μὲ σημαῖες, κάτι ποὺ παραπέμπει στὴν ἐθνικὴ ἀξία καὶ στὸν ἐθνικὸ συμβολισμὸ ποὺ ἀποκτᾶ ἡ θυσία του. Ὁ Κυπριανὸς ξεψυχῶντας παρουσιάζεται νὰ μὴν ἐκστομίζει ἄσχημο λόγο ἢ νὰ γογγύζει καί, μετὰ τὸν μαρτυρικὸ θάνατό του, νὰ λαμβάνει στοὺς οὐρανοὺς τὸ στεφάνι τοῦ μάρτυρα:

«Τὰ κατάλευκα μαλλιά σου
καὶ τὰ ράσα σου τὰ μαῦρα
ποὺ τὰ βρίζαν στὸ σεράγι
τόσα λαίμαργα θεριά,
σὰν σημαίαις κυματίζαν
καὶ χαιρέτιζαν τὴν λαύρα
ποὺ τὸ σύνθημά της ἦτο:
“θάνατος ἢ λευθεριά!”

12. ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΕΡΔΙΟΥ, *Κυπριακὴ Μοῦσα*, τύποις Λευκωσίας Ε. Κ. Πετρίδου καὶ σίας, Λευκωσία (Κύπρου) 1907, σσ. 64-67.

Γιὰ τὴν πίστιν καὶ τὸ γένος
 σπαραροῦσες ἴστο πλατάνι
 χωρὶς ἓνα πικρὸ λόγο,
 χωρὶς ἓνα στεναγμὸ
 καὶ στοὺς οὐρανοὺς ἀνέβης
 μὲ μαρτυρικὸ στεφάνι
 νὰ μυρώσεις τῆς θρησκείας
 καὶ τοῦ γένους τὸν βωμό!».

Στὸ ποίημα τοῦ Χαράλαμπου Παπαδόπουλου «*Μαρτύρων Στεφάνωμα, Ποίημα εἰς τοὺς Ἐθνομάρτυρας*»¹³ ποὺ εἶναι γραμμένο στὴν καθαρεύουσα καὶ δημοσιεύτηκε τὸ 1922, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανὸς παρουσιάζεται στὴ μέση τῆς Κύπρου γονατιστὸς καὶ περίλυπος νὰ ἀναπέμπει δέηση καὶ θερμὴ προσευχὴ στὸν Θεὸ γιὰ τὸ ταλαίπωρο καὶ πολυβασανισμένο νησί:

«Γονατιστὸς στὸ μέσον τῆς ἐπίσκοπος ἐφάνη
 κ' εἶχεν ὑγρὰ τὰ μάτια του, τὸν βρόχον στὸν λαιμόν.
 Ἄπὸ τὰ στήθη του θερμὴ ἢ προσευχὴ του φθάνει
 στὰ ὕψη τὰ γαλήνια μὲ μέγαν στεναγμόν
 λύπης πολλῆς, ζωῆς ὀλίγης!».

Ὁ Κυπριανὸς στὴ θερμὴ προσευχὴ του πρὸς τὸν Θεὸ λίγο πρὶν τὸν ἀπαγχονισμό του, παρουσιάζεται, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα, νὰ περιγράφει τὰ δεινὰ τῆς Κύπρου καὶ νὰ παρακαλεῖ γιὰ τὴ λύτρωση τοῦ γένους ἀπὸ τὴ σκλαβιὰ καὶ τὴν ἀπόδοση δικαιοσύνης:

13. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Μαρτύρων Στεφάνωμα, Ποίημα εἰς τοὺς Ἐθνομάρτυρας*, Λευκωσία 1922, σσ. 3-8.

«Τὴν ἀγριόνουκτα αὐτὴν τῶν τετρακόσιων χρόνων,
 ποὺ ἔβαλε κατάμαυρα τὸ γένος νὰ φορῆ,
 ποὺ μοιάζει σὰν κατακλυσμὸς αἱμάτων, τρόμων, πόνων
 σὰν λάβας ἄδου πλήμμυρα φρικτῆ, δαιμονικῆ,
 διάλυσέ την πλέον.

Τὰ δάκρυα τὰ πύρινα, ποὺ ἔβρεξαν μὲ αἷμα,
 τὴν γῆν τὴν πολυστένακτον, διαμάντια ἄς γενοῦν
 σὰν ἥλιος νὰ λαμποκοποῦν στοῦ ἔθνους μου τὸ στέμμα
 ὁπότεν βασιλέα των θὰ τὸν χειροτονοῦν
 γενναῖοι τὸν γενναῖον.

[...]

Εἶπε κ' εὐθύς ὁ δήμιος αὐτὸν ἀπαγχονίζει
 καὶ μὲ τὸν λόγον τὸν θερμὸν ἢ φλογερά ψυχὴ του
 σὰν πτεροφόρος ἄγγελος στὰ ὕψη πτερυγίζει,
 ἔμεινε δὲ κρεμάμενον τὰ ἄψυχον κορμὶ του,
 λάφυρον τῶν βαρβάρων!

Μὰ κάτω σὰν κυμάτιζε τὸ ράσον ὡς σημαία
 κατάμαυρη, μεσίστιος κ' ἐθρήνει ὁ λαός,
 ὁ δὲ ἐχθρὸς ἠλάλαξε καὶ θύματ' ἄλλα νέα
 ἐσώρευεν, ἐώρταζε ψηλὰ ὁ οὐρανὸς
 μετὰ λευκῶν λαβάρων».

Τὸ μαῦρο ράσο ποὺ σκεπάζει τὸ ἄψυχο κορμὶ τοῦ Κυπριανοῦ παρομοιάζεται καὶ πάλι μὲ σημαία, κάτι ποὺ ἔρχεται σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ λευκὸ χρῶμα τῶν λαβάρων ποὺ ὑψώνονται στὸν οὐρανὸ καὶ τὸ ἄπλετο φῶς ποὺ αὐτὸς γεμίζει γιὰ νὰ ὑποδεχθεῖ τὴν ψυχὴ τοῦ μάρτυρα. Ἡ παρουσίαση τῆς χορείας τῶν ἀγγέλων νὰ περιμένουν τὸν μάρτυρα φάλλοντας, νὰ τὸν θεωροῦν ἰσάξιό τους καὶ νὰ τοῦ φοροῦν τὸ ἀγγελοκάμωτο στεφάνι, ἀποτυπώνει τὴ θέση ποὺ κατέχει ὁ Κυπριανὸς στὴ συνείδηση τοῦ ποιητῆ καὶ τοῦ λαοῦ γενικότερα:

«Εὐθύς εἰς μέλος ἄφραστον ἐψάλη ὕμνος νέος
καὶ τοῦρανοῦ ἀντήχησαν τὰ ὕψη τὰχανῆ:

- “Κυπριανοῦ αἰώνιον καὶ ἄυλον τὸ κλέος!

Ἔχει ἰσάγγελος αὐτὸς φωνὴν θεοπειθῆ...

ὡς ἄγγελος ἄς ψάλλῃ”

Ἄπλετον φῶς ἐξήστραψαν τῶν οὐρανῶν οἱ θόλοι

καὶ γίνεται φωτόλουστος ὁ μάρτυς τοῦ Χριστοῦ.

Κ’ εὐθύς, εὐθύς οἱ ἄγγελοι καταβιβάζουν ὄλοι

τὸν στέφανον τὸν ἀστρινὸν στὴν κεφαλὴν αὐτοῦ,

μεγάλου οἱ μεγάλοι!».

Στὸ ποίημα τοῦ Ἰωάννη Περγίου «Στὸν Ἐθνομάρτυρά
μας»¹⁴ ποὺ ἀπαγγέλθηκε στὰ ἀποκαλυπτήρια τῆς προτομῆς
τοῦ Ἐθνομάρτυρα Κυπριανοῦ στὴ γενέτειρά του Στρόβολο καὶ
δημοσιεύτηκε τὸ 1931, προστίθεται ἀκόμα ἓνα στοιχεῖο στὴν
περιγραφή τῆς θυσίας τοῦ ἀρχιεπισκόπου, ποὺ ἐπιτείνει τὸν
ἥρωισμό καὶ τὴ γενναιότητα ποὺ ἐπέδειξε. Πρὶν ἀπὸ τὸν
ἀπαγχονισμό του, ὁ Κυπριανὸς παρουσιάζεται νὰ εὐλογεῖ τὸ
σχοινὶ μὲ τὸ ὁποῖο θὰ θανατωνόταν καὶ νὰ τὸ βάζει ὁ ἴδιος
στὸ λαιμό του:

«Ἀπὸ τὴν μακρὰν σου κόμην, ὦ Κυπριανέ, σ’ ἀρπάσαν
καὶ καθὼς τὸν πατριάρχην ἴστην ἀγχόνῃ σ’ ἀνεβάσαν
μὰ πρὶν βάλουνε τὸν βρόχο ἴστην σεπτὸ σου τὸ λαιμὸ
σύ, περήφανος τὸν πῆρες κι ἀφοῦ στάθηκες σὰν βράχος
τὸν εὐλόγησες μ’ ἀνδρεία καὶ τὸν ἔβαλες μονάχος
κι ἐμαρτύρησες σὰν ἥρωες δίχως ἓνα στεναγμό!».

Τὰ συναισθήματα ἀπέχθειας καὶ ἀποστροφῆς ἀπέναντι
στὴν ἑνατη μέρα τοῦ Ἰουλίου κάθε χρονιάς, ἡ ὁποία ξυπνᾷ τὶς
τραγικὲς θύμησες τῆς 9^{ης} Ἰουλίου τοῦ 1821, ἐκφράζονται μὲ

14. ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΕΡΓΙΟΥ, *Νέα Σχολικὴ Μοῦσα*, Λευκωσία 1931, σσ. 18-20.

ένα ιδιαίτερο τρόπο στο ποίημα του Παύλου Λιασίδα, «*Η σφαγή του Κυπριανού*»¹⁵ που γράφεται στις 9.7.1930. Στο έν λόγω ποίημα ο ποιητής προσωποποιεί όλα τα στοιχεία της φύσης, έμφυχα και άφυχα, και τὰ καλεῖ, συμπάσχοντας στο δράμα του ίδιου, να ενεργοποιηθούν και να άπορρίψουν, τὸ καθένα με τὸν τρόπο του, τὴ συγκεκριμένη μέρα:

«*Νήλιε, σήμερον κουρτζιούνιν πρέπει χὰ νὰ πᾶ' νὰ δύσεις,
θάλασσα, τὰ τζύμματά σου σίλιες σκάλες νὰ βουννίσεις!
Τζιαὶ βουνὰ τοῦ τόπου τούτου μαῦρα σκοτεινὰ γινεῖτε!
Τὰ δεντρὰ καρामουτσῶστε, γρί, πουλιά, ἐσεῖς μὲν πεῖτε.
'Οσέντρες, θερκά, κουφάες, ποφυσᾶτε τοῦ ἄέρα,
μὲ τὸ ἄχχα τὸ δικόν μας, νὰ γινεῖ φαρμάτζιν μέρα!
'Ετσι, νναί, νὰ τῆς φερτοῦμεν, γιὰτὶ τούτη ἐν' τὸ θέμαν
τότε στὸ εἰκοσιέναν ποὺ σιονώστην τόσον γαιῖμαν.
Τούτη ἄπλωσεν τοὺς Τούρκους τὸν Κυπριανὸν νὰ πιάσουν
νὰ κρεμμάσουν, τζι ἄλλους τῶσους, ἀντζελοῦθκια ν' ἄτιμά-
σουν!*

*Τζι ἔρχεσαί μου κάθε γρόνον τὸ πελᾶς νὰ σὲ θωροῦμεν,
ὄσα γρόνια τζι ἂν περάσουν, οὔτ' ἐμεῖς σοῦ συγχωροῦμεν.
'Εν ἔσσισεν τούτ' ἡ γῆ μας ἄχ! Ποὺ τότες νὰ σὲ φάει.
Νήλιε. Κάμνε καίρέττιν, εἰς τ' ἀνάθθεμαν νὰ πάει!
'Η ἐννάτη 'Ιουλίου».*

Στὸ ποίημα τέλος τοῦ Δημήτρη Λιπέρτη «*Στοὺς Τζιυπρι-
ῶτες Μάρτυρες τῆς 9^{ης} 'Ιουλίου 1821*»¹⁶ που ἀπαγγέλθηκε στις 9 'Ιουλίου 1930 στὰ ἀποκαλυπτήρια τοῦ μνημείου τῶν ἔθνο-
μαρτύρων ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ποιητὴ, οἱ μάρτυρες τῆς 9^{ης} 'Ιουλίου
χαρακτηρίζονται ὡς ἔνδοξοι καὶ ὄλβιοι καὶ παρουσιάζονται ὡς

15. ΠΑΥΛΟΣ ΛΙΑΣΙΔΗΣ, *Ἄπαντα*, ἐπιμ. Κωνσταντῖνος Γιαγκουλλῆς, τ. Α',
ἐκδ. Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν, Λευκωσία 2003, σ. 362.

16. ΔΗΜΗΤΡΗ ΛΙΠΕΡΤΗ, *Ἄπαντα*, Κύπρος, 1988, σσ. 271-272.

πολύτιμος θησαυρός και παράδειγμα πρὸς μίμηση. Οἱ ἔθνομάρτυρες τῆς 9^{ης} Ἰουλίου, μὲ προεξάρχοντα τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανό, ἔχουν χαράξει μὲ τὴ ζωὴ καὶ τὴ θυσία τους τὸν δρόμο τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ ἠρωισμοῦ καὶ στὰ χνάρια τους παρακινοῦνται οἱ Κύπριοι κάθε ἐποχῆς νὰ βαδίζουν. Τῇ μεσιτεία τῶν μαρτύρων πρὸς τὸν Θεὸ ἐπικαλεῖται ὁ ποιητής, γιὰ νὰ ἀπελευθερωθεῖ ὁ τόπος καὶ νὰ μπορεῖ νὰ ἐλπίζει ἢ κάθε ψυχὴ σὲ καλύτερες μέρες:

«Μάρτυρες τρισμακάριστοι, δόξα διαλαλημένη
 τζιαὶ θησαυρὲ τζέινους ποὺ ζιοῦν τζαὶ πὼν νὰ γεννηθοῦσιν.
 Δείχγετε τὰ παθθαίννουσιν οἱ λὰς οἱ σκλαβωμένοι
 τζι ἀκόμα δασκαλεύκετε ἦντα λοῆς νὰ ζιοῦσιν,
 πὼς ἐν πολευτερώννουνται μὲ τζεφαλὴν σηκῶννου
 ἄν λοαρκάζουν βάσανα τζι ἀνέρκητα βωβώννου.
 Ψύσῆς ποὺ μαρτυρήσετε τζι ἔσῆτε τέθοκιαν χάριν,
 ππέσετε σι' ἀγναρόποδα τοῦ πλάστη μας τζιαὶ πέτε
 νὰ κάμει τζιαὶ δαμέσα 'δὰ μέραν τζιαὶ καλοτάριν
 γιὰ τζι ὁ ἥλιος νεκατσ'ἰᾶ 'ποὺ τὴν σκλαβιάν, τραβκιέται.
 νὰ δροσιστεῖ κάθε ψυσ'ῆ ὅπου πλαστεῖ τζι ἄν ἐνι
 τζι ἐσεῖς οἱ μάρτυρες τζι ἐμεῖς οἱ λὰς οἱ σκλαβωμένοι».

Τὰ πιὸ πάνω ἐπιλεγμένα ποιήματα Κύπριων ποιητῶν, ὅπως παρουσιάστηκαν, συσχετίστηκαν καὶ ἀναλύθηκαν, ἀποτυπώνουν μὲ ὁμοιογενῆ, κατὰ κύριο λόγο, τρόπο, τὴ θυσία καὶ πτυχὲς τῆς μορφῆς καὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ. Παρ' ὅλο ποὺ ἡ ποιητικὴ δημιουργία δὲν ἀποτελεῖ ἱστορικὴ πηγὴ, ἐν τούτοις ἀντικατοπτρίζει τὴν παράδοση, ἀλλὰ καὶ τὴ συνείδηση τῶν ποιητῶν καὶ κατ' ἐπέκταση ἐνὸς λαοῦ. Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός, μὲ βάση τὸ δεῖγμα τῆς ποιητικῆς δημιουργίας ποὺ παρουσιάστηκε, ἀνάγεται σὲ πρότυπο ἠρωισμοῦ καὶ αὐτοθυσίας καὶ σὲ θρησκευτικὸ καὶ ἔθνικὸ σύμβολο ποὺ ἐνσαρκώνει διαχρονικὰ τὰ ιδεώδη τοῦ κυπριακοῦ ἑλληνισμοῦ.

ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ

Ἐρευνητῆ - Κέντρο Μελετῶν Ἱερᾶς Μονῆς Κύκκου

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΩΝ ΝΕΟΜΑΡΤΥΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ
ΕΘΝΟΜΑΡΤΥΡΩΝ ΣΤΗ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ ΤΩΝ ΚΥΠΡΙΩΝ¹

Περὶ τῶν Νεομαρτύρων.

Οἱ Νεομάρτυρες εἶναι μία ἰδιότυπη κατηγορία ἀγίων τῶν νεότερων χρόνων, ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸν φορέα ποὺ ἐπέβαλλε τὸ μαρτύριο, δηλ. τὸν τοῦρκο κατακτητῆ, καὶ τὴν ἐμμονὴ τοῦ μάρτυρα στὴν ὀρθόδοξη πίστη. Μελετητὲς τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, ὅπως ὁ Καισάριος Δαπόντες ὑπολόγιζαν, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τους ξεπερνοῦσε τοὺς χιλίους². Στὴν πραγματικότητα, ὅμως, εἶναι ἄγνωστος, ὅπως καὶ τὰ ὀνόματά τους, ἐκτὸς ἀπὸ 170 περίπου, γιὰ τοὺς ὁποίους ἔχουν δημο-

1. Ἡ παροῦσα μελέτη εἶναι βελτιωμένη μορφή παλαιότερης, ποὺ πρωτοδημοσιεύτηκε τὸ 1995. Βλ. ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, «Ἡ συμβολὴ τῶν Νεομαρτύρων καὶ τῶν Ἐθνομαρτύρων στὴ διατήρηση τῆς ἑλληνορθόδοξης συνείδησης τῶν Κυπρίων», *Παράδοση* 13-16(1995)191-203. Βλ. καὶ *Ἐπετηρὶς Κυπριακῆς Ἐταιρείας Ἱστορικῶν Σπουδῶν* 3(1997)137-156, καὶ ἀποσπάσματά της στὸν τόμο: *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ὁ Μάρτυρας τῆς πίστεως καὶ τῆς πατρίδος, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ἔκδ. ἱερᾶς μονῆς Μαχαιρᾶ, Κύπρος 2009, σσ. 597-605.

2. «Εἶναι ὑπὲρ τοὺς χιλίους καὶ περισσότεροι, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα, ὡς ἄγνωστα εἰς ἐμέ, γνωστὰ δὲ παρὰ τῷ Θεῷ τῷ πάντα γινώσκοντι, δὲν περιέχονται εἰς αὐτὸ τὸ βιβλίον τῶν νεοφανῶν μαρτύρων, κατὰ διαφόρους τρόπους καὶ χρόνους μαρτυρησάντων». Βλ. ΚΑΙΣΑΡΙΟΥ ΔΑΠΟΝΤΕ, «Ἱστορικὸς Κατάλογος», στὸν τόμο: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΑΘΑ, *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. Γ', Ἐνετία 1872, σ. 134.

σιευτεί βιογραφικά στοιχεία. Για παράδειγμα, ο ὄσιος Νικόδημος ὁ Ἁγιορείτης περιλαμβάνει ἀναφορές σὲ 87 Νεομάρτυρες στὸ «*Νέο Μαρτυρολόγιο*» (1799), στὴ δευτέρα ἐκδοση τοῦ ὁποίου προστέθηκαν ἄλλοι ἑπτὰ (1856), ὁ Κωνσταντῖνος Σάθας παραθέτει 101 ὀνόματα, σημειώνοντας ὅτι ὁ κατάλογός του δὲν εἶναι πλήρης (1872), ἐνῶ νεότερη μελέτη, τοῦ Ἰωάννη Περαντώνη, τοὺς ἀνεβάζει σὲ 169 (1972)³.

Στὴν πλειονότητά τους οἱ Νεομάρτυρες ἦταν ἄνθρωποι ἀπλοί, μὲ ταπεινά ἐπαγγέλματα, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, οἱ ὁποῖοι βίωναν ἐκεῖνα τὰ στοιχεία ποὺ συνθέτουν τὴν ὀρθόδοξη πνευματικότητα, δηλ. συμμετεῖχαν στὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας καὶ μελετοῦσαν τὴν Ἁγία Γραφή. Ἡ ἐπίδραση τῆς θυσίας τους στὴ λαϊκὴ συνείδηση ὑπῆρξε τεράστια, ἀφοῦ ἦταν μῆνυμα ἀντίστασης καὶ πηγὴ δύναμης γιὰ τοὺς ὑποδούλους καὶ τοὺς καλοῦσε νὰ διατηρήσουν τὴ χριστιανικὴ τους πίστη, ἢ ἄρνηση τῆς ὁποίας σήμαινε υἱοθέτηση τοῦ τουρκικοῦ προτύπου ζωῆς. Σὲ αὐτὸ συνέτεινε τὸ γεγονός, ὅτι οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς Νεομάρτυρες προέρχονταν ἀπὸ τὰ λαϊκὰ στρώματα καὶ ἦταν σὲ ἄμεση συνάφεια μὲ τοὺς ὑπόλοιπους χριστιανούς, μὲ ἀποτελεσμα οἱ τελευταῖοι νὰ στηρίζονται στὴν πίστη τους, ἀφοῦ ἔβλεπαν συνανθρώπους τους, ὅμοιους μὲ αὐτούς, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχαν ζήσει πολύχρονους ἀσκητικούς ἀγῶνες, νὰ περιφρονοῦν τὸν κατακτητὴ καὶ νὰ ὁμολογοῦν θαρραλέα τὴν ἀγάπη τους γιὰ τὸν Χριστό⁴.

3. Γιὰ τὰ ἔργα αὐτὰ μὲ τὶς καταγραφές τοῦ ἀριθμοῦ τῶν Νεομαρτύρων θὰ γίνῃ ἀναφορὰ στὴ συνέχεια.

4. Ἀπὸ τὴν πλούσια βιβλιογραφία περὶ Νεομαρτύρων βλ. ἐνδεικτικὰ τὶς ἐργασίες ποὺ παρουσιάστηκαν στὸ θεολογικὸ συνέδριο, ποὺ διοργάνωσε ἡ Ἱερὰ Μητρόπολη Θεσσαλονίκης, *Πρακτικὰ Θεολογικοῦ Συνεδρίου εἰς τιμὴν καὶ μνήμην Νεομαρτύρων (17-19 Νοεμβρίου 1986)*, Θεσσαλονίκη 1988. Ἐπίσης βλ. τὶς μελέτες τῶν ἸΩΑΝΝΟΥ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ, «Σχεδιάγραμμα περὶ τῶν Νεομαρτύρων», στὸν τόμο: *Θεολογικῆς Σχολῆς Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Μνήμη 1821*, Θεσσαλονίκη 1971, σσ. 9-61. ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Οἱ Νεομάρτυρες καὶ τὸ δοῦλον Γένος*, Ἀθήνα 1974.

Τὸ χρονικὸ ὄριο τῆς πρώτης ἐμφάνισης τῶν Νεομαρτύρων τοποθετεῖται στὰ 1453, ἀμέσως μετὰ τὴν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπὸ τὸν Μωάμεθ τὸν Β΄, καὶ τὸ τελευταῖο στὸν τερματισμὸ τῆς Τουρκοκρατίας. Εἶναι, ὅμως, γενικὰ παραδεκτό, ὅτι τοὺς δύο προαναφερθέντες ὄρους, ποὺ προσδιορίζουν ὅσους περιλαμβάνονται στὴν κατηγορία τῶν Νεομαρτύρων, πληροῦν καὶ πολλοὶ χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι μαρτύρησαν μετὰ τὴν ἐμφάνιση τῶν Σελτζούκων στὴ Μικρὰ Ἀσία, τὸν 11^ο αἰῶνα, καὶ τὴ δημιουργία τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους, ὅπως ὁ Νεομάρτυρας Γεώργιος στὴν Κρήτη τὸ 1867⁵. Γι' αὐτό, ἀνάμεσά τους εἶναι ὀρθότερο νὰ συγκαταλέγονται καὶ ὅσοι μαρτύρησαν ἀπὸ τὸν 11^ο αἰῶνα καὶ ἔπειτα.

Οἱ Νεομάρτυρες, ἀνάλογα μὲ τὸν τρόπο καὶ τὶς συνθήκες τοῦ μαρτυρίου τους ἐντάσσονται σὲ τέσσερις κατηγορίες. Ἡ πρώτη περιλαμβάνει ὅσους σὲ κάποια στιγμή τῆς ζωῆς τους, εἴτε θεληματικά, εἴτε βίαια, ἀσπάστηκαν τὸ Ἰσλάμ καὶ στὴ συνέχεια ἐπέστρεψαν στὴ χριστιανικὴ πίστη, τὴν ὁποία καὶ ὁμολόγησαν δημοσίως. Οἱ μάρτυρες αὐτοὶ δὲν ἔμεναν ἱκανοποιημένοι ἀπὸ τὴν ἐπιείκεια τῆς Ἐκκλησίας, ἣ ὁποία ὡς φιλότεκνη μητέρα τοὺς δεχόταν καὶ πάλι στὴν ἀγκαλιά της, ἀλλὰ ἐπεδίωκαν νὰ ἀποπλύνουν τὸ ἁμάρτημά τους διὰ τοῦ αἵματος. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ βροῦν μαρτυρικὸ θάνατο, μετὰ ἀπὸ φρικτὰ βασανιστήρια, ἀφοῦ σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τῆς ἐποχῆς, ὅποιος ἀρνιόταν τὸ Ἰσλάμ ἔπρεπε νὰ ἐκτελεστεῖ. Εἶναι γνωστοί, τοῦλάχιστον, 49 Νεομάρτυρες ποὺ ἐξώμοσαν, ἀλλὰ στὴ συνέχεια ἐπανῆλθαν στὸν Χριστιανισμό. Ἀνάμεσά τους περιλαμβάνονται καὶ οἱ κύπριοι Πολύδωρος (†1794) καὶ Μιχαήλ (†1836). Βέβαια, ἡ Ἐκκλησία δὲν ἐνθάρρυνε τὴν αὐθόρμητη προσέλευση στὸ μαρτύριο⁶ καὶ πολλοὶ

5. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, *Ἀγιολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Ἀθήνα 1995, σ. 96 (1^η ἔκδοση: 1935). ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΕΡΑΝΤΩΝΗ, *Λεξικὸν τῶν Νεομαρτύρων*, τ. Α΄, Ἀθήνα 1972, σ. 131.

6. Βλ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Νέον Μαρτυρολόγιον*, Ἀθήνα 1993⁴,

πνευματικοί απέτρεπαν τούς πρώην έξωμότες νὰ πράξουν κάτι τέτοιο, ἀφοῦ ὑπῆρχε τὸ ἐνδεχόμενο νὰ μὴν ἀντέξουν τὰ βασανιστήρια καὶ νὰ ἀρνηθοῦν ξανὰ τὸν Χριστό. Αὐτοί, ὅμως, δὲν θεωροῦσαν ἐπαρκῆ τὴ μετάνοιά τους, ἀλλὰ ἐπιζητοῦσαν νὰ μαρτυρήσουν.

Μία δεύτερη κατηγορία Νεομαρτύρων περιλαμβάνει ὅσους προτίμησαν τὸ μαρτύριο, παρὰ τὴν ἀρνηση τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Οἱ λόγοι ποὺ παρακινοῦσαν τούς ὀθωμανοὺς νὰ τοὺς ἐκτελέσουν ἦταν τὶς περισσότερες φορές ἀσήμαντοι. Ἀρκετὲς φορές ὀφείλονταν στὸν φθόνο τους ἔναντι τῶν χριστιανῶν, ἢ σὲ κάποιες χρηματικὲς διαφορὲς, ἢ ἀκόμη σὲ προστριβές, ποὺ δημιουργοῦνταν λόγω συζητήσεων γύρω ἀπὸ θέματα πίστεως, ἢ καὶ γιὰ ὁποιοσδήποτε ἄλλες αἰτίες. Στὴν κατηγορία αὐτὴ περιλαμβάνεται ὁ κύπριος νεομάρτυρας Γεώργιος (†1752).

Μία τρίτη ομάδα Νεομαρτύρων περιλαμβάνει αὐτοὺς ποὺ ἀγωνίστηκαν στοὺς ἐθνικοὺς ἀγῶνες καὶ θυσιάστηκαν «ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος». Τὸ γεγονός, ὅτι οἱ Νεομάρτυρες ἦταν καὶ ἕλληνες, οἱ δὲ ἐθνομάρτυρες τῶν ἐπαναστάσεων ἦταν καὶ χριστιανοί, μὲ ἀποτέλεσμα στὰ ἴδια πρόσωπα νὰ ζοῦν καὶ οἱ δύο παραδόσεις, προκάλεσε κάποια σύγχυση, ὡς πρὸς τὴν κατάταξή τους στὴν ἀνάλογη κατηγορία. Ἀκόμη, ἂν ληφθεῖ ὑπόψη, ὅτι ἓνας μεγάλος ἀριθμὸς ἐθνομαρτύρων ἦταν ὀρθόδοξοι κληρικοὶ καὶ οἱ ἀγῶνές τους ἦταν καὶ γιὰ τὴν πίστη, τότε τὰ πράγματα περιπλέκονται ἀκόμη περισσότερο. Τὸ κριτήριο στὴν προκειμένη περίπτωση ἦταν ἡ ἀγάπη ποὺ ὑπερίσχυε, καὶ τὶς περισσότερες φορές ἦταν αὐτὴ γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν Ἑλλάδα. Χαρακτηριστικὰ παραδείγματα ἐθνομαρτύρων εἶναι οἱ Παπαβλαχάβας, Σαλώνων Ἡσαΐας, Παπαφλέσσας καὶ Ἀθανάσιος Διάκος, οἱ ὁποῖοι πῆραν τὰ ὄπλα ἐναντίον τοῦ κατακτητῆ καὶ ἀπέθαναν μὲ τὸ σύνθημα

σ. 18 (1^η ἔκδοση: 1799, 2^α: 1856, 3^η: 1961), ὅπου τὸ μαρτύριό τους ἀποκαλεῖται ὡς «κινδυνῶδες καὶ ὄχι τόσον νόμιμον».

«ἐλευθερία ἢ θάνατος». Τὸ κίνητρο, ὅμως, τῶν Νεομαρτύρων ἦταν ἡ ἀγάπη γιὰ τὴν πίστη καὶ ἡ ἀπόδειξη μὲ τὴ θυσία τους, ὅτι μόνο στὸν Χριστὸ ὑπάρχει σωτηρία. Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, ἡ Ἐκκλησία, ἀπὸ τὸ μεγάλο πλῆθος τῶν κληρικῶν ἐθνομαρτύρων, ἐλάχιστους ἀγιοποίησε, περιμένοντας πρῶτα «τὴν πλήρη καὶ ἀνεπηρέαστον ἀποδοχὴν των ὡς ἀγίων, ἐκ μέρους τοῦ πληρώματος, καὶ τότε νὰ λάβει τὰς ἀποφάσεις της»⁷.

Ἡ τέταρτη κατηγορία Νεομαρτύρων περιλαμβάνει αὐτοὺς ποὺ ἀπὸ τὸ Ἰσλάμ μετεστράφηκαν συγκλονισμένοι στὸν Χριστιανισμό, μετὰ ποὺ ἀνακάλυψαν τὸ σωτηριῶδες μήνυμά του. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ὁ μαρτυρικός τους θάνατος, μόλις γινόταν ἀντιληπτὴ ἡ νέα τους θρησκεία⁸.

Στὴν Κύπρο, γνωστὴ ἀνάμεσα στὸν λαὸ ἦταν ἡ θυσία τῶν νεομαρτύρων Γεωργίου καὶ Πολυδώρου, λόγῳ τῆς συμπεριληψῆς τους στὸ «*Νέο Μαρτυρολόγιο*». Οἱ νεομάρτυρες αὐτοὶ ἀναγνωρίστηκαν ὡς ἅγιοι στὴ λαϊκὴ συνείδηση καὶ χωρὶς τὴν ἀγιοκατάταξή τους ἀπὸ τὸ οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, ποὺ στὰ χρόνια ἐκεῖνα δυσκολευόταν νὰ πράξει κάτι τέτοιο, χωρὶς νὰ προκαλέσει τὴν ὀργὴ τῆς Πύλης. Ὁ τρίτος κύπριος νεομάρτυρας τῆς περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας, Μιχαήλ, μόλις τὸ 1985 ἔγινε εὐρύτερα γνωστός, μετὰ τὴν ἐπίσημη διακήρυξη τῆς ἀγιότητάς του ἀπὸ τὸ οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι καὶ οἱ τρεῖς τους μαρτύρησαν μακριὰ ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη πατρίδα τους, γεγονὸς ποὺ ἀντιβαίνει πρὸς τὸν γενικὸ κανόνα, ὅπως τὸν διέσωσε ὁ πατριάρχης

7. ΧΡΙΣΤΟΥ ΚΡΙΚΩΝΗ, *Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία πρωταγωνιστὴς τῆς Ἐθνεγερεσίας τοῦ 1821. Κληρικοὶ Νεομάρτυρες - Ἐθνομάρτυρες*, Θεσσαλονίκη 1995², σ. 122.

8. Ἄς ἀναφερθεῖ, ὅτι μπορεῖ νὰ γίνουν καὶ πολλοὶ ἄλλοι λεπτομερέστεροι διαχωρισμοί, ὡς πρὸς τὶς διάφορες κατηγορίες Νεομαρτύρων, ὅπως αὐτοὶ τοὺς ὁποίους παρουσίασε ὁ Ἰωάννης Περαντώνης, «Τὰ αἷτια καὶ αἱ ἀφορμαὶ τοῦ μαρτυρίου τῶν Νεομαρτύρων», *Θεολογία* 42(1971)129-138.

Ἱεροσολύμων Νεκτάριος, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο δὲν ὑπῆρχε περιοχὴ στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία, ποὺ νὰ μὴν ἔχει νὰ ἐπιδείξει κάποιο Νεομάρτυρα⁹. Ὡστόσο, μπορεῖ νὰ ὑπῆρξαν καὶ στὴν Κύπρο Νεομάρτυρες, ἡ μνήμη τῶν ὁποίων δὲν διασώθηκε, ὅπως συνέβη καὶ ἀλλοῦ, ἀφοῦ, ὅπως ἔχει ἀναφερθεῖ, μόνο 170 περίπου ὀνόματα Νεομαρτύρων εἶναι γνωστά. Γιὰ παράδειγμα, πρὶν ἀπὸ μερικὰ χρόνια δημοσιεύτηκε, ὅπως διασώθηκε ἀπὸ τὴν παράδοση, τὸ μαρτύριο, τὸν Μάιο τοῦ 1750, ἐνὸς δεκαοκτάχρονου κατοίκου τῆς κωμόπολης Μόρφου, τοῦ Μακρύδιακου, ὁ ὁποῖος θὰ μπορούσε νὰ συμπεριληφθεῖ στὴν κατηγορία αὐτῆ τῶν ἀγίων τῆς ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας. Ἡ περίπτωσή του, ὅμως, δημιουργεῖ ἀρκετὰ ἐρωτηματικὰ ὡς πρὸς τὴν ἱστορικότητά της, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχουν προγενέστερες γραπτὲς μαρτυρίες, ἢ ὁποιαδήποτε θαυμαστὰ γεγονότα, ποὺ νὰ ἐπιβεβαιώνουν τὰ ὅσα ἀναφέρουν μεταγενέστερες προφορικὲς μαρτυρίες.

Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, ὁ Μακρύδιακος ὄφειλε τὸ παρωνύμιό του στὴ σύνθεση τῆς λέξης «μακρὺς» καὶ τοῦ ἐπιθέτου «διάκος», μὲ τὸ ὁποῖο ἦταν γνωστὸς ὁ πατέρας του, Νικόλαος. Ὁ Μακρύδιακος, τοῦ ὁποῖου δὲν ἔχει διασωθεῖ τὸ ὄνομα, διακρινόταν γιὰ τὸ ἀνάστημα καὶ τὴν ἐξαιρετικὴ φωνὴ του, γεγονὸς ποὺ παρακίνησε τὸν σκληρὸ διοικητὴ τῆς Μόρφου, Σαλιχ πασᾶ, νὰ θελήσει νὰ τὸν ἐξισλαμίσει καί, ἀφοῦ τὸν σπουδάσει στὴν Κωνσταντινούπολη, νὰ τὸν κάνει χότζα. Ὅταν ἡ οἰκογένεια τοῦ Μακρύδιακου πληροφορήθηκε τὴν πρόθεση αὐτῆ τοῦ πασᾶ, ἀνησύχησε καὶ φρόντισε νὰ τὸν φυγαδεύσει. Ἐντοπίστηκε, ὅμως, καὶ μεταφέρθηκε πίσω στὴν κωμόπολη, ὅπου ὁ Σαλιχ πασᾶς τὸν ἔκλεισε στὴ φυλακὴ καὶ προσπάθησε μὲ ποικίλους τρόπους, γιὰ τρεῖς συνεχεῖς ἡμέρες, νὰ τὸν πείσει νὰ ἀρνηθεῖ τὴ χριστιανικὴ του πίστη.

9. ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ἹΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ, *Πρὸς τὰς προσκομισθείσας θέσεις τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις φρατόρων διὰ Πέτρου τοῦ αὐτῶν μαῖστορος περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ Πάπα ἀντίρρησης*, Ἰάσιο 1862, σ. 209.

Ὁ Μακρύδιακος, ὅμως, ἦταν ἀποφασισμένος νὰ παραμείνει χριστιανός, ἔστω καὶ ἂν αὐτὸ θὰ σήμαινε τὸν θάνατό του. Τελικὰ, τὸν ὀδήγησε στὴ λεγόμενη «πλατεία τῶν ἀλωνιῶν», ὅπου οἱ δήμιοι τοποθέτησαν τὸ κεφάλι του πάνω σὲ ἕναν κομμένο κορμὸ δένδρου καί, ἀφοῦ τὸν ρώτησαν τρεῖς φορὲς «ἂν τουρκεύει» καὶ πῆραν ἀρνητικὴ ἀπάντηση, τοῦ κατὰφεραν ἰσχυρὸ κτύπημα μὲ πέλεκυ καὶ τὸ ἀπέκοψαν. Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, 40 ἡμέρες ἀργότερα ἀπεβίωσε καὶ ἡ μητέρα του, ἀπὸ τὴν ὑπερβολικὴ τῆς λύπη. Ὁ δὲ Σαλιχ πασᾶς βρῆκε τραγικὸ θάνατο, μαζὶ μὲ τὸ χαρέμι του ἀπὸ ἕξι γυναικες, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες περιλαμβανόταν καὶ μία δεκαπεντάχρονη ἑλληνίδα, ὀρφανὴ ἀπὸ πατέρα καὶ μητέρα, στὸν μεγάλο σεισμό, ποὺ ἔπληξε τὴν κωμόπολη, τὸ 1758¹⁰.

Ἄς σημειωθεῖ, ὅτι μία δεύτερη ἐκδοχὴ τῆς παράδοσης, ὑποστηρίζει ὅτι, τὴν ἐποχὴ τοῦ μαρτυρίου του, ὁ Μακρύδιακος ἦταν εἰκοσαετῆς στὴν ἡλικία καὶ ὑπηρετοῦσε ὡς διάκονος στὸν ναὸ τοῦ Ἁγίου Μάμα. Ἀναφέρεται ἀκόμη, ὅτι ὁ τόπος, ὅπου φυγαδεύτηκε ἀπὸ τὴν οἰκογένειά του ἦταν τὸ χωριὸ Ἁγία Εἰρήνη καὶ πὼς ὁ μεγάλος σεισμός, ποὺ ἔπληξε τὴ Μόρφου καὶ σκότωσε τὸν ὀθωμανὸ διοικητὴ καὶ τὸ χαρέμι του, ἔγινε τὸ 1756 καὶ ὄχι τὸ 1758¹¹.

Ὁ ἅγιος Γεώργιος.

Γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸν τρόπο καταγωγῆς τοῦ Γεωργίου δὲν ἔχουν διασωθεῖ ὅποιεσδήποτε πληροφορίες στὴ μόνη γνωστὴ

10. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΛΑΝΤΙΔΗ, «Μόρφου, ἱστορικὴ ἀναδρομὴ», *Δῆμοι τῆς Κύπρου* 5(1985)16. Ἡ παράδοση γιὰ τὸν Μακρύδιακο ἐνέπνευσε στὴ συγγραφὴ σχετικοῦ ἱστορικοῦ ἀφηγήματος. Βλ. ΧΡΙΣΤΟΥ ΤΑΠΗ, «Ὁ Μακρύδιακος», *Φωνὴ τῆς Μόρφου* 4(1998)46-47.

11. ΚΩΣΤΑ ΚΑΛΑΘΑ, *Μυθιστορία τῆς Μόρφου*, Λευκωσία 2002, σ. 28-29. Ἐπίσης βλ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΜΟΡΦΟΥ ΝΕΟΦΥΤΟΥ, *Ὁ Ἐθνομάρτυρας Μητροπολίτης Κυρηνείας Λαυρέντιος (1750-1821)*, Λευκωσία 2009, σ. 19.

δημοσιευμένη πηγή της εποχής, πού είναι το «*Νέο Μαρτυρολόγιο*». Σύμφωνα με όσα αναφέρονται σε αυτό, ο Γεώργιος ήταν νεαρός στην ηλικία, ωραίος στην εμφάνιση, φρόνιμος στη συμπεριφορά και σώφρων στα ήθη. Σημειώνεται ακόμη, ότι μετέβη σε νεαρή ηλικία στην Πτολεμαΐδα, τη σημερινή Άγκρα της Παλαιστίνης, όπου προσελήφθη στην ύπηρεσία κάποιου εύρωπαίου προξένου.

Έκει, ανάμεσα στα καθήκοντά του περιλαμβανόταν και ή μέριμνα για την αγορά τροφίμων, με αποτέλεσμα να είναι υποχρεωμένος να συναλλάσσεται με κατοίκους της περιοχής, για να εξασφαλίζει διάφορα είδη πρώτης ανάγκης, όπως αὐγὰ ἀπὸ μία φτωγὴ τουρκάλλα. Τὸ γεγονός αὐτό, ὅμως, προξένησε φθόνο σὲ ὀθωμανίδες, μὲ τὶς ὁποῖες δὲν εἶχε συναλλαγές, γι' αὐτὸ καὶ μία μέρα πού ἐπισκέφθηκε τὸ σπίτι τῆς γυναίκας καὶ ἐξυπηρετεῖτο ἀπὸ τὴ νεαρὴ κόρη τῆς, ἐπειδὴ ἡ ἴδια ἀπουσίαζε, αὐτὲς ἄρχισαν νὰ φωνάζουν, ὅτι ὑποσχέθηκε τὴν κοπέλα πὼς θὰ προσχωροῦσε στὸν Ἰσλαμισμό καὶ θὰ τὴ νυμφευόταν. Τότε, διάφοροι ὀθωμανοί, πού ἄκουσαν τὶς φωνὲς τῶν γυναικῶν, τὸν συνέλαβαν καὶ τὸν ὀδήγησαν στὸ δικαστήριο. Μάταια ὁ Γεώργιος διαμαρτυρόταν, ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ ψέματα καὶ συκοφαντίες. Σύμφωνα μὲ τὸν ἰσλαμικὸ νόμο τῆς ἐποχῆς, ἡ μαρτυρία του δὲν εἶχε καμμιά ἰσχὺ, ἀφοῦ οἱ ὀθωμανοὶ κατήγοροί του ἔδιναν διαφορετικὴ ἐκδοχὴ γιὰ τὰ γεγονότα. Τότε, οἱ τελευταῖοι τὸν προέτρεψαν, ἀρχικὰ μὲ ὑποσχέσεις γιὰ τιμὲς καὶ δῶρα, καὶ στὴ συνέχεια μὲ ἀπειλές, νὰ ἐξισλαμιστεῖ καὶ νὰ νυμφευτεῖ τὴν κοπέλα, ὥστε νὰ ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴν ἐναντίον του κατηγορία. Ὁ Γεώργιος, ὅμως, ἀπέρριψε τὴν πρότασή τους, ὁπότε ὁ δικαστὴς ἐξέδωσε διάταγμα ἐκτέλεσῆς του.

Ἀκολούθως, ὀδηγήθηκε σιδηροδέσμιος τὴν πλατεία τῆς πόλης, κοντὰ στὸ τζαμί, ἀπὸ τὸ ὁποῖο εἶχαν ἐξέλθει πολλοὶ ὀθωμανοί, ἐπειδὴ ἦταν Παρασκευὴ καὶ ἡμέρα προσευχῆς γι' αὐτούς. Ἐκεῖ, τοῦ πρότειναν καὶ πάλιν νὰ «τουρκίσει», ἀλλὰ ὁ Γεώργιος ἐπέμενε στὴ χριστιανικὴ του πίστη καὶ ἔλεγξε τὶς

πλάνες τῶν κατηγορῶν του. Τότε, αὐτοὶ τὸν κακοποίησαν καὶ τελικὰ τὸν πυροβόλησαν μὲ τὰ πιστόλια τους. Τόσο ἦταν τὸ μένος τους, ὥστε στὴ συνέχεια ἀνέσυραν μαχαίρια καὶ τὰ βύθισαν ἐπανειλημμένα στὸ νεκρὸ σῶμα τοῦ μάρτυρα.

Ὅπως ἀναφέρει ὁ ὄσιος Νικόδημος, ὁ θάνατος τοῦ Γεωργίου συνοδεύτηκε ἀπὸ ξαφνικὴ θαλασσοταραχὴ, καὶ μαγνησμένα κύματα ἄρχισαν νὰ κτυποῦν μὲ ὀρμὴ τὸ τζαμί καὶ τὸ τελωνεῖο, λὲς καὶ ἤθελαν νὰ διαμαρτυρηθοῦν γιὰ τὴν ἀδίκην ἐκτέλεσή του. Πολλὰ δὲ ἀπὸ αὐτά, ἂν καὶ ἡ θάλασσα βρισκόταν σὲ ἀρκετὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ σημεῖο τοῦ μαρτυρίου, ἔφτασαν στὸ νεκρὸ σῶμα, τὸ ὁποῖο καὶ ἔπλυναν ἀπὸ τὸ χυμένο αἷμα. Τὸ γεγονός ἀπὸ τὸ προξένησε μεγάλη ἐντύπωση στοὺς ὀθωμανοὺς, οἱ ὁποῖοι ἀπέφυγαν νὰ ἀναρτήσουν τὸ σῶμα τοῦ ἁγίου σὲ κοινὴ θέα, ὅπως ἔπρατταν σὲ παρόμοιες περιπτώσεις, ἀλλὰ ἐπέτρεψαν τὴν ταφὴ του. Τότε, ἡ θάλασσα ἀπέκτησε τὴν προηγούμενη γαλήνη της, ἐπικυρώνοντας μὲ ἓνα δεῦτερο θαυμαστὸ συμβάν τὴν ἐξ οὐρανοῦ ἀγιοκατάταξή του.

Ἀκολούθως, γιὰ τρεῖς συνεχεῖς ἡμέρες ἓνα παράξενο φῶς ἔπεφτε σὰν στήλη πυρὸς στὸν τάφο τοῦ μάρτυρα καὶ φώτιζε τὴν πόλη, γεγονός πού ἐρμηνεύτηκε ἀπὸ τοὺς πιστοὺς, ὡς ἐπιβεβαίωση τῆς ἔνταξης τοῦ Γεωργίου στὴ χορεία τῶν ἁγίων. Σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα, ὁ τάφος του ἀπέκτησε φήμη θαυματουργικῶν φανερώσεων καὶ θεραπείας πολλῶν ἀσθενειῶν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ προσέρχονται σὲ αὐτόν, ἰδίως τὴν Παρασκευή, πού συνέβη τὸ μαρτύριό του, πολλοὶ χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι ζητοῦσαν τὶς μεσιτεῖές του, γιὰ τὴ σωματικὴ καὶ ψυχικὴ τους ὑγεία¹².

Τὸ μαρτύριο τοῦ Γεωργίου ἔγινε εὐρύτερα γνωστὸ στὴν Κύπρο, λόγῳ τῆς συμπερίληψής του στοὺς Συναξαριστὲς καὶ

12. ΝΙΚΟΔΗΜΟΣ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Νέον Μαρτυρολόγιον*, ὁ.π., σσ. 136-137.

στά Ἀγιολόγια¹³, καθὼς καὶ σὲ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἱστορικὰ βιβλία¹⁴. Στὴ συνέχεια, διαδόθηκε περαιτέρω, ἰδίως στὰ νεότερα χρόνια, λόγω δημοσίευσης μελετῶν γιὰ τὸν βίο του σὲ βιβλία ἐγκυκλοπαιδικοῦ περιεχομένου¹⁵, ἢ σὲ διάφορα ἐντυπα εὐρείας κυκλοφορίας¹⁶. Ἀνηγέρθησαν δὲ παρεκκλήσια στὶς μονὲς Ἁγίου Γεωργίου Μαυροβουνίου καὶ Μαχαιρᾶ, καθὼς καὶ ἄλλοῦ, πρὸς τιμὴν του¹⁷.

13. Ἐνδεικτικὰ βλ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Συναξαριστὴς τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ*, Ἀθήνα 2005², τ. Β', σ. 551 (1^η ἔκδοση: 1819). ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΔΟΥΚΑΚΗ, *Μέγας Συναξαριστὴς πάντων τῶν Ἁγίων*, Ἀθήνα 1892, τ. Δ', σσ. 387-389. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, *Ἀγιολόγιον*, ὁ.π., σ. 96.

14. Γιὰ παράδειγμα βλ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Νέον Μαρτυρολόγιον*, ὁ.π., σσ. 136-137. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΑΘΑ, «Κατάλογος τῶν ἀπὸ τῆς ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως μέχρι τοῦ 1811 ἔτους ὑπὲρ τῆς χριστιανικῆς πίστεως μαρτυρησάντων», *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, τ. Γ', ὁ.π., σ. 609. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Οἱ Νεομάρτυρες*, Ἀθήνα 1970³, σσ. 80-82 (1^η ἔκδοση: 1922, 2^η: 1934). Τοῦ ἰδίου, *Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου ἐπὶ Τουρκοκρατίας (1571-1878)*, Ἀθήνα 1929, σ. 99. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΚΥΚΚΩΤΗ, «Κύπριοι Ἅγιοι ἐπὶ Τουρκοκρατίας», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας Ἑλλάδος* 11(1956)282-284.

15. ΙΩΑΝΝΟΥ ΦΟΥΝΤΟΥΛΗ, «Γεώργιος ὁ Κύπριος», *Θρησκευτικὴ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. 4^{ος}, Ἀθήνα 1964, σ. 446. ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ Γ', *Κύπρος. Ἡ Ἁγία Νῆσος*, Ἀθήνα 1968, σ. 16. ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΕΡΑΝΤΩΝΗ, *Λεξικὸν τῶν Νεομαρτύρων*, τ. Α', ὁ.π., σσ. 102-104. ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Γεώργιος ὁ Νεομάρτυς», *Μεγάλῃ Κυπριακῇ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. 4^{ος}, Λευκωσία 1986, σσ. 44-45.

16. ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ Κύπριος Νεομάρτυς (†25 Ἀπριλίου 1752)», *Ζωοποιὸς Σταυρὸς* 47(1988)126-127, ὅπου σημειώνεται ὅτι γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν ἁγίων λειψάνων του στὴν Κύπρο εἶχε πρωτοστατήσει ὁ μοναχὸς Νίκανδρος Σταυροβουνιώτης. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΚΚΟΥΡΑ, «Ὁ Κύπριος Ἅγιος Γεώργιος ὁ Νεομάρτυρας», *Ἀγωνιστικὴ Πορεία* 69(1989)1, 3 καὶ *Πνευματικὴ Ἐπαλξή* 1(1993)12-13. ΑΝΔΡΕΑ ΚΥΡΙΑΚΟΥ, «Ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ Κύπριος», *Ὅρθόδοξη Μαρτυρία* 36(1992)56-58. ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ ΠΑΠΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΥ, *Μορφὲς ποὺ ἁγιασαν τὴν Κύπρο*, Λευκωσία 1998⁵, σσ. 322-327. ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, «Ὁ Κύπριος Νεομάρτυρας Γεώργιος», *Πολίτης*, 6.5.2001.

17. Γιὰ τοὺς ναοὺς αὐτοῦς βλ. ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ ΣΥΜΕΩΝ, *Ἡ Μονὴ Ἁγίου*

Τὰ λείψανα τοῦ Γεωργίου παρέμειναν ἐντὸς τοῦ τάφου του ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ μαρτυρίου του μέχρι τὴν 29^η Μαρτίου 1963, ὁπότε, μετὰ ἀπὸ παράκληση τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου Γ' (1950-1977) πρὸς τὸν πατριάρχη Ἱεροσολύμων Βενέδικτο, πραγματοποιήθηκε ἀνακομιδὴ τους ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Ναζαρέτ Ἰσίδωρο, παρόντων τῶν ἡγουμένων Ἄκρης Μεθοδίου, Χαΐφας Διονυσίου καὶ Μαχαιρᾶ Ἐλπιδίου, τοῦ Σταυροβουνιώτη μοναχοῦ Νικάνδρου καὶ ἄλλων. Στὴ συνέχεια διαφυλάχθηκαν, μέσα σὲ κατάλληλη λειψανοθήκη, στὸν παρακείμενο ναὸ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου, γιὰ νὰ διαμετακομισθοῦν στὴν Κύπρο¹⁸.

Γιὰ τὴ μεταφορὰ τους μετέβη στὴν Παλαιστίνη ἀντιπροσωπεῖα τῆς ἱερᾶς Συνόδου τῆς κυπριακῆς Ἐκκλησίας, ἀποτελούμενη ἀπὸ τὸν χωρεπίσκοπο Τριμυθοῦντος Γεώργιο Παυλίδη καὶ τὸν διευθυντὴ τοῦ Γραφείου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀνδρέα Μιτσίδη, ποὺ προέβη στὶς δέουσες ἐνέργειες. Ἡ ἀντιπροσωπεῖα ἐπέστρεψε, στὶς 13 Ἀπριλίου 1967, στὸ ἀεροδρόμιο τῆς Λευκωσίας, ὅπου τὰ ἱερὰ λείψανα παρελήφθησαν ἀπὸ τὸν Μακάριο. Ἀκολουθῶς, σχηματίσθηκε πομπή, ποὺ κατευθύνθηκε στὸν καθεδρικό ναὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ὅπου ἐναποτέθηκαν προσωρινά. Ὁ κύριος ἀρχιεπίσκοπος σκόπευε νὰ ἀνεγείρει ναὸ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου, κάτι, ὅμως, ποὺ δὲν μπόρεσε νὰ ὑλοποιήσει, ἐξαιτίας τῆς τουρκικῆς εἰσβολῆς, ποὺ συνέβη τὸ 1974. Ἀργότερα, τὰ τίμια λείψανα διαφυλάχθηκαν

Γεωργίου Μαυροβουνίου, Κύπρος 2005², σ. 13. ΝΙΚΟΥ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗ, *Ἱερά Βασιλικὴ καὶ Σταυροπηγιακὴ Μονὴ Μαχαιρᾶ*, Κύπρος 2001, σσ. 167-168, ἀντιστοίχως.

18. ΑΝΔΡΕΑ ΜΙΤΣΙΔΗ, «Ἡ εἰς Κύπρον μετακομιδὴ τῶν ἱερῶν λειψάνων τοῦ Κυπρίου Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Νεομάρτυρος», *Ἀπόστολος Βαρνάβας* 28(1967)111-112. 215-221. Γιὰ τὴν πρόθεση τοῦ Μακαρίου νὰ ἀνεγείρει ναὸ πρὸς τιμὴ τοῦ Γεωργίου καὶ φωτογραφία ἀπὸ τὴν ὑποδοχὴ τῶν λειψάνων του βλ. ΑΝΔΡΕΑ ΜΙΤΣΙΔΗ, *Ἄπαντα Ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' Ἐκκλησιαστικὰ - Κοινωνικά*, τ. Α', Λευκωσία 1997, σ. 5 καὶ τ. Β', Λευκωσία 1997, σ. 513, ἀντιστοίχως.

στον ναό του ἁγίου Γεωργίου, στὸν Ἅγιο Δομέτιο.

Ὅπως ἔχει ἀναφερθεῖ, στὸ «*Νέο Μαρτυρολόγιο*», ποὺ ἀποτελεῖ τὴ μοναδικὴ δημοσιευμένη πηγὴ γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Γεωργίου, δὲν γίνεται ὅποιαδῆποτε ἀναφορὰ στὴν ἡμερομηνία τοῦ μαρτυρίου του, ἀλλὰ ἀπλῶς ὅτι συνέβη ἡμέρα Παρασκευῆ. Γι' αὐτὸ καὶ εἶχε υἱοθετηθεῖ νὰ συνεορτάζεται μὲ τὸν ἅγιο Γεώργιο τὸν Τροπαιοφόρο, στίς 23 Ἀπριλίου, ἐνῶ σὲ κάποιους Συναξαριστὲς σημειώθηκε, αὐθαίρετα, ὡς ἡμέρα τιμῆς τῆς μνήμης του ἡ 25^η Ἀπριλίου. Στὰ νεότερα χρόνια, ὅμως, τόσο στὴν ἀκολουθία του, ποὺ συντάχθηκε τὸ 1972 ἀπὸ τὸν ὑμνογράφο Γεράσιμο Μικραγιαννανίτη, ὅσο καὶ στὰ «*Κύπρια Μηναια*», ποὺ ἐκδόθηκαν πρόσφατα, ὀρίστηκε ὡς ἡμέρα ἐορτασμοῦ του ἡ 13^η Ἀπριλίου, κατὰ τὴν ὁποία ἔγινε ἡ μεταφορὰ τῶν λειψάνων του στὴν Κύπρο¹⁹.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι ἡ πρόσφατη μελέτη τῶν ἁγιογραφιῶν τῶν 34 Νεομαρτύρων, ποὺ κοσμοῦν τὸ καθολικὸ τῆς ἱερᾶς μονῆς Ἐηροποτάμου τοῦ Ἁγίου Ὁρους, συνέτεινε ὥστε νὰ ἐντοπιστεῖ ἀνάμεσά τους μία μὲ τὴν ἐπιγραφή «*Νεομάρτυρας Ἰωάννης ἐκ Κύπρου*». Ὅπως εἶναι γνωστό, τὸ καθολικὸ ἀνηγέρθη στὰ 1763, μὲ χρήματα ποὺ συγκέντρωσε μετὰ ἀπὸ πολύχρονη ζητεία ὁ Ἐηροποταμηνὸς λόγιος μοναχὸς Καισάριος Δαπόντες (1713-1784), καὶ ἁγιογραφήθηκε στὰ 1783, ἀπὸ τὸ συνεργεῖο τῶν βορειοηπειρωτῶν ζωγράφων Ἀθανασίου, Κωνσταντίνου καὶ Ναοῦμ. Ὁ Νεομάρτυρας ἀπεικονίζεται ὡς ἀγένειος νέος νὰ κρατεῖ σταυρό, ἐνῶ σχετικὴ ἐπιγραφή ἀναφέρει ὅτι μαρτύρησε τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1745²⁰.

19. ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΜΙΚΡΑΓΙΑΝΝΑΝΙΤΗ, *Ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Ἐνδόξου Νεομάρτυρος Γεωργίου τοῦ ἐκ Κύπρου*, Λευκωσία 1972. *Κύπρια Μηναια*, τ. Στ', Λευκωσία 1999, ἐπιμ. Θεοχάρους Σχιζα, σσ. 125-138, ὅπου παρατίθεται ἡ ἀκολουθία καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὸν βίο τοῦ Νεομάρτυρα.

20. ΜΙΑΤΙΑΔΗ ΠΟΛΥΒΙΟΥ, «Ὁ Καισάριος Δαπόντες καὶ οἱ ἀπεικονίσεις Νεομαρτύρων στὸ καθολικὸ τῆς Μονῆς Ἐηροποτάμου», *Ἑλληνικά* 46(1996)

Στήν πραγματικότητα, όμως, δὲν πρόκειται γιὰ ἀκόμη ἓνα κύπριο Νεομάρτυρα, ἀφοῦ Ἰωάννης εἶναι τὸ ὄνομα τοῦ Γεωργίου, ὅπως διαπιστώθηκε μετὰ τὸν ἐντοπισμὸ σχετικοῦ χειρογράφου, ὅπου ἀναγράφεται τὸ μαρτύριό του, πανομοιότυπο, σχεδόν, μὲ αὐτὸ πὸν περιλαμβάνεται στὸ «*Νέο Μαρτυρολόγιο*» τοῦ ὀσίου Νικοδήμου. Σὲ αὐτὸ διευκρινίζεται ἐπίσης, ἡ πραγματικὴ χρονολογία τοῦ μαρτυρίου, πὸν εἶναι ὁ Ὀκτώβριος τοῦ 1745 ἢ ὁ ἴδιος μῆνας τοῦ ἀμέσως ἐπόμενου ἔτους, ὅπως σημειώνεται χαρακτηριστικὰ²¹. Ἡ γνωστοποίηση τῆς εὔρεσης τοῦ χειρογράφου συνέτεινε καὶ στήν ὀρθὴ πλέον ἀναγραφή τοῦ ὀνόματος τοῦ Νεομάρτυρα στὶς τοιχογραφίες καὶ ἀγιογραφίες πὸν τὸν ἀπεικονίζουν, ὅπως σὲ αὐτὴν στὸ παρεκκλήσι τῶν Κυπρίων Ἀγίων τῆς Μονῆς Σταυροβουνίου, ὅπου ἀναγράφεται «*Ὁ Ἅγιος Νεομάρτυς Γεώργιος ὁ Κύπριος ὁ καὶ Ἰωάννης καλούμενος καὶ ἐν Πτολεμαΐδι μαρτυρήσας. 1745*».

Ἴσως, ἡ λανθασμένη ἀναφορὰ στὸ ὄνομα καὶ στὴ χρονολογία τοῦ μαρτυρίου τοῦ Γεωργίου - Ἰωάννη στὸ «*Νέο Μαρτυρολόγιο*» νὰ προέκυψε ἀπὸ λάθος πληροφόρηση πὸν εἶχε ὁ ὀσιος Νικόδημος, ὁ ὁποῖος, ἀπὸ τὸ Ἅγιο Ὄρος, ὅπου διέμενε, συνέλεγε, μέσω ἀλληλογραφίας, βιογραφίες Νεομαρτύρων. Εἶναι δὲ πολὺ πιθανόν, ἡ σύγχυση στὸ ὄνομά του νὰ προῆλθε ἀπὸ τὸν παρακείμενο στὸν τάφο του ναὸ τοῦ ἀγίου Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου, στὸν ὁποῖο κατεξοχὴν τελεῖτο ὁ ἑορτασμὸς τῆς μνήμης του.

119. Στὴν Κύπρο, τὸ ὄνομα τοῦ Νεομάρτυρα ἔγινε γνωστὸ ἀπὸ δημοσίευση φωτογραφίας τῆς σχετικῆς τοιχογραφίας του στὸ περιοδικὸ τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σταυροβουνίου, *Ζωοποιὸς Σταυρὸς* 71(1990)56.

21. Λόγοι δεοντολογίας δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἀναφερθοῦμε περαιτέρω στὸ θέμα, ἐν ἀναμονῇ τῆς ἔκδοσης τοῦ χειρογράφου ἀπὸ τοὺς μελετητές, πὸν τὸ ἔχουν ἐντοπίσει.

Ὁ ἅγιος Πολύδωρος.

Ὁ Πολύδωρος συνδέεται μὲ τὸ ἀναγγενητικὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων, ἡ ἐμφάνιση τοῦ ὁποίου, κατὰ τὸ δεύτερο μισὸ τοῦ 18^{ου} αἰῶνα, σηματοδοτεῖ τὴν ἑναρξὴ μιᾶς δυναμικῆς προσπάθειας γιὰ ἐπιστροφή στὴ γνήσια ὀρθόδοξη πνευματικότητα καὶ τὴν πατερικὴ παράδοση. Τότε, μερικοὶ μοναχοί, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ἐμψυχωτὴ τοῦ κινήματος μητροπολίτη Κορινθίας Μακάριο Νοταρᾶ (†1805), τὸν ἀσκητὴ - ἡσυχαστὴ συγγραφέα Νικόδημο τὸν Ἄγιορείτη (†1809) καὶ τὸν λόγιό Ἀθανάσιο τὸν Πάριο (†1813), πρωτοστάτησαν στὸν ἀγῶνα αὐτό. Οἱ Κολλυβάδες συνιστοῦσαν τὴ συχνὴ συμμετοχὴ, μετὰ ἀπὸ κατάλληλη προετοιμασία, στὸ μυστήριό τῆς θείας εὐχαριστίας, τὴν τήρηση τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ τυπικοῦ καὶ τὴ συνεχῆ μελέτη τῆς Ἁγίας Γραφῆς καὶ τῶν πατερικῶν συγγραμμάτων, καὶ ἄσκησαν μεγάλη ἐπίδραση, τόσο στοὺς σύγχρονούς τους, ὅσο καὶ στὶς μεταγενέστερες γενεές. Τὸ γεγονός, ἄλλωστε, ὅτι Μακάριος, Νικόδημος καὶ Ἀθανάσιος εἶναι ἀναγνωρισμένοι ἅγιοι τῆς Ἐκκλησίας χαρακτηρίζει καὶ τὴ γενικότερη ἀπήχηση τοῦ ἔργου τους.

Σύμφωνα μὲ τὸν ὄσιο Νικόδημο, ὁ Πολύδωρος γεννήθηκε στὴ Λευκωσία ἀπὸ γονεῖς εὐσεβεῖς καὶ θεοφοβούμενους, τὸν Χατζηλούκα καὶ τὴ Λουρδανοῦ. Ἀρχικὰ διδάχθηκε τὰ ἐλληνικὰ γράμματα στὴ γενέτειρά του καὶ στὴ συνέχεια ἀσχολήθηκε μὲ τὸ ἐμπόριο καί, ὅπως ἦταν ἔξυπνος καὶ δημιουργικός, πέτυχε στὴν ἐργασία του. Συχνὰ πραγματοποιοῦσε καὶ ταξίδια ἐκτὸς Κύπρου, ὅπως στὴν Αἴγυπτο, ὅπου γνωρίστηκε μὲ ἕνα πλούσιο Ζακυνθινὸ ἐξωμότη, κοντὰ στὸν ὁποῖο ἐργάστηκε ὡς γραμματικός. Ζῶντας σὲ ἕνα τέτοιο περιβάλλον σταδιακὰ τὸ φρόνημά του διαφοροποιήθηκε, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ πάρει τὴν ἀπόφαση, ἐνῶ βρισκόταν σὲ κατάσταση μέθης σὲ ἕνα γλέντι, νὰ ἀλλαξοπιστήσῃ. Ὅπως ἔμμεσα πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὸν βίο του, αὐτὸ συνέβη τὸ 1793, ἕνα δηλαδὴ χρόνον πρὶν ἀπὸ τὸ μαρτύριό του.

Άμέσως μετά, όμως, όταν συνήλθε από τὴ μέθη, ἄρχισε νὰ βασανίζεται ἀπὸ τύψεις καὶ ἐνοχῆς καὶ ἦταν βαθύτατα λυπημένος γιὰ τὴν πράξη του νὰ ἐξομώσει. Γι' αὐτὸ καὶ μὲ τὴν πρώτη εὐκαιρία ἐγκατέλειψε τὴν Αἴγυπτο καὶ κατέφυγε στὴ Βηρυτό, ὅπου ἐξομολογήθηκε τὸ ἀμάρτημά του στὸν τοπικὸ μητροπολίτη, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ τὸν ἄκουσε προσεκτικὰ καὶ τὸν νουθέτησε πατρικὰ, τὸν ἔστειλε σὲ κάποιον μοναστήρι τοῦ Λιβάνου Ὁρους, γιὰ περισυλλογὴ καὶ ἄσκηση. Τὸν συμβούλευσε δὲ νὰ ἡσυχάσει ἐκεῖ τὴν περίοδο τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς τοῦ 1794 καὶ τὸ Πάσχα, ὅπως τοῦ ἀνέφερε, θὰ μετέβαινε ὁ ἴδιος νὰ τὸν συναντήσει, γιὰ νὰ τὸν χρίσει μὲ τὸ ἅγιο μύρο, δεῖγμα ὅτι ἡ Ἐκκλησία τὸν δεχόταν καὶ πάλι στοὺς κόλπους της.

Στὴ συνέχεια, ὁ Πολύδωρος, ποὺ γνῶριζε ὅτι, ἂν οἱ ὀθωμανοὶ μάθαιναν γιὰ τὶς πράξεις τοῦ μητροπολίτη, θὰ ἐτίθετο σὲ κίνδυνο ἡ ζωὴ του, ἐγκατέλειψε τὸν Λίβανο καὶ μετέβη στὴν Πτολεμαΐδα, μὲ σκοπὸ νὰ ὁμολογήσει δημοσίως τὴ χριστιανικὴ του πίστη. Ὡστόσο, ὁ τοπικὸς μητροπολίτης δὲν τοῦ ἐπέτρεψε κάτι τέτοιο καὶ τοῦ ἀνέφερε, ὅτι, σύμφωνα μὲ τὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση, ἡ ὁμολογία του ἔπρεπε νὰ γίνεαι στὸν τόπο, ὅπου εἶχε ἐξομώσει. Γι' αὐτό, ὁ ἅγιος ἀποφάσισε νὰ ἐπιστρέψει στὴν Αἴγυπτο καὶ ἐπιβιβάστηκε σὲ κάποιον καράβι, ποὺ ἔκανε τὸ σχετικὸ δρομολόγιο, τὸ ὁποῖο τελικὰ, λόγω θαλασσοταραχῆς, προσάραξε στὴ Γιάφα. Τότε, ὁ Πολύδωρος, βλέποντας τὰ πολλὰ προβλήματα, ποὺ παρεμπόδιζαν τὴ μετάβασή του στὴν Αἴγυπτο, ἐπιβιβάστηκε σὲ ἄλλο καράβι γιὰ τὴ Χίο, μὲ σκοπὸ νὰ μαρτυρήσει στὸ νησί αὐτό. Ἀπὸ κάποια αἰτία, ὁμως, ἐμποδίστηκε καὶ πάλι στὴ διαδρομὴ του, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀναθεωρήσει καὶ αὐτὴ τὴν ἀπόφασή του καί, στὶς 13 Ἰουνίου 1794, νὰ ἀναχωρήσει γιὰ τὴ Σμύρνη.

Οἱ πνευματικοὶ τῆς πόλης αὐτῆς, ὁμως, τὸν ἐμπόδισαν νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν σκοπὸ του, γιὰτὶ οἱ ἐκεῖ τοῦρκοὶ ἦταν ἐξαγριωμένοι καὶ ὑπῆρχε ἐνδεχόμενον νὰ προβοῦν σὲ μαζικὲς σφαγές, λόγω τῆς ταπεινώσεως ποὺ τοὺς εἶχε προκαλέσει ἡ

θαρραλέα στάση τοῦ Ἀλέξανδρου τοῦ Δερβίση, ὁ ὁποῖος εἶχε μαρτυρήσει, στίς 26 Μαΐου 1794. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Πολύδωρος ἐπέστρεψε στὴ Χίο, στίς 11 Ἰουλίου, καὶ κατέφυγε γιὰ κάποιον χρονικὸ διάστημα κοντὰ σὲ ἓναν «πνευματικὸν πατέρα ξένον» καὶ τοῦ ἀνέφερε, ὅτι διακαῆς του πόθος ἦταν νὰ ξεπλύνει μὲ τὸ αἷμά του τὴν ἄρνηση τῆς χριστιανικῆς του πίστεως. Ὁ τελευταῖος τὸν συμβούλευσε νὰ προετοιμαστῆι πρῶτα μὲ περισυλλογὴ καὶ ἄσκηση, ὅπως καὶ ἔπραξε, ἀφοῦ γιὰ σαραντα περίπου μέρες ἔζησε προσευχόμενος, νηστεύοντας καὶ μελετῶντας τὴν Ἁγία Γραφή. Στὴ συνέχεια, ἀφοῦ ἐξομολογήθηκε καὶ πάλι, κρίσθηκε μὲ ἅγιο μύρο καὶ κοινώνησε τῶν ἀχράντων μυστηρίων. Ἦταν πλέον ἔτοιμος πνευματικά, γιὰ νὰ ὁμολογήσει δημόσια τὴ χριστιανικὴ του πίστη.

Τελικά, στίς 25 Αὐγούστου, ἀνεχώρησε γιὰ τὴ Νέα Ἐφεσο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, συνοδευόμενος ἀπὸ ἓνα θεοσεβῆ μοναχό, ποὺ ἀνέλαβε νὰ τὸν στηρίξει καὶ ἐνισχύει. Στὴν πόλη αὐτὴ ἀφίχθη τὴν 1^η Σεπτεμβρίου καὶ κατέφυγε στὸν μουφτῆ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ζήτησε καὶ πῆρε γραπτὴ ἀπόφαση, ὅτι ἦταν νόμιμο ἂν τοῦ ἔδιδαν κάτι, ποὺ δὲν ἄξιζε, νὰ τὸ ἐπέστρεφε πίσω, καὶ ἐννοοῦσε τὴ μουσουλμανικὴ πίστη. Στὴ συνέχεια μετέβη στὸν καδῆ, στὸν ὁποῖο ἔδωσε τὴν προηγούμενη ἀπόφαση καὶ ὁμολόγησε ὅτι ἦταν χριστιανός. Ὁ ὀθωμανὸς ἀξιωματοῦχος, ποὺ φαίνεται ὅτι δὲν ἤθελε νὰ τὸν ὑποβάλει στὸ μαρτύριο, τὸν προέτρεψε νὰ ἐγκαταλείψει τὴ Νέα Ἐφεσο γιὰ ὁποιοδήποτε ἄλλο μέρος ἐπιθυμοῦσε καὶ ἄγνωστος μεταξὺ ἀγνώστων νὰ ζήσει, ὅπως ἤθελε. Διεξήχθη τότε εὐρύτατη συζήτηση μεταξὺ τους, μὲ τὸν Πολύδωρο νὰ ἐπιζητεῖ τὸ μαρτύριο.

Τότε, ὁ καδῆς διέταξε νὰ τὸν φυλακίσουν μέχρι τὴν ἐπόμενη μέρα, ποὺ τὸν παρουσίασαν μπροστὰ στοὺς προύχοντες ὀθωμανοὺς τῆς πόλης. Οἱ τελευταῖοι τοῦ πρότειναν ἐπίσης νὰ ἐγκαταλείψει τὴν πόλη καὶ νὰ ζήσει ὡς χριστιανός, ὅπου ἐπιθυμοῦσε. Ὁ Πολύδωρος, ὅμως, ἀπέρριψε τὴν πρότασή τους, δηλώνοντας καὶ πάλιν τὴ χριστιανικὴ του πίστη. Παρὰ δὲ τίς προσφορὲς σὲ πλοῦτη καὶ τιμές, οὕτως ὥστε νὰ μὴν ἀρνηθεῖ

τὸ Ἰσλάμ, αὐτὸς ἐξακολουθοῦσε νὰ ὁμολογεῖ τὴ χριστιανικὴ του πίστη. Τὸν ὀδήγησαν καὶ πάλι στὴ φυλακὴ, ὅπου τὸν ὑπέβαλαν σὲ φρικτὰ βασανιστήρια. Τελικὰ τὸν ἀπαγχόνισαν, στὶς 3 Σεπτεμβρίου 1794, ἡμέρα Κυριακὴ, καὶ ἀφοῦ τὸν ἄφησαν γιὰ τρεῖς μέρες στὴν ἀγχόνη, ἐπέτρεψαν τὴν ταφὴ του, σὲ τοποθεσία «ἐπάνω ἀπὸ τὰ μνήματα τῶν ἀρμενίων».

Πολὺ γρήγορα, ὁ Πολύδωρος ἀπέκτησε φήμη θαυματουργοῦ ἁγίου, ἀφοῦ ἀμέσως μετὰ τὸν θάνατό του συνέβη τὸ ἐξῆς γεγονός, ὅπως τὸ ἀφηγήθηκε ὁ «ἀξιόπιστος ἱερομόναχος», ὁ ὁποῖος τὸν συνόδευσε στὴ Νέα Ἔφεσο. Στὴν πόλη αὐτὴ ζοῦσε κάποιος χριστιανὸς ὀνόματι Νικόλαος, ὁ ὁποῖος βασανιζόταν ἀπὸ δαιμόνιο, ποὺ μιλοῦσε διὰ τοῦ στόματός του καὶ πολλὰς φορὲς ἀποκάλυπτε πράξεις μυστικῆς τῶν κατόικων. Γι' αὐτὸ καί, ἐνεργῶντας φιλανθρωπῶς, ὁ ἱερομόναχος τὸν ἐπισκέφθηκε στὸ σπίτι του, ἔχοντας μαζί του μέρος ἀπὸ τὸ σχοινί, μὲ τὸ ὁποῖο κρέμασαν τὸν κύπριο Νεομάρτυρα, καὶ δάκτυλό του. Ἐπετίμησε δὲ τὸ δαιμόνιο, ποὺ ἐξῆλθε ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ὁ ὁποῖος καὶ θεραπεύτηκε μὲ τὴ χάρη τοῦ Θεοῦ, «ποὺ ἐνοικοῦσε εἰς τὰ τίμια λείψανα τοῦ ἁγίου μάρτυρος»²².

Ὁ σεβασμὸς καὶ ἡ τιμὴ τῶν πιστῶν πρὸς τὸν Πολύδωρο ὑπῆρξε ἄμεσος καὶ ὁ ἑορτασμὸς τῆς μνήμης του καθιερώθηκε νὰ πραγματοποιεῖται στὶς 3 Σεπτεμβρίου, ἡμέρα τοῦ μαρτυρίου του. Συντάχθηκε δέ, γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό, σχετικὴ ἀκολουθία, ποὺ περιελήφθη τόσο στὸ «*Νέο Μαρτυρολόγιο*», ὅσο καὶ στὸ «*Νέο Χιακὸ Λειμωνάριο*».

Ὁ ὄσιος Νικόδημος δὲν ἀναφέρει ἄλλες πληροφορίες γιὰ τὸν πνευματικὸ, ὁ ὁποῖος παρακίνησε τὸν Νεομάρτυρα νὰ

22. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Νέον Μαρτυρολόγιον*, ὁ.π., σσ. 230-236. Ὁ βίος τοῦ Ἁγίου ἀναδημοσιεύτηκε στὸν τόμο: ΜΑΚΑΡΙΟΥ ΝΟΤΑΡΑ, ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΡΙΟΥ, ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΧΙΟΥ, *Νέον Χιακὸν Λειμωνάριον*, Χίος 1992⁷, ἐπιμ. Χριστοφόρου Γεραζούνη, σσ. 41-45 (1^η ἔκδοσις: 1819, 2^α: 1855-57, 3^η: 1873, 4^η: 1913, 5^η: 1930, 6^η: 1968).

ἀγωνιστεί πρώτα με νηστείες, προσευχές και ἀναγνώσεις ψυχωφελῶν βιβλίων, και μετά, ἀφοῦ ἐξομολογηθεῖ και κοινωνήσει, νὰ ἀναζητήσει τὸ μαρτύριο. Ἀπὸ δύο ἐπιστολές, ὅμως, ποὺ σώζονται σὲ κώδικα τῆς βιβλιοθήκης τῆς μονῆς τοῦ Σινᾶ, γνωρίζουμε ὅτι πρόκειται γιὰ τὸν Μακάριο Νοταρᾶ, ὁ ὁποῖος διέμενε τότε στὴ Χίο.

Ἡ πρώτη ἀπὸ αὐτές, ἡμερομηνίας 24 Νοεμβρίου 1794, ἐστάλη ἀπὸ τὸν Μακάριο πρὸς τὸν σκευοφύλακα Ραφαήλ Σιναῖτη και σὲ αὐτὴν ἀναφέρεται στὴ γνωριμία του με τὸν Πολύδωρο και στοὺς πνευματικοὺς ἀγῶνες τοῦ τελευταίου, ὥστε νὰ προετοιμαστῆ, κατὰ τὸ δυνατὸν καλύτερα, γιὰ τὸ μαρτύριο. Στὴ συνέχεια ἀποκαλεῖ τὸν Ραφαήλ πνευματικὸ και γέροντα τοῦ Νεομάρτυρα και τὸν πληροφορεῖ γιὰ τὴ μεγάλη λύπη ποὺ αἰσθανόταν, γιὰ τὴν πράξη του νὰ ἀλλαξοπιστήσει. Ἀκόμη, ἀναφέρει πὼς ὁ Πολύδωρος τὸν παρότρυνε νὰ ἐνημερώσει τὸν Ραφαήλ γιὰ τὴν ἔμπρακτη μετάνοιά του, ὥστε νὰ μεταστραφῆ ἢ λύπη του σὲ χαρά. Τονίζει, ἐπίσης, τὴ σημασία τοῦ μαρτυρίου του γιὰ τὸν λαὸ και ἀναφέρει, ὅτι ἀπέστειλε, μαζί με τὴν ἐπιστολή, σχετικὸ ὑπόμνημα γιὰ τὸν βίο και τὸ μαρτύριό του, με τὴν παράκληση νὰ μεριμνήσει νὰ διαδοθεῖ εὐρύτερα, χάριν πνευματικῆς ὠφέλειας τῶν πιστῶν, καθὼς και μέρος τῆς ἀγγόνης, ποὺ τὸν κρέμασαν, και τιμῆμα τοῦ ὑποκαμίσου του, ὡς εὐλογία γιὰ τὴ μονὴ τοῦ Σινᾶ.

Στὴ δεύτερη ἐπιστολή, ἡμερομηνίας 20 Μαρτίου 1795, ποὺ σώζεται στὸν κώδικα, ὁ Ραφαήλ εὐχαριστεῖ με θερμὰ λόγια τὸν Μακάριο, γιὰ τὴν πνευματικὴ στήριξη, ποὺ παρέσχε στὸν Πολύδωρο, και ἐκφράζει τὴ χαρά του γιὰ τὸ θάρρος, ποὺ ἐπέδειξε. Σημειώνει ἀκόμη, ὅτι ἐνημέρωσε τοὺς πατέρες τῆς μονῆς Σινᾶ, γιὰ τὸ μαρτύριό του και πληροφορεῖ τὸν Μακάριο, ὅτι δόξασαν τὸν Θεό, ποὺ τοῦ ἔδωσε δύναμη γιὰ νὰ ἀντέξει στὰ βασανιστήρια. Ἀκόμη, τὸν ἐνημερώνει, ὅτι ἐντὸς τῶν προσεχῶν ἡμερῶν θὰ ἀφικνεῖτο ἀπὸ τὴν Κύπρο ὁ αὐτάδελφος τοῦ Πολυδώρου, ἱερομόναχος Χρῦσανθος, πιθανότατα Σιναῖτης μοναχός, τὸν ὁποῖο και θὰ πληροφοροῦσε γιὰ τὴ

θαρραλέα στάση, πού επέδειξε ὁ Μάρτυρας²³.

Ἡ ἀναφορὰ τοῦ Μακαρίου σὲ ὑπόμνημα, πού ἔγραψε γιὰ τὸν βίο τοῦ Πολυδώρου, ἀποκαλύπτει ὅτι ὑπῆρξε ὁ πρῶτος τοῦ βιογράφου. Στὴ συνέχεια, κατὰ μία ἄποψη, ὁ βίος τοῦ ἐμπλουτίστηκε μὲ νεότερα στοιχεῖα ἀπὸ τὸν Νικηφόρο τὸν Χίο, ἐπίσης ἐξέχουσα φυσιογνωμία τοῦ κινήματος τῶν Κολυβάδων, καί, ὅπως ἔχει ἀναφερθεῖ, περιελήφθη στὸ «*Νέο Μαρτυρολόγιο*» καὶ στὸ «*Νέο Χιακὸ Λειμωνάριο*»²⁴. Στὸν Νικηφόρο τὸν Χίο ὀφείλεται, πιθανότατα, καὶ ἡ ἀκολουθία του, πού ἐπίσης περιελήφθη στὰ δύο προαναφερθέντα βιβλία²⁵, ὅπως μπορούμε νὰ συμπεράνουμε ἀπὸ διάφορες ἔμμεσες μαρτυρίες²⁶. Τὸ ὑπόμνημα τοῦ Μακαρίου σήμερα θεωρεῖται ἀπολεσθέν. Ὅστόσο, δὲν μπορούμε νὰ ἀποκλείσουμε ἐντελῶς τὸ ἐνδεχόμενο νὰ εἶναι ταυτόσημο μὲ αὐτὸ πού ἐξέδωσε ὁ ὄσιος Νικόδημος, ἀφοῦ τὰ μαρτύρια τῶν Πολυδώρου καὶ Θεοδώρου, ὅπως ὑποστηρίζεται ἀπὸ πηγές τῆς ἐποχῆς, κοινο-

23. Τὶς δύο ἐπιστολὲς πρωτοδημοσίευσε ὁ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΜΑΝΤΟΣ, *Συναϊτικὰ μνημεῖα ἀνέκδοτα*, Ἀθήναι 1928, σσ. 102-105. Ἀκολούθως ἀναδημοσιεύτηκαν ἀπὸ διάφορους συγγραφεῖς, ὅπως τοὺς ΑΝΤΩΝΙΟ ΧΑΡΟΚΟΠΟ, *Ὁ Ἅγιος Μακάριος ὁ Νοταρᾶς, Μητροπολίτης Κορίνθου (1731-1805)*, Ἀθήνα 2001, σσ. 116-118, καὶ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟ ΠΑΠΟΥΛΙΔΗ, *Μακάριος Νοταρᾶς (1731-1805) Ἀρχιεπίσκοπος πρώην Κορινθίας*, Ἀθήναι 1974, σσ. 116-117 (μόνο ἡ ἐπιστολὴ Μακαρίου).

24. ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἅγιος Μακάριος Κορίνθου, ὁ Γενάρχης τοῦ Φιλοκαλισμοῦ*, Ἀθήνα 2000, σσ. 104, 118-119. ΦΩΤΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Ὁ Ὅσιος Νήφων (1736-1809) καὶ ἡ Τερά Μονὴ Εὐαγγελισμοῦ Σκιάθου*, Ἀθήνα 2004, σ. 45.

25. Γιὰ τὴν ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Πολυδώρου βλ. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Νέον Μαρτυρολόγιον*, ὁ.π., σσ. 224-230, 236-239. *Νέον Χιακὸν Λειμωνάριον*, ὁ.π., σσ. 34-41.

26. Γιὰ παράδειγμα, στὸν βίο τοῦ ὁσίου Νήφωνος τοῦ Χίου σημειώνεται ὅτι ὁ Νικηφόρος ἔγραψε πολλοὺς βίους καὶ ἀκολουθίες Νεομαρτύρων, ὅπως τοῦ Πολυδώρου. Βλ. ΦΩΤΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Ὁ Ὅσιος Νήφων*, ὁ.π., σ. 45.

ποιήθηκαν στὸν Νικόδημο ἀπὸ τὸν Μακάριο²⁷.

Σημαντικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν πνευματικὴ ἐνίσχυση, ποὺ παρέσχε πρὸς τὸν κύπριο Νεομάρτυρα ὁ Μακάριος Νοταρᾶς, διασώζει καὶ ὁ βιογράφος τοῦ τελευταίου, Ἀθανάσιος Πάριος, ὁ ὁποῖος τὸν ἀποκαλεῖ «ἀλείπτῃ Μαρτύρων», δηλαδὴ πνευματικὸ καθοδηγητὴ καὶ ἐμψυχωτὴ τους, καὶ ἀναφέρεται στὴ σχέση του μὲ τὸν Πολύδωρο²⁸. Συνδέεται δηλαδὴ ὁ τελευταῖος εἴτε μὲ προσωπικὴ - πνευματικὴ σχέση, εἴτε μὲ τὴ συγγραφὴ βιογραφικῶν κειμένων καὶ μὲ τοὺς τρεῖς σημαντικότερους ἐκπροσώπους τοῦ κινήματος τῶν Κολλυβάδων, Μακάριο Νοταρᾶ, Νικόδημο Ἀγιορείτη καὶ Ἀθανάσιο Πάριο.

Ἀναφορὰ στὸ μαρτύριο τοῦ Πολυδώρου γίνεται καὶ σὲ χειρόγραφο τοῦ ἔτους 1889, ποὺ ἔγραψε ὁ Κωνσταντῖνος Βεῖνόγλου (1857-1925) ἀπὸ τὴ Νέα Ἔφεσο, καὶ τὸ ὁποῖο παρουσιάζει μερικὲς διαφορὲς ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ «Νέου Μαρτυρολογίου», ἴσως γιὰτὶ γράφτηκε μὲ βάση τὴν τοπικὴ παράδοση καὶ ἀρκετὰ χρόνια μετὰ τὰ γεγονότα. Διασώζει, ὅμως, πολλὲς πληροφορίες γιὰ τὴν τύχη τῶν ἀγίων λειψάνων του, γι' αὐτὸ καὶ τυγχάνει ἄξιο ἰδιαίτερης προσοχῆς.

Σύμφωνα μὲ τὸν Βεῖνόγλου, ὁ ὁποῖος, ὅπως ἀναφέρει, ἀντλήσε τὶς πληροφορίες του ἀπὸ ἄτομα, ποὺ εἶχαν γνωρίσει τὸν Πολύδωρο, ὁ Ἅγιος καταγόταν ἀπὸ καλὴ οἰκογένεια τῆς Κύπρου καὶ ἦταν ὡραῖος στὴν ὄψη καὶ καλοκάγαθος. Ἐπίσης, ἦταν ἀρκούντως μορφωμένος γιὰ τὴν ἐποχὴ καὶ γνώριζε τὴν τουρκικὴ καὶ ἰταλικὴ γλῶσσα. Ὑπηρετοῦσε δὲ ὡς γραμματέας σὲ κάποιον πασᾶ τῆς Αἰγύπτου, ὁ ὁποῖος ἐντυπωσιασμένος ἀπὸ τὰ πολλὰ χαρίσματά του θέλησε νὰ τὸν ἐξισλαμίσει

27. ΣΥΜΕΩΝ ΠΑΣΧΑΛΙΑΔΗ, *Τὸ ὑμναγιολογικὸ ἔργο τῶν Κολλυβάδων*, Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 85-86. 185.

28. ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΑΡΙΟΥ, «Βίος καὶ πολιτεία τοῦ ἐν Ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Μακαρίου Ἀρχιεπισκόπου Κορίνθου τοῦ Νοταρᾶ», στὸν τόμο: *Νέον Χιακὸν Λειμωνάριον*, ὁ.π., σ. 242.

και να τον νυμφεύσει με τη μονάκριβη θυγατέρα του. Γι' αυτό προσπάθησε με πολλούς τρόπους να πείσει τον νεαρό κύπριο να προσχωρήσει στο Ίσλάμ και να απολαύσει τα όφελή, που θα απέρρεαν από τη νέα θρησκεία του. Ο Πολύδωρος, όμως, αρνείτο επιμόνως κάτι τέτοιο, όποτε ο πασάς μετεχειρίσθη δόλο και σε ένα συμπόσιο που διοργάνωσε κατάφερε να μεθύσει τον γραμματέα του και να αποσπάσει δήλωσή του για εξισλαμισμό του. Στη συνέχεια κάλεσε άμέσως χότζα «για να αποτυπώσει επί του νέου τον τύπο του Ίσλάμ», ενώ εξήγγειλε στους παρευρισκόμενους τον άρραβωνά του με τη θυγατέρα του.

Όπως αναφέρει ο Βεϊνόγλου, όταν την επομένη ο Πολύδωρος συνήλθε από τη μέθη και άντελήφθη τί έπραξε, μετανόησε πικρά και αναζήτησε τρόπο να διαφύγει από την Αίγυπτο και να μεταβεί σε άγνωστο μέρος, για να ζήσει ως χριστιανός. Η ευκαιρία δέν άργησε να βρεθεί και επιβιβάστηκε κρυφά σε πλοίο που απέπλευσε από την Άλεξάνδρεια για τo Άγιο Όρος, όπου εξομολογήθηκε τo άμάρτημά του σε ήγούμενο τοπικης Μονης. Ακολούθως, ο τελευταίος παρακίνησε τον πρώην έξωμότη να «λάβει τo βάπτισμα του αίματος, δια να αποπλύνει τo άμάρτημά του», ενέργεια για την όποία ο συγγραφέας του χειρογράφου εκφράζει την απαρésκεια του. Όπως σημειώνει, ο Πολύδωρος αποδέχθηκε τή συμβουλή αυτή και μετέβη στη Σμύρνη, για να μαρτυρήσει. Ο μητροπολίτης τής πόλης, όμως, δέν συμφώνησε με τήν πρόθεσή του και, όταν διαπίστωσε ότι αυτός επέμενε, τον έστειλε στον προύχοντα τής Νέας Έφέσου Έμμανουήλ Βεϊνόγλου, ο όποιος επίσης προσπάθησε να τον αποτρέψει, διαβεβαιώνοντάς τον ότι θα είχε τή συγχώρεση των άρχιερέων και τή χωρίς όρους αποδοχή του από τούς χριστιανούς.

Όστόσο, ο Πολύδωρος επέμενε στην απόφασή του, όποτε ο Βεϊνόγλου τον έθεσε υπό έπιτήρηση, για να αποτρέψει τή δημόσια όμολογία τής χριστιανικης του πίστης. Παρόλα αυτά, όμως, ο πρώην έξωμότης κατάφερε να διαφύγει και να

μεταβεί στον καθή της πόλης, όπου διηγήθηκε τὰ σχετικά με τὸν ἐξισλαμισμό του. Σύμφωνα με ὅσα ἀναφέρονται στὸ χειρόγραφο, ὁ τελευταῖος συμπεριφέρθηκε με φιλάνθρωπο τρόπο πρὸς τὸν Πολύδωρο καὶ τὸν παρακίνησε νὰ μεταβεί σὲ ὅποιο μέρος ἤθελε καὶ νὰ ζήσει λατρεύοντας τὸν Θεό, πὺ ἐπιθυμοῦσε. Ὁ Πολύδωρος, ὅμως, ἐπέμενε, ὅποτε ὁ καθὴς ὑποχρεώθηκε νὰ δώσει ὁδηγίες γιὰ νὰ τὸν φυλακίσουν. Ὁ Βεῖνόγλου δωροδόκησε τότε τὸν ὀθωμανὸ ἀξιωματοῦχο, πὺ ἀπελευθέρωσε τὸν νεαρὸ κύπριο. Στὸ μεταξύ, οἱ τοῦρκοι τῆς Σμύρνης ἐξαγριώθηκαν ἀπὸ τὴν ἐξέλιξη αὐτὴ καὶ ἀποφάσισαν νὰ τὸν ἐπαναφέρουν στὸν Ἰσλαμισμό, γεγονός πὺ πληροφορήθηκε ὁ Ἕλληνας πρὺχοντας, ὁ ὁποῖος τὸν φυγάδευσε στὴ Σάμο.

Ὁ Πολύδωρος, ὅμως, ἀναζητοῦσε διακαῶς τὸ μαρτύριο. Γι' αὐτό, ὅπως ἀναφέρεται στὸ χειρόγραφο, ἐπέστρεψε ἀπὸ τὴ Σάμο καὶ παραδόθηκε στὶς ὀθωμανικὲς ἀρχὲς τῆς Νέας Ἐφέσου, πὺ τὸν ἔριξαν στὴ φυλακὴ καὶ τὸν βασάνισαν ἄγρια. Τελικὰ τὸν ὀδήγησαν στὴν ἀγχόνη, ἀποφεύγοντας νὰ τὸν κατατομήσουν, γιὰ νὰ ἀποτρέψουν «τὴ βάπτισή του ἐντὸς τοῦ αἵματος», ὅπως ζητοῦσε ὁ Μάρτυρας. Ὅμως, τὴν ὥρα τοῦ ἀπαγχονισμού, ἰσχυρὴ αἰμορραγία προκάλεσε ἀκατάσχετη ροὴ αἵματος ἀπὸ τὴ μύτη του, με ἀποτέλεσμα νὰ ὑλοποιηθεῖ ἔτσι ἡ ἐπιθυμία του.

Ἀκολούθως, οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι τῆς Νέας Ἐφέσου ἔλαβαν ἄδεια καὶ ἔθαψαν τὸ σῶμα τοῦ Ἀγίου ἐκτὸς τοῦ κοιμητηρίου τους, ἀποφεύγοντες ἔτσι νὰ δηλώσουν τὴ χριστιανικὴ ταυτότητά του καὶ νὰ προκαλέσουν περαιτέρω τοὺς ὀθωμανούς. Στὴ συνέχεια, ὅπως σημειώνεται, ὁ Ἐμμανουὴλ Βεῖνόγλου πραγματοποίησε ἀνακομιδὴ τῶν ὀστῶν του καὶ κράτησε τὴν κάρρα του, τὴν ὁποία τοποθέτησε σὲ ἀργυρὴ θήκη καὶ φύλαξε ὡς ἱερὸ λείψανο. Σὲ μεταγενέστερο στάδιο, αὐτὴ περιῆλθε στὴν κατοχὴ τοῦ γιοῦ του, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐκλάπη κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἑλληνικῆς ἐπανάστασης, ὅποτε τοῦρκοι εἶχαν εἰσέλθει στὸ σπῖτι του καὶ τὸ λεηλάτησαν. Ἀνεκτῆθη, ὅμως,

ἀπὸ τοὺς χριστιανούς, μὲ πρωτοβουλία τοῦ ἐπισκόπου Κρήνης καὶ Ἀνέων Μακαρίου καὶ τοποθετήθηκε στὸν ναὸ τῆς Νέας Ἐφέσου.

Ὅπως ἀναφέρεται στὸ χειρόγραφο, οἱ κάτοικοι τῆς πόλης ἀπέδιδαν θαυματουργικὲς ιδιότητες στὴν κάρρα καὶ τὴ μετέφεραν στὰ σπίτια τους, ὅποτε εἶχαν κάποιο βαριὰ ἄρρωστο. Τέλος, σημειώνεται ὅτι, σύμφωνα μὲ ἀφήγηση, ποὺ ὁ συγγραφέας ἄκουσε ἀπὸ τὴ γιαγιά του, ὁ δήμιος, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀπαγχονίσει τὸν Πολύδωρο, ἀπέκοψε τὸ σχοινὶ τῆς ἀγχόνης σὲ πολλὰ τεμάχια καὶ τὸ πωλοῦσε στοὺς χριστιανούς, ἔναντι σημαντικοῦ ποσοῦ χρημάτων. Οἱ τελευταῖοι, ὅπως γράφει, τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νὰ θεραπεύονται ἀπὸ τὸν πυρετό, προφανῶς θέτοντάς το ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τους καὶ ἐπικαλούμενοι τὶς πρεσβεῖές του²⁹.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι τὸ θάρρος καὶ ἡ παρρησία, ποὺ ἐπέδειξε ὁ Πολύδωρος ἐνέπνευσαν καὶ ἄλλους Νεομάρτυρες τῆς ἐποχῆς νὰ ὁμολογήσουν δημόσια τὴν πίστη τους, ὅπως τὸν Θεόδωρο τὸν Βυζάντιο, ὁ ὁποῖος μαρτύρησε στὴ Μυτιλήνη, στὶς 17 Φεβρουαρίου 1795. Ὁ Νεομάρτυρας αὐτὸς εἶχε ἐπίσης προσχωρήσει στὸν Ἰσλαμισμό, ἀλλὰ στὴ συνέχεια μετανόησε πικρὰ γιὰ τὴν πράξη του καὶ κατέφυγε κοντὰ στὸν Μακάριο Νοταρᾶ, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἐμφυχώθηκε γιὰ νὰ μαρτυρήσει. Ὅπως σημειώνεται στὸν βίο του, στὴν πορεία του πρὸς τὸ μαρτύριο ἐπικαλεῖτο τὴ βοήθεια τοῦ Πολυδώρου καὶ ζητοῦσε ἀπὸ τὸν συνοδό του, γέροντα μοναχό, μετὰ τὸν θάνατό του νὰ μεταβεῖ στὴ γενέτειρά του καὶ νὰ παρηγορήσει τοὺς γονεῖς του, ὅπως εἶχε πράξει καὶ γιὰ τοὺς γονεῖς τοῦ κύριου Νεομάρτυρα³⁰. Ὡστόσο, γιὰ τὴν ἐπίσκεψη αὐτὴ στὴν Κύπρο

29. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΒΕΙΝΟΓΛΟΥ, «Ἱστορία τῆς ἐν Νέα Ἐφέσῳ οἰκογενείας Βεῖνόγλου», *Μικρασιατικὰ Χρονικὰ* 12(1965)417-421.

30. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Νέον Μαρτυρολόγιον*, ὁ.π., σσ. 247-256. *Νέον Χιακὸν Λειμωνάριον*, ὁ.π., σσ. 221-226. 242, ὅπου ἀρκετὲς ἀναφορὲς στὸν Πολύδωρο καὶ τὴν ἐνίσχυση ποὺ παρείχε ὁ βίος του στὸν Θεόδωρο

δὲν ἔχει διασωθεῖ ὅποιαδήποτε ἄλλη πληροφορία.

Τὸ ὄνομα τοῦ γέροντα μοναχοῦ δὲν ἀναφέρεται, δυστυχῶς, στὶς πηγές. Ὅπως εἶναι, ὅμως, γνωστό, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Πολύδωρο καὶ τὸν Θεόδωρο τὸν Βυζάντιο, στὴ Χίο κατέφυγαν τὴν ἴδια περίοδο καὶ οἱ Νεομάρτυρες Μᾶρκος ὁ Νέος (†1801), Δημήτριος ὁ Πελοποννήσιος (†1803) καὶ Ἄγγελῆς ὁ Ἀργεῖος (†1813), οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους συνδέθηκαν μὲ τὴ μονὴ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὰ Ρεστά, τὴν ὁποία ἱδρυσε ὁ Νεῖλος ὁ Καλόγνωμος, γέροντας τοῦ ὁσίου Νικηφόρου τοῦ Χίου (†1821)³¹. Μὲ τὴ Μονὴ αὐτὴ συνδεόταν καὶ ὁ Μακάριος ὁ Νοταρᾶς, ὁ ὁποῖος ἐγκαταβίωνε στὸ παρακείμενο κάθισμα τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων Πέτρου καὶ Παύλου (ἢ τοῦ Ἁγίου Μακαρίου) καὶ ἐνίσχυσε πνευματικὰ τοὺς Πολύδωρο καὶ Θεόδωρο, παραχωρῶντάς τους, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, καὶ συνοδὸ στὴν πορεία τους πρὸς τὸ μαρτύριο³². Ἴσως, ὁ τελευταῖος νὰ ταυτίζεται μὲ τὸν Νεῖλο τὸν Καλόγνωμο, ὅπως μποροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ἀπὸ ἀναφορὰ σὲ χειρόγραφο, ποὺ ἀφορᾶ στὸν κτίτορα τῆς μονῆς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ στὴ Σκίαθο, ὄσιο Νήφωνα, ὅπου σημειώνεται ὅτι αὐτὸς ἦταν ποὺ «ἐχειραγώγησε εἰς τὸ μαρτύριον» τοὺς Πολύδωρο καὶ Θεόδωρο³³. Ὡστόσο σαφῆς μαρτυρία ἐλλεῖπει.

Τὸ μαρτύριο τοῦ Πολυδώρου ἔγινε εὐρύτερα γνωστὸ στὴν Κύπρο, λόγῳ τῆς συμπερίληψής του στοὺς Συναξαριστὲς καὶ

τὸν Βυζάντιο, καθὼς καὶ γιὰ τὴν πνευματικὴ σχέση ἀμφοτέρων μὲ τὸν Μακάριο Νοταρᾶ.

31. Γιὰ τοὺς Νεομάρτυρες, ποὺ συνδέονται μὲ τὴ Χίο καὶ τὸν πνευματικὸ κύκλο τοῦ Μακαρίου τοῦ Νοταρᾶ, βλ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΧΑΡΟΚΟΠΟΥ, *Ὁ Ἅγιος Μακάριος*, ὁ.π., σσ. 115. 124-125.

32. ΠΟΠΗΣ ΧΑΛΚΙΑ - ΣΤΕΦΑΝΟΥ, *Τὰ Μοναστήρια τῆς Χίου*, Ἀθήνα 2003, σσ. 199. 215. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΝΕΛΛΟΥ, *Ὁσιος Νήφων ὁ Χίος, ὁ ἡγιασμένος τῶν Κολλυβάδων*, Ἰθάκη 2003, σ. 79.

33. ΦΩΤΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, *Ὁ Ὁσιος Νήφων*, ὁ.π., σ. 45, ὅπου ἡ σχετικὴ μαρτυρία παρατίθεται στὸν βίο τοῦ Ὀσίου.

στά Ἀγιολόγια³⁴, καθὼς καὶ σὲ ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ καὶ ἱστορικὰ βιβλία³⁵. Διαδόθηκε δὲ περαιτέρω στὰ νεότερα χρόνια, λόγω δημοσίευσης σχετικῶν μελετῶν σὲ βιβλία ἐγκυκλοπαιδικοῦ περιεχομένου³⁶, ἢ σὲ ἄλλα ἔντυπα εὐρείας κυκλοφορίας³⁷, γεγονός πὸ συνέτεινε, ὥστε σήμερα νὰ εἶναι ὑπὸ

34. Ἐνδεικτικὰ βλ. *Νέον Χιακὸν Λειμωνάριον*, ὅ.π., σσ. 41-45. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Συναξαριστής*, τ. Α', ὅ.π., σ. 27. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΔΟΥΚΑΚΗ, *Μέγας Συναξαριστής*, ὅ.π., τ. Θ', Ἀθήνα 1894, σσ. 61-69. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, *Αγιολόγιον*, ὅ.π., σ. 396.

35. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΑΘΑ, «Κατάλογος», ὅ.π., σ. 610. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Οἱ Νεομάρτυρες*, ὅ.π., σσ. 97-98. Τοῦ ἰδίου, *Ἡ Ἐκκλησία Κύπρου*, ὅ.π., σ. 100. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΚΥΚΚΩΤΗ, «Κύπριοι Ἅγιοι», ὅ.π., σσ. 279-282. ΙΑΚΩΒΟΥ ΜΑΛΛΙΑΡΟΥ, *Ὁ Ἅγιος Νεομάρτυς Πολύδωρος*, Ἀθήνα 1961.

36. ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΚΥΚΚΩΤΗ, «Κύπριοι Ἅγιοι», ὅ.π., σσ. 279-282. ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΕΡΑΝΤΩΝΗ, «Πολύδωρος», *Θρησκευτικὴ Ἠθικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία*, τ. 10^{ος}, Ἀθήνα 1966, σσ. 519-520. ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ Γ', *Κύπρος. Ἡ Ἁγία Νῆσος*, ὅ.π., σ. 38. ΑΝΩΝΥΜΟΥ, Α'. *Τοῦ Ἁγίου Παναρέτου Μητροπολίτου Πάφου, βίος καὶ πολιτεία, ἀκολουθία καὶ λόγος πανηγυρικός*. Β'. *Τοῦ Ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Πολυδώρου, βίος καὶ ἀκολουθία*, Λευκωσία 1971, σσ. 37-64. ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΕΡΑΝΤΩΝΗ, *Λεξικὸν τῶν Νεομαρτύρων*, τ. Γ', ὅ.π., σσ. 434-438. ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Οἱ Νεομάρτυρες καὶ τὸ δοῦλον Γένος*, ὅ.π., σσ. 144-158. ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Πολύδωρος ὁ Νεομάρτυς», *Μεγάλῃ Κυπριακῇ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. 11^{ος}, Λευκωσία 1989, σ. 375.

37. Ἐνδεικτικὰ βλ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ, «Ὁ Ἅγιος Πολύδωρος Νεομάρτυς ὁ ἐκ Κύπρου», *Ὁρθόδοξη Μαρτυρία* 6(1982)41-42. ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ ΠΑΠΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΥ, *Μορφές πὸ ἄγιασαν τὴν Κύπρο*, ὅ.π., σσ. 17-24 [= Δήμου Λευκωσίας, *Ἡ Λευκωσία στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας (1571-1878)*, Λευκωσία 1987, σσ. 30-35]. *Κύπρια Μηναῖα*, τ. Α', Λευκωσία 1994, ἐπιμ. Θεοχάρους Σχίζα, σσ. 31-50, ὅπου παρατίθεται ἡ ἀκολουθία, ὁ βίος καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὸν Ἅγιο. ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, «Ὁ Νεομάρτυρας Πολύδωρος ὁ Κύπριος (Διακόσια χρόνια ἀπὸ τὸ μαρτύριό του)», *Ὁρθόδοξη Μαρτυρία* 44(1994)10-14. Τοῦ ἰδίου, «Τὸ κίνημα τῶν Κολλυβάδων καὶ ὁ Κύπριος Νεομάρτυρας Πολύδωρος», *Πολίτης*, 1.9.1999. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΑΚΚΟΥΡΑ, «Ὁ Ἅγιος Νεομάρτυρας Πολύδωρος», *Πνευματικὴ Ἐπαλξή* 55(2004)116-121, 56(2004)180-183.

άνεγερση μεγάλος ένοριακός ναός πρὸς τιμὴν του, στὸ προ-
 άστιο τῆς Λευκωσίας Καϊμακλί.

Ἐς σημειωθεί, ὅτι ἡ μνήμη τοῦ Πολυδώρου συντηρήθηκε
 καὶ ἀπὸ δυνατὴ παράδοση, ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ μέλη τῆς
 οἰκογένειάς του, κάποια ἀπὸ τὰ ὁποῖα διέμεναν στὴν παλαιὰ
 πόλη τῆς Λευκωσίας καὶ ἔφεραν τὸ ὄνομά του. Σύμφωνα μὲ
 σχετικὴ μαρτυρία τῶν χρόνων τοῦ Μεσοπολέμου, ἀπόγονοί
 του διέσωζαν Μαρτυρολόγιο μὲ τὸν βίον του σὲ ἔντυπη μορφή
 καὶ τελοῦσαν γιορτὴ πρὸς τιμὴν του³⁸. Ἐπίσης, εἶχαν μερι-
 μνήσει, γιὰ νὰ ἀγιογραφηθεῖ εἰκόνα του, ποὺ σήμερα φυλάσ-
 σεται σὲ ἰδιωτικὴ συλλογή³⁹. Ἀκόμη, μέχρι τῆ δεκαετία τοῦ
 1940 περίπου, ἐσώζετο τὸ σπίτι, στὸ ὁποῖο εἶχε γεννηθεῖ, ἓνα
 δώροφο παλιὸ ἀρχοντικὸ στὴν ἀρχὴ τῆς ὁδοῦ Σόλωνος, στὴ
 συνοικία Τρυπιώτη. Σὲ αὐτὸ διέμεναν δύο μακρινὲς συγγέ-
 νισσές του, μέχρι ποὺ ἀπεβίωσαν, ὁπότε γκρεμίστηκε καὶ στὴ
 θέση του ἀνεγέρθηκαν σύγχρονες κατοικίες⁴⁰. Ἐθεωρεῖτο δέ,
 σύμφωνα μὲ σχετικὰ δημοσιεύματα, «ὁ ἅγιος τῆς Λευκω-
 σίας»⁴¹.

38. Παρθενίου Κυρμίτση, «Ὁ Ἅγιος Νεομάρτυς Πολύδωρος ὁ ἐκ Λευ-
 κωσίας», *Ἀπόστολος Βαρνάβας* 7(1935)186.

39. Δήμου Λευκωσίας, *Ἡ Λευκωσία στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας*,
 ὁ.π., σσ. 35. 99. ΑΡΙΣΤΕΙΔΗ ΚΟΥΔΟΥΝΑΡΗ, «Οἰκογένεια Τριανταφυλλίδη»,
Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Κυπριακῆς Ἐταιρείας Ἱστορικῶν Σπουδῶν
 7(2005)15-18.

40. ΑΓΝΗΣ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ, *Χώρα ἡ παλιὰ Λευκωσία*, Λευκωσία 1985², σσ.
 53-55. Ἀναφορὰ στοὺς ἀπογόνους τοῦ Ἁγίου γίνεται καὶ στὸν τύπο τῆς
 Ἀγγλοκρατίας. Ἐνδεικτικὰ, ἐφημερίδα τῆς ἐποχῆς ἀναφέρει τὰ ἀκόλουθα:
 «Ἡ κατοικία, ἐν ἣ ἔγεννήθη, ἐσώζετο ἀκεραία ἐν τῇ ἐνορίᾳ Τρυπιώτη,
 κατὰ τὴν ὁδὸν Σόλωνος... Τὴν ἑορτὴν τοῦ ἁγίου Πολυδώρου ἑορτά-
 ζουσι κατ' ἔτος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ Τρυπιώτου οἱ ἀπόγονοι αὐτοῦ». Βλ.
Φωνὴ τῆς Κύπρου, 10.9.1949.

41. «Ὁ ἅγιος Πολύδωρος εἶναι ὁ Ἅγιος τῆς Λευκωσίας. Ἡ ἑορτὴ αὐτοῦ
 ἐτελέσθη τὴν παρελθούσαν Κυριακὴν εἰς τὴν ἐκκλησίαν Τρυπιώτου...». Βλ.
Φωνὴ τῆς Κύπρου, 9.9.1950.

Ἡ τίμια κάρα τοῦ Πολυδώρου κινδύνευσε στὰ χρόνια τῆς Μικρασιατικῆς καταστροφῆς νὰ μαγαριστεῖ ἀπὸ τοὺς τούρκους, ἀλλὰ διεσώθη ἀπὸ τὸν ἱεροδιάκονο καὶ ἀργότερα πρωτοσύγκελλο τοῦ μητροπολίτη Ἐφέσου Ἰωακείμ, Κύριλλο Ψύλλα (†1941), ὁ ὁποῖος τὴ μετέφερε μὲ πολλοὺς κινδύνους στὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν κατέθεσε στὸν ναὸ τῆς ἀγίας Αἰκατερίνης στὴν Πλάκα⁴². Στις 23 Ὀκτωβρίου 1968, μετὰ ἀπὸ ἐνέργειες τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ' καὶ ἄδεια τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν Ἱερωνύμου, ἡ κάρα μεταφέρθηκε ἀπὸ τὸν χωρεπίσκοπο Κωνσταντίας καὶ μετέπειτα ἀρχιεπίσκοπο (1977-2006) Κύπρου Χρυσόστομο στὴν Κύπρο, ὅπου τὴν παρέλαβε ὁ Μακάριος. Ἀκολούθως, ἐξετέθη σὲ λαϊκὸ προσκύνημα στὸν ναὸ τοῦ Τρουπιώτη, μέχρι τὴν 26^η Νοεμβρίου 1968, ὅποτε ὁ χωρεπίσκοπος Κωνσταντίας τὴν ἐπανάφερε στὴν Ἀθήνα⁴³.

Ὁ ἅγιος Μιχαήλ.

Πολύτιμες πληροφορίες γιὰ τὸν βίο καὶ τὸ μαρτύριο τοῦ

42. Ὁ ἱερομόναχος Κύριλλος ἀνάλωσε τὴ μετέπειτα ζωὴ του στὴν ὑπηρεσία τῶν Μικρασιατῶν προσφύγων. Ἀπεβίωσε τὸ 1941. Βλ. ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Χρονικά», *Πάνταινος* 33(1941)94. Γιὰ τὸν ρόλο του στὴ διάσωση καὶ μεταφορὰ τῆς τιμίας κάρας τοῦ ἀγίου Πολυδώρου στὴν Ἀθήνα ἀναφέρονται οἱ Παρθένιος Κυρμίτσης, «Ὁ Ἅγιος Νεομάρτυς Πολύδωρος», ὅ.π., σσ. 191-192, καὶ Νικόλαος Λανίτης, «Κυπριακὴ Ἀγιολογία», *Κυπριακὰ Γράμματα* 2(1935)103-104. Σύμφωνα μὲ τὸν ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟ ΠΑΠΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΥ, *Μορφὲς ποὺ ἄγιασαν τὴν Κύπρο*, ὅ.π., σ. 23, ὁ Κύριλλος κατάφερε νὰ διαφύγει μὲ τὴν τιμία κάρα ἀπὸ τὴ Μικρὰ Ἀσία μεταμφιεσμένος σὲ γριά.

43. ΑΝΔΡΕΑ ΜΙΤΣΙΔΗ, «Ἡ εἰς Κύπρον μεταφορὰ τῆς τιμίας Κάρας τοῦ Κυπρίου Ἀγίου Πολυδώρου», *Ἀπόστολος Βαρνάβας* 29(1968)366-368, ὅπου δημοσιεύονται ἐπίσης οἱ σχετικὲς ἐπιστολές, ποὺ ἀντάλλαξαν γιὰ τὸ θέμα οἱ Μακάριος καὶ Ἱερώνυμος.

Μιχαήλ άντλοῦμε ἀπὸ κείμενο πὸ ἔγραψε, τὸ 1843, ὁ μοναχὸς Ἰάκωβος τοῦ μετοχίου Ἅγιος Ἀθανάσιος Σαμοθράκης, τῆς ἱερᾶς μονῆς Ἰβήρων τοῦ Ἁγίου Ὀρους, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι μαρτύρησε μὲ ἄλλους τέσσερεις χριστιανοὺς στὴ Μάκρη τῆς Θράκης, στίς 6 Ἀπριλίου 1835. Τὸ μικρὸ χρονικὸ διάστημα, πὸ μεσολάβησε ἀνάμεσα στὸν μαρτυρικὸ θάνατό τους καὶ στὴ συγγραφὴ τοῦ κειμένου, καθὼς καὶ ἡ ἐπικύρωσή του ἀπὸ τὸν ἐπίτροπο τοῦ μητροπολίτη Μαρωνείας, ἐπίσκοπο Τραϊανουπόλεως Ἀνθιμο, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ θεωρήσουμε ἱστορικῶς ἀκριβῆ τὰ ὅσα περιγράφονται. Αὐτό, ὅμως, πὸ ἔχει ἀμφισβητηθεῖ εἶναι ἡ ἀναφορά, ὅτι μαρτύρησαν τὴ Δευτέρα τοῦ Θωμᾶ, στίς 6 Ἀπριλίου 1835, ἀφοῦ τὸ ἔτος αὐτὸ ἡ Δευτέρα τοῦ Θωμᾶ δὲν συνέπιπτε μὲ τὴν 6^η Ἀπριλίου, κάτι πὸ συνέβη τὸ ἀμέσως ἐπόμενο, τὸ ὁποῖο εἶναι καὶ τὸ πλέον πιθανὸν ἔτος τοῦ μαρτυρίου τους. Ἐξάλλου, σὲ εἰκόνα τους πὸ ἀγιογραφήθηκε τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴ Σαμοθράκη σημειώνεται ὅτι τὸ μαρτύριό τους συνέβη στίς 6 Ἀπριλίου 1836. Τὸ πιθανότερο εἶναι, ὅτι ἡ σχετικὴ σύγχυση προῆλθε ἀπὸ παρανόηση τῆς χρονολογίας τοῦ μαρτυρίου τους στὸ πρωτότυπο χειρόγραφο⁴⁴.

Στὸ κείμενο τοῦ Ἰακώβου δὲν δίνονται πολλὰ στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Μιχαήλ, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἀπὸ ποῖο μέρος τῆς Κύπρου καταγόταν, οὔτε πότε ἐγκατεστάθη στὴ Σαμοθράκη, ὅπου διέμενε τὴν περίοδο τῆς ἑναρξῆς τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης τοῦ 1821. Τότε, ὅπως ἀναφέρεται, ὁ Μιχαήλ, ὁ ὁποῖος ἦταν καὶ ὁ μεγαλύτερος σὲ ἡλικία ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους, φοβήθηκε καὶ ἐξώμοσε, γιὰ νὰ γλυτώσει τὴ ζωὴ του ἀπὸ τοὺς ὀθωμανοὺς, πὸ ἐπέδραμαν στὸ νησί, ἐκτέλε-

44. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΕΩΣ ΑΝΘΙΜΟΥ, *Οἱ Ἅγιοι ἑνδοξοὶ πέντε Νεομάρτυρες ἐκ Σαμοθράκης καὶ ἐν Μάκρη Ἐβρου ἀθλήσαντες Ἐμμανουήλ, Γεώργιος, Μιχαήλ, Θεόδωρος καὶ Γεώργιος*, Ἀλεξανδρούπολη 1997, σ. 10.

σαν τούς άντρες και συνέλαβαν τὰ γυναικόπαιδα, τὰ όποία πώλησαν σέ άλλες περιοχές. Ανάμεσά τους περιλαμβάνονταν και τέσσερεις νεαροί κάτοικοι, οί Γεώργιος, Μανουήλ, Θεόδωρος και έτερος Γεώργιος, ό νεότερος, οί όποιοι πωλήθηκαν ώς δοϋλοι και έξισλαμίσθηκαν με δόλο.

Η λήξη τής έπανάστασης και ή ανακήρυξη του έλληνικού κράτους δημιούργησαν νέες κοινωνικοπολιτικές συνθήκες, γεγονός που συνέτεινε, ώστε να περιοριστούν οί διώξεις σε βάρος των χριστιανών ύπηκόων τής όθωμανικής αυτοκρατορίας. Τότε, οί πέντε έξωμότες κατάφεραν να έπιστρέψουν στη Σαμοθράκη, όπου έπανήλθαν στη χριστιανική πίστη και, αφού χρίσθηκαν με άγιο μύρο και ανέλαβαν τὰ πατρικά τους κτήματα, ζούσαν ένωμένοι με τούς υπόλοιπους χριστιανούς. Όμως, σύμφωνα με τούς νόμους τής έποχής, ή άρνηση του Ίσλαμ έτιμωρείτο με θάνατο, γι' αυτό και προτρέπονταν από τούς όμοχώριούς τους να μεταβοϋν στο έλεύθερο έλληνικό κράτος, όπου μπορούσαν να ζήσουν χωρίς κινδύνους.

Παρόμοια συμβουλή τούς έδωσε και ό έπίσκοπος Τραϊανουπόλεως, ό όποιος ζήτησε και τή γνώμη του οίκουμενικού πατριάρχη Γρηγορίου Στ' για τήν τυχόν βοήθεια, που θα μπορούσε να παράσχει ή Έκκλησία, στην περίπτωση, κατά τήν όποία οί όθωμανικές αρχές αποφάσιζαν να εφαρμόσουν τον ισλαμικό νόμο. Η άπάντηση του πατριάρχη ήταν κατηγορηματική: ή Έκκλησία ήταν άνήμπορη να βοηθήσει και συμβούλευε και αυτός τούς πρώην έξωμότες, αν ήθελαν, να αναχωρήσουν τὸ ταχύτερο δυνατόν για τήν Ελλάδα, προκειμένου να σώσουν τή ζωή τους. Αυτόι, όμως, άρνήθηκαν δηλώνοντας ότι είχαν αποφασίσει να παραμείνουν στον τόπο που άλλαξοπίστησαν και, αν χρειαζόταν, να μαρτυρήσουν και δια του αίματος να έξαλείψουν τὸ άμάρτημά τους.

Σύντομα, τὸ γεγονός τής θρησκευτικής μεταστροφής τους διέρρευσε στους όθωμανούς κατοίκους τής Σαμοθράκης και τής γειτονικής Θράκης, οί όποιοι τὸ κατάγγειλαν στον όθωμανό διοικητή και στον καθή τής περιοχής. Οί τελευταίοι

τοὺς συνέλαβαν καί, ἀφοῦ τοὺς ἐκφόβισαν καὶ ἀπέσπασαν ἀρκετὰ χρήματα, τοὺς ἄφησαν ἐλεύθερους. Τὸ ἴδιο συνέβαινε μὲ κάθε νέο διοικητή, ποὺ ἔστελλε ἡ Πύλη στὴ Μάκρη, πόλη τῆς Θράκης ποὺ βρίσκεται κοντὰ στὴν Ἀλεξανδρούπολη, στὰ διοικητικὰ ὄρια τῆς ὁποίας ὑπαγόταν ἡ Σαμοθράκη. Πιὸ σκληρὸς ἀπὸ αὐτοὺς ἦταν κάποιος Ἀπτιραχμὰν ἐφένδης, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφθηκε τὸ νησι καί, ἀφοῦ τοὺς κάλεσε νὰ παρουσιαστοῦν ἐνώπιόν του, προσπάθησε ἀρχικά, μὲ δῆθεν καλὸ τρόπο, νὰ τοὺς πείσει νὰ ἐπανέλθουν στὴ μουσουλμανικὴ θρησκεία. Ὅταν, ὅμως, διαπίστωσε πὼς ἦταν ἀποφασισμένοι νὰ μαρτυρήσουν, παρὰ νὰ ἀρνηθοῦν τῇ χριστιανικῇ τους πίστι, διέταξε καὶ τοὺς φυλάκισαν. Στὴ συνέχεια, ἀφοῦ ἔλαβε χρήματα καὶ αὐτός, τοὺς ἀπελευθέρωσε καὶ ἐπέστρεψε στὴ Μάκρη.

Μετὰ τὸν Ἀπτιραχμὰν ἀνέλαβε τὴ διοίκηση τῆς περιοχῆς ὁ ἄλβανὸς Τζελάλ μπέης, ὁ ὁποῖος ἦταν εὐρέως γνωστὸς γιὰ τὸν τυραννικὸ χαρακτήρα του. Τότε, ὁ Ἀπτιραχμὰν ἦλθε σὲ συνεννόηση μαζί του καὶ ἔδωσε ὁδηγίες νὰ συλληφθοῦν οἱ πέντε καὶ νὰ μεταφερθοῦν στὴ Μάκρη, ὅπου τοὺς ἔκλεισαν στὴ φυλακὴ καὶ τοποθέτησαν τὰ πόδια τους στὸ λεγόμενο «τιμωρητικὸ ξύλο». Στὴ συνέχεια ὁ Τζελάλ μπέης τοὺς ἀνέκρινε καὶ ὅταν διαπίστωσε τὴν πρόθεσή τους νὰ μαρτυρήσουν, παρὰ νὰ ὁμολογήσουν πίστη στὸ Ἰσλάμ, τοὺς ἔκλεισε ξανά στὴ φυλακὴ, ὅπου τοὺς ἀλυσόδεσε, καθιστῶντας τὴ ζωὴ τους βασανιστικὴ.

Τὴ φορὰ αὐτὴ οἱ συλληφθέντες προαισθάνθηκαν τὸ ἐπικείμενο τέλος τους, γι' αὐτὸ καὶ ἐνημέρωσαν τοὺς χριστιανοὺς κατοίκους τῆς Μάκρης, γιὰ τὴν ἐπιθυμία τους νὰ κοινωνήσουν τῶν ἀχράντων μυστηρίων. Σὲ σύσκεψη ποὺ ἔγινε τότε ἀνάμεσα στοὺς προύχοντες καὶ στὸν ἱερέα τῆς πόλης ἀποφασίσθηκε νὰ κατηγορηθεῖ ὁ τελευταῖος ψευδῶς στὶς ὀθωμανικὲς ἀρχές γιὰ φοροδιαφυγὴ, γεγονός ποὺ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ συλληφθεῖ καὶ νὰ κλειστεῖ στὴ φυλακὴ. Ἐκεῖ, ἀφοῦ ἐξομολόγησε τοὺς Μάρτυρες, τοὺς κοινωνῶνσε μὲ τὰ

ἄχραντα μυστήρια, πὸ μετέφερε μυστικά μαζί του.

Τρεῖς ἡμέρες ἀργότερα ὁ Τζελάλ μπέης διέταξε καὶ μετέφεραν μπροστά του τὸν Μανουήλ, ὁ ὁποῖος, ὅταν εἶχε πωληθεῖ στὴν Αἴγυπτο φοίτησε σὲ ἰσλαμικὸ σχολεῖο καὶ ἐξέμαθε καλὰ τὴν ἀραβικὴ γλῶσσα καὶ τὴ διδασκαλία τοῦ Κορανίου. Ἀκολουθῶς, τοῦ κατέστησε σαφές, ὅτι ἡ ἐμμονή τους στὸν Χριστιανισμὸ θὰ σήμαινε τὴν ἐκτέλεσή τους καὶ τὸν προέτρεψε νὰ προσποιηθεῖ πὼς ἐπανερχόταν στὸ Ἰσλάμ καὶ νὰ ζοῦσε στὴ συνέχεια ὡς χριστιανός. Τὰ ἴδια τόνισε καὶ στὸν κύπριο Μιχαήλ, καθὼς καὶ στοὺς ἄλλους τρεῖς, οἱ ὁποῖοι ἐπίσης ὁδηγήθηκαν ἐνώπιόν του. Ὅλοι τους, ὅμως, ὁμολόγησαν ξανὰ τὴ χριστιανικὴ τους πίστη, ὁ δὲ Μανουήλ, ὡς καλὸς γνώστης τῆς μουσουλμανικῆς θρησκείας, ἔλεγξε μὲ παρρησία τὸν ἀλβανὸ τύραννο καὶ τὶς πλάνες τοῦ Ἰσλάμ. Τότε, ὁ Τζελάλ μπέης τοὺς ἔκλεισε καὶ πάλι στὴ φυλακὴ καὶ ζήτησε τὴν ἐπικύρωση τῆς θανατικῆς ἐκτέλεσής τους ἀπὸ τὸν διοικητὴ τῆς ἐπαρχίας, Βασάφ ἐφένδη, ὁ ὁποῖος ἔδρευε στὴν Κωνσταντινούπολη.

Εἴκοσι τρεῖς ἡμέρες ἀργότερα καὶ ἀφοῦ οἱ πέντε συλληφθέντες ὑπέφεραν τὰ πάνδεινα, γνωστοποιήθηκε στὴ Μάκρη ἡ ἔγκριση τῆς θανατικῆς καταδίκης τους. Τὴν ἀμέσως ἐπόμενη μέρα, Δευτέρα τοῦ Θωμᾶ, στίς 6 Ἀπριλίου 1836, οἱ δῆμιοι ὁδήγησαν τὸν Μιχαήλ στὴ μέση τοῦ παζαριοῦ καὶ ἐκεῖ, ἀφοῦ τὸν βασάνισαν καὶ τὸν προέτρεψαν ξανὰ νὰ ἀρνηθεῖ τὴ χριστιανικὴ πίστη, τὸν κατακρεοῦργησαν μὲ τὰ ξίφη τους. Ἀκολουθῶς, ἀφοῦ μετέφεραν τοὺς ὑπόλοιπους τέσσερεις στὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς πόλης, ὅπου ἔκειτο τὸ κατακρεοιργημένο σῶμα τοῦ Μιχαήλ, μὲ σκοπὸ νὰ τοὺς ἐκφοβίσουν, ἀπαγχόνισαν τοὺς Θεόδωρο καὶ Γεώργιο καὶ ἔριξαν ἀπὸ ὕψος σὲ σιδερένια καρφιά, πὸ ἦταν καρφωμένα σὲ σανίδες, τὸν Μανουήλ καὶ τὸν νεότερο Γεώργιο, ὅπου ὁ μὲν πρῶτος βρῆκε μαρτυρικὸ θάνατο, ὁ δὲ δεύτερος, κατὰ θαυμαστὸ τρόπο, δὲν ἔπαθε τίποτε, ἀφοῦ στράβωσαν τὰ καρφιά.

Τότε, οἱ δῆμιοι ἔφεραν μᾶστορα καὶ ἔφτιαξε ξανὰ τὰ

καρφιά και ἔριξαν και πάλιν τὸν νεαρὸ Γεώργιο. Τὸ τέλος τοῦ ἦταν βασανιστικό, ἀφοῦ παρέμεινε ζωντανὸς γιὰ 24 ὥρες σὲ αὐτά, μέχρι ποῦ ἕνας ἀπὸ τοὺς δημίους τὸν ἀποτελείωσε μὲ τὸ πιστόλι του. Ὅπως ἀναφέρει ὁ συγγραφέας τοῦ χειρογράφου, μοναχὸς Ἰάκωβος, κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ μαρτυρίου του πολλοὶ χριστιανοὶ τῆς πόλης μετέβαιναν πλησίον του και τὸν ἐνθάρρουναν, ἐνῶ ἄλλοι τοῦ ζητοῦσαν νὰ μεσιτεύσει στὸν Θεό, γιὰ νὰ τερματιστεῖ ἡ πανώλη, ποῦ ἔπληττε τὴν περίοδο ἐκείνη τῆ Θράκης. Πολλοὶ δὲ ἐμβάπτιζαν παπύρους στὸ αἷμα τῶν Μαρτύρων και τοὺς ἔπαιρναν χάριν εὐλογίας στὰ σπίτια τους, ὅπου συντελέστηκαν πολλὰ θαύματα σὲ ἀσθενεῖς, ἀκόμη και σὲ τουρκάλλες.

Φαίνεται ὅτι μὲ τὴν ἐκτέλεση τῶν πέντε διαφωνοῦσαν πολλοὶ ὀθωμανοὶ ἀξιωματοῦχοι, ὅπως κάποιος ὑψηλὰ ἰστάμενος ὀνόματι Μουσταφᾶ πασᾶς, ὁ ὁποῖος θὰ διερχόταν ἀπὸ τὴ Μάκρη τὶς μέρες ἐκεῖνες. Γι' αὐτὸ και ὁ Τζελάλ μπέης ἔδωσε ὁδηγίες, ὥστε τὰ λείψανά τους νὰ μὴν παραμείνουν σὲ δημόσια θέα, ὅπως γινόταν σὲ παρόμοιες περιπτώσεις, ἀλλὰ νὰ παραδοθοῦν στοὺς χριστιανοὺς γιὰ ταφή σὲ κοινὸ μέρος, θέλοντας ἔτσι νὰ ἀποκρύψει τὴν ἐκτέλεση. Σύμφωνα μὲ ὅσα ἀναφέρονται στὸ χειρόγραφο, μὲ τὴν ἐκτέλεση διαφώνησε και ὁ σουλτάνος Μαχμουτ Β', ὁ ὁποῖος, ὅταν πληροφορήθηκε τὰ γεγονότα, διέταξε τὴν ἐξορία τοῦ Βασάφ ἐφένδη στὴ Βάρνα και ἀκολούθως τὸν ἀποκεφαλισμὸ του, καθὼς και τὴν ἐξορία στὴν Ἀδριανούπολη τοῦ πεθεροῦ του, Παρτάφ ἐφένδη, ποῦ φαίνεται ὅτι εἶχε διαδραματίσει κάποιον ρόλο στὴ θανατικὴ καταδίκη τῶν Νεομαρτύρων. Οἰκτρὸ τέλος εἶχε και ὁ Τζελάλ μπέης, ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ κλήθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ λογοδοτήσει γιὰ τὴ διοίκηση τῆς Μάκρης, καταδικάστηκε σὲ θάνατο και ἐκτελέστηκε. Ἀναφέρεται ἀκόμη, ὅτι ἕνας ἀπὸ τοὺς δημίους, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ὁ Μανουήλ εἶχε ζητήσει νὰ τοῦ ἐπιτρέψει νὰ προσευχηθεῖ, ἀλλὰ τοῦ ἀρνήθηκε, πέθανε τὶς ἀμέσως ἐπόμενες ἡμέρες ἀπὸ τὴν πανώλη, ἐνῶ ἐνὸς δευτέρου στράβωσε τὸ πρόσωπό του και παρέμεινε

ἔτσι «θέαμα ἐλεεινό», γιὰ τὴν ὑπόλοιπη ζωὴ του⁴⁵.

Ὁ Ἰάκωβος συνέθεσε, κατ' ἐντολὴ τοῦ ἐπισκόπου Τραϊανουπόλεως, ἀκολουθία πρὸς τιμὴ τῶν πέντε Νεομαρτύρων, ἀντίγραφα τῆς ὁποίας διασώθηκαν στοὺς ναοὺς τῆς Μάκρης καὶ τῆς Σαμοθράκης. Τὴν ἀκολουθία αὐτὴ ἐξέδωσε, τὸ 1941, ὁ Μυρτίλος Ἀποστολίδης, ὁ ὁποῖος σχολίασε τὸ μαρτύριό τους καὶ παρέθεσε ἐπίσης τὸ κείμενο τοῦ μοναχοῦ Ἰακώβου μὲ προσθήκες, πιθανότατα ἀπὸ κάποιον ἀντιγραφέα του, ἐνῶ μία δευτέρη ἔγραψε πρὸς τιμὴ τους ὁ ὑμνογράφος Γεράσιμος Μικραγιαννανίτης, τὸ 1970. Ἀμφότερες ἐπανεκδόθηκαν σὲ ἕνα τόμο, ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Ἀλεξανδρουπόλεως Ἀνθίμο, τὸ 1997⁴⁶.

Ἡ ὑπαρξὴ τῶν χειρογράφων μὲ τὸ μαρτύριο καὶ τὴν ἀκολουθία τῶν πέντε, καθὼς καὶ τῆς εἰκόνας τους φανερώνει, ὅτι τιμήθηκαν ἀπὸ τὴν τοπικὴ κοινωνία ὡς ἅγιοι, ἀμέσως μετὰ τὸ μαρτύριό τους⁴⁷. Ὡστόσο, ἡ ἐπίσημη πράξις ἀγιοκατάταξής τους ἔγινε πολὺ ἀργότερα ἀπὸ τὸ οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, μετὰ ἀπὸ ἀναφορὰ τοῦ μητροπολίτη Ἀλεξανδρουπόλεως Ἀνθίμου, ποὺ ἐστάλη μὲσῶ τῆς Διαρκοῦς ἱεραῆς Συνόδου τῆς

45. ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Λόγος διηγηματικὸς καὶ ἐγκωμιαστικὸς εἰς τοὺς Ἁγίους Πέντε Νεομάρτυρας, τοὺς ἐκ Σαμοθράκης. Ἐγράφη ὑπὸ τοῦ μοναχοῦ Ἰακώβου Ἰβηρίτου (Μετόχιον Ἅγιος Ἀθανάσιος Σαμοθράκης) ἐν ἔτει 1843», *Θρακικὰ* 39(1965)298-307.

46. ΜΥΡΤΙΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ, «Ἀνέκδοτος ἀκολουθία καὶ ἐγκώμιον πέντε Θρακῶν Νεοφανῶν Μαρτύρων Μανουήλ, Γεωργίου, Μιχαήλ, Θεοδώρου καὶ Γεωργίου», *Θρακικὰ* 16(1941)335-365. ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΜΙΚΡΑΓΙΑΝΝΑΝΙΤΟΥ, *Ἀκολουθία τῶν Ἁγίων ἐνδόξων πέντε Νεομαρτύρων τῶν ἐκ Σαμοθράκης καὶ ἐν Μάκρῃ ἀθλησάντων*, Ἀθῆναι 1970, ὅπου παρατίθεται καὶ φωτογραφία τῆς παλαιᾶς εἰκόνας τῶν Νεομαρτύρων. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΕΩΣ ΑΝΘΙΜΟΥ, *Οἱ Ἅγιοι ἐνδοξοὶ πέντε Νεομάρτυρες ἐκ Σαμοθράκης*, ὅ.π.

47. Σχετικὰ βλ. ΜΥΡΤΙΛΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ, «Ἀνέκδοτος ἀκολουθία», ὅ.π., σ. 335-339. ΓΙΑΝΝΗ ΓΚΙΚΑ, «Οἱ πέντε Νεομάρτυρες ἀπὸ τῆ Σαμοθράκης», *Μακεδονικὴ Ζωὴ* 121(1976)14-15, ὅπου ἐπίσης παρατίθεται φωτογραφία τῆς παλαιᾶς εἰκόνας τῶν Ἁγίων.

Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Τότε, τὸ οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, μὲ ἀπόφασή του ἡμερομηνίας 17 Μαΐου 1985, διακήρυξε καὶ ἐπίσημα τὴν ἀγιότητά τους καὶ ὄρισε νὰ ἐορτάζεται ἡ μνήμη τους τὴν Κυριακὴ τοῦ Θωμᾶ⁴⁸, ὅπως εἶχε καθιερωθεῖ ἀπὸ τὸ 1981, ἀπὸ τὴ μητρόπολη Ἀλεξανδρουπόλεως, ἀντὶ τῆς 6^{ης} Ἀπριλίου, «λόγω τοῦ μεγαλοπρεπέστερου τῆς ἡμέρας καὶ τῆς συμπίπτουσας ἀργίας»⁴⁹. Ἐκτοτε, τὴ μέρα αὐτὴ τελεῖται στὴ Σαμοθράκη πανηγυρικὴ θεία λειτουργία στὸν ναὸ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου στὴ Χώρα καὶ ἀκολουθῶς λιτανεύονται ἡ εἰκόνα καὶ ἡ ὀστεοθήκη μὲ τὰ ἅγια λείψανά τους. Σύμφωνα δὲ μὲ τὸ ἔθιμο, ἡ πομπὴ σταματᾶ στὸ παρεκκλήσι, ποὺ ἀνηγέρθη πρὸς τιμὴν τους στὸν τόπο τοῦ μαρτυρίου τους, ὅπου ὁ μητροπολίτης Ἀλεξανδρουπόλεως διαμοιράζει στοὺς παρευρισκόμενους κόκκινα αὐγὰ τοῦ Πάσχα⁵⁰.

Στὴν Κύπρο ὁ βίος καὶ τὸ μαρτύριο τοῦ Μιχαὴλ ἔγιναν γνωστὰ στὰ νεότερα χρόνια, λόγω τῆς δημοσίευσης σχετικῶν μελετῶν σὲ βιβλία ἐγκυκλοπαιδικῶ περιεχομένου, ἢ σὲ ἄλλα ἔντυπα⁵¹. Ἡ δὲ μνήμη του τιμᾶται τὴν ἡμέρα τοῦ μαρτυρίου του, στίς 6 Ἀπριλίου, ὁπότε ψάλλεται εἰδικὴ ἀκολουθία, ποὺ

48. ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Ἀνεγνωρίσθησαν ἐπισήμως ὡς Ἅγιοι οἱ πέντε Μάρτυρες τῆς νήσου Σαμοθράκης», *Ὁρθόδοξος Τύπος*, 11.10.1985. Ἡ σχετικὴ Συνοδικὴ ἀπόφαση δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν μητροπολίτη Ἀλεξανδρουπόλεως Ἄνθιμο, *Οἱ Ἅγιοι ἔνδοξοι πέντε Νεομάρτυρες*, ὁ.π., σσ. 7-8, καὶ ἀναδημοσιεύτηκε στὰ *Κύπρια Μηναῖα*, τ. Στ', ὁ.π., σσ. 78.

49. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΕΩΣ ΑΝΘΙΜΟΥ, *Οἱ Ἅγιοι ἔνδοξοι πέντε Νεομάρτυρες*, ὁ.π., σ. 9.

50. Ἐνδεικτικὰ βλ. ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Σαμοθράκη», *Ἐπιλογές* (ἔνθετο περιοδικὸ ἐφημ. Μακεδονίας), 5.5.2001 (ἀρ. τεύχους 272, σσ. 24-32), ὅπου παρατίθενται ἀρκετὲς φωτογραφίες ἀπὸ τὴν πανήγυρη πρὸς τιμὴν τῶν πέντε Νεομαρτύρων, τὴν ὀστεοθήκη καὶ τὴν παλαιὰ εἰκόνα τους.

51. Ἐνδεικτικὰ βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΕΡΑΝΤΩΝΗ, *Λεξικὸν τῶν Νεομαρτύρων*, τ. Γ', ὁ.π., σ. 362. ΑΝΔΡΕΑ ΚΥΡΙΑΚΟΥ, «Ὁ Ἅγιος Νεομάρτυς Μιχαὴλ καὶ οἱ σὺν αὐτῶ», *Ὁρθόδοξη Μαρτυρία* 17(1986)44-46. ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, «Μιχαὴλ Νεομάρτυς», *Μεγάλῃ Κυπριακῇ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τ. 15^{ος}, Λευ-

συνετέθη από τον ύμνογράφο Χαράλαμπο Μπούσια, τὸ 1999⁵².

Οἱ Μάρτυρες τοῦ 1821.

Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι, τὸ 1821 στὴν Κύπρο δὲν ἐκδηλώθηκε ἔνοπλη ἐξέγερση, οἱ τοπικὲς ἀρχὲς ἐφάρμοσαν σειρὰ ἀπὸ μέτρα, ποὺ ἀποσκοποῦσαν στὸν ἀποκεφαλισμὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ πολιτικῆς ἡγεσίας καὶ στὸν ἐκφοβισμὸ τοῦ πληθυσμοῦ. Τὰ γεγονότα ποὺ ἀκολούθησαν ἀποτελοῦν τὴν τραγικότερη πτυχὴ τῶν μεγάλων δοκιμασιῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ τοῦ νησιοῦ, κατὰ τὴ διάρκεια τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας. Οἱ ἐκκλησιαστικοὶ ἡγέτες, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανὸ καὶ τοὺς τρεῖς μητροπολίτες Κιτίου Μελέτιο, Πάφου Χρῦσανθο καὶ Κυρηνείας Λαυρέντιο, καθὼς καὶ μεγάλος ἀριθμὸς προκρίτων, ἐκτελέστηκαν καὶ οἱ περιουσίες τους δημεύθηκαν⁵³. Τὰ λείψανα τῶν ἀρχιερέων καὶ μερικῶν προκρίτων τάφηκαν στὸ προαύλιο τοῦ ναοῦ τῆς Φανερωμένης, ἐνῶ τῶν ὑπολοίπων σὲ αὐτὰ τῆς Παλλουριώτισσας καὶ

κωσία 1996, σ. 168. Τοῦ ἰδίου, «Ὁ Κύπριος Νεομάρτυρας Μιχαὴλ (†1835)», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν* 22(1996)257-264. ΠΑΠΑΣΤΑΥΡΟΥ ΠΑΠΑΓΑΘΑΓΓΕΛΟΥ, *Μορφές ποὺ ἄγιασαν τὴν Κύπρο*, ὁ.π., σσ. 343-348, καὶ σ. 566, ὅπου φωτογραφία τῆς παλαιᾶς εἰκόνας τους. ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, «Ὁ Κύπριος Νεομάρτυρας Μιχαὴλ (†1836)», *Πολίτης*, 22.4.2001.

52. *Κύπρια Μηναια*, τ. Στ', ὁ.π., σ. 67-79, ὅπου παρατίθεται ἡ ἀκολουθία καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὸν Ἅγιο. Ἡ 6^η Ἀπριλίου ὀρίζεται ὡς ἡμέρα ἐορτασμοῦ τῆς μνήμης τοῦ Ἁγίου καὶ στὸ Ἐορτολόγιον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου (Λευκωσία 2010, σ. 238).

53. Γιὰ τὰ γεγονότα ποὺ διαδραματίστηκαν στὴν Κύπρο τὴν ἐποχὴ αὐτὴ βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, *Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*, τ. Γ', Ἀθήνα 1860, σσ. 258-262. ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΤΡΙΚΟΪΠΗ, *Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως*, τ. Α', Λονδίνο 1860, σσ. 292-295. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΗΠΙΑΔΗ, *Ἀπομνημονεύματα τῶν κατὰ τὸ 1821 ἐν τῇ νήσῳ Κύπρω τραγικῶν σκηνῶν*, Ἀλεξάνδρεια 1888, σσ. 7-24.

τῶν Ἀγίων Ὁμολογητῶν. Πολὺ ἀργότερα, ὅταν ἔγινε ἡ ἐπέκταση τοῦ ναοῦ τῆς Φανερωμένης, τὸ 1872-73, αὐτὰ τοποθετήθηκαν σὲ λάρνακα κάτω ἀπὸ τὴν ἀγία τράπεζα, ὅπου παρέμειναν μέχρι τὸ 1930, πού μεταφέρθηκαν στὸ Μαυσωλεῖο, τὸ ὁποῖο ἀνηγέρθη στὸν περίβολο τοῦ ναοῦ⁵⁴.

Εἶναι γνωστὸ ἀπὸ διάφορες ἱστορικές πηγές, ὅτι τὶς ἡμέρες τῶν σφαγῶν οἱ τοῦρκοὶ ἄσκησαν πίεση στοὺς συλληφθέντες, γιὰ νὰ ἐξωμώσουν, μὲ ἀποτέλεσμα τριάντα ἕξι ἀπὸ αὐτοὺς νὰ ἀρνηθοῦν τελικὰ τὴ χριστιανικὴ πίστη καὶ νὰ σώσουν τὴ ζωὴ τους⁵⁵. Ἀπὸ τὶς πιὸ γνωστὲς περιπτώσεις ἐξισλαμισθέντων εἶναι αὐτὲς τῶν ἀδελφῶν Ἀνδρέα καὶ Μάρκου Σολομωνίδη, οἱ ὁποῖοι μετονομάστηκαν σὲ Χουρσίτ ἀγᾶ καὶ Μεχμέτ ἀγᾶ ἀντιστοίχως. Ἄν οἱ Μάρτυρες τοῦ 1821 ἀκολούθοῦσαν τὸ παράδειγμά τους, τότε εἶναι πολὺ πιθανὸν τὸ ἴδιο νὰ ἔπραττε καὶ ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τοῦ νησιοῦ⁵⁶. Σὲ μιὰ περίοδο μάλιστα, πού οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ τοὺς κατοίκους ζοῦσαν σὲ καταστάσεις ἀμάθειας καὶ πνευματικοῦ σκοτόυ, ἐξαιτίας τῆς τουρκικῆς κακοδιοί-

54. Γιὰ τὸ ἱστορικὸ τῆς ταφῆς τῶν ἐθνομαρτύρων καὶ τῆς μετακομιδῆς τῶν λειψάνων τους βλ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΚΗΠΙΑΔΗ, *Ἀπομνημονεύματα*, ὅ.π., σσ. 7-24. ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Ἡ 9^η Ἰουλίου», *Ἀπόστολος Βαρνάβας* 2(1930)433-440. Π. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΠΑΝΑΓΗ, *Ὁ Ἱερός Ναὸς Παναγίας τῆς Φανερωμένης στὴ Λευκωσία τῆς Κύπρου*, Λευκωσία 2002, σσ. 141-149.

55. «Τῇ ἐπιούσῃ ἐκαρατομήθησαν καὶ ὅλοι οἱ ἄλλοι, ἐκτὸς τριάκοντα ἕξ, τῆς δευτερευούσης τάξεως, ἐξωμοσάντων δι' ἀδυναμίαν χαρακτηῖρος». Βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΦΙΛΗΜΟΝΟΣ, *Δοκίμιον ἱστορικόν*, ὅ.π., σ. 262. Οἱ ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ, *Εἰδήσεις Ἱστορικαὶ περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου*, Ἀθήνα 1875, σ. 120 καὶ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΗΠΙΑΔΗΣ, *Ἀπομνημονεύματα*, ὅ.π., σ. 27, σημειώνουν ὅτι ἐξισλαμίστηκαν «δι' ἀδυναμίας χαρακτηῖρος... περὶ τοὺς τεσσαράκοντα τὸν ἀριθμὸν», ὁ δὲ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΦΡΑΓΚΟΥΔΗΣ, *Κύπρις*, Ἀθήνα 1890, σ. 352, ἀναφέρει τὴν ἐκ παραδόσεως διασωθεῖσα μαρτυρία, ὅτι οἱ ἐκτελεσθέντες ἀρνήθηκαν «τὴν προτεινομένην ἐξωμοσίαν».

56. Γιὰ τοὺς ἀδελφοὺς Σολομωνίδη βλ. ΚΩΣΤΑ ΚΥΡΡΗ, «Ἀνδρέας, Νικόλαος, Χριστόδουλος καὶ Μᾶρκος Σολομωνίδη», *Κυπριακαὶ Σπουδαί*

κησης, τῆς ἀνυπαρξίας σχολείων, τῆς φτώχειας καὶ τῆς ἐξαθλίωσης, ὁ κίνδυνος τοῦ μαζικοῦ ἐξισλαμισμοῦ, ποῦ θὰ ὀδηγοῦσε στὸν σταδιακὸ ἐκτουρκισμό, ἦταν ἰδιαίτερα μεγάλος. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ παράδειγμα τῶν χριστιανῶν τῆς περιοχῆς τοῦ Ὀφ στὸν Πόντο, οἱ ὁποῖοι τὸν 16^ο αἰῶνα ἐξισλαμίστηκαν μαζικά, μετὰ ποῦ ὁ ἐπίσκοπός τους Ἀλέξανδρος ἀσπάστηκε τὸ Ἰσλάμ⁵⁷.

Εἰδικότερα γιὰ τὸν ἀρχιεπίσκοπο Κυπριανὸ σώζονται δύο μαρτυρίες ξένων περιηγητῶν, τοῦ ἄγγλου Τζὼν Κέιρν (John Carne) καὶ τοῦ ἐβραϊκῆς καταγωγῆς προτεστάντη Ἰωσήφ Γουὼλφ (Joseph Wolf), οἱ ὁποῖοι καταγράφουν τὶς τελευταῖες συγκλονιστικὲς στιγμὲς του, καὶ τὴν ἀποφασιστικότητά του νὰ ἐμπνεύσει μὲ τὸ μαρτύριό του. Ὅπως ἀναφέρει ὁ πρῶτος, ὁ ὁποῖος ἐπισκέφθηκε τὸν ἀρχιεπίσκοπο μερικὲς ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκτέλεσή του, ὅταν τὸν ρώτησε, γιατί δὲν μεριμνοῦσε γιὰ τὴ σωτηρία του, ἀφοῦ ἡ πολιτικὴ κατάσταση ἦταν τεταμένη καὶ ἡ ζωὴ του ἀπειλεῖτο, ὁ Κυπριανὸς τοῦ δήλωσε ὅτι θὰ παρέμενε γιὰ νὰ προσφέρει κάθε δυνατὴ προστασία στοὺς κινδυνεύοντες χριστιανούς καὶ πὼς εἶχε ἀποφασίσει, ἂν χρειάζόταν, νὰ θυσιαστῆ μαζί τους⁵⁸. Ὁ δὲ δεῦτερος, ὁ ὁποῖος ἀφίχθη στὴ Λευκωσία λίγες ἡμέρες μετὰ τὰ γεγονότα τῆς 9^{ης}

33(1969)127-148. ΑΡΙΣΤΕΙΔΗ ΚΟΥΔΟΥΝΑΡΗ, «Πλείονα περὶ τῆς οἰκογενείας τῶν ἐξισλαμισθέντων Ἀνδρέα καὶ Μάρκου Σολομωνίδη», *Ἐπετηρίδα Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν* (13-16,1)(1988)459-468.

57. ΚΩΣΤΑ ΦΩΤΙΑΔΗ, *Οἱ ἐξισλαμισμοὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ οἱ Κρυπτοχριστιανοὶ τοῦ Πόντου*, Θεσσαλονίκη 1988, σσ. 215-216.

58. Γιὰ τὸ κείμενο τοῦ Κέιρν βλ. John Carne, *Letters from the East*, v. II, London 1826, σσ. 148-186. Ἴσως σημειωθεῖ, ὅτι μετάφραση στὰ ἐλληνικὰ τῶν ἐντυπώσεων τοῦ Κέιρν γιὰ τὸ 1821 στὴν Κύπρο δημοσίευσε ὁ ΝΕΟΚΛΗΣ ΚΥΡΙΑΖΗΣ, *Letters from the East by John Carne Esq.*, sec. edition, vol. II, London 1826. Ἐκ τῆς XXII ἐπιστολῆς, σσ. 148-186», *Κυπριακὰ Χρονικὰ* 7(1930)43-75. Ἐπίσης βλ. ΓΙΩΡΓΟΥ ΠΙΕΡΙΔΗ, «Ἡ κατάσταση στὴν Κύπρο κατὰ τὶς παραμονὲς τῆς 9^{ης} Ἰουλίου 1821 καὶ τὸ δράμα τοῦ Κυπριανοῦ», *Φιλολογικὴ Κύπρος* (1971)52-53.

Ίουλίου, παρέχει τή συγκλονιστική πληροφορία για πρόταση στον αρχιεπίσκοπο να άσπαστεί τὸ Ἰσλάμ καὶ νὰ τοῦ χαριστεῖ ἡ ζωή. Ὅπως σημειώνει, ὁ Κυπριανὸς ἀπέριψε χωρὶς δεύτερη σκέψη τὰ ὅσα τοῦ προτάθηκαν καὶ προσῆλθε στὸ μαρτύριο μὲ τὶς φράσεις: «Κύριε ἐλέησον, Χριστὲ ἐλέησον», διδάσκοντας μὲ τὸ παράδειγμα τῆς θυσίας του τὸ μεγαλεῖο καὶ τὴν ἀλήθεια τῆς χριστιανικῆς πίστεως⁵⁹.

Εἶναι γιὰ τὸν λόγο αὐτό, ποὺ ἡ ἐμβέλεια τῆς θυσίας τῶν Μαρτύρων τῆς 9^{ης} Ίουλίου, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν ἐμμονή τους στὴ χριστιανικὴ πίστη στήριξαν τὸν λαὸ καὶ τὸν ἀπέτρεψαν ἀπὸ τὸν ἐξισλαμισμό, συνέτεινε ὥστε νὰ θεωρηθοῦν ἀπὸ μερίδα πιστῶν ὡς Νεομάρτυρες. Γι' αὐτὸ καὶ σχεδὸν ἀμέσως μετὰ τὸ μαρτύριό τους, ἡ μνήμη εἰδικὰ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ περιεβλήθη μὲ τὸ φωτοστέφανο τοῦ ἱερομάρτυρα, ὅπως ἀπὸ τοὺς ἀρχιμανδρίτη Θεοφύλακτο Θησέα καὶ ἔξαρχο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἰωαννίκιο, οἱ ὁποῖοι ὑπέγραψαν τὴ διακήρυξη τῶν κυπρίων φυγάδων γιὰ συμμετοχὴ στὸν ἀγῶνα τῶν ἐλλήνων ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, στὶς 6 Δεκεμβρίου 1821, σημειώνοντας δίπλα ἀπὸ τὸ ὄνομά τους τὴ φράση: «Ὁ τοῦ ἀοιδ[ίμου] ἱερομάρτυρος Κύπρου Ἀρχιμανδρίτης Θεόφιλος»⁶⁰ καὶ «Ὁ τοῦ ἱερομάρτυρος Κύπρου Κυπριανοῦ Ἰωαννίκιος ἔξαρχος»⁶¹, ἀντιστοίχως. Κατὰ παρόμοιο τρόπο, ὁ ἀρχιμανδρίτης

59. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΠΥΡΙΔΑΚΙ, «Ὁ περιηγητὴς Αἰδ. Ἰωσήφ Γουὼλφ καὶ ἡ Κύπρος», *Κυπριακαὶ Σπουδαὶ* 27(1963)11-22 καὶ *Μελέται, Διαλέξεις, Λόγοι, Ἄρθρα*, τ. Α', Λευκωσία 1972, σσ. 318-329. Τὰ κείμενα τῶν Κείρον καὶ Γουὼλφ βλ. ἐπίσης στὸν τόμο: *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σσ. 309-317.

60. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ ΠΕΡΙΣΤΙΑΝΗ, *Γενικὴ Ἱστορία τῆς Νήσου Κύπρου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς Ἀγγλικῆς κατοχῆς*, Λευκωσία 1910, σσ. 779-781, ὅπου δημοσιεύεται τὸ ἔγγραφο καὶ παρατίθεται φωτοτυπία του.

61. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός, Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σ. 378, ὅπου παρουσίαση ἀντιγράφου τοῦ ἰδίου ἐγγράφου.

Θεοφύλακτος, στην έκδοση βιβλίου του, το 1842, σημείωσε ότι ἦταν «ἀρχιμανδρίτης τοῦ αἰοδίου ἱερομάρτυρος Κύπρου»⁶².

Ἐπίσης, τὸ 1928, μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς ἑκταφῆς τῶν ὁσῶν τῶν Μαρτύρων τῆς 9^{ης} Ἰουλίου, γιὰ νὰ τοποθετηθοῦν στὴν κρύπτη τοῦ ὑπὸ κατασκευὴ Μαυσωλείου, στὸ προαύλιο τοῦ ναοῦ τῆς Φανερωμένης, δημοσιογράφος τῆς ἐποχῆς ἀναφέρθηκε σὲ δυνατότητα «προσκύνησις τῶν ἱερῶν ὁσῶν τῶν κυπρίων ἔθνομαρτύρων τοῦ 1821», διότι «τὰ ὁστὰ ταῦτα εἶναι πραγματικῶς λείψανα ἅγια»⁶³. Τὸ 1941, δημοσιογράφος τῆς ἴδιας ἐφημερίδας σημείωνε, πῶς «τὸ καθῆκον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου πρὸς τὴν ἱερὰν μνήμην τοῦ Ἐθνομάρτυρος Ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ καὶ τῶν αὐτῶ συμμαρτυρησάντων» ἦταν «νὰ περιληφθοῦν μεταξὺ τῶν Ἁγίων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας»⁶⁴. Παρόμοια ἦταν ἡ ἄποψη τοῦ Χατζηαδάμου Χριστοφόρου ἀπὸ τὴν Ἄχνα, ὁ ὁποῖος ἐξέδωσε τὸ 1936 «φυλλάδα» μὲ τὴν ἀκολουθία τῶν Μαρτύρων τῆς 9^{ης} Ἰουλίου⁶⁵, τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη, ὁ ὁποῖος δημοσίευσε, τὸ 1954, ποιητικὴ σύνθεση στὴ δημοτικὴ μὲ τίτλο:

62. ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΥ ΘΗΣΕΩΣ, *Οἰκιακὴ Οἰκονομία*, Ἀθήνα 1842, ὅπου ἡ σχετικὴ ἀναφορὰ βρίσκεται στὴν πρώτη σελίδα.

63. ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Εὐκαιρία πρὸς προσκύνησιν τῶν ἱερῶν λειψάνων τῶν Κυπρίων Ἐθνομαρτύρων τοῦ 1821», *Φωνὴ τῆς Κύπρου*, 12.5.1928.

64. ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Τὸ καθῆκον τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου πρὸς τὴν ἱερὰν μνήμην τοῦ Ἐθνομάρτυρος Ἀρχιεπισκόπου Κυπριανοῦ καὶ τῶν αὐτῶ συμμαρτυρησάντων», *Φωνὴ τῆς Κύπρου*, 12.7.1941.

65. ΧΑΤΖΗΑΔΑΜΟΥ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ, *Ἡ Ἀκολουθία τῶν Ἁγίων Μαρτύρων τοῦ 1821*, Λάρινα 1936. Τὴ φυλλάδα ἀναδημοσίευσε καὶ σχολίασε ὁ Λεόντιος Χατζηκώστας, «Μιὰ φυλλάδα τῶν Ἐθνομαρτύρων», στὸν τόμο: *Συμπόσιον Λαογραφίας τοῦ περιοδικοῦ Λαογραφικὴ Κύπρος*, Λευκωσία 1972, ἐπιμ. Χρυσάνθου Κυπριανοῦ, σσ. 51-65, ὁ ὁποῖος ἐξέφρασε τὴν ἄποψη γιὰ τὴν ἐκ μέρους τῆς Ἐκκλησίας διακήρυξη τῆς ἀγιότητος τῶν Μαρτύρων.

«Ἀκολουθία τοῦ Ἐθνομάρτυρα Κυπριανοῦ»⁶⁶ καὶ ἄλλων⁶⁷. Ἐγιναν δέ, γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτό, εἰσηγήσεις στὴν ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, ὅπως μελετηθεῖ τὸ ζήτημα τῆς ἀγιοκατάταξής τους, ὅπως ἀπὸ τοὺς μητροπολίτες Μόρφου Χρῦσανθο, τὸ 1984 καὶ τὸ 1993, καὶ Λεμεσοῦ Ἀθανάσιο, τὸ 2001⁶⁸.

Τὴν ἀποψη τῆς συμπερίληψης τῶν Μαρτύρων τῆς 9^{ης} Ἰουλίου ἀνάμεσα στοὺς Νεομάρτυρες ἐνίσχυσε ἡ διακήρυξη τῆς ἀγιότητας κληρικῶν ποὺ ἐκτελέστηκαν ἀπὸ τοὺς τούρκους τὸ 1821 καὶ κατὰ τὴ Μικρασιατικὴ καταστροφὴ τοῦ 1922, ὅπως τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου Ε΄ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος (8 Ἀπριλίου 1921), τῶν ἀρχιερέων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης ἀπὸ τὴν τοπικὴ Ἐκκλησία, ποὺ ἐπεκύρωσε τὸ οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο (21 Σεπτεμβρίου 2000), καὶ τοῦ μητροπολίτη Σμύρνης Χρυσοστόμου καὶ τῶν συμμαρτυρησάντων μὲ αὐτὸν κληρικῶν καὶ λαϊκῶν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος (5 Ἰουλίου 1993)⁶⁹.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο, ὅτι παρόμοιο μὲ τὸ μαρτύριο τοῦ Κυπριανοῦ καὶ τῶν ἄλλων κληρικῶν καὶ λαϊκῶν τῆς 9^{ης} Ἰου-

66. ΚΥΠΡΟΥ ΧΡΥΣΑΝΘΗ, *Στέφανος Ἀρετῆς*, Λευκωσία 1954, σσ. 27-34 καὶ «Ἀκολουθία τοῦ Ἐθνομάρτυρα Κυπριανοῦ», *Φιλολογικὴ Κύπρος* (1971)182-190.

67. Γιὰ παράδειγμα βλ. ΙΩΑΝΝΟΥ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ, «Νὰ ἀνακηρυχθεῖ εἰς Ἅγιον ὁ Ἐθνομάρτυς Ἀρχιεπίσκοπος Κυπριανός», *Ἄγών*, 8 Ἰουλίου 1982 καὶ *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός*, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σσ. 491-492.

68. Γιὰ τὶς εἰσηγήσεις αὐτὲς βλ. *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός*, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σσ. 493-496.

69. Γιὰ τὶς περιπτώσεις αὐτὲς βλ. ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΘΗΝΩΝ ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, *Ὁ Ἐθνάρχης τῆς ὀδύνης Γρηγόριος Ε΄*, Ἀθήνα 2004, σσ. 666-668. Ἱεράς Συνόδου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, «Ἐγκύκλιος 2556», *Ἐκκλησία* 70(1993)433. ΑΝΩΝΥΜΟΥ, «Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Κατάταξις εἰς τὸ Ἀγιολόγιον τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Ἱεραρχῶν Κρήτης», *Ὁρθοδοξία* 7(2000)381-384 καὶ *Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Κυπριανός*, *Ἀρχεῖον Κειμένων*, ὅ.π., σσ. 472-483.

λίου 1821 ἦταν καὶ αὐτὸ τῶν κυπρίων μητροπολιτῶν Νικομηδείας (1791-1821) Ἀθανασίου Καρύδη καὶ Δημητσάνης (1795-1821) Φιλοθέου Χατζῆ, οἱ ὁποῖοι μαρτύρησαν τὸ 1821 «ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος», ὁ μὲν πρῶτος στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ δὲ δεύτερος στὶς φυλακὲς τῆς Τρίπολης. Ὁ λαὸς τίμησε τοὺς μάρτυρες αὐτοὺς ὡς ἔθνομάρτυρες, ἀφοῦ θεωρήθηκε ὅτι ἡ θυσία τους ἦταν γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν πατρίδα.

Ὁ Ἀθανάσιος Καρύδης καταγόταν ἀπὸ τὴ Λάρνακα καὶ σὲ νεαρὴ ἡλικία μετέβη γιὰ σπουδὲς στὴ Βενετία, ὅπου ὑπηρέτησε ὡς ἐφημέριος στὴν ἑλληνορθόδοξη ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Στὴ συνέχεια διετέλεσε γραμματέας τοῦ μητροπολίτη Ἀθηνῶν καὶ διδάσκαλος σὲ μία ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς σχολὲς ποὺ λειτουργοῦσαν στὴν πόλη, καὶ ἀκολούθως προσῆλθε στὴν ὑπηρεσία τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας καὶ χειροτονήθηκε μητροπολίτης Λιβύης. Τὸ 1791 ἐξελέγη μητροπολίτης Νικομηδείας τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅπου ἀνέπτυξε σημαντικὴ δράση καὶ ἴδρυσε τὸ πρῶτο σχολεῖο τῆς Νικομηδείας, τὸ 1800.

Στὸ μεταξύ, μετὰ τὴν ἔναρξη τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1821, οἱ τοῦρκοι προέβησαν σὲ συλλήψεις τῶν ἀρχιερέων τοῦ οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τελικὰ, στὶς 10 Ἀπριλίου, ἀπαγχόνισαν τὸν πατριάρχη Γρηγόριο Ε΄ καὶ ἐκτέλεσαν τοὺς μητροπολίτες Ἐφέσου Διονύσιο, Ἀγχιάλου Εὐγένιο καὶ Νικομηδείας Ἀθανάσιο. Ὁ τελευταῖος, ὁ ὁποῖος ἦταν μεγάλης ἡλικίας, καχεκτικός, φιλάσθενος καὶ ἐξουθενωμένος ἀπὸ τὰ βασανιστήρια, ὅπως γράφει ὁ αὐτόπτης μάρτυρας Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων, προσευχήθηκε λέγοντας μεγαλόφωνα: «⁷⁰Ω Θεέ μου, μὴ μὲ παραδώσεις εἰς τὰ θηρία νὰ μὲ βασανίσωσι μέχρι τελευταίας ἀναπνοῆς, ἀλλὰ παράλαβε τώρα δέομαι τὴν ψυχὴ μου εἰς χεῖράς σου ἐν εἰρήνῃ», ὅποτε καὶ ἐξέπνευσε⁷⁰.

70. ΑΝΔΡΕΑ ΜΙΤΣΙΔΗ, «Ὁ Κύπριος τὴν καταγωγὴν Μητροπολίτης Νικομηδείας Ἀθανάσιος Καρύδης ὁ ἔθνομάρτυς» στὸ βιβλίο: *Τόμος ἀναμνη-*

Για τὸν Φιλόθεο Χατζῆ δὲν ἔχουμε ὑπόψη μας πολλὲς πληροφορίες, ὅπως γιὰ τὸν τόπο καταγωγῆς καὶ τὰ νεανικά του χρόνια, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι, στὰ τέλη τοῦ 18^{ου} αἰῶνα, ἦταν δευτερεύων τῶν διακόνων τοῦ κύπριου οἰκουμενικοῦ πατριάρχη Γερασίμου Γ', μὲ τὴν ὑποστήριξη τοῦ ὁποῖου ἐξελέγη μητροπολίτης Δημητσάνης, τὸ 1795. Ὑπῆρξε μέλος τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ συνέβαλε στὴν ἐπιχειρηματικότητα τῶν μπαρουτόμυλων τῆς περιοχῆς Δημητσάνης, ποὺ παρασκεύασαν πυρομαχικὰ γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ ἀγῶνα.

Τὴν παραμονὴ τῆς ἐπανάστασης, οἱ ὀθωμανικὲς ἀρχές, ἔχοντας διάφορες ἐνδείξεις γιὰ τὴν ἐπικείμενη ἔναρξή της, κάλεσαν τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς προκρίτους στὴν Τρίπολη, δῆθεν «πρὸς σύσκεψιν», στὴν πραγματικότητα, ὅμως, γιὰ νὰ τοὺς συλλάβουν, ὡς ὁμήρους. Ἐκφράστηκαν τότε ἀνάμεσα στοὺς προσκληθέντες δύο ἐκ διαμέτρου ἀντίθετες ἀπόψεις: Ἡ μὲν πρώτη ὑποστήριζε, ὅτι ἔπρεπε νὰ κρυβοῦν προσωρινὰ καὶ στὴ συνέχεια νὰ ἐνταχθοῦν στὰ σώματα τῶν ἐπαναστατῶν, ἡ δὲ δεύτερη, ὅτι ἔπρεπε νὰ ἀποδεχθοῦν τὴν πρόσκληση, ὥστε νὰ παραπλανήσουν τὶς ἀρχές καὶ νὰ δώσουν χρόνο, γιὰ τὴν καλύτερη προετοιμασία τοῦ ἀγῶνα. Τελικὰ, ἐπεκράτησε ἡ δεύτερη καὶ μέχρι τὶς ἀρχές Μαρτίου 1821 μετέβηκαν στὴν Τρίπολη οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ τοὺς προκρίτους, ἀνάμεσά τους καὶ ὁ Φιλόθεος. Ἐκεῖ, τελικὰ φυλακίστηκαν σὲ ἓνα πολὺ μικρὸ δωμάτιο δεκαοκτῶ ἄτομα, ζῶντας ἀλυσοδεμένοι μέσα σὲ τραγικὲς συνθῆκες, μέχρι ποὺ ἀρκετοὶ ἀπεβίωσαν, ὅπως καὶ ὁ Φιλόθεος, στὶς 10 Σεπτεμβρίου 1821⁷¹.

στικὸς ἐπὶ τῇ πεντηκονταετηρίδι τοῦ περιοδικοῦ Ἀπόστολος Βαρνάβας (1918-1968), Λευκωσία 1975, σσ. 339-360. ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, «Ὁ ἔθνομάρτυρας Μητροπολίτης Νικομηδείας Ἀθανάσιος Καρύδης (1791-1821)», στὸν τόμο: Δήμου Λάρνακας, Πρακτικὰ Δεύτερου Κιτλιακοῦ Συμποσίου, τ. 2^{ος}, Λάρνακα 1999, σσ. 177-194.

71. ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, «Ὁ Κύπριος Μητροπολίτης Δημητσάνης Φιλό-

Ἐπίλογος.

Ἡ ἐπίδραση, ποὺ ἄσκησε ὁ τρόπος ζωῆς καὶ ἡ θυσία τῶν Νεομαρτύρων ἀνάμεσα στοὺς χριστιανοὺς στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας, συνέβαλε σὲ μεγάλο βαθμὸ στὴ διάσωση καὶ διαφύλαξη τῆς ἑλληνορθόδοξης συνείδησής τους. Σὲ μιὰ ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποία κέντρο καὶ συνισταμένη τῆς ζωῆς τους ἦταν ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἀναζωογονοῦσε μὲ τὴν πνευματικὴ της δύναμη τὸ ἐθνικὸ σῶμα, οἱ Νεομάρτυρες ἀποτέλεσαν πρότυπο γιὰ τοὺς πιστοὺς, ποὺ ἀγωνίζονταν νὰ διατηρήσουν τὴ χριστιανικὴ τους πίστη, καὶ μαζὶ μὲ αὐτὴν καὶ τὴν ἐθνικὴ τους συνείδηση. Μὲ τὴ θυσία τους συνέβαλαν ἀκόμη στὸν περιορισμὸ τοῦ κύματος τοῦ ἐξισλαμισμοῦ, ποὺ σὲ ὀρισμένες περιοχὲς εἶχε πάρει τὴ μορφὴ χιονοστιβάδας, ἀφοῦ πόλεις καὶ χωριὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Παλαιστίνης, τῆς Θράκης καὶ τῆς Ἀλβανίας ἀποδέχθηκαν τὸν Ἰσλαμισμό καὶ σταδιακὰ ὀδηγήθηκαν στὸν ἐκτουρκισμό.

Τὸ ἴδιο συνέβη καὶ στὴν Κύπρο, οἱ κάτοικοι τῆς ὁποίας ζοῦσαν μέσα σὲ πολὺ δύσκολες συνθήκες φτώχειας καὶ ἐξαθλίωσης. Τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν νὰ προσχωρήσουν ὁμαδικὰ στὸ Ἰσλάμ πολλοὶ κάτοικοι χωριῶν τῆς Τηλλυρίας, τῆς ὀρεινῆς Πάφου, τῆς Λεμεσοῦ καὶ τῆς Μεσαορίας, ἀφοῦ ἔτσι τὰ ὀφέλη ποὺ εἶχαν ἀπὸ τὴν ἔνταξή τους στὴν κυρίαρχη τάξη τοὺς ἐπέτρεπαν τοῦλάχιστον νὰ ἐπιβιώνουν. Δυστυχῶς μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου ἡ πλειονότητά τους υἱοθέτησε τὸν ἰσλαμικὸ - τουρκικὸ πολιτισμὸ καὶ ἐκτουρκίσθηκε⁷².

θεος Χατζῆς ὁ Ἐθνομάρτυρας», *Ἀπόστολος Βαρνάβας* 54(1993)119-125, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

72. Ἀπὸ τὴν πλούσια βιβλιογραφία ποὺ ὑπάρχει γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ βλ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, «Πρόσφατοι ἐξισλαμισμοὶ ἀγροτικῶ πληθυσμοῦ ἐν Κύπρῳ», *Κυπριακαὶ Σπουδαί* 29(1965)43. ΚΩΣΤΑ ΚΥΡΡΗ, «Περὶ τοῦ ἐξισλαμισμοῦ μέρους τῶν ἐν Κύπρῳ ἡγετικῶν τάξεων κατὰ τὸ 1570-71 κ.έ. καὶ περὶ τῆς ἐθνικῆς προελεύσεως τῆς μουσουλμανικῆς κοινό-

Βέβαια δὲν ὑπῆρχε εἰδικὸς μουσουλμανικὸς νόμος ἢ διάταγμα ποὺ νὰ ἐπιβάλλει στοὺς χριστιανοὺς τὸν ἐξισλαμισμὸ τους. Τὸ Κοράνι, ἄλλωστε, συνιστοῦσε τὴν ἀνεκτικὴ στάση ἔναντι τῶν χριστιανῶν, ὅταν αὐτοὶ ὑποτάσσονταν καὶ ζοῦσαν εἰρηνικά. Οἱ ἐξισλαμισμοί, ὅμως, γίνονταν σὲ μεγάλη ἔκταση, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἦταν ἐπισήμως παράνομοι. Μπροστὰ σὲ αὐτὸν τὸν θανάσιμο κίνδυνο ὑψώθηκε ὡς μόνη ἀντιστασιακὴ δύναμη ἡ θυσία τῶν Νεομαρτύρων, ποὺ ἐνίσχυσε τὴ θρησκευτικὴ καὶ ἐθνικὴ συνείδηση τῶν ὑποδούλων. Ἄνθρωποι κάθε ἡλικίας, ἄπλοὶ καὶ καθημερινοί, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, οἱ περισσότεροι μὲ ταπεινὰ ἐπαγγέλματα καὶ χωρὶς εὐρεία μόρφωση, οἱ Νεομάρτυρες δίδασκαν ἔμπρακτα τὴν ὑπεροχὴ τῆς θρησκείας τους, ἔναντι αὐτῆς τοῦ κατακτητῆ. Χωρὶς νὰ ἔχουν πάρει τὰ ὄπλα, μὲ ἄκρα ταπείνωση, ὑπομονὴ καὶ καρτερία, ἀρνοῦνταν νὰ ἐξομώσουν καὶ ἐξευτέλιζαν τοὺς δημίους τους. Διακήρυσσαν ἔτσι τὸ μεγαλεῖο καὶ τὴν ἀλήθεια τῆς χριστιανικῆς πίστεως, γεγονὸς ποὺ στήριζε τοὺς ὑποδούλους, ὥστε νὰ ἐπιδεικνύουν μεγαλύτερη ἐγκαρτέρηση στὰ δεινὰ τῆς σκλαβιάς. Οἱ τάφοι καὶ τὰ λείψανά τους ἔγιναν γι' αὐτοὺς πηγὴ εὐλογίας, παρηγοριᾶς καὶ ἁγιασμοῦ, οἱ δὲ βίοι τους ἀπέβησαν οἱ πλέον διαδεδομένες ψυχωφελεῖς διηγήσεις τῆς ἐποχῆς.

Ἄπὸ τὴν κυπριακὴ ἱστορία τῆς περιόδου τῆς Τουρκοκρατίας γνωρίζουμε ὅτι οἱ κάτοικοι πολλῶν χωριῶν τοῦ νησιοῦ εἶχαν ἐξισλαμιστεῖ ἐπιφανειακά, ἐνῶ ταυτόχρονα διατηροῦσαν στὰ κρυφὰ τὴν πίστη τῶν πατέρων τους. Δυστυχῶς, ὅμως, ἡ φαινομενικὴ αὐτὴ ἀποδοχὴ τοῦ Ἰσλάμ ὁδήγησε στὸν σταδιακὸ ἐκτουρχισμό τους καὶ στὴν ὀριστικὴ ἀπώλειά τους γιὰ τὸν

τητος τῆς νήσου», *Μόρφωσις* 24/281(1968)8-10, 24/282-283(1968)13-17, 25/284(1969)9-11, 25/285-286(1969)10-14 καὶ 25/287(1969)8-10, 15. ΚΩΣΤΗ ΚΟΚΚΙΝΟΦΤΑ, «Ὁ Λινοβαμβακισμὸς στὰ πρῶτα χρόνια τῆς Ἀγγλοκρατίας (1878-1960) καὶ ἡ μελέτη τοῦ Μίτσελ», *Πολιτιστικὴ Κύπρος* 3(1997)48-63, 4(1997)45-52. ΦΑΙΔΩΝΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Τοῦρκοι, Μουσουλμᾶνοι ἢ Κρυπτοχριστιανοὶ (Λινοβάμβακοι)*; Λευκωσία 2002.

Ἑλληνισμό. Μπροστὰ σὲ αὐτὸ τὸ φαινόμενο ὀρθώθηκε ἡ δύναμη τῆς θυσίας, τόσο τῶν Νεομαρτύρων, ὅσο καὶ τῶν Μαρτύρων τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1821, οἱ ὁποῖοι μὲ τὴν ὁμολογία τῆς χριστιανικῆς τους πίστεως καὶ τὸν θάνατό τους τόνωσαν τὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ, γιὰ νὰ μείνει σταθερὸς στὴν πίστη του. Χωρὶς τὴ θυσία τους εἶναι τελικὰ ἀμφίβολο ἂν ἡ Κύπρος θὰ διετηρεῖτο χριστιανικὴ καὶ ἑλληνικὴ μέχρι τὶς μέρες μας.

Γ' ΜΕΡΟΣ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ιεράς Βασιλικής και Σταυροπηγιακής Μονής Μαχαιρά

Χαιρετισμοί ἀπὸ τούς:

1. Θεοφιλέστατο Ἐπίσκοπο Μεσαορίας κ. Γρηγόριο (πάνω) ὁ ὁποῖος ἐκφώνησε τὸν χαιρετισμὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου κ.κ. Χρυσοστόμου Β΄.

2. Πρύτανη τοῦ Πανεπιστημίου Κύπρου κ. Σταῦρο Ζένιο (κέντρο).

3. Καθηγούμενο τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Μαχαιρᾶ Θεοφιλέστατο Ἐπίσκοπο Λήδρας κ. Ἐπιφάνιο (κάτω).

Εισαγωγική ομιλία
 από τὸν
 κ. Πασχάλη Κιτρομηλίδη.

Παρουσίαση τοῦ Τόμου
 «Ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου
 Κυπριανὸς
 - Ἀρχεῖον Κεϊμένων»
 ἀπὸ τὸν οἰκονόμο
 Παρασκευᾶ Ἀγάθωνος.

ΠΡΩΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Προήδρευσε ο οικονόμος Παρασκευᾶς Ἀγάθωνος (κέντρο).

Ὅμιλητὲς (ἀπὸ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιὰ):
 Νίκος Νικολαΐδης, Πρωτοπρεσβύτερος Γεώργιος Μεταλληνός,
 Ἐπίσκοπος Ἀμαθοῦντος Νικόλαος, Γεώργιος Γεωργῆς.

Νίκος Νικολαΐδης.

Ἐπίσκοπος Ἀμαθοῦντος
Νικόλαος.

Πρωτοπρεσβύτερος
Γεώργιος Μεταλληνός.

Γεώργιος Γεωργῆς.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Προήδρευσε ο κ. Γεώργιος Καζαμίας (κέντρο).

Όμιλητὲς (ἀπὸ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιὰ):
Κωστής Κοκκινόφτας, Ἑλένη Ρωσσίδου Κουτσοῦ,
Βασίλης Καρδάσης, καὶ ὁ μητροπολίτης Ἀρκαλοχωρίου Ἀνδρέας
(δὲν διακρίνεται στὴν φωτογραφία).

Βασίλης Καρδάσης.

Μητροπολίτης Άρχαλοχωρίου
Άνδρέας.

Κωστής Κοκκινόφτας.

Έλενη Ρωσσίδου Κουτσού.

ΤΡΙΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Προήδρευσε ο κ. Γεώργιος Ξενής (κέντρο).

Όμιλητές (από αριστερά προς τα δεξιά):
Τρύφωνας Τσομπάνης, Στυλιανός Περδίκης,
Άννα Pouradier Duteil - Λοϊζίδου, Πέτρος Παπαπολυβίου.

Άννα Pouradier
Duteil - Λοιζίδου.

Στυλιανός Πεردίκης.

Τρύφωνας Τσομπάνης.

Πέτρος Παπαπολυβίου.

ΤΕΤΑΡΤΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ

Προήδρευσε ο κ. Γεώργιος Γεωργής (δεύτερος από αριστερά).

Όμιλητὲς (ἀπὸ ἀριστερὰ πρὸς τὰ δεξιὰ):
Κώστας Γερασίμου, Ἡγούμενος Μαχαιρᾶ
καὶ Ἐπίσκοπος Λήδρας Ἐπιφάνιος, Χριστιάνα Δημητρίου.
Στὸ βῆμα διακρίνεται ὁ κ. Κυριάκος Παπαῖωακείμ, ὁ ὁποῖος ἐκφώνησε
τὴν εἰσήγηση τοῦ κ. Χριστοδούλου Χατζηχριστοδούλου.

Ἡγούμενος Μαχαιρᾶ καὶ
Ἐπίσκοπος Λήδρας
Ἐπιφάνιος.

Κώστας Γερασίμου.

Χριστιάννα Δημητρίου.

Ὁ πρωτοπρεσβύτερος
Νικόλαος Χριστοδούλου
ἀνακοινώνει τὰ
πορίσματα τοῦ συνεδρίου.

